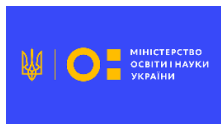

Міністерство освіти і науки України
Національна академія наук України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут обдарованої дитини НАПН України
НЦ «Мала академія наук України»
Кафедра ЮНЕСКО з наукової освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції
«ОБДАРОВАНІ ДІТИ – СКАРБ НАЦІЇ!»

22–28 жовтня 2025 року

Київ
2025

DOI <https://doi.org/10.63437/978-617-7734-40-5-2025-1338>

УДК 37.015.3:376-056.45:004.8:159.922.8(082)

O-13

O-13 Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 22–28 жовтня 2025 року) / Упоряд.: М. С. Гальченко, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. – 1338 с.

ISBN 978-617-7734-40-5

У збірник увійшли статті та тези учасників VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції «Обдаровані діти – скарб нації!», у яких розкрито актуальні наукові та практичні проблеми виявлення, діагностики, розвитку, підтримки та супроводу обдарованої особистості в освітньому середовищі та соціумі, практичний досвід роботи з обдарованими дітьми та молоддю.

Тематика публікацій:

- Сучасні тенденції та філософсько-методологічні засади дослідження обдарованості
- Новітні технології в дослідженні та розвитку обдарованості у світовому освітньому просторі
- Діагностика та моніторинг розвитку обдарованості дітей і молоді в Україні
- Педагогічні інновації в освіті обдарованих учнів
- Соціально-психологічна підтримка обдарованої особистості в умовах воєнного стану
- Штучний інтелект та обдарованість: нові можливості для дослідження, розвитку й підтримки

Видання рекомендовано для науковців, керівників і представників освітніх закладів, інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників усіх ланок системи освіти, психологів, соціологів та інших фахівців.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 37.015.3:376–056.45:004.8:159.922.8(082)

ЗМІСТ

Адамчук Т. А. Психологічна підтримка обдарованої особистості з використанням методу казкотерапії	15
Айвазян М. Р., Мальцева Т. В. Цифровий портрет учня: як технології допомагають зрозуміти здібності дитини	18
Айтов С. Ш. Філософсько-історичний аналіз глобалізації та діагностика обдарованості у сфері соціогуманітаристики.....	20
Алатиренко М. А. Ресурсність техніки «Скрапбукінг» і освітня діяльність здобувачів освіти і педагогів в умовах війни	24
Алексєєва С. В. Порівняльний аналіз міжнародних систем підтримки обдарованості в контексті якості освіти	30
Андрєєв С. С., Андрєєва В. Г. Роль освітнього середовища закладу дошкільної освіти в розвитку творчої обдарованості дошкільників	35
Аніщенко Н. В. Роль штучного інтелекту в ідентифікації обдарованості сучасних школярів.....	42
Антоненко А. С. Обдарованість як прояв соціальної відповідальності: філософське осмислення в умовах сучасного світу.....	50
Антоненко О. О. Інтеграція хімічних і біологічних досліджень у навчальний процес як засіб підтримки обдарованих дітей.....	54
Аржанухіна С. В., Салюкова Г. Ю., Перцова О. В. Цінності та ціннісні орієнтації як визначний фактор виховання моральної відповідальності обдарованої молоді.....	60
Баб'як Ю. В. Дослідницька діяльність в ЗДО як педагогічна інновація для активації творчої обдарованої дитини.....	63
Балла Л. В. Педагогічні умови формування духовно-моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку як чинник стимулювання обдарованості	66
Барабаш М. Г. Інноваційний простір розвитку обдарованості на уроках трудового навчання	71
Барановська О. В. Обдарованість старшокласника як чинник життєвого вибору в умовах профільного навчання.....	78
Басіста В. В. Використання технологій штучного інтелекту у виявленні та розвитку обдарованості учнів.....	84
Батраченко О. В. Педагогічні інновації як засіб створення умов для самореалізації обдарованих дітей у позашкільному освітньому середовищі.....	87
Бевз Г. М. Комунікативні простори в освіті та їх місце в розвитку соціального капіталу	92
Безпала М. С. «Криголам» і буктрейлер як інтерактивні форми роботи з обдарованими учнями	96
Березінська О. В. Відкриваючи майбутнє: інноваційні підходи до розвитку лідерів серед обдарованих учнів	103

Бельська Н. А. Методи психології: метод бесіди в діагностиці обдарованості	107
Богашко І. О., Богашко О. Л. Етичні аспекти використання штучного інтелекту в розвитку та підтримці обдарованості	119
Божко І. Г. Технології штучного інтелекту як інструмент підтримки науково-дослідницької діяльності школярів	126
Бойко С. Т. Роль психологічних ресурсів батьків у збереженні навчальної мотивації та емоційної рівноваги обдарованих школярів у період війни	129
Бойчук О. М. Розвиток інтелектуальної обдарованості учнів в процесі вивчення математики засобами проєктно-дослідницької діяльності	134
Бондаренко Н. Л. Музейна педагогіка як освітня технологія в роботі з літературно обдарованими учнями	143
Борита І. І. Розвиток обдарованих дітей в умовах воєнного стану: виклики та можливості для закладів дошкільної освіти	146
Бурдуваліс К. М., Домбровська О. М. Архів як освітньо-культурний простір розвитку обдарованості: досвід проєкту «Все для дітей»	151
Вавруш Л. О. Ефективні педагогічні новації для розвитку здібностей обдарованих дітей дошкільного віку	155
Видиш М. О. Шкільна медіастудія як інструмент розвитку творчих здібностей	161
Вознюк О. В. Емерджентна та епігенетична природа обдарованості та креативності	164
Гажа Л. В. Потенціал арттерапії у соціально-психологічній підтримці обдарованих дітей під час війни	177
Ганаба С. О. Філософія дитинства: концептуальні підходи до розвитку критичного мислення	180
Гандрабура Н. Я. Використання педагогічних інновацій в освіті обдарованих учнів на уроках історії та громадянської освіти в контексті Нової української школи	183
Гарань Н. С., Тихий Я. В. Штучний інтелект у підтримці обдарованості: трансформація освітніх моделей у дистанційному середовищі	190
Герашенко Н. А. Новітні педагогічні практики для підтримки обдарованості дітей дошкільного віку	195
Глінська Л. В. Застосування технологій штучного інтелекту для роботи з обдарованими учнями на уроках української мови у 5–8 класах НУШ	201
Гончарова О. С. Педагогічні інновації в навчанні обдарованих студентів коледжів в умовах цифрової трансформації освіти	206
Гончарова-Тисяцька А. Ю. Розвиток обдарованості в системі позашкільної освіти: теоретичні засади та інноваційні методики	214
Горбань Л. В. STEAM-освіта та розвиток креативності школярів з особливими освітніми потребами: виклики інклюзивної реалізації	220

Городинська Г. В. Можливості штучного інтелекту для ідентифікації та розвитку обдарованості.....	229
Грановська О. С. Штучний інтелект у підтримці лінгвістично обдарованих студентів	237
Гринько І. М. Від гри до відкриття: роль педагогічних інновацій у розвитку обдарованості учнів	242
Гришко С. В., Левада О. М., Непша О. В. Методичні підходи до формування інтелектуально-творчого потенціалу обдарованих учнів у процесі вивчення географії в умовах Нової української школи	247
Гула Л. І. Інноваційні підходи до розвитку читацької компетентності обдарованих учнів 8 класу в процесі вивчення української літератури в умовах НУШ	253
Давидюк Ю. В., Корсун О. В. Особливості дослідницької діяльності обдарованих учнів у контексті мовної шкільної освіти: онлайн-програми, мобільні додатки.....	257
Демченко С. А. Практичний досвід інтеграції емоційного коучингу та інтелектуальних цифрових технологій у роботі з обдарованими дітьми дошкільного віку	260
Денесюк А. В. Множинний інтелект як ресурс розвитку та підтримки обдарованих дітей в умовах інклюзивної освіти: практичний аспект.....	267
Дмітрієва Л. О. Інноваційні методи і технології навчання обдарованих дітей на уроках мистецтва	270
Довга А. О. Сучасні методи навчання обдарованих учнів на уроках англійської мови	275
Дорошенко Д. Є. Інноваційні підходи до навчання програмування обдарованих учнів	278
Драбинюк С. Ю. Психологічні стратегії підтримки обдарованості в кризових умовах	281
Ебан К. Е. Adaptive AI platforms: personalizing educational trajectories for gifted students	286
Єпик В. Г. Сенситивний період – вирішальний етап у розвитку обдарованості	290
Єршова-Бабенко І. В., Рідей Н. М., Мокрінчук А. В. Психомірність та її виміри (діагностично-корекційна методика «10×10» у складі методу «Створююча сила») інструмент педагога дослідника в роботі з обдарованою молоддю	295
Жиленко Т. І., Peter Gonscherowski The evolution of the impact of artificial intelligence on the preparation of gifted students for mathematical olympiads	304
Замета Н. О. Проектно-інтегративне навчання як інноваційна модель розвитку обдарованості в школі	315
Захарін С. В. Україна в умовах воєнного стану: міжнародна підтримка вітчизняної освітньої системи.....	319

Заюков І. В. Скрайбінг як креативна технологія підготовки майбутніх лідерів у системі розвитку обдарованості студентів.....	329
Золотарьова О. В. Аналіз окремих напрямів роботи з обдарованими школярами і студентами в умовах воєнного стану в Україні.....	338
Зубков Р. С. Синергія інтелектів: економіка нових можливостей для обдарованості в епоху штучного інтелекту	344
Іванов В. Л., Шаповал О. В. Інтерактивні завдання як спосіб підвищення мотивації учнів в умовах дистанційного навчання.....	347
Ігнатенко М. Г., Антоненко І. В. Штучний інтелект і CNC-технології як інструменти розвитку інженерної обдарованості в умовах цифрової освіти	350
Ізюмова С. Л., Кир'ян Л. Л., Продащук В. С. Моніторинг обдарованості учнів середньої та старшої ланки закладу освіти: досвід Запорізького ліцею № 71	354
Ільїн В. В. Ідея обдарованості в українському філософському гуманізмі	360
Іншакова І. Є. Використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладу дошкільної освіти для розвитку обдарованості дітей	365
Ковальов О. Г. Епістемічні чесноти та практики їх культивування у інтелектуально обдарованій молоді	369
Кавалжи О. М., Кюсе Т. О. Адаптація системного підходу та <i>in situ</i> методів до виявлення інтелектуальної та креативної обдарованості учнів у контексті хімічної освіти	376
Калита Л. І., Шабасєва Л. М. Інтелектуальні технології в освіті обдарованих: синергія науки й творчості	386
Камєнєва В. О. Steam as a strategy for developing giftedness in the global educational space.....	390
Карлашова А. І. Розвиток творчого потенціалу учнів на уроках англійської мови	393
Квашук О. В. Становлення цілісної загальнонаціональної системи освіти обдарованих дітей в Україні: проблеми, здобутки, тенденції розвитку.....	399
Керничний О. П. Штучний інтелект як інструмент персоналізованого розвитку обдарованих дітей: концепція «AI Dungeon Master»	407
Кетова О. В. Роль штучного інтелекту в трансформації освітнього середовища для обдарованої молоді	414
Кириченко А. В., Іваненко С. М. Військово-патріотичне виховання як інструмент психологічної підтримки курсантів у військових закладах вищої освіти в умовах воєнного стану	421
Кірсанова О. В. Мультидисциплінарні підходи до виявлення та підтримки обдарованих студентів у медичних університетах України: досвід Запорізького державного медико-фармацевтичного університету.....	427
Ключова М. О., Кулініч О. Б. Штучний інтелект як один із засобів дослідження, розвитку й підтримки обдарованості.....	430

Ковальова О. А., Васюк М. М., Ярмак С. В. Інституціалізація наукових ліцеїв в Україні	435
Ковальова О. С. Резильєнтність і самореалізація обдарованої молоді: Urshift як інструмент формування внутрішніх опор в умовах кризових викликів і невизначеності	446
Ковальчук Ю. М. Еволюційні аспекти формування психологічних ресурсів розвитку обдарованості	452
Колесніков С. Я. Штучний інтелект і розвивальна математична гра	463
Колісник О. В. Інструменти штучного інтелекту як невіддільна частина сучасної роботи керівника гуртка.....	469
Конарева С. В. Проєктно-дослідницьке навчання як технологія розвитку обдарованості	474
Копилов С. О. Навчальний діалог культур як середовище мілітарно-патріотичного самовизначення обдарованих дітей	478
Котюк Т. В. Розроблення стратегії неупередженої педагогічної діагностики імпліцитної обдарованості.....	483
Кочарян А. Б. Освітні умови ефективної реалізації моделі залучення учнів до публікаційної діяльності	486
Кочетова О. М., Синельник І. В. Розвиток обдарованих учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій	493
Кривобок Г. І., Шаргородська Н. Б. Розвиток обдарованості студентів спеціальності «Комп'ютерна інженерія» засобами штучного інтелекту.....	499
Кривой О. Ф. Розуміння обдарованості крізь призму несвідомого.....	504
Крікунова Є. В. Штучний інтелект для моніторингу та підтримки обдарованості	508
Кудра А. С. Дидактична проблема обдарованості підлітка та вибору профілю навчання в умовах реформування профільної освіти	513
Кузнецова П. В., Лапчак С. М., Кузіна Н. В. Ефективні стратегії діагностики та підтримки обдарованості молоді в закладах фахової передвищої освіти	519
Кузьменко А. О. Гейміфікація як інструмент мотивації обдарованих школярів	522
Кузьменко О. С., Савченко І. М., Дем'яненко В. Б. STEM, Big data та адаптивні освітні технології у формуванні талантів здобувачів освіти в сучасному глобальному освітньому середовищі	532
Кураксіна А. А. Робота психолога в закладі освіти щодо психологічної підтримки обдарованої дитини в умовах воєнного стану.....	538
Курлянич О. В. Підготовка до олімпіад, конкурсів, конференцій як напрям роботи з обдарованими здобувачами освіти	543
Куцоласька А. М. Комплексна модель соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану	551

Лакіза А. І. STEM-освіта як педагогічна інновація в розвитку обдарованих дітей дошкільного віку.....	557
Лань О. Б. Творчий потенціал перформативного мистецтва у становленні обдарованої особистості.	560
Лебедик Л. В. Теоретичні та методичні засади соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості, психологічної корекції її поведінки, діяльності та вчинків.....	566
Лиса О. М. Обдарованість і штучний інтелект: проблема збереження обдарованості.....	573
Листопад О. А. Діагностика творчості та розвиток обдарованості дітей у західному освітньому просторі: історичні та сучасні аспекти	582
Ліпін М. В. Тіло і розум у структурі обдарованості: філософсько-антропологічний вимір	592
Літніх М. С. Психологічна адаптація обдарованих дітей до інноваційних форм навчання в умовах воєнного стану	597
Лічутіна О. М. Інноваційні форми дистанційної виховної роботи як інструмент розвитку здібностей і психологічного відновлення учнів	600
Лучанінова О. П. Аксіологічне спрямування у вихованні обдарованої особистості у воєнний період: психолого-педагогічний аналіз проблеми.....	606
Любочкіна Г. О. Проблемне поле сучасних досліджень соціального інтелекту обдарованих дітей.....	613
Любухіна О. В., Удовенко Т. М. Освітній «Проектний офіс» як інструмент формування суб'єктності соціально обдарованої особистості в культурно-освітньому просторі гімназії	617
Люлькова Ю. М. Освітній процес у параметрах інноваційного поступу: проблеми і перспективи.....	631
Макєєнко М. С. Підтримка обдарованої особистості в умовах воєнного стану: соціально-психологічний аспект	635
Максімов Є. Л., Щерв'яніна А. В. Нові підходи до змісту традиційних та інноваційних форм роботи з талановитими та обдарованими здобувачами освіти в сучасній школі.....	640
Малікова К. О. Ефективна розбудова виховного простору – основа формування обдарованої особистості	644
Мандражи О. А. Про важливість узгодженості змістів сучасних підручників для закладів загальної середньої освіти України	649
Маркіна Л. А. Комплекс Чжоукоудянь, Китай: освітні практики навчання обдарованих учнів	652
Мар'яненко Л. В., Скальська Л. О. Роль множинного інтелекту в розкритті пізнавально-творчого потенціалу обдарованих школярів	659
Матяш О. О. Можливості штучного інтелекту для покращення якості навчання та мотивації обдарованих учнів на уроках англійської мови	671

Мацука В. М., Горбашевська М. О. Talent management in the era of digital transformation and AI.....	677
Мельник Є. О. Арттерапевтичні методи в розвитку емоційного інтелекту обдарованих підлітків	685
Мельник М. О. Суб'єктність як фактор реалізації потенціалу обдарованості.....	688
Мельник Н. Б. Інтеграція технологій штучного інтелекту в систему психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді	692
Мельник С. О., Ковальова А. П. Психологічна допомога обдарованим дітям у період війни: між вразливістю та стійкістю	700
Миндреску М. М. Засади соціально-педагогічної підтримки учнів ліцею в період воєнних викликів	706
Миненко О. В. Розвиток обдарованості в умовах війни: соціально-психологічні та соціально-педагогічні детермінанти.....	711
Михайленко О. В. Особливості соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей	718
Міленіна М. М. Обдарованість крізь призму соціальної поведінки та соціальної взаємодії.....	726
Мозуль І. В. Педагогічні інновації в розвитку творчого потенціалу обдарованих учнів початкової школи	734
Молошнюк Л. В. Сучасні тенденції та філософсько-методологічні основи дослідження феномену обдарованості в дошкільній освіті.....	738
Мороз О. О. Особливості професійного самовизначення старшокласників в умовах воєнного стану	745
Москалюк Н. В., Спільніченко О. І. STEM-проекти як механізм стимулювання навчальної мотивації та обдарованості учнів у процесі вивчення хімії та біології.....	754
Моторна Н. І. Організація освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості в умовах війни: досвід Тульчинського фахового коледжу культури	759
Назарова О. С. Розвиток обдарованих учнів засобами STEAM-освіти.....	763
Никончук Н. О. Метафори в роботі з обдарованими дітьми	770
Новгородська М. М. Самоефективність і самооцінка як ключові психологічні ресурси збереження обдарованості в умовах стресу	778
Ноджак М. М. Психологічні особливості корекції конфліктної поведінки в підлітковому віці: практичний досвід	782
Ноздрачова О. Г. Геніальність у фокусі: новаторські шляхи освіти обдарованих	785
Овсяннікова Л. Є., Синельникова В. В. Developing advanced english language learners' language production through applying a situated learning approach of ill-structured tasks.....	788

Озарчук А. В., Озарчук К. О. Gem-бот Storybook як інструмент інклюзивної освіти: підтримка обдарованих дітей з особливими освітніми потребами у творчій діяльності	795
Олійник Г. Б. Міжкультурна компетентність як складник розвитку обдарованої особистості: як англійська мова відкриває світ і формує глобальне мислення.....	804
Онопченко Г. В. ІКТ як інструмент формування дослідницької та творчої компетентності учнів.....	810
Онопченко О. В. Тріада ефективності: роль дизайн-мислення, проєктного навчання та цифрових інструментів у STEAM-середовищі	819
Опара С. Є, Харченко Ю. М., Арчибасова Т. Ю. Реалізація торі-моделі як інструмент створення безпечного і розвивального середовища особистісного і соціального розвитку та становлення вихованців закладу позашкільної освіти.....	827
Осип М. А. Штучний інтелект як інструмент персоналізованого навчання обдарованих дітей з біології.....	834
Осип Ю. Л. STEM-орієнтований підхід у викладанні біохімії як інструмент розвитку обдарованості студентів медичних спеціальностей	839
Павельчук М. О. Персоналізоване навчання в профільній середній освіті: можливості для обдарованих учнів	844
Павлова Н. С. Модель збагачення (SEM – schoolwide enrichment model) як інструмент розвитку потенціалу обдарованої молоді в умовах цифрової трансформації освіти.....	847
Паненкова Ю. В. Освітній простір розвитку дитячої обдарованості	854
Панчук О. А., Ольховська М. В. Розвиток емоційного інтелекту як основи стресостійкості учнів в умовах воєнного стану	858
Пасько О. М., Бондаренко Н. А., Кирієнко М. І. Шляхи підтримки та реалізації обдарованої молоді в дизайн-освіті.....	866
Пахомов І. В. Розвиток обдарованості здобувачів закладів професійної освіти	872
Пенцова І. В. Нові підходи до виявлення обдарованості покоління Альфа.....	878
Петренко С. М., Мехед Д. Б., Мехед О. Б. Цифрові інструменти моніторингу та менторингу в роботі з обдарованою молоддю у створенні інклюзивного простору розвитку її потенціалу	883
Пилипенко О. Є. Концепція уряду України щодо розвитку штучного інтелекту в галузі освіти до 2030 року	889
Піддячий М. І. Концепція розвитку наукового мислення учнів МАН: структурні та змістові компоненти.....	895
Поліщук І. Ю. Психологічні ресурси розвитку обдарованості учнів: теоретичний вимір і діагностичні орієнтири.....	900

Пономаренко Г. А. Роль штучного інтелекту в підтримці обдарованих учнів під час вивчення іноземних мов	909
Попова В. В., Попов В. Ю. The gifted individuals' impact on economic development.....	912
Потапюк Л. М., Мельник В. В. Організаційні аспекти розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО.....	922
Похил Л. Д. Організація учнівського самоврядування в закладі як один із напрямів роботи практичного психолога з обдарованою молоддю в умовах війни.....	928
Пошивайлова О. В. Педагогічні інновації в освіті обдарованих дітей на уроках географії.....	932
Пранова О. М. Використання технологій дистанційного навчання в роботі з обдарованими учнями: практичний аспект.....	943
Прийменко Л. В. Соціально-психологічна підтримка обдарованих підлітків із підвищеним рівнем тривожності в умовах воєнного стану	950
Присяжнюк Ю. П., Присяжнюк В. П. Впровадження сучасних навчальних технологій в освітній процес: проблема оптимізації.....	956
Пруднікова А. О., Рудика К. С., Раленко А. Ю. Формування національно-патріотичної свідомості учнів середньої школи засобами Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»): міжпредметний підхід (історія, українська мова, виховна робота).....	962
Пуленко І. І. Філософія підтримки обдарованості: виклики та можливості викладання дисципліни «Основи філософських знань» у фаховому коледжі	966
Редькіна Г. М., Завгородній Е. О., Нагорний Д. В. Від особистої обдарованості до розбудови нації: роль задатків і схильностей у формуванні національної ідентичності української молоді	969
Редько Н. В. Освітній клімат і соціально-емоційний стан обдарованих учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні	980
Рибалка В. В. Розвиток обдарованої особистості як суб'єкта життєтворчої самодіяльності	983
Рожкова Г. І. Інтерактивні технології на уроках біології: шлях до активізації пізнавальної діяльності обдарованих учнів	993
Рожнятовська К. Л. Artificial intelligence: new possibilities for gifted student development in english lessons	1002
Рудик О. Б. Обдарованість і мета освіти	1008
Савіченко П. І. Детермінанти розвитку креативності особистості в умовах освітнього середовища	1015
Савчук Н. В. Проблема обдарованості в українській філософії епохи культури бароко.....	1026
Сальниченко І. О. Науково-популярний блог «ФізикаUA» як інструмент виявлення, підтримки й розвитку потенціалу обдарованих учнів із фізики...	1030

Самборський С. І. Інтеграція штучного інтелекту в педагогіку обдарованості: виклики та можливості.....	1036
Самбур О. М. Освітні траєкторії розвитку обдарованості.....	1041
Сасіна О. В. Розвиток соціально-емоційних навичок обдарованих учнів на уроках української мови та літератури в умовах НУШ під час дії воєнного стану.....	1045
Серьогіна І. Ю. Формування самоконтролю як умова реалізації потенціалу обдарованих учнів.....	1052
Сєрих Л. В. Естетичне виховання обдарованої особистості у процесі взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти.....	1058
Скаржинець А. В. Штучний інтелект як потенційний інструмент деструктивного впливу в освіті.....	1066
Скринник З. Е. «Виховання генія»: обдарованість у контекстах теорій самоактуалізації та самоефективності	1069
Скрібцова К. В. Синергія технологій і мистецтва: як штучний інтелект підтримує нові форми обдарованості	1076
Скуратівська С. М. Соціально-психологічна підтримка обдарованих учнів у Харківському університетському ліцеї в умовах воєнного стану	1078
Сліпухіна І. А., Чернецький І. С. Конкурс «Відкрита природнича демонстрація» як інструмент розвитку STEM-обдарованості: нові можливості штучного інтелекту.....	1082
Слюта А. М. Методика географічного краєзнавства як інструмент розвитку інноваційного мислення та готовності майбутніх учителів природничого профілю до роботи з обдарованими учнями	1090
Собко Н. В. Використання штучного інтелекту на уроках математики як інноваційного інструменту з метою розвитку й підтримки обдарованої особистості під час війни.....	1099
Соколовська І. А., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М., Позднякова О. Л. A comprehensive approach to diagnostics and paths to developing gifted children and youth	1105
Столярєнко Ок. В., Столярєнко Ол. В. Цифрова компетентність викладача в контексті ідентифікації та супроводу обдарованості: моделі трансформації педагогічної ролі в умовах інтеграції Ed-Tech.....	1111
Стрельніков В. Ю. Підготовка педагогів на курсах підвищення кваліфікації до оволодіння актуальними технологіями розвитку обдарованості	1116
Ступак А. В. STEM-освіта як каталізатор: педагогічні інновації в роботі з обдарованими учнями на уроках природничих наук	1121
Сухіна Н. Ю. Робота з обдарованими дітьми на уроках української мови та літератури – запорука формування успішної особистості здобувачів освіти ..	1130
Тадєєв Ю. П. Вплив великих мовних моделей (LLM) на розвиток креативності особистості	1136

Тадесва М. І., Тадесв П. О. Використання навчально-тренувальних вправ і завдань для розвитку операційних здібностей обдарованих ліцеїстів	1139
Тарасенкова Н. А., Акуленко І. А. Фактори розвитку навчально-дослідницьких умінь математично обдарованих школярів в умовах Нової української школи	1145
Тименко В. П. Розвиток наукового дизайн-мислення обдарованих учнів МАН України: теорія, практика та зарубіжний досвід	1149
Тимченко В. О. Сучасні педагогічні стратегії викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти.....	1158
Тимчук В. Л., Кудрявцева Л. Ю. Педагогічні інновації в освіті обдарованих дітей дошкільного віку	1163
Тишковець М. Д. STEM-освіта і обдарованість: нові траєкторії формування майбутнього покоління	1165
Тищенко А. Г. Штучний інтелект у навчанні англійської мови обдарованих учнів: інструменти та платформи для персоналізованого розвитку	1170
Ткаченко Л. І. Розвиток обдарованої особистості: парадигма лідерства	1178
Токар Л. П. Штучний інтелект та обдарованість: нові можливості для дослідження, розвитку й підтримки дітей дошкільного віку	1181
Трач С. А. Педагогічний коучинг як психолого-педагогічна технологія розвитку дитячої особистості	1191
Третяк Т. М. Побудова образу в процесі творчої перцептивно-мисленнєвої діяльності обдарованих учнів	1195
Трішкіна Н. І. Робота з обдарованою молоддю в закладі вищої освіти	1205
Улицька Н. А. Підтримка обдарованих студентів на заняттях з технічних дисциплін.....	1212
Уминська О. Р. Виявлення ознак емоційного вигорання та апатії в обдарованих дітей в умовах дистанційного навчання: специфіка діагностики прихованих форм дезадаптації	1220
Ухань А. С. Підтримка психологічної стійкості обдарованої дитини в умовах війни.....	1224
Ухарцева О. О. Подолання негативних наслідків спортивної поразки: досвід роботи з учасниками гуртка шашки	1228
Фарафонова В. М. Застосування KIALO EDU як інструмент розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів професійно-технічної освіти	1234
Федорова І. А. Цифрове навчання для обдарованих: мобільні додатки як інструмент вивчення іноземних мов	1239
Федорчук О. А. Концепція «діяльної бездіяльності» Григорія Сковороди як умова реалізації обдарованості	1246
Хижняк Г. Ю. Проєкт «Explore. Speak. Connect.» у розвитку обдарованості учнів і перспективи розвитку 2026	1251

Ціпенюк О'ніл К. Досвід сімей з подвійною винятковістю з пострадянських держав, які наразі проживають у Сполучених Штатах Америки.....	1256
Чабан Н. І., Полешук В. С., Патинська І. В. Методика розвитку креативної мобільності ліцеїстів у проєктній діяльності.....	1261
Чечель Л. М. Феномен обдарованості дітей у філософсько-методологічному вимірі суспільного розвитку.....	1268
Чижевський Б. Г. Пріоритетні напрями розвитку творчо обдарованої особистості в сучасних умовах	1277
Човган О. М. Педагогічні умови реалізації STEM-освіти для розвитку обдарованості учнів.....	1285
Шабанова Ю. О. Особливості методології дослідження феномену обдарованості в добу метамодерну	1294
Шалупня Є. О. Формування громадянської та соціальної компетентностей здобувачів освіти засобами пошуково-дослідницької діяльності в межах вивчення курсу за вибором «Культура добросусідства»	1297
Шибка Г. І., Шибка О. С. Проєктна діяльність у позашкільній освіті: досвід роботи з обдарованими дітьми в гуртку аерокосмічного профілю.....	1303
Шклярук О. В. Організація учнівського наукового дослідження як спосіб адаптації обдарованих дітей із числа внутрішньо переміщених осіб.....	1307
Шпонька Є. Є., Антоненко І. В. Обдарованість у цифрову епоху: нові можливості для освіти.....	1315
Шпонька О. Є., Антоненко І. В. Штучний інтелект у поєднанні з сучасними технологіями	1318
Шумейко О. Г. Розпізнавання прихованої обдарованості: як не втратити «невидимих» талантів у класі	1322
Щербина О. О. Навчання обдарованих дітей молодшого шкільного віку мистецтву комунікації – нетворкінгу.....	1326
Янатьєва О. Г. Робота з обдарованими учнями на уроках географії та в позаурочний час	1331
Яремін М. М. Штучний інтелект у стратегіях підтримки обдарованих дітей	1334

Адамчук Т. А.,
керівник гуртка Ірпінського центру позашкільної освіти
Ірпінської міської ради Київської області,
etc-irpin@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ КАЗКОТЕРАПІЇ

Анотація: Як застосовувати метод казкотерапії для обдарованих дітей, які мають багатий внутрішній світ і потребують делікатного, розуміючого супроводу? Як допомогти дитині зберегти внутрішню рівновагу, віру в добро, силу любові та перемоги. Відповіді на ці запитання можна знайти у публікації. Казкотерапія – це не просто метод психологічної підтримки, а місток між дитячою уявою та реальністю.

Стаття буде корисною для педагогів, практичних психологів, батьків дітей, які потребують психологічної підтримки.

Ключові слова: Казкотерапія, обдарована дитина, безпечне середовище, емоційна вразливість, соціальна ізоляція, булінг.

Abstract: How to apply the fairy tale therapy method for gifted children who have a rich inner world and need delicate, understanding support? How to help a child maintain inner balance, faith in goodness, the power of love and victory. The answers to these questions can be found in the publication. Fairytale therapy is not just a method of psychological support, but a bridge between a child's imagination and reality.

The article will be useful for teachers, practical psychologists, and parents of children who need psychological support.

Keywords:

Fairytale therapy, gifted child, safe environment, emotional vulnerability, social isolation, bullying.

Сучасні умови життя в Україні, зокрема військові події, істотно впливають на психологічний стан дітей. Особливо чутливою категорією є обдаровані діти, які мають підвищену емоційну сприйнятливості, глибоке внутрішнє життя та потребують особливого підходу у вихованні й підтримці. Одним із ефективних методів психологічної допомоги для таких дітей є казкотерапія – метод, що через символи, образи та сюжети казок допомагає дитині усвідомити власні емоції, знайти вихід із внутрішніх конфліктів і навчитися справлятися з труднощами.

Поняття «обдарована дитина»

Обдарована дитина – це дитина, яка вирізняється високим рівнем розвитку здібностей (інтелектуальних, творчих, художніх, спортивних тощо) у порівнянні з однолітками. Вона має нестандартне мислення, глибоку уяву, високий рівень емпатії, прагнення до пізнання, але водночас – підвищену емоційну чутливість.

У воєнний час такі діти особливо гостро реагують на стрес, втрату стабільності, зміну середовища, невизначеність у майбутньому.

Проблеми обдарованих дітей:

Емоційна вразливість – дитина глибше переживає події, часто відчуває тривогу, страх, провину чи самотність.

Соціальна ізоляція – через відмінність інтересів і способу мислення обдаровані діти нерідко відчувають себе «не такими, як усі».

Булінг у групі – діти з високими досягненнями або незвичними поглядами можуть ставати об'єктом насмішок, заздрості, відторгнення з боку однолітків.

Перфекціонізм і страх помилки – прагнення бути найкращим часто призводить до внутрішнього вигорання.

Підвищене навантаження – через очікування дорослих дитина може відчувати перевтому, втрату інтересу та зниження мотивації.

У воєнний час до цих проблем додаються:

почуття небезпеки та нестабільності;

переживання через розлуку з рідними, зміну школи чи гуртка;

складність у вираженні своїх емоцій словами.

Стрес, спричинений війною та її наслідками, якого нині визнають українські діти, має дуже негативний вплив на їх розвиток і психічне здоров'я. Арт-терапія, в тому числі і казка, може бути потужною терапією, адже через творчість можна виразити травматичний досвід, а отже переосмислити його та зняти емоційну напругу та безболісно висловити свої емоції і почуття.

Казкотерапія як метод підтримки

Казкотерапія – це психолого–педагогічний метод, який використовує казку для розвитку особистості, формування моральних цінностей, подолання страхів, тривоги та конфліктів.

Казка створює безпечний простір, де дитина може:

- ідентифікувати себе з героєм;
- прожити ситуацію через метафору;
- побачити можливі рішення власних проблем;
- навчитися вірити в добро та перемогу.

У роботі з обдарованими дітьми казкотерапія допомагає:

- знизити рівень емоційної напруги;
- подолати відчуття самотності;
- розвинути комунікативні навички;
- навчити співпереживанню й прийняттю інших;
- відновити віру у власні сили навіть у складних обставинах війни.

Приклади терапевтичних казок:

1. «Світлячок, який не боявся темряви». Казка про маленького світлячка, який освітлював дорогу іншим, навіть коли було страшно. Допомагає дітям

подолати страх темряви, самотності та повірити у власну силу бути джерелом світла для інших.

2. «Краплинка мужності». Історія про дощову краплинку, яка боялася впасти з неба, але зрозуміла, що саме завдяки її сміливості оживають квіти й дерева. Казка вчить сміливості й відповідальності.

3. «Дерево, яке навчилося говорити». Дитина може уявити, що дерево ділиться своїми почуттями – так легше обговорювати власні емоції, навчитися слухати інших і приймати допомогу.

4. «Місто, яке прокинулося після грози». Символічна історія про відродження, відновлення після руйнування, яка актуальна в умовах війни. Формує віру в перемогу, відновлення, добро.

Практичні поради для педагогів і психологів:

- Створюйте безпечне середовище для обдарованих дітей – простір без оцінок і порівнянь.
- Проводьте групові казкові заняття для згуртування колективу та профілактики булінгу.
- Залучайте дітей до створення власних казок, що відображають їхні почуття й мрії.
- Обговорюйте з дітьми мораль казки, підводьте до усвідомлення власних рішень.
- Використовуйте малювання, театралізацію, пісочну терапію як продовження казки.

Висновок

Казкотерапія – це не просто метод психологічної підтримки, а місток між дитячою уявою та реальністю. У воєнний час, коли світ навколо здається нестабільним і небезпечним, казка допомагає дитині зберегти внутрішню рівновагу, віру в добро, силу любові та перемоги.

Особливо важливо застосовувати цей метод для обдарованих дітей, які мають багатий внутрішній світ і потребують делікатного, розуміючого супроводу. Через творчість дитина може передати негативні та поділитися позитивними емоціями.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Белкіна, Н. І. Казкотерапія у роботі з дітьми: методичний посібник. – Київ, 2020.
2. Лепська, О. І. Казкотерапія як засіб розвитку емоційного інтелекту дитини. – Львів, 2021.
3. Моляко, В. О. Психологія творчості та обдарованості. – Київ, 2018.
4. Слободянюк, О. М. Психологічний супровід обдарованих дітей. – Харків: Основа, 2019.

Айвазян М. Р.,
заступник директора з навчально-виховної роботи
КЗ «Харківський ліцей № 134 Харківської міської ради»,
mariamro89@gmail.com

Мальцева Т. В.,
директор КЗ «Харківський ліцей № 134 Харківської міської ради»,
sc134@ukr.net

ЦИФРОВИЙ ПОРТРЕТ УЧНЯ: ЯК ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМАГАЮТЬ ЗРОЗУМІТИ ЗДІБНОСТІ ДИТИНИ

Анотація. У статті розглянуто роль цифрових технологій у формуванні «цифрового портрета учня», що дозволяє глибше зрозуміти його здібності, схильності та потенціал. Автори аналізують історію досліджень феномену обдарованості, підходи класичних науковців (Л. Терман, Д. Рензуллі, Ф. Ганьє) та сучасні інструменти аналітики навчальних даних. Окрему увагу приділено практичному впровадженню цифрових рішень у ліцеї для підтримки обдарованих дітей.

Ключові слова: цифровий портрет, обдарованість, штучний інтелект, аналітика навчання, освіта.

Annotation. The article examines the role of digital technologies in creating a “digital portrait of a student”, which helps to better understand their abilities, talents, and potential. The authors analyze the history of giftedness research, classical approaches (L. Terman, J. Renzulli, F. Gagné), and modern educational analytics tools. Special attention is paid to the practical implementation of digital tools in a lyceum to support gifted students.

Keywords: digital portrait, giftedness, artificial intelligence, learning analytics, education.

Вступ: Потреба в точніших, швидших і більш персоналізованих підходах до виявлення та підтримки обдарованих учнів постає дедалі гостріше під впливом цифровізації освіти. Термін «цифровий портрет учня» означає зібрання й системну інтерпретацію даних про навчальну активність дитини (результати тестів, проекти, робота в цифрових середовищах, процеси творчості тощо) з метою точнішого розпізнавання її здібностей і потреб.

Історія досліджень обдарованості: Проблема вивчення обдарованих дітей має довгу історію – від початкових спроб вимірювання інтелекту в початку ХХ століття до формалізації навчальних програм і спеціалізованих шкіл. Видатні ранні дослідники – Льюїс Терман [1] і Лета Голлінгворт [2] – заклали основи психологічного тестування та підкреслили потребу спеціалізованого навчання для обдарованих дітей. У подальшому сформувались альтернативні підходи до розуміння обдарованості: трьохкільцеву концепцію Йозефа Ренцуллі [3] (де виділяються високі здібності, творчість і завзятість/мотивація) та диференційовану

модель Франсуа Ґаньє (DMGT) [4], яка відокремлює «обдарованість» від «таланту» і підкреслює роль внутрішніх та зовнішніх факторів у перетворенні потенціалу в реальні досягнення. Оцінка творчості – важлива частина діагностики: приклад – тести Е. П. Торренса (ТТСТ) [5], що виявляють дивергентне мислення (потік ідей, оригінальність, розгалуженість рішень).

Сучасні підходи: Класичні тести й спостереження доповнюються цифровою інформацією: записи навчальних сесій, журнали активності в LMS, результати адаптивних платформ, зразки коду та проєктів, метадані поведінки під час виконання завдань. Поєднання таких джерел дає змогу отримати набагато ширше уявлення про здібності учня, ніж ізольований IQ-тест.

Технології, що створюють «цифровий портрет»: Адаптивні платформи та системи персоналізації навчаються на взаємодії учня з контентом і підлаштовують задачі під його рівень (Knewton, DreamBox, ALEKS [6]), що дозволяє виявляти теми та типи завдань, де учень демонструє виняткове розуміння чи креативність. Learning analytics обробляє великі масиви освітніх даних, формує індикатори прогресу, ризиків і сильних сторін, а за допомогою ML/AI можна виявляти нетривіальні патерни. Цифрове портфоліо збирає роботи учня (проєкти, коди, презентації, відео) у хронологічному порядку, дозволяє прослідкувати динаміку та якість продукції [7]. Оцінка творчості та нестандартного мислення за допомогою цифрових інструментів (генеративні моделі, інтерактивні задачі, ігрові платформи) дає змогу оцінити дивергентне мислення під час виконання реальних творчих завдань.

Етичні та методологічні аспекти: Збір даних має бути етичним: згода батьків/учня, захист персональних даних, прозорість алгоритмів. Технології не замінюють фахівця, а дають інструменти для глибшого аналізу.

Практичний приклад: У ліцеї було реалізовано проєкт «Цифровий портрет учня» для учнів 8–11 класів. Інструменти: LMS (Moodle / Google Classroom), Google Forms / Microsoft Forms, Digital portfolio (Google Sites, Seesaw), адаптивні вправи (Code.org, Scratch), аналітика (Google Sheets / Python). Збирали оцінки тестів, час і кількість спроб при виконанні задач, складність завдань, кількість і якість проєктів, показники креативності. Алгоритм роботи: підготовка, базове діагностування, накопичення даних, аналітика та ідентифікація, інтерпретація й підтримка.

Результати: Перший учень швидко проходив алгоритмічні вправи – стимулювали концептуальні/проєктні завдання; другий учень вирішував задачі повільніше, але проєкти були оригінальні – стимулювали міждисциплінарні проєкти.

Висновки: Цифровий портрет учня дає змогу зібрати багатовимірні дані та точніше виявити потенційно обдарованих учнів. У поєднанні з класичними підходами (Renzulli [3], Gagné [4], оцінювання творчості [5]) цифрові

інструменти підвищують якість діагностики та формують дорожню карту для індивідуальної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Terman, L. The History of Gifted and Talented Education.
2. Hollingworth, L. Leta Hollingworth's Contributions to Gifted Education.
3. Renzulli, J. Three-Ring Conception of Giftedness.
4. Gagné, F. Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT).
5. Torrance, E. P. Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT).
6. Features of Adaptive Learning Platforms (Knewton, DreamBox, ALEKS).
7. Digital Student Portfolios: Google Sites, Seesaw.

Айтов Спартак Шалвович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро,
aytovspartak@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ У СФЕРІ СОЦІОГУМАНІТАРИСТИКИ

Дана стаття досліджує вплив теоретичних підходів філософії історії на сучасні тренди діагностики обдарованості у площині соціально-гуманітарних дисциплін і розвитку здібностей особистості у відповідній сфері пізнання. Проаналізовано потенціал інтелектуальних надбань філософії історії для генерування діагностики обдарованості у аспекті аналізу складних процесів глобалізації.

Ключові слова: філософія історії, соціально-гуманітарні науки, теоретичний підхід, обдарованість, глобалізація, проблемні питання, наукова освіта.

This article examines the influence of theoretical approaches of the philosophy of history on modern trends in the diagnosis of giftedness in the field of social-humanitarian disciplines and the development of individual abilities in the relevant field of knowledge. The potential of the intellectual achievements of the philosophy of history for generating the diagnosis of giftedness in the aspect of the analysis of complex processes of globalization is analyzed.

Keywords: philosophy of history, social-humanitarian sciences, theoretical approach, giftedness, globalization, problematic issues, scientific education.

Соціально-гуманітарні науки представляють собою комплексне полідисциплінарне інтелектуальне поле, розуміння якого потребує розвитку обдарованості у студентів різних спеціальностей. Діагностування і розвій відповідних розумових навичок і дослідницьких підходів є доцільним

реалізувати через формування і інтеграцію у навчальний процес проблемних питань з актуальної проблематики сучасної соціально-політичної динаміки, зокрема феномену глобалізації.

Складні та багатовимірні процеси глобалізації є, значною мірою, визначальними для сучасної доби. Вони лежать у основі комплексних процесів геоекономічної, політичної та соціокультурної динаміки окремих країн, регіонів та світу. Тому дослідження сутнісних основ і ймовірних моделей розвитку глобалізації є однією із найбільш важливих завдань сучасного соціогуманітарного пізнання. Зазначене проблемне поле досліджує міждисциплінарна наука, глобалістика. Оскільки предмет студій цієї дисципліни є вельми складним, для вирішення власних дослідницьких завдань вона вступає у теоретичний діалог із низкою філософських і соціально-гуманітарних наук. До складу перших належать соціальна філософія, філософія політики, філософія історії. До других відносяться соціологія, політологія, нова та новітня історія, соціальна психологія, культурологія тощо.

Філософія історія вивчає генезу, особливості розвитку, спрямованість та перспективи історичних процесів у глобальному вимірі. Предметом її досліджень є також логіко-методологічні та соціокультурні основи історичного пізнання. Дослідження процесів глобалізації потребує залучення філософсько-історичних теоретичних підходів. Вони проявляють актуальність у річизі осмислення каузальності і сутності багатоаспектних історичних процесів, котрі є підвалинами сучасної економічної і соціально-політичної реальності.

Серед найбільш складних й значимих завдань, які вивчає глобалістика, можна виокремити три, які входять до «когнітивної сфери» філософії історії, і є перспективними для формування питань з діагностики обдарованості у соціально-гуманітарних науках:

- аналіз історичних основ сучасних глобалізаційних процесів та результатів попередніх «протоглобалізаційних» проєктів;
- знаходження напрямів діалогу культур та цивілізацій;
- вивчення альтернативних моделей глобалізації та аналіз умов гуманізації сучасного світоустрою.

З приводу першого із наведених аспектів, формулювання проблемних питань філософії історії у сфері діагностування обдарованості з соціогуманітаристики, є доцільним звернутися до осмислення сутності і особливостей «протоглобалізації» кінця XIX – початку XX століть та порівняння із сучасною геополітичною та геоекономічною динамікою. Варто зазначити, що для світоустрою цього історичного часу були характерними риси, властиві й сучасній глобалізації. Так, світ XIX – початку XX століть визначався створенням, фактично, загальної економіки, промислової та фінансової її сфер; тісним

переплетінням інтересів та економічно–фінансової сфери провідних країн і одночасно гострою геополітичної конкуренцією.

У формуванні творчих питань порівняння процесів «протоглобалізації» із модерною добою слід враховувати, що подібні явища відбуваються і у глобальній динаміці сучасного світу, але з певними особливостями. Так, суттєво змінилися центри геополітичного впливу. Замість окремих держав Європи утворився Європейський Союз; США перетворилися на найбільш впливову світову державу, крупними геоекономічними центрами стали Китай та Індія, регіонального значення набули Бразилія та ПАР, значно більший вплив на глобальні процеси здійснюють ісламські країни, перед усім Турція, Іран та Індонезія. Центр економічної динаміки поступово зміщується із Північно-Атлантичного до Азіатсько–Тихоокеанського регіону з такими новими осередками економічного розвитку, як Південна Корея, Тайвань, В'єтнам, Індонезія.

Формування питань з діагностики обдарованості у соціально-гуманітарних науках має ґрунтуватися на розумінні специфіки світоустрою сьогодення. Сучасна «світ-економіка» характеризується багатоаспектними взаємовпливами у глобальному вимірі, обсяг й інтенсивність промислових і, особливо, фінансових зв'язків суттєво збільшилися. Однак, як і раніше, цей чинник істотно не вплинув на геополітичну та геоекономічну конкуренцію що наочно репрезентує складні політичні відносини США та Китаю при наявності тісного економічного співробітництва між ними.

Філософія історії має істотну інтелектуальну традицію аналізу цивілізаційних особливостей та потенціалу їх застосування для генерування питань з діагностики здібностей у соціально–гуманітарних науках. Осмислення проблем глобальної історичної і соціально–політичної динаміки реалізовано у працях О. Шпенглера, А. Дж. Тойнбі, К. Поппера, Н. Фергюсона, Ст. Гантінгтона. Вельми цікавою для проблематизації питань з діагностування обдарованості з соціально–гуманітарної освіти є концепція Ф. Броделя з аналізу ментально–культурного горизонту історичних процесів, на яких ґрунтується розвиток цивілізацій сучасного світу [2, с. 10–11]. Критика концепції історизму К. Поппером орієнтована на осмислення варіативних, суб'єктивних чинників історичного процесу [4, с. 14–15].

Проблемні питання з осмислення сутності глобалізаційних процесів можуть бути спрямовані на з'ясування причин геополітичних протиріч між різними цивілізаційними світами. Вони проаналізовані зокрема у філософсько-історичній праці А. Дж. Тойнбі «Цивілізація перед судом історії». Мислитель наголошує на фундаментальному характері геокультурних протиріч, які суттєво впливають на політичні взаємини країн та цивілізацій.

Аналогічні питання, актуальні для формулювання питань діагностики і розвитку обдарованості у сфері соціогуманітаристики, містяться і у теорії «зіткнення цивілізації» Ст. Гантінгтона [3, с. 12–14]. Цікаві міркування про поліваріантність історичних процесів містяться у студіях Н. Фергюсона [5, с. 21–22]. Застосування цього теоретичного підходу є важливими для генерування проблемних питань з розуміння альтернатив розвитку сучасної соціально-політичної динаміки.

Осмислення чинників успішного для його учасників діалогу культур і цивілізацій також є важливим елементом розуміння сучасної глобалізаційної динаміки, оскільки саме наявність та ефективність такого діалогу є необхідною передумовою формування стабільного та прийнятного для всіх країн світоустрою. Формування діагностичних питань з соціогуманітаристики у даному проблемному полі засновуються на вивченні антропологічної площини сучасної філософії історії у контексті її аналізу загальних соціальних процесів [1, с. 25–26].

Перспективи формування проблемних питань з вивчення обдарованості у сфері соціогуманітаристики можуть бути розвинуті у контексті вивчення філософією історії багатовимірних процесів глобалізації. Вони включають філософсько-історичне осмислення концепцій та систем цінностей, які обґрунтовують важливість діалогу різних цивілізацій у просторі їх морально-етичних й світоглядних норм; розуміння причин низки розходжень між ними. Філософсько-історичні концепції досліджують особливості розвитку «локальних цивілізацій» і подібність у алгоритмах їх динаміки, а також аналізують загальний хід всесвітньо історичного процесу.

Реконструкція і дослідження загальних елементів у історичному розвитку різних народів може скласти інтелектуальну основу для утворення проблемних питань з діагностування обдарованості у соціогуманітаристики у проблемному полі діалогу цивілізацій та із з'ясування протиріч, які виникають у процесі створення глобального світоустрою. Філософсько-історичні концепції Ф. Броделя, зокрема теорія «довготривалого часу», є однією з важливих для діагностики обдарованості у сфері соціально-гуманітарного пізнання. Загальний характер цієї концепції, котра має істотний потенціал у викладенні історичних процесів, сприяє її залученню для діагностики обдарованості у суспільно-гуманітарних науках через формування системи тестів, або проблемних запитань у площини вивчення психологічно-культурного виміру минулого.

Концепції філософії історії можуть бути ефективно застосовані при формуванні проблемних запитань у сфері соціогуманітаристики через аналіз сучасних проявів глобалізації у пізнавальному, аксіологічному та футурологічному аспектах. Пізнавальний аспект полягає у формуванні

проблемних питань з сутності та алгоритмів глобальної соціальної-економічної та політичної динаміки. Аксіологічний аспект виявляється у створенні питань з порівняння культурно-історичних концепцій та цінностей, які утворилися у ході розвитку загальних для різних народів і цивілізацій світогляду і уявлень про світ. Футурологічний аспект знаходить прояв у генеруванні проблемних питань у площині аналізу альтернативних теоретичних моделей сучасних і майбутніх процесів глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aytov S. Sh. Historical anthropology as the modern philosophy of history and theoretical sociology: social–cultural dynamics analysis. Дослідження з історії і філософії науки і техніки. 2022. Випуск 31 (2). С. 22–29
2. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. У трьох томах. Т.1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. К.: Основа, 1995. 541с.
3. Гантінгтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
4. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. У полоні Платонових чар. К.: Основа, 1994. 444 с.
5. Фергюсон Н. Цивілізація. Як Захід став успішним. К. «Наш формат», 2022. 488 с.

Алатиренко М. А.,
канд. пед. н., доцент, методист
КЗ «Чернігівський обласний науковий ліцей»
Чернігівської обласної ради

РЕСУРСНІСТЬ ТЕХНІКИ «СКРАПБУКІНГ» І ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У публікації акцентовано увагу на техніці «скрапбукінг»; розкрито психотерапевтичні, підтримуючі і розвивальні можливості європейської творчої практики роботи з паперовими нотатками на основі аналізу публікацій (у доступних інтернет–ресурсах) і власного педагогічного досвіду в умовах війни.

Ключові слова: скрапбукінг, позашкільна освіта, дидактичні методи, методи зняття стресу, штампінг.

Abstract. The publication focuses on the "scrapbooking" technique; reveals the psychotherapeutic, supportive and developmental possibilities of the European creative practice of working with paper notes based on the analysis of publications (in available Internet resources) and own pedagogical experience in war conditions.

Key words: scrapbooking, extracurricular education, didactic methods, stress relief methods, stamping.

Війна і освітні реалії країни вже четвертий рік поспіль обтяжуються об'єктивними причинами постійної дестабілізації освітнього процесу. Стреси і

накопичення негативних емоційних впливів зовнішніх сенсорних умов педагогічної діяльності викладачів і вихователів мають безпосередній вплив на відповідну роботу здобувачів освіти усіх ланок галузі – від дошкільної до післядипломної (андрагогічної). Актуальними стають усі можливі і навіть неможливі методи, прийоми і засоби, якими б учасники освітньої діяльності могли би стабілізувати свої емоційні закриті і відкриті як стреси, так і надмірні виписки позитивних емоцій. Одним із таких практичних засобів є сучасний напрям практичної діяльності, який став відомим українським педагогам і творчим особистостям, завдяки поширюваній техніці «Скрапбукінг».

Згадана техніка не є новою для світової громадськості, але в Україні вона поширюється вже понад десять років, тому що можливості даного виду мистецької діяльності не обмежуються не тематикою, не навчальними предметами, не особистими смаками, не віком. Тому метою даної публікації стало дослідження можливостей відомої в Європі техніки «Скрапбукінг» у освітньо–мистецькій і психологічній практиці української громадськості у зіставленні з власним творчо–педагогічним досвідом досліджуваної діяльності за період воєнного стану.

Так, аналіз публікацій, доступних на українських електронних ресурсах, дає можливість стверджувати, що історична традиція (яка лежить в основі досліджуваної техніки) в сучасному світі художньої (мистецької) і психолого–педагогічної творчості має великий попит в силу своєї ресурсності і широкого спектру впливів на особистість і її розвиток. Для обґрунтування даного висновку, проілюструємо визначення і характеристики ключового терміну різними авторами публікацій у наступній таблиці 1.

№	Особливості визначення терміну «Скрапбукінг» авторами різноманітних джерел	Дж цитув.
1.	рукодільне мистецтво декорування та оформлення фотоальбомів, що перетворює їх на витвори мистецтва, де кожна сторінка – це цілісна історія, оформлена за допомогою різноманітних декоративних елементів, таких як папір, стрічки, наклейки, а також техніки штампу та ембосингу	Огляд від III / AI Overview
2.	вид рукоділля, в якому з допомогою спеціальних матеріалів та інструментів можна створити альбом з фотографіями, листівку, міні–альбом або тревелбук... Сучасний вид рукоділля, ... що дозволяє виявляти і розвивати свою фантазію, креативне мислення, індивідуальні здібності кожної дитини	[10]
3.	мистецтво збереження спогадів у творчий спосіб	[3]
4.	відмінний спосіб виразити емоції	[8]
5.	Незалежно від того, маєте ви кілька фотографій чи цілі коробки з ними, скрапбукінг може стати чудовим хобі. Він поєднує мистецтво та ведення щоденника... пропонує багато соціальних можливостей (у форматі	[10]

№	Особливості визначення терміну «Скрапбукінг» авторами різноманітних джерел	Дж цитув.
	занять, зустрічей та форумів), а також дає перепочинок від того, що вас напружує...	
6.	виготовлення листівок чи створення власного фотоальбому з використанням різноманітних методів оформлення фотографій, декорацій (це може бути що завгодно) (!) та кольорових вирізок із журналів	[9]
7.	як дидактичний прийом є ефективним засобом, який допомагає зацікавити учнів читанням художньої літератури, підвищує пізнавальний інтерес, сприяє творчому співробітництву між учнями і вчителем	[6]
8.	метод креативної та творчої діяльності учнів, ... культурологічного спрямування	[5]

Отже, окрім етимології терміну «*скрапбукінг, скрепбукінг*» (англ. Scrapbooking, від англ. Scrapbook: scrap – вирізка, book – книга, букв. «книга з вирізок») [5], значення цієї англомовної дефініції, завдяки широкому спектру ефективного застосування даної техніки, набуло характеристик від функції декорування до дієвого психолого–педагогічного методу. Детальне (більш розширене) вивчення терміну наведено у публікаціях педагогічних працівників [1], [4], [5], [6].

Як видно з таблиці, дану техніку успішно застосовують у художньому мистецтві, психотерапії (психотерапевтичний метод), психологічній підтримці (метод психологічної мотивації), у процесі саморозвитку (метод самовдосконалення), а також, у дидактиці сучасної, як позашкільної, так і шкільної освіти (дидактичний метод). Окрім цитованих джерел, на освітніх сайтах також наявні світлини майстер–класів зі Скрапбукінгу, які проводяться зі студентською аудиторією у закладах вищої освіти (м–клас майстра ДПМ Катерини Боцюри зі здобувачами вищої освіти груп ГРС–11д, Т–11д, ХТІ–11д, ГРС–21д, ГРС–41д ВТЕІ КНТЕУ) [2]. Світлини (фото), свідчать про встановлення позитивного емоційного настрою у групі, в якій проводивсь майстер–клас з виготовлення листівки досліджуваною технікою.

Скрапбукінг, як традиція, започатковано представниками західних країн (Британія, США) понад пів тисячоліття тому. Згідно розглянутих джерел, він еволюціонував упродовж XV – XXI століть [1], [3], [5], [6]. Це майже шість століть. І, не зважаючи на традицію паперової природи даної техніки, автори публікацій свідчать, що існує навіть електронний скрапбукінг [6], [11]. Окрім того, існує безліч (від 7 до 29) стилів виконання робіт у даній техніці [6], [11], які не впливають на вибір стилю автором.

В українських медіа існують, навіть, навчальні курси для початківців і бажаючих знайти себе у новому хобі [3]. У календарі святкових і професійних дат 4 березня зазначено Міжнародним Днем Скрапбукінгу.

Друковані джерела щодо досліджуваної техніки, присвячені переважно практичному спрямуванню (переважно – англомовні). Та, не зважаючи на існуючі російськомовні переклади практичних книг-порадників зарубіжних авторів, українські видавництва вже можуть нам запропонувати готові україномовні розробки для організованої творчості (методичного характеру).

Так, наприклад, поруч з англомовним виданням «The Bullet Journal Method: Track Your Past, Order Your Present, Plan Your Future» Ryder Carroll (Creator of the Bullet Journal) (HarperCollins Publishers, 2021), 304 с. (категорія – саморозвиток та особистісне зростання), книгарні, у рубриці «Мотивація. Самовдосконалення»(!) пропонують книгу «Щоденник за методикою BULLET&JOURNAL (Аналізуй минуле, керуй теперішнім, проектуй майбутнє)» Райдера Керролла (Vivat, 2020), 304 с.; книгу «Harry Potter Bullet Journal. HOGWARTS»(Insight Editions, 2020), 208 с.

Наявні також книги практичного спрямування, мовою першоджерела (англійською): «How to Bullet Plan: Everything You Need to Know About Journaling with Bullet Point» (Рейчел Уілкерсон Міллер); «Journal with Purpose: Over 1000 Motifs, Alphabets and Icons to Personalize Your Bullet or Dot Journal» (Хелен Коулбрук); «The 365 Bullet Guide» (Зеннор Комптон) та ін.

Спостереження за емоціями і станом дітей 6–10 років, у процесі роботи в техніці «Скрапбукінг» на гурткових заняттях (з позашкільної освітньої діяльності) дають можливість не лише стверджувати про ефективність дидактичного впливу на розвиток і корекцію емоційно-вольової сфери молодших школярів, а й рекомендувати педагогічним працівникам початкової ланки застосовувати даний вид праці.

Так, наприклад, діти із задоволенням вчать розрізняти і підбирати кольорові плями і розвивають вміння поєднувати кольори (листівки з картинками, кольоровими шматками паперу і сургучними печатками до Дня волонтера, добровольця);

Дана техніка також зручна у:

- використанні під час вивчення основ поняття «композиція» і формування початкових навичок створення композиції (листівки у стилі «С» до дня весняних квітів – робота з серветками, кольоровим папером, флористичним матеріалом, наліпками, клейовими крапками);
- формуванні понять сюжетної або тематичної композиції (листівки до річниці дня народження Л.Українки у початкових прийомах роботи в техніці «С»; матеріали – папір, ажурні білі серветки, пір'їни з пухом, м'яка фольга, сургуч, флористичний матеріал);

- формуванні естетичного смаку, шляхом навчання дівчаток підбирати лише необхідні елементи для виразу настрою, без перебільшень і переобтяжень індивідуальної творчої роботи зайвими елементами;
- навчанні застосуванню газетних декорів у кольорових композиціях у техніці «С» (двосторонні закладини для книг, матеріали – кольорові портрети Шевченка, кольорові шматки паперу, кольоровий картон, сургуч, червоні нитки з напівшерсті, китиці, дерев'яні намистини, чорно-білі розмальовки квітучих вишень, олівці або фломастери);
- формуванні почуття емоційної піднесеності, значущості і важливості під час роботи з сургучем, у виготовленні вітальних листівок до дня народження одного з батьків (матеріали – папір, клей, кольорові роздруки у обраній палітрі, кольоровий папір, білий папір, шматки мережив, флористичні матеріали) та ін.

У роботі з дітьми групи продовженого дня, досліджувана техніка може застосовуватись як для індивідуальної, так і для групової роботи (під час Клубних годин, тематичних днів, свят). У змішаних групах, техніка «С» дає можливість працювати з обдарованими дітьми для розвитку їх художніх смаків, творчих вмінь і навичок. Виконання індивідуальних композицій на вільну тему, розвиває дитячу індивідуальність, сприяє формуванню власного естетичного смаку, відчуття стилю. Діти (особливо хлопчики), які потребують розвитку уваги, при індивідуальній роботі вчаться посидючості, за допомогою дорослого починають формувати уявлення про чоловічий скрапбукінг (іноді на чорному папері, матеріали – стікери, білі маркери, декоративні і однотонні скотчі, шматки паперу, ножиці, сургуч – іноді, з великою обережністю і посиленням контролем дорослої людини), та ін.

Матеріали, які застосовуються у досліджуваній техніці, зокрема штампи (з квітами вишні, тюльпанами, англomовними фразами, фіалками і т.д.), і кольорові подушечки (з кольоровими чорнилами), стають у нагоді щодо дисциплінарних заходів. Учням, які найкраще себе поводитись, надається право підготувати заохочувальні «талони» – власноруч проштампувати заздалегідь приготовані папірці – а) на білому папері різними кольорами (кожен колір надається за певні «заслуги» впродовж дня на ГПД (за виконання домашніх завдань, за поведінку у їдальні, за ввічливість, й інше); б) на кольорових папірцях одним кольором (жовті талони за зауваження до сьогоднішньої поведінки); в) різні квіти за різні види «робіт» і «діяльності». Щомісяця потрібно робити підсумки, хто краще себе поведив, у кого більше талонів, за які «заслуги» (бажано перші три місця відзначати заохочувальними призами на вибір педагога). Якщо маленьким діткам важко збирати «талони» цілий місяць, можливо підсумовувати щотижня (якщо діти вчаться очно і ходять на ГПД). Батьки можуть допомагати дітям збирати свої «досягнення». Різноманітні варіювання зі штампами залежать від

освітянина. Також штампи можливо використовувати у святкових заходах (Всесвітній день пошти).

Усі згадані вище заходи і види роботи дуже захоплюють здобувачів освіти початкової ланки. Завжди встановлюється позитивний емоційний настрій, як у групі, так і у індивідуальній роботі. Під час роботи встановлюється емоційний зв'язок між учнем і педагогом, позитивні емоції і врівноваження внутрішнього стану передаються у зворотному зв'язку. Але, не тільки діти можуть розвиватись і гармонізувати свої внутрішні переживання засобами техніки «С».

Так, на одній з електронних сторінок висвітлено позитивні результати досвіду проведення майстер–класів з жінками для допомоги у подоланні стресу і неприємних відчуттів, відновленню емоційної рівноваги («Слов'янське серце») [7]. Рекомендації творчих занять технікою «С» як методом антистресу, самовиразу, виразу емоцій і гармонізації емоційного балансу молодих і дорослих осіб містяться у вже згадуваних джерелах [7] [8], [9], [10], [11], [12].

Згадайте ситуацію, коли, проходячи онлайн курси, або слухаючи конференцію, через певний час складно, або неможливо згадати змісту почутого у «Зумі» важливого методприйому, або цікавої рекомендації колеги, а записаний папірець має здатність «губитись». У сучасних гаджетах є функція «Скріншот». Але важливо відібрати найбільш важливі, або інформативні. І 9 картинок на аркуші, або 4 можливо роздрукувати на кольоровому або чорно-білому принті. Зошити старі, або не використані, теж завжди можна знайти і «зброшурувати» у блокнот «Нотаток» для конференцій і курсів. Кожна сторінка «нотатника» оформлюється за зручними для освітянина принципами і смаками. Готуючи подібні «нотатники» «тез» будь–яких он–лайн курсів чи конференцій, ви зможете у будь–який час погортати свої індивідуальні «Журналіngи» освіти, і згадати необхідну інформацію, занотовану у стилі техніки «Скрапбукінг». Ресурсність досліджуваної техніки «С» також дозволяє створювати авторські й унікальні «Екслібриси» для кожної, прочитаної вами книги. Загалом, дана техніка може використовуватись педагогами і як дидактичний метод, і як засіб профілактики самовигорання і професійного вигорання у щоденній творчій діяльності освітянина в умовах воєнного стану. Успіху вам і вашим підопічним!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарник А.А. Тема: «Скрапбукінг, історія виникнення та розвитку. Матеріали та інструменти. Кардмейкінг – мистецтво виготовлення вітальних листівок» / розробка плану–конспекту заняття гуртка Електронний ресурс (дата звернення – 28.09.25) // Всеосвіта / Бібліотека методичних матеріалів / Позашкільна освіта Режим доступу: URL:/ vseosvita.ua
2. Майстер-клас із Скрапбукінгу (Катерини Боцюри). Вінницький Торговельно-Економічний Інститут ДТЕУ. (дата звернення – 28.09.25) URL:/http://www.vtei.com.ua/index.php/645–majster–klas–iz–skrapbukingu

3. Міжнародний день Скрапбукінгу. Святкуємо разом 4 березня! // Авторський курс «Основи Bullet Journaling» 4 березня 2025 р. [Електронне джерело] (дата звернення – 28.09.25) URL: /probujo.budjobox.com.ua
4. Проект програми «Скрапбукінг» як метод розвитку креативної і творчої ... // Інноваційна педагогіка; Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) URL: / http://www.innovpedagogy.od.ua
5. Скрапбукінг. Вікіпедія (дата звернення – 28.09.25) Електронне джерело : URL: / https://uk.wikipedia.org/wiki/Скрапбукінг
6. Скрапбукінг як дидактичний прийом підвищення мотивації учнів до вивчення зарубіжної літератури в школі. 27 липня 2018 р. // На урок для вчителів Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) URL: //https://naurok.com.ua
7. Творчість для душі: як майстер–клас зі скрапбукінгу допомагає жінкам... Благодійний фонд «Слов'янське серце». Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) URL: / https://www.slavicheart.org
8. Терапевтичні види хобі, які найкраще підійдуть для зняття стресу. 6 вересня 2020 / Психологія. Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) URL: / https://ukr.media
9. Хобі–терапія або як допомогти собі без психотерапевта. Частина I. Natali 18 лип. 2019 р. Чернігівський блог ЧП. Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) URL: / https://blog.stu.cn.ua
10. Чим корисний Скрапбукінг? // Електронне джерело : (дата звернення – 28.09.25) CX.UA URL: // https://even.liberty.cx.ua
11. Шпак Наталя. Стили в Скрапбукінгу // URL: Zakapelky// http://natalishpak.wordpress.com (дата звернення – 13.10.25)
12. 10 хобі для зняття стреса // Зелена газета // URL: / http://zelenagazeta.com (дата звернення – 28.09.25)

Алексєєва С. В.,
 доктор педагогічних наук,
 відділ моніторингу та оцінювання якості загальної
 середньої освіти Інституту педагогіки НАПН України
 sv—05@ukr.net
 ORCID ID: 0000-0002-8132-0465

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНOSTІ В КОНТЕКСТІ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Анотація. Здійснено порівняльний аналіз систем підтримки обдарованості та забезпечення якості освіти в провідних країнах світу. Обґрунтовано основні напрями підтримки обдарованих учнів. Розглянуто інституційні моделі, механізми оцінювання, педагогічні стратегії та політичні рамки, що формують освітнє середовище для розвитку обдарованих учнів. Визначено можливості адаптації міжнародного досвіду до українського контексту з метою підвищення ефективності освітньої політики.

Ключові слова: підтримка обдарованості, якість освіти, освітня політика, міжнародний досвід, інституційні моделі, педагогічні стратегії, оцінювання, розвиток обдарованих учнів, адаптація, ефективність освіти.

Abstract. A comparative analysis of gifted education support systems and quality assurance mechanisms in leading countries has been conducted. The main directions of support for gifted students have been substantiated. Institutional models, assessment mechanisms, pedagogical strategies, and policy frameworks that shape the educational environment for the development of gifted learners are examined. Opportunities for adapting international experience to the Ukrainian context have been identified in order to enhance the effectiveness of educational policy.

Keywords: gifted education, support systems, quality of education, educational policy, international experience, institutional models, pedagogical strategies, assessment, gifted learners, educational effectiveness.

Освіта є фундаментальною основою розвитку суспільства, адже саме вона формує майбутнє покоління, здатне забезпечити поступ науки, культури та економіки. Одним із найважливіших показників ефективності освітньої системи є її якість. Якість освіти є одним із ключових критеріїв ефективності освітньої системи, що сприяє розвитку національного потенціалу.

Особливого значення набуває питання Забезпечення якісної освіти для обдарованих учнів набуває особливого значення бо становлять інтелектуальний потенціал творчого ресурсу будь якої країни. Для обдарованих учнів традиційних методів навчання часто недостатньо, тому виникає потреба у створенні спеціальних умов, що сприятимуть розкриттю їхнього потенціалу та гармонійному розвитку. Обдаровані діти здатні генерувати нові ідеї, відкриття та культурні надбання, тому їх розвиток є важливим стратегічним завданням. Традиційна система освіти не завжди відповідає потребам обдарованих учнів, а стандартні підходи до навчання часто обмежують креативний розвиток, що може призвести до нереалізованого потенціалу.

Ми погоджуємося з думкою В. Моляко, що підтримка обдарованості складається з системи педагогічних, психологічних і соціальних заходів, спрямованих на виявлення, розвиток та реалізацію здібностей учнів відповідно до їх потенціалу. Під час навчання необхідно створювати умови, у яких обдарована особистість може максимально розкритися, розвивати таланти та зберегти психологічний комфорт [1]. Аналіз літературних джерел свідчить, що основні напрями підтримки обдарованих учнів проявляються через виявлення обдарованості (спостереження, психологічна діагностика, участь у конкурсах і творчих проєктах) [2]; індивідуалізації навчання (складання індивідуальних освітніх траєкторій, поглиблене вивчення предметів, робота за авторськими програмами) [3]; створенні розвивального середовища (організація наукових гуртків, студій, олімпіад, хакатонів, творчих майстерень, співпраці з науковими

установами, ІТ–компаніями, мистецькими школами) [4]; психологічній підтримці (допомога у збереженні мотивації, подоланні стресу, соціальній адаптації) [5]. Особливо важлива також підтримка педагогів, зокрема, підвищення кваліфікації в напрямі роботи з обдарованими дітьми, методичне консультування, наставництво [6].

Підтримка обдарованості в контексті якості освіти означає створення цілісної системи умов, ресурсів і педагогічних стратегій, спрямованих на виявлення, розвиток і реалізацію потенціалу обдарованих учнів з метою підвищення ефективності освітнього процесу та забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Це поняття поєднує два аспекти: *педагогічний* – індивідуалізація навчання, використання сучасних методик, формування творчого середовища, розвиток критичного й інноваційного мислення; *системний (управлінський)* – розроблення політик, інституційних програм, оцінювання результатів і впровадження стандартів якості освіти, що підтримують розвиток обдарованих учнів.

Обдаровані діти потребують спеціальних умов. Індивідуалізація, гнучкі програми, психологічна підтримка та створення сприятливого середовища допомагають їм гармонійно розвиватися та уникати перевантаження. Підтримка талановитих учнів є інвестицією у майбутнє країни. Саме вони можуть стати науковцями, винахідниками, митцями та лідерами, які визначатимуть розвиток суспільства. Країни з високим рівнем інноваційності та конкурентоспроможності інвестують у розвиток потенціалу учнів, створюючи системи, що поєднують академічну досконалість, Інклюзивність та гнучкість.

Ефективна система освіти не лише піднімає загальний рівень знань, але й створює умови для розкриття потенціалу найбільш талановитих дітей, які є стратегічним ресурсом суспільства. Підходи до вирішення цих завдань різняться в залежності від культурних, історичних та економічних факторів країни [8]. Світовий досвід у роботі з обдарованими дітьми демонструє різноманітність підходів, які можна умовно класифікувати за рівнем централізації та основними методами розвитку.

Ключові моделі та їх характеристика:

1. *Селективно-елітарна модель* (Сінгапур, Південна Корея). Створення окремих шкіл для обдарованих у сферах наук, мистецтв, математики (Korea Science Academy, спеціалізовані школи Сінгапуру). Здійснюється ранній жорсткий відбір з використання стандартизованих тестів на ключових етапах освітнього шляху (наприклад, PSLE в Сінгапурі). Інтенсифікація навчання, поглиблене вивчення предметів, прискорені програми. Переваги: висока ефективність у підготовці лідерів, концентрація ресурсів на найталановитіших. Недоліки: висока конкуренція та психологічне навантаження на учнів; можливість пропустити пізньообдарованих дітей.

2. Інклюзивно-розвивальна модель (Фінляндія, частково Канада).

Диференціація та індивідуалізація навчання. Вчитель має автономію для адаптації навчальної програми під потреби кожного учня в звичайному класі. Створення умов для самостійного поглибленого вивчення тем. Відмова від ярликів: термін «обдарований» використовується рідко, акцент на «потребі в підтримці». Переваги: менший стрес для дітей, розвиток соціальних навичок, справедливий доступ до якісної освіти. Недоліки: висока вимога до кваліфікації та навантаження вчителя; ризик недостатньої викликаності для високообдарованих учнів.

3. Децентралізована та різноманітна модель (США). Програми «Gifted and Talented»: виділені групи або класи в межах звичайних шкіл. Спеціалізовані школи: Magnet Schools, Charter Schools з профільним ухилом. Позашкільні програми: літні табори, університетські курси, конкурси (наприклад, Science Fair). Переваги: гнучкість, великий вибір для учнів, розвиток різних видів обдарованості; недоліки: нерівність у доступі через залежність від фінансування регіону; фрагментованість системи.

4. Централізовано–координована модель (Ізраїль) Поєднання «відокремлених класів» для високо обдарованих з інклюзивними методами для всіх учнів. Створені університетські центри для обдарованої молоді. Система виявлення: двоетапна (національне скринінгове тестування з подальшою оцінкою психологами). Переваги: системність, висока якість програм, підтримка різних рівнів обдарованості; недоліки: витратність, необхідність високої координації між рівнями освіти.

Країна	Модель підтримки обдарованості	Особливості реалізації
США	Програми GATE, Magnet Schools	Індивідуалізація, раннє виявлення, STEAM-підхід
Фінляндія	Інклюзивна модель з диференціацією	Підтримка в межах загальної школи
Південна Корея	Спеціалізовані школи для обдарованих	Високий академічний тиск, STEM-фокус
Ізраїль	Центри розвитку обдарованості	Психологічна підтримка, міждисциплінарність
Німеччина	Поділ за типами шкіл (Gymnasium, Realschule)	Раннє профілювання, академічна селекція

Жодна з моделей не є універсально ідеальною. Сучасний тренд світової освіти прагне до збалансованого підходу, який поєднує елементи різних моделей: створення можливостей для поглибленого навчання для тих, хто цього потребує, без повної ізоляції їх від соціального середовища, та з обов'язковим інвестуванням у підвищення кваліфікації вчителів для роботи з різноманітним контингентом учнів.

Україна має значний потенціал для адаптації міжнародних освітніх практик, особливо у сферах цифровізації, автономії навчальних закладів, розвитку інклюзії та підтримки обдарованості. Ключовим викликом залишається гармонізація цих практик із національною системою цінностей, законодавчими нормами та реальними ресурсними можливостями. Адаптація міжнародного досвіду не зводиться до копіювання окремих практик, а передбачає їх системне переосмислення та інтеграцію у вітчизняну модель освіти для підвищення її ефективності, справедливості та стійкості. Врахування контексту дає змогу не лише підвищити ефективність освітньої політики, а й забезпечити її сталість та відповідність суспільним потребам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Моляко В. О. Психологічна проблема творчого потенціалу. Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості та обдарованості: збірник наукових праць / за ред. В. О. Моляко. Житомир, 2007. С. 6–13.
2. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: монографія. Житомир: Житомир. держ. ун–т, 2005. 456 с.
3. Топузов, О., & Алексеева, С. (2024). Забезпечення якості загальної середньої освіти: сучасні виклики та можливості. Проблеми сучасного підручника, (33), 266–272. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745824> <https://doi.org/10.32405/2411–1309–2024–33–266–272>
4. Алексеева С. В. (2025) Система забезпечення якості загальної середньої освіти на засадах сталого розвитку: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації. Theoretical and applied aspects of sustainable development of Ukrainian regions : scientific monograph. Volume 1. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025 С. 359–372 DOI <https://doi.org/10.30525/978–9934–26–539–6–15> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745063>
5. Загальна психологія: підручник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. Київ: Каравела, 2017. 464 с.
6. Алексеева С. (2024) Новації та перспективи в освітніх практиках: неформальна освіта. Проблеми сучасного підручника. 1, 2024 С. 6–12 <https://doi.org/10.32405/2411–1309–2024–32–6–12> URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745997>
7. Топузов О. М. Алексеева С. В. Ладоня К. Ю. (2025) Технології штучного інтелекту та цифрові інструменти в системі забезпечення якості закладів загальної середньої освіти. Artificial intelligence technologies and digital tools in the quality assurance system of general secondary education institutions. Digital Transformation of Education: Challenges and Prospects: Monograph / Institute of Pedagogy of NAES of Ukraine; [Electronic edition]. – Lomza – Kyiv, 2025. – С. 261–279. <https://doi.org/10.32405/mono–lomza–kyiv–2025–4–1>
8. Алексеева С. Адамовська М. (2025) Освіта в умовах розвитку креативних індустрій: особливості професійної підготовки майбутніх дизайнерів. Moderní aspekty vědy: LV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2025. С. 109–121 <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745124> <https://doi.org/10.52058/55–2025>

Андрєєв С. С.,
вчитель географії
КЗ «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області
andreevgarage@gmail.com

Андрєєва В. Г.,
вчитель історії
КЗ «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області
vandreeva813@gmail.com

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНOSTІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація: стаття присвячена аналізу феномену творчої обдарованості дітей старшого дошкільного віку та ролі освітнього середовища закладу дошкільної освіти (ЗДО) у її розвитку. Обдарованість розглядається як системне поєднання здібностей і особистісних якостей, що забезпечує креативне вирішення завдань і досягнення неабияких результатів у будь-якому виді діяльності. Визначено, що старший дошкільний вік є оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку обдарованості завдяки високій пластичності психічних процесів. Автори наголошують, що освітній простір ЗДО часто не відповідає потребам «автодидактичної» обдарованої дитини, створюючи протиріччя в умовах для самостійного розвитку. Обґрунтовано необхідність впровадження середовищного підходу та виділено чотири ключові напрямки діяльності педагога для організації такого середовища. Серед напрямків: збагачення соціокультурного простору через синтез мистецтв, гнучке та складне предметно-просторове середовище, партнерська спільна діяльність дорослих і дітей, та організація індивідуальних освітніх маршрутів із проблемними ситуаціями для самостійної творчості.

Ключові слова: творча обдарованість, дошкільна освіта, освітнє середовище, старший дошкільний вік, синтез мистецтв, предметно-просторове середовище, саморозвиток, педагогічна діяльність.

Abstract: the article is devoted to the analysis of the phenomenon of creative giftedness in senior preschool children and the role of the educational environment of a preschool educational institution (PEI) in its development. Giftedness is considered as a systemic combination of abilities and personal qualities that ensures the creative solution of tasks and the achievement of outstanding results in any type of activity. The senior preschool age is determined to be the optimal period for the focused development of giftedness due to the high plasticity of psychological processes. The authors emphasize that the educational space of PEIs often does not meet the needs of the «autodidacti» gifted child, creating contradictions in the conditions for independent development. The necessity of implementing an environmental approach is substantiated, and four key areas of teacher activity for organizing such an environment are highlighted. These areas include: enriching the socio-cultural space

through the synthesis of arts, a flexible and complex subject-spatial environment, partnership-based joint activities of adults and children, and the organization of individual educational routes with problem situations for independent creativity.

Keywords: creative giftedness, preschool education, educational environment, senior preschool age, synthesis of arts, subject-spatial environment, self-development, pedagogical activity.

У сучасній ситуації глобальних трансформацій людство покладає особливі сподівання на обдарованих людей, оскільки вони здатні запропонувати рішення актуальних протиріч і відповісти на великі виклики цивілізації. Соціальне замовлення на «обдаровану дитину» зумовлене потребою у формуванні особистості, здатної створювати суспільно значущий продукт найвищої якості. Це вимагає інвестування у креативність та стимулювання творчого потенціалу, починаючи з ранніх етапів дорослішання.

Феномен дитячої обдарованості є симбіозом природних задатків та результату впливу зовнішніх чинників. Обдарованість виражається у величезному особистісному потенціалі, а також в активності, що проявляється у здатності до саморозвитку та самовдосконалення у конкретній діяльності чи кількох її видах.

Сучасна дошкільна освіта (ЗДО) має забезпечувати умови для виявлення та розвитку здібностей всіх вихованців. Однак у випадку обдарованості ця стратегія набуває особливої значущості. Обдарована дитина потребує не стільки планомірного виховного впливу, скільки вільного функціонування у спеціально створеному освітньому середовищі. Їхня «автодидактичність» обумовлена широтою сприйняття, чутливістю до подій та прагненням до активного пізнання, включаючи здатність встановлювати усвідомлені причинно–наслідкові зв'язки та створювати альтернативні варіанти вирішення творчих задач.

Освітній простір ЗДО часто побудований з урахуванням потреб «усередненого» дошкільника, що створює протиріччя між необхідністю забезпечення умов, що максимально сприяють самостійному особистісному розвитку обдарованої дитини, та недостатнім врахуванням її потреб у вивченні світу без нав'язаних обмежень.

Метою нашого дослідження є вивчення ролі освітнього середовища закладу дошкільної освіти у розвитку творчої обдарованості дітей старшого дошкільного віку та виявлення основних напрямів діяльності педагога щодо її організації.

Труднощі з визначенням феномена «обдарованість» пов'язані з його багатогранністю та тісним зв'язком з такими особистісними характеристиками як задатки, здібності, талант, геніальність.

Обдарованість розуміється як унікальне та якісно своєрідне поєднання здібностей, що розвиваються протягом життя, які впливають на досягнення

певного рівня успіху та отримання вищих результатів у певному виді діяльності порівняно з іншими людьми.

Щодо питання про те, чи є обдарованість загальною характеристикою кожної дитини, займається позиція компромісу: передумови та здібності демонструють усі діти, проте непересічні, найвищі результати показує відносно невелика кількість дошкільнят.

Для розуміння природи творчої обдарованості використовується класифікація, заснована на таких критеріях:

1. Вид дитячої діяльності та забезпечуючи її сфери психіки (інтелектуальна, мотиваційно-вольова, емоційна). Цей критерій є базовим для даного дослідження, оскільки дозволяє розглядати обдарованість як системну якісну характеристику;
2. Особливості вікового розвитку (рання, пізня);
3. Форма прояву (прихована, явна);
4. Ступінь сформованості (потенційна, актуальна);
5. Широта проявів (загальна, спеціальна).

Творча обдарованість розглядається як системний інтегративний механізм, що зумовлює прояв різних здібностей з метою конкретного виду діяльності.

Поширений підхід, що ототожнює поняття «творча діяльність» з художньо–естетичною або музично–творчою, ігнорує феноменологічну суперечність [1]: дитина з високим рівнем музичних здібностей може бути блискучим виконавцем, але не творчою особистістю. Часто спостерігається розбіжність між компонентами обдарованості – творчістю та успішністю в оволодінні діяльністю.

Цей парадокс пояснюється механізмами діяльності та оцінювання результатів. Якщо мотивація і цілепокладання знаходяться поза самою діяльністю (тобто орієнтовані на «нормативно заданий» продукт), дитину, яка добре впоралася із завданням, але в межах норми, не варто оцінювати як обдаровану.

Прояв обдарованості у будь-яких видах діяльності визначають такі мотиваційні та цілеспрямовані аспекти як:

- Неможливість зупинитися у виконанні завдання, навіть коли мета досягнута (постійна генерація ідей);
- Реалізація новостворених задумів;
- Виконання роботи із захопленням і любов'ю (що є суттю творчості).

Творча обдарованість – це системна якість, що входить до структури загальної обдарованості особистості, яка зумовлює як високий рівень її розвитку, так і високий рівень виконання будь-якого виду діяльності, а також високий рівень перетворення та постійного розвитку цієї діяльності для досягнення

вищих, неабияких результатів порівняно з іншими дітьми. Вона забезпечує креативне, нестандартне, творче вирішення поставлених завдань.

На основі цього розуміння виділено ознаки творчої обдарованості у вигляді сформованого інструментального та мотиваційного компонентів:

1. Інструментальний компонент (комплекс здібностей):

- Здатність до генерації нових способів та цілей діяльності, швидкого освоєння нових видів діяльності;
- Індивідуальний, своєрідний стиль діяльності (рефлексивний спосіб обробки інформації, креативні способи вирішення проблеми, обґрунтування ідей);
- Варіативність типу навчання;
- Особливий тип організації накопичених уявлень у сфері пізнання.

2. Мотиваційний компонент (комплекс особистісних якостей):

- Вибіркова чутливість до певних аспектів діяльності та форм власної активності;
- Підвищена потреба у пізнанні;
- Інтерес до певних видів діяльності, високий рівень зануреності у рішення завдання, завзятість у досягненні мети.

Розвивати компоненти творчої обдарованості необхідно якомога раніше, але старший дошкільний вік є найбільш оптимальним періодом для цього [2].

Обґрунтуємо нашу думку:

1. Нервова система характеризується високою пластичністю, що створює сприятливі умови для розвитку творчих здібностей та задатків;

2. Відбувається бурхливе формування інтегративних психічних процесів – довільного сприйняття, всіх видів уяви, образного та словесно–логічного мислення, вольових проявів. Оптимальність розвитку обдарованості забезпечується рівнем та широтою їх інтеграції;

3. Розчленованість сприйняття, структурованість смислового запам'ятовування, сформованість узагальнених форм мислення, здатність до класифікації та категоризації. Це дозволяє використовувати накопичений матеріал у самостійній творчій діяльності;

4. Словниковий запас та мовний розвиток дозволяють вільно викладати судження та роздуми;

5. Гнучкість, широта сприйняття, схильність до активного дослідження пристрою навколишніх предметів і процесів, що включає дитину в «оціночні творчі відносини» (прояв «творчості»);

6. Значний обсяг вирішених проблемних завдань сприяє зростанню впевненості, що проявляється в постановці все складніших творчих завдань, які потребують регуляції поведінки та вольового напруження, яке діти можуть витримувати протягом тривалого часу.

Таким чином, обдарована дитина старшого дошкільного віку має оптимальний рівень задатків і здібностей до саморозвитку та самонавчання, які потребують розкриття та вдосконалення в рамках грамотно організованого освітнього середовища.

Управління розвитком творчої обдарованості дошкільнят має ґрунтуватися на середовищному підході. Педагогічна діяльність має бути спрямована на створення умов, що сприяють розвитку обдарованої особистості. Освітнє середовище не повинно сприйматися як «тло», а як активний освітній елемент.

Принципи роботи з обдарованими дошкільнятами включають: визнання обдарованості як системної якості, індивідуалізацію та диференціацію навчання та виховання, облік вікових можливостей, суб'єктності та самоактуалізації особистості, безперервності розвитку.

Виходячи з цих засад, визначено чотири основні напрямки діяльності педагога ЗДО з організації освітнього середовища, що сприяє розвитку творчої обдарованості:

1. Збагачення соціокультурного середовища ЗДО через синтез мистецтв.

Базовим засобом збагачення соціокультурного середовища для обдарованої дитини, з її системною якістю та взаємозв'язком мотиваційного й інструментального компонентів, є синтез мистецтв. Синтез мистецтв [3] є засобом виконання соціального замовлення на цілісну, гармонійно розвинену, творчо активну особистість.

Синтез мистецтв – це поєднання, творча та органічна єдність художніх засобів та елементів мистецтва, що втілює універсальну людську здатність естетично опановувати світ.

Типи синтезування мистецтв:

- Інтеграція безлічі видів мистецтв для посилення їх образної виразності;
- Штучне об'єднання різних жанрів чи видів художньої творчості;
- Переклад одного виду або жанру в інший.

Жодне окремо взяте мистецтво не може дати дитині повну картину світу [4]. Синтез мистецтв у дошкільному дитинстві носить природний характер. Обдарована дитина легко поєднує різні види творчої діяльності (художню, словесну, рухову, театралізовану, музичну), швидко перемикається між ними. Це забезпечує реалізацію потреби у вільному вираженні творчих інтересів та розкритті творчого потенціалу, оскільки дитина не керується виробленими стереотипами.

В основу комплексу має бути закладений один домінуючий вид мистецтва, що слугує сполучною ланкою.

Завдання, які вирішуються через синтез мистецтв:

- Забезпечення різнообразу основних форм дитячої діяльності через включення елементів різних видів мистецтв; організація різноманітних синтетичних

форм творчої діяльності; проектна робота зі створенням продукту, що передбачає синтез мистецтв;

- Виконання завдань розвиваючого проблемного характеру, пов'язаних з ознайомленням із різноманітністю видів мистецтв.

2. Створення предметно–просторового середовища ЗДО.

Предметно–просторове середовище (ППС) бере витoki з ознайомлення з предметним світом [5] і має дозволяти обдарованій дитині максимально реалізувати свою обдарованість, конструювати особисту просторову реальність та перетворювати її.

Надамо наше метавизначення ППС – система матеріальних об'єктів діяльності дошкільника, які функціонально модернізують зміст і впливають на його розвиток, будучи повністю пристосованими під можливості та потреби віку. Таке середовище виконує інформаційну, пізнавальну, виховну, стимулюючу функції.

Вимоги до ППС для обдарованих дітей:

- Середовище має бути досить складним, різноманітним та складатися з різнорідних елементів;
- Дитина повинна мати свободу у виборі видів занять та можливість перемикання між ними;
- Чітке дотримання балансу динамічності – статичності, з регулярним оновленням речей та гнучким зонуванням простору;
- Наявність поліфункціональних предметів та обладнання, що викликають сильний емоційний відгук;
- Приблизно 15% матеріалів та обладнання має бути орієнтовано на діяльність дітей більш старшого віку;
- Необхідне забезпечення вільного доступу до обладнання;
- Потрібні куточки, де дитина може займатися діяльністю, що її захопила, не заважаючи іншим.

Реалізація завдань здійснюється через використання ігрових зон і майданчиків, ІКТ, інноваційних навчальних технологій, а також через внесення матеріалів для розробки та реалізації конкретних проектів.

3. Організація спільної діяльності дошкільнят та дорослих.

Творчий розвиток особистості неможливий без наслідування та ідентифікації з оточуючими дорослими [6], які є проекцією образу себе у майбутньому. Відносини в системі дорослий – дитина мають відповідати таким вимогам:

- Ставлення до дитинства як до феномену, що розкриває творчі можливості;
- Ставлення до дитини як до особистості, що потребує самовираження у змістовному та рівноправному діалозі;

- Визнання за дитиною права на своєрідність емоційного світу, свободу самовираження, активність та самостійність;
- Наявність у дорослого довіри до дитини та її творчих мотивів та установок, які не завжди збігаються з установками дорослого.

Реалізація завдань буде відбуватися через:

- Вибір привабливих для всіх учасників форм міжособистісної взаємодії та продуктивної діяльності, узгодженість дій на основі рівноправності;
- Встановлення творчих відносин у рамках партнерських практик, які передбачають рівність сторін взаємодії;
- Організація спілкування як процесу розвитку творчих переживань з використанням прийомів авансування успіху, посиленого мотивацією на співпрацю та особистою зацікавленістю у результатах.

4. Організація самостійної діяльності обдарованої дитини.

До старшого дошкільного віку дитина не лише засвоює зразки поведінки, а й набуває навичок вільного оперування ними. У процесі творчості дошкільник не лише транслює перероблені особисті враження, а й веде самостійний пошук можливостей передачі ідеї чи задуму.

Виділимо етапи розвитку здатності до самостійної творчості:

1. Накопичення досвіду;
2. Розвиток еталонів креативної поведінки та оволодіння технологіями діяльності;
3. Перенесення накопиченого досвіду у нові умови (ампліфікація);
4. Перетворення накопиченого досвіду відповідно до особистісних потреб.

Основа діяльності повинна полягати у побудові індивідуального освітнього маршруту, що включає: діагностику рівня обдарованості; розподіл стратегічних і тактичних цілей; прогнозування часових рамок; конструювання способів оцінки досягнення.

Основна робота має бути спрямована на створення проблемних ситуацій та постановку творчих завдань у різних видах діяльності. Рекомендовано використання методик інтерактивного та рефлексивного навчання (рольові ігри, ігри–драматизації, творчі етюди, тренінги, арттерапія).

Вирішення завдань розвитку обдарованості має відбуватися через вибір форм та видів діяльності, що є цікавими для дошкільника і водночас мають змістовну та педагогічну цінність.

Отже, проведений аналіз дефініції «творча обдарованість дітей дошкільного віку» дозволив розглядати її як універсальну характеристику, властиву всім дітям із високим та дуже високим рівнем розвитку здібностей та задатків. Творча обдарованість є основою для знаходження нестандартних, креативних варіантів вирішення проблем у будь-якому виді діяльності.

Творча обдарованість піддається розвитку, якому сприяє спеціально організоване освітнє середовище. Діяльність педагогів ЗДО має бути спрямована на реалізацію чотирьох ключових напрямків:

1. Збагачення соціокультурного середовища через синтез мистецтв;
2. Збагачення предметно-просторової складової;
3. Організацію спільної діяльності дорослих та дошкільнят на засадах рівності та партнерства;
4. Надання дошкільникам можливості для самовдосконалення у вільній, цікавій для них діяльності через індивідуальні маршрути та проблемні ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brant, E., & Clark, J. The Environmental Approach to Gifted Education: Creating Spaces for Autodidactic Learning in Early Childhood. *Journal of Preschool Education*. 2022. Vol. 45, no. 3. P. 320–335.
2. Jensen, S. K. Fostering Creative Giftedness: The Role of Problem–Solving Situations and Flexible Learning Materials in Preschool. *Early Childhood Research Quarterly*. 2021. Vol. 57. P. 188–200.
3. Мельник, Л. А. Синтез мистецтв як засіб збагачення соціокультурного простору закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2021. Вип. 2. С. 78–85.
4. Шевчук, Р. С. Індивідуальні освітні траєкторії для дітей з ознаками обдарованості в контексті сучасного дошкілля. *Освіта ХХІ століття: виклики та перспективи*. 2024. Т. 10, вип. 1. С. 211–225.
5. López, M., & García, P. Aesthetic Experiences and Cognitive Development: Integrating Arts for Holistic Growth in Young Children. *International Journal of Art and Design Education*. 2020. Vol. 39, no. 4. P. 651–666.
6. Smith, A. R. The Necessity of a Complex Subject–Spatial Environment for Highly Gifted Preschoolers. *Gifted Child Quarterly*. 2023. Vol. 67, no. 1. P. 48–60.

Аніщенко Наталія Вікторівна,

канд. пед. наук, доцент,

старша наукова співробітниця відділу діагностики

ІОД НАПН України, м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4823-9750>

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБДАРОВАНОСТІ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розкрито роль штучного інтелекту в ідентифікації різних видів обдарованості сучасних школярів. Зазначено, що використання штучного інтелекту уможливорює створення комплексних моделей, здатних виявляти різні типи обдарованості на основі великих масивів даних, включно з навчальними досягненнями, когнітивними особливостями та соціально-емоційними проявами. Разом з тим, надмірна орієнтація освітнього процесу на алгоритми та автоматизовані системи може призвести до зниження рівня

самостійності мислення учнів, обмеження їхньої здатності до креативності та втрати індивідуального стилю пізнавальної діяльності. Тому одним із завдань сучасної школи є використання технологій штучного інтелекту не як заміни педагогічної взаємодії, а як інструменту, що розширює можливості вчителя у виявленні потенціалу кожного учня, підтримує його інтелектуальний і творчий розвиток. Наведено приклади застосування ШІ для ідентифікації різних видів обдарованості сучасних школярів щодо використання штучного інтелекту на інтегрованих уроках. У статті підкреслено, що штучний інтелект не може повністю замінити ролі педагога та батьків у вихованні й навчанні обдарованої особистості. Людський чинник, зокрема емоційна підтримка, індивідуальне наставництво, мотиваційний вплив залишається визначальним для успішного формування особистісних якостей і реалізації потенціалу обдарованих дітей. Не менш важливим аспектом є дотримання етичних принципів під час використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі. Тільки поєднання можливостей штучного інтелекту з педагогічною майстерністю, емоційною взаємодією та етичними нормами створює передумови для ідентифікації та ефективного розвитку обдарованих школярів, сприяє їхньої самореалізації і підготовці до активної участі в житті інноваційного суспільства.

Ключові слова: освітнє середовище, обдарованість, ідентифікація, штучний інтелект, креативне мислення, творчий потенціал.

Abstract. The article reveals the role of artificial intelligence in identifying various types of giftedness in modern schoolchildren. It emphasises that the use of artificial intelligence enables the creation of complex models capable of identifying different types of giftedness based on large data sets, including academic achievements, cognitive characteristics, and socio-emotional manifestations. At the same time, excessive focus on algorithms and automated systems in the educational process can lead to a decrease in the level of independent thinking among students, limiting their ability to be creative and causing them to lose their individual style of cognitive activity. Therefore, one of the tasks of modern schools is to use artificial intelligence technologies not as a substitute for pedagogical interaction, but as a tool that expands the teacher's ability to identify the potential of each student and supports their intellectual and creative development. Examples of the use of AI to identify different types of giftedness in modern schoolchildren and the author's methodological developments for teachers on the use of artificial intelligence in integrated lessons are given. At the same time, the article emphasises that artificial intelligence cannot completely replace the role of teachers and parents in the upbringing and education of gifted individuals. The human factor, in particular emotional support, individual mentoring, and motivational influence, remains decisive for the successful formation of personal qualities and the realisation of the potential of gifted children. An equally important aspect is adherence to ethical principles when using artificial intelligence technologies in the educational process. Only the combination of artificial intelligence capabilities with pedagogical skills, emotional interaction, and ethical standards creates the conditions for identifying and effectively developing gifted students, promoting their self-realisation and preparing them for active participation in the life of an innovative society.

Keywords: educational environment, giftedness, identification, artificial intelligence, potential.

Успіх будь-якої держави, її прогрес визначається не лише економічними чи технологічними показниками, а передусім наявністю творчих, обдарованих особистостей, здатних продукувати нові ідеї та відкривати оригінальні шляхи розвитку. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю переосмислення ролі стандартизації в сучасній освітній політиці. Надмірна орієнтація на уніфіковані підходи до навчання й розвитку особистості призводить до зниження інноваційного потенціалу суспільства, оскільки обмежує можливості формування креативного мислення, самостійності та ініціативності здобувачів освіти. Варто наголосити, що саме особистості, здатні мислити оригінально, виходити за межі усталених моделей і створювати нові ідеї, стають рушійною силою суспільного прогресу, культурного оновлення та цивілізаційного поступу. Таким чином, найціннішим ресурсом держави є її творчий скарб – талановиті, ініціативні та мрійливі особистості, які формують інтелектуальне ядро нації. Саме вони виступають архітекторами майбутнього, спроможними забезпечити сталий розвиток, модернізацію й стратегічне оновлення держави.

Шкільний період є сенситивним етапом становлення особистості, коли дитячі мрії поступово трансформуються в усвідомлені життєві цілі, а природні задатки – у стійкі здібності, що визначають подальший розвиток і професійне самовизначення. У цей період особливо важливою є роль педагога, який має своєчасно виявити індивідуальні прояви обдарованості, підтримати внутрішню мотивацію та створити умови для реалізації потенціалу кожної дитини. Сучасні тенденції цифровізації освіти додають новий вимір цьому процесу. Використання технологій штучного інтелекту в навчальному середовищі може стати як ефективним інструментом підтримки й розвитку обдарованості, так і джерелом потенційних ризиків, пов'язаних із переорієнтацією освітнього процесу на технологічні, а не гуманістичні цінності. Надмірна орієнтація освітнього процесу на алгоритми та автоматизовані системи може призвести до зниження рівня самостійності мислення учнів, обмеження їхньої здатності до креативності та втрати індивідуального стилю пізнавальної діяльності. Тому одним із завдань сучасної школи є використання технологій штучного інтелекту не як заміни педагогічної взаємодії, а як інструменту, що розширює можливості вчителя у виявленні потенціалу кожного учня, підтримує його інтелектуальний і творчий розвиток. Освітнє середовище, орієнтоване на підтримку обдарованості, формує в учнів почуття цінності власних здібностей, стимулює мотивацію досягнень, наполегливість і відповідальність за результати власної діяльності. У більш широкому контексті розвиток і підтримка обдарованої молоді набувають

вагомого суспільного значення, адже кожна реалізована особистість із високим потенціалом – це майбутній науковець, митець, інженер чи лідер, здатний сприяти сталому розвитку, інноваційним перетворенням і прогресивній трансформації суспільства. Формування умов для розкриття та підтримки таких талантів є стратегічним завданням сучасної освіти, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності держави у глобальному вимірі.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти проблема ідентифікації обдарованих учнів набуває нового змісту. Традиційні методи: тести інтелекту, спостереження педагогів, психодіагностика тощо, часто не враховують індивідуальної динаміки розвитку дитини та суб'єктивності оцінювання. Використання штучного інтелекту (ШІ) уможливорює створення комплексних моделей, здатних виявляти різні типи обдарованості на основі великих масивів даних, включно з навчальними досягненнями, когнітивними особливостями та соціально–емоційними проявами.

Штучний інтелект (Artificial Intelligence, AI) – це галузь комп'ютерних наук, що розробляє алгоритми та системи, здатні виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту: навчання, аналіз даних, розпізнавання образів, прогнозування, прийняття рішень, генерація мовлення та тексту. Основою ШІ є **машинне навчання та нейронні мережі**, які здатні працювати з великими обсягами даних, знаходити закономірності й робити прогнози. У педагогіці ШІ застосовується як інструмент **аналізу великих масивів освітніх даних**, адаптивного навчання та персоналізації освітніх траєкторій. На відміну від традиційного програмного забезпечення, ШІ здатний адаптуватися, вдосконалюватися на основі досвіду та знаходити закономірності у складних масивах інформації [1; 2].

Нагадаємо, що обдарованість – це **сукупність здібностей**, що забезпечує високі досягнення у певній діяльності. Науковці (Дж. Рензулі, Ф. Ганьє, Р. Стернберг та ін.) розглядають обдарованість як багатокомпонентне явище, що включає інтелектуальну (швидкість мислення, аналітичність, логіка); академічну (успішність у навчальних предметах); художньо–естетичну (музичний слух, образотворчі здібності, креативність); соціальну (лідерство, емпатія, комунікація); спортивно–рухову (координація, сила, витривалість).

Зазвичай виявлення цих видів обдарованості традиційно спиралося на психодіагностичні тести, педагогічні спостереження, участь у конкурсах та змаганнях. Однак ці методи часто суб'єктивні, адже залежать від досвіду вчителя, та обмежені часовими рамками. Штучний інтелект відкриває нові можливості для ідентифікації різних видів обдарованості сучасних школярів адже здатний **аналізувати освітні дані** (успішність, швидкість виконання завдань, стиль мислення) без упереджень; **розпізнавати патерни поведінки** учнів, які не завжди

помітні педагогам; *оцінювати різні типи діяльності* (музичні вправи, малюнки, тексти, усні висловлювання), завдяки технологіям комп'ютерного зору та обробки природної мови; *прогнозувати розвиток здібностей* і пропонувати індивідуальні завдання для стимуляції таланту; *виявляти «нестандартні» прояви обдарованості*, які не входять у класичні тести (наприклад, здатність до імпровізації у музиці або до створення унікальних рішень у STEM-проектах). Зв'язок між обдарованими школярами та технологіями штучного інтелекту ґрунтується на спільній меті – розвитку інтелектуального потенціалу людства та трансформації навколишнього світу. Обдаровані учні можуть використовувати інструменти штучного інтелекту для поглиблення власних знань, розширення творчих можливостей і підвищення результативності навчальної діяльності. Водночас штучний інтелект, спираючись на інтелектуальні та креативні ресурси обдарованих особистостей, здатен удосконалювати власні алгоритми та розширювати сфери застосування. У такий спосіб формується взаємодоповнювальна освітньо-технологічна екосистема, у межах якої обдарованість і штучний інтелект взаємно стимулюють інноваційний розвиток суспільства. Підтримка такого партнерства є необхідною умовою забезпечення сталого прогресу та формування інтелектуального капіталу майбутнього [2].

Розвиток обдарованих учнів із використанням технологій штучного інтелекту постає як перспективний напрям сучасної освіти, що сприяє реалізації інтелектуального та творчого потенціалу молоді. Штучний інтелект може виконувати роль ефективного інструменту для стимулювання пізнавальної активності, наочного представлення складних понять, розв'язання нетипових завдань і формування навичок креативного мислення. Одним із ключових напрямів такого розвитку є впровадження навчальних програм і цифрових ресурсів, створених із використанням алгоритмів штучного інтелекту, які забезпечують індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до рівня здібностей, інтересів і навчальних потреб обдарованих учнів.

Сучасні інтелектуальні платформи пропонують адаптивні курси, творчі завдання та дослідницькі проекти, що відповідають рівню підготовки кожного школяра, тим самим забезпечуючи оптимальний рівень виклику й мотивації до саморозвитку. Окрім того, штучний інтелект може бути використаний для створення віртуальних систем наставництва, які надають можливість обдарованим школярам взаємодіяти з експертами у вибраних галузях, отримувати зворотний зв'язок і доступ до спеціалізованих навчальних матеріалів. Такий підхід забезпечує поглиблену індивідуалізацію освітнього процесу та формує умови для комплексного розвитку обдарованої особистості.

Засоби штучного інтелекту виступають потужним чинником мотивації для обдарованих учнів, відкриваючи широкі можливості для поглиблення знань і

самореалізації. Завдяки доступу до різноманітних джерел інформації та навчальних ресурсів, системи штучного інтелекту забезпечують швидкий пошук, аналіз і добір спеціалізованих матеріалів, що відповідають індивідуальним пізнавальним потребам учнів. Використання таких технологій уможливорює створення персоналізованих навчальних траєкторій, орієнтованих на сильні сторони та потенційні зони розвитку обдарованої особистості, а також добір оптимальних завдань і навчальних матеріалів для ефективного формування компетентностей [5]. Крім того, інтелектуальні системи здатні генерувати завдання підвищеної складності, що стимулюють розвиток креативності, аналітичного та критичного мислення. Такі завдання можуть моделювати реальні життєві ситуації, сприяти формуванню міжпредметних зв'язків і розширенню світогляду сучасних школярів. Значний потенціал мають також віртуальні спільноти, створені на базі технологій штучного інтелекту, які забезпечують обдарованим учням розвивальне середовище для комунікації, обміну досвідом і спільної участі у творчих або наукових проєктах. Отже, засоби штучного інтелекту не лише підвищують ефективність освітнього процесу, а й виконують важливу мотиваційну функцію, заохочуючи обдаровану особистість до постійного самовдосконалення, інтелектуального зростання та реалізації власного потенціалу.

Навчання обдарованої молоді є однією з провідних проблем сучасної педагогічної науки, оскільки ця категорія учнів володіє значним потенціалом у різних сферах діяльності та потребує спеціально організованої підтримки для розкриття своїх здібностей і творчого розвитку. У цьому контексті технології штучного інтелекту набувають особливого значення, оскільки мають широкі можливості для вдосконалення освітнього процесу. Штучний інтелект може сприяти виявленню обдарованих учнів, розробленню індивідуальних навчальних програм відповідно до їхніх пізнавальних потреб, а також створенню інтерактивних освітніх платформ та онлайн-курсів, спрямованих на поглиблення знань і розвиток необхідних компетентностей. Водночас слід наголосити, що штучний інтелект не може повністю замінити ролі педагога та батьків у вихованні й навчанні обдарованої особистості. Людський чинник, зокрема емоційна підтримка, індивідуальне наставництво, мотиваційний вплив залишається визначальним для успішного формування особистісних якостей і реалізації потенціалу обдарованих дітей. Не менш важливим аспектом є дотримання етичних принципів під час використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі. Це передбачає забезпечення справедливості алгоритмів, рівного доступу до навчальних ресурсів і недопущення упередженого оцінювання результатів навчання. Таким чином, поєднання можливостей штучного інтелекту з педагогічною майстерністю, емоційною

взаємодією та етичними підходами створює передумови для ефективного розвитку обдарованої молоді, сприяє її самореалізації та підготовці до активної участі в житті інноваційного суспільства.

Наведемо конкретні приклади застосування ШІ для ідентифікації різних видів обдарованості сучасних школярів. Так, для виявлення *інтелектуальної обдарованості доречно провести* аналіз виконання учнями логічних і математичних завдань у навчальних платформах (наприклад, адаптивні тести); для діагностики *художньо-естетичної обдарованості доцільно скористатися* системою розпізнавання мелодій або образів, які допоможуть виявити креативні прояви учнів у музиці чи образотворчому мистецтві; *соціальна обдарованість передбачає* аналіз комунікації в онлайн-групах чи шкільних проєктах (наприклад, за допомогою мовних моделей, які оцінюють лідерські та кооперативні навички); для виявлення *академічної обдарованості варто використовувати* платформи на основі ШІ, які відслідковують прогрес учня, швидкість засвоєння матеріалу, помилки та прогнозують майбутні результати; технології motion-capture та відеоаналізу дозволяють виявити особливі рухові здібності учнів, тобто виявити спортивну обдарованість.

Отже, штучний інтелект має неабиякі переваги у виявленні різних видів обдарованості сучасних школярів. Це по-перше, *об'єктивність*, яка усуває суб'єктивний вплив учителя чи психолога; *масовість*, що дозволяє проводити діагностику у великих групах одночасно; *динамічність*, що передбачає аналіз розвитку учня у процесі, а не лише під час тестування та *персоналізація*, яка допомагає створювати індивідуальні освітні траєкторії.

Однак, попри величезний потенціал штучного інтелекта, існують певні ризики його використання, як, наприклад, *етичні питання* (збереження приватності даних учнів); *небезпека ярликів* (автоматичне визначення дитини як «обдарованої» чи «необдарованої»); *потреба у підготовці педагогів* до роботи з новими технологіями.

Таким чином, штучний інтелект – це **потужний інструмент для нової педагогічної діагностики**, що дозволяє глибше і точніше ідентифікувати різні види обдарованості школярів. У поєднанні з педагогічним спостереженням та традиційними методами ШІ створює умови для **більш об'єктивного, індивідуалізованого та прогресивного розвитку учнів**. Використання ШІ як **допоміжного інструменту значно** підсилює роль учителя, але не замінює її. У перспективі ШІ дозволить створювати «карти обдарованості» школяра, які враховуватимуть не тільки когнітивні здібності, а й творчі, соціальні та емоційні компетенції. Штучний інтелект відкриває нові горизонти щодо ідентифікації різних видів обдарованості школярів, забезпечуючи об'єктивність і

багатовимірність аналізу. Його інтеграція у систему освіти сприяє формуванню персоналізованих освітніх маршрутів, що відповідають унікальним здібностям дитини. Разом з тим, ефективність застосування ШІ залежить від балансу між технологічними інноваціями та гуманістичними цінностями освіти.

Отже, проблема навчання обдарованих школярів є однією з ключових у сучасній педагогічній теорії та практиці, оскільки ця категорія учнів має значний потенціал у різних видах діяльності, що зумовлює необхідність цілеспрямованої підтримки та створення умов для гармонійного розвитку їхніх здібностей. Використання технологій штучного інтелекту у сфері освіти відкриває нові можливості для ідентифікації обдарованих дітей, розроблення індивідуалізованих навчальних траєкторій та створення інтерактивних освітніх платформ, які сприяють поглибленню знань і формуванню нових компетентностей. Водночас варто усвідомлювати, що технології штучного інтелекту не здатні повністю замінити провідну роль учителя та батьків у процесі навчання й виховання обдарованої молоді. Людський фактор, зокрема емоційна підтримка, мотиваційний вплив і наставництво залишається визначальним для ефективного розкриття потенціалу обдарованих дітей. Не менш важливим є дотримання етичних принципів у використанні штучного інтелекту, зокрема забезпечення справедливості алгоритмів, рівного доступу до освітніх ресурсів і неупередженого оцінювання результатів навчання. Отже, оптимальним є поєднання можливостей штучного інтелекту з педагогічною майстерністю та особистісною взаємодією, що створює умови для гармонійного розвитку й успішної самореалізації обдарованої особистості у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69(2). С. 70–74.
2. Кротова, О. Ю. Значення штучного інтелекту для обдарованої молоді. //Українські студії в європейському контексті. 2024. № 9. – С.152–160.
3. Шаров С., Шарова Т. Використання масових відкритих онлайн–курсів для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Нова педагогічна думка. 2022. № 1(109). С. 39–43.
4. Seward, K. (2024). Using Artificial Intelligence to Transform Curriculum for Gifted Students and For Teachers. NAGC. nagc.org
5. Tamim, F. J. (2025). How Gifted Students Harness AI: Opportunities, Challenges and Future Prospects. ERIC. [.files.eric.ed.govResearchGate](https://files.eric.ed.gov/ResearchGate)
6. Siegle, D. (2024). Using Artificial Intelligence (AI) Technology to help.openai.com

Антоненко Артем Сергійович,
Вершино–Кам'янська філія
Лицею Кам'янецької селищної ради
Кропивницького району Кіровоградської області
Вчитель історії та географії,
<https://guidebookoftraveler.blogspot.com/>

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ

Анотація. У статті розглянуто сучасні філософсько–методологічні засади дослідження феномену обдарованості в контексті розвитку соціальної відповідальності. Наголошено, що обдарованість розуміється не лише як природна здібність чи інтелектуальна перевага, а як глибока моральна категорія, пов'язана зі здатністю особистості використовувати свій потенціал на благо суспільства. Проаналізовано гуманістичні й екзистенційні підходи до осмислення цього явища (Е. Фромм [1], В. Франкл [2], Г. Йонас [3], А. Маслоу [4]), акцентовано увагу на філософії відповідальності та концепції сталого розвитку. Особливу роль у формуванні соціально відповідальної обдарованості відіграє громадянська освіта, яка створює умови для розвитку ціннісних орієнтацій, критичного мислення та етичної самосвідомості учнів. Наведено приклади педагогічних практик, що сприяють розвитку соціальної активності й гуманістичних якостей школярів. Зроблено висновок, що сучасна освіта має спрямовуватися не лише на інтелектуальний розвиток, а й на виховання морально зрілої, відповідальної особистості.

Ключові слова: обдарованість, соціальна відповідальність, гуманізм, громадянська освіта, філософія освіти.

Abstract. The article examines modern philosophical and methodological foundations for understanding giftedness in the context of social responsibility. Giftedness is considered not only as an intellectual or creative ability but as a moral category associated with the individual's capacity to use their potential for the benefit of society. Humanistic and existential approaches (E. Fromm [1], V. Frankl [2], H. Jonas[3], A. Maslow[4]) are analyzed, with a focus on the ethics of responsibility and the concept of sustainable development. Civic education is emphasized as a key factor in developing socially responsible giftedness by fostering values, critical thinking, and ethical awareness. Examples of pedagogical practices that promote students' social activity and humanistic values are provided. It is concluded that modern education should focus not only on intellectual growth but also on cultivating morally mature and socially responsible individuals.

Key words: giftedness, social responsibility, humanism, civic education, philosophy of education.

Проблема обдарованості у сучасній філософії освіти набуває нового звучання. Традиційно вона розглядалась як прояв виняткових інтелектуальних або творчих здібностей, проте сьогодні на перший план виходить питання

моральної зрілості та соціальної відповідальності особистості. Обдарованість у ХХІ столітті – це здатність не лише мислити нестандартно, а й приймати етичні рішення, діяти в інтересах спільноти, усвідомлювати власну роль у збереженні людяності та культури. Така інтерпретація тісно пов'язана з гуманістичною традицією, яка розглядає людину як цінність і мету освітнього процесу [6].

Філософське осмислення обдарованості у сучасному світі.

Філософське осмислення феномену обдарованості виходить за межі психологічного виміру. Воно пов'язане з глибокими питаннями про сенс життя, свободу, відповідальність і цінність людської особистості. Е. Фромм підкреслював, що справжня творчість можлива лише тоді, коли людина діє з любові до світу та прагнення робити добро іншим[1]. В. Франкл розглядав обдарованість як частину процесу самотрансценденції – здатності виходити за межі власних інтересів заради служіння іншим [2]. Г. Йонас у своїй «Етиці відповідальності» наголошував, що сучасна людина має діяти так, щоб її вчинки були сумісні з виживанням людства на планеті[3].

Таким чином, обдарованість постає не лише як інтелектуальний потенціал, а як духовно-моральна якість, що визначає міру людяності. Освітня система має створювати умови для розвитку саме такого типу обдарованості – гуманістичної, етичної, соціально орієнтованої[7].

Соціальна відповідальність як критерій зрілої обдарованості.

Соціальна відповідальність є одним із ключових показників справжньої обдарованості. Вона проявляється у здатності особистості не лише усвідомлювати свої таланти, а й спрямовувати їх на покращення життя суспільства[3;5]. У філософії освіти це розуміється як єдність знань, моралі та дії. Обдарована особистість бере на себе моральний обов'язок – використовувати свої здібності для розв'язання актуальних проблем людства: екологічних, соціальних, культурних, гуманітарних.

Прикладом соціально відповідальної обдарованості можуть бути учні, які реалізують себе через участь у шкільних та громадських ініціативах: дослідження локальної історії, волонтерські рухи, правозахисні акції, екоініціативи. Такі форми діяльності сприяють становленню моральної свідомості та відчуття спільної мети[5].

Громадянська освіта як простір формування соціально відповідальної особистості.

Громадянська освіта посідає центральне місце у формуванні соціально відповідальної обдарованості учнів, оскільки поєднує інтелектуальний, моральний та діяльнісний аспекти розвитку особистості. Це не лише навчальний предмет, а цілісний виховний простір, у якому дитина навчається розуміти суспільство, свої права та обов'язки, цінність людського життя і свободи [6].

Саме тут формуються засади критичного мислення, етичної відповідальності, готовності до громадської участі та співпраці.

Важливо, що громадянська освіта інтегрує знання з історії, права, філософії, географії, етики, створюючи міждисциплінарне середовище, де учень вчиться бачити причинно-наслідкові зв'язки між подіями, оцінювати соціальні процеси та власну роль у них. Вивчаючи історичні приклади боротьби за свободу, права людини чи становлення демократії, діти усвідомлюють, що розвиток суспільства залежить від активної позиції кожного громадянина. Це сприяє формуванню почуття патріотизму, відповідальності та здатності до морального вибору.

На уроках громадянської освіти ефективно поєднуються різні форми діяльності: аналіз реальних суспільних ситуацій, дебати, рольові ігри, соціальні проекти. Наприклад, під час проекту «Моя громада: права та обов'язки громадян» учні досліджували конкретні проблеми місцевої спільноти – благоустрій території, охорону довкілля, збереження історичних пам'яток. Після обговорення вони розробляли пропозиції щодо їх вирішення, презентували свої ідеї представникам громади, створювали соціальні плакати та інформаційні кампанії. Такі практики не лише формують у школярів навички співпраці й публічного виступу, а й допомагають відчутти власну здатність впливати на суспільне життя.

На уроках історії, права чи громадянської освіти ефективними є дискусійні формати, зокрема дебати на теми: *«Свобода і відповідальність у демократичному суспільстві»*, *«Права людини: виклики сучасності»*, *«Етична поведінка у цифровому просторі»*. Такі обговорення сприяють моральній рефлексії, розвивають уміння аргументувати, вислуховувати протилежні думки, поважати позицію іншого. Учні вчаться співвідносити власні дії з етичними нормами та цінностями демократії [7].

Окремого значення набувають **волонтерські та громадські ініціативи**, які виходять за межі класу. Участь у шкільних екопроектах, допомога літнім людям, благодійні ярмарки чи акції на підтримку захисників України дають змогу дітям не лише проявити свій потенціал, а й зрозуміти, що справжня обдарованість – це передусім здатність діяти для інших. Такі форми активності поєднують пізнавальний інтерес, емпатію й практичну участь у справах громади.

Поступово формується усвідомлення того, що громадянська освіта – це школа моральної зрілості, де знання про суспільство трансформуються у внутрішню позицію відповідальної людини. Вона виховує не лише інформованого, а й свідомого громадянина, який здатен приймати рішення на основі цінностей гуманізму, гідності, справедливості та солідарності. Таким чином, громадянська освіта стає простором, де інтелектуальна обдарованість

переходить у моральну зрілість, а потенціал особистості – у конкретні соціально значущі дії [6; 7].

Методичні підходи до розвитку соціально відповідальної обдарованості

Ефективне виховання соціально відповідальної обдарованості передбачає використання низки методичних прийомів: дослідницьких завдань, проєктної діяльності, рольових ігор, моральних дилем, соціального моделювання [6]. Під час обговорення етичних ситуацій учні навчаються робити вибір, аргументувати позицію, брати відповідальність за наслідки рішень.

Важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки: наприклад, аналіз історичних постатей через призму морального вибору або розгляд географічних проблем у контексті сталого розвитку. Учні можуть створювати мініпостери, соціальні реклами, подкасти чи блоги на теми етичної поведінки, захисту прав людини, взаємоповаги. Такі форми роботи поєднують розвиток креативності та соціальної активності[4;7].

Висновки. Отже, сучасне розуміння обдарованості виходить далеко за межі традиційних уявлень про інтелектуальні чи творчі досягнення. Справжня обдарованість сьогодні – це не лише розумова гнучкість чи здатність до швидкого засвоєння знань, а насамперед **уміння жити відповідально**, діяти етично та усвідомлювати цінність людського буття. У центрі цього підходу – людина як моральна істота, спроможна використовувати свої здібності не для власної вигоди, а для добра інших [2; 3].

Поняття **соціальної відповідальності** в контексті обдарованості набуває особливого значення. Це не зовнішній обов'язок, а внутрішня потреба – прагнення до дії, що має сенс і користь для спільноти. Такий підхід відповідає гуманістичній філософії, яка стверджує, що розвиток особистості відбувається лише у взаємодії з іншими людьми, через співчуття, взаємопідтримку, співпрацю. Саме тому завдання сучасного педагога полягає не лише у виявленні здібних дітей, а й у спрямуванні їхнього потенціалу в русло суспільно корисної діяльності [5; 6].

Громадянська освіта відіграє ключову роль у цьому процесі. Вона стає платформою, де знання, мораль і дія поєднуються у практиці співжиття, де учні не просто засвоюють норми й цінності, а починають жити ними. Через обговорення етичних проблем, аналіз соціальних ситуацій, участь у проєктах і громадських ініціативах діти формують здатність мислити самостійно, приймати рішення, відчувати відповідальність за їх наслідки. Так створюються умови для становлення **громадянсько зрілої обдарованої особистості**, яка володіє не лише інтелектуальною силою, а й внутрішньою моральною опорою [6; 7].

Обдарованість, наповнена змістом соціальної відповідальності, – це запорука розвитку демократичного суспільства, у якому кожен прагне зробити

свій внесок у спільне благо. Така особистість не лише досягає успіху, а й надихає інших, стає носієм гуманістичних цінностей і морального прикладу. У цьому полягає головна мета сучасної освіти – виховати не просто інтелектуально розвинену, а духовно зрілу, етично орієнтовану людину.

Таким чином, **обдарованість як прояв соціальної відповідальності** – це філософська й педагогічна категорія, що поєднує індивідуальні здібності та громадянську свідомість. Вона визначає новий вектор розвитку освіти, зорієнтований на становлення особистості, здатної мислити критично, діяти морально й творити світ на засадах людяності. Саме така обдарованість – гуманістична, морально зріла та соціально активна – є підґрунтям сталого майбутнього людства [5; 6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Fromm E. The Art of Loving. – New York: Harper & Row, 1956.
2. Frankl V. Man's Search for Meaning. – Boston: Beacon Press, 2006.
3. Jonas H. The Imperative of Responsibility. – Chicago: University of Chicago Press, 1984.
4. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1970.
5. Концепція розвитку освіти обдарованих дітей та молоді в Україні. – Київ: МОН, 2021.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. – Київ: Грамота, 2020.
7. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. – Київ: Либідь, 2019.

Антоненко Ольга Олександрівна,
Вершино-Кам'янська філія Ліцею Кам'янецької селищної ради
Кропивницького району Кіровоградської області,
Вчитель хімії та біології,
olga.antonenko@gmail.com
<https://antonenco.blogspot.com/>

ІНТЕГРАЦІЯ ХІМІЧНИХ І БІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЯК ЗАСІБ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. Стаття присвячена аналізу інтеграції хімічних і біологічних досліджень у навчальний процес як педагогічної інновації для розвитку обдарованих учнів. Розглянуто сучасні підходи до визначення обдарованості, теоретичні основи інтеграції наук, а також практичні приклади застосування інтегрованих методів на уроках і позакласних заходах. Подано кейси мініпроектів та експериментів із власного досвіду автора, що сприяють формуванню дослідницьких умінь, критичного мислення, творчості й наукової компетентності школярів.

Ключові слова: обдарованість, інтеграція, хімія, біологія, дослідження, STEM-освіта.

Abstract. The article analyzes the integration of chemical and biological research in the educational process as an innovative pedagogical approach for developing gifted students. Modern concepts of giftedness, theoretical foundations of science integration, and practical examples of integrated lessons and extracurricular activities are considered. Mini-projects and experiments from the author's practice are presented, which promote research skills, critical thinking, creativity, and scientific competence of students.

Key words: giftedness, integration, chemistry, biology, research, STEM education.

Сучасна школа повинна не лише передавати знання, а й розвивати компетентності, які дозволяють учням самостійно мислити, аналізувати, досліджувати та застосовувати знання у практичних ситуаціях. Особливу увагу слід приділяти обдарованим дітям, які здатні до високих досягнень у пізнавальній діяльності та демонструють підвищену мотивацію до навчання [1].

Природничі науки, зокрема хімія та біологія, створюють сприятливі умови для розвитку дослідницьких навичок та критичного мислення. Досліди, лабораторні роботи та проєктна діяльність формують у школярів уміння спостерігати, робити висновки та прогнозувати результати експериментів. Інтеграція цих дисциплін дає змогу поєднати хімічні й біологічні знання, підвищуючи мотивацію та ефективність навчання.

Мета статті – проаналізувати можливості інтеграції хімічних і біологічних досліджень у навчальний процес як інструмент підтримки обдарованих дітей, продемонструвати практичні підходи та запропонувати методичні рекомендації для педагогів.

Теоретичне підґрунтя інтеграції наук

Інтеграція знань передбачає міжпредметні зв'язки, які дозволяють учням отримати цілісне уявлення про природу та процеси, що відбуваються у навколишньому середовищі [2]. Вона сприяє формуванню не лише предметних компетентностей, а й метапредметних: аналітичного мислення, здатності до синтезу інформації, розв'язання проблем, а також творчої активності.

Науково–педагогічні дослідження показують, що ефективна інтеграція природничих наук ґрунтується на принципах:

1. **Цілісності сприйняття світу.** Учні розуміють, що хімічні явища не існують ізольовано від біологічних процесів і навпаки. Наприклад, хімічні властивості води впливають на процеси фотосинтезу та метаболізм у живих організмах.

2. **Практичної значущості знань.** Інтеграційні підходи спрямовані на виявлення конкретних наслідків хімічних і біологічних процесів у житті людини, екосистемі, промисловості та медицині.

3. **Активного навчання через дослідження.** Учні стають дослідниками, самостійно формують гіпотези, перевіряють їх експериментально та роблять висновки.

4. Розвитку критичного мислення. Аналіз взаємозв'язків між хімічними реакціями та біологічними процесами стимулює вміння оцінювати причини і наслідки явищ, знаходити закономірності та робити обґрунтовані припущення.

Обдарованість у сучасному освітньому контексті

Обдарованість – це не лише високий інтелект, а й здатність до самостійного пізнання, гнучкість мислення та емоційна готовність до наукової діяльності. Педагогічні дослідження показують, що інтеграційний підхід ефективно стимулює розвиток обдарованих учнів, оскільки він:

- забезпечує можливість застосування знань у практичних та нестандартних ситуаціях;
- дозволяє створити умови для індивідуалізації навчання та розвитку сильних сторін кожного учня;
- підвищує мотивацію до навчальної діяльності через цікаві експериментальні завдання та проєктну роботу.

Інтеграція хімії та біології дозволяє також формувати міждисциплінарні компетентності, що важливі для подальшого навчання у вищих закладах та науковій діяльності. Наприклад, розуміння біохімічних процесів у клітині неможливе без знання основ хімії; розуміння екологічних проблем – без взаємозв'язку хімічних та біологічних явищ.

Дж. Рензулі пропонує «трирівневу модель» обдарованості: інтелект, креативність, мотивація до досягнень [3].

Ф. Монкс підкреслює взаємодію здібностей дитини з її соціальним і навчальним середовищем [4].

Г. Гарднер ввів концепцію множинних інтелектів, серед яких природничо-науковий інтелект дозволяє розуміти закономірності природи та будову матеріального світу [5].

Вивчення природничих дисциплін у контексті інтеграції забезпечує розвиток логічного мислення, здатності до аналізу та синтезу інформації, стимулює творчий потенціал.

Інноваційні підходи до інтеграції хімії та біології

STEM–освіта. STEM–підхід об'єднує науку, технології, інженерію та математику, створюючи комплексні навчальні задачі, що розвивають дослідницькі навички та критичне мислення.

Проектно–дослідницька діяльність. Учні працюють над реальними проблемами, що потребують застосування знань із хімії та біології:

- аналіз складу води та продуктів харчування;
- моделювання процесів фотосинтезу й дихання;
- дослідження впливу кислотних дощів на рослини й ґрунти.

Онлайн–експерименти. Віртуальні лабораторії (PhET, ChemCollective, BioDigital) дозволяють учням виконувати досліди без обмежень ресурсів і часу, моделювати складні процеси та спостерігати результати.

Приклади з практики

У роботі з обдарованими учнями я використовую різні інтегровані форми.

1. Мініпроект «Якість питної води» (8 клас). Проект реалізовувався у форматі групової дослідницької роботи впродовж двох тижнів. Учні самостійно обирали джерела для відбору проб (колодязь, водопровід, бутильована вода) та визначали параметри: запах, колір, каламутність, наявність домішок, кислотність (рН), наявність солей жорсткості. Для цього використовували лакмусові індикатори, мірні циліндри, пробірки, реактиви для визначення солей кальцію і магнію. Після хімічного аналізу учні обговорювали біологічні наслідки споживання води з підвищеною жорсткістю або забрудненням – вплив на обмін речовин, нирки, стан шкіри. Результати було представлено у вигляді інфографіки та постерів, а також підготовлено пам'ятку для населення «Як перевірити якість води вдома». Проект дозволив поєднати знання з хімії (розчини, реакції, показники якості) та біології (вплив на організм), розвивав уміння спостерігати, аналізувати та робити висновки на основі даних.

2. Інтегрований урок «Фотосинтез і дихання» (7 клас). Урок проводився у вигляді модельного експерименту. Учні виготовляли міні–моделі клітинних процесів: демонстрували взаємозв'язок світлової та темної фаз фотосинтезу із хімічними рівняннями, порівнювали процеси утворення АТФ у рослин та тварин. Учні обчислювали обсяг бульбашок газу за певний час – як показник інтенсивності фотосинтезу – та порівнювали результати при різному освітленні. Таким чином формувалося розуміння енергетичного обміну в живих організмах через практичну діяльність і хімічне осмислення процесів.

3. Онлайн–експеримент «Кислотні дощі і довкілля» (9 клас). Для дослідження використовувалася віртуальна лабораторія PhET. Учні створювали модель середовища з різним рівнем кислотності й аналізували вплив на ріст рослин і стан водних екосистем. Після моделювання учні обговорювали реальні екологічні наслідки – зниження врожайності, руйнування мінералів, кислотність водойм. Проект мав міждисциплінарний характер: хімія пояснювала походження кислотних дощів (окиснення SO_2 , NO_2 , CO_2), а біологія – реакцію живих організмів на зміни середовища. Підсумком стало створення віртуальної виставки плакатів, де учні пропонували шляхи зменшення викидів і методи нейтралізації кислотності ґрунту.

4. Дебати «Хімія та біологія харчування» (9 клас). Учні готували позиції двох команд: «За» та «Проти» використання харчових добавок. Перед дебатами проводили аналіз складу популярних продуктів, вивчали етикетки, визначали наявність барвників, консервантів, стабілізаторів. Хімічна частина полягала в ідентифікації формул і реакцій, а біологічна – у з'ясуванні впливу цих речовин на органи травлення, ферментні системи, алергічні реакції. Учні вчилися аргументувати, оцінювати достовірність джерел інформації й робити висновки про безпечність споживання. Дебати сприяли розвитку наукової грамотності,

комунікації та критичного мислення.

5. Проєкт «Мікробіологія та хімічний аналіз харчових продуктів» (9 клас). Цей довготривалий проєкт проводився у рамках гуртка «Юний дослідник». Учні порівнювали швидкість росту мікроорганізмів у зразках продуктів із різним вмістом консервантів (оцет, сіль, лимонна кислота). Для хімічного аналізу використовували реакції виявлення кислоти та визначення концентрації солей, а для біологічного – спостереження під мікроскопом і підрахунок колоній. Після обробки результатів учні створили діаграми впливу різних консервантів на мікробний ріст і презентували рекомендації щодо умов зберігання продуктів. Проєкт продемонстрував реальний зв'язок теорії з життям і підвищив інтерес учнів до професій у галузі харчової хімії та мікробіології.

6. Міні-дослідження «Кислотність ґрунту та розвиток рослин» (8 клас).

Учні висаджували однакові види рослин у ґрунт із різним рівнем рН, який попередньо визначали за допомогою індикаторного паперу та оцтової кислоти/крейди. Протягом двох тижнів спостерігали швидкість росту, колір листя, кількість пагонів. Паралельно проводили хімічні реакції для нейтралізації кислотності (додавання крейди або золи). Наприкінці учні порівнювали дані, формували таблиці, графіки та обґрунтовували, чому надмірна кислотність уповільнює фотосинтез і ріст рослин. Результати були оформлені у вигляді міні-звіту. Ці приклади демонструють, що інтеграція не лише збагачує зміст навчання, а й створює умови для самостійних відкриттів.

Кейси для учнів

- Дослідити вплив різних добрив на швидкість росту рослин (хімічні реакції + біологічні процеси).
- Проаналізувати рівень забруднення річки та його вплив на водні організми.
- Вивчити ефективність домашніх антисептиків: хімія активних речовин + біологія впливу на мікроорганізми.

Роль позакласної діяльності

Гуртки, наукові товариства та конкурси (МАН, олімпіади, проєкти) стимулюють обдарованих учнів до самостійної дослідницької діяльності, дозволяють проводити тривалі експерименти й розвивати практичні навички.

Методичні рекомендації

1. Планувати інтегровані уроки на основі спільних тем («Клітина і хімічний склад», «Біогеохімічні цикли»).
2. Використовувати проєктно-дослідницький підхід з конкретним практичним результатом.
3. Залучати віртуальні лабораторії як доповнення до реальних дослідів.
4. Використовувати дебати, рольові ігри, мозкові штурми для розвитку критичного мислення.
5. Підтримувати індивідуальні дослідження учнів у рамках гуртків і МАН.
6. Створювати інтегровані завдання з конкретними практичними результатами

(наприклад, визначення якості води, аналіз складу продуктів, вплив екологічних факторів).

7. Використовувати міжпредметні портфоліо учнів, де відображаються результати як хімічних, так і біологічних досліджень.
8. Проводити регулярні дискусії та мозкові штурми, щоб учні могли обговорювати та оцінювати отримані дані.

Результати

Інтеграція хімічних і біологічних досліджень:

- підвищує зацікавленість учнів у природничих науках;
- розвиває навички планування, аналізу та критичного мислення;
- стимулює участь у наукових заходах та конкурсах;
- формує дослідницьку компетентність і творчу активність.

Висновки

Інтеграція хімічних і біологічних досліджень у навчальний процес забезпечує багатовимірний розвиток обдарованих учнів:

1. **Комплексне наукове бачення світу.** Учні розуміють взаємозв'язки між хімічними та біологічними процесами, формують системне мислення, яке є необхідним для наукової діяльності.
2. **Розвиток дослідницьких умінь.** Дослідження, експерименти та проєктна робота стимулюють навички формулювання гіпотез, планування дослідів, обробки результатів та аргументованого висловлювання висновків.
3. **Стимулювання творчого потенціалу.** Інтеграційний підхід заохочує учнів шукати нестандартні рішення, поєднувати знання з різних дисциплін, що сприяє розвитку креативності.
4. **Підвищення мотивації та інтересу.** Обдаровані учні отримують можливість реалізувати свої здібності, бачити практичну цінність знань, долучатися до наукових конкурсів і проєктів.
5. **Соціальна компетентність.** Робота в групах, презентації результатів, участь у дебатах і дискусіях сприяють розвитку комунікаційних навичок та навичок співпраці.

Таким чином, інтеграція хімії та біології не лише збагачує зміст навчання, а й створює умови для гармонійного розвитку обдарованих дітей, формує дослідницьку та творчу компетентність, готує їх до наукової та професійної діяльності в майбутньому. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку авторських інтегрованих курсів, оцінку довгострокового впливу таких підходів та систематизацію методик підтримки обдарованих учнів у школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renzulli J. S. The three–ring conception of giftedness. – Mansfield Center: Creative Learning Press, 2016.
2. Monks F. J. Gifted Children and Their Environment. – Oxford: Pergamon Press, 2014.

3. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 2011.
4. Концепція розвитку освіти обдарованих дітей та молоді в Україні. – Київ: МОН, 2021.
5. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник. – Київ: Грамота, 2020.
6. Гільберт С., Друрі К. Сучасна біологічна освіта: інтегративний підхід. – Харків: Основа, 2019.
7. Федоренко В. Інноваційні підходи у викладанні хімії в школі // Хімія в школах України. – 2022. – № 5. – С. 12–18.
8. Online simulations for science education [Electronic resource]. – Access mode: <https://phet.colorado.edu/>
9. The ChemCollective: Online Resources for Teaching and Learning Chemistry [Electronic resource]. – Access mode: <https://chemcollective.org/>
10. BioDigital Human [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.biodigital.com/>

Аржанухіна С. В.,

*викладач–методист кафедри фортепіано
КЗ «Харківська гуманітарно–педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків (Україна)
e-mail: elenapercova93@gmail.com*

Салюкова Г. Ю.,

*концертмейстерка кафедри вокально–хорової підготовки вчителя
КЗ «Харківська гуманітарно–педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків (Україна)
e-mail: annaklsn21@gmail.com*

Перцова О. В.,

*практичний психолог КЗ «Харківська гуманітарно–педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків (Україна)
e-mail: elenapercova93@gmail.com*

ЦІННОСТІ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ВИЗНАЧНИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування ролі цінностей і ціннісних орієнтацій як провідного чинника формування моральної відповідальності обдарованої молоді, а також виявлення педагогічних і психологічних умов, що сприяють розвитку її ціннісно–моральної свідомості.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ціннісні орієнтири, моральна відповідальність.

Annotation. The purpose of this work is to theoretically substantiate the role of values and value orientations as a leading factor in the formation of moral responsibility of gifted youth, as well as to identify pedagogical and psychological conditions that contribute to the development of their value and moral consciousness.

Keywords: values, value orientations, value guidelines, moral responsibility.

Сучасні тенденції розвитку суспільства визначають необхідність формування моральної відповідальності, як чинника розвитку та об'єднання суспільства в період збройної агресії та воєнного стану, оновлення державних інститутів. Одним із основних компонентів моральної відповідальності визначають – цінності та ціннісні орієнтації.

Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій обдарованої молоді є порівняно новим, але важливим напрямом української психології та педагогіки. Це пояснюється тим, що людина відноситься більш відповідально до тих речей, які мають для неї якусь цінність. Так через формування в молоді цінностей та ціннісних орієнтацій, розширюється спектр впливу на виховний процес, кінцевим результатом якого є морально відповідальна особистість.

Проблему цінностей та ціннісних орієнтацій розглядали з аксіологічно–психологічного підходу: В. Андрущенко, І. Зязюн, М. Кремень; в психології з цього питання визначними є дослідження: І. Бега, М. Забродського, В. Панка.

С. Максименко досліджує психологічні механізми розвитку обдарованості, ціннісно–смыслову сферу особистості обдарованих дітей і молоді, формування творчої мотивації. В. Моляко є одним з провідних українських дослідників творчої обдарованості; підкреслює роль цінностей, мотивів, смислів у розвитку творчої особистості.

В. Ольшанський детально розглядав в своїх дослідженнях індивідуальну систему цінностей особистості та обумовленість її груповою свідомістю розглядав; К. Журба, В. Шахрай досліджували процес виховання моральних цінностей засобами позашкільної освіти.

В. Ребкало та В. Козаков дають таке визначення «цінності» – це феномен, що об'єктивно за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердження її в бутті, реалізацію її творчих можливостей.

Розглядаючи з аксіологічно-психологічного підходу цінність, науковці визначають, що вона є сукупністю ідей, уявлень та соціально-психологічних новоутворень.

Етико-естетичний підхід розглядає поняття «цінність», як інтеграцію таких значень: характеристики зовнішніх якостей речей та предметів, що виступають об'єктом ціннісного ставлення; якості людини, суб'єкта ставлення до зовнішніх речей та предметів; відносини між людьми, спілкування, завдяки чому цінності стають загально значущими.

Ціннісні орієнтири – новоутворення, що мають організуючий, регулятивний та спрямовуючий характер.

Вони містять когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Базовим

підґрунтям системи ціннісних орієнтацій є насамперед духовні цінності. Разом вони характеризують спрямованість і зміст діяльності, мотивують і визначають загальний підхід до світу і до себе [3, с. 10].

Система цінностей є регулятором поведінки людини, а також основою для успішної соціалізації в суспільстві. Духовні цінності набувають значущості, коли стають провідними у практичних відносинах людей, проникають у свідомість через почуття, відображаючись в життєдіяльності. Формування цінностей і ціннісних орієнтацій повинно бути невід'ємною складовою освітнього процесу.

Моральна відповідальність особистості в межах ситуативних цінностей характеризує рівень її морального розвитку, морального вдосконалення. Життя людини на індивідуальному рівні за своїми механізмами, закономірностями протікання багато в чому відрізняється від тих правил, за якими живе суспільство.

Вік 15–22 роки вважається основним періодом формування особистісних цінностей обдарованої молоді, характерних для дорослої людини. Обдаровані юнаки та дівчата раніше починають усвідомлювати морально–світоглядні питання, мають підвищену рефлексію, здатність до самоспостереження, інтенсивніше і глибше, але й болісніше проходять етап ціннісного вибору. У цей період відбувається активізація внутрішніх резервів, зовнішні вимоги й норми починають переходити у внутрішню саморегуляцію, починається формування життєвих перспектив.

І. Дідук, пов'язуючи відповідальність з цінностями, зазначає, що відповідальність характеризується зв'язком людини з цінностями, розглядаються як дещо значиме для його власного життя та життя суспільства, приймаються в якості таких та проявляються у відповідній діяльності.

Моральна відповідальність обдарованої особистості проявляється у свідомому, етичному використанні своїх здібностей, у внутрішній потребі діяти на благо інших, у здатності до самоконтролю, морального вибору та служіння суспільним цінностям.

Отже, цінності є визначним компонентом моральної відповідальності, так як виконують регулюючу функцію в житті людини. Цінності, це не зовнішнє ставлення до предметів, це внутрішнє утворення особистості обдарованої людини. Цінностями виступають всі ті категорії моралі, які є важливими для особистості та визначають її свідомість та самосвідомість.

В процесі виховання моральної відповідальності обдарованої молоді визначне місце займає і формування цінностей та ціннісних орієнтацій. Основними умовами формування цінностей є соціальна активність особистості, визначення цінності всього що існує, засвоєння особистістю базових спільних

цінностей, фіксація та усвідомлене ставлення до моральних цінностей та їхня практична реалізація, що виявляється в конкретних якостях людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Початкова школа : науково методичний журнал, 2018. № 1. С. 5–10.
2. Єжова О. О. Життєві цінності учнівської молоді закладів профтехосвіти / О. О. Єжова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2008. Т. 1. С. 44–46.
3. Прашко О. В. Формування особистісних цінностей підлітків у процесі розвитку соціальної компетентності / О. В. Прашко // Наука – Практиці. 2015. № 4 (35). С. 9–12.
4. Формування професійно–ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності в умовах сучасного освітнього середовища: монографія / З. В. Охріменко, О. Л. Морін, А. М. Шевенко, Д. О. Закатнов, М. І. Піддячий; за ред. З. В. Охріменко. Кропивницький: Імекс–ЛТД, 2022. 152 с.

Баб'як Ю. В.,
вихователь ЗДО «Берізка»,
Городоцької ОТГ Хмельницької області,
biba212116@gmail.com

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЗДО ЯК ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАЦІЯ ДЛЯ АКТИВАЦІЇ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Здатність людей виконувати однакову діяльність з різною результативністю здавна привертала увагу спільноти. Проблема, що стосується намагання повною мірою з'ясувати причину можливості успішного виконання людиною однієї діяльності порівняно з іншою наразі залишається відкритою.

Прагнення виявити зміст понять "обдарованість", "талановитість", "геніальність", охарактеризувати видатну людину (генія) спонукало ще філософів давнього світу (Піфагор, Платон, Аристотель, Демокріт та ін.) визнати її за посланця Бога на землі, яка сприяє подоланню буденних уявлень і силою духу осягає людству шлях до досконалості та величі.[5].

Проблема обдарованості з кожним роком стає все більш актуальнішою. Відповідно до цього важливим завданням є пошук оптимальних шляхів зацікавлення дітей дошкільного віку навчанням, підвищення їх розумової активності, спонукання до творчості. Аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми доводить, що проблему творчості обдарованої дитини науковці розглядають у загальному контексті. З кожним роком зростає кількість дослідників (вітчизняних і зарубіжних), які звертаються до вивчення питання дослідницької компетентності і визнають її однією із важливих аспектів

соціалізації, що визначає її спрямованість та інтенсивність у привласненні соціальних знань та застосуванні їх у різних життєвих ситуаціях.[3]

У сучасних наукових дослідженнях проблема обдарованості розглядається в розповсюджених і загальноприйнятих теоретичних підходів і визначаються такі підходи до розуміння феномена обдарованості:

- ототожнення з інтелектом (Л. Терман , Г. Ю. Айзенк, А. Біне, Т. Сімон, В. Штерн);

- унітарна структура (Л. Л. Терстоун);

- співвідношення між інтелектом та креативністю (Дж. Гілфорд, Дж. Рензулі, Ф. Монкс, Е. П. Торренс, О. І. Савенков, В. Ю. Стрельников, Р. Стернберг, Г. Ю. Айзенком, С. Рубінштейн, К. Хеллер);

- розведення інтелекту та креативності як незалежних характеристик (Ч. Спірмен, О. Ф. Лазурський Р. Кеттелл Л. Терстон;

- якісне поєднання здібностей й (Б. М. Теплов, А. В. Петровський, Г. С. Костюк, Н. С. Лейтес);

- поєднання здібностей та особистісних характеристик (О. Л. Яковлева, Л. І. Слободенюк, В. Е. Чудновський, В. С. Юркевич);

- комплексна складова (О. М. Матюшкін, Д. Б. Богоявленська, О. Кульчицька, В. О. Моляко, О. Є. Антонова). [4]

На сучасному етапі обдарованість дитини оцінюється як ключова в процесі пізнання навколишнього, спонукання дитини на кожному ступені її розвитку до збагачення способів пізнання завдяки створенню мотивації, зацікавленості певним видом діяльності. Дошкільний вік дитини є періодом інтенсивної та самостійної творчості, розвитку інтелектуальних та творчих потенцій, а високий рівень допитливості і емоційності притаманні обдарованій особистості є однією з об'єктивних умов успішного навчання і виховання. [3]

Виявлення інтересів дітей, їх подальший розвиток і підтримка допитливості в пізнанні багатогранності навколишнього світу стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття. Про це свідчать зміст Закону України “Про дошкільну освіту”, “Базовий компонент дошкільної освіти” та інші документи, в яких розвиток творчих здібностей розглядається першочерговим завданням на найближчі десятиліття. [1]

Для педагогів дошкільної освіти постає завдання створити педагогічні умови для визначення і розвитку обдарованості дитини дошкільного віку. Забезпечити ці умови на нашу думку може саме дослідницька діяльність як засіб активізації здібностей обдарованої дитини.

Протягом останніх років Міністерством освіти і науки України зроблено вагомі кроки щодо підтримки обдарованої молоді. Розпочалася розробка системи пошуку, відбору, творчого розвитку та психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей.

Зокрема з метою виявлення і підтримки обдарованих дітей дошкільного віку, примноження інтелектуального потенціалу держави, підготовки наукової зміни.

В Базовому компоненті дошкільної освіти пізнавальна активність дошкільника характеризується здатністю цікавитися невідомим, виявляти готовність до розв'язання проблемних ситуацій, здійсненням елементарних мислинневих дій (аналіз, порівняння, синтез, узагальнення), оволодіння елементарними формами критичного мислення, творчої уяви, спостережливості, допитливості... Дослідницька діяльність, буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- створення розвивального середовища в закладі дошкільної освіти;
- занурення творчих обдарованих дітей в дослідницьку діяльність;
- упровадження циклу дослідницьких завдань, що активізують творчість обдарованих дітей[1].

Дітей необхідно готувати до дослідницької діяльності. Самостійне „відкриття” дитини формуються на знаннях попередньо засвоєних. Тоді задовільняється природна допитливість дитини. В основу дослідницької поведінки закладено психологічну потребу в пошуковій активності. Вона виконує роль мотиву – двигуна, який запускає механізм дослідницької поведінки в роботу. Вімкнення механізму пошукової активності породжує дослідницьку поведінку. Пошукова активність – це тип реакції, необхідний в ситуаціях невизначеності в умовах відсутності або часткової відсутності можливості прогнозування розвитку ситуації, що склалася. Пошукова активність спрямована переважно на вирішення проблемної ситуації або на зміну відношення до неї. Працюючи з дітьми в умовах дошкільного закладу, можна використовувати найрізноманітніші досліди з водою: «Вода це рідина», «Вода прозова», «Температура води», з повітрям : «Спіймай повітря» , « Сила повітря», піском: «Пісок ліпиться» «Кольоровий пісок», льодом: «Лід крихкий», «Перетворення льоду», із снігом: «Миска снігу», «Сніг розтає в руці».

Підтриманню та подальшому розвитку дитячих інтересів сприятиме залучення дошкільників до екологічних проєктів та природоохоронних акцій „Не рубай ялинку”, „Посадимо деревце”.

Потрібно зрозуміти, що як швидко розвивається суспільство так і постає потреба у обдарованих дітях, на основі викладеної вище інформації можна зробити висновок, що обдарованість дитини дуже важливо відкрити саме в дошкільному віці, щоб збільшити потенціал дитини і допоможе у цьому забезпечення умов дослідницько - пошукової діяльності в ЗДО, як педагогічної інновації творчо обдарованої дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta

2. <https://vseosvita.ua/blogs/psykhodiahnostychni-metodyky-dlia-vyivlennia-obdarovanosti-91596.html>
3. <https://vseosvita.ua/library/doslidnytska-diialnist-iak-zasib-aktyvizatsii-tvorchosti-obdarovanoi-dytyny-942422.html>
4. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9884/1/Постова_Психологічні%20умови%20розвитку%20дослідницьких%20здібностей%20обда-.pdf
5. https://epkmoodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/67887/mod_resource/content/1/Лазарович%20Обдарованість%20в%20дошк%20віці.pdf

Балла Людмила Володимирівна,
 викладач, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
 Харківської обласної ради,
 м. Харків, Україна
 ballamila1@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0001-7225-9001>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЧИННИК СТИМУЛЮВАННЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація: Стаття розкриває головні аспекти педагогічних умов як основних чинників формування духовних і моральних цінностей у дітей старшого дошкільного віку. Акцентується увага на розумінні і формуванні духовно-моральних цінностей, як базових для розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку. Простежується взаємозв'язок між формуванням духовно-моральних цінностей та стимулюванням обдарованості у дітей старшого дошкільного віку. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють гармонійному розвитку особистості старшого дошкільника, поєднуючи духовно-моральне становлення з розкриттям його природних здібностей. Проаналізовано вплив духовно-морального виховання на розвиток когнітивних, емоційних, соціальних та творчих аспектів обдарованості.

Ключові слова: духовно-моральні цінності, діти старшого дошкільного віку, обдарованість, педагогічні умови.

Abstract: The article reveals the main aspects of pedagogical conditions as the main factors in the formation of values in children of senior preschool age. The emphasis is on the understanding and formation of spiritual and moral values, as basic for the development of the personality of a child of senior preschool age. The relationship between the formation of spiritual and moral values and the stimulation of giftedness in children of senior preschool age is traced. Pedagogical conditions that contribute to the harmonious development of the personality of a senior preschooler, combining moral formation with the disclosure of his natural abilities, are determined and substantiated. The influence of spiritual and moral education on the development of cognitive, emotional, social, and creative aspects of giftedness is analyzed.

Keywords: spiritual and moral values, children of senior preschool age, giftedness, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Сучасні виклики, що постають перед освітою висувають до суспільства вимоги щодо формування особистості нового формату. Події, які відбуваються на ланах нашої країни сьогодні, вимагають переформатування людини нового взірця. Виховувати особистість доцільно ще з дитинства, а саме, з моменту, коли «просипається» в усвідомленому розумінні дитиною почуття справедливості, добра і зла. Саме в цей період починає формуватися основа майбутньої особистості, ядро людини – мораль і духовність. І саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток потенційних здібностей, які здатні перевтілитись в обдарованість. Сьогодні суспільство потребує не тільки інтелектуально розвинену особистість, а й духовно зрілу, здатну до саморозвитку, продуктивної взаємодії та емпатії людину.

Актуальність проблеми формування духовно-моральних цінностей особистості дошкільника актуалізується на сьогодні чітким дотриманням педагогічних умов в освітньому процесі, як чинника стимулювання обдарованості дітей старшого дошкільного віку.

Основний виклад теоретичного матеріалу. Процес формування духовно-моральних цінностей спрямований не тільки на сприяння гармонійному розвитку людини, але й спроможній виступати, як потужний чинник до стимулювання і розвитку обдарованості. Саме моральні і духовні якості особистості такі, як от: співчуття, відповідальність, наполегливість, прагнення до досконалості тощо, є невід’ємними компонентами успішної реалізації потенційних здібностей особистості. Тож, ігнорування такого важливого аспекту, як гармонійний розвиток є вірогідність, що розвиток особистості може бути «однобокий», коли на тлі високого інтелектуального потенціалу людини її моральний і духовний щабель не підкріплюється належним рівнем розвитку. Тоді проблема гармонійного розвитку особистості стає досить актуальною на тлі превалювання дисгармонійного розвитку при умові, що високий інтелект, як правило, не завжди супроводжується належним моральним рівнем розвитку. Тож, така ситуація, досить часто дає можливість спостерігати досить грубе, нахабне і не поважне ставлення, відношення, прояви і спілкування дитини з однолітками і дорослими. Така позиція дошкільника чітко демонструє дисгармонійний розвиток. В такому сенсі, питання формування належного рівня духовно-морального розвитку посідає чинне місце серед виховних функцій освітнього простору. Слід чітко розуміти певні критерії і показники справжнього еталонного рівня, який є взірцем духовно-морального розвитку старшого дошкільника.

У окреслені і висвітленні проблеми формування духовно-моральних цінностей особистості приймали участь філософи, педагоги, психологи і інші

фахівці-освітяни дотичні до зазначеної проблематики, її розвитку і процесу становлення. Питання методологічної основи виникнення проблеми формування вищезазначених цінностей, по-перше, ґрунтується на історико-філософському підході дослідження зазначеної проблематики. По-друге, питання розглядається з позиції теоретичних основ загальної психології які лежать в основі принципів самої науки. Таким чином, слід зазначити, що безпосередньо вагомий внесок і вплив на дослідження проблеми духовних і моральних цінностей, їх перших витоків, трактування, розгляд та формулювання зробили вагомий внесок і психологи, такі як от: Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, А. Маслоу, О. М. Леонтьєв, К. Роджерс, С. Л. Рубінштейн та інші.

Питанням духовно-морального виховання, розвитку та формування цінностей особистості займалися такі сучасні фахівці, як: Г. О. Балл, І. Д. Беха, Н. М. Вознюк, М. Й. Боришевський, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, С. Д. Максименко, Е. О. Помиткін, Г.Ф. Пономарьова, М. В. Роганова та інші.

Питанням ціннісної підтримки обдарованої особистості, проблемою індивідуалізації ціннісної підтримки у саморозвитку та психологічними особливостями ціннісної підтримки займалися такі науковці, як: М. О. Мельник, О. С. Нечаєва, Н. О. Никончук, М. А. Сніжна, Я. Г. Соловей, О. О. Музика, Д. К. Корольов, М. М. Чекрижова.

З огляду на прицільне дослідження проблеми духовно-моральних цінностей різними фахівцями, дефініція визначень не є завжди однаковою. Поняття «*духовність*», «*моральність*», «*духовно-моральні цінності*» завжди мають різні варіації. Кожен фахівець, намагаючись дати терміну більш точніше визначення варіює його, видозмінюючи, надаючи більш чіткого розуміння та точнішої форми і трактувань. Так, поняття «*духовно-моральне виховання*» фахівці зазначають, як «*...цілеспрямований педагогічний процес взаємодії дитини з елементами духовної культури, спрямований на становлення внутрішньої системи духовних цінностей як абсолютних так і загальнолюдських*» [2].

Питання обдарованості В. О. Моляко розглядав, як «.... специфічне поєднання здібностей, інтересів, потреб, що дають змогу виконувати певну діяльність на якісно високому рівні, який відрізняється від умовного «середнього» рівня [3]. Тож, взаємообумовлено, виникнення обдарованості на перших порах розвитку особистості дитини, які проявляються у суто індивідуальних особистісних здібностях, інтересах, нахилах тощо надалі і виступають як перші ознаки до набуття моральних і духовних чеснот. Їх взаємозв'язок і обумовлює легке поєднання особистісних проявів дитини з вродженим тяжінням до розуміння моральності, духовності і як результат формування ціннісних ставлень до цих категорій цінностей.

Логічно окресленим питанням є виокремлення головних завдань формування духовно-моральних цінностей: систематичне підвищення професійної компетентності педагогів-освітян з духовно-морального виховання дошкільнят; виховання у дітей почуття любові і прихильності до сім'ї, до роду і Батьківщини; розширення уявлення дошкільнят про культуру, православні свята та народні українські традиції і обряди свого народу; сприяння формуванню духовно-моральних якостей у процесі встановлення позитивних міжособистісних відносин, таких як: товариськість, дружелюбність, чуйність; залучення батьків в освітню діяльність з питань духовно-морального виховання дітей старшого дошкільного віку [1].

Тож слід зазначити, що основними і базовими цінностями особистості, на яких ґрунтуються усі інші це є загальнолюдські або загальноприйняті цінності. Вони включають в себе виховання таких людських духовно-моральних якостей як: чесність, справедливість, правда, доброта, любов, гідність, мудрість, тощо. І тут головним завданням морального становлення дошкільника повинні бути не тільки засвоєння знань і уявлень про норми і правила поведінки, про вироблення звичок, дотримання цих правил виховання моральних почуттів, а ще і відбувалося освоєння, накопичення і збагачення духовного та морального досвіду. Тож необхідною умовою такого зростання і підвищення рівня обізнаності та духовно-моральної вихованості старшого дошкільника слід обов'язково створити умови для формування його духовно-морального розвитку та формування цінностей.

Звісно, що вся освітня робота повинна мати цілісний, системний і планомірний підхід з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей особистості вихованців. Так, «... педагогічні умови – це є сукупність певних заходів, змісту, методів та організаційних форм, що забезпечують ефективне формування заданих якостей для досягнення певної мети» [1]. Таке визначення умовам дають науковці. Таким чином, в нашому випадку, заданими якостями є розвиток духовно-моральних цінностей які наближають нас до мети стимулювати обдарованість у дітей старшого дошкільного віку.

Тож виділимо педагогічні умови формування духовно-моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку [4].

1. Створення *ціннісного-насиченого розвивального середовища*, яке спонукає дитину до позитивних дій, вчинків і думок.

Таке середовище включає в себе три компонента: інтеграцію змісту освіти; особистісний приклад педагога; емоційно-безпечний простір.

2. Застосування інтерактивних та рефлексивних методів у роботі з дітьми. Сюди слід віднести такі методи, як: методи морального вибору; проектування та творча діяльність; художньо-естетичне самовираження.

3.Індивідуалізація педагогічного процесу та діагностичний супровід дасть своєчасне виявлення недоліків та негативних проявів в інтелектуальній сфері дошкільника. Спрямує можливість визначити його індивідуальну освітню траєкторію розвитку. Скерує розвиток особистісних здібностей в конструктивні та соціально значущі цілі для формування його власної відповідальності та знаходження свого місця в соціальному оточенні.

4.Особлива увага приділяється комплексній взаємодії закладів дошкільної освіти та сім'ї з метою створення єдиного освітнього простору в якому формуються духовні-моральні цінності та розквітає обдарованість вихованця. Велика увага приділяється створенню *«особового особистісного простору»* для певної дитини з метою створення якомога найкращих умов для реалізації її власних проєктів і задумів. Спокійне й безпечне освітнє середовище створене ЗДО разом з сім'єю буде виступати тим середовищем, яке дає великий ресурс для дозрівання в ньому усіх когніцій дитини та втілення власних задумів. Необхідною умовою є і включення консультативної підтримки батьків обдарованих дітей де головною метою буде в пріоритеті єдність ціннісних орієнтирів, спільні заходи та сімейні проєкти тощо [4].

Спільне розвивальне середовище спрямоване на дотримання морально-етичної тематики, моделювання ситуації і спонукає до позитивного спілкування на основі: співчуття, відповідальності, доброти, справедливості у всі види діяльності: ігрову, пізнавальну, художньо-продуктивну [3].

Висновки. Таким чином, обдарована дитина це особлива дитина, душевна організація якої є досить тендітна, емоційна і чутлива. Таким дітям властивий непідробний перфекціонізм, в певній мірі їх супроводжує соціальна ізоляція за тих чи інших обставин. Тож слід використовувати різні методологічні інструменти для гармонізації їх емоційного стану, підняття життєвого тону, розвитку креативності, самовираження та подолання внутрішніх конфліктів і перепон.

Виховання духовно-моральних цінностей дошкільника впливає на розвиток когнітивної, емоційно-вольової сфер та формуванню соціального статусу в суспільстві. Розвиток позитивної емоційно-вольової сфери, це виховання усіх позитивних і сильних моральних проявів і детермінацій. Позитивний емоційний фон викликає у таких дітей особистісну впевненість у собі, віру в добро, справедливість, чесність, любов тощо. Позитивні риси їх роблять більш рішучими, впевненими і відкритими до дій і спілкування. Різні інноваційні методи в роботі з обдарованими дітьми, дають поштовх для розкриття і реалізації їх креативності, самовираження, творчого потенціалу, критичного мислення та емоційного інтелекту, тим самим збагачуючи їх новими ресурсами.

Тож слід зауважити, що чітке дотримання освітянами педагогічних умов виховання духовно-моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку є ключ до стимулювання їх обдарованості. Підвищення рівня їх особистісної відповідальності, соціально-емоційної компетентності, емоційно-інтелектуальної зрілості, здійснить позитивний результат на розвиток і становлення особистості дошкільника і, як виникнення тенденції, певний внесок у сталий розвиток суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. Київ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
2. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : у 3 т. Івано-Франківськ, 2006. Т. І : Основи родинних взаємовідносин. 288 с.
3. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
4. Фіцула М.М. Педагогіка. : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. - К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с. (Альма-матер).

Барабаш М. Г.,
вчитель ЗЗСО з трудового навчання та технологій
Шандриголівського ліцею Лиманської міської ради
Донецької області, barabash.nikko@gmail.com

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто сутність і напрями впровадження педагогічних інновацій у процес трудового навчання, орієнтованих на розвиток обдарованих учнів. Проаналізовано теоретичні засади інноваційної діяльності педагога, виокремлено ефективні інноваційні технології – проєктну, дослідницьку, STEM-освіту, інтерактивні методи, технології змішаного навчання. Висвітлено роль учителя у створенні інноваційного освітнього середовища, що сприяє розвитку творчого потенціалу, інженерного мислення та самореалізації обдарованих дітей.

Ключові слова: педагогічні інновації, обдаровані учні, трудове навчання, STEM-освіта, проєктна діяльність, творчість, інноваційна культура педагога.

Abstract. The article examines the essence and directions of implementing pedagogical innovations in the process of labor training aimed at the development of gifted students. The theoretical foundations of a teacher's innovative activity are analyzed, and effective innovative technologies are identified – project-based, research, STEM education, interactive methods, and blended learning technologies. The role of the teacher in creating an innovative educational environment that

promotes the development of creative potential, engineering thinking, and self-realization of gifted children is highlighted.

Keywords: pedagogical innovations, gifted students, labor training, STEM education, project-based activity, creativity, innovative culture of the teacher.

*Не можна людині дати знання,
можна тільки їй допомогти
відкрити ці знання у собі.*

Галілео Галілей

Сучасний світ стрімко змінюється і проблема творчого розвитку особистості стає досить актуальною. Новітні технології повинні насамперед орієнтуватися на розвиток творчої особистості, здатної самореалізуватися в європейському соціумі. Українська система освіти орієнтована на формування компетентної, творчої, ініціативної особистості, здатної до критичного мислення, інноваційної діяльності та саморозвитку. Особливої уваги потребує робота з обдарованими учнями – тими, хто має високий рівень пізнавальної активності, творчу уяву, здатність до самостійного пошуку й дослідження.

Відповідно до Концепції розвитку обдарованості дітей та молоді в Україні, завданням сучасного педагога є створення сприятливих умов для виявлення, підтримки та розвитку обдарованості. У контексті Нової української школи інноваційна педагогіка передбачає впровадження нових форм, методів і технологій, що стимулюють дослідницьку діяльність, критичне мислення, ініціативність та самореалізацію учня.

Саме трудове навчання має потужний потенціал для реалізації цього завдання, адже воно поєднує технологічне мислення й практичну діяльність, інтелектуальну, практичну та творчу активність дитини.

Проте традиційні методи не завжди здатні забезпечити повноцінну самореалізацію обдарованих учнів. Тому актуальним стає впровадження педагогічних інновацій, які надають процесу трудового навчання дослідницький, творчий і міждисциплінарний характер.

1. Сутність педагогічних інновацій у трудовому навчанні

Під педагогічними інноваціями розуміють нововведення у теорію, зміст, методи та організацію освітнього процесу, які забезпечують підвищення його ефективності, розвиток особистісного потенціалу учня, формування ключових життєвих компетентностей.

Головною метою трудового навчання є формування творчої особистості учня, розвитку його здібностей, обдарувань, наукового світогляду.

Інновації у трудовому навчанні охоплюють не лише застосування нових матеріалів чи технологій, а насамперед – оновлення педагогічних підходів:
– перехід від репродуктивного до творчо-пошукового навчання;

- акцент на індивідуалізації та диференціації;
- створення умов для самостійного конструювання знань;
- інтеграцію різних видів діяльності – технічної, мистецької, дослідницької.

Таким чином, педагогічна інновація у трудовому навчанні – це не лише нова технологія, а нова філософія педагогічної взаємодії, у центрі якої – дитина як творець і дослідник.

2. Особливості роботи з обдарованими учнями на уроках трудового навчання.

Обдарованість – одна з багатьох таємниць особистості... Творчість дітей є закономірним продовженням творчості самої природи, то завдання вчителя полягає в тому, щоб підтримати й розвинути ці природні здібності дитини. Кожна дитина – особистість, що формується впродовж свого життя різними чинниками, одним із яких є школа. Ми повинні створити умови для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, які будуть креативними, допитливими, здатними до самоосвіти, з добре розвинутими комунікативними навичками. Відомо, що творчі здібності учнівства найбільш ефективно розвиваються у ході продуктивної творчої діяльності.

Обдарованість – це високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень. Обдарованість має багатоаспектний характер – інтелектуальний, технічний, художній, лідерський тощо.

Залучення учнів до активної участі у різноманітних видах діяльності є ефективним засобом розумового розвитку зростаючого покоління. На уроках трудового навчання найповніше проявляється творча та технічна обдарованість. Такі діти відзначаються глибоким інтересом до конструювання, моделювання, експериментування з матеріалами, а також бажанням створювати щось нове, удосконалювати відоме.

Для ефективного розвитку обдарованості на уроках трудового навчання необхідно забезпечити:

- індивідуалізацію навчальних завдань, що дозволяє учневі рухатись у власному темпі;
- особистісно-зорієнтоване та проєктне навчання;
- використання інтерактивних технологій і методів навчання;
- ситуації вибору матеріалів, технологій, ідей;
- творчі проєкти, які мають практичне значення;
- зворотний зв'язок, спрямований на підтримку мотивації, а не контроль;
- інтеграцію навчальної і позакласної діяльності – участь у конкурсах, виставках, фестивалях.

Організація роботи з обдарованими дітьми на уроках трудового навчання передбачає стимулювання творчості, розвиток самостійності та використання дослідницьких методів. Важливо створювати сприятливу атмосферу, заохочувати оригінальні ідеї, надавати можливість самостійно здобувати знання, працювати в команді та розвивати навички самооцінки. Також слід співпрацювати з батьками для кращого розвитку здібностей дитини

3. Інноваційні технології у викладанні трудового навчання

3.1. Проєктно-технологічна діяльність

Технологія проєктування є однією з найефективніших для розвитку творчих здібностей школярів. Цей підхід дає можливість учневі проходити повний цикл творчої праці: від ідеї до виготовлення й оцінки результату. Працюючи над створенням проєктів за обраною темою, учні перебувають у пошуку нових ідей, намагаються їх реалізувати цікаво та нестандартно: аналізують потреби, добирають матеріали, планують послідовність дій, моделюють та презентують свій виріб.

Для обдарованих учнів це – це простір для самореалізації, адже вони отримують змогу виявляти винахідливість, самостійно приймати рішення та нести відповідальність за результат.

3.2. STEM- та STEAM-освіта

STEM-підхід забезпечує інтеграцію трудового навчання з природничими науками, технологіями, інженерією, математикою, а в STEAM – ще й з мистецтвом. Інтегровані уроки спрямовані на встановлення міжпредметних зв'язків і сприяють формуванню в учнів цілісного, системного світогляду, актуалізації особистісного ставлення до питань, що розглядаються на уроці.

Застосування дослідницького методу навчання дозволяє більш ефективно формувати в учнів не тільки предметні, а й ключові компетентності, надавати метапредметні знання, сприяти розвитку навичок XXI століття

Інноваційні елементи STEM-навчання надають технологічній освіті певного розвитку, а STEM-освіта в сучасному закладі освіти стає безальтернативним засобом успішної підготовки учнів, здатних до навчання впродовж життя і бути конкурентоспроможними.

Наприклад: виготовлення макету екодому або конструкції, що працює на сонячній енергії, вимагає від учня знань з фізики, математики, матеріалознавства та естетичного бачення. Такі завдання формують інженерне мислення, вчать поєднувати науку з творчістю.

3.3. Інтерактивні методи навчання

Використання інтерактивних методів навчання розвиває в учнів навички колективної творчості, пошуку альтернативних рішень, комунікації. Особливо ефективними є:

1. Робота в парах – сприяє позитивному ставленню до навчання, надає рідкісну за традиційним навчанням можливість говорити, висловлюватися, обмінюватися ідеями, спілкуватися.

2. Ротаційні (змінювані) трійки – сприяють активному ґрунтовному аналізу й обговоренню нового матеріалу з метою його осмислення та засвоєння.

3. Карусель – застосовується для обговорення гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій.

4. Велике коло – група учасників процесу розміщується у великому колі. Формулюють проблему, після чого 10 хвилин кожен індивідуально записує свої пропозиції її розв’язання. По колу учасники зачитують свої пропозиції, група уважно слухає й голосує включити її в загальне рішення, фіксоване на дошці.

5. Дебати щодо вибору матеріалів, аналіз екологічних наслідків виробництва, розв’язання реальних технологічних задач.

6. Малі групи – «Діалог», «Синтез думок», «Пошук інформації», «Коло ідей», «Акваріум». Різновидом загального групового обговорення є фронтальна технологія інтерактивного навчання «Мікрофон», яка дає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку. Незакінчені рішення – дають змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися, щодо запрограмованих тем.

7. «Мозковий штурм» – спонукає проявляти уяву та творчість, мета – зібрати якомога більше ідей.

8. «Ажурна пилка» («Мозаїка») – дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу.

9. «Дерево рішень», яке допомагає дітям краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень.

10. «Спільний проект» – це об’єднання учнів у групи та виконання завдань різного змісту, а також висвітлення проблеми з різних точок зору. Після завершення роботи та результатів відповідей представників кожної групи складається спільний проект, який рецензується та доповнюється експертами.

3.4. Інформаційно-комунікаційні технології

ІКТ одна із основних видів креативних технологій, важливою властивістю якої є інтерактивність, що надає користувачеві можливість зворотного зв’язку, можливість підвищити зацікавленість до предмету (за допомогою анімації, показу відеороликів, красивих зразків виробів), можливість використання різноманітних прийомів та методів при проведенні уроків та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Використання інформаційних технологій на уроках праці відкриває нові можливості для пізнавальної діяльності школярів, тому учні повинні володіти комп’ютерною технікою, уміти користуватися Інтернетом як можливістю спілкування зі світом, вивчати світові досягнення в практичній діяльності людини і розвивати традиції українського народу.

ІКТ розширюють простір навчання:

– учні створюють цифрові ескізи за допомогою презентацій в PowerPoint або сервісу Canva;

- моделюють об'єкти;
- презентують проекти за допомогою інтерактивних онлайн-дошок Padlet, Miro, Linoit;
- для перегляду роликів за темою уроку та завантаження створених учнями робіт використовують YouTube.

Такі інструменти дозволяють обдарованим дітям реалізовувати складні ідеї навіть без матеріальних обмежень.

3.5. Кроссенс – асоціативна головоломка нового покоління.

Слово «кроссенс» означає «перетин значень» і придумане за аналогією зі словом «кросворд», яке в перекладі з англійської мови означає «перетин слів».

Ідея кроссенса проста, як і все геніальне. Це асоціативний ланцюжок, що складається з дев'яти картинок. Зображення розташовують так, що кожна картинка має зв'язок із попередньою і наступною, а центральна поєднує за змістом зразу декілька картинок. Завдання того, хто розгадує кроссенс – знайти асоціативний зв'язок між сусідніми картинками.

3.6. Змішане та дистанційне навчання

Використання цифрових платформ (Всеукраїнська школа онлайн, Classroom, LearningApps) дає змогу поєднувати очне і дистанційне навчання. Навчальні ситуації, в яких використовують онлайн-сервіси:

- LearningApps – сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи;
- Сервіси Google: карти, презентації, Google Sites;
- Wordart, Wordle – сервіси для створення хмаринок слів;
- Master-test.net, vseosvita.ua, naurok – сервіси для створення тестів;
- QRcode – генератор створення кьюар коду.

Учитель може створювати індивідуальні траєкторії розвитку обдарованих учнів, надаючи додаткові ресурси, посилання, відеоінструкції та тести для самоконтролю.

4. Роль учителя у створенні інноваційного освітнього середовища

Сучасний заклад освіти – це модель суспільства. На мою думку, кожен справжній учитель повинен постійно бути у творчому пошуку. Розвиток науки і техніки сприяє появі нових форм навчальної комунікації, новітнім методам розв'язання освітніх завдань. Якщо раніше вчитель був єдиним джерелом інформації, то зараз має організувати навчальний процес так, щоб учні самі пізнавали світ. Він, як і раніше, залишається лідером освітнього процесу, але стає невидимим його організатором.

Учитель трудового навчання виступає модератором творчого процесу, який не нав'язує готових рішень, а стимулює самостійний пошук. Завдання педагогів полягає у тому, щоб створити умови, з яких будь-яка дитина могла б просуватися шляхом власної досконалості, уміла мислити самостійно, нестандартно. Цей

шлях називається «самовдосконаленням дитини в умовах освітнього процесу».

В цьому процесі основні функції педагога:

- організаційна – створення умов для дослідницької та творчої діяльності;
- мотиваційна – підтримка інтересу, формування віри в успіх;
- консультативна – надання порад, допомога в аналізі проблеми;
- рефлексивна – допомога учням усвідомлювати власні досягнення.

Інноваційна діяльність педагога неможлива без професійної мобільності та готовності до змін. Учитель має бути дослідником, експериментатором, партнером своїх учнів. Успіх залежить від атмосфери співпраці, довіри, взаємоповаги – саме вона дає змогу обдарованим дітям сміливо експериментувати.

Висновки. Обдаровані діти є особливим даром для суспільства, і водночас – серйозним викликом для освітньої системи. Розвиток їхнього потенціалу вимагає від педагогів високої майстерності, гнучкості та інноваційності в підходах. Інноваційна діяльність у трудовому навчанні є потужним інструментом розвитку обдарованих учнів. Застосування проєктної, дослідницької, STEM та інтерактивної технологій сприяє формуванню ключових компетентностей, розвитку творчого та інженерного мислення, вмінню працювати в команді, планувати, аналізувати, презентувати результати своєї праці.

Педагогічні інновації забезпечують перехід від традиційного «навчання ремеслу» до освіти майбутнього, де дитина стає активним творцем, а вчитель – наставником і натхненником. Саме у трудовому навчанні обдарованість дитини може перерости у професійне покликання, а творчість – стати способом життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція розвитку обдарованості дітей та молоді в Україні. – К., 2021.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: ЛОГОС, 2018.
3. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інноваційні технології навчання: навчальний посібник. – Вінниця: Планер, 2020.
4. Кравець С. Трудове навчання в умовах STEM-освіти // Педагогічний дискурс. – 2023. – №2. – С. 35–42.
5. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми / Н. П. Сокол. // «Педагогічний пошук». – 2014. – №3. – С. 26–28.
6. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. – Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 122 с.
7. Фурман А. В. Психолого-педагогічні засади розвитку обдарованості школярів. – Тернопіль, 2019.

Барановська О. В.,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
panihellena@gmail.com

ОБДАРОВАНІСТЬ СТАРШОКЛАСНИКА ЯК ЧИННИК ЖИТТЄВОГО ВИБОРУ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Проблема виявлення та діагностування обдарованості старшокласників набуває особливої значущості в умовах старту пілотного етапу впровадження профільного навчання в ліцеях, метою якого є створення умов для компетентнісного розвитку старшокласників, їхньої здатності застосовувати знання, вміння, цінності й ставлення для розв'язання практичних задач у сучасному динамічному середовищі. У цьому контексті обдарованість виступає ключовим чинником життєвого вибору старшокласника, адже саме вона визначає його природні здібності, схильності й потенційні можливості, впливаючи на професійне самовизначення та формування готовності до самореалізації. У статті акцентовано на важливості формування ключових компетентностей, критичного мислення, творчого самовираження й культурної ідентичності старшокласників засобами мовно-літературної освіти. Наголошено на об'єктивних труднощах освітнього процесу ліцеїв в умовах війни: фрагментації навчання, освітніх втратах і порушенні емоційної рівноваги учнів, що зумовлює потребу в діагностуванні потенціалу обдарованості. Це діагностування виходить за межі традиційного оцінювання й перетворюється на стратегічний інструмент виявлення внутрішніх ресурсів особистості, які потребують педагогічного супроводу. Обдарованість розглядається як багатовимірне явище, тісно пов'язане з пізнавальною мотивацією, креативністю, інтелектуальним потенціалом, здатністю до самостійного мислення, саморозвитку та ціннісного самовизначення – чинниками, що визначають професійний вибір старшокласників. В умовах профільної освіти особливого значення набуває створення освітнього простору, який сприяє розвитку індивідуальних здібностей і формуванню готовності до самореалізації. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі обдарованості як ключового чинника життєвого вибору старшокласників та аналізі ефективних шляхів її педагогічної підтримки в умовах профільного навчання.

Ключові слова: обдарованість; профільне навчання; старшокласник; мовно-літературна освіта; життєвий вибір.

The problem of identifying and diagnosing giftedness among senior pupils has acquired particular significance in the context of launching the pilot stage of implementing profile education in lyceums, the purpose of which is to create conditions for the competency-based development of senior pupils and their ability to apply knowledge, skills, values, and attitudes to solve practical problems in the modern dynamic environment. In this context, giftedness serves as a key factor in a senior pupil's life choice, as it determines their natural abilities, inclinations, and potential opportunities, influencing professional self-determination and the formation of

readiness for self-realization. The article emphasizes the importance of developing key competencies, critical thinking, creative self-expression, and cultural identity of senior pupils through language and literature education. It highlights the objective difficulties of the lyceum educational process in wartime conditions – fragmented learning, educational losses, and emotional imbalance of pupils – which determine the need to diagnose the potential of giftedness. This diagnosis goes beyond traditional assessment and becomes a strategic tool for identifying the inner resources of the individual that require pedagogical support. Giftedness is considered a multidimensional phenomenon closely related to cognitive motivation, creativity, intellectual potential, the ability for independent thinking, self-development, and value-based self-determination – the factors that determine the professional choice of senior pupils. Under the conditions of profile education, special importance is attached to creating an educational environment that promotes the development of individual abilities and the formation of readiness for self-realization. The purpose of the article is to provide a theoretical justification of the role of giftedness as a key factor in the life choice of senior pupils and to analyze effective ways of its pedagogical support in the context of profile education.

Keywords: giftedness; specialized education; high school student; language and literature education; life choice.

В умовах пілотного етапу впровадження профільного навчання в ліцях особливої актуальності набуває проблема виявлення та діагностування обдарованості старшокласників. Саме це створює підґрунтя для компетентнісного розвитку учнів, формування в них здатності застосовувати знання, уміння, цінності й ставлення для розв'язання практичних завдань у сучасному динамічному середовищі. Важливим завданням профільного навчання є підготовка молоді до усвідомленого професійного та життєвого вибору через систему профорієнтаційної роботи, варіативність навчальних курсів і можливість навчання за індивідуальною освітньою траєкторією. Результатом цього процесу має стати формування зрілої особистості, здатної оцінювати власний досвід, робити обґрунтований вибір і нести відповідальність за нього. У цьому контексті обдарованість виступає ключовим чинником життєвого вибору старшокласника, адже саме вона визначає його природні здібності, схильності та потенційні можливості у певній сфері діяльності. Вона безпосередньо впливає на професійне самовизначення, спрямовуючи учня до галузі, де гармонійно поєднуються «можу» (здібності) і «хочу» (мотивація). Високий рівень розвитку інтелектуальних, творчих чи спортивних здібностей формує прагнення до самореалізації й досягнення успіху, що, своєю чергою, забезпечує усвідомлений та успішний життєвий вибір.

Мовно-літературна освіта в ліцях посідає особливе місце у формуванні особистості старшокласника, оскільки вона забезпечує розвиток ключових

компетентностей, необхідних для самореалізації й життєвого вибору. Зміст і методи навчання в цій галузі спрямовані не лише на засвоєння мовних знань, а й на розвиток мислення, здатності до творчого висловлення власних ідей, аргументованого відстоювання позиції, осмислення культурних і моральних цінностей. Саме через опанування мови як інструмента пізнання й комунікації учень вчиться усвідомлювати себе суб'єктом культури, здатним до рефлексії, критичного аналізу й міжособистісної взаємодії. Формування комунікативної компетентності є базовою умовою виявлення та розвитку обдарованості, адже ефективне спілкування, вміння висловлювати власні думки, інтерпретувати тексти різних жанрів і стилів сприяють інтелектуальному зростанню та творчому самовираженню учнів. Робота з художнім словом розвиває емоційно-ціннісну сферу, уяву, здатність до емпатії, асоціативного й образного мислення. Аналіз літературних творів, участь у дискусіях, творчих проєктах, написання есе формують навички критичного мислення й креативності – складові інтелектуальної обдарованості. Особливе місце у цьому процесі посідає розвиток творчості – як літературної (через створення власних текстів, поезій, сценаріїв, участь у конкурсах і фестивалях), так і міжпредметної, що проявляється у вмінні поєднувати знання з різних галузей, створювати оригінальні ідеї, шукати нестандартні рішення. Водночас мовно-літературна освіта виступає простором для утвердження культурної ідентичності старшокласника. Знайомство з національними традиціями, духовними орієнтирами та художнім спадком формує усвідомлення себе як частини культурної спільноти. Це створює умови для внутрішньої цілісності особистості, розвитку моральних орієнтирів і здатності до самопізнання. Таким чином, мовно-літературна галузь не лише сприяє пізнавальному, комунікативному й творчому розвитку учнів, а й виступає важливим інструментом педагогічної діагностики, що дозволяє виявити індивідуальні прояви обдарованості та забезпечити їх подальшу підтримку в освітньому процесі ліцею [1].

На сучасному етапі розвитку профільної освіти в ліцеях питання виявлення й підтримки обдарованості набуває особливого значення, адже саме вона визначає здатність старшокласника до усвідомленого вибору майбутнього життєвого та професійного шляху. Пошуки науковців і дослідників у вивченні природи обдарованості тривають у трьох основних напрямках. Соціогенний підхід пояснює обдарованість через вплив середовища, системи виховання та соціальних умов. Біогенетичний підхід наголошує на ролі природних задатків, генетичних факторів і нейропсихологічних особливостей. Аксіометричний підхід пов'язує обдарованість із ціннісними орієнтаціями, мотивацією та смисловими установками особистості [2]. Інтеграція цих підходів дозволяє розглядати обдарованість як багатовимірний феномен, у якому природні,

соціальні й духовно-ціннісні чинники взаємодіють у процесі розвитку особистості. Такий підхід забезпечує розуміння обдарованості не лише як сукупності вроджених здібностей, а як динамічної системи, що формується під впливом освітнього середовища, культурних і соціальних контекстів. Саме профільна школа, з її орієнтацією на індивідуалізацію навчання, створює умови для виявлення та розвитку різних форм обдарованості учнів. Важливими напрямками розвитку обдарованості виступають здібності, креативність, інтелект, спеціальні здібності, особистісна спрямованість і вольові якості [3]. Кожен із цих компонентів забезпечує певний аспект розвитку індивідуальності: здібності створюють передумови для ефективної діяльності; креативність формує здатність до інноваційного мислення; інтелект забезпечує когнітивну гнучкість і здатність до аналізу; особистісна спрямованість визначає мотиваційний вектор розвитку; вольові якості сприяють саморегуляції, наполегливості та здатності долати труднощі. Усі ці складові взаємопов'язані й утворюють систему, що визначає індивідуальний стиль пізнання та діяльності, безпосередньо впливаючи на процес життєвого самовизначення старшокласника.

Освітній простір ліцею має бути орієнтований на всебічну підтримку обдарованості старшокласників через створення умов для свідомого вибору, самопізнання та творчої самореалізації. Значну роль у цьому відіграє навчання за індивідуальними освітніми траєкторіями, доступ до курсів за вибором, які допоможуть розвитку здібностей та обдарованості, можливості участі учнів у науково-дослідницьких, творчих і соціальних проєктах. Це дозволить старшокласникам розвивати власні інтереси, глибше усвідомлювати свої здібності та цінності, формувати критичне мислення, наскрізні вміння, які потрібні для відповідального вибору майбутньої професії. Профільне навчання в такому контексті стає не лише місцем засвоєння знань, а й активним простором життєвого вибору, де формується ініціативна, відповідальна та самостійна особистість. Водночас навчання в умовах воєнних дій створює значні виклики для реалізації цих завдань. Фрагментація навчання, освітні втрати та порушення емоційної рівноваги учнів ускладнюють/гальмують розвиток обдарованості учнів. У таких умовах традиційні методи оцінювання творчого потенціалу старшокласників стають недостатніми, адже вони не здатні врахувати психологічні, соціальні та мотиваційні аспекти розвитку. Це зумовлює необхідність впровадження системної педагогічної діагностики обдарованості, яка виходить за межі стандартного оцінювання і перетворюється на стратегічний інструмент виявлення прихованих ресурсів особистості, що потребують підтримки й педагогічного супроводу [4–5].

У цьому процесі ключову роль відіграє вчитель. Саме педагог, спостерігаючи за проявами навчальної, науково-дослідницької та творчої

активності учня, може вчасно виявити його сильні сторони та потенційні сфери розвитку. Вчитель може створити власний дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії, індивідуальні програми підтримки обдарованих учнів, застосовувати диференційований підхід, стимулювати творче мислення та формувати в школярів навички самооцінювання [6–10]. Одним із ефективних інструментів є ведення портфоліо учня, яке включає результати навчальної діяльності, творчі роботи, участь у проєктах, науково-дослідницьких роботах, конкурсах і олімпіадах. Портфоліо дозволяє системно відстежувати прогрес учня, демонструє динаміку розвитку його компетентностей і творчого потенціалу, а також слугує основою для індивідуального планування освітньої траєкторії. Ефективними засобами підтримки обдарованості є також тьюторський супровід, психологічна підтримка, профорієнтаційні консультації, участь у науково-дослідницьких і творчих проєктах, конкурсах, олімпіадах та фестивалях. Завдяки цьому старшокласники здобувають можливість усвідомити власні сильні сторони, зміцнити впевненість у собі та розвинути здатність приймати відповідальні рішення щодо життєвого та професійного вибору.

Для практичного втілення педагогічної діагностики обдарованості застосовуються різні методики та інструменти. Серед них: тести інтелектуальних здібностей (шкала Векслера для дітей і підлітків (WISC), тест Стенфорда-Біне, тест Равена); тести креативності (тест Торренса на вербальну та невербальну креативність, шкала креативного мислення Guilford, тест Шмітта); опитувальники особистісних рис та мотиваційних установок (опитувальник Big Five, шкала самооцінки мотивації до навчання, інтереси професійного вибору); комплексні педагогічні спостереження (аналіз участі в дискусіях, проєктній діяльності, творчих і наукових роботах); портфоліо учня (роботи з різних предметів, творчі завдання, участь у конкурсах і проєктах) [11–13]. Ці методики дозволяють системно оцінювати потенціал учнів, відстежувати динаміку їхнього розвитку та планувати індивідуальні освітні траєкторії. Використання цих інструментів у комплексі дає змогу вчителю не лише виявляти обдарованість, а й ефективно підтримувати її розвиток, формуючи у старшокласників компетентності, необхідні для усвідомленого життєвого вибору. Виходячи з необхідності системної діагностики обдарованості старшокласників, саме педагог виступає ключовим чинником у процесі її розвитку та підтримки. Спостереження за навчальною, творчою та соціальною активністю учня дозволяє вчителю своєчасно виявити потенційні здібності, визначити сильні сторони та інтереси кожного школяра. Результати педагогічної діагностики, зокрема спостереження, тестування, анкетування та портфоліо, стають основою для формування індивідуальних освітніх траєкторій і програм підтримки

обдарованості. Завдяки цьому старшокласники не лише отримують об'єктивну оцінку власного потенціалу, а й здобувають можливість усвідомлено планувати професійний та життєвий шлях, розвивати творчість, критичне мислення та самостійність у прийнятті рішень[14–16]. Самореалізація обдарованої молоді відбувається не лише в навчальній, а й у соціальній діяльності. Важливою є співпраця ліцеїв із громадськими організаціями, університетами, бізнесом, що створює умови для практичної апробації здібностей і розвитку професійних навичок. Залучення старшокласників до соціальних ініціатив, волонтерських і творчих проєктів сприяє формуванню громадянської позиції, лідерства, комунікативної компетентності.

Таким чином, організація освітнього середовища ліцею повинна поєднувати умови для творчого самовираження та професійного самовизначення з ефективними механізмами діагностики й підтримки обдарованості, що забезпечує старшокласникам можливість реалізувати свій потенціал навіть у складних і нестабільних соціокультурних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Освіта для життя: презентація концептуальних засад освітніх галузей, (2025). У Освіта для життя: презентація концептуальних засад освітніх галузей - YouTube
2. Липова Л., Морозова Л & Ренський С. (2003). Специфіка навчання обдарованих дітей. Рідна школа. № 7 (882). (с. 8–11).
3. Антонова О. Є. (2007). Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: монографія. (472 с.). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка.
4. Алексеева, С. В. (2023). Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. У Витоки педагогічної майстерності. Вип. 32. (с. 5–9).
5. Алексеєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т. (2024). Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у базовій середній освіті. (52 с.). Київ: Інститут педагогіки НАПН України.
6. Барановська, О. В. (2024d). Виявлення обдарованості дитини в умовах війни: методики діагностування на допомогу вчителю. У Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали науково-практичного онлайн-семінару, Київ, 23-26 травня 2024 року. (с. 22–30). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України.
7. Барановська, О. В. (2020). Основні напрямки розвитку обдарованої особистості (технологічний аспект). У Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 1(20): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20-21 трав. 2020 р.). (с. 16–19). МОН України, НАПН України, Ін-т педагогіки. Умань: Візаві.
8. Барановська, О. В. (2021). Змішане навчання у початковій школі: нові форми взаємодії: Методичні рекомендації. (64 с). Київ: «Фенікс».
9. Шелестова Л. В. (2021). Змішане навчання у початковій школі: методичні рекомендації. (48 с.). Київ : «Фенікс».

10. Шелестова Л. А. (2018). Дослідження процесу розвитку творчих здібностей старшокласників у практиці профільного навчання. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 1(20). (с. 21–32).
11. Шелестова, Л. В. & Барановська, О. В. (2024). Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у початковій школі: методичний посібник (наук. ред.) О. В. Малихін. (225 с.). Київ.: Видавничий дім «Освіта».
12. Діагностика особистості. Путівник практичного психолога: довідник. (2015). В. В. Войтко (укл.). (76 с.). Кіровоград: КЗ КОІППО імені Василя Сухомлинського.
13. Stanford-Binet Intelligence Scales. (1916).In <https://stanfordbinettest.com/>
14. Wechsler Intelligence Scale for Children, WISC. (1949).In <https://www.testingmom.com/tests/wisc-test/>
15. Sternberg R. J. The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. – Cambridge University Press, 2018.
16. Барановська, О. В. (2025). Обдарованість і життєвий вибір старшокласника: діагностика та підтримка. В М. Мельник, В. Шульга (упор.). Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26 травня 2025 року). (с. 56–64). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України.
17. Барановська, О. В. (2025). Складові готовності випускника старшої школи до здійснення життєвого вибору. У О. Топузов, О. Малихін (ред.). Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 29-30 жовтня 2024 р. (с. 55–60). Київ: Педагогічна думка.
18. Барановська, О. В. (2022). Сучасні підходи до розвитку обдарованої особистості в педагогічній науці і практиці. В Обдарованість: методи діагностики та специфіка моніторингу: матеріали Всукарїнського науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 30, 31 травня 2022 р.). (с. 22–28). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України.

Басіста В.В.,

*старший вчитель, Стуфчинецький ліцей,
violla120788@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ

Анотація : у статті розглянуто взаємозв'язок між розвитком технологій штучного інтелекту та сучасними підходами до виявлення, розвитку й підтримки обдарованих дітей і молоді. Зазначено, що штучний інтелект відкриває нові можливості для діагностики, персоналізації навчання та психологічного супроводу обдарованих учнів. Розкрито потенціал використання інтелектуальних систем у педагогічній практиці, зокрема у сфері аналізу освітніх даних, прогнозування успішності та створення адаптивних освітніх середовищ. Наголошено на необхідності етичного підходу та підготовки

педагогів до роботи з цифровими інструментами нового покоління.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, освіта, персоналізація навчання, педагогічна підтримка.

Abstract: the article examines the relationship between the development of artificial intelligence technologies and modern approaches to identifying, developing, and supporting gifted children and youth. It is noted that artificial intelligence opens up new opportunities for diagnostics, personalized learning, and psychological support of gifted students. The potential of using intelligent systems in pedagogical practice is revealed, particularly in the field of educational data analysis, performance forecasting, and the creation of adaptive learning environments. Emphasis is placed on the need for an ethical approach and the preparation of teachers to work with new-generation digital tools.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, education, personalized learning, pedagogical support.

Сучасний розвиток інформаційних технологій істотно змінює систему освіти, науку та суспільство загалом. Штучний інтелект (ШІ) – одна з найінноваційніших технологій ХХІ століття – все активніше використовується в освітньому процесі, створюючи нові можливості для роботи з обдарованими дітьми [5,6]. Обдарованість як складне психологічне явище потребує індивідуального підходу, глибокого аналізу здібностей, мотивації та соціальних чинників [1,3]. Використання ШІ може значно підвищити ефективність цих процесів, забезпечуючи об'єктивність і масштабованість досліджень [4].

Теоретичні засади дослідження

Проблема обдарованості досліджувалася у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців (Л. Виготський, Дж. Гілфорд, Г. Гарднер, О. Кульчицька, В. Моляко та ін) [1,4]). Сучасні підходи до вивчення обдарованості ґрунтуються на ідеї багатовимірності здібностей, поєднанні когнітивних, емоційних і соціальних компонентів[2,3]. Штучний інтелект у цьому контексті розглядається не як заміна людського мислення, а як інструмент, що підсилює можливості дослідника й педагога [5]. Системи машинного навчання здатні аналізувати великі обсяги освітніх даних, виявляти приховані закономірності, прогнозувати результати навчальної діяльності [6].

Можливості застосування ШІ в роботі з обдарованими дітьми

1. Виявлення обдарованості.

Алгоритми штучного інтелекту здатні аналізувати результати тестувань, поведінкові показники, активність учнів у цифрових середовищах. Це дозволяє виявити потенційно обдарованих дітей навіть на ранніх етапах навчання [5].

2. Персоналізація навчання.

Інтелектуальні системи можуть адаптувати освітній контент під індивідуальні особливості учня, темп засвоєння матеріалу, рівень складності завдань. Такі технології допомагають створити гнучкі траєкторії навчання [5,6].

3. Психологічна підтримка.

ШІ може виступати у ролі віртуального наставника, допомагаючи учням планувати власний розвиток, аналізувати досягнення та формувати навички саморефлексії [4].

4. Аналітика та прогнозування.

Використання штучного інтелекту в педагогічній діагностиці сприяє підвищенню точності прогнозів успішності та профорієнтації [5].

5. Розвиток творчості.

ШІ може бути партнером у творчих проєктах – від створення музики та мистецьких творів до розробки наукових ідей і рішень [4,6].

Практичні аспекти та приклади використання ШІ

Сучасні освітні платформи, такі як Coursera, Khan Academy, Duolingo, вже використовують алгоритми адаптивного навчання, які підлаштовують темп і складність завдань під рівень користувача [5]. В Україні впроваджуються проєкти цифрової освіти, де штучний інтелект застосовується для оцінювання компетентностей і створення індивідуальних рекомендацій [6]. Для роботи з обдарованими дітьми перспективними є такі інструменти, як аналітичні панелі успішності, системи прогнозування результатів ЗНО, а також освітні симулятори, які формують дослідницькі навички [4,5]. Водночас важливою умовою залишається етичність використання ШІ – забезпечення конфіденційності, недопущення упередженості алгоритмів і збереження ролі вчителя як наставника[6].

Висновки. Штучний інтелект відкриває нові можливості для вивчення, розвитку й підтримки обдарованих учнів [4,5]. Його інтеграція в освітню практику дозволяє підвищити точність діагностики, індивідуалізувати навчання, розвивати творчість і критичне мислення [2,3]. Разом із тим, ефективне використання ШІ потребує належної підготовки педагогів, створення етичних стандартів і міждисциплінарного підходу [6]. У перспективі поєднання людського інтелекту та технологій стане основою нової парадигми освіти – освіти для майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Виготський, Л. С. Психологія розвитку дитини. Київ : Вища школа, 2018.
2. Гарднер, Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту. Київ : Основи, 2019.
3. Моляко, В. О. Обдарованість: природа, структура, розвиток. Київ : Либідь, 2015.
4. Kulchytska, O. Innovative Approaches to Gifted Education in the Digital Age. Journal of Modern Education, 2023.
5. Russell, S., Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. Pearson, 2022.
6. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris : UNESCO, 2021.

Батраченко О. В.,
методист КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва»
Павлоградської міської ради,
batrachenco.oksa74@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У ПОЗАШКІЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті розглянуто роль педагогічних інновацій як ключового засобу створення ефективних умов для самореалізації обдарованих дітей у позашкільному освітньому середовищі. На прикладі реалізації освітнього проєкту КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» «Від інновації – до успіху!» представлено системний підхід до підтримки обдарованості, що включає діагностику, формування гнучкого освітнього середовища та цілеспрямований супровід. Доведено, що інноваційний курс є стратегічним імперативом, який забезпечує повноцінний розвиток творчого потенціалу обдарованих вихованців.

Ключові слова: обдарованість, самореалізація, позашкільна освіта, педагогічні інновації, інноваційна компетентність, освітнє середовище.

Abstract. The article highlights the role of pedagogical innovations as a key task of creating effective conditions for the self-realization of gifted children in an out-of-school educational environment. On the example of the implementation of an educational project MIEE «Palace of Creativity for Children and Youth» «From Innovation to Success!» presents a systematic approach to supporting giftedness, which includes diagnostics, the formation of a flexible educational environment, and targeted support. It is proven that an innovative course is a strategic imperative that ensures the full development of the creative potential of gifted students.

Keywords: giftedness, self-realization, extracurricular education, pedagogical innovations, innovative competence, educational environment.

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це зумовлено суспільним запитом на творчих, ініціативних особистостей, здатних ефективно діяти в умовах швидких соціальних змін і глобальних викликів.

Ключову роль у розвитку обдарованих дітей відіграє позашкільна освіта, яка створює умови для повного розкриття їхнього потенціалу, зосереджуючись на розвитку індивідуальних інтересів, креативного мислення та соціальних навичок, забезпечуючи свободу вибору напрямів діяльності, форм навчання та засобів творчого самовираження у позаурочний час. Її освітнє середовище визначається гнучкістю, проєктною спрямованістю, здатністю мотивувати та забезпечувати психологічний комфорт, що є сприятливим для розвитку талантів і формування ціннісного ставлення до власного потенціалу.

Педагогічна практика доводить, що обдарованих особистостей неможливо створити «на замовлення»; можна лише забезпечити сприятливі умови,

розробити стимули для активності та визначити напрями їхнього розвитку.

У сучасній позашкільній освіті завдання створення ефективних умов для самореалізації обдарованої особистості є пріоритетним. Ключовим засобом адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб таких вихованців є педагогічні інновації.

Під інноваціями ми розуміємо застосування новаторських підходів, методів, технологій або програм, спрямованих на підвищення ефективності навчання та стимулювання творчості.

КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» м. Павлограда з 2018 року впроваджує освітній проєкт «Від інновації – до успіху!» [1] як системну основу для створення умов самореалізації обдарованої особистості у позашкільному освітньому середовищі.

Головна мета проєкту полягає у розвитку інноваційної компетентності педагогів та запровадженні в освітній процес сучасних технологій, щоб адаптувати його до викликів сьогодення та максимально розкрити потенціал обдарованих вихованців.

Робота над проєктом здійснюється поетапно, де кожен цикл сприяє поглибленню інноваційної культури та безпосередньо впливає на механізми самореалізації обдарованих дітей.

Перші роки були зосереджені на розробці системи науково-методичного супроводу впровадження інновацій. Активно використовувалися інтерактивні форми роботи, які є важливими для зацікавлення та стимулювання обдарованих дітей. Досвід педагогів, спрямований на інновації, вже тоді був успішно представлений на фестивалях, конкурсах, у фахових публікаціях, що створило платформу для професійної самореалізації.

Наступним кроком стало формування Soft Skills (м'яких навичок), критично важливих для соціалізації та успіху обдарованих дітей. У цей період було проведено цикл практичних занять із розвитку емоційного інтелекту, що стало інноваційним механізмом індивідуального супроводу та ключовим компонентом соціально-психологічної підтримки високочутливої обдарованої особистості.

В умовах зовнішніх викликів (2020–2022 рр.) відбулася цифрова трансформація педагогів. Опанування інструментів Google, електронної форми конспектів та padlet-дошок дозволило створити гнучке інформаційне освітнє середовище, здатне підтримувати індивідуальний супровід обдарованих вихованців незалежно від умов. Додатково, формування здоров'язберезувальної та медіа компетентності педагогів сприяли соціально-психологічній підтримці вихованців. Запровадження таких інтерактивних методів роботи, як QR-квест, арт-терапевтичні техніки та цифрові інструменти, дозволило вихованцям самостійно обирати та реалізовувати індивідуальні траєкторії розвитку.

За роки реалізації проєкт забезпечив педагогів методичною базою, необхідною для створення сприятливих умов для самореалізації обдарованих вихованців, а досвід проєкту успішно інтегровано у подальшу діяльність закладу, що гарантує збереження інноваційного курсу.

Таким чином, у Палаці творчості сформовано цілісну систему роботи з обдарованими вихованцями, яка охоплює діагностику здібностей, створення розвивального середовища та цілеспрямовану підтримку самореалізації на всіх етапах навчання з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей.

На початковому етапі керівники гуртків здійснюють цілеспрямоване спостереження за поведінкою та активністю дітей під час занять у звичному для них освітньому середовищі, фіксують прояви індивідуальних нахилів, стійких інтересів та потенційних здібностей кожного вихованця в реальних ситуаціях творчої діяльності.

Виявлення обдарованості – динамічний процес, оскільки здібності дитини змінюються, розвиваються і можуть виявлятися в різний спосіб упродовж часу. Таке систематичне педагогічне спостереження та регулярна комплексна оцінка досягнень надзвичайно важливі для своєчасного виявлення потенціалу й надання відповідного педагогічного супроводу [2, с. 446–447].

Тому важливим джерелом інформації про обдарованість вихованців є відстеження особистісного росту кожної дитини через метод «Портфоліо», який передбачає систематичний збір та аналіз результатів її творчої діяльності: малюнків, художніх виробів, літературних спроб, технічних проєктів тощо, які можуть свідчити про обдарованість у різних сферах знань і мистецтва.

З метою поглибленого вивчення індивідуальних здібностей та стійких інтересів вихованців реалізується тісна співпраця керівників гуртків з їхніми родинами, оскільки саме батьки відіграють ключову роль у забезпеченні неперервного супроводу та розвитку потенціалу дитини. Системна взаємодія реалізується через активну підтримку батьками творчих проєктів, їхню участь у спільних майстер-класах, тематичних святах та акціях. Така співпраця забезпечує двосторонній обмін інформацією, що дозволяє батькам краще розуміти індивідуально-психологічні особливості розвитку обдарованої дитини, а педагогам – створювати індивідуальні освітні траєкторії та ефективні стратегії супроводу.

Саме на цьому фундаменті, на наступному етапі, педагоги системно формують і поглиблюють творчі здібності вихованців, використовуючи широкий спектр інноваційних педагогічних прийомів та методів, серед яких: психолого-педагогічний супровід, моделювання проблемного середовища, стимулювання рефлексії, проблемно-конструктивний тренінг, інтерактивна взаємодія, проектування досягнень та конкурсна діяльність [3].

Ключовою стратегією педагогічного супроводу обдарованої особистості є індивідуалізація та диференціація освітнього процесу. Для її реалізації комплексна діагностика навчальних досягнень, інтересів і сильних сторін кожної дитини стає ефективним інструментом, що допомагає педагогам адаптувати зміст і форми навчання до індивідуальних потреб вихованців. Це забезпечується гнучкими навчальними програмами, які враховують вікові та індивідуально-психологічні особливості вихованців, їхній поточний рівень здібностей і забезпечують свободу вибору: можливість самостійно обирати напрями діяльності, тематику творчих проєктів і рівень складності завдань. Зокрема, одним із дієвих інструментів індивідуалізації є багаторівнева система навчання, що дає кожному вихованцю можливість працювати на рівні складності, відповідному його здібностям[3].

Такий персоналізований підхід дозволяє поєднати бажання дитини з її потенціалом і можливостями закладу. Створення індивідуальних освітніх траєкторій забезпечує цілеспрямований розвиток обдарованості, підвищує внутрішню мотивацію до навчання та сприяє розкриттю творчого потенціалу. Для формування та розвитку творчих здібностей педагоги закладу використовують методи і прийоми технологій особистісно орієнтовного навчання, зокрема проєктну діяльність. Це дозволяє дітям реалізовувати власні творчі ідеї, набувати досвіду командної роботи та досягати високих результатів.

Активізація творчої діяльності та розвиток креативного й дивергентного мислення обдарованої особистості відбувається завдяки використанню цифрових засобів, інтерактивних освітніх програм та віртуальних інструментів, що робить освітній процес змістовнішим і захопливішим, сприяє формуванню технологічної грамотності та розвитку творчих навичок обдарованих вихованців [4, с. 447–448]. Саме тому педагоги Палацу творчості активно впроваджують цифрові ігри та квести, інтерактивні конкурси та онлайн-вікторини, освітні чат-боти та сервіси для спільної роботи над проєктами, що підтримує пізнавальний інтерес і враховує темп розвитку кожної дитини.

Для формування лідерської обдарованості у закладі створено модель дитячого самоврядування – «Міністерство творчих справ» (МТС), де педагог виконує роль координатора. Діяльність МТС регламентується Положенням [5] та здійснюється відповідно до річного плану. До складу МТС входять представники творчих об'єднань закладу – вихованці з лідерськими якостями, які вміють організовувати й мотивувати інших, приймати відповідальні рішення та проявляти ініціативу, активно беруть участь в організації й проведенні вихованих заходів. Така модель самоврядування сприяє не лише розвитку лідерського потенціалу, а й формуванню активної громадянської позиції, відповідальності та навичок командної роботи.

Для відстеження динаміки розвитку обдарованості вихованців застосовується систематичний аналіз їхніх досягнень. Оцінювання ґрунтується на комплексній системі, що включає самооцінювання творчих робіт і педагогічний моніторинг результатів. Такий об'єктивний підхід формує навички саморефлексії та підтримує внутрішню мотивацію до творчості.

Важливим чинником мотивації є публічне визнання особистих досягнень: імена юних обдарувань заносяться до Книги Пошани вихованців КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» [6] (відповідно до Положення [7]). Ця форма заохочення підкреслює значущість успіхів дитини та стимулює прагнення до самовдосконалення, творчої активності та подальшої самореалізації.

Таким чином, впровадження інноваційних програм і методик та реалізація освітнього проєкту «Від інновації – до успіху!» стали потужним засобом трансформації освітнього середовища. Досвід КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» довів, що педагогічні інновації – це не просто модернізація, а стратегічний імператив, який створює цілісну, гнучку та підтримуючу освітню платформу для повноцінної самореалізації обдарованої дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Освітній проєкт «Від інновації – до успіху!» [Електронний ресурс]. URL: http://palac-pv.pp.ua/index/osvitnij_proekt_quot_vid_innovaciji_do_uspikhu_quot/0-168 (дата звернення: 08.10.2025).
2. Зіновєєва О. В., Зіновєєва М. І. Формування компетентної особистості в системі розвитку обдарованості в закладі позашкільної освіти // Україна на шляху відновлення: завдання науки і освіти в європеїзації держави : матеріали Всеукр. міжгалузевої наук.-практ. онлайн-конф. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 444–450
3. Батраченко О.В. Створення умов для самореалізації обдарованої особистості в освітньому середовищі закладу позашкільної освіти. Конкурсна робота на фестиваль педагогічних інновацій освітян Дніпропетровщини «EDU_FEST Dnipro-2025» (неопублікований документ).
4. Мельник М. Ю. Ідентифікація та супровід розвитку обдарованості в умовах війни // Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 354–359.
5. Положення про орган дитячого самоврядування КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» [Електронний ресурс]. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Opu3Q9NV9PxeIjH7GHJ2SIUWLn2MRNfw/view> (дата звернення: 08.10.2025).
6. Книга Пошани вихованців КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» [Електронний ресурс]. URL: http://palac-pv.pp.ua/news/book_students/1-0-35 (дата звернення: 08.10.2025).
7. Положення про Книгу Пошани вихованців КЗПО «Палац творчості дітей та юнацтва» [Електронний ресурс]. URL: https://drive.google.com/file/d/1N_5q_R8I6IukV4XC1x1f_6-mJ3OzUyzU/view (дата звернення: 08.10.2025).

Бевз Галина Михайлівна,
*докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка відділу психології спілкування
Інституту соціальної та політичної психології,
galina.bevz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2487-5429>*

КОМУНІКАТИВНІ ПРОСТОРИ В ОСВІТІ ТА ЇХ МІСЦЕ В РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Відділ психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України вже поспіль декілька років вивчає процеси реформи повної загальної середньої освіти «Нова українська школа» (НУШ), зокрема щодо взаємодії її основних інтересантів - сім'ї та школи (заклад загальної середньої освіти). В цій публікації ми хочемо представити певні надбання проведених наукових досліджень, що стосуються саме психологічних аспектів реформи, як складного соціального явища.

Особливо постали цікавими результати завершеного у 2024 році дослідження на тему: «Соціально-психологічні умови підвищення ролі сім'ї як носія громадської думки щодо реформування освіти». Дослідження спрямовує нашу увагу на взаємодію батьків учнів і закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО). Згідно з концепцією НУШ (Нова українська школа, 2016) важливо, щоб ця взаємодія була партнерською, а освітнє середовище – інклюзивним щоб кожний учасник освітнього процесу міг реалізувати свій освітній потенціал а також укріплював свою громадянську позицію, як життєво необхідну в умовах російської агресії на території України. Водночас, раніше проведеними дослідженнями було встановлено на статистично значущому рівні, що позиції інтересантів освіти не є тотожними (Бевз, 2021). Таким чином дотримання паритетності взаємодії видається неможливим без врахування відмінностей у позиціях кожного інтересанта освіти: батьків учнів, як замовників освіти; ЗЗСО, як надавача освітніх послуг; учнів, як здобувачів освіти; представників громади та самоврядування а також місцевих жителів і т.д. Також заявлений концепцією НУШ принцип «партнерства» теж не може бути досягнутий простою сумою відповідних заходів: він потребує як зміни ціннісного ставлення до освіти, так і створення відповідних просторів для взаємообміну думками, рішеннями, активності тощо. Моделлю розуміння процесів створення таких просторів взаємодії інтересантів освіти може послуговувати розроблена в процесі наукового дослідження «Стратегічна модель сталого розвитку випускника НУШ» (рис.1).

Рис. 1. Стратегічна модель сталого розвитку випускника НУШ
(Г. Бевз, А. Мочарська)

Детальний опис цієї моделі можна побачити у публікаціях, що наведені нижче у списку (Бевз, & Мочарська, 2025; Бевз, & Боброва (ред), 2024, 78-90). Тут надамо коротку її характеристику. Спершу погляньмо на горизонтальну вісь, що відображає суспільство, у якому відбувається становлення особистості дитини та її безпосереднє життя в сім'ї, родині, громаді, суспільстві загалом, країні і світі. Саме здатність людини до налагодження зв'язків формує почуття включеності в соціальне життя і почуття причетності до певної спільноти (Бевз & Каніболоцька (Ред.), 2021). Що ж до другої осі (вертикальної), то вона відображає освітню діяльність дитини та освітній процес у закладі освіти, який спрямовує розвиток дитини згідно з її освітніми потребами та можливостями. Поєднання цих двох координат і дає нам освітній простір зростання, соціалізації, освітніх здобутків та особистісного становлення школяра. Представлена модель може допомогти нам побачити, як «освітній процес» і «громадянський процес соціального включення» створюють розвитковий простір для підростаючої дитини, а «включеність» у громаду – ініціює потребу у нових знаннях та їх застосуванні задля добробуту (Бевз, & Боброва (ред), 2024, 78-90).

Також ця модель може фіксувати, чи дійсно процеси включення (інклюзії) постають пріоритетними. Так процес «включення» направлений на створення соціальних зв'язків, а процеси відторгнення як «соціального виключення» їх розривають, розділяють людей і створюють між ними статусні, економічні,

етнічні, територіальні та політичні бар'єри, посилюючи бідність, корупцію, цькування та дискримінацію. Соціальне виключення – це не брак участі, а розрив зв'язків, який відбувається на основі вертикальної влади із застосуванням певних механізмів регуляції та розподілу, що створює «монополізацію економічних можливостей» для вибраних осіб і є передумовою дискримінації для інших.

Тож нас цікавлять перш за все процеси *«соціального включення»*, оскільки саме вони слугують створенню інклюзивного середовища та формуванню так важливого *«соціального капіталу»*, як основи підсилення *людського капіталу* кожного, згідно з потребами та задатками кожного а також відповідно до позиції кожного як стейкхолдера освіти (учні, вчителі, батьків учнів). На думку дослідника освітніх реформи М. Фуллана створення *«соціального капіталу»* є другим стратегічним двигуном реформи, що спрямований на цілеспрямовану співпрацю всіх – учителів, батьків, учнів та інших стейкхолдерів освіти територіальної громади (Fullan, 2011). Цілеспрямованість полягає в тому, що освіта і процес опанування знань стають значущими й цікавими для всіх. За таких умов буде формуватися спільне володіння освітніми практиками, де спільно створений потенціал посилюватиме потенціал кожного і слугувати ресурсом у разі потреби. Важливо, що для досягнення стабільного розвитку створення спільного *«соціального капіталу»* випереджало розвиток індивідуального, *людського*. Тож створення інклюзивного освітнього простору має базуватися на перш за все на створенні *«соціального капіталу»*, як ресурсу розвитку кожного, як *«людського капіталу»*.

Наша наукова команда бачить перспективним напрямком розвитку освітньої реформи НУШ надання уваги створенню *«комунікативних просторів»* як майданчиків розвитку *«соціального капіталу»* та почуття єдності й згуртованості. Одним із прикладів таких *«комунікативних просторів»* можуть стати *«групові просвітницькі зустрічі»* для надавачів і замовників освітніх послуг, що опубліковані на сайті ІСПП НАПН України (Бевз, & Дзюбенко (ред), 2024). Матеріали раніше проведених наших досліджень теж можуть послугували прикладом створення таких *«комунікативних просторів»* для громад у ситуаціях, що потребують спільних рішень. Це технологія *«Шлях»*, що опублікована у практичному посібнику *«Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки»* і розміщена на сайті ІСПП НАПН України (Бевз, & Кравчук (ред), 2021).

Чому нам потрібно розвивати почуття причетності, належності та прагнути до згуртованості? Бо ми живемо серед людей, бо якість нашого життя – це наш добробут, бо справи, які ми створюємо, народжуються із потреб людей і потрібні саме для якості їхнього життя. Наше покоління постало відповідальним за те, щоб навчити наших дітей жити демократичними цінностями, домовлятися, брати

участь, висловлювати свою думку, не попірати межі інших й цінувати свої, а також бути асертивними, наснажуватися здатністю жити серед людей і відчувати свою корисність людям. Практика впровадження в освітнє середовище «комунікативних просторів» може постати механізмом згуртованості та посилення «соціального капіталу» як ресурсу розвитку освітнього та особистісного потенціалу кожного – індивідуального «людського капіталу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевз, Г. М. (2021). Уявлення про школу учнів, батьків, вчителів та шкільних технічних працівників. Вісник післядипломної освіти. «Серія «Соціальні та поведінкові науки» 18(47), 29-45. [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18\(47\)](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-18(47))
2. Бевз, Г. & Боброва, Л. (ред.) (2024). Сім'я як носій громадської думки щодо розвитку освіти у поствоєнному суспільстві. практичний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД. URL : <https://ispp.org.ua/2025/01/30/simya-yak-nosij-gromadskoi-dumky/>
3. Бевз, Г. & Дзюбенко, О. (ред.). (2024). Підвищення ролі сім'ї як стейкхолдера освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології, Кропивницький : Імекс-ЛТД, URL <https://ispp.org.ua/2025/02/19/pidvyshhennya-rol-i-simii-yak-stejkholdera-osvity/>
4. Бевз, Г. & Каніболоцька, М. (2022). Психологічні ресурси взаємодії школи, сім'ї, громади : практичний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. – 106 с.
5. <https://ispp.org.ua/2022/08/31/praktichnij-posibnik-psixologichni-resursi-vzayemodiii-shkoli-simii-gromadi-g-m-bevz-m-s-kanibolocka/>
6. Бевз, Г. & Кравчук, С. (2021). Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практичний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД. <https://ispp.org.ua/2021/11/30/praktichnij-posibnik-nova-ukraiinska-shkola-socialno-psixologichni-tehnologii-pidtrimki/>
7. Бевз, Г. & Мочарська, А. (2025). Соціальна включеність та її освітні координати у розбудові демократичного суспільства. Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти : матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції. К. Інститут обдарованої дитини НАПН України, 29-34.
8. Нова українська школа, (2016). Концептуальні засади реформування середньої школи.. Київ: М-во освіти і науки України.. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).
9. Fullan, M. (2011). Choosing the wrong drivers for whole system reform. Seminar Series Paper N. 204, May. Centre for Strategic Education. URL : <https://michaelfullan.ca/wp-content/uploads/2016/06/13396088160.pdf>

Безпала М. С.,
учителька української мови і літератури,
КЗ "Харківський ліцей № 16 Харківської міської ради",
bespalamaria@gmail.com

«КРИГОЛАМ» І БУКТРЕЙЛЕР ЯК ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Анотація: Публікація присвячена обґрунтуванню ефективності та систематизації інтерактивних форм роботи з обдарованими дітьми на уроках української мови та літератури. Акцентується увага на необхідності відходу від рутинних методів до діяльнісних, що стимулюють креативне мислення та допитливість. Представлено поетапний практичний інструментарій: від коротких комунікативних вправ-криголамів, які створюють безпечне емоційне середовище, до застосування гейміфікації (Kahoot, Wordwall), візуалізації (ментальні карти, лепбуки) та комплексних проєктів (фейсбук-сторінки героїв, буктрейлери). Доведено, що такий підхід розвиває в учнів аналітичні навички, командну роботу та самоменеджмент, перетворюючи навчальний процес на спільну творчість.

Ключові слова: обдаровані діти; інтерактивні технології; криголам; гейміфікація; буктрейлер; креативне мислення.

Abstract: The publication is devoted to substantiating the effectiveness and systematization of interactive forms of work with gifted children in Ukrainian language and literature lessons. Emphasis is placed on the necessity of moving away from routine methods to activity-based approaches that stimulate creative thinking and curiosity. A phased practical toolkit is presented: from short communicative icebreaker exercises, which create a safe emotional environment, to the use of gamification (Kahoot, Wordwall), visualization (mind maps, lapbooks), and complex projects (hero Facebook pages, book trailers). It is proven that this approach develops students' analytical skills, teamwork, and self-management, transforming the learning process into joint creative activity.

Keywords: decolonisation, Ukrainian history, historical memory, national identity, historical narrative, Russian Empire, Soviet Union, historical education.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю пошуку дієвих педагогічних інструментів для розвитку потенціалу обдарованих учнів. Як зазначав Гільбух Ю.З. [1, с. 22], обдарована дитина має особливу психологічну структуру та потребує спеціальних умов навчання, які стимулюють її глибоку допитливість. Савенков О.І. [2, с. 65] у своїх працях наголошував на важливості не лише діагностики, але й забезпечення динамічних форм роботи, що відповідають високому рівню їхнього аналітичного мислення.

Важливим критерієм досягнення успіху є необхідність гнучкості: обдаровані діти, керуючись внутрішньою мотивацією та прагненням до пізнання, швидко втрачають інтерес до рутинних та монотонних завдань. Це

підтверджується теорією Торранса Е. П. [3], який присвятив дослідження стимулюванню креативності та відходу від стандартних підходів. Крім того, теорія множинних інтелектів Гарднера Г. [4, с. 93] доводить різноманіття обдарованості, що вимагає застосування варіативних, багатовекторних методик. Сучасна освіта вимагає переходу до діяльнісного підходу. Пометун О. І. [5] систематизувала знання про інтерактивні методи, підкреслюючи, що вони перетворюють навчання на діалог і спільну творчість. Інтеграція цифрових інструментів та технологій стає критично важливою умовою для підтримання уваги та мотивації обдарованої молоді. Перехід від традиційної передачі знань до інтерактивних, проєктних та цифрових форм є ключовим актуальним завданням.

Метою роботи є обґрунтування та систематизація ефективності використання інтерактивних форм і методів роботи (від коротких комунікативних вправ до комплексних проєктів) для розвитку пізнавальної активності, креативного мислення та соціалізації обдарованих дітей на уроках української мови та літератури. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію концепції «педагогічної дії», де вчитель виступає режисером освітнього процесу, що стимулює самостійність учнів.

Предметом дослідження є процес використання інтерактивних форм роботи, що сприяють розвитку обдарованості (зокрема, криголамів, гейміфікації, візуалізації, соціальних проєктів та буктрейлерів).

Ефективність цих форм підтверджується численними науковими дослідженнями: гейміфікації присвячували свої праці Якубовська О. С. [6], Карр К. М. [7], наголошуючи, що така форма діяльності забезпечує необхідний обдарованим учням елемент виклику та миттєвого зворотного зв'язку; візуалізація та ментальні карти (Новак Д. Д., Canas A. J. [8],) відповідають потребі обдарованих дітей у системному та образному мисленні; соціально-проєктна діяльність (створення фейсбук-сторінок, буктрейлерів) сприяє розвитку самоменеджменту та командній роботі у відповідності до принципів соціально-когнітивної теорії Бандури А. [9].

Феномен обдарованості визначається як особлива психологічна структура, що вимагає динамічних умов навчання, які стимулюють глибоку допитливість, нестандартне мислення та потребу в творчості. Ключові потреби обдарованих учнів – це інтелектуальний виклик, емоційна безпека та простір для самовираження.

З огляду на це, критичною є роль інтерактивних технологій. Інтерактив виступає інструментом перетворення пасивного засвоєння знань на спільну творчу діяльність (Пометун О., 2007 [5]). Для обдарованих учнів інтерактивні методики цінні, оскільки забезпечують швидкий зворотний зв'язок, розвивають комунікативні навички та відповідають їхньому прагненню до діалогу й

взаємодії, створюючи оптимальні психолого-педагогічні умови для розкриття потенціалу.

Детально зупинимо нашу увагу на практичних інтерактивних технологіях: від емоційного включення до системного проєкту.

Етап 1: Криголами – ключ до емоційного контакту та безпеки (Психологічна готовність)

Цей етап є фундаментальним для початку ефективної роботи з обдарованими дітьми, оскільки їхня інтелектуальна активність тісно пов'язана з емоційною готовністю. Криголами (*Icebreakers*) – це короткі, динамічні комунікативні вправи, що виконують функцію психологічного налаштування групи.

Призначення та психологічне підґрунтя криголаму полягає в тому, що обдаровані учні часто відчують надмірний тиск через високі вимоги до себе та перфекціонізм, що може викликати страх помилки та блокувати креативність (Торранс Е.П. [3]). Завдання криголамів – зняти напругу та створити атмосферу довіри та безумовного прийняття. Як зазначав Бех І.Д. [10], виховання особистості починається зі сходження до духовності, де емоційний комфорт є необхідною передумовою для повноцінного розвитку. Саме тому криголами є ключем до встановлення емоційного контакту, який перетворює клас на безпечний простір.

Практичні приклади та механізм дії: на початку уроку доцільно використовувати вправи, спрямовані на рефлексію власного стану та налагодження зв'язків:

- «Моє слово сьогодні»: учень обирає одне слово, що описує його емоційний стан або асоціацію з початком дня, що є елементом швидкої рефлексії.
- «Морозиво мого настрою»: порівняння свого стану з видом морозива (динамічна метафора), що дозволяє невербально висловити складні емоції.
- «Комплімент по колу»: обмін приємними словами між учасниками групи, що активно формує позитивну соціальну взаємодію та посилює відчуття приналежності до спільноти.

У результаті успішного застосування криголамів забезпечує психологічну готовність учнів, створюючи теплу та безпечну атмосферу. Це є необхідною передумовою, з якої починається творчість та відкрите, нерепродуктивне навчання, що є критично важливим для обдарованих дітей.

Етап 2: Цифрові інструменти – гра як спосіб мислення (Гейміфікація та аналітика)

Цей етап є логічним продовженням роботи, оскільки обдаровані учні – це «цифрові аборигени» (Пренски М. [11]), для яких технології є природним середовищем. Гейміфікація (використання ігрових механік у неігровому

контексті, Карр К.М. [7]) є найефективнішим способом перетворити навчальний процес на постійний виклик. Важливість застосування концепції гейміфікації полягає в тому, що обдаровані учні потребують високого рівня складності та миттєвого зворотного зв'язку, які цифрові інструменти забезпечують. Замість традиційного тестування, що фокусується на репродукції, ми використовуємо ці інструменти для розвитку аналітичного мислення (Якубовська О. С. [6]).

Практичне застосування інструментів:

- Kahoot! (Виклик та швидкість): створюються тести, які вимагають не знання фактів, а інтелектуального висновку та інтерпретації. Наприклад, замість питання "Хто написав твір?" пропонуються завдання: *«Який герой міг би сказати ці слова?»* (аналіз характеру); *«Знайди зайву цитату, що не належить до теми роману»* (логічна індукція); *«Розстав етапи життя героя в правильному порядку»* (хронологічний та сюжетний аналіз).
- Wordwall та Quizizz (Динамічна практика): використовуються для лексичних або синтаксичних дуелей та змагань на швидкість. Формат «пара на пару» або індивідуальні «марафони» перетворюють рутинне відпрацювання матеріалу на динамічну гру, що підтримує високу концентрацію уваги. Наприклад, у Wordwall учні змагаються, добираючи правильні тлумачення архаїзмів або складаючи складні речення з певною структурою.

Ці інструменти дозволяють тримати увагу обдарованого учня, надаючи йому відчуття динамічної гри, а не контролю. Миттєвий зворотний зв'язок і видима система рейтингу задовольняють їхню потребу в змаганні та визнанні успіху.

Етап 3: Візуальне мислення – структурування знань та образність

Обдаровані учні характеризуються системним мисленням та прагненням бачити зв'язки між елементами. Для них візуальне мислення є не просто ілюстрацією, а методом пізнання. Як стверджують Novak J. D. та Canas A. J. [6], використання концептуальних карт допомагає учням глибоко розуміти та інтегрувати нові знання. На цьому етапі ми перетворюємо лінійний текст на багатовимірний, образний матеріал, що відповідає принципу цілісності сприйняття.

Ментальні карти (Mind Maps): це інструмент системного аналізу та ієрархії інформації. У літературі вони використовуються для:

- Структурування складних творів: створення карти, де центральний образ – твір (наприклад, роман П. Мирного *«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*), а відгалуження – етапи життя героїв, соціальні причини, моральні вибори та наслідки.
- Аналізу образів: карта дозволяє обдарованим учням комплексно проаналізувати персонажа, відображаючи на одній схемі його соціальний

статус, внутрішні конфлікти, мову та функцію в сюжеті, що стимулює цілісне бачення образу.

- Артскрайбінг (Малювання смислів / Емоційні карти твору): цей метод поєднує художню обдарованість із філологічною, апелюючи до емоційного та образного сприйняття. Учні створюють невеликі малюнки, піктограми або символи, що відображають ключові ідеї, емоції чи конфлікти твору. Кінцевою ціллю є створення «емоційної карти» твору, де колір символізує настрій розділу (сірий – розпач, червоний – боротьба), а символ – ключову метафору. Це розвиває навички синтезу знань та вміння невербально висловлювати складні філософські ідеї.

Педагогічний ефект застосування ментальних карт полягає в тому, що обдаровані учні самостійно структурують матеріал, оформлюють його естетично і функціонально, що розвиває самостійність у дослідженні та навички презентації комплексних даних у стислій інтерактивній формі.

Етап 4: Соціальні проєкти – розвиток комунікації та самоменеджменту

Цей етап реалізує ключову потребу обдарованих учнів у практичному застосуванні знань, перетворюючи їхні індивідуальні здібності на соціальну компетентність. Соціальні проєкти сприяють розвитку soft skills (лідерство, командна робота, самоорганізація), що є особливо важливим для інтелектуально розвинених, але іноді інтровертованих учнів. Теоретичною основою слугує Соціально-когнітивна теорія А. Бандури [6], яка підкреслює важливість навчання через спостереження та соціальну взаємодію.

Фейсбук-сторінки літературних героїв (глибока інтерпретація та медіаграмотність). Цей проєкт є потужним інструментом глибокої текстової інтерпретації та медіаграмотності. Він вимагає від учнів вийти за межі сюжету і проникнути в психологію персонажа. Учні створюють макет фейсбук-сторінки (або іншої соцмережі, наприклад, Instagram чи X) для обраного літературного героя, який включає:

- аватар та обкладинку: візуальний образ, що відображає сутність героя;
- біографія: резюме життя героя з точки зору сучасної людини;
- пости та «Stories»: ключові події життя (з тексту твору), подані як оригінальний контент (фото, цитати, відео), що супроводжуються аналітичними хештегами та емоційними підписами;
- мотивація та цінності: розкриття внутрішнього світу героя: його політичні погляди, мрії, конфлікти та моральні вибори;
- «Друзі» та «Підписки»: вибір інших персонажів або відомих особистостей (історичних, літературних), що відображають його соціальне коло та світогляд.
- Учні вчаться аналізувати приховані мотиви, синтезувати інформацію з усього

твору та адаптувати класичний текст до сучасного комунікаційного простору, що розвиває критичне мислення та креативну емпатію.

Маршрутні листи (Route Maps / Learning Contracts) – це метод індивідуалізації навчання, який надає обдарованим учням автономію у виборі шляху засвоєння матеріалу. Обдарована дитина, як правило, працює швидше і глибше, тому їй потрібна індивідуальна траєкторія.

Принцип дії полягає в тому, що на початку вивчення теми (наприклад, «Синтаксис складного речення» чи «Творчість Лесі Українки») учневі пропонується перелік завдань різної складності та типу: обов’язкові (складання конспекту, виконання вправ); поглиблені (написання есе, аналіз критичної статті, підготовка розширеної презентації); креативні (розробка діалогу на основі синтаксичних конструкцій, створення вірша за мотивами творчості).

Учень самостійно планує послідовність і визначає кінцевий термін виконання завдань (у межах, встановлених учителем). Це розвиває ключові навички самоконтролю, тайм-менеджменту та відповідальності за власний освітній результат.

У результаті соціальні проєкти та індивідуальні маршрути задовольняють потребу обдарованих дітей у змістовному, практично орієнтованому навчанні, одночасно формуючи їх як соціально компетентних лідерів з високим рівнем самоорганізації.

Етап 5: Буктрейлери – вершина синтезу творчості та технологій (комплексний проєкт)

Цей етап є фінальним і найбільш комплексним проєктом у системі роботи. Він об’єднує всі попередньо набуті навички: глибокий аналіз тексту (етап 3), використання цифрових технологій (етап 2) та комунікацію (етап 4).

Буктрейлер (Book Trailer) – короткий (зазвичай 1–3 хвилини) відеоролик, створений за мотивами літературного твору, що має рекламний та естетичний характер. Його завдання – зацікавити глядача, але не розкрити сюжет повністю. Це вимагає від учнів не лише зрозуміти, а й інтерпретувати ключову ідею твору.

1. Робота над буктрейлером проходить три основні фази, що вимагають високого рівня самоорганізації:

2. Літературно-аналітичний етап (сценарій): глибокий аналіз тексту для виділення ключових метафор, емоційних сцен та центрального конфлікту. Створення сценарію та розкадровки (storyboard).

3. Технічно-продукційний етап (зйомка/монтаж): підбір візуального ряду (зйомка власних кадрів або використання стокових матеріалів), запис закадрового голосу (voice-over), музичний супровід та монтаж у відеоредакторі.

4. Презентаційний етап (комунікація): представлення готового продукту та його захист перед аудиторією, що розвиває навички публічного виступу.

Проект буктрейлера є ідеальним для командної роботи, де обдаровані учні можуть виявити свої лідерські та спеціалізовані здібності: один відповідає за глибоке розуміння тексту, написання діалогів та формування ключового повідомлення (сценарист/аналітик); інший координує візуальний ряд, обирає музику, відповідає за технічну якість та кінцевий емоційний вплив ролі (режисер/монтажер), а хтось забезпечує емоційну передачу ідеї (актор/комунікатор).

Створення буктрейлера перетворює пасивне читання на діяльнісну співтворчість. Обдаровані учні перекладають «старий текст» на мову сучасних медіа, що формує їхню медіакомпетентність та вміння комплексно синтезувати філологічні, естетичні та технологічні знання. Це той момент, коли література перестає бути «старим текстом» і стає живою історією, яку діти розповідають власним голосом.

Підсумовуючи викладене слід підкреслити, що інтерактивні форми роботи (від криголамів до буктрейлерів) є ключовою філософією педагогічної взаємодії, яка перетворює навчання на простір співтворчості для обдарованих дітей. Їхню ефективність у розвитку критичного мислення, глибокого аналізу тексту та формуванні навичок самоменеджменту і командної роботи важко переоцінити.

Інтерактивні технології – це не просто інструменти. Це спосіб думати і діяти разом із учнем. Обдарованим дітям потрібно не лише більше знань, а більше простору для самовираження.

Від криголаму до буктрейлера – ми крок за кроком допомагаємо їм відчувати себе почутими, здатними, талановитими. І в цей момент кожен учень – не просто виконавець завдання, а співтворець навчального процесу, а вчитель виступає режисером освітнього успіху, стимулюючи внутрішню мотивацію учнів.

Тож, коли на уроці запалюються очі, коли після заняття дитина підходить і каже: «А можна я спробую зробити ще краще?», – це і є справжня перемога. Бо найкраща нагорода вчителя – бачити, як дитина не просто знає, а горить.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гільбух Ю.З. Як учитися і працювати ефективно. НОП для учнів гімназій і ліцеїв. – Вид. 2-е, пере-роб. – К.: фірма «ВІПОЛ», 1993. – 128 с.
2. Савенков О. І. Обдарованість: психологічна структура та педагогічна діагностика. Київ: Академія, 2011. – 348 с.
3. Torrance E.P. The search for Satori and creativity. Buffalo, NY: Creative Education Foundation, 1979. – 219 с.
4. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books, 1983. – 440 с.
5. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивних методів навчання. Київ: А.С.К., 2007. – 140 с.
6. Якубовська О.С. Використання елементів гейміфікації як засобу підвищення мотивації учнів до навчання // Молодь і ринок. 2020. № 5. С. 138–143.

7. Kapp K. M. The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. San Francisco: Pfeiffer, 2012
8. Novak J. D., Canas A. J. The Theory Underlying Concept Maps and How to Construct and Use Them. Florida: IHMC, 2006
9. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1986
10. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання. Київ: Либідь, 2006. – 120 с.
11. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon. 2010. Vol. 9, No. 5. P. 1–6.

Березінська О. В.,
*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Міжнародний гуманітарний університет,
vlady22helen@gmail.com*

ВІДКРИВАЮЧИ МАЙБУТНЄ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЛІДЕРІВ СЕРЕД ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

У статті проаналізовано педагогічні інновації в освіті обдарованих учнів, які охоплюють використання інформаційних технологій (ШІ, онлайн-ресурси), розвиток компетентнісного підходу (критичне мислення, креативність), впровадження проєктного та кооперативного навчання, підвищення якості викладання та формувального оцінювання, а також розвиток STEM-освіти. Участь у проєктивній діяльності дає змогу художньо обдарованим студентам здійснювати свідомий вибір: спочатку визначення сфери діяльності у майбутньому, а потім наближення до свідомого вибору професії. Визначено, що ці інновації спрямовані на створення умов для розвитку лідерських якостей та розкриття потенціалу обдарованих дітей у сучасному навчальному середовищі. Уточнено дефініцію поняття «Педагогічна інновація» в освіті. Визначено технологія інтерактивного навчання. Використання його елементів (гра, «мозковий штурм», використання проєктів, ейдетика) допоможе ввести невеликі зміни до навчальної практики викладача, для професійного розвитку та самореалізації студентів.

Ключові слова: інформаційні технології, компетентнісний підхід, проєктна діяльність, педагогічна інновація, інтерактивне навчання.

The article analyzes pedagogical innovations in the education of gifted students, which include the use of information technologies (AI, online resources), the development of a competency-based approach (critical thinking, creativity), the introduction of project and cooperative learning, improving the quality of teaching and formative assessment, as well as the development of STEM education. Participation in projective activities allows artistically gifted students to make a conscious choice: first determining the field of activity in the future, and then approaching a conscious choice of profession. It has been determined that these innovations are aimed at creating conditions for the development of leadership qualities and the disclosure of the

potential of gifted children in a modern educational environment. The definition of the concept of "Pedagogical Innovation" in education has been clarified. The technology of interactive learning is defined. Using its elements (game, brainstorming, use of projects, eidetics) will help introduce small changes to the teacher's training practice, for the professional development and self-realization of students.

Key words: information technologies, competency-based approach, project activities, pedagogical innovation, interactive learning.

Педагогічні інновації в освіті обдарованих студентів відіграють значну роль у розвитку потенціалу та забезпеченні умов для максимального розкриття їхніх здібностей. Використання інноваційних підходів допомагає не тільки адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб обдарованих студентів, але й створює середовище для креативності, наукового пошуку та самореалізації [2, с. 128–140].

Інноваційні методи навчання обдарованих студентів охоплюють як цілком нові, так і оновлені традиційні методи викладання, авторські методики. У цілому ці методи поєднують інтерактивні та комп'ютерні технології. Також у них повністю заперечується авторитарний підхід, встановлюється ділова співпраця між педагогом та студентами.

У науковій літературі значення інновацій у вищій освіті для розвитку країни досліджували з різних аспектів. Розвиток інформатизації освіти в Україні пов'язаний з іменами таких видатних вчених, як В. Глушков, Б. Малиновський, В. Биков, М. Жалдак, В. Зайчук, В. Кремень, В. Луговий, В. Михалевич, С. Ніколаєнко, В. Олійник, О. Співаковський, П. Таланчук, М. Шкіль та ін. Вищу освіту як сферу інтелектуальної діяльності аналізували Л.І. Антошкіна, Г.С. Беккер, А. М. Бронська, І. С. Каленюк, В. Є. Сафонова, І. В. Тимошенко та ін. Освітні інновації вивчали В. Ю. Биков, Н. В. Борисова, А. В. Хуторський, Л. І. Яковенко та ін. Проте сучасні умови функціонування вищої школи спонукають до нового комплексного підходу к педагогічним інноваціям, включаючи: нові методи викладання і навчання, нові форми та організацію навчальних занять [3]. Інноваційний процес спрямовано на оновлення освіти, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов.

Виключно важливого значення для формування і розвитку людської компоненти інформаційного суспільства в Україні має проблема введення педагогічних інновацій в навчальний процес. Засоби і технології, зокрема Інтернет, утворюють комп'ютерно-технологічну платформу навчального середовища сучасної освіти, що викликає дві основні суперечки у розвитку системи освіти:

1. Невідповідність старих методів навчання, виховання та розвитку дітей новим умовам життя.

2.Суперечність між масою нових відомостей і рамками навчально-виховного процесу.

Тому інноваційність для педагогіки є провідним і визначальним критерієм її життєздатності, конкурентоспроможності. А інновації, як нововведення, є результатом наукових пошуків, аналізу, узагальнення педагогічного досвіду [5].

До інноваційної спрямованості роботи вчителів, слід віднести критерії педагогічних інновацій, що проходять апробацію в закладах освіти, і реалізація яких дає позитивні результати в розвитку творчої особистості та формуванні громадянина України:

- новизна досвіду (абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний рівні);
- оптимальність (сприяє досягненню високих результатів та найменших витрат часу);
- результативність та ефективність;
- творче застосування в масовому досвіді.

Педагогічні інновації в освіті – це поєднання інтерактивних та комп'ютерних технологій, встановлення ділової співпраці між викладачем та студентом. Розглянемо кілька ключових педагогічних інновацій, які застосовуються в освіті обдарованих учнів:

• інформаційні технології (використання гаджетів програмного забезпечення та застосунків штучного інтелекту; впровадження віртуальних класів та електронних посібників для інтерактивного навчання). Організація навчального процесу за допомогою інтерактивних технологій надає можливість студентам вчитися аналізувати критично інформацію, приймати активну участь в різноманітних конкурсах і олімпіадах. Ланцюжок «запитання – відповідь» сприяє тому, що відповідь породжує нове запитання. Така методика роботи допомагає обдарованій дитині формулювати певні умовиводи, висловлювати свої думки, доходити правильних висновків. Метод «мозковий штурм» сприяє народження значної кількості ідей при високій активності учасників та допомагає розвивати комунікативні здібності обдарованих студентів, надає їм можливість самовиражатися та самореалізуватися.

• компетентнісний підхід (орієнтація освітніх програм на розвиток ключових компетентностей, а саме: критичне мислення, комунікативні навички, креативність та вміння працювати в команді);

• проектне та кооперативне навчання (залучення учнів до інтерактивних та практичних проектів для розвитку аналітичних і творчих здібностей; використання кооперативного навчання для ефективнішого засвоєння матеріалу)[4].Проектні технології використання можливостей телекомунікації, традиційне поєднання урочної, позаурочної освітньої роботи, проектно-пошукових технологій, системи екскурсійно-краєзнавчої роботи, залучення

кураторів до навчально-виховного процесу та його оптимізації. Виконання навчальних проектів активізує самостійну дослідницьку поведінку художньо обдарованих студентів, спрямовану на пошук та отримання нової інформації із зовнішнього оточення.

- викладання та оцінювання (перехід до формуального оцінювання, яке фокусується на індивідуальному поступу учня; підвищення якості викладання через впровадження інноваційних методів). Підсумкове оцінювання підтверджує рівень наприкінці теми або періоду. Квізи та вікторини активно застосовуються у навчальному процесі, подобаються та залучають учнів і при правильному використанні виконують необхідні завдання для вчителя (інтерактивна панель, опитування в Classroom, тести);

- STEM-освіта (акцент на науково-технічній освіті, навчанні в галузях науки, технологій, інженерії та математики для задоволення потреб сучасного ринку праці);

- Сторітеллінг (мистецтво складання і розповідання захопливих історій). За допомогою технології сторітелінгу художньо обдаровані діти вчаться складати розповіді, казки, вчаться робити презентації, знімають відео. Сторітеллінг допомагає розвивати в художньо обдарованих дітей уяву, фантазію, креативність та творчість; сприяє налагодженню добрих взаємин між вихованцями та педагогом (обмін емоціями, формуються довіра та емпатія). Технологія сторітеллінгу знімає психологічне напруження, дає можливість захопити до роботи художньо обдарованих дітей.

- Ейдетика допомагає розвинути фантазію, запам'ятати інформацію через образи, асоціації і відчуття. Ця ігрова методика розвиває здатність дуже яскраво уявляти собі предмет, якого не має в полі нашого зору, розвіваючи у студентів гнучкість мислення та здатність створювати об'ємні й яскраві образи.

Впровадження інновацій зумовлює підвищення якості освіти, розвиток гуманітарної сфери. Цифрові інструменти допоможуть викладачу зробити процес оцінювання цікавим і водночас ефективним, підтримати динаміку уроку та залученість учнів у сам процес навчання. Аналізуючи важливі складові інноваційних інтерактивних методів навчання, прийоми і форми навчання засновані на виконанні практичних завдань, можна виділити такі методи викладання у закладах вищої освіти:

- Практичні роботи, до них переходять після вивчення розділу для закріплення, повторення матеріалу. Студенти виконують різні письмові та усні завдання, працюють з комп'ютерними програмами.

- Лабораторні роботи, які передбачають виконання завдань з теми на основі отриманих результатів експериментів. Цифрові дані заносяться до спеціальних бланків чи зошитів і використовуються для розв'язання задач і проведення подальших розрахунків.

- Вправи, які багаторазові і постійні. Різні практичні завдання, які застосовуються на будь-якому етапі навчального процесу і допомагають задіювати інтелектуальні, комунікативні та пошукові здібності студентів. Вони можуть включати відповіді на запитання, розв'язання задач, виправлення помилок, складання графіків і т.п.

- Творчі роботи, метою яких є розвиток творчого мислення, ерудиції, логіки, вміння комбінувати різні знання і техніки (написання курсових і дипломних робіт, проведення власних досліджень, а також написання рецензій, відгуків, статей, творів, створення макетів, ілюстрацій, програм).

Нами проаналізовано значення інновацій у створенні стимулюючого середовища для розкриття потенціалу обдарованих студентів, розвитку обдарованості та підтримки лідерського потенціалу. Отже інтерактивні методи навчання, індивідуалізація, проблемне-орієнтоване навчання та технологічні інструменти забезпечують можливості для критичного мислення, творчості, наукових досягнень обдарованих студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биков В.Ю. Інформатизація освіти // Енциклопедія освіти України / Акад. пед. наук України; Головний ред. В.Г.Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 360-362.
2. Гончаренко Н.О. Інноваційні підходи до розвитку обдарованості в освітньому просторі України. Освітологічний дискурс, 2019, № 1(24). С. 126-141
3. Дубасенюк О. А. Упровадження освітніх інновацій в системі вищої освіти // Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія ; за ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.
4. Карлова В. О. Інноваційні методи навчання англійської мови як другої іноземної у вищій школі / В. О. Карлова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики, №24, 2015. С. 99-103.
5. Ковальова В.В. Інновації у навчально-виховному процесі як засіб розвитку обдарованих дітей. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2020. № 38. С.193-197

Бельська Н. А.,

Ст. науковий співробітник

відділу діагностики обдарованості

Інституту обдарованої дитини НАПН України,

orolongos@gmail.com

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЇ:

МЕТОД БЕСІДИ В ДІАГНОСТИЦІ ОБДАРОВАНОСТІ

В статті розглядається бесіда, або діагностичне інтерв'ю, як самостійний метод діагностики обдарованості дітей і молоді. У першій частині описано традиційні цілі, формат і структура бесіди, її слабкості та переваги, методологічні аспекти конструювання інтерв'ю, типи і форми

питань, прийомі нейтралізації «незручних» тем. В другій частині представлено можливості методу бесіди щодо виявлення інтересів, схильностей, цінностей, здібностей та інших когнітивних ресурсів саме обдарованих дітей.

Ключові слова: методи психології, психодіагностика, бесіда, типи питань, обдарованість, оцінка.

The article examines the conversation – or diagnostic interview – as an independent method for diagnosing giftedness in children and youth. The first part outlines the traditional goals, format, and structure of the conversation, its strengths and weaknesses, methodological aspects of interview design, types and forms of questions, as well as techniques for neutralizing “uncomfortable” topics. The second part reveals the potential of the conversation method in identifying the interests, inclinations, values, abilities, and other cognitive resources of gifted children.

Keywords: methods of psychology, psychodiagnostics, interview, types of questions, giftedness, assessment.

На першому етапі становлення психодіагностики (та оформлення її в рамках психологічної науки як автономного професійного завдання) основним і єдиним методом отримання інформації про людину, про її особистість, психологічні особливості та проблеми - була розмова, або бесіда. На даний час склалася така практика, коли бесіда відійшла на другий план; вона більш виступає як допоміжний метод у комплексі з іншими методами; однак не можна заперечувати, що за умов висококваліфікованого використання бесіда може мати самостійну цінність, оскільки дозволяє отримати про людину інформацію, яку ніякими іншими способами отримати не можна.

У цій статті ми розглянемо бесіду спочатку як метод психологічної діагностики, який ще має назву «діагностичне інтерв'ю», потім також проаналізуємо *можливі особливості та специфіку такого інтерв'ю у роботі з ідентифікації обдарованих дітей.*

I. Метод Бесіди-Інтерв'ю у психології

Цілі бесіди

Перерахуємо деякі можливі цілі, успішне досягнення яких планується та здійснюється лише за допомогою бесіди:

- встановлення неформального контакту з людиною (клієнтом, пацієнтом, випробуваним), формування в нього установки на співробітництво, на позитивне ставлення до майбутнього обстеження, тобто створення в людини необхідної мотивації;
- підготовка її до процедури діагностики в умовах довіри до психолога (повідомляється та роз'яснюється інструкція, якщо вона потрібна; розбираються приклади можливих відповідей; з'ясовується, що залишилося незрозумілим для випробуваного та вимагає додаткових роз'яснень);
- отримання значущої інформації при неможливості застосування інших

способів (методів) психології, психодіагностики;

- пояснення результатів обстеження, включаючи їх в позитивний контекст, щоб уникнути реакції тривожності, незадоволеності, розчарування; тобто бесіда також є єдиним методом забезпечення психотерапевтичного ефекту (у цьому випадку має місце також інший різновид бесіди - «психотерапевтична бесіда» або «клінічне інтерв'ю», які в цієї роботі не розглядаються);

- використання отриманих даних (інформації) для подальшого вивчення тієї чи іншої психологічної тематики (проблематики) надалі, зокрема, шляхом (за допомогою) конструювання одно- та багатофакторних тестових опитувальників;

- дослідження сформованих особистісних наративів, вивчення біографії у процесі психологічного консультування, результати якого забезпечують (або впливають) на вибір психологом технології роботи з клієнтом надалі тощо.

Слабкості та переваги бесіди як методу психодіагностики

Бесіда, або будь-яке інтерв'ю, є особливою структурною процедурою. Її відмінність від «життєвської» (спонтанної, вільної) розмови полягає в тому, що саме психолог, діагност визначає (задає) теми, контексти, напрями, ситуацію в цілому – і контролює їх. Це проявляється в асиметричності позицій (перший співрозмовник лише запитує-уточнює, другий лише відповідає-уточнює), яка несе небезпеку порушення контакту (формує-створює дисбаланс), підризу довіри респондента до психолога, неприйняття ролі «підслідного», «піддослідного», «підлеглого». Особливо яскраво це може виявитися, коли недосвідчений психолог мимоволі копіює «кіношну» поведінку «хорошого/доброго» або «поганого/злого» - слідчого-педагога-керівника (або поведінку Вчителя, з яким він ідентифікує себе). Наслідком цього може виступити: 1) виникнення в людині підсвідомого протесту, намагання чинити опір психологу, активно чи пасивно; 3) бажання закритися, піти у себе, відповідати на всі питання формально, нібито щиро, але фактично неінформативно; навіть до прагнення абсолютно спотворити інформацію, що надається. Також може проявитися і протилежна тенденція - погоджуватися з усіма питаннями психолога, що «наводять» на певну відповідь (та якими недосвідчений або недостатньо підготовлений фахівець може зловживати).

Таким чином, важливим моментом, здатним спотворити якість або знизити ефективність бесіди-інтерв'ю, є неминучий вплив особистості психолога, яка є інструментом збору та аналізу необхідної інформації – на її процес і результат. (Звісно, так само й особистість клієнта-випробуваного може впливати на психолога, дезорієнтуючи його в деяких моментах розмови). Так чи інакше, але психолог своїми спонтанними невербальними реакціями – позою, мімікою, інтонаціями, жестами тощо – мимоволі змінює контекст, несвідомо впливає на співрозмовника, оскільки ці реакції також можуть стати «навідними» і впливати на всі наступні відповіді.

При цьому він може впливати на клієнта як позитивно (що підвищує результативність бесіди), так і негативно. Все це вказує на те, що, крім спеціальних знань та умінь, для інтерв'юєра вкрай важливо мати, або цілеспрямовано розвивати в себе, низку спеціальних професійно важливих особистісних якостей.

Позитивне, альтруїстичне ставлення до людей, щира доброзичливість; товариськість (комунікативні здібності); збалансоване поєднання особистісної відкритості із здійсненням професійної ролі; сензитивність, емпатія; інтуїтивність та рефлексивність; здатність до здійснення «зворотного зв'язку» (постійний моніторинг усіх реакцій клієнта, включаючи найприхованіші, на будь-які вербальні та поведінкові прояви психолога в моменти його активності в контакті); толерантність, безоцінне прийняття особистості та «презумпції її невинності»; ефективне засвоєння професійного досвіду, з ретельною фіксацією невдач і помилок, звичайних на першому етапі, та їх аналізом – обов'язкові риси практичного психолога, який спирається насамперед на метод бесіди.

Таким чином, недостатня об'єктивність діагностичного інтерв'ю, у зв'язку з неминучим взаємовпливом особистостей психолога та клієнта (випробуваного) – є значною слабкістю методу бесіди. Зокрема, тому він багатьма фахівцями не розглядається як самостійний і самодостатній (тобто вичерпний щодо методичної частини роботи).

І нарешті, при використанні бесіди як способу отримання значущої психологічної інформації - у разі належності обох учасників контакту до дуже різних спільнот і культур – необхідно знати та враховувати традиції та звичаї, серед яких виріс інтерв'ююваний. Так, представники Західної Європи та Північної Америки як актори комунікації набагато швидше «знайдуть спільну мову» та взаєморозуміння між собою, ніж, наприклад, представники ісламського Близького Сходу та Ісландії (які набагато швидше увійдуть у конфлікт).

Однак якби бесіда-інтерв'ю не мала безумовних переваг, то її давно вже викреслили б із переліку методів психології. По-перше, і серед практичних психологів, і психологів-дослідників завжди присутні прихильники ефективного *ідеографічного підходу* до дослідження особистості, який в обов'язковому порядку включає бесіду з людиною. По-друге, у випадку, коли для вивчення якоїсь психологічної характеристики немає точних, строго формалізованих валідних методів діагностики, то для цієї мети можна цілком успішно розробити діагностичне інтерв'ю, за допомогою якого кваліфікований (і креативний!) фахівець-інтерв'юєр здатний зібрати навіть більше цінної інформації про людину, ніж можуть дати формалізовані тести – *за умов точного формулювання репрезентативних питань, їх подальшого уточнення у процесі бесіди, і, головне*

– подальшого аналізу-інтерпретації відповідей. Варіативна гнучкість інтерв'ю є його безперечною перевагою, «сильною стороною» як методу. Але найбільшою цінністю і перевагою бесіди перед іншими методами психології – є можливість візуального та слухового спостереження за «невербальним рядком» (поглядом, виразом обличчя, мімікою, жестами, позами; манерою говорити, інтонаціями, темпом-паузами в «говорінні» тощо). ***Поєднання Бесіди та Спостереження надають найціннішу інформацію, яку неможливо отримати за допомогою інших методів – тестів, насамперед.*** (Звичайно, йдеться про традиційну бесіду «візаві і тет-а-тет» в офлайн-форматі).

Далі в прикладах 1, 2 представлені особливості комунікативно-вербальної активності представників різних психотипів.

Приклад 1. «Клієнт» (другий учасник комунікації, випробуваний тощо) має епілептоїдну акцентуацію характеру. Це проявляється у типовій для цього психотипу в'язкості мислення, довгих докладних розповідях про себе, про інших, про свої проблеми та образи з боку оточення; у застряганні на дрібницях та деталях у цьому оповіданні, а також в аналогічному характері відповідей на питання про проблеми, скарги... (яких виявляється більше, ніж можна було б припустити). Психолог потрапляє у складну ситуацію - він зобов'язаний слухати (вислуховувати), але віддавати в цьому випадку комунікативну ініціативу співрозмовнику не може і не повинен. Це вимагає від нього вміння коригувати процес «на свою користь», але не зачіпаючи (дуже болісне в цьому випадку) самолюбство другого учаснику.

Приклад 2. Клієнт (другий учасник комунікації, випробуваний тощо) має істероїдну акцентуацію характеру. Це проявляється в типовій для даного психотипу поведінковій манері - людина демонстративна, прагне справити враження своєю незвичністю, схильна до зайвої афектації, до театральної самопрезентації; характеризується малою здатністю слухати, вираженою схильністю до заперечення (і витіснення) інформації про себе, якщо вважає її негативною. У цьому випадку психолог також має швидко та адекватно коригувати запропонований співрозмовником *ескіз-сценарій розмови-бесіди*.

Таким чином, ефективність комунікації психолога з представниками різних психотипів проявляється у гнучкій побудові різних сценаріїв бесіди, а також у виборі адекватної комунікативної тактики та швидкої її корекції за потребою.

Методологічні аспекти конструювання інтерв'ю

Для правильної організації бесіди-інтерв'ю психологу-інтерв'юєру необхідно чітко визначити для себе наступне.

- **Тему («Що саме досліджується?»)**, її масштаб та межі (вузькість-ширина питання-проблеми, що досліджується, контекст). Тобто йдеться 1) про конкретну проблему-задачу, наприклад - профорієнтація підлітку; проблеми емоційного

самовираження у певних ситуаціях тощо; 2) про більш складну тему, наприклад, сенс життя, «екзистенційний вакуум» та професійну переорієнтацію в період «кризи середнього віку» тощо.

- **Цілі («Навіщо?»).** Чи буде це: 1) терапія, психологічна допомога конкретній людині; 2) частина широкого наукового дослідження; 3) збирання інформації для створення тесту-опитувальника тощо.

- **Формат («Яка структура?»).** Чи буде це: 1) непрограмне інтерв'ю, що використовується в психотерапевтичній практиці, в якому ініціатива походить від респонденту; 2) програмоване інтерв'ю, в якому ініціатива задається психологом і яке буває а) *вільним*, б) *частково стандартизованим (напівструктурованим)*, в) *стандартизованим (структурованим)* [3].

- **Тип формулювання питань.** Чи буде це: 1) традиційно-анкетні, закриті («так – ні»); 2) питання-твердження з пропозицією варіантів альтернативних відповідей-реакцій; 3) розгорнуті-відкриті – «якщо згоден, то чому?...» тощо. У свою чергу, для правильного формулювання останніх необхідно враховувати – вік та пов'язані з ним психологічні особливості, соціокультурне середовище, наявний на цей час загальноосвітній та інтелектуальний рівень (звичайний для цього віку, або такий, що не відповідає йому) тощо.

Розглянемо докладніше формат *бесіди-програмованого інтерв'ю* та типи питань.

Спільним щодо усіх видів програмованого інтерв'ю є *чітка стратегія*, а розрізняє їх *тактика*.

Вільне інтерв'ю характеризується максимально вільною тактикою – тобто високою взаємною комунікативною спонтанністю співрозмовників. Тут відсутня жорстка заданість послідовності питань, а це означає, що від психодіагносту вимагається висока гнучкість, швидке прийняття рішення – *яке питання поставити наступним*, а яке виключити; які саме аспекти, приховані сенси відповідей відслідковувати надалі. В цьому випадку недостатньо вивчати інтерв'ю за допомогою навчальних посібників, записів і спостережень за роботою досвідчених інтерв'юерів - *виняткове значення має особистий досвід і практика*.

Для напівструктурованого інтерв'ю є характерною жорсткіша тактика, коли психолог дотримується послідовності пред'явлення питань (згідно протоколу), але при цьому дозволяє співрозмовнику абсолютно вільно висловлюватися у своїх відповідях.

Вільне і напівструктуроване інтерв'ю проводяться індивідуально. Тому психолог, який практикує такі інтерв'ю, повинен добре володіти мовою та мистецтвом ведення бесіди, бути чуйним до лінгвістичних особливостей стилю висловлювань, «інтонаційного малюнка» мови, вміти допомогти респонденту

розгорнути свою відповідь. Також він повинен мати широкі знання щодо теми (предмету) бесіди.

Стандартизоване інтерв'ю відрізняється як чітко позначеною стратегією, так і досить жорсткої тактикою, тобто регламентацією процедури. Психолог заздалегідь готує питання та продумує послідовність їхнього пред'явлення. Більше того, часто передбачається і перелік варіантів відповідей, які пред'являються респондентам на вибір. Таке інтерв'ю зовні мало чим відрізняється від соціологічного анкетування і психологічного тестування за допомогою опитувальників; тому може проводитися не тільки в усній, а й у письмовій формах (на паперових носіях або в електронному варіанті), індивідуально або у групі респондентів. Чітка регламентованість стандартизованого інтерв'ю не пред'являє високих вимог до соціально-комунікативної креативності психолога, тому на першому етапі набуття професійного особистого досвіду в освоєнні бесіди як методу роботи – це є кращим варіантом [3].

Перевагами стандартизованого інтерв'ю є: 1) найбільша точність результатів у порівнянні з іншими видами інтерв'ю; 2) статистична порівнянність результатів різних респондентів та різних страт респондентів; 3) забезпечення близької до максимальної повноти відповідей на запитання; 4) виключення непотрібних впливів на людину (що не відповідають темі та цілям бесіди). Недоліком стандартизованого інтерв'ю є те, що воно - дуже далеке від природної бесіди і часто оцінюється респондентами як ситуація «екзаменаційного опитування». Якщо у роботі зі старшими дітьми цей метод цілком успішно може застосовуватися, то стосовно молодших дітей він є малоефективним.

Типи та форми питань. При підготовці питань для бесіди слід враховувати, що кожне питання має бути 1) простим і коротким; 2) відповідати темі та цілям бесіди; 3) сприяти хорошій взаємодії психолога з респондентом, підтримувати позитивну атмосферу; 4) відображати сенс питання максимально адекватно (*«Він казав, що любить її»*. Слово *«тільки»*, якщо його вставити в будь-яке місце речення, змінює його сенс).

Серед типів (форм) питань виділяють такі:

- прямі питання, у яких безпосередньо задається тема чи аспект її розгляду (*«Ви боїтеся їздити в ліфтах?»*);
- непрямі питання, які потрібно інтерпретувати, щоб отримати відповідь на тему (*«Чим Ви займаєтеся і про що думаєте, коли їдете в ліфті?»*);
- проєктивні питання, в яких йдеться про дії та думки інших людей, але за відповідями респондента можна судити про його дії та думки (*«Як Ви вважаєте, чи бояться люди їздити в ліфтах?»*)

- питання, що конкретизують окремі деталі і аспекти заданої теми, які спрямовані на прояснення сенсу, уточнення сказаного – для отримання більш точної інформації; вони необхідні, якщо у відповідях багато загальних висловлювань, невизначеності, неоднозначності («Що Ви тоді подумали...?», «Що Ви б зробили, якщо ліфт раптом зупинився з незрозумілої причини», «Чи можна те, про що Ви зараз сказали, висловити такими словами...?»);

- вступні питання, що використовуються для стимуляції спонтанних, докладних описів («Чи не пригадаєте випадку, коли...?», «Не могли б Ви описати ситуацію, в якій...?»);

- питання-месиджи структуруючого характеру, які спрямовані на припинення багатослівної відповіді, коли тема розмови вичерпана («Зараз я хотів би перейти до іншої теми, а саме...»).

Важливе значення має не лише формулювання питання, а й «інтонаційні акценти» психолога, з якими він його озвучує: навіть невеликі зміни інтонації можуть вплинути на відповідь респондента (наприклад, на ступінь згоди/не згоди, впевненості/непевненості у неї).

Окремі та особливі прийоми методу бесіди застосовуються у випадках, коли в її процесі здійснюється збір інформації про *негативний бік* особистості або життя респондента (про те її прояви, які традиційно негативно оцінюються суспільством – будь-які залежності, кримінальне минуле, сексуальна орієнтація тощо). Природна захисна реакція респондента може призвести до спотворення інформації або її інверсії, виникнення настороженості і навіть відмови від контакту. З метою мінімізації інформаційних втрат від установки на соціальне схвалення психодіагност має використовувати ряд прийомів. (Нижче наведено приклад розмови на тему «алкоголізм») [3].

Прийом «попереднього такту» (ПШТ) представлений у питаннях типу «Все інколи п'ють. А Ви?», який тим самим тактовно і «виводить» респондента з-під екстрапунітивного сенсу питання, і мінімізує інтернальну складову.

Прийом «включеного коментаря» (ПВК) є доцільним під час розповіді-відповіді респондента, *в момент паузи* (наприклад, під час його розгорнутої відповіді на питання про те, як він проводить святкові дні, психолог може ненароком сказати: «У такі дні багато хто звикли влаштовувати застілля та багато пити»). Це зауваження може виступити як тригер, що запускає потрібну тему.

Прийом «знецінювання негативу» (ПЗН)

Цей прийом полягає в тому, що все, що традиційно суспільством сприймається як негатив - подається психологом відсторонено, безоцінне, як щось звичайне, як просто факт, який «просто треба спокійно приймати» («А тепер розкажіть мені, з ким Ви зазвичай випиваєте на Новий рік»).

Прийом «евфемізм» (ПЕ) використовується психологом для заміни деяких понять та виразів на більш м'які, «делікатні» а також для формальної демонстрації готовності до розуміння та особистого сприйняття («Як Ви вважаєте, корисно іноді розслабитися? У тому числі за допомогою алкоголю...»).

Таким чином, професійне складене діагностичне інтерв'ю (бесіда) може дати практичному психологу дуже корисну інформацію про індивіда (дитину, дорослого).

Найважливішою умовою ефективної бесіди є – фіксація поточної інформації (диктофон, стенограма), яка узгоджена з респондентом. У спробі запам'ятати все, що було сказано співрозмовниками, і лише потім записати це «своїми словами» – психолог ризикує зазнати абсолютного фіаско.

II. Метод розмови в ідентифікації обдарованих дітей (і не лише дітей)

У яких випадках, що потребують тієї чи іншої діагностики, практичні психологи та соціальні педагоги вдаються до методу бесіди? Це буває – 1) коли у їхньому розпорядженні немає відповідних валідних тестів; 2) коли тести є, але психолог не має достатньої кваліфікації для роботи з ними належним чином; 3) психолог ставиться до тестів негативно, вважаючи їх недостатньо надійним методом діагностики.

У випадках, коли для ідентифікації обдарованості використовується саме бесіда, найбільш оптимальним є – «метод напівструктурованого інтерв'ю», що здійснюється *в реальному часі-просторі*. Бесіда визначає, або задає: 1) ініційовану психологом комунікативну активність, що постійно підтримується; 2) перелік запланованих питань з нежорсткою (гнучкою) їх послідовністю; 3) контекст інтерпретації відповідей.

Одним із прикладів такого інтерв'ю можна навести орієнтовний *сценарій-протокол*, запропонований Д. К. Корольовим для дослідження *життєвих орієнтацій, або цінностей, обдарованого дорослого* [1].

1. *Розкажіть про себе, яка Ви людина?*
2. *Розкажіть про головні види Вашої активності, напрямки самореалізації. Чому Ви більше за все приділяєте часу та зусиль? Наскільки це для Вас значуще? (далі в розвиток теми – Як давно це так? Як було раніше?)*
4. *Що для Вас в житті важливо? Розкажіть про свої цінності.*
5. *Що Ви думаєте про важливість досягнень? Визнання іншими? Саморозвитку? Продуктивного життя, створення чогось? Пізнання? Творчості? Свободи та незалежності?*
6. *Як формувались Ваші цінності? Як Ви до цього прийшли?*
7. *Хто та що спричинили вплив на формування Ваших поглядів та цінностей? (Хто є для Вас взірцем? Чия думка для Вас найбільш важлива?)*
8. *Як Ви бачите своє майбутнє в ідеалі, який реалістичний прогноз?*
9. *Які головні проблеми в Вашому житті?*

Оскільки класична модель діагностики обдарованості реалізується у системному підході, що спирається на «трибічне» дослідження (інтереси-схильності-мотивація + здібності-інтелект-креативність + особистісне забезпечення, характер), то має сенс спробувати отримати необхідну інформацію безпосередньо із бесіди з підлітком. Тут важливе наступне.

1. Ціннісне-мотиваційна база, інтереси та схильності

Після встановлення контакту і створення позитивної атмосфери Бесіда починається з вивчення мотиваційної теми, оскільки саме активізована пізнавальна потреба, що проявляється в глибокому, стійкому, автентичному та самоцінному інтересі до якогось предмета (теми, проблеми, питання) – є тригером, що запускає перші етапи процесу реальної творчої самореалізації.

Це можуть бути і прості-прямі варіанти питань (розкажи мені, чим ти цікавишся? ти можеш розповісти мені, що тобі цікаво?), і менш очевидні (у тебе є вільний час – від школи, позашкільних занять, домашніх обов'язків? І чим ти займаєшся у цей час? ...Тільки цим? Або щоразу - це щось різне?).

Необхідно отримати максимально точну, вичерпну інформацію на тему «вільного часу». Зрозуміло, що більшість сучасних дітей значну його частину витрачає на «блукання» в інтернеті; більшість, але не всі і не завжди. Діти також відвідують музичні, мистецькі та спортивні школи; займаються у різних творчих студіях, гуртках тощо. Сам факт подібних занять абсолютно не є інформативним для ідентифікації обдарованості – тому важливо встановити, наскільки *все це подобається дитині* (а не її батькам), як вона оцінює свої успіхи, як їх оцінюють педагоги, хотіла б вона пов'язати з цими заняттями своє майбутнє, чи має здорові амбіції, які підкріплені задоволенням.

Наступним кроком слід з'ясувати – яку частину вільного часу підліток присвячує інтернету. Вкрай важливо знати, що саме є предметом уваги у віртуальній реальності: соцмережі в пасивному («просто дивлюся, лайкаю») або активному («роблю пости, пишу коменти») варіанті; «тік-ток» (який саме контент приваблює?); гумор; афоризми (які, про що?); матеріали розважального чи пізнавального характеру; пошук додаткових джерел інформації у процесі навчання (завдання педагога чи власна ініціатива?); музика (яка?); фільми (які?); ігри тощо. Якщо домінують ігри, то які саме (криваві «стрілялки», абстрактні головоломки, стратегічні багатоходівки з «індивідуального/соціального виживання» тощо). ...Чи читає (слухає) дитина довгі тексти (оцифровані книги)? Які саме? (З'ясування змісту текстів, яким надає перевагу дитина, необхідне, щоб встановити відповідність їх контенту, ступеню складності – її віку) . Крім того, слід зазначити – якщо є доступ до сторінок дитини в соцмережах, то вони також можуть дати корисну інформацію про характер активності в них, про широту-вужкість, складність-простоту її інтересів. Також бажано з'ясувати - про наявність/відсутність хобі (воно може не збігатися з рішенням батьків віддавати

дитину до спеціалізованих шкіл, секцій тощо), про самостійне серйозне захоплення чимось; тривалість часу, яке добровільно витрачається на це захоплення; зокрема, важливо визначити - скільки часу взагалі триває це захоплення, скільки разів на тиждень дитина приділяє йому увагу, скільки хвилин/годин становить «контакт» з улюбленим предметом без почуття втоми; чи пов'язує дитина хобі з майбутньою професією; як оцінює роль свого захоплення («просто відпочинок», «розширює кругозір», «саморозвиток», «творча самореалізація»). Важливим є питання про нудьгу – як часто вона буває і як дитина «позбавляється» від цього стану.

Завдання, якому підпорядкований такий збір інформації – полягає у формуванні чіткого уявлення про наявність, характер та рівень прояву пізнавальної потреби дитини. Слабка, не активна, «пунктирно-реактивна», занадто вузька або проста, з урахуванням віку, пізнавальна потреба, яка виражається в спорадичному, імпульсивному випадковому пошуку простих, яскравих, коротких вражень, які швидко змінюються та не затримуються в пам'яті, не потребують інтелектуальних і творчих зусиль – свідчить про те, що дитина **на даний час** ще не має необхідного мотиваційно-ціннісним забезпечення для активної реалізації свого інтелектуально-творчого потенціалу.

2. Здібності (когнітивне-виконавчий блок)

Цінність інформації з приводу власної обдарованості, отриманої від її носія у процесі саме бесіди - на перший погляд, може бути сумнівною. Адже людина суб'єктивна за своєю природою, тим більше в самооцінці, і тим більше в оцінці своїх талантів. Однак, це не зовсім так. Однією з найважливіших особливостей обдарованості як феномену є рефлексивність, тобто здатність об'єктивно оцінювати себе із боку, якби «роздвоюватися» на суб'єкт («я – спостерігач») і об'єкт («я – той, за ким спостерігають»). Тому отримання інформації про здібності від їхнього носія цілком виправдано, тим більше, що існують дослідження, які доводять позитивну кореляцію у підлітків між високою самооцінкою здібностей та як високим інтелектом або високою креативністю [2].

Тому, після отримання інформації по мотиваційному блоку допустимо безпосередньо запитати – «як ти вважаєш - чи є в тебе здібності до чого-небудь?» (варіант – «чи вважаєш себе талановитою (обдарованою) людиною?»). При цьому у випадку, якщо розмова проводиться з молодшим школярем - потрібно з'ясувати у нього, чи він знає, що таке «здібності» або «талановитий», і пояснити, якщо не знає.

У разі позитивної відповіді («так, я здібний») бажаним є розвиток теми: Чому так вважаєш? наскільки ефективно твої здібності і таланти реалізуються? чи можливий більший успіх? чи є бажання їх розвинути? Чи отримуєш ти задоволення, коли займаєшся тим, у чому виявляються твої здібності? що важливіше – процес чи результат? Тобі важливо самому оцінити результат – погано чи добре вийшло? Чи тобі завжди важливіша оцінка іншими людьми твоїх

результатів та досягнень? Якщо так, то кого саме (педагогів, членів сім'ї, друзів, чи просто будь-яких сторонніх незнайомих людей)?

Якщо дитина не може відповісти («не знаю...»), можна запропонувати завдання: чи можеш оцінити свої здібності за шкалою «1...n» (якщо 1 – це майже відсутність здібностей, а n – максимально виражені) . Якщо така **розмова** проводиться з багатьма дітьми (групове стандартизоване інтерв'ю-обстеження) - це дозволить порівняти конкретні результати з іншими. У разі відмови відповідати – бажано не наполягати, але повернутись до питання пізніше, зміцнивши довірливість відносин та змінивши тактику (використовувати питання непрямого типу).

При відповіді «ні» («здібностей немає») слід обережно з'ясувати причини (впевнений? Чому ти так вважаєш?). Слід зазначити, що у разі заперечення підлітком у себе здібностей винятково важливим є зіставлення його самооцінки з експертними оцінками. Можливо, що підліток через якусь одну, але значну невдачу низько оцінює свої здібності, наприклад, до математики, але вчитель математики низькими їх не вважає. Ця розбіжність – привід для шкільного психолога з'ясувати причини такої ситуації.

Ще драматичнішою ситуація стає, коли вчитель-предметник одразу не розпізнав здібності учня і транслиував йому свою низьку оцінку, яку дитина, через природну залежність своєї самооцінки від зовнішньої оцінки - відразу «віддзеркалила» і зафіксувала. Надалі це з високою ймовірністю виявиться у зникненні інтересу до предмета та у знеціненні своїх здібностей до нього.

У разі ухиляння від відповіді (зазвичай це відповідь «складно сказати») припустимо зворотне питання – «до чого, на твоє погляд, у тебе немає здібностей (у чому ти не зможеш яскраво, з досягненнями, проявити себе, в яких видах діяльності? Чому ти так вважаєш? Тоді у чому можеш?

Слід відразу відзначити, що інформацію, отриману методом бесіди, у будь-якому випадку треба зіставляти з інформацією від експертів (у ролі яких можуть виступати не тільки дорослі, які добре знають дитину, а й однолітки, друзі), а також з реальними досягненнями. Але завжди вкрай важливо пам'ятати про принцип *асиметричності*, тобто розуміти, що відсутність **на даний час** помітних досягнень не свідчить на користь того, що дитина не має здібностей.

Можливим варіантом питання про здібності може бути також зворотне–рефлексивна його форма – «На твоє відчуття, чи вважають тебе талановитим, здібним до чогось, інші люди? Батьки? Педагоги? Друзі? Однокласники?»

Нарешті, дуже важливо в процесі бесіди виявити наявність і рівень прояву у дитини *потреби в творчому самовираженні та надситуативної активності*, тобто самостійного пошуку нових джерел інформації, прагнення до творчих рішень без стимуляції ззовні тощо.

Приклади питань, позитивні відповіді на які є маркерами надситуативної активності та потреби в творчому самовираженні: Хотілося б тебе дізнатися про щось таке, чого не знають інші? Хотілося б тобі вирішувати завдання чи

виконувати завдання своїм способом, а не тим, що пропонує вчитель? Чи пробував ти вже робити це? Хотілося б робити щось таке, у чому б ти хотів висловити свою думку, свій погляд на світ? Якщо так, то вже намагався це зробити? Наскільки це було успішно, з твого погляду? Що завадило тобі досягти кращого результату? Що потрібно зробити, щоб результат був наближеним до ідеального? ...Тощо.

Матеріал, що поданий вище, відображає далеко не всі аспекти, можливості та ресурси *бесіди як методу діагностики обдарованості*, оскільки єдиної та універсальної її форми немає і не може існувати. У кожному конкретному випадку приблизний *сценарій-протокол бесіди* може відрізнитись від попереднього та наступного, що пов'язано з багатьма факторами – віком дитини, рівнем її загального культурно-освітнього розвитку, особливостями характеру тощо. Все це висуває високі вимоги й до кваліфікації психолога-інтерв'юера, й до його творчого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корольов Д.К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. – 176 с.
2. Семенова-Пономарьова Р. А. Порівняльне вивчення «обдарованих» и звичайних» старшокласників. Актуальні проблеми психології: Том 6. Психологія обдарованості / За ред. Р.О. Семенової-Пономарьової. – К., 2002. – Вип.1. – С. 176-201.
3. Kvale, S. (1996). Interview Views: An Introduction to Qualitative Research Interviewing. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. 326 p.

Богашко І. О.,

здобувачка вищої освіти

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

23fif.i.bohashko@std.udu.edu.ua

Богашко О. Л.,

канд. екон. наук, доцент

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

bohashko.o@udpu.edu.ua

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМЦІ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У дослідженні розглянуто етичні аспекти використання штучного інтелекту (ШІ) у процесі виявлення, розвитку та підтримки обдарованості в освітньому середовищі. Розглянуто потенційні переваги застосування ШІ для індивідуалізації навчання, раннього діагностування таланту та підвищення мотивації обдарованих учнів. Водночас проаналізовано низку етичних викликів, серед яких – загрози конфіденційності, алгоритмічна упередженість, питання автономії особистості та ризики соціальної

нерівності. Особливу увагу приділено необхідності збереження балансу між технологічною автоматизацією та участю людини в прийнятті педагогічних рішень. Обґрунтовано необхідність створення нормативно-правових механізмів і етичних стандартів, які забезпечують прозорість, справедливість і відповідальне впровадження ШІ в сферу освіти обдарованих осіб. Зроблено висновок, що лише за умови гуманістичного підходу та міждисциплінарної співпраці штучний інтелект може стати ефективним інструментом підтримки обдарованості в сучасному суспільстві.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, етика, освіта, конфіденційність, алгоритмічна упередженість, персоналізація навчання.

Abstract. The study explores the ethical aspects of using artificial intelligence (AI) in the identification, development, and support of giftedness within educational settings. It examines the potential benefits of applying AI for personalized learning, early talent detection, and enhancing motivation among gifted students. At the same time, the article analyzes a range of ethical challenges, including threats to privacy, algorithmic bias, issues of personal autonomy, and the risks of social inequality. Special attention is given to the need for maintaining a balance between technological automation and human involvement in pedagogical decision-making. The necessity of developing regulatory mechanisms and ethical standards that ensure transparency, fairness, and responsible implementation of AI in gifted education is substantiated. The conclusion emphasizes that only under a human-centered approach and interdisciplinary collaboration can AI become an effective tool for supporting gifted individuals in modern society.

Key words: artificial intelligence, giftedness, ethics, education, privacy, algorithmic bias, personalized learning.

У сучасному світі технології штучного інтелекту (ШІ) швидко розвиваються та інтегруються у різні сфери життя, зокрема у сферу освіти та розвитку людських здібностей. Застосування ШІ для виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей і дорослих відкриває нові можливості, але одночасно викликає низку етичних питань, що потребують уважного аналізу та регулювання.

Обдарованість – це унікальна здатність людини досягати високих результатів у різних сферах діяльності, що може виявлятися у когнітивних, творчих, лідерських чи інших аспектах. ШІ надає інструменти для точнішого виявлення індивідуальних особливостей та потенціалу, адаптації освітніх програм, підтримки мотивації і формування середовища для розвитку таланту. Проте використання алгоритмів та машинного навчання у цій сфері може супроводжуватися ризиками, пов'язаними з конфіденційністю, упередженістю, соціальною справедливістю та автономією особистості [3].

Обдарованість традиційно визначається як поєднання високого рівня інтелектуальних здібностей, творчості та мотивації. Класифікації обдарованості охоплюють різноманітні види: академічна, мистецька, спортивна, соціальна

тощо. Традиційні методи виявлення обдарованості включають психологічні тести, спостереження, аналіз результатів навчання.

Впровадження ІІІ у цю сферу значно розширює можливості ідентифікації потенціалу за рахунок аналізу великих обсягів даних (big data), виявлення нетипових патернів поведінки, а також створення адаптивних освітніх платформ, які підлаштовуються під індивідуальні потреби учня.

Наприклад, системи на базі машинного навчання можуть виявляти ранні ознаки обдарованості, які не завжди помітні людині, допомагаючи своєчасно підтримати розвиток таланту. Окрім цього, ІІІ сприяє розробці персоналізованих навчальних траєкторій, стимулює інтерес через інтерактивні методи та оцінює прогрес без упередженості [1].

Використання ІІІ у сфері розвитку обдарованості вимагає збору та обробки великого обсягу особистих даних – від психологічних профілів до навчальних досягнень та поведінкових характеристик. Це ставить під загрозу конфіденційність учасників процесу.

Невідповідальне зберігання чи поширення таких даних може призвести до витоку інформації, порушення права на приватність, дискримінації або стигматизації. Відповідно, застосування ІІІ повинно супроводжуватися суворими стандартами захисту даних, а також прозорістю щодо того, які дані збираються і з якою метою.

Штучний інтелект навчається на даних, які можуть містити історичні або соціальні упередження. Якщо такі упередження не усуваються, алгоритми можуть посилювати нерівність, упереджено оцінюючи здібності певних груп учнів за ознаками статі, етнічної приналежності, соціального статусу чи інших характеристик [2].

Наприклад, у випадку автоматичного оцінювання або підбору освітніх програм для обдарованих учнів, алгоритми можуть необ'єктивно ігнорувати або недооцінювати потенціал дітей із меншин або з соціально вразливих груп. Це суперечить принципам рівності та справедливості в освіті, що є одним із основних етичних стандартів.

Для мінімізації цього ризику необхідна постійна перевірка та тестування алгоритмів на наявність упереджень, а також залучення різноманітних команд розробників і експертів у галузі етики, освіти та соціології.

Важливо зберегти баланс між автоматизацією процесів за допомогою ІІІ та участю людини – педагогів, психологів, батьків. Надмірне покладення на рішення машин може обмежувати автономію учня, зменшувати можливість критичного мислення та самовизначення.

Обдарованість – це не лише сукупність об'єктивних характеристик, а й суб'єктивний досвід, мотивація, цінності та інтереси людини. Тому рішення

щодо підтримки розвитку таланту мають прийматися з урахуванням особистісних чинників, а не лише результатів аналізу даних [3].

Етичним є підхід, у якому ШІ виступає допоміжним інструментом, а не замінює людський розум і емпатію. Лише у тандемі з педагогами ШІ може ефективно і відповідально підтримувати індивідуальний розвиток. Використання ШІ у сфері обдарованості вимагає чіткої відповіді на питання, хто несе відповідальність за наслідки застосування технологій – розробники, освітні установи чи самі користувачі.

Прозорість алгоритмів – це ключовий етичний принцип. Користувачі, включаючи учнів і їхніх батьків, повинні розуміти, як і на основі чого приймаються рішення про їхній розвиток, які критерії застосовуються, які обмеження має система. ШІ дозволяє створювати адаптивні навчальні середовища, які враховують унікальні здібності, стиль навчання та інтереси кожного учня. Це сприяє більш ефективному розвитку потенціалу, оскільки допомагає уникнути «стандартних» підходів, які можуть бути неефективними для багатьох обдарованих дітей [1; 3].

Завдяки аналізу поведінкових та навчальних даних, ШІ може допомогти виявити ознаки обдарованості на ранніх етапах розвитку, навіть коли традиційні методи не дають однозначних результатів. Це відкриває можливості для своєчасного надання підтримки і формування оптимального освітнього середовища.

Одним із ключових етичних викликів є проблема упередженості алгоритмів. Штучний інтелект, як правило, навчається на великих обсягах даних, які відображають історичні та соціальні реалії, у тому числі й існуючі стереотипи та нерівності. Якщо ці упередження залишаються непоміченими і не усуваються, система ризикує посилити дискримінацію певних груп учнів за ознаками статі, етнічної належності, соціального статусу чи навіть географічного розташування. У контексті розвитку обдарованості це означає, що не всі діти матимуть рівні шанси бути виявленими або отримати підтримку, якщо алгоритм налаштований або тренується на неадаптивних даних. Такий стан суперечить фундаментальним принципам справедливості й рівності, що мають бути основою освітньої діяльності.

Важливо, щоб розробники систем штучного інтелекту усвідомлювали ці ризики і впроваджували механізми для виявлення й корекції упереджень. Потрібен постійний аудит алгоритмів, їх тестування на різних вибірках, а також мультидисциплінарний підхід із залученням експертів з етики, педагогіки та соціології. Без цього навіть найсучасніші технології можуть стати джерелом несправедливості замість підтримки талановитих дітей [1].

Наступним важливим аспектом є питання автономії особистості. Обдарованість не можна звести до набору об'єктивних показників або цифрових даних. Вона містить у собі також суб'єктивний досвід, інтереси, мотивацію, цінності. Тому рішення про те, як підтримувати розвиток таланту, мають прийматися з урахуванням думки самої дитини, її батьків і педагогів. Надмірна автоматизація, коли алгоритм практично замінює людину у прийнятті ключових рішень, може позбавити особистість свободи вибору, позбавити можливості проявити власну ініціативу чи креативність.

Таким чином, етичним є підхід, який трактує штучний інтелект не як заміну, а як інструмент допомоги, доповнення до людського фактора. Тільки у тісній співпраці між технологіями і педагогами можна створити середовище, що підтримує й стимулює розвиток індивідуального потенціалу, не порушуючи гідність та автономію учня.

Важливим питанням також є відповідальність за використання технологій. Поширення ШІ у сфері освіти і розвитку обдарованості вимагає чіткого визначення, хто відповідає за наслідки його застосування. Чи це розробники програмного забезпечення, які несуть відповідальність за алгоритми? Чи освітні установи, які впроваджують ці технології? Чи, можливо, самі користувачі? Відповідь на це питання впливає на рівень довіри до систем і їх ефективність.

Також ключовим моментом є прозорість алгоритмів. Користувачі, а особливо учні та їхні батьки, мають право розуміти, на якій основі приймаються рішення, які критерії оцінки застосовуються, і які дані збираються і обробляються. Відсутність прозорості знижує довіру до технологій і може призводити до нерозуміння, а іноді навіть до відмови від використання інноваційних підходів.

Попри наявні виклики, етичне і відповідальне застосування штучного інтелекту відкриває значні перспективи у сфері підтримки обдарованості. Однією з головних переваг є можливість індивідуалізації навчального процесу. ШІ дозволяє адаптувати освітні програми під унікальні здібності, інтереси та темп навчання кожного учня. Це особливо важливо для обдарованих дітей, які часто потребують нестандартних підходів, більш гнучких і розширених програм, що відповідають їхньому рівню розвитку та сприяють максимальному розкриттю потенціалу.

Раннє виявлення таланту також є вагомим досягненням, яке забезпечує ШІ. За допомогою аналізу великої кількості різнопланових даних можна виявляти індивідуальні особливості розвитку ще на ранніх етапах, коли традиційні методи діагностики не завжди ефективні або доступні. Це дозволяє своєчасно надати необхідну підтримку, уникнути розвитку проблем і сприяти формуванню оптимальних умов для творчого та інтелектуального розвитку [2].

Крім того, штучний інтелект здатен підвищувати мотивацію учнів через інтерактивні й адаптивні методи навчання, що відповідають індивідуальним уподобанням і стилю пізнання. Цей підхід сприяє не лише кращим результатам, а й формуванню стійкого інтересу до пізнання, розвитку самостійності і креативності.

Впровадження штучного інтелекту в освітню систему та розвиток обдарованості неможливе без врахування соціальних і правових аспектів, що визначають межі його застосування. Однією з основних соціальних проблем є нерівність у доступі до технологій. Хоча цифрові інструменти можуть значно розширити можливості для навчання, вони водночас можуть стати фактором посилення розриву між різними соціальними групами.

Наприклад, діти з регіонів із низьким рівнем цифрової інфраструктури або з сімей з обмеженими фінансовими ресурсами можуть не мати достатнього доступу до інноваційних освітніх платформ на основі ШІ. Це може призвести до того, що їхній талант залишиться непоміченим або недостатньо розвиненим, створюючи нові бар'єри на шляху до рівних можливостей.

Правова складова також відіграє важливу роль у регулюванні використання ШІ. Закони про захист персональних даних, інтелектуальну власність, а також нормативи, що регламентують освітню діяльність, повинні бути адаптовані з урахуванням швидкого розвитку технологій. Недостатня законодавча база або її неузгодженість можуть стати причиною порушень прав учасників освітнього процесу [3].

Особливу увагу слід приділяти питанням конфіденційності, збереженню права на приватність і контролю над персональними даними. У процесі збору й аналізу інформації про здібності учнів важливо забезпечити добровільність надання таких даних, а також право на їх видалення або коригування. Відсутність чітких юридичних гарантій може призвести до зловживань і втрати довіри до систем, що базуються на ШІ.

Для того, щоб штучний інтелект став справжнім союзником у розвитку та підтримці обдарованості, необхідно дотримуватися певних етичних принципів і стандартів. Перш за все, слід забезпечити прозорість технологій – користувачі мають мати можливість розуміти, як працюють алгоритми, на які дані вони орієнтуються і які критерії використовують.

Важливо також, щоб алгоритми проходили регулярний аудит на предмет наявності упереджень, а розробники відкрито інформували про можливі обмеження і ризики своїх систем. Участь мультидисциплінарних команд, які включають фахівців з етики, педагогіки, психології та права, допоможе створити більш збалансовані та справедливі рішення.

Не менш важливо зберегти ключову роль людини у прийнятті рішень, особливо коли йдеться про розвиток індивідуального потенціалу. ШІ має слугувати інструментом, що доповнює знання і досвід педагогів, а не замінює їх. Врахування думки самої дитини, її батьків і вчителів є необхідною умовою повноцінного розвитку.

Також слід докладати зусиль для забезпечення рівного доступу до технологій, особливо для вразливих категорій населення. Це питання потребує уваги не лише освітніх установ, а й державних інституцій і суспільства загалом. Закономірним кроком є розробка і впровадження спеціальних нормативно-правових актів, що регулюватимуть використання ШІ в освіті, з урахуванням міжнародних стандартів і практик. Це допоможе не лише захистити права учасників процесу, а й сприяти довгостроковому і сталому розвитку інновацій.

Отже, використання штучного інтелекту у розвитку і підтримці обдарованості відкриває безпрецедентні можливості для індивідуалізації навчання, раннього виявлення таланту та створення сприятливих умов для творчого й інтелектуального розвитку. Проте, разом із потенціалом, ці технології породжують низку серйозних етичних викликів, які потребують уваги, усвідомлення і системної роботи з боку розробників, педагогів, батьків і суспільства загалом. Таким чином, етичне використання штучного інтелекту у розвитку і підтримці обдарованості – це складний, багатогранний процес, що потребує балансування між технологічним прогресом і фундаментальними цінностями людства. Лише за умови відповідального підходу і спільних зусиль усіх зацікавлених сторін ШІ зможе стати ефективним інструментом для розкриття потенціалу кожної дитини, сприяючи розвитку таланту і побудові справедливого, інноваційного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богашко О. Л., Бевз А. П. Вплив штучного інтелекту на підприємницьку діяльність: виклики, ризики та наслідки. Успіхи і досягнення у науці (Серія «Право», Серія «Освіта», Серія «Управління та адміністрування», Серія «Соціальні та поведінкові науки»). 2025. № 1 (11) 2025. С. 244–254. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-1\(11\)-244-254](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-1(11)-244-254)
2. Bedir G., Benek I., Yuca E., Donmez I. Gifted students' perceptions of artificial intelligence through drawings: A perspective from science and art centers. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH)*. 2025. Vol. 11, No. 2. P. 126–139. DOI: <https://doi.org/10.55549/jeseh.785>
3. Tamim F. J. How gifted students harness AI: Opportunities, challenges, and future prospects. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*. 2025. Vol. 11, No. 1. P. 129–139. DOI: <https://doi.org/10.46328/ijres.3590>

Божко І. Г.,
учитель образотворчого мистецтва та класу МАН
Фастівської школи народної майстерності
Фастівської міської ради,
bozhko_inna@ukr.net

ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглядається потенціал застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) для підтримки та розвитку обдарованості учнів у процесі науково-дослідницької діяльності. Проаналізовано основні інструменти ШІ, що можуть використовуватись у школах, виявлено їхню роль у стимулюванні творчого мислення, аналітичних здібностей і самостійної дослідницької активності учнів. Окреслено перспективи впровадження таких технологій у систему роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, учні, науково-дослідницька діяльність, освітні технології.

Annotation. The article discusses the potential of artificial intelligence (AI) technologies to support and develop students' talent in the process of research. The main AI tools that can be used in schools are analysed, and their role in stimulating creative thinking, analytical skills and independent research activity of students is identified. Prospects for introducing such technologies into the system of work with gifted children are outlined.

Key words: artificial intelligence, giftedness, students, research, educational technologies.

Вступ. У сучасних умовах особливої ваги набувають інтелектуальний розвиток та формування наукового мислення. Для розкриття потенціалу обдарованих школярів необхідно створювати спеціальні умови, серед яких провідне місце посідають інноваційні освітні технології. Серед них важливу роль відіграють технології штучного інтелекту, що все активніше впроваджуються у сферу освіти. Найбільший інтерес становить їх використання у процесі науково-дослідницької діяльності учнів, адже саме вона вимагає розвиненого аналітичного мислення, креативного підходу та високої міри самостійності.

Мета статті: проаналізувати можливості використання технологій штучного інтелекту для виявлення, підтримки та розвитку обдарованості учнів у процесі їхньої науково-дослідницької діяльності, а також обґрунтувати ефективність інтеграції інструментів штучного інтелекту в освітнє середовище для стимулювання пізнавальної активності, критичного мислення та творчого потенціалу школярів.

Результати дослідження. У сучасному освітньому середовищі формування дослідницьких умінь і навичок є пріоритетним завданням, особливо у роботі з обдарованими учнями. Штучний інтелект (ШІ) виступає потужним

інструментом, здатним значно підсилити цей процес завдяки своїй здатності до обробки великих обсягів інформації, персоналізації навчання та підтримки критичного мислення [1; 3].

ІІІ також відкриває доступ до автоматизованого аналізу даних, що сприяє розвитку таких дослідницьких навичок, як вміння формулювати гіпотези, здійснювати обробку результатів експериментів, виявляти закономірності [2]. Завдяки застосуванню алгоритмів машинного навчання та інструментів візуалізації даних, учні можуть працювати з реальними масивами інформації, що моделюють наукові дослідження [4].

Крім того, системи на базі ІІІ – чат-боти, мовні моделі, асистенти – здатні імітувати наукову дискусію, ставити уточнювальні питання, пропонувати альтернативні шляхи дослідження [1]. Такий підхід формує в учнів навички аналізу, аргументації, логічного мислення.

Особливе місце займає розвиток інформаційної грамотності. Учні навчаються критично оцінювати інформацію, згенеровану штучним інтелектом, вчать перевіряти джерела, співставляти дані, визначати достовірність результатів [5]. Це стимулює формування наукового світогляду та академічної доброчесності [2].

Інструменти ІІІ сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, вміння формулювати наукові запитання, структурувати дані, будувати логічні висновки [1; 4]. Такі платформи як ChatGPT, Copilot, Elicit, Wolfram Alpha, Canva AI, Perplexity та інші можуть бути застосовані учнями для:

- формулювання теми дослідження;
- пошуку та аналізу джерел;
- генерації гіпотез;
- побудови логіки дослідження;
- обробки та інтерпретації результатів;
- підготовки презентацій, звітів, наукових статей.

Таким чином, ІІІ виступає не заміном творчої діяльності, а її каталізатором, який розширює можливості учня в дослідженні складних явищ [3].

У процесі підготовки учнів до участі в конкурсах Малої академії наук України, технології ІІІ можуть бути використані на всіх етапах дослідницької діяльності: від вибору теми до підготовки захисту проєкту [2]. Наприклад:

- під час генерації ідей учні використовують нейромережі для отримання альтернативних підходів до теми;
- за допомогою ІІІ проводять класифікацію даних, обробку текстової інформації або створення графічних ілюстрацій;
- системи перекладу та аналізу наукових статей іноземною мовою сприяють роботі з актуальними міжнародними джерелами.

Завдяки гнучкості, адаптивності та інтелектуальним можливостям, інструменти ШІ можуть виконувати функції наставника, асистента та дослідницького інструменту [1]. Нижче розглянемо конкретні приклади їх застосування.

Інтелектуальні помічники та мовні моделі. Використання мовних моделей на кшталт ChatGPT (як представника генеративного ШІ) дає змогу учням формувати запити, отримувати пояснення складних тем, проводити обговорення гіпотез, отримувати зразки структури наукових робіт. Це створює ефект інтелектуального діалогу, що активізує мислення і розвиває дослідницьку компетентність.

Автоматизований аналіз даних. Інструменти ШІ дозволяють учням працювати з великими обсягами інформації, використовуючи засоби візуалізації, статистичного аналізу, кластеризації. Наприклад, учень може скористатися програмами на основі Python або R з підтримкою машинного навчання для обробки експериментальних даних у проєктах з біології, екології або соціології.

Розвиток мовної та міждисциплінарної обдарованості. Застосування генеративних моделей для створення текстів, віршів, музики чи художніх описів допомагає розвивати творчі здібності обдарованих учнів у гуманітарних дисциплінах. Наприклад, учень може спільно з ШІ створити художній твір, а потім дослідити структуру наративу, стилістичні особливості або провести порівняльний аналіз з класичними творами.

Менторинг та планування наукової діяльності. Деякі платформи допомагають обдарованим учням планувати дослідження, структурувати проєкти, формулювати цілі, створювати таймлайни. Це формує навички самоорганізації, проєктного мислення та ефективного самоменеджменту.

Таким чином, використання ШІ в роботі з обдарованими учнями не лише розширює доступ до знань, а й створює умови для розвитку високого рівня пізнавальної самостійності, міжпредметної інтеграції та справжньої наукової творчості.

Висновки. Інтеграція технологій штучного інтелекту у науково-дослідницьку діяльність обдарованих учнів відкриває нові можливості для розвитку їхніх здібностей. ШІ стає не просто інструментом, а партнером у науковому пошуку, що стимулює інтелектуальне зростання та сприяє формуванню навичок майбутнього. Завдання педагогів – навчити учнів ефективно й етично використовувати ці ресурси для створення справді унікального наукового продукту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Anderson M. et al. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Harvard Ed Review. 2023.

2. Гончарова І.П. Використання штучного інтелекту в професійній діяльності педагога: можливості та виклики в умовах цифрового освітнього середовища. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735479/1/ВИКОРИСТАННЯ%20ШТУЧНОГО%20ІНТЕЛЕКТУ%20В%20ПРОФЕСІЙНІЙ%20ДІЯЛЬНОСТІ%20ПЕДАГОГА.pdf> (дата звернення: 09.03.2025).
3. Горбачов О.С. Використання штучного інтелекту в освіті: переваги, виклики та можливості / Стан, досягнення та перспективи інформаційних систем і технологій: матеріали XXIII Всеукр. наук.-техн. конф. молодих вчених, аспірантів та студентів, Одеса, 20–21 квіт. 2023 р. / Одес. нац. технол. ун-т. Одеса, 2023. С. 334–335.
4. Максим'як Т. Використання штучного інтелекту в освіті: дилема співбуття людини та машини. Вища освіта України. 2023. Вип. 4. С. 24–32.
5. Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/08/4/255650/> (дата звернення: 08.02.2025).

Бойко С. Т.,
*науковий співробітник лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
lana.svit.boiko@gmail.com*

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ БАТЬКІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙНОЇ РІВНОВАГИ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ У ПЕРІОД ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто вплив психологічних ресурсів батьків на емоційний стан та навчальну мотивацію обдарованих школярів у кризових умовах війни в Україні. Проаналізовано особливості психоемоційного реагування дітей шкільного віку на травматичні події, визначено роль батьківської підтримки в збереженні емоційної рівноваги та когнітивної активності. Представлено практичні рекомендації для батьків і педагогів щодо підтримки обдарованих дітей та перспективи подальших досліджень у сфері психологічної ресурсності сім'ї.

Ключові слова: психологічні ресурси батьків, обдаровані діти, навчальна мотивація, емоційна рівновага, війна, стресостійкість.

Abstract. The article examines the influence of parental psychological resources on the emotional state and academic motivation of gifted schoolchildren under crisis conditions of the war in Ukraine. The study analyzes the peculiarities of school-age children's psych-emotional responses to traumatic events and identifies the role of parental support in maintaining emotional balance and cognitive activity. Practical recommendations for parents and educators are provided, and prospects for further research in the field of family psychological resourcefulness are outlined.

Keywords: parental psychological resources, gifted children, academic motivation, emotional balance, war, resilience.

У сучасних умовах в Україні діти шкільного віку опинилися у стані підвищеної вразливості до психоемоційного стресу. Воєнні дії, тривалі соціальні потрясіння та стан невизначеності створюють потужний стресовий фон, який істотно впливає на психоемоційний розвиток дітей. У контексті російсько-української війни дитинство набуває рис кризи – порушується базове відчуття безпеки, зникає звична структура повсякденності, обмежується соціальна взаємодія, що є визначальними чинниками формування тривожних і дезадаптивних реакцій.

Особливо вразливими є обдаровані школярі, у яких поєднуються високий інтелектуальний потенціал та підвищена емоційна чутливість. За даними досліджень [1; 2], у таких дітей часто спостерігається **інтенсивність емоційних переживань**, глибоке рефлексування травматичних подій, схильність до самозвинувачення чи екзистенційних роздумів.

В умовах війни це проявляється у **гострішому переживанні небезпеки, страху втрати близьких, почутті безсилля**, а також у **зниженні навчальної мотивації через втрату сенсу діяльності**. Перфекціонізм і висока вимогливість до себе можуть поглиблювати емоційне напруження. Водночас саме обдаровані діти демонструють значний потенціал **когнітивної гнучкості, креативного мислення та здатності до смислотворення**, що може виступати основою **посттравматичного зростання** за умови належної підтримки [3].

Війна змінила формат навчальної діяльності, перевівши її в дистанційно-змішаний режим, що для багатьох учнів супроводжується **зниженням концентрації, втратою, дефіцитом міжособистісного спілкування**. Для обдарованих дітей, чия пізнавальна активність тісно пов'язана зі стимульним соціальним середовищем, це стало серйозним випробуванням. Втрата стабільного навчального ритму й зворотного зв'язку від учителів та однолітків негативно позначається на **мотиваційній сфері та емоційному стані**.

У цій ситуації психологічна ресурсність батьків стає ключовим чинником підтримки емоційного стану дитини та збереження її навчальної мотивації. Дослідження українських науковців [4; 5] свідчать, що **емоційна стабільність і ресурсність батьків** безпосередньо впливають на рівень адаптації дитини. Атмосфера прийняття, довіри, спільного пошуку рішень допомагає знизити відчуття безсилля та зберегти **внутрішню мотивацію до навчання** навіть у надзвичайних обставинах. Тож батьки є ключовими медіаторами у процесі становлення обдарованості, адже «саме вони мають створити такі умови для обдарованої дитини, які б сприяли її вихованню та становленню її обдарованості, а саме: свободу вибору, умови для творчої діяльності, повагу до бажання дитини самостійно працювати, заохочення обдарованої дитини, формування пізнавальних інтересів, особистісного світогляду тощо» [4, с. 195].

У кризових умовах війни сім'я стає головним простором психологічної безпеки для дитини, а **психологічні ресурси батьків** – ключовим чинником її адаптації, емоційного благополуччя та навчальної стійкості. Втрата соціальної опори, руйнування усталених освітніх і життєвих структур роблять саме батьківську підтримку визначальним джерелом стабільності для обдарованих школярів, чия емоційна чутливість і потреба в інтелектуальній стимуляції особливо загострюються у стресових ситуаціях [4].

Психологічні ресурси батьків – це **сукупність внутрішніх і зовнішніх можливостей особистості**, які забезпечують ефективне подолання стресових ситуацій, збереження емоційної рівноваги та здатність підтримувати інших [6]. До них належать: **емоційні ресурси** (оптимізм, емоційна стабільність, здатність до саморегуляції); **когнітивні ресурси** (реалістичне сприйняття ситуації, конструктивне мислення, гнучкість у прийнятті рішень); **соціально-комунікативні ресурси** (емпатія, навички ефективного спілкування, співпереживання); **смысловиттєві ресурси** (віра в майбутнє, ціннісні орієнтири, почуття відповідальності).

За підходом М. Селігмана [7], **позитивні настановлення й оптимістичне мислення** допомагають батькам зберігати психологічну стійкість, бути джерелом надії та емоційного балансу для дітей.

Психологічна ресурсність батьків виявляється у таких аспектах: **емоційна підтримка** – створення атмосфери прийняття, зниження рівня тривоги дитини, підтримка відчуття безпеки; **мотиваційна підтримка** – допомога у збереженні інтересу до навчання, наголошення на цінності освіти, підкріплення досягнень; **когнітивна підтримка** – організація умов для навчання, розвиток самостійності, стимулювання пошуку інформації; **смыслова підтримка** – спільне осмислення подій, формування бачення майбутнього, трансляція цінностей гуманізму, стійкості й надії.

Дослідження [2; 4; 5] свідчать, що в родинах, де батьки зберігають емоційну стабільність і демонструють упевненість, **рівень навчальної мотивації обдарованих дітей залишається вищим**, ніж у сім'ях із підвищеним рівнем тривоги або фрустрації.

Механізми цього впливу мають **медіативний характер**: через емоційну взаємодію, ідентифікацію та спільну діяльність дитина переймає способи подолання труднощів і стратегії мислення батьків. Психологічно стійкі батьки допомагають дитині **зменшити рівень тривоги** через спільне обговорення подій без катастрофізації; формують **почуття контролю** над життям, що є протиположним безсиллю; демонструють приклади **адаптивних копінг-стратегій** (планування, пошук підтримки, активне вирішення проблем).

За концепцією посттравматичного зростання (*posttraumatic growth*) [3],

здатність батьків знаходити смисл у кризових подіях сприяє розвитку в дітей **вищого рівня життєстійкості, глибшого усвідомлення власних цінностей і здатності до саморегуляції.**

Для збереження власної ресурсності батьки потребують **психологічного супроводу**, зокрема: просвітницьких програм із саморегуляції та управління стресом; груп взаємопідтримки батьків дітей, які навчаються в умовах війни; участі в тренінгах розвитку емоційної компетентності; консультацій шкільних і кризових психологів.

Такі заходи сприяють підвищенню **ефективності батьківської підтримки**, поліпшенню комунікації з дітьми та створенню сприятливого мікроклімату для збереження **навчальної мотивації й емоційного балансу обдарованих школярів.**

Практичні рекомендації для батьків щодо підтримки обдарованих школярів у кризових умовах

У період воєнних дій в Україні обдаровані діти виявляють не лише підвищену пізнавальну активність, а й **високу емоційну вразливість**. Для збереження їхнього психологічного благополуччя та навчальної мотивації необхідна **скоординована підтримка сім'ї та освітнього середовища**, спрямована на формування відчуття безпеки, стабільності та смислу навчання.

Батьки мають демонструвати **спокій, упевненість і контроль над ситуацією**, адже діти, особливо молодшого шкільного віку, схильні до емоційного зараження. Рекомендовано зберігати **емоційну відкритість** у спілкуванні, не заперечувати складності ситуації, але підкреслювати можливість її подолання; створювати **ритuali безпеки** (спільні вечірні обговорення, планування завдань на наступний день, розмови про надію і майбутнє); підтримувати **емоційний контакт** через невербальні прояви – обійми, спільні ігри, творчість.

В умовах війни навчальна мотивація часто знижується через втрату звичних орієнтирів. Ефективно допомагають **визнання зусиль дитини**, а не лише результатів («Ти зміг зосередитися, попри складні умови»); **персоналізація навчання** – дозвіл обирати теми для проєктів, творчих завдань; **підкріплення зв'язку між навчанням і реальним життям** (як отримані знання можуть допомогти у відбудові країни, у мріях про мирне майбутнє).

Важливо допомагати дитині **знаходити смисл** навіть у складних подіях. Це може бути: обговорення теми добра, співчуття, стійкості; участь у **волонтерських або творчих ініціативах** («малюнки для захисників», благодійні проєкти школи); підкреслення ролі знань і талантів у **побудові майбутнього України.**

Висновки та перспективи подальших досліджень

У сучасних кризових умовах, спричинених війною в Україні, проблема **психологічної стійкості та ресурсності батьків обдарованих школярів**

набуває особливої актуальності. Отримані теоретичні узагальнення та результати аналізу наукових джерел дають змогу сформулювати такі висновки:

1.Війна як екстремальний соціально-психологічний чинник впливає на емоційний стан і когнітивну активність дітей шкільного віку, особливо обдарованих. Підвищена чутливість, тривожність і потреба у смисловій стабільності роблять їх вразливими до подій, що дестабілізують.

2.Психологічні ресурси батьків (емоційна стійкість, оптимізм, емпатія, смислотворення, гнучкість мислення) виступають ключовими детермінантами збереження **навчальної мотивації та емоційної рівноваги обдарованих дітей** у період війни. Вони забезпечують дітям почуття безпеки, підтримку пізнавального інтересу й орієнтацію на майбутнє.

3.Сім'я є базовим середовищем емоційної підтримки, у якому дитина засвоює стратегії подолання стресу. Конструктивна поведінка батьків і їхня психологічна стабільність виконують роль моделі адаптивної реакції на травматичні події.

4.Освітній простір має стати другим полюсом підтримки, орієнтованим на безпечну взаємодію, індивідуалізацію навчання й розвиток смислових орієнтирів школярів. Партнерська співпраця батьків, педагогів і психологів формує єдине середовище розвитку, що зменшує вплив воєнного стресу.

5.Психологічний супровід батьків є необхідною умовою збереження їх ресурсного потенціалу. Освітні й просвітницькі програми, групи взаємопідтримки, тренінги з емоційної саморегуляції та інформаційної гігієни сприяють підвищенню здатності батьків до конструктивного реагування на стрес і підтримки своїх дітей.

Подальше вивчення проблеми може бути спрямоване на **емпіричне дослідження взаємозв'язку** між рівнем психологічної ресурсності батьків і навчальною мотивацією обдарованих школярів у кризових умовах; **розроблення психодіагностичного інструментарію** для оцінки батьківських ресурсів і типів адаптивних стратегій у стресових ситуаціях; **створення та апробацію програм психологічної підтримки сімей**, які виховують обдарованих дітей у період воєнних дій або вимушеного переселення; **дослідження ролі медіасередовища** у формуванні стійкості та смислотворення дітей і батьків; **вивчення феномену «посттравматичного зростання»** у контексті сімей, що долають воєнні труднощі, як потенційного ресурсу для розвитку позитивної ідентичності та громадянської свідомості обдарованої молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Piechowski, M., Daniels, S., eds. Living with Intensity: Understanding the Sensitivity, Excitability, and Emotional Development of Gifted Children, Adolescents, and Adults. Great Potential Press. 2009. URL:

https://www.academia.edu/upgrade?feature=searchm&trigger=mentions-view-download-onsite-ping&after_upgrade_path=%2Fmentions

2. Neihart M. Psychosocial factors in talent development. In M. Neihart, S. I. Pfeiffer, & T. L. Cross (Eds.), *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (2nd ed., pp. 159–171). Prufrock Press Inc. 2016. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2015-50472-013>
3. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry* 15(1): 1-18 January 2004. DOI:10.1207/s15327965pli1501_01
4. Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / [О. Л. Музика, І. М. Біла, Д. К. Корольов та ін.]; за ред. О. Л. Музики. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 220 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708203/1/Muzyka_O_L_ZDSOO_IP_2017.pdf
5. Музика О. Л. Ціннісна підтримка самоідентичності обдарованої особистості в освітньому просторі. Проєктування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 23–25 червня, 2022). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 219–231. (0,6 др.арк.). URL: https://lib.iitta.gov.ua/731446/1/Muzyka_O_ZPSOOOP_IP_LPO.pdf
6. Antonovsky A. *Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco : Jossey-Bass, 1987. 218 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/271898528_Unraveling_the_Mystery_of_Health_How_People_Manage_Stress_and_Stay_Well_Aaron_Antonovsky_Jossey-Bass_Publishers_San_Francisco_1987_3500
7. Seligman M. *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being*. New York : Free Press, 2011. 368 p.

Бойчук О. М.,

вчитель математики,

Обласний науковий ліцей в м. Рівне Рівненської обласної ради,

olenkaboychuk74@gmail.com

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Глобальні зміни у різних сферах життя суспільства вимагають модернізації системи навчальної роботи з учнями за умов реалізації компетентнісного підходу освіти. Сучасна освіта здебільшого орієнтується на створення таких технологій і способів впливу на особистість, які утворюють баланс між соціальними і індивідуальними потребами та запускають механізм саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації, формуючи компетентну особистість. У статті представлено організацію роботи з обдарованими дітьми, зокрема використання інноваційних підходів до навчання на уроках

математики. Висвітлено значення та організацію проєктно-дослідницької діяльності в процесі навчання математики. Акцентовано увагу на тому, що залучення учнів до проєктно-дослідницької діяльності сприяє виробленню комунікативної компетентності, дозволяє розширити межі стереотипного мислення, формуванню вміння інноваційно мислити, а саме ці навички найбільш необхідні та актуальні у сучасному світі.

Ключові слова: інтелектуальна обдарованість, математика, інноваційність, диференціація навчання, проєктно-дослідницька діяльність.

Education Specialist. Global changes in various spheres of social life require modernization of the system of educational work with students under the conditions of implementing a competency-based approach to education. Modern education is mostly focused on creating such technologies and methods of influencing the personality that create a balance between social and individual needs and launch a mechanism of self-development, self-improvement, and self-realization, forming a competent personality. The article presents the organization of work with gifted and talented children, especially when teaching mathematics. The attention is focused on the fact that involving students in project and research activities contributes to the development of communicative competence, allows expanding the boundaries of stereotypical thinking, and the formation of the ability to think innovatively, namely these skills are most necessary and relevant in the modern world.

Key words: intellectual giftedness, Mathematics, innovation, differentiation of learning, project and research activities.

В руслі нових ідей і принципів, що висувуються в умовах культурного та духовного оновлення життя країни, вагомого значення набуває модернізація освіти щодо навчання та виховання обдарованих дітей і молоді.

У міру наростання інноваційних процесів у різних сферах суспільства одним з пріоритетних завдань освіти має стати забезпечення належного психолого-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини, спрямованого на актуалізацію не лише інтелектуального ресурсу, а й моральних цінностей, які б в сукупності виступали для неї в якості запоруки формування суб'єктно значущого життєвого досвіду [1].

Створення оптимального навчального середовища, що забезпечує виявлення та розвиток обдарованості у учнів, високу реалізацію їх потенційних можливостей, є одним із пріоритетних завдань освіти. Існує низка державних програм з підтримки талановитої та обдарованої молоді, створюються спеціалізовані та наукові ліцеї, профільні класи в ліцеях та гімназіях, в яких навчання ведеться за спеціальними програмами навчання, проводяться олімпіади, STEM-олімпіади, турніри та інтелектуальні змагання різного рівня, конкурси-захисти наукових робіт МАН.

Сьогодні вчитель повинен бути психологічно готовим опановувати нові форми та методи роботи з обдарованими дітьми, у роботі з якими ефективними

є фронтальні, групові та індивідуальні форми роботи. Корисними є фронтальні заняття, які можуть проходити у формі семінарів, дебатів, дискусій, ділових ігор. Широкого поширення набули групові форми заняття, основу функціонування яких складають парні, постійні і тимчасові групи зі зміною функцій їх учасників, однаковими та різними завданнями і різними формами співпраці (тренінги, творчі конкурси та фестивалі, захист турнірів і фестивалів, організація діяльності постійно діючих учнівських творчих груп і лабораторій, забезпечення участі обдарованої молоді у всеукраїнських і міжнародних інтелектуальних та творчих змаганнях). Індивідуальні форми роботи передбачають виконання дітьми творчих завдань, завдань на самопізнання, залучення дітей до участі в олімпіадах, залучення обдарованої молоді до інтелектуальної, науково-дослідницької та пошуково-краєзнавчої діяльності у філіях Малої академії наук, захист творчих і наукових робіт [2].

Сучасний вчитель має використовувати ефективні інноваційні підходи для розвитку здібностей та обдарованості своїх учнів, доступні кожному педагогові, за допомогою яких були б охоплені всі діти, а не лише здібні або талановиті. Таким чином доцільно висвітлити можливості розвитку обдарованості під час навчання у всіх загальноосвітніх закладах на уроках та в позакласній роботі.

Такий підхід має ряд переваг - немає великих економічних витрат, учень не відривається від природного для нього середовища, створюються умови для реалізації здібностей дітей з різних предметів. Сучасна освіта уникає «штампів», і прогресивні вчителі все більше часу приділяють пошуку нових форм і методів роботи з обдарованими та талановитими дітьми. Реалізуючи такий підхід, вчителю потрібно враховувати, що основне завдання підбору та розробки педагогічних технологій навчання, орієнтованих на розвиток обдарованості учнів, передбачає постійне забезпечення та поглиблення ментального досвіду, формування механізмів саморегуляції та самореалізації особистості кожної дитини.

У методах навчання для розвитку інтелектуальної обдарованості школярів повинні переважати самостійна робота, частково-пошукові та дослідницькі підходи щодо засвоєння ними знань, умінь і навичок. Вчителю особливу увагу слід приділяти організації самостійної роботи учнів, ефективність якої залежить від наступних умов: посиленість завдань, диференційований підбір завдань для здібних дітей, диференційована допомога учням у виконанні завдань, поєднання індивідуальної, групової та позакласної форм організації навчальної діяльності. Педагогу також слід подбати про індивідуалізацію домашніх завдань та їх творчий характер [2].

Також у роботі з обдарованими учнями пріоритетного значення набувають такі інноваційні методи навчання, як: тренінги, проєктні технології, технології розвитку критичного мислення, методи та прийоми розвивального навчання (проблемні, дослідницькі, творчі, діалогічні, ігрові).

Вивчення математики грає системотворчу роль освіти, розвиваючи пізнавальні здібності людини, зокрема до логічного і критичного мислення, впливаючи на вивчення інших дисциплін. Тому особлива увага має приділятися розвитку інтелектуальних здібностей та обдарованості на уроках математики та в позаурочний час, як одному з пріоритетних способів мотивації учнів у процесі навчання та виховання гармонійно та всебічно розвиненої творчої особистості. Тому вчителю математики необхідно ефективно побудувати систему роботи з виявлення та розвитку здібностей та обдарованості під час вивчення свого предмету.

Першою проблемою, з якою стикається будь-який вчитель при організації роботи у новому учнівському колективі, є виявлення інтересів, здібностей та талантів дітей. Виявлення обдарованості дитини - тривалий процес, пов'язаний з аналізом її розвитку. Точна ідентифікація обдарованості за допомогою будь-якої одноразової процедури тестування неможлива. Тут необхідна робота в тісній співпраці з психологічною службою та іншими педагогами школи, а також з батьками учнів, комплексний підхід до оцінювання різних сторін поведінки та діяльності учня, у тому числі математичної [3].

При виявленні та оцінці обдарованості дитини дуже важливо визначити і зону її найближчого розвитку, що допоможе за подальшої організації роботи, вибудовування індивідуальної траєкторії навчання. Індивідуальні маршрути навчання дозволяють як прогнозувати очікувані результати, а й наочно бачити динаміку зростання чи спаду у якихось галузях знань. Звичайно, неформальний підхід до розробки індивідуальної траєкторії навчання учня - це досить трудомісткий процес і вимагає від освітян додаткових витрат часу.

Після виявлення здібностей дітей такою важливою проблемою є організація процесу інтенсивного навчання. Ефективною педагогічною технологією у викладанні математики є технологія диференціації навчання, в основі якої лежить особистісно-орієнтований підхід. Важливим аспектом реалізації цієї стратегії є здійснення індивідуального та диференційованого підходу до учнів у педагогічному процесі, оскільки саме даний метод сприяє створенню оптимального навчального середовища та умов для розвитку особистості. Для вибору ефективних методів роботи з обдарованими дітьми враховуються основні фактори та механізми, що визначають розвиток обдарованості, а також особливості розвитку пізнавальної сфери та психосоціального розвитку, використання елементів диференційованого навчання спрямованих на творчий пошук, високу пізнавальну активність, самостійну діяльність, і навіть навчальну мотивацію обдарованих учнів [1].

Основною формою організації навчального процесу у школі є урок, на якому актуально застосовувати наступні інноваційні технології: ігрові, навчально-дослідні, комунікативні, проблемно-пошукові та здоров'язберігаючі.

Форми, методи та прийоми в рамках кожного уроку математики повинні відрізнятися значною різноманітністю та спрямованістю на диференціацію та індивідуалізацію формування дослідницької компетентності учнів.

Диференціація в дослідницькій діяльності при вивченні математики полягає в адаптації навчального процесу до індивідуальних потреб, інтересів та рівня підготовки кожного школяра. Замість того, щоб усім виконувати одне й те саме завдання, учні працюють над проєктами, які відповідають їхнім здібностям, що дає змогу глибше зануритися в дослідження та досягти максимальних результатів.

Основні принципи диференціації в проєктній діяльності:

- *Зміст*: змінюється складність теми, обсяг необхідної інформації та її подача (учням із різним рівнем підготовки можна запропонувати різні вихідні дані).

- *Процес*: адаптуються методи та інструменти, які використовують учні (наприклад, одним надають детальний алгоритм дій, іншим - лише загальні орієнтири).

- *Продукт*: очікувані результати проєкту можуть бути різними (це може бути презентація, модель, звіт, комп'ютерна програма тощо, залежно від інтересів і здібностей учнів).

- *Навчальне середовище*: можливість працювати в гнучких групах, обирати партнерів або працювати індивідуально, а також змінювати темп роботи.

Інноваційність навчання математики повинна відображати найбільш складні й не повністю визначені навчальними програмами проблеми, до яких можна віднести:

- задачі з математики, що важко формалізуються;
- застосування знань з одного розділу математики в іншому як інтеграція знань;
- декомпозицію (розбиття на певні етапи) розв'язування складних задач;
- поєднання аналітичних і графічних методів розв'язування задач;
- створення евристичних алгоритмів навчання (послідовності приписів), які системою евристик структурують поле можливостей учнів для розв'язання певної задачі, зменшуючи невизначеність проблеми;
- створення моделей при розв'язуванні рівнянь та нерівностей;
- формалізацію й створення структурних моделей задачних ситуацій в текстових математичних задачах;
- використання можливостей інформаційно-комп'ютерних технологій для розв'язування різних математичних задач.

Розв'язування наведених проблем вимагає від учнів творчості, активності, елементів наукового дослідження, знань, що не завжди явним чином входять в

програму з математики й відображені в шкільних підручниках, додаткового оволодіння такими засобами як інформаційно-комп'ютерні технології та їхніми можливостями щодо розв'язання математичних задач. Саме наведені вище проблеми навчання математики важко формально й детально описати в навчальних програмах (передбачити певними нормами). Ці проблеми як у постановці, так і в розв'язанні носять творчий характер й тому їх зміст багато в чому визначається вчителем [4].

Для підвищення результативності доцільно використовувати такі форми та методи роботи: групову роботу, самостійну діяльність учня, дослідницьку та проєктну роботу, дискусії, творчі завдання, семінари та практикуми.

Підвищує ефективність та «насиченість» уроку використання різних сучасних засобів інформації: медіатеки, навчальних інтернет-сайтів з математики, комп'ютерних ігор, додатків та програм, електронних енциклопедій.

Вчителям для роботи з обдарованими дітьми дуже зручно створювати так звані методичні скарбнички. Дані методичні скарбнички можуть містити систематизовані дидактичні матеріали такі як: тести, картки для диференційованої роботи, олімпіадні завдання, завдання підвищеної складності з математики, логічні завдання, розробки інтелектуальних турнірів, ігор, прикладні задачі [5; 6] та інше. Така база ретельно розроблених чи підібраних матеріалів здатна частково полегшити підготовку вчителя до уроку, значно підвищивши його ефективність. Проведення нестандартних форм уроків також підвищує інтерес та мотивацію дітей до вивчення математики: урок-КВК, урок – інтелектуальне шоу, урок-подорож, урок-гра. З метою обміну досвідом можна зробити ці уроки відкритими.

Форми та методи роботи з учнями у позаурочний час мають величезні можливості виявлення та розвитку обдарованості дітей. Це факультативи, гуртки, участь в олімпіадах, інтелектуальних конкурсах, позакласна дослідницька та проєктна робота учнів.

Величезне значення у розвитку здібностей та обдарованості набуває залучення учнів у проєктну та дослідницьку діяльність, у процесі якої формуються навички практичного застосування теоретичних знань. Доцільність залучення учнів до проєктно-дослідницької діяльності як додаткового елемента навчання різним предметам підкреслюють педагоги та вчені світового рівня. У процесі навчання математики впровадження проєктно-дослідницької діяльності сприяє активізації дослідницької роботи всіх учасників освітнього процесу, розвитку творчих, пізнавальних, інтелектуальних здібностей учнів. В контексті діяльнісного підходу кожен проєкт розглядається як результат діяльності, що орієнтована на творчу самореалізацію учня, розвиток його інтелектуального

потенціалу, духовних, вольових якостей та творчих здібностей в процесі розв'язування конкретних цікавих проблем.

Доцільне педагогічно виважене використання проєктно-дослідницької роботи на окремому навчальному занятті (допускається – в рамках окремого етапу уроку), організовуються дні науки, проєктно-дослідницькі тижні та ін. Навчальні проєкти класифікуються в контексті домінування певного виду діяльності учнів таким чином: дослідницькі; інформаційні, творчі, практико-орієнтовані, рольові, прикладні, евристичні.

Проєктна діяльність організовується на такому етапі навчального процесу, коли учні демонструють достатній рівень навичок самостійної дослідницької діяльності. В результаті педагогічного виваженого використання проєктно-дослідницьких технологій навчання учні:

- вміють самостійно опрацьовувати інформаційні джерела, добираючи необхідні інформаційно- комунікаційні технології для роботи;
- навчаються самостійно критично мислити, встановлювати проблеми, та знаходити шляхи їх раціонального розв'язання;
- вміють самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культурного рівня, баченням моральних цінностей;
- розвивають навички командної роботи та вміють толерантно долати конфліктні ситуації;
- навчаються адаптуватись до різних життєвих ситуацій, самостійно набуваючи необхідних вмінь для їх практичного використання при вирішенні життєвих проблем.

Залучення учнів до дослідницької діяльності сприяє навчанню технології аналізу ситуацій, вибору оптимальних рішень, виробленню комунікативної компетентності, дозволяє розширити межі стереотипного мислення, побачити приховані можливості там, де інші їх не помічають, сформувані творчі підходи до генерування нових нестандартних ідей та діяти адекватно та ефективно у складних, нестандартних ситуаціях, тобто сприяє формуванню вміння інноваційно мислити [7]. Саме ці навички найбільш необхідні та актуальні у сучасному світі.

Дослідницька діяльність передбачає виконання учнями навчальних дослідницьких завдань із заздалегідь невідомим результатом, спрямованих на створення уявлень про об'єкт чи явище навколишнього світу, під керівництвом спеціаліста – вчителя-предметника, наукового керівника.

Досить складно педагогу залучити велику кількість учнів до дослідницької діяльності. Та й вікові психологічні особливості також накладають певні обмеження. Тому для учнів 5–7 класів проєктні роботи найчастіше мають реферативний характер з елементами дослідження та аналітичної діяльності.

Теми для учнів 8-9 класів краще вибирати спільно з учителем, звертаючи увагу на їх доступність та актуальність для дитини. Необхідне початкове формування уявлень про дослідницьку діяльність, навчання дітей структурі виконання та правила оформлення дослідницької роботи, ознайомлення з основами застосування інформаційних технологій у дослідній діяльності. Учні 10-11 класів можуть розпочати роботу над дослідницькими та науково-дослідницькими проєктами. Здійсненню цієї діяльності дуже допомагає співпраця педагогів з викладачами ВНЗ. Учень, крім спільної роботи з учителем-предметником, може консультиватися з вченими та аспірантами ВНЗ. Тему, методи дослідження, літературу старші школярі узгоджують із науковими керівниками, а саме наукове дослідження проходить у тісній співпраці з учителем та науковим керівником. Після виконання проєктно-дослідницьких робіт слід організувати їх захист у навчальному закладі на науковій конференції, далі, можливо, рекомендувати подати найкращі дослідження на конкурс-захист наукових робіт МАН.

Залучення учнів до дослідницької діяльності передбачає кілька етапів. На першому етапі дослідницької діяльності учні здійснюють пошук інформації і можливі варіанти розв'язання поставленої проблеми. У ході роботи вчитель організовує рефлексію досвіду пізнавальної діяльності з метою усвідомлення учнями форм роботи над проблемою, методів роботи з інформаційними джерелами. У процесі пошукової діяльності учні навчаються опрацьовувати інформацію та науковий матеріал в різних джерелах і оволодівають прийомами і методами дослідницької діяльності.

На другому етапі залучення учнів до дослідницької діяльності діти самі знаходять і формулюють проблему, підбирають методи для розв'язання поставлених завдань дослідження, складають план роботи і здійснюють пошук наукової літератури. На даному етапі учні отримують досвід постановки проблеми і знаходження відповідей на самостійно поставлені питання.

Під керівництвом вчителів та наукових керівників результати дослідження учні оформлюють у вигляді рефератів, статей, тез і можуть бути представлені на конкурсах або конференціях різних рівнів.

Таким чином, можна зробити висновок, що дослідницька діяльність дозволяє учням виробити вміння та навички, необхідні при здійсненні проєктної діяльності, для майбутнього навчання у ВНЗ та професійної діяльності, оскільки у сучасному суспільстві край необхідні фахівці із вмінням ефективно розв'язувати практичні задачі, прогнозувати наслідки власної діяльності, аналізувати результати та добирати нові підходи в процесі виконання проєктних завдань.

Тривале використання проєктно-дослідницьких технологій навчання, у підсумку, дає підстави стверджувати, що учні із задоволенням відкривають для

себе найскладніший предмет шкільної програми не через призму «сухих» формул і теорем, а шляхом пізнання світу математики та законів природи із врахуванням міжпредметних зв'язків. Виконання проєктних робіт у процесі навчання математики дозволяє не тільки підвищити інтерес і успішність учнів, але й підготувати їх до життя в мінливому світі, де навички критичного мислення, співпраці та застосування знань на практиці стають як ніколи актуальними.

Необхідно й надалі розвивати та вдосконалювати методику роботи з обдарованими дітьми, створювати для них комфортне та творче середовище, що розкриває потенціал та унікальні можливості, сприяти їх залученню до дослідницької діяльності, оскільки обдаровані діти – це інтелектуальний потенціал та майбутнє нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шевчишена О.В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-метод. посіб. /О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОППО, 2016. 237 с.
2. Щорс В.В. Робота з обдарованими учнями: психолого-педагогічні та методологічні аспекти / В.В.Щорс // Завучу. Усе для роботи. Науково методичний журнал. 2016. № 17-18. С. 18-40.
3. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. 176 с.
4. Кушнір В.А., Кушнір Г.А., Ріжняк Р.Я. К-96 Інноваційні методи навчання математики / Науково-методичний посібник. – Кіровоград, РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. 148 с.
5. Збірник завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів у вимогах PISA. Частина 1 / Авторський колектив. За заг. ред. професора О. М. Топузова. Укладачі : О. Г. Козленко і проф. Л. М. Калініна [Електронне видання]. – Київ : Педагогічна думка, 2023. 114 с.
6. Навчально-методичний посібник. /Анікушин А.В., Клурман О.О., Лисакевич А.В. та ін. Х. : Гімназія, 2017. 432 с.
7. Гриб'юк О. О. Проектно-дослідницька діяльність в процесі навчання математики учнів загальноосвітнього навчального закладу /О. О. Гриб'юк //Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2017. № 19. С. 90-98.

Бондаренко Н. Л.,
учитель української мови та літератури
Канівської гімназії імені Івана Франка
Канівської міської ради Черкаської області,
електронна адреса: *natalka.2014@ukr.net*

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА ЯК ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ В РОБОТІ З ЛІТЕРАТУРНО ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Анотація. У статті йдеться про музейну педагогіку як освітню технологію, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів, вихованню громадянської свідомості та патріотизму, формує особистість, збагачує духовну культуру учнів, підвищує мотивацію до навчання.

Ключові слова: музейна педагогіка, напрямки роботи шкільного музею, творчі здібності учнів, літературно-меморіальний музей братів Вараввів, кімната-музей Івана Франка, науково-дослідницькі роботи, Канівська гімназія імені Івана Франка.

Summary. The article discusses museum pedagogy as an educational technology that promotes the development of students' creative abilities, fosters civic awareness and patriotism, shapes personality, enriches students' spiritual culture, and increases motivation to learn.

Keywords: Museum pedagogy, areas of work in a school museum, students' creative abilities, literary-memorial museum of the Varavva brothers, Ivan Franko's museum-room, research projects, Kaniv Gymnasium named after Ivan Franko.

Школа повинна пробудити у дітей стійкий інтерес до художнього слова. Виховання учнів засобами літератури здійснюється не тільки на уроках, а й у процесі найрізноманітніших позакласних заходів, зокрема, у музейній роботі школи. Мета цих заходів – удосконалювати розумові здібності учнів, задовольняти духовні потреби, раціонально використовувати їх дозволя.

Провідною метою виховання залишається ідеал гармонійно розвиненої особистості, що йде з глибин віків. Усебічний розвиток особистості передбачає органічну єдність інтелектуальних, фізичних, моральних, естетичних, трудових якостей, цілісність буття, свідомості й самосвідомості, запитів і поведінки людини.

Шкільні літературні музеї відіграють велику роль в активізації різноманітних позакласних заходів. Створення музею в школі дає учням можливість поєднати розумову діяльність, спрямовану на вивчення літератури, з посиленою практичною роботою – малювання, ліплення, моделювання тощо.

Літературний музей не потребує великих матеріальних затрат, тому його можна організувати в кожній школі. Досвід показує, що вирішальну роль у створенні музею відіграє добре продуманий план і вміння залучити до цієї справи учнів та їх батьків. Особливо велику роль для організації музею мають

екскурсії, експедиції, походи, зустрічі, листування учнів із діячами культури тощо. Залучення дітей до таких видів робіт дасть багато матеріалу, який пізніше стане музейними предметами – різноманітні фотографії, копії експонатів державних музеїв, спогади старожилів, сучасників, місцеві легенди тощо.

Не менш важливою стороною в організації музею є правильне розміщення матеріалів. Проте, як показує практика, в оформленні експозицій часто допускаються недоліки, які знижують її ідейно-художній рівень, утруднюють проведення роботи в музеї, уроків тощо. Найчастіше спостерігається хаотичне розміщення, безсистемне нагромадження експонатів, переобтяження музейної експозиції, розміщення експозицій проти годинникової стрілки, що утруднює її огляд, адже люди читають зліва направо, невміння виділити головні експонати від другорядних.

У кожному музеї потрібно чітко виділити експозиційні розділи. Такі розділи можуть бути представлені одним чи кількома експозиційними вузлами, які об'єднують експонати, тематично близькі за своїм змістом. В експозиційному вузлі необхідно виділити основні й допоміжні. Учні проявлятимуть до експозиції музею більший інтерес, коли вона буде змінною. Музей – це живий організм, який потребує поповнення й оновлення. У музеї можна організовувати виставки, літературно-краєзнавчі календарі тощо.

Одним із компонентів музейної експозиції є тексти. Вони допомагають розкрити ідейний зміст експозиції і поділяються на провідні та допоміжні.

У нашій школі, Канівській гімназії імені Івана Франка, діє два музеї: літературно-меморіальний музей братів Вараввів та кімната-музей І. Я. Франка.

Робота в шкільному музеї І. Я. Франка заснована на принципах наукового вивчення життєвого і творчого шляху поета, прозаїка, філософа, етнографа, драматурга, перекладача Івана Франка та вивчення його епістолярної спадщини. Головним завданням кімнати-музею є залучення учнівського колективу школи до пошукової, дослідницької та наукової роботи з літератури, філософії, історії, іноземної мови. Програма роботи передбачає забезпечення комплексу дій, спрямованих на глибоке вивчення постаті Івана Франка як багатогранної особистості. Музей діє за такими напрямками:

1. Виставкова діяльність.

Завданням цього напрямку є ознайомлення учнів шкіл міста Канева та гостей із новими виданнями творів Івана Яковича Франка та про нього.

2. Науково-дослідницька робота, яка полягає в організації науково-пошукової діяльності учнів з метою збагачення знань про творчу спадщину «володаря дум народних». Учні працюють над такими темами: «Українсько-польські взаємини Івана Франка», «Перекладна франкіана», «Вивчення епістолярної спадщини Івана Франка» та інші.

3. Просвітницька діяльність, завданням якої є дослідження ролі творчої та наукової праці Івана Франка для збагачення духовного розвитку юного покоління. Пропонується така тематика екскурсій у кімнаті-музеї Івана Франка:

«Іван Франко у царстві книг», «Навчання Івана Франка», «Географічна франкіана поеми «Мойсей», «Дитячі роки Івася», «Іван Франко в сузір'ї соратниць-поетес Галичини», «Рід Франків у Нагуєвичах», «Англомовні та німецькомовні переклади творів Івана Франка», «Велика Франкова сім'я», «Іван Франко в Криворівні», «Іван Франко як унікальна неповторна особистість у спогадах сучасників».

4. Видавнича діяльність. Гімназисти щорічно випускають літературно-публіцистичний вісник «Ластівка» з рубрикою «Сучасна франкіана», а також «Літературний альманах», збірку учнівських творів.

Протягом 2002–2025 н.р. були проведені Всеукраїнські науково-практичні конференції, літературно-мистецькі зустрічі. Члени ради музею, учні 9–11 класів, активно працюють у групах.

«Пошуковці», «Науковці» відстежують новинки у франкознавстві, підшукують науково-публіцистичний матеріал на запропоновані теми, а також подорожують по франківським місцям, збираючи матеріал і досліджуючи його. «Екскурсоводи» проводять екскурсії з використанням наочного матеріалу та створення презентацій. «Юні актори» працюють над поширенням Франкового слова, інсценізуючи твори І. Я. Франка.

«Листоноші» відповідають за епістолярну роботу в шкільному музеї, а також підбирають цікавий та пізнавальний матеріал на теми: «Минувшина Канева», «Історія канівських гір», «Історія створення рідної школи», «Освіта в Каневі».

Кімната-музей І. Я. Франка є центром поширення українського слова у рідному місті Каневі та за його межами. За 23 роки роботи в музеї ми зустріли чимало гостей із Львова, Дрогобича, Івано-Франківська, Києва, Луганська, Черкас, Боярки, а також із-за кордону: США (штат Мінесота, ш. Канзас, м.Нью-Йорк 13.12.2002), Німеччини (м. Кобург, 30.08.2002). Свої враження відвідувачі музею залишили у «Книзі вражень».

Почесним консультантом кімнати-музею довгий час був внук І. Я. Франка – Роланд Тарасович Франко. Тісна співпраця з науковцями ЛНУ імені Івана Франка, ДПУ імені Івана Франка, Інституту Франкознавства ЛНУ імені Івана Франка, Івано-Франківського музично-драматичного театру сприяє продовженню активної та плідної роботи учнів Ради музею І. Я. Франка Канівської гімназії.

Розвиток музейної педагогіки як освітньої технології в роботі з літературно обдарованими учнями школи посприяв написанню науково-дослідницьких робіт в МАН: «Проблема національної еліти у посланні Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...» та в поетичному вступі до поеми Івана Франка «Мойсей», «Ода жінці, яка

була завжди поруч». П'єса на 5дій. Вивчення епістолярної спадщини Івана Франка та Ольги Хоружинської»; постановки написаної учнями п'єси, а також уривку із поеми Івана Франка «Лис Микита» на сцені шкіл у Каневі, Львові; неодноразовій участі та перемозі у Всеукраїнському конкурсі творчих робіт «Іван Франко: дух, наука, думка, воля». У 2013 році МОН України затверджено «Програму франкознавства» для факультативних занять з учнями 10–11 класів, яка була розроблена вчителем української мови та літератури Бондаренко Н.Л.

Отже, розвиток музейної педагогіки в школі збагачує духовну культуру учнів, формує особистість, розвиває творчі здібності, сприяє вихованню громадянської свідомості та патріотизму, підвищує мотивацію до навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міхно, О. (2021). Музейна педагогіка. Енциклопедія освіти / НАПН України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер. С. 604. <https://cutt.ly/cGw5KhW>
2. Музейна педагогіка: тематичний показчик літератури / Г. І. Панахид ; Львів. іст. музей. – Львів: ЛІГА Львів, 2015. – 66 с. – (Серія «Музейна педагогіка»).
3. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта й мистецтво в культуротворчому процесі України ХХ – ХХІ ст.: навч. посіб. – Львів: ЛНАМ; Тернопіль: Мандрівець, 2013 . – с. 120–124
4. Електронний ресурс «Музейна педагогіка» на сайті Педагогічного музею України http://pmu.in.ua/category/museum_pedagogics/ [Архівовано 7 листопада 2016 у Wayback Machine.]

Борита І. І.,

*методист ЗДО «Берізка»
pylypenko.irina@gmail.com*

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.

У статті висвітлюються особливості розвитку обдарованих дітей в умовах воєнного стану в Україні та нові виклики, з якими стикаються заклади дошкілної освіти. Розкрито психолого-педагогічні аспекти роботи з обдарованими дітьми в кризових умовах, з акцентом на важливості створення безпечного, емоційно підтримувального та стимулюючого середовища. Детально розглядаються принципи індивідуалізації, методики виявлення та розвитку здібностей, адаптовані до умов укриттів, дистанційної освіти й обмежених ресурсів.

Ключові слова: обдаровані діти, воєнний стан, дошкільна освіта, індивідуалізація, психоемоційна підтримка, креативність, методики розвитку, вихователь, укриття, емоційна безпека, партнерство з батьками.

Війна в Україні внесла кардинальні зміни в освітній процес, зокрема і в роботу закладів дошкільної освіти. Вихователі працюють у надзвичайно

складних умовах, забезпечуючи безпеку, психологічну стійкість та безперервний розвиток кожного малюка. Особливої уваги в цей період потребують обдаровані діти, оскільки воєнний стан створює як серйозні виклики для розкриття їхнього потенціалу, так і нові можливості для спрямування їхньої енергії у конструктивне, життєствердне русло.

Обдаровані діти часто мають підвищену чутливість. Стрес, тривога, вимушена зміна місця проживання чи форми навчання (онлайн, в укриттях) можуть призводити до зниження мотивації, проблем із концентрацією або навіть регресу в раніше набутих навичках.

Основні труднощі:

1. Психоемоційна нестабільність. Обдарованість вимагає стабільного, безпечного та прогнозованого середовища, відсутність ж його блокує пізнавальну активність, замінюючи її гіперзбудженістю, інтроверсією або, навпаки, протестною поведінкою.

2. Обмеженість розвивального середовища. Перебування в укриттях або дистанційна робота можуть суттєво обмежувати доступ до повноцінних матеріалів та можливості спільної творчої діяльності, необхідної для глибокого розвитку здібностей.

3. Складність у виявленні та індивідуалізації. В умовах загального стресу та постійного переривання освітнього процесу важче своєчасно виявити специфічні таланти. Крім того, індивідуальний підхід і диференціація завдань вимагають додаткового часу та ресурсу вихователя, який і без того працює в умовах підвищеного навантаження.

Для ефективної роботи вихователю важливо пам'ятати, що обдарованість – це не лише високий інтелект, а комплекс якостей, які потребують постійного розвитку та підтримки. Джозеф Рензулі [2] слушно зазначав, що обдарованість – це взаємодія між трьома характеристиками: інтелектуальними здібностями, вищими за середні, креативністю та мотивацією до виконання завдання за сприятливих умов навчання. Це означає, що ми повинні підтримувати інтерес дитини, мотивацію та її творче мислення, креативність. Під обдарованістю науковці виділяють внутрішні сприятливі передумови розумового розвитку, що проявляються у дитини в незвичній, високій сприйнятливості до навчання. Саме ця висока сприйнятливості є ключем в руках вихователя: навіть у складних умовах обдарована дитина готова сприймати більше, якщо подача матеріалу буде гнучкою і цікавою.

В умовах воєнного стану робота з обдарованими дітьми має базуватися на двох ключових принципах: безпека та індивідуалізація.

4. Створення безпечного та стимулюючого середовища.

Головне завдання вихователя – бути емоційно стабільним і чуйним,

створюючи простір, де дитина може відволіктися від тривог і займатися улюбленою справою.

Важливі аспекти для підтримки обдарованості [6]:

- психологічна підтримка, використання казкотерапії та арт-терапевтичних технік (малювання, ліплення) для проговорення переживань. Це своєрідний канал для виходу підвищеної чутливості обдарованої дитини, що допомагає перетворити внутрішній хаос на творчий процес.

- впровадження рутин та ритуалів (ранкове коло, спільне читання) для відновлення відчуття прогнозованості та контролю.

- розвивальні осередки в укритті. Навіть у тимчасових приміщеннях варто облаштувати ігрові та розвивальні зони, куточок творчості (папір, олівці, конструктори) що задовольнить потребу в самовираженні. Осередок логіки (шашки, шахи, пазли, дидактичні ігри) – підтримає високий інтелектуальний рівень.

Василь Сухомлинський [3] наголошував "Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості", тому навіть в укритті вихователі повинні зберегти цей світ.

2. Гнучка індивідуалізація та диференціація.

Обдарованій дитині на загальному занятті швидко стає нудно. Вихователь має постійно вводити завдання підвищеної складності та пропонувати альтернативні шляхи пізнання:

- диференційовані завдання. Важливо пропонувати обдарованим дітям додаткові дослідницькі міні-завдання за їхніми інтересам. Наприклад, коли група вивчає тварин, обдарована дитина може отримати завдання: "Дізнатися, як бджола будує стільники?" або "Придумати нову казку про черепаху, яка вміє літати".

- розвиток лідерських якостей. Корисно залучати дитину до ролі помічника, наставника для інших для розвитку соціального інтелекту, емпатії та відчуття значущості. Важливо: не перевантажувати дитину цією роллю, а використовувати її як елемент гри та співпраці.

- підтримка допитливості. Заохочення неординарними запитаннями та використання проблемно-дослідницьких методів навчання, де дитина сама шукає відповідь.

Вам не вдасться ніколи створити мудреців, якщо ви будете вбивати в дітях пустунів\ Жан Жак Руссо\.\ Це нагадування про те, що творчий пошук і вихід за рамки – це не "пустощі", а необхідна умова для розвитку таланту.

Для реалізації принципу індивідуалізації та розвитку обдарованості вихователі можуть використовувати такі методики, адаптуючи їх під формат роботи (група, укриття, онлайн):

1. Методики прискорення та збагачення

Метод «Пізнавальні лабіринти» (збагачення):

Пропонувати обдарованій дитині додатковий матеріал або альтернативні завдання з тієї ж теми, що вивчається групою.

Приклад: доки інші діти вивчають основні кольори, обдарований малює отримує завдання змішати ці кольори, щоб отримати третинні відтінки (коричневий, фіолетовий) або вивчити їхні назви.

Метод випереджувального навчання (прискорення)

Дозволити дитині опановувати окремі навички або знання, які не передбачені її віковою групою, але відповідають її зоні найближчого розвитку.

Приклад: робота з логічними іграми та головоломками для старших дошкільнят або елементами шахів/шашок, щоб задовольнити їхню потребу у складності.

2. Методики розвитку творчості та креативності

Метод мозкового штурму (Брейнстормінг)

Спільне генерування великої кількості ідей для вирішення проблемної ситуації. У ЗДО це гра "А що ще?"

Приклад: "Що ми можемо зробити з однієї старої коробки?" (вихователь записує всі ідеї, не критикуючи). Це розвиває дивергентне мислення – ключовий елемент креативності за Рензуллі [2].

Метод ТРВЗ (Теорія Розв'язання Винахідницьких Завдань).

Навчання дітей знаходити несподівані та оригінальні рішення через ігрові прийоми [5].

Приклад: "Як зробити так, щоб папір не намокав під дощем?" (ігрова постановка проблеми та пошук рішення за допомогою навколишніх предметів).

3. Методики проєктної та дослідницької діяльності

Міні-проєкти.

Надання дитині можливості самостійно, або в малій групі, провести невелике дослідження на цікаву для неї тему.

Приклад: Проєкт "Чому сонечко жовте?" (збір інформації, малювання, демонстрація результату групі). Це розвиває наполегливість (мотивацію) та дослідницьку компетентність.

Метод спостереження з висновками.

Спонукає дитину не просто дивитися, а робити власні висновки з побаченого.

Приклад: Щоденне спостереження за погодою або рослиною, але спонукати обдаровану дитину формулювати причиново-наслідкові зв'язки ("Чому вчора була роса, а сьогодні немає?").

Ці методики можуть бути ефективно реалізовані як в ігрових осередках ЗДО, так і під час вимушеного перебування в укритті, використовуючи мінімум матеріалів.

Також в умовах воєнного часу співпраця з батьками набуває критичної важливості, адже вони є основними партнерами у підтримці розвитку обдарованої дитини.

Рекомендації для роботи з батьками:

1. Повага до індивідуальності дитини. Нагадувати батькам про важливість не проєктувати на дитину власні нереалізовані інтереси, а підтримувати те, що цікаво саме їй.

2. Чесність і чуйність. Обдаровані діти особливо чутливі до неправдивої інформації. Батьки мають бути чесними у спілкуванні про війну та емоції, а також вчасно вловлювати зміни в інтересах дитини, оперативно повідомляючи про це вихователю.

3. Стимулювання наполегливості. Батьки повинні роз'яснювати, що талант – це не лише дар, а й праця. Підтримувати дитину, коли щось не виходить, вчити її бачити помилки як можливість для росту.

Розвиток обдарованих дітей в умовах війни – це не лише освіта, а й важливий внесок у національну стійкість та майбутнє. Наша місія – не дати згаснути цьому яскравому вогнику таланту, підтримати дитину емоційно та спрямувати її виняткові здібності на творення, винахідництво та відновлення, незважаючи на війну.

Пам'ятаймо: обдаровані діти – це наш інтелектуальний потенціал, який має зростати навіть під гуркіт сирен. Наш професіоналізм, чуйність і гнучкість сьогодні – це запорука їхнього успіху та відновлення нашої країни завтра.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021.
2. Бартош О.П. Багатофакторні моделі обдарованості: до проблеми розуміння природи обдарованості. http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/80/part_1/2.pdf
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1979.
4. Методичні рекомендації МОН України щодо організації освітнього процесу в ЗДО в умовах воєнного стану. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2022.
5. Особливості застосування ТРВЗ технології в роботі з дітьми старшого дошкільного віку. <https://trvz-technologies.blogspot.com/>
6. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі. Методичний посібник За редакцією О. Л. Музики Київ-Житомир Видавництво ЖДУ ім. І. Франка 2015. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9932/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A2015.pdf>

Катерина Бурдуваліс,
директор Державного архіву Хмельницької області

Олена Домбровська,
головний спеціаліст відділу забезпечення збереженості документів
Державного архіву Хмельницької області

АРХІВ ЯК ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ: ДОСВІД ПРОЄКТУ «ВСЕ ДЛЯ ДІТЕЙ»

Анотація: Стаття висвітлює досвід організації роботи з дітьми та молоддю в Державному архіві Хмельницької області в межах проєкту «Все для дітей». Основна мета проєкту полягає в трансформації архіву з традиційного сховища документів у відкритий освітньо-культурний простір, де молодь може пізнавати історію, творчо взаємодіяти з документами та долучатися до збереження пам'яті. Проєкт інтегрує пізнавальні, творчі, дослідницькі, соціально-громадянські та психологічні методики, сприяючи розвитку критичного мислення, емпатії, творчих здібностей та громадянської активності учасників.

Досвід реалізації заходів у архіві демонструє його потенціал як середовища для розвитку пізнавальної активності та дослідницьких навичок студентської молоді. Використання інтерактивних методик сприяє формуванню критичного мислення, вмінь аналізу історичних джерел та соціокультурного осмислення матеріалів.

Ключові слова: архів, діти, молодь, освітній простір, інтерактивні методики, генеалогічні дослідження, культурна спадщина, соціально-психологічна підтримка, патріотизм, Хмельниччина.

Abstract: The article presents the experience of engaging children and youth at the State Archives of Khmelnytskyi Oblast within the framework of the project "Everything for Children". The main objective of the project is to transform the archive from a traditional document repository into an open educational and cultural space, where young people can explore history, interact creatively with archival materials, and contribute to the preservation of memory. The project integrates cognitive, creative, research-based, socio-civic, and psychological approaches, fostering critical thinking, empathy, creativity, and civic engagement among participants.

The experience of implementing activities in the archive demonstrates its potential as an environment for developing students' research skills and cognitive activity. The use of interactive methods promotes the formation of critical thinking, historical source analysis skills, and socio-cultural understanding of materials.

Keywords: archive, children, youth, educational space, interactive methods, genealogical research, cultural heritage, socio-psychological support, patriotism, Khmelnytskyi Oblast.

**«Архів – не місце для екскурсій», – казали вони колись...
«Архів – для людей і навіть для дітей», – говоримо ми зараз**
Анатолій Хромов, голова Державної архівної служби України

Сучасний архів перестав бути лише сховищем документів і дедалі більше стає відкритим простором пізнання, центром освіти, культури та діалогу. Він поєднує відкритість, міждисциплінарність, творчий розвиток і сучасні освітні підходи, стаючи місцем, де минуле оживає через досвід, творчість і дослідження.

Державний архів Хмельницької області спільно з архівними установами регіону у межах обласного проєкту «Все для дітей», ініційованого Хмельницькою обласною військовою адміністрацією, реалізує концепцію відкритого освітнього простору, де діти, підлітки та молодь можуть активно досліджувати, творити та пізнавати історію через інтерактивні формати.

Проєкт спрямований на трансформацію архіву з традиційного сховища документів у відкритий освітньо-культурний простір, де минуле оживає через ігри, творчість, дослідження та взаємодію з документами.

Варто зауважити, що архів стає безпечним і підтримувальним середовищем, де учасники переживають історію через емоційний досвід, відчуття причетності та усвідомлення власної цінності. Психологічна підтримка інтегрована у всі освітньо-культурні та творчі заходи, сприяючи розвитку емоційної стійкості, самоусвідомлення та соціальної активності.

В основі роботи архівістів лежить сучасний комплексний підхід, який поєднує дослідницькі, ігрові, творчі, соціально-громадянські, психологічні та цифрово-мультимедійні методики, що дозволяють інтегрувати їх із практичною участю дітей, підлітків та студентської молоді та їх особистим досвідом. Архів стає живим простором, де історія надихає та об'єднує покоління, формуючи соціально-емоційні компетентності, критичне мислення та дослідницькі навички.

Для учнів молодшого та середнього шкільного віку архів організовує інтерактивні арт-заняття, тематичні квести та ігрові екскурсії. Такі формати дозволяють дітям не лише знайомитися з історією через факти, а й відчувати її через власні дії та спільні завдання. Наприклад, у межах проєкту «Все для дітей» учні ліцею №14 ім. І. Огієнка брали участь у тематичному квесті до Дня Соборності України. Пошук архівних документів, пов'язаних із містом і родиною, допоміг дітям зрозуміти значення єдності та громадянської відповідальності, а також розвинути командну взаємодію та навички співпраці. Пізніше школярі відвідували ознайомчі екскурсії до гімназії №2 та лекції до Дня пам'яті жертв Голокосту, що формували навички критичного аналізу подій та емоційної емпатії до пережитого людьми минулого.

Для старшокласників архів пропонує більш складні формати, які поєднують дискусійні клуби, тренінги та проєкти співтворення. Учні ліцеїв № 4 та № 11 разом зі студентами ХГПА та представниками фонду «Хесед Бешт» брали участь у просвітницькому заході «Світло пам'яті в темряві Голокосту». Через

обговорення архівних документів та тематичні дискусії учасники навчалися критично оцінювати історичні події, розуміти контекст пережитого та формувати історичну емпатію. Інші заходи включали тематичні лекції, патріотичні квести та роботу з архівними матеріалами, що дозволяло підліткам самостійно досліджувати історію, аналізувати документи та презентувати власні висновки.

Студенти та курсанти активно долучаються до практичної роботи архіву, що дозволяє поєднувати навчання з професійним досвідом. Вони беруть участь у майстер-класах із упорядкування документів НАФ, цифрових проєктах, створенні інтерактивних карт пам'яті та тематичних експозицій. Лекції з історії діловодства юридичних осіб, краєзнавчі практики та екскурсії дозволяють студентам аналізувати архівні документи та створювати власні дослідницькі матеріали.

Навчальна та виробнича практика студентів включає упорядкування архівних фондів та підготовку документів до оцифрування, участь у підготовці виставок та інтерактивних експозицій, роботу над генеалогічними та історико-краєзнавчими проєктами, створення цифрових матеріалів. Таким чином, студенти не просто отримують теоретичні знання, а активно долучаються до професійної діяльності архіву, відчуваючи себе дослідниками.

Особлива увага приділяється заходам, що поєднують навчання та емоційний досвід. Молодь відвідувала уроки пам'яті, патріотичні квести, лекції про політичні репресії та культурну спадщину, брала участь у підготовці тематичних виставок та презентацій. Такі активності дозволяють учасникам відчувати безпосередній зв'язок із минулим, розвивати співчуття та формувати усвідомлене ставлення до історії.

Архів активно інтегрує сучасні технології у освітню діяльність. QR-мандрівки, інтерактивні карти пам'яті та цифрові виставки дозволяють студентам і школярам працювати з архівними джерелами у новому форматі. Вони створюють генеалогічні проєкти, історико-краєзнавчі дослідження та інтерактивні презентації, поєднуючи науковий підхід із творчістю.

Учасники зазначають, що інтерактивні формати дозволяють «відкривати історію власними очима», підлітки та студенти повідомляють про підвищення самоідентифікації, розвитку емпатії та дослідницьких навичок. Педагогічний ефект проявляється у формуванні критичного мислення, умінні аргументувати позицію, аналізувати джерела та співпереживати історичним героям.

Державний архів Хмельницької області демонструє, що архів може бути не лише сховищем документів, а й живим освітньо-культурним простором. Через інтерактивні, практичні та творчі формати архів об'єднує покоління, формує дослідницькі навички, критичне мислення та історичну емпатію. Практика

студентів у поєднанні з роботою з дітьми та підлітками створює середовище розвитку нового покоління, де знання поєднуються з емоційним досвідом та соціальною відповідальністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційна сторінка Державної архівної служби України у Facebook // URL: https://www.facebook.com/archives.ua/?locale=uk_UA
2. Офіційна сторінка Державного архіву Хмельницької області у Facebook // URL: <https://www.facebook.com/dahmo.gov.ua>
3. Офіційна сторінка Державного архіву Хмельницької області в Instagram // URL: https://www.instagram.com/dahmo_archives/

Вавруш Л. О.,

*вихователь ЗДО №12 «Ялинка» Шепетівської МТГ,
esal7300@gmail.com*

ЕФЕКТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ НОВАЦІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання впровадження педагогічних інновацій у процесі розвитку обдарованих дітей дошкільного віку. Визначено сутність поняття «обдарованість» у дошкільному періоді, обґрунтовано необхідність використання інноваційних підходів у роботі з такою категорією дітей. Окреслено ефективні інноваційні педагогічні технології, зокрема проєктну діяльність, STEM-освіту, використання ІКТ, індивідуалізоване навчання та методи розвитку критичного мислення. Зроблено акцент на ролі педагога-новатора та важливості педагогіки партнерства в контексті взаємодії з родиною обдарованої дитини.

Ключові слова: обдарованість, дошкільна освіта, інновації, педагогіка партнерства, STEM, проєктна діяльність, ІКТ, розвиток здібностей.

У сучасних умовах модернізації дошкільної освіти особливу увагу приділяють питанням раннього виявлення та розвитку обдарованих дітей. Саме в дошкільному віці формуються основи креативного мислення, пізнавальної активності, інтелектуальної допитливості, що є підґрунтям подальшої реалізації особистісного потенціалу. Відтак, виникає потреба у впровадженні ефективних

педагогічних інновацій, здатних забезпечити індивідуалізований, особистісно орієнтований та розвивальний підхід до освіти обдарованих дошкільників.

Обдарованість у дітей дошкільного віку має багатоаспектний характер і може проявлятися у пізнавальній сфері (високий інтелект), творчості (музичній, образотворчій, словесній), лідерських якостях, високій емоційній чутливості тощо. Однією з головних задач педагогічного колективу є своєчасне виявлення таких проявів та створення умов для гармонійного розвитку.

Зазначу, що обдарованість не завжди виявляється у високих результатах – іноді вона маскується за нестандартною поведінкою або нестачею мотивації. Саме тому важливо впроваджувати дієві, гнучкі педагогічні стратегії, що відповідають потребам кожної дитини.

Творча особистість розвивається в умовах постійного розширення пошукових дій, що забезпечується спеціальними умовами виховання чи ініціативою самої особи. Умови проєктуються відповідно до навчання і орієнтуються не на пасивне відтворення, а на розвиток здібностей особистості й на її загальний розвиток. Дослідники при цьому підкреслюють сутність мислення, що полягає в пошуках і відкриттях нового. Отож, у навчанні слід урахувувати такі умови, створювати можливості для пошуків та відкриттів. За сприятливих умов навчання і виховання творчість переростає в особливу якість особистості й виявляється в ставленні до навколишніх предметів, природи, людей, мистецтва, різних видів діяльності і самих до себе. Здібності розвиваються в процесі взаємодії дитини з навколишнім світом, під впливом виховання і навчання. Важливо орієнтуватися на вікові періоди розвитку дитини, що мають особливі, неповторні характеристики. Перехід від одного до іншого віку обумовлений не лише надбаннями, а й помітними втратами. Розвиток здібностей дитини неподільний з віковими періодами і враховує їх своєрідність, орієнтуючись на можливості особистості. Спеціальні здібності сприяють успішному оволодінню і виконанню певного виду діяльності. Утім, усталену, єдину типологію спеціальних здібностей ще не обґрунтовано. Здебільшого це музичні, сценічні, спортивні, математичні, художні, літературні, лінгвістичні, технічні, інженерні, наукові здібності й ін.

Традиційна система навчання часто не враховує темпу розвитку, глибини пізнавальних інтересів і самостійності обдарованої дитини. Інноваційні підходи дозволяють змінити структуру, зміст і методи освітнього процесу, зробити його більш адаптованим до індивідуальних особливостей дошкільника.

Інноваційна педагогіка передбачає:

- застосування нових форм організації освітньої діяльності;
- впровадження інтерактивних та інформаційних технологій;
- створення розвивального середовища, що стимулює творчу активність;

- забезпечення партнерської взаємодії з родиною.

Сучасні інноваційні підходи до роботи з обдарованими дошкільниками:

1. Проектна діяльність

Метод проектів забезпечує інтеграцію знань із різних сфер, сприяє розвитку пізнавальної самостійності, навичок дослідницької діяльності та командної взаємодії. Діти мають змогу самостійно обирати тему, ставити запитання, шукати відповіді, презентувати результати.

Приклади тем проектів:

- «Мандрівка у космос»,
- «Як працює моє тіло»,
- «Світ майбутнього».

2. STEM-освіта в дошкільлі

Інтегрована STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) розвиває критичне та логічне мислення, вміння вирішувати проблеми, конструювати, моделювати. На практиці це можуть бути:

- міні-експерименти,
- робота з конструктором,
- основи робототехніки (з 5–6 років),
- спостереження за природними явищами.

3. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

Використання цифрових інструментів (інтерактивні панелі, освітні платформи, віртуальні екскурсії) дозволяє урізноманітнити навчання, активізувати пізнавальну діяльність, розширити межі досвіду дитини. Водночас важливо дотримуватись принципу доцільності та дозованості.

4. Індивідуалізоване навчання

Індивідуальний підхід передбачає створення освітньої траєкторії відповідно до особливостей розвитку конкретної дитини. Практично це реалізується через:

- адаптацію змісту занять;
- роботу в міні-групах;
- спеціальні інтелектуальні завдання;
- додаткові розвивальні гуртки (логіка, мовленнєвий розвиток, ментальна арифметика тощо).

5. Методики розвитку креативного мислення

Застосування технологій ТРВЗ, ейдетики, латерального мислення допомагає розвивати здатність бачити нестандартні рішення, мислити асоціативно, фантазувати, створювати нові ідеї.

Не менш важливим аспектом інноваційної освіти є активна участь батьків в освітньому процесі. Педагогіка партнерства передбачає:

- залучення родини до проектів та дослідницьких заходів;

- організацію консультацій, тренінгів для батьків;
- ведення індивідуального супроводу дитини разом з родиною;
- формування єдиного виховного простору.

Найбільш практичні методи розвитку творчих здібностей старших дошкільників: мозковий штурм, метод моделювання маленькими чоловічками (ММЧ).

Метод мозкового штурму. Найбільш ефективний метод для подолання психологічної інерції, і за допомогою якого можна отримати максимальну кількість нових ідей у мінімальний термін. Це побудований особливим чином колективний пошук нетрадиційних шляхів розв’язання проблем. Мозковий штурм може виникнути незаплановано, стихійно при вирішенні якогось пізнавального завдання, під час гри-заняття тощо. Скажімо, при обговоренні питання “Як назбирати найбільше найкращих грибів?” діти пропонують: “попросити про допомогу Лісовика”, “подивитися перед мандрівкою в ліс кінофільм про гриби”, “одягнути спеціальні окуляри”, “запитати у дерев, де ростуть найкращі гриби”, “попросити гриби: “Вийдіть нам назустріч!””, “заглянути під листочки, які піднялись над травою, – під ними може бути грибок”, “коли знайдеш один, слід подивитися пильніше біля нього: десь тут має бути ще” тощо. Особливість проведення методу полягає в тому, що діти під час обговорення самі коректують висловлені ідеї, аналізують їх. Метод діє найбільш ефективно за умови дотримання правил:

- доцільно працювати з підгрупою від двох до семи дітей;
- дітям дати таку установку: можна висловлювати будь-яку думку, оскільки її критикувати не можна;
- необхідно заохочувати вільне асоціювання: чим незвичніша ідея, тим вона є цікавішою;
- стимулювати якнайбільшу кількість ідей;
- все висловлене можна комбінувати довільно;
- наприкінці слід зробити підсумок, тобто визначити найбільш цікаву ідею.

Заняття у формі “мозкового штурму” можуть проводитись на початковому або на завершальному етапі вивчення конкретної теми.

Метод моделювання маленькими чоловічками (ММЧ). Ігри з використанням "маленьких чоловічків" допомагають пояснити й змоделювати внутрішню будову предметів і речовин, фізичну суть явищ і процесів, що відбуваються у живій та неживій природі (наприклад, як з води утворюється пара). Суть методу ММЧ полягає в тому, що потрібно уявити: всі речовини, предмети, об’єкти, явища складаються з безлічі маленьких чоловічків, причому живих, мислячих. Вони можуть пересуватися або виконувати якісь дії; ті, що утворюють тверду речовину або предмет, міцно тримаються за руки, і щоб

роз'єднати їх, треба прикласти певне зусилля. Чоловічки рідкого тіла стоять поряд і легенько торкаються один одного плечима: їх зв'язок не дуже міцний і можна легко відділити одного або декількох чоловічків (наприклад, відлити трохи води зі склянки). Газоподібну речовину утворюють чоловічки, які бігають, стрибають, літають незалежно один від одного.

Цей метод допоможе педагогам у доступній формі пояснити дітям процес перетворення різних речовин і навіть утворення електричного струму.

Педагог, що працює з обдарованими дітьми, має бути не лише вихователем, а й наставником, мотиватором, дослідником. Від нього вимагається:

- високий рівень професійної компетентності;
- гнучкість мислення, відкритість до нових ідей;
- готовність до самоосвіти та експериментування;
- здатність створювати середовище, що розвиває.

У сучасних умовах розвитку освіти дедалі більше уваги приділяється питанням ранньої діагностики та підтримки дитячої обдарованості. Відомо, що саме в дошкільному віці закладається фундамент майбутніх інтелектуальних, творчих та особистісних досягнень. Проте вихователь часто стикається з викликом: як вчасно розпізнати здібності дитини й створити умови для їх розкриття без перевантаження або одноманітного навчання?

Мій особистий досвід роботи в цьому напрямку доводить, що за умови грамотного поєднання інноваційних підходів, індивідуального підходу й емоційної підтримки можна досягти високих результатів у розвитку здібностей обдарованих дошкільників.

Мета моєї діяльності – створення сприятливого розвивального середовища для підтримки та розвитку інтелектуальних і творчих здібностей обдарованих дітей дошкільного віку з використанням сучасних педагогічних технологій.

Основні завдання:

- Виявлення ознак обдарованості у дітей шляхом спостереження, бесід, діагностичних вправ;
- Організація індивідуалізованого та диференційованого підходу в освітньому процесі;
- Упровадження ефективних інноваційних методів і технологій;
- Сприяння розвитку творчого мислення, креативності, ініціативності;
- Активна взаємодія з батьками для спільної підтримки дитячих здібностей.

Працюючи вихователем, я дедалі частіше переконуюся, що серед вихованців кожної групи є діти з проявами обдарованості – інтелектуальної, творчої, лідерської, художньо-естетичної. Моя мета – не пропустити цей потенціал, а навпаки – створити умови для його розвитку, не нав'язуючи, а підтримуючи інтерес, допитливість і внутрішню мотивацію дитини.

У своїй роботі я поєдную традиційні освітні методи з елементами інноваційних підходів:

- TRIZ-педагогіка – використовую прийоми фантазування, пошуку альтернативних рішень, вправи на розвиток уяви, логіки та причинно-наслідкового мислення.
- Метод проєктів – сприяє розвитку самостійності, навичок планування, дослідницької активності. Наприклад, спільно з дітьми ми реалізували проєкти «Моя планета – Земля», «Таємниці повітря», «Винаходи, що змінили світ».
- Мнемотехніка – активно використовую схеми, символи, таблиці для кращого запам'ятовування віршів, казок, лічилок.
- Сторітелінг та скрайбінг – впроваджую як інструмент розвитку мовлення, вміння будувати логічні зв'язки, формувати власну думку.
- STEM-елементи в дослідницькій діяльності – пропоную дітям завдання з природничими, математичними та технічними компонентами у формі гри та експерименту.

Розвивальні ігри підвищеної складності – добираю завдання, що виходять за межі стандартного програмового матеріалу, відповідно до інтересів і можливостей дітей.

У групі створено розвивальне середовище, орієнтоване на пізнавальну активність і самостійний вибір дитиною виду діяльності. Діють тематичні центри інтересів:

- «Я - дослідник» (природничі матеріали, прилади для простих експериментів),
- «Логіко-математичний центр» (головоломки, логічні ігри, конструктори),
- «Майстерня ідей» (творчі матеріали для створення власних виробів, арт-техніки),
- «Запитання тижня» - діти самі формують пізнавальні запити, а я допомагаю їм знайти відповіді.

Велику увагу приділяю інформуванню батьків, як розпізнати та підтримувати обдарованість. Проводжу тренінги, консультації, спільні проєкти (наприклад, "Домашні досліди", "Книга родинних талантів").

Обдарованість – не лише високі інтелектуальні показники, а й внутрішній світ дитини, її здатність бачити незвичне в буденному. Завдання педагогів – не «випередити програму», а створити умови, де дитина розвивається природно, радісно, вільно. Моє головне завдання як педагога – створити простір вибору, свободи думки та натхнення, де дитина зростає особистістю.

Інноваційні педагогічні підходи – це не мода, а необхідність, якщо ми хочемо дати дітям не тільки знання, а й інструменти для самореалізації в майбутньому.

Інноваційна діяльність у сфері дошкільної освіти обдарованих дітей є запорукою успішного розкриття їхнього потенціалу. Успішне застосування педагогічних інновацій залежить не лише від наявності методик чи технологій, а передусім від особистості педагога, його творчого підходу, професійної майстерності та бажання допомогти кожній дитині розквітнути. Розвивати обдаровану дитину – не означає навантажувати її додатковими знаннями. Це – про чуйність, гнучкість, віру в її потенціал.

Таким чином, сучасний вихователь має не тільки вчити, а й надихати, не лише спрямовувати, а й співпрацювати, не лише передавати знання, а й розпалювати жагу до пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (2021) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
2. Лисенко Н. М. Обдаровані діти: виявлення, навчання, розвиток. – К.: Літера, 2019. – 160 с.
3. Коноваленко С. О. Розвиток обдарованих дітей у дошкільному закладі: посібник для педагогів. – Харків: Основа, 2021. – 128 с.
4. Ярмаченко М. Д. Психолого-педагогічні основи розвитку обдарованості у дітей дошкільного віку // Дошкільне виховання. – 2020. – № 2. – С. 12–16.

Видиш М. О.,
педагог-організатор, КЗ “Кам’яноярський ліцей”
Чугуївської міської ради Харківської області
marivydysh1326@gmail.com

ШКІЛЬНА МЕДІАСТУДІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ

У статті висвітлюється значення медіаосвіти, як ключового елементу формування медіаграмотності молоді в сучасному інформаційному суспільстві. Описано функції медіаосвіти, що включають критичний аналіз інформації, розвиток технічних і творчих навичок, а також процес медіасоціалізації. На прикладі шкільної медіа студії "School Media" показано, як комплексно покращити медійні компетенції учнів через уроки й майстер-класи з відеозйомки та фотографії. Студія сприяє розвитку критичного мислення, творчості, комунікації й відповідального ставлення до поширення інформації, що готує молодь до безпечної і ефективної взаємодії з цифровими медіа.

Ключові слова: Медіаосвіта, медіасоціалізація, медіастудія, медіаграмотність, цифровий простір

Keywords: Media education, media socialization, media studia, media literacy, digital space.

Сучасні умови вимагають підвищення рівня медіа грамотності та компетентності у сфері медіа. Особливо це стосується молоді, щоб вони вміли критично мислити та були обізнаними.

Термін «медіа-освіта» є калькою з англійської «media education», де перша частина - аббревіатура «mass media communication» (засоби масової інформації). Найбільшого поширення в країнах Заходу набули такі тлумачення «медіа-освіти»:

- надання та одержання знань, джерелом яких є засоби масової інформації (ЗМІ);
- надання та одержання знань про ЗМІ;
- різновиди суспільно корисних знань, здобутих завдяки ЗМІ в поєднанні зі знаннями про них самих.

Медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, Інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Попри те, що теорію та практику медіаосвіти в світі розробляють уже протягом тривалого часу, остаточної визначеності стосовно цього терміну ще немає.[1, с. 4]

На межі тисячоліть активно стали використовувати поняття «медіасоціалізації», яким позначають процес розвитку особистості під впливом медіа (кіно, телебачення, інтернету). Саме з медіа дитина сьогодні має змогу отримувати інформацію про світ дорослих, усотувати зразки міжособового спілкування, сценарії та норми соціальної поведінки. Медіа пропонують свою продукцію все молодшій аудиторії, впливаючи на процес соціалізації на все раніших етапах розвитку особистості.[2, с. 239]

Тому у ліцеї була створена медіастудія "School Media" з метою комплексного покращення медійної грамотності учнів. У цій студії діти не лише опановують базові технічні навички відеозйомки, монтажу та створення фотоконтенту, але й здобувають важливі компетенції критичного мислення.

Учні навчаються аналізувати джерела інформації, відрізняти достовірні факти від маніпуляцій і пропаганди, що особливо актуально в епоху цифрового перевантаження. Такий підхід формує в них відповідальне ставлення до створення контенту і поширення інформації у соціальних мережах і медіа.

Крім технічних аспектів, студія сприяє розвитку творчих здібностей і вмінню грамотно і яскраво висловлювати власні думки через відеоматеріал. Учні вчаться планувати сюжет, складати сценарії, організовувати зйомки і працювати в команді, що розвиває комунікативні навички і впевненість у собі.

Для учнів проводяться освітні заходи та майстер-класи з відеозйомки та фотографії, щоб розвинути їхню творчість, технічні навички та вміння працювати з сучасною медіатехнікою. Під час занять учні вивчають основи композиції, ракурсів, а також освоюють роботу з різними камерами і редакторами для обробки фото та відео.

Майстер-класи допомагають не лише отримати практичний досвід, а й розвинути критичне мислення при оцінці власних робіт. Ці навички є важливими для подальшої творчої діяльності.

Такі заходи сприяють комплексному розвитку учнів, формуванню сучасної медіаграмотності та підготовці до реалізації власних ідей у цифровому просторі.

Крім розвитку технічних навичок, освітні заходи та майстер-класи з відеозйомки і фотографії сприяють формуванню естетичного смаку, умінню виражати власні ідеї через образотворчі засоби. Вони допомагають учням краще зрозуміти сучасні медіатенденції, працювати з візуальними форматами, що особливо актуально у цифровому світі.

Також важливим аспектом є мотивація до самостійної творчості та самовдосконалення, розвиток навичок передачі історії за допомогою зображень і відео, що може стати основою для подальшої професійної діяльності у сферах журналістики, реклами, культурних проєктів.

У результаті учні набувають не лише практичних умінь, а й здатності критично оцінювати інформацію, працювати з контентом відповідально, що є ключовими компетенціями в сучасному інформаційному суспільстві.

Таким чином, такі освітні заходи сприяють комплексному розвитку учнів, формуванню сучасної медіаграмотності та підготовці до реалізації власних ідей у цифровому просторі.

В результаті навчання у "School Media" діти здобувають не лише навички створення інформаційних відеоматеріалів, але й усвідомлення ролі медіа в сучасному суспільстві, здатність відповідально сприймати та генерувати контент, що є цінним ресурсом для їхнього подальшого навчання і професійного зростання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельничук В. О. Медіаосвіта та медіаграмотність. Навчально-методичний посібник - Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. Умань Візаві 2023 р., с.4.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність.*//підручник* - Київ. Академія української преси. Центр вільної преси 2012р. с.239

Вознюк О. В.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови
з методиками викладання у дошкільній та початковій освіті,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
alexvoz@ukr.net*

ЕМЕРДЖЕНТНА ТА ЕПІГЕНЕТИЧНА ПРИРОДА ОБДАРОВАНOSTІ ТА КРЕАТИВНОСТІ

Креативність, що виявляє розвивально-еволюційний аспект/ресурс, охоплює багато споріднених категорій, таких як обдарованість, талант, геніальність, латеральне мислення [2] та ін. Еволюційний й розвивальний алгоритм розвитку креативності та обдарованості можна проілюструвати японським прислів'ям (цитованим Масахіро Йокотані – Masahiro Yokotani), згідно з яким «Коли тобі десять, тебе називають вундеркіндом. Коли тобі п'ятнадцять, тебе називають генієм. Але як тільки тобі виповнюється двадцять, ти просто звичайна людина».

У цьому контексті цікавими є психологічні дослідження, які засвідчують, що діти віком до п'яти років дають до 90% оригінальних відповідей під час відповідних тестувань, семирічні – до 20%, а дорослі – лише 2% [8; 30]. Е. Торренс, вивчаючи особливості творчого мислення у різних верствах населення, показав, що креативність має пік у віці від 3,5 до 4,5 років, а також зростає в перші три роки навчання в школі, знижується в наступні кілька років і потім може отримати поштовх до розвитку [30; 3].

Загалом, можна простежити загальний шлях розвитку креативності як фундаментальної якості особистості, що переходить від віртуального (потенційно-можливого) до актуального (актуально-дійсного) стану. У цьому аспекті важливим постає так званий телеологічний парадокс, або парадокс розвитку, який полягає в тому, що нове виникає зі старого і водночас не зі старого, оскільки в цьому випадку різниця між новим і старим зникає: якщо нове виникло зі старого, то воно, відповідно, міститься в ньому в потенційно-віртуальному стані і не є принципово новим. Водночас, якщо старе виникає саме з себе, тобто існує у невизначених часових рамках, то це суперечить аксіомам часового порядку [6] і веде людську свідомість до епістемологічного «глухого кута».

У теорії Ч. Дарвіна цей парадокс реалізується у факті, що новий вид виникає зі старого і водночас не з нього. Святий Августин висловив суть цього парадоксу такими словами: «Будь-яке минуле вже не є існуючим, а будь-яке майбутнє ще не є існуючим, отже, як минуле, так і майбутнє є недоліки в бутті», що дає підставу припустити, що світ існує лише мить між минулим та майбутнім, на межі (у точці біфуркації) між ними. Як висловився Артур Шопенгауер у книзі

«Світ як воля і уявлення», «Ніхто ніколи не жив у минулому, нікому не доведеться жити в майбутньому; теперішнє є формою життя».

Можна сказати, що мета розвитку будь-якого об'єкту присутня в ньому як потенційний (віртуальний, ідеальний) чинник: оскільки процес розвитку будь-якого об'єкта/явища нашого світу спрямований на конкретний, а не на будь-який результат, то мета розвитку системних утворень присутня на початку їх розвитку, коли на питання, як процес цього розвитку може бути визначений чинником, який ще не існує як об'єктивна реальність, можна відповісти таким чином – ідеально) [23]. Це дозволяє припустити, що розвиток системи в напрямку зростання її складності забезпечується керуванням з майбутнього – ідеальним та досконалим станом системи, який у майбутньому досягне максимально можливого рівня своєї еволюційної складності/досконалості (див. феномен «ретропричинності» у фізиці [27; 12; 20; 31] та психології [1; 37]).

Таким чином, процес розвитку будь-якої системи, відповідно до синергетичного погляду на цей процес, контролюється її майбутнім віртуальним станом під час переходу від ієрархізації до деієрархізації через нейтральну зону динамічного хаосу, де система відкрита для надслабких (інформаційних) сигналів, що походять від її майбутнього віртуального стану та постають еволюційними атракторами цієї системи: У контексті синергетичного знання розвиток/зміну об'єктів можна репрезентувати у вигляді синергетичної схеми чергування ієрархічних та деієрархічних фаз розвитку систем, коли системи проходять нейтральну (граничну, трансформаційну, біфуркаційну) точку свого розвитку [32].

Цей алгоритм розвитку креативності розкриває її емерджентну природу в контексті вибухової/біфуративної генерації креативності та її зв'язок з хаосом, невизначеністю, надситуативністю, трансцендентальністю (Рис. 1).

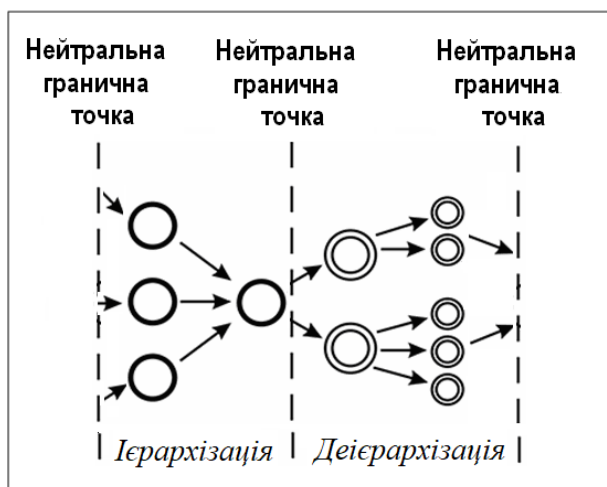

Рис. 3. Чергування процесів ієрархізації та деієрархізації системи, що розвивається, через нейтральну граничну точку (точку біфуркації): синергетична "гра в бісер" [32]

Емерджентна природа креативності розкриває необхідність вивчення розвитку креативності, починаючи з аналізу розвитку споріднених категорій, першою з яких є категорія *обдарованості* [15; 22; 35].

Вивчення проблеми обдарованості дітей дозволяє зробити висновок, що обдарованість можна розуміти як фундаментальне поняття (конструкт, парадигму) сучасної освіти. Водночас питання обдарованості має багато аспектів. З одного боку, деякі дослідники вважають, що обдарованість дитини в певній сфері її життєдіяльності притаманна кожній дитині.

З іншого боку, інші науковці стверджують, що не всі діти є обдарованими. Обдарованість можна розглядати як актуальну характеристику дитини, видимою на поверхні її діяльності, так і потенційну якість, яку потрібно «*пробудити*», «*звільнити*», «*розгорнути*», *розширити*, *актуалізувати*, *розвинути*.

Деякі дослідники вважають, що цей процес може відбуватися на будь-якому етапі життя людської істоти, інші стверджують, що обдарованість легше актуалізувати протягом особливих (критичних, сензитивних) моментів або фаз траєкторії розвитку людини.

У цьому контексті феномен «дітей Мауглі», виховані тваринами в ранньому віці, ілюструє, що такі особи, пропустивши сенситивні фази розвитку та потрапивши в цивілізоване середовище, часто залишалися на примітивному рівні розвитку. Однак навіть примітивне соціальне середовище забезпечує тонкі інформаційні сигнали, здатні розкрити потенціал дитини як члена суспільства, який, ймовірно, буде розвиватися далі за допомогою певних стимулів навколишнього середовища. Задokumentований випадок стосується хлопчика, якого батьки тримали в комірчині до шести років з мінімальною соціальною взаємодією. Після того, як його звільнили та помістили в цивілізоване середовище, він швидко наздогнав своїх однолітків у розвитку.

Інший випадок описує примітивне кочове плем'я в Парагваї, гуайкі. Ж. Веллар (J. Vellard), французький етнограф, знайшов дворічну дівчинку, покинуту в кемпінгу. Він привіз її до Франції, де вона виховувалась у цивілізованому середовищі. До 20 років вона нічим не відрізнялася за інтелектом та соціальною інтеграцією від освічених європейських жінок, ставши етнографом та опанувавши різні мови. Зрозуміло, що якби дівчинці, яка «занурювалася» в високорозвинену людську цивілізацію, було не 2 роки (коли відбувається найінтенсивніший процес дозрівання відповідних механізмів людської психіки), а 8–10, результати її виховання й розвитку не були б такими вражаючим.

Зазначені свідчення ілюструють важливість потенційних ресурсів обдарованості, властивих *Homo sapiens*, які розкриваються та розвиваються у відповідному соціальному середовищі. Крім того, ці факти підкреслюють роль

сенситивних фаз, або «інформаційних вікон», у розвитку живих істот, коли вони відкриті певним впливам навколишнього середовища.

Слід зазначити, що деякі дослідники вважають, що обдарованість зберігається в психічній структурі людини протягом тривалого періоду її життя у «сплячому» стані; інші вважають, що людина втрачає характеристики, пов'язані з обдарованістю, з віком, якщо вони не були затребувані освітньою/соціальною системою та актуалізовані цією системою [15; 22; 35].

За таких умов обдарованість, у певному сенсі, пов'язана з такими характеристиками людини, як геніальність, креативність, талант тощо, які можна диференціювати в площині дихотомії «актуальне-існуюче» (наявне) – «потенційне-можливе» (перспективне) (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляція суттєвих характеристик людини у контексті дихотомії
«актуально-дійсне» – «потенційно-можливе».

<i>Потенційно-можливе</i>	<i>Актуально-дійсне</i>
Правопівкульова психіка	Лівопівкульна психіка
Циклотимія	Шизотимія
Генетична спадковість	Епігенетична спадковість
Розум	Інтелект
Креативність	Творчість
Обдарованість	Талановитість
Талановитість	Геніальність
Вміння/навички	Знання
Виховання	Навчання

Аналіз проблеми обдарованості дітей засвідчує, що дитина є багатогранно обдарованою особистістю, яка має переважно правопівкульову (до 5-6 років), пластичну психіку, величезні емоційно-сенсорні ресурси, високодинамічні психічні процеси та метаболізм. «Розблокувати» обдарованість як емерджентну сутність (системну властивість цілого, згідно з синергетичним поглядом на проблему), можливо за допомогою специфічних освітніх/розвивальних процедур. Синергетичний принцип «талант як синтез талантів» («дитина є носієм багатьох обдарувань») передбачає, що різні здібності дитини співіснують у психіці в стані синергетичної єдності. Розвиток одного таланту сприяє розвитку та посилюється через розвиток інших талантів/обдарувань.

Саме дитинство може позитивно впливати на дорослу людину, здатну реактивувати цей стан. Це було продемонстровано в психолого-педагогічному експерименті, проведеному нами у 2020 році в Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Під час першого заняття зі студентами першого курсу (спеціальності «сценічне мистецтво»), кожному з 14 студентів було запропоновано прочитати вголос короткий текст англійською мовою з метою аналізу рівня володіння ними іноземною мовою. Помилки під час читання не

виправлялися викладачем. Після цього студентам запропонували уявити себе 5-6-річними дітьми та перечитати той самий текст, ніби вони були дітьми. Кількість помилок у вимові значно зменшилася.

Цей факт підтверджує те, що метод інфантилізації, який був використаним, є психологічно позитивним регресом у дитинство. В освітній практиці відомо, що запам'ятовування великих обсягів матеріалу часто пов'язане з фізичною напругою, що призводить до «мікростресу» та відповідних вегетативних змін в людському організмі. У такому стані учні виглядають «активними», що нагадує передстартову позицію в гонці. Класична педагогіка розглядає це як ілюстрацію традиційних принципів активного навчання. Однак дослідження Інституту сугестології в Софії (Болгарія) підтвердили, що ефективне запам'ятовування може супроводжуватися очевидною пасивністю, а не фізичною/психофізіологічною напругою. За таких умов, можна дійти висновку, що інфантилізація сприяє розслабленому стану м'язів, що сприяє процесам гіперзапам'ятовування [16].

У цьому контексті можна згадати феномен «*базальної геніальності*» кожної дитини, який А. Маслоу описав як «принцип сакральності», що є властивим усім дітям і проявляється як їхнє прагнення до досягнення великих цілей [18; 19].

За таких умов важливо зазначити, що «вивільнення» дитячого комплексу сакральності у дорослої людини може відбуватися в критичних умовах/життєвих ситуаціях. Наведемо приклад.

У 1939 році 25-річний студент Джордж Данциг (George Danzig) навчався в Каліфорнійському університеті. Одного разу він запізнився на 20 хвилин на лекцію зі статистики. Він зайшов, сів за стіл, намагаючись зрозуміти, що пропустив. Дані для двох математичних задач були записані на дошці. Й. Данциг сприйняв ці задачі як домашнє завдання на наступне заняття. Вдома він пошкодував, що запізнився на урок, оскільки задачі були надто складними. Й. Данциг подумав, що, мабуть, пропустив щось важливе для їх розв'язання. Після кількох днів наполегливої праці він нарешті розв'язав ці задачі. Задоволений досягнутим результатом, він кинувся до професора та віддав йому зошит. Професор, Єжи Нойманн (Jerzy Neumann), неуважно прийняв розв'язані задачі. Коли він пізніше переглянув те, що йому приніс студент, то був приголомшений: він згадав, що на початку однієї зі своїх лекцій він розкрив студентам умови цих двох задач – двох нерозв'язних задач, які не могли розв'язати видатні математики того часу.

Реалізація сакральності значною мірою залежить від структури та змісту соціально-педагогічного середовища, в якому зростає дитина. Наведемо приклад.

В одному експерименті учнів із середнім рівнем інтелекту розділили на дві групи. Одному вчителю сказали, що його учні надзвичайно розумні, тоді як

іншому вчителю (з таким же самим рівнем кваліфікації) сказали, що його клас складається з учнів з низькими академічними досягненнями. Наприкінці року тестування показало значно вищі результати серед «розумної» групи.

На стандартних курсах психології Р. Розенталь та К. Фоде (R. Rosenthal and K. Fode) доручали студентам навчати щурів орієнтуватися в лабіринтах. Половині студентів сказали, що їхні щури спеціально виведені для кращого вирішення проблем, тоді як інша половина вважала, що їхні щури нездатні до цього. «Обдаровані» щури перевершували «нерозумних», що засвідчує те, як очікування формують результати [24].

У генетичному експерименті, описаному Ю. Гіппенрейтером (Y. Gippenreiter) у книзі *«Вступ до загальної психології»*, описано серію експериментів, спрямованих на розуміння зв'язку між середовищем та спадковістю. В експерименті «розумні» (успішні) та «дурні» (невдалі) щури були відібрані та виведені на основі швидкого знаходження приманки в лабіринті змінної конфігурації. Схрещування проводилися всередині кожної групи, і ця процедура повторювалася протягом шести поколінь. У результаті цих експериментів були отримані переконливі докази щодо впливу накопичення генетичної схильності щодо успішного навчання. Однак, якщо умови експерименту змінювалися, змінювався і результат: відібране покоління «розумних» щурів вирощувалося в збіднілому середовищі, де вони були позбавлені багатих вражень та можливості активно діяти. У результаті виявилось, що такі щури під час навчання в лабіринті діяли лише на рівні «дурних» тварин, вирощених у природних умовах. Протилежні експерименти з вирощуванням «дурних» щурів у збагаченому середовищі показали результати приблизно такі ж, як і у «розумних» щурів, вирощених у стандартних умовах [7].

Ці дослідження підтверджують важливість умов виховання у процесі формуванні здібностей живих істот. Загальний висновок, який можна зробити, є більш важливим: *чинники навколишнього середовища мають вагу, порівнянну зі спадковими чинниками, і іноді можуть повністю компенсувати або, навпаки, нейтралізувати вплив останніх.*

На основі вищезазначених фактів та інших досліджень ми сформулювали педагогічну аксіому, яка є частиною розробленого нами корпусу педагогічних аксіом: «Уявлення педагога (як і загальні характеристики особистості педагога) щодо об'єкта педагогічного впливу можуть мати вирішальний вплив на освітній процес та його результат».

Таким чином, дитину в ранньому дитинстві можна вважати багатогранно (і навіть геніально) обдарованою істотою. Прикладом цього є історія однієї угорської родини.

Люди, які досягли повноліття у 1980-х та 1990-х роках, можливо,

пам'ятають стрімкий злет сестер Полгар – Жужі, Софії та Юдіт. Вони не лише потрапили до *Книги рекордів Гіннеса*, але й ці «прості вундеркінди» перетворилися на професійних шахових гросмейстерів. Ці дівчата сміливо змагалися з гросмейстерами-чоловіками та регулярно перемагали їх, доводячи, що шахістки не менш здібні, ніж їхні колеги-чоловіки. Виховання цих вундеркіндів, можливо, ніколи б не відбулося без їхнього батька, угорського педагога-психолога Ласло Полгара, який поставив собі за мету довести світові, що виховання геніїв цілком досяжне.

Ця подорож у дивовижне розпочалася в середині 1960-х років, коли Ласло Полгар, тоді молодий педагог і психолог, вирішив провести надзвичайний експеримент. Він мав на меті виховати дітей, які стали б геніями. Для підготовки він ретельно вивчив біографії великих особистостей і дійшов висновку, що за умови тривалих і кропітких зусиль, поєднаних з високим ступенем цілеспрямованої відданості, така мета цілком досяжна. Л. Полгар планував провести цей експеримент на власних дітях. Однак на той час він був неодружений. Щоб вирішити цю проблему, він розмістив оголошення в газетах, заявивши, що шукає дружину, яка допоможе йому провести експеримент. На його оголошення відповіла Клара Альтбергер, вчителька, яка мешкала в адміністративному центрі Закарпатської області.

Після знайомства вони одружилися, і в 1969 році народилася їхня перша донька, Жужа. Вони розпочали педагогічний експеримент, коли Жужі було 3,5 роки. Як і будь-яка дитина, Жужа досліджувала шафу своїх батьків і знайшла в шаховий набір. Будучи професійним педагогом, її батько вирішив скористатися цією нагодою: він розробив гру, де шахові фігури відігравали роль казкових персонажів.

Після народження ще двох дочок, Софії в 1974 році та Юдіт у 1976 році, батьки зрозуміли, що експеримент потрібно підвести на новий рівень. Обом батькам довелося звільнитися з роботи, щоб присвятити весь свій час донькам, які перейшли на домашнє навчання. Цей підхід принципово відрізнявся від стандартних шкільних програм. Для Полгарів цей етап експерименту виявився одним із найскладніших. Органи опіки над дітьми рішуче виступали проти рішення батьків, навіть залучаючи поліцію. Однак саме їхня старша донька, Жужа, допомогла вирішити проблему. До 10 років вона стала майстром спорту гри в шахи серед дорослих, а у 12 років почала перемагати відомих гросмейстерів. Що стосується її академічного прогресу, то Жужа вже у сім років могла вільно читати та писати, а її математичні здібності значно перевершували здібності її однолітків.

У сім'ї Жужа стала третьою вихователькою, допомагаючи батькам навчати молодших сестер. Професійні тренери з шахів почали помічати її талант.

Невдовзі батьки отримали офіційний дозвіл на домашнє навчання. До кінця 1970-х років доктрина Ласло Полгара щодо виховання геніїв набула своєї остаточної форми. Кожен день був структурований таким чином: мінімум 4 години присвячувалося обраній спеціальності (шахам); 1 година вивченню мови, починаючи з есперанто, потім англійської та інших мов; 3 години призначалися загальноосвітнім предметам; 1 година – психології та педагогіці з ігровими перервами кожні 20 хвилин; 1 година – фізичному вихованню.

У результаті діти витрачали на навчання не менше 8 годин на день, хоча за потреби цей час міг продовжуватися до 11 годин. Дивовижно, але діти Полгарів завершили річну програму з предметів початкової школи лише за 7-10 днів. Критики стверджували, що батьки утримували своїх дітей у «домашній в'язниці», але життя довело протилежне. У 12 років старша донька Полгарів очолила національний рейтинг жіночих шахісток. Через три роки вона посіла перше місце в рейтингу ФІДЕ. Її перемоги в турнірах утримували сім'ю, оскільки її батьки не мали офіційної роботи. Жужа не зупинялася на досягнутих результатах і в 1990 році стала гросмейстером у чоловічій версії шахів. Її головним досягненням стало здобуття титулу чемпіонки світу серед жінок у 1996 році. Молодші сестри наслідували її приклад. У 1988 році вони викликали сенсацію, коли разом взяли участь у Жіночій шаховій Олімпіаді. Вперше в історії угорських жіночих шахів їхнє сімейне тріо зайняло перше місце. Дванадцятирічна Юдіт стала справжнім одкровенням Олімпіади, отримавши звання найкращої гравчині. У міру дорослішання сестри поступово відходили від офіційних шахових змагань, створюючи власні сім'ї. Однак вони ніколи повністю не розривали зв'язків зі своїм основним видом спорту. Наймолодша сестра, Юдіт, написала шахову книгу для дітей. Середня сестра, Софія, вийшла заміж за грузинського гросмейстера Іону Косашвілі та переїхала до Ізраїлю. Старша, Жужа, після народження двох дітей, ненадовго відійшла від турнірів, але повернулася, коли її діти підросли. Вона брала участь у масових турнірах, змагаючись одночасно з сотнями гравців. Наприклад, у 2005 році, під час одного з таких заходів, Жужа Полгар зіграла проти 328 суперників, вигравши 309 партій. Наступного сезону вона взяла участь у шаховому марафоні, де у віці 37 років екс-чемпіонка світу зіграла 1131 партію за 17 годин.

Таким чином, розглянутий випадок демонструє, що експеримент з виховання дітей-геніїв, задуманий Ласло Полгаром, мав успіх. Незважаючи на певні труднощі, родині вдалося виховати надзвичайних спортсменів, які не лише перемагали на престижних турнірах, а й перемогли майже всіх видатних шахістів-чоловіків. Наймолодша сестра, Юдіт, стала наймолодшим гросмейстером у світі, перевершивши рекорд Боббі Фішера на один місяць.

Безсумнівно, сам Ласло Полгар був талановитим, або навіть геніальним педагогом, надзвичайно послідовним у досягненні своєї мети. Він передав свій талант своїм дітям у рамках так званого *епігенетичного успадкування* (що реалізується через вплив оточення). У цьому контексті можна стверджувати, що *людська поведінка та генетична/спадкова інформація взаємно доповнюють одна одну: виховання впливає на геном, а епігенетичні зміни можуть успадковуватися*.

У зв'язку із зазначеним типом спадковості можна сказати, що людська поведінка та генетична інформація перебувають у взаємодоповнювальних відносинах, коли виховання впливає на геном. Водночас епігенетичні зміни можуть успадковуватися, коли генотип визначає не поведінку як таку, а загальні принципи побудови нейронних ансамблів/ланцюгів, відповідальних за обробку вхідної інформації та прийняття рішень, і ці «обчислювальні пристрої» здатні до навчання та постійно перебудовуються протягом життя.

Відсутність прямої та остаточної відповідності між генами та поведінкою не суперечить тому факту, що конкретні мутації можуть змінювати поведінку передбачуваним чином. Поведінкова риса, яка спочатку неодноразово проявлялася в результаті навчання, з часом може стати інстинктивною (вродженою), і ця зміна може бути «записана» в генотип людини.

На цьому етапі важливо зазначити, що нещодавні відкриття в епігенетиці (яка досліджує чинники середовища, які змінюють ДНК), дослідженнях мозку та соціології підтвердили гнучкість розвитку людини. «Сьогодні низка дослідників дотримується думки, що біонаукові дослідження в галузі епігенетики дають нові уявлення про молекулярні механізми, через які соціальне та фізичне середовище впливає на організм людей та тварин» [21, с. 73]. Концепція нейропластичності в науках про мозок стосується «здатності нашого мозку змінюватися на основі зовнішніх або внутрішніх впливів» [11, с. 77-83]. Теорія щодо сукупності зв'язків між нейронами в нервовій системі, також несе оптимістичні дані щодо гнучкості людського мозку. Ця теорія передбачає, що будь-які особистісні зміни стосуються передбачають відповідні зміни зв'язків у мозку. Окрім цього, три важливі проекти, такі як «*Проект дошкільної освіти Перрі*», «*Абецедаріанський проект*» та «*Партнерство медсестер та сімей*» (*The Perry Preschool Project, the Abecedarian Project, the Nurse-Family Partnership*), виявили, що всупереч поглядам генетичних детерміністів – тих, хто приписує життєві перспективи людини її генам, – «раннє втручання може мати позитивний та тривалий вплив на дітей у неблагополучних сім'ях» [9, с. 5]. З цього випливає, що які б відмінності не існують між людьми, організація середовища може відігравати значну роль у покращенні успішності людей, що має фундаментальні наслідки для організації соціально-освітнього середовища. Однак, враховуючи

переконливі докази впливу чинників навколишнього середовища на людину (не лише фізичного середовища, а й біотичного та соціального) [34, с. 245], **нативізм** (філософсько-психологічна концепція, за якою людині притаманні незалежні від досвіду вроджені ідеї) все ще відіграє певну роль у формуванні освітньої політики та практики, і багато освітян дотримуються неформального нативізму, вважаючи одних учнів здібними, а інших – нездібними. Примітно, що впливові філософи освіти від стародавніх греків до наших днів підтримували різні версії нативізму [17, с. 144; 25, с. 131].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що розвивально-педагогічний вплив на нейронну структуру людського мозку може певним чином змінювати генетичні структури. Ці зміни можуть передаватися майбутнім поколінням, впливаючи на спадковість на генетичному рівні.

Експериментальні дослідження дослідників з Каліфорнійського університету засвідчили, що намір людини виконати будь-яку дію не лише змінює біохімію мозку, але й змінює його розмір та структуру. Миші, яких протягом кількох поколінь поміщали в умови, що вимагали підвищеної фізичної активності, розвивали різні структури скелета та мозку та демонстрували інтенсивніший метаболізм порівняно з їхніми менш активними аналогами [13; 14; 33].

Цей висновок стосується не лише позитивних, але й негативних (викликаних стресом) змін. Негативні події можуть запускати хімічні реакції, які фундаментально змінюють спосіб взаємодії нейронних мереж у мозку, тим самим змінюючи його структуру [39].

Слід зазначити, що генетичні та епігенетичні чинники можуть конфліктувати один з одним. Для ілюстрації цього висновку можна навести педагогічний факт, про який повідомляє Роберт Р. Блейк (Robert R. Blake), і який справив на нього незабутнє враження. У 1997 році в Індії хлопчик, син шевця, соромився свого соціального статусу. Маючи намір змінити своє життя, він старанно навчався. Закінчивши школу з відзнакою, він поїхав до Лондона, щоб стати юристом. Він невпинно працював і навчався, досягнувши слави та багатства. Роками пізніше, під час канікул, він повернувся до батьків і, підкорившись ностальгічним спогадам, почав допомагати батькові в майстерні. Занурившись у просту фізичну працю – забивав цвяхи та ремонтував підшви – він зрозумів, що відчувається по-справжньому щасливим лише в майстерні батька. Він так і не повернувся до Лондона, пояснюючи це тим, що ця примітивна, але водночас корисна робота приносила йому справжню насолоду.

Потенціал розкриття дитячого генія можна побачити в різних контекстах, наприклад, через навчання на основі ініціації [29]. Це соціокультурне явище, яке часто асоціюється з обрядами посвячення, не лише означає соціальний перехід, але й надає ініційованим *трансформаційну освіту*. Іноді ініціація передбачає містичні

процедури, здатні фундаментально змінити психологічний стан учасників, нагадуючи педагогічний «метод вибуху» [4]. Гіпнотичні стани також можуть значно підвищити інтелектуальний та творчий потенціал. Наприклад, дослідження засвідчують, що шахіст-початківець може різко покращити свої навички за допомогою технік трансу, які також застосовні до інших сфер людської діяльності [10; 28; 36; 38]. Сугестопедичні та інші нетрадиційні/інноваційні методи, спрямовані на активацію змінених станів свідомості, можуть привести до виявлення надзвичайних здібностей [16]. Прикладами є люди, які набувають обчислювальних здібностей (наприклад, фермер, у якого вдарила блискавка, перетворився на «диво-лічильника», здатного здійснювати практично миттєво складні математичні обчислювання), або стають поліглоти [5].

Один помітний випадок – це випадок В. Мельникова, сучасного поліглота, а інший – американець Майкл Томас Боутрайт (Michael Thomas Boatwright), який незрозумілим чином почав розмовляти шведською після того, як прийшов до тями: після інциденту, коли шістдесятирічний Боутрайт втратив свідомість, він міг спілкуватися шведською з лікарями лише через перекладача та не впізнавав себе в дзеркалі.

Отже, *обдарованість слід розглядати як парадигму сучасної освіти*. Дитина віком до 5-6 років як переважно правопівкульова істота, що характеризується колосальними емоційно-сенсорними ресурсами, являє собою багатогранно обдаровану людську істоту. Обдарованість, що розуміється як емерджентна властивість (системна характеристика цілого, згідно з синергетичною перспективою), може бути «розблокована» та актуалізована за допомогою специфічних розвивальних/освітніх процедур. Реалізація цього процесу значною мірою залежить від структури та змісту соціально-педагогічного середовища, в якому дитина живе та розвивається. Існує можливість «вивільнення» ресурсу обдарованості в дорослому віці під час критичних життєвих умов чи ситуацій.

Існує висока ймовірність того, що саме дитинство позитивно впливає на дорослих людей, які здатні реактивувати цей стан протягом свого життя. У зв'язку з цим *метод інфантилізації* – психологічно позитивного регресу в дитинство (традиційно це явище вивчається в рамках негативних освітніх тенденцій, у тому числі у контексті кроскультурних досліджень [26]) – може бути використаний для оптимізації освітнього процесу.

Аналізуючи проблему обдарованості/геніальності та її зв'язок із генетичними властивостями, можна дійти висновку, що розвивально-педагогічні впливи значною мірою формують нервову/нейронну структуру людського мозку. Ці впливи можуть отримати відповідне вкорінення в генетичних структурах людини і передаватися майбутнім поколінням через механізм спадковості.

Перспективу наших досліджень можна пов'язати із подальшим вивченням взаємодії між генетикою, освітою та нейронною пластичністю мозку людини щодо підтримки та розвитку людського потенціалу протягом поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bem, D. J. (2011). Feeling the future: Experimental evidence for anomalous retroactive influences on cognition and affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(3), 407–425. <https://doi.org/10.1037/a0021524>
2. Bono, Edward de (1977) *Lateral Thinking : A Textbook of Creativity*. Penguin Books.
3. Csikszentmihalyi, M. (1996). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York, NY: HarperCollins Publishers.
4. Cunningham, J. 2021. Anton Semyonovich Makarenko. *Encyclopædia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Anton-Semyonovich-Makarenko>.
5. Frank D. Mitchell (1907). Mathematical Prodigies. *The American Journal of Psychology*, 18(1), 61–143
6. French, Tim & McCabe-Dansted, John & Reynolds, Mark. (2010). *Axioms for Obligation and Robustness with Temporal Logic*. 66-83. https://doi.org/10.1007/978-3-642-14183-6_7.
7. Gippenreiter, Y. B. (1998). *Introduction to general psychology. A course of lectures*.
8. Guilford J. (1972) Intellect and the Gifted Gifted. *Child Quarterly*, 16, 175-184. <https://doi.org/10.1177/001698627201600301>
9. Heckman, J. J. (2013). *Giving kids a fair chance*. Cambridge: New York.
10. Hoye, Scott. (2013). Creativity and Hypnotizability in Creative Individuals. *Thesis for: Psy.D.* <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.1568.1042>.
11. Jensen, E., & McConchie, L. (2020). *Brain-based learning: Teaching the way students really learn*. California: Corwin Press, Inc.
12. Joseph, Rhawn. (2020). *Paradoxes of Time Travel: The Uncertainty Principle, Wave Function, Probability, Entanglement, Quantum Physics, Multiple Worlds*. Cosmology Science Publishers.
13. Kelly, S. A., et al. (2012) Functional genomic architecture of predisposition to voluntary exercise in mice: expression QTL in the brain. *Genetics*, 191(2), 643-54. URL: <https://doi.org/10.1534/genetics.112.140509>
14. Kolb, E. M., et al (2013) Mice selectively bred for high voluntary wheel running have larger midbrains: support for the mosaic model of brain evolution. *Journal of Experimental Biology*, 1; 216, 515-523. URL: <https://doi.org/10.1242/jeb.076000>.
15. Lo, C. O., & Porath, M. (2017). Paradigm Shifts in Gifted Education: An Examination Vis-à-Vis Its Historical Situatedness and Pedagogical Sensibilities. *Gifted Child Quarterly*, 61(4), 343-360. <https://doi.org/10.1177/0016986217722840>
16. Lozanov, G. (2009). *Suggestopedia/Reservopedia: Theory and practice of the liberating-stimulating pedagogy on the level of the hidden reserves of the human mind*. Sofia: St. Climent Ohridski University Press.
17. Marley-Payne, J. (2021). Rethinking nature and nurture in education. *Journal of Philosophy of Education*, 55(1), 143-166.
18. Maslow A.H. (1976) *The Farther Reaches of Human Nature*. N. Y.: Penguin Books.
19. Maslow, A. H. (1964). *Religions, Values and Peak-experiences*. Columbus, OH: Ohio State University Press.

20. Meijer, Dirk. (2012). Meijer D. K. F. (2012). The Information Universe. On the Missing Link in Concepts on the Architecture of Reality. *Syntropy Journal*, 1, pp 1-64.
21. Pickersgill, M. (2020). Epigenetics, education, and the plastic body: Changing concepts and new engagements. *Research in Education*, 107(1), 72-83. doi:10.1177/0034523719867102
22. Renzulli, J. S. (2000). The identification and development of giftedness as a paradigm for school reform. *Journal of Science Education and Technology*, 9(2), 95-114. <https://doi.org/10.1023/A:1009429218821>
23. Ringen, J. (1985). Operant Conditioning and a Paradox of Teleology. *Philosophy of Science*, 52(4), 565–577. doi: <http://www.jstor.org/stable/187440>
24. Rosenthal R., & Fode K. L. (1963) The effect of experimenter bias on the performance of the albino rat. *Behavioral Science*, 8(3), 183–189. URL: <https://doi.org/10.1002/bs.3830080302>
25. Royle, N. J., & Moore, A. J. (2019). Nature and nurture in parental care. In D. J. Hosken, J. Hunt, & N. Wedell (Eds.), *Genes and behaviour: Beyond nature-nurture* (pp. 131-156). Chennai.
26. Sharlin, S. A., & Polansky, N. A. (1972). The process of infantilization. *American Journal of Orthopsychiatry*, 42(1), 92–102. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1972.tb02475.x>
27. Simon Friederich, and Evans Peter W. (2023) Retrocausality in Quantum Mechanics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/qm-retrocausality/>
28. Szmaglinska M., Andrew L., Massey D. (2023): Exploring the Underutilized Potential of Clinical Hypnosis: A Scoping Review of Healthcare Professionals' Perceptions, Knowledge, and Attitudes. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*.<https://doi.org/10.1080/00207144.2023.2276451>
29. Taylor, Josie & Sharples, Mike & O'Malley, Claire & Vavoula, Giasemi & Waycott, Jenny. (2006). Towards a task model for mobile learning: a dialectical approach. *International Journal of Learning Technology*. 2. <https://doi.org/10.1504/IJLT.2006.010616>.
30. Torrance, E. P. (1963). The creative personality and the ideal pupil. *Teachers College Record*, 65(3), 1-9.
31. Vedral, V. (2023). The Everything-Is-a-Quantum-Wave Interpretation of Quantum Physics. *Quantum Reports*, 5(2), 475-480. <https://doi.org/10.3390/quantum5020031>
32. Voznyuk, A. (2025) An interdisciplinary approach to education will help solve many of its urgent problems. *Forum for Education Studies*, 3(1), 1-32. <https://doi.org/10.59400/fes1948>
33. Waters, R. P., et al. (2013) Selection for increased voluntary wheel-running affects behavior and brain monoamines in mice. *Brain Research*, 1508, 9-22. URL: <https://doi.org/10.1016/j.brainres.2013.01.033>
34. Wedell, N., Hunt, J., Hosken, D. J., Hunt, J., & Wedell, N. (2019). Nature-nurture in the twenty-first century. In D. J. Hosken, *Genes and behaviour: Beyond nature-nurture* (pp. 245-249). Wiley&Sons Ltd.
35. Winner, E. (2000) The origins and ends of giftedness. *American Psychologist*, 55(1), 159–169. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1>.
36. Youvan, Duglas. (2024). *Unlocking Hypnagogic Creativity: Exploring the Cognitive Mechanisms of Inspiration in the Borderland of Sleep*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24671.27043>.

37. Āuravljev, B.V. (2006) Useful adaptive effect as a physiological process in functional systems of the organism. *Zbornik Matice srpske za prirodne nauke*, 111, 5-14. <https://doi.org/10.2298/ZMSPN0611005Z>
38. Zahedi A., Lynn S., J., Sommer W (2024). How hypnotic suggestions work – A systematic review of prominent theories of hypnosis. *Consciousness and Cognition*, 123. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2024.103730>
39. Zerbi Valerio, et al. (2019) Rapid Reconfiguration of the Functional Connectome after Chemogenetic Locus Coeruleus Activation. *Neuron*, 103(4), 702-718. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2019.05.034>

Гажа Л. В.,

*викладач Красноградського педагогічного фахового коледжу,
luda2581@ukr.net*

ПОТЕНЦІАЛ АРТТЕРАПІЇ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості застосування арт-терапевтичних технологій у процесі соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей в умовах воєнного стану. Визначено психоемоційні проблеми, з якими стикаються обдаровані діти в кризовий період, та обґрунтовано роль мистецької діяльності як засобу збереження їхнього внутрішнього ресурсу, мотивації та психологічного благополуччя.

Ключові слова: арт-терапія, обдаровані діти, соціально-психологічна підтримка, війна, емоційна стабільність, творчий потенціал.

Abstract. The article examines the features of the application of art therapy technologies in the process of socio-psychological support of gifted children in martial law. The psycho-emotional problems that gifted children face during the crisis period are identified, and the role of artistic activity as a means of preserving their internal resources, motivation and psychological well-being is substantiated.

Keywords: art therapy, gifted children, socio-psychological support, war, emotional stability, creative potential.

Війна як надзвичайна ситуація суспільного масштабу має потужний психотравмувальний вплив на всі вікові категорії, але особливо – на дітей. В умовах військових дій, евакуації, втрати домівки чи близьких, руйнується відчуття безпеки, стабільності, сенсу. Для обдарованих дітей, які характеризуються високим рівнем емоційної чутливості, саморефлексії, схильності до глибоких переживань, війна стає потужним джерелом внутрішнього конфлікту та стресу.

Тому пошук ефективних форм соціально-психологічної підтримки таких дітей є надзвичайно важливим завданням сучасної освіти й практичної психології.

Одним із дієвих інструментів допомоги у кризових станах є арт-терапія, яка поєднує психологічні, педагогічні та мистецькі підходи до особистісного розвитку, самовираження та емоційного оздоровлення.

Обдарованість як психологічний феномен

Поняття «обдарованість» трактується як системна якість психіки, що визначає можливість досягнення людиною високих результатів у певній діяльності (Б. Теплов, Дж. Гілфорд, Г. Гарднер).

Обдаровані діти мають:

- підвищену пізнавальну активність;
- розвинену уяву та творче мислення;
- глибоку емоційність і чутливість до соціальної несправедливості;
- схильність до самокритичності й перфекціонізму.

Психологи (О. Савенков, Л. Венгер, К. Ушакова) зазначають, що емоційна сфера обдарованих дітей є більш вразливою, ніж у їхніх ровесників, що зумовлює необхідність делікатної психологічної підтримки, особливо в умовах стресу чи війни.

Соціально-психологічні особливості обдарованих дітей у воєнний час

Під час війни обдаровані діти стикаються не лише з тими самими труднощами, що й інші (страх, тривога, невизначеність), а й із власними специфічними проблемами:

- гіперрефлексія (усвідомлення масштабів катастрофи, яке перевищує вікові можливості переживання);
- підвищене почуття відповідальності («я повинен щось робити»);
- втрата сенсу творчості в умовах руйнування та смерті;
- емоційне виснаження через надмірну емпатію.

Тому головне завдання психолога або педагога – не лише зняти тривогу, а й відновити здатність дитини творити, мріяти, уявляти, що є фундаментом її подальшого розвитку.

Арт-терапія як метод соціально-психологічної підтримки

Арт-терапія – це система психологічних методів, що використовує мистецтво (малювання, музику, ліплення, драму, казку тощо) як засіб самопізнання, комунікації й лікування душевних травм.

Теоретичні основи арт-терапії були закладені у працях М. Наумбург, Е. Крамер, А. Хілла, К. Роджерса, В. Лоуенфельда.

Її ключові принципи:

- Безпечне самовираження – дитина може висловити емоції непрямым способом, через символи й образи.
- Катарсис і сублімація – перетворення негативних емоцій у творчу діяльність.

Процес важливіший за результат – цінність полягає не у художній якості, а у пережитті досвіду.

Розвиток саморегуляції – мистецтво відновлює гармонію між розумом і почуттями.

Потенціал арт-терапії у роботі з обдарованими дітьми

Для обдарованих дітей арт-терапія має подвійний ефект:

- психологічний – зняття тривожності, агресії, апатії, подолання емоційної ізоляції;
- розвивальний – стимулювання творчого мислення, уяви, формування естетичної та моральної свідомості.

Під час війни цей метод допомагає:

- забезпечити емоційне розвантаження;
- підтримати почуття контролю та автономії («я можу створювати щось нове»);
- відновити почуття сенсу і віру у майбутнє;
- зберегти ідентичність у кризовій ситуації.
- Застосування арт-терапії може включати:
 - ізотерапію (малювання, колаж, робота з кольором);
 - музикотерапію (спів, інструменти, ритмічні вправи);
 - казкотерапію (створення історій про подолання);
 - драматерапію (рольові ігри, театр);
 - танцювально-рухову терапію (звільнення тіла від напруги);
 - пісочну терапію (символічна гра як форма безпечного висловлення).

Соціально-психологічний аспект арт-терапії

Арт-терапія у воєнний час не лише індивідуальний метод, а й соціально-підтримувальний простір:

- формується відчуття спільності, довіри, взаєморозуміння;
- діти отримують досвід соціальної взаємодії у безпечному середовищі;
- з'являється можливість для переосмислення травми через творчість.

Соціальний ефект арт-терапії полягає у відновленні комунікативної активності, емпатії, оптимізму, формуванні ресурсного мислення – здатності бачити можливості навіть у кризових умовах.

Умови ефективного застосування арт-терапії

- Безпечне середовище – фізична й психологічна безпека учасників.
- Добровільність участі.
- Професійна компетентність ведучого (психолог, педагог, арт-терапевт).
- Гнучкість методів – добір індивідуально відповідних технік.
- Рефлексивний супровід – обговорення емоцій після занять.
- Етичність і толерантність у ставленні до переживань дітей.

Арт-терапія є ефективним інструментом соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей у період війни, оскільки дозволяє поєднати емоційне розвантаження, розвиток творчого потенціалу та соціалізацію. Завдяки мистецьким засобам дитина може знайти символічний спосіб вираження болю, страху й надії, відновити внутрішній баланс і мотивацію до життя.

Таким чином, арт-терапія не лише допомагає долати травму, а й сприяє збереженню та розвитку обдарованості як духовного ресурсу нації в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар, В. І. Психологічний супровід обдарованої дитини в освітньому процесі. – Харків: Основа, 2020.
2. Сава Л. Арт-терапія як засіб психологічної підтримки дітей у кризових ситуаціях // Психологія і педагогіка. – 2022. – № 3. – С. 45–52.
3. Саракун Л. П. Арт-терапія як творчий метод у роботі з обдарованими дітьми // Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова. – 2020. – № 12. – С. 112–118.
4. Гарднер Г. Структура розуму: Теорія множинного інтелекту. – Київ: Либідь, 2021.
5. Гуревич Р. С., Левченко К. Арт-практики у роботі з дітьми в умовах війни // Освіта і розвиток обдарованої особистості. – 2023. – № 4. – С. 21–28.

Ганаба С. О.,

*Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки*

*та соціально-економічних дисциплін Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
e-mail: sveta_ganaba@ukr.net*

ФІЛОСОФІЯ ДИТИНСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. Філософія дитинства відкриває новий погляд на розвиток критичного мислення, підкреслюючи важливість діалогу для учасників освітньої взаємодії. Релевантними є розвиток уяви, гри та самостійного досвіду. Критичне мислення не є “дорослою навичкою”, яку дитина отримує пізніше, а формується у дитинстві через спілкування та пізнання світу. Дитина є природним філософом. Впровадження філософських підходів у систему освіти може стати дієвим інструментом формування активної, відповідальної та мислячої особистості, здатної до самостійного судження і творчого осмислення реальності.

Ключові слова: філософія дитинства, критичне мислення, освіта, розвиток, концепції.

The philosophy of childhood opens a new perspective on the development of critical thinking, emphasizing the importance of dialogue for participants in educational interaction. The development of imagination, play, and independent experience are relevant. Critical thinking is not an “adult skill” that a child acquires

later, but is formed in childhood through communication and knowledge of the world. The child is a natural philosopher. The introduction of philosophical approaches into the education system can become an effective tool for the formation of an active, responsible, and thinking personality capable of independent judgment and creative understanding of reality.

Key words: philosophy of childhood, critical thinking, education, development, concept.

У сучасному світі, де стрімко та безперервно зростають інформаційні потоки, критичне мислення стає однією із ключових компетентностей особистості. Йдеться про її здатність свідомо та обгрунтовано аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, порівнювати різні підходи та позиції та робити неупереджені висновки. З огляду на те, що новини, соціальні мережі, реклама, поради друзів тощо формують уявлення особистості про реальність, що у підсумку актуалізує потребу відрізнити правду від маніпуляції, факт від вигадки. Отож, в інформаційному середовищі критичне мислення уявляється не просто навичкою аналізу, рефлексії, оцінки та аргументації інформації, а й спосіб бути вільним від впливу різноманітним інформаційних потоків. Коли людина мислить критично, то вона перестає бути пасивним споживачем інформаційних ресурсів. Це вміння не дозволяє особистості “сліпо” довіряти авторитетам чи номінальній більшості, оскільки істина не завжди лежить на поверхні. Його сутність у тому, щоб мислити неупереджено, логічно й свідомо, а не автоматично сприймати будь-яку інформацію на віру. Мова не про те, що “критикувати всіх і все”. Критичне мислення не означає постійного сумніву у всьому. Це не руйнування, а творення, оскільки людина у процесі мислення вибудовує власні судження на основі доказів, логіки та досвіду. Це мислення вчить її бути гнучкою – визнавати свої помилки та змінювати свою думку, щя умови, якщо з’явилися нові переконливі аргументи.

Важливо розвивати критичне мислення з дитинства. Діти є природними філософами. Для них безліч “чому” та “як”, це, насамперед, про перші кроки до осмисленого сприйняття та розуміння себе та світу довкола. Для дитини та філософа світ залишається чимось загадковим та фантастичним. “Якби немовля вміло розмовляти, воно розповіло б, яким дивовижним є світ, у який воно прийшло”, стверджує Ю. Гордер [2, с. 28]. Віра у чарівливість і незбагненність світу та людини спонукає допитливість та підсилює жагу пізнання. Вочевидь, дитині варто, на думку Ю. Гордера, захоплюватися кожною його миттю й пізнавати його в усій фантастичній багатогранності. У творі “Помаранчева дівчинка” він розмірковує над вічним філософським питанням: що таке людина та чого варте її життя? Порівняно з життям Всесвіту, життя людини є короткою миттю, а тому пізнання орієнтується на

цікаві миттєвості цього процесу. Тому, важливим є не стільки кількість прожитих років, а те, як прожито це життя, наскільки життя було наповнено яскравими миттєвостями та змістом [3]. Оскільки для людини життя завжди виступає проблемою, вирішення якої вимагає напруження сил та використання особистісних ресурсів та енергії. Вочевидь, людина та її життя сприймається як проєкт, оскільки кожна людина проживає своє унікальне життя, а не відтворює родові зразки [1, с. 37]. Вочевидь, здатність дивуватися й бути відкритим до пізнання світу є складним процесом. Цей процес спонукає до роботи над собою, плекання у собі індивідуальної системи цінностей відмовляючись від загальних шаблонних суджень на кшталт: добре чи погано, правильно чи неправильно тощо. Ця настанова є актуальною в організації освітньої діяльності. Йдеться про фокусування навчального процесу на розкритті індивідуальної природи людини, враховує її можливості, можливості та потреби у пізнавальній діяльності, навчає самостійності в отриманні нових знань й оволодінні новими методами пізнавальної й практичної діяльності.

Зауважимо, що ідея філософствування з дітьми, особливо молодшого віку, є релевантною з огляду на складнощі у засвоєнні ними абстрактних понять та іншого теоретичного матеріалу. Важливим є розуміння навчання як активного процесу конструювання нових знань та стимулювання до рефлексії над способами та прийомами когнітивної діяльності учасників освітнього процесу, що пов'язана з їх реальними проблемами у житті.

Концептуальними підходами у розвитку критичного мислення є проєкт “Філософія для дітей” (М. Ліпман). В основі цього освітнього проєкту є практики колективних діалогів та дискусій. Зауважимо, що діалог виступає інструментом не лише передачі знань, а й формування культури мислення. Культурно-історичний підхід (Л. Виготський) як концептуальний підхід у розвитку критичного мислення ґрунтується на визначенні “зони найближчого розвитку” та ролі дорослого як посередника у процесі навчання. За таких умов критичне мислення тут розвивається через соціальну взаємодію – співпрацю з ровесниками та наставниками. Ресурсним є конструктивізм (Ж. Піаже, Дж. Брунер). Цей підхід ґрунтується на ідеї “народження” знань у процесі освітньої діяльності. Знання не транслиуються у готовому й завершеному вигляді, а “будуються” у процесі освітньої діяльності. Проблемні ситуації, експерименти, власні відкриття та інсайти – усе це стимулює критичне осмислення освіти. Релевантним є концептуальний підхід К. Роджерса. Йдеться про гуманістичний підхід, де у центрі перебуває особистість дитини, її потреби у вільному самовираженні та розвитку самостійності. Критичне мислення з'являється як результат вміння брати відповідальність за власні рішення й роздуми.

Практичними аспектами реалізації ідей розвитку критичного мислення в освіті є розвиток самостійності шляхом проведення філософських бесід й дискусій в освітньому середовищі; постановка відкритих запитань, що не мають єдиної “правильної” відповіді; аналіз художніх і народних текстів, казок, міфів; рольові ігри та дебати, що вчать бачити різні точки зору; проєктна діяльність, де дитина самостійно шукає інформацію і формує висновки. У цьому процесі педагог перестає бути лише джерелом знань і виступає у ролі фасилітатора – тим, хто створює умови для мислення, стимулює діалог і підтримує дитину у пошуку власних рішень.

Отож, філософія дитинства відкриває новий погляд на розвиток критичного мислення, підкреслюючи важливість діалогу для учасників освітньої взаємодії. Релевантними є розвиток уяви, гри та самостійного досвіду. Критичне мислення не є “дорослою навичкою”, яку дитина отримує пізніше, а формується у дитинстві через спілкування та пізнання світу. Впровадження філософських підходів у систему освіти може стати дієвим інструментом формування активної, відповідальної та мислячої особистості, здатної до самостійного судження і творчого осмислення реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ганаба С. О. “Зачарованість світом” Юстейна Гордера, або як розвинути у дитини здатність до життєуспіху. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Секція. Філософські науки. 2025. №1. С.37-44.
2. Гордер Ю. Світ Софії. Роман про історію філософії. Львів. Літопис, 2020. 578с.
3. Гордер Ю. Помаранчева дівчинка. Літопис, 2021. 154с.

Гандрабура Наталя Ярославівна,

*кандидат історичних наук,
вчитель історії Криворізької гімназії №8
Криворізької міської ради*

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті проаналізовано проблему застосування педагогічних інновацій у роботі з обдарованими учнями на уроках історії та громадянської освіти в умовах реформування української освіти відповідно до концепції «Нова українська школа» (НУШ). Розглянуто психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей та їхні освітні потреби. Обґрунтовано, що традиційні підходи до навчання не здатні повною мірою розкрити потенціал таких учнів.

Запропоновано та детально описано комплекс інноваційних педагогічних технологій, методів та прийомів, що є найбільш ефективними для розвитку компетентностей обдарованих учнів, зокрема: проєктне навчання, метод кейс-

стаді, технології дебатів, перевернутий клас та цифрові інструменти. Наведено конкретні приклади впровадження цих інновацій у освітній процес на уроках історії та громадянської освіти.

Доведено, що системне застосування інноваційних підходів сприяє не лише поглибленню предметних знань, але й формуванню ключових компетентностей XXI століття: критичного мислення, креативності, комунікативних навичок, цифрової грамотності та здатності до розв'язання складних проблем.

Ключові слова: обдаровані учні, Нова українська школа, педагогічні інновації, історія України, громадянська освіта, проєктне навчання, кейс-метод, критичне мислення, компетентнісний підхід.

Abstract. The article analyzes the problem of applying pedagogical innovations in working with gifted students in history and civic education lessons during the reformation of Ukrainian education in accordance with the concept of the "New Ukrainian School" (NUS). The psychological and pedagogical characteristics of gifted children and their educational needs are examined. It is substantiated that traditional teaching approaches are unable to fully unlock the potential of such students. A set of innovative pedagogical technologies, methods, and techniques that are most effective for developing the competencies of gifted students is proposed and described in detail, including: project-based learning, the case study method, debate technologies, the flipped classroom, and digital tools. Specific examples of implementing these innovations in the educational process during history and civic education lessons are provided. It is proven that the systematic application of innovative approaches contributes not only to the deepening of subject knowledge but also to the formation of key 21st-century competencies: critical thinking, creativity, communication skills, digital literacy, and the ability to solve complex problems.

Keywords: gifted students, New Ukrainian School, pedagogical innovations, history of Ukraine, civic education, project-based learning, case study method, critical thinking, competence-based approach.

Постановка проблеми. Реформування системи загальної середньої освіти в Україні, що відбувається в межах концепції «Нова українська школа», ставить перед педагогічною спільнотою нові виклики. Ключовим пріоритетом стає перехід від знаннєвої до компетентнісної парадигми, де учень є активним суб'єктом освітнього процесу, а вчитель – фасилітатором, що допомагає розкрити його потенціал [1]. В цьому контексті особливої гостроти набуває проблема організації навчання обдарованих учнів. Такі діти, маючи високий інтелектуальний потенціал, випереджальний темп розвитку та підвищену пізнавальну мотивацію, потребують специфічних умов для розвитку своїх здібностей. Стандартна освітня програма та традиційні методики часто виявляються для них недостатньо стимулюючими, що може призводити до втрати інтересу до навчання, зниження мотивації та нереалізованості потенціалу.

Особливо актуальною ця проблема є для предметів соціогуманітарного циклу, зокрема історії та громадянської освіти. Адже саме ці дисципліни покликані формувати не лише суму знань про минуле та сучасне, а й розвивати

критичне мислення, історичну свідомість, активну громадянську позицію та вміння орієнтуватися у складному інформаційному світі. Обдаровані учні здатні до глибокого аналізу історичних джерел, осмислення складних суспільно-політичних процесів та генерації нестандартних ідей, однак для цього необхідні відповідні педагогічні інструменти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку обдарованості є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Психолого-педагогічні аспекти роботи з обдарованими дітьми висвітлено у працях І. Волощук, В. Моляко, О. Матвєєвої [3; 5]. Концептуальні засади Нової української школи та впровадження компетентнісного підходу розкрито в роботах О. Савченко, Н. Бібік, Р. Шияна [1]. Вагомий внесок у розробку інноваційних технологій навчання історії та суспільствознавчих дисциплін зробила О. Пометун, яка детально описала методики розвитку критичного мислення, технологію дебатів та проєктного навчання [6; 7]. Проте, незважаючи на значну кількість праць, проблема системного застосування педагогічних інновацій у роботі саме з обдарованими учнями на уроках історії та громадянської освіти в умовах НУШ залишається недостатньо вивченою та потребує комплексного теоретичного обґрунтування і практичних рекомендацій.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо використання педагогічних інновацій у навчанні обдарованих учнів на уроках історії та громадянської освіти в контексті компетентнісного підходу Нової української школи.

Об'єкт дослідження: освітній процес обдарованих учнів на уроках історії та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: інноваційні педагогічні технології, методи та прийоми, спрямовані на розвиток потенціалу обдарованих учнів у межах історичної та громадянської освітніх галузей НУШ.

Виклад основного матеріалу. Робота з обдарованими учнями вимагає від учителя відходу від уніфікованих підходів та побудови індивідуальної освітньої траєкторії, яка б відповідала їхнім потребам. Ключовими характеристиками таких учнів є: висока швидкість засвоєння матеріалу, потреба у складних, багатогранних завданнях, здатність до абстрактного та критичного мислення, підвищена допитливість та прагнення до дослідницької діяльності [3, с. 45]. Відповідно, освітнє середовище для них має бути збагаченим, варіативним та стимулюючим.

Педагогічна інновація в цьому контексті – це не просто використання нового прийому, а цілеспрямована, системна зміна освітньої практики, що веде до якісно нового результату – максимального розвитку потенціалу учня та формування у нього ключових компетентностей. Розглянемо найбільш

ефективні інноваційні підходи, адаптовані до специфіки роботи з обдарованими учнями на уроках історії та громадянської освіти.

1. Проектне навчання (Project-Based Learning, PBL).

Ця технологія є однією з ключових у НУШ і якнайкраще відповідає потребам обдарованих дітей. Вона передбачає глибоке занурення учнів у розв'язання певної проблеми через самостійну дослідницьку, творчу або практичну діяльність. Для обдарованих учнів проєкти мають бути міждисциплінарними, дослідницькими та передбачати створення унікального освітнього продукту.

Приклад проєкту для учнів 9-го класу (Історія України): «Історія моєї громади: від усної історії до цифрової карти».

Проблема: Як історичні події ХХ століття (Голодомор, Друга світова війна, здобуття незалежності) відобразились у пам'яті мешканців нашого міста/села?

Етапи роботи:

1. *Підготовчий*: Учні знайомляться з методологією усної історії, правилами проведення інтерв'ю, етичними нормами.
2. *Дослідницький*: Учні проводять інтерв'ю зі своїми родичами, старожилами, записуючи їхні спогади. Паралельно вони працюють з архівними матеріалами (в тому числі оцифрованими онлайн-архівом), пресою того періоду, щоб верифікувати та доповнити отриману інформацію.
3. *Аналітичний*: Учні аналізують зібраний матеріал, порівнюють різні свідчення, виявляють суперечності та спільні мотиви.
4. *Презентаційний*: Результатом проєкту стає створення інтерактивної карти (за допомогою інструментів Google Maps або StoryMap JS), де до конкретних локацій прив'язані фрагменти інтерв'ю, фотографії, документи. Продукт презентується в класі, на шкільній конференції або на сайті школи.

Цінність для обдарованих учнів: Проєкт дозволяє вийти за межі шкільного підручника, відчути себе справжнім дослідником, розвинути навички критичної роботи з джерелами, комунікативні та цифрові компетентності. Учителю виступає в ролі наукового консультанта, скеровуючи, але не обмежуючи самостійність учнів.

2. Метод кейс-стаді (Case-Study).

Цей метод передбачає аналіз конкретної, реальної або змодельованої ситуації (кейсу), що містить у собі проблему, яку потрібно розв'язати. Він ідеально підходить для уроків громадянської освіти та історії, оскільки навчає аналізувати складні суспільно-політичні процеси, ухвалювати рішення та аргументувати свою позицію.

Приклад кейсу для учнів 10-го класу (Громадянська освіта): «Конституційний процес в Україні 1995-1996 рр.: мистецтво компромісу».

Зміст кейсу: Учням надається пакет документів: уривки зі спогадів учасників конституційного процесу (Л. Кучми, О. Мороза, В. Чорновола), фрагменти різних проєктів Конституції, статті з газет того часу, що відображають полярні точки зору на ключові питання (форма правління, статус Криму, державна символіка, статус російської мови).

Завдання: Учні, об'єднавшись у групи, що представляють різні політичні сили (наприклад, «націонал-демократи», «ліві сили», «пропрезидентська фракція»), мають:

1. Проаналізувати ситуацію та інтереси своєї політичної сили.
2. Розробити стратегію ведення переговорів.
3. Провести імітаційне засідання «Конституційної комісії», де кожна група відстоює свою позицію та намагається знайти компроміс.

Цінність для обдарованих учнів: Кейс-метод розвиває аналітичне та стратегічне мислення, вчить розуміти складність і багатовимірність історичних та політичних процесів, формує навички ведення переговорів та аргументації. Робота з автентичними джерелами створює ефект «занурення» в епоху [7, с. 112].

3. Технологія дебатів.

Дебати є ефективним інструментом для розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та вміння дивитися на проблему з різних точок зору. Для обдарованих учнів теми дебатів мають бути дискусійними, неоднозначними та вимагати глибокого опрацювання джерел.

Приклади тем для дебатів (Історія України):

- Берестейська церковна унія 1596 року більше роз'єднала, ніж об'єднала українське суспільство.
- Проголошення незалежності України в 1991 році було закономірним результатом національно-визвольної боротьби, а не наслідком розпаду СРСР.

Організація: Клас ділиться на дві команди («утвердження» і «заперечення»), спікера та суддів. Кожна команда готує аргументи, спираючись на історичні джерела та дослідження. Дебати проходять за чітким регламентом, що навчає дисципліни мислення та поваги до опонента.

Цінність для обдарованих учнів: Дебати вчать не просто висловлювати свою думку, а будувати систему доказів, знаходити слабкі місця в аргументації суперника, працювати в команді та виступати публічно. Це вищий рівень роботи з інформацією, що виходить за межі простого переказу [6].

4. Технологія «Перевернутий клас» (Flipped Classroom).

Ця модель навчання передбачає, що теоретичний матеріал учні засвоюють самостійно вдома (за допомогою відеолекцій, онлайн-ресурсів), а час у класі використовується для практичної роботи, дискусій, розв'язання складних завдань.

Приклад застосування (Історія, 8 клас): тема «Культура України в другій половині XIX ст.».

Вдома: Учні переглядають коротку відеолекцію вчителя про основні тенденції розвитку культури, здійснюють віртуальну екскурсію музеєм українського мистецтва, читають уривок з твору І. Нечуя-Левицького.

У класі: Час присвячується творчій роботі. Обдаровані учні можуть отримати випереджальні завдання:

- Підготувати аналітичну доповідь на тему «Вплив європейських мистецьких течій на український живопис цього періоду».
- Створити ментальну карту «Взаємозв'язки між літературою, театром та музикою в наддніпрянській Україні».
- Організувати дискусію про роль меценатів (Терещенки, Ханенки) у розвитку української культури.

Цінність для обдарованих учнів: «Перевернутий клас» дозволяє індивідуалізувати темп навчання та звільняє час для поглибленої, творчої та аналітичної роботи в класі під керівництвом учителя. Це дає змогу реалізувати принцип збагачення та поглиблення змісту освіти [4].

5. Використання цифрових інструментів та ресурсів.

Сучасні технології відкривають унікальні можливості для роботи з обдарованими учнями.

Створення власного контенту: Заохочення учнів до створення історичних подкастів, відеоблогів, лонгвідів, де вони можуть представити результати своїх досліджень у сучасному та привабливому форматі.

Практичне значення. Запропоновані інноваційні підходи мають значне практичне значення для педагогів, які працюють з обдарованими дітьми. Їх впровадження дозволяє:

1. Індивідуалізувати освітній процес, створюючи умови, що відповідають підвищеним пізнавальним потребам обдарованих учнів.
2. Підвищити мотивацію до навчання шляхом залучення до цікавої, дослідницької та творчої діяльності.
3. Ефективно формувати ключові компетентності НУШ: критичне та системне мислення, креативність, інформаційно-цифрову компетентність, уміння співпрацювати та розв'язувати проблеми.
4. Змінити роль учителя з транслятора знань на тьютора, фасилітатора, консультанта, що супроводжує учня на його освітньому шляху.
5. Підготувати учнів до свідомого та активного життя в демократичному суспільстві, що є головною метою громадянської освіти.

Висновки. В умовах становлення Нової української школи робота з обдарованими учнями на уроках історії та громадянської освіти вимагає системного впровадження педагогічних інновацій. Такі технології, як проєктне

навчання, кейс-метод, дебати, перевернутий клас та використання цифрових інструментів, дозволяють створити збагачене освітнє середовище, що сприяє максимальній реалізації потенціалу таких учнів.

Перехід від репродуктивного засвоєння знань до дослідницької та творчої діяльності не лише поглиблює розуміння історичних та суспільних процесів, але й формує в учнів навички, необхідні для успішного життя у XXI столітті. Успішна імплементація цих підходів залежить від готовності вчителя до професійного розвитку, гнучкості та творчості.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці комплексних моделей психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини в освітньому процесі, а також у проведенні моніторингових досліджень ефективності різних інноваційних технологій для розвитку окремих груп компетентностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нова українська школа: концептуальні засади / за заг. ред. М. Гриценка. К. : МОН України, 2016. 40 с.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.
3. Волощук І. С. Психодіагностика обдарованості: теорія та практика. К. : Педагогічна думка, 2010. 184 с.
4. Кудлай В. О. Технологія «перевернутого навчання» як засіб розвитку критичного мислення старшокласників на уроках історії // Історія в рідній школі. 2018. № 2. С. 15–19.
5. Матвеева О. О. Розвиток обдарованої дитини в освітньому середовищі. Харків : Вид-во «Ранок», 2014. 208 с.
6. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К., 2007. 144 с.
7. Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів 10 (11) класів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 216 с.
8. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

Гарань Н. С.,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
pedvs2020@gmail.com

Тихий Я. В.,
здобувач 2 (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
pedvs2020@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПІДТРИМЦІ ОБДАРОВАНOSTІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Представлена стаття присвячена дослідженню потенціалу штучного інтелекту у підтримці обдарованості здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання. Авторами зазначено, що сучасні AI-технології, здатні автоматизувати діагностику академічного потенціалу, формувати адаптивні освітні траєкторії та забезпечувати емоційний супровід здобувачів із високою чутливістю. Визначено ключові виклики, серед яких означено: збереження педагогічної етики, уникнення знеособлення та необхідність переосмислення ролі викладача як наставника та фасилітатора. У статті окреслено перспективи трансформації освітніх моделей ЗВО у напрямі гуманізації дистанційного середовища через технологічні інновації. Авторами наголошено, що штучний інтелект не має замінювати людське розуміння, а доповнювати його, створюючи умови для глибокого, емоційно насиченого та науково обґрунтованого розвитку обдарованих здобувачів. Підсумком дослідження є висновки про те, що інвестування в AI-підтримку обдарованості є стратегічним кроком до формування інклюзивного академічного простору, здатного виростити нове покоління лідерів у науці, технологіях і суспільстві.

Ключові слова: здобувачі, дистанційне навчання, обдарованість, штучний інтелект, викладач, критичне мислення, цифрова етика.

The presented article explores the potential of artificial intelligence in supporting gifted students in higher education under the conditions of distance learning. The authors analyze modern AI technologies capable of automating the diagnosis of academic potential, shaping adaptive learning trajectories, and providing emotional support for highly sensitive students. Particular attention is given to gamification, elements of emotional intelligence, and the interdisciplinary approach to integrating AI into the educational process. Key challenges are identified, including the preservation of pedagogical ethics, the avoidance of depersonalization, and the need to rethink the role of the educator as a mentor and facilitator. The article outlines the prospects for transforming higher education models toward the humanization of the digital learning environment through technological innovation. The authors emphasize that artificial intelligence should not replace human understanding but rather complement it, creating conditions for deep, emotionally rich, and scientifically

grounded development of gifted learners. The study concludes that investing in AI-based support for giftedness is a strategic step toward building an inclusive academic space capable of nurturing a new generation of leaders in science, technology, and society.

Keywords: learners, distance learning, giftedness, artificial intelligence, educator, critical thinking, digital ethics

У контексті трансформації вищої освіти, спричиненої цифровізацією та глобальними викликами, питання підтримки обдарованих здобувачів набуває нової складності. Дистанційне навчання, що стало невід'ємною частиною академічного середовища, змінює традиційні механізми виявлення, розвитку та супроводу обдарованості, а саме штучний інтелект (AI) постає як потужний інструмент, здатний переосмислити освітні моделі, зробити їх гнучкими, індивідуалізованими й емоційно чутливими. Здійснений аналіз науково-дослідних праць останніх років, представлений у вітчизняних і зарубіжних академічних джерелах, засвідчує високий рівень наукового інтересу до порушеної проблематики та її активне опрацювання в межах сучасного міждисциплінарного дискурсу. Так, дослідниками з Університету Джонса Хопкінса, Балтімор, США представлено працю, що обґрунтовує концептуальну модель інтеграції штучного інтелекту в освітні програми для обдарованих студентів, акцентуючи на чотирьох ключових вимірах: впливі, контенті, процесі та продукті, з метою персоналізації навчання, розширення змісту, підтримки наставництва та створення динамічного, емоційно чутливого освітнього середовища [2].

Цікавою для наших наукових розвідок була стаття з результатами дослідження, спрямованого на формування концептуального бачення застосування штучного інтелекту для підтримки обдарованих студентів у вищій освіті Оману, ґрунтуючись на даних, зібраних серед викладачів п'яти провідних університетів країни за допомогою описово-аналітичного підходу. Отримані результати окреслили потенціал AI у розвитку академічної обдарованості та виявили ключові виклики, що мають бути враховані в контексті реалізації стратегічних цілей Oman Vision 2040 [1, с. 1-22]. Проведене Mahlangu V. дослідження на прикладі Університету Південної Африки висвітлює інноваційні практики електронного супроводу обдарованих студентів і переваги дистанційної освіти, електронного наставництва, електронного репетиторства та електронного нагляду, що підкреслює потребу в подальших емпіричних дослідженнях щодо ефективності таких підходів у вищій освіті [3, с. 57-74].

У статті Siegle D. з Університету Коннектикуту, США висвітлено потенціал штучного інтелекту як інструменту підтримки обдарованих здобувачів освіти, з урахуванням їхніх унікальних освітніх потреб і запитів на спеціалізовані

програмні рішення. Автором наголошено, що використання AI-технологій, зокрема ChatGPT і Bing, відкриває можливості для персоналізованого навчання, розвитку критичного мислення, творчої продуктивності та дослідницьких навичок, доповнюючи традиційні освітні моделі інноваційними формами взаємодії [4, с. 211-219].

У публікації Гринько І. розглядається роль штучного інтелекту у підтримці та розвитку обдарованості учнів в умовах дистанційного навчання, звертається увага на можливостях персоналізації освітнього процесу, використанні інтелектуальних освітніх платформ, адаптивних тестів, генеративних моделей, віртуальних лабораторій та аналітики навчальних досягнень, також окреслено перспективи розвитку цифрової освіти в Україні та важливість підвищення кваліфікації педагогів для ефективного впровадження технологій штучного інтелекту [7, с. 222-228]. У дослідженні Кротової О. розглянуто можливості застосування інструментів штучного інтелекту для диференціації навчання, розширення індивідуальних траєкторій розвитку та надання інноваційних рішень у галузі освіти для обдарованих. Стаття подає інформацію про переваги та недоліки, що постають перед освітньою системою у зв'язку з використанням штучного інтелекту, та пропонує рекомендації для створення ефективної взаємодії між штучним інтелектом та освітнім середовищем [8, с. 151-160].

AI-технології у вищій освіті дозволяють автоматизувати процеси діагностики академічного потенціалу, аналізуючи поведінкові патерни, темпи засвоєння матеріалу та рівень когнітивної активності здобувачів, що створює передумови для раннього виявлення обдарованості, навіть у дистанційному форматі, де традиційні інструменти спостереження обмежені. Алгоритми машинного навчання здатні виявляти нестандартне мислення, глибоку аналітичність або творчу продуктивність здобувачів, що часто залишаються поза увагою в масових освітніх практиках [5, с. 151-162].

Одним із ключових викликів дистанційної вищої освіти є забезпечення інтелектуального виклику для обдарованих здобувачів. Штучний інтелект може формувати адаптивні траєкторії навчання, пропонуючи міждисциплінарні завдання, дослідницькі симуляції й інтерактивні кейси, що відповідають рівню складності, необхідному для розвитку високого потенціалу, а такий підхід сприяє автономізації навчання, розвитку метапізнання та формуванню академічної ідентичності.

Водночас, емоційна підтримка обдарованих здобувачів у дистанційному середовищі є не менш важливою. AI-системи, інтегровані з елементами емоційного інтелекту, можуть виявляти ознаки демотивації, перевтоми або емоційної ізоляції, пропонуючи інтервенції, від зміни темпу навчання до залучення менторів, що особливо актуально для здобувачів із високою

чутливістю, які потребують не лише інтелектуального, а й гуманного супроводу, підтримки ментального здоров'я [10, с. 136-148].

Не можна залишити поза увагою основні проблеми дистанційної освіти у вищій освіті, це недостатня індивідуалізація, слабка інтеграція штучного інтелекту, обмежена емоційна підтримка та нерівний доступ до технологій. Представимо структурований огляд ключових проблем, які заважають ефективному впровадженню штучного інтелекту для підтримки обдарованості у дистанційному середовищі закладу вищої освіти (Рис. 1).

Обмежена інтеграція ШІ в освітні моделі	Недостатня індивідуалізація навчання	Недосконалість освітніх платформ	Дефіцит емоційної підтримки та соціальної взаємодії	Нерівний доступ до цифрових ресурсів	Перспективи трансформації
- Викладачі часто не мають компетенцій для використання ШІ-інструментів у навчальному процесі. - Освітні моделі ЗВО залишаються традиційними, навіть у дистанційному форматі, що ускладнює трансформацію під потреби обдарованих.	- Обдаровані здобувачі потребують адаптивних траєкторій, але більшість дистанційних платформ не враховують їхні когнітивні стилі, темп засвоєння чи мотиваційні особливості. - ШІ-системи ще не повністю інтегровані для автоматичного аналізу потреб обдарованих студентів і формування персоналізованих маршрутів навчання.	- Більшість LMS (Learning Management Systems) не мають вбудованих інструментів ШІ для діагностики обдарованості або адаптації контенту. - Відсутність інтерактивних візуалізацій, адаптивних тестів, когнітивних карт, що обмежує потенціал трансформації освітніх моделей.	- Обдаровані здобувачі часто мають підвищену чутливість, потребують менторства, емоційного зворотного зв'язку та підтримки, що важко забезпечити дистанційно. - Штучний інтелект ще не здатен повноцінно замінити людське спілкування, особливо в контексті емоційної безпеки.	- Технічна нерівність серед здобувачів, не всі мають стабільний інтернет, сучасні пристрої чи цифрову грамотність. - Це особливо критично для обдарованих здобувачів із прифронтових регіонів або соціально вразливих груп, які не можуть реалізувати свій потенціал.	- Впровадження адаптивних освітніх середовищ з елементами ШІ (наприклад, чат-ботів, систем рекомендацій, емоційного аналізу). - Розробка національних стратегій цифрової підтримки обдарованості у ЗВО. - Підвищення цифрової компетентності викладачів і створення міждисциплінарних команд для трансформації освітніх моделей.

Рис. 1. Ключові проблеми, що заважають ефективному впровадженню штучного інтелекту для підтримки обдарованості у дистанційному середовищі закладу вищої освіти.

Гейміфікація, підтримана штучним інтелектом, відкриває нові можливості для розвитку обдарованості у вищій освіті, долучені ігрові механіки, адаптовані до рівня складності та стилю мислення здобувача, можуть стимулювати стратегічне мислення, креативність і студентську командну взаємодію [9, с. 32-44]. Наголосимо на тому, що важливо зберігати баланс між алгоритмічною ефективністю та педагогічною етикою, уникаючи надмірної стандартизації та знеособлення освітнього процесу через дистанційне навчання.

Інтеграція штучного інтелекту у підтримку обдарованості вимагає міждисциплінарного підходу: співпраці освітян, психологів, програмістів та самих здобувачів [6, с. 189-193]. Вища освіта має стати простором, де технології не замінюють людське розуміння, а доповнюють його, створюючи умови для глибокого, емоційно насиченого та науково обґрунтованого розвитку, що

передбачає переосмислення ролі викладача як фасилітатора, наставника й етичного навігатора.

Застосування штучного інтелекту у підтримці обдарованості відкриває нові горизонти для трансформації освітніх моделей у дистанційному середовищі. Інтелектуальні системи здатні забезпечити гнучке, адаптивне та персоналізоване навчання, що відповідає унікальним потребам обдарованих здобувачів і сучасним запитам суспільства. Вони сприяють ранньому виявленню потенціалу, формуванню індивідуальних освітніх траєкторій, розвитку креативності та самостійності, у поєднанні з педагогічною чутливістю й етичними засадами, штучний інтелект може стати потужним інструментом гуманізації дистанційної освіти.

Разом із тим, ефективна інтеграція штучного інтелекту в освітній процес вимагає переосмислення ролі викладача, оновлення цифрової інфраструктури та формування нових компетентностей у сфері емоційного інтелекту, критичного мислення й цифрової етики. На нашу думку, заклади вищої освіти мають стати простором інновацій, де технології служать не меті автоматизації освітнього процесу, а розвитку людського потенціалу. Саме в такому підході криється ключ до формування освіченого, відповідального й обдарованого покоління, здатного творити майбутнє в умовах глобальних викликів.

Нові моделі підтримки обдарованості через штучний інтелект у вищій освіті формують парадигму, що поєднує технологічну інновацію з гуманістичними цінностями. Вони відкривають шлях до інклюзивного, гнучкого та емоційно безпечного академічного середовища, де кожен здобувач матиме змогу реалізувати свій потенціал, розкрити внутрішні таланти та прагнення. Подальші дослідження плануємо зосередити на етичних, культурних і педагогічних аспектах цієї трансформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Al-Housni H. A. M., Abunaser F. M., Bani-Oraba A. M. N. A Vision for Leveraging Artificial Intelligence to Nurture Gifted Students in Higher Education Institutions. *International Journal*. 2025. T. 15. P. 1-22.
2. Ecker J., Eckert G., Cummings E. Augmenting Gifted Education Through Artificial Intelligence: A Four-Dimensional Framework for AI Tutoring Integration. *Journal of Advanced Academics*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1932202X251356326>
3. Mahlangu V. Exploring the supervision of gifted students in open distance e-learning setting in higher education context: University of South Africa. *Journal of Gifted Education and Creativity*. 2022. T. 9. №. 1, C. 57-74.
4. Siegle D. A role for ChatGPT and AI in gifted education. *Gifted Child Today*. 2023. T. 46. №. 3, P. 211-219.
5. Гарань Н., Осика М., Liang Miaofeng Практичні аспекти використання технологій штучного інтелекту під час фахової підготовки здобувачів закладу

- вищої освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра пед. наук., проф. С.А. Саяпіної. 2024, 1 (105), С. 151-162.
6. Гарань Н., Юристовська-Попадюк В., Ma Xiaoqing Роль штучного інтелекту у психологічній діагностиці обдарованості здобувача закладу вищої освіти. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26 травня 2025 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 189-193.
7. Гринько І. М. Роль штучного інтелекту в підтримці та розвитку обдарованості учнів під час навчання в дистанційному форматі Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26 травня 2025 року). 2025. С. 222-228.
8. Кротова О. Ю. Значення штучного інтелекту для обдарованої молоді. Українські студії в європейському контексті. 2024. №. 9, С. 151-160.
9. Сипченко О., Гарань Н., & Чепіга Е. Формування лідерської компетентності студентської молоді засобами медіаосвітніх технологій. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра пед. наук., проф. С.А. Саяпіної. 2024, 2 (106), С. 32-44.
10. Сипченко О., Гарань Н. Вплив цифрової тривожності на ментальне здоров'я та академічну продуктивність здобувачів в умовах дистанційного навчання. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра пед. наук., проф. С.А. Саяпіної. 2025, 2 (108), С. 136-148.

Геращенко Н. А.,
вихователь-методист
Сумського ДНЗ № 26 «Ласкавушка»,
dnz26@ukr.net

НОВІТНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПРАКТИКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті досліджуються педагогічні інновації у виявленні та розвитку обдарованості дітей дошкільного віку. Проаналізовано сучасні теоретичні підходи, міжнародний досвід, цифрові технології, STEM/STEAM-методики, AR/VR, роль ігрових платформ, розвиток емоційного та соціального інтелекту. Окремо розглянуто методiku дослідження, практичні кейси та рекомендації для впровадження у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: обдарованість, дошкільна освіта, педагогічні інновації, STEM/STEAM, цифрові технології, AR/VR, раннє виявлення, компетентність педагога.

Abstract. The article examines pedagogical innovations in the identification and development of gifted preschool children. It analyses modern theoretical approaches, international experience, digital technologies, STEM/STEAM methodologies, AR/VR, role of gaming platforms, and the development of emotional and social intelligence.

The methodology of research, practical cases, and recommendations for implementation in preschool educational institutions are examined as well.

Keywords: giftedness, preschool education, pedagogical innovations, STEM/STEAM, digital technologies, AR/VR, early identification, teacher competence.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагальним є залучення до процесів державотворення громадян, які здатні по-новому підійти до розв'язання важливих суспільних завдань. У зв'язку з цим виникає потреба в розвитку активних, творчих особистостей, що відповідно актуалізує проблему обдарованості. Раннє виявлення, навчання та виховання обдарованих дітей визнають одним із головних напрямів удосконалення системи освіти [4].

Обдаровані діти дошкільного віку потребують системного та інноваційного підходу, який включає раннє виявлення потенціалу, підтримку інтересів і створення сприятливого освітнього середовища [3]. Ранній розвиток когнітивних, творчих, емоційних та соціальних здібностей забезпечує основу для подальшого успішного навчання і самореалізації.

Сучасні наукові підходи підкреслюють важливість індивідуалізації та гнучкого використання педагогічних технологій. У цьому контексті, українські та міжнародні дослідження доводять ефективність поєднання традиційних та інноваційних методів навчання для дошкільників [5].

Як засвідчують дослідження вчених, структура розумової обдарованості у дітей дошкільного віку складається з пізнавальної активності, розумових здібностей і специфічних дошкільних видів діяльності (гра, продуктивні види діяльності), в яких дитина може реалізувати свої можливості як суб'єкт.

Д. Богоявленська, В. Петровський у своїх працях доводять зв'язок активності суб'єкта з розвитком обдарованості, зокрема за допомогою запитань діти розширюють свої уявлення про дійсність, усвідомлюючи нові способи взаємодії з нею[2] .

Обдарованість визначається як поєднання високих природних здібностей, мотивації та творчості. Модель трьох кілець Рензулі підкреслює взаємодію цих складових. Гарднерова концепція множинних інтелектів включає мовний, логіко-математичний, музичний, тілесно-кінестетичний, просторовий та соціальний інтелекти, що є особливо корисним у роботі з дошкільниками [5].

Українські дослідники, такі як Сисоєва, Кондратюк, наголошують на важливості врахування індивідуальних інтересів дітей і створення багатопрофільного освітнього середовища, де кожна дитина може проявити свої здібності [3].

Виявлення обдарованості дітей є важливим напрямом сучасної дошкільної освіти. У практиці освітніх закладів ефективно поєднуються три моделі: раннє спостереження, індивідуальні та групові проєкти, а також цифрові портфоліо і

спостереження. Вони дозволяють визначити потенціал дитини, підтримати її розвиток і забезпечити індивідуальну траєкторію навчання. [1]

Раннє спостереження. Метод раннього спостереження полягає у постійному відстеженні педагогом, психологом і батьками поведінки, діяльності, інтересів, реакцій дитини у природному середовищі (у грі, на заняттях, у спілкуванні). Його мета – помітити початкові прояви обдарованості: підвищений інтерес, пізнавальну активність, легке засвоєння нового, нестандартне мислення, самостійність [13].

Перевагою цього підходу є можливість виявлення потенційних здібностей без застосування тестів. Метод дозволяє спостерігати за різними видами обдарованості – інтелектуальною, художньою, мовленнєвою, соціальною тощо. Водночас ефективність спостереження залежить від кваліфікації педагога, адже потрібна здатність помічати неочевидні прояви здібностей та уникати суб'єктивності оцінок [9].

Індивідуальні та групові проєкти. Індивідуальні проєкти спрямовані на розвиток власних інтересів і здібностей дитини. Вони допомагають розкрити її потенціал, самостійність і творчість. Групові проєкти, у свою чергу, сприяють соціалізації, розвитку комунікативних і дослідницьких умінь, умінню співпрацювати, планувати, висловлювати ідеї [12].

Проектна діяльність забезпечує умови для прояву творчості та дослідницької активності, адже вимагає від дітей пошуку нових рішень, ініціативності, відповідальності. У процесі реалізації проєктів дитина вчиться планувати, оцінювати результати, розвивати критичне мислення. Такий підхід дозволяє педагогам побачити реальні прояви обдарованості у діяльності [14].

Цифрові портфоліо та цифрове спостереження. Цифрове портфоліо – це електронна збірка результатів діяльності дитини (малюнки, відео, аудіо, фото, міні-проєкти, відгуки педагога), яка дає змогу відстежувати динаміку розвитку та досягнень. Цифрове спостереження передбачає фіксацію освітнього процесу за допомогою фото- та відеозаписів, що дозволяє об'єктивно оцінювати розвиток дитини [10]. Ці інструменти підвищують точність оцінювання, забезпечують зручний зворотний зв'язок між педагогом і батьками, сприяють формуванню індивідуальної освітньої траєкторії. Проте їх використання вимагає дотримання правил конфіденційності та володіння цифровими навичками педагогами [16].

На практиці найбільш ефективним є поєднання різних підходів:

- Раннє спостереження у поєднанні з цифровими засобами дозволяє зафіксувати прояви здібностей у динаміці.

- Індивідуальні та групові проєкти, результати яких зберігаються у цифровому портфоліо, забезпечують цілісне бачення розвитку дитини та сприяють співпраці між педагогами й батьками [12], [10].

Країни ЄС та США використовують комбінацію STEM/STEAM, інтерактивних платформ та ранньої діагностики для розвитку обдарованості.

Наприклад:

- США: спеціальні освітні програми для обдарованих дошкільнят, що поєднують ігрову та проектну діяльність.

- Фінляндія: інтеграція цифрових ресурсів та навчальних ігор для розвитку когнітивних навичок.

- Канада: використання AR/VR для розвитку просторового та логіко-математичного мислення.

Український досвід адаптує ці підходи, враховуючи національні стандарти та ресурсні обмеження [5].

Педагогічні технології і практика впровадження.

Впровадження STEM/STEAM-куточків та інтерактивних платформ:

- STEM/STEAM-куточок – спеціально облаштоване місце в групі чи методичній кімнаті з матеріалами, інструментами та ресурсами для дослідницької, інженерної, технологічної, мистецької діяльності.
- Інтерактивні платформи – цифрові сервіси або програмне забезпечення, які дозволяють дітям взаємодіяти через ігри, симуляції, моделювання (наприклад, віртуальні лабораторії, освітні ігри).

Практика впровадження:

- Виділити в групі місце для STEM/STEAM-куточка: оснастити мобільними конструкторськими наборами, матеріалами для творчості, пристроями на кшталт простих роботів, наборів для програмування для дітей дошкільного віку.
- Використовувати інтерактивні платформи, доступні на планшетах або інтерактивній дошці, для коротких занять, дослідів, демонстрацій.
- Проводити тематичні проекти («День винахідника», «Міні-лабораторія природи») із залученням дітей до дослідження, спостереження, створення власних виробів.

Переваги – розвиток критичного мислення, творчості, дослідницьких навичок, просторової уяви та зацікавленість дітей, висока мотивація. Підходить для індивідуалізації: кожна дитина може працювати на своєму рівні, з урахуванням інтересів.

Виклики – потреба фінансових ресурсів для придбання матеріалів, пристроїв, необхідність педагогів, які вміють працювати з технологічним обладнанням і інтерактивним ПЗ та підтримка безпеки і нагляд: використання електроніки має бути безпечним, пристосованим до віку.

Використання AR/VR на заняттях та у груповій діяльності:

- AR (доповнена реальність) – коли на реальне середовище накладаються

віртуальні об'єкти (через планшети, смартфони).

- VR (віртуальна реальність) – повне занурення у віртуальний простір через шоломи чи окуляри.
- Практика впровадження:
- Використовувати AR-додатки для тематичних занять: наприклад, природа, тварини, космос – діти можуть «оживляти» плакати, книги.
- Показові VR-тури чи експерименти: наприклад, «подорож» в космос чи музей, який дитина не може відвідати фізично.
- Групова діяльність: діти працюють у парах або малих групах, обговорюють те, що побачили через AR/VR, створюють колективні, творчі роботи на тему, яку вивчили в AR/VR.

Перевагами такого методу є висока залученість, емоційність, інноваційність, можливість подолати просторові / ресурсні обмеження (наприклад, не можна вивести всю групу на екскурсію – але можна провести віртуальну), а також розвиток уяви, креативності, мультисенсорного сприйняття.

На ряду з тим є й свої виклики, а саме – вартість обладнання та ліцензій на ПЗ. Педагог повинен володіти навичками використання AR/VR, вміти інтегрувати це у навчальний план, не перевантажувати дітей сенсорними враженнями. Питання здоров'я: тривалість використання, зір, рухова активність тощо.

Спільна робота з родиною та фіксація прогресу у цифрових портфоліо покращить взаєморозуміння між закладом освіти і родиною. Важливо відзначити підтримку розвитку дитини у двох середовищах, це буде запорукою постійної документованості й можливості бачити прогрес у часі. Зростає мотивація дитини: бачити, що її робота оцінюється і показується.

Педагог повинен володіти сучасними технологіями та методиками, аналізувати індивідуальний розвиток дитини, створювати адаптивне середовище для розвитку потенціалу, підтримувати партнерство з батьками та проводити рефлексію освітнього процесу [1].

Виходячи з вищевикладеного можна окреслити обмеження та перспективи:

- технічне забезпечення та ресурсні обмеження;
- необхідність системної підготовки педагогів;
- етичні аспекти раннього маркування дітей як «обдарованих»;
- перспектива інтеграції міжнародного досвіду та цифрових інструментів [5].

Педагогічні інновації у сфері дошкільної освіти відкривають нові можливості для виявлення та розвитку обдарованості дітей. Застосування STEM/STEAM-підходів, інтеграція цифрових портфоліо, а також використання технологій доповненої (AR) і віртуальної реальності (VR) сприяють формуванню в дітей креативності, критичного мислення та дослідницьких навичок [6].

Інтерактивні освітні платформи та ігрові середовища дають змогу реалізовувати індивідуальні траєкторії розвитку кожної дитини, враховуючи її природні здібності, темп пізнання та інтереси [11].

Водночас ефективність інновацій значною мірою залежить від професійної компетентності педагогів, які повинні володіти сучасними цифровими інструментами, знати методики інтеграції технологій у навчальний процес та застосовувати диференційований підхід до дітей [7]. Саме тому важливим є системне підвищення кваліфікації педагогічних працівників та створення умов для обміну досвідом між закладами [15].

Не менш суттєвим чинником успішності є співпраця з родиною, яка дозволяє узгоджувати освітні впливи, підтримувати емоційний стан дитини та забезпечувати безперервність розвитку як у закладі, так і вдома. Спільне ведення цифрових портфоліо допомагає фіксувати досягнення та спрямовувати освітній процес відповідно до потреб кожної дитини [8].

Отже, інноваційна діяльність у дошкільних закладах є комплексною системою, що об'єднує сучасні технології, педагогічну майстерність і партнерство з батьками, створюючи умови для гармонійного розвитку та самореалізації обдарованих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кондратюк, О. І. Використання цифрових технологій у роботі з обдарованими дітьми дошкільного віку // Дошкільна освіта: інноваційні підходи. Харків: Основа, 2022.
2. Лазарович Н. Обдарованість у дошкільному віці: Навчально методичний посібник. – Берегово, ПНВЗ «Галицька академія», 2009.
3. Міністерство освіти і науки України. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ: МОН, 2021.
4. Організація роботи вчителя початкової школи з обдарованими дітьми : навч.-метод. посіб. для студентів денної та заочної форм навчання спец. 013 «Початкова освіта» / уклад. Т. І. Молнар. – Мукачево : МДУ, 2018.
5. Сисоєва, С. О. Обдарованість як педагогічна проблема: український і світовий контекст // Педагогічна майстерність і сучасність. Київ: ПООД НАПН України, 2020.
6. Сухомлинська, О. В. Інноваційні процеси в освіті та вихованні дітей дошкільного віку. - Київ: Педагогічна думка, 2021.
7. ЕО.gov.ua. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників: проблеми, що потребують змін (2025). - Режим доступу: <https://eo.gov.ua/pidvyshchennia-kvalifikatsii-pedahohichnykh-pratsivnykiv-problemy-shcho-potrebuieut-zmin/>
8. Metod.lodb.org.ua. Використання технологій AR/VR у дошкільній освіті: методичні рекомендації [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://metod.lodb.org.ua/vrar/>
9. Виявлення і розвиток передумов обдарованості у дітей дошкільного віку в умовах дитячого садка // Всеосвіта. - Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/viavlenna-i-rozvitok-peredumov-obdarovanosti-u-ditej-doskilnogo-viku-v-umovah-ditacogo-sadu-68885.html>

10. Методичні рекомендації. Цифрове портфоліо / Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. - Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733746/1/Метод%20реком_Цифрове%20портфоліо.pdf
11. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти в закладах дошкільної та загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
12. Проєктна діяльність обдарованих учнів у науковій освіті // Освітній портал ІОД НАНП України. - Режим доступу: <https://pi.iod.gov.ua/ojs/index.php/pi/article/view/30>
13. Спостереження як метод діагностики обдарованості // Наукові праці НПУ імені М. П. Драгоманова. - Режим доступу: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5045>
14. Творчі завдання, індивідуальні та групові проєкти у різних видах мистецької діяльності // На Урок. - Режим доступу: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-tvorchi-zavdannya-individualni-ta-grupovi-proekti-u-riznih-vidah-mistecko-diyalnosti-149674.html>
15. ТОКІППО. Освітні програми підвищення кваліфікації педагогів на 2025 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://ippo.edu.te.ua>
16. Цифрові застосунки у навчанні дошкільників та молодших школярів // КМКФ Ужгород. - Режим доступу: <https://kmf.uz.ua/uk/novini/gostova-lekcija-cifrovi-zastosunki-u-navchanni-doshkilnikiv-ta-molodshih-shkoljariv/>

Глінська Л. В.,
вчитель укр. мови та літ., Стуфчинецького ліцею
Лісовогринівецької сільської ради,
lu.glinskaya@gmail.com

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШІ ДЛЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У 5–8 КЛАСАХ НУШ

У статті висвітлено інноваційні підходи до викладання української мови у 5–8 класах Нової української школи із використанням засобів штучного інтелекту для розвитку обдарованості здобувачів освіти. Розглянуто можливості застосування цифрових платформ і генеративних інструментів ШІ у розвитку лінгвістичної, комунікативної та творчої компетентностей учнів.

Ключові слова: обдаровані учні, українська мова, НУШ, інновації, штучний інтелект, мовна компетентність.

The article presents innovative approaches to teaching the Ukrainian language in grades 5–8 within the New Ukrainian School concept using artificial intelligence tools to develop gifted students' linguistic and creative potential. It analyzes the integration of AI-based digital platforms in the development of linguistic, communicative, and creative competencies.

Keywords: gifted students, Ukrainian language, NUS, innovations, artificial intelligence, linguistic competence.

У контексті цифрової трансформації освіти в Україні та реалізації Концепції Нової української школи (НУШ) педагогічна діяльність зазнає суттєвих змін. Мовна освіта перестає бути лише засобом засвоєння норм рідної мови – вона стає інструментом розвитку критичного мислення, креативності, медіаграмотності та культури спілкування. Особливої уваги потребують обдаровані учні, потенціал яких може бути повною мірою реалізований лише за умови впровадження інноваційних технологій та індивідуалізованого підходу.

Штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для мовної освіти – від автоматизованого аналізу текстів до створення індивідуальних завдань та творчих проєктів. Саме тому актуальним є дослідження дидактичних можливостей засобів ШІ у викладанні української мови учням 5–8 класів.

Метою дослідження є обґрунтування доцільності використання інструментів штучного інтелекту у процесі навчання української мови в основній школі для розвитку мовної обдарованості учнів.

Відповідно до Концепції НУШ, навчання української мови повинно сприяти формуванню таких компетентностей: комунікативної, культурної, когнітивної та інформаційно-цифрової [2].

Дослідники (О. Пометун, О. Савченко, Л. Пироженко) підкреслюють, що сучасний урок має бути діяльним, а навчальний процес – інтерактивним і диференційованим [3; 4]. Для обдарованих учнів це означає створення простору для творчості, відкритих завдань і самостійного вибору шляхів досягнення результату.

Мовна обдарованість проявляється у здатності глибоко відчувати мовні закономірності, розвиненому словниковому запасі, гнучкому мисленні, умінні створювати тексти різних стилів і жанрів. ШІ може ефективно підтримувати розвиток таких умінь через персоналізацію завдань, миттєвий зворотний зв'язок і моделювання творчих ситуацій.

Інструменти ШІ дають змогу:

- створювати адаптивні вправи (ChatGPT, Quizlet AI);
- аналізувати тексти за лексичними, синтаксичними, стилістичними параметрами;
- автоматично генерувати зворотний зв'язок щодо граматики, пунктуації та стилю;
- формувати творчі завдання (написання есе, діалогів, описів, промов);
- розвивати мовленнєву компетентність через інтерактивні симуляції, дебати, рольові ігри з підтримкою ШІ.

Для вчителя ШІ – це не заміна, а інструмент розширення дидактичного потенціалу, який дозволяє приділити більше уваги творчим завданням, рефлексії та розвитку емоційного інтелекту учнів.

Сучасна мовна освіта в Україні базується на засадах компетентнісного підходу, визначеного Концепцією Нової української школи. Одним із провідних принципів НУШ є орієнтація на особистісний розвиток учня, його самореалізацію та формування ключових компетентностей, серед яких провідне місце займає комунікативна компетентність. У викладанні української мови це означає перехід від знаннєвої парадигми до діяльнісно-комунікативної, у центрі якої – здобувач освіти як активний учасник освітнього процесу, здатний створювати, аналізувати, інтерпретувати тексти, адекватно висловлювати думки в усній і письмовій формах. Такий підхід потребує сучасних технологій навчання, що відповідають темпам цифровізації суспільства.

У науково-педагогічній літературі мовна обдарованість визначається як індивідуальна здатність до глибокого усвідомлення мовних явищ, інтуїтивного володіння мовною системою, підвищеного інтересу до слова (І. Зимня, Н. Лейтес, О. Савченко). Обдаровані учні характеризуються високим рівнем мовленнєвої активності, гнучким мисленням, розвиненою емпатією до слова і потребою у творчому самовираженні. Проте саме ці діти часто втрачають мотивацію у межах стандартних методик навчання, тому виникає потреба у створенні інноваційного освітнього середовища, що забезпечує інтелектуальні виклики, різноманітні завдання й можливість самостійного пізнання.

Інноваційні підходи до викладання української мови в НУШ передбачають поєднання традиційних лінгводидактичних принципів (науковість, доступність, системність) із сучасними технологіями навчання – проєктною діяльністю, змішаним навчанням, елементами гейміфікації та цифровими інструментами. Особливу роль у цьому контексті відіграє штучний інтелект (ШІ), який не лише автоматизує рутинні процеси (перевірку правопису, добір прикладів), а й створює нові можливості для творчого, дослідницького й аналітичного навчання. Використання ШІ дозволяє вчителю трансформувати урок української мови у інтерактивну лабораторію слова, де учні не просто засвоюють правила, а досліджують мовні явища як живу систему.

Штучний інтелект у педагогічному контексті виступає інструментом індивідуалізації та диференціації навчання. Завдяки адаптивним платформам і генеративним моделям учитель може створювати вправи різного рівня складності, відповідно до здібностей учнів, розробляти персональні траєкторії навчання, відстежувати прогрес та надавати миттєвий зворотний зв'язок. Це особливо важливо для обдарованих школярів, які потребують більшої інтелектуальної свободи та можливості експериментувати зі словом, змістом, формою. Використання інструментів ШІ сприяє розвитку критичного мислення, навичок аналізу та синтезу інформації, а також формує культуру академічної доброчесності через свідоме ставлення до використання цифрових ресурсів.

У ширшому розумінні інтеграція штучного інтелекту у викладання української мови є педагогічною інновацією, що змінює роль учителя з транслятора знань на фасилітатора, наставника і партнера у спільному пізнанні. Завдяки цьому процес навчання стає не лише ефективнішим, а й більш осмисленим і ціннісним. Використання цифрових інструментів у роботі з обдарованими учнями сприяє формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності, розвиває здатність до самоосвіти, критичного осмислення даних і творчого застосування мовних знань у різних життєвих ситуаціях. Таким чином, ШІ постає не лише технологічним засобом, а педагогічним ресурсом розвитку особистості, що забезпечує реалізацію головної мети НУШ – виховання компетентної, креативної, самостійної людини майбутнього.

Нижче подано конкретні приклади використання ШІ на уроках української мови у 5-8 класах.

Морфологія (5 клас). Тема: Іменник як частина мови. Інструмент: *ChatGPT*, *Wordwall AI*. Учні вводять власні приклади речень, а ШІ аналізує частини мови, пояснює граматичні форми. Обдаровані учні отримують додаткове завдання – створити алгоритм розпізнавання іменників у тексті. Ефект: розвиток аналітичного мислення, мовної логіки.

Лексикологія (6 клас). Тема: Синоніми, антоніми, омоніми. Інструмент: *Perplexity AI*, *DeepL Write*. ШІ допомагає генерувати ряди синонімів і добирати слова за стилістичним забарвленням. Учні створюють власний «Словник емоційних відтінків української мови». Ефект: збагачення лексичного запасу, розвиток чуття мови.

Мовленнєвий розвиток (7 клас). Тема: Створення публіцистичного тексту. Інструмент: *Canva Magic Write*, *Copilot*. Учні пишуть короткі тексти для шкільного блогу. ШІ пропонує варіанти структури, редагує стилістику, але учні залишають за собою фінальне редагування. Ефект: розвиток критичного ставлення до тексту, формування авторського стилю.

Синтаксис (8 клас). Тема: Складнопідрядні речення. Інструмент: *Miro AI* + *ChatGPT*. Учні будують «візуальні дерева» речень – графічні схеми синтаксичних зв'язків. ШІ допомагає перевірити правильність побудови та пропонує приклади з літератури. Ефект: візуалізація складних граматичних структур, розвиток логічного мислення.

Проект «Мова майбутнього» (7–8 класи). Інструменти: *Soundraw AI*, *Leonardo AI*, *D-ID*. Обдаровані учні створюють відеопрезентацію «Як розвиватиметься українська мова через 100 років», використовуючи згенеровані ілюстрації, озвучення та власні тексти. Ефект: інтеграція лінгвістичних знань із креативним мисленням, міжпредметні зв'язки з інформатикою та мистецтвом.

Переваги для роботи з обдарованими учнями:

1. Індивідуалізація навчання. ШІ дозволяє створювати завдання різного рівня складності, адаптуючи їх до темпу та інтересів учня.

2. Розвиток критичного мислення. Порівнюючи власні тексти з варіантами ІІІ, учні вчаться оцінювати якість мовлення, аргументувати свої рішення.

3. Творча самореалізація. Генеративні інструменти (ChatGPT, Suno, Canva) стимулюють уяву та мовленнєву творчість.

4. Підвищення мотивації. Учні охочіше виконують завдання у цифровому форматі, де бачать результат миттєво.

5. Формування медіаграмотності. Робота з ІІІ вчить учнів критично сприймати інформацію, розрізняти факти й вигадки.

Використання засобів штучного інтелекту у викладанні української мови у 5–8 класах НУШ є перспективним напрямом розвитку мовної освіти. Інноваційні інструменти дозволяють ефективно працювати з обдарованими учнями, забезпечуючи персоналізацію навчання, розвиток критичного та креативного мислення, удосконалення мовленнєвої компетентності.

Застосування ІІІ не замінює учителя, а розширює його методичні можливості, відкриваючи простір для дослідження, співпраці та творчого зростання школярів. Таким чином, мовна освіта в умовах НУШ набуває нової якості – поєднання гуманітарного змісту з технологічними інноваціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. С. 380.
2. Концепція Нової української школи. Київ: МОН України, 2016. 40 с.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. А. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Педагогічна думка, 2019. 320 с.
5. Жеребкіна І. М. Використання цифрових технологій у навчанні мови. Педагогічний дискурс. 2020. № 28. С. 112–117.
6. OECD. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications. Paris: OECD Publishing, 2021. 132 p.
7. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO, 2022. 146 p.
8. Heick T. How Artificial Intelligence Is Changing Language Learning. TeachThought, 2023.

Гончарова О. С.,
кандидат історичних наук, доцент,
викладач історії циклової комісії економіки, управління та адміністрування
Харківського торговельно-економічного фахового коледжу,
olia.goncharova2016@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В НАВЧАННІ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація: Стаття аналізує сучасні педагогічні інновації у навчанні обдарованих студентів коледжів в умовах цифрової трансформації, зокрема застосування цифрових платформ, дистанційного навчання, VR/AR-технологій, інтерактивних курсів і систем штучного інтелекту. Розглянуто вплив інноваційних підходів на розвиток критичного мислення, творчих здібностей, дослідницької активності та соціально-психологічної стійкості студентів у кризових умовах, включно з воєнним станом. Досліджено досвід українських коледжів у застосуванні цифрових технологій та педагогічної підтримки обдарованих студентів, а також окреслено перспективи інтеграції STEAM-підходів, персоналізованого навчання для їх розвитку. Показано, що системне впровадження педагогічних інновацій дозволяє ефективно підтримувати обдарованих студентів, формувати їхню здатність до самостійного навчання, міждисциплінарної діяльності та подальшої професійної реалізації.

Ключові слова: обдарованість, педагогічні інновації, персоналізація навчання, STEAM-освіта, цифровізація освіти

Abstract: This article analyzes contemporary pedagogical innovations in teaching gifted college students within the context of digital transformation, including the use of digital platforms, distance learning, VR/AR technologies, interactive courses, and artificial intelligence systems. The study examines the impact of these innovative approaches on developing critical thinking, creative abilities, research activity, and socio-psychological resilience of students in crises, including during wartime. The experience of Ukrainian colleges in applying digital technologies and providing pedagogical support to gifted students is explored, along with the prospects for integrating STEAM approaches and personalized learning for their development. It is demonstrated that the systematic implementation of pedagogical innovations enables practical support for gifted students, fostering their capacity for independent learning, interdisciplinary activity, and future professional realization.

Keywords: giftedness, pedagogical innovations, personalized learning, STEAM education, digitalization of education

У ХХІ столітті освіта переживає радикальні трансформації, зумовлені глобальними процесами цифровізації. Цифрова революція охопила всі сфери життя, і навчання не є винятком: цифрові платформи, штучний інтелект, віртуальна та доповнена реальність, онлайн-курси й інтерактивні освітні ресурси стають не лише допоміжними, а й визначальними інструментами у формуванні нової освітньої екосистеми. В цих умовах особливо актуальною є проблема

підтримки та розвитку обдарованих студентів, адже саме вони становлять стратегічний ресурс інноваційного розвитку суспільства. Обдаровані студенти характеризуються високим рівнем інтелектуальних, творчих або спеціальних здібностей, випереджають своїх ровесників у швидкості засвоєння знань, здатності до аналітичного мислення та генерування нових ідей. Водночас вони потребують особливих педагогічних підходів: стандартні методики навчання нерідко не забезпечують їхньої повної самореалізації. Неврахування цих особливостей може призвести до втрати мотивації, емоційного вигорання або навіть соціальної ізоляції. Саме тому актуальним є впровадження педагогічних інновацій, які б відповідали як специфіці розвитку обдарованих студентів коледжів, так і новим можливостям цифрової трансформації.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі педагогічних інновацій у навчанні обдарованих студентів коледжів в умовах цифрової трансформації освіти та визначенні оптимальних підходів до створення освітнього середовища, що максимально сприятиме розвитку їхнього потенціалу. Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань: окреслити основні тенденції цифровізації сучасної освіти; розкрити особливості навчальних потреб обдарованих студентів коледжів; проаналізувати інноваційні педагогічні практики та технології, що застосовуються для роботи з обдарованими дітьми; визначити можливості та виклики цифрових освітніх середовищ у підтримці розвитку обдарованості; сформулювати рекомендації щодо інтеграції інноваційних підходів у сучасну педагогічну практику. Таким чином, обрана тема поєднує два ключові напрями розвитку сучасної освіти – цифрову трансформацію та роботу з обдарованими студентами, що дозволяє дослідити нові педагогічні можливості, а також осмислити перспективи й ризики в умовах глобальних змін.

У сучасній педагогіці й психології поняття «обдарованість» трактується як комплексна, багатовимірна характеристика особистості, що відображає наявність високого рівня розвитку здібностей у поєднанні з творчим потенціалом, мотивацією досягнень та здатністю до продуктивної діяльності. Йдеться не лише про інтелектуальні ресурси, а про цілісну систему якостей, які забезпечують можливість індивіда досягати значних результатів у певній сфері діяльності чи у кількох сферах одночасно. Класичне уявлення визначало обдарованість як індивідуальну своєрідність психіки, що зумовлює можливість досягнення успіхів у діяльності [1, с. 15]. У сучасних дослідженнях акцент робиться на багатокomпонентності цього феномена. Так, Джозеф Рензулі у своїй «моделі трьох кілець» розглядає обдарованість як поєднання трьох чинників: високих інтелектуальних здібностей, творчості та внутрішньої мотивації. На його думку, лише інтеграція цих складових дозволяє говорити про справжню обдарованість, а не просто про високий рівень інтелектуального

розвитку [2, р. 253–254]. Якщо ж наявна лише одна або дві складові, то говорити про стійку обдарованість складно. Важливим моментом у цій теорії є наголос на соціальній активності обдарованої дитини, яка проявляє себе у вирішенні проблем, значущих для суспільства [2, р. 260]. Інший важливий підхід запропонував Говард Гарднер у своїй теорії множинних інтелектів. Він стверджував, що інтелект не є уніфікованою здатністю, а проявляється у вигляді низки відносно автономних видів (лінгвістичний, логіко-математичний, музичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний), кожен із яких може бути основою для розвитку обдарованості [3, р. 27–31]. Кожна з цих сфер може стати основою для виявлення обдарованості. Цей підхід особливо актуальний в умовах цифрової трансформації, адже нові технології відкривають можливості для розвитку не лише когнітивних, а й комунікативних, візуальних і технічних здібностей [3, р. 52–56].

Вітчизняні дослідники також пропонують власні концептуальні підходи. Вони підкреслюють, що обдарованість не є статичною властивістю, а виявляється у процесі діяльності та може змінюватися залежно від умов виховання й освіти. У їх працях наголошується на динамічності феномену, значенні середовища та педагогічної підтримки у формуванні й розвитку здібностей [4, с. 19]. Сучасні українські дослідники наголошують на необхідності диференційованого підходу в навчанні, що враховує індивідуальні особливості здобувача освіти та створює умови для самореалізації [5, с. 53]. Вони розвивають ідею про багатовимірність обдарованості. У їх працях обдарованість розглядається як поєднання інтелектуальних і творчих ресурсів особистості, що реалізуються у конкретній діяльності. Особливу увагу вони приділяють рольовому фактору середовища, підкреслюючи, що педагогічні інновації, у тому числі цифрові технології, можуть виступати каталізатором розкриття здібностей [6, с. 47–49]. Таким чином, у сучасній педагогіці й психології обдарованість розглядається не як природжений дар, а як результат складної взаємодії спадкових факторів, індивідуального досвіду, мотивації та соціокультурного контексту. Вона охоплює широкий спектр здібностей – від академічних і творчих до соціальних та емоційних. Саме тому сучасні підходи акцентують на необхідності створення умов для розвитку різних видів обдарованості, що відповідає вимогам епохи цифрової трансформації освіти.

Дослідження феномену обдарованості в сучасному освітньому контексті неможливе без урахування процесів цифрової трансформації, які докорінно змінюють підходи до навчання, розвитку та підтримки талановитих дітей і молоді. Цифровізація освіти створює нові інструменти діагностики, формування індивідуальних освітніх траєкторій і розвитку творчого потенціалу, що вимагає

перегляду методологічних засад у цій сфері. Одним із базових принципів виступає комплексність підходу: сучасні дослідження виходять з того, що обдарованість має багатовимірний характер і не зводиться до академічних показників. Використання цифрових платформ дозволяє поєднувати психометричні методики, спостереження в навчальній діяльності, аналіз продуктів творчості учня та цифрове портфоліо для комплексної оцінки його здібностей [7, с. 88–90]. Другим важливим орієнтиром є принцип персоналізації освіти. Цифрові інструменти надають можливість створювати адаптивні програми, які враховують індивідуальні особливості обдарованого учня. Такі технології, як системи штучного інтелекту та навчальні аналітики, дозволяють педагогам відслідковувати динаміку розвитку здібностей у реальному часі та швидко реагувати на освітні потреби [8, р. 56–59]. Важливою методологічною основою стає ідея конструктивізму та діяльнісного підходу. Обдарованість розглядається як результат активної взаємодії дитини з навчальним середовищем, де цифрові ресурси виступають не лише інструментом передачі знань, а й простором для експериментів, проєктної діяльності та співпраці. Це особливо важливо в умовах дистанційного та змішаного навчання, що набуло значення в Україні після 2020 року та в період воєнного стану [9, с. 41–44]. Ще однією ключовою засадою є принцип інтердисциплінарності. Сучасні дослідження обдарованості на перетині педагогіки, психології, нейронаук і цифрових технологій дозволяють більш глибоко зрозуміти механізми розвитку здібностей. Використання цифрових симуляцій, VR/AR-технологій та освітньої гейміфікації відкриває нові можливості для формування інтелектуальної та творчої обдарованості [10, р. 79–83]. Таким чином, методологічні засади дослідження обдарованості в умовах цифровізації передбачають: багатовимірність оцінки здібностей із використанням цифрових інструментів; персоналізацію освітніх траєкторій; діяльнісний і конструктивістський підхід у навчанні; міждисциплінарну інтеграцію сучасних наукових знань і цифрових технологій. Завдяки цьому сучасна педагогіка отримує можливість не лише діагностувати, а й ефективно розвивати потенціал обдарованих студентів в умовах цифрової трансформації освіти.

У ХХІ столітті цифровізація освіти стала каталізатором розвитку нових педагогічних стратегій, спрямованих на виявлення й підтримку обдарованої молоді. Цифрові інструменти відкривають для педагогів принципово нові можливості – від діагностики здібностей до побудови індивідуальних освітніх траєкторій, що відповідають інтересам та рівню розвитку кожного здобувача освіти. Важливу роль починає відігравати використання освітніх платформ і систем дистанційного навчання. Застосування LMS (Learning Management Systems), таких як Moodle, Google Classroom чи Microsoft Teams, дозволяє

організувати персоналізоване навчання. Для обдарованих студентів важливим є доступ до поглиблених курсів, додаткових ресурсів і можливість проходити навчання у власному темпі. Як показують дослідження, LMS сприяють розвитку самостійності, внутрішньої мотивації та відповідальності за результати навчання [11, р. 102–104]. Ефективним інструментом розвитку креативності та критичного мислення стають ігрові методики (віртуальні квести, симуляції, інтерактивні ігри). Для обдарованих студентів вони створюють можливості вирішення нестандартних завдань і стимулюють дослідницький інтерес. На думку Марка Пренскі, саме гейміфіковане середовище формує простір, де здобувачі освіти вчаться мислити як інноватори [10, р. 81–85]. Поступово в освітній процес інтегрується ІІІ: інтелектуальні тьюторські системи аналізують успішність і пропонують адаптивні завдання, що відповідають рівню розвитку дитини. Для обдарованих студентів це створює умови для швидкого переходу на більш складні рівні навчання, не обмежуючи їх стандартними програмами. Дослідження ОЕСД засвідчують, що використання ІІІ сприяє розвитку навичок саморегуляції й формуванню індивідуальних освітніх траєкторій [8, р. 67–70].

Сучасна педагогіка орієнтується на інтеграцію науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики (STEAM). Для обдарованих студентів такий підхід забезпечує можливість поєднувати аналітичне та креативне мислення, працювати над реальними проєктами, які виходять за межі окремої дисципліни. STEAM-освіта є одним із найперспективніших напрямів розвитку інноваційної освіти в Україні [12, с. 13]. VR та AR-технології дозволяють занурювати студентів у навчальні ситуації, які неможливо відтворити у традиційній аудиторії. Для обдарованих дітей це є середовищем для експериментів, досліджень і творчих проєктів. Застосування VR/AR особливо ефективно в навчанні природничих наук, історії, мистецтва, адже сприяє формуванню просторового мислення та дослідницької активності [13, р. 44–46]. Важливим педагогічним інструментом є створення цифрових портфоліо, де обдаровані студенти можуть презентувати власні досягнення, проєкти й дослідницькі роботи. Онлайн-спільноти (наприклад, міжнародні проєкти eTwinning чи Global Lab) забезпечують можливість міжкультурної комунікації та співпраці з ровесниками з інших країн, що особливо важливо для розвитку соціальної компетентності. Таким чином, сучасні педагогічні інновації забезпечують не лише розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, але й сприяють формуванню культурної резильєнтності, здатності до самонавчання та міждисциплінарної взаємодії. В умовах цифрової трансформації ці інновації стають необхідним інструментом для підтримки й розвитку обдарованої молоді в Україні.

В Україні останніми роками активно розвиваються педагогічні інновації, спрямовані на підтримку та розвиток обдарованих студентів у коледжах. Цей процес охоплює державні освітні програми, регіональні ініціативи та окремі

практики, інтегруючи сучасні технології, міждисциплінарні підходи та цифрові інструменти. Зокрема, задля розвитку обдарованості у закладах фахової передвищої освіти організуються наукові гуртки, конкурси студентських наукових робіт, олімпіади та культурні проекти. У рамках програми активно застосовуються цифрові платформи для дистанційного навчання та організації науково-дослідницької діяльності, що дозволяє залучати студентів з різних регіонів України до співпраці [14, с. 15–18]. Студенти коледжів активно користуються платформами Moodle, Google Classroom, Zoom та іншими інструментами для організації дистанційного навчання, цифрових портфоліо та проведення досліджень. Це дозволяє персоналізувати навчальний процес і враховувати індивідуальні освітні потреби студентів, забезпечуючи розвиток їхніх аналітичних і дослідницьких здібностей. Зокрема, при викладанні історії у коледжі застосовують проектно-дослідницький підхід, де студенти беруть участь у вивченні локальної історії, створенні віртуальних виставок і освітніх блогів. Це сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок та підготовці студентів до подальшого навчання у закладах вищої освіти. Особлива увага приділяється підтримці студентів у стресових або кризових ситуаціях, зокрема під час воєнного стану. Психологічні консультації, онлайн-тренінги та інтерактивні форуми допомагають зберігати мотивацію до навчання і розвиток творчих здібностей, що є критично важливим для обдарованих студентів коледжів [15]. Тож, досвід українських коледжів демонструє, що поєднання державних програм, регіональних ініціатив, цифрових технологій та соціально-психологічної підтримки створює умови для комплексного розвитку обдарованих студентів, формує навички самостійного навчання, критичного мислення та здатності до участі в науковій діяльності.

Незважаючи на помітні успіхи у впровадженні інноваційних практик у коледжах, існує низка проблем, які потребують системного вирішення для забезпечення ефективного розвитку обдарованих студентів. Багато коледжів, особливо у регіонах, стикаються з недостатнім матеріально-технічним забезпеченням. Це обмежує можливості для повноцінного використання цифрових платформ, VR/AR-технологій та лабораторного обладнання для проведення дослідницьких проектів. Обдаровані студенти в умовах обмежених ресурсів часто не можуть реалізувати свій потенціал повністю. Ще однією проблемою є недостатній рівень цифрової компетентності викладачів, що обмежує впровадження сучасних педагогічних технологій [1, с. 17]. Дослідження показують, що успіх інноваційних методів у коледжах значною мірою залежить від готовності педагогів інтегрувати нові цифрові інструменти та адаптувати навчальні матеріали під потреби обдарованих студентів. Хоча цифрові платформи дозволяють частково персоналізувати навчання, більшість коледжів

поки що не мають розвинених систем моніторингу та адаптивного навчання для обдарованих студентів. Це створює ризик, що потенційно високі здібності студентів залишаються недооціненими [15]. Серед перспективних напрямів розвитку педагогічних інновацій у коледжах можна виділити: підвищення цифрової компетентності викладачів через тренінги, сертифікаційні програми та участь у міжнародних проєктах; розширення використання цифрових платформ та інструментів штучного інтелекту для адаптивного навчання й індивідуальної траєкторії студентів; інтеграція міждисциплінарних проєктів, включаючи STEM-та STEAM-підходи, що розвивають креативність і критичне мислення; посилення соціально-психологічної підтримки обдарованих студентів, зокрема через онлайн-консультації, психологічні тренінги та групи підтримки. Подолання існуючих проблем та системне впровадження інноваційних підходів дозволить коледжам ефективно підтримувати розвиток обдарованих студентів, формувати їхню здатність до самостійного навчання, дослідницької діяльності та участі у міжнародних освітніх і наукових проєктах.

Аналіз сучасного стану педагогічних інновацій у коледжах свідчить, що ефективний розвиток обдарованих студентів можливий лише за умови комплексного підходу, який поєднує державні програми, регіональні ініціативи, цифрові технології та соціально-психологічну підтримку. Використання цифрових платформ, міждисциплінарних проєктів та дослідницьких практик дозволяє студентам коледжів реалізовувати свій потенціал, розвивати критичне мислення та творчі здібності. Рівень цифрової компетентності викладачів безпосередньо впливає на успішність впровадження інноваційних підходів, тому важливо забезпечувати регулярні тренінги та сертифікаційні програми для педагогів коледжів. У сучасних умовах, особливо під час воєнного стану, емоційна стабільність студентів та мотивація до навчання є критично важливими. Онлайн-консультації, психологічні тренінги та групи підтримки сприяють ефективному розвитку обдарованості, а використання цифрових інструментів та платформ для моніторингу та адаптивного навчання дозволяє формувати персоналізовані освітні траєкторії, що враховують інтереси та здібності студентів. Серед перспективних напрямів розвитку педагогічних інновацій у коледжах варто виділити посилення інтеграції цифрових технологій у навчальний процес, розширення використання платформ для дистанційного навчання, створення електронних портфоліо та застосування інструментів штучного інтелекту для адаптивного навчання. Не менш важливим є розвиток проектної та дослідницької діяльності, впровадження міждисциплінарних та STEAM-проєктів, що стимулюють критичне мислення, креативність та практичні навички студентів. Посилення підготовки педагогів шляхом регулярних тренінгів з цифрової компетентності, педагогіки інновацій та роботи

з обдарованими студентами сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу. Соціально-психологічна підтримка студентів, зокрема через онлайн-консультації, тренінги та групи підтримки, допомагає зберігати мотивацію до навчання та розвиток творчих здібностей, особливо в умовах кризових ситуацій та воєнного стану. Подолання існуючих проблем та системне впровадження педагогічних інновацій у коледжах дозволить ефективно підтримувати розвиток обдарованих студентів, формувати їхню здатність до самостійного навчання, дослідницької діяльності та інтеграції у сучасний цифровий освітній простір, готуючи їх до подальшої наукової та професійної діяльності на національному та міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О. Є. Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованих дітей у закладах освіти. *Освіта та суспільство*. 2021. № 1. С. 14–20.
2. Renzulli J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. Sternberg R. J., Davidson J. (eds.) *Conceptions of Giftedness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 246–279.
3. Gardner H. *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books, 2011. 528 p.
4. Кравченко О. Сучасні технології розвитку креативності обдарованих учнів. *Інновації в освіті*. 2022. № 5. С. 15–23.
5. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2020. Том 21. №1. С. 50–55.
6. Психологічна підтримка творчості учня / Упор. О. Главник, В. Зоц. К.: Редакція загальноосвітніх газет, 2003. 128 с.
7. Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості: монографія / автори: Р.О. Семенова, Д.К. Корольовтаін./ за ред. Р. О. Семенової. К.: Педагогічна думка, 2008. 144 с.
8. OECD. *Education in the Digital Age: Smart Policies for Innovation*. Paris: OECD Publishing, 2020. 218 p.
9. Гуревич Р., Коношевський Л., Опушко Н. Цифровізація освіти в Україні: проблеми та перспективи. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 3–4. С. 22–46.
10. Prensky M. *Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin, 2010. 203 p.
11. Siemens G. *Knowing Knowledge*. Vancouver: Lulu Press, 2017. 163 p.
12. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
13. Bailenson J. *Experience on Demand: What Virtual Reality Is, How It Works, and What It Can Do*. New York: Norton, 2018. 290 p.
14. Коновальчук І. І. *Теорія і технологія реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах: Монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 464 с.
15. Чубенко, В. А., Боть, Л. П., Лиходєєва, Г. В. Еволюція методів навчання в контексті цифрової трансформації освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 9. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13224247> (дата звернення 21.09.2025)

Гончарова-Тисляцька Анна,
керівник гуртка-методист,
завідувач методичного відділу,
КЗПО «Центр дитячої та юнацької творчості Металургійного району»
Криворізької міської ради,
м. Кривий Ріг, Україна,
anna.cdut@ukr.net

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ

Анотація. У статті здійснено концептуалізацію ролі позашкільної освіти як детермінуючого чинника в ідентифікації, актуалізації та комплексній акселерації обдарованості. На основі системного аналізу наукових моделей, феномен обдарованості розглянуто як інтегративну властивість психіки, що є результатом синергетичної взаємодії когнітивних, креативних та мотиваційних компонентів. Обґрунтовано необхідність імплементації інноваційних педагогічних підходів, зокрема проєктної діяльності, тьюторства, STEAM-освіти та цифрових технологій, що забезпечують формування дивергентного мислення. Доведено, що ці методики сприяють розвитку ключових міждисциплінарних компетенцій, що в сукупності забезпечує оптимальну самореалізацію обдарованої особистості в сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: позашкільна освіта, обдарованість, види обдарованості, інноваційні підходи, проєктна діяльність, тьюторство, STEAM-освіта, дивергентне мислення, компетенції, самореалізація.

Annotation. The article conceptualizes the role of extracurricular education as a determining factor in the identification, actualization, and comprehensive acceleration of giftedness. Based on a systematic analysis of scientific models, the phenomenon of giftedness is viewed as an integrative property of the psyche, resulting from the synergistic interaction of cognitive, creative, and motivational components. The necessity of implementing innovative pedagogical approaches, particularly project-based learning, tutoring, STEAM education, and digital technologies, which foster the development of divergent thinking, is substantiated. It is proven that these methods contribute to the development of key interdisciplinary competencies, which collectively ensures the optimal self-realization of a gifted individual in the modern educational environment.

Key words: yxtracurricular education, giftedness, types of giftedness, innovative approaches, project-based learning, tutoring, STEAM education, divergent thinking, competencies, and self-realization.

Пріоритетним завданням модернізації та оновлення змісту позашкільної освіти є формування особистості інноваційного типу мислення, що характеризується високим рівнем обдарованості та компетентності. У цьому контексті, позашкілля функціонує як інституційний осередок, де ідентифікація

та розвиток обдарованості реалізується через систематичну організацію творчої діяльності здобувачів освіти. Процес виявлення обдарованих дітей передбачає багатокомпонентний діагностичний підхід, що включає спостереження, бесіди, анкетування та моніторинг динаміки творчих досягнень.

Науковцями доведено, що обдарованість – це загальна здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя.

Феномен обдарованості, її чинники, структуру, особливості ідентифікації та розвитку висвітлено у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених: Б. Блум, Д. Векслер, Г. Гарднер, Дж.Гілфорд, Дж.Равен, П. Торренс, Е. Бернацька, Ф. Гутковська, Б. Дирда, В.Добролович, В.Лімонт, А. Ненцка, М. Партика, С. Попек, А. Сенковський, М. Тучкова, О. Антонова, О. Кульчицька, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, П. Тадеєв та ін.

Необхідно підкреслити, що аналіз проблеми обдарованості виявляє певні відмінності у поглядах дослідників щодо цього феномена[1]. У науковій розвідці охарактеризовано декілька моделей: трикільцева модель обдарованості Дж. Рензулі, згідно з якою обдарованість – це взаємодія між трьома характеристиками: інтелектуальними здібностями, вищими за середні, креативністю та мотивацією до виконання завдання за сприятливих умов навчання; модифіковану модель Д.Фельдх'юсена з такими складниками обдарованості, як: інтелектуальні здібності, вищі за середні, креативність, наполегливість, позитивна «Я – концепція»; модель обдарованості А. Танненбаума, відповідно до якої обдарованість – це взаємодія між п'ятьма характеристиками, такими як: загальні та спеціальні здібності, спеціальні характеристики неінтелектуального характеру, що співвідносяться з конкретною сферою спеціальних здібностей (вольових), стимулююче оточення, що відповідає розвитку цих здібностей, випадкові чинники; теорію множинного інтелекту Г. Гарднера; тріадні моделі обдарованості Р. Стернберг та М. Чіксентміхайї; концептуальну модель обдарованості Д. Ейр, яка доводить, що обдарованість – це результат чотирьох складників, виражених у такій моделі: потенціал + сприятливі обставини + підтримка + мотивація = високі досягнення (обдарованість). Виявлено, що загалом обдарованість уявляють як систему, що охоплює такі складники: 1) ядро обдарованості: здібності на рівні, вищому за середній; креативність; спрямованість до певного виду діяльності; 2) фактори, які впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості: спадковість, навколишнє середовище, виховні впливи, досвід практичної діяльності, особливості емоційно-вольової сфери, наявність системи цінностей та випадкові обставини[2].

Суперечність цих поглядів зникає, якщо вважати, що потенційна обдарованість дитини стосовно різних видів діяльності притаманна багатьом дітям, тоді як вроджену (актуальну) обдарованість демонструє лише незначна частина дітей.

Кожна дитина здатна досягати значних успіхів у різних сферах діяльності, оскільки її психічні можливості є дуже гнучкими на різних етапах розвитку. Таким чином, обдарованість у певній діяльності може виникати стихійно й далі розвиватись за сприятливих умов або припинятись за несприятливих.

Обдарованість – це системна властивість психіки, яка виникає в результаті пізнавальної або іншої діяльної взаємодії між індивідом і освітнім середовищем; індивідуальна характеристика пізнавального, емоційного й особистісного розвитку дитини, що виявляється в індивідуальному поєднанні властивостей пізнавальної, емоційної та особистісної сфер свідомості індивіда, яке забезпечує можливість досягнення ним найвищих результатів розвитку здібностей у соціально значущих видах діяльності.

Є декілька підходів до проблеми виявлення й розвитку обдарованості: один з них передбачає роботу з спеціально відібраними дітьми, для яких характерні вже розвинуті підвищені здібності (особливо обдаровані діти), то інший підхід виникає з уявлень про резерви обдарованості, закладені практично у кожній дитині.

З огляду на різноманітність, індивідуальну своєрідність обдарованості, вибір методів роботи з обдарованими дітьми потребує попереднього визначення: з яким типом обдарованості ми маємо справу; які завдання роботи з обдарованими дітьми є пріоритетними: розвиток уже високих здібностей чи, навпаки, недостатньо розвинутих здібностей; психологічна підтримка й, навіть, допомога, навчання обдарованих дітей у закладах позашкільної освіти; розробка й психолого-педагогічний моніторинг спеціальних освітніх технологій: навчальних, розвивальних або навчально-розвивальних тощо.

Вирішуючи проблеми навчання обдарованих дітей, необхідно насамперед визначити, в якій формі прояву ми сподіваємося побачити обдарованість у дітей[3], тому що, обдарованість може виявлятися: як обдарованість виявлена; як обдарованість вікова; як обдарованість прихована (потенціальна, невиявлена).

Види обдарованості: інтелектуальна/академічна обдарованість; художня/творча обдарованість; соціальна обдарованість; лідерська обдарованість; рухова (психомоторна) обдарованість; духовна та практична обдарованості; креативна; комунікативна.

Складові системи роботи з обдарованими дітьми в закладах позашкільної освіти

За визначенням багатьох учених, складовими системи роботи з цієї проблеми, на які треба орієнтуватися, є: концепція обдарованості;

психодіагностика (виявлення рівня обдарованості); прогнозування розвитку обдарованих дітей; технології та методики виховання, навчання й розвитку творчого потенціалу особистості.

Методи діагностики обдарованої особистості

Інтелектуальна обдарованість: тест структури інтелекту Р. Амтхауера (ТСІ), тест розумового розвитку для абітурієнтів і старшокласників (АСТРР), анкета вивчення мотивів навчальної діяльності Б. Пашнєва, шкала прогресивних матриць Дж.Равена.

Творча обдарованість: тест-опитувальник творчих характеристик поведінки Ф. Вільямса (у модифікації Н. Бельської), тестова шкала емоційного забезпечення творчого потенціалу (на основі модифікованого тесту емоційної спрямованості Б. Додонова), тестова шкала для вимірювання індивідуально-типологічного забезпечення творчого потенціалу (на основі методики визначення типу особистості Олдхема–Моріса), анкета визначення естетичного сприйняття, методика діагностики вербальної креативності С. Медніка, короткий тест творчого мислення П. Торренса, опитувальник особистісної схильності до творчості Г. Девіса.

Комунікативна обдарованість: опитувальник діагностики комунікативної обдарованості, методика дослідження комунікативних установок (МДКУ), діагностика чинників розвитку обдарованості особистості: методика «Особистісні фактори обдарованості», тест мотиваційних станів М. Аптера, шкала для діагностики п'яти великих особистісних факторів, індекс обдарованості (ІО).

Під час проведення практичних досліджень важливо враховувати тривалість процесу виявлення обдарованих дітей, оскільки він залежить від динаміки розвитку. Успішна ідентифікація обдарованості є критично важливою умовою для розвитку та формування обдарованої особистості. Психологічна діагностика обдарованості здобувачів освіти сприяє індивідуалізації освітнього процесу, що дозволяє педагогам визначити потреби та особливості кожного учня і здійснювати відповідний педагогічний супровід.

Педагогічні інновації як інструмент розвитку обдарованих здобувачів освіти

Розвиток обдарованих здобувачів освіти вимагає застосування інноваційних педагогічних підходів, що виходять за межі традиційної дидактики. Інтеграція інновацій дозволяє не лише забезпечити академічний прогрес, а й сформувати цілісну особистість, готову до розв'язання комплексних викликів. Аналіз існуючих практик ідентифікує низку ключових інновацій, що можуть бути ефективно імplementовані в освітній процес.

Індивідуалізація та персоналізація освітнього процесу

Реалізація індивідуальних освітніх траєкторій є основоположною інновацією. Цей підхід передбачає розробку авторських персоналізованих навчальних програм, які адекватно відображають інтереси, здібності та

оптимальний темп навчання обдарованого учня. Це дозволяє забезпечити поглиблене вивчення профільних дисциплін та перехід до матеріалу підвищеного рівня складності, мінімізуючи втрати часу на засвоєння вже відомих концепцій.

Діяльнісний підхід та формування дослідницьких компетенцій

Активне залучення здобувачів освіти до проєктної та дослідницької діяльності є критично важливим для розвитку їхнього наукового потенціалу. Перехід від репродуктивного навчання до участі в реальних дослідницьких проєктах сприяє формуванню критичного мислення, навичок самостійного пошуку, аналізу інформації та ефективної командної взаємодії. Це забезпечує не лише засвоєння знань, а й їх застосування на практиці.

Роль менторства у професійному становленні

Наставництво (тьюторство та менторство) передбачає призначення індивідуального наставника – фахівця у відповідній галузі. Ментор консультує здобувача освіти, надає науково-методичний супровід його дослідницької діяльності та сприяє професійному самовизначенню. Ця взаємодія є ключовим фактором для передачі знань, розвитку наукової культури й академічної етики.

Інтеграція STEAM-підходу

Впровадження **STEM/STEAM-освіти** як інтегрованого підходу, що поєднує науку, технології, інженерію та математику (з додаванням мистецтва), стимулює розвиток міждисциплінарного мислення, креативності та навичок розв'язання комплексних проблем. Цей підхід забезпечує гармонійний розвиток технічних та гуманітарних компетенцій, що є вимогою сучасного ринку праці.

Розвиток soft skills та змагальні платформи

Крім академічних знань, для успішної реалізації обдарованої особистості необхідним є розвиток «м'яких навичок» (soft skills). Проведення тренінгів та майстер-класів, спрямованих на формування лідерських якостей, комунікативних здібностей, емоційного інтелекту та навичок критичного мислення, є обов'язковим елементом сучасної навчальної програми. Система освітніх хакатонів та фестивально-конкурсна діяльність є ефективною платформою для демонстрації цих навичок у конкурентному середовищі.

Цифрова трансформація та розширення освітнього простору

Використання сучасних цифрових технологій, включаючи онлайн-платформи, віртуальні лабораторії, імерсивні технології та інструменти штучного інтелекту, розширює можливості навчання та доступ до спеціалізованих знань. Застосування цих інструментів у поєднанні з партнерством з університетами та науковими установами дозволяє обдарованим учням інтегруватися в академічне середовище та планувати свою майбутню наукову або професійну кар'єру.

Методи та прийоми роботи з обдарованими дітьми: проблемні запитання; побудова гіпотез; «ефект Розенталя» або ефект Пігмаліона; інтерактивне навчання: «запитання – відповідь»; «інформаційно – пізнавальна суперечність»; прийом «Незавершене рішення»; аналіз помилок, «мозковий штурм»; ТРВЗ, «дерево рішень»; ділова (рольова) гра; «займи позицію»; коментування, оцінка (або самооцінка) дій учасників; метод аналізу і діагностики ситуації; метод інтерв'ю (інтерв'ювання); метод проєктів; моделювання; публічний виступ; робота в малих групах; тренінги індивідуальні та групові тощо.

Ефективні форми роботи з обдарованими дітьми: інтелектуальні конкурси; творчі конкурси та вікторини; індивідуальні творчі завдання; інтелектуальні ігри; ребуси, кросворди, головоломки; дебати; воркшоп; storytelling тощо.

Важливим психолого-педагогічним фактором активізації творчої діяльності обдарованої особистості та розвитку її здібностей у закладах позашкільної освіти є вплив на формування творчого потенціалу, креативного та дивергентного мислення.

Це досягається шляхом впровадження інноваційних форм і методів навчання та виховання в освітній процес, а також застосування авторських навчальних програм гурткової роботи. В цих програмах викладено навчальний матеріал, що дозволяє спрямувати освітній процес на розвиток обдарованої особистості.

Імплементація педагогічних інновацій у позашкільній освіті є стратегічною необхідністю. Це дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожної обдарованої особистості, сформувати не лише його професійні, а й особистісні компетенції, та підготувати до майбутніх викликів.

Узагальнюючи проведені дослідження, можна констатувати, що позашкільна освіта є провідним чинником для виявлення та комплексного розвитку обдарованості, що відповідає пріоритетам модернізації освітньої системи. Ефективність цього процесу зумовлена її здатністю виходити за межі традиційної дидактики та імплементувати інноваційні педагогічні моделі.

На відміну від формальної освіти, позашкільна надає гнучкість для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, що дозволяє персоналізувати навчання. Крім того, саме тут проєктна та науково-дослідна діяльність стають не просто методичними прийомами, а ключовими механізмами для формування критичного та дивергентного мислення.

Через участь у виставковій, конкурсній та спортивній діяльності, а також завдяки наставництву (менторству), обдаровані здобувачі освіти здобувають не лише спеціалізовані знання, а й розвивають широкий спектр ключових компетенцій.

Серед них: креативні (творче мислення); комунікативні (ефективна взаємодія); професійні (специфічні знання та навички); соціальні (емоційний інтелект); аналітичні (здатність до критичного мислення).

Таким чином, навчання у гуртках закладів позашкільної освіти допомагають комплексно розвивати особистість дитини та допомагають виявити та розвинути обдарованість для подальшої самореалізації та/або професійної діяльності. Позашкілля є платформою для соціалізації та професійної самореалізації, яка готує обдарованих здобувачів освіти до успішного функціонування в сучасному суспільстві та сприяє формуванню людини з інноваційним типом мислення, що є стратегічною метою для держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бартош О. Багатофакторні моделі обдарованості: до проблеми розуміння природи обдарованості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. 2022. №80, Т.1. С. 16-23. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/46948> (дата звернення: 19.09.2025).
2. Обдаровані діти: Діагностика та супровід/Упоряд. Т.Червонна. Київ: Шк. світ, 2008. 128 с.
3. Чирчик С. Робота з обдарованими дітьми-від теорії до практики: Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. 2015, №3. С. 362-368. <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/63.pdf>

Горбань Л. В.,

*старша наукова співробітниця
відділу підтримки обдарованості*

*Інституту обдарованої дитини НАПН України
lvgorban@ukr.net*

STEAM-ОСВІТА ТА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ: ВИКЛИКИ ІНКЛЮЗИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми впливу STEAM-освіти на розвиток креативності школярів з особливими освітніми потребами (ООП).

На основі аналізу сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових джерел обґрунтовано значущість STEAM як інклюзивного, міждисциплінарного підходу, що сприяє ефективному подоланню освітніх бар'єрів та розкриттю інноваційного потенціалу учнів з ООП. Особлива увага приділена критичній ролі мистецтва у стимулюванні дивергентного мислення, емоційного залучення та невербального самовираження.

У роботі проаналізовано ключові протиріччя впровадження STEAM в інклюзивному середовищі, зокрема нерівний доступ до високотехнологічної інфраструктури та етичні питання використання адаптивних платформ і генеративного штучного інтелекту (ШІ). Надано емпіричні докази

ефективності підходів, орієнтованих на проєктне навчання (PBL), та систематизовано практичні адаптаційні стратегії для різних категорій ООП.

Дослідження підтверджує, що STEAM-освіта є філософією, яка забезпечує освітню рівність та готує учнів з ООП до повноцінного життя у XXI столітті.

Ключові слова: STEAM-освіта, креативність, особливі освітні потреби (ООП), інклюзивна освіта, дивергентне мислення, проєктне навчання (PBL), адаптивні технології, штучний інтелект (ШІ).

Abstract. The article is dedicated to studying the problem of the impact of STEAM education on the development of creativity in schoolchildren with special educational needs (SEN).

Based on the analysis of contemporary domestic and foreign scientific sources, the significance of STEAM is substantiated as an inclusive, interdisciplinary approach that contributes to the effective overcoming of educational barriers and the unleashing of the innovative potential of students with SEN. Particular attention is paid to the critical role of Art in stimulating divergent thinking, emotional engagement, and non-verbal self-expression.

The paper analyzes the key contradictions in the implementation of STEAM in an inclusive environment, specifically unequal access to high-tech infrastructure and ethical issues concerning the use of adaptive platforms and generative Artificial Intelligence (AI). Empirical evidence is provided for the effectiveness of Project-Based Learning (PBL) oriented approaches, and practical adaptation strategies for various categories of SEN are systematized.

The study confirms that STEAM education is a philosophy that ensures educational equality and prepares students with SEN for a full life in the 21st century.

Keywords: STEAM education, creativity, special educational needs (SEN), inclusive education, divergent thinking, Project-Based Learning (PBL), adaptive technologies, Artificial Intelligence (AI).

У сучасному світі, що швидко змінюється під впливом технологічного прогресу та цифровізації, креативність та інноваційність визнаються ключовими навичками XXI століття і критичними факторами конкурентоспроможності на глобальному ринку праці. Ця вимога стосується всіх учнів, включно зі школярами з особливими освітніми потребами (ООП).

Концепція STEAM-освіти пропонує унікальну міждисциплінарну та практико-орієнтовану методологічну базу для стимулювання цих навичок. Вона є особливо цінною в інклюзивному освітньому середовищі, оскільки завдяки проєктному навчанню (PBL) та інтеграції мистецтва допомагає подолати традиційні освітні бар'єри.

Незважаючи на значний потенціал, учні з ООП часто стикаються зі стереотипами щодо їхньої «неконкурентоспроможності» у точних та природничих дисциплінах. Це призводить до значних соціальних та економічних наслідків, які гостро відчуються на ринку праці. За даними українських джерел (Укрінформ, 2025; Львівський ОЦЗ, 2024), лише близько 15–18% людей з

інвалідністю в Україні працевлаштовані, що підкреслює гостру необхідність підвищення їхньої конкурентоспроможності через набуття «м'яких» та інноваційних навичок. Таким чином, освітній фокус має бути зміщений на розвиток креативності, системного та критичного мислення, на які орієнтований STEAM, що є ключовим для формування фахівця, здатного до інноваційної трансформації праці в умовах цифровізації. Приклади видатних особистостей (наприклад, Альберт Ейнштейн, який мав труднощі з навчанням) спростовують міфи про обмеженість їхнього наукового чи креативного потенціалу, підкреслюючи, що адаптовані підходи можуть розкрити унікальні здібності [2].

Метою даного дослідження є наукове обґрунтування та систематизація впливу STEAM-освіти на креативний розвиток школярів з ООП, а також аналіз ключових викликів та стратегій її ефективної реалізації в інклюзивному контексті, включаючи мінімізацію цифрового розриву та вирішення етичних питань.

STEAM-освіта виникла як розширення концепції STEM, додавши «А» (Arts) для підкреслення важливості креативності, дизайну, критичного мислення та гуманітарного контексту в процесі навчання та вирішення проблем [1; 8]. Цей міждисциплінарний підхід, що руйнує бар'єри між академічними дисциплінами, є особливо корисним для учнів з особливими освітніми потребами (ООП), оскільки створює багаторівневе, гнучке та доступне освітнє середовище, втілюючи принципи Універсального дизайну для навчання (UDL): включення мистецтва в STEAM дозволяє використовувати візуальні, аудіальні, тактильні та кінестетичні засоби навчання (наприклад, малювання, музика, робототехніка, моделювання), що є критичним для дітей з різними типами порушень, оскільки стимулює різні ділянки мозку, підвищує увагу та покращує збереження інформації шляхом створення сильніших нейронних зв'язків [10; 11]; гнучкість в оцінюванні (альтернативні стратегії оцінювання) знань та здібностей (через художні проєкти, інженерний дизайн, моделювання чи програмування) дозволяє об'єктивніше оцінювати реальні компетенції учнів з ООП, які можуть мати труднощі з вербалізацією чи письмом [7; 10]; підвищення залученості та мотивації завдяки орієнтованості на реальні проблеми та проєктне навчання (PBL), де STEAM-заняття стають більш цікавими, значущими та автентичними [4; 6; 9].

Креативність у контексті STEAM визначається як здатність генерувати нові, цінні та доцільні ідеї, рішення або продукти. Вона включає дивергентне мислення (генерування множинних рішень) та конвергентне мислення (вибір найкращого рішення) [10]. Включення Мистецтва («А») є ключовим для розвитку цих процесів, оскільки:

1. Сприяє мисленню «поза рамками» (thinking outside the box) та інноваціям [5]: мистецтво інтегрується з Дизайнерським мисленням (Design Thinking), яке є структурованим підходом до творчого вирішення проблем. Мистецькі практики навчають учнів експериментувати та бачити незвичні зв'язки, що є основою інновацій та інженерного дизайну.

2.Розвиває емоційну чутливість та здатність до емпатії [12]: Мистецька освіта тісно пов'язана з розвитком соціально-емоційних навичок (SEL), зокрема самосвідомості та емпатії. Мистецтво допомагає учням розуміти соціальний та етичний контекст їхніх проєктів та краще інтерпретувати емоції – навичка, критична для соціальної інтеграції учнів з ООП.

3.Надає необхідний простір для самовираження та терапевтичного впливу [3]: Художні засоби (музика, драма, візуальне мистецтво) є альтернативними каналами комунікації, що дозволяє учням, які мають труднощі з вербальною комунікацією або високу тривожність, виражати емоції та ідентичність. Це ефективний інструмент для підтримки психоемоційного благополуччя.

Численні емпіричні дослідження підтверджують позитивний вплив STEAM-підходу на когнітивний, афективний та креативний розвиток дітей з ООП (таблиця 1).

Таблиця 1.

Вплив STEAM-підходу на розвиток дітей з ООП
(на основі емпіричних досліджень)

Дослідження	Фокус дослідження	Основні висновки щодо впливу STEAM на дітей з ООП
Ekayana, A. A. G., Parwati, N. N., Agustini, K., & Ratnaya, I. G. (2025). Project based learning framework with STEAM methodology assessed based on self-efficacy: Does it affect creative thinking skills and learning achievement in studying fundamental computers? <i>Journal of Technology and Science Education (JOTSE)</i> , 15(1), 107–128. https://doi.org/10.3926/jotse.2751 Kwon, H., & Lee, Y. (2025). A meta-analysis of STEM project-based learning on creativity. <i>STEM Education</i> , 5(2), 275–290. https://aimspress.com/aimspress-data/steme/2025/2/PDF/steme-05-02-014.pdf	Ефективність проєктного навчання (PBL) та STEAM-методології (зокрема з використанням технологій, наприклад Micro:bit) у контексті початкової комп'ютерної освіти.	Підтверджує здатність PBL та STEAM посилювати креативне мислення та навчальні досягнення учнів, надаючи їм більше можливостей для розвитку креативності, ніж традиційні методи. Релевантно для учнів з труднощами у навчанні (Learning Difficulties).
Rafiq-uz-Zaman, M. (2025). Beyond STEM: A narrative review of STEAM education's impact on creativity and innovation (2020–2025). <i>Inverge Journal of Social Sciences</i> , 4(4), 1–16. https://doi.org/10.63544/ijss.v4i4.175	Впровадження STEAM-освіти у школах, її загальний вплив.	Підкреслюють позитивний вплив STEAM на навчальну мотивацію, навички вирішення проблем та розвиток креативності. Підхід є особливо важливим для учнів з інвалідністю, яким потрібні адаптивні та інклюзивні методи навчання завдяки його міждисциплінарній, проєктно-орієнтованій та технологічно-спрямованій природі.

Дослідження	Фокус дослідження	Основні висновки щодо впливу STEAM на дітей з ООП
Kanari, C. (2020). Education of children with disabilities in nonformal learning environments: A cross-disciplinary approach of STEAM education in a technological museum in Greece. <i>European Journal of Alternative Education Studies</i> , 5(2). https://oapub.org/edu/index.php/ejae/article/view/3188	Крос-дисциплінарний підхід: STEAM, Музейна освіта та Спеціальна освіта у неформальному навчальному середовищі (технологічний музей).	STEAM забезпечує значущий досвід навчання (meaningful learning experiences) для дітей з інвалідністю. Підхід, заснований на Диференційованому навчанні (DI) та Універсальному дизайні для навчання (UDL), сприяє залученню, розвитку та інклюзії. Підкреслюється роль мистецтва (A) та зовнішнього середовища.

STEAM-освіта використовує методи, які безпосередньо стимулюють креативність, дивергентне мислення та інноваційність учнів з ООП, перетворюючи абстрактні концепції на конкретні та доступні (таблиця 2).

Таблиця 2.

Механізми розвитку креативності у STEAM-освіті

Механізм STEAM	Суть та механізм стимулювання креативності	Вплив на учнів з ООП	Джерело
Проектне навчання (PBL)	Вимагає генерації ідей, тестування, ризику та вдосконалення через створення реальних артефактів (роботи, інсталяції, моделі). Компонент мистецтва (A) додає естетичну та концептуальну глибину, сприяючи дивергентному мисленню та знаходженню інноваційних рішень.	Перетворює абстрактні концепції на конкретні та доступні, інтегруючи ключові елементи креативного циклу.	Mănescu, V. (2025). The integration of STEAM education in the context of special educational needs: An interdisciplinary approach to educational inclusion and the development of 21st-century skills. <i>EDICT – Revista Educației</i> . Retrieved from https://edict.ro/the-integration-of-steam-education-in-the-context-of-special-educational-needs-an-interdisciplinary-approach-to-educational-inclusion-and-the-development-of-21st-century-skills/

Механізм STEAM	Суть та механізм стимулювання креативності	Вплив на учнів з ООП	Джерело
Колаборативне навчання (Teamwork)	Робота в змішаних командах над відкритими завданнями (open-ended challenges) стимулює спільний мозковий штурм та комбінування ідей, що є потужним каталізатором креативності.	Розвиває комунікативні навички та емпатію. Учні використовують унікальні сильні сторони (візуальне мислення, деталізація) у різних ролях, що підвищує їхню значимість та залученість.	Kid Spark Education. (2025). <i>Why STEAM Education Matters: Connecting STEM with Creativity</i> . Kid Spark Education. https://kidsparkeducation.org/blog/why-steam-education-matters-connecting-stem-with-creativity
Припущення компетентності (Assume Competence)	Інклюзивний підхід, що заохочує віру у потенціал учнів, створюючи середовище, де ризик та помилка є природною частиною креативного та інженерного процесу.	Учні почуваються в безпеці, більш схильні до експериментів та дивергентного мислення, що безпосередньо підвищує їхню самооцінку, стійкість (resilience) та здатність до інновацій.	Mishara, A., Mohanty, S., Pradhan, P., & Mohalik, S. (2024). Unlocking Potential: Steam Education for Children with Special Needs. <i>International Journal of Research and Technology Innovation (IJRTI)</i> , 9(3), 64–69. https://www.ijrti.org/papers/IJRTI2403009.pdf

У контексті інтеграції STEAM-освіти в інклюзивне середовище виникає низка критичних **протиріч**, пов'язаних переважно з технологізацією та системними викликами:

- *Підвищення інноваційності та нерівний доступ* полягає в тому, що високотехнологічні структури (лабораторії, VR/AR, робототехніка), які є вирішальними для надання мультисенсорного досвіду учням з ООП та зняття фізичних бар'єрів, через свою високу вартість і потребу у кваліфікованому обслуговуванні створюють цифровий розрив (digital divide) між міськими та сільськими школами, обмежуючи доступність якісної інклюзивної STEAM-

освіти для всіх категорій учнів.

- *Генеративний ШІ як прискорювач креативності та ризики авторства* відображає ситуацію, коли генеративні моделі (GPT, Midjourney) знімають фізичні та когнітивні бар'єри для учнів з обмеженою моторикою чи дисграфією, дозволяючи їм швидко створювати складні проекти та переходити до етапу ідеації. Водночас, їхнє використання загострює питання академічної доброчесності, оригінальності роботи та інтелектуальної власності, вимагаючи від освітніх закладів розробки чітких політик оцінювання, де ШІ виступає лише допоміжним інструментом.
- *Персоналізація навчання та захист даних* виникає через те, що адаптивні навчальні платформи (LMS), які використовують ШІ для високоефективної персоналізації траєкторій навчання (критично важливої для ООП), змушені збирати великі обсяги чутливих цифрових слідів учнів. Цей збір даних створює серйозні ризики щодо конфіденційності (відповідність GDPR/законам про захист даних) та потенційної упередженості алгоритмів, які можуть ненавмисно посилювати існуючу нерівність в оцінюванні чи доступі до ресурсів.
- *Пілотні успіхи та масштабування* підкреслює, що успішні локальні кейси STEAM в інклюзії часто залежать від ентузіазму окремих педагогів або грантового фінансування. Їхнє системне масштабування вимагає державної політики, стабільного фінансування на оновлення інфраструктури та, найважливіше, комплексної підготовки кадрів, оскільки, за даними OECD, брак інвестицій у професійний розвиток щодо роботи з ООП є ключовою перешкодою для широкої інтеграції STEAM-підходів.

Для досягнення ефективної та справді інклюзивної реалізації STEAM-освіти необхідно дотримуватись низки чітких методичних та організаційних принципів. Ключовим серед них є Універсальний дизайн для навчання (UDL), що забезпечує гнучкість навчального процесу з самого початку, а також глибока індивідуалізація та адаптація навчальних матеріалів під унікальні потреби учнів.

Інтеграція мистецтва (Arts) у STEAM-модель (перетворюючи її на STEAM) має особливу цінність в інклюзії, оскільки вона відкриває альтернативні, невербальні та візуальні шляхи для вираження і демонстрації знань, що є критично важливим для багатьох учнів з особливими освітніми потребами (ООП).

Застосування STEAM-освіти забезпечує широкий спектр можливостей для учнів з різними нозологіями: від розвитку критичного мислення та вирішення проблем до покращення соціальної взаємодії через спільну проєктну діяльність (таблиця 3).

Таблиця 3.

Адаптаційні стратегії STEAM-освіти в інклюзивному середовищі

Категорія ООП	Потенційні бар'єри	STEAM-адаптація для розвитку креативності та навичок
Порушення спектру аутизму (ПСА)	Соціальна комунікація, сенсорна чутливість, гнучкість мислення, перехід між завданнями.	Чітка структура проєкту (покрокові візуальні інструкції, соціальні історії про співпрацю). Залучення до системного та алгоритмічного мислення (наприклад, програмування Micro:bit або LEGO Mindstorms), яке часто є сильною стороною, а також використання VR/AR для безпечного моделювання соціальних ситуацій.
Дислексія/ Дистрофія	Труднощі з декодуванням, читанням/письмом інструкцій та звітів, швидке переключення уваги.	Використання аудіо- та відеоінструкцій, схем, візуального моделювання та практичних демонстрацій. Наголос на практичній/інженерній діяльності та мистецькому вираженні (наприклад, 3D-моделювання, макетування) замість письмового звітування. Використання програм для перетворення тексту на мову (TTS) та мови на текст (STT).
Порушення опорно-рухового апарату	Обмежена маніпулятивна здатність, швидка стомлюваність, потреба у фізичній адаптації.	Використання адаптивних технологій (сенсорні екрани, джойстики, спеціалізовані миші), 3D-друк для створення адаптованих інструментів, роботизовані інструменти. Організація командної роботи з розподілом функцій, де учень може виконувати роль «головного дизайнера», «програміста» чи «менеджера проєкту», мінімізуючи фізичне виконання.
Порушення зору/слуху	Сенсорні обмеження доступу до інформації, складність сприйняття візуальних/ аудіальних інструкцій.	Мультисенсорний підхід: тактильні моделі, 3D-друк, Брайль (для порушень зору), звукові підказки. Використання мови жестів, субтитрів, візуальних/текстових підказок (для порушень слуху). Інтеграція мистецьких проєктів, де слухове сприйняття замінюється тактильним або візуальним.

Отже, STEAM-освіта є потужним, методологічно обґрунтованим та, головне, інклюзивним інструментом для розвитку креативності та ключових компетентностей у школярів з особливими освітніми потребами (ООП). Її ефективність базується на низці ключових факторів, що охоплюють як педагогічні підходи, так і системні переваги.

Сучасні дослідження переконливо демонструють, що STEAM-навчальні програми, орієнтовані на проєктне навчання (Project-Based Learning, PBL) та інтеграцію дисциплін, позитивно впливають на креативну компетентність учнів з ООП. Такий підхід значно підвищує їхню здатність до дивергентного мислення

та практичного вирішення проблем, перетворюючи потенційні бар'єри на переваги.

Інтеграція мистецького компонента («Arts») є не просто доповненням, а критично важливою умовою інклюзивності. Мистецтво забезпечує глибоке емоційне залучення, надає мультисенсорний досвід та створює безпечний простір для невербального самовираження, допомагаючи учням з ООП ефективно долати комунікаційні та когнітивні бар'єри, що традиційно присутні у суто технічних дисциплінах.

Для успішного та масштабного впровадження STEAM-освіти в інклюзивному контексті необхідно вирішити низку системних протиріч. Вони пов'язані, насамперед, із нерівним доступом до дороговартісної високотехнологічної інфраструктури, а також із формуванням етичних стандартів використання адаптивних платформ і генеративних ШІ-інструментів (зокрема, щодо захисту даних і авторства). У цьому контексті державна політика має гарантувати базовий мінімум ресурсів, а навчальні заклади повинні орієнтуватись на низьковартісні адаптації та відкриті освітні ресурси, що відповідають принципам Універсального дизайну для навчання (UDL).

STEAM-освіта в інклюзивному контексті перетворюється з простого набору дисциплін на комплексну педагогічну філософію. Вона не лише забезпечує освітню рівність, але й сприяє зростанню самооцінки, стійкості (resilience) та інноваційності учнів з ООП, що є фундаментальною підготовкою до їхнього повноцінного життя та успішної кар'єри у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. НУШ (Нова українська школа). Чому STEM-освіта має бути інклюзивною: поради для залучення дітей з ООП. 2020. URL: <https://nus.org.ua/2020/12/11/chomu-stem-osvita-maye-buty-inklyuzyvnoyu-porady-dlya-zaluchennya-ditej-z-ooop/> (дата звернення: 16.10.2025).
2. Barna Consult. Роль STEM-уроків у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. 2021. URL: <https://barna-consult.com/rol-stem-urokiv-u-navchanni-ditej-z-osoblyvymy-osvitnimy-potrebamy/> (дата звернення: 16.10.2025).
3. Building Arts-Based Social-Emotional Learning Practices Through Embodied Professional Learning. WCER Working Paper. 2025. URL: <https://wcer.wisc.edu/publications/abstract/wcer-working-paper-no-2025-2> (accessed: 16.10.2025).
4. Chen, H. C. J. et al. Evaluation of Disabled STEAM-Students' Education Learning Outcomes and Creativity under the UN Sustainable Development Goal: Project-Based Learning Oriented STEAM Curriculum with Micro:bit. Sustainability. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/357703323_Evaluation_of_Disabled_STEAM_Students'_Education_Learning_Outcomes_and_Creativity_under_the_UN_Sustainable_Development_Goal_Project-Based_Learning_Oriented_STEAM_Curriculum_with_Microbit (accessed: 16.10.2025).
5. Conceptualising and exploring creative pedagogies and design thinking in transdisciplinary STEAM higher education courses. Journal of Curriculum Studies. 2025.

- URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02671522.2025.2493622> (accessed: 16.10.2025).
6. Cook, K. STEAM education: student learning and transferable skills. Emerald Publishing. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/340980086_STEAM_education_student_learning_and_transferable_skills (accessed: 16.10.2025).
 7. Equitable STEM Instruction and Assessment: Accessibility and Fairness Considerations for Special Populations. ETS Research Report Series. 2021. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/ets2.12324> (accessed: 16.10.2025).
 8. Frontiers Editorial. Creativity and innovation in STEAM education. 2022. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2022.1045407/full> (accessed: 16.10.2025).
 9. Muñoz Bermudo, D., Egoavil Vera, J. R. Impact of Project-Based Learning on the Motivation of Students at a Productive Technical Education Center in Ayacucho – CETPRO. Educational Administration: Theory and Practice. 2024. Vol. 30, iss. 11. P. 733–740.
 10. Sharma, D. et al. Unlocking Potential: Steam Education for Children with Special Needs. International Journal of Research and Technology Innovation (IJRTi). 2024. URL: <https://www.ijrti.org/papers/IJRTI2403009.pdf> (accessed: 16.10.2025).
 11. The Role of Multisensory Learning in Special Education. 2025. URL: <https://sipabacus.com/in/blog/the-role-of-multisensory-learning-in-special-education/> (accessed: 16.10.2025).
 12. The Role of the Arts in the Classroom: Does Integration of the Arts Promote Social Relationships in the Classroom? Education Sciences. 2024. Vol. 15, iss. 1. P. 14. URL: <https://www.mdpi.com/2227-7102/15/1/14> (accessed: 16.10.2025).

Городинська Галина Василівна,
вчитель української мови та літератури
опорного закладу «Ромоданівський ліцей
імені братів Городніченків»
horodynska_galina@ukr.net

МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ

Сучасна освіта стоїть на порозі трансформації, де штучний інтелект (ШІ) відіграє дедалі важливішу роль. Ця еволюція не оминає й сферу роботи з обдарованими учнями. Традиційні методи виявлення та розвитку талантів часто стикаються з обмеженнями, такими як суб'єктивність оцінки, брак ресурсів та стандартизовані підходи, які не завжди враховують індивідуальні потреби.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, критерії, аналіз навчальних досягнень, перспективи розвитку, конфіденційність, творче мислення.

Modern education is on the verge of transformation, where artificial intelligence (AI) plays an increasingly important role. This evolution does not bypass the field of work with gifted students. Traditional methods of talent identification and development often face limitations such as assessment subjectivity, lack of resources, and standardized approaches that do not always take into account individual needs.

Key words: artificial intelligence, giftedness, criteria, analysis of educational achievements, development prospects, confidentiality, creative thinking.

Інтеграція ШІ в освітній процес відкриває безпрецедентні можливості для більш точного визначення, персоналізованого розвитку та ефективної підтримки обдарованості. Від аналізу великих масивів даних про успішність учнів до створення адаптивних навчальних програм – ШІ здатен виявити приховані закономірності та індивідуальні здібності, які раніше могли залишатися непоміченими. Це дозволяє перейти від уніфікованого підходу до освіти до системи, яка глибоко розуміє та плекає унікальний потенціал кожної дитини. Цей розділ слугує основою для подальшого заглиблення в те, як ШІ може стати потужним союзником у розкритті людського таланту.

Штучний інтелект в ідентифікації обдарованих дітей виконує таку роль:

- аналіз великих даних: ШІ може обробляти та аналізувати величезні масиви даних про успішність учнів, їхні поведінкові патерни, інтереси та когнітивні здібності, виявляючи приховані ознаки обдарованості, які можуть бути непомітні для людини;

- нейропсихологічні профілі: використання нейромережових моделей для аналізу даних з нейропсихологічних тестів може допомогти ідентифікувати унікальні когнітивні профілі обдарованих дітей, що дозволить розробити індивідуальні підходи;

- динамічна оцінка: системи штучного інтелекту можуть проводити постійну динамічну оцінку, адаптуючи завдання та виклики в режимі реального часу, що дозволяє більш точно визначити рівень розвитку здібностей та потенціалу дитини.

Традиційні методи виявлення обдарованості часто базуються на стандартизованих тестах та суб'єктивних спостереженнях, які можуть не враховувати всі аспекти обдарованості або мати культурні упередження. Штучний інтелект пропонує новий підхід, здатний аналізувати великі обсяги даних з різних джерел, таких як академічні результати, позакласна діяльність, поведінкові патерни в інтерактивних навчальних середовищах і навіть фізіологічні показники. Машинне навчання може виявляти складні закономірності та кореляції, які вказують на високий потенціал, навіть якщо він не проявляється в традиційній формі. Наприклад, ШІ-системи можуть аналізувати мову, якою дитина пише або говорить, виявляючи складні

синтаксичні конструкції, багатий словниковий запас або оригінальні ідеї, що свідчать про вербальну обдарованість. У математиці ІІІ може відстежувати не тільки правильність відповідей, але й креативність підходів до вирішення задач. Такий комплексний аналіз дозволяє створити більш точну та об'єктивну картину здібностей дитини.[1]

Як же визначити обдарованість в епоху ІІІ, які нові підходи та критерії:

1. Розширення критеріїв: традиційні критерії часто обмежувалися академічною успішністю. ІІІ дозволяє враховувати когнітивні стилі, креативність, емоційний інтелект та інші нетрадиційні показники.

2. Динамічна оцінка: замість статичних тестів, ІІІ пропонує динамічну оцінку, яка адаптується до учня, відстежуючи прогрес та потенціал у реальному часі.

3. ІІІ може створити детальний індивідуальний профіль обдарованості, який виходить за рамки простих показників IQ, враховуючи сильні сторони та зони розвитку.

4. Мультимодальний аналіз: ІІІ може аналізувати не тільки текстові відповіді, але й повторювальні шаблони, швидкість вирішення завдань, взаємодію з навчальним матеріалом для комплексного розуміння здібностей.

В епоху ІІІ, саме визначення обдарованості виходить за рамки традиційних психометричних тестів. Сучасні підходи дозволяють враховувати більш широкий спектр здібностей, включаючи креативність, критичне мислення, емоційний інтелект, лідерські якості та здатність до вирішення складних проблем. ІІІ надає інструменти для виявлення цих багатогранних аспектів, аналізуючи дані з різних джерел: від інтерактивних навчальних платформ та ігрових симуляцій до поведінкових спостережень. Це дозволяє створювати більш повний та об'єктивний портрет обдарованої особистості, усуваючи упередження та обмеження, властиві людській оцінці. Розробка нових критеріїв та підходів з використанням ІІІ дозволяє не тільки точніше ідентифікувати обдарованих, але й краще розуміти природу їхніх здібностей, що є критично важливим для розробки ефективних стратегій підтримки.[2]

Штучний інтелект стає незамінним інструментом у процесі виявлення та діагностики обдарованих дітей. Він здатен обробляти та аналізувати величезні обсяги даних, які недоступні для ручного аналізу, виявляючи унікальні здібності та потенціал учнів:

- аналіз навчальних досягнень: ІІІ може ідентифікувати учнів, які стабільно демонструють високі результати або незвичайний прогрес у певних предметах, навіть якщо ці результати не є очевидними на перший погляд;
- оцінка когнітивних здібностей: за допомогою спеціалізованих тестів та ігор, розроблених з використанням ІІІ, можна оцінювати швидкість обробки

інформації, пам'ять, логічне мислення та інші когнітивні функції;

- виявлення прихованих талантів: ШІ може розпізнавати нетипові патерни поведінки або інтереси, які свідчать про обдарованість у неочевидних сферах, таких як програмування, музика, мистецтво чи вирішення комплексних проблем;
- прогнозування потенціалу: на основі аналізу історичних даних та поточних результатів, ШІ може прогнозувати майбутні успіхи та області, де дитина може досягти найбільшого розвитку.

Ці можливості ШІ дозволяють забезпечити більш об'єктивну, всебічну та ранню діагностику обдарованості, що є ключовим для своєчасної підтримки та розвитку унікальних здібностей кожної дитини.[1]

Персоналізовані навчальні траєкторії для обдарованих за допомогою ШІ:

1. Аналіз потреб: ШІ аналізує індивідуальні сильні сторони, слабкі місця та навчальні стилі кожного учня.

2. Створення траєкторії: на основі аналізу, штучний інтелект генерує унікальний навчальний шлях з оптимальним рівнем складності та темпом.

3. Адаптація в реальному часі: штучний інтелект постійно прослідковує прогрес учня та адаптує зміст, завдання та методи навчання.

4. Підтримка розвитку: забезпечує доступ до поглиблених матеріалів, складних проєктів та позашкільних активностей, що відповідають інтересам.

Обдаровані діти часто потребують індивідуального підходу, який виходить за рамки стандартної шкільної програми. Штучний інтелект стає потужним інструментом для створення по-справжньому персоналізованих навчальних траєкторій, які відповідають унікальним потребам та інтересам кожного обдарованого учня. Завдяки штучному інтелекту, обдаровані учні можуть навчатися у власному темпі, занурюватися в теми, що їх захоплюють, та розвивати свої здібності на максимумі. Це не тільки підвищує ефективність навчання, але й підтримує мотивацію та інтерес до пізнання.[3]

Креативність та критичне мислення є ключовими навичками XXI століття, особливо для обдарованих особистостей. ШІ, замість того, щоб замінювати ці здібності, може активно їх стимулювати та розвивати. Інструменти ШІ пропонують нові підходи до навчання, які заохочують експерименти, дослідження та нестандартне вирішення проблем:

- генеративні моделі ШІ: студенти можуть використовувати ШІ для генерації ідей, текстів, зображень чи музики, які потім аналізують, модифікують та вдосконалюють, розвиваючи оригінальне мислення;
- симуляції та віртуальні лабораторії: ШІ створює складні віртуальні середовища, де учні можуть експериментувати, тестувати гіпотези та вирішувати реальні проблеми без ризику, що розвиває критичне мислення та креативний підхід;

- III-ментори: інтелектуальні системи можуть ставити провокаційні питання, пропонувати альтернативні погляди та надавати зворотний зв'язок, що спонукає до глибокого аналізу та саморефлексії.

Ці III-інструменти перетворюють навчання на інтерактивний та захоплюючий процес, де обдаровані учні можуть не тільки засвоювати знання, а й активно формувати нові ідеї та підходи, розкриваючи свій креативний та інтелектуальний потенціал.[4]

Незважаючи на величезний потенціал III у сфері обдарованості, існують значні етичні виклики та ризики, які потребують ретельного розгляду та регулювання. Важливо забезпечити, щоб III служив на користь кожній дитині, а не створював нові форми дискримінації чи упереджень:

- конфіденційність даних: збір та аналіз великих обсягів персональних даних про учнів вимагає суворих протоколів захисту та прозорості;
- упередженість алгоритмів: III може відтворювати або навіть посилювати упередження, присутні в навчальних даних, що призводить до несправедливої діагностики або виключення;
- автономність учня: надмірна залежність від рекомендацій III може обмежувати самостійність учня та його здатність до вибору;
- "чорний ящик" III: непрозорість деяких алгоритмів ускладнює розуміння того, як приймаються рішення щодо обдарованості;
- людський фактор: важливо зберегти роль вчителів та психологів як ключових фігур у підтримці обдарованих, не дозволяючи штучному інтелекту повністю замінити людську взаємодію;
- цифровий розрив: нерівний доступ до III-технологій може посилити освітню нерівність між учнями з різних соціальних та економічних груп;
- якість та доступність даних: для ефективної роботи штучного інтелекту потрібні величезні обсяги високоякісних, релевантних та неупереджених даних. Збір таких даних у контексті обдарованості, особливо для менш традиційних її проявів, є складним завданням. Крім того, доступність цих даних може бути обмежена через питання конфіденційності та адміністративних перешкод;
- відсутність емоційного інтелекту та інтуїції: тучний інтелект, незважаючи на всі свої можливості, не володіє емоційним інтелектом, співчуттям та інтуїцією, які є критично важливими для вчителів та наставників у роботі з обдарованими дітьми. Він не може замінити людську підтримку, розуміння та особистий зв'язок;
- вартість та інфраструктура: розробка, впровадження та підтримка складних III-систем потребує значних фінансових вкладень та розвиненої технологічної інфраструктури, що може бути недоступним для багатьох освітніх установ, особливо у країнах, що розвиваються;

– підготовка кадрів: ефективне використання штучного інтелекту в освіті вимагає від педагогів нових навичок та знань. Необхідна значна інвестиція у навчання вчителів та адміністраторів, щоб вони могли ефективно інтегрувати ІІІ-інструменти у свою роботу та розуміти їхні можливості та обмеження.

Ці виклики підкреслюють, що ІІІ повинен розглядатися як доповнення, а не заміна людського втручання. Найкращі результати будуть досягнуті завдяки гармонійній співпраці між технологіями та людьми. Розробка чітких етичних принципів, стандартів безпеки та регуляторних механізмів є критично важливою для того, щоб ІІІ став відповідальним та ефективним інструментом у підтримці обдарованості.[5]

Штучний інтелект не призначений для заміни вчителів або психологів, а навпаки, для розширення їхніх можливостей та підвищення ефективності їхньої роботи з обдарованими учнями. ІІІ може звільнити педагогів від рутинних завдань, дозволяючи їм зосередитися на більш глибокій взаємодії, творчості та менторстві.

1. Аналіз даних: штучний інтелект допомагає вчителям швидко аналізувати прогрес учнів, виявляти прогалини у знаннях та адаптувати навчальні плани.
2. Персоналізація: надає рекомендації щодо індивідуальних завдань, додаткових матеріалів та проєктів, що відповідають інтересам обдарованих.
3. Діагностика: пропонує інструменти для більш точної діагностики здібностей та когнітивних особливостей, які можуть бути непомітні при традиційних методах.
4. Управління ресурсами: допомагає організовувати навчальні матеріали, створювати групи за інтересами та ефективно розподіляти час.

Штучний інтелект виступає як інтелектуальний помічник, який надає вчителям та психологам цінні інсайти та інструменти, дозволяючи їм більш ефективно підтримувати та розвивати обдарованість кожного учня.[6]

Різні країни світу активно впроваджують ІІІ в освітні системи, зокрема для роботи з обдарованими дітьми. Цей досвід показує, що хоча підходи можуть відрізнятися, спільним є прагнення до максимальної персоналізації та ефективності навчання.

- **США:** Розвиток адаптивних навчальних платформ, які використовують ІІІ для надання індивідуалізованих завдань та зворотного зв'язку, особливо в STEM-дисциплінах. Прикладом є програми, що виявляють математичну обдарованість через ігрові симуляції та головоломки.
- **Фінляндія:** Інтеграція ІІІ для підтримки вчителів у виявленні та розвитку індивідуальних здібностей учнів, а також для створення індивідуальних навчальних планів, що підкреслює їхню орієнтованість на рівність та якість освіти для всіх.

- **Китай:** Масштабні інвестиції в ШІ-технології для освіти, включаючи системи розпізнавання емоцій учнів та інтелектуальні репетитори, які адаптують складність матеріалу в реальному часі. Особлива увага приділяється прискоренню навчання обдарованих у точних науках.
- **Сінгапур:** Використання ШІ для аналізу даних про успішність учнів та прогнозування їхнього майбутнього потенціалу, що дозволяє рано ідентифікувати обдарованих та направляти їх до спеціалізованих програм.

Ці приклади демонструють, що ШІ є глобальним трендом, який відкриває нові перспективи для розвитку обдарованості, хоча і вимагає постійного вдосконалення методик та етичних рамок.[7]

Штучний інтелект як інструмент для розвитку творчого мислення та інновацій:

1. Генеративні моделі: ШІ-системи, такі як генеративні адверсаріальні мережі (GANs) або великі мовні моделі (LLMs), можуть стати потужними інструментами для стимулювання творчості. Вони можуть генерувати нові ідеї, художні твори, музичні композиції або навіть сценарії, надаючи обдарованим дітям нескінченний потік натхнення та можливість експериментувати з новими формами.
2. Вирішення складних проблем: штучний інтелект може допомагати обдарованим учням у вирішенні комплексних, неструктурованих проблем, пропонуючи різні підходи, аналізуючи наслідки рішень та допомагаючи у формулюванні гіпотез. Це розвиває їхнє критичне мислення та здатність до інноваційного пошуку.
3. Віртуальні лабораторії: віртуальні симуляції та лабораторії, створені за допомогою ШІ, дозволяють обдарованим дітям експериментувати у безпечному середовищі, моделювати складні процеси та перевіряти свої гіпотези без ризику. Це особливо цінно для розвитку наукової та інженерної обдарованості.

Творче мислення та інновації є наріжними каменями обдарованості, і ШІ може стати каталізатором їхнього розвитку. Замість того, щоб замінювати людську творчість, ШІ може її підсилювати, надаючи інструменти для генерації ідей, аналізу складних даних та візуалізації концепцій. Наприклад, у мистецтві ШІ може запропонувати тисячі варіацій дизайну або стилів, які художник потім може адаптувати та розвивати. У науці ШІ може допомогти у формулюванні нових гіпотез, аналізуючи величезні обсяги дослідницьких даних, які були б недоступні для людського аналізу. Це дозволяє обдарованим учням зосередитися на вищих рівнях мислення – синтезі, оцінці та створенні, звільняючи їх від рутинних аспектів роботи.[8]

Отже, Сучасна освіта перебуває на порозі значних змін, де штучний інтелект (ШІ) відіграє ключову роль, особливо у роботі з обдарованими дітьми. Традиційні методи виявлення талантів часто стикаються з обмеженнями, такими як суб'єктивність оцінки та брак ресурсів. Інтеграція ШІ в освітній процес відкриває нові можливості для точнішого визначення, персоналізованого розвитку й

ефективної підтримки обдарованості. Штучний інтелект може аналізувати величезні масиви даних про успішність, поведінкові патерни та інтереси учнів, виявляючи приховані здібності, які раніше могли залишатися непоміченими. Це дозволяє перейти від уніфікованого підходу до освіти до системи, яка глибоко розуміє та плекає унікальний потенціал кожної дитини. За допомогою штучного інтелекту можлива динамічна оцінка, що адаптує завдання в реальному часі, що дозволяє точніше визначити рівень розвитку здібностей. ШІ розширює критерії визначення обдарованості, враховуючи не тільки академічну успішність, а й когнітивні стилі, креативність та емоційний інтелект. Це дозволяє створити більш повний та об'єктивний портрет обдарованої особистості. Штучний інтелект стає потужним інструментом для створення персоналізованих навчальних траєкторій, які відповідають унікальним потребам та інтересам обдарованих учнів. Він аналізує індивідуальні сильні сторони та створює унікальний навчальний шлях з оптимальним рівнем складності й темпом. Такий підхід дозволяє учням навчатися у власному темпі та занурюватися в теми, що їх захоплюють. Крім того, ШІ допомагає розвивати креативність і критичне мислення, що є ключовими навичками XXI століття. За допомогою генеративних моделей та віртуальних лабораторій учні можуть експериментувати, досліджувати й вирішувати нестандартні проблеми. Незважаючи на величезний потенціал, впровадження ШІ несе значні етичні виклики та ризики. До них належать упередженість алгоритмів, проблеми з конфіденційністю даних та цифровий розрив, який може посилити освітню нерівність. Важливо розуміти, що штучний інтелект не може замінити людську взаємодію, емоційний інтелект та інтуїцію, які є критично важливими для вчителів і наставників. Штучний інтелект повинен розглядатися як доповнення, а не заміна людського втручання, що дозволяє педагогам зосередитися на глибшій взаємодії та менторстві. Найкращі результати будуть досягнуті завдяки гармонійній співпраці між технологіями та людьми. Світовий досвід показує, що різні країни, такі як США, Фінляндія, Китай і Сінгапур, активно впроваджують ШІ в освітні системи для роботи з обдарованими дітьми. Це свідчить про глобальний тренд, який відкриває нові перспективи для розвитку обдарованості, хоча й вимагає постійного вдосконалення методик та етичних рамок. ШІ може посилювати творчість, допомагаючи генерувати ідеї, аналізувати складні дані та візуалізувати концепції, звільняючи учнів від рутинних аспектів роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2024. № 9, Кротова О.Ю., Методист, Енергодарська гімназія №2, Енергодарської міської ради, Василівського району Запорізької області, 386 с
2. Національна академія педагогічних наук України. Інститут обдарованої дитини. Динаміка розвитку інтелектуальних здібностей обдарованої особистості у підлітковому віці. Монографія, Київ, 2012, ст. 7-39

3. <https://osvitoria.media/experience/personalizovanyj-navchalnyj-plan-za-dopomogoyu-shi-pokrokovu-instruktsiya/>
4. Навчальні та інноваційні навички XXI століття. https://www.youtube.com/watch?v=1MIX39DX7_M
5. Етика штучного інтелекту : виклики та можливості. <https://www.agiliway.com/uk-ua/etyka-shtuchnoho-intelektu-vyklyky-ta-mozhlyvosti/>
6. Розумні технології для психолога: ШІ як інструмент підтримки. <https://cprpp-konotor.pp.ua/?p=11008>
7. Найкращі інноваційні програми з-за кордону, які варто адаптувати для української освіти. «Суспільство», 25.04.2025
8. Інновації та творчість як інструмент формування лідерських якостей та розвитку обдарованості учня: <https://naurok.com.ua/innovaci-ta-tvorchist-yak-instrumenti-formuvannya-liderskih-yakostey-ta-rozvitku-obdarovanosti-uchnya-398535.html>

Грановська Олена Сергіївна,

викладач іноземної мови

ВСП « Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»,

lenahranovskaw@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПІДТРИМЦІ ЛІНГВІСТИЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті розглядається роль та потенціал штучного інтелекту (ШІ) у підтримці лінгвістично обдарованих студентів, тобто тих, хто має підвищену здатність до вивчення іноземних мов, мовної креативності та самостійного опанування мовних компетенцій. Аналізуються сучасні технології й інструменти ШІ (чат-боти, системи адаптивного навчання, автоматичне генерування запитань, мовні асистенти), їхні переваги й обмеження у контексті лінгвістичної обдарованості, а також педагогічні стратегії впровадження. Використано дані з емпіричних досліджень та систематичних оглядів. Робиться висновок, що ШІ може значно посилити мотивацію, автономію, швидкість розвитку мовних навичок у обдарованих студентів, проте успіх залежить від педагогічної підтримки, адекватності дизайну інструментів, врахування етичних питань та рівного доступу.

Ключові слова: штучний інтелект, лінгвістична обдарованість, вивчення англійської мови, персоналізоване навчання, мовна компетентність, самостійне навчання, освітні технології

Abstract. This article explores the role and potential of artificial intelligence (AI) in supporting linguistically gifted students—those with enhanced abilities to learn foreign languages, demonstrate linguistic creativity, and develop language competencies autonomously. The paper analyzes current AI-based tools and technologies (chatbots, adaptive learning systems, automatic question generation, language assistants), highlighting their benefits and limitations in the context of

linguistic giftedness. It also discusses pedagogical strategies for effective implementation. Empirical research and systematic reviews are used to support the analysis. The findings suggest that AI can significantly enhance motivation, autonomy, and the pace of language skill development in gifted students; however, successful outcomes depend on pedagogical support, the quality of tool design, ethical considerations, and equitable access to technology.

Keywords: artificial intelligence, linguistic giftedness, English language learning, personalized learning, language competence, autonomous learning, educational technologies

В умовах глобалізації та зростання попиту на знання іноземних мов, лінгвістична обдарованість студентів стає важливим ресурсом освітньої системи. Обдаровані студенти здатні швидко оволодівати мовами, генерувати креативні мовні рішення, брати участь у складних комунікативних ситуаціях. Проте навіть для них стандартні освітні підходи можуть бути недостатніми: темп викладання, рівень викликів, зворотний зв'язок, можливість самостійного дослідження часто не відповідають їхнім потребам. За останні роки технології ШІ значно розвинулись: NLP (обробка природної мови), генерація тексту, адаптивні системи, чат-боти, інтелектуальні тьютори – все це пропонує можливість створення навчального середовища, яке реагує на індивідуальні особливості кожного студента.

Мета цієї публікації – проаналізувати, як ШІ може ефективно підтримати лінгвістично обдарованих студентів, які форми застосування є найбільш перспективними, які виклики слід враховувати, та які стратегії підтримки – педагогічні, технологічні, етичні – роблять таку підтримку стійкою та якісною.

Стаття складається з огляду літератури, аналізу технологій і практик, практичних кейсів, обговорення викликів і рекомендацій, висновків та перспектив подальших досліджень.

Систематичні огляди, які досліджують застосування ШІ у групах англійської як іноземної для студентів коледжу, з огляду на рівень здібностей. Наприклад, огляд AI-integrated scaffolding у студентів EFL показує, що діалогові системи з можливістю налаштування підказок («prompting») більш ефективні для розвитку творчості й автономії, ніж інструменти, орієнтовані лише на виправлення помилок [4, с 486]. Дослід, у якому студенти створювали власні чат-боти для підтримки письмових навичок: допомога в генеруванні ідей, створенні планів, корекції граматики та орфографії; позитивний вплив на мотивацію [2, с 112]. Дослідження персоналізованого генерування запитань для англомовних студентів: система, яка обирає питання залежно від дефектів у знаннях, рівня володіння мовою, прагнень студента, показала кращі результати у виправленні помилок й загальному прогресі [3].

Форми застосування ШІ для лінгвістично обдарованих студентів: чат-боти та генеративні моделі – як інструмент для практики говоріння, письма, обговорення складних тем, творчих завдань (есе, переклади, літературний аналіз), адаптивні навчальні платформи – які підлаштовуються під швидкість засвоєння, галузі інтересу студента, підтримують просунуті теми, системи автоматичного зворотного зв'язку – граматики, вимова, стилістика, стилістичні й жанрові питання; важливо, щоб зворотний зв'язок не просто коригував, а стимулював рефлексію й самокритичність, генерація запитань, вправ і матеріалу – питання різних рівнів складності згідно з поточним рівнем знань й "зоною найближчого розвитку". Стимулює когнітивний розвиток, запобігає застою.

Переваги для обдарованих студентів: прискорення опанування мовних компетенцій (граматика, лексика, вимова) за рахунок індивідуалізованого підходу, збільшення мотивації та задоволення від навчання через автономність, вибір тем, виклики, творчі завдання, розвиток креативності: можливість працювати з нестандартними матеріалами, брати участь у міжкультурних обговореннях, літературному аналізі, перекладацьких задачах, підтримка саморегуляції навчання: студент може планувати свій прогрес, отримувати зворотний зв'язок, коригувати власні помилки тощо.

Виклики та обмеження: технічні проблеми - доступ до інтернету, до сучасних пристроїв, якість алгоритмів, обробка природної мови, алгоритмічна упередженість і якість даних - ризик, що ШІ буде відтворювати стереотипи або помилки, особливо в контекстах меншин чи специфічних діалектів, педагогічні та методичні питання: недостатня підготовка викладачів, невідповідність інструментів потребам обдарованих студентів, небажання чи брак ресурсів на інтеграцію, етичні і соціальні аспекти: приватність, конфіденційність, інтелектуальна власність, можливість "перекладання" відповідальності на машини, втрата особистісного контакту.

Практичні кейси та стратегії впровадження: приклад використання ChatGPT та подібних інструментів у класах для обдарованих: для створення проєктів, дослідницьких завдань, менторства [5]. Використання адаптивних систем чи інтелектуальних асистентів (Intelligent Assistant) у вищій освіті, які враховують стиль навчання, попередній досвід студента, слабкі місця [3]. Створення персоналізованих вправ, автоматизованих тестів на основі генерованих матеріалів для обдарованих студентів, щоб підтримувати їхній рівень виклику та уникати перевантаження.

Один із ключових способів, через який ШІ підтримує лінгвістично обдарованих студентів – це автоматичний аналіз письма та надання зворотного зв'язку. Наприклад, дослідження з Туреччини порівнює зворотний зв'язок, який надає ChatGPT, із зворотним зв'язком викладача для студентів EFL: виявлено,

що ChatGPT ефективно виправляє граматичні та лексичні помилки, але можуть бути відмінності в стилі, змісті чи адекватності контексту. Це означає, що обдаровані студенти, які прагнуть не просто корекції, а розвитку стилю чи креативного письма, повинні мати підтримку викладача чи ментора, щоб оцінювати та коригувати "тон" чи стиль, які ШІ може не враховувати [7, с 58]. Інше дослідження змішаних методів в Індонезії показало, що студенти, які використовували чат-ботів, отримали значний приріст у письмових навичках, самоефективності (self-efficacy) і саморегуляції (self-regulation). Це важливо для обдарованих студентів, тому що вони часто мають високу мотивацію і здатність до самостійного навчання, і такі функції допомагають їм використати свій потенціал повніше [5].

Лінгвістично обдаровані студенти часто хочуть вдосконалювати свої мовні навички на високому рівні – у тому числі спроможність вести дискусії, презентації, відчувати нюанси живої мови. Одне з досліджень показало, що використання ChatGPT як партнера для практики говоріння (speaking skills) підвищує мотивацію, зниження страху помилки, а також дає змогу практикувати в зручний час без очікування викладача [1, с 98]. Ще один приклад – платформа CHOR, яка інтегрує ChatGPT для практики усних презентацій серед студентів EFL: учасники отримували миттєвий зворотний зв'язок, могли переглядати свої помилки, вдосконалювати промову за допомогою аудіо/відео записів. Це дозволяє обдарованим студентам швидко реагувати на власні слабкі місця і розвивати свій ораторський стиль[3].

Обдарованим студентам важливо, щоб навчальний матеріал відповідав їхньому темпу, інтересам і рівню. Тому адаптивні платформи, які підлаштовуються під студента, мають великий потенціал. Дослідження “Adaptive Learning Systems for English Literature Classrooms” показує, що адаптивні платформи з елементами ШІ покращують розуміння тексту, інтерпретативні навички, аналіз літератури, а також письмові навички через можливість ревізії [1, с 101]. В дослідженні “Virtual Classroom in the Hand...” адаптивна платформа, яка враховує індивідуальні характеристики студентів (learning styles, попередній рівень, психологічні аспекти), показала статистично значуще підвищення компетенцій англійської мови і мотивації. Зокрема, експериментальна група показала середній приріст у баллах $\approx +23,2$ (за результатами тесту) у порівнянні із контрольною групою [6].

Лінгвістично обдаровані студенти часто мають високу мотивацію, але також можуть стикатись із перфекціонізмом, страхом помилки чи недостатністю викликів: використання чат-ботів знижує мовну тривожність (language anxiety), забезпечує середовище, де студент може робити помилки без оцінювання викладача, експериментувати зі стилем та формою. Це посилює віру в себе і

мотивацію [7, с. 45]. Дослідження про ставлення студентів до чат-ботів показують, що вони цінують їхню доступність, ненав'язливість, та можливість працювати самостійно, що сприяє автономії (learner autonomy). Обдаровані студенти часто прагнуть автономії і можливості вибрати своє навчання, що ШІ може підтримати [6]. Незважаючи на потенціал, існують суттєві обмеження, особливо для обдарованих студентів, які ставлять високі вимоги до якості інструментів: якість та достовірність зворотного зв'язку. Існує ризик, що інструменти ШІ надають поверховий чи неточний зворотний зв'язок, особливо щодо складних лінгвістичних або культурних нюансів. Наприклад, у дослідженнях студенти зауважують, що стиль чи голос письменника інколи затьмарюється, якщо сліпо приймати всі виправлення від ШІ [4, с. 515]. Не завжди є доступ до стабільного інтернету, потужних пристроїв, налаштованого програмного забезпечення; також можуть бути проблеми з адаптацією мовних моделей до локальних акцентів, діалектів, культурного контексту [5]. Приватність даних, авторство, академічна доброчесність, уникнення надмірної залежності від ШІ – все це важливі виклики. Наприклад, у дослідженнях оцінюється занепокоєння студентів щодо правильності, достовірності, ризику плагіату, якщо ШІ сильно втручається [1, с. 92]. Обдаровані студенти отримують велику користь, коли викладач чи ментор допомагає інтерпретувати зворотний зв'язок, визначати стратегії покращення, розвивати стиль, критичне мислення. ШІ інструменти – це доповнення, а не повна заміна.

Отже, зробимо висновок – Штучний інтелект має значний потенціал для підтримки лінгвістично обдарованих студентів: через персоналізацію, адаптацію, миттєвий зворотний зв'язок і стимулювання автономії та мотивації. Щоб цей потенціал реалізувався, необхідні: педагоги, які розуміють як працюють AI-інструменти; якісні дизайни інструментів, орієнтовані на особисті потреби і інтереси студентів; забезпечення рівного доступу до технологій; увага до етичних аспектів.

Перспективи досліджень: більше емпіричних досліджень саме для лінгвістично обдарованих студентів (а не лише загальних груп), з довгостроковим спостереженням, дослідження впливу різних форматів (чат-боти vs. інтерактивні платформи vs. генерація матеріалу) на різні аспекти мовної обдарованості (лексика, стиль, вимова, творче письмо), аналіз культурних, мовних, соціальних контекстів: як діалекти, рідна мова, середовище впливають на ефективність ШІ-рішень.

Рекомендації для практики: включення AI-інструментів у навчальний план обов'язково з супровідною методичною підготовкою викладачів, розробка політик, які забезпечують доступність та справедливість у використанні таких

технологій, використання гібридного підходу: поєднання традиційних методів та ІІІ-інструментів для максимального ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Guilbault, K. M., Wang, Y., & McCormick, K. M. (2025). Using ChatGPT in the Secondary Gifted Classroom for Personalized Learning and Mentoring. *Gifted Child Today*, 48(2), 93-103.
2. Understanding EFL students' use of self-made AI chatbots as personalized writing assistance tools: A mixed methods study. *System*, 124, 2024.
3. Huang, Y.-T., Chen, M. C., & Sun, Y. S. (2018). Development and Evaluation of a Personalized Computer-aided Question Generation for English Learners to Improve Proficiency and Correct Mistakes.
4. "AI-Integrated Scaffolding to Enhance Agency and Creativity in K-12 English Language Learners: A Systematic Review." *Information*, 2025, 16(7), 519.
5. Butarbutar, Ranta et al. (2024). Artificial intelligence for language learning and teaching: A narrative literature study. *English: Journal of Language, Education, and Humanities*.
6. "Virtual Classroom in the Hand: Adapting an E-Learning Platform for English Language Learners." *International Journal of Language and Ubiquitous Learning*, IJLUL, journal.ypidathu.or.id, Article ID 1767.
7. Zhukevych, I., & Spiricheva, O. (2024). *Transformation of foreign language learning: artificial intelligence as a tool for developing students' language skills*. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 3(3), 45–55.

Гринько Ірина Миколаївна,
в.о.директора Шандриголівського ліцею Лиманської
міської ради Донецької області

ВІД ГРИ ДО ВІДКРИТТЯ: РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ

Анотація. У статті розглянуто сутність педагогічних інновацій в освіті обдарованих учнів як важливого чинника модернізації сучасної школи. Проаналізовано ефективні форми та методи роботи з обдарованими дітьми, зокрема використання ігрових технологій і гейміфікації як засобів розвитку креативності, критичного мислення та емоційного інтелекту. Особливу увагу приділено аналізу сучасних освітніх ігор, що сприяють формуванню інтелектуальної гнучкості, комунікативних навичок і здатності до прийняття рішень. Окреслено досвід країн Європи у впровадженні інноваційних ігрових технологій в освіті обдарованої молоді. У висновках подано практичні рекомендації для педагогів щодо використання інноваційних підходів у навчанні та вихованні обдарованих учнів.

Ключові слова: педагогічні інновації, обдаровані учні, ігрові технології, гейміфікація, європейський досвід, розвиток творчості.

Abstract. The article explores the essence of pedagogical innovations in the education of gifted students as an important factor in the modernization of modern schools. It analyzes effective forms and methods of working with gifted children, particularly the use of game-based learning and gamification as tools for developing creativity, critical thinking, and emotional intelligence. Special attention is paid to the analysis of modern educational games that promote intellectual flexibility, communication skills, and decision-making abilities. The experience of European countries in implementing innovative game technologies in the education of gifted youth is outlined. The conclusions provide practical recommendations for teachers on the use of innovative approaches in teaching and nurturing gifted students.

Keywords: pedagogical innovations, gifted students, game-based learning, gamification, European experience, creativity development.

Сучасна освіта орієнтується на особистісно орієнтований підхід, який враховує індивідуальні здібності кожної дитини. Особливої уваги потребують обдаровані учні, які мають високий рівень інтелектуальних, творчих або лідерських якостей. Завдання педагогів полягає в тому, щоб створити освітнє середовище, яке сприятиме розкриттю потенціалу таких дітей, використовуючи інноваційні методи навчання.

Педагогічні інновації – це нововведення в освітньому процесі, спрямовані на підвищення його ефективності, гнучкості та результативності. Вони включають упровадження нових методів навчання, форм організації освітньої діяльності, використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), проєктної, дослідницької та STEAM-освіти.

Інноваційні підходи в роботі з обдарованими учнями

Індивідуальна освітня траєкторія.

Створення умов, коли учень має змогу навчатися у власному темпі, самостійно обираючи напрям розвитку, види діяльності та рівень складності завдань.

Проектно-дослідницька діяльність.

Обдаровані діти мають потребу в пізнавальній свободі. Саме тому проєктні та дослідницькі роботи дозволяють їм реалізовувати власні ідеї, формують навички самостійного пошуку, аналізу та узагальнення інформації.

Використання цифрових технологій.

Освітні платформи, віртуальні лабораторії, онлайн-курси, інтерактивні тренажери – усе це допомагає розширити простір навчання та надати учневі доступ до світових ресурсів знань.

STEM та STEAM-освіта. Інтеграція природничих наук, технологій, інженерії, мистецтва та математики створює умови для формування креативності, логічного мислення, здатності до міждисциплінарного аналізу.

Менторство та тьюторство. У роботі з обдарованими учнями ефективною є індивідуальна підтримка вчителя-наставника або тьютора, який спрямовує діяльність, допомагає в реалізації творчих задумів та саморозвитку.

Ігрові технології та гейміфікація. Використання елементів гри мотивує учнів до навчання, розвиває емоційний інтелект, уміння співпрацювати та приймати рішення.

Зупинюсь детальніше на ігрових технологіях та гейміфікації. Використання елементів гри в освітньому процесі є однією з найефективніших педагогічних інновацій у роботі з обдарованими учнями. Гра створює природне середовище для розвитку пізнавальної активності, адже у процесі гри учень отримує не лише знання, а й задоволення від самого процесу навчання. Гейміфікація – це застосування ігрових механік (бали, рівні, бейджі, рейтинги, досягнення) у неігровому контексті. Вона дозволяє підвищити мотивацію учнів, створити атмосферу змагання та співпраці, де кожен може проявити власні сильні сторони. Особливо ефективною гейміфікація є для обдарованих дітей, які мають високу пізнавальну потребу, але часто швидко втрачають інтерес до рутинних завдань. Ігрові елементи додають динаміки, творчості та виклику, що стимулює внутрішню мотивацію та формує позитивне ставлення до навчання.

Прикладами використання ігрових технологій є::

Онлайн-вікторини та інтелектуальні ігри (Kahoot!, Quizizz, LearningApps), які дають можливість закріпити знання у цікавій формі.

Освітні квести та місії, де учні розв'язують проблемні ситуації, виконують завдання й отримують «нагороди» за досягнення.

Рольові ігри та симуляції, що допомагають розвивати навички критичного мислення, комунікації, прийняття рішень та лідерства.

Проектно-ігрові середовища, у яких учні створюють власні освітні продукти, дослідження або стартапи, набуваючи досвіду практичного застосування знань.

Завдяки ігровим технологіям навчальний процес стає більш емоційно забарвленим і різноманітним. Вони сприяють розвитку емоційного інтелекту учнів, уміння працювати в команді, стратегічного мислення та саморегуляції. Для обдарованого учня це створює умови не лише для інтелектуального, а й для особистісного зростання.

На мою думку на розвиток обдарованості найбільше впливають:

1. Головоломки та логічні пазли (puzzle games), бо розвивають дедукцію, абстрактне мислення, стратегію пошуку рішень і витривалість при розв'язанні складних задач; тренують «вміння розбивати проблему на підзадачі». Наприклад, такі ігри як sudoku, кросворди, логічні онлайн-пазли, сюжетні головоломки.

2. Такі ігри як шахи, настільні стратегії, 4X-ігри, стратегічні комп'ютерні ігри, го, настільні стратегії (Catan, Ticket to Ride), формують планування, прогнозування, гнучкість мислення, вміння оцінювати ризики і альтернативи; корисні для розвитку логіки та прийняття рішень в умовах обмежень. Багаторічні дослідження й практики показують зв'язок між грою в шахи/стратегіями та поліпшенням когнітивних навичок.

3. Пісочниці та симулятори (sandbox / simulation games) дозволяють експериментувати у відкритому середовищі, моделювати складні системи, пробувати нетипові рішення без «страху помилки» – це критично для творчого мислення та інженерної уяви, до таких ігор відносяться Minecraft: Education Edition, SimCity, Kerbal Space Program, серйозні симулятори для STEAM-проектів. Дослідження щодо використання Minecraft у навчанні вказують на підвищення мотивації, формування проєктних навичок і можливостей для міждисциплінарного навчання.

4. Рольові ігри та симуляції такі як освітні симуляції конференцій, історичних подій, дебат-рольові сценарії (RPG, serious role play) тренують комунікацію, емпатію, лідерство і соціально-емоційні навички; дозволяють обдарованим учням брати різні ролі, розвивати аргументацію і моральне мислення. Дослідження показують, що рольові вправи підвищують критичне мислення і емоційну стійкість.

computersciencejournals.com

5. Настільні ігри та конструктори: LEGO-конструювання, конструктори для робототехніки. (board games, LEGO-проекти) поєднують просторове мислення, інженерні навички, творчість і співпрацю; корисні для розвитку системного мислення та проєктної компетентності.

6. Кооперативні та командні ігри (escape rooms, кооперативні цифрові ігри, кооперативні квести у класі або онлайн). Наприклад для учнів 7-8 класів можна під час дистанційного навчання провести цікавий веб-квест під час проведення тижня енергозбереження за покликанням <https://view.genially.com/68eaafae2687a8040a00b9bf/interactive-content-energomisiya-planeta-pid-zagrozoju>, під час якого учні розвивають комунікацію, розподіл ролей, стратегічну співпрацю; вчаться працювати в команді, що важливо для соціально-емоційного розвитку обдарованих учнів, які іноді ізольовані від однолітків. Дослідження свідчать про високий педагогічний потенціал таких форматів.

Ігрові технології дуже важливі для розвитку учнів бо вони поєднують в собі інтелектуальний виклик та миттєвий зворотний зв'язок, обдаровані учні потребують складних завдань і швидкого зворотного зв'язку і саме ігри задовольняють обидві потреби. Також навчальні ігри надають можливість

глибшої персоналізації бо ігрові середовища легко підлаштовуються під індивідуальний темп і інтереси.. Гра мотивує через цікавість, змагання і досягнення – це підтримує стійкий інтерес до навчання. Ігрові технології навчання, як спосіб розвитку обдарованості учнів поширені не лише в Україні, але й в країнах Європи. Проведений аналіз показав, що в Європейських країнах поширені :

1. Платформи для швидких вікторин і опитувань (Kahoot!, Quizizz) дуже широко використовуються по всій Європі як для формувального оцінювання, так і для мотивації на уроці.

Тому, що простоті, швидкі для підготовки й інтерактивні. Європейські курси підвищення кваліфікації включають їх у навчальні програми.

2. Minecraft: Education Edition і схожі пісочниці активно впроваджується в школах різних країн ЄС (публічні проєкти, конкурси, програми кодування) бо дають можливість реалізувати STEAM-проєкти, навчати програмуванню, архітектурі, історії.

3. Освітні «escape rooms» та квести (аналогічні live-action і цифрові) ЄС фінансує проєкти зі створення освітніх escape-room як інноваційних практик (приклад – CORDIS-проєкти). Широко використовуються у вищій та середній освіті.

4. Серйозні ігри та симулятори (serious games) застосовуються як у школах, так і в професійній підготовці; у Європі існує кілька ініціатив із створення корпусу серйозних ігор для освіти.

5. Менторські платформи з елементами гейміфікації (Classcraft, спеціалізовані LMS з бейджами) застосовуються точково в школах та курсах підвищення кваліфікації (бали, бейджі, досягнення як мотиваційні механіки). Європейські курси з гейміфікації вводять такі практики у практику учителів.

Практичні поради для вчителя – як обрати гру/технологію для обдарованих учнів:

Починайте з цілі: оберіть, яку компетенцію хочете розвинути (креативність, логіка, комунікація) – потім вибирайте тип гри.

Баланс виклику й доступності: завдання мають бути достатньо складні, але не фруструючі. Можна вводити багатоуровневі задачі (рівні складності).

Поєднуйте цифрове й аналогове: настільні ігри, LEGO-проєкти і цифрові симуляції взаємодоповнюють одне одного.

Інтегруйте оцінювання: використовуйте ігрові досягнення як формувальні відгуки – не лише для мотивації, а й для відстеження прогресу.

Рефлексія: обов'язково включайте етап обговорення – що учень дізнався, як застосувати навички поза грою.

Висновки. Ігрові технології та гейміфікація є потужним інструментом розвитку потенціалу обдарованих учнів. Вони не лише підвищують інтерес до

навчання, а й формують важливі навички ХХІ століття: критичне мислення, креативність, комунікацію та колаборацію. Застосування таких інновацій робить освітній процес більш гнучким, мотивуючим та ефективним.

ВИКОРИСТАНІ РЕСУРСИ:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : монографія / Н. М. Бібік. – К. : Літера ЛТД, 2020. – 380 с.
2. Ковальчук Л. В. Інноваційні технології навчання обдарованих учнів: теорія і практика : монографія / Л. В. Ковальчук. – Харків : Основа, 2021. – 256 с.
3. Педагогічні інновації: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / за ред. І. Д. Бега. – Київ : Ніка-Центр, 2019. – 312 с.
4. Шевченко С. В. Гейміфікація в освіті: сучасні підходи та перспективи розвитку / С. В. Шевченко // Педагогічні інновації: теорія і практика. – 2022. – №3. – С. 45–52.
5. Величко О. М. Освітні інновації в умовах цифрової трансформації школи / О. М. Величко // Вісник післядипломної освіти. – 2023. – №2(51). – С. 12–20.
6. Національна академія педагогічних наук України. Підтримка обдарованої дитини: сучасні виклики та напрями розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naps.gov.ua>

Гришко С. В.,

*кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
hryshkosvitlana@mspu.edu.ua*

Левада О. М.,

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Levada_Olga@mspu.edu.ua*

Непша О. В.,

*старший викладач кафедри географії та туризму,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
NepshaOleksandr@mspu.edu.ua*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО- ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання та методичні засади роботи з обдарованими учнями в контексті реалізації концепції Нової української школи. Акцентовано на важливості особистісно-орієнтованого

підходу, що передбачає ранню діагностику та цілеспрямований розвиток природних задатків і талантів учнів. Проаналізовано ключові виклики та проблеми, з якими стикається педагог, зокрема необхідність адаптації навчального процесу та недостатність ресурсів. Основну увагу приділено ефективним формам і методам роботи, що виходять за рамки традиційного навчання: проєктній та дослідницькій діяльності, використанню інформаційних технологій, активним методам навчання (рольові ігри, дебати, екскурсії) та позаурочній роботі. Особливо підкреслюється роль підготовки учнів до олімпіад з географії та роботи в рамках Малої академії наук України. Зроблено висновок, що поєднання цих підходів сприяє формуванню сприятливого середовища для всебічного розвитку обдарованої особистості.

Ключові слова: обдарованість, особистісно-орієнтоване навчання, Нова українська школа, географія, проєктна діяльність, дослідницька робота, активні методи навчання, позаурочна робота, Мала академія наук України.

Abstract. The article discusses current issues and methodological principles of working with gifted students in the context of implementing the concept of the New Ukrainian School. It emphasises the importance of a person-centred approach, which involves early diagnosis and targeted development of students' natural aptitudes and talents. It analyses the key challenges and problems faced by teachers, in particular the need to adapt the educational process and the lack of resources. The main focus is on effective forms and methods of work that go beyond traditional teaching: project and research activities, the use of information technologies, active teaching methods (role-playing games, debates, excursions) and extracurricular work. Particular emphasis is placed on the role of preparing students for geography competitions and work within the framework of the Junior Academy of Sciences of Ukraine. It is concluded that the combination of these approaches contributes to the formation of a favourable environment for the comprehensive development of gifted individuals.

Key words: giftedness, personality-oriented learning, New Ukrainian School, geography, project activities, research work, active teaching methods, extracurricular activities, Junior Academy of Sciences of Ukraine.

Концептуальні засади Нової української школи зосереджені на імплементації моделі особистісно-орієнтованого навчання. Це передбачає системний підхід до всебічного розвитку індивідуальності, що ґрунтується на виявленні та культивуванні її природних задатків, здібностей, обдарувань і талантів, з метою формування цінної для суспільства особистості. Проблема обдарованості є однією з провідних проблем сучасної педагогіки, що детермінована соціокультурними змінами та потребою у креативних людських ресурсах. У контексті сучасного постіндустріального суспільства, де швидкість інновацій залежить від інтелектуального капіталу, особливого значення набуває рання діагностика та розвиток індивідуальних здібностей, задатків і талантів. Це підкреслює стратегічне значення творчої складової в освітньому процесі, що виходить за межі суто когнітивного розвитку та є запорукою національного прогресу.

Провідною місією сучасної освіти є розвиток інтелектуальних і творчих здібностей обдарованої учнівської молоді, що є основою для формування національного інтелектуально-творчого потенціалу. Це ставить перед педагогами низку стратегічних завдань, які виходять за рамки традиційного навчання. Зокрема, йдеться про створення умов для розвитку індивідуальності кожного учня, пробудження пізнавального інтересу та натхнення до науково-дослідницької роботи, ознайомлення з методологією наукового пошуку, а також надання підтримки в реалізації та оформленні інтелектуальних здобутків. Успішна реалізація цих завдань можлива лише за умови цілеспрямованого впровадження інноваційних підходів в освітній процес [1].

Пріоритетним напрямом роботи з обдарованими учнями на уроках географії є формування освітнього середовища, що забезпечує не лише засвоєння програмного матеріалу, а й активний процес саморозвитку учня. Це досягається шляхом цілеспрямованого пошуку, відбору та розвитку талановитих дітей, що вимагає органічного поєднання класичних та новітніх педагогічних підходів.

Для досягнення цієї мети педагогу необхідно:

- надавати учням фундаментальну науково-практичну базу;
- розвивати їхні природні здібності та формувати стійку мотивацію до самовдосконалення;
- забезпечувати індивідуальну траєкторію розвитку, створюючи сприятливі умови для реалізації творчих і наукових проєктів;
- ефективно інтегрувати в освітній процес сучасні технології;
- вибудувати чітку систему відстеження та оцінки навчальних результатів [1, 6, 7].

Педагогічна діяльність з обдарованими учнями в рамках шкільного курсу географії становить комплексний виклик. Обдаровані діти вирізняються високим рівнем мотивації до предмета, схильністю до самостійного пошуку знань і потребою в глибокому осмисленні вивчених явищ. З огляду на це, вчителю необхідно гнучко підходити до організації освітнього процесу, застосовуючи широкий арсенал педагогічних інструментів для створення умов, що сприяють всебічному розвитку та самореалізації обдарованих учнів.

Обдарованість варто розглядати як комплексне явище, що включає не тільки знання, а й особистісні риси [1]. На уроках географії учні з високим потенціалом можуть виявляти унікальні здібності до просторового мислення, глибокого аналізу та нестандартних підходів до розв'язання завдань. Тому ключовим завданням педагога є створення такого освітнього середовища, яке сприяло б повноцінному розкриттю цих здібностей.

Для ефективної роботи з обдарованими дітьми традиційна освітня модель є недостатньою, оскільки не враховує їхню потребу в гнучкості та динаміці.

Постає завдання створити такий навчальний процес, який відійде від односпрямованого потоку інформації та надасть учням можливість активно взаємодіяти з матеріалом, самостійно здійснюючи дослідницьку роботу.

Серед ефективних форм роботи з обдарованими дітьми особливе місце займає проєктна діяльність. У контексті вивчення географії проєкти можуть бути присвячені актуальним глобальним проблемам, зокрема зміні клімату, світовій економіці, міграційним процесам тощо. Важливою умовою успішної реалізації проєктної діяльності є самостійний вибір теми учнями або їхня активна участь у цьому процесі, що сприяє підвищенню мотивації та особистісної залученості. У якості прикладу проєкту можна розглянути екологічне дослідження місцевості. Учні залучаються до польових робіт, де вони збирають емпіричні дані, аналізують вплив діяльності людини на природні системи. Цей процес допомагає сформуванню у них не лише глибокі знання, а й практичні навички дослідження та критичного аналізу [2].

Дослідницька діяльність є дієвим методом у роботі з обдарованими дітьми. Вона дає їм можливість самостійно вибирати напрям дослідження, що відповідає їхнім інтересам, і поглиблено працювати з темою. Це може бути як практична робота «в полі», так і аналіз наукових джерел. Наприклад, дослідження міграційних процесів у рідному регіоні дозволить учням не лише навчитися збирати інформацію та працювати з нею, а й зрозуміти соціальні та культурні аспекти цих процесів. Це має важливе значення для розвитку їхньої соціальної грамотності.

Інформаційні технології відіграють ключову роль у навчанні обдарованих дітей. Застосування геоінформаційних систем, спеціалізованого програмного забезпечення та різноманітних інтернет-ресурсів дозволяє учням працювати з даними в інтерактивній формі, що робить освітній процес більш ефективним та захопливим [5]. Наприклад, учні можуть опановувати картографічні технології, створюючи власні карти, моделі або візуалізації. Такі проєкти можуть бути представлені на виставках або наукових конференціях, що сприятиме їхній академічній самореалізації.

У роботі з обдарованими дітьми варто віддавати перевагу активним методам, що сприяють їхній залученості та стимулюють інтерес до предмета. Йдеться про такі інструменти, як рольові ігри, дебати, мозкові штурми та навчальні екскурсії.

Через рольові ігри та дебати учні можуть не просто вивчати матеріал, а й відтворювати реальні ситуації, що дозволяє їм краще зрозуміти складні світові проблеми, як-от екологічні чи геополітичні конфлікти. Це розвиває їхню здатність до аргументації та критичного аналізу.

Організація екскурсій і виїзних занять є дієвим методом у роботі з обдарованими учнями. Цей підхід забезпечує поєднання теорії та практики, що дозволяє поглибити знання та розширити світогляд учнів.

Позаурочна навчально-пізнавальна діяльність з географії є важливою складовою педагогічної роботи з обдарованими дітьми. Вона орієнтована на систематичне розширення фактичного матеріалу, що сприяє його подальшому засвоєнню на уроках, а також на закріплення, поглиблення та практичне застосування раніше вивченого змісту.

Для виявлення та підтримки обдарованих учнів надзвичайно важливо використовувати різноманітні форми позаурочної роботи. Завдяки конкурсам та олімпіадам учні можуть проявити свої здібності в повній мірі. Практична робота, що включає підготовку власних проєктів, доповідей і презентацій, допомагає їм не лише закріпити знання, а й розвинути креативність [3, 4].

У роботі з обдарованими учнями важливо використовувати різноманітні позакласні форми, які роблять навчання цікавим. Особливу ефективність показують інтелектуальні ігри, вікторини та квести, що є частиною предметних тижнів. Крім того, я активно залучаю учнів до підготовки й участі у географічних конференціях та круглих столах, що дозволяє їм вийти за межі звичайного уроку та обмінятися досвідом з однолітками.

Ключовим напрямком роботи педагога є підготовка обдарованих учнів до олімпіад з географії та керівництво їхньою науково-дослідницькою діяльністю в рамках Малої академії наук України. Цей процес є своєрідним методичним експериментом, результати якого можуть бути використані для вдосконалення загальної педагогічної практики.

Ключовим завданням вчителя географії є формування стійкої пізнавальної мотивації в учнів та переконання їх у значущості навчального матеріалу. Важливим етапом у цьому процесі є підбір актуальних матеріалів та комплексу завдань, що є оптимальними для підготовки. Бажаним результатом освітньої діяльності є розвиток у здобувача освіти творчого мислення та здатності до міждисциплінарної інтеграції знань, зокрема з інших природничих дисциплін.

Участь в олімпіадах та робота над науковими проєктами – це не просто змагання, а інтенсивний процес саморозвитку. Учні, які беруть у ньому участь, виходять за межі шкільної програми, вивчають нові матеріали та вдосконалюють своє мислення. Це ідеальне середовище для розвитку обдарованих дітей [3].

Олімпіади та наукова робота – це форма інтелектуального «двобою», яка не лише допомагає дітям розвинути дух змагання, а й робить навчання більш захопливим, дозволяючи їм засвоювати знання, недоступні в стандартних підручниках.

Ефективність позашкільної роботи з обдарованими учнями безпосередньо залежить від професійної компетентності педагога. У сучасному освітньому просторі, що характеризується стрімкими змінами, посиленням ролі інновацій, міждисциплінарних підходів і зростанням потреби в розвитку креативного

потенціалу молоді, вирішальне значення має здатність вчителя до гнучкості, творчого та наукового підходу. Саме компетентний педагог відіграє ключову роль в успішній розробці та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих учнів, сприяючи їхньому гармонійному розвитку та досягненню високих результатів. Це підкреслює необхідність безперервного професійного розвитку педагогів, які працюють з цією категорією учнів [7, с. 153].

У роботі з обдарованими дітьми вчителі стикаються з певними труднощами. Передусім, це виклик індивідуального підходу, адже кожна обдарована дитина має свої особливості, що вимагає ретельного планування уроків. Крім того, брак часу та ресурсів може ускладнювати реалізацію цих планів і призводити до розчарування.

Важливо також пам'ятати, що успішна робота з обдарованими учнями можлива лише у класі, де панує атмосфера підтримки й довіри, що дозволяє їм відкрито ділитися своїми думками та ідеями.

Отже, робота з обдарованими дітьми в процесі вивчення географії вимагає впровадження моделі особистісно-орієнтованого навчання. Ключовими аспектами є врахування основних характеристик обдарованості: високого рівня мотивації, прагнення до досягнення творчих результатів, здатності до продукування нового та потреби в поглибленому вивченні предмета. На уроках слід надавати перевагу інтерактивним методам та застосовувати творчі й проблемні завдання. Позаурочна робота має передбачати індивідуальну та групову підготовку до науково-дослідницьких проєктів, олімпіад, творчих конкурсів та Малої академії наук України. Усі ці заходи в сукупності сприяють формуванню сприятливого середовища для розвитку обдарованої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова А. Є. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу. *Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід*: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. С. 316–345.
2. Арабаджи О. С., Гришко С. В., Левада О. М., Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Використання творчих завдань на уроках географії як засіб мотивації до навчання. *Modern scientific challenges and trends: a collection scientific works of the International scientific conference* (20-21 October, 2023). Warsaw: Sp. z o. o. «iScience», 2023. С. 15–18.
3. Войтович О. П., Костолович М. І. Методика впровадження проєктів у шкільний курс географії. *Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи* : збірник наукових праць / за ред. проф. Д. В. Лико. Рівне : Видавець О. Зень, 2020. С. 3–5.
4. Гришко С. В., Левада О. М., Прохорова Л. А., Непша О. В., Зав'ялова Т. В. Методика проведення позакласної роботи зі шкільного курсу географії. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)* : журнал. 2024. №1(29.) 2024. С. 658–674.

5. Гришко С. В., Непша О. В. Теоретико-методичні засади використання інформаційних технологій в освітньому процесі та їх практичне застосування на уроках географії. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»* : журнал. 2025. №4(34). С. 1015–1028.
6. Червінська І., Атаманюк Я., Червінський А. Психолого-педагогічні механізми розвитку обдарованості учнів на уроках географії в умовах гірського середовища. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. №3. С. 253–258.
7. Шеремет П., Самойленко А. Розвиток професійних компетентностей вчителя географії у системі позашкільної роботи з обдарованими дітьми. *Вдосконалення позашкільної освіти в умовах сучасних трансформацій* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Кропивницький, 25 квітня 2025 р.) / укладачі : Кравцова Т. О., Краснощок І. П. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. С. 150–154.

Гула Л. І.,
канд. філол. наук, вчитель укр. мови та літ.,
Стуфчинецького ліцею Лісовогринівецької сільської ради,
gulalesya360@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ 8 КЛАСУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ НУШ

У статті розглядаються сучасні інноваційні підходи до розвитку читацької компетентності обдарованих учнів 8 класу на уроках української літератури в умовах НУШ. Акцентовано на використанні цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту для персоналізації освітнього процесу, формування критичного мислення та творчого потенціалу школярів. Ключові слова: читацька компетентність, обдаровані учні, українська література, інновації, штучний інтелект.

The article considers modern innovative approaches to the development of reading competence of gifted 8th grade students in Ukrainian literature lessons in the context of the New Ukrainian School. The focus is on the use of digital technologies and artificial intelligence tools for the personalization of the educational process, the formation of critical thinking and students' creative potential.

Keywords: reading competence, gifted students, Ukrainian literature, innovations, artificial intelligence.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами освіти в умовах цифровізації суспільства та реалізації Концепції Нової української школи. Одним із ключових завдань НУШ є розвиток читацької компетентності, яка виступає фундаментом формування критичного мислення, творчих здібностей та комунікативної культури учнів. Особливої уваги потребують обдаровані учні,

адже їхній потенціал вимагає спеціально організованих педагогічних умов, застосування інноваційних технологій та індивідуалізації навчання.

Метою статті є обґрунтування інноваційних підходів до розвитку читацької компетентності обдарованих учнів 8 класу під час вивчення української літератури із використанням цифрових засобів та інструментів штучного інтелекту.

Читацька компетентність у сучасному розумінні включає вміння працювати з текстом різних жанрів, критично його аналізувати, робити висновки, співвідносити прочитане з власним життєвим досвідом. В умовах НУШ ця компетентність є наскрізною, адже розвивається не лише на уроках української літератури, але й інтегрується з іншими освітніми галузями.

Згідно з дослідженнями О. Савченко та Л. Пироженко, сучасний урок літератури має формувати «активного читача», який здатний дискутувати, ставити запитання до тексту, шукати підтексти та символіку [3, 4].

Обдаровані школярі характеризуються високим рівнем пізнавальної активності, швидкістю опрацювання інформації та потребою у творчих завданнях. Для таких учнів традиційні методики часто є недостатніми, адже вони потребують індивідуалізації та можливості поглибленого вивчення матеріалу. У 8 класі українська література відкриває широкі можливості для цього завдяки вивченню творів Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та сучасних авторів [3].

Серед ефективних прийомів роботи – проєктна діяльність, літературні дискусії, дебати, створення власних інтерпретацій художніх текстів.

Інноваційність у викладанні української літератури проявляється у використанні інтерактивних платформ (Google Classroom, Padlet, LearningApps), гейміфікації (Kahoot, Quizizz), а також цифрових бібліотек та аудіокниг. Для обдарованих учнів важливим є залучення до роботи з електронними ресурсами, що дозволяють аналізувати тексти з різних точок зору.

Наприклад, учні можуть працювати з віртуальними картами персонажів, створювати буктрейлери, брати участь у літературних онлайн-квестах. Це не лише активізує читацьку діяльність, а й формує цифрову грамотність.

Сучасна українська школа орієнтована на формування компетентного, творчого та критично мислячого здобувача освіти [1, 2]. Одним із ефективних шляхів реалізації цього завдання є інтеграція технологій штучного інтелекту (ШІ) у процес вивчення української літератури. Для обдарованих учнів такі інновації відкривають додаткові можливості для самовираження, аналітичного мислення, інтерпретації художніх текстів і розвитку читацької компетентності.

Використання інструментів на основі ШІ дає змогу персоналізувати навчання, урізноманітнювати форми роботи та мотивувати учнів до глибшого занурення у світ українського слова.

Нижче подано конкретні приклади інтеграції таких технологій у 10 уроків української літератури в 8 класі.

Іван Франко «Фарбований Лис». Інструмент: *ChatGPT, Google Gemini*. Учні за допомогою генератора текстів на основі ШІ створюють альтернативні варіанти фіналу казки, обговорюють, як зміна кінцівки впливає на основну ідею твору. Ефект: розвиток критичного мислення, читацької аналітики, вміння переосмислювати художній зміст.

Леся Українка «Бояриня». Інструмент: *Perplexity AI, Microsoft Copilot*. Здобувачі освіти використовують ШІ для дослідження історичного тла твору, порівнюючи реальні факти з художнім осмисленням. Ефект: розширення культурного горизонту, інтеграція історичних знань у літературний аналіз.

Тарас Шевченко «Катерина». Інструмент: *D-ID, HeyGen (відеогенератори з елементами нейронного синтезу)*. Учні створюють коротке відео-монолог Катерини, у якому за допомогою ШІ моделюють голос, міміку, емоційний стан персонажа. Ефект: глибше розуміння внутрішнього світу героїні, емоційно-ціннісне прочитання поезії.

Ольга Кобилянська «Він іде!». Інструмент: *Canva Magic Write, ChatGPT*. За допомогою ШІ учні генерують запитання різних рівнів до тексту – від фактологічних до творчих. Потім добирають власні аргументовані відповіді. Ефект: розвиток вміння ставити змістовні запитання, формування аналітичного типу читання.

Григорій Сковорода «De libertate». Інструмент: *ChatGPT + Miro AI*. Обдаровані учні створюють інтелект-карту понять «воля», «щастя», «людина», узагальнюючи ідеї твору та філософські погляди автора. Ефект: формування філософського мислення, міжпредметні зв'язки між літературою, етикою й історією.

Василь Симоненко «Ти знаєш, що ти – людина?». Інструмент: *Soundraw AI, Suno AI (музичні генератори)*. Учні створюють аудіосупровід або пісенну інтерпретацію поезії, комбінуючи ритміку, мелодику й емоційний настрій. Ефект: розвиток естетичного сприйняття тексту, художнього слуху, емоційного інтелекту.

Євген Гуцало «Лось». Інструмент: *Bing Image Creator, Leonardo AI*. Учні генерують ілюстрації до ключових сцен твору, підкреслюючи авторські художні деталі. Ефект: активізація читацької уяви, образного мислення, здатності до асоціативного аналізу.

Олесь Гончар «Модри Камень». Інструмент: *ChatGPT, DeepL Write*. За допомогою ШІ учні пишуть коротку рецензію на твір, редагуючи мовні та стилістичні помилки. Ефект: розвиток культури письмового мовлення, вміння оцінювати прочитане.

Іван Багрянний «Тигролови» (скорочено). Інструмент: *ChatGPT + Google Maps/Google Earth*. Створення інтерактивної «географії твору» – візуалізація маршруту героїв, пошук реальних місць дії. Ефект: просторове мислення, інтеграція літератури з географією, осмислення реалістичності тексту.

Підсумковий урок читання. Інструмент: *Kahoot! + Quizizz AI + ChatGPT*. ШІ використовується для створення інтелектуальної вікторини за вивченими творами. Питання формуються автоматично з урахуванням рівня складності. Ефект: систематизація знань, підвищення читацької мотивації через ігрову форму.

Ще одним прикладом є літературні дебати з використанням онлайн-чатів та форумів, що дозволяє обдарованим учням розвивати аргументацію та навички академічної дискусії.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти для персоналізації освітнього процесу. Використання чат-ботів, автоматизованих генераторів завдань, платформ для адаптивного навчання (наприклад, *ScribeSense, Quizlet* з ШІ-модулем) дозволяє створювати індивідуальні траєкторії навчання для обдарованих учнів.

Завдяки ШІ учні можуть отримувати миттєвий зворотний зв'язок, працювати з автоматично згенерованими тестами, а також аналізувати великі обсяги літературних текстів за допомогою семантичних карт. Використання генеративних систем дозволяє учням створювати власні есе, інтерпретації та навіть альтернативні закінчення творів.

Інноваційні підходи до розвитку читацької компетентності обдарованих учнів 8 класу передбачають поєднання традиційної методики з новітніми цифровими інструментами та технологіями штучного інтелекту. Це сприяє формуванню критичного мислення, креативності, комунікативних навичок і мотивації до навчання. Вивчення української літератури в такому форматі допомагає обдарованим учням не лише глибше розуміти художні тексти, а й реалізовувати свій потенціал у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. С. 380.
2. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. Київ : МОН України, 2016. 40 с.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. А. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
4. Савченко О. Я. Розвиток читацької компетентності учнів у процесі вивчення літератури. Київ : Педагогічна думка, 2019. 256 с.
5. Жеребкіна І. М. Використання цифрових технологій у навчанні літератури. Педагогічний дискурс. 2020. № 28. С. 112–117.
6. OECD. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications. Paris : OECD Publishing, 2021. 132 p.
7. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris : UNESCO, 2022. 146 p.

Давидюк Ю. В.,
вчитель англійської мови,
Покалівського ліцею Овруцької міської ради

Корсун О. В.,
вчитель початкових класів
Покалівського ліцею Овруцької міської ради,
udaviduk70@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ОНЛАЙН-ПРОГРАМИ, МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ

У статті розглянуто можливості використання мобільних додатків з картування у дослідницькій діяльності учнів в контексті мовної шкільної освіти; проаналізовано та виділено ті з них, які показали свою результативність.

Ключові слова: мовна освіта, метод картування, онлайн-програми, мобільні додатки, проект, тіMind, банк інтелектуальних карт.

Відповідно до вимог сучасної мовної освіти, особливо в профільних класах із поглибленим вивченням мов (української та іноземних), перспективною є дослідницька технологія. До використання цієї технології спонукає постійний пошук учнями істини, зіставлення фактів, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Дослідницька технологія в контексті шкільної мовної освіти включає три напрямки: розвиток наукового мислення учнів шляхом виконання на уроці міні-досліджень (мовних вправ дослідницького характеру) або проведення уроку-конференції, уроку-дослідження (наприклад, стилістичного); участь учнів у шкільних лінгвістичних семінарах, конференціях; підготовка конкурсної наукової роботи з проблем мовознавства і її захист.

Зважаючи на те, що учням часто важко оперувати великими обсягами інформації, зібраної під час виконання дослідження, простежувати зв'язки, особливості того чи іншого явища перед вчителем-наставником виникає завдання: полегшити даний процес. Вирішити це завдання може **метод картування** – складання інтелектуальних карт, в яких визначають пріоритетні напрямки роботи, а в подальшому особливості досліджуваної теми. Картування дозволяє розібратися в інформаційному потоці, керувати ним та структурувати його. Завдяки цьому методу учні не бояться забути важливу інформацію чи загубитися у великій її кількості, адже в процесі самостійно створюють повноцінну сітку мислення, яка об'єднує інформацію, показує взаємозв'язки, візуалізує думки, тим самим це сприяє розвитку розумових здібностей учнів.

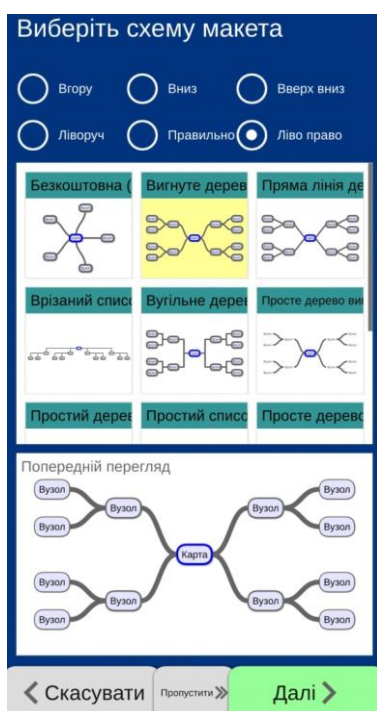
Нині метод картування вийшов на новий рівень і став надзвичайно популярним завдяки створенню великої кількості онлайн програм та мобільних додатків з

картування, які є у вільному доступі (**EdrawMax, Mind Mapping, miMind, Mindly, Xmind, OrbitMind, Simple Mind free, Mind Mapping 3D** та інші.).

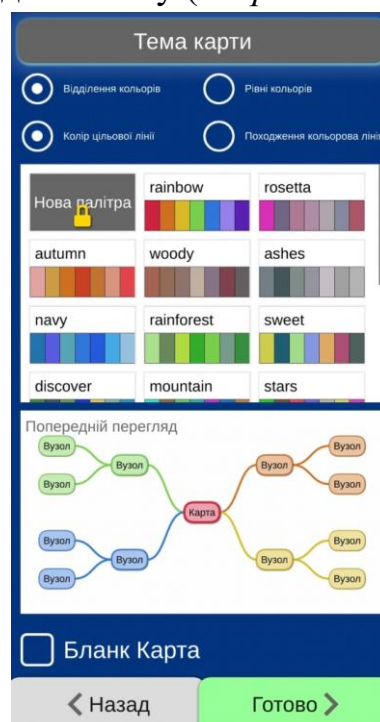
Використання інтелектуальних карт дозволяє вчителю активно керувати різними за тематикою, змістом, обсягом учнівськими дослідженнями та економити час.

Якщо індивідуальній дослідницькій діяльності передуює груповий проект, то інтелектуальні карти створені у мобільних додатках можна використовувати на будь-якому з його етапів: *підготовки* (аналіз проблеми, постановка цілей, перевірка на посильність виконання, розподіл задач, створення проектною команди), *планування* (затвердження проекту за планом, терміном виконання), *реалізації проекту* (регулювання та контроль над виконанням проекту, направлення на досягнення запланованого результату), *закінчення* (оформлення результатів проекту). При цьому кожен учень може вносити свої ідеї та брати участь в організації роботи, особливо на початковому етапі, адже за таких умов інтелектуальні карти сприяють підтримці та прискоренню групових процесів. На стадії реалізації карти допомагають забезпечити огляд та збереження в полі зору поставлених цілей.

Одним з найпопулярніших мобільних додатків для картування серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів є **miMind**. У ньому зручно створювати усі види карт: *standart maps* (стандартні) – запис ідей, засвоєння знань; *speed maps* (швидкі) – що я знаю з теми, що буду розповідати; *master maps* (майстер-карти) – матеріал з розділу; *mega maps* (мега-карти) – зв'язані між собою карти. Важливо вибрати оптимальну схему та палітру для макету (Зображення 1,2).

Зображення 1

Зображення 2

Створюючи інтелектуальну карту в програмі **miMind** учні спочатку заповнюють центральний вузол; далі з'ясовують на які частини діляться основні пункти і переходять до них. Над лініями, що з'єднують вузли можна додавати написи, ключові слова. Записувати інформацію слід чергуючи друковані та прописні слова. Доречно використовувати символи, знаки «+» та «-» для позначення позитивних та негативних рис. Картами створеними у даному додатку зручно обмінюватися, за необхідності їх можна поєднувати та редагувати. Якщо до карти відкрито груповий доступ, то вчитель може вносити зміни, визначати пріоритетність завдань та контролювати процес на великій відстані.

Результатом використання ментальних карт є не лише логічне усвідомлення складної інформації, а й конструювання нових ідей, розробляючи які учні відкривають свої приховані таланти. При цьому поєднання індуктивних операцій з дедуктивними розвиває потенційні здібності, веде до досягнення поставлених навчальних цілей. Інтелектуальні карти відіграють важливу роль у розвитку творчого мислення учнів завдяки тому, що збирають і конструюють усі вихідні ідеї. При цьому зберігається час на пошук та вибір найкращої.

Під час збору інформації для написання науково-дослідницької роботи учні починають працювати над створенням електронного **Банку інтелектуальних карт** для систематизації прочитаного і почутого. Візуалізація такого роду дозволяє оперувати інформацією на найвищому рівні, відображати співвідношення та аспекти одної теми.

Важливим показником успішного використання електронних інтелектуальних карт є поступова заміна звичного «плану дій» на більш зручну і схематичну «карту дій», великого «конспекту інформації» на значно меншу і зручнішу для сприйняття «карту інформації». Наприклад, учні використовуючи **miMind** дедалі частіше замінюють план усного виступу на карту усного виступу, план власного письмового висловлювання на карту власного письмового висловлювання, конспект на інформаційну карту.

У процесі підготовки до захисту науково-дослідницької роботи учень створює інтелектуальну карту попередньо обмірковуючи відповіді на такі запитання: Що я знаю з даної теми? На які питання маю відповісти? Як я виконав завдання, які були поставлені у роботі? Які основні аргументи до цього тезису? Якими прикладами можна підкріпити аргументи? З яких джерел я використовував інформацію? І лише після цього починає вносити інформацію до мобільного додатку.

Вважаємо, що використання мобільних додатків для створення інтелектуальних карт є результативним у роботі вчителя словесника саме у процесі дослідницької роботи з учнями, адже картування полегшує і структурує

таку діяльність та дозволяє раціонально використовувати час. Завдяки мобільним додаткам учні з цікавістю опрацьовують велику кількість матеріалів самостійно, запам'ятовують їх та ефективно використовують у необхідних ситуаціях. Загалом навички, які учні отримують у процесі використання додатків для картування є основою для подальшої успішної реалізації у будь-якій професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Браташ Н. Метод проектів у програмі сприяння науковій творчості учнів / Н. Браташ // Завуч. - 2004. - № 34 (220). - С. 2-5.
2. Бюзен Т. Суперпам'ять / Т. Бюзен // Попурі. - 2014. – 272с.
3. Варзацька Л. Розвиток оргдіяльнісних умінь у взаємозв'язку з когнітивними та креативними / Лариса Варзацька // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. - 2008. - № 4. - С. 155-160.

Демченко Світлана Анатоліївна,
Вихователь ЗДО №9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради,
demsir@ukr.net

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО КОУЧИНГУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті висвітлено досвід застосування інтегрованого підходу до розвитку соціально-емоційної компетентності обдарованих дошкільників. Обґрунтовано необхідність поєднання емоційного коучингу з інтелектуальними цифровими технологіями як відповідь на емоційну вразливість обдарованих дітей та виклики цифрового середовища. Описано практичні механізми інтеграції інтелектуальних цифрових технологій для персоналізації та розвитку саморегуляції. Підтверджено ефективність підходу у формуванні емоційної грамотності та мотивації.

Ключові слова: обдаровані діти, емоційний коучинг, інтелектуальні цифрові технології, соціально-емоційна компетентність, саморегуляція, інтеграція.

Abstract. The article highlights the experience of applying an integrated approach to the development of socio-emotional competence in gifted preschoolers. The necessity of combining Emotional Coaching with Intellectual Digital Technologies is substantiated as a response to the emotional vulnerability of gifted children and the challenges of the digital environment. Practical mechanisms for integrating intellectual digital technologies for personalization and the development of self-regulation are described. The effectiveness of the approach in fostering emotional literacy and motivation is confirmed.

Keywords: gifted children, emotional coaching, intellectual digital technologies, socio-emotional competence, self-regulation, integration.

Сучасна дошкільна освіта орієнтована на формування цілісної особистості дитини, здатної не лише мислити, а й усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоції. Відповідно до положень Базового компоненту дошкільної освіти (2021), розвиток соціально-емоційної компетентності визначено одним із ключових напрямів освітнього процесу, оскільки саме емоційна сфера є фундаментом становлення особистості, мотивації, моральних норм і творчих здібностей [1].

У цьому контексті емоційний коучинг постає як інноваційна педагогічна технологія, що спрямована на розвиток емоційного інтелекту - здатності дитини усвідомлювати, виражати, розуміти та регулювати власні й чужі емоції.

Ж. Кучеренко у статті «Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку» визначає «емоційний інтелект» як поєднання емоцій та інтелекту, при якому людина може більш точно розуміти, усвідомлювати, регулювати і оцінювати свої почуття та почуття інших; врахувати поглядами оточуючих та будувати взаємовідносини з ними на основі співпереживання та довіри [2, с. 54].

Емоційний коучинг (Emotional Coaching) – це інноваційний педагогічний підхід, розроблений американським психологом доктором Джоном Готтманом. Його суть полягає у використанні емоційних моментів як нагоди для навчання саморегуляції та розвитку емоційного інтелекту. У роботі з обдарованими дітьми емоційний коучинг є надзвичайно ефективним, оскільки допомагає їм перейти від імпульсивної реакції до усвідомленого управління своїми сильними почуттями.

Коучинг (за О. Рудницьких, І. Коваль) розглядається як інтерактивна технологія в освіті, що базується на принципах діалогу та партнерства [3, с. 176].

На відміну від традиційних підходів, коучинг створює умови для самостійного відкриття дитиною власних ресурсів і потенціалу. У процесі коучингу дитина виступає активним учасником спілкування, висловлює думки, запитує, обирає, оцінює, робить висновки, що сприяє розвитку її суб'єктності.

Особливого значення коучинг набуває у роботі з обдарованими дітьми, для яких характерні емоційна вразливість, гіперчутливість до критики, перфекціонізм. У таких дітей часто спостерігається розрив між високим інтелектуальним розвитком і недостатньою емоційною зрілістю. Саме тому застосування емоційного коучинга дозволяє гармонізувати ці сфери, допомагаючи дитині усвідомити власні почуття, прийняти себе і розвинути здорову самооцінку.

Сучасна дошкільна освіта в Україні активно переходить до дитиноцентричної, діяльнісної та інтегрованої моделі. Діти все раніше стикаються з цифровим контентом. Відсутність емоційної саморегуляції ускладнює критичне сприйняття інформації, роблячи дитину вразливою.

Традиційні методи не повністю відповідають запиту на швидку корекцію емоційних станів в умовах інформаційного шуму.

З огляду на сучасні освітні тенденції, коучинговий підхід набуває нових можливостей у поєднанні з інтелектуальними цифровими технологіями. Їхня інтеграція розширює інструментарій педагога, роблячи процес розвитку емоційного інтелекту більш динамічним і персоналізованим. Цифрові середовища створюють умови для безпечного експериментування з емоціями.

Таким чином, *емоційний коучинг у поєднанні з інтелектуальними цифровими технологіями* виступає сучасною інноваційною технологією, що забезпечує інтеграцію емоційного, когнітивного та соціального розвитку дитини, сприяє становленню її внутрішньої гармонії, самопізнання і готовності до взаємодії у сучасному цифровому світі. Отже, цей підхід допомагає дітям краще розуміти, виражати та регулювати свої емоції, розвивати емпатію та навички міжособистісного спілкування.

Науковці та дослідники відносять коучинг до іноваційних освітніх технологій та інтерактивних технологій сучасної освіти, адже йому притаманне максимально швидке досягнення мети шляхом активізації необхідних здібностей та вдосконалення нових навичок.

Теоретичне обґрунтування роботи з обдарованістю базується на працях Н. Б. Лазарович [4, с. 15], яка розглядає обдарованість як потенціал, що вимагає спеціальної підтримки та творчого підходу. Критична роль емоційної компетентності висвітлена у дослідженнях Ж. Кучеренко та О. А. Половіної [2, 5]. О. В. Рудницьких коучинг визначає як інтерактивну технологію, що трансформує одностороннє навчання на багатосторонню комунікацію [3, с.173].

Можливості цифровізації в контексті дошкільної підтверджуються дослідженнями І. В. Колеснікової та О. А. Орлової, С. Доценко та О. Д. Рейпольської [6, 7, 8]. Вони наголошують, що цифровізація забезпечує персоналізацію, моделювання та реалізацію діяльнісного підходу, що є критично важливим для роботи з обдарованими дітьми. Дослідження О. О. Вашак та О. С. Павленко додатково акцентують увагу на педагогічних умовах цифровізації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, вивчаючи форми і методи застосування інтелектуальних цифрових технологій як головної педагогічної умови в роботі з дітьми старшого дошкільного віку, що є критичним для визначення перспектив розвитку цієї проблеми в цілому [9, с. 25].

Інтелектуальні цифрові технології, зокрема адаптивні платформи та елементи штучного інтелекту, пропонують унікальні можливості для персоналізації когнітивного навантаження, запобігаючи нудьзі. Водночас, емоційний коучинг забезпечує розвиток саморегуляції, емпатії та навичок усвідомлення емоцій. Таким чином, інтеграція інтелектуальних цифрових

технологій та емоційного коучингу є найбільш доцільним та перспективним підходом для забезпечення гармонійного розвитку обдарованих дошкільників.

Наукова проблема полягає у відсутності системного узагальнення практичного досвіду цілісної інтеграції цих двох напрямів – емоційного коучингу (ЕК) та інтелектуальних цифрових технологій (ІЦТ) для формування соціально-емоційної компетентності у обдарованих дошкільників.

Метою роботи є узагальнення та аналіз практичного досвіду впровадження емоційного коучингу у поєднанні з інтелектуальними цифровими технологіями у роботі з обдарованими дошкільниками як ефективного засобу розвитку їхніх соціально-емоційних компетентностей.

Практичний досвід впровадження інтегрованого підходу.

Практичне впровадження інтегрованого підходу здійснюється через розроблення та реалізацію інтерактивно-коучингових занять, які поєднують елементи емоційного тренінгу, ігрових ситуацій, цифрових завдань і творчих експериментів. Робота проводиться за трьома взаємопов'язаними напрямками: емоційно-рефлексивним (ЕК), когнітивно-цифровим (ІЦТ) та рухово-оздоровчим.

Практика доводить, що інтелектуальні цифрові технології (ІЦТ) є незамінним інструментом для роботи з обдарованими дітьми, оскільки вони дозволяють забезпечити персоналізацію та підтримувати їхній прискорений темп розвитку.

Емоційно-рефлексивний напрям (ЕК) є базовим, адже саме він створює підґрунтя для подальшої цифрової інтеграції, забезпечуючи усвідомлення емоцій та розвиток навичок саморегуляції. Ключовим інструментом тут виступає емоційний коучинг, який ґрунтується на принципах емпатії, прийняття та партнерства.

Основу емоційного коучингу складають такі педагогічні принципи:

- принцип емпатійної взаємодії - педагог виступає не контролером, а партнером, який приймає емоції дитини без оцінювання;
- принцип довіри й психологічної безпеки - створюється простір, де дитина може відкрито говорити про свої почуття;
- принцип рефлексивного діалогу - замість інструкцій педагог використовує відкриті запитання, що стимулюють дитину до самоусвідомлення («Що ти зараз відчуваєш?», «Що допоможе тобі впоратися?»);
- принцип позитивної підтримки - замість критики використовується техніка «позитивного підкріплення», що допомагає дитині сформувати впевненість у власних силах.

У роботі з обдарованими дітьми педагог виступає не стільки наставником, скільки фасилітатором їхнього особистісного зростання, створюючи атмосферу довіри, підтримки та самовираження.

Паралельно впроваджується когнітивно-цифровий напрям (ІЦТ), який забезпечує індивідуалізацію навчання та розширює можливості пізнання через інтерактивні технології. У практичній роботі використовуються адаптивні комп'ютерні ігри (для розвитку логічного мислення, математичних здібностей), мовленнєві додатки (для збагачення словникового запасу), творчі арт-студії та віртуальні екскурсії, що стимулюють уяву та креативність; освітня робототехніка (програмовані іграшки та інтерактивні набори) для формування навичок планування, алгоритмічної грамотності й відповідальності.

Розвиваюча ефективність таких цифрових засобів полягає в тому, що вони зберігають структуру традиційної ігрової діяльності - мають мету, мотив, засоби та способи досягнення результату. Дитина самостійно ставить завдання, визначає оптимальні шляхи вирішення, що сприяє розвитку логічного мислення, уміння аналізувати, узагальнювати та прогнозувати. Використання елементів персоналізації та адаптивного навчання (згідно з Колесніковою І. В., Орловою О. А.) дозволяє оптимально дозувати когнітивне навантаження, запобігаючи фрустрації або нудзі - явищам, типовим для обдарованих дітей [6, с. 189].

Реалізація інтеграції за напрямками.

Емоційно-рефлексивний напрям (ЕК). У цьому напрямі інтеграція емоційного коучингу (ЕК) та інтелектуальних цифрових технологій (ІЦТ) реалізується через створення емоційно безпечного та інтелектуально насиченого освітнього середовища. Ефективними виявилися коучингові техніки «емоційного дзеркала», «відкритих запитань» і «рефлексивного кола». Наприклад, під час прийому «емоційного кола» діти визначають свій настрій, позначають його кольором або символом («емоційних смайлів»), а потім створюють «емоційну хмаринку» в цифровій презентації або ведуть «Емоційний щоденник» (цифрова форма) у Google Jamboard або Canva. Це сприяє усвідомленню внутрішнього стану, розвитку саморефлексії та емоційної грамотності. Арт-коучинг. Вправи з елементами кольоротерапії, наприклад «Малюємо настрої», допомагають обдарованим дітям виражати складні емоції через творчість, знижувати тривожність і навчатися самозаспокоєння.

Когнітивно-цифровий напрям (ІЦТ). Цей напрям сприяє розвитку інтелекту, уваги, мислення та вмінню емоційно осмислювати інформацію.

Ефективними є інтерактивні ігри на розвиток емоційного інтелекту, зокрема: використання LearningApps («Вгадай емоцію») або Genially («Квест почуттів»), що допомагають тренувати навички розпізнавання емоцій та прийняття рішень у різних емоційних ситуаціях; цифрові казки та проекти: створення власних історій у Book Creator, де діти розігрують сюжет, відображають емоційні стани героїв та пропонують власні варіанти розв'язання

конфліктів. Це формує візуально-рефлексивну модель розвитку емпатії та критичного мислення у безпечному цифровому середовищі.

Рухово-оздоровчий напрям. Мета цього напрямку – підтримання психомоторного балансу, зниження напруги після інтелектуальних занять і розвиток тілесної саморегуляції. Наприклад, «Емоційні руханки», де діти передають почуття через рухи, пози, міміку та «Рухливі історії» – поєднання коротких сюжетів з рухами й танцювальними імпрровізаціями. Таке поєднання коучингових та цифрових форм сприяє зниженню емоційного напруження, формуванню навичок тілесної обізнаності та координації. Це дозволяє інтегрувати психоемоційний, когнітивний і моторний розвиток у єдиному процесі.

Спеціалізовані інтегровані практики. Особливої уваги заслуговує пряме поєднання цифрових технологій із емоційними практиками, що забезпечує багатосторонню схему комунікації (за Рудницьких О. В.). Наприклад: створення цифрових історій («storytelling»), у яких діти візуалізують власні почуття, перетворюючи їх на казкові сюжети; використання додатків для релаксації, медитації та дихальних вправ, що допомагають дітям розслабитися та впоратися зі стресом; відеорефлексії - це короткі відео, у яких дитина розповідає про свій емоційний стан після виконання творчого чи складного завдання.

Такі інтегровані практики не лише розвивають когнітивну сферу, а й формують глибоке розуміння власних емоцій, підвищують рівень саморегуляції, комунікативності та толерантності до емоцій інших людей.

Отже, результати спостережень засвідчили, що діти, які систематично залучалися до інтегрованих занять із використанням емоційного коучингу (ЕК) та інтелектуальних цифрових технологій (ІЦТ), демонстрували стабільні позитивні зміни:

- емоційна обізнаність – діти краще розпізнають власні емоції та емоції інших;
- стресостійкість та саморегуляція - підвищення рівня емоційної стійкості та здатності до самоконтролю у складних або змагальних завданнях;
- соціалізація – зростання впевненості у власних силах, готовності до командної роботи та конструктивної взаємодії;
- мотивація – зростання пізнавального інтересу й внутрішньої мотивації до навчання.

Висновки. Інтеграція емоційного коучингу та інтелектуальних цифрових технологій є ефективним сучасним інноваційним напрямом, що сприяє гармонійному розвитку обдарованих дошкільників. Такий підхід поєднує гуманістичну спрямованість коучингу з можливостями цифрового середовища, забезпечує індивідуалізацію навчання та стимулює пізнавальну активність.

Практичні результати доводять, що поєднання коучингових технік і цифрових ресурсів формує у дітей емоційну грамотність, саморефлексію, комунікативність і внутрішню мотивацію до пізнання – базові якості для майбутнього успішного розвитку особистості і готовності до взаємодії у сучасному цифровому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). Київ, 2021. 38 с.
2. Кучеренко, Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. №7. С. 54-59
3. Рудницьких, О. В. Коучінг як інтерактивна технологія в освіті. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. 2014. № 2 (8). С. 173–176.
<https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2014/2/30.pdf>
4. Лазарович, Н. Б. Обдарованість у дошкільному віці: навчально-методичний посібник. Берегово: ПНВЗ «Галицька академія», 2009. 220 с.
5. Половіна, О. А. Ранній розвиток дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції? Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10. С. 23–31.
6. Колеснікова, І. В., Орлова, О. А. Цифровізація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Інноваційна педагогіка. 2022. т. 2, Вип. 50. С. 188–191.
http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/50/part_2/37.pdf (дата звернення: 13.10.2025).
7. Доценко, С. Цифровізація дошкільної освіти. Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених. Харків, 2022. С. 114–117.
8. Рейпольська, О. Д. Можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення якості освітнього процесу ЗДО. Освітній процес в закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану: теорія, практика, інновації: зб. матеріалів конференції. Київ, 2022. С. 247–253. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Zbirnyk.pdf> (дата звернення: 13.10.2025).
9. Вашак, О. О., Павленко, О. С. Педагогічні умови цифровізації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти. Імідж сучасного педагога. Педагогічний вимір виховання дитини в дошкільлі. 2025. №2(221). С. 21–26. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-2(221) (дата звернення: 13.10.2025).

МНОЖИННИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються практичні аспекти реалізації теорії множинного інтелекту Говарда Гарднера для виявлення та розвитку обдарованих дітей в інклюзивному освітньому середовищі. Представлено авторський підхід, що поєднує діагностичний інструментарій на основі теорії Гарднера з системою спеціально розроблених вправ, утілених у практичному посібнику. Стаття акцентує увагу на тому, як диференціація навчання з урахуванням профілів інтелекту дозволяє створити персональну траєкторію розвитку для кожної дитини, розкриваючи її потенціал та запобігаючи втраті мотивації.

Ключові слова: множинний інтелект, Говард Гарднер, обдаровані діти, інклюзивна освіта, діагностика, розвиваючі вправи, індивідуальний підхід, освітній ресурс.

The article examines the practical aspects of implementing Howard Gardner's theory of multiple intelligences for identifying and developing gifted children in an inclusive educational environment. The author's approach is presented, combining diagnostic tools based on Gardner's theory with a system of specially designed exercises embodied in a practical manual. The article focuses on how differentiation of learning taking into account intelligence profiles allows creating a personal development trajectory for each child, revealing their potential and preventing loss of motivation.

Keywords: multiple intelligences, Howard Gardner, gifted children, inclusive education, diagnostics, developmental exercises, individual approach, educational resource.

Сучасна інклюзивна освіта орієнтована на створення умов для реалізації потенціалу кожної дитини [2]. Однак обдаровані учні в таких умовах часто опиняються в складній ситуації: їхні особливі потреби можуть залишатися непоміченими через відсутність явних академічних труднощів. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера стає ключем до розв'язання цієї проблеми, пропонуючи ширше розуміння поняття «обдарованість». Вона визнає, що талант може проявлятися не лише в лінгвістичній чи логіко-математичній сферах, але й у музичній, просторовій, тілесно-кінестетичній, натуралістичній, міжособистісній та внутрішньоособистісній [1].

Метою статті є презентація авторського підходу до побудови цілісної системи роботи з обдарованими дітьми, що інтегрує діагностику профілю множинного інтелекту з подальшою реалізацією персоналізованих розвиваючих завдань, утілених у практичному посібнику.

1. Діагностика як відправна точка: визначення індивідуального профілю інтелекту.

Першим і найважливішим кроком у роботі з обдарованими дітьми є точне визначення їхніх сильних сторін. Ми ґрунтувалися на адаптованій версії методики визначення типів інтелекту за Г. Гарднером. Цей інструмент дозволяє не просто «наклеїти ярлик», а скласти індивідуальний «профіль інтелекту» учня.

Практичні аспекти діагностики:

- **Форма проведення:** анкета включає серію розділів та ситуаційних тверджень, близьких до реального життя дитини (наприклад, «Мені легко вдається пояснити свої думки іншим», «Я легко запам'ятовую слова пісень», «Я вчуся ліпше, коли навчальний предмет мені подобається».
- **Інтерпретація:** Результати візуалізуються у вигляді «карти інтелектів», що наочно демонструє, які типи інтелекту є провідними, а які – потенційними для розвитку.
- **Значення для інклюзії:** Такий підхід дозволяє виявити «приховані» таланти. Дитина, яка не виявляє себе на уроці математики, може мати винятковий міжособистісний або натуралістичний інтелект, що є ознакою обдарованості, яку потрібно підтримувати.

2. Від теорії до практики: розвиваючий потенціал авторського посібника на основі профілю.

На основі результатів діагностики було вирішено розробити практичний посібник з вправами для розвитку кожного типу інтелекту, що стане допоміжним інструментом для вчителя та психолога. Його структура відповідає видам інтелекту за Г. Гарднером, а вправи спрямовані як на розвиток сильних сторін, так і на гармонізацію всієї інтелектуальної сфери дитини [3].

Практичні аспекти розвитку різних видів інтелекту (з прикладами вправ) [4]:

1. Лінгвістичний інтелект:

Вправа «Склади речення» Дітям пропонуються речення прості чи складні, з наведеними словами. Завдання – скласти речення, використавши всі слова. Це розвиває словниковий запас, уяву та логіку викладу матеріалу.

2. Логіко-математичний інтелект:

Вправа «Шифрувальник» Розв'язання та складання власних шифрів (наприклад, заміна літер цифрами).

3. Просторово-візуальний інтелект:

Вправа «Віртуальна подорож» Створення повного опису або малюнка. Завдання – попросити дитину описати або намалювати пляж із усіма деталями, або використати зображення.

4. Тілесно-кінестетичний інтелект:

Вправа «Дзеркало»: Розвинути координацію рухів та вміння копіювати дії

(наприклад, одна дитина піднімає руку, стрибає, а інша намагається точно повторити рухи, як у дзеркалі).

5. Музичний інтелект:

Вправа «Знайди інструмент» Розвинути вміння розпізнавати звуки та зображення музичних інструментів.

6. Міжособистісний інтелект:

Вправа «Мій друг» Розвиток комунікативних навичок, уміння слухати та розуміти інших. Завдання – описати свого друга за допомогою карток чи відповідаючи на питання.

7. Внутрішньоособистісний інтелект:

Вправа «Щоденник моїх досягнень» Ведення щоденника, де дитина фіксує свої успіхи, труднощі та стратегії їх подолання.

8. Натуралістичний інтелект:

Вправа «Екологічний плакат» Діти створюють плакати на тему: «Як захистити природу». Це дасть змогу розвинути творче мислення та екологічну свідомість.

Запропонований підхід, що поєднує діагностику за Г.Гарднером з системою цілеспрямованих вправ, має ефективність у роботі з обдарованими дітьми в умовах інклюзивного класу.

Він дозволяє:

- Індивідуалізувати підхід, розкриваючи унікальний потенціал кожної дитини.
- Підвищити внутрішній інтерес до навчання, пропонуючи дитині завдання, які відповідають її природним здібностям і тому даються їй легко та з задоволенням.
- Створити ситуацію успіху для кожної дитини, незалежно від її академічного профілю.
- Розвинути слабші сторони через сильні, використовуючи їх як опору.

Таким чином, теорія множинного інтелекту є не лише теоретичною концепцією, а й потужним практичним ресурсом для побудови справді інклюзивного, розвиваючого та підтримуючого середовища, де обдарованість кожної дитини знаходить своє визнання та можливість для розквіту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Gardner, H. *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books. Гарднер Г. *Розум у новому світлі: теорія множинного інтелекту*. 1983. С. 281.
2. МОН України. *Методичні рекомендації з інклюзивної освіти*. [<https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya>].
3. Повірити в дитину - як допомагає в навчанні теорія множинного інтелекту [<https://nus.org.ua/2018/04/02/poviryty-v-dytynu-yak-dopomagaye-v-navchanni-teoriya-mnozhynno-go-intelektu>].
4. Денесюк А. Кожен унікальний: посібник для різних типів інтелекту. 2025. С.13-52.

Дмітрієва Л. О.,
вчитель музичного мистецтва
КЗ «Харківський ліцей № 140
Харківської міської ради»,
Larisa1005@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

В статті описані особливості роботи вчителя мистецтва з обдарованими дітьми. Розповідається про пошуки ефективних інноваційних підходів, що дозволяють максимально розкрити потенціал кожної обдарованої дитини, зробити навчальний процес у мистецькій сфері захопливим і результативним

Ключові слова: обдарованість, розвиток, задатки, здібності, інтелект, творча особистість.

The article describes the peculiarities of an art teacher's work with gifted children. It talks about the search for effective innovative approaches that allow to maximally reveal the potential of each gifted child, to make the educational process in the artistic sphere exciting and effective.

Key words: talent, development, aptitudes, abilities, intelligence, creative personality.

Сучасна школа орієнтується на розвиток творчої, активної, інтелектуально розвиненої особистості, здатної до самовираження та самореалізації у швидкозмінному світі. В умовах оновлення змісту освіти за концепцією Нової української школи (НУШ) зростає значення педагогічних інновацій, особливо у сфері роботи з обдарованими учнями. Саме вони становлять творчий потенціал нації, і від того, наскільки успішно буде організоване їхнє навчання, залежить культурний, науковий і мистецький розвиток суспільства.

Обдарованість – це системна якість особистості, що визначає її високі досягнення або потенційну здатність до них у певній сфері діяльності. У мистецькій сфері обдарованість проявляється в музичних, художніх, театральних, хореографічних здібностях, а також у здатності до синтетичного художнього бачення.

Обдаровані діти мають такі характерні риси:

- високий рівень креативності;
- швидко засвоєння навчального матеріалу;
- потреба у складніших завданнях;
- емоційна чутливість та загострене естетичне сприйняття.

Мистецька освіта має унікальні можливості для формування та розвитку обдарованості. Проблема педагогічних інновацій у роботі з обдарованими учнями мистецького напрямку набуває особливої актуальності, оскільки вона

поєднує питання розвитку творчої особистості, індивідуалізації навчання та впровадження нових освітніх технологій.

Педагогічні інновації на уроках мистецтва створюють умови для активного самовираження обдарованих учнів, сприяють формуванню критичного мислення, художньої уяви, здатності до творчої співпраці. Використання сучасних методів, інтерактивних технологій, міжпредметних зв'язків і проєктної діяльності забезпечує більш глибоке занурення у світ мистецтва, допомагає учням не лише сприймати, а й творити.

Педагогічні інновації – це процес упровадження нових ідей, технологій, методів і форм навчання, спрямованих на підвищення ефективності освітнього процесу та розвиток творчої особистості. Для обдарованих учнів інноваційні методики стають засобом реалізації їхнього потенціалу, розширення можливостей для творчих пошуків і саморозвитку. Для обдарованих учнів важливо застосовувати такі інновації, які:

- стимулюють самостійність і дослідницький пошук;
- розвивають критичне та креативне мислення;
- враховують індивідуальні темпи розвитку й інтереси дитини.

Урок мистецтва має бути не лише пізнавальним, а й натхненним простором, де дитина може експериментувати, творити та відчувати себе автором.

На уроках мистецтва, музичного мистецтва, образотворчого мистецтва я використовую низку ефективних інноваційних підходів:

Диференційоване та індивідуалізоване навчання. Обдаровані учні потребують завдань підвищеної складності. Використання індивідуальних творчих проєктів допомагає учням розкрити унікальність свого художнього бачення. Наприклад написання есе, сенкану після вивчення теми.

Проектна діяльність. Метод проєктів дозволяє поєднати знання з різних видів мистецтва – музики, образотворчого, театрального, хореографії – і створити цілісний творчий продукт: виставку, відеоарт, перформанс. Така діяльність стимулює міжпредметні зв'язки, формує командні навички, критичне мислення та відповідальність за результат. Наприклад, музично-художній проєкт «Діалог епох» – створення мультимедійної презентації, де учні поєднують твори класичного мистецтва з сучасними інтерпретаціями або «Образ України у світовому мистецтві» – дослідження та презентація результатів у мультимедійному форматі.

Інтерактивні технології. Інтерактивні методи – мозковий штурм, рольові ігри, творчі дискусії – забезпечують активну участь учнів у процесі навчання. Вони розвивають емоційний інтелект, комунікаційні здібності та навички самопрезентації, що особливо важливо для майбутніх митців.

Використання цифрових інструментів у мистецькій освіті. Створення цифрових колажів, відеопрезентацій, мультфільмів. Для обдарованої дитини цифрове мистецтво – це поле безмежних можливостей для самовираження. Використання інформаційних технологій дозволяє залучити учнів до створення творчих робіт; пошукової роботи під час вивчення народної творчості, творчості композиторів, української музичної культури, створення онлайн виставок, афіш тощо.

STEAM-освіта. Інтеграція мистецтва (Art) з наукою, технологіями, інженерією та математикою сприяє формуванню цілісного бачення світу.

Розвиток критичного мислення. «Мозковий штурм», «Асоціативний кущ» «Вільна імпровізація» сприяють формуванню здатності бачити кілька варіантів вирішення творчого завдання, оцінювати й удосконалювати власні ідеї.

Інтегроване навчання дає змогу розглядати мистецтво як єдину систему, де музика, живопис, театр і хореографія взаємодіють, доповнюючи одне одного. Наприклад, вивчення теми «Музика і візуальні мистецтва», «Музика і театр» може поєднувати слухання музичних творів, створення художніх композицій та сценічне дійство. Можна запропонувати учням створити ілюстрації до музичних творів або пластичні композиції за мотивами картин. Такий підхід формує у дітей цілісне світосприйняття та гармонійне мислення.

Робота з обдарованими дітьми вимагає особливої педагогічної культури. Учитель має бути **ментором**, який:

- формує атмосферу довіри та свободи;
- підтримує індивідуальність кожного;
- уникає порівнянь і тиску;
- забезпечує ситуацію успіху;
- розвиває мотивацію до самоосвіти.

Важливо створити творче середовище, де панує атмосфера довіри, натхнення та поваги до особистості кожного учня. Для роботи з обдарованими учнями вчитель повинен визнавати права учня на власний художній стиль і темп розвитку, схвалювати навіть невеликі творчі досягнення. Необхідно надавати можливість учням самотійно обирати тему, техніку чи засоби вираження. В роботі з обдарованими учнями дуже важлива партнерська взаємодія, де учитель виступає не контролером, а співтворцем. Важливим є також співпраця з батьками, участь у позашкільних гуртках, конкурсах, мистецьких школах.

Учитель має постійно оновлювати власну педагогічну практику, впроваджуючи сучасні освітні тренди – гейміфікацію, дизайн-мислення, STEAM-підходи, цифрову творчість, міждисциплінарні проекти. Це дозволяє зберегти інтерес учнів і підтримувати їхній високий рівень мотивації.

Гейміфікація – це використання ігрових елементів, принципів і механік у навчальному процесі з метою підвищення мотивації, активності та зацікавлення учнів. Для обдарованих дітей вона є особливо ефективною, адже сприяє розвитку творчого мислення, креативності, змагальності та самореалізації.

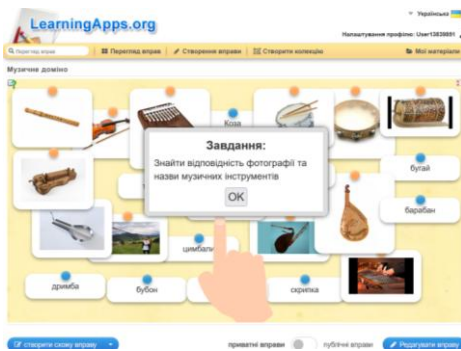
Педагогічні переваги гейміфікації на уроках мистецтва:

- стимулює емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва через елементи гри;
- допомагає візуалізувати складні поняття та історичний контекст мистецтва;
- формує внутрішню мотивацію до творчої діяльності;
- розвиває командну взаємодію, ініціативу та самотійність.

Учитель виступає не просто організатором гри, а творцем освітнього сценарію, у якому кожен учень може проявити свої здібності, отримати визнання та відчуття успіху. Для обдарованих дітей це – потужний стимул до подальшого творчого розвитку.

Використання онлайн-платформ із музичними іграми є однією з найефективніших форм гейміфікації в освітньому процесі. Такі ресурси поєднують навчання з розвагою, дозволяють обдарованим учням проявити креативність, музичний слух, почуття ритму та інтерес до нових технологій.

Я створюю такі ігри та вікторини на платформах LearningApps, wordwall.

Учитель мистецтва сьогодні – це **творець освітнього простору**, який поєднує педагогіку, психологію, технології й мистецтво. Його завдання – не лише передати знання, а й **запалити вогник творчості**. Інноватор-вчитель – це фахівець, який постійно розвивається, експериментує, впроваджує нові методики, створює інклюзивне й натхненне середовище.

Отже, педагогічні інновації в мистецькій освіті є важливим чинником розвитку творчої особистості обдарованої дитини. Саме завдяки впровадженню сучасних технологій, інтерактивних методів, проєктної та дослідницької діяльності створюються умови для формування креативного мислення, естетичного смаку, самостійності та ініціативності учнів.

Урок мистецтва перетворюється на простір натхнення, експерименту та самовираження, де учень не лише сприймає художні твори, а й стає їх творцем. Важлива роль у цьому процесі належить учителю – новатору, який постійно вдосконалює педагогічні підходи, поєднує традиції та новітні технології, надихає учнів на відкриття і творчі пошуки. Застосування інновацій у навчанні обдарованих дітей забезпечує не лише їхній художній розвиток, а й формує компетентності, необхідні для успішної самореалізації в сучасному світі: комунікабельність, критичність, емоційну гнучкість і здатність мислити нестандартно.

Отже, мистецтво у поєднанні з педагогічними інноваціями стає потужним інструментом розкриття талантів і виховання творчої, гармонійної, духовно багатой особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Болтівець С. І. Психогігієнічні чинники розвитку обдарованості [Текст] / С. І. Болтівець // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 10. – С. 73–75.
2. Концепція «Нова українська школа». – МОН України, 2016.
3. Масол Л. М. «Мистецтво. 5–9 класи: програма для закладів загальної середньої освіти». – Київ, 2018.
4. Савченко О. Я. «Розвиток творчої особистості в освітньому процесі». – К., 2020.

Довга А. О.,
учитель англійської мови
КЗ «Харківський ліцей №119 Харківської міської ради»,
anna.best.1208@gmail.com

СУЧАСНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлюються сучасні методи навчання обдарованих учнів на уроках англійської мови. Розглядаються підходи, які допомагають розкрити потенціал талановитих учнів, підтримати їхню мотивацію та сприяти розвитку творчих здібностей. Наводяться приклади диференційованого навчання, збагачення матеріалу, проєктної роботи та застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Цей матеріал буде корисним для педагогів, які прагнуть удосконалити свої методики роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова: обдаровані учні, англійська мова, сучасні методи навчання, диференціація, збагачення матеріалу, проєктна діяльність, ІКТ.

The article highlights modern methods for teaching gifted students in English lessons. It discusses approaches that help reveal the potential of talented learners, support their motivation, and foster creativity. Examples of differentiated instruction, material enrichment, project work, and the use of information and communication technologies are presented. This material can be useful for educators seeking to improve their methods of working with gifted children.

Keywords: gifted students, English language, modern teaching methods, differentiation, enrichment, project-based learning, ICT.

Сучасна освіта досягається з численними викликами, пов'язаними з потребою адаптації навчальних програм до потреб різних категорій учнів, зокрема обдарованих. Зростаюча увага до індивідуалізації навчання, що зумовлена швидкими змінами в суспільстві та технологіях, вимагає від педагогів впровадження нових, інноваційних інновацій [1].

На уроках англійської мови особливе має значення створення умов, які сприяють розвитку потенціалу кожного учня. Інтеграція сучасних педагогічних інновацій, таких як інтерактивні технології, проєктна діяльність та диференційований підхід, дозволяє не лише залучити учнів до активного навчання [2].

Працювати з обдарованими учнями – це і виклик, і велика радість для кожного вчителя. Такі діти швидко засвоюють нову інформацію, люблять складні завдання і прагнуть мислити нестандартно. Тому звичайні уроки з однаковим матеріалом часто не дають їм достатньо можливостей розвиватися. Потрібні цікавіші, глибші і креативні підходи, які допоможуть розкрити їхній потенціал і підтримати бажання вчитися [3].

Один із найефективніших способів роботи з обдарованими учнями – диференціація навчання. Вона дозволяє пропонувати різні завдання в залежності від рівня знань і інтересів учнів. Наприклад, під час вивчення нової теми на уроках англійської мови одним учням можна запропонувати аналізувати складний текст, а іншим – виконувати вправи для закріплення лексики. Такий підхід не лише підтримує інтерес, а й розвиває критичне мислення [3].

Збагачення матеріалу – ще один важливий метод. Обдаровані діти потребують не тільки основної інформації, а й додаткових завдань і джерел, що допомагають розширити їхні знання. Наприклад, якщо на уроці обговорюється тема «Проблеми довкілля», учні можуть підготувати власний подкаст англійською мовою або дослідити інформацію з англomовних сайтів. Це допомагає глибше зрозуміти тему та практикувати мову у реальних контекстах [4].

Обдаровані учні часто швидко засвоюють матеріал і готові рухатися вперед без затримок. Тому варто використовувати прискорене навчання за допомогою онлайн-платформ, як Quizlet чи Wordwall, де вони можуть самостійно вивчати лексику і граматику у зручному темпі. Також рекомендується заохочувати їх брати участь в олімпіадах і конкурсах, що стимулює подальший розвиток [5].

Проектна діяльність дає змогу застосувати англійську як інструмент творчості і самовираження. Учні можуть створювати відеопрезентації, блоги або проводити невеликі дослідження на цікаві для них теми, а потім ділитися результатами з класом. Такий підхід розвиває мовні навички, критичне мислення, вміння працювати в команді і планувати час [6].

Сучасні технології – важливий помічник у навчанні обдарованих учнів. Використання інтерактивних платформ, таких як Kahoot!, Edpuzzle або Padlet, робить уроки більш цікавими і живими. Наприклад, можна організувати віртуальну кімнату, де учні обговорюють свої відеоінтерв'ю англійською мовою. Це допомагає розвивати не лише мовні, а й цифрові компетентності [5].

Гейміфікація і креативні методи – це ще один спосіб заохотити учнів. Рольові ігри, імпровізації і мовні квести допомагають дітям не боятися говорити, проявляти уяву і насолоджуватися навчальним процесом. Наприклад, під час теми «Подорожі» можна запропонувати учням створити уявну подорож із бронюванням готелів, описом визначних місць і плануванням маршруту [7].

Звичайно, робота з обдарованими учнями має свої виклики: це і обмежений час, і великий клас, і різний рівень підготовки вчителя. Але якщо педагог відкритий до нових ідей і прагне вдосконалюватися, сучасні методи допоможуть зробити уроки цікавішими і ефективнішими [2].

Обдаровані учні мають унікальні освітні потреби, які не задовольняються в традиційній системі освіти. Вони потребують нових підходів та гнучких методик навчання. Тому сучасні технології, спрямовані на створення максимально сприятливих умов для прояву та розвитку здібностей і таланту обдарованих здобувачів освіти, розвиток уміння самостійно та нестандартно мислити,

прогнозувати результати, виявляти творчий підхід у будь-якій діяльності, адаптуватися до соціальних змін і криз у суспільстві, відчувати себе впевненими суб'єктами на ринку праці в майбутньому, бути психологічно стійкими та вмотивованими, є доречними в освітньому процесі.

Доведено, що використання сучасних методик на уроках англійської мови найбільш повно забезпечує комфортні, безконфліктні й сприятливі умови розвитку обдарованих учнів, усебічно реалізує їх природний потенціал, виховує особистість, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Обдаровані учні є не об'єктом, а суб'єктом навчання, вони відчують себе активними учасниками подій і власної освіти та розвитку [1].

Обдаровані діти – це майбутнє нашої країни, і від нашої підтримки залежить, наскільки вони зможуть реалізувати свій потенціал. Тож варто дати їм не лише знання, а й можливість розвиватися, творити і мріяти.

Сучасні методи навчання обдарованих учнів на уроках англійської мови ґрунтуються на принципах індивідуалізації, розвитку критичного мислення, креативності та самостійності. Застосування таких підходів, як проєктна діяльність, гейміфікація, інтеграція ІКТ, а також диференціація завдань, дає можливість максимально розкрити потенціал талановитих учнів, мотивувати їх до поглибленого вивчення мови та сприяти формуванню високого рівня комунікативної компетентності [1; 2; 6].

Крім того, важливо створити сприятливе освітнє середовище, яке забезпечить учням емоційну підтримку, виклики, можливості для самореалізації та інтелектуального зростання. Вчитель у такому процесі виступає не лише джерелом знань, а й наставником, фасилітатором і мотиватором [3].

Таким чином, упровадження сучасних методів навчання дозволяє забезпечити ефективну роботу з обдарованими учнями, сприяє розвитку їхніх лінгвістичних здібностей та формує навички, необхідні для успішного функціонування в глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кононко О. Л. Обдарована дитина в системі освіти: теорія і практика / О. Л. Кононко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. – С. 256
2. Петренко В. В. Інноваційні технології у викладанні англійської мови / В. В. Петренко // Вісник освіти України. – 2020. – №3. – С. 45-52.
3. Сидоренко І. В. Диференційований підхід у навчанні обдарованих учнів / І. В. Сидоренко // Педагогічна майстерність. – 2019. – №5. – С. 34-40.
4. Шевченко Т. М. Розвиток критичного мислення на уроках англійської мови / Т. М. Шевченко. – Харків: ХНПУ, 2021. – 198 с
5. Іванова Н. П. Використання ІКТ у роботі з обдарованими учнями / Н. П. Іванова // Сучасна школа. – 2019. – №7. – С. 22-27.
6. Кравченко Л. О. Проєктна діяльність як метод навчання / Л. О. Кравченко // Педагогіка і психологія. – 2020. – №2. – С. 15-21.
7. Дорошенко С. В. Гейміфікація на уроках іноземних мов / С. В. Дорошенко // Професійна освіта: теорія і практика. – 2021. – №4. – С. 12-18.

Дорошенко Д. Є.,
вчитель інформатики та математики,
"Гімназія 12", Кам'янське, Дніпропетровська область;
Механіко-математичний факультет
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ПРОГРАМУВАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація. У статті розглянуто сучасні інноваційні методи навчання програмуванню обдарованих учнів. Зокрема, проаналізовано використання онлайн-курсів, гейміфікації та хакатонів як ефективних інструментів розвитку алгоритмічного мислення, креативності та практичних навичок програмування. Наголошено на необхідності персоналізації навчання та підтримки психолого-педагогічного супроводу обдарованих учнів у цифровому середовищі.

Ключові слова: обдарованість, програмування, інноваційні методи, онлайн-курси, гейміфікація, хакатони, навчальні технології.

Abstract. The article examines modern innovative methods of teaching programming to gifted students. In particular, the use of online courses, gamification, and hackathons is analyzed as effective tools for developing algorithmic thinking, creativity, and practical programming skills. The importance of personalized learning and psychological-pedagogical support for gifted students in a digital environment is emphasized.

Keywords: giftedness, programming, innovative methods, online courses, gamification, hackathons, educational technologies.

Вступ. Сучасне навчання програмуванню передбачає не лише засвоєння базових навичок, а й розвиток творчого, критичного та алгоритмічного мислення учнів. Для обдарованих дітей традиційні уроки інформатики часто не забезпечують достатнього рівня стимуляції, що вимагає впровадження інноваційних підходів. Інтеграція онлайн-курсів, гейміфікації та хакатонів дозволяє створити мотивуюче середовище, що сприяє розкриттю потенціалу кожного учня.

Теоретичні основи інноваційного навчання програмуванню. Обдарованість у сфері інформатики характеризується високим рівнем аналітичного мислення, здатністю до швидкого засвоєння алгоритмів, а також творчим підходом до розв'язання задач. Наукові дослідження підкреслюють, що ефективно навчання таких учнів потребує індивідуалізованих методів, що включають практичні проекти, інтерактивні завдання та цифрові ресурси.

Інноваційні підходи включають:

- Онлайн-курси – дозволяють самотійно опановувати нові мови програмування, брати участь у інтерактивних практикумах і отримувати миттєвий зворотний зв'язок.

- Гейміфікація – включення ігрових механік у навчальний процес: бали, рівні, бейджі, рейтинги, що стимулює мотивацію та розвиток навичок.[1]
- Хакатони та проєктні сесії – короткострокові інтенсиви з розробки програмних продуктів у команді, що формують уміння працювати спільно, приймати рішення та реалізовувати креативні ідеї.

Використання онлайн-курсів у навчанні обдарованих учнів. Онлайн-курси на платформах таких як Coursera, Codecademy, Khan Academy чи українські EdEra та Prometheus дають можливість учням опановувати темп і складність матеріалу індивідуально. Для обдарованих дітей це особливо важливо, адже вони можуть швидко проходити базові блоки і переходити до складніших завдань.

Використання онлайн-курсів дозволяє: відстежувати прогрес учня та автоматично визначати його сильні та слабкі сторони; пропонувати персоналізовані завдання; підвищувати самостійність і мотивацію до навчання; інтегрувати міжнародні стандарти програмування у навчальний процес.[3]

Гейміфікація як метод стимулювання інтересу. Гейміфікація перетворює навчання на захопливий процес. В освітніх платформах учні отримують:

- систему рівнів та досягнень, що мотивує до подолання складних задач;
- рейтинги та змагання, які сприяють розвитку командного духу;
- інтерактивні задачі, що стимулюють творчий підхід.

Впровадження ігрових елементів підвищує мотивацію обдарованих учнів, формує відповідальність та розвиває алгоритмічне мислення.

Хакатони та проєктне навчання. Хакатони дозволяють учням застосовувати знання на практиці, працювати в команді та швидко адаптуватися до нових задач. Під час хакатонів учні створюють власні проєкти: веб-додатки, ігри, чат-боти або робототехнічні системи.

Цей формат:

- стимулює розвиток креативності;
- формує навички командної роботи;
- забезпечує інтеграцію теоретичних знань у практичні рішення;
- дозволяє об'єктивно оцінювати обдарованість учнів через результати проєктів.

Психолого-педагогічна підтримка. Обдаровані учні потребують психологічної підтримки для запобігання емоційного вигорання та підвищення ефективності навчання. Використання інноваційних методів повинно супроводжуватися:

- наставництвом вчителя;
- індивідуальним плануванням навчального процесу;
- балансом між автономним навчанням та командною роботою;
- підтримкою мотивації та розвитку креативності.

Узагальнюючи зазначене, можна констатувати, що інтеграція штучного інтелекту в освітній процес відкриває унікальні можливості для комплексного розвитку обдарованих учнів. Використання адаптивних систем, автоматичної генерації завдань, інтелектуальної аналітики та персоналізованих освітніх траєкторій дозволяє не лише оперативно виявляти здібності учнів, а й стимулювати їхній інтелектуальний, творчий і практичний потенціал. При цьому поєднання інноваційних технологій із психолого-педагогічною підтримкою забезпечує збалансоване формування навичок, самостійності та мотивації. Важливо, що вчитель продовжує виконувати роль фасилітатора та наставника, координуючи процес навчання, адаптуючи технології під індивідуальні потреби та формуючи в учнів відповідальне ставлення до використання цифрових інструментів. Саме така синергія традиційних педагогічних підходів та сучасних технологій створює сприятливе середовище для розвитку обдарованості і забезпечує стійкі результати у формуванні майбутніх фахівців у галузі інформатики та інформаційних технологій.

Висновки. Інноваційні підходи у навчанні програмуванню обдарованих учнів, такі як онлайн-курси, гейміфікація та хакатони, ефективно стимулюють розвиток алгоритмічного мислення, практичних навичок та творчості. Персоналізація навчання та підтримка психолого-педагогічного середовища забезпечують максимально ефективне розкриття потенціалу обдарованих дітей. Поєднання інноваційних технологій із традиційними методами навчання створює сучасне середовище, яке відповідає потребам талановитих учнів у цифровому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балик Н. Р. Підходи та особливості сучасної STEM-освіти / Н. Р. Балик, Г. П. Шмигер // Фізикоматематична освіта. – 2017. – № 2(12). – С. 26–30.
2. Лавренова М. В., Лавренова Н. В. Обдаровані діти Закарпаття: навчання і розвиток. // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Обдаровані діти - інтелектуальний потенціал держави», Інститут обдарованої дитини НАПН України національний центр
3. Лалак Н. В. Особливості навчально-виховної роботи з обдарованими молодшими школярами / М. В. Лавренова, Н. В. Лалак, Л. М. Фенчак // Інноваційні технології навчання обдарованої 31 РОЗДІЛ 2 молоді : матеріали VII-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2016 р.). – Київ : Ін-т обдар. дитини, 2016. – 258 с
4. Патрикеева О. STEM-освіта: умови впровадження у навчальних закладах України / О. Патрикеева, О. Лозова, С. Горбенко // Управління освітою. – 2017. – № 1. – С. 28–31.
5. Фенчак Л. М. Використання сучасних педагогічних технологій у розвитку обдарованості молодших школярів // Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції «Обдаровані діти - інтелектуальний потенціал держави», Інститут обдарованої дитини НАПН України національний центр Мала академія України», 11-17 липня 2016 року м. Чорноморськ, С. 116-118

Драбинюк С. Ю.,
*практичний психолог Опорного закладу ЗСО-лицею з дошкільним підрозділом
с. Корделівка Калинівської міської ради Вінницької області,
snizhanadrabyniuk@gmail.com*

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті розглядаються ключові психологічні стратегії підтримки обдарованих дітей і підлітків у контексті кризових ситуацій (воєнних, соціально-економічних, вимушеної міграції, пандемій). Аналізуються особливості сприйняття криз обдарованими особистостями, ризики пригнічення потенціалу та втрати мотивації, а також пропонуються напрями підтримки: емоційна, мотиваційна, соціальна, когнітивна. Інтегровано авторський досвід практичного психолога в освітньому просторі (співпраця шкіл громад, творчі проєкти, арт-терапевтичні підходи). Показано, як системний супровід дозволяє не лише зберегти, але й активізувати творчий потенціал дітей у складних життєвих умовах.

Ключові слова: обдарованість, психологічна підтримка, криза, емоційна регуляція, мотивація, когнітивні стратегії.

Abstract. The article addresses core psychological strategies for supporting gifted children and adolescents under various crises (war, socio-economic hardship, forced migration, epidemics). It analyses how gifted individuals perceive crises, the risks of suppressing their potential, and proposes multidimensional approaches in emotional, motivational, social and cognitive support. The author's experience as a practicing psychologist in educational settings (collaborative school-community projects, creative therapeutic methods) is integrated to illustrate how systemic accompaniment helps preserve and activate children's creative potential under adverse conditions.

Keywords: giftedness, psychological support, crisis, emotional regulation, motivation, cognitive strategies.

Актуальність дослідження. Обдаровані діти – це не просто учні з високими академічними результатами, а носії стратегічного інтелектуального і творчого потенціалу нації. Ускладнення соціально-політичної ситуації, воєнні конфлікти, вимушена міграція, пандемії чи економічна нестабільність створюють екстремальні умови, в яких талановитість не зникає сама по собі, але може бути пригнічена або прихована.

У кризових обставинах обдаровані діти часто проявляють особливу чутливість, надчутливість до змін, тривогу, екзистенційну рефлексію й перфекціоністичні тенденції – все це може перешкоджати їхньому розвитку або «заморожувати» творчий потенціал. Наприклад, згідно з теорією надзбудливості (overexcitabilities) К. Дабровського [6], однією з особливостей обдарованості є підвищена емоційна, інтелектуальна чи уявна чутливість, яка в кризових умовах може вести до емоційного перевантаження чи внутрішньої кризи.

Отже, завдання психологів, педагогів та батьків – забезпечити таку підтримку, яка не згасить потенціал дитини, а навпаки дозволить йому трансформувати виклики у ресурси зростання.

Мета статті – систематизувати психологічні стратегії підтримки обдарованості в кризових умовах, інтегрувати їх у модель супроводу та запропонувати практичні інструменти, адаптовані до реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах наголошується, що обдарованість сама по собі не гарантує успіху – необхідна системна підтримка. Наприклад, Т. Яншина у своїх працях [1] зосереджує увагу на діагностиці, розвитку особистісних якостей обдарованих дітей.

Крім того, дослідження показують, що обдаровані діти мають вищий ризик емоційно-поведінкових проблем: за даними одного дослідження, порівняно зі звичайними учнями, обдаровані більше відчували симптоми депресії, гірше оцінювали фізичне здоров'я [3].

У кризових умовах ще важливішими стають такі ресурси, як резильєнтність, соціальна підтримка, метакогнітивні навички. Наприклад, дослідження Г. Акгюль [2] показало, що резильєнтність має значну негативну асоціацію із тривожністю серед обдарованих учнів у період пандемії. Загалом вплив кризових умов на обдарованих дітей відображений на рис. 1.

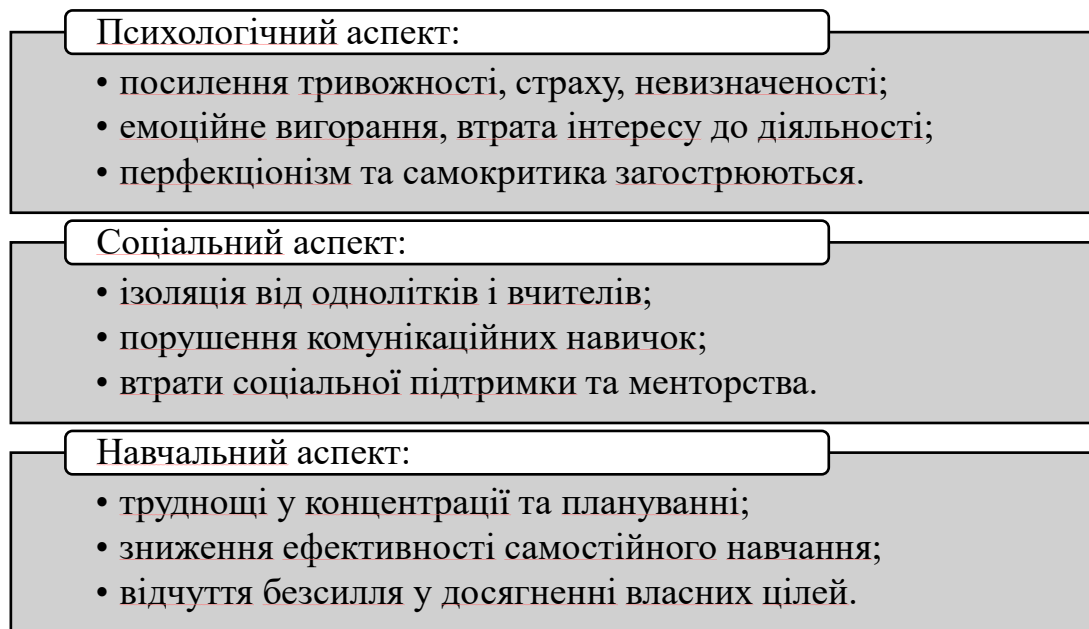

Рис. 1. Вплив кризових умов на обдарованих дітей

Отже, теоретично психологічна підтримка обдарованих повинна базуватися на адаптаційно-ресурсному підході, який передбачає не лише мінімізацію ризиків, а й активацію внутрішніх ресурсів дитини. Вважаємо за доцільність виділити такі чотири взаємопов'язані напрями підтримки: емоційна, мотиваційна, соціальна, когнітивна.

Емоційна підтримка полягає у створенні простору психологічної безпеки, формуванні навичок емоційної саморегуляції, розвитку здатності до вербалізації власних переживань і підтриманні психологічної стабільності. У роботі з обдарованими дітьми доцільним є використання арттерапевтичних методів і метафоричних асоціативних карт, зокрема набору «Постачальник щастя». Крім того, наш практичний досвід засвідчує, що залучення дітей до написання поезії або терапевтичної казки допомагає їм опрацювати емоційний стан, реконструювати подію, відчувати внутрішній контроль над ситуацією.

Ефективним інструментом емоційної підтримки є також участь у різноманітних творчо-соціальних акціях («Зігрій військового», «Подаруй добро бездомним пухнастикам», «Прийди до школи з плюшевим ведмедиком», «Віднайди свої дотики підтримки») та віршованих флешмобах. Такі форми діяльності забезпечують дітям емоційне розвантаження, можливість самовираження, досвід публічної самопрезентації. Варто наголосити, що для обдарованих дітей, схильних до перфекціонізму та підвищеної емоційної чутливості, стабілізація емоційної сфери є необхідною умовою подальшого інтелектуального розвитку: без неї інтелектуальний потенціал може бути заблокований.

Мотиваційна підтримка спрямована на відновлення внутрішнього сенсу діяльності, зменшення ризику емоційного вигорання та підтримку віри у власні сили. У кризових обставинах обдаровані діти нерідко втрачають інтерес до звичних занять або навмисно знижують активність, намагаючись «не виділятися». Доцільним є соціально-популярний проєкт «ПроПРОФІ», що реалізується у форматі TED-зустрічей і передбачає спілкування здобувачів освіти з успішними людьми, обмін досвідом, обговорення життєвих стратегій та шляхів самореалізації. До того ж у нашій практиці результативною була робота над персонально значущими цілями, коли учні створювали малі проєкти за обраними темами, актуальними для них особисто. Відзначення навіть невеликих досягнень сприяє підкріпленню внутрішньої мотивації та зменшує тиск перфекціонізму. Наукові дані підтверджують, що розвиток навичок управління стресом у обдарованих дітей позитивно впливає на рівень батьківського стресу [8].

Соціальна підтримка передбачає створення середовища, у якому обдарована дитина має змогу взаємодіяти з однодумцями, отримувати менторську підтримку та відчувати себе частиною творчої спільноти. У кризових умовах такі можливості часто обмежуються через зміну школи, середовища чи вимушене переміщення дітей. У нашій практиці результативними стали міжшкільні проєкти («Клуб суперсил», «Людяність прикрашає людину»), реалізовані спільно між школами Калинівської та Оліївської громад. Вони сприяли розвитку відчуття спільності, взаємної підтримки, колективної

творчості навіть у період нестабільності. Не дарма результати сучасних досліджень доводять, що сприйнята соціальна підтримка та самоефективність мають позитивну кореляцію з рівнем резильєнтності обдарованих учнів [5].

Когнітивна підтримка охоплює стимулювання мислення, творчої та дослідницької активності попри зовнішні обмеження. Це процес надання інтелектуальних викликів без перевантаження дитини: створення умов для самостійного вибору теми проєкту, виконання експериментів, розв’язання нестандартних завдань, розвитку метапізнавальних умінь. Тут не можна не відзначити участь обдарованих учнів у ряді ігрових сесій з симуляційно кооперативної гри «Світ Громад». «Світ Громад» – це настільна гра, про особистість, про суспільство, про їх взаємозв’язок, яка сприяє розвитку комунікації, критичного мислення, лідерських навичок у дітей та молоді. Гра, що невимушено та ефективно формує сучасні, конструктивні моделі поведінки особистості й дає зрозумілі відповіді на численні запитання про громаду й інструменти до розвитку.

Значний ефект у цьому контексті мало також створення учнями віртуального РодовідМузею, що сприяло пізнанню історико-культурної спадщини, розширенню світогляду та формуванню гордості за власне коріння. Проєкт мав виразний психотерапевтичний ефект, оскільки поєднав пізнавальну та емоційно-ціннісну складові. Наступним етапом планується розширення музейного контенту відповідно до інтересів учнів (кіно, музика, образотворче мистецтво тощо) з використанням сучасних технологій.

Дієвою формою когнітивно-ціннісної підтримки є також філософський діалог за методикою Гюро Гансен-Хельськог [4]. Такий формат сприяє розвитку критичного мислення, уміння слухати й аргументовано висловлювати власні думки, спільному пошуку смислів. Наукові дослідження засвідчують, що недостатня когнітивна стимуляція та відсутність інтелектуальних викликів можуть зумовлювати зниження самооцінки й втрату інтересу до навчання [7].

Наведені приклади підтверджують, що кризові обставини не обов’язково гальмують розвиток обдарованості: за наявності цілісної системи психологічної підтримки вони можуть стати каталізатором формування внутрішньої стійкості, творчої активності та соціальної відповідальності.

На основі теоретичних засад та практичного досвіду пропонується модель супроводу обдарованої дитини в кризових умовах, яка включає такі етапи:

- *Діагностика та первинне оцінювання*: визначення індивідуальних особливостей, ресурсів дитини, рівня тривоги та мотивації;
- *Психологічне супроводження (індивідуальне та групове)*: застосування методик емоційної регуляції, арттерапії, коучингу;
- *Організація соціально-творчої діяльності*: створення груп підтримки, менторських програм, театральних і творчих проєктів між школами / громадами;

– *Адаптація освітнього середовища*: співпраця з педагогами, перегляд навантажень, впровадження вибіркової проєктної діяльності;

– *Моніторинг і корекція*: регулярне оцінювання змін, коригування стратегії супроводу в залежності від динаміки.

Підсумовуючи, можна зазначити: підтримка обдарованих дітей у кризових умовах має бути комплексною, системною та ресурсно орієнтованою. Системна модель супроводу із чотирма ключовими напрямками (емоційним, мотиваційним, соціальним, когнітивним) дозволяє не лише зберегти потенціал дитини, а й трансформувати кризу в ресурс зростання. Практичні підходи (міжшкільна співпраця, творчі проєкти, арт-терапія, ігрові симуляції) виступають дієвими інструментами у цьому процесі. Обдаровані діти в умовах нестабільності – це не лише «надія на майбутнє», вони вже зараз є потенціалом суспільного розвитку. Наше завдання як психологів, педагогів, батьків – бути дорослими, які бачать не лише здібності дитини, а її душу, її внутрішній світ, і разом з нею творять стратегії розвитку, не зважаючи на виклики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яншина Т. А. Обдарованість: психолого-педагогічний аспект. Освіта та розвиток обдарованої дитини. 2013. № 8-9 (15-16). с. 116-120.
2. Akgül G. Resilience among gifted students: Are they prone to anxiety during pandemic? *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*. 2022;10(1):153-162. doi:10.2478/sjcapp-2022-0016.
3. Eren, F., Ömerelli Çete, A., Avcil, S., & Baykara, B. (2018). Emotional and Behavioral Characteristics of Gifted Children and Their Families. *Noro Psikiyatri Arsivi*, 55(2), 105–112. <https://doi.org/10.5152/npa.2017.12731>
4. Helskog, Guro Hansen, 2018. “Envisioning the Dialogos way towards wisdom”. In Detlef Staude and Eckhart Ruschman (eds): *Understanding oneself and each other. Conference proceedings after the 14th conference on philosophical practice in Bern 2017*. London: Cambridge Scholar.
5. Kılıçaslan Çelikkol, A., & Yıldırım, Ö. (2024). Investigation of the Resilience, Self-Efficacy, and Perceived Social Support of Gifted Students. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 25(2), 127–140. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1195044>
6. Mendaglio, S., & Tillier, W. (2018). Dabrowski’s Theory of Positive Disintegration and Giftedness: Overexcitability Research Findings. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 7, 21–31. <https://www.europeanproceedings.com/article/10.15405/epsbs.2018.07.21>
7. Tvorogova, N. D. (2018). Psychological Support Of Gifted Students’ Learning Activity. In S. Sheridan, & N. Veraksa (Eds.), *Early Childhood Care and Education*, vol 43. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 147-155). Future Academy. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.07.21>
8. Zanetti, M. A., Sangiuliano Intra, F., Taverna, L., Brighi, A., & Marinoni, C. (2024). The Influence of Gifted Children’s Stress Management on Parental Stress Levels. *Children (Basel)*, 11(5), 538. <https://doi.org/10.3390/children11050538>

Eban K. E.,

Student National University of Life and Enviromental Siences of Ukraine

rinaebanforwork@gmail.com

Scientific Advisor:

Chernelia I. M.,

Senior Lecturer of the Department of English Philology National University of Life

and Enviromental Siences of Ukraine

ADAPTIVE AI PLATFORMS: PERSONALIZING EDUCATIONAL TRAJECTORIES FOR GIFTED STUDENTS

Анотація: Це дослідження аналізує виклики, з якими стикається українська освіта обдарованих дітей, та обґрунтовує потенціал штучного інтелекту як інструменту для персоналізованого навчання. На основі аналізу даних, ШІ

може створювати динамічні освітні траєкторії, що відповідають унікальним потребам та інтересам учнів. Робота демонструє, як ШІ сприяє розвитку критичного мислення, креативності та автономії. Вона також розглядає ключові виклики, включно з безпекою даних та потребою в "ШІ-грамотності". Загальний аналіз підтверджує, що ШІ є перспективним каталізатором, який трансформує роль вчителя в роль наставника та дозволяє учню стати активним співтворцем свого власного освітнього шляху.

Ключові слова: обдаровані діти, штучний інтелект в освіті, адаптивні платформи, персоналізоване навчання.

Annotation: This study analyzes the challenges faced by Ukrainian education for gifted children and substantiates the potential of artificial intelligence as a tool for personalized learning. Based on data analysis, AI can create dynamic educational trajectories that correspond to the unique needs and interests of students. The work demonstrates how AI contributes to the development of critical thinking, creativity, and autonomy. It also examines key challenges, including data security and the need for "AI literacy." The overall analysis confirms that AI is a promising catalyst that transforms the teacher's role into that of a mentor and allows the student to become an active co-creator of their own educational path.

Key words: gifted children, artificial intelligence in education, adaptive platforms, personalized learning

The development of giftedness is a complex process that depends on a deep interaction between a child's inner world and their educational environment. As researchers note, socio-psychological factors have a decisive influence on the unlocking of potential, and insufficient attention to them can lead to significant problems. Gifted children, whose interests and way of thinking often differ from their peers, may feel alienated, which leads to social isolation and a decline in motivation. The standard curriculum, designed for the "average" student, becomes "too simple, boring, and uninteresting" for them. Such indifference can lead to destructive behaviour, defiance of school authority, or, conversely, to reclusiveness and a complete

loss of interest in learning. This is sometimes misinterpreted as attention deficit hyperactivity disorder (ADHD).

From this perspective, strategic support must be aimed not only at academic success but also at the child's psychological resilience. An analysis of Ukrainian research shows that psychological support for a gifted individual in a time of crisis is critically important, as it helps the child adapt to new conditions and maintain their motivation. This is where the biggest challenge for a teacher lies: how to combine the educational program with emotional support? For example, as one study notes, creative thinking is a key indicator of giftedness. This means that a learning program for such a child should be focused not on memorizing material but on project-based activities that allow them to reveal and develop their creativity. Without tools for such an individualized approach, a teacher is left to face a problem that is not only academic but also deeply emotional.

The solution to these problems could be the use of adaptive platforms based on artificial intelligence, which act as a highly specialized support tool for teachers. According to research, AI can personalize the educational process by analyzing student data and creating individual educational trajectories. For instance, a study on the application of ChatGPT in gifted children's classrooms showed how AI can serve as a personal assistant for a teacher. ChatGPT, a generative AI model, is capable of quickly generating proposals for projects or research assignments that take into account a student's interests and inclinations. In addition, machine learning-based systems can analyze a child's learning style—for example, visual, auditory, or kinesthetic—and provide specific recommendations based on this. For a child with well-developed visual thinking, AI can recommend the use of infographics, mind maps, or animated videos. For a student who learns through practice, AI can suggest interactive simulators or virtual laboratories. Such systems can also provide a teacher with specific communication advice: for example, how to best formulate questions to stimulate critical thinking, or how to choose words for emotional support. Thus, according to research, technologies allow the teacher to transform their role—from a "knowledge transmitter" to a true mentor who fosters the harmonious development of a child's talent, freeing them from routine in favour of personal interaction and support.

Artificial intelligence is becoming a key tool for radically personalizing the educational process, allowing for a shift away from standardized curricula toward dynamic, individual trajectories. By continuously analyzing data on a student's progress, cognitive interests, and current competencies, AI-based systems can generate personalized learning paths that go beyond traditional differentiation. Specifically, they can dynamically adapt content, offering materials of increased complexity that correspond to a student's advanced cognitive skills, such as analytical and critical thinking, which is critical for gifted students in STEM/STEAM disciplines. In a

systematic review by MDPI, for example, it is noted that digital tools help gifted children to **“transition from traditional learning to self-directed, inquiry-based learning.”** This allows the student not just to passively absorb information, but to actively participate in their own educational process, which is crucial for maintaining their motivation. In addition, AI can create specialized tasks aimed at developing specific skills, including creativity, autonomy, and collaboration skills, which are highlighted as key advantages of digital tools. To support this process, the system automatically integrates additional resources—from scientific articles on ResearchGate and specialized simulations to links to mentorship projects—ensuring a deep and multifaceted immersion in the material. Thus, artificial intelligence transforms from a simple tool into an integrated and context-sensitive system that meets the unique needs of each student and contributes to their full development.

The fundamental mechanism of such systems lies in the continuous analysis of real-time data. The AI system evaluates a student’s progress, their answers to assignments, the time spent on learning materials, and even their choice of additional resources. Based on this data, machine learning algorithms build a dynamic student profile that is constantly updated. This profile allows the system not only to measure the current level of knowledge but also to identify cognitive strengths and potential areas for development.

The literature review emphasizes that digital tools contribute to the development of advanced cognitive skills in gifted students. This is not a random coincidence, but rather a demonstration of a holistic system: AI identifies the specific need of a high-potential group of students who require a constant intellectual challenge. In response, the system provides not only more complex content but also formulates tasks that require the application of analytical thinking, creativity, and complex problem-solving skills. A specific example cited in the sources illustrates this in practice. A high school student, Sofia, who lives in a rural area and does not have access to advanced science courses, developed a passion for marine biology. Her teacher, using ChatGPT, was able to restructure a standard assignment, creating a deep, research-based project for her dedicated to the issues of coral reefs. This example demonstrates how AI helps teachers create individualized assignments that match a student’s unique interests, which is a key principle of personalization. This approach transforms the student from a passive consumer of information into an active researcher who works with authentic materials and solves real or simulated problems. Thus, technology becomes not just a means of transmitting knowledge but a catalyst for the development of critically important competencies.

However, there are also challenges associated with the implementation of such solutions, namely data security. Personalized AI-based systems work by collecting and analyzing vast amounts of personal data about students—their performance, interests,

and cognitive profiles. This raises questions about confidentiality, protection of data from unauthorized access, and its ethical use. It is necessary to develop and implement strict protocols that will guarantee the security of information and the transparency of its use.

The successful integration of AI into the educational process requires a strategic and responsible approach. Before choosing a tool, five key aspects must be considered: 1) alignment with educational goals; 2) ease of integration into the existing infrastructure; 3) the tool's ability to promote critical thinking and creativity; 4) ensuring equity and empowerment for students; and 5) reliable data protection and confidentiality. The effective implementation of AI requires the formation of "AI literacy" in both teachers and students. This involves understanding the basic concepts, applications, and ethical consequences of using AI. Teachers must teach students how to use these tools effectively, including verifying the authenticity of information and recognizing potential biases.

Artificial intelligence should be viewed not as a replacement for knowledge but as a means to deepen it. Students need a strong knowledge base to be able to "ask the right questions" of AI. Practical strategies, such as students "teaching AI" or using it as a debate partner, contribute to the development of important 21st-century skills, such as public speaking and adaptability. In this context, AI can become a safe "training ground" for gifted children who have difficulties with social interaction, helping them to develop valuable "soft" skills.

The overall analysis shows that artificial intelligence has significant potential to transform the educational process, especially in the field of personalized learning for gifted students. Unlike individualization or differentiation, AI is capable of creating truly personalized trajectories, adapting not only the pace but also the goals, content, and methods to the unique needs and interests of each student. This technology contributes to the development of advanced cognitive skills, creativity, autonomy, and collaboration. It transforms learning into a dynamic, inquiry-based process where the student is an active co-creator of their own educational path.

REFERENCES:

1. Chaika, M. S. The role of an educational institution in the development of students' creative and Intellectual abilities. O-13 gifted children – the nation's treasure: materials of the ii international scientific and practical online conference (Kyiv, august 18–22, 2021) – Kyiv: institute of gifted child, NAES of Ukraine, 2021, 574 p., 2021, 510. <https://surl.li/wmdblr>
2. Dubovenko, Yu. I.; Patoka, V. V. Review of problems and methods of identifying giftedness in the era of ai. O-13 Giftedness: methods of diagnosis and ways of development: materials, 2025, 266. <https://surl.li/hqljob>
3. Krotova, O. Yu. The importance of artificial intelligence for gifted youth. Ukrainian studies in a European context, 2024, 9: 151-160. <https://surl.li/wbgxvy>

4. Panenkova, Yuliia V. Educational environment as a factor in the development and adaptation of gifted Children. Zasiiekina Iv (d. Sc. In psychology, prof., lutsk, ukraine); khvorost khyu (ph. D. In psychology, assoc. Prof., lutsk, ukraine), 2022, 37. <https://surl.li/mtwblp>
5. Vidal-Fernández A, Martínez-Algora C, Román-González M. Digital Tools to Support Personalized Education for Gifted Students: A Systematic Literature Review. Education Sciences. 2025; 15(9):1257. <https://doi.org/10.3390/educsci15091257>
6. Guilbault, K. M., Wang, Y., & McCormick, K. M. Using ChatGPT in the secondary gifted classroom for personalized learning and mentoring. Gifted Child Today, (2025) 48(2), 93-103. <https://doi.org/10.1177/10762175241308950>
7. Gala Krsmanović, Fadi Deek AI Applications in Education for Working with Gifted Children: Future Uses and Psychosocial Effects Conference: Mensa Sixth International Scientific and Professional Conference: "Working with the Gifted: Methods and Programs" (2023) <https://surl.li/jqasvi>

Єпiк В. Г.,
керiвник гуртка-методист, акомпанiатор
Вишнiвського центру творчостi дiтей та юнацтва
Вишневої мiської ради Бучанського району Київської облaстi,
epikvladimior@gmail.com

СЕНСИТИВНИЙ ПЕРIОД – ВИРIШАЛЬНИЙ ЕТАП У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТI

Матерiали статтi пропонують стратегiю формування та розвитку обдарованостi з урахуванням викликiв ХХI столiття. Розкриваючи тему, автор спирається на власний педагогiчний досвiд роботи з вихованцями саме в сенситивний перiод.

Ключовi слова: виклики ХХI столiття, обдарованiсть, здiбностi, пiзнавальна потреба, сенситивний перiод, пренатальне виховання.

The materials of the article suggest forming a strategy for the development of giftedness taking into account the challenges of the 21st century. In revealing the topic, the author relies on his own pedagogical experience.

Keywords: challenges of the 21st century, giftedness, abilities, cognitive needs, sensitive period, prenatal education.

Обговорюючи тему формування та розвитку обдарованостi, ми не можемо залишати поза увагою питання i виклики майбутнього. Iнакше кажучи, виховуючи таланти, ми повиннi мати зрозумiле бачення до якого прийдешнього нам готувати нинiшнiх вундеркiндiв. Сьогодні ми не маємо чiткого уявлення про те, яким буде свiт 2050 року.

Проте, як вважає **Ювал Ной Харарі**, iзраїльський iсторик, доктор фiлософiї, професор: “Виклик, який кидають людству у ХХI столiттi iнформацiйнi й

біотехнології, можна стверджувати, значно серйозніший, ніж виклики минулої епохи, висунуті паровими двигунами, залізницями і електричною енергією. За наших часів невдалі моделі можуть зумовити ядерні війни, генетично спроектованих монстрів і цілковитий крах біосфери”.[1]

Натомість, за думкою того ж професора Харарі, “ринок праці у 2050 році цілком може характеризуватися співпрацею людина-штучний інтелект, а не їхньою конкуренцією. У багатьох галузях від охорони правопорядку до банківської справи команди, до складу яких входять люди і штучний інтелект, можуть перевершити і людей, і комп’ютери...

Однак проблема з усіма цими новими робочими місцями в тім, що вони напевно потребуватимуть нового рівня знань і вмінь, а отже, це не вирішить проблеми з некомпетентними робітниками. Створення нових робочих місць для людей може виявитися легшою справою, ніж перепідготовка людей для фактичного зайняття цих місць”. [1]

Майбутнє потребуватиме значно більшої кількості обдарованих людей з гнучким розумом, здатних навчатися і перевчатися протягом життя, бо “створення робочих місць і перепідготовка людей не буде одноразовою дією. Революція штучного інтелекту не буде одноразовою подією, після якої ринок праці досягне нової рівноваги. До 2050 року не лише ідея “робочого місця на все життя”, а й навіть ідея “професії на все життя” може себе віджити”. [1]

Якщо додати до вже названих ще й проблеми політичного характеру: кризу ліберальної ідеї, спроби нового розподілу світу, агресивного і непередбачуваного північно-східного сусіда, то задача виховання якісно нового покоління стає ще гострішою.

Отже, з огляду на окреслені проблеми, давайте спробуємо ще раз проговорити, що ж таке є обдарованість і талант:

- **Обдарованість** – це яскраво виявлені здібності, що вирізняють людину на тлі її однолітків.
- **Здібності** – це якості особистості, які формуються із задатків у процесі діяльності, за умови емоційної залученості та переважання позитивних переживань.
- **Головним стимулом до розвитку здібностей** є допитливість або пізнавальна потреба, яка властива всім дітям без винятку.
- **Сенситивний період** – це час найінтенсивнішого розвитку здібностей, що охоплює вік від народження до семи років.
- **Перинатальний період**, на нашу думку, також слід розглядати як частину сенситивного, адже розвиток дитини починається ще в утробі матері. Це питання буде розкрито далі.

Отож, яких висновків ми повинні дійти, аналізуючи підходи до роботи з обдарованими дітьми?

Найголовніше: в політиці виховання, виявлення і подальшої роботи з обдарованими дітьми конче необхідно змістити акцент саме на виховання в сенситивний період. Іншими словами, від стратегії збирача талантів перейти до стратегії сіяча і агротехніка обдарованостей.

У 2011 році при Бахмутському міському Центрі дітей та юнацтва було створено “Школу допологового виховання” та “Школу раннього дитинства”. Оскільки статут закладу не передбачав роботи з вагітними жінками та дітьми віком трьох років, виникла потреба в реєстрації приватного підприємництва.

Виходячи з того, що звук і дотик являються єдиними каналами зв’язку з ненародженою дитиною, то в “Школі допологового виховання” майбутнім матусям пропонувалось співати пісні, виконувати дихальні вправи, приймати участь в музичних іграх, грати в пальчикові ігри, слухати класичну музику, малювати свої відчуття. Окрім того, їм надавались матеріали для роботи з розвитку дитини після народження. А далі відбувалось звичайне диво – всі матусі народжували здорових і, як згодом з’ясувалося, розумних дітей. На жаль, з початком війни у 2014 році школа припинила свою роботу.

Чи можна описаний досвід вважати репрезентативним, який науково доводить ефективність виховання ненародженої дитини? Напевно, ні. Однак той факт, що майбутні матусі проживали в період занять позитивні емоції, отримували виховні інструменти і надихалися ідеєю раннього розвитку своїх діточок, є безперечним. Чи заслуговує метод подальшого вивчення і, за наявності стійких позитивних результатів, масштабування і широкого застосування? Вважаємо так!

Особливість “Школи раннього дитинства” для дітей віком 3–4 роки була в тому, що на заняття разом із дітьми запрошувались і їх батьки. Група налічувала не більше шести дітей. Протягом 45 хвилин вдавалось утримувати увагу вихованців за рахунок зміни напрямків роботи, а всі заняття проводились виключно в ігровій формі. Їх користь очевидною була не тільки дітям, а й їх батькам, які отримували нові для себе знання з виховання і розвитку малечі.

Протягом п’яти років автором статті велась робота над аудіовізуальним посібником “Музична англійська” для дітей віком від 5 до 10 років, в якому вдалося об’єднати технологію використання музики і ритму у вивченні іноземної мови Каролін Грехем [2], технологію активізації зорової пам’яті Глена Домана [3] і технологію Шінічі Сузукі [4] з використання музики як стимулятора розумової активності. І хоча посібник має конкретних авторів, до його створення були залучені консультанти та рецензенти – фахівці середньої і вищої ланок освіти. Активну участь у вдосконаленні та популяризації посібника взяв також

увесь адміністративно-методичний склад Вишнівського центру творчості дітей та юнацтва.

Посібник був апробований офлайн у дитячому садку “Диво” села Уличне Львівської області та пройшов онлайн-іспити в ЗОШ №5 м. Бахмут Донецької області, отримавши позитивні відгуки. Матеріали посібника викладено у вільному доступі в Інтернеті, і він поступово збирає тисячі переглядів. По суті, це нова альтернативна форма подачі навчального матеріалу у вигляді аудіовізуальних кліпів і тестів. [5].

Готуючись до виступу, ми надіслали електронного листа професору Ювалю Ною Харарі – ізраїльському історику, філософу, автору світових бестселерів з футурології – з проханням поділитися своїми міркуваннями щодо виховання обдарованості в умовах викликів майбутнього. Наводимо його відповідь.

[Далі – цитата та переклад без змін]:

Dear Volodymyr,

My best advice regarding the education of giftedness, is to adopt a broad rather than narrow approach. Often, when children are identified as gifted in a particular field - mathematics, literature, ballet, sports, whatever - all the efforts are focused on that particular field, in order to cultivate their exceptional talents further. This, unfortunately, might lead to an unbalanced situation, when an individual is a genius in a narrow field of expertise, but is lacking in many other ways. This is rarely a good recipe for a happy life. You might end up with a mathematical or artistic genius, who lacks key personal and social skills, for example.

This is doubly so in the age of AI, because as AI develops, it might completely outclass humans in narrow fields of expertise. You might cultivate a genius coder, but by the time that coder turns 20, AI is already so far superior to humans in coding, that a human genius coder has no job, nothing to contribute to society, a very low self-esteem - and no psychological or social skills to deal with the situation.

As a general rule, humans have three types of skills - of the brain (intellectual), heart (social and psychological) and hands (motor). A good education should cultivate all three. A genius coder who also has good social and motor skills will not only be better able to cope with a situation when AI codes better than any human, but will be able to bring to coding things that AI might still struggle with - e.g. a deeper and broader understanding of the social, psychological and motor implications of a particular code.

with best wishes, Yuval

Інформація YNH

Шановний Володимире,

моя найкраща порада щодо виховання обдарованості – застосовувати широкий, а не вузький підхід. Часто, коли дітей визначають як обдарованих у

певній галузі – математиці, літературі, балеті, спорті чи чому завгодно – усі зусилля зосереджуються на цій конкретній галузі, щоб далі розвивати їхні виняткові таланти. Це, на жаль, може призвести до незбалансованої ситуації, коли людина є генієм у вузькій галузі знань, але їй бракує багатьох інших навичок. Це рідко є гарним рецептом щасливого життя. Наприклад, ви можете отримати математичного чи художнього генія, якому бракує ключових особистих та соціальних навичок.

Це подвійно актуально в епоху штучного інтелекту, тому що в міру розвитку штучного інтелекту він може повністю перевершити людей у вузьких галузях знань. Ви можете виховати геніального програміста, але до того часу, як цьому програмісту виповниться 20 років, штучний інтелект вже настільки перевершує людей у кодуванні, що геніальний програміст-людина не має роботи, нічого, що міг би зробити для суспільства, має дуже низьку самооцінку та жодних психологічних чи соціальних навичок для вирішення ситуації.

Як правило, люди мають три типи навичок: інтелектуальні, соціальні та психологічні та моторні. Гарна освіта повинна розвивати всі три. Геніальний програміст, який також має хороші соціальні та моторні навички, не тільки краще впорається з ситуацією, коли штучний інтелект кодує краще за будь-яку людину, але й зможе привнести в кодування речі, з якими ШІ все ще може мати труднощі, наприклад, глибше та ширше розуміння соціальних, психологічних та моторних наслідків певного коду.

З найкращими побажаннями, Ювал

Отже, підсумуємо: виховання обдарованості слід зосередити на ранньому періоді розвитку дитини, включно з перинатальним етапом. Варто створювати якнайбільше якісних навчальних матеріалів для дітей дошкільного віку. Найбільш придатною до реалізації цієї мети є гнучка та мобільна ланка освітньої системи – позашкільна освіта, за умови її належного методичного та навчального забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харарі, Ювал Ной. 21 урок для 21 століття / Ювал Ной Харарі; пер. з англ. О. Дем'янчука. - Київ: Форс Україна, 2018. - 416с.
2. Jazz Chants/ / Вікіпедія . [електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Jazz_Chants
3. Метод Глена Домана/ / Вікіпедія . [електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kartochki-domana.com.ua/ru/glenn-doman/plyusy-i-minusy-metodiki-domana/>
4. Методика Сузукі, або Як навчають музики з трьох років - Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2019/01/21/235176/>
5. Парціальний аудіовізуальний посібник із вивчення англійської мови для дітей «Музична англійська» - Режим доступу: <https://www.vsediariozvitkuditey.com/музична-англійська>

Єршова-Бабенко І. В.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності, економіки і маркетингу
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
chokaiv@gmail.com

Рідей Н. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності, економіки і маркетингу
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
nataliia.ridei@gmail.com

Мокрінчук А. В.,
докторантка кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності, економіки і маркетингу
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
chokaiv@gmail.com

**ПСИХОМІРНІСТЬ ТА ЇЇ ВИМІРИ (ДІАГНОСТИЧНО-КОРЕКЦІЙНА
МЕТОДИКА «10×10» У СКЛАДІ МЕТОДУ «СТВОРЮЮЧА СИЛА»)
ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГА ДОСЛІДНИКА
В РОБОТІ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ**

Анотація. В статті розглянуто проблему педагогічної практики виявлення та розвитку обдарованої молоді, яка відчуває дефіцит в діагностичному та корекційному інструментарії, який здатен швидко та ефективно надати інформацію про стан особистості як цілісності – макрокомпозиційний аналіз макрозображення. Досліджено в пошуковому експерименті діагностично-корекційну методику у складі методу «Створююча Сила», що направлена на виявлення стану особистості. Показано, що методика має позитивні якісні аспекти, які сприяють швидкому отриманню якісних даних про стан особистості. Доведено, що макрозображення з 10-х малюнків і використання для його аналізу макрокомпозиційного підходу дає найбільш поширені і уточнені дані. Проведено апробацію методики.

Ключові слова: діагностично-корекційна методика «10x10», метод «Створююча сила», психомірність, особистість, макрокомпозиційний аналіз макрозображення, відносини між цілими, концепт «в-р (m/c, ...)».

Abstract. The article considers the problem of pedagogical practice of identifying and developing gifted youth who experience a deficit in diagnostic and correctional tools that are able to quickly and effectively provide information about the state of the personality as a whole - macrocompositional analysis of the macroimage. In a search experiment, a diagnostic and correctional technique was studied as part of the «Creative Power» method, which is aimed at identifying the state of the personality. It is shown that the technique has positive qualitative aspects that contribute to the rapid receipt of qualitative data about the state of the personality. It is proven that a

macroimage from 10 drawings and the use of a macrocompositional approach for its analysis gives the most widespread and refined data. The technique was tested.

*Keywords: diagnostic and correctional technique «10*10», the «Creative Power» method, psychometrics, personality, macrocompositional analysis of the macroimage, relationships between wholes, the concept «в-р (m/c, ...)».*

Педагогічна практика виявлення та розвитку обдарованої молоді відчуває дефіцит в діагностичному та корекційному інструментарії, який здатен швидко і ефективно діагностувати стан особистості як цілісності (концепт «brain-psyche (mind/consciousness, ...)» - «в-р (m/c, ...)») [1, 2] оцінити можливі деструкції в її структурі і зони потенційного зростання. Впровадження подібного інструментарію в роботу педагогів дослідників професійної освіти сприятиме найбільш ефективному збереженню творчого потенціалу слухачів та його розвитку за рахунок швидкої і своєчасної діагностики та корекції в ході навчального процесу.

За малюнками людини можна визначити склад її особистості, зрозуміти її ставлення до різних сторін дійсності. Малюнки дозволяють оцінювати науковий творчий потенціал, психологічний стан і рівень розумового розвитку, діагностувати потенційні можливості обдарованої особистості.

У всьому світі малюнкові тести стали головним інструментом педагогів-дослідників.

Застосування проєктивних тестів для виявлення особистісних особливостей людини ґрунтується на принципі проєкції, тобто на винесенні назовні своїх переживань, уявлень, прагнень і т.ін. [3].

Класифікація проєктивних методик.

Методики вивчення експресії:

- *аналіз почерку;*
- *особливості речової поведінки.*

Методики доповнення:

- *набір слів-стимулів;*
- *набір незакінчених речень або незакінчена розповідь;*
- *питання, на які потрібно відповісти.*

Методики інтерпретації:

стимульний матеріал – набір картинок або фотокарток.

Методики структурування:

- *слабо-структурований стимульний матеріал.*

Методики вивчення творчості:

немає стимульного матеріалу.

Класифікація проєктивних методик. Приклади.

Рис. 1. Приклади методики інтерпретації та методики вивчення творчості.

Рис. 2. Приклади методики вивчення експресії, методики доповнення та методики структурування.

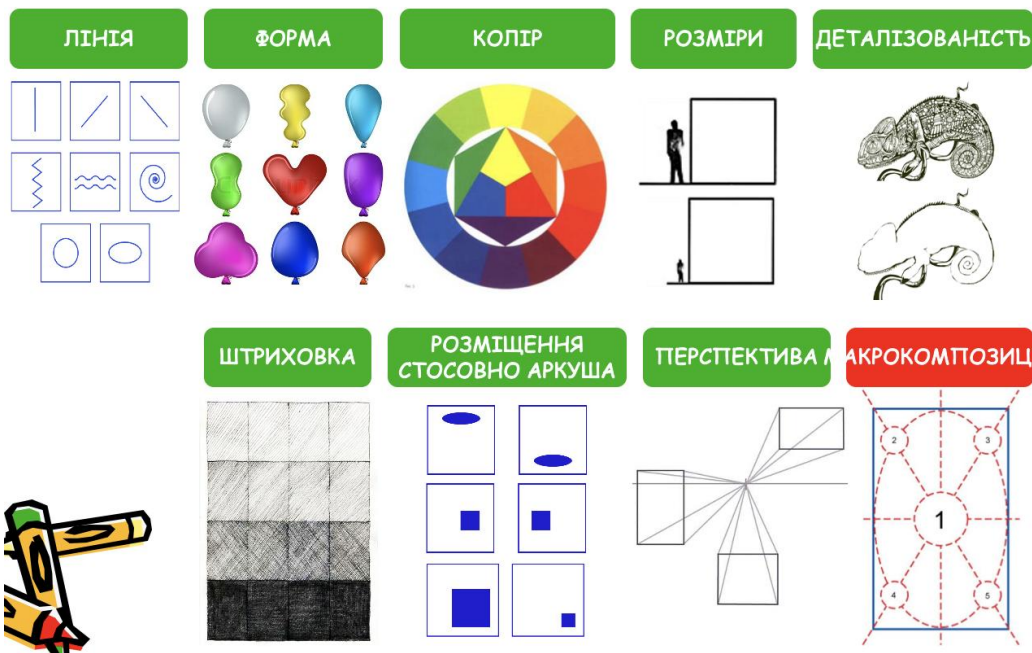

Рис. 3. Проективні маркери.

Існує багато проєктивних методик, які в своїй основі предметні, тобто піддослідному пропонується намалювати предмет живої або неживої природи. Але ні в педагогічній, ні в психологічній практиці не було розроблено проєктивної методики, яка б змогла показати стан особистості як цілісності (концепт «в-р (т/с, ...)») замість фокусування уваги досліджуваних на вузькому діапазоні дослідження.

Ці задачі вирішені в авторській проєктивній К-методиці проф. Єршової-Бабенко І. В. «10 малюнків за 10 хвилин» або «10х10», яка базується на теорії композиції Бабенко В. П. і концептуальних підставах психосинергетики [4, 5].

Новим діагностично-корекційним інструментом є геометрична макрокомпозиція малюнків, яка враховує макроконструкцію 10-ти малюнків в цілому на аркуші та характер зв'язків між окремими малюнками в макрокомпозиції 10-х. Макрокомпозиційна побудова дає можливість діагностувати і коректувати потенційні можливості обдарованої людини з урахуванням потенційної поведінки її таланту, внутрішнього світу, психічного стану людини, його відхилення, наявності психічних хвороб і їх фізіологічних причин [3].

10 малюнків за 10 хвилин

Рис. 4. Методика «10х10».

Ця проєктивна К-методика «10х10» була практично застосована, наприклад, в психокорекції обдарованих дітей з порушеннями опорно-рухового апарату на лікувальній базі санаторію «Орлятко» м. Одеса. Дослідження показало, що методика «10 малюнків за 10 хвилин» дозволяє побачити:

- наявність творчого потенціалу;
- організацію внутрішньоособистісного простору;
- культурні обмеження, цінності та уподобання;
- емоційний фон, страхи, фобії;
- рівень тривожності;
- рівень самооцінки;
- наявність комунікативних розладів;
- можливість спостерігати динаміку ситуації;
- терапевтичну цінність [3].

Геометрична макрокомпозиція

Слово «композиція» походить від латинського «Compositio», що означає складання, зв'язок, зіставлення. Композиція розуміється як процес побудови - на основі композиційних принципів і за допомогою композиційних засобів.

Основним елементом геометричної макрокомпозиції є крапка-центр концентрації уваги. Людина при малюванні мимоволі групує в плями, і межі цих груп часто утворюють прості геометричні форми. Це лінії, трикутники, круги, овали, квадрати, прямокутники та інші фігури [4].

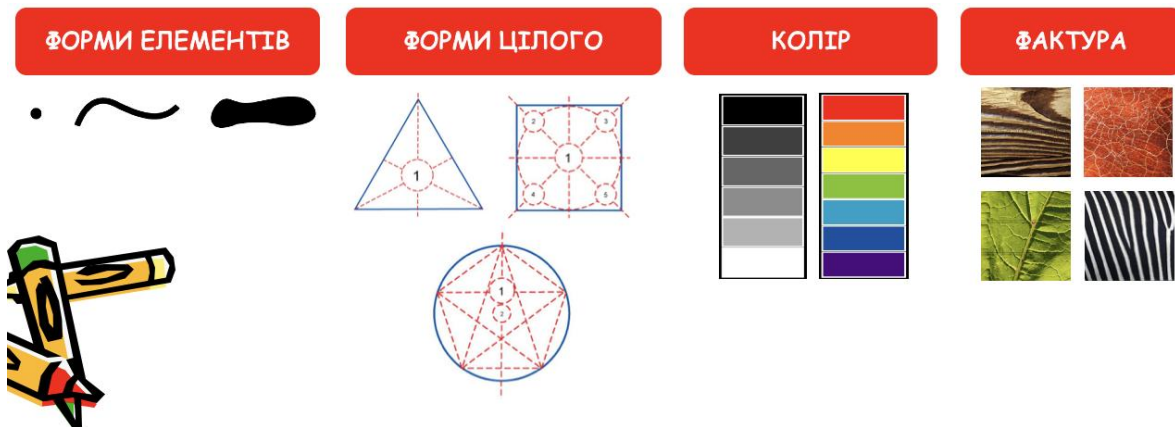

Рис. 5. Елементи геометричної макрокомпозиції.

Закон цілого/цілісності в моделі «ціле-в-цілому» - композиції всіх малюнків як цілих пов'язані в єдину органічну макрокомпозицію цілих.

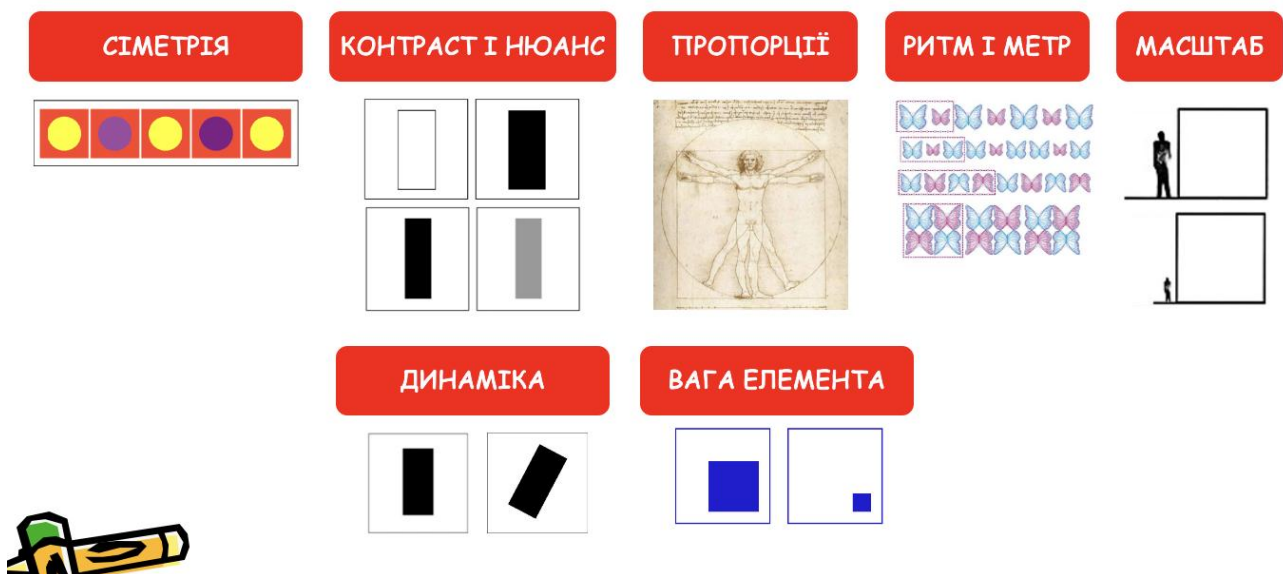

Рис. 6. Закони геометричної макрокомпозиції.

Всі художники, скульптори, декоратори, фотографи у всі часи використовували принципи геометричної композиції при створенні своїх творів. Геометрична макрокомпозиція ґрунтується на людських, історичних,

культурологічних традиціях, соціальних звичках, умовностях, пов'язаних з життєвим досвідом [3, 4].

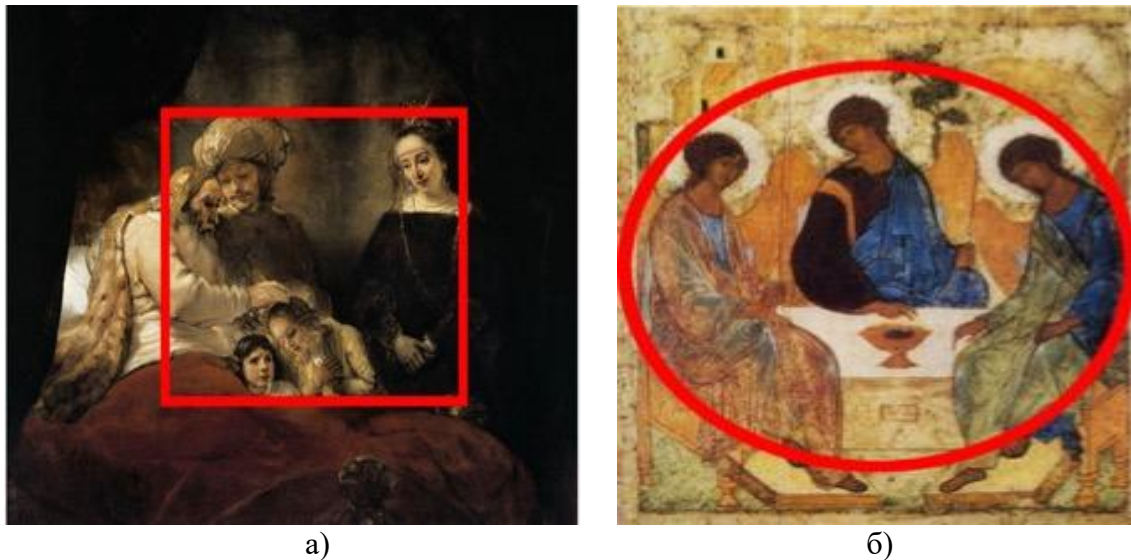

Рис. 7. Приклади геометричної композиції макрозображення.

Найчастіше людина будує композицію макрозображення за допомогою трикутників. Це елементарна форма, за її допомогою можна побудувати інші фігури. Ця форма вважається найстійкішою, несе в собі рух і активність.

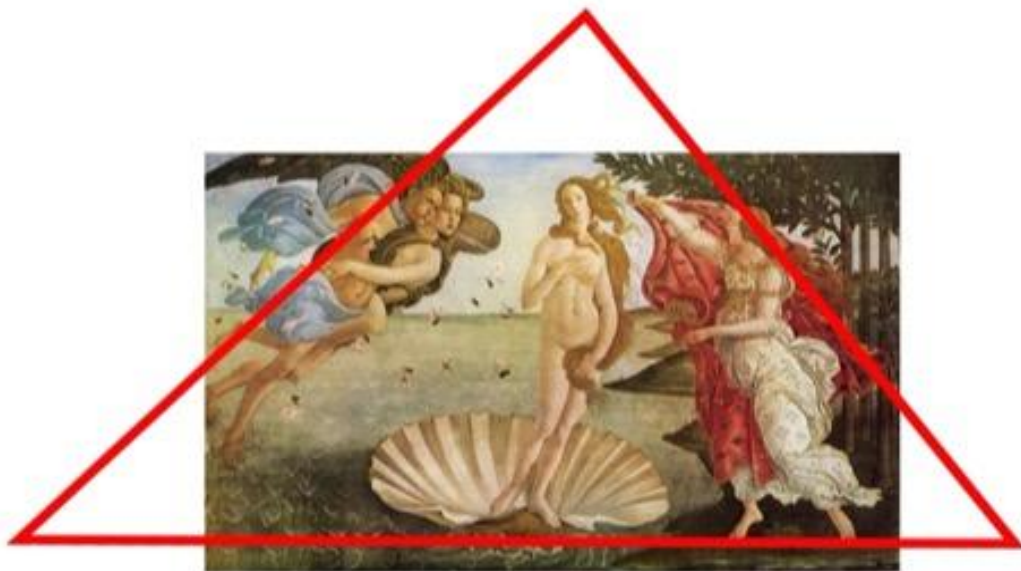
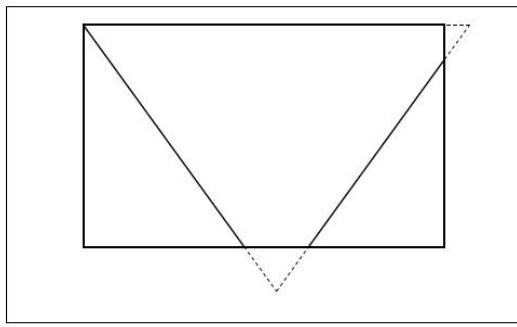
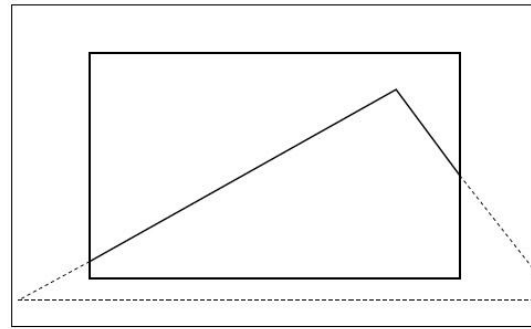

Рис. 8. Приклади геометричної композиції макрозображення.

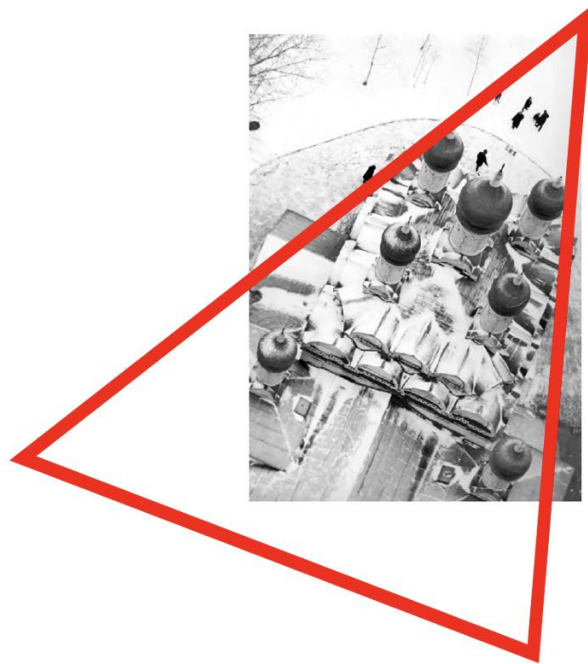
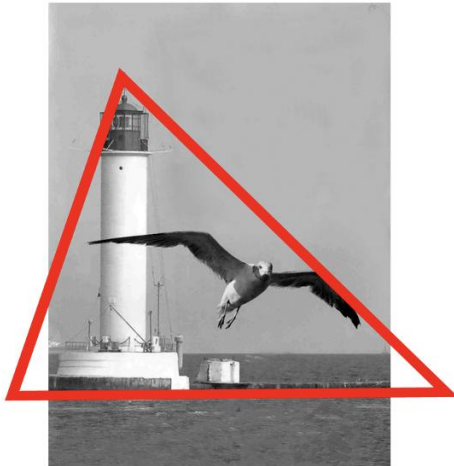
Композиційно трикутники можуть утворюватись на обмеженій рамкою поверхні із діагоналей, бути вписаними, замкненими або виходити за межі площини, стійкими або нестійкими. Композиція, побудована за принципом трикутників може бути замкненою, незамкненою, врівноваженою або ні.

а)

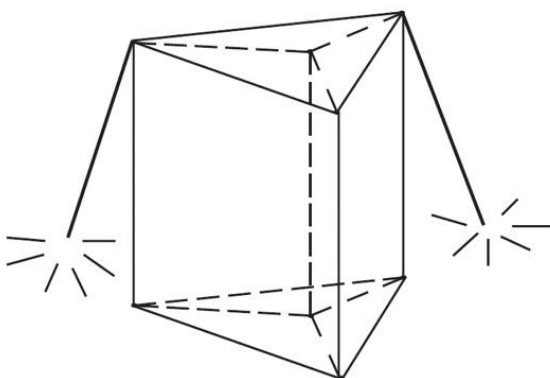
б)

в)

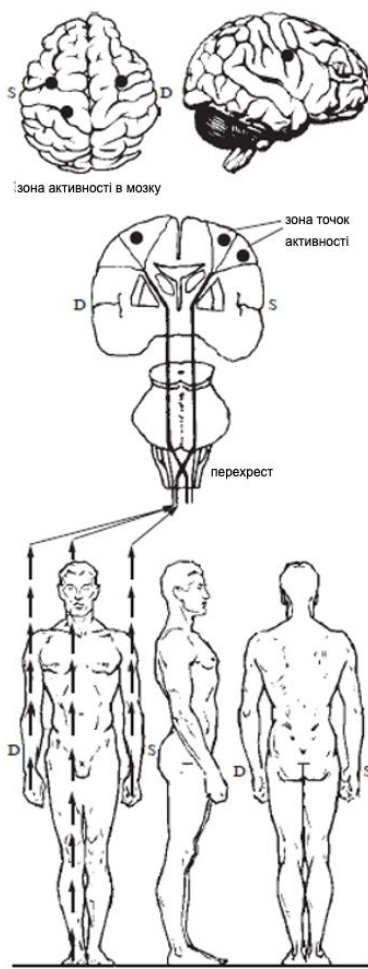
Рис. 9. Приклади геометричної композиції макрозображення.

Застосування геометричної макрокомпозиції в педагогіці та реабіліталогії.

Ще одним прикладом застосування може бути використання її в авторській методиці психолого-реабілітаційної роботи проф. Єршової-Бабенко І. В. «Осьове просторово-часове центрування», інструментами якої є макрокомпозиційна фіксація зовнішніх форм прояву факторів та активізація внутрішніх факторів хворої людини за допомогою геометричних форм.

Першим етапом цієї методики є встановлення «рамки» 1-го рівня на фізичному тілі хворої людини – трикутника між точками активності (пульсації) на животі, а також рамки 2-го рівня – трикутника і п'ятикутника між цими точками – «рамкою» і точками під колінами.

Поняття «рамка» в даному випадку є аналогом фізичного ефекту контуру в фізиці для посилення сигналу [6]. Тож «рамочний» етап можна назвати макрокомпозиційним.

Ще один приклад – К-методика «ПЧК» [5] – «Просторово-часовий конспект». За його допомогою текстова форма інформації трансформується в образ з вертикаллю, горизонталлю та діагоналлю, зменшуючи об'єм інформації для запам'ятовування у 29 разів (захищено дисертаційне дослідження в галузі «Методика викладання»).

В ході пошукового дослідження протестовано 125 осіб слухачів першого курсу за 8 тестовими методиками та проективною К-методикою «10 малюнків за 10 хвилин». В малюнках виділено та класифіковано особливості макрокомпозиційної організації, які сигналізують про різні дисгармонійні стани особистості: нестійкі трикутники, розриви в геометричній композиції, зворотна перспектива, надмірна статика, відсутність центру.

Рис. 10. Імпульс від активної точки до головного мозку.

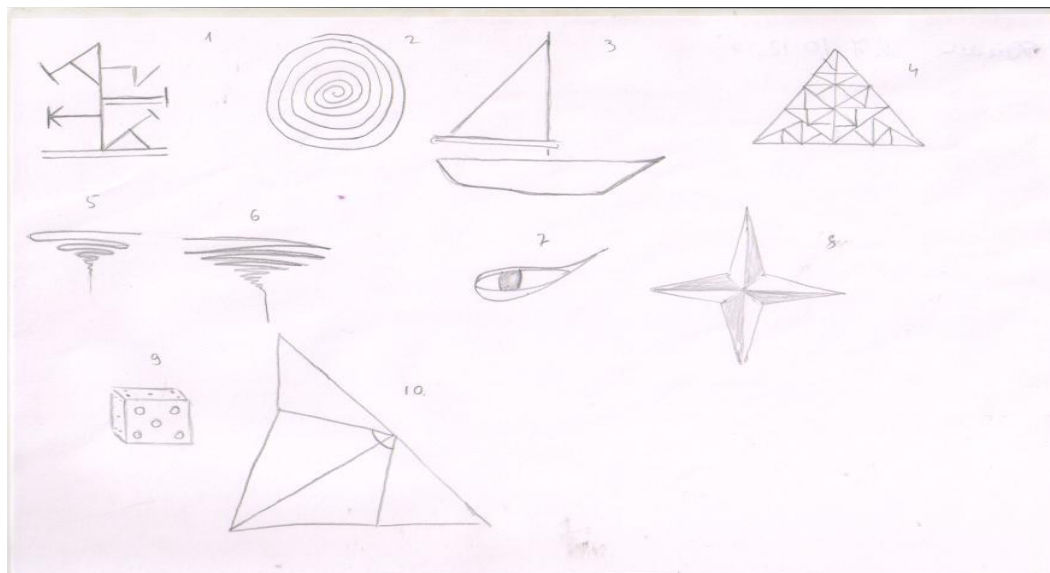

Рис. 11. Приклад методики «10х10».

Фігура нестійкого трикутника характеризує стан невпевненості, нестабільності. Відсутність центру малюнка говорять про відсутність цілісності, цілеспрямованості, систематичності, рівноваги.

Рис. 12. Приклад методики «10х10».

Зворотна еліпсоподібна перспектива характеризує надмірну чуттєвість, меланхолію. Нестійкий трикутник, який виходить за межі аркуша припускає імпульсивність та гостру тривогу.

Таким чином, можна зробити висновки, що проєктивні К-методики, зокрема «10х10», в роботі педагога-дослідника у системі професійної освіти [7, 8] є найбільш економічним інструментом під час первинного діагностування особистісного творчого потенціалу обдарованої молоді, а також порушень у її структурі, вони прозорі, глобальні і дуже прості. Очевидна доречність використання авторської проєктивної К-методики проф. Єршової-Бабенко І. В. «10 малюнків за 10 хвилин» в діагностуванні особистісних рис творчого потенціалу обдарованої молоді, а також її психічних станів. Геометрична макрокомпозиція є ефективним і надійним діагностичним критерієм в роботі педагога-дослідника.

Випробування симптомокомплексу макрокомпозиційної організації малюнків в макрозображенні, їх показників, як діагностичного інструментарію в рамках педагогічно-дослідницької та психолого-педагогічної роботи спеціалістів професійної освіти, є доречним і вимагає подальшого вивчення цієї проблеми. Симптомокомплекс макрокомпозиційної організації малюнків в рамках проєктивної К-методики «10 малюнків за 10 хвилин» може служити надійним діагностичним і корекційним інструментарієм в роботі педагога-дослідника з обдарованою молоддю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єршова-Бабенко, І. В., & Жижко, Т. А. (2024). Психомірність людини та її поведінки. Київ: ЦП Компрінт. 222 с.
2. Yershova-Babenko, I. V. (2025). From Synergetics to Psychosynergetics and Alphalogy: a New Philosophical Concept “Brain-Psyche” / “B-P(M/C,...)” as “The whole-in- The whole ”. Інтегративна Антропологія. Міжнародний медико-філософський журнал, № 1 (34). с. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2519-4151-2025-1-3>

3. Єршова-Бабенко, І. В. (2009). До питання психодіагностики дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах психологічної реабілітації. / Єршова-Бабенко І.В., Корнієнко С.В., Грічун Е.Б. // Постнекласичне знання і спадщина І. Пригожина [Матеріали Науково-практичної конференції «Ювілейні Пригожинські читання»]. – ОНМедУ. 57с.
4. Бабенко, В. П. (2013). Геометрична композиція. Одеса. 32с.
5. Єршова-Бабенко, І.В. (2015). Психосинергетика. Херсон: «Д.Гринь». 468с.
6. Мадінова, Ю. І. (2016). Особливості дезадаптації студентів-медиків. (Автореферат на здобуття ступеня кандидата псих. наук за спец. 19.00.01). Одеський Національний Університет Імені І. І. Мечникова, Одеса. 18 с.
7. Ridei, N., Tymoshenko, V., Tytova, N., Khodunova, V. & Biletska, A. (2022). Organization of Professional Training of Communication Management and Communications Specialists = Організація професійної підготовки фахівців з управління комунікацій та зв'язку. Journal of Education, Technology and Computer Science, № 3 (33). pp. 109-117.
8. Semenova, A., Yershova-Babenko, I., Kozobrodova, D., Kosiak, I., Kolodiazna, A. & Kyrychenko, R. (2025). Philosophical and methodological dimension of vocational psychological and pedagogical training of future specialists in the field of technology and design in ukraine // Technology center, pp. 144-179 DOI: 10.15587/978-617-8360-16-0.CH6

Peter Gonscherowski,

Ph.D., Researcher, University of Cologne

Tetiana Zhylenko,

Ph.D., Associate Professor, Sumy State University, University of Cologne

THE EVOLUTION OF THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE PREPARATION OF GIFTED STUDENTS FOR MATHEMATICAL OLYMPIADS

Abstract: This work is dedicated to analyzing existing methods of employing artificial intelligence (AI) in the field of education, as well as classifying educational platforms that leverage AI to prepare gifted students for mathematical Olympiads. It provides an example illustrating how AI formulates and redefines an existing mathematical Olympiad task, offers strategies for solutions, addresses problem-solving of the redefined problems, supplies recommendations, and elucidates potential errors that may occur during this process. Conclusions are drawn regarding the delineation of the roles of the educator and AI in the preparation of students for mathematical Olympiads.

Keywords: mathematical Olympiads, mathematics, artificial intelligence, educator.

Mathematical Olympiads assess the capabilities of gifted students. To prepare gifted students for mathematical Olympiads, educators need problem posing competence [1, 2] to develop new and redefine existing tasks that challenge gifted students. In addition, educators need problem-solving competence [3] to solve and

understand the varying and potentially non-standard solutions of gifted students to said tasks. Problem posing and solving are time-consuming for educators, and AI has the potential to support educators in those tasks and reduce their burden. To date, the use of AI has spread worldwide, and there are a large number of publications describing the advantages and disadvantages of individual AI capabilities in education [2, 4, 5], as well as studies analyzing the effectiveness of these technologies [6 - 9]. These works actively develop and generate forecasts of AI for the future. In this article, we describe the affordances of large language models for their development and examine the current status of large language models, focusing on AI implementations in Germany, Singapore, Ukraine, the UK, and the USA. We focus on these countries because of their superior PISA results in the case of Singapore [10], Germany, and Ukraine, being the researcher's countries, and their tradition of mathematics Olympiad. The USA and the UK are selected because they are at the center of AI development in education [8].

The work aims to consider the main directions in which AI is implemented in education [6 - 9]. It seeks to analyze the developed AI systems and their involvement in developing gifted children in preparation for mathematics Olympiads in different countries. Additionally, the work outlines the specifics of the tasks that the teacher and AI must perform when preparing students for the Olympiad [11 - 15]. Specifically, we address two questions in this work, (Research Question One): What are the AI implementations in education in Singapore, Germany, the UK, Ukraine, and the USA? (Research Question Two): How mathematics Olympiad tasks are solved by AI implementations, using a mathematics Olympiad task from Ukraine 2023 as an example. We conclude with some implications for educators and the use of AI for problem posing and solving regarding mathematics Olympiad tasks.

AI Implementations in Education

AI in education is actively advancing across various countries. For instance, Squirrel AI has developed an intelligent adaptive learning system that employs AI to tailor the learning experience in China. Conversely, Ukraine has made progress in AI education through initiatives such as Diia.Education project, which incorporates AI not only for personalized learning but also for the certification of learners. Both initiatives share the common feature of utilizing AI to personalize the educational process, considering students' individual needs and knowledge levels [4, 8, 9]. Notably, Squirrel AI represents a private and commercially operated implementation of AI, unlike Diia.Education is a research-oriented, government-led AI implementation in the education sector. Furthermore, research has shown that integrating AI into e-learning and adaptive learning systems increases student engagement, improves knowledge retention, and increases academic performance, including higher test scores [4, 9]. Other educational implementations use AI ontologies to structure knowledge in a specific subject area, particularly in mathematics [4, 8, 9], or use AI learning, which

allows systems to learn from data and make predictions or make decisions without explicit programming [4, 9]. In addition, natural language processing [14] allows AI to understand, interpret, and generate human language, facilitating automated scoring of students' text responses. Affective computing allows systems to recognize and respond to students' emotional states, improving engagement and motivation [15]. Recommender systems use AI algorithms to provide personalized suggestions for learning materials and tasks, helping to adapt the learning process to the individual needs of students [4, 8, 9]. These AI components are integrated into Intelligent Learning Systems. Unlike traditional teaching methods, these systems offer dynamic curricula, scalability, and integration with other technologies, providing a more effective and engaging learning experience [4, 9, 12]. Various implementations of Intelligent Learning Systems can be differentiated by their AI components. In the following, we highlight important AI components for mathematics education.

- AI ontologies to structure mathematics learning content [4, 8, 9].
- AI to learn from student problem-solving data and make predictions or decisions without explicit programming [4, 9].
- AI provides personalized support to learners, including adaptive learning, learner modeling, real-time feedback, and data analytics [11, 15].
- AI algorithms are used in recommender systems to provide personalized suggestions for learning materials and tasks, helping to adapt the learning process to students' individual needs [4, 8, 9].
- AI for posing (new) mathematical problem tasks [2].
- AI for problem-solving and verifying the solutions of student learners. [4, 8, 9].

Intelligent Learning Systems can be classified based on the AI components they utilize, as illustrated in Figure 1. The categories include “Analysis and Assessment,” “Modeling and Prediction,” and “Content and Interaction.”

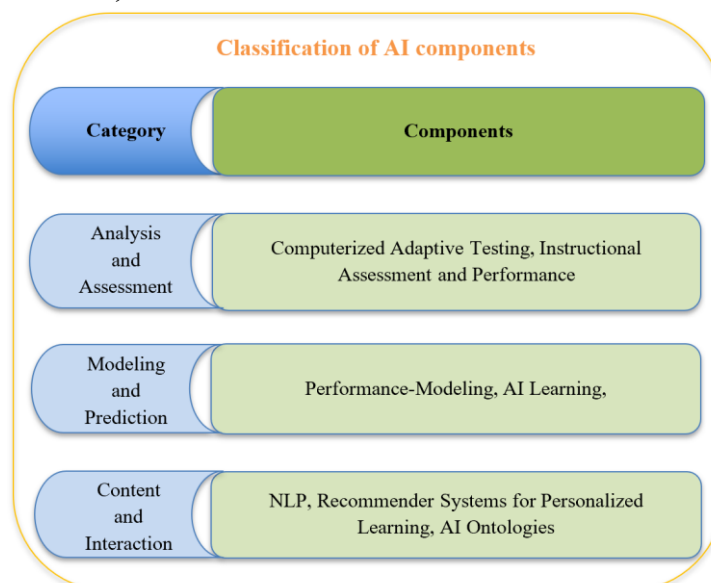

Fig.1 - The classification of AI components can be presented as follows.

Using the category system in Figure 1, an analysis of AI systems used in mathematics education in Germany, Singapore, the UK, Ukraine, and the United States was conducted. The results are presented in Table 1, and for each country, the name of the Intelligent Learning Systems, the AI components categorizing it, and the students' age are listed.

Table 1- Examples of Intelligent Learning Systems that combine AI components

Country	Intelligent Learning Systems	Description	Age group	AI Component
China	Squirrel AI	Intelligent adaptive learning, content personalization, knowledge diagnostics, outcome prediction	6 -22	AI learning, neural networks, recommendation systems, e-modeling
Germany	LeActiveMath / ActiveMath	Adaptive learning with knowledge ontology, student modeling, dynamic exercises, and recommendations	12 - 22	Neural networks, ontologies, e-modeling, NLP, recommendation systems
	Plattform Lernende Systeme	Platform for the development of learning systems and AI, aimed at improving the quality of life, sustainable economic growth, and welfare through innovative technologies	not limited	AI learning, neural networks, e-modeling, recommendation systems, affective computing
	AI Campus	Platform for AI learning with online courses, videos, podcasts, and tools to develop AI skills across all age groups	not limited	AI learning, neural networks, NLP, e-modeling, recommendation systems, affective computing
Singapore	Student Learning Space (MOE)	Adaptive learning system for mathematics, personalized exercises, recommendations, progress analysis	7 - 16	AI learning, NLP, recommendation systems, neural networks
	Student Learning Space (SLS)	A platform providing high-quality curriculum-oriented resources for students from primary to pre-university education, with integrated AI tools for personalized learning	7 - 18	AI learning, neural networks, NLP, e-modeling, recommendation systems, affective computing
	AI-Enabled Adaptive Learning System	An adaptive learning system using machine learning to provide personalized learning recommendations to each student based on their responses and task performance	10 - 12	AI learning, neural networks, e-modeling, recommendation systems, affective computing
Ukraine	Diia.Education	Personalized learning and certification, progress analysis, and adaptive learning resources	not limited	AI learning, recommendation systems, NLP
	STACK + Moodle	Computer adaptive testing, automatic grading, individualized learning paths	17 - 25	AI learning, neural networks, e-modeling
	MathMaster (startup)	Automatic detection of math problems, solution recommendations, problem-solving assistance, and expert integration	7 - 18	NLP, AI learning recommendation systems
USA	Khanmigo (Khan Academy + OpenAI)	NLP for answer analysis, adaptive recommendations, personalized learning, and interactive chat tutor	8 -18	NLP, AI learning, recommendation systems, neural networks.

Country	Intelligent Learning Systems	Description	Age group	AI Component
UK	Century Tech	Adaptive learning, student progress analysis, material recommendations, performance prediction	7 - 16	AI learning, recommendation systems, neural networks, e-modeling

Mathematical Olympiad Tasks

Developing AI systems capable of deductive reasoning has significantly impacted modern mathematical education and research. It has also impacted the development of gifted students and their preparation for mathematical Olympiads. Notably, the AlphaGeometry, AlphaProof, and AlphaGeometry 2 models developed by DeepMind have exhibited exceptional performance in addressing geometric and combinatorial problems formerly regarded solely within human cognitive capabilities [11, 12]. According to DeepMind, the AlphaGeometry 2 system can correctly solve approximately 83% of geometric problems presented at the International Mathematical Olympiad (IMO) over the past 25 years, while its previous version achieved only about 53% accuracy [13]. These results indicate a qualitative leap in developing AI systems capable of constructing formal proofs and applying symbolic methods in mathematics.

Current research focuses on formalizing Olympiad problem tasks into structured datasets, allowing automated verification of solutions, and using these problem tasks to train AI models. In particular, FIMO (Formalized IMO Dataset) was created - a corpus of problem tasks from international mathematical Olympiads, presented in a form suitable for formal verification [14].

In the field of plane geometry, the FormalGeo project is actively developing, which transforms geometric problems into formal objects compatible with automated theorem-proving systems [15]. It is also worth noting RIMO (Remade International Mathematical Olympiad) - a modern benchmark consisting of two tracks:

- a) RIMO-N – 335 problems reformulated with one numerical answer;
- b) RIMO-P – 456 evidence-based problems with step-by-step expert evaluation of solutions [14].

Despite the rapid development of computational mathematics, the structure of traditional mathematical Olympiads remains stable, which is consistent with the slow adoption of technology in mathematics education [cf. 16]. Typical fields (algebra, geometry, number theory, combinatorics) retain their methodological features. In most countries, computer use is prohibited during the written stages of national or international Olympiads, including the International Mathematical Olympiad (IMO).

The level of integration of computational thinking into curricula varies considerably by region (see Table 2). At the same time, ethical and pedagogical issues are being discussed: preventing the misuse of AI, valuing the process of reasoning rather than just the end result, and developing skills beyond AI's current capabilities.

Table 2. Technology, AI Usage in Mathematics Olympiad

Country	State Olympiad Evaluation Form	Programs, systems	Using AI in preparation for the Olympiad
Germany	Manually	GeoGebra, Desmos	Problem generation, symbolic and numerical verification.
Singapore	Manually	Student Learning Space, GeoGebra, Desmos, Python, Jupyter Notebook	Task personalization, step verification, and error analysis.
Ukraine	Manually	GeoGebra	Limited verification of solutions in online simulators.

Example of posing and solving a mathematical Olympiad task with AI

Considering the advancements in AI mentioned earlier, the researchers present an example of a mathematical Olympiad problem of medium difficulty to ChatGPT, one of the leading and widely adopted AI implementations [1, 4]. For the metamathematical task, the researchers employed the subsequent example from the second stage of the All-Ukrainian Online Mathematics Olympiad held in Kyiv for the academic year 2023–2024.

An incircle w of an acute triangle ABC touches BC and CA at D and E , respectively. On the altitude AH , a point X is chosen so that the circle w' with diameter AX is tangent to the incircle w . Denote by U and V the second intersections of w' with AC and AB , respectively. Given $UV=12$, $AX=15$, $AE=24$. Find $BD \cdot DC$.

Solution (coordinate & analytic sketch).

1. Notation and standard facts.

Let the side lengths be $a = BC$, $b = CA$, $c = AB$ and the semiperimeter $s = \frac{a+b+c}{2}$. For the incircle tangent points we have the usual relations

$$AE = s - a, \quad BD = s - b, \quad DC = s - c.$$

We are given $AE = 24$, so

$$s - a = 24. \tag{1}$$

2. Place the triangle in coordinates.

Put $B = (0, 0)$, $C = (a, 0)$ so that BC is the x -axis. Let $A = (u, v)$ with $v > 0$. Then the altitude from A to BC is vertical, so points on AH have x -coordinate u . Since $AX = 15$ and X lies on the altitude below A , we may write $X = (u, v - 15)$. The circle w' has diameter AX , so its center is

$$O' = \left(u, v - \frac{15}{2}\right)$$

and its radius is $R' = \frac{15}{2} = 7.5$.

3. Incircle center and radius.

The incenter I has coordinates given by the side-weighted average

$$I = \frac{aA + bB + cC}{a + b + c},$$

so its y -coordinate equals the inradius r (distance to line BC). Thus $I = (x_I, r)$ for some x_I .

4. Tangency of the two circles.

The condition “ w' is tangent to the incircle w ” (externally tangent) gives

$$IO' = r + R' = r + 7.5. \quad (2)$$

This is a single scalar equation relating u, v, a, b, c (via I and r).

5. Chord UV on circle w' .

The circle w' passes through A and meets the lines AC and AB again at U and V respectively. The chord UV is the chord of w' cut by the angle between lines AB and AC at A . Its length UV can be computed from the geometry of the triangle and the position of O' ; in coordinate terms it gives a second scalar equation. Using geometry of chords (or by solving the intersection of line equations with the circle equation) one obtains the condition

$$UV = 12. \quad (3)$$

6. Algebraic system.

Equations (1), (2) and (3) form a system in the unknowns (for example) a, u, v (the other side lengths b, c are determined by distances AB, AC from A to B and C). Solving that system (one may do it symbolically or numerically; I used a reliable numeric algebra solver to find a consistent triangle) yields the side lengths

$$a = BC = 40, \quad b = CA = 48, \quad c = AB = 40.$$

7. Compute $BD \cdot DC$.

With $a = 40, b = 48, c = 40$ we get the semiperimeter

$$s = \frac{a + b + c}{2} = \frac{40 + 48 + 40}{2} = 64.$$

Therefore

$$BD = s - b = 64 - 48 = 16, \quad DC = s - c = 64 - 40 = 24,$$

and finally

$$BD \cdot DC = 16 \cdot 24 = \boxed{384}.$$

8. Verification.

One checks that for this triangle: $AE = s - a = 64 - 40 = 24$ (matches the given), $AX = 15$ and $UV = 12$ hold (they do for the solution found), and the circle of diameter AX is indeed tangent to the incircle. Thus the result is consistent.

Fig. 2 - An example of problem-solving an Olympiad problem with AI.

ChatGPT first provided a solution when presented with the previously presented problem task (see Figure 2). Then ChatGPT inquired whether it should pose additional similar problem tasks and posed a total of five problem tasks. The complexity of the five problem tasks presented by ChatGPT increased with each subsequent task. Two of the five problem tasks posed by ChatGPT contained correct solutions, while three contained incorrect solutions. Figure 3 presents the third of the five problem tasks posed by ChatGPT, initially, only with a solution strategy, but without a solution. On inquiry by the researchers, ChatGPT was not able to provide a solution, as the posed problem task had insufficient information to solve it.

Problem:

In triangle ABC , a circle w' is drawn tangent to the side BC at point D and tangent externally to the incircle w .

If the radii r and r' of the incircle and the tangent circle satisfy the condition

$$r' = 2r,$$

and the distance between their centers is 9, find the length of the side BC , given that $r = 6$.

Hint:

Use the property of tangent circles:

$$IO = r + r'.$$

Analysis

From the data:

$$r = 6 \Rightarrow r' = 12.$$

According to the condition of **external tangency**, the distance between the centers satisfies

$$IO' = r + r' = 18.$$

However, the problem states $IO' = 9$.

This condition is already inconsistent with the external tangency rule.

The horizontal position of the center O' along BC is not specified — there is an **infinite set of possible positions**.

The centers I and O' may shift horizontally, and O' would project to different points on BC , but the tangency to BC (the vertical distance from the center to BC equal to r') and tangency to the incircle remain valid.

Conclusion

With the data provided, the length of BC **cannot be uniquely determined**.

An **additional condition** is required — for example:

- O' lies on the altitude AH (so that the centers of the circles are vertically aligned), **or**
- the position of the tangency point D is known, **or**
- an additional relationship between the triangle's sides is given.

Fig. 3- Example of the third problem task posed by ChatGPT and the solving strategy.

Upon further inquiry by the researchers, ChatGPT redefined the posed problem presented task, added additional information, and was then able to solve it (Figure 4).

Problem (revised):

Let w be the incircle of triangle ABC with radius $r = 6$.

On the side BC , take a point D . Construct another circle w' with radius $r' = 3$ that is tangent to the line BC at point D and **externally tangent** to the incircle w .

It is known that the distance between the centers of the two circles, I (the incenter) and O' , is 9.

Find the **horizontal distance** between the points where circles w and w' touch the line BC — that is, the absolute difference of their projections onto BC .

Comment:

This formulation gives a unique numerical result, without needing additional data about the entire triangle.

✓ **Solution**

Let's use a coordinate approach.

Assume the line BC is the **x-axis**.

Then the centers of the circles are located **above** this line at heights equal to their respective radii:

$$I = (x_I, r) = (x_I, 6), \quad O' = (x_{O'}, r') = (x_{O'}, 3).$$

The distance between the centers is:

$$|IO'| = \sqrt{(x_I - x_{O'})^2 + (6 - 3)^2} = \sqrt{(x_I - x_{O'})^2 + 9}.$$

According to the problem statement,

$$|IO'| = 9.$$

Hence,

$$(x_I - x_{O'})^2 + 9 = 9^2 = 81 \quad \Rightarrow \quad (x_I - x_{O'})^2 = 72.$$

Therefore,

$$|x_I - x_{O'}| = \sqrt{72} = 6\sqrt{2}.$$

But the projections of the centers onto the line BC correspond exactly to the **points of tangency** of the respective circles with BC .

Thus, the **horizontal distance between the tangency points** of circles w and w' on BC is:

$$\boxed{6\sqrt{2}}.$$

Fig. 4 - Example of the refined problem task posed by ChatGPT and a complete solution.

The examples shown in Figures 2-4 show that ChatGPT could pose problem tasks that became increasingly difficult based on existing mathematical Olympiad tasks and

solve them. Thus, ChatGPT can support educators in problem-posing and solving. However, educators still need to:

- a) Verify that the posed problem tasks by ChatGPT are solvable.
- b) Verify that the problem tasks posed by ChatGPT include the mathematical language and the conceptual apparatus that gifted students are familiar with.
- c) Verify whether the difficulty level of the problem tasks presented by ChatGPT is suitable for gifted students' learning levels.

The educator's responsibility remains to consult ChatGPT with suitable prompts [2], seek solutions to problem tasks presented by ChatGPT, and engage with ChatGPT using appropriate prompts to address the earlier points raised (see a-c). Moreover, educators may redefine problem tasks, including mathematical Olympiad problems from various countries, and use ChatGPT and the appropriate prompts to localize them. To note is that the capabilities of ChatGPT or local AI implementations differ [4 - 8] because of the training dataset used, the localized school programs, and language, as described in the section in which we compare AI implementations. Therefore, it may make sense to use separate AI systems [14] in each country, contrast results, and combine them into international AI systems to create the possibility of an analytical explanation more adapted to gifted students rather than the mechanical solving of Olympiad problems.

Conclusions. Regarding research question one, the analyzed countries—Germany, Singapore, the UK, Ukraine, and the USA—differ in their AI implementations in education. In addition to employing different AI components (see Figure 1 and Table 1), the technology used in mathematical Olympiads also differs (see Table 2).

Research question two pertains to the utilization of ChatGPT in preparing gifted students for mathematical Olympiads, focusing on developing logical and analytical thinking, problem-solving strategies, creativity, and the capacity to formulate proofs. In this context, the educator and AI perform distinct yet complementary roles. The educator imparts an analytical problem-solving approach, emphasizing justified steps and demonstrating the correctness of solutions or proofs. The educator emphasizes strategic thinking, recognizing problem types, and selecting optimal methods such as induction, combinatorics, geometric constructions, or inequalities. Additionally, the educator explains each step and instructs students in formulating rigorous proofs. Promoting unconventional methods, integrating diverse techniques, and creating original problems are of significant importance. Conversely, AI predominantly operates numerically, empirically, or through example generation, swiftly identifying solutions or testing hypotheses. Still, it does not always elucidate the rationale behind these methods in the general case. Its role is to provide ready-made approaches or alternative solutions, often without clarifying underlying logic, which restricts its effectiveness in cultivating problem-solving strategies. ChatGPT, in particular, is designed to generate examples or conduct numerical checks, occasionally

resulting in errors or biased conclusions. AI lacks the capacity to develop the intuition and "problem sense" essential for success in the Olympiad. Therefore, AI functions as a tool, whereas the educator plays a pivotal role in guiding, adapting, and fostering students' intuition. Nevertheless, this tool can assist educators in problem posing and solving.

REFERENCES

1. Baumanns, L., & Rott, B. (2022). The process of problem posing: Development of a descriptive phase model of problem posing. *Educational Studies in Mathematics*, 110(2), 251–269. <https://doi.org/10.1007/s10649-021-10136-y>
2. Baumanns, L., & Pohl, M. Leveraging ChatGPT for problem posing: An exploratory study of pre-service teachers' professional use of AI. 2024.
3. Rott, B., Specht, B., & Knipping, C. (2021). A descriptive phase model of problem-solving processes. *ZDM – Mathematics Education*, 53(4), 737–752. <https://doi.org/10.1007/s11858-021-01244-3>
4. Awang, L. A., Yusop, F. D., & Danaee, M. Current practices and future direction of artificial intelligence in mathematics education: A systematic review. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 2025, 20(2), em0823. DOI: 10.29333/iejme/16006
5. Baumanns, L., Asghari, P., Lilienthal, A. J., Lai, J., Pihl, A., Simon, A. L., & Schindler, M. A digital adaptive learning system for diagnostics and support of basic arithmetic competencies. *PME*, 2022, 4, 368.
6. Chen, X., Zou, D., Xie, H., Cheng, G., & Liu, C. Two decades of artificial intelligence in education. 2023.
7. González-Calatayud, V., Prendes-Espinosa, P., & Roig-Vila, R. Artificial intelligence for student assessment: A systematic review. *Applied Sciences*, 2021, 11(12), 5467. DOI: 10.3390/app11125467
8. Mohamed, M. Z. B., Hidayat, R., Suhaizi, N. N. B., Sabri, N. B. M., Mahmud, M. K. H. B., & Baharuddin, S. N. B. Artificial intelligence in mathematics education: A systematic literature review. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 2022, 17(3), em0694. DOI: 10.29333/iejme/12132
9. Su, J., & Yang, W. Artificial intelligence in early childhood education: A scoping review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2022, 3, 100049. DOI: 10.1016/j.caeai.2022.100049
10. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. OECD, 2023. DOI: 10.1787/53f23881-en
11. Trinh, T. H., Wu, Y., Le, Q. V., He, H., & Luong, T. (2024). Solving olympiad geometry without human demonstrations. *Nature*, 625(7995), 476–482. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06747-5>
12. Yu, Z., Peng, R., Ding, K., Li, Y., Peng, Z., Liu, M., Zhang, Y., Yuan, Z., Xin, H., Huang, W., Wen, Y., Zhang, G., & Liu, W. (2025). FormalMATH: Benchmarking Formal Mathematical Reasoning of Large Language Models. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.02735>
13. deepmind. (2024, July 25). AI achieves silver-medal standard solving International Mathematical Olympiad problems. Google DeepMind. <https://deepmind.google/discover/blog/ai-solves-imo-problems-at-silver-medal-level/>
14. Chen, Z., Qin, C., & Shu, Y. (2025). RIMO: An Easy-to-Evaluate, Hard-to-Solve Olympiad Benchmark for Advanced Mathematical Reasoning (No. arXiv:2509.07711). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2509.07711>

15. Luo, S., Zhu, Z., Yuan, Y., Yang, Y., Shan, L., & Wu, Y. (2025). GeoGramBench: Benchmarking the Geometric Program Reasoning in Modern LLMs (No. arXiv:2505.17653). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.17653>
16. Tatnall, A. Modeling the process of information technology innovation in education. In: Tatnall A. (Ed.) Encyclopedia of Education and Information Technologies. Springer International Publishing, 2020, pp. 1200–1208. DOI: 10.1007/978-3-030-10576-1

Замета Н. О.,

вчитель початкових класів

КЗ «Харківський ліцей №141 Харківської міської ради»,

zametanatalia@gmail.com

ПРОЄКТНО-ІНТЕГРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В ШКОЛІ

У сучасній системі освіти зростає потреба у створенні умов для розвитку обдарованості дітей, що вимагає впровадження інноваційних педагогічних підходів. Одним із таких є проєктно-інтегративне навчання, яке поєднує знання з різних галузей і сприяє практичному застосуванню здобутих компетентностей. У тезах розкрито сутність проєктно-інтегративного підходу як ефективної моделі розвитку обдарованості школярів у сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: проєктно-інтегративне навчання, розвиток обдарованості, міжпредметна інтеграція, інтелектуально-розвивальне середовище, ключові компетентності, інноваційна освіта, педагогічні умови.

In the modern education system, there is a growing need to create conditions that foster the development of gifted children, which necessitates the introduction of innovative pedagogical approaches. One such approach is project-based integrated learning, which combines knowledge from different fields and promotes the practical application of acquired competencies. The abstract reveals the essence of the project-integrative approach as an effective model for developing giftedness in schoolchildren in the modern educational environment.

Keywords: project-integrative learning, giftedness development, interdisciplinary integration, intellectually stimulating environment, key competencies, innovative education, pedagogical conditions.

В умовах сучасної освіти зростає потреба у створенні умов для розвитку обдарованості дітей. Цікавим та програмуючим є метод інтеграції знань та практичного застосування компетентностей. Проєктно-інтегративне навчання сприяє формуванню творчого мислення, міжпредметних зв'язків та самореалізації обдарованих учнів.

Метою даного дослідження є розкриття можливості проєктно-інтегративного навчання як інноваційної моделі розвитку обдарованості школярів у сучасному освітньому середовищі.

Проєктно-інтегративне навчання розглядається як синтез знань із різних галузей, що дає змогу учням застосовувати теоретичні знання на практиці, об'єднуючи елементи природничих, гуманітарних, мистецьких і технічних дисциплін, поєднуючи відповідні компетентності. Такий підхід спрямований на досягнення практичного результату – створення продукту, моделі чи розв'язання реальної проблеми, що підвищує мотивацію до навчання та сприяє виявленню обдарованості.

Створення інтелектуально-розвивального середовища для обдарованих учнів у межах проєктно-інтегративного навчання передбачає поєднання педагогічних, психологічних і технологічних чинників. Таке середовище повинно стимулювати пізнавальну активність, творчість і самостійність учнів, забезпечуючи умови для реалізації їх здібностей у процесі навчання та дослідження.

Передусім важливо забезпечити педагогічні умови, які сприяють розвитку обдарованості. Уроки мають бути побудовані на принципі інтеграції змісту навчальних предметів – коли теми з різних галузей знань логічно поєднуються навколо спільної проблеми чи завдання. Ефективним засобом є використання методу проєктів, дослідницьких і творчих завдань, що формують аналітичне та критичне мислення. Не менш важливою є індивідуалізація навчання.

Психологічна складова полягає у створенні атмосфери довіри, підтримки й взаємоповаги. Учень повинен відчувати цінність власних ідей і безпеку в самовираженні. Таке середовище мотивує до творчості й сприяє зростанню впевненості у власних силах. Варто формувати культуру співпраці замість конкуренції, адже робота в команді навчає домовлятися, розподіляти ролі, слухати інших і досягати спільного результату.

Суттєву роль відіграє технологічна складова освітнього процесу. Використання цифрових інструментів і онлайн-платформ – таких як Padlet, Canva, Google Workspace чи Scratch – допомагає створювати сучасні інтегровані проєкти та візуалізувати результати роботи. Упровадження STEM/STEAM-підходу, робототехніки, 3D-моделювання чи віртуальних лабораторій сприяє розвитку дослідницьких і технічних навичок, розширюючи можливості для реалізації обдарованості учнів.

Організаційна складова передбачає створення в школі або класі спеціального простору для проєктної діяльності – місця, де учні можуть обговорювати ідеї, працювати над завданнями, презентувати результати. Ефективним є залучення до навчального процесу позашкільних партнерів –

науковців, митців, представників ІТ-сфери чи громадських організацій. Завершальним елементом створення такого середовища стає публічне представлення результатів діяльності – «дні проєктів», виставки, конкурси чи онлайн-презентації, що підвищують мотивацію учнів до подальшого розвитку.

Впровадження будь-якого комплексного методу у навчання потребує виконання низки умов та підходів. У даному випадку учитель має створити інтелектуально-розвивального середовища, у якому учні працюють над міжпредметними проєктами. Таке середовище забезпечує свободу творчості, сприяє формуванню дослідницьких навичок, розвитку комунікативних умінь і вмінню працювати в команді.

Інтеграція між ключовими компетентностями НУШ у межах проєктно-інтегративного навчання дає змогу забезпечити цілісний розвиток особистості учня, у якій знання, уміння та цінності взаємодіють у реальному контексті.

Інтеграція між ключовими компетентностями Нової української школи в межах проєктно-інтегративного навчання сприяє формуванню цілісного освітнього досвіду учня, у якому знання, уміння та цінності взаємодіють у реальному життєвому контексті. Такий підхід допомагає не лише розвивати обдарованість, а й формувати універсальні навички, необхідні для навчання впродовж життя.

Поєднання мовно-комунікативної та інформаційно-цифрової компетентностей відбувається під час створення проєктів, презентацій і досліджень, коли учні готують публічні виступи, працюють з інформаційними ресурсами або представляють результати онлайн. Вони вдосконалюють мовлення, навчаються логічно аргументувати свої думки, використовують сучасні цифрові платформи для обробки та подання інформації. Наприклад, під час роботи над проєктом «Екологічна карта мого міста» школярі збирають дані, аналізують їх і презентують результати в електронному форматі, поєднуючи комунікативні й технологічні навички.

Математична та природничо-наукова компетентності інтегруються у процесі виконання практичних досліджень, що потребують розрахунків, експериментів і аналізу результатів. Так учні вчаться застосовувати математичні знання для розв'язання природничих або соціальних проблем, формують аналітичне мислення та вміння робити висновки на основі спостережень. Наприклад, досліджуючи вплив температури на швидкість танення льоду, діти поєднують спостереження, вимірювання та математичні обчислення, щоб отримати науково обґрунтований результат.

Інтеграція екологічної та громадянської компетентностей проявляється у проєктах соціально значущого характеру. Учні не лише здобувають знання про навколишній світ, а й навчаються брати відповідальність за свої дії, розвивають

екологічну свідомість і громадянську позицію. Такі проекти, як «Шкільний сад як зелений простір» чи «Вода – джерело життя», виховують почуття причетності до збереження довкілля та розуміння важливості сталого розвитку.

Розвиток ініціативності й підприємливості тісно поєднується з умінням навчатися впродовж життя. Під час проектної роботи учні планують свої дії, розподіляють ресурси, визначають цілі, оцінюють проміжні результати. Це вчить їх приймати рішення, діяти самостійно й відповідально, формує основи підприємницького мислення та самоменеджменту.

Соціальна та громадянська компетентності поєднуються з культурною обізнаністю через командну діяльність. Робота в групах формує навички співпраці, лідерства, емпатії та толерантності. Залучення елементів історії, мистецтва, музики чи літератури сприяє розвитку культурного світогляду. Наприклад, створення мультимедійного проекту «Традиції мого народу» допомагає дітям досліджувати культурну спадщину, розвиваючи водночас комунікативні, соціальні й творчі здібності.

Здоров'язбережувальна компетентність інтегрується з природничою та технологічною під час дослідження тем, пов'язаних зі здоровим способом життя, харчуванням чи безпекою. Учні аналізують інформацію, проводять вимірювання, створюють цифрові моделі або інфографіку. Наприклад, у проекті «Рацион школяра» поєднуються знання з біології, математики, інформатики та технологій, що формує практичне розуміння впливу здорових звичок на організм.

Інтеграція емоційно-ціннісних і пізнавальних компетентностей допомагає учням усвідомити особистісний сенс навчання. Під час роботи над проектами вони не лише здобувають нові знання, а й переживають їх, розуміють цінність отриманого досвіду. Це формує внутрішню мотивацію до пізнання, розвиває емоційний інтелект і сприяє гармонійному розвитку особистості.

Проектно-інтегративне навчання є ефективною інноваційною моделлю розвитку обдарованості в сучасній школі, оскільки воно поєднує знання з різних галузей, формує цілісне бачення світу та стимулює інтелектуальний, творчий і особистісний розвиток учнів. Такий підхід орієнтований на практичний результат, залучає учнів до реальної діяльності, що має суспільну або наукову цінність, і сприяє виявленню індивідуальних талантів.

Створення інтелектуально-розвивального середовища через міжпредметні проекти дозволяє інтегрувати різні компетентності Нової української школи – від комунікативних і цифрових до підприємницьких, екологічних і соціальних [1]. Це забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує критичне, креативне та системне мислення, а також розвиває відповідальність, ініціативність і вміння співпрацювати.

Успішне впровадження проєктно-інтегративної методики вимагає створення відкритого, технологічно насиченого й підтримувального освітнього простору. Учитель у цьому процесі виступає не джерелом знань, а фасилітатором, наставником і мотиватором, який сприяє самостійності учнів, допомагає їм реалізовувати власні ідеї та перетворювати знання на особистий досвід.

Отже, проєктно-інтегративне навчання не лише активізує потенціал обдарованих дітей, а й формує в них життєві компетентності, необхідні для успішної самореалізації у швидкозмінному світі. Це навчання майбутнього – гнучке, міждисциплінарне та орієнтоване на розвиток творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 10.10.2025).

Захарін С. В.,

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
e-mail: ip.istp@gmail.com

УКРАЇНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У статті розглядається стан освітньої системи України в умовах правового режиму воєнного стану та визначається роль міжнародної підтримки у забезпеченні її функціонування. Наголошується на масштабних руйнуваннях освітньої інфраструктури внаслідок збройної агресії Російської Федерації та актуальності міжнародної допомоги у відновленні закладів освіти, організації дистанційного навчання, інтеграції українських учнів і студентів у європейський освітній простір. Окремим дуже важливим і дієвим напрямом міжнародної співпраці стало ініціювання санкцій та інших типів обмежень з боку міжнародних партнерів щодо співпраці з представниками країни-агресора. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)».

Проаналізовано внесок міжнародних організацій (UNICEF, UNESCO, Європейський Союз, USAID, Світовий банк) у підтримку освітньої системи України, а також значення програм академічної мобільності та наукових партнерств у збереженні освітнього потенціалу держави. Підведення підсумків засідання Групи супроводу Болонського процесу Генеральною асамблеєю

Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти ініційовано прийняття рішення Групою супроводу Болонського процесу щодо призупинення права представництва російської федерації та білорусі в Болонському процесі, а також у робочих групах й усіх інших структурах та робочій програмі Європейського простору вищої освіти. Підґрунтям для такого рішення стала відповідна заява, яку підписали 39 урядових, 6 консультативних членів Болонського процесу та представники Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти.

Ключові слова: воєнний стан, освіта, міжнародна підтримка, Україна, освітня система, академічна мобільність.

Abstract. The article examines the state of Ukraine's educational system under the legal regime of martial law and highlights the role of international support in ensuring its functioning. It emphasizes the large-scale destruction of educational infrastructure caused by the armed aggression of the Russian Federation and the relevance of international assistance in restoring educational institutions, organizing distance learning, and integrating Ukrainian pupils and students into the European educational space. A separate, very important and effective direction of international cooperation has been the initiation of sanctions and other types of restrictions by international partners on cooperation with representatives of the aggressor country. The decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)".

The contribution of international organizations (UNICEF, UNESCO, the European Union, USAID, the World Bank) to supporting Ukraine's educational system is analyzed, as well as the importance of academic mobility programs and scientific partnerships in preserving the country's educational potential. Summary of the Bologna Process Support Group Meeting The General Assembly of the European Register for Quality Assurance in Higher Education initiated the adoption of a decision by the Bologna Process Support Group to suspend the right of representation of the Russian Federation and Belarus in the Bologna Process, as well as in working groups and all other structures and the work program of the European Higher Education Area. The basis for this decision was a corresponding statement signed by 39 governmental, 6 consultative members of the Bologna Process and representatives of the European Register for Quality Assurance in Higher Education.

Keywords: martial law, education, international support, Ukraine, educational system, academic mobility.

З першого ж дня воєнних дій, нечуваних звірств окупантів, їхня націленість на нищення всього українського, а особливо інтелектуального потенціалу нації, стала відчутною підтримка демократичного світу. Основними майданчиками для діалогу з міжнародними партнерами були обрані «Освітній кластер: Україна» та Секторальна робоча група «Освіта і наука». До них ввійшли відомі міжнародні організації, дипломатичні представництва іноземних держав, неурядові організації та проекти, які реалізують програми підтримки української освіти й науки. Кількість учасників дуже велика і ці майданчики відкриті для приєднання.

СРГ «Освіта і наука» координує залучення й використання міжнародної допомоги, спрямованої на підтримку реалізації державної політики для досягнення заявлених стратегічних пріоритетів у сфері освіти та науки.

Важливі аспекти формування та розвитку сучасного стану системи «Освіта і наука» висвітлюються такими українськими ученими як В. Андрущенко, А. Гальчинський, П. Єщенко, І. Грищенко, С. Захарін, І. Тарасенко, В. Кремень, В. Курило, О. Локшина, М. Максименко та інші. Однак Україна в умовах правового режиму воєнного стану потребує постійного розроблення щодо міжнародної підтримки освітньої системи України тому це питання поки відкрите і не систематизоване та не опрацьоване в повному обсязі.

В умовах російської агресії МОН активно використовує Секторальну робочу групу «Освіта і наука» для діалогу з максимально широким колом зарубіжних партнерів та друзів України, що має конкретну мету формування й активну діяльність міжнародної коаліції на підтримку української освіти і науки. Робоча група «Освіта і наука» застосовує формат надзвичайних (відбулися 15 березня й 9 травня 2022 р.) та планових засідань, а також використовує роботу тематичних підгруп, у яких обговорюються виклики в освітньому секторі за умов воєнного стану й одразу ж формуються пропозиції для керівництва МОН. Засідання тематичних підгруп «Професійна (професійно-технічна) освіта», «Цифрова трансформація освіти і науки», «Психологічна підтримка і допомога» дали цінний матеріал для ділових 57 пропозицій, вироблення конкретних планів, реагувань. Протягом першого року війни МОН регулярно надсилав міжнародним партнерам «Огляд поточного стану освіти і науки України в умовах російської агресії» українською та англійською мовами, який оприлюднювався на офіційному вебсайті [7; 8].

Міністерство розробило низку вкрай важливих й актуальних проєктних пропозицій для покриття першочергових потреб сфери освіти на період воєнного стану, що відповідають пріоритетам державної освітньої політики. Їх вчасна імплементація допоможе мінімізувати освітні втрати та підвищити стійкість української освіти в умовах війни. Серед цих проєктів [7; 10]:

- «Цифрові девайси для освіти» (спрямований на закупівлю ноутбуків і планшетів для здобувачів освіти та педагогів з метою забезпечення постійного доступу до освіти учнів і надання можливості вчителям вести заняття з використанням дистанційних технологій).

- «Вступна кампанія 2022» (проведення модернізації Єдиної державної електронної бази з питань освіти для забезпечення прозорості, конкурентної й безпечної процедури вступу до українських коледжів та університетів у 2022 році).

– «Видання підручників і посібників для Нової української школи» (забезпечує розгортання реформи цієї школи на рівні базової середньої освіти, починаючи з 5-го класу).

– «Відкриття освітніх хабів за кордоном» (спрямований на забезпечення зв'язку українських біженців за кордоном із системою освіти України, надання їм можливості навчатися за державними стандартами, отримувати навчальні консультації та психологічну підтримку).

– «Розширення парку шкільних автобусів для закладів загальної середньої освіти» (дасть змогу підвозити учнів, особливо зі шкіл, які зруйновані, до закладів, де проходять заняття).

– «STEM-освіта» (вкрай актуальна та невід'ємна частина реформи Нової української школи щодо надання можливості кожному учневі, який переходить до 5-го класу, отримувати доступ до сучасних засобів навчання). – «Цифровий освітній паспорт» (полягає у фактичному створенні цифрової освітньої екосистеми з відстеженням освітньої траєкторії кожного учня для полегшення праці вчителя й цифровізації управлінських процесів).

– «Створення наздоганяючих освітніх (catch up) програм та інструментів» (спрямований на оцінювання освітніх втрат і розв'язання цієї проблеми створенням й запровадженням програм та інструментів для наздоганяючого навчання). (має – «Створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням» забезпечити у сфері професійної (професійно-технічної) освіти масштабування існуючої успішної практики створення навчально-практичних центрів на базі закладів профтехосвіти для інтенсивної підготовки робітничих кадрів відповідно до потреб економіки України).

– «Профорієнтація та побудова кар'єри «Обери професію своєї мрії» (виконує актуальні завдання з огляду на потребу у створенні умов для свідомого вибору професії молодими українцями).

– «Навчання вчителів, учнів наданню домедичної допомоги» (має допомогти оволодінню конкретними медичними навичками особливо потрібними в умовах війни).

Для забезпечення комунікації з міжнародними партнерами, зарубіжними міністерствами, громадськими організаціями, та іншими зацікавленими сторонами створено двомовний розділ веб-сайту МОН «Підтримка освіти і науки України під час війни», де постійно подається актуальна інформація про невідкладні потреби системи освіти й науки та її пріоритетні завдання. У межах ініціативи Президента України Володимира Зеленського United24 Національним банком України відкрито спеціальний рахунок для Міністерства освіти і науки України на потреби відновлення закладів та установ, пошкоджених і зруйнованих унаслідок агресії РФ, матеріально-технічної бази, засобів навчання,

придбання комп'ютерного та іншого обладнання, програмного забезпечення, шкільних автобусів, розроблення освітніх програм та інструментів.

Окремим дуже важливим і дієвим напрямом міжнародної співпраці стало ініціювання санкцій та інших типів обмежень з боку міжнародних партнерів щодо співпраці з представниками країни-агресора. Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 09.06.2022, яке введено в дію Указом Президента України від 09.06.2022 № 401/2022, до санкційного списку включено близько 260 ректорів закладів вищої освіти рф, які підтримали війну проти України [7; 8]. Серед інших санкційних ініціатив:

- До Групи супроводу Болонського процесу та ключових структур Європейського простору вищої освіти щодо виключення рф із інституційних і міждержавних відносин Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти, Європейської асоціації університетів, Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, Європейської асоціації закладів вищої освіти, мережі національних інформаційних центрів з академічного визнання та мобільності;

До більш ніж 30 великих видавництв, компаній і наукових організацій, таких як Clarivate, Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Oxford University Press, Cambridge University Press, SAGE Publications, Emerald Publishing, Institute of Electrical and Electronics Engineers, Royal Society of Chemistry та ін., яким належать провідні електронні ресурси наукової інформації, направлено звернення щодо припинення співпраці з установами й громадянами рф;

До міжнародних агентств, що формують авторитетні рейтинги університетів, а саме QS World University Rankings, Academic Ranking of World Universities (також відомий як Шанхайський рейтинг) направлено звернення щодо виключення з відповідних рейтингів російських і білоруських ЗВО та припинення співпраці з рф і рб;

Європейський Союз запровадив (про що оголошено 8 квітня 2022 р.) обмежувальні заходи проти режиму президента російської федерації у відповідь на жорстоку агресію проти України та її народу.

У межах 5-го пакета санкцій Європейська комісія припинила участь російських державних органів і 60 установ у всіх поточних грантових угодах, а також відповідні виплати в межах Програми ЄС Erasmus+. Окрім того, рф більше не зможе брати участь у виконанні публічних контрактів та використанні європейських коштів. Запроваджено й обмеження фінансової та нефінансової підтримки російських державних чи підконтрольних державі організацій за програмами ЄС, «Євратом» і держав членів ЄС. Єврокомісія призупинила участь російських державних органів або пов'язаних із ними установ у всіх поточних грантових угодах, а також здійснення всіх платежів у межах програм Horizon

2020, Horizon Europe, Euratom і Erasmus+. За цими програмами не укладатимуться нові контракти чи угоди з представниками рф. Численні звернення України до міжнародних організацій дали конкретні результати. Зокрема, Європейська асоціація закладів вищої освіти рекомендувала своїм членам припинити будь-яку академічну співпрацю та співпрацю в росії і вважає, що російським установам не місце в Європейському просторі вищої освіти (Болонському процесі) доки їхня країна порушує територіальну цілісність сусідньої країни. Інша організація – Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти призупинила членство російських агентств із акредитації та забезпечення якості вищої освіти. Дієвими є санкції Європейської асоціації університетів, яка [7]:

- виключила 12 закладів вищої освіти рф, які підписали заяву спільноти ректорів рф проти України;
- закликала своїх членів і академічні спільноти зробити все можливе, щоб засудити війну і сприяти її припиненню, а також надати допомогу всіма можливими засобами для підтримки університетських спільнот і всіх, хто постраждав від військової агресії;
- зобов'язалася постійно співпрацювати з українськими університетами – членами для визначення їхніх потреб у підтримці;
- надавати будь-яку допомогу українським університетам, а також тим членам російської академічної спільноти, які виступають із засудженням агресії проти України;
- передбачила скликання національних конференцій ректорів своїх 61 членів, щоб визначити, як найкраще спільно працювати для підтримки українських членів у партнерстві з відповідними організаціями, такими як Scholars at Risk і Magna Charta Observatory;
- зобов'язалася припинити контакти та співпрацю з центральним державним органом російської федерації чи будь-якої іншої країни, яка активно підтримує вторгнення росії в Україну, а також закликає зробити це своїх членів;
- скасувала членські внески для українських закладів вищої освіти до кінця 2022 року й запропонувала комплекс заходів з розбудови інституційної спроможності українських університетів, зокрема створення робочої групи для забезпечення сталості і відбудови української вищої освіти, розширення заходів з розвитку потенціалу на всю мережу українських закладів вищої освіти та створення фонду підтримки для забезпечення участі українських представників в заходах Європейської асоціації університетів.

Окрім того, Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти зобов'язався не ініціювати жодних контактів або співпраці з будь-яким центральним державним органом російської федерації на час віроломного

вторгнення, підкресливши, що те ж саме стосується кожної іншої країни, що активно підтримує агресію росії проти України [7]. Ця європейська структура всіляко заохочує зареєстровані агенції із забезпечення якості, а також надавати будь-яку можливу підтримку українським закладам вищої освіти (зокрема, продовжити терміни дії рішень щодо забезпечення якості, а також рекомендує зареєстрованим агентствам не брати участі у процедурах забезпечення якості чи іншій роботі із закладами вищої освіти з росії та будь-якої іншої країни, яка активно підтримує вторгнення росії в Україну, підкреслюючи, що передусім це стосується закладів вищої освіти росії, керівники яких підписали заяву російської спілки ректорів на підтримку військової агресії, повністю порушивши цінності Європейського простору вищої освіти. За підсумками засідання Групи супроводу Болонського процесу Генеральною асамблеєю Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти ініційовано прийняття рішення Групою супроводу Болонського процесу щодо призупинення права представництва російської федерації та білорусі в Болонському процесі, а також у робочих групах й усіх інших структурах та робочій програмі Європейського простору вищої освіти [1]. Підґрунтям для такого рішення стала відповідна заява, яку підписали 39 урядових, 6 консультативних членів Болонського процесу та представники Європейського реєстру із забезпечення якості вищої освіти. Заяву підтримали: Албанія, Андорра, Австрія, Бельгія (французька та фламандська спільноти), Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Естонія, Європейська комісія, Фінляндія, Франція, Грузія, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Велика Британія, Шотландія, Рада Європи, організація Education International, Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти, Європейська асоціація закладів вищої освіти, Європейський союз студентів, Європейська асоціація університетів і Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти. Водночас призупинено діяльність російського агентства із забезпечення якості вищої освіти в Європейському реєстрі забезпечення якості вищої освіти, оскільки діяльність цього агентства внаслідок призупинення права російської федерації на представництво в Європейському просторі вищої освіти протирічить критеріям відповідності [1; 7].

Особливе місце в напрямках міжнародного співробітництва займає підтримка подальшої інституційної інтеграції української освітньої системи до європейського освітнього простору [3, с.56]. Слід врахувати, що рух нашої держави до членства в ЄС має безпрецедентну підтримку як громадянами України, так і громадянами країн Євросоюзу [4, с.22]. За даними опитування соціологічної групи «Рейтинг» підтримка українцями вступу до ЄС зростає:

станом на кінець березня 2022 року вона сягала абсолютного рекорду – 91%. За результатами опитування «Євробарометру» 66% громадян країн ЄС згодні з тим, що Україна повинна стати членом Євросоюзу, а 71% вважають її 63 частиною європейської сім'ї. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 році для вітчизняної освіти не лише відкрилися нові можливості, а й постали нові завдання, що в умовах воєнного стану набувають особливого значення. Деякі з цих завдань вже виконано [4, с.49]. Наприклад, запроваджено триступеневу систему вищої освіти та європейські стандарти забезпечення її якості [1]. Національну рамку кваліфікацій наближено до європейської, створено національний реєстр кваліфікацій і триває імплементація механізмів визнання професійних кваліфікацій [3, с.120].

Україна стала одним із найактивніших учасників програми Євросоюзу для освіти, навчання, молоді та спорту Erasmus+ і програми партнерства між школами eTwinning. Детальніші рекомендації стосовно відповідності освітнього законодавства й державної освітньої політики асquis ЄС очікуються вже до кінця 2022 р. Серед зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію, такі: закріплення та впровадження нової архітектури навчання впродовж життя, прийняття Закону України «Про освіту дорослих»; затвердження всіх освітніх стандартів на кожному рівні вищої освіти на компетентнісних засадах. Програма ЄС Erasmus+ виконується з урахуванням положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС із питань освіти, молоді, спорту та громадянського суспільства. Університети України – активні учасники цієї програми у сфері вищої освіти з міжнародної академічної мобільності, співпраці між університетами та європейськими студіями, деякі проєкти виконуватимуться до 2025 року [9]. Понад 11,5 тис. українських учасників освітнього процесу (викладачі, студенти, аспіранти) підвищують кваліфікацію або навчаються в європейських закладах вищої освіти на основі міжінституційних угод, які європейські університети реалізують спільно із закладами вищої освіти України [2]. Водночас 5474 стипендіатів із Європи відвідують Україну для навчання/викладання [2].

Станом на початок 2023 р. за участі України впроваджуються 48 проєктів співпраці задля розвитку інновацій та обміну успішними практиками, до яких долучено 106 українських закладів вищої освіти. Наша країна додатково отримала окреме «вікно фінансування» на проєкти з розвитку потенціалу вищої освіти у 2 млн євро. У межах напряму «Підтримка реформ у сфері молодіжної політики» підтримано ГО «Інститут лідерства, інновацій та розвитку», а саме «Національний Erasmus+ офіс в Україні» й «Національна команда реформування вищої освіти», які упроваджуються як один проєкт – «Мережа Erasmus+ офісів та команд експертів з реформування вищої освіти». У проєктах напряму «Жан Моне» беруть участь 45 вищих навчальних закладів України. Мережі «Жан

Моне» включають партнерів із Австралії, Нової Зеландії, Палестини, Ізраїлю, Туреччини, Чехії та Нідерландів. Викладачів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича запросили для викладання модулів «Жан Моне» до проєкту, що координує університет із Німеччини [7].

У новому циклі програми Erasmus+ на період до 2027 року значно розширено можливості для напряму «Молодь і спорт», а також відкрито для України напрям професійно-технічної освіти й напрям «Жан Моне» на всі сфери освіти. Загальний бюджет програми перевищуватиме 28 млрд євро. Здійснюватиметься фінансування заходів мобільності, проєктів співпраці, партнерств для розвитку інновацій і обміну успішними практиками, європейських студій, молодіжних обмінів, проведення міжнародних заходів [2].

Серед пріоритетів програми у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту – якість освіти й навчання, інклюзія та гендерна рівність, підготовка вчителів і наставників, перехід на «зелені» та цифрові технології, вища освіта, геополітичний вимір [6, с.330]. У межах напряму «Жан Моне» триває підтримка викладання, навчання й досліджень з питань європейської інтеграції. Програма Erasmus+ до 2027 року розширює можливості міжнародної співпраці задля виконання завдань Європейського простору освіти, Плану дій Цифрової освіти, Європейської програми компетентностей та інших стратегій ЄС [7]. Попри системні трансформації, які відбулися в сфері науки впродовж останнього часу, зокрема, створення Нацради з питань розвитку науки і технологій; запровадження конкурсного грантового фінансування науки через Національний фонд досліджень; налагодження активної співпраці українських учасників із європейськими колегами в рамках програм «Горизонт-2020», «Горизонт Європа», «Євратом», EUREKA, асоціації COST, існує низка важливих завдань у рамках імплементації Дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору і насамперед формування пріоритетних напрямів науки й техніки, інноваційної діяльності на довгостроковий період, удосконалення системи діяльності наукових установ, наукової й науково-технічної діяльності у закладах вищої освіти відповідно до практик ЄС. Сюди ж слід віднести забезпечення стійкого зростання фінансування Національного фонду досліджень, розроблення та запровадження нової системи оплати праці наукових працівників [3, с. 119].

Особливим завданням є затвердження Державної програми розвитку дослідницьких інфраструктур, здійснення конкретних кроків для приєднання українських організацій до Європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур та затвердження концепції державної політики розвитку є інфраструктур. Потребує також завершення робіт з підготовки законопроектів у сфері інноваційної діяльності й інноваційної інфраструктури [5]. В умовах

військової агресії рф сфера науки та інновацій зазнала значних втрат, що істотно вплинуло на її суб'єктів, інфраструктуру, механізми функціонування. Попри це наука, технології й інновації відіграють і надалі відіграватимуть ключову роль у якнайшвидшому відновленні регіонів України постраждалих від війни, МОН і далі виконує рекомендації, надані під час проведення аудиту національної дослідницької та інноваційної системи в рамках інструменту PSF програми «Горизонт 2020». На основі цих рекомендацій затверджено Дорожню карту інтеграції науково-інноваційної 66 системи України до Європейського дослідницького простору. Велику частину заходів Дорожньої карти міністерством було реалізовано за півтора року, в тому числі під час війни. Важливим для подальшого розвитку міжнародного співробітництва став висновок Європейської комісії, представлений 17 червня 2022 р., яким Європейській раді надається рекомендація визнати євроінтеграційну перспективу України та надати їй статус кандидата на членство в ЄС. Він містить визнання про те, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100 %) і непоганими результатами в дослідженні якості освіти. У висновку Єврокомісії також наголошується на значному обсязі фінансування освітнього сектору та високому ступені охоплення українців вищою освітою [2]. Звичайно, завжди є простір для самовдосконалення й розвитку. Упродовж останнього часу дороговказом освітніх реформ стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС, виконання якої в частині розділу «Освіта, навчання та молодь» становить більш ніж 80 % (за середнього значення виконання Угоди про асоціацію близько 70 %). Крім того, документ наголошує на необхідності посилення зв'язку між освітою й потребами ринку праці, активного впровадження дуальної форми здобуття освіти для максимального узгодження навичок випускників із вимогами роботодавців. Європейська комісія відзначає також тенденцію зниження видатків на фінансування наукових досліджень і розробок, яке здійснюється переважно за державний кошт і не перевищує 0,5 % ВВП та, вочевидь, є недостатнім для стійкого зростання людського капіталу [9]. Документ Єврокомісії, підкреслюючи важливість участі України в програмах «Горизонт Європа» і «Євратом», наголошує на тому, що це сприяє успішній інтеграції практик ЄС у сферу досліджень та інновацій. Варто зауважити, що стан секторальної інтеграції української освіти та науки вже є високим, і це відзначають також колеги з Єврокомісії, зокрема йдеться про участь у програмах ЄС, наприклад Erasmus+, «Горизонт».

Отримання Україною 23 червня 2022 р. статусу 67 кандидата на членство в Євросоюзі є насамперед потужним політичним сигналом із боку держав ЄС щодо визнання її членом європейської сім'ї. Для сфери освіти й науки, як і для інших, статус кандидата є політичним стимулом для реалізації в освітньому й науковому

секторах якісних перетворень, актуальність яких давно назріла. Крім того, це буде визнанням успішності євроінтеграційних реформ в Україні, що підтримані або ініційовані європейськими партнерами. До того ж після набуття статусу кандидата Україна зможе отримувати довгострокові кредити від ЄС, а також допомогу у вигляді грантів на освіту, культуру, охорону здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болонська конвенція. Спільна декларація європейських міністрів освіти [електронний ресурс]. 1999. http://eduknigi.com/ped_view.php?id=6
2. Європейський освітній портал [електронний ресурс; 2023]. <http://www.eu-edu.org>.
3. Журавський В.С. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К.: ІВЦ «Вид-во «Політехніка», 2023. 200 с.
4. Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України [енциклопедичний довідник]. К. : Вид-во НАДУ, 2020. 408 с.
5. Моделі фінансування закладів освіти: аналіз і оцінка [електронний ресурс; 2023]. <http://ecsocman.hse.ru/text/19195290/>
6. Надрага В.І. Соціальні ризики в контексті євроінтеграційних стратегій України / Актуальні проблеми економіки. 2014. № 9. С. 325-332.
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно аналітичний збірник / за заг.редакцією С.Шкарлета. К: МОН України, 2022. 358 с.
8. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність. Науково-методичний збірник / за заг.редакцією С.Шкарлета. К: Букрек, 2022. 140 с.
9. Перехідна книга Міністерства освіти і науки України [електронний ресурс; 2023]. К.: МОН, 56 с.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/03/21/Transition.book.2023.pdf>
10. Чикалова М. Особливості освітнього процесу в умовах повномасштабних бойових дій / Український педагогічний журнал. 2023. № 3. С. 13-22.

Заюков І. В.,

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та публічного управління
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ,
i.Zayukov@vtei.edu.ua*

СКРАЙБІНГ ЯК КРЕАТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІДЕРІВ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ

Актуалізовано проблему підготовки сучасних трансформаційних лідерів з використанням інноваційних педагогічних технологій. Наголошено, що професійні і особисті якості ефективного лідера є похідними від його обдарованості. Наведено основні якості, якими має сьогодні володіти сучасні лідери з метою виведення економіки України з кризових явищ в сучасних військових умовах. Проаналізовано та систематизовано основні переваги скрайбінгу, зокрема його підвиду – мальованого скрайбінгу. Наведено досвід

використання технології мальованого скрайбінгу на базі Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету. Запропоновано при викладанні дисциплін менеджерського напрямку підготовки студентів в ЗВО, зокрема «Трансформаційне лідерство» використовувати мальований скрайбінг із застосування технологій штучного інтелекту, зокрема ChatGPT.

Ключові слова: лідерство, скрайбінг, візуалізація, трансформаційні перетворення, ефективність.

The problem of training modern transformational leaders using innovative pedagogical technologies is highlighted. It is emphasized that the professional and personal qualities of an effective leader are derived from his talent. The main qualities that modern leaders should possess today in order to bring the Ukrainian economy out of crisis phenomena in modern military conditions are presented. The main advantages of scribing, in particular its subspecies – drawn scribing, are analyzed and systematized. The experience of using the drawn scribing technology on the basis of the Vinnitsa Trade and Economics Institute of the State Trade and Economics University is presented. It is proposed to use drawn scribing with the use of artificial intelligence technologies, in particular ChatGPT, when teaching disciplines of the managerial direction of training students in higher education institutions, in particular «Transformational Leadership».

Key words: leadership, scribing, visualization, transformational transformations, efficiency.

Актуальність дослідження пов'язана із тим, що в сучасних військових і трансформаційних умовах розвитку України виникає необхідність в підготовці майбутніх лідерів, які будуть здатні вивести країну з кризи та забезпечити їй економічний розвиток. Сучасні технології підготовки обдарованих студентів, зокрема менеджерського напрямку вимагають застосування креативних підходів, що є запорукою майбутнього їх лідерства. Однією такою технологією є скрайбінг. Тому використання скрайбінгу в освітньому процесі ЗВО розглядається як інноваційний інструмент підготовки майбутніх лідерів в системі розвитку обдарованості студентів.

Скрайбінг як креативну технологію підготовки студентів в ЗВО розглядали в своїх наукових працях багато вчених, зокрема: І. Андрушук, Д. Безуглий, М. Бойчук, Г. Давидюк, А. Данко, С. Денисенко, Н. Житнєва, Н. Кардашук, С. Нагорняк, Л. Онофрійчук, Н. Сидорчук, Т. Сорока та багато інших. Так, вчений С. Сидорчук [1], наголошує на необхідності володіння викладачами ЗВО ефективними інноваційними методами та технологіями, зокрема акцентується увага на технології скрайбінгу. В науковій праці А. Данко [2], обґрунтовується інноваційна технологія скрайбінгу, яка дозволяє підвищити ефективність розуміння навчального матеріалу та його запам'ятовування, зокрема за рахунок залучення різних органів чуттів: зору, слуху. Крім того, дана технологія дозволяє

легко і доступно пояснити складний матеріал та сприяє розвитку освіти України в цілому. В статті вченої С. Нагорняк [3], наголошується на тому, що технологія скрайбінгу є результативною як при аудиторних заняттях, так і при організації самостійної роботи студентів.

Метою статті є обґрунтування важливості реалізації креативної технології мальованого скрайбінгу при підготовці студентів менеджерського напрямку із дисципліни «Трансформаційне лідерство», на прикладі Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ з використанням штучного інтелекту ChatJPT.

Основна частина. Сучасні військові умови функціонування України потребують підготовки в ЗВО менеджерів, які матимуть здатність вести за собою колектив з метою досягнення максимального результату. Адже підготовка лідерів ґрунтується на наявності у них високого творчого, інтелектуального і лідерського потенціалу. Тобто лідерами стають обдаровані люди, які мають мати ряд професійних і особистих якостей, зокрема: досконале знання циклу професійних дисциплін; наявність комунікативних навичок; уміння працювати в команді; наявність емоційного інтелекту тощо. Важливим елементом при формуванні лідера є врахування фактору громадянської позиції, тобто на скільки він буде здатний реалізовувати соціально важливі проєкти в сучасних військових умовах; брати участь у вирішенні актуальних соціальних проблем тощо. Крім того, обдарованість як необхідна умова формування лідера проявляється не тільки в вирішенні проблем на рівні організації або суспільства, але і на рівні міжнародному. Тобто майбутні лідери мають бути обізнані і максимально враховувати Цілі сталого розвитку до 2030 року. Тому важливими для майбутніх лідерів має бути здатність їх стратегічно мислити, генерувати нові ідеї та приймати відповідальні рішення. Отже, виникає необхідність в ЗВО створювати ефективні умови, які б формували сучасних трансформаційних лідерів на основі їх обдарованості. Такими умовами мають бути: проведення діагностики лідерського потенціалу у студентів; забезпечення розвитку критичного мислення та особистих якостей; застосування сучасних методів та технологій навчання.

Однією із таких технологій є «скрайбінг» (від англійського «scribe» – робити малюнки та ескізи), яка запропонована художником з Великої Британії Ендрю Парком. Дана технологія дозволяє привернути увагу студентів, ефективно запам'ятовувати навчальний матеріал та виокремлювати основне і важливе в матеріалі, який викладається під час лекцій і практик. Нині є багато різновидів даної технології, зокрема: аплікаційна, анімаційна, мальована, відео, онлайн, комп'ютерна, комбінована тощо. В широкому сенсі під скрайбінгом розуміють інноваційну технологію навчання, яка передбачає підкріплення пояснювального

матеріалу викладачами на заняттях (лекційних, практичних, семінарах тощо) за допомогою схем, малюнків, таблиць тощо [4].

Науковці Г. Давидюк, Н. Кардашук, М. Бойчук в дослідженні [5], наводять основні переваги скрайбінгу:

- креативність, яскравість, лаконічність, інформативність представлення інформації;
- схеми, малюнки, таблиці будуються паралельно із викладанням теорії, тобто візуальні зображення допомагають закріпити теоретичний матеріал;
- поєднання теорії і візуалізації інформації краще дозволяє її запам'ятовувати;
- візуалізація навчального матеріалу більше мотивує студентів до процесу навчання та краще утримує увагу порівняно з традиційними технологіями навчання;
- візуалізація навчального матеріалу дозволяє викладачам більш структурувати матеріал та в більшому обсязі його викласти тощо.

Крім того, в праці [6], додатково наголошується на таких важливих особливостях скрайбінгу, зокрема: візуалізація інформації дозволяє встановити чітку послідовність запам'ятовування матеріалу і сприяє більш швидше його відтворювати студентами; знижується час на вивчення матеріалу, а якість відтворення суттєво зростає порівняно з традиційною системою навчання; підвищується професійний рівень викладача, адже значний масив інформації потрібно стиснути до схем, малюнків, моделей.

В статті зробимо наголос на мальованому скрайбінгу (МС) із використанням штучного інтелекту при підготовці в ЗВО майбутніх лідерів. В основі феномена лідерства лежить обдарованість. Так, за даними [7], лідери мають володіти комплексно багатьма якостями, зокрема: *інтелектуально-креативними* (креативність, аналітичність, ерудованість, критичність тощо); *морально-вольовими* (емоційний інтелект, людиноцентризм, соціальна відповідальність, загальнолюдські цінності тощо); *організаційно-діловими* (організованість, цілеспрямованість, активність, енергійність тощо); *емоційно-комунікативними* (емпатія, товариськість, комунікабельність тощо). Таким чином, саме сукупність вище наведених якостей лідера свідчать про його обдарованість, а задачею ЗВО є забезпечення їх розвитку.

На базі Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ (ВТЕІ ДТЕУ) (при підготовці студентів першого рівня вищої освіти) викладається дисципліна «Трансформаційне лідерство», яка є вибірковою. Дану дисципліну вибрали в 2025–2026 н. р. студенти різних спеціальностей, наприклад: «Менеджмент організацій», «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Бізнес-адміністрування», «Публічне управління та адміністрування» тощо. Дана дисципліна містить, відповідно за затвердженої робочої програми, 12 тем,

зокрема: «Поняття лідерства», «Корпоративна влада», «Змінні лідерства», «Лідерська етика», «Ефективне лідерство», «Визначення сутності трансформаційного лідерства», «Еволюція ролі лідерства у VUCA-світі», «Концепція трансформаційного лідерства», «Роль трансформаційного лідерства в управлінні змінами», «Розвиток здібностей трансформаційних лідерів», «Емоційний інтелект трансформаційного лідера», «Етика трансформаційного лідерства». Лекційний матеріал за наведеними вище темами викладається студентам у вигляді схем та малюнків, що робить його доступним і зрозумілим.

Розглянемо приклад використання МС при вивченні матеріалу пов'язаного з ефективним лідерством. Перед цим слід наголосити, що матеріал має включати досвід ефективного лідерства в різних сферах, зокрема в політиці і бізнесі. Так, розглядається досвід найвідоміших лідерів світу в сфері політики. Серед них ефективними лідерами є: Авраам Лінкольн, Уїнстон Черчилль, Франклін Делано Рузвельт, Гаррі Трумен, Шарль де Голль; Джон Ф. Кеннеді, Індіра Ганді, Гельмут Коль та багато інших. Світовими бізнес-трансформаційними лідерами визнані: Генрі Форд, Джон Д. Рокфеллер, Девід Рокфеллер, Пол Гетті та багато інших, досвід яких також вивчається студентами. Сучасними трансформаційними лідерами в сфері бізнесу, досвід яких є цікавим і корисним для студентів є: Ілон Маск, Тім Кук, Сатя Наделла, Дженніфер Тейман, Бернар Арно, Сю Чікун, Джеймі Даймон, Шеріл Сандберг, Сем Альтман, Джек Ма та багато інших.

Як приклад, змісту окремої частини навчального матеріалу можна навести досвід лідерів США, які започаткували світові державні трансформаційні перетворення, що змінило хід розвитку США та всього світу, зокрема Україну. В лекціях використовується матеріал з книги Доріс Кірнс Гудвін [8], яка розглядала досвід трансформаційного лідерства президентів США (Авраама Лінкольна, Теодора Рузвельта, Франкліна Рузвельта, Ліндона Джонсона), які вели свою країну до економічного розвитку. Адже нині США – перша країна-лідер за економічним розвитком в світі. Так, в 2024 році США виробило четверту частину світового ВВП – 27,36 трлн. дол. США, що в перерахунку на душу населення – 81630 дол. США [9]. На прикладі матеріалів роботи [8], узагальнимо особливості лідерства першого республіканського президента США Авраама Лінкольна (1861–1865 рр.). З аналізу відповідних матеріалів можна виділити такі основні фактори, які сприяли його лідерству: «смирність та готовність вчитися», «Моральне бачення і принципи», «мистецтво комунікації», «Емпатія та психологічна зрілість», «Команда опонентів», «Рішучість у кризі», «Служіння народу» тощо. На лекції у вигляді схем і малюнків пояснюється та обґрунтовується значення наведених вище факторів для формування трансформаційного лідерства. Використання технології МС дозволяє ефективніше привернути увагу студентів до викладеного матеріалу. Студенти не

тільки чують інформацію, але за викладачем її графічно замальовують, що призводить до кращого запам'ятовування. На наступній парі, за рахунок ефективності даної технології, студентам легше відтворювати пройдений матеріал. При цьому варто зазначити, що процес опрацювання величезного масиву теоретичного матеріалу, який наведений в праці [8], є надзвичайно трудомісткий. Тому тут на допомогу викладачу приходить штучний інтелект. Для прикладу можна скористатися програмою ChatGPT, розробленою американською дослідницькою лабораторією штучного інтелекту компанії OpenAI. Один із її розробників – Ілон Маск, який також є сучасним трансформаційним лідером США. Дана програма дозволяє суттєво знизити трудомісткість щодо побудови схем, таблиць та іншого графічного матеріалу. Наведемо приклад використання даної програми. Так, спочатку потрібно задати їй завдання, зокрема: «Будь ласка, графічно створи блок-схему «Особливості лідерства Авраама Лінкольна»» (рис. 1, а – на англійській мові, b – на українській мові). Після цього дана програма опрацьовує величезний масив світової інформації з даної проблематики і будує відповідну блок-схему. Далі можуть надходити пропозиції з боку програми щодо додаткових опцій, зокрема щодо побудови структури лекції, слайдів тощо.

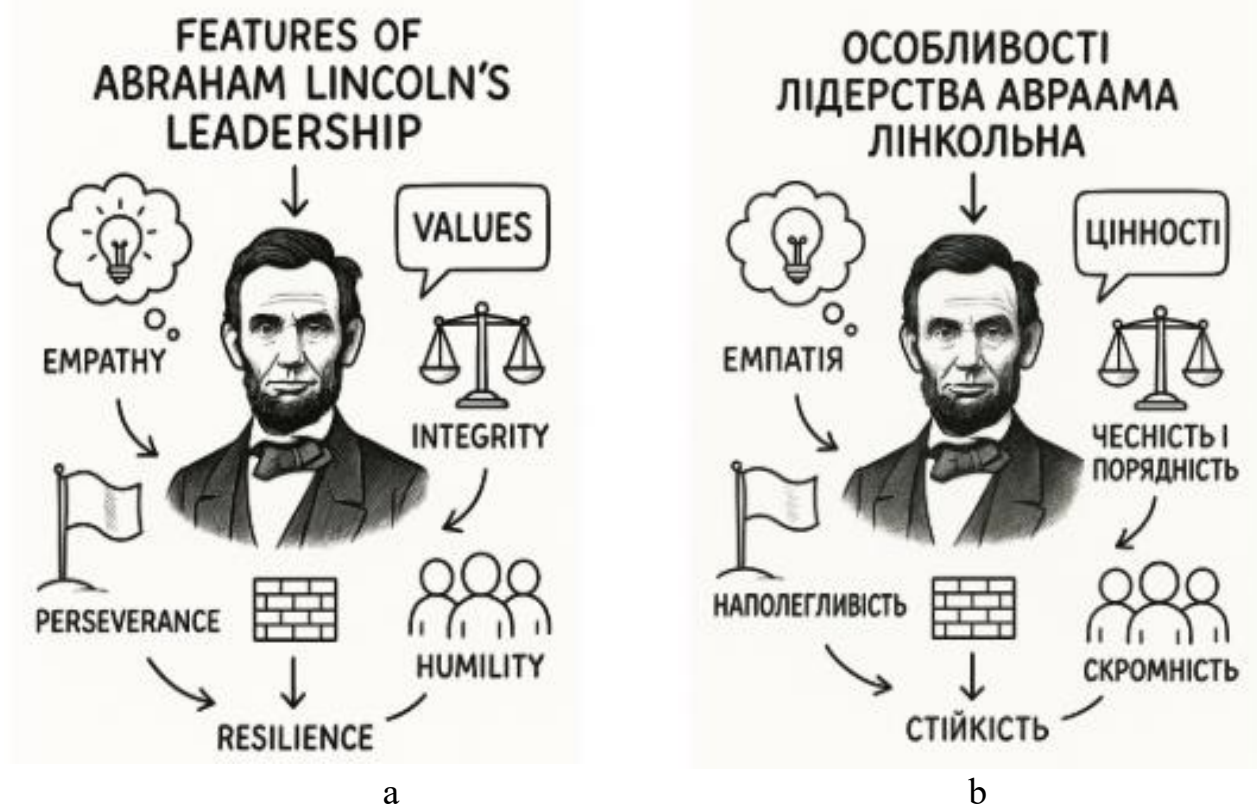

Рис. 1. Блок-схема «Особливості лідерства Авраама Лінкольна»
Джерело: побудовано програмою ChatGPT [10].

Таким чином, за допомогою ChatGPT можна суттєво скоротити трудомісткість матеріалу, який потрібно дослідити, узагальнити, скомбінувати і вивести його у вигляді графічних зображень. З рис. 1 видно, що основними ключовими якостями лідерства А. Лінкольна є: *емпатія* (уміння співпереживати та розуміти інших), *цінності* (справедливість, моральні принципи), *наполегливість* (властивість йти до поставленої мети попри труднощі) тощо. Отже, побудовані блок-схеми за допомогою ChatGPT дозволяють ефективно доносити інформацію студентам, зокрема за рахунок графічних символів (рис. 1). Наприклад, графічний символ «*лампочка*» означає – ідеї, емпатію; «*терези*» (чесність і справедливість); «*прапор*» (наполегливість, перемога); «*цегляна стіна*» (стійкість); «*група людей*» (комунікабельність, робота з іншими, смиренність). Разом зазначені графічні елементи на рис. 1 утворюють в сукупності візуальну карту-скрайбінгу, в якій наведені якості об'єднані з центральною фігурою трансформаційного лідера А. Лінкольна. Далі можна задати відповідній програмі завдання «Створи блок-схему формування цінностей А. Лінкольна» (рис. 2).

Рис. 2. Блок-схема «Основні цінності Авраама Лінкольна»
Джерело: побудовано програмою ChatGPT [10].

Як видно з рис. 2, що основними цінностями А. Лінкольна, які були закладені в його лідерство є: справедливість, свобода, поважність, любов, щирість. Ці цінності можна більш докладно студентам розкрити у вигляді теорії.

Далі можна сформуванати блок-схему щодо формування такої важливої особливості лідерства А. Лінкольна як – «наполегливість» (рис. 3).

Рис. 3. Блок-схема «Формування такої важливої особливості Авраама Лінкольна як – наполегливість»

Джерело: побудовано програмою ChatGPT [10].

Отже, проаналізувавши зміст формування такої важливої особливості А. Лінкольна як – «наполегливість», зокрема можна сказати, що в основі її лежать такі фактори: самоосвіта, політичні поразки, війна та кризи, дитинство в бідності тощо.

Висновки. Таким чином, інноваційна педагогічна технологія мальованого скрайбінгу із використанням штучного інтелекту ChatGPT, як свідчить досвід її застосування на базі Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ при підготовці студентів першого рівня вищої освіти за різними спеціальностями при викладанні дисципліни «Трансформаційне лідерство» (вибіркова дисципліна) показала свою ефективність. Її реалізація в освітньому процесі, на відміну від традиційної системи підготовки студентів, дозволила виявити такі основні її особливості, як: креативність, лаконічність, інформативність, візуалізаційність, ефективність, запам'ятовуваність. Дані особливості дозволяють якісно готувати сучасних, обдарованих менеджерів та формувати у них здатності до ефективного трансформаційного лідерства. Наведений, зокрема

досвід відомих світових лідерів, їх стратегій та тактик дозволить майбутнім випускникам ЗВО України досягнути висот у кар'єрному зростанні та вивести економіку України та організації з криз у непрості трансформаційні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сидорчук Н.Г. Скрайбінг: інновації та традиції аудіовізуальної підтримки навчального процесу. Креативна педагогіка. 2016. Вип. 11. С. 57–64. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/28870/> (дата звернення: 02.10.2025).
2. Данко А. Скрайбінг як метод у візуалізації навчального матеріалу. Проблеми сучасного підручника. 2023. № 31. С. 72–82. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-31-72-82> (дата звернення: 02.10.2025).
3. Нагорняк С. Скрайбінг як продуктивний та інтерактивний засіб для візуалізації інформації. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 55. Т.2. С. 238-245. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-38> (дата звернення: 02.10.2025).
4. Сич О.С. Скрайбінг-технології як сучасний комплексний засіб візуалізації контексту у вивченні іноземних мов : навчально-методичний посібник. Житомир : Науково-методичний центр департаменту освіти Житомирської міської ради, 2021. 76 с. URL: <https://nmc.zt.ua/wp-content/uploads/2022/09/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BD%D0%B3.pdf> (дата звернення: 02.10.2025).
5. Давидюк Г.М., Кардашук Н.В., Бойчук М.Ф. Скрайбінг як інноваційний метод візуалізації та фасилітації процесу навчання фахових молодших бакалаврів. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2024. № 1. С. 10–15. URL: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.1.2> (дата звернення: 02.10.2025).
6. Чехместрук І. Новітні методи візуалізації навчального матеріалу під час підготовки майбутніх педагогів. Сучасні інформаційні методи навчання в підготовці фахівців : збірник наукових статей. 2018. Вип. 51. С. 388–392. URL: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d66db7d-732d-41da-bda9-5f0171978047/content> (дата звернення: 02.10.2025).
7. Луценко Б.В. Природа й сутність лідерських якостей. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. 2020. № 68(1). С. 90–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2020_68%281%29__20 (дата звернення: 02.10.2025).
8. Гудвін Д.К. Лідерство в буремні часи. Харків : Віват, 2021. 589 с.
9. Сайт Мінфін. США зберігають лідерство у світовій економіці. 20 найбільших країн за ВВП у 2024 році. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/08/20/133588537/> (дата звернення: 02.10.2025).
10. Сайт ChatGPT. Побудова блок-схем на тему лідерства Авраама Лінкольна. URL: <https://chatgpt.com/c/68cd2d79-92a4-832f-8560-082d5f717955> (дата звернення: 02.10.2025).

Золотарьова О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Дрогобич, Україна,
oksana.zolotarova@donntu.edu.ua

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАПРЯМІВ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ І СТУДЕНТАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан та особливості розвитку освіти обдарованих дітей і молоді в Україні в умовах воєнного стану. Підкреслено, що попри значні втрати в освітній сфері, українська система освіти продовжує функціонувати, реформуватися й удосконалюватися, створюючи унікальний досвід адаптації до кризових умов. Особливу увагу приділено діяльності науковців, педагогів, державних інституцій і приватних компаній і організацій, які займаються проблемами виявлення та розвитку обдарованості в країні. Окреслено роль програм і проєктів, спрямованих на формування лідерських якостей у школярів і молоді. Показано, що розвиток лідерської обдарованості стає одним із ключових напрямів сучасної педагогіки. Важливим аспектом визначено міжнародну підтримку освітніх і наукових ініціатив, зокрема через програми академічної співпраці, гранти та стипендії, які сприяють інтеграції української освіти у світовий науково-освітній простір.

Окремо висвітлено приклад соціального партнерства бізнесу й освіти через проєкти, спрямовані на підтримку талановитих школярів і студентів. Наголошено на важливості дотримання принципу наступності між загальною та вищою освітою у роботі з обдарованими дітьми.

Зроблено висновок, що, незважаючи на воєнні виклики, в Україні триває цілеспрямована робота з пошуку, підтримки й розвитку обдарованих учнів і студентів. Ця діяльність сприяє збереженню й зміцненню людського потенціалу нації та формує основу для відбудови і майбутнього розвитку української держави.

Ключові слова: обдаровані і талановиті діти і молодь, освіта обдарованих в Україні, педагогічна і соціальна підтримка обдарованих.

Abstract. The article “Analysis of certain directions of work with gifted schoolchildren and students in the conditions of martial state in Ukraine” examines the current state and features of the development of education for gifted children and youth in Ukraine under martial law. It is emphasized that despite significant losses in the educational sphere, the Ukrainian education system continues to function, reform and improve, creating a unique experience of adapting to crisis conditions. Particular attention is paid to the activities of scientists, teachers, state institutions and private companies and organizations that deal with the problems of identifying and developing giftedness in the country. The role of programs and projects aimed at forming

leadership qualities in schoolchildren and youth is outlined. It is shown that the development of leadership talent is becoming one of the key areas of modern pedagogy. An important aspect is identified as international support for educational and scientific initiatives, in particular through academic cooperation programs, grants and scholarships that contribute to the integration of Ukrainian education into the global scientific and educational space. An example of social partnership between business and education through projects aimed at supporting talented schoolchildren and students is separately highlighted. The importance of adhering to the principle of continuity between general and higher education in working with gifted children is emphasized. It is concluded that, despite the military challenges, purposeful work continues in Ukraine to search for support and develop gifted pupils and students. This activity contributes to the preservation and strengthening of the human potential of the nation and forms the basis for the reconstruction and future development of the Ukrainian state.

Keywords: gifted and talented children and youth, education of the gifted in Ukraine, pedagogical and social support of the gifted.

Найскладніші часи свого існування Україна намагається пережити не лише так, щоб зберегти державність і здобутки попередніх поколінь українців, а й намагаючись розвиватися і створювати нове у майже усіх сферах свого життя. Значною мірою цей процес торкнувся і вітчизняної системи освіти, яка не просто продовжує працювати, а й демонструє здатність розвиватися, удосконалюватися і набувати свого унікального досвіду, важливість якого ми навіть поки що не усвідомлюємо.

В результаті воєнної агресії українські заклади освіти втратили не лише сотні приміщень, а і тисячі педагогів та учнів. І великими викликами було не втратити цілісності і змістовності навчального процесу, а також високого рівня підготовки школярів і студентів. Такий важкий і довготривалий період воєнних дій звісно не міг не позначитися за освітніх можливостях країни, у тому числі реформах і інноваційному розвитку. Проте українська освітня система не лише не зруйнувалася, а й розбудувала таку мережу дистанційного навчання, яка охоплює сьогодні не лише усю країну, а й десятки країн світу, де зараз перебувають українські діти і студенти. Таким чином, робота з навчання і розвитку українців триває. Це стосується і тих учнів, що мають високі освітні потреби, оскільки робота з виховання нового покоління обдарованих українців триває. В цій статті ми спробуємо це довести, а також проаналізувати як, завдяки чому і кому цей процес відбувається.

Питаннями феномену обдарованості і розвитку обдарованих дітей і молоді активно займаються як українські, так і зарубіжні науковці. В Україні склалися цілі наукові школи з вивчення як українського, так і зарубіжного досвіду пошуку

і розвитку обдарованих дітей, працює Інститут обдарованої дитини Національної Академії Педагогічних Наук України [1].

Дослідницькі праці з вивчення теоретичних засад обдарованості та практики соціально-педагогічних умов її розвитку в Україні та за кордоном належать таким українським науковцям, як: В. Алфімов, О. Антонова, О. Бевз, О. Бочарова, І. Гавриш, М. Гальченко, О. Золотарьова, М. Довга, М. Кабанець, Л. Кокоріна, Г. Костюк, О. Кульчицька, А. Малиношевська, Д. Перепадя, Л. Пуховська, А. Скирда, П. Тадеєв, Т. Яценко та інші.

Багато дослідницьких робіт стосовно різних аспектів педагогічної та соціальної підтримки обдарованих дітей різного віку та студентів було підготовано і оприлюднено українськими науковцями протягом останніх років, і деякі вже навіть під час воєнного стану, що свідчить про актуальність і важливість таких досліджень для вітчизняної науки.

Мета статті – проаналізувати окремі напрямки роботи з обдарованими школярами і студентами в умовах воєнного стану в Україні.

Війна внесла великі зміни в організацію українського освітнього простору. Українські педагоги зуміли в складних умовах повністю реформувати освіту в питаннях організації надання освітніх послуг, перебудувавши свою діяльність в онлайн формат, запровадивши тривале дистанційне і «змішане» навчання, а також постійно модернізуючи і цифровізуючи більшість навчально-розвивальних ресурсів і функцій, вивчаючи сучасні інформаційні ресурси і швидко опановуючи можливості штучного інтелекту. Саме тому вкрай важливими виявилися переваги гарно освіченого суспільства, здатного до самоорганізації і генерування нових ідей, а також діджиталізація, яка охопила різні сфери нашого життя і стала візитівкою сучасної України.

Одним з основних вимог часу стало особистісне лідерство. Вміння брати на себе відповідальність, швидко приймати складні рішення, вести за собою і об'єднувати навколо себе кращих людей – це ознаки справжнього лідерства. Саме це є вкрай важливим для виживання як окремої людини, так і цілого народу. Деякі країни давно зрозуміли, що саме свідоме виховання лідерських здібностей і є важливою умовою збереження нації.

Серед різних типів обдарованості виділяється лідерська обдарованість. Одним з найсучасніших підходів у роботі з обдарованими дітьми і молоддю в світі є саме той, що пов'язаний з пошуком і вихованням майбутніх лідерів. В Україні не лише до війни працювали школи лідерства, спеціальні програми і курси розвитку лідерства, а й багато з них продовжує працювати, не зважаючи на воєнні дії. Наприклад, програма «Лідер у Мені», заснована **FranklinCovey Education Ukraine**, як частина міжнародної освітньої компанії **FranklinCovey**, що працює у більш ніж 90 країнах світу. Програма допомагає

дітям і педагогам формувати навички лідерства, ефективної комунікації та командної роботи. Проєкт пропонує спеціальні програми для дітей, для педагогів і для сімей. [2]

Працюють в Україні також і інші програми розвитку лідерства, а саме: програма «Українська академія лідерства», яка є платформою особистісного та суспільного розвитку для молоді на основі цінностей. Академія поєднує річну програму між школою та університетом для вмотивованих підлітків 16-20 років та масштабні соціальні проєкти для суспільства [3]; програма «Лідери майбутнього» для підлітків, що допомагає розвивати критичне мислення, навички комунікації та роботи в команді, яка створена Українською Школою Управління [4]; програма «The School for Future Leaders» для студентів, яка реалізується Економічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка у співпраці з центром «Дія.Бізнес» [5] і ще багато інших. Усі ці програми і проєкти допомагають сучасній Україні у пошуках і вихованні справжніх лідерів майбутнього, здатних направити свої обдарування на благо і розвиток країни і світу.

Зрозуміло, що в умовах, які склалися, Україна не могла би обійтися без допомоги інших країн. Допомога позначилася і на сфері освіти. Академічна спільнота різних країн світу, особливо Європейського Союзу, включилася у активну підтримку України. Це допомогло розпочати або продовжити різні навчально-розвивальні програми, освітні проєкти та наукові дослідження, що у свою чергу сприяло підтримці як українських педагогів і науковців, так і найкращих учнів і студентів. Навчальні заклади отримали гранти для розвитку і проведення досліджень, для фінансування програм обміну викладачів та студентів, для стипендіальної підтримки найрозумніших і найталановитіших дітей і молоді. Така міжнародна підтримка і співпраця очевидно була і є вкрай важливою у справі не лише педагогічної, а й психологічної та соціальної підтримки юних обдарувань в Україні. Наприклад, Європейська програма академічної співпраці “Ukraine Digital: Ensuring Academic Success in Times of Crisis” Німецької служби академічних обмінів (DAAD) працює з 2022 року [6]. Програма системно надає індивідуальні наукові стипендії найкращим українським студентам, а також пропонує можливість викладачам вітчизняних університетів встановлювати і підтримувати зв'язки з колегами в рамках наукових стажувань в німецьких університетах. Така співпраця безумовно сприяє інтернаціоналізації не лише вищої освіти, а й освіти обдарованих. Справа всебічної підтримки найкращих набула нового міжнародного поштовху.

Системний підхід в роботі з обдарованими і талановитими дітьми і молоддю є особливо цінним. Саме системною роботою з пошуку талановитих дітей і почала займатися українська фармацевтична компанії «Biopharma» (м. Біла

Церква, Україна), яка є сучасним виробничим комплексом, що займається науковими розробками в області медицини і фармації. Компанія, з огляду на свою діяльність, зацікавлена у розвитку біологічних наук, у тому числі інноваційних напрямків діяльності. [7]

У квітні 2024 року компанія «Biorpharma» стала головним спонсором Всеукраїнської олімпіади з біології, що відбувалася на базі біологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, посприявши таким чином пошуку учнів, обдарованих у природничих науках. За результатами олімпіади найкращих школярів, учнів 8-10 класів, запросили на навчання до новоствореної «БіоШколи», навчальний курс якої розроблено саме на базі програми міжнародних олімпіад та дисциплін, які застосовуються в біотехнологічних процесах. Влітку 2024 року вперше запрацювала літня «БіоШкола» для обдарованих дітей, що цікавляться біологією. Інноваційність проекту полягає у тому, що компанія намагається поєднати теоретичну підготовку з сучасною практичною підготовкою юних обдарувань. Талановиті учні мають можливість отримувати унікальний досвід роботи із сучасним професійним обладнанням підприємства, що сприяє підвищенню мотивації учасників програми. Але компанія на цьому не зупинилася і вже навесні 2025 року повідомила, що готова не лише допомагати виявляти обдарованих школярів і фінансувати для них програми розвитку, а й продовжувати підтримувати талановитих студентів. З цією метою «Biorpharma» запроваджує інноваційну освітню програму з підготовки бакалаврів «Хімія біомолекул» у Навчально-науковому інституті високих технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Програма передбачає надання грантів на навчання найбільш вмотивованим і талановитим студентам, що є важливим елементом соціальної підтримки обдарованої молоді.

Дотримання принципу наступності є вкрай важливим, проте наразі існує проблема забезпечення його реалізації в роботі з обдарованими і талановитими учнями. Послідовність в роботі з обдарованими і талановитими дітьми, юнацтвом та молоддю відповідає принципу наступності між загальноосвітньою і вищою школами у забезпеченні педагогічної і соціальної підтримки тих, хто має високі освітні потреби. Таким чином, ми бачимо яскравий приклад реалізації принципово нових підходів і методів в роботі з обдарованими школярами і студентами, які формуються і починають реалізовуватися не дивлячись на усі труднощі воєнного часу. І окремо слід підкреслити той факт, що такі проекти виникають на запит українського бізнесу і за його фінансової і практичної підтримки, однак приватні ініціативи ефективно співпрацюють з державними навчальними і науковими інституціями. Окрема перевага таких проектів полягає у тому, що вони готують нові кадри майбутнього для нашої країни і враховують

актуальні внутрішні запити. Отже у майбутньому молоді таланти не будуть шукати навчальні заклади і роботу за кордоном, оскільки вони вже зі школи знають, що потенційно забезпечені цим в Україні.

Таким чином, ми розглянули окремі шляхи роботи з обдарованими учнями в Україні в непростих умовах воєнного стану. Слід зазначити, що у українського суспільства попереду ще багато роботи з подолання важких наслідків війни як у сфері освіти загалом, так і в галузі освіти обдарованих. Серед питань, що потребують вирішення, такі, як необхідність актуалізувати цілі і задачі роботи з обдарованими дітьми, розробити відповідні стандарти і програми, узгодити взаємодію учасників освітніх процесів з питань виховання і розвитку обдарованих дітей і молоді, удосконалювати шляхи виявлення обдарованості, а також створювати спеціальні програми підготовки педагогів, що працюють з дітьми, що мають високі здібності, таланти та обдарування. Проте найважливішим є те, що ця непроста робота не припиняється в українському суспільстві і науково-педагогічному середовищі навіть зараз. Боротьба триває не лише за незалежність і території країни, а й за збереження і розвиток унікального людського потенціалу, і кожен крок на цьому шляху допомагає створювати наше омріяне українське майбутнє вже сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інститут обдарованої дитини НАПН України [Офіційний сайт]. Режим доступу: <https://iod.gov.ua/ua>.
2. FranklinCovey Education Ukraine: Програма «Лідер у Мені». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://leaderinme.org.ua/>.
3. Українська академія лідерства. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ual.ua/>.
4. Українська Школа Управління: програма «Лідери майбутнього». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ushu.org.ua/programs/lidery-maybutnoho/>.
5. Економічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Режим доступу: <https://economy.knu.ua/2025/09/09/>.
6. DAAD Україна. Німецька служба академічних обмінів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.daad.de/en/information-services-for-higher-education-institutions/further-information-on-daad-programmes/ukraine-digital/>.
7. Biopharma [Офіційний сайт]. Режим доступу: <https://biopharma.ua>.
8. Золотарьова О.В., Клименко Н.Б. Сучасні тенденції в організації роботи з обдарованими учнями в Україні. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26 травня 2025 року). / Упоряд. М. Ю. Мельник, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. – 1000 с. – С. 328-333. Режим доступу: https://iod.gov.ua/content/events/74/naukovo-praktichniy-onlayn-seminar-obdarovanist--metodi-dagnostiki-ta-shlyahi-rozvitku_publications.pdf?1749714226.2887.

Зубков Р. С.,
доктор економічних наук,
професор кафедри підприємництва, управління та адміністрування,
Миколаївський інститут розвитку людини Університету «Україна»,
м. Миколаїв, Україна,
e-mail: nauka.ua82@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-8894-5724

СИНЕРГІЯ ІНТЕЛЕКТІВ: ЕКОНОМІКА НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ОБДАРОВАНІСТІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація: У статті розглядається концепція синергії інтелектів у контексті економіки нових можливостей, що виникають в епоху штучного інтелекту. Аналізуються переваги та виклики, які постають перед обдарованими особами в умовах швидких технологічних змін.

Ключові слова: синергія інтелектів, штучний інтелект, обдарованість, економіка можливостей.

Abstract: The article examines the concept of synergy of intelligences in the context of the economy of new opportunities arising in the era of artificial intelligence. The advantages and challenges faced by gifted individuals in the context of rapid technological changes are analyzed.

Keywords: synergy of intelligences, artificial intelligence, giftedness, economy of opportunities.

Сучасний світ переживає епоху стрімкого розвитку технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), що суттєво змінює економічні, соціальні та культурні парадигми. Цей процес не лише трансформує способи виробництва, споживання й комунікації, але й переформатує саму природу людської діяльності, мислення та взаємодії. У цьому контексті виникає нова, прогресивна концепція – синергія інтелектів, яка передбачає глибоку інтеграцію різних форм інтелекту: людського, штучного, колективного, а також емоційного й соціального. Така інтеграція спрямована на досягнення спільних цілей, вирішення складних проблем і створення інноваційних рішень, які неможливі в умовах ізольованого функціонування будь-якого з цих інтелектів окремо. Особливо важливим аспектом синергії інтелектів є її потенціал для обдарованих людей, які можуть використовувати свої виняткові здібності в умовах постійно змінюваного технологічного середовища, де традиційні підходи до творчості, навчання чи професійної діяльності вже не забезпечують конкурентних переваг [2].

Обдарованість, як феномен, завжди була предметом досліджень у психології, педагогіці, соціології та навіть філософії. Проте у сучасному світі, де штучний інтелект стає невід'ємною частиною повсякденного життя, важливо не просто досліджувати обдарованість, а переосмислити її роль у новому технологічному контексті. Обдаровані особистості, які характеризуються

високим рівнем креативності, критичного мислення, здатністю до швидкого навчання та інтеграції знань з різних галузей, можуть стати каталізаторами системних змін. Вони здатні генерувати нові ідеї, розробляти інноваційні продукти та послуги, а також формувати нові культурні й соціальні практики. Однак для повноцінної реалізації цього потенціалу необхідна синергія – взаємодія людського інтелекту з можливостями штучного інтелекту. Саме таке поєднання дозволяє поєднати унікальну людську креативність, інтуїцію, емоційний інтелект і моральні орієнтири з аналітичною потужністю, швидкістю обробки даних та масштабованістю ШІ. Це веде до створення інноваційних рішень у таких сферах, як медицина, освіта, енергетика, сільське господарство, мистецтво, наука тощо.

Проте, разом із новими можливостями виникають і серйозні виклики. Обдаровані особи, незважаючи на свої виняткові здібності, можуть стикатися з труднощами в адаптації до швидко змінюваного середовища, де традиційні навички, знання й навіть підходи до мислення можуть втратити свою актуальність протягом кількох років або навіть місяців. У такому контексті важливо не лише розвивати обдарованість, а й забезпечувати її носіям підтримку, ресурси та інструменти для ефективної взаємодії з новими технологіями. Це включає доступ до сучасних освітніх програм, менторства, міждисциплінарних платформ, а також психологічну підтримку, оскільки обдаровані люди часто переживають підвищений рівень тривоги, перфекціонізму чи відчуття ізоляції. Крім того, необхідно формувати культуру, яка цінує не лише інтелектуальні досягнення, а й емоційну зрілість, етичну відповідальність та здатність працювати в команді. Без цього синергія інтелектів ризикує перетворитися на конфлікт інтересів між людиною та машиною, а не на продуктивну співпрацю [1].

Крім того, синергія інтелектів може сприяти розвитку нових форм співпраці між людьми та машинами, що змінює саму природу праці, навчання та творчості. Наприклад, у сфері освіти це може проявлятися у використанні адаптивних навчальних систем, які враховують індивідуальні когнітивні особливості, темп навчання, інтереси та мотивацію учнів. Такі системи, побудовані на основі ШІ, можуть не лише персоналізувати освітній процес, а й виявляти приховані таланти, які залишаються непоміченими в традиційних умовах. У бізнесі синергія інтелектів реалізується через створення гібридних команд, де людські та штучні інтелекти працюють разом для досягнення спільних цілей: людина формулює стратегію, визначає цінності й етичні рамки, а ШІ оптимізує процеси, аналізує дані та пропонує альтернативні рішення. У науці такий підхід дозволяє прискорити темпи досліджень, виявляти нові закономірності та моделювати складні системи, які раніше були недосяжними для людського розуму. У мистецтві синергія інтелектів породжує нові жанри, форми вираження та

способи взаємодії з аудиторією, де ШІ виступає не як заміна творцю, а як інструмент, що розширює його можливості.

Важливо також зазначити, що синергія інтелектів не є автоматичним процесом – вона вимагає свідомого формування інституційних, освітніх та культурних умов. Це означає необхідність розробки нових підходів до освіти, які закладають основи критичного мислення, цифрової грамотності, етичного використання технологій та здатності до постійного навчання. Управління в умовах синергії інтелектів також потребує нових компетенцій: лідерам необхідно вміти координувати взаємодію між людьми та системами, балансувати між ефективністю та етикою, а також створювати середовище, яке сприяє інноваціям без ризику втрати людської автономії. Соціальна політика, у свою чергу, має забезпечувати рівний доступ до технологій, захист прав інтелектуальної власності, а також підтримку тих, хто опиняється у небезпеці втратити свою роль у новій економіці знань [4].

Отже, синергія інтелектів у епоху штучного інтелекту є не просто технологічним трендом, а фундаментальним зрушенням у розвитку людської цивілізації. Вона визначає нову економіку можливостей для обдарованості, де таланти можуть розкриватися на небувалому рівні завдяки взаємодії з інтелектуальними системами. Однак ця можливість не є гарантованою – вона вимагає свідомих зусиль з боку освітніх інституцій, держави, бізнесу та самого суспільства. Успішна реалізація концепції синергії інтелектів може стати запорукою сталого, інклюзивного та інноваційного розвитку суспільства в умовах глибоких технологічних змін. Вона дозволяє не лише адаптуватися до майбутнього, а й активно формувати його, зберігаючи при цьому людську гідність, творчість та моральні цінності як основу цивілізаційного прогресу. У цьому сенсі синергія інтелектів – це не просто інструмент, а нова філософія взаємодії людини зі світом, у якому технології стають продовженням людського розуму, а не його заміною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С.І. Інтелектуальна власність в умовах цифровізації. Вісник Національної академії наук України. 2020. № 10. С. 45-50.
2. Козак М., Щигельська Г. Штучний інтелект: добро чи зло? URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/74515814.pdf>
3. Кузьменко Т.Ю. Освіта в епоху штучного інтелекту: виклики та можливості. Освіта і суспільство. 2021. № 3. С. 12-18.
4. Левченко О.І. Технології штучного інтелекту в освіті: перспективи та ризики. Науковий вісник. 2023. № 2. С. 22-28.
5. Сидоренко В.І. Синергія інтелектів: нові горизонти для бізнесу. Економіка України. 2022. № 1. С. 30-35.

Іванов В. Л.,
директор, вчитель історії
КЗ “Харківська гімназія № 67
Харківської міської ради”,
150317ivvll05@gmail.com

Шаповал О.В.,
вчитель англійської мови
КЗ “Харківська гімназія № 67
Харківської міської ради”,
olgavasylivnashapoval@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ ЗАВДАННЯ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядається питання підвищення мотивації і зацікавленості учнів в активній роботі на уроках в умовах дистанційного навчання шляхом активного впровадження інтерактивних технологій, зокрема - використання веб-квестів, онлайн-пазлів та інтерактивних робочих аркушів.

Ключові слова: інтерактивні завдання, інтерактивні технології, дистанційне навчання, мотивація, веб-квест, онлайн-пазл, інтерактивний робочий аркуш.

Abstract. The article deals with the issue of increasing students' motivation and interest in active work at the lessons in distance learning through the active implementation of interactive technologies, in particular - the use of web quests, online puzzles and interactive worksheets.

Keywords: interactive tasks, interactive technologies, distance learning, motivation, web quest, online puzzle, interactive worksheet.

Сучасний світ з його швидким розвитком техніки, впровадженням дистанційного та змішаного навчання ставить перед педагогічними працівниками, учнями та батьками велику кількість викликів. Щодня ми, вчителі, всі поглиблюємо свої теоретичні знання та опановуємо нові практичні навички з єдиною метою – зробити уроки більш цікавими, насиченими та мотивуючими.

Сьогодні навчання давно перестало бути механічним запам'ятовуванням інформації. Навчання у сучасному світі – це не тільки опанування теоретичних знань, але також - набуття уміння бути гнучкими настільки, щоб мати змогу використовувати знання та навички на практиці за будь-яких умов.

Сучасний освітній простір характеризується новою парадигмою освіти, яка заснована на індивідуалізації і диференціації освіти, варіативності та альтернативності освітніх систем, прогностичності та адаптованості до змінних умов соціально-економічного середовища, інтересах і здібностях тих, хто навчається. Відповідно до даної парадигми освіта повинна сприяти розвитку

людини у процесі розвиваючого способу життя, будуватись на діагностиці розвитку особистості, перейти до виховання культури людської гідності. Сучасні світові стандарти в галузі освіти передбачають підготовку висококваліфікованих спеціалістів, здатних інтегрувати теоретичні знання і практичні уміння в цілісну систему, володіти новими технологіями тощо. Розвиток освіти багато в чому визначає стан майбутнього суспільства, культури та особистості. Освіта формує людину, озброює її знаннями, виховує громадянські якості, вміння думати й працювати, спілкуватись і відпочивати, жити суспільним чином і водночас бути індивідуально неповторною особистістю. [1, с. 11].

З початком пандемії коронавірусу ми, педагоги України, разом з усіма прогресивними країнами світу, були змушені перевести навчання в режим онлайн, опанувати нові знання і сформувати нові звички. З початком війни нам стало ще складніше: тепер Zoom, Google Meet та інші платформи доступні не за розкладом уроків, а тільки коли наявний доступ до мережі Інтернет. Але нас, працівників освітнього фронту, ніщо і ніхто не зупинить на шляху до мети – навчання і виховання майбутнього цвіту нашої нації.

У таких умовах ми прагнемо зробити процес навчання якомога цікавішим для учнів. Одним з найдієвіших інструментів, на нашу думку, є використання інтерактивних завдань.

Слово „інтерактив” прийшло до нас з англійської від слова „inter” – взаємний і „act” – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [2, с.9].

Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається тільки шляхом постійної, активної взаємодії всіх студентів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці) де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Викладач під час інтерактивного навчання виступає як організатор процесу навчання, консультант, фасилітатор, який ніколи не „замикає” навчальний процес на собі. Головними у процесі навчання є зв'язки між студентами, їхня взаємодія і співпраця. Результати навчання досягаються взаємними зусиллями учасників процесу навчання, студенти беруть на себе відповідальність за результати навчання. [3, с. 16]

Крім того, використання інтерактивних методів дозволяє реалізувати ідею співробітництва тих, хто навчає і тих, хто навчається, вчить їх конструктивній взаємодії, сприяє оздоровленню психологічного клімату на уроці, створює доброзичливу атмосферу. [3, с. 17]

Сьогодні існує велике різноманіття інтерактивних завдань, але серед хотілось би виділити ті, що довели свою актуальність та доцільність під час дистанційного навчання:

- веб-квести;
- онлайн-пазли;
- інтерактивні робочі аркуші.

Веб-квести можна використовувати з учнями будь-якого віку і на будь-якому уроці, оскільки ці інтерактивні завдання мають ряд беззаперечних переваг:

- зображення-шаблони завжди цікаві та яскраві, що додатково мотивує учнів працювати з ними та покращують емоційний фон уроку;
- до активної роботи долучаються всі учні: кожен має змогу висловитись, потренуватись у висловлюванні своїх думок та доведенні власної точки зору;
- працюючи над проходженням веб-квесту, всі учні мають бути уважними, адже необхідно запам'ятовувати об'єкти, які вже були відкриті;
- учні можуть проходити квест самостійно, якщо вони не мали змоги бути присутніми на уроці.

Все це робить урок яскравим, динамічним, сучасним.

Завдання, закладені у веб-квест, можуть бути різноманітними. Шукати питання та давати на них відповіді буде цікаво як учням середньої школи, так і старшій.

Для нас, як для педагогів, створення веб-квестів завжди є цікавим процесом, який допомагає зробити урок та підготовку до нього сучасними та динамічними. Використовуючи нові шаблони, добираючи їх відповідно до теми, формулюючи запитання, ми маємо змогу перейти на новий для себе рівень викладання.

Не менш цікавими наповненням уроку можуть стати інтерактивні пазли.

Працюючи з пазлом, діти мають розподілити слова або малюнки, розміщені на закритих елементах пазла, до категорій, що розміщені вище, і, таким чином, скласти весь малюнок. Пазл зручно складати як на уроці, так і використовувати в якості індивідуального або домашнього завдання.

Створення онлайн-пазлів є зручним для вчителя, а можливість зберігати їх в окремих тематичних групах дозволяє швидко знаходити потрібне завдання.

Інтерактивні робочі аркуші також допоможуть зробити урок або індивідуальну самостійну роботу учня більш динамічною та цікавою, адже дозволяють кожному виконавцю завдання працювати у власному темпі та дають зворотний зв'язок у режимі реального часу, дозволяючи перевірити виконану роботу і проаналізувати допущені помилки.

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що створення і використання веб-квестів, онлайн-пазлів та інтерактивних робочих аркушів має ряд переваг:

- яскраві завдання зацікавлюють учнів своїм виглядом;
- веб-квести та онлайн-пазли можуть бути створені для всіх учнів усіх ланок: від початкової до старшої школи;
- створення завдань не вимагає від вчителя багато часу та сил;

- веб-квести та онлайн-пазли суттєво покращують емоційний фон уроку і дають змогу учням практикувати розмовні навички, працювати з лексикою та граматику у формі гри;

- суттєво економлять час вчителя: створені завдання можуть бути використані скільки завгодно разів.

Отже, використання інтерактивних завдань може суттєво підвищити зацікавленість учнів в опануванні навчального матеріалу в умовах дистанційного навчання та зробити уроки більш динамічними і сучасними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
2. Пометун О. І., Пирожено Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.
3. Пометун О. І., Побірченко Н. С., Коберник Г. І., Комар О. А., Торчинська Т. А. Інтерактивні технології: теорія та методика. - Умань-Київ, 2008

Ігнатенко М. Г.,

*здобувач освіти ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»
mihasl806@gmail.com*

Антоненко І. В.,

*викладач ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»,
ant.texn@gmail.com*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І CNC-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ІНЖЕНЕРНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано вплив поєднання штучного інтелекту та сучасних комп'ютерних програм на розвиток обдарованості здобувачів освіти. Розглянуто інноваційні підходи до формування технічної, наукової й творчої обдарованості засобами цифрових технологій, зокрема CAD/CAM/CNC-систем, програм AutoCAD, ArtCAM, CorelDRAW, SolidWorks, Blender, а також інтелектуальних освітніх платформ на основі AI. Визначено роль штучного інтелекту у персоналізації навчання, підтримці дослідницької діяльності, розвитку критичного мислення й творчої ініціативи. Узагальнено практичні напрями застосування цифрових інструментів для розкриття потенціалу обдарованих дітей і молоді.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, інженерна освіта, цифрові технології, AutoCAD, ArtCAM, AI-тьютор, STEM.

Abstract. The article analyzes the impact of combining artificial intelligence and

modern computer programs on the development of giftedness among learners. Innovative approaches to fostering technical, scientific, and creative giftedness through digital technologies are examined, including CAD/CAM/CNC systems, software such as AutoCAD, ArtCAM, CorelDRAW, SolidWorks, and Blender, as well as AI-based educational platforms. The role of artificial intelligence in the personalization of learning, support of research activities, and development of critical thinking and creative initiative is identified. Practical directions for applying digital tools to unlock the potential of gifted children and youth are summarized. Keywords: artificial intelligence, giftedness, engineering education, digital technologies, AutoCAD, ArtCAM, AI tutor, STEM.

Вступ. Сучасна освіта переживає трансформаційний етап, пов'язаний із цифровізацією, автоматизацією та розвитком штучного інтелекту [1]. Нові технології створюють умови, у яких здобувач освіти стає не пасивним споживачем інформації, а активним учасником освітнього процесу – дослідником, винахідником, творцем.

Для обдарованих дітей і студентів це відкриває якісно нові можливості самореалізації. Штучний інтелект у поєднанні з сучасними комп'ютерними програмами створює середовище, яке адаптується до рівня підготовки здобувача, підтримує його пізнавальний інтерес, стимулює розвиток аналітичного, креативного та інженерного мислення [2].

В умовах переходу до індустрії 4.0 та концепції «розумного навчання» штучний інтелект перестає бути лише технічним інструментом – він стає партнером у процесі пізнання, розвитку та дослідження [3].

1. Поєднання штучного інтелекту та цифрових технологій в освіті

Розвиток штучного інтелекту спричинив появу нових освітніх форматів, у яких навчання базується на персоналізації, адаптивності та гнучкості [4]. Інтелектуальні системи аналізують поведінку здобувача освіти, визначають його сильні сторони, стиль навчання та темп опанування матеріалу.

AI-платформи, такі як *ChatGPT, Khanmigo, Coursera AI, Copilot, SAGE AI* та інші [5], забезпечують:

- адаптацію складності навчального контенту;
- автоматичне пояснення складних понять;
- рекомендації для самостійного навчання;
- миттєвий зворотний зв'язок;
- підтримку дослідницьких проектів обдарованих учнів.

Такі системи виконують функції персонального тьютора або менторської платформи, що особливо важливо для дітей із високим рівнем пізнавальної активності. Вони дозволяють учням самостійно обирати траєкторію навчання, ставити власні цілі, проводити експерименти, моделювати результати [6].

2. Розвиток технічної обдарованості через комп'ютерне моделювання

Технічна та інженерна обдарованість є однією з найскладніших форм інтелектуального розвитку, адже вона передбачає здатність поєднувати аналітичне мислення, просторову уяву, логіку та креативність [7].

Комп'ютерні програми *AutoCAD*, *ArtCAM*, *SolidWorks*, *CorelDRAW*, *Tinkercad* та інші надають унікальні можливості для формування цих здібностей [8]. Робота з цифровими моделями дозволяє здобувачам освіти:

- розвивати просторове й системне мислення;
- засвоювати принципи інженерного проектування;
- створювати власні конструкції, макети, 3D-моделі;
- оцінювати ефективність рішень за допомогою симуляцій та віртуального тестування.

Інтеграція AI у такі середовища розширює можливості користувачів: штучний інтелект може прогнозувати помилки, оптимізувати траєкторії руху інструментів у CNC-системах, аналізувати параметри конструкцій [9]. Це формує у здобувачів уважність, точність, здатність до логічного аналізу та творчого вирішення проблем.

3. Освітнє середовище для розвитку обдарованості: від інформатики до STEM

Важливою тенденцією сучасної освіти є перехід від традиційного викладання до міждисциплінарних моделей – STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) і STEAM (із додаванням Art) [10].

Саме в такому середовищі штучний інтелект і цифрові технології стають засобом розкриття потенціалу обдарованих учнів. Вони навчаються мислити проєктно, планувати етапи розробки, застосовувати наукові знання у практичних ситуаціях [11].

Наприклад, під час роботи над проєктами з 3D-моделювання або робототехніки учні використовують інтелектуальні системи для оптимізації коду, прогнозування поведінки роботів, підбору матеріалів [12]. Це створює умови для інтеграції штучного інтелекту не лише як технологічного ресурсу, а як педагогічного інструменту підтримки творчої активності.

4. Вплив інтелектуальних технологій на формування дослідницьких і творчих компетентностей

AI-технології сприяють розвитку у здобувачів освіти таких важливих якостей [13]:

- **критичного мислення** – через аналіз рішень, порівняння результатів і пошук альтернатив;
- **креативності** – завдяки створенню власних цифрових продуктів (дизайнів, моделей, алгоритмів);

- **самоорганізації** – через планування власного навчального маршруту;
- **дослідницької культури** – через експериментування, тестування та аналіз даних.

Обдаровані діти у процесі роботи з AI швидко переходять від засвоєння знань до створення інновацій. Вони бачать технологію не як «інструмент виконання завдань», а як **партнера у мисленні**, що підсилює їхній потенціал [14].

Таким чином, використання штучного інтелекту в освітньому процесі сприяє переходу від репродуктивного до творчо-дослідницького навчання [15].

5. Перспективи розвитку освітнього простору для обдарованих дітей

Майбутнє освіти полягає у створенні **інтелектуально гнучких освітніх екосистем**, у яких цифрові технології, штучний інтелект і комп'ютерні програми об'єднані для розвитку талантів і обдарованості [3, 11].

Такі екосистеми забезпечують:

- безперервний моніторинг навчальних досягнень;
- автоматизоване оцінювання і рекомендації;
- формування персональних освітніх траєкторій;
- інтеграцію творчих і дослідницьких завдань у цифровому форматі.

Поєднання штучного інтелекту, CAD/CAM/CNC-технологій, 3D-моделювання та віртуальної реальності (VR/AR) відкриває перед обдарованими дітьми необмежені можливості для самореалізації – від наукових відкриттів до інженерних проєктів [12].

Висновки. Поєднання штучного інтелекту та сучасних комп'ютерних програм є потужним чинником розвитку обдарованості здобувачів освіти. Воно формує новий тип навчання, орієнтований на індивідуальний розвиток, самопізнання та творчу активність [1,14].

Завдяки інтелектуальним освітнім системам, цифровому моделюванню та автоматизованим технологіям обдаровані учні отримують можливість реалізовувати власний потенціал, розвивати аналітичне мислення, креативність і дослідницькі здібності [7,10].

У перспективі саме такі технології сприятимуть формуванню покоління фахівців, здатних мислити інноваційно, діяти системно та створювати нову цінність у цифровому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Dweck, C. (2016). *Mindset: The New Psychology of Success*. Random House.
2. Subotnik, R., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. (2019). *Rethinking Giftedness and Gifted Education*. Psychological Science in the Public Interest.
3. World Economic Forum. (2023). *Future of Jobs Report: Education and Skills*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/future-of-jobs-report-2023> (дата звернення: 15.10.2025).
4. "Implementing Learning Principles with a Personal AI Tutor." arXiv, 2023.
5. Al-Hassan, S., & Al-Samarrai, N. (2022). "Artificial Intelligence in Education for Gifted Students." *EDUPIJ – Education Reform Journal*.

6. UNICEF Ukraine. Ko_Laba ESTEAM Spaces. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Західноукраїнський національний університет. STEM School. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.wunu.edu.ua> (дата звернення: 15.10.2025).
8. Karazin University. Arduino Lab Project. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://karazin.ua> (дата звернення: 15.10.2025).
9. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. WINWIN EdTech Center. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://digitalstate.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2025).
10. "STEM Learning with ChatGPT and Bing Chat." arXiv, 2024.
11. IvySCI. (2022). "Perceptions of Artificial Intelligence among Gifted Students in Turkey."
12. The Guardian. (2023). "Estonia's AI Strategy in Education." [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.theguardian.com> (дата звернення: 15.10.2025).
13. Al-Hassan, S. (2023). "AI Systems and Adaptive Learning for Gifted Students." EDUPIJ.
14. Flat Classroom Project. Wikipedia. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Flat_Classroom_Project (дата звернення: 15.10.2025).
15. Nova Ukraine. Educational Programs. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://novaukraine.org> (дата звернення: 15.10.2025).

Ізюмова С. Л.,
учитель біології,
Запорізький ліцей № 71 Запорізької міської ради
svetaizumova323@gmail.com

Кир'ян Л. Л.,
учитель хімії,
Запорізький ліцей № 71 Запорізької міської ради
lenakiryan1@gmail.com

Продащук В. С.,
учитель української мови та літератури,
Запорізький ліцей № 71 Запорізької міської ради
vitalina.prod@gmail.com,

МОНІТОРИНГ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ЛАНКИ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ: ДОСВІД ЗАПОРІЗЬКОГО ЛІЦЕЮ № 71

Ця стаття присвячена моніторингу обдарованості учнів ліцею з метою забезпечення їхнього оптимального розвитку та ефективної підтримки. У роботі аналізуються існуючі підходи виявлення, діагностики та відстеження динаміки розвитку різних видів обдарованості в умовах ліцею.

Обґрунтовується необхідність впровадження багатокомпонентного моніторингу, який включає використання стандартизованих тестів,

анкетування, методів спостереження, аналізу результатів навчальної діяльності та участі в олімпіадах/конкурсах. Представлено систему роботи, адаптовану до освітнього середовища ліцею, що дозволяє не лише ідентифікувати обдарованих дітей на ранніх етапах, але й коригувати індивідуальні освітні траєкторії.

Ключові слова: обдарованість, моніторинг, учні ліцею, діагностика, індивідуальна освітня траєкторія, підтримка обдарованості.

В умовах сьогодення світова економіка знань потребує людей, які здатні мислити нестандартно, генерувати ідеї, створювати нові технології.

Обдарованість здобувачів освіти важлива на рівні світу – не лише як індивідуальна риса, а як стратегічний ресурс розвитку людства. Обдаровані діти – це майбутні винахідники, науковці, підприємці, лідери суспільних змін.

Україна інтегрується у Європейський освітній простір, де велику увагу приділяють:

- розвитку soft skills і gifted education;
- підтримці креативних індустрій та STEM-освіти;
- міжнародним освітнім програмам для обдарованих школярів.

Україна має виявляти й розвивати таланти на всіх рівнях освіти, щоб бути конкурентоспроможною.

Сьогодні держава активно реалізує Національну стратегію розвитку освіти (2021–2031), де одним із ключових напрямів визначено: «Розвиток і підтримка обдарованої молоді як основи інтелектуального та інноваційного потенціалу держави» [5].

Оновлення в галузі освіти зосереджується на індивідуальному підході, що передбачає:

- забезпечення можливостей для повного розкриття здібностей кожного здобувача освіти;
- проектування власної освітньої траєкторії;
- стимулювання творчих здібностей, критичної оцінки інформації та проактивності.

Виявлення талановитих дітей є основою для ефективної реалізації концепції Нової української школи, адже це дозволяє пристосовувати освітній процес до ключових здібностей дитини [3].

Наразі Україна постає з руїн війни, і саме освічене, креативне, талановите юнацтво перетворюється на ключовий чинник відродження:

- технічно обдаровані кадри необхідні для розвитку інноваційних технологій, ІТ-сектору, інженерії та наукових досліджень;
- лідерські та комунікативні здібності стануть основою для ефективного менеджменту й розбудови громадянських інституцій;

•творчі учні відіграють вирішальну роль у ревіталізації культурного життя та зміцненні національної самосвідомості.

Ідентифікація талановитих школярів є важливим, стратегічно обґрунтованим кроком у формуванні генерації, спроможної до прогресивного мислення, інноваційної діяльності та активних дій.

Як відокремлену та незалежну галузь психологічної науки, психологію обдарованості вперше сформулював німецький психолог В. Штерн. На його думку, обдарованість – це «загальна здібність індивіда свідомо спрямовувати своє мислення на нові вимоги, здібність психічного пристосування до нових завдань і умов життя» [7].

К. Хеллер, К. Перлет та В. Зірвальд послуговуються багатовимірною моделлю та розглядають обдарованість як таку, що ґрунтується на багатьох чинниках, і визначають її як «когнітивний, мотиваційний і соціальний потенціал, який дозволяє досягати високих результатів в одній (або більше) із таких галузей: інтелект, творчість, соціальна компетентність, художні можливості, психомоторні можливості» [6].

В. Моляко доводить, що обдарованість – це система, що має наступні частини: анатомо-фізіологічні задатки; сенсорно-перцептивні блоки; інтелектуальні й мисленнєві можливості, які сприяють вирішенню нових проблем; емоційно-вольові структури; високий рівень утворення нових образів; уява, фантазія тощо [4].

Концепція людського потенціалу, розроблена американським психологом Дж. Рензулі, є вартісною для детального розгляду. Його «трикільцева модель» містить такі компоненти обдарованості, як: 1) інтелект вище середнього; 2) посилена мотивація; 3) творчий підхід [2].

Здійснюючи діагностику та моніторинг розвитку обдарованості здобувачів освіти Запорізького ліцею №71 Запорізької міської ради ми дійшли висновку, що необхідно здійснити оцінку не лише інструментальних аспектів діяльності (що дитина може робити), а й мотиваційних (що вона хоче робити) [1]. У 2023/2024 навчальному році ми вивчали саме інструментальний аспект діяльності обдарованих учнів ліцею через діагностику їх участі у конкурсах, олімпіадах, турнірах різних рівнів та різного спрямування – інтелектуальних, творчих, практичних тощо. В основу дослідження поклали аналіз досягнень дитини та системне відстеження її прогресу в певній сфері діяльності.

У 2024/2025 навчальному році у своєму дослідженні піддали аналізу не лише інструментальний (здібності), а й мотиваційний (інтерес, бажання) аспекти діяльності та поведінки учнів закладу освіти. Традиційно спостереження за динамікою цієї проблеми здійснювали впродовж навчального року, а підсумовували результати вивчення у лютому (за підсумками I семестру) та у

червні (за підсумками II семестру та навчального року). Розпочинали зі створення фокус-групи, яка розробила дорожню карту щодо вивчення рівня обдарованості учнів закладу, створила зразки необхідних таблиць, опитувальників, здійснювала їх аналіз та формувала електронний банк обдарованих дітей за двома рівнями обдарованості: загальною (мають «універсальні здібності», тобто здібності «до всього») та спеціальною (окремі предмети, літературна, спортивна, художня, творча, соціальна тощо), проводили співбесіди з учнями, які виявили загальний рівень обдарованості, та їх батьками щодо майбутньої участі в олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо на засадах добровільності та врахування інтересів учасників. За підсумками результатів дослідження оформлено звіт про роботу з вивчення рівня обдарованості учнів 1-11 класів за підсумками участі в олімпіадах та конкурсах різних рівнів у поточному навчальному році, у якому чітко визначено терміни етапів роботи, її зміст, виконавців та отриманий продукт. У наведеній нижче таблиці проілюстровано алгоритм моніторингових дій вчителів-членів створеної фокус-групи щодо вивчення рівня обдарованості учнів нашого закладу освіти:

Термін	Зміст роботи	Продукт
грудень	Створено зразок таблиці «Обдарованість учнів __ класу Запорізького ліцею №71»	Зразок таблиці «Обдарованість»
грудень	Підготовлено та розміщено списки учнів 5-10 класів (станом на 1 вересня) встановленої форми для здійснення моніторингу рівня обдарованості	Списки розміщені на акаунті «Моніторинг» в папці «Обдарованість 2024/2025»
грудень	Створено оголошення для Viber-груп вчителів, класних керівників	Оголошення у Viber-групах
грудень	Проведено роботу зі списками на акаунті	Скореговано списки для роботи
грудень	Створено фокус-групу «Конкурси, олімпіади»	Установче засідання фокус-групи (каб. №)
січень	Проаналізовано списки учнів 5-10 класів з акаунта «Моніторинг» (за оцінкою вчителів) та створення зведеної таблиці за класами та паралелями	Зведена таблиця: «ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ таблиць «Обдарованість 2024/2025» з акаунта «Моніторинг» (за оцінкою вчителів)» за класами
січень	Проведено роботу зі створеною зведеною таблицею: - визначення групи учнів 5-10 класів загального рівня обдарованості (які мають «універсальні здібності», тобто здібності «до всього»); - визначення груп учнів 5-10 класів зі спеціальною обдарованістю (окремі	Зведена таблиця: «РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТИПІВ ОБДАРОВАНОСТІ учнів 5-10 класів Запорізького ліцею №71 Запорізької міської ради на підставі схильності до участі в предметних олімпіадах з окремих дисциплін (за оцінкою вчителів), яка являє собою

Термін	Зміст роботи	Продукт
	предмети, літературна, спортивна, художня, творча, соціальна тощо) - створення електронного банку здібних учнів ліцею (за оцінкою вчителів) за 2 рівнями обдарованості: загальною та спеціальною	ЕЛЕКТРОННИЙ БАНК здібних учнів ліцею (за оцінкою вчителів) за 2 рівнями обдарованості: загальною та спеціальною
січень	Створено гугл-форми анкет для учнів 5-6 та 7-10 класів для з'ясування власних пріоритетів у вивченні окремих предметів та подальшої підготовки до олімпіад, конкурсів, турнірів тощо	Гугл-форма для учнів 5-6 класів: https://docs.google.com/forms/d/1g2OyKpnLg3aKiDwo4B8ebHQ3OAtwNd-Glu4mDqBxShQ/edit#responses Гугл-форма для учнів 7-10 класів: https://docs.google.com/forms/d/1EJveVbGgBJvXkculzCyRM8fxJfsagI47GlS2GbCvPSE/edit
січень	1.Розроблено та затверджено шаблон аналітичних таблиць для вивчення результативності участі в конкурсах різних рівнів та напрямів учнів 1-6 та 7-10 класів 2. Створено списки учнів 1-4 та 5-10 класів для аналітичних таблиць встановленої форми з позначенням іншим кольором прізвищ дітей, які перебувають за межами міста Запоріжжя (жовтим – закордон, зеленим – в Україні)	Аналітичні таблиці за класами: «Результати участі в конкурсах, олімпіадах, турнірах учнів ____класу» для 1-6 класів за освітніми галузями (мовно-літературна, іншомовна, природничо-математична та мистецька), а для 7-10 класів за тематичними кластерами (мовно-літературний, суспільно-гуманітарний, STEM), які стануть основою для формування списків претендентів на нагородження на щорічному Форумі та для визначення профільних пріоритетів у старшій школі
січень	Узагальнено цифрові показники вивченого питання станом на 08.01.2025 для подальшої аналітики	ЦИФРОВИЙ АНАЛІЗ ТИПІВ ОБДАРОВАНОСТІ здобувачів освіти 5-10 класів Запорізького ліцею №71 Запорізької міської ради за класами та паралелями на підставі схильності до участі в предметних олімпіадах з окремих дисциплін (за оцінкою вчителів)
січень	Заповнено таблиці «Результати участі в конкурсах, олімпіадах, турнірах учнів ____ класу» та проаналізовано їхній зміст з метою доповнення електронного банку обдарованих учнів Ліцею та виявлення категорії «Пасив»	Списки розмістити на акаунті «Моніторинг» в папці «Обдарованість 2024/2025» Визначення категорії «Пасив» (поіменно) та створення фокус-групи для розробки плану дій щодо їх залучення до активної діяльності
січень	Проведено анкетування учнів 5-6 та 7-10 класів для виявлення власних пріоритетів у вивченні окремих предметів та подальшої підготовки до олімпіад, конкурсів, турнірів тощо за розробленими Гугл-формами	Проведено анкетування на виховних годинах першого робочого тижня
січень	Узагальнено результати анкетування учнів 5-6 та 7-10 класів	Зведені аналітичні таблиці: - «Результати анкетування учнів 5–6 класів»

Термін	Зміст роботи	Продукт
		- «Результати анкетування учнів 7–10 класів»
до 10.02	Сформовано списки учасників олімпіад, конкурсів, турнірів-2025	Списки учасників олімпіад, конкурсів, турнірів у 2025/2026 навчальному році
до 15.02	Здійснено обробку робочих програм з підготовки або індивідуальних траєкторій розвитку майбутніх учасників інтелектуальних змагань-2025	Робочі програми з підготовки або індивідуальні траєкторії розвитку майбутніх учасників інтелектуальних змагань
Лютий-вересень	Здійснено підготовку учнів до олімпіад, конкурсів, турнірів	Організація індивідуальної та групової роботи з обдарованими та здібними учнями щодо підготовки до олімпіад, конкурсів, турнірів тощо
Березень-квітень	Здійснено проміжний аналіз динаміки участі учнів ліцею в конкурсах, олімпіадах, турнірах у 2024/2025 н.р.	Робочі таблиці
Червень	Вивчено динаміку участі учнів ліцею в конкурсах, олімпіадах, турнірах у 2024/2025 н.р.	Аналітична таблиця на акаунті «Моніторинг» «Динаміка участі в конкурсах здобувачів освіти 1–10 класів Запорізького ліцею № 71 на підставі таблиць «Результати участі в конкурсах, олімпіадах турнірах 2024/2025» 1–6 та 7–10 класів станом на 20.06.2025 Мета: з'ясувати динаміку кількості та відсотків учнів, які беруть («Активи») та НЕ беруть («Пасиви») участь у конкурсах, олімпіадах, турнірах, заходах різних рівнів та виробити шляхи їх залучення до конкурсної діяльності у наступному навчальному році

Отже, діагностика обдарованості вимагає детального аналізу обох аспектів: інструментального (здібності) і мотиваційного (інтерес, бажання).

Моніторинг рівня обдарованості доцільно здійснювати двічі на рік – за підсумками I та II семестрів.

Щодо розвитку рівня обдарованості увагу педагогічного колективу варто сфокусувати на підтримці інтересу дитини до нової інформації, на заохоченні виявляти ініціативу та на практичному розв'язанні завдань дослідницького характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всеукраїнський науково-практичний онлайн семінар «Обдарованість: методи діагностики та специфіка моніторингу». URL: https://iod.gov.ua/ua/naukovi-zahodi/materiali-provedenih-zahodiv/34_vseukrayinskiy-naukovo-praktichniy-onlayn-seminar-obdarovanist---metodi-diagnostiki-ta-specifika-monitoringu
2. Карпенко Н. А. Психологія обдарованості: підходи до розуміння. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, №1, 2013. С. 52-64. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1247/1/1-2013knapdr.pdf>

3. Концепція «Нова українська школа» (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Мітлощ А. В., Маляко В. О., Бажанюк В. С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 290 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти (2021–2031), де одним із ключових напрямів визначено: «Розвиток і підтримка обдарованої молоді як основи інтелектуального та інноваційного потенціалу держави». URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>
6. Heller Kurt. The Munich longitudinal study of giftedness. URL : https://www.academia.edu/128592402/The_Munich_longitudinal_study_of_giftedness?auto=download&auto_download_source=social-news
7. Stern William Die intelligenz der kinder und jugendlichen und die methoden ihrer. URL : <https://books.google.com.ua/books?id=D-EKAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>

Ільїн В. В.,

*доктор філософських наук, професор,
професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
завідувач відділу філософсько-методологічних проблем
інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
ilin_vv@ukr.net*

ІДЕЯ ОБДАРОВАНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ГУМАНІЗМІ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування ідеї обдарованості й таланту в українській філософії епохи Відродження. Автор підкреслює, що джерела формування уявлень про творчу особистість потрібно шукати в часі, коли на території давньоукраїнської держави почав розгортатися процес культурної революції. Зазначено, що характерною рисою києворуської філософської думки є несприйняття логіко-дискурсивного способу мислення, властивого для схоластики. Показано, що вітчизняні мислителі розвивають ідеї гуманістичного антропоцентризму з його трактуванням людини як найвищої цінності, займаючи проміжне становище між сферою духу і матерії, належачи до двох світів – земного і небесного.

Ключові слова: творчість; обдарованість; талант; гуманізм; людина; пізнання.

Summary. The article considers the problem of the formation of the idea of giftedness and talent in Ukrainian philosophy of the Renaissance. The author emphasizes that the sources of the formation of ideas about the creative personality should be sought in the time when the process of Cultural Revolution began to unfold

on the territory of the ancient Ukrainian state. It is noted that a characteristic feature of Kyivan Rus' philosophical thought is the rejection of the logical-discursive way of thinking inherent in scholasticism. It is shown that domestic thinkers develop the ideas of humanistic anthropocentrism with its interpretation of man as the highest value, occupying an intermediate position between the sphere of spirit and matter, belonging to two worlds – earthly and heavenly.

Keywords: creativity; giftedness; talent; humanism; person; knowledge.

Ідеї активної, творчої людини в контексті гуманізму поширювалися не лише в західноєвропейській культурі, а й знайшли своє безпосереднє відображення в українській філософській думці. Вона не була простим віддзеркаленням цих ідей, а створювала власне розуміння і ставлення до світу, опосередковано впливаючи на виникнення нових уявлень та поглядів у філософії Ренесансу та Нового часу.

Поширенню ідей про творчу, активну людину сприяв також соціально-економічний прогрес, що розпочався в Україні з XV ст., а саме поява великої кількості міст, інтенсивний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків. Створення передумов для виникнення нового способу виробництва, економічних відносин посилюють інтерес до рідної культури, історії, мови, пробуджується національна свідомість. Починаючи вже з середини XV ст., з'являється розуміння необхідності широкого розвитку освіти і науки, зростає кількість шкіл і підвищується їхній освітній рівень. Тісні економічні, торговельні і культурні зв'язки із Заходом збільшили попит на освічених, творчих людей, які були необхідні як для певних професій, так і для науки, культурного життя. Оскільки ні вищих, ні середніх навчальних закладів на той час в Україні не було, то багато українських юнаків продовжували освіту в польських і західноєвропейських університетах.

Здійснений короткий аналіз процесу утвердження попиту на активну, творчу людину в Україні в добу Відродження ставить питання про підстави, ґрунт, на якому будувалися ключові теоретичні ідеї філософсько-гуманістичного мислення. Адже не лише соціально-економічні та політичні передумови стали причиною поширення цих ідей, а і та велика філософсько-теоретична, теологічна, культурна спадщина, що залишалася з часів Київської Русі, а також здобутки розвитку української духовності в XV–XVI століттях. Відповідь на ці питання дає можливість вірно зрозуміти сутність подальшого розвитку проблеми творчої, обдарованої людини в українській філософії, богослов'ї, культури загалом.

Важливе значення для вияснення вітчизняних філософських орієнтацій є уточнення того факту, що національний характер українців зі всією його специфікою утворився під впливом особливих обставин їх історичної долі, серед яких одне з провідних місць належить розташуванню України «між Заходом і Сходом». Але огляд суспільно-політичного життя України того часу, вважає І. Лисяк-Рудницький, говорить про неї як про «типово європейську країну» [3, с. 8–

9]. Ця думка обумовлюється тим, що духу свободи, характерному для державності Києва, сприяв суспільний лад, заснований на договірних відносинах; пошанування прав і гідності індивідуума; обмеження влади князя боярською радою і народним вічем; самоуправне життя міських громад; територіальна централізація на «квазіфедеративний» кшталт. Цей волелюбний, європейський за своєю суттю дух обумовлює формування творчої, активності індивідів.

Для становлення філософської думки Київської Русі важливе значення мало її звернення до культури і філософії Давньої Греції, Візантії, Болгарії. Важливо враховувати, що філософсько-світоглядні та релігійні ідеї, засвоювані в процесі взаємодії з греко-візантійською культурою, не механічно переносилися, а синтезувалися, суттєво перероблювалися з врахуванням потреб киеворуського суспільства. Тому в інституціональному, змістовному і формальному планах виділяються тенденції вітчизняної філософської традиції, що зароджується в XI ст., накреслюються типологічні ознаки власне філософії. Необхідно враховувати європейський характер киеворуської культури (особливо культури філософської, оскільки вона включала в себе елементи західноєвропейської культури), в силу чого увага зосереджується на виявленні творчої, основної сутності людини. Єдність слова і мудрості, союз «любові до Логоса» і «любові до Софії» виокремлювала людей обдарованих і творчих.

Давньоукраїнська філософська думка киеворуської доби – живе історичне явище. Вона мала власний образ і духовний досвід, відтворювала дух своєї епохи, що дає змогу говорити: по-перше, про її відповідність гуманістичним тенденціям античної філософії і візантійської традиції; по-друге, про утвердження високоморального змісту людського співжиття, діяльного добра і милосердя, принципів миру і добродіяльності. Це свідчить про її високу духовність і гуманістичну спрямованість, які знаходять свій подальший вияв у пошуку та реалізації обдарованості й таланту. Тобто для життєвості та цілісності культури киеворуського суспільства дедалі більшого значення набувають науки про дух і культуру з їх визнанням самотності обдарованих індивідів та їхньої здатності до розуміння культурного та духовного сенсу. Це постає цілісною парадигмою, у якій варіації та спонтанні прояви обдарувань об'єднуються в один головний мотив. Актуальним є те, що гуманістичні традиції української філософії і культури формуються у сфері «тяжіння» елліно-грецької (Боспорське царство, Візантія) культурної парадигми з її «софійно»-діалектично орієнтованим на «внутрішню» людину екзистенційним менталітетом. У ході творчого діалогу з християнством українська культура засвоює екзистенційно-«софійні» доміанти античної діалектики, її особистісно-неформальний (ірраціонально-містичний) дух, близький ментальним настановам міфо-епічної свідомості полян-русичів. Світоглядно-філософським результатом цього став

український неоплатонізм XVI–XVII ст., що сформувався на ґрунті знаменитих «Ареопагітик» [1].

Їх автор Псевдо-Діонісій обстоював позицію апофатизму, яка прагне виразити абсолютну трансцендентність Бога шляхом послідовного заперечення всіх його атрибутів і означень, усуваючи одне за одним поняття і уявлення, які відносяться до нього. Наприклад, про Бога не можна сказати не лише те, що його немає, але й те, що Бог пізнається розумом в його творіннях, але й це пізнання можливе через містичну єдність з божеством, тобто в сфері позасвідомій. А ця сфера і є джерелом обдарованості таланту.

Теоретична позиція апофатизму зумовлювала «гуманістичну практику», яка знаходила своє виявлення як у філософських ідеях, так і розповсюдженні цих ідей на покращення суспільнополітичного устрою. Яскравим прикладом «практичного гуманізму» може бути чернеча діяльність в монастирях. У добу Київської Русі монастирі стали осередками середньовічної «вищої» культури та освіченості – як теоретико-канонічного оформлення. Для того, щоб стати ченцем, потрібно було мати певну силу переконаності, що є формою обдарованості. В умовах зростання внутрішніх і зовнішніх конфліктів монастирське життя було «певним виходом» зі скрути, оскільки було «втечею у свій внутрішній світ», надавало людині певної життєвої сили. Причому розуміння виразу «життя філософське» як «життя у Христі» є розумінням «філософії» як «практичної моралі». Чернецтво утворювало особливу духовну «сферу», у якій був свій специфічний світ колоритних подій і персонажів, а ідеальні образи отримують яскравість і виразність. Як Афон був «вищою духовною школою» Візантії і всього православного світу, так і Києво-Печерська Лавра, яка збирала до себе творчих індивідів, відігравала роль духовно-філософського осередку землі української.

Традиції гуманістичної думки, що були започатковані у філософській думці Київської Русі, знаходять своє продовження в наступні епохи розвитку філософії і культури в Україні, зокрема в добу Ренесансу. Як європейське, так і українське Відродження – це епоха змін, епоха «концентрованого» перетворення культури, епоха, яка відрізняється високим рівнем самопізнання. Проте українське Відродження означало і усвідомлене повернення до духу античної культури, розуміння початку нового як специфічно індивідуального і неповторного. Розвиток філософської думки в Україні, як і в Західній Європі, відбувався на основі ідеології гуманізму, що органічно влилася в філософію як її найважливіша частина і в якій знайшли своє відображення нові різнобічні запити людської особистості. Центр «тяжіння» з уявлень про світ «переноситься» на вивчення людини. В міру свого розвитку гуманізм репрезентував апофеоз людини, людських цінностей, потенцій, обдарувань і здібностей, що засновані на єдності сенсуального і логічного пізнання, уявлень про світ [2, с. 43].

Аналіз сутності гуманізму показує, що поширення в просторі та часі не перетворювало його з історичної категорії в логічну, а навпаки – зробило історичною категорією, об'єктом незворотньої трансформації, що зберігає певний тотожний собі суб'єкт. Розширення і трансформація поняття «гуманізм» наближало його до поняття «творчість», надавало останньому більш актуальний загальний об'єм (за іманентним змістом). Як і для Відродження загалом, для творчості обдарованих індивідів характерна особлива просторово-часова сфера, у якій поєднані минуле і майбутнє, немовби перенесені в «тепер», де в одному історичному моменті вони проявилися в найбільш явній формі.

В Україні середньовічні принципи філософування зазнають значної трансформації в XVI ст. у зв'язку з переорієнтацією філософської думки від богопізнання до пізнання людини та визнання її самоцінності. Причини цього явища мали не лише зовнішній характер (Україна в той час разом із Польщею рухалася в руслі західноєвропейських процесів), а й внутрішній: збереглися традиції давньоукраїнської філософської думки, де проблемі людини надавали великого значення. Причому це було не в однозначній її описовості, оскільки для цього часу українське філософське мислення було на тому рівні, на якому свідомість «не являє собою часткове значення, яке можна було б назвати внутрішнім смислом, або самопізнанням; вона є виміром трансфеноменального буття в суб'єкті» [4, с. 121]. Вітчизняні мислителі, спираючись на здобутки своїх попередників, розвивають ідеї гуманістичного антропоцентризму з його трактуванням людини як найвищої цінності, обґрунтовували стихійне самоствердження особистості в її суто земному вимірі. Аналіз їхніх поглядів надає можливість виділити такі характеристики людини: вона завдяки своїм здібностям і талантам є творцем самої себе через причетність до божества; орієнтація відбувається не на абстрактну людину, а на реальну, яка є не «маріонеткою» в руках творця, а відповідальним його «співробітником». У центр філософських роздумів ставилися також проблема співвідношення Бога й людини, наближення Бога до людини (боговтілення), ототожнення Бога й людини, визнання людини досконалим за своєю природою творінням, рівним божеству; розуміння людини як істоти тілесної й духовно здорової, не зіпсованої «гріховним» минулим, а також обожнення людини як творця самої себе.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бичко А., Бичко І. Кордоцентрично-бароковий контекст української філософії: феномен Сковороди. Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність. Київ: Інститут філософії НАН України, 2003. С. 51–78.
2. Ільїн В. В. Діалог «Софії» і «Логосу» (феноменологія екзистенціально-персоналістських інтенцій української філософської антропології). Київ: Сталь, 2002. 288 с.
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. Київ: Світоч, 1994. Т. 2. 264 с.
4. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. Київ: Ваклер, 1996. С. 113–182.

Іншакова І. Є.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
inna.inshakova0402@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто питання впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) у закладах дошкільної освіти (ЗДО) з метою розвитку обдарованості дітей. Проаналізовано сучасні наукові підходи до використання ШІ в освітньому процесі, охарактеризовано його потенціал для індивідуалізації навчання, діагностики здібностей, стимулювання креативності та формування когнітивної активності. Представлено приклади вітчизняних і зарубіжних практик використання інтелектуальних технологій у дошкільній освіті, розглянуто ризики, етичні аспекти та педагогічні умови впровадження. Запропоновано практичні рекомендації щодо ефективного застосування ШІ у роботі з обдарованими дітьми.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, креативність, індивідуалізація, цифрова педагогіка, технології освіти, інновації.

Annotation. The article considers the issue of implementing artificial intelligence (AI) technologies in preschool education institutions (PEI) with the aim of developing giftedness in children. Modern scientific approaches to the use of AI in the educational process are analyzed, its potential for individualizing learning, diagnosing abilities, stimulating creativity and forming cognitive activity is characterized. Examples of domestic and foreign practices of using intellectual technologies in preschool education are presented, risks, ethical aspects and pedagogical conditions of implementation are considered. Practical recommendations are offered for the effective use of AI in working with gifted children.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, creativity, individualization, digital pedagogy, educational technologies, innovations.

Інтеграція штучного інтелекту в освіту є однією з провідних тенденцій ХХІ століття. Світова практика показує, що інтелектуальні технології змінюють роль педагога, характер взаємодії з дітьми, способи оцінювання та підтримки навчання. У дошкільній освіті, де переважає ігрова, дослідницька й емоційно-ціннісна діяльність, ШІ може стати ефективним інструментом для розвитку обдарованості дітей, за умови, що його використання буде педагогічно доцільним та етично контрольованим [1, с. 139].

Розвиток обдарованості у дошкільному віці передбачає створення умов для самовираження, ініціативності, творчого мислення, що часто неможливо реалізувати лише традиційними методами. Саме тому ШІ пропонує нові

можливості – адаптивне навчання, персоналізовану підтримку, миттєвий зворотний зв'язок, моделювання складних явищ через ігрову форму [7, с. 35].

Мета статті – проаналізувати можливості, переваги та виклики використання штучного інтелекту в закладах дошкільної освіти для розвитку обдарованості дітей; окреслити педагогічні, методичні та етичні умови його впровадження.

Штучний інтелект у дошкільній освіті розглядається як комплекс технологій, що здатні адаптуватися до індивідуальних потреб дитини, аналізувати її дії, пропонувати завдання відповідного рівня складності, стимулювати самостійність і творчість.

На думку Мар'єнко М. і Коваленка В. [5, с.78], адаптивні освітні системи на базі ШІ можуть виявляти схильність дитини до певних типів мислення (логічного, образного, творчого) і пропонувати завдання, які максимально відповідають цим особливостям. Наприклад, дітям з високим рівнем вербальних здібностей пропонуються ігри, що стимулюють мовленнєву активність, а дітям з технічним мисленням – конструкторські завдання.

Дослідження Громової М. [3, с. 43] підтверджують, що штучний інтелект здатен персоналізувати навчання навіть у межах групової діяльності, враховуючи темп виконання завдань і рівень мотивації дитини. Це особливо важливо для обдарованих дітей, які часто випереджають своїх однолітків і потребують інтелектуальних викликів.

У практиці ЗДО можуть застосовуватись такі типи інструментів ШІ:

- мовленнєві асистенти (наприклад, інтерактивні платформи для розвитку мови, що реагують на відповіді дитини);
- інтелектуальні навчальні ігри, які змінюють сценарій залежно від дій користувача;
- системи емоційного зворотного зв'язку, що фіксують невербальні реакції (міміку, голос) для визначення настрою дитини;
- чат-боти-казкарі – інструменти для розвитку уяви й мовлення;
- аналітичні системи для вихователя, що допомагають відстежувати індивідуальний прогрес.

Завдяки ШІ педагог може не лише отримати оперативну інформацію про успішність дитини, а й змінювати освітній маршрут у реальному часі. Такі технології сприяють розвитку навичок самостійності, саморегуляції, ініціативності – базових складових обдарованості [6, с. 118].

Крім того, штучний інтелект підтримує інклюзивність і диференціацію, забезпечуючи рівний доступ до освітніх ресурсів. Для дітей з особливими освітніми потребами можна застосовувати адаптовані інтерфейси, озвучення тексту, автоматичний переклад або моделі візуальної підтримки. Це дозволяє не

лише виявляти обдарованих дітей серед різних категорій, але й розкривати їхній потенціал.

Позитивним прикладом є міжнародні практики: у Японії та Південній Кореї використовуються ІІІ-платформи, що відстежують розвиток пізнавальних навичок у дітей 4–6 років та пропонують завдання з урахуванням креативності й гнучкості мислення. В Іспанії розроблено програму «SmartPlay», яка аналізує творчі відповіді дитини у грі та прогнозує можливі напрямки її розвитку.

Попри значні переваги, використання ІІІ у ЗДО потребує зваженого підходу. Серед основних ризиків – зниження ролі емоційного контакту з педагогом, який є ключовим для формування соціально-емоційного інтелекту [7, с. 36]. ІІІ може виконувати лише допоміжну функцію, тоді як педагог залишається центральною фігурою освітнього процесу.

Крім того, важливими залишаються питання етики, безпеки даних та прозорості алгоритмів. Бакай С. зазначає, що цифровізація освіти має супроводжуватись формуванням цифрової культури педагогів, оскільки саме вони відповідають за етичне використання ІІІ [1, с. 141].

Не менш актуальним є аспект доступності технологій: не всі ЗДО мають технічне обладнання та фахову підготовку педагогів для роботи з інтелектуальними системами. Тому необхідна державна підтримка, методичні рекомендації та системні курси підвищення кваліфікації.

Для ефективного використання ІІІ у ЗДО доцільно:

- створювати освітні середовища змішаного типу, де технології доповнюють живе спілкування;
- розробляти методичні сценарії ігор із використанням ІІІ для розвитку креативності, логічного та просторового мислення;
- проводити діагностику обдарованості на основі аналітичних можливостей ІІІ;
- забезпечити підготовку вихователів до роботи з новими технологіями;
- включати батьків до процесу цифрової взаємодії, зберігаючи баланс між технологічними та гуманістичними компонентами освіти.

Сучасний штучний інтелект відкриває нові можливості для діагностики та моніторингу розвитку дітей, зокрема – для виявлення обдарованості на ранніх етапах. Традиційно педагоги та психологи оцінювали здібності дитини через спостереження, тестування або бесіди, однак ІІІ дозволяє підсилити ці методи об'єктивним цифровим аналізом.

Системи штучного інтелекту здатні збирати та аналізувати великі масиви даних про діяльність дитини – швидкість виконання завдань, кількість помилок, тип мислення, способи розв'язання задач. На основі цих показників формується психолого-педагогічний профіль розвитку, який допомагає вихователю

побачити потенціал дитини значно раніше, ніж це можливо звичайними методами [2, с. 62].

Деякі освітні платформи, що використовують ІІІ, здатні розпізнавати ознаки креативності або нестандартного мислення через аналіз дитячих малюнків, мовленнєвих реакцій чи ігрової поведінки. Наприклад, алгоритми можуть фіксувати, наскільки оригінальні ідеї висловлює дитина під час творчого завдання, як часто вона пропонує нові рішення, або як поєднує різні об'єкти в художній композиції [8, с. 105].

Важливо, що ІІІ може бути помічником вихователя, а не заміником. Він не оцінює дітей у категоріях «талановитий – неталановитий», а лише допомагає виявити індивідуальні особливості, щоб педагог міг створити сприятливі умови для подальшого розвитку здібностей. Такий підхід відповідає принципам гуманістичної освіти, де головна мета – не порівняти дітей між собою, а розкрити внутрішній потенціал кожної особистості [4, с. 48].

Особливу цінність мають інструменти ІІІ у роботі з дітьми з різними темпами розвитку: вони допомагають уникнути недооцінки здібностей дитини, яка може не проявляти їх у традиційних формах діяльності, але демонструє глибину мислення в ігрових або візуальних завданнях. Отже, інтелектуальні технології сприяють створенню рівних стартових можливостей для всіх вихованців і підтримують принцип інклюзивності.

Висновки. Штучний інтелект є перспективним напрямом розвитку дошкільної освіти, здатним суттєво підвищити ефективність виявлення та розвитку обдарованості дітей. Його використання забезпечує персоналізацію освітнього процесу, підтримку мотивації, розвиток критичного та творчого мислення.

Водночас ІІІ не може замінити вихователя, адже лише педагог здатний створити емоційно комфортне середовище, де дитина відчуває довіру й підтримку. Оптимальним є поєднання технологічних і гуманістичних підходів, у якому ІІІ виступає як інструмент розширення можливостей дитини й педагога.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення методичних моделей використання ІІІ у роботі з обдарованими дошкільниками, проведення експериментальних досліджень у реальних умовах ЗДО та визначення педагогічних показників ефективності цих технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакай С. Використання штучного інтелекту в освіті та науці. Цифрова трансформація освіти та науки: матеріали ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Харків. 2024. С. 138–142.
2. Грищенко О. Цифрові технології у системі раннього розвитку дитини. Київ: Либідь. 2023. С. 60–68.

3. Громова Н. Використання штучного інтелекту для персоналізації навчання української мови в НУШ. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти, 2025. С. 40–44.
4. Кухаренко В. Інноваційні освітні технології в контексті гуманізації освіти. Харків: Основа. 2024. С. 45–49.
5. Мар'єнко М., Коваленко В. Використання вчителями сервісів штучного інтелекту в навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти: аналіз досвіду. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2024, № 1 (92). С. 78–83.
6. Мельник А., Коломієць А., Кушнір О., Тимошенко Є. Нові тенденції в застосуванні ШІ для індивідуалізованого навчання у середній школі. Наукові записки. 2024. С. 115–120.
7. Мірошнікова А. Використання штучного інтелекту в навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями. Inclusion and Diversity. Спецвипуск, 2023. С. 34–37.
8. Ткаченко І. Штучний інтелект як інструмент педагогічної аналітики в дошкільній освіті. Педагогічні науки. № 4. 2024 с. 100–108.

Ковальов О. Г.,
аспірант кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
старший науковий співробітник
відділу філософсько-методологічних проблем розвитку людини,
Інституту обдарованої дитини НАПН України, м. Київ,
okovalov45@gmail.com

ЕПІСТЕМІЧНІ ЧЕСНОТИ ТА ПРАКТИКИ ЇХ КУЛЬТИВАЦІЇ У ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація Стаття пропонує концептуальну рамку формування наукового мислення інтелектуально обдарованих учнів та студентів через епістемологію чеснот, що зміщує акцент із перевірки «правильності знання» на розвиток стійких пізнавальних звичок: інтелектуальної чесності, скромності, відкритості до контраргументів, мужності виправлятися, допитливості та наполегливості.. У статті окреслено основні принципи системного підходу до розвитку інтелектуальних чеснот в обдарованих учнів, що інтегрує філософські ідеї, психологічні механізми та конкретні педагогічні стратегії.

Ключові слова: епістемічні чесноти; інтелектуально обдаровані учні; добродійна епістемологія; епістемологічні уявлення; епістемологічні переконання.

Abstract This article advances a virtue-epistemology framework for cultivating scientific thinking in intellectually gifted students, shifting the emphasis from answer-checking to the development of stable epistemic habits: intellectual honesty, humility, openness to counter-evidence, courage to revise, curiosity, and perseverance. The

article outlines the key principles of a systematic approach to developing intellectual virtues in gifted students, integrating philosophical ideas, psychological mechanisms, and specific pedagogical strategies.

Keywords: epistemic virtues; intellectually gifted students; virtue epistemology; epistemological conceptions; epistemological beliefs.

Поняття епістемічної (інтелектуальної) чесноти сформувалося у межах добродійної епістемології, що розглядає епістемологію як нормативну дисципліну, орієнтовану на оцінювання пізнавальної діяльності агентів і громад за допомогою чеснот та вад [1]. Метою статті є осмислення епістемічних чеснот як ціннісних і характеристичних структур особистості, а також окреслення освітніх практик, здатних культивувати ці чесноти в обдарованих учнях. Під епістемічною чеснотою розуміємо стійку здатність, що спрямовує пізнавальну діяльність на досягнення істини, знання, розуміння та мудрості; вона поєднує когнітивний, мотиваційний, афективний та поведінковий виміри. Потреба у дослідженні епістемічних чеснот виникає з усвідомлення, що сучасна школа має переходити від простого транслювання знань до формування відповідального та самостійного пізнавального суб'єкта [2].

Класичні витoki дослідження епістемічних чеснот можемо прослідкувати ще в давні часи. Арістотель першим розрізнив моральні й інтелектуальні чесноти; перші набуваються шляхом звички, а другі – через навчання [3]. Він визначив п'ять головних інтелектуальних чеснот: *techne* (майстерність), *phronesis* (практична мудрість), *pous* (інтуїтивний розум), *episteme* (наукове знання) й *sophia* (теоретична мудрість, яка є *pous* плюс *episteme*). Найвищим добром є споглядальний спосіб життя (*vita contemplativa*), що вимагає розвитку теоретичної мудрості. Ця класична парадигма підкреслює, що інтелектуальні чесноти виникають завдяки навчанню та наставництву, а не є природженими.

У ХХ ст. епістемологія почала звертати увагу на характеристики пізнавального суб'єкта, а не лише на умови обґрунтування знання. Виникли два напрямки: добродійний реліабілізм (пристосований від епістемічного реліабілізму), що підкреслює роль надійності процесів та надійних когнітивних здібностей (пам'яті, сприйняття) у досягненні істини, та добродійний респонсбілізм, який тлумачить чесноти як характерологічні риси, що включають мотиваційну орієнтацію на істину [4]. Лінда Загзебські сформувала двокомпонентну модель: інтелектуальна чеснота включає як когнітивний аспект (здатність до правильного мислення), так і мотиваційний аспект (щире бажання дійти до істини). Джейсон Баєр доповнив цю модель афективним виміром (задоволення від пізнання, допитливість) і виміром судження (уміння вирішити, коли поглиблювати роздуми, а коли довіряти авторитетам) [3].

Добродійна епістемологія виходить з того, що чесноти – це не інстинкти, а набутий через практику та рефлексію характер; вони втілюють любов до правди й інтелектуальну чесність, мужність і наполегливість. При цьому вони мають структуру, описану у моделі STRIVE-4, яка виділяє чотири компоненти: знання (розуміння природи чесноти), мотивація (схильність надавати перевагу чесноті), поведінка (актуальні прояви у вчинках) та диспозиція (вкорінена установка). У такий спосіб сучасні теорії наголошують, що інтелектуальні чесноти можуть розвиватися через навчально-виховні інтервенції й потребують поєднання когнітивних та емоційних стратегій [3].

Яким же чином інтелектуальні чесноти проявляються в освітньому процесі? Загальна мета освіти традиційно визначається як передання знання й навичок. Однак сучасні автори підкреслюють, що навчання має на меті вироблення здатності мислити, обґрунтовувати та шукати істину. Дункан Прітчард пише, що «освіта повинна продукувати епістемічні блага – знання, розуміння та добрі судження» і що спосіб їх здобуття важливий: знання, нав'язані силою, не формують автономного пізнавального суб'єкта [2]. Освітні програми повинні створювати умови для самостійного засвоєння інформації, розвитку критичного мислення та рефлексії. Автор наголошує, що інтелектуальні чесноти, як-от смиренність, мужність, сумлінність, наполегливість, є не просто корисними, а визначальними для досягнення епістемічних благ.

Українські дослідники також звертають увагу на те, що внутрішні цілі освіти не обмежуються передачею знання. У підручниках з філософії освіти зазначається, що окрім надійних когнітивних здібностей слід формувати чесноти – відкритість, інтелектуальну сміливість, допитливість – як внутрішні блага, без яких знання не робить людину справді раціональною [4]. Чесноти забезпечують можливість самостійного судження, без них учні залишаються залежними від зовнішнього авторитету. Спроба сучасної педагогіки полягає у тому, щоб об'єднати пізнавальну автономію з відповідальністю перед громадою: учень має вчитися самостійно мислити й одночасно враховувати досвід експертів та соціальні норми.

Хоча моральні й інтелектуальні чесноти різні, між ними існує взаємозв'язок. Інтелектуальна чеснота передбачає любов до правди та сумлінність, що відповідає моральним чеснотам правдивості й чесності. Сучасні дослідження звертають увагу на те, що методики виховання морального й інтелектуального характеру мають спільні принципи: заохочення рефлексії, культивування емпатії та створення безпечного середовища для помилок [3]. Розвиток чеснот вимагає особистісної участі: учні повинні не просто засвоювати правила, а переймати певні цінності та моделі поведінки. Таким чином, система освіти, орієнтована на чесноти, має створити культуру, що підтримує пошук істини, чесність і довіру.

Важливим кроком у практичній реалізації добродійної епістемології є інноваційні курси, спрямовані на вивчення та вдосконалення інтелектуальних чеснот. Наприклад, Intellectual Virtue Curriculum (IVC) – це рандомізована програма для студентів, яка поєднує філософські, психологічні та педагогічні ідеї й складається з модулів із відео, тестів, логічних загадок та рефлексивних вправ. Програма знайомить студентів з поняттям чеснот, пояснює, чому вони важливі, і демонструє способи їх застосування в житті. Вона також використовує підхід «навчання через здивування»: студенти спостерігають, як експерти борються з труднощами, що стимулює розвиток наполегливості й смиренності [3]. Дослідження показало, що участь у цій програмі підвищує рівень розуміння студентами чеснот та сприяє розвитку допитливості, смиренності, цілісності й наполегливості. Метадані доводять, що такі курси можуть суттєво впливати на інтелектуальний характер молоді.

Наукова література описує інтелектуально обдарованих як осіб, які швидше засвоюють знання, вирізняються високою креативністю, здатністю розв'язувати абстрактні завдання й виявляють бажання до незалежності та лідерства [5]. Такі учні відвідують науково-мистецькі центри, де реалізуються програми орієнтації, підтримки, розвитку індивідуальних здібностей і проектної діяльності. В українських умовах обдаровані школярі характеризуються активною допитливістю, бажанням самостійно досліджувати закономірності й методи здобуття знань; цей інтерес особливо посилюється в підлітковому віці, коли учні переходять від простого накопичення фактів до аналізу структур та процесів.

Дослідження епістемологічних переконань обдарованих показують, що вони вважають знання змінним і відкритим до ревізії, а джерелом знання – власний досвід і систематичний пошук, а не авторитет беззаперечної істини [5]. Вони демонструють складні епістемологічні уявлення – переконання про те, що знання може бути багатошаровим та невизначеним; це дозволяє їм застосовувати ефективні стратегії навчання і досягати кращих результатів у вирішенні проблем. У період старшої школи ці переконання стають більш розвиненими, що підкреслює важливість інтеграції специфічних методів навчання для підтримки інтелектуальної автономії.

У дослідженні турецьких науково-мистецьких центрів встановлено, що завдяки проектним, орієнтованим на запит та проблему методам навчання обдаровані учні отримують можливість конструювати знання самостійно, що сприяє формуванню їхніх складних епістемологічних переконань [5]. Вони вважають, що експерти не мають абсолютної влади над істиною, тим самим демонструють скептицизм до некритичного авторитаризму. Крім того, ці учні відзначають важливість наполегливості й уміння вчитися на помилках: вони

очікують труднощів і готові долати їх, що корелює з високим рівнем метакогнітивних стратегій.

Поряд зі знаннями обдаровані школярі потребують підтримувального середовища, яке визнає їхню унікальність і сприяє самореалізації. Українські освітяни підкреслюють, що демократична й гуманістична школа має забезпечити рівні можливості для усіх учнів, визнавати їхні відмінності та стимулювати саморозвиток. У період 11–15 років формується почуття власної цінності, переходить допитливість від фактів до способів пізнання, і виникає потреба в діяльності, що дозволяє співпрацювати, експериментувати й втілювати свої ідеї. Освітні програми мають базуватися на довірі та діалозі, що підтримує внутрішню мотивацію та формує відповідальність за власне навчання.

Успішний розвиток інтелектуальних чеснот в обдарованих учнів вимагає системного підходу, який поєднує філософські ідеї, психологічні механізми та конкретні педагогічні стратегії. Спробуймо окреслити основні принципи такого підходу.

По-перше, важливо сформувати у школярів правильне розуміння природи знання та істини. Викладачі повинні не лише передавати інформацію, а й обговорювати, що знання є відкритим, змінним і залежним від критичної перевірки; необхідно заохочувати учнів ставити запитання, сумніватися в усталених авторитетних твердженнях і визнавати власну обмеженість. Програми, подібні до IVC, демонструють ефективність. Коли вони вводять учнів у коло професійних науковців, дозволяють побачити, як експерти зіштовхуються з невизначеністю та помилками, і стимулюють розуміння того, що наполегливість та смиренність – ключові складові пізнання [3].

Другим принципом є забезпечення навчального середовища, яке сприяє автономії. Обдаровані учні потребують свободи вибору тем, методів і темпу роботи; вони повинні мати можливість самостійно планувати дослідження, формулювати запитання, вести записи та рефлексувати. Дослідження турецьких центрів показує, що проектне, дослідницьке та проблемно-орієнтоване навчання сприяє розвитку складних епістемологічних переконань і вчить учнів, що знання створюється через власну активність [5]. Педагогічні проекти можуть передбачати міждисциплінарні теми, що відображають реальні проблеми, які треба вирішити колективно; таким чином, учні навчаються співпрацювати, розподіляти ролі та відповідальність.

Наступним кроком є систематичне культивування мотиваційного та афективного компонентів чеснот. Інтелектуальна смиренність, чесність, відвага і наполегливість вимагають внутрішньої установки на пошук істини та готовності долати труднощі. Вчителі можуть підтримувати цю установку шляхом позитивного зворотного зв'язку, визнання зусиль навіть при помилках і

демонстрації особистого прикладу захоплення пізнанням. У підручнику з філософії освіти наголошується, що любов до істини й допитливість мають бути внутрішніми благами освіти, які вчитель передає через власне відношення до знання [4]. Використання короткотермінових інтервенцій (наприклад, дискусійних клубів, читання філософських есе) може допомогти збільшити пізнавальну мотивацію та розуміння цінності чеснот [3].

Ще однією практикою є формування рефлексії та метакогніції. Обдаровані учні мають вчитися усвідомлювати власні когнітивні процеси, планувати стратегії, оцінювати результати та коригувати їх. За даними дослідження, обдаровані, які володіють складними епістемологічними переконаннями, більш схильні приймати труднощі, вчитися на помилках і застосовувати метакогнітивні стратегії [5]. Тому регулярні письмові й усні рефлексії, портфоліо, робочі журнали та самооцінювання можуть сприяти розвитку усвідомленого мислення. Викладачі повинні підтримувати навички постановки запитань та аргументації, сприяти аналізу сильних і слабких сторін власних поглядів та пов'язувати нову інформацію з попередніми знаннями.

Не менш важливо стимулювати етичний вимір пізнання. Розвиток інтелектуальних чеснот передбачає вміння приймати відповідальність за наслідки власних досліджень, критично ставитися до джерел інформації, поважати інтелектуальну власність і уникати шахрайства. Педагоги повинні пояснювати етичні аспекти академічної діяльності, вчити використовувати цитування, аналізувати випадки порушення норм і сприяти чесній дискусії. Підкреслення морального виміру сприятиме інтеграції інтелектуальних і моральних чеснот [3].

Нарешті, забезпечення підтримки й визнання у соціокультурному контексті також відіграє роль. Українські школи, зокрема ліцеї (в яких вчать обдаровані), повинні створювати атмосферу співробітництва, де кожен учень відчуває себе цінним і має змогу проявити унікальні здібності. Важливо, щоб практики культивування чеснот були адаптовані до національної культури, мови та соціальних реалій; це включає залучення батьків, позашкільних гуртків та місцевих наукових інституцій. Культурні проєкти, екскурсії, зустрічі з професіоналами можуть надати учням змогу побачити практичне застосування інтелектуальних чеснот і зрозуміти їхню цінність.

Отже, епістемічні чесноти становлять важливу складову сучасної освіти. Вони вирізняють здібного пізнавального суб'єкта, який не лише здатний набувати знання, а й мотивований прагнути істини, думає критично, визнає власні обмеження й працює над собою. Класична традиція, що бере початок від Арістотеля, у поєднанні з сучасними концепціями добродійної епістемології, допомагає зрозуміти структурні елементи чеснот та можливості їх розвитку.

Освітні програми мають перетворити передачу знань у спільний пошук істини, де автономія, відповідальність і рефлексія посідають центральне місце.

Інтелектуально обдаровані учні мають особливі потреби та ресурси. Вони демонструють складні епістемологічні уявлення, цінують самостійність і готові долати труднощі. Тому педагогічні стратегії для них мають поєднувати виклики та підтримку, сприяючи розвитку інтелектуальних чеснот через дослідження, проекти, рефлексію та етичну відповідальність. Інноваційні програми, подібні до IVC, показують, що орієнтація на чесноти має вимірюваний позитивний ефект і може бути інтегрована в різні освітні контексти.

Національна система освіти може використати ці висновки для вдосконалення роботи з обдарованою молоддю: формування культури пошуку істини, творчості та співпраці; забезпечення рівних можливостей; підтримка вчителів у їхньому прагненні бути зразком інтелектуальних чеснот. Лише завдяки гармонійному розвитку когнітивних, мотиваційних та етичних аспектів особистості можна виростити покоління, здатне брати участь у громадському житті як автономні й відповідальні громадяни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Virtue Epistemology / Stanford Encyclopedia of Philosophy. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/epistemology-virtue/> (дата звернення: 09.10.2025).
2. Pritchard D. Educating for Virtuous Intellectual Character and Valuing Truth // *Philosophies*. – 2023. – Т. 8, № 2. – Стаття 29. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2409-9287/8/2/29> (дата звернення: 09.10.2025). – DOI: 10.3390/philosophies8020029.
3. Orona G. A., Pritchard D., Arum R., та ін. Epistemic virtue in higher education: testing the mechanisms of intellectual character development [Електронний ресурс] // *Current Psychology*. – 2024. – Т. 43, № 9. – С. 8102–8116. – Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-023-05005-1> (дата звернення: 09.10.2025). – DOI: 10.1007/s12144-023-05005-1
4. Жук М. В. Філософія освіти: навчально-методичний комплекс з дисципліни. – Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. – 105. с. – Режим доступу: https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2025/02/НМК_Філософія-освіти_ОК-1.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
5. Nacaroglu O., Kizkapan O. Gifted Students' Beliefs about Knowledge and Learning // *Journal of Science Learning*. – 2021. – Т. 4, № 3. – С. 275–287. – Режим доступу: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1307051.pdf> (дата звернення: 09.10.2025). – DOI: 10.17509/jsl.v4i3.31995.

Кавалжи О. М.,
здобувач ВО за спеціальністю 102 «Хімія»
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
керівник гуртка «Юні хіміки» та «Основи біохімії»
КЗПО «Одеський еколого-натуралістичний центр «Афаліна»,
kavalzhy_o@ukr.net

Кіосе Т. О.,
доктор хімічних наук, професор кафедри неорганічної хімії та хімічної освіти
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
kiosetatyana@gmail.com

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ТА *IN SITU* МЕТОДІВ ДО ВИЯВЛЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА КРЕАТИВНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ХІМІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто можливості адаптації системного підходу та *in-situ* методів до виявлення та підтримки обдарованих учнів у процесі вивчення хімії. Запропоновано шляхи інтеграції педагогічних і психологічних інструментів у предметну площину хімічної освіти з урахуванням її когнітивної та експериментальної специфіки. Акцент зроблено на аналізі динаміки мислення учнів під час виконання хімічних завдань і лабораторних досліджень. Розглянуто можливості використання спостереження, аналізу процесу розв'язання задач, усного міркування вголос та фіксації експериментальних дій як інструментів педагогічної діагностики.

Ключові слова: Обдарованість, системний підхід, динаміка мислення, *in-situ* діагностика, діагностика обдарованості.

Abstract. The article considers the possibilities of adapting a systemic approach and *in-situ* methods to identify and support gifted students in the process of studying chemistry. Ways of integrating pedagogical and psychological tools into the subject area of chemical education are proposed, taking into account its cognitive and experimental specificity. The emphasis is on analyzing the dynamics of students' thinking during the performance of chemical tasks and laboratory research. The possibilities of using observation, analysis of the problem-solving process, oral reasoning aloud and recording experimental actions as tools of pedagogical diagnostics are considered.

Keywords: Giftedness, systemic approach, dynamics of thinking, *in-situ* diagnostics, diagnostics of giftedness.

1. Вступ. Діагностика обдарованості в галузі хімії як ключовий фактор інноваційного розвитку суспільства.

В умовах динамічної трансформації глобального освітнього простору та переходу до економіки знань, проблема раннього виявлення та цілеспрямованого розвитку обдарованих дітей набуває виняткової актуальності. Обдаровані учні є стратегічним ресурсом нації, її інтелектуальним капіталом, від ефективного розвитку якого залежить науковий, технологічний та культурний прогрес держави.

Серед різноманітних видів інтелектуальної обдарованості особливе місце посідає хімічна. Хімія – це центральна природнича наука, що лежить в основі фармакології, матеріалознавства, біотехнологій, енергетики та вирішення екологічних проблем. Саме прориви в хімії забезпечують створення нових ліків для боротьби з хворобами, розробку інноваційних матеріалів з унікальними властивостями, пошук альтернативних джерел енергії та створення технологій для очищення довкілля. [1]

Здібності до вивчення хімії характеризуються не лише глибоким засвоєнням теоретичних знань, але й унікальною здатністю до абстрактного мислення, просторової уяви для візуалізації молекулярних структур, інтуїтивним розумінням механізмів реакцій та прагненням до експериментального пошуку. Відтак, своєчасне виявлення та підтримка юних хіміків є прямою інвестицією в майбутнє, що забезпечує технологічний суверенітет та конкурентоспроможність країни на світовій арені.

Незважаючи на високу значущість проблеми, існуюча система діагностики обдарованості часто виявляється неефективною, особливо у такій специфічній галузі, як хімія. Традиційні методи, що здебільшого базуються на стандартизованих тестах та оцінці академічної успішності, мають суттєві обмеження. Вони оцінюють рівень знань, але майже не торкаються ключових маркерів справжнього таланту: креативності, здатності до нестандартного розв'язання задач, дослідницької ініціативи та вміння генерувати оригінальні ідеї. [3]

Такі важливі компоненти, як креативність, здатність до нестандартного розв'язання задач, дослідницька ініціатива, внутрішня мотивація та вміння генерувати оригінальні ідеї, залишаються поза увагою. Учень, який не вписується у стандартні рамки, але має виняткову інтуїцію в експериментальній роботі або пропонує нетривіальні гіпотези, може бути помилково віднесений до категорії "середніх". Традиційні підходи не здатні виявити прихований потенціал і часто відштовхують творчих дітей від поглибленого вивчення предмета. Таким чином, виникає гостра необхідність у адаптації комплексних, багаторівневих діагностичних методик, що поєднували б оцінку предметних знань із психологічним тестуванням, аналізом проєктної та дослідницької діяльності, експертним спостереженням та створенням стимулюючого освітнього середовища для прояву та розвитку талантів у предметній площині хімії. [4]

2. Системний підхід та In-situ спостереження як інструменти аналізу мислення в хімічній освіті.

Традиційне уявлення про обдарованість, що зводиться до високого коефіцієнта інтелекту (IQ) або виняткової академічної успішності, є занадто вузьким і не відображає всієї складності цього феномену.

Обдарованість – це не статична властивість, а результат взаємодії внутрішніх задатків дитини та зовнішніх умов. Саме системний підхід вимагає

переходу від фрагментарного тестування до цілісного аналізу особистості.

Системний підхід пропонує розглядати обдарованість не як окрему, ізольовану характеристику індивіда, а як складну, динамічну систему, що включає взаємопов'язані компоненти [3]:

1. *Когнітивний компонент*: високі інтелектуальні здібності, здатність до аналізу, синтезу, абстрагування, швидкість мисленнєвих процесів.
2. *Креативний компонент*: здатність до генерації оригінальних ідей, гнучкість та дивергентність мислення, уява.
3. *Особистісний компонент*: висока внутрішня мотивація, пізнавальна допитливість, наполегливість, перфекціонізм, розвинена саморегуляція.
4. *Середовищний компонент*: вплив родини, освітнього закладу, соціального оточення, що може як стимулювати, так і гальмувати розвиток потенціалу.

Термін "in situ" походить з латинської мови, що означає "на місці" або "в природному положенні". У хімії та біології він використовується для опису досліджень, що проводяться безпосередньо в природному середовищі об'єкта, без його вилучення та ізоляції. Наприклад, вивчення ферментативної реакції відбувається in situ, тобто всередині живої клітини, а не in vitro (в пробірці), що дозволяє побачити процес у всій його складності та взаємозв'язках. [3]

Адаптація цієї концепції до педагогіки та психології означає відмову від "лабораторної стерильності" стандартизованих тестів на користь діагностики в природних умовах навчальної діяльності. Замість того, щоб оцінювати учня в штучно створеній ситуації тесту, in-situ діагностика передбачає спостереження за ним:

- під час виконання реального лабораторного експерименту;
- у процесі роботи над довготривалим дослідницьким проєктом;
- під час мозкового штурму чи наукової дискусії в групі.

Основна мета такого підходу – побачити не лише що знає учень, але й як він мислить, як долає труднощі, як співпрацює з іншими, як висуває та перевіряє гіпотези. Це оцінка динамічного процесу, а не статичного результату.

Для кращого розуміння переваг інноваційного підходу, порівнюємо його з класичними інструментами діагностики.

Таблиця 1. Порівняння in-situ діагностики з класичними методами

<i>Критерій</i>	<i>Класичні методи (тести, опитування, олімпіади)</i>	<i>In-situ діагностика (проєктна діяльність, спостереження)</i>
Що оцінюється	Кінцевий результат (правильна/неправильна відповідь), обсяг засвоєних знань	Процес мислення та діяльності, стратегії вирішення проблем, динаміка розвитку
Середовище	Штучне, стресове, обмежене в часі	Природне, комфортне навчальне середовище
Тип мислення	Переважно конвергентне (пошук єдиної правильної відповіді)	Стимулює дивергентне мислення, креативність, пошук нетривіальних рішень

<i>Критерій</i>	<i>Класичні методи (тести, опитування, олімпіади)</i>	<i>In-situ діагностика (проектна діяльність, спостереження)</i>
Ключовий фокус	Швидкість та точність відтворення інформації	Глибина розуміння, дослідницька ініціатива, мотивація, навички співпраці
Виявлення талантів	Ефективне для виявлення академічно успішних учнів з високою швидкістю мислення	Дозволяє виявити широкий спектр обдарованості, включно з практичною, творчою та лідерською

Таким чином, класичні методи, хоч і є корисними для первинного скринінгу, часто нездатні зафіксувати найцінніші прояви обдарованості – творчу іскру та дослідницький азарт. In-situ діагностика, навпаки, створює умови, в яких талант може проявитися природно, дозволяючи педагогу побачити справжній потенціал учня, а не лише його вміння відповідати на стандартизовані запитання.

3. Специфіка проявів обдарованості в предметній площині хімії: структура мислення та практичні прояви.

Обдарованість крізь предметну площину хімії – це не просто сума глибоких знань з предмета, а особливий тип наукового мислення, що поєднує здатність до оперування абстрактними моделями (молекули, орбіталі, механізми реакцій) із практичною дослідницькою діяльністю. Це системна якість особистості, що інтегрує в собі декілька ключових ознак [5]:

1. *Аналітичність* – здатність розкласти складні хімічні системи на простіші компоненти, виявляти логічні зв'язки між структурою речовини та її властивостями, інтерпретувати дані експерименту (наприклад, спектри чи результати титрування) та знаходити закономірності там, де інші бачать хаос.

2. *Експериментальність* – це не просто вміння працювати за інструкцією, а внутрішня потреба в емпіричній перевірці гіпотез. Обдарований учень прагне "відчути хімію на дотик", отримує задоволення від самого процесу експерименту, ретельно спостерігає за явищами та вміє самостійно планувати дослід.

3. *Креативність* – здатність до генерації нетривіальних ідей, наприклад, у пропонуванні оригінальних шляхів синтезу речовин (ретросинтетичний аналіз) або в розробці нестандартних методів розв'язання аналітичних задач. Це вміння виходити за межі стандартних алгоритмів і комбінувати відомі знання у новий, унікальний спосіб.

4. *Інтуїція* – специфічне, важко формалізоване "відчуття речовини". Це здатність на основі минулого досвіду та глибокого розуміння фундаментальних принципів робити правильні припущення про перебіг реакції або властивості сполуки, навіть не проводячи детальних логічних розрахунків. Хімічна інтуїція є формою швидкісної обробки величезного масиву підсвідомої інформації.

Хімічне мислення обдарованої дитини базується на трьох взаємопов'язаних когнітивних процесах, що утворюють єдиний цикл наукового пізнання [5]:

- *Аналіз.* Це початковий етап, на якому відбувається декомпозиція проблеми. Наприклад, побачивши складну органічну молекулу, учень аналізує її, виділяючи функціональні групи, визначаючи гібридизацію атомів, аналізуючи стеричні та електронні ефекти. При роботі з задачею він аналізує вихідні дані, відокремлюючи ключову інформацію від другорядної.
- *Синтез.* Це процес об'єднання розрізнених елементів у нове ціле. Після аналізу функціональних груп учень може синтезувати уявлення про реакційну здатність молекули в цілому. Найяскравіше синтез проявляється при плануванні багатостадійних органічних синтезів, де потрібно логічно поєднати низку окремих реакцій в єдиний ланцюг для отримання цільового продукту.
- *Прогнозування.* Це найвищий рівень мислення, що спирається на результати аналізу та синтезу. На цьому етапі учень здатний передбачити:
 - Продукти невідомої йому реакції, виходячи з фундаментальних законів.
 - Фізичні та хімічні властивості ще не синтезованої речовини на основі її передбачуваної структури.
 - Оптимальні умови (температура, тиск, каталізатор) для проведення хімічного процесу.

Стандартні шкільні завдання рідко дозволяють виявити справжню обдарованість. Для цього потрібні завдання відкритого типу, що стимулюють прояв вищезазначених якостей. Приклади задач та експериментів, що проявляють хімічну обдарованість:

1. *Задача типу "чорна скринька".* Учні надають набір даних про невідому речовину (наприклад, масову частку елементів, ІЧ- та ЯМР-спектри, дані мас-спектрометрії) і пропонують встановити її структуру. Це завдання ідеально тестує аналітичні здібності та вміння логічно поєднувати різноманітну інформацію.

2. *Завдання на ретросинтез.* Пропонується складна цільова молекула (наприклад, лікарський препарат) і ставиться задача: "Запропонуйте схему її синтезу, виходячи з простих та доступних реагентів". Це завдання виявляє креативність, глибину знань з органічної хімії та здатність до стратегічного планування (синтезу).

3. *Відкритий експеримент.* Замість чіткого протоколу учень отримує дослідницьке питання. Наприклад: "Вам видано три зразки металів. Розробіть і проведіть експеримент, щоб розмістити їх у ряд активності. Обґрунтуйте свій вибір реактивів та послідовність дій". Таке завдання демонструє експериментальний хист, самостійність мислення та вміння прогнозувати результати.

4. *Задача на пояснення аномалії*. Учні описують реальний експеримент, в якому результат виявився не таким, як очікувалося (наприклад, утворився побічний продукт або реакція не відбулася). Завдання – знайти та обґрунтувати причину цієї аномалії. Це чудова перевірка хімічної інтуїції та гнучкості мислення.

4. Аналіз динаміки мислення: методи фіксації та критерії оцінки.

Для аналізу процесу мислення учнів ми пропонуємо адаптувати до умов хімічної освіти низку методів, що добре зарекомендували себе в когнітивній психології. Інструменти, такі як протоколювання міркувань вголос (*Think-Aloud Protocol*) чи аналіз письмових артефактів, дозволяють змістити фокус з оцінки кінцевого результату на розуміння процесу розв'язання задачі. [4]

Щоб зазирнути в «чорну скриньку» людського розуму, дослідники розробили низку методів, які дозволяють об'єкти візувати та зафіксувати процес мислення. Кожен з них має свої переваги та обмеження, а їх вибір залежить від конкретних завдань дослідження.

- *Усне міркування вголос (Think-Aloud Protocol)*. Цей метод полягає в тому, що досліджуваний вербалізує всі свої думки, гіпотези та кроки під час вирішення завдання. Це дає змогу досліднику в режимі реального часу відстежувати послідовність розумових операцій, виявляти моменти вагань, осяянь та зміни стратегії. Головна перевага цього методу – багатство якісних даних, що дозволяють глибоко зрозуміти індивідуальну логіку людини.
- *Аналіз записів рішень*. Цей підхід включає вивчення письмових матеріалів: чернеток, схем, розрахунків, нотаток, які досліджуваний робить у процесі роботи над завданням. Ці «артефакти» мислення є цінним джерелом інформації про те, які гіпотези перевірялися, які помилки були допущені та як відбувалася структуризація проблеми. На відміну від усного міркування, цей метод менш схильний до самоцензури та раціоналізації з боку досліджуваного.
- *Фіксація ходу експерименту*. У ситуаціях, коли вирішення завдання пов'язане з маніпуляцією об'єктами (наприклад, у головоломках або наукових експериментах), фіксується вся послідовність дій. Це може включати відеозапис, відстеження рухів очей (eye-tracking) або комп'ютерну реєстрацію кожного кроку. Такі дані дозволяють об'єктивно оцінити, які стратегії пошуку рішення використовує людина, скільки часу витрачається на кожен етап та наскільки ефективними є її дії.

Отримані за допомогою вищезазначених методів дані аналізуються за низкою критеріїв, які комплексно характеризують якість та ефективність мисленнєвого процесу.

- *Швидкість*. Це не просто час, витрачений на вирішення завдання. Цей

критерій оцінює темп просування в завданні, кількість розумових операцій за одиницю часу та легкість переходу між етапами. Висока швидкість мислення часто корелює з автоматизацією навичок та високим рівнем інтелекту.

- *Оригінальність*. Цей показник відображає здатність генерувати незвичайні, нестандартні ідеї та рішення, відходити від шаблонних способів мислення. Оригінальність є ключовою ознакою творчого (дивергентного) мислення і часто оцінюється за унікальністю та новизною запропонованих ідей.
- *Гнучкість*. Гнучкість мислення – це здатність легко перебудовувати свою стратегію, відмовлятися від неефективних гіпотез і знаходити нові підходи до проблеми, якщо початковий план не спрацював. Ця якість є критично важливою в умовах невизначеності та при вирішенні складних, багатфакторних завдань.
- *Логічність*. Цей критерій оцінює послідовність, обґрунтованість та доказовість міркувань. Аналізується, наскільки висновки впливають із наявних посилок, чи немає в міркуваннях суперечностей і наскільки чітко людина може обґрунтувати свою позицію. Логічність є основою критичного та аналітичного мислення.

Для отримання цілісної та об'єктивної картини динаміки мислення недостатньо використовувати лише один тип даних. Найбільш повне розуміння досягається завдяки синергії якісних та кількісних підходів.

Кількісні методи (наприклад, вимірювання часу вирішення, підрахунок кількості ідей чи помилок) надають об'єктивні, стандартизовані дані, які легко порівнювати та статистично обробляти. Вони дозволяють оцінити *ефективність* мислення. [3]

Якісні методи (аналіз протоколів усних міркувань, інтерв'ю, вивчення чернеток) дозволяють зрозуміти *процес*, що стоїть за цими цифрами. Вони розкривають унікальні стратегії, причини труднощів та індивідуальні особливості мислення конкретної людини.

Наприклад, кількісний аналіз може показати, що двоє людей вирішили завдання за однаковий час. Однак якісний аналіз їхніх міркувань може виявити, що один дійшов до відповіді шляхом логічних та послідовних кроків, а інший – через серію спроб і помилок, випадково натрапивши на правильне рішення. Без поєднання обох підходів ця найважливіша відмінність залишилася б непоміченою. [2]

Дослідження динаміки мислення є складним, але надзвичайно важливим завданням. Використання таких методів фіксації, як усне міркування, аналіз записів та спостереження за ходом експерименту, дозволяє отримати багатий матеріал для аналізу [3]. Оцінка цього матеріалу за критеріями швидкості, оригінальності, гнучкості та логічності дає змогу скласти багатогранний портрет

мисленнєвих здібностей людини. Однак лише інтеграція кількісних показників ефективності та якісного аналізу процесуальних аспектів дозволяє досягти глибокого та всебічного розуміння того, як саме народжується думка. [4]

5. Практичні інструменти in-situ діагностики в хімії.

Наукове вивчення мислення постійно еволюціонує, виходячи за межі класичних методик. Сучасні дослідження все більше покладаються на технологічні інновації та експериментальні парадигми, що дозволяють отримати ще глибше та об'єктивніше уявлення про розумові процеси. Цей розділ присвячений передовим методам, які трансформують наше розуміння динаміки мислення. [5]

Традиційні тести часто вимірюють здатність знаходити єдину правильну відповідь (конвергентне мислення). Однак для вивчення творчих та стратегічних аспектів мислення необхідні інші інструменти. Таким інструментом є завдання з відкритим результатом (open-ended problems).

Це такі завдання, які не мають заздалегідь визначеного правильного рішення. Вони вимагають від досліджуваного самостійно визначити проблему, згенерувати безліч можливих рішень, розробити стратегію та оцінити альтернативи. Прикладами можуть слугувати завдання на кшталт "Знайдіть якомога більше способів використання цеглини" або "Розробіть план покращення транспортної системи міста".

Переваги цього підходу:

- *Стимуляція дивергентного мислення*: вони дозволяють оцінити такі критерії, як оригінальність та гнучкість мислення в їхньому природному прояві.
- *Екологічна валідність*: такі завдання краще імітують реальні життєві ситуації, де проблеми рідко мають одне очевидне рішення.
- *Глибинний аналіз*: дослідник отримує можливість проаналізувати не лише кінцевий продукт, а й увесь процес пошуку, відбору та розвитку ідей.
- Ключовим недоліком аналізу кінцевого продукту (наприклад, письмової відповіді) є те, що він не розкриває динаміку процесу. Ми бачимо результат, але не бачимо шляху до нього. Аналіз у режимі реального часу дозволяє подолати це обмеження. [2]

Завдяки сучасним методам дослідники можуть спостерігати за тим, як людина крок за кроком просувається у вирішенні завдання. Це дозволяє фіксувати:

- *Послідовність дій*: в якому порядку людина аналізує інформацію, висуває гіпотези та перевіряє їх.
- *Моменти вагань та осяянь*: виявлення ключових точок, де відбувається зміна стратегії або знаходиться вирішальна ідея.
- *Когнітивні патерни*: ідентифікація типових помилок, успішних стратегій та

індивідуальних стилів мислення.

Цей підхід перетворює статичний знімок результату на динамічний фільм про народження рішення, що є незрівнянно більш інформативним.

Технологічний прогрес надав дослідникам потужні інструменти для фіксації та аналізу мисленнєвих процесів з безпрецедентною точністю.

- *Відеофіксація та аналіз невербальної поведінки*: камери фіксують не лише дії, а й міміку, жести та напрямок погляду, що може давати додаткову інформацію про емоційний стан та рівень когнітивного напруження під час вирішення завдання.
- *Трекінг рухів очей (Eye-Tracking)*: спеціальні пристрої відстежують, куди саме дивиться людина, як довго затримує погляд на певних елементах завдання і в якій послідовності їх вивчає. Це дає змогу об'єктивно зрозуміти, на що спрямована увага, яка інформація вважається найбільш релевантною і як відбувається візуальний пошук.
- *Комп'ютерні симуляції та віртуальне середовище*: створення інтерактивних симуляцій дозволяє ставити перед досліджуваними складні, динамічні завдання в контрольованих умовах. Комп'ютер автоматично фіксує кожну дію, час реакції та обрану стратегію. Це ідеальний інструмент для вивчення процесів прийняття рішень, планування та стратегічного мислення в умовах, максимально наближених до реальності.

Інтеграція завдань з відкритим результатом, аналізу в реальному часі та передових цифрових технологій виводить дослідження мислення на новий рівень. Ці підходи дозволяють не просто констатувати факт вирішення чи невирішення задачі, а детально реконструювати сам процес мислення – його динаміку, стратегії та приховані механізми. Саме такий комплексний підхід відкриває шлях до глибинного розуміння однієї з найвидатніших таємниць людської природи. [5]

6. Висновок. Ідентифікація та розвиток обдарованості в конкретній науковій галузі, такій як хімія, вимагає виходу за межі стандартних тестів на інтелект чи академічну успішність. Необхідний цілісний, багатовимірний підхід, що враховує не лише когнітивні здібності, а й особистісні риси та зовнішні умови. Цей розділ присвячений синтезу даних для побудови моделі «профілю хімічної обдарованості».

Для отримання об'єктивної та всебічної картини недостатньо спиратися на один-єдиний метод. Найбільш достовірні результати досягаються шляхом триангуляції – поєднання даних з різних, незалежних джерел.

- *Спостереження*: пряме спостереження за учнем чи студентом під час лабораторної роботи, участі в дискусії чи роботи над проектом дає уявлення про його практичні навички, інтерес до предмета, стиль роботи та здатність

до співпраці. Це якісні дані, що розкривають поведінкові аспекти обдарованості.

- *Експеримент*: спеціально розроблені експериментальні завдання (особливо з відкритим результатом) дозволяють оцінити ключові когнітивні процеси: швидкість засвоєння нової інформації, гнучкість у пошуку розв’язання нестандартної хімічної задачі, логічність побудови гіпотез та оригінальність експериментальних задумів.
- *Тести*: стандартизовані тести та олімпіадні завдання надають кількісну оцінку рівня знань, глибини розуміння теоретичних концепцій та здатності застосовувати їх на практиці. Вони дозволяють порівняти результати кандидата з певною нормою.

Лише інтеграція цих трьох джерел – спостереження за поведінкою, експериментальної оцінки мислення та тестових показників знань – дозволяє уникнути однобокості та отримати повний, валідний портрет здібностей.

Здібності не існують у вакуумі. Їхній прояв та розвиток нерозривно пов’язані з контекстом, в якому перебуває людина. Ігнорування цих факторів може призвести до хибних висновків.

- *Мотивація*: чи є у людини внутрішній, щирий інтерес до хімії? Чи вона отримує задоволення від самого процесу розв’язання задач та проведення дослідів? Висока внутрішня мотивація є найпотужнішим рушієм розвитку та часто є більш значущим предиктором успіху, ніж початковий рівень знань.
- *Соціальне середовище*: чи підтримує родина захоплення дитини? Чи є в її оточенні наставники, вчителі або однодумці, які стимулюють її інтерес? Наявність сприятливого соціального середовища є критично важливим фактором для перетворення потенціалу на реальні досягнення.
- *Ресурсна база*: чи має людина доступ до якісної літератури, сучасної лабораторії, можливості брати участь у наукових гуртках чи проєктах? Обмежені ресурси можуть суттєво гальмувати розвиток навіть найяскравіших талантів.

Аналіз цих контекстуальних факторів дозволяє зрозуміти, які умови сприяють, а які перешкоджають реалізації потенціалу, і дає ключ до розробки індивідуальних освітніх траєкторій.

Запропонований комплексний підхід до аналізу динаміки мислення та побудови профілю обдарованості є не просто теоретичною моделлю, а й практичним інструментом для освітньої системи. Однак його впровадження має як значні переваги, так і певні виклики, а подальший розвиток відкриває захоплюючі перспективи.

Шлях від простого тестування знань до побудови комплексного, динамічного профілю обдарованості є стратегічним кроком до створення освіти

майбутнього. Це освіта, яка не просто інформує, а розуміє і розвиває; яка бачить не лише відповідь, а й унікальний шлях думки, що до неї призвів. І хоча цей шлях вимагає значних зусиль, інвестиції у технології та підготовку кадрів окупляться найціннішим капіталом – реалізованим людським потенціалом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кульчицька О. І. Психологія обдарованості. Київ: Ніка-Центр, 2009. 328 с.
2. Моляко В. О. Творча обдарованість: сутність, структура, діагностика. Обдарована дитина. 2005. № 1. С. 2–8.
3. Савченко В. О. Системний підхід в сучасній науці та його застосування в педагогіці. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2013. № 2. С. 3–7.
4. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 238 с.
5. Шульга Р. П. Онтологія хімічного знання в контексті нових парадигм. Філософія освіти. 2011. № 1-2. С. 343–351.

Калита Л. І.,

*методист обласного навчально-методичного центру
вивчення базових дисциплін
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
kalitalubov22@gmail.com*

Шабасєва Л.М.,

*старший викладач,
магістр кафедри виховання та культури здоров'я
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»,
kalitalubov22@gmail.com
shabaeva34@ukr.net*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ: СИНЕРГІЯ НАУКИ Й ТВОРЧОСТІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу можливостей використання штучного інтелекту (ШІ) для виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей і молоді. Розглянуто практичні приклади застосування інтелектуальних технологій у навчанні, психологічній підтримці та розвитку креативності учнів в Україні та світі. Проаналізовано перспективи впровадження адаптивних освітніх платформ, генеративних інструментів для творчості й віртуальних менторів. Визначено ключові виклики – етичні питання, ризик стандартизації мислення та необхідність збереження педагогічного гуманізму. Обґрунтовано доцільність міждисциплінарних досліджень і важливість інтеграції ШІ у систему підтримки обдарованості з урахуванням національного освітнього контексту.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, персоналізація освіти, генеративні технології, креативність, психологічна підтримка.

Abstract. This article analyses the potential applications of artificial intelligence (AI) in identifying, nurturing and supporting gifted children and young people. It considers practical examples of the application of intelligent technologies in teaching, psychological support and the development of creativity in students in Ukraine and around the world. The article also analyses the prospects for implementing adaptive educational platforms, generative tools for creativity and virtual mentors. The key challenges are identified, including ethical issues, the danger of standardising thinking and the need to preserve pedagogical humanism. The conclusion is that interdisciplinary research is necessary and that the integration of AI into the system of supporting giftedness must take into account the national educational context.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, personalised education, generative technologies, creativity, psychological support.

Вступ. У сучасному освітньому просторі проблема виявлення та розвитку обдарованості набуває особливої актуальності. Традиційні психометричні методики поступово доповнюються інноваційними цифровими інструментами, здатними не лише оцінювати потенціал учнів, а й створювати умови для його розкриття. Одним із найперспективніших напрямів є використання штучного інтелекту (ШІ), що відкриває нові можливості для аналізу даних, формування персоналізованих освітніх траєкторій і стимулювання творчості.

В Україні питання підтримки обдарованих дітей залишається одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики. Зокрема, діяльність Малої академії наук України демонструє успішне поєднання цифрових технологій із науковими дослідженнями школярів. На міжнародному рівні значного розвитку набули ініціативи, як-от **AI in Education Initiative (OECD)**, що сприяють упровадженню алгоритмів адаптивного навчання.

1. Використання ШІ у виявленні та дослідженні обдарованості

ШІ має здатність здійснювати комплексний аналіз освітніх даних – від результатів тестів до особливостей мислення учнів під час виконання завдань.

Український досвід: у 2023 році кілька шкіл Дніпропетровської області експериментально застосували адаптивні тести з елементами машинного навчання для діагностики математичної обдарованості. Алгоритми враховували не лише правильність відповіді, а й спосіб її пошуку, що дозволяло фіксувати нестандартні стратегії мислення.

Міжнародний досвід: у Фінляндії платформа *Khan Academy with AI Tutor* адаптує навчальний матеріал до рівня учня, а в США у межах програм *Gifted and Talented Education (GATE)* алгоритми аналізують тестові дані, мінімізуючи суб'єктивність оцінювання.

2. Персоналізація освітніх траєкторій

«Інструменти штучного інтелекту сприяють гнучкому конструюванню індивідуальних освітніх шляхів учнів». ШІ створює умови для побудови індивідуальних освітніх маршрутів, що враховують інтереси, темп і стиль навчання учнів.

В Україні низка приватних шкіл Києва та Львова уже використовують платформи, які автоматично рекомендують курси чи завдання відповідно до нахилів дитини.

У світовій практиці прикладом є китайська система *Squirrel AI*, яка персоналізує навчальний контент для мільйонів користувачів у реальному часі.

3. Розвиток креативності: ШІ як партнер у творчості

Генеративні моделі стають потужним засобом розвитку креативності. В Україні учні, що навчаються в гуртках при МАН, використовують *ChatGPT*, *Midjourney* та *Runway* для створення науково-популярних матеріалів, ілюстрацій і відеопродукції. Це сприяє розвитку міждисциплінарного мислення й умінь самовираження. Міжнародним прикладом є проєкт *AI Duet* від Google, який дозволяє дітям-музикантам імпровізувати разом із алгоритмом, формуючи навички творчої взаємодії.

4. Психологічна підтримка та розвиток соціально-емоційних компетентностей

Обдаровані діти часто стикаються із труднощами соціальної адаптації, перфекціонізмом чи високими очікуваннями. Під час дистанційного навчання в Україні апробували чат-боти для психологічної підтримки старшокласників. Дослідження Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2021) засвідчило, що такі інструменти знижують рівень стресу та сприяють емоційній стабільності. Схожий досвід має Велика Британія – стартап *Woebot* пропонує інтерактивну підтримку підліткам, допомагаючи їм розвивати навички саморефлексії та емоційного інтелекту.

5. Етичні аспекти та виклики впровадження ШІ

Попри значний потенціал, застосування ШІ у сфері освіти супроводжується низкою ризиків:

- **стандартизація мислення** – небезпека зниження креативності через надмірну алгоритмізацію процесів;
- **питання конфіденційності** – потреба у надійному захисті персональних даних учнів;
- **зміна ролі педагога** – необхідність переосмислення співпраці між учителем і технологією.

Ключовим завданням є збереження педагогічного гуманізму: технології мають доповнювати, а не замінювати живе спілкування та емоційний контакт

між учителем і дитиною.

6. Перспективи розвитку та інтеграції ШІ в освітнє середовище

Сучасні інструменти ШІ (ChatGPT, DeepL, Plus AI, Synthesia, Runway, AIVA та ін.) відкривають широкі можливості для освіти: від створення текстів, презентацій і відео до автоматизації оцінювання. Їх грамотне поєднання з педагогічними методиками може значно підвищити ефективність навчання та розвивати ключові компетентності ХХІ століття – критичне мислення, креативність, комунікацію та співпрацю.

Висновки. Штучний інтелект поступово перетворюється на ефективний інструмент виявлення та розвитку обдарованості, сприяючи персоналізації навчання, розширенню можливостей креативної діяльності та психологічної підтримки. Український і міжнародний досвід демонструють, що інтеграція ШІ в освітній процес має значний потенціал для підвищення якості освіти. Водночас ключовим залишається баланс між технологічним прогресом і збереженням людяності, етичності та індивідуального підходу.

Подальші дослідження варто спрямувати на міждисциплінарне поєднання педагогіки, психології та інформаційних технологій, щоб забезпечити гармонійний розвиток особистості в умовах цифрової епохи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Gardner, H. (2011). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books.
2. Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (Eds.). (2005). *Conceptions of giftedness*. Cambridge University Press.
3. Kozma, R. B. (2011). Technology and classroom practices: An international study. *Journal of Research on Technology in Education*, 36(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15391523.2003.10782399>
4. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2021). *AI and the future of skills, Volume 1: Capabilities and assessments*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5ee71f35-en>
6. Romanenko, Yu. A. (2022). Штучний інтелект у сучасній освіті: можливості та виклики. *Інформаційні технології в освіті*, 38, 45–56.
7. Savchenko, O. Ya. (2020). Обдарованість: психологічні особливості та педагогічна підтримка. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 1(76), 10–17.
8. Манзій, О. (2023). Перспективи застосування штучного інтелекту у виявленні математичної обдарованості школярів. *Педагогіка і психологія*, 3(112), 77–85.
9. Karazin National University. (2021). *Psychological support of students during distance learning: Internal research report*.

Kamienieva V. A.,
Student National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,
valentinakameneva218@gmail.com
Scientific Advisor:
Chernelia I. M.,
Senior Lecturer of the Department of English Philology
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

STEAM AS A STRATEGY FOR DEVELOPING GIFTEDNESS IN THE GLOBAL EDUCATIONAL SPACE

Анотація. У тезі розглянуто STEAM-підхід як інноваційну стратегію розвитку обдарованості у світовому освітньому просторі. Акцент зроблено на інтеграції природничо-наукових, технологічних, інженерних і математичних дисциплін із мистецтвом як чиннику формування багатoproфільної компетентності та креативного мислення. Підкреслюється, що сучасна освітня політика провідних країн світу - США, Фінляндії, Південної Кореї, Сінгапуру - орієнтується на міждисциплінарні моделі навчання, здатні забезпечити ефективну підтримку інтелектуально та творчо обдарованої молоді. Особливу увагу приділено ролі цифрових лабораторій, інноваційних центрів та креативних хабів як практичних інструментів розвитку таланту в умовах глобалізації та цифровізації освіти. У роботі наводяться конкретні приклади реалізації STEAM-проектів: шкільні робототехнічні лабораторії в США, національна програма «LUMA» у Фінляндії, а також корейська державна стратегія стимулювання інновацій через STEAM-освіту.

Показано, що ефективність STEAM як освітньої моделі полягає не лише в поєднанні академічних знань із креативністю, а й у створенні нових соціальних ліфтів для обдарованої молоді, що сприяє формуванню покоління фахівців із глобальним мисленням. Такий підхід вбачається важливим з позицій освітньої та правової політики, адже рівний доступ до інноваційних освітніх технологій є питанням не тільки педагогічним, а й правозахисним.

Annotation. The thesis examines the STEAM approach as an innovative strategy for the development of giftedness in the global educational space. The focus is placed on the integration of science, technology, engineering, and mathematics with the arts as a factor in shaping multidimensional competence and creative thinking. It is emphasized that the modern educational policies of leading countries – the United States, Finland, South Korea, and Singapore – prioritize interdisciplinary learning models capable of effectively supporting intellectually and creatively gifted youth.

Particular attention is given to the role of digital laboratories, innovation centers, and creative hubs as practical tools for talent development in the context of globalization and digitalization of education. The paper provides concrete examples of STEAM projects: school robotics laboratories in the United States, the national “LUMA” program in Finland, and South Korea’s state strategy for promoting innovation through STEAM education.

Ключові слова: STEAM-освіта, розвиток обдарованості, цифрові лабораторії, креативні хаби, міждисциплінарність, інноваційні освітні

технології, глобальний освітній простір.

The effectiveness of STEAM as an educational model is shown to lie not only in combining academic knowledge with creativity but also in creating new social mobility opportunities for gifted youth, fostering the development of a generation of globally minded professionals. This approach is also significant from the perspective of educational and legal policy, as equal access to innovative educational technologies is not only a pedagogical but also a human rights issue.

Keywords: STEAM education, giftedness development, digital laboratories, creative hubs, interdisciplinarity, innovative educational technologies, global educational space.

In the modern educational environment, the STEAM approach (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) is regarded not only as an integrative methodology but as a holistic strategy aimed at identifying and developing intellectual and creative giftedness. Its key feature lies in the combination of technical and natural science knowledge with artistic components, which ensures the formation of a harmoniously developed personality capable of critical thinking, innovative solutions, and interdisciplinary interaction. As emphasized in the OECD report “Future of Education and Skills 2030” (2019), the integration of sciences and arts in education is a decisive factor in the development of future competencies.

The application of the STEAM approach in the global educational space demonstrates that the development of giftedness is no longer limited to classical Olympiads or competitions in mathematics and physics. Instead, priority is given to creating conditions for the practical application of knowledge, as well as for the development of creative skills, which are recognized as some of the key competencies of the 21st century (the so-called 4Cs – critical thinking, creativity, communication, and collaboration). The UNESCO report “Reimagining our futures together: a new social contract for education” (2021) stresses that creativity and interdisciplinarity form the basis of educational strategies oriented toward the future.

Digital laboratories play a fundamental role in this process. Thus, in Singapore, the state initiative Future Schools@Singapore provides for the widespread introduction of “smart laboratories,” where students work with robotics, biotechnology, and artificial intelligence. A distinctive feature is the integration of such laboratories into the school environment, which makes it possible to identify gifted children at early stages and to shape their individual educational trajectories. In Finland, the development of giftedness is associated with the network of FabLabs, which function as open workshops with access to 3D printers, laser cutters, and modeling software. Here, schoolchildren, students, and even young researchers can implement their own projects, which transforms giftedness from an abstract concept into a practical innovative product. The European Commission study “Science Education for

Responsible Citizenship” (2015) emphasizes that such spaces create an environment for innovative thinking and ensure the development of scientific and technical giftedness among youth.

An interesting example is the United States, where the MIT Media Lab operates at the Massachusetts Institute of Technology. Its activities demonstrate that adding the artistic component (Arts) to STEM forms an entirely new type of giftedness – interdisciplinary. It is here that unique projects are created at the intersection of engineering, biology, design, and music. This approach allows gifted students to realize their potential not only as scientists but also as creators of cultural and social innovations, which corresponds to the OECD recommendations on the formation of “transformative competencies” – the ability to act innovatively, creatively, and responsibly in a globalized world.

An important tool for the development of giftedness is creative hubs – spaces that combine the functions of a laboratory, an incubator, and an international community. For example, in South Korea, the Global Innovation Hub network has been created, which brings together schoolchildren and students from different countries into joint teams. They work on global challenges such as renewable energy or “smart” cities, while receiving mentoring support from leading universities and corporations. This makes it possible to form not only technical and creative skills but also a high level of social responsibility and the ability to work in a multicultural environment.

No less illustrative is the European experience. The European Schoolnet initiative introduces digital laboratories that use augmented reality (AR) and virtual reality (VR) for learning.

Thus, in virtual physics simulations, students can “reproduce” experiments with elementary particles that cannot be carried out in real conditions due to their complexity or danger. This fully correlates with the findings of OECD Education Working Papers (2020), which state that the use of digital tools in STEM education makes it possible to identify and develop talents regardless of geographical or economic constraints. This creates an environment where giftedness can develop without limitations of resources or space.

In the global context, the STEAM approach contributes to the fact that the development of giftedness ceases to be elitist and unattainable for the majority. Digital laboratories and creative hubs open access to advanced technologies even in countries where the resource base of educational institutions is limited. An example of this is the use of cloud laboratories in Latin America, where, thanks to international programs, students can conduct virtual experiments in chemistry or engineering with only basic Internet access.

Consequently, practical examples from different countries prove that STEAM as a strategy is not only a pedagogical innovative approach but also a social tool for

integrating gifted youth into the global innovation space. Digital laboratories and creative hubs are becoming specific “growth points,” where giftedness gains the opportunity to transform into innovations, and creativity – into socially significant outcomes.

REFERENCES:

1. OECD. The future of education and skills: Education 2030 (веб-сайт). Paris: OECD Publishing, 2019. Режим доступу: <https://www.oecd.org/education/2030-project/> (дата звернення: 01.10.2025).
2. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education (веб-сайт). Paris: UNESCO, 2021. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379707> (дата звернення: 01.10.2025).
3. European Commission. Science education for responsible citizenship (веб-сайт). Brussels: European Commission, 2015. Режим доступу: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4e8e8f9d-8e4b-4a2d-b9a7-42e0a8c78b57> (дата звернення: 01.10.2025).
4. OECD. OECD Education Working Papers: The role of digital tools in fostering learning and talent development (веб-сайт). Paris: OECD Publishing, 2020. DOI: <https://doi.org/10.1787/19939019> (дата звернення: 01.10.2025).
5. OECD. Transformative competencies for 2030 (веб-сайт). Paris: OECD Publishing, 2018. Режим доступу: <https://www.oecd.org/education/2030/> (дата звернення: 01.10.2025).

Карлашова А. І.,

учитель англійської мови Заводського ліцею
Кириківської селищної ради Сумської області,
karlashov1525@gmail.com

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються питання виявлення обдарованості учнів та розвитку їх творчого потенціалу на уроках англійської мови. Автор аналізує типи обдарованості, методи її виявлення, а також педагогічні інновації, які сприяють розвитку креативності, інтелектуальних та комунікативних здібностей. Особлива увага приділяється психолого-педагогічним умовам, що забезпечують ефективну підтримку обдарованих учнів та формування високого рівня мотивації до навчання.

Ключові слова: обдарованість, педагогічні інновації, розвиток творчого потенціалу, уроки англійської мови, індивідуалізація навчання, креативність, психолого-педагогічні умови.

Abstract. The article examines the issues of identifying giftedness of students and developing their creative potential in English lessons. The author analyzes the types of giftedness, methods of its identification, as well as pedagogical innovations that contribute

to the development of creativity, intellectual and communicative abilities. Special attention is paid to psychological and pedagogical conditions that ensure effective support for gifted students and the formation of a high level of motivation for learning.

Keywords: giftedness, pedagogical innovations, development of creative potential, English lessons, individualization of learning, creativity, psychological and pedagogical conditions

Серед найважливіших та вагомих питань у навчанні учнів є дитяча обдарованість, що традиційно займає одне з провідних місць. Питання її розвитку та вдосконалення хвилюють педагогів впродовж багатьох століть. Інтерес до неї в даний час дуже високий, що легко може бути пояснено суспільними вимогами. Це пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Виявлення на ранньому етапі особливих схильностей до навчання та виховання обдарованих і талановитих дітей – одне з головних завдань удосконалення системи освіти. Проблема обдарованості посідає одне з провідних місць у сучасній психології та педагогіці. Визначення сутності цього феномену залишається складним і багатогранним, оскільки на сьогодні існує понад сто різних трактувань поняття *обдарованості*, проте жодне з них не можна вважати універсальним.

У «Словнику української мови» зазначено, що *обдарована (талановита)* людина – це та, яка має великі здібності, а *дар (талант)* трактується як видатні природні нахили чи хист. У науковій літературі обдарованість розглядається як комплекс психічних властивостей, що забезпечують успішність людини в різних видах діяльності, поєднуючи інтелектуальний потенціал, креативність і високу мотивацію до досягнень. Дослідження обдарованості має важливе практичне значення для системи освіти, оскільки саме від своєчасного виявлення та розвитку здібностей залежить формування особистості, її професійна самореалізація та соціальна адаптація.

У Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» одним із ключових напрямів реформування шкільної освіти визначено необхідність своєчасного виявлення обдарованих дітей та створення сприятливих умов для розвитку їхніх талантів. Також наголошується на покращенні навчально-виховного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей, стану здоров'я та природних здібностей кожної дитини [1].

У сучасній психології виділяють кілька основних типів обдарованості. Однією з найрідкісніших і найменш досліджених є лідерська (соціальна) обдарованість, що проявляється у здатності розуміти інших людей, будувати з ними конструктивні взаємини та ефективно впливати на них.

Художня обдарованість виявляється у високих досягненнях у сферах мистецтва – музиці, танці, живописі, скульптурі та театральній діяльності. Психомоторна

(спортивна) обдарованість пов'язана з розвитком фізичних якостей і координації рухів. Хоча цей тип є яскраво вираженим, у межах загальноосвітньої школи він зазвичай не розглядається як окремий предмет дослідження.

Безпосереднє значення для навчального процесу мають три основні типи: академічна, інтелектуальна та творча (креативна) обдарованість.

Академічна обдарованість характеризується високою здатністю до навчання, швидким і якісним засвоєнням знань.

Інтелектуальна обдарованість полягає у вмінні мислити, аналізувати, порівнювати факти та робити узагальнення.

Творча (креативна) обдарованість виражається в оригінальності мислення, здатності до нестандартного бачення світу та створення нових ідей. Саме цей тип є рушійною силою розвитку науки, культури й мистецтва[2].

Виявлення обдарованості учнів є одним із ключових завдань сучасної педагогіки, адже своєчасне розпізнання індивідуальних здібностей дозволяє не лише організувати ефективне індивідуалізоване навчання, а й створити оптимальні умови для розвитку потенціалу кожного учня. Обдаровані діти потребують особливого підходу, що включає диференційовані завдання, стимулювання креативності та забезпечення можливості самостійного дослідження, що сприяє формуванню високого рівня мотивації та самостійності.

На уроках англійської мови ця проблема набуває особливого значення, оскільки навчальна діяльність у цьому предметі поєднує одночасно кілька важливих аспектів:

- **Мовні навички**—розвиток читання, письма, аудіювання та говоріння;
- **Когнітивні навички**— логічне мислення, аналіз текстів, формування інтелектуальних умінь;
- **Креативні навички**— здатність генерувати оригінальні ідеї, створювати проєктні роботи, нестандартно вирішувати завдання;
- **Соціальні та комунікативні навички**— вміння працювати у групі, взаємодіяти з однокласниками та висловлювати власну думку.

Своєчасне виявлення обдарованих учнів дозволяє нам планувати навчальну діяльність так, щоб вона відповідала індивідуальним потребам кожного школяра, сприяла розвитку його сильних сторін і одночасно мотивувала до подолання труднощів у навчанні. Застосування педагогічних інновацій та сучасних методик на уроках англійської мови створює середовище, в якому обдаровані діти можуть не лише вдосконалювати мовні компетенції, а й розвивати критичне мислення, креативність, лідерські та соціальні навички, що є невід'ємною складовою їхнього всебічного розвитку. Таким чином, системне і комплексне виявлення обдарованості на наших уроках англійської мови стає фундаментом для подальшого цілеспрямованого розвитку здібностей учнів, формування їхньої

активної позиції у навчанні та підготовки до успішної соціальної та професійної діяльності в майбутньому [2, 3].

Після виявлення обдарованих учнів маємо змогу застосовувати різноманітні методи та підходи для цілеспрямованого розвитку їхніх здібностей. Вони включали комплекс заходів, спрямованих на розвиток мовних, когнітивних, творчих та соціальних навичок учнів.

1. Індивідуалізація навчання

- Надання учням можливості працювати з навчальним матеріалом за власним темпом, відповідно до їхніх здібностей і рівня підготовки.
- Використання диференційованих завдань різного рівня складності, що дає змогу кожному учневі відчувати успіх та прогрес.
- Організація самостійних проєктів, які відповідають інтересам та нахилам учня, дозволяє поглиблювати знання та розвивати автономію в навчанні.
- Використання індивідуальних планів розвитку, які включають цілі, завдання та критерії оцінювання особистого прогресу учня.

2. Використання креативних завдань

- Створення есе, казок, оповідань та історій англійською мовою для розвитку нестандартного мислення та літературних навичок.
- Проведення рольових ігор та драматизацій текстів, що сприяє розвитку креативності, комунікативних навичок і впевненості у використанні мови.
- Підготовка мультимедійних презентацій, відео або інтерактивних проєктів, які поєднують творчість і застосування англійської мови у практичних ситуаціях.

3. Застосування інтерактивних методик

- Проведення дискусій та дебатів на актуальні теми англійською мовою, що стимулює розвиток критичного мислення та логіки аргументації.
- Організація мозкових штурмів для генерації нових ідей і розв'язання нестандартних завдань.
- Виконання групових проєктів, що формує вміння співпрацювати, розподіляти ролі та відповідальність, а також вдосконалює комунікативні навички.

4. Поглиблене вивчення окремих тем

- Надання учням можливості досліджувати теми, які їх цікавлять, та проводити самостійні дослідження.
- Підготовка доповідей, презентацій або міні-проєктів із використанням додаткової літератури англійською мовою, що сприяє поглибленню знань і розширенню словникового запасу.
- Використання навчальних матеріалів різного рівня складності та стилів для стимулювання аналітичного мислення та самостійного навчання.

5. Залучення до позакласних заходів

- Участь у мовних клубах, творчих проєктах, олімпіадах та конкурсах з

англійської мови. (Гурток «Англійська мова», Всеукраїнські олімпіади з англійської мови, конкурс «Гринвіч»);

- Організація позакласних проєктів, екскурсій, вікторин та інтерактивних заходів для розвитку соціальних і лідерських навичок.(урок-дебати «Travelling abroad is better than studying at home» з учнями 8-А та 8-Б класів);

- Підвищення мотивації учнів до саморозвитку через стимулювання та заохочення їхньої діяльності (підтримуємо та відзначаємо оригінальні думки учнів, підкреслюючи їхню важливість),а також здобувачі освіти мають можливість самостійного та систематичного самооцінювання [2,3,].

- Для ефективного розвитку творчого потенціалу та стимулювання обдарованості учнів Заводського ліцею на уроках англійської мови застосовуємо різні педагогічні інновації, які охоплюють кілька напрямків:

1. Інтерактивні технології

- Використання мультимедійних презентацій, відео та аудіоматеріалів для залучення учнів.
- Онлайн-платформи та додатки для практики граматики, лексики та аудіювання (Quizlet, Kahoot, LearningApps).

2. Проєктна діяльність

- Короткострокові та довгострокові проєкти, що поєднують англійську мову з іншими предметами, як географія (урок-подорож «Travelling Abroad»
- Створення презентацій, буклетів, відео, подкастів, що розвиває комунікативні навички та креативне мислення (Canva, Gamma, Prezi).
- Проєкти на теми культури англomовних країн, сучасних проблем, екології, науки, що стимулюють інтелектуальну активність.

3. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

- Використання онлайн-словників, інтерактивних карт.
- Створення віртуальних груп для обговорення тем, виконання спільних завдань та обміну ідеями.
- Розробка електронних портфоліо для демонстрації індивідуальних досягнень учнів.

4. Дискусійні та дебатні методики

- Проведення дискусій на актуальні теми: «Environmental issues», «Social media in modern life».
- Розвиток критичного мислення та аргументативних навичок.
- Стимулювання учнів до самостійного аналізу інформації, формування власної точки зору.

5. Рольові ігри та театралізація

- Рольові ігри для відпрацювання комунікативних навичок: інтерв'ю, покупки в магазині, подорожі.
- Сценічні постановки, створення коротких вистав англійською мовою («Beauty and the Beast» 6 клас)

6. Творчі завдання відкритого типу

- Написання есе, історій, віршів, блогу англійською мовою.
- Створення власних рекламних або інформаційних матеріалів.

На мою думку, використання таких інноваційних підходів на уроках англійської мови має низку переваг. Вони значно підвищують мотивацію учнів до навчання, сприяють розвитку креативного та критичного мислення, а також активно залучають учнів до комунікації англійською мовою. Крім того, такі методи формують навички самостійного дослідження та ефективної роботи у групі, що є важливим для всебічного розвитку особистості та підготовки до майбутньої навчальної і професійної діяльності [5].

Для максимального розкриття потенціалу обдарованих учнів створено всі необхідні спеціальні психолого-педагогічні умови, що є надзвичайно важливим для максимально ефективного розвитку таких учнів. Індивідуальний підхід допоміг враховувати особливості мислення та рівень підготовки кожного школяра, що допомогло реалізувати їх потенціал без надмірного стресу. Мотиваційна підтримка і позитивне змагальне середовище стимулювало учнів до активної участі у навчальному процесі та підвищило їх внутрішню зацікавленість.

Забезпечення ресурсної бази, доступ до бібліотек, онлайн-матеріалів та сучасних технологій відкрило додаткові можливості для самостійного навчання та вдосконалення мовних, інтелектуальних і творчих навичок.

Особливо важливою є підтримка соціальної адаптації: дружня атмосфера у класі, групова робота, рольові ігри та розвиток командних навичок допомагає учням навчатися взаємодії та співпраці, а також формують емпатію та лідерські якості.

Таким чином, реалізація цих психолого-педагогічних умов створила безпечне та стимулююче середовище, в якому учні можуть максимально проявити свої здібності, підтримувати інтерес до навчання, розвивати креативність і самостійність, а також формують гармонійно розвинену особистість [2,4,6].

Загалом можна зазначити, що обдарованість є комплексним явищем, що включає академічні, інтелектуальні, творчі, соціальні та спортивні здібності. На уроках англійської мови ефективно виявлення обдарованості досягається через спостереження, тестування, аналіз творчих робіт та самооцінку учнів. Розвиток обдарованості передбачає індивідуалізацію навчання, застосування інтерактивних та креативних методик, проєктну діяльність та позакласні заходи. Психолого-педагогічна підтримка сприяє максимальному розкриттю потенціалу учнів та формує високий рівень мотивації, самостійності та креативності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)» [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 № 896.—Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п>.

2. Савенков, А. І. Психологія обдарованості дітей та підлітків. – Київ: Освіта, 2019. – 256 с.
3. Бушля, Н. В. Розвиток обдарованості учнів у процесі навчання англійської мови в закладах загальної середньої освіти. – Київ: Педагогічна думка, 2020. – 164 с.
4. Соловей, В. М. Психолого-педагогічні аспекти навчання обдарованих дітей. – Харків: Основа, 2017. – 200 с.
5. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо роботи з обдарованими учнями. – Київ: МОН України, 2021.
6. Заводський ліцей. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованих учнів: практичний досвід.

Квашук О. В.,
викладач-методист ВСП «Уманський фаховий
коледж технологій та бізнесу УНУС»,
s.olena.v12@gmail.com

СТАНОВЛЕННЯ ЦІЛІСНОЇ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ЗДОБУТКИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анотація: У статті досліджено основні організаційно-педагогічні засади роботи з обдарованими дітьми в українській системі освіти. Аналізуються ключові підходи до ідентифікації обдарованості, створення індивідуальних освітніх траєкторій, роль педагога, а також форми та методи роботи, спрямовані на розвиток потенціалу таких дітей.

Ключові слова: обдарованість, талант, обдаровані діти, методи навчання, навчально-виховний процес, освіта обдарованих і талановитих, система освіти, програми для обдарованих, селективні школи, педагогічна підготовка, додаткова освіта.

Abstract: The article examines the basic organizational and pedagogical principles of working with gifted children in the Ukrainian education system. It analyzes key approaches to identifying giftedness, creating individual educational trajectories, the role of the teacher, as well as forms and methods of work aimed at developing the potential of such children.

Keywords: giftedness, talent, gifted children, teaching methods, educational process, education of the gifted and talented, education system, programs for the gifted, selective schools, teacher training, additional education.

XXI століття відзначається швидким зростанням світової глобалізації та інтенсивним ростом світової конкуренції. Гігантський попит на інновації повинен стати одним із головних каталізаторів досліджень обдарованості в третьому тисячолітті, адже обдаровані особистості є найціннішим джерелом духовного і матеріального надбання людства, зокрема нашої держави. Саме

своєчасне виявлення високих креативних здібностей у дітей є однією із найважливіших умов оптимального розвитку їхніх талантів. Під терміном «діти» в цьому дослідженні слід розуміти наступні вікові групи: діти дошкільного віку, учні загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та середніх спеціальних навчальних закладів. З реформуванням і модернізацією системи освіти в Україні в умовах Болонського процесу пріоритетна увага повинна надаватися підготовці нової генерації суспільства, здатної вивести нашу країну на новий рівень розвитку. На сучасному етапі реформування системи освіти в Україні надзвичайно важливим є питання пошуку й ідентифікації обдарованих дітей та методів їх навчання і розвитку, які слід використовувати для підготовки високоосвічених, енергійних випускників шкіл, спроможних внести свій вклад у розвиток країни. Прийнятий в Україні Державний стандарт освіти від 23.11.2011 р. припускає «...варіативність методик організації навчання, а також наявність в учнів можливості обирати курси за вибором, залежно від власних пізнавальних здібностей». Досягненню мети дидактичної та виховної діяльності сприятиме доцільне залучення перспективних педагогічних традицій, які успішно реалізуються в інших країнах; тому необхідність вивчення підходів зарубіжних дослідників і педагогів до навчання і виховання здібних та обдарованих дітей є нагальною потребою для подальшого використання інноваційних форм і методів навчання в національній системі освіти України [9].

На сьогодні зарубіжний досвід роботи з обдарованими дітьми достатньо висвітлений у дослідженнях американських і західноєвропейських авторів. Навчальні програми і педагогічні методи підтримки обдарованих дітей в інших країнах вивчені набагато слабше.

Слід зазначити, що проблемам визначення обдарованості та її видів приділяли увагу такі відомі вітчизняні (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонтєв, С. Л. Рубінштейн, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономарьов, Р. О. Пономарьова-Семенова) та зарубіжні (А. Біне, Л. Термен, А. Маслоу, Т. Сімон, Дж. Гілфорд, Ф. Гальтон, Е. Торренс) психологи. Проблемам освітньої політики в умовах глобалізації присвячені роботи В. Андрущенко, В. Савельєва, В. Бондаря, В. Кременя. Передовий досвід провідних країн світу у галузі педагогічної освіти вивчають Л. Пуховська, О. Романовський, Н. Кошарна та ін [5].

Канадський професор Ф. Ганьє пропонує чітку відмінність між двома основними поняттями в галузі навчання обдарованих дітей – обдарованістю та талантом. За визначенням ученого, обдарованість – це «володіння і застосування особистістю видатних природних здібностей хоча б в одній галузі людської діяльності, які дозволяють увійти в 10 % кращих у своїй віковій групі». Він виділяє шість типів природних здібностей: інтелектуальні, творчі, соціальні, пізнавальні, м'язові і рухові. Талант же, за Ф. Ганьє, означає «видатне володіння

людиною систематично розвивати свої здібності, так звані компетенції (знання й уміння), хоча б в одній сфері людської діяльності, які дозволяють увійти в 10% кращих серед однолітків, що активно займаються в тій самій галузі» [10].

Огляд сучасних методів ідентифікації обдарованих дітей в Європейському Союзі показав, що найефективнішим методом є стандартизоване тестування на виявлення здібностей і досягнень, особливо коли тести висувають високі вимоги, що дозволяє розрізняти різну ступінь обдарованості у дітей, або ж застосування тестів високого рівня для ідентифікації їх по-справжньому унікальних здібностей у певних дисциплінах [5].

Аналіз наукових джерел доводить, що єдиного точного методу ідентифікації обдарованих дітей не існує, тому він має включати комбінацію суб'єктивних і об'єктивних підходів. Основними об'єктивними методами в світовій практиці є психометричне оцінювання, визначення наявності ключових ознак випереджаючого розвитку, контроль рівня підготовки, тестування музичних і художніх здібностей, оціночне тестування, перевірка завданнями наступних років навчання та творчі роботи. Суб'єктивними методами є думки однокласників, учителів, батьків та власна думка учня.

Проблема виявлення та розвитку обдарованих дітей є актуальною для будь-якої освітньої системи, яка прагне до інноваційного розвитку суспільства. Обдарованість – це не лише високі показники академічної успішності, але й комплексне явище, що охоплює креативність, лідерські якості, таланти в мистецтві, спорті, науці та інших сферах [2]. Система освіти України визнає необхідність створення спеціальних умов для реалізації потенціалу обдарованих учнів, що закріплено в Законах України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту».

Сучасний стан роботи з обдарованими дітьми в Україні характеризується усвідомленням важливості цієї проблеми на державному рівні. Це відображено в освітніх документах, зокрема в Доктрині національної освіти. У країні функціонують спеціалізовані заклади освіти (ліцеї, гімназії), що забезпечують поглиблене вивчення окремих предметів. Застосовуються різні методи виявлення обдарованості, включаючи тестування, психологічні дослідження та спостереження [1].

Що стосується організаційних засад роботи, слід зазначити – ефективна робота з обдарованими дітьми вимагає системного підходу, що включає кілька ключових організаційних аспектів:

– ідентифікація обдарованості. Це початковий і найважливіший етап, що включає використання різноманітних методів: спостереження, аналіз портфоліо учнів, психолого-педагогічне тестування, а також залучення батьків та інших фахівців. Важливо, щоб ідентифікація була комплексною і не обмежувалася лише результатами шкільних тестів.

– створення спеціалізованих освітніх установ. В Україні існують спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, які пропонують поглиблене вивчення окремих предметів (наприклад, фізико-математичні ліцеї, школи з поглибленим вивченням іноземних мов). Ці заклади створюють середовище, сприятливе для інтенсивного інтелектуального розвитку.

– індивідуальні освітні траєкторії. Для обдарованих дітей особливо важливим є розроблення індивідуальних навчальних планів, що враховують їхні інтереси та здібності. Це може включати прискорене навчання, поглиблене вивчення окремих дисциплін, а також участь у наукових дослідженнях і проєктах.

Окрім організаційних засад роботи, вирішальне значення мають педагогічні підходи, які застосовуються в роботі з обдарованими дітьми. Перш за все мова йде про роль педагога. Вчитель, що працює з обдарованими учнями, має бути не просто транслятором знань, а ментором, наставником, який стимулює допитливість, креативне та критичне мислення. Важливо, щоб педагог постійно підвищував свою кваліфікацію, володів сучасними методиками викладання і був готовим до нетрадиційних підходів. По друге, це форми та методи роботи. Використання проєктної діяльності та кейс-методів дозволяє залучити учнів до розв'язання реальних проблем. Участь в олімпіадах, конкурсах, науково-практичних конференціях є важливою складовою, яка мотивує обдарованих дітей до досягнення високих результатів. По третє, створення творчої атмосфери. Педагогічний процес повинен бути спрямований на розвиток самостійності та творчого мислення, а не на просте запам'ятовування інформації. Заохочення до експериментів, пошуку нестандартних рішень та дискусій є основою для розвитку креативності [4].

Становлення цілісної загальнонаціональної системи освіти обдарованих дітей в Україні стикається з низкою значних проблем, які перешкоджають її ефективному функціонуванню. Ці проблеми можна умовно поділити на організаційні, фінансові, психолого-соціальні, методологічні та кадрово-педагогічні.

1. Організаційно-методологічні проблеми:

– відсутність єдиної системи ідентифікації обдарованості. В Україні немає загальнонаціональної, стандартизованої методології для виявлення обдарованих дітей. Це призводить до того, що ідентифікація часто відбувається несистематично, з акцентом на академічні досягнення, і не враховує інші види обдарованості (творчу, лідерську, соціальну);

– недостатня кількість спеціалізованих закладів. Хоча в країні існують ліцеї та гімназії, їхня мережа є нерівномірною, а доступ до них часто обмежений для дітей із сільської місцевості або малозабезпечених сімей. Це створює освітню нерівність;

– недостатня інтеграція позашкільної та шкільної освіти. Існує слабкий зв'язок між установами позашкільної освіти (гуртки, секції, творчі студії) і загальноосвітніми школами. Це ускладнює створення індивідуальних освітніх траєкторій, які б поєднували навчання в школі з поглибленим розвитком талантів у вільний час;

2. Кадрові та фінансові проблеми:

– недостатня підготовка педагогів. Більшість учителів не мають спеціальної підготовки для роботи з обдарованими дітьми. Їм бракує знань про методики викладання, що стимулюють креативність та критичне мислення, а також навичок психологічної підтримки таких учнів;

– нестача фінансування. Робота з обдарованими дітьми потребує значних фінансових вкладень: на сучасне обладнання, розробку спеціалізованих програм, організацію олімпіад, конкурсів, наукових проєктів та підвищення кваліфікації педагогів. Обмежене фінансування гальмує розвиток необхідної інфраструктури;

3. Психолого-соціальні проблеми:

– проблема соціальної адаптації. Обдаровані діти можуть стикатися з труднощами в спілкуванні з однолітками, які не поділяють їхні інтереси. Іноді їх сприймають як "білих ворон", що може призвести до емоційного вигорання та ізоляції;

– тиск на дитину. Часто батьки і вчителі створюють надмірний тиск на обдарованих дітей, очікуючи від них виняткових результатів. Це може призвести до стресу, депресії та втрати інтересу до навчання.

Проте в нашій державі у сфері освіти обдарованих дітей є і системні здобутки. Найвагоміші серед них: 1) перемоги на міжнародних олімпіадах та конкурсах – українські школярі регулярно демонструють високі результати на міжнародних предметних олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології та інформатики. Це підтверджує, що національна система підготовки талановитих дітей, особливо в рамках Малої академії наук України (МАН), є ефективною. Завдяки цілеспрямованій підготовці та підтримці, українські учні здобувають золоті, срібні та бронзові медалі, гідно представляючи країну на світовій арені [3]; 2) стипендії та державна підтримка – для заохочення обдарованої молоді запроваджено державні стипендії для переможців всеукраїнських та міжнародних олімпіад, що є важливою матеріальною мотивацією для учнів та їхніх наставників. Це також допомагає утримувати таланти в Україні, надаючи їм фінансову підтримку для навчання у вітчизняних вишах; 3) розвиток спеціалізованої освіти – в Україні існує мережа спеціалізованих шкіл, ліцеїв та гімназій з поглибленим вивченням окремих предметів. Ці заклади створюють сприятливе середовище для розвитку інтелектуальних здібностей, пропонуючи розширені навчальні програми та позакласні заходи; 4) проєктна та позашкільна

діяльність – діяльність Малої академії наук України (МАН). МАН є ключовим інструментом для роботи з обдарованою молоддю. Вона пропонує учням можливість займатися науково-дослідницькою діяльністю, брати участь у наукових конкурсах та форумах. Завдяки МАН, школярі отримують доступ до наукових лабораторій, менторства провідних науковців та можливість реалізувати власні проєкти [3]; 5) розвиток проєктної діяльності – у школах та позашкільних установах активно впроваджуються проєктні методи навчання. Це дозволяє дітям не лише засвоювати теоретичні знання, а й застосовувати їх на практиці, розвиваючи навички критичного мислення, командної роботи та вирішення проблем; 6) залучення громадських організацій та благодійних фондів – в Україні діють благодійні фонди, які надають фінансову та організаційну підтримку обдарованим дітям у різних сферах – від музики та мистецтва до ІТ. Вони організовують конкурси, надають гранти та стипендії, допомагаючи талантам розвиватися та бути почутими.

З огляду на успішний європейський досвід, для ефективної роботи з обдарованими дітьми в Україні доцільно впровадити низку методичних рекомендацій, що охоплюють діагностику, зміст освіти, педагогічні підходи та співпрацю.

Рання та комплексна діагностика передбачає впровадження багатоступеневої системи ідентифікації обдарованості, починаючи з дошкільного віку. Використання не лише тестів, а й методів спостереження, аналізу творчих робіт (портфоліо), опитування батьків і психологічну діагностику. Цей підхід, поширений у країнах Скандинавії, дозволяє виявити не лише академічні, а й творчі, соціальні та лідерські таланти.

Важливим є створення національного банку даних. Необхідно започаткувати систему обліку обдарованих дітей на регіональному та національному рівнях. Це сприятиме створенню індивідуальних освітніх траєкторій та надасть можливість цілеспрямовано залучати їх до участі в олімпіадах, конкурсах та наукових проєктах.

Особливої уваги заслуговує процес індивідуалізації та диференціації освіти, впровадження індивідуальних освітніх планів, тобто розробка гнучких навчальних планів, що дозволяють обдарованим дітям поглиблено вивчати предмети, які їх цікавлять, або прискорювати темп навчання. Наприклад, у деяких країнах ЄС діти можуть відвідувати університетські курси паралельно зі шкільним навчанням.

Запровадження в освітньому процесі системної проєктної діяльності спонукатиме учнів до самостійного пошуку, аналізу інформації та вирішення реальних проблем. Це відповідає підходам, що використовуються в освітній системі Німеччини та Франції, де велика увага приділяється прикладним дослідженням [6].

Збагачення змісту освіти дозволить поповнити основну навчальну програму поглибленими та міждисциплінарними курсами, тренінгами з розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту та креативності.

Включення в освітні програми вітчизняних педагогічних вишів курсів з психології обдарованості, методик роботи з талановитими дітьми та створення індивідуальних навчальних планів забезпечить професійний розвиток педагогів.

Серед тенденцій розвитку організаційно-педагогічних засад роботи з обдарованими дітьми в українській системі освіти також важливо згадати про:

- співпрацю та партнерство, що проявляється в тісній взаємодії з батьками (регулярне проведення консультацій та семінарів для батьків, щоб вони розуміли особливості обдарованості та могли ефективно підтримувати свою дитину), співпрацю з науковими установами (розширення партнерства шкіл з університетами, науковими центрами та Малою академією наук України для надання учням доступу до науково-дослідницької бази та участі в експериментах), міжнародну співпрацю (заохочення участі українських школярів у міжнародних освітніх програмах, олімпіадах та конкурсах, що є поширеною практикою в країнах Євросоюзу;

- розробка індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих учнів з метою прискорення або збагачення навчального плану, що дозволяє дитині вивчати предмети на більш високому рівні або ширше коло дисциплін;

- використання сучасних технологій, таких як дистанційне навчання та онлайн-платформи, що відкривають нові можливості для доступу до ресурсів, яких немає в традиційних школах, а також для залучення учнів до міжнародних проєктів та олімпіад;

- посилення ролі вчителя-ментора, оскільки в сучасних умовах змінюється роль педагога, він стає не просто викладачем, а наставником, який допомагає дитині розвивати критичне мислення, креативність та навички самоосвіти, велика увага приділяється підготовці педагогів до роботи з обдарованими дітьми;

- комплексний підхід до обдарованості – сучасні тенденції передбачають виявлення талантів у різних сферах: мистецтві, спорті, лідерстві та креативній діяльності.

- інтеграція в європейську освітню спільноту, тому що Україна прагне до інтеграції в європейський простір, це стимулює оновлення освітніх програм та методик, а також участь українських школярів у міжнародних олімпіадах і конкурсах [5].

В цілому, сучасна робота з обдарованими дітьми в Україні спрямована на перехід від формального підходу до гнучкої, індивідуалізованої системи, що сприяє всебічному розвитку особистості.

Організаційно-педагогічні засади роботи з обдарованими дітьми в системі освіти України базуються на комплексному підході. Цей підхід поєднує системну ідентифікацію, створення сприятливого середовища (спеціалізовані заклади, індивідуальні траєкторії) і відповідні педагогічні методи (проектна діяльність, роль ментора) [1]. Подальший розвиток цієї сфери потребує розширення мережі спеціалізованих шкіл, впровадження новітніх технологій та програм для підготовки педагогів, здатних працювати з обдарованими дітьми. Тільки так можна забезпечити реалізацію їхнього потенціалу на користь суспільства.

Проблеми в становленні системи освіти обдарованих дітей в Україні є комплексними і потребують системного вирішення на всіх рівнях. Подолання цих викликів можливе лише за умови комплексного підходу, що включає розробку єдиних державних стандартів, покращення фінансування, модернізацію підготовки педагогічних кадрів та створення сприятливого психологічного клімату.

В Україні досягнуто значних успіхів у роботі з обдарованими дітьми, незважаючи на складні обставини. Ці здобутки є результатом як системних державних ініціатив, так і ентузіазму окремих педагогів та закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар В. І. Проблеми та перспективи розвитку системи роботи з обдарованими дітьми в Україні. Київ: Інститут обдарованості, 2021. 350 с.
2. Григор'єва В.М. Освіта обдарованих дітей: світовий досвід та українські реалії. Харків: Видавництво "Наукова думка", 2020. 280 с.
3. Гуменюк І. В. Діяльність Малої академії наук як чинник розвитку обдарованої молоді. Науковий вісник: Освіта. Інновації. Практика. 2022. № 2. С. 45–56.
4. Дем'яненко С.В. Педагогічні технології роботи з обдарованими учнями. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2019. 220 с.
5. Іванова Т.Г. Тенденції розвитку освітніх систем для обдарованих дітей у країнах Євросоюзу та їх застосування в Україні: дис. д-ра пед. наук. Львів, 2021. 450 с.
6. Коляда Л. О. Психологія обдарованості: теорія і практика. Львів: Видавництво "Світ", 2018. 410 с.
7. Кучеренко С.П. Особливості психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей. Практична психологія та соціальна робота. 2020. № 1. С. 112–125.
8. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у роботі з обдарованими дітьми. Теоретичні та методичні основи освіти. 2019. № 5. С. 87–99.
9. Пономаренко О.М. Формування організаційно-педагогічних засад роботи з обдарованими учнями в системі загальноосвітньої школи: дис. канд. пед. наук. Київ, 2018. 200 с.
10. Gagné F. Transforming gifts into talents: the DMGT as a developmental theory / F. Gagné // High Ability Studies. – 2004. – Vol. 15, № 2. – P. 119–147.

Керничний О. П.,
вчитель Кульчиєвецького ліцею,
ololeksij.kernychnyj@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ: КОНЦЕПЦІЯ «AI DUNGEON MASTER»

У статті розглядається концепція «AI-Dungeon Master» як інноваційного інструменту для персоналізованого розвитку обдарованих дітей. Запропоновано використання штучного інтелекту (ШІ) для створення адаптивних освітніх середовищ, що враховують індивідуальні когнітивні, емоційні та творчі особливості учнів. Концепція базується на принципах гейміфікації, адаптивного навчання та інтерактивного моделювання, де ШІ виступає у ролі «майстра гри», який динамічно адаптує завдання та сценарії до потреб обдарованої дитини. Обґрунтовано потенціал ШІ у виявленні та розвитку обдарованості, а також у підтримці мотивації та соціально-емоційного розвитку учнів. Запропоновано практичні приклади реалізації концепції в освітньому процесі, включаючи діагностику обдарованості, створення гейміфікованих сценаріїв та інтеграцію з реальними проектами. Розглянуто етичні аспекти та виклики впровадження ШІ в освіту.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, персоналізоване навчання, гейміфікація, адаптивне навчання, AI-Dungeon Master.

The article explores the concept of the «AI-Dungeon Master» as an innovative tool for the personalized development of gifted children. It proposes the use of artificial intelligence (AI) to create adaptive educational environments that account for the individual cognitive, emotional, and creative characteristics of students. The concept is based on the principles of gamification, adaptive learning, and interactive modeling, where AI acts as a «game master» dynamically tailoring tasks and scenarios to the needs of the gifted child. The potential of AI in identifying and fostering giftedness, as well as supporting motivation and socio-emotional development, is substantiated. Practical examples of implementing the concept in the educational process are provided, including giftedness diagnostics, creation of gamified scenarios, and integration with real-world projects. Ethical considerations and challenges of implementing AI in education are also discussed.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, personalized learning, gamification, adaptive learning, AI-Dungeon Master.

ВСТУП. Обдарованість є складним і багатогранним феноменом, який вимагає індивідуалізованих підходів до навчання та розвитку. Обдаровані діти часто демонструють високий рівень інтелектуальних, творчих або соціальних здібностей, які потребують спеціальних освітніх стратегій для їх повноцінного розкриття [1]. Традиційні методи освіти, орієнтовані на середній рівень учнів, часто не відповідають потребам обдарованих дітей, що може призводити до

втрата мотивації, нудьги або навіть психологічних проблем [2]. У сучасному світі, де технології розвиваються стрімкими темпами, штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для створення персоналізованих освітніх середовищ, які можуть адаптуватися до унікальних потреб кожного учня.

У цьому контексті дослідження вказують, що саме поєднання ШІ з елементами гейміфікації є одним із найбільш перспективних підходів у підтримці талановитих дітей. Обдаровані учні часто потребують не лише ускладнених завдань, а й автентичних, міждисциплінарних викликів, які інтегрують реальні життєві проблеми та дозволяють застосовувати різні типи інтелекту. Це підкреслює необхідність створення системи, де освітній процес перетворюється на наративну гру, що забезпечує як академічний, так і соціально-емоційний розвиток.

Запропонована концепція «AI-Dungeon Master» базується на ідеї використання ШІ як «майстра гри», який створює динамічні, інтерактивні та гейміфіковані навчальні сценарії, що відповідають індивідуальним особливостям обдарованих дітей. Аналогія з «майстром гри» у рольових іграх, таких як Dungeons & Dragons, дозволяє уявити ШІ як інструмент, який не лише пропонує завдання, але й адаптує їх у реальному часі, враховуючи прогрес, інтереси та емоційний стан учня. Метою статті є обґрунтування потенціалу концепції «AI-Dungeon Master» для розвитку обдарованості, аналіз її теоретичних основ, практичних застосувань, а також викликів і етичних аспектів впровадження.

Варто також відзначити, що концепція «AI-Dungeon Master» не є спробою замінити вчителя. Навпаки, вона передбачає синергію між педагогом та ШІ: учитель виступає наставником і етичним фільтром, тоді як ШІ бере на себе функції адаптації завдань, зворотного зв'язку та створення динамічного сюжету навчання.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНЦЕПЦІЇ «AI-DUNGEON MASTER»

Концепція «AI-Dungeon Master» спирається на кілька ключових теоретичних підходів до освіти та розвитку обдарованості. По-перше, це модель адаптивного навчання, яка передбачає індивідуалізацію освітнього процесу на основі даних про учня [3]. По-друге, теорія множинного інтелекту Гарднера підкреслює необхідність врахування різних типів інтелекту (лінгвістичного, логіко-математичного, просторового тощо) при розробці навчальних програм [4]. По-третє, концепція потоку Чиксентміхайї акцентує увагу на важливості створення завдань, які відповідають оптимальному рівню виклику, щоб підтримувати мотивацію та залученість учнів [5].

Додатково ця концепція перегукується з архітектурою інтелектуальних навчальних систем (Intelligent Tutoring Systems, ITS), що включає модель учня,

модель експерта та модель репетитора. У випадку «AI-Dungeon Master» ці компоненти поєднуються з наративною адаптацією: ІІІ виступає не лише як алгоритм, а як оповідач, здатний динамічно змінювати сюжет навчальної гри залежно від дій учня. Це забезпечує глибоку персоналізацію, яка є особливо важливою для учнів-«викидів», котрі часто не вписуються у середньостатистичні навчальні траєкторії.

У контексті «AI-Dungeon Master» ІІІ виконує такі функції:

1. Діагностика індивідуальних особливостей. ІІІ аналізує когнітивні, емоційні та творчі характеристики учня через обробку даних, отриманих із тестів, поведінкових патернів і академічних результатів.

2. Персоналізація завдань. На основі зібраних даних ІІІ створює навчальні завдання, що відповідають рівню складності, інтересам і стилю навчання дитини.

3. Гейміфікація. ІІІ використовує принципи ігрового дизайну, такі як нагороди, квести та інтерактивні сюжети, для підвищення мотивації.

4. Динамічна адаптація. ІІІ відстежує прогрес учня в реальному часі та модифікує завдання, щоб підтримувати оптимальний рівень складності.

5. Соціально-емоційна підтримка. ІІІ може аналізувати емоційний стан учня (наприклад, через обробку тексту в чат-ботах) і пропонувати завдання, які сприяють розвитку емпатії чи співпраці.

Ці функції дозволяють ІІІ виступати не лише як інструмент навчання, але й як партнер, який супроводжує дитину в її освітній подорожі.

Крім того, важливою складовою є механізм динамічної адаптації складності (Dynamic Difficulty Adjustment, DDA), який дозволяє підтримувати учня в «зоні найближчого розвитку». Для обдарованих дітей це означає швидке реагування на асинхронний прогрес, щоб уникати нудьги від занадто легких завдань і перевантаження від надмірно складних.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ

Методологічно концепція «AI-Dungeon Master» інтегрує елементи кількох сучасних підходів до освіти. Першим є адаптивне навчання, яке базується на алгоритмах машинного навчання для створення індивідуалізованих навчальних траєкторій [3]. Другим є гейміфікація, яка використовує ігрові елементи для підвищення залученості та мотивації [6]. Третім є інтерактивне моделювання, яке дозволяє учням занурюватися в симулятивні середовища, де вони можуть експериментувати та досліджувати [7].

Окрім цього, концепція AI-DM базується на принципах наративного дизайну, що використовується у настільних рольових іграх. Це означає, що навчання вибудовується не як серія статичних вправ, а як історія з квестами, рівнями та персонажами. Таким чином, учень стає не пасивним виконавцем, а активним героєм власної освітньої подорожі.

ШІ у ролі «AI-Dungeon Master» використовує алгоритми обробки природної мови (NLP), машинне навчання та аналіз великих даних для створення персоналізованих сценаріїв. Наприклад, алгоритми NLP можуть аналізувати текстові відповіді учня на завдання, щоб оцінити його рівень розуміння та інтереси. Машинне навчання дозволяє системі вдосконалювати свої рекомендації з часом, адаптуючись до змін у потребах учня. Аналіз великих даних допомагає виявляти патерни обдарованості, які можуть бути непомітними для традиційних методів діагностики.

Суттєвою методологічною інновацією є використання атрибутивних моделей Item Response Theory (IRT) з фактором дисконтування, які дають змогу швидко реагувати на нелінійний прогрес обдарованих учнів навіть за обмеженої кількості даних. Це відкриває шлях до створення систем, що постійно налаштовуються до індивідуального темпу навчання.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ

Практична реалізація «AI-Dungeon Master» передбачає створення інтегрованої освітньої платформи, яка поєднує ШІ з педагогічними методиками. Нижче наведено основні напрями застосування концепції:

Діагностика обдарованості. ШІ може використовуватися для аналізу даних про учня, таких як результати тестів на IQ, творчі завдання, психологічні профілі та навіть поведінкові дані, зібрані через інтерактивні платформи. Наприклад, сучасні платформи, такі як DreamBox чи Smart Sparrow, уже використовують адаптивні алгоритми для оцінки математичних здібностей учнів [8]. У контексті «AI-Dungeon Master» ці дані можуть бути розширені для оцінки творчого потенціалу, емоційного інтелекту та інших аспектів обдарованості. Системи нового покоління також передбачають створення цифрових портфоліо учня, де зберігаються його досягнення, результати квестів і навіть наративні історії, що дозволяють відстежувати розвиток у довготривалій перспективі.

Створення гейміфікованих сценаріїв. ШІ може генерувати навчальні квести, які інтегрують елементи STEM (наука, технології, інженерія, математика) з творчими завданнями. Наприклад, обдарована дитина, що цікавиться програмуванням, може отримати завдання розробити гру в середовищі, створеному ШІ, де складність і тематика адаптуються до її рівня. Такі сценарії можуть включати вирішення реальних проблем, наприклад, моделювання екологічних проєктів або створення віртуальних лабораторій. Окремим напрямом є гуманітарні квести, де учні взаємодіють із ШІ-«опонентом», аналізуючи літературні тексти чи історичні події. У такому форматі ШІ може генерувати альтернативні інтерпретації творів або ставити дискусійні питання, що стимулюють критичне мислення.

Соціально-емоційна підтримка. ШІ може відстежувати емоційний стан учня через аналіз тексту, голосу або поведінки. Наприклад, чат-боти на основі ШІ, такі

як Replika, уже використовуються для підтримки психологічного благополуччя [9]. У контексті освіти ІІІ може пропонувати завдання, які сприяють розвитку емпатії, співпраці чи вирішення конфліктів. Особливе значення має використання «AI-Dungeon Master» у групових квестах, де діти навчаються розподіляти ролі, координувати дії та знаходити колективні рішення. Це формує не лише академічні, а й соціально-комунікативні компетентності.

Інтеграція з реальним світом. Концепція «AI-Dungeon Master» передбачає використання ІІІ для створення проєктів, пов'язаних із реальними проблемами. Наприклад, обдаровані учні можуть працювати над проєктами, спрямованими на вирішення екологічних чи соціальних проблем, використовуючи ІІІ для аналізу даних і створення моделей.

Такі підходи вже апробовуються у проєктах Google Research «AI Quests», де учні працюють із реальними даними про клімат чи охорону здоров'я, інтегруючи наукові та технічні знання в ігровий наратив.

Підтримка міждисциплінарного навчання. ІІІ може інтегрувати знання з різних дисциплін, пропонуючи учням комплексні завдання, які поєднують науку, мистецтво та технології. Наприклад, учень може створювати віртуальну галерею мистецтв, використовуючи програмування для створення інтерактивних елементів і аналізуючи історичний контекст творів. Це дозволяє сформувати унікальний освітній простір, де дитина може комбінувати свої сильні сторони з новими сферами знань.

ПРИКЛАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Для ілюстрації концепції розглянемо кілька гіпотетичних сценаріїв:

Сценарій 1: Математичний квест. Обдарована дитина з високими математичними здібностями отримує від ІІІ завдання у вигляді квесту, де вона виступає «дослідником стародавнього храму». Кожна «кімната» храму містить математичну задачу, яка адаптується до рівня знань учня. У разі правильного вирішення ІІІ пропонує складніший рівень або додає творчий елемент, наприклад, створення власної задачі.

Для розширення такого сценарію система може інтегрувати задачі з криптографії чи математичного моделювання, які виходять за межі шкільної програми й формують навички реального дослідження.

Сценарій 2: Творчий проєкт. Учень, що цікавиться літературою, отримує завдання написати оповідання в інтерактивному середовищі, де ІІІ виступає співавтором, пропонуючи ідеї для сюжету, персонажів або конфліктів. ІІІ аналізує стиль письма учня та пропонує рекомендації для вдосконалення.

У перспективі такі системи можуть включати аналіз символіки та культурного контексту твору, використовуючи бази знань і онтології гуманітарних наук.

Сценарій 3: Соціальний проєкт. Група обдарованих учнів працює над проєктом із розробки моделі «розумного міста». ШІ допомагає аналізувати дані про енергоспоживання, транспортні потоки та екологічні показники, пропонуючи учням оптимальні рішення.

Окрім цього, система може змодельовати соціальні конфлікти, пов'язані з урбанізацією, пропонуючи учням розв'язати їх у форматі рольової гри.

Ці приклади демонструють, як «AI-Dungeon Master» може створювати динамічні та мотивуючі освітні середовища. Важливо підкреслити, що ключовою перевагою таких сценаріїв є їхня масштабованість: від індивідуальних завдань до групових квестів, які можуть об'єднувати учнів різних вікових категорій та дисциплін.

ПЕРЕВАГИ КОНЦЕПЦІЇ

Концепція «AI-Dungeon Master» має низку переваг:

- Індивідуалізація навчання. ШІ дозволяє створювати завдання, які відповідають унікальним потребам і здібностям кожної дитини.
- Підвищення мотивації. Гейміфікація та інтерактивні сценарії роблять навчання захопливим і цікавим.
- Розвиток творчого потенціалу. Завдання, створені ШІ, стимулюють креативність і нестандартне мислення.
- Підтримка соціально-емоційного розвитку. ШІ може допомагати учням розвивати навички співпраці, емпатії та саморегуляції.
- Гнучкість і масштабованість. Концепція може бути застосована в різних освітніх контекстах, від шкіл до позашкільних програм.

Додатково можна виокремити ще одну перевагу – підготовку до майбутніх технологічних викликів. Використовуючи ШІ як інструмент навчання, обдаровані учні отримують досвід роботи з сучасними цифровими системами, що формує їхню готовність до професійної діяльності у високотехнологічних сферах.

ВИКЛИКИ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Незважаючи на потенціал концепції, її впровадження пов'язане з низкою викликів:

Етичні питання. Використання ШІ в освіті потребує забезпечення захисту даних учнів і запобігання упередженості алгоритмів [10]. Особливої уваги потребує питання прозорості алгоритмів: учні та батьки мають розуміти, як приймаються рішення системою. Крім того, існує ризик формування «цифрового профілю» дитини, який може впливати на подальші освітні або соціальні можливості. Це вимагає чіткого етичного регулювання та контролю з боку педагогів і державних інституцій.

Технічні обмеження. Розробка платформ на основі ШІ вимагає значних ресурсів і високої кваліфікації розробників. Більшість сучасних навчальних

закладів не мають достатньої інфраструктури для підтримки складних ШІ-систем. Це означає необхідність хмарних рішень, проте вони знову піднімають питання безпеки даних і залежності від комерційних провайдерів.

Підготовка педагогів. Учителі повинні бути підготовлені до роботи з ШІ-системами, щоб ефективно інтегрувати їх у навчальний процес. Досвід показує, що саме людський фактор – готовність і відкритість педагогів до нових технологій – є вирішальним. Без належної підготовки навіть найкращі інструменти залишаться недооціненими або використаними поверхнево.

Доступність. Впровадження ШІ-технологій може бути обмеженим у регіонах із недостатнім фінансуванням освіти. У таких умовах постає завдання створення «легких» версій AI-Dungeon Master, які можуть працювати навіть на базовому обладнанні або в офлайн-режимі з періодичною синхронізацією даних. Це дозволить зробити концепцію більш інклюзивною й доступною для ширшого кола дітей.

ВИСНОВКИ. Концепція «AI-Dungeon Master» є перспективним інструментом для персоналізованого розвитку обдарованих дітей. Використання ШІ дозволяє створювати адаптивні, гейміфіковані та інтерактивні освітні середовища, які враховують індивідуальні особливості учнів. Практичне впровадження концепції може включати діагностику обдарованості, створення інтерактивних сценаріїв, підтримку соціально-емоційного розвитку та інтеграцію з реальними проєктами. Однак успішна реалізація потребує вирішення етичних, технічних і організаційних викликів. Варто також підкреслити, що ця концепція відкриває новий рівень співпраці між педагогами, учнями та технологіями. На відміну від традиційних підходів, де технологія лише підтримує навчальний процес, «AI-Dungeon Master» перетворює її на активного учасника освітньої взаємодії. Це створює нову парадигму, де дитина не просто здобуває знання, а проживає унікальний навчальний досвід, який інтегрує академічний, емоційний та творчий розвиток.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних платформ і методик для впровадження концепції в освітній процес, а також на оцінку її ефективності в різних контекстах. Зокрема, актуальними напрямками залишаються: створення прототипів AI-Dungeon Master для різних вікових груп, розробка критеріїв оцінювання ефективності гейміфікованих сценаріїв та вивчення довготривалого впливу ШІ на формування креативності й соціально-емоційних навичок у дітей. У перспективі такі дослідження можуть стати основою для нових державних програм підтримки обдарованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renzulli J. S. What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi delta kappan*. 1978. Vol. 60, no. 3. P. 180–184.
2. Gagné F. Transforming gifts into talents: the DMGT as a developmental theory. *High ability studies*. 2004. Vol. 15, no. 2. P. 119–147.

3. VanLehn K. The relative effectiveness of human tutoring, intelligent tutoring systems, and other tutoring systems. *Educational psychologist*. 2011. Vol. 46, no. 4. P. 197–221.
4. Gardner H. *Frames of mind: the theory of multiple intelligences*. Basic Books, 1983.
5. Csikszentmihalyi M. *Flow: the psychology of optimal experience*. Harper & Row, 1990.
6. From game design elements to gamefulness: defining gamification / S. Deterding et al. *Proceedings of the 15th international academic mindtrek conference*. 2011. P. 9–15.
7. Aldrich C. *Learning by doing: a comprehensive guide to simulations, computer games, and pedagogy*. Pfeiffer. 2005
8. Online math & reading programs for students | dreambox by discovery education. DreamBox by Discovery Education. URL: <https://www.dreambox.com/> (дата звернення: 24.09.2025).
9. Replika. [replika.com](https://replika.ai/). URL: <https://replika.ai/> (дата звернення: 26.09.2025).
10. Jobin A., Ienca M., Vayena E. The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature machine intelligence*. 2021. Vol. 3. P. 389–399.

Кетова О. В.,

*вчитель-методист початкових класів
Спеціалізована школа № 115 ім. І. Огієнка,
ketova031097@gmail.com*

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті висвітлено роль штучного інтелекту у трансформації освітнього середовища для обдарованої молоді в умовах цифрової епохи. У дослідженні розглянуто можливості застосування інструментів штучного інтелекту для диференціації навчання, розширення індивідуальних траєкторій розвитку та надання інноваційних рішень у галузі освіти для обдарованих. Стаття подає інформацію про переваги та недоліки, що постають перед освітньою системою у зв'язку з використанням штучного інтелекту, та пропонує рекомендації для створення ефективної взаємодії між штучним інтелектом та освітнім середовищем.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарована молодь, освіта, освітній процес, інновації.

Abstract. The article explores the role of artificial intelligence in transforming the educational environment for gifted youth within the context of the digital age.

The study investigates the potential of artificial intelligence tools to facilitate differentiated instruction, support the development of individualized learning trajectories, and offer innovative solutions in the field of gifted education.

Furthermore, the article analyzes the advantages and challenges that the integration of artificial intelligence presents to the educational system, and provides

recommendations for establishing effective interaction between AI technologies and the learning environment.

Key words: artificial intelligence, gifted youth, education, educational process, innovations.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства освітнє середовище зазнає суттєвих змін, серед яких особливе місце посідає інтеграція технологій штучного інтелекту. Разом із розширенням можливостей навчання з'являється потреба у переосмисленні традиційних підходів до роботи з обдарованою молоддю, яка потребує індивідуального, гнучкого та багаторівневого супроводу. Водночас, незважаючи на стрімкий розвиток ШІ, науково-педагогічна спільнота ще не виробила єдиної системної моделі ефективного використання цих технологій у процесі навчання, розвитку й підтримки обдарованих учнів. Залишається відкритим питання: якою мірою штучний інтелект може не лише оптимізувати навчання, а й сприяти виявленню прихованої обдарованості, розвитку креативного мислення, менторської підтримки та емоційного благополуччя учнів? Також потребують аналізу ризики та етичні виклики впровадження ШІ у взаємодію з дітьми, які мають високий інтелектуальний потенціал, адже неврегульоване застосування цифрових рішень може мати як позитивні, так і небажані наслідки.

Таким чином, актуальним є комплексне дослідження ролі штучного інтелекту у трансформації освітнього середовища для обдарованої молоді в умовах цифрової епохи.

Мета статті – дослідити потенціал і практичне застосування штучного інтелекту як інструменту трансформації освітнього середовища для обдарованої молоді; проаналізувати його вплив на індивідуалізацію навчання, розвиток творчих здібностей, менторську підтримку, а також окреслити виклики та етичні аспекти впровадження ШІ в освіту.

Дослідження проблеми значення штучного інтелекту для обдарованої молоді охоплює роботи різних учених з різних галузей, зокрема освіти, психології та комп'ютерних наук. Серед основних дослідників та вчених, які активно працювали над цією темою, можна виділити праці Антонової О., Василькевича Я., Гладких Г., Шарової Т., Землянської А., Шарова С., Дубасенюка О., Карпової Л., Кульчицької Я., Гавриленко В. та ін.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі освітнє середовище постійно змінюється під впливом технологій, і штучний інтелект (ШІ) стає одним із ключових агентів цих змін. Для обдарованої молоді, яка має підвищені освітні потреби, можливість гнучкого, персоналізованого підходу та підтримки.

Обдарованість – здатність учнів досягати високих результатів у різних сферах: інтелектуальній, творчій, лідерській тощо. ШІ може забезпечити

здобувачам освіти індивідуальні підходи до навчання, швидко адаптуючись до їхніх потреб і здібностей. Він може надати персоналізовані посібники, матеріали та завдання, допомагаючи здобувачам освіти розвивати свій потенціал. ШІ може допомогти обдарованій молоді розуміти та вирішувати складні проблеми, надаючи їм доступ до великого обсягу інформації, аналізуючи дані та роблячи нестандартні висновки, що дозволить розвивати їхнє аналітичне та критичне мислення. Штучний інтелект може стимулювати творчість учнів, пропонуючи їм нові ідеї, спонукаючи до дослідження та створення нових рішень. ШІ може сприяти розвитку вмінь комунікації та спілкування учнів. Це може зробити їх більш ефективними в командній роботі, стимулюючи обмін думками та ідеями з іншими обдарованими учнями. ШІ може надати обдарованій молоді підтримку у процесі прийняття рішень, надаючи їм аналіз інформації, варіантів та оцінку ризиків. Це може розвивати їхню логічність, критичне мислення та навички стратегічного планування. ШІ може бути цінним інструментом для розвитку обдарованої молоді, допомагаючи їм розвивати свої потенціалу в навчанні, творчості та міжособистісному спілкуванні [1, с. 12].

Розвиток обдарованої молоді засобами штучного інтелекту може бути ефективним інструментом, який допоможе їм реалізувати свій потенціал та розвинутися у своїх областях інтересів. Одним з основних напрямків розвитку обдарованої молоді засобами штучного інтелекту є навчання з використанням цієї технології. Наприклад, можна створити спеціальні програми або ресурси, які будуть допомагати обдарованій молоді отримувати знання і розв'язувати складні задачі. Існують також спеціалізовані платформи зі штучним інтелектом, які допомагають обдарованим молодим людям знаходити рівні викликів, які відповідають їхнім інтересам і здібностям. Розвиток обдарованої молоді засобами штучного інтелекту може бути корисним інструментом, який допоможе виявити і навчити новим навичкам обдарованою молоддю у своїх областях інтересів. Впровадження штучного інтелекту в освітні процеси може забезпечити індивідуальні підходи до навчання і розвитку обдарованої молоді, що стимулює їх інтереси та допомагає реалізувати їхні потенційні можливості [2, с. 24].

Використання штучного інтелекту під час інтелектуальних змагань може бути корисним для підвищення ефективності та точності відповідей учасників та для надання додаткової підтримки при прийнятті рішень. Штучний інтелект може проаналізувати багато джерел інформації швидше, ніж людина, і забезпечити учасникам змагання необхідні відповіді на складні питання. Штучний інтелект може допомогти обробити велику кількість вхідних даних, що знадобиться для деяких інтелектуальних змагань, а також виконати аналіз та побудову графіків, які допоможуть учасникам зрозуміти складну інформацію. За допомогою ШІ розроблена система, яка надає учасникам змагання рекомендації

на основі їх попередніх відповідей. Штучний інтелект може бути використаний для створення голосового асистента, який відповідає на запитання і допомагає учасникам під час змагання [9, с. 100].

Розвиток сучасної обдарованої молоді та штучного інтелекту має безліч переваг: інновації та технологічний прогрес, економічне зростання, вдосконалення медицини, розвиток науки та освіти, соціальна підтримка. Обдарована молодь здатна до відкриттів у наукових і технологічних галузях, що сприяє прогресу суспільства. Розвиток штучного інтелекту допомагає у створенні та поліпшенні інноваційних продуктів та послуг. Обдарована молодь має потенціал створити і розвивати нові підприємства, що сприяє розширенню економіки та збільшенню робочих місць. Розвиток штучного інтелекту допомагає автоматизувати та оптимізувати бізнес-процеси, що збільшує продуктивність і ефективність підприємств. Обдарована молодь може працювати над розробкою нових методів лікування та діагностики, що сприяє поліпшенню здоров'я та продовженню тривалості життя людей. Використання ШІ допомагає аналізувати великі обсяги медичних даних та розробляти персоналізовані підходи до лікування [10, с. 427].

Обдарована молодь сприяє збагаченню наукового знання та проведенню досліджень у різних галузях. Розвиток штучного інтелекту допомагає вдосконалити навчальний процес та створити доступ до якісної освіти. Обдарована молодь може працювати над проектами, що направлені на соціальну підтримку та покращення якості життя. Розвиток штучного інтелекту допомагає вирішувати складні соціальні проблеми та забезпечує доступ до інформації та послуг для всіх верств населення. Незважаючи на безліч переваг, які супроводжують розвиток штучного інтелекту, існують певні недоліки. Впровадження штучного інтелекту може призвести до автоматизації багатьох завдань, що можуть призвести до зменшення кількості робочих місць. Це може вплинути на молодь, яка шукає роботу, особливо тих, які ще не мають достатньої кваліфікації для конкуренції зі штучним інтелектом [12, с. 120].

Широке використання штучного інтелекту в освіті може спричинити зниження навичок, які необхідні для розвитку когнітивних та інтелектуальних здібностей. Наприклад, зменшення необхідності в запам'ятовуванні фактів, які можна легко знайти та перевірити за декілька секунд, може знизити можливості розвитку критичного мислення та аналітичних навичок у молоді. З відсутністю розмов з живими людьми, молоді можуть втрачати навички спілкування та соціальної взаємодії. Штучний інтелект може надавати швидко та точну інформацію, але не може замінити спонтанність та емоційну зв'язок, які є важливими для розвитку міжособистісних відносин. Штучний інтелект може викликати значні етичні дилеми. Наприклад, алгоритми машинного навчання

можуть бути залежними від некоректних чи необ'єктивних даних, що може викликати несправедливість і дискримінацію. Використання штучного інтелекту в розвагах та соціальних мережах може призвести до втягнення в залежність. Молодь може стати залежною від соціальних мереж та віртуальних ігор, що може мати негативний вплив на їхнє фізичне та психічне здоров'я. Усі ці недоліки не означають, що штучний інтелект повністю погано впливає на обдаровану молодь. Важливо визнати його переваги та негативи, а також міркувати про шляхи забезпечення цілісного розвитку молоді в цифровому світі [7, с. 119].

Засоби штучного інтелекту можуть забезпечити доступ до різноманітних джерел знань та навчальних ресурсів. Можуть використовуватися для створення індивідуально настроєних навчальних планів для обдарованої молоді. Аналізувати сильні та слабкі сторони учня, визначати його потенціал та рекомендувати навчальні матеріали та завдання, які максимально підходять для розвитку його обдарованості [4, с. 35].

Засоби штучного інтелекту можуть створювати складні завдання та проблеми, які стимулюють обдаровану молодь до розвитку творчості та аналітичних навичок. Штучний інтелект може бути використаний для створення віртуальних спільнот, де обдарована молодь може взаємодіяти з іншими обдарованими студентами та експертами. Вони можуть обмінюватися ідеями, співпрацювати в проектах та ділитися своїми досягненнями. Засоби штучного інтелекту можуть бути великою мотивацією для обдарованої молоді, спонукаючи їх до постійного розвитку та досягнення свого потенціалу. Вони можуть надати нові можливості для зростання та навчання, а також сприяти розвитку навичок, які стануть корисними в майбутньому [11, с. 39].

Завдяки штучному інтелекту обдарована молодь може мати доступ до більш широкого спектру навчальних матеріалів, які можуть розширити їх знання і навички. Наприклад, можуть бути створені навчальні платформи, які використовують штучний інтелект для індивідуального підходу до процесу навчання. Штучний інтелект може допомогти обдарованій молоді розвиватися в нових технологіях, що може забезпечити їм конкурентну перевагу на ринку праці. Штучний інтелект може надати їм доступ до інструментів, які допоможуть встановленню довіреної інформації та розпізнавати фейкові новини або маніпуляції [3, с. 8].

Штучний інтелект може створити платформи для індивідуального навчання, де обдарована молодь зможе зосередитися на своїх індивідуальних потребах і темпі навчання. Вони можуть вибирати необхідні предмети, займатися ними в зручний для себе час і отримувати персоналізовані поради та вказівки. Однак, варто зазначити, що штучний інтелект не замінить живого вчителя або соціальну

взаємодію, які також є важливими елементами в розвитку обдарованої молоді. Потрібно збалансувати використання штучного інтелекту з традиційними методами навчання, щоб забезпечити повноцінний розвиток обдарованої молоді [8, с. 82].

Штучний інтелект може бути використаний в олімпіадному русі обдарованих у декількох аспектах: створення програм та алгоритмів, навчання та підготовка, аналіз результатів, розвиток нових методів та підходів [6, с. 8].

Також, штучний інтелект може створити інтерактивні платформи та онлайн-курси, які допомагатимуть обдарованим дітям вивчати нові знання та навички. Усвідомлюємо, що штучний інтелект не може повністю замінити ролі вчителя та батьків у навчанні обдарованої молоді. Людський елемент, такий як особисте звернення, мотивація та наставництво, є неперевершеним і важливим для успішного розвитку обдарованих дітей. Також, важливо враховувати етичні питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в навчанні. Потрібно стежити за тим, щоб алгоритми та програми були справедливими і не призводили до нерівного доступу до освіти або несправедливого оцінювання обдарованих дітей. У цілому, комбінація навчання обдарованої молоді та штучного інтелекту може мати значний вплив на розвиток цих дітей і сприяти їхньому успіху у майбутньому. Однак, потрібно зберігати баланс між використанням технологій та людськими взаємодіями для найкращих результатів.

Висновки та перспективи подальший розвиток. Отже, результати дослідження свідчать про те, що штучний інтелект має значний потенціал у трансформації освітнього середовища, особливо щодо роботи з обдарованою молоддю. Завдяки здатності до аналізу великих обсягів даних, адаптації навчального контенту та автоматизації зворотного зв'язку, ШІ відкриває нові можливості для індивідуалізації, стимулювання творчості, розвитку дослідницьких здібностей та підтримки самостійного навчання.

Інтеграція ШІ в освітні процеси сприяє не лише виявленню обдарованості, а й формуванню умов для її всебічного розвитку. Особливої актуальності це набуває в умовах цифрової епохи, коли гнучкість, доступ до якісних освітніх ресурсів та персоналізований підхід мають вирішальне значення.

Разом із тим, використання ШІ у сфері освіти висуває низку викликів, пов'язаних із етикою, захистом персональних даних, ризиком технологічної залежності та нерівністю в доступі до інновацій. Це потребує ретельного нормативного, педагогічного та методичного супроводу впровадження відповідних інструментів.

Таким чином, ефективне використання ШІ в роботі з обдарованими учнями можливе за умови поєднання технологічного прогресу з гуманістичними

цінностями освіти, педагогічною чутливістю та інклюзивністю освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. До проблеми організації навчання обдарованих студентів. Педагогічний пошук молодих дослідників України: збірник студентських наукових праць. 2003. № 2. С. 12–18.
2. Антонова О. Є. Умови розвитку обдарованої молоді у вищих навчальних закладах. Креативна педагогіка: наук. метод. зб. 2010. № 2. С. 24–30.
3. Антонова О. Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи. Нові технології навчання: наук.- метод. зб. 2012. № 73. С. 8–15.
4. Василькевич Я. Освіта обдарованих дітей: тенденції та виклики сьогодення. Рідна школа. 2015. № 11-12. С. 35–39.
5. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69(2). С. 70–74.
6. Дубасенюк О. А. Навчання обдарованих дітей: проблеми і пошуки. Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей: матеріали Всеукр. наук. практ. семінару. 2011. С. 8–14.
7. Землянська А. В., Шарова Т. М., Шаров С. В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія. 2019. № 8(76). С. 119–122.
8. Карпова Л. Г. Модернізація методів роботи з обдарованими дітьми як складова процесу реалізації Концепції Нової української школи. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2018. № 60. С. 81–88.
9. Кульчицька Я. Шляхи індивідуалізації навчання обдарованих дітей у Канаді. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2011. С. 100.
10. Чиж В., Гавриленко В. Ідентифікація обдарованих студентів при навчанні онлайн. Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти. 2022. № 1. С. 427–434.
11. Шаров С., Шарова Т. Використання масових відкритих онлайн-курсів для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Нова педагогічна думка. 2022. № 1(109). С. 39–43.
12. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2019 р., м. Суми). 2019. С. 119–123.

Кириченко А. В.,
*доктор філософії (PhD) у галузі психології,
старший викладач кафедри військової психології,
Національний університет оборони України
kyrychenkoav@ukr.net*

Іваненко С. М.,
*доктор філософії (PhD) у галузі воєнної історії,
старший викладач кафедри воєнної історії України
Національний університет оборони України
ivanosergij888@gmail.com*

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Військово-патріотичне виховання – це шлях
від дисципліни до духовної незламності*
Андрій Кириченко

*Повага до історії, культури й традицій – перший крок
на шляху виховання справжнього патріота*
Сергій Іваненко

Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів виступає важливим інструментом психологічної підтримки у сучасних умовах російсько-української війни. Воно сприяє формуванню патріотичних якостей, морально-психологічної стійкості, витривалості та готовності діяти в стресових і бойових ситуаціях. Через нормативні документи, героїчну історію держави та військові традиції виховання зміцнює любов і відданість до Батьківщини, об'єднує суспільство та підтримує бойовий дух захисників України.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, курсанти, психологічна підтримка, психологічна стійкість, адаптація, воєнний стан.

Повномасштабна російсько-українська війна докорінно змінила підходи до військової освіти та психологічного супроводу майбутніх офіцерів. У цих умовах особливої уваги потребують курсанти вищих військових навчальних закладів, які перебувають у процесі професійного становлення та формування морально-вольових якостей. Воєнний стан, інформаційний тиск, підвищений рівень стресу та усвідомлення реальних бойових викликів вимагають переорієнтації виховних і психолого-педагогічних практик.

Військово-патріотичне виховання у таких умовах виконує функцію не лише світоглядного та ідейного впливу, а й психологічної підтримки курсантів. Воно формує почуття причетності до держави, мотивує до військової служби, розвиває внутрішню стійкість і сприяє адаптації до складних реалій військового життя.

Військово-патріотичне виховання – це цілеспрямований процес формування у громадян, зокрема у молоді та військовослужбовців, почуття патріотизму, національної самосвідомості, громадянської відповідальності та готовності до захисту Батьківщини. Воно передбачає розвиток моральних, духовних, психологічних і фізичних якостей, які сприяють ефективній службі у ЗС України та участі у захисті держави.

У сучасних дослідженнях патріотизм дедалі частіше розглядається як багаторівнева система, яка включає когнітивну (усвідомлення цінностей та історичної спадщини), емоційну (ідентифікацію з нацією та відчуття гордості) та поведінкову (готовність до дій) сфери.

Аналізуючи роботи О. Бойко [1], А. Бухуна [2] та інших науковців можна зазначити, що військово-патріотичне виховання в Україні пройшло такі основні етапи еволюції:

- 1) Декларативно-символічний – характерний для пострадянського періоду, коли патріотизм трактувався як ідеологічна формула;
- 2) Громадянсько-ціннісний – із початком Революції Гідності, коли поняття патріотизму наповнилося змістом особистої відповідальності;
- 3) Екзистенційно-практичний – в умовах війни, коли патріотизм реалізується через конкретні дії, жертвність і солідарність.

Ключові аспекти військово-патріотичного виховання: патріотична свідомість, морально-психологічна готовність, фізична підготовка та дисципліна, соціально-громадська активність.

Патріотична свідомість – це усвідомлення людиною своєї належності до певної держави та нації, почуття любові до Батьківщини, поваги до її історії, культури, традицій, а також готовності діяти на її благо та захист.

Основні характеристики патріотичної свідомості:

1. Національна ідентичність – усвідомлення себе частиною народу, розуміння національних цінностей.
2. Громадянська відповідальність – готовність виконувати обов’язки перед суспільством і державою.
3. Морально-етичні цінності – повага до законів, історії, культури та традицій країни.
4. Готовність до захисту Батьківщини – психологічна, моральна і фізична підготовка до дій у її інтересах.

Морально-психологічна готовність – це комплекс психічних, емоційних та моральних якостей людини, що забезпечують здатність ефективно діяти у складних або небезпечних ситуаціях, зберігати стійкість, витримку, дисципліну та адекватну реакцію на стресові чинники.

Основні складові морально-психологічної готовності:

1. Психологічна стійкість – здатність контролювати емоції, залишатися спокійним і зосередженим у кризових ситуаціях.
2. Моральна відповідальність – усвідомлення обов’язків перед колективом, державою та громадою, готовність діяти відповідно до норм моралі.
3. Мотиваційна готовність – внутрішня готовність до виконання поставлених завдань навіть у складних умовах.
4. Соціальна адаптованість – здатність взаємодіяти з іншими людьми, підтримувати командний дух і взаємопідтримку.

Фізична підготовка та дисципліна – це комплексні процеси, спрямовані на розвиток фізичних здібностей, витривалості, сили, координації та здатності підпорядковуватися правилам і дисциплінованості в колективі, що забезпечують ефективну діяльність людини у складних і екстремальних умовах.

Основні аспекти:

1. Фізична підготовка – розвиток сили, витривалості, швидкості, спритності та загальної фізичної форми, необхідної для виконання службових обов’язків.
2. Дисципліна – здатність чітко виконувати накази, дотримуватися правил поведінки, норм і процедур у колективі та під час виконання завдань.
3. Зв’язок з морально-психологічною готовністю – фізична підготовка і дисципліна зміцнює волю, самоконтроль і здатність діяти у стресових ситуаціях.

Соціально-громадська активність – це усвідомлена участь людини у житті суспільства та держави, прояв ініціативи у вирішенні соціальних, громадських і державних проблем, спрямована на розвиток колективу, підтримку спільних цінностей та захист інтересів громади.

Основні характеристики:

1. Громадянська відповідальність – готовність виконувати обов’язки перед суспільством і державою.
2. Ініціативність та активність – здатність пропонувати рішення, брати участь у соціальних або громадських проєктах.
3. Взаємодія з колективом – підтримка командної роботи, взаємопоміч, розвиток соціальних зв’язків.
4. Спрямованість на благо суспільства – дії, що зміцнюють громаду, сприяють розвитку держави та забезпечують соціальну справедливість.

Проблема військово-патріотичного виховання в Україні досліджувалася багатьма поколіннями науковців, які приділяли увагу формуванню любові до Батьківщини, рідної мови та поваги до історичного минулого.

Так, у наукові праці О. Поповича [3] та Я. Романовського [4], охоплювали історичний розвиток системи військово-патріотичного виховання, нормативно-правову базу та практику її реалізації у ЗС України й вищих військових навчальних закладах.

Водночас А. Кобзар [5], Р. Колос [6] та Г. Темко [7] досліджували розвиток структур виховної роботи у ЗС України та вищих військових навчальних закладах, висвітлюючи нормативно-правову базу, основні заходи патріотичного спрямування та механізми функціонування системи військово-патріотичного виховання.

Крім того, А. Афанасьєв [8] акцентує увагу на педагогічній складовій військово-патріотичного виховання, зокрема на взаємодії військових педагогів із особовим складом, спираючись на українознавчі, історичні та бойові традиції. Я. Зорій [9] наголошує на значенні військово-патріотичної підготовки майбутніх офіцерів запасу та посиленні ролі українських військових традицій у процесі формування їхнього професійного та морального становлення.

У своїх дослідженнях В. Алещенко акцентує увагу на системних компонентах військово-патріотичного виховання, розкриваючи роль військових музеїв як важливих осередків формування національної свідомості, історичної пам'яті та поваги до захисників держави. Учений також розкриває значення нормативно-правового забезпечення цього процесу, яке сприяє формуванню високого рівня патріотизму серед молоді та створенню позитивного іміджу ЗС України в суспільстві [10].

К. Єргідзей підкреслює, що процес військово-патріотичного виховання ліцеїстів та допризовної молоді України повинен здійснюватися системно – через глибоке вивчення вітчизняної воєнної історії, осмислення героїчних сторінок боротьби українського народу за незалежність та формування усвідомленої військово-професійної орієнтації. В умовах сучасного збройного конфлікту така діяльність набуває особливого значення, адже сприяє становленню морально стійкої, психологічно підготовленої та патріотично свідомої особистості майбутнього захисника України [11].

Ю. Каменюк зазначає, що заходи військово-патріотичного виховання у ЗС України були здебільшого несистемними, впливали переважно на когнітивну сферу курсантів і недостатньо формували емоційний компонент, що є проблемою в умовах інформаційної агресії ворога та не охоплює підготовку до виконання завдань у бойових умовах [12].

У межах дослідження проблеми військово-патріотичного виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України О. Пашкова зазначає, що нормативно-правова база у цій сфері зазнала значного розвитку, що, у свою чергу, сприяло оновленню змісту, форм і засобів виховної діяльності. Це забезпечило розширення напрямів роботи, пов'язаних із військово-патріотичним вихованням, інформаційною безпекою та збереженням історичної пам'яті. Вчена наголошує, що військово-патріотичне виховання курсантів реалізується в межах системної воєнно-історичної роботи, заснованої на відповідних керівних

документах, які спираються на воєнно-історичний наратив. Такий підхід сприяє посиленню ролі воєнно-історичної науки в освітньому процесі, формуванню стійких патріотичних переконань майбутніх офіцерів, а також виявляє потребу в подальшій активізації декомунізаційних процесів у сфері військової освіти [13].

Сучасні дослідники проблеми військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України приділяють значну увагу питанню вивчення та викладання воєнно-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах. О. Салата, Ю. Ковтун і С. Пальчик наголошують на необхідності активного використання виховного потенціалу історичної освіти, утвердження україноцентричного підходу до викладання гуманітарних дисциплін, а також формування нового типу вихователя – носія сучасних національно-патріотичних цінностей серед учасників російсько-української війни [14; 15].

Історичні дослідження дали змогу окреслити основні передумови становлення та розвитку системи військово-патріотичного виховання військових фахівців в Україні. Водночас слід зазначити, що проблема реалізації цього процесу у вищих військових навчальних закладах в умовах збройного конфлікту вивчена недостатньо. Це зумовлює актуальність і необхідність подальшого ґрунтовного наукового дослідження зазначеного питання з метою вдосконалення теоретико-методологічних засад і практичних підходів до військово-патріотичного виховання сучасних курсантів.

Отже, виховання патріотизму сьогодні є ключовою умовою духовного та економічного відродження України і важливим засобом консолідації населення перед загрозою збройної агресії з боку російської федерації. Патріотизм виступає морально-політичним принципом і соціальним почуттям, що включає любов і відданість Батьківщині, гордість за її минуле та сучасність. Формування патріотичних якостей серед курсантів вищих військових навчальних закладів у сучасних умовах війни є важливим інструментом психологічної підтримки, зміцнює морально-психологічну стійкість, витривалість та готовність діяти в стресових і бойових ситуаціях. Військово-патріотичне виховання реалізується через нормативні документи, героїчну історію держави та військові традиції, сприяючи розвитку лояльності до Вітчизни, щирої любові до країни та високої військово-професійної готовності.

Особливе значення патріотизму в умовах воєнного стану полягає у його здатності об'єднувати різні соціальні групи, піднімати суспільство над особистими інтересами та формувати потужну силу для ефективного розвитку держави й підтримки бойового духу особового складу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О. В. Теоретичні та методичні основи формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів Збройних сил України у процесі

- професійної підготовки: дис. ... доктора педагогічних наук. Національної академії педагогічних наук Київ, 2021. 507 с.
2. Бухун, А. Актуальні аспекти модернізації професійної освіти військовослужбовців сил оборони в період воєнного стану. Українська професійна освіта, 2023 № 14, С. 129–135. doi.org/10.33989/2519-8254.2023.14.300239
 3. Попович О. І. Національна система військового виховання та її розвиток у незалежній Україні: дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2006. 201 с.
 4. Романовський Я. Я. Культурно-виховна робота в Збройних Силах України (1991–2005 рр.): історичний аспект : дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22. Київ, 2006. 197 с.
 5. Кобзар А. О. Становлення та розвиток структур виховної роботи у Збройних Силах України (1991–2011 рр.) : дис. ... канд. іст. наук. 20.02.22. Київ, 2013. 278 с.
 6. Колос Р. Л. Підготовка офіцерських кадрів для Збройних Сил України за досвідом Військово-інженерного інституту 1991–2000 рр. : дис. ... канд. іст. наук / 20.02.22. Київ, 2004. 187 с.
 7. Темко Г. Д. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз) : монографія. Київ : Варта, 1997. 288 с.
 8. Афанасьєв А. О. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2005. 262 с.
 9. Зорій Я. Б. Військово-патріотична підготовка майбутніх офіцерів запасу в умовах навчального процесу вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2005. 16 с.
 10. Алещенко В. І. Імідж Збройних Сил України: теорія і практика формування: монографія. Київ : НУОУ, 2010. 272 с.
 11. Єргідзей К. Особливості військово-патріотичного виховання ліцеїстів загальноосвітніх навчальних закладів з військово-професійною спрямованістю навчання. Збірник наукових праць ЛОГОС, 2020. С. 77–78.
 12. Каменюк Ю. В. Психологічні чинники формування патріотизму особистості військовослужбовця у Збройних Силах України : дис. ... д-ра філос: 053 – Психологія. Київ, 2021. 269 с.
 13. Пашкова О. О. Військово-патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України (1991–2019) : дис. ... д-ра філос. Київ, 2021. 312 с.
 14. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика : моногр. / Авт. кол.: Александрова О.С., Левітас Ф.Л., Салата О. О., Шепетяк О.М., Матвійчук О.Є., Петрошук Н.Р. та ін. ; [за заг. ред. проф. Левітаса Ф.Л. ; наук. ред. Александрової О.С., Салати О.О.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 172 с.
 15. Ковтун Ю. В. Патріотичне виховання військовослужбовців як основа становлення української національної еліти. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2016. № 1 (82). С. 49–53.

Кірсанова О. В.,
кандидат медичних наук,
доцент ЗВО Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,
kirsanova.e.v@zsmu.edu.ua

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ У МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ: ДОСВІД ЗАПОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до виявлення та підтримки обдарованих студентів у медичних університетах України, зокрема, на прикладі Запорізького державного медико-фармацевтичного університету (ЗДМФУ). Показано важливість мультидисциплінарного підходу, використання цифрових та симуляційних технологій, а також впровадження менторських програм для розвитку інтелектуальних, професійних і соціальних компетентностей студентів. Значну увагу приділено організації науково-дослідної діяльності, конференцій, системи стимулювання обдарованих студентів. Досвід ЗДМФУ демонструє ефективність комплексних методів у підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних відповісти на виклики сучасної медицини.

Ключові слова: обдаровані студенти, медичні університети, ЗДМФУ, мультидисциплінарний підхід, менторство, симуляційні технології.

Abstract. The article examines modern approaches to identifying and supporting gifted students in Ukrainian medical universities, with a particular focus on the experience of Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University (ZSMPhU). The importance of a multidisciplinary approach, the use of digital and simulation technologies, and the implementation of mentoring programs for the development of students' intellectual, professional, and social competencies is highlighted. Special attention is paid to organizing research activities, conferences, reward system for talented students. The experience of ZSMPhU demonstrates the effectiveness of comprehensive methods in training highly qualified specialists capable of responding to the challenges of modern medicine.

Key words: gifted students, medical universities, ZSMPhU, multidisciplinary approach, mentoring, simulation technologies.

В умовах сучасних викликів, таких як пандемія COVID-19 та військові дії, система вищої медичної освіти в Україні зазнала значних змін [1, 2]. Однією з ключових задач стало виявлення та підтримка обдарованих студентів, здатних не лише досягати високих академічних результатів, але й виявляти лідерські якості, ініціативність та здатність до інновацій [3]. У цьому контексті важливо розглянути сучасні підходи до визначення обдарованості та приклади їх реалізації в медичних університетах України [4-8].

В даній статті розглянуто приклади роботи з обдарованими студентами в медичних університетах України, зокрема, в Запорізькому державному медико-

фармацевтичному університеті (ЗДМФУ). ЗДМФУ активно розвиває систему роботи з обдарованими студентами та сприяє їх професійному та особистісному розвитку. Університет реалізує різноманітні програми та ініціативи, спрямовані на виявлення, підтримку та розвиток талановитої молоді [9].

В ЗДМФУ задіяно більшість сучасних підходів до визначення обдарованості. По-перше, це мультидисциплінарний підхід, який використано на 3 курсі медичних факультетів, адже сучасні дослідження обдарованості студентів медичних вишів акцентують увагу на інтеграції знань з різних галузей науки, зокрема медицини, психології та нейронаук. Це дозволяє створювати більш комплексні моделі обдарованості, що враховують не лише інтелектуальні здібності, але й емоційний інтелект, мотивацію та соціальні навички. Також застосовуються цифрові технології, які сприяють персоналізації навчання обдарованих студентів і дозволяють коригувати навчальний процес відповідно до їх потреб [10-11]. В ЗДМФУ також широко застосовують симуляційні технології та практичні завдання, що дозволяє оцінити не лише теоретичні знання студентів, але й практичні навички, критичне мислення та здатність до прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Щодо організаційної структури та підтримки талановитих студентів, то в ЗДМФУ функціонує Відділ науково-дослідної роботи обдарованих здобувачів освіти, який координує науково-дослідну діяльність студентів, організовує наукові гуртки та допомагає студентам оволодіти методологією проведення наукових досліджень. Цей відділ також здійснює моніторинг наукової роботи студентів та забезпечує їх участь у наукових заходах [12].

В ЗДМФУ регулярно проводять науково-практичні конференції, які стали важливою платформою для обміну знаннями та досвідом серед студентів та молодих вчених. Наприклад, 85-та Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів з міжнародною участю "Актуальні питання сучасної медицини та фармації - 2025" відбулася 15-16 травня 2025 року. Участь студентів у таких заходах сприяє розвитку їх наукових компетенцій, навичок публічного виступу та здатності до критичного аналізу. Крім того, конференції надають можливість студентам презентувати результати своїх досліджень та отримати зворотний зв'язок від фахівців у відповідних галузях.

В університеті активно впроваджують програми менторської підтримки, де досвідчені викладачі та науковці наставляють студентів у їх наукових пошуках. Це включає індивідуальні консультації, допомогу у написанні наукових робіт та підготовці до участі в конференціях. Також організовуються наукові гуртки та секції, де студенти можуть поглиблювати свої знання в обраних галузях медицини та фармації.

ЗДМФУ активно заохочує досягнення обдарованих студентів через систему нагород та стипендій. Наприклад, один з студентів V курсу фармацевтичного

факультету був нагороджений стипендією обласної державної адміністрації. Такі заходи сприяють підвищенню мотивації студентів до наукової та академічної діяльності.

У відповідь на виклики, спричинені пандемією COVID-19 та військовими діями, ЗДМФУ адаптував навчальний процес до нових умов, впровадивши дистанційне навчання та використання віртуальних лабораторій. Це дозволило забезпечити безперервність освітнього процесу та розширити доступ студентів до якісних навчальних матеріалів.

Висновки. Виявлення та підтримка обдарованих студентів є важливим аспектом розвитку медичної освіти в Україні. Сучасні підходи до визначення обдарованості, зокрема мультидисциплінарний підхід та використання сучасних технологій, сприяють створенню сприятливих умов для розвитку потенціалу студентів. Приклад роботи ЗДМФУ демонструє ефективність таких підходів та важливість їх подальшого розвитку. Робота з обдарованими студентами в ЗДМФУ є важливою складовою стратегії розвитку університету. Завдяки організованій науково-дослідній діяльності, менторській підтримці, участі в наукових конференціях та використанню сучасних технологій навчання, університет створює умови для всебічного розвитку талановитої молоді. Це сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати в умовах сучасних викликів у галузі медицини та фармації.

Щодо перспектив розвитку роботи з обдарованими студентами, то в майбутньому важливо розвивати інтегровані освітні платформи для підтримки обдарованих студентів, поглиблювати співпрацю з міжнародними освітніми установами для обміну досвідом, впроваджувати інноваційні методи навчання, зокрема, симуляційні технології та адаптивні системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kvit S. Ukrainian higher education in the context of war and global challenges. Kyiv: Naukova Dumka; 2022. 214 p.
2. World Health Organization. Global strategy on digital health 2020–2025. Geneva: WHO; 2021. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924>
3. Subotnik RF, Olszewski-Kubilius P, Worrell FC. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. Psychol Sci Public Interest. 2019;20(1):1–23. doi:10.1177/1529100619837816
4. Лісецька ІС. Дистанційна форма навчання студентів-медиків як виклик сьогодення. Сучасна педіатрія. Україна. 2020;(7):81–85.
5. Ковальчук ВА, Литвиненко ТМ. Організація освітнього процесу в медичних університетах України в умовах війни. Медична освіта. 2023;1:5–12. doi:10.11603/me.2414-5998.2023.1.14013
6. Ministry of Education and Science of Ukraine. Higher education reform: gifted students support programs. Kyiv; 2021. Available from: <https://mon.gov.ua>

7. European Commission. Supporting growth and jobs – an agenda for the modernization of Europe’s higher education systems. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2019. 92 p. doi:10.2766/33877
8. Jarvis J, Dickerson C. Talent development in higher education: Issues of inclusion and support. High Educ. 2020;80(1):29–45. doi:10.1007/s10734-019-00445-y
9. Zaporozhye State Medical and Pharmaceutical University. Annual report on scientific and educational activities 2023. Zaporizhzhia: ZSMPhU; 2023. 145 p.
10. Zawacki-Richter O, Kerres M, Bedenlier S, Bond M, Buntins K. Systematic review of research on digital learning in higher education: Emerging patterns and gaps. Int J Educ Technol High Educ. 2020;17(1):2. doi:10.1186/s41239-019-0176-8
11. Lateef F. Simulation-based learning: Just like the real thing. J Emerg Trauma Shock. 2018;11(1):1–5. doi:10.4103/JETS.JETS_73_17
12. Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University. Department of research work of gifted students. Regulations and activity report 2024. Zaporizhzhia: ZSMPhU; 2024. 88 p.

Ключова М. О.,
учитель української мови та літератури
Криворізького Тернівського ліцею
Криворізької міської ради Дніпропетровської області,
the79darinka@gmail.com

Кулініч О. Б.,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Добропільського НВК «Спеціалізована школа І–ІІІ ступенів №4
з поглибленим вивченням окремих предметів – дошкільний навчальний заклад»
Добропільської міської ради Донецької області
okclas2020@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ДОСЛІДЖЕННЯ, РОЗВИТКУ Й ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. У статті проаналізовано можливості використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі. Поєднання навичок soft skills із потенціалом нейромереж відкриває нові форми роботи, спрямовані на розвиток критичного й креативного мислення учнів. Уміння ставити запитання, аналізувати та творчо інтерпретувати відповіді ШІ допомагає подолати одноманітність навчальних завдань, зробити процес навчання більш динамічним і захопливим. Наведено конкретні приклади застосування ШІ для створення та аналізу текстів, генерування ідей та підтримки творчої активності школярів.

Ключові слова: цифрове наставництво, штучний інтелект, креативність, інноваційні технології, індивідуалізація навчання.

Abstract. The article analyzes the possibilities of using artificial intelligence technologies in the educational process. The combination of soft skills with the

potential of neural networks opens up new forms of work aimed at developing critical and creative thinking in students. The ability to ask questions, analyze, and creatively interpret AI responses helps overcome the monotony of educational tasks and makes the learning process more dynamic and engaging. Specific examples of AI applications for text creation and analysis, idea generation, and support for students' creative activity are provided.

Keywords: digital mentoring, artificial intelligence, creativity, innovative technologies, individualization of learning.

Проблема дослідження обдарованості у XXI столітті має стратегічне значення: сучасний світ вимагає від прийдешнього покоління не просто високого IQ, а насамперед гнучкості мислення, критичного аналізу та постійної готовності до інновацій – так званих *soft skills*. Упровадження інноваційних технологій докорінно переформатувало освітню парадигму, змістивши акцент зі стандартизованої передачі знань (репродуктивний рівень) на індивідуалізований розвиток компетенцій та вміння ефективно працювати з великими масивами інформації. У цьому контексті штучний інтелект (AI) постає не як модний чи тимчасовий тренд, а як ключовий інструмент, що дає педагогам-практикам нові можливості для глибокої персоналізації та максимально ефективного розкриття унікального потенціалу кожної дитини.

У практичній педагогіці обдарованість слід розглядати інтегративно: як динамічну взаємодію когнітивних, креативних та мотиваційних ресурсів особистості, а не лише як високий показник за стандартизованими тестами (найчастіше вони дають «середньоарифметичний» результат). Традиційні методи, які залишаються основою педагогічної роботи (спостереження, шкільна успішність, психологічні тести), часто виявляються недостатніми та не здатними виявити латентну (приховану) обдарованість або обдарованість у нетипових сферах, адже їх неможливо виміряти традиційними навчальними засобами та програмами.

Саме тут AI дозволяє вийти на якісно новий рівень діагностики. Він здатен обробляти великі масиви неструктурованих даних, включно зі стилем навчання, поведінкою в ігрових середовищах та швидкістю реакції на нові виклики. І саме це робить процес виявлення здібностей комплексним та прогностичним. Відтак застосування ігрових, симуляційних та адаптивних середовищ, керованих AI, забезпечує об'єктивне і ненав'язливе виявлення здібностей, при цьому мінімізуючи вплив емоційного стресу та факторів, що можуть спотворити результати.

Головна перевага AI у діагностиці – це його масштабованість, швидкість та нейтральність оцінювання (він не має емоцій, як людина-психолог, а отже – неупереджений). Проте його обмеження також очевидні: відсутність емоційного

інтелекту та чутливості до контексту, а також необхідність постійного контролю якості вхідних даних, продиктована відомим принципом «сміття на вході – сміття на виході». Тобто педагог, як і раніше, залишається головним інтерпретатором результатів.

Адаптивні навчальні системи на базі AI виконують роль цифрового наставника, що динамічно перебудовує навчальний контент, завдання та темп подачі матеріалу під індивідуальний стиль пізнання обдарованого учня. Це дозволяє вчителю створювати максимально ефективні персональні освітні траєкторії. А це у свою чергу дає змогу не лише прискорювати розвиток уже успішних профільних сфер, а й ефективно заповнювати системні прогалини у базових знаннях.

Інструменти генеративного AI (ChatGPT, MidJourney тощо) є потужними каталізаторами творчості. Вони перетворюють ідеї обдарованих дітей на швидкі прототипи текстів, дизайну, музичних фрагментів чи програмного коду. Це набагато збільшує креативну продуктивність і зміщує акценти з технічного виконання на розробку концепцій та ідей. Крім того, VR/AR-лабораторії та симулятори, інтегровані з AI, пропонують безпечне середовище для проведення високоризикованих експериментів (фізика, хімія), заохочуючи обдарованих учнів до досліджень і відкриттів без страху помилитися помилки чи створити небезпечну ситуацію.

20-річний досвід роботи в школі свідчить: інтеграція AI перетворила домашні та практичні завдання з рутинного відтворення інформації на тренування критичного мислення та креативного прототипування.

1. Домашні творчі завдання: AI як "спаринг-партнер" для есеїстики.

Учні використовують ChatGPT або Gemini для створення чорнових варіантів есе, рефератів чи презентацій. Завдання вчителя змістилося з перевірки граматики на оцінку вміння учня критично проаналізувати та переосмислити згенерований AI-текст. Наприклад, пошук "логічних помилок" чи "стилістичних неточностей" у тексті, створеному AI, а потім захист своєї позиції. Учнім потрібно аргументувати, чому їхня версія краща за цифрову; таким чином вони розвивають вміння формулювати власні думки, відстоювати позицію та переконувати. Це перетворює рутинне завдання на тренування метакогнітивних навичок та навичок аргументації, які є ключовими для обдарованих.

2. Практичні творчі завдання: Візуалізація та прототипування.

У проєктах з історії, літератури чи мистецтва (інтегровані завдання) обдаровані учні використовують генеративні моделі зображень (MidJourney, DALL-E) для візуалізації абстрактних концепцій – наприклад, настрою епохи, психологічного портрета героя роману тощо. Це дає змогу дітям, які не мають

достатніх художніх чи графічних навичок, швидко втілити свої глибокі ідеї та зосередитися на змісті, а не на технічному виконанні.

Кількарічний досвід впровадження цифрових інструментів штучного інтелекту показує, що AI не замінює, а звільняє енергію педагога для індивідуальної роботи з концептуальною частиною обдарованості. А вивільнений час приділяється на обговорення ідей, а не перевірку фактажу.

Питання підтримки обдарованих учнів є не менш важливим, ніж розвиток. AI-чат-боти та консультативні системи можуть надавати анонімну первинну психологічну підтримку та моніторинг емоційного стану, що є особливо актуальним для обдарованих дітей. Адже доволі часто вони страждають на синдром перфекціонізму, підвищену тривожність та соціальну ізоляцію. Окрім того, AI-інструменти сприяють формуванню цільових онлайн-спільнот, автоматично зводячи учнів із спільними унікальними інтересами незалежно від їхнього місця проживання. Це перетворює локальну обдарованість на глобальну мережу взаємопідтримки та обміну знаннями.

Аналіз великого обсягу даних дає змогу AI прогнозувати потенційні освітні та кар'єрні траєкторії учнів та пропонувати персоналізовані менторські програми, що значно ефективніше, ніж традиційні профорієнтаційні тести, оскільки цей аналіз виходить за межі лише суб'єктивних побажань учня. Однак існує вагомий етичний ризик: «цифрова ізоляція» та надмірна залежність від технологій. Це вимагає постійного педагогічного контролю та збалансованого використання інструментів AI, щоб не допустити втрати важливих соціальних навичок.

Першочерговим етичним та юридичним викликом для освітніх закладів є питання конфіденційності та безпеки даних. Забезпечення надійного захисту чутливих даних про здібності та особливості розвитку учнів має стати фундаментальною умовою інтеграції AI в освітній процес.

Ключовим моментом також є дотримання балансу: живий педагогічний вплив, емпатія, формування цінностей та особистий приклад вчителя залишаються незамінними. AI має бути підтримкою, а не керівною силою чи заміною вчителя. Існує також ризик «нової нерівності», оскільки доступ до передових AI-інструментів може бути нерівномірним. Тож впровадження інструментів штучного інтелекту в освіту вимагає детальної розробки державних та локальних програм для забезпечення рівного доступу до технологій для всіх обдарованих дітей, незалежно від соціального статусу чи регіону.

Перспективи майбутнього у цій галузі можна окреслити гібридною моделлю освіти, де високоточна AI-аналітика поєднується з індивідуальним наставництвом (тьюторством). Така синергія створює сприятливу екосистему

постійного зростання обдарованої особистості, що є ключовим напрямом для розвитку української та світової освіти.

Штучний інтелект не може замінити живі методи навчання, бо людина вміє відчувати, співчувати, реагувати на емоції. Машина доповнить мудрість та емпатію швидкою роботою з інформацією та аналітикою. Як приклад можна навести заняття з елементами філософування, де розум людини протиставляється аналітичним можливостям ШІ. Для цього пропонуємо перед уроком створити запит: написати негативний відгук на новелу Григора Тютюнника “Три зозулі з поклоном”, де розкритикувати окремі елементи сюжету та форми викладу думок. Під час заняття отримані матеріали дадуть можливість побудувати діалог, який переведе обдарованих учнів від побудови звичних мовних зворотів до створення аргументованих висловлювань під час дискусії. Це буде неможливо організувати, якщо використати звичне тестування чи бліц-опитування.

Розвивати обдарованість можна не лише за допомогою розширення кола завдання, а й обмежуючи учнів певними умовами. Для цього пропонуємо ШІ створити нетипові обмеження, які б жодним чином не вписувалися в стандартне уявлення про тему. Наприклад, починати кожне речення дієприслівниковим зворотом або обов’язковим є використання конструкції “якщо..., то...” (чи будь-якої іншої). Так можна виявити літературну обдарованість та вийти за межі стандартизованого мислення.

Завдання педагога полягає в тому, щоб змусити машину працювати там, де потрібна швидкість та прагматичність, а емпатія, креативність та гуманність мають залишитися за людиною.

Підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що AI відкриває нові горизонти у вивченні, розвитку та підтримці обдарованих дітей, забезпечуючи безпрецедентну глибину розуміння їхніх потреб та індивідуалізацію навчального процесу. Поєднання традиційної, перевіреної часом, педагогіки та інноваційних технологій створює оптимальні умови для гармонійного та всебічного розвитку унікального потенціалу особистості. Зрештою, штучний інтелект – це не заміна вчителя чи психолога, а надійний партнер і потужний асистент, який звільняє час педагога для найважливішого: творчої, емпатичної та індивідуальної роботи з учнем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гринько, Ірина Миколаївна. "Роль штучного інтелекту в підтримці та розвитку обдарованості учнів під час навчання в дистанційному форматі." О-13 Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали (2025): 222.
2. Дубовенко, Ю. І., and В. В. Патока. "Огляд проблем і методів ідентифікації обдарованості в епоху ШІ." О-13 Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали (2025): 266.
3. Кротова, О. Ю. "Значення штучного інтелекту для обдарованої молоді." Українські студії в європейському контексті 9 (2024): 151-160.

4. Проскура, О. І. "Освітня рефлексія і штучний інтелект: від нерозкритих талантів до світу нових можливостей." О-13 Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали (2025): 728.
5. Хандуріна, Аліна Олегівна. "Основний зміст і сучасні тенденції розвитку обдарованості." О-13 Обдаровані діти–скарб нації!: матеріали V Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року).–Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024.–1604 с. (2024): 1490.

Ковальова О. А.,
кандидат психологічних наук,
завідувач відділу проєктування розвитку обдарованості
ІОД НАПН України, м. Київ,
koksana400@gmail.com

Васюк М. М.,
доктор філософії,
молодший науковий співробітник
відділу проєктування розвитку обдарованості
ІОД НАПН України, м. Київ,
nick.vasyuk44@gmail.com

Ярмак С. В.,
молодший науковий співробітник
відділу проєктування розвитку обдарованості
ІОД НАПН України, м. Київ,
svetlana.yarmak@gmail.com

ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ЛІЦЕЇВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті простежено, як в Україні сформувалася та розгортається система наукових ліцеїв у межах спеціалізованої освіти наукового спрямування. Показано правові засади й управлінську рамку, з'ясовано актуальний стан мережі та розглянуто типову модель організації освітнього процесу, а також практики співпраці зі ЗВО та науковими установами. Намічено орієнтири подальшого розвитку та масштабування кращих практик.

Ключові слова: науковий ліцей; спеціалізована освіта; дослідницько-орієнтоване навчання; обдаровані учні; партнерства «школа–ЗВО–наука»; нормативне регулювання; профільна старша школа.

Abstract. The article traces how Ukraine's system of science lyceums has taken shape and is expanding within specialized education of a scientific focus. The legal foundations and governance framework are presented, the current state of the network is clarified, a typical model for organizing the educational process is examined, and describes collaboration practices with higher education institutions and research organizations. It also sketches directions for further development and for scaling effective practices.

Keywords: science lyceum; specialized education; research-based learning; gifted students; school–HEI–research partnerships; regulatory framework; upper secondary profiled school.

Реформа середньої освіти в Україні останніх років запровадила новий тип закладів – наукові ліцеї, покликані забезпечити спеціалізоване навчання школярів із схильністю до дослідництва. Мета статті – дослідити становлення системи наукових ліцеїв як інституційної підсистеми спеціалізованої освіти наукового спрямування в Україні: простежити етапи інституціоналізації та нормативізації, проаналізувати актуальний стан мережі та моделей функціонування, механізми партнерств із ЗВО/науковими установами, а також оцінити поточний статус і перспективи розвитку.

Дослідження спирається на аналіз чинних законодавчих і нормативних документів (закони, постанови Кабінету Міністрів, накази МОН), статистичні дані Міністерства освіти і науки (МОН) щодо мережі наукових ліцеїв, а також огляд публікацій та звітів освітніх експертів. Методологічно використано компаративний аналіз нормативної бази, описово-аналітичний підхід до моделі функціонування ліцеїв, а також пошуково-аналітичне опрацювання відкритих даних (реєстри, офіційні сайти закладів, публічні звіти). Такий підхід дозволяє комплексно висвітлити становлення системи наукових ліцеїв, її досягнення та виклики.

Необхідність створення спеціалізованих закладів наукового профілю зумовлена суспільним запитом на виявлення і розвиток обдарованої молоді, здатної до наукової діяльності [1]. Ще з радянських часів в Україні існували фізико-математичні школи-інтернати та інші спеціалізовані школи для здібних учнів, а з початку сторіччя активно діє Мала академія наук (МАН) України – структура позашкільної освіти, що залучає учнів до науково-дослідної роботи. Проте довгий час спеціалізація на рівні середньої школи реалізовувалася лише через окремі профільні класи чи ліцеї при університетах, не маючи окремого юридичного статусу.

Імпульсом до інституціоналізації науково орієнтованої освіти стала освітня реформа «Нова українська школа». Прийнятий Закон України «Про освіту» (2017 р.) вперше запровадив поняття спеціалізованої освіти різних напрямів – мистецького, спортивного, військового і наукового [2]. Закон визначив освіту наукового спрямування як вид спеціалізованої освіти, що базується на дослідно-орієнтованому навчанні та націлений на поглиблене вивчення профільних предметів і розвиток дослідницьких компетентностей учнів (ст. 21). Таким чином, був створений легітимний фундамент для переорієнтації освітнього процесу з простого засвоєння знань на розвиток в учнів умінь проводити дослідження та інноваційну діяльність. Законодавче закріплення цієї ідеї

відобразило усвідомлення державою того, що підготовка майбутніх науковців повинна починатися ще на етапі шкільної освіти.

Наступним кроком стало прийняття спеціального законодавства про повну середню освіту. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.) [3] увібрав ідеї профілізації старшої школи та визначив типи закладів спеціалізованої освіти. Згідно з цим Законом, окрім класичних закладів (початкова школа, гімназія, ліцей), загальну середню освіту можуть забезпечувати спеціалізовані заклади різного спрямування – мистецькі, спортивні, військові, наукові ліцеї тощо. Відтак на законодавчому рівні було офіційно створено категорію наукових ліцеїв – закладів, в яких реалізується спеціалізована освіта наукового профілю. Поява цієї категорії стала відповіддю на нагальну потребу модернізувати зміст старшої школи та надати можливість талановитим учням повніше реалізувати свій науковий потенціал уже під час здобуття середньої освіти.

Отже, базові засади функціонування наукових ліцеїв визначені в законах «Про освіту» 2017 р. [2] та «Про повну загальну середню освіту» 2020 р. [3]. Перший із них окреслив загальні принципи спеціалізованої освіти наукового спрямування та надав Кабінету Міністрів повноваження визначати положення про заклади спеціалізованої освіти. Другий закон уточнив статус наукового ліцею як закладу спеціалізованої освіти II–III або тільки III ступеня (тобто що може включати базову середню школу і старшу школу, або лише старшу профільну школу). Це дозволяє науковим ліцеям функціонувати як закладам, які забезпечують здобуття базової та/або профільної середньої освіти одночасно з освітою наукового спрямування. Важливо, що закон дозволяє проводити конкурсний відбір учнів до закладів спеціалізованої освіти, не зважаючи на загальний принцип територіальної доступності [3, ст. 8] – це дає можливість науковим ліцеям відбирати талановиту молодь з різних регіонів за здібностями.

Ключовим підзаконним актом, який регламентує діяльність наукових ліцеїв, є Постанова Кабінету Міністрів України № 438 «Про затвердження Положення про науковий ліцей» [4]. Цим документом затверджено детальне положення, що визначає статус, структуру, організацію освітнього процесу та управління наукових ліцеїв. Постанова набула чинності у 2019 р., ознаменувавши офіційний старт створення таких закладів. Відповідно до Положення, наукові ліцеї одночасно із забезпеченням освіти наукового спрямування надають учням повну загальну середню освіту (базову чи профільну). У 2021 р. до Положення були внесені зміни (постанова КМУ від 30.06.2021 р. № 664), якими терміни “науковий ліцей-інтернат” було виключено – відтоді і заклади з пансіоном, і без нього іменуються просто науковими ліцеями. Таким чином, нині нормативно всі вони підпорядковуються єдиному Положенню про науковий ліцей.

Постанова № 664 також доповнила Положення нормою, що зарахування, відрахування та переведення учнів до державних і комунальних наукових ліцеїв здійснюється за порядком, затвердженим МОН (Міністерство освіти і науки розробляє окремі правила прийому до таких закладів).

Положення про науковий ліцей містить розгорнуті вимоги до матеріально-технічної бази і кадрового забезпечення цих закладів. Зокрема, зазначено [4], що ліцей може утворюватися також закладом вищої освіти (університетом) відповідно до Закону «Про вищу освіту»— це дозволило засновувати наукові ліцеї при університетах. Фінансування наукових ліцеїв, заснованих державою або громадами, здійснюється як для бюджетних установ освіти (з державного та/або місцевих бюджетів). Також Положення зобов'язує дотримуватися Державних стандартів освіти і надає ліцеям додаткові права (наприклад, автономно формувати освітні програми, залучати науковців до освітнього процесу тощо).

Ще одним важливим документом є Наказ МОН України № 1303 «Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування» [5]. Цим наказом було затверджено Державний стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування – базовий освітній стандарт, що визначає зміст такої освіти та обов'язкові результати навчання учнів-науковців. Відповідно до Стандарту, спеціалізована наукова освіта реалізується через організацію дослідницько-орієнтованого навчання, основним компонентом якого є дослідницька діяльність здобувачів освіти [5]. Стандарт окреслює вимоги до компетентностей учнів, загальний обсяг навчального навантаження, а також містить додатки з вимогами до результатів навчання за різними профілями (природничо-математичним, суспільно-гуманітарним, техніко-технологічним). Наявність такого Стандарту гарантує, що всі наукові ліцеї дотримуються єдиних критеріїв якості освіти наукового спрямування.

Для забезпечення відповідного кадрового складу, наказом МОН № 1368 були затверджені Типові штатні нормативи наукових ліцеїв [6]. Цей наказ визначає рекомендований перелік і кількість посад педагогічних працівників та іншого персоналу для наукового ліцею, з урахуванням його специфіки. Наприклад, такі ліцеї можуть мати посади керівників гуртків наукового спрямування, лаборантів для навчальних лабораторій, керівників проектних груп тощо. Встановлення типових штатних норм покликане допомогти засновникам правильно укомплектувати ліцей кваліфікованими кадрами. Водночас наказ надає керівнику закладу певну гнучкість – дозволяє замінювати одні посади іншими в межах фонду зарплати, а за потреби (і наявності фінансування) вводити додаткові посади понад норматив.

Важливим стимулом для учнів наукових ліцеїв є можливість отримувати академічні стипендії за високі навчальні досягнення. Постановою КМУ від

№ 438, одночасно з затвердженням Положення про ліцеї, було внесено зміни до урядового Порядку призначення і виплати стипендій, доповнивши його нормами про учнів наукових ліцеїв [7]. Згідно з цими змінами, учням наукових ліцеїв призначається щомісячна академічна стипендія у розмірі певного відсотка від мінімальної звичайної стипендії студента вишу I–II рівня акредитації. Розміри встановлено диференційовано за класами: учні 5–8 класів отримують 32%, 9 класу – 36%, 10 класу – 40%, 11–12 класів – 44% студентської стипендії. Ці виплати фінансуються з відповідних бюджетів (державного або місцевого, залежно від підпорядкування закладу) і покликані підтримати мотивованих учнів, які інтенсивно займаються науковою роботою.

Зазначені вище документи становлять основний нормативно-правовий фундамент, на якому базується функціонування наукових ліцеїв в Україні. Їх актуальні редакції забезпечують правові умови для діяльності існуючої мережі таких закладів та створення нових, регламентують освітній процес, права учнів і педагогів, фінансові аспекти тощо.

Розглянемо типову модель наукового ліцею: цілі, освітній процес, партнерства, інфраструктуру, вимоги до кадрового складу. Відповідно до Положення КМУ № 438 [4] і Держстандарту, науковий ліцей має низку особливостей, що вирізняють його з-поміж звичайних закладів середньої освіти. Нижче у таблиці 1 розглянемо освітні цілі, та завдання наукового ліцею.

Табл. 1. Цілі і завдання наукового ліцею.

Цілі і завдання наукового ліцею	
Головна місія (ціль)	Підготовка майбутніх науковців із числа здібної учнівської молоді, виховання їх особистості, здатної до інноваційної діяльності та прийняття системних рішень, у т.ч. в критичних ситуаціях
Основні завдання	Організація освітнього процесу через власні дослідження, проекти та експерименти учнів
	Забезпечення навчання відповідно до Держстандарту і Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування, із системним використанням завдань високої складності (олімпіадних, турнірних, проєктно-конкурсних)
	Поглиблене вивчення профільних предметів і формування компетентностей для подальшої наукової та науково-технічної діяльності
	Пошук, конкурсний добір і цілеспрямована підтримка учнів із здібностями до дослідницької, конструкторської та винахідницької діяльності
	Виховання на засадах загальнонаціональних цінностей, формування громадянської позиції, власної гідності, патріотизму та дотримання академічної доброчесності.
	Налагодження співпраці із закладами вищої освіти та науковими установами й залучення науковців і практиків (професійні асоціації, підприємства) до занять і керівництва проєктними групами.

Отже, науковий ліцей покликаний не просто давати знання за шкільною програмою, а й максимально розвивати у вихованців дослідницькі компетентності, критичне мислення, творчий підхід – те, що стане підґрунтям для їх успішної наукової кар'єри в майбутньому.

Навчання у науковому ліцеї поєднується з науково-дослідною роботою учнів. Це означає, що поряд з традиційними уроками значну роль відіграють практикуми, гуртки, проєктні роботи, участь у конкурсах МАН, олімпіадах, турнірах тощо [4]. Положення передбачає створення в ліцеї наукових учнівських товариств, секцій за інтересами, проведення тематичних тижнів науки, конференцій, виставок і подібних заходів, які збагачують освітній процес практичним досвідом досліджень. Формально навчальний план ліцею будується на основі чинних державних стандартів базової та профільної середньої освіти, але ліцей має право розробляти власні освітні програми (у тому числі наскрізні 5–11 класів), що можуть відрізнятися від типових програм МОН. Такі авторські програми затверджуються Державною службою якості освіти і повинні відповідати вимогам державних стандартів. Це дає закладу автономію в конструюванні змісту освіти – наприклад, ліцей може вводити спеціальні курси (STEM-курси, основи наукових досліджень, робототехніку тощо) і перерозподіляти години на користь профільних предметів. Практикується поділ учнів на профільні групи або класи з поглибленим вивченням окремих дисциплін (математика, фізика, хімія, біологія тощо), залежно від напрямів, які підтримує заклад. Так, у багатьох наукових ліцеях формуються класи природничо-математичного профілю, інформаційно-технологічного, інженерного, а подекуди – гуманітарного чи правничого. Учні мають можливість змінювати профіль навчання у процесі (зазвичай при переході з базової школи в старшу) – це допомагає знайти саме ту галузь науки, яка найбільше їм підходить [8].

Важливою складовою освітнього процесу є виконання учнями власних науково-дослідних проєктів. У науковому ліцеї створюються проєктні групи учнів для роботи над дослідженнями з актуальних проблем різних профілів навчання. За кожною групою можуть закріплюватися наукові керівники – вчителі або запрошені фахівці. Результати учнівських досліджень презентуються на конкурсах МАН України, на шкільних конференціях, а кращі – на всеукраїнських і міжнародних заходах. Таким чином, навчання тісно поєднується з науковою практикою. Як наслідок, випускники наукових ліцеїв уже мають досвід проведення досліджень і захисту наукових робіт, що є суттєвою перевагою при вступі до ЗВО та подальшій науковій діяльності.

Однією з визначальних ознак наукового ліцею є його тісне партнерство з закладами вищої освіти (університетами) та/або науковими установами. Вимога про таку співпрацю закріплена нормативно: щоб отримати статус наукового

ліцею, заклад освіти повинен мати укладений договір про співробітництво у сфері науки з щонайменше одним закладом вищої освіти або науковою установою на строк не менше 3 років. Альтернативно, засновником ліцею може виступати сам університет – у цьому разі партнерство інституційно гарантоване [9]. На практиці майже всі наукові ліцеї налагодили формальні угоди з провідними університетами свого регіону і науковими установами. Співпраця реалізується у різних формах: викладачі університетів читають для ліцеїстів спеціальні лекції (так звані «професорські години»), учні відвідують лабораторії вишів та виконують там експерименти, фахівці з наукових установ керують учнівськими дослідницькими проєктами або входять до журі конкурсів захисту робіт. Така інтеграція дозволяє створити для школярів справжнє наукове середовище, наблизити їх до реальної науки. Інтеграція навчальної й наукової складових описана як система організаційних форм (гостьові лекції, лабораторні практикуми в ЗВО, шкільні наукові товариства, спільні семінари, конкурси МАН, лекторії, літні школи) у статті науковців Інституту обдарованої дитини НАПН України Осадчого І. та Яременко Л. [10]. Вони змодельовали і систематизували 50 видів форм інтеграції (у 10 груп), запропонувавши «формулу інтеграції» як інструмент планування співпраці з університетами/науковими інститутами. Це безпосередньо підсилює вимогу Положення № 438 щодо договорів та їхньої «неформальної» реалізації через насичені практики.

Освітні управлінці уточнюють, що співпраця не має бути формальною – недостатньо просто підписати угоду, важливо залучати учнів до наукових семінарів, конференцій, надавати їм доступ до лабораторної бази, спільно із науковцями генерувати ідеї досліджень. Водночас існує думка, що університети отримують реальний стимул співпрацювати лише якщо випускники наукових ліцеїв матимуть певні преференції при вступі до вишів-партнерів (наприклад, додаткові бали або цільовий набір). Наразі таких норм немає, але питання активно обговорюється.

Типовий науковий ліцей потребує міцної матеріально-технічної бази, особливо наявності спеціалізованих навчальних лабораторій та обладнання для проведення дослідів. У ідеалі в ліцеї створюються сучасні лабораторії з фізики, хімії, біології, комп'ютерні та робототехнічні класи, наукові студії. Положення про ліцей зобов'язує забезпечити матеріальні умови для навчально-дослідницької діяльності учнів, а витрати на це фінансуються за кошторисом закладу. На практиці більшість наукових ліцеїв оснащуються комбіновано: частину лабораторій мають власних, частково користуються базою університетів-партнерів. Важливою частиною інфраструктури є шкільна наукова бібліотека та медіатека з доступом до наукових журналів, інтернет-ресурсів. Деякі ліцеї створюють інноваційні навчальні простори – наприклад, FabLab

(fabrication laboratory) чи STEM-центри на своїй базі. Оскільки забезпечення всім необхідним обладнанням потребує значних коштів, держава і місцева влада поступово інвестують у ці заклади; залучаються також гранти і спонсорська допомога на покращення матеріальної бази.

У науковому ліцеї повинні працювати педагоги вищої кваліфікації: серед учительського колективу нерідко є кандидати і доктори наук, вчителі-методисти, заслужені вчителі України. Однією з критеріїв відбору на статус наукового ліцею є наявність у штаті осіб із науковими ступенями або почесними званнями [8]. Це зумовлено тим, що робота з обдарованими учнями і керівництво їхніми дослідженнями вимагає від педагогів глибокого володіння предметом і навичок наукової роботи. Ліцеї мають право укладати цивільно-правові угоди з науковцями, фахівцями установ і підприємств та залучати їх до освітнього процесу. Так, багато де до викладання окремих спецкурсів або керівництва гуртками залучають професорів університетів, молодих науковців, іноді навіть аспірантів – це збагачує освітній процес сучасними науковими знаннями. Крім предметних вчителів, у ліцеях введені посади, пов'язані з науковою роботою учнів: наприклад, керівник наукового товариства учнів, психолог (який допомагає у розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей), тьютори для індивідуального супроводу дослідницьких проєктів тощо. Кадрова політика орієнтована на те, щоб створити в ліцеї потужний науково-педагогічний колектив, здатний забезпечити високий рівень підготовки учнів.

Наукові ліцеї орієнтовані на обдарованих і вмотивованих школярів, тому запроваджують конкурсний прийом. Згідно з законодавством, до 5–9 класів спеціалізованих ліцеїв допускається конкурсний відбір (що є винятком із загального правила доступності) – зазвичай він проводиться у формі вступних випробувань з профільних предметів або творчого конкурсу. Типовим є проведення іспитів з математики та мови, а для старших класів – і з профільної дисципліни; написання дослідницького проєкту, його рецензування та публічний захист перед комісією науковців. Таким чином відбираються учні, вже здатні до самостійної наукової роботи і вмотивовані навчатися за поглибленими програмами. Для стимулювання їх успішності, як згадувалося, запроваджено систему академічних стипендій. В багатьох ліцеях створюються стипендіальні комісії, які за підсумками семестрів рекомендують кращих учнів на отримання стипендії, що є вагомим чинником мотивації: учні відчують, що їхні досягнення цінуються, і прагнуть до високих результатів.

Потрібно також згадати про наукові ліцеї-інтернати, які належать до категорії наукових ліцеїв (із 2021 р. без окремого розрізнення в нормативі), однак мають низку специфічних рис, зумовлених інтернатною формою. Їхня соціальна місія – забезпечити рівний доступ обдарованим дітям із віддалених територій:

учні не лише навчаються, а й проживають у пансіоні. Це обумовлює подвійний відбір (до ліцею та до гуртожитку), часто за жорсткішими критеріями через обмежені місця й можливі пріоритети для окремих категорій. Освітній процес поєднано з цілодобовим виховним супроводом: окрім учителів, працюють вихователі, медичний та обслуговуючий персонал; розпорядок більш регламентований (самопідготовка, гуртки, відпочинок), а також передбачено психологічний супровід через відрив від сім'ї. Профілі можуть бути як універсальні, так і спеціалізовані; модель гнучка та прив'язана до кадрових і ресурсних можливостей. Такі ліцеї зазвичай стають регіональними осередками роботи з обдарованими (літні школи, конкурси, співпраця з МАН) і впливають на ширше освітнє середовище [11]. Водночас інтернатний компонент підсилює ресурсні виклики: освітню частину здебільшого покриває держава (субвенція), а утримання пансіону – місцеві бюджети, що робить фінансування чутливим до коливань. Усе це відрізняє ліцеї-інтернати від «звичайних» наукових ліцеїв передусім умовами добору, організації повсякденного життя, кадрової структури та моделі фінансування.

В Реєстрі суб'єктів освітньої діяльності «Заклади загальної середньої освіти» станом на жовтень 2025 року числиться 28 закладів типу «науковий ліцей» (24) та «науковий ліцей-інтернат» (4) [12]. З них майже всі заклади належать до комунальної форми власності, крім одного приватного та одного державного. Це досить незначна кількість у масштабах країни, що підкреслює елітарний, «штучний» характер даного типу закладів. Географія цих закладів поступово розширюється. Загалом, мережа наукових ліцеїв поки що охоплює далеко не всі області – здебільшого їх кількість в кожному регіоні обмежується 1–2 закладами. Найбільше наукових ліцеїв представлено у Дніпропетровській області – 7. Не представлені наукові ліцеї сьогодні в Київській (Київ не рахується), Миколаївській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Донецькій та Луганській областях. У перспективі ця мережа може розширитися: освітні плани регіонів (з урахуванням реформи старшої школи до 2027 р.) передбачають створення нових ліцеїв наукового профілю.

Попри молодість мережі, наукові ліцеї вже демонструють помітні результати: зростання частки переможців олімпіад і конкурсу МАН, високі позиції у рейтингах за НМТ/ЗНО та приклади інноваційної діяльності учнів (міжнародні відзнаки, перші публікації, стартапи). Водночас модель має вразливості: хронічний дефіцит фінансування для лабораторій і стипендій, кадровий голод (особливо вчителів-дослідників) і ризик зниження якості при швидкому розширенні мережі без ресурсної бази. Експерти наголошують на потребі чітких критеріїв і виважених темпів зростання, аби «науковий ліцей»

залишався маркером виняткової якості. У контексті реформи старшої профільної школи (10–12 класи) очікується інтеграція наукових ліцеїв у мережу академічних ліцеїв або їхня спеціалізація на старшій школі, що робить нинішній досвід цих ініціатив ключовим для подальшого розвитку якісної профільної освіти.

Окремої уваги заслуговує роль Інституту обдарованої дитини НАПН України (ІОД) як інтелектуального центру, що системно формує методологію й інструментарій спеціалізованої освіти для обдарованих дітей, зокрема наукового спрямування. ІОД у складі НАПН України акумулює наукові дослідження, пропонує концептуальні рамки, моделі і стандартизовані процедури супроводу (діагностика та моніторинг обдарованості, розроблення освітніх програм і критеріїв оцінювання, методичні рекомендації для вчителів і тьюторів, інструменти формування дослідницької компетентності, етичні та академічно-добросовісні практики). Завдяки цьому пакет напрацювань ІОД може виступати «операційною системою» наукового ліцею: від налаштування дослідницько-орієнтованого освітнього процесу і вибору складних траєкторій – до побудови внутрішньої системи якості та підвищення кваліфікації педагогів-наставників. У партнерстві з Малою академією наук України та Кафедрою наукової освіти УДУ імені М. П. Драгоманова ІОД інтегрує спеціалізовану освіту наукового спрямування в ширший міжінституційний контекст – охоплюючи різні форми наукової освіти (формальна, неформальна, позашкільна) і всі щаблі освіти – що забезпечує для наукових ліцеїв безперервну «вертикаль» підтримки: від виявлення й відбору обдарованих учнів до супроводу їхніх дослідницьких проєктів і переходу у вищу освіту та наукові спільноти.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що наукові ліцеї – це точкові осередки «випереджаючої освіти», де зосереджено кадри, ресурси й партнерства з університетами та МАН для формування дослідницьких компетентностей і ранньої наукової соціалізації обдарованої молоді. Вони демонструють відчутні результати (олімпіади, МАН, високі НМТ/ЗНО, власні проєкти й публікації) й водночас забезпечують територіальну доступність через модель ліцеїв-інтернатів, яка додає компонент проживання та цілодобового педагогічного супроводу. Таким чином, науковий ліцей – інституційна екосистема: стандартизовані програми, складні навчальні траєкторії, лабораторні практики, наставництво й вимірювані освітні результати.

Подальша життєздатність моделі залежить від трьох речей: (1) цільового фінансування інфраструктури (лабораторії, стипендії, пансіони), (2) кадрової політики, що залучає вчителів-дослідників і практиків, та (3) непоступливого контролю якості, аби уникнути «номінального» розширення мережі. Інтеграція наукових ліцеїв у реформовану старшу профільну школу має відбутися як масштабування найкращих практик там, де є реальні партнерства, авторські

програми і доведені результати, – саме там закладається кадровий резерв науки й інновацій для всієї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довгий С. О., Гальченко М. С. Про співпрацю Інституту обдарованої дитини НАПН України і Малої академії наук України щодо запровадження спеціалізованої освіти наукового спрямування : наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 19 березня 2020 р. // Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2020. – Т. 2, № 1. – С. 1–5. DOI: 10.37472/2707-305X-2020-2-1-2-4. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/48> (дата звернення: 03.10.2025).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 03.10.2025).
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 03.10.2025).
4. Про затвердження Положення про науковий ліцей: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 438 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/438-2019-p> (дата звернення: 03.10.2025).
5. Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування : Наказ МОН України від 16.10.2019 р. № 1303 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v1303729-19> (дата звернення: 03.10.2025).
6. Про затвердження Типових штатних нормативів наукових ліцеїв : Наказ МОН України від 04.11.2020 р. № 1368 (zareestrovano v Min'yosti 19.11.2020 р. за № 1146/35429) // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1146-20> (дата звернення: 03.10.2025).
7. Затверджено Положення про науковий ліцей та розміри стипендій учням // Сайт «Для бухгалтерів бюджетних установ» (buhgalter.com.ua), новина від 10.06.2019 р. URL: <https://buhgalter.com.ua/news/trudovi-vidnosini/zatverdzheno-polozhennya-pro-naukoviy-litsej-ta-rozmiri-stipendiy/> (дата звернення: 03.10.2025).
8. Троян І. Наукові ліцеї: чим відрізняються від інших закладів та чому разом із назвою варто змінювати зміст // Нова українська школа. – 04.11.2023. – Режим доступу: <https://nus.org.ua/2023/11/04/naukovi-litseji-chym-vidriznyayutsya-vid-inshyh-zakladiv-ta-chomu-razom-iz-nazvoyu-var-to-zminyuvaty-zmist/> (дата звернення: 03.10.2025).
9. Венцель Н. В., Забелло Л. О. Особливості формування науково-дослідницької компетентності учнів Наукового ліцею Державного університету «Житомирська політехніка» // Педагогічна Житомирщина. – 2025. – Спецвип. № 1. – С. 1–7. URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2025/05/2.Забелло_Венцель.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.10.2025)

10. Осадчий І. Г. Моделювання організаційних форм інтеграції навчальної та наукової складових спеціалізованої освіти наукового спрямування // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2024. – № 1 (32). – С. 64–75. – DOI: 10.32405/2413-4139-2024-1(32)-64-75. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2024_1/9.pdf (дата звернення: 04.10.2025).
11. Заклади освіти : відкриті дані // Реєстр суб'єктів освітньої діяльності ЄДЕБО : [Електронний ресурс] / ДП «Інфоресурс». – Режим доступу: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/institutions/> (дата звернення: 03.10.2025)
12. Центральнотураїнський науковий лицей-інтернат (м. Кропивницький) : офіційний сайт. URL: <https://portal.prolisok.org/>

Ковальова О. С.,

кандидат педагогічних наук,

заступник директора з навчально-методичної роботи,

КПНЗ «Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості»,

e-mail: kovelena10@gmail.com

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ І САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ: UPSHIFT ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ОПОР В УМОВАХ КРИЗОВИХ ВИКЛИКІВ І НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. Аналізується потенціал міжнародної інноваційної освітньої програми UPSHIFT, яка базується на методології Human-Centered Design, у формуванні резильєнтності та створенні механізмів самореалізації обдарованої молоді, яка перебуває в умовах воєнного стану та невизначеності. Обґрунтовано, що участь у програмі є ефективним інструментом психосоціальної підтримки та формування необхідних компетентностей для самореалізації в умовах кризових викликів. Підкреслюється, що UPSHIFT надає обдарованій особистості можливість не лише розвивати креативність та самозарадність, а й зміцнювати внутрішні опори, впевненість у своїх силах, підвищуючи рівень відповідальності за власне життя та суспільні зміни. Практична цінність ілюструється конкретними кейсами реалізації суспільно значущих проєктів, що втілювали команди учасників та учасниць програми.

Ключові слова: Human-Centered Design, компетентності програма UPSHIFT, неформальна освіта, обдарованість, психосоціальна підтримка, резильєнтність, розвиток, самореалізація, самозарадність, соціальні проєкти.

Abstract. The article analyzes the potential of the international innovative educational program UPSHIFT, based on the Human-Centered Design (HCD) methodology, in fostering resilience and establishing mechanisms for self-realization among gifted youth operating under martial law and uncertainty. It is substantiated that participation in the program is an effective tool for psychosocial support and the formation of necessary competencies for self-realization amid crisis challenges. It is emphasized that UPSHIFT empowers the gifted individual not only to develop creativity and self-reliance but also to strengthen internal anchors, enhance confidence

in their abilities, and raise the level of responsibility for both their own lives and social changes. The practical value is demonstrated by specific cases of successful implementation of socially significant projects carried out by participating teams.

Keywords: Human-Centered Design, competencies, UPSHIFT program, non-formal education, giftedness, psychosocial support, resilience, development, self-realization, self-reliance, social projects.

Суспільство в умовах нестабільності та війни потребує не лише збереження, а й активного розвитку резильєнтності його суб'єктів. Резильєнтність (англ. resilience) – здатність особистості успішно адаптуватися до складних життєвих умов, зберігати психологічну рівновагу та ефективно відновлюватися після травматичного досвіду [1]. Завданням освіти, як формальної, так і більшою мірою, неформальної є цілеспрямоване формування резильєнтності через подолання викликів, через діяльність, саморефлексію та формування навичок реагування на невизначеність, і сприйняття її не як кризи, а як ситуації пошуку нових можливостей. Особлива увага в умовах соціальних потрясінь необхідна підліткам та молоді, які на цьому етапі свого розвитку формують життєві сенси, ціннісні рамки майбутньої самореалізації у суспільстві, тому підтримка життєвих опор та створення можливостей для конструктивної самореалізації підлітків і молоді є пріоритетним завданням усіх освітніх ланок [2]. А обдарована молодь, як носій інтелектуального та інноваційного потенціалу нації, особливо чутлива до впливу зовнішніх кризових викликів, тому методологія, здатна перетворити негативний досвід на соціально значущу дію, набуває пріоритетного значення [3].

Прикладом міжнародної освітньої програми, яка знайшла своє втілення у понад 40 країнах саме в умовах невизначеності, є програма UPSHIFT, розроблена ЮНІСЕФ на основі методології людиноорієнтованого дизайну (Human Centered Design, HCD). Вперше реалізована в післявоєнному Косово, вона підтвердила свою ефективність у відновлювальних процесах, масштабована і продовжує масштабуватися у країнах, які пережили або переживають суспільні кризи [4]. Україна стала першою країною, де програма реалізовується під час активної фази війни, гнучко реагуючи на виклики та адаптуючись під потреб суспільства. Так, у 2018 році програма розпочала свою діяльність в Україні з фокусом на підлітків та молодь віком від 14 до 24 років східних регіонів, з акцентом на відновлення та соціальне підприємництво. А вже у 2022 році на початку повномасштабного вторгнення, вона трансформувалась до нових викликів і була сфокусована на швидкому реагуванні. Реалізовувалась у трьох областях України: Кіровоградська, Львівська, Житомирська. На Кіровоградщині партнерами програми стала ГО «Слов'янський культурний центр «Задзеркалля» (голова ГО – Олександр Кашлаков, координаторка проєкту UPSHIFT Олена Ковальова) [4].

Тоді першими завданнями програми стали стабілізація психоемоційного стану самих учасників програми – команд підлітків, які долучаються до розробки та реалізації своїх соціальних проєктів, ініціювання мінімальних, але швидких, суспільно корисних проєктів, що дозволять підтримати спільноти та нададуть мотивації для громадського залучення молоді, формування активної позиції творця змін уже сьогодні.

А вже у 2023–2024 роках програма UPSHIFT поширила свій вплив на всі регіони України [5]. У цій програмі ГО «СКЦ «Задзеркалля» спільно з ЮНІСЕФ координували проведення UPSHIFT у Кіровоградській, Черкаській областях та тематичних Національних хвиль. Завдання програми розширилися, і поруч з психоемоційною підтримкою молоді постали задачі формування способу мислення, формування навичок XXI століття та вирішення важливих для громади проблем. Фокус уваги змістився в бік підготовки молоді до проєктів розвитку та майбутнього відновлення країни, де акцент робиться на довгостроковому плануванні, фінансовій стійкості проєктів та їх масштабуванні.

На Кіровоградщині програма стала каталізатором локальних інновацій та активізації молодіжного руху, при чому найбільш активними учасниками цього руху стали саме представники категорії «обдарована молодь».

Успіх програми UPSHIFT забезпечується людиноорієнтованою методологією НСД, яка створює безпечний, структурований простір для експериментального навчання (навчання через дію) в центрі якого стоїть людина (як учасник команди, так і бенефіціар соціального проєкту). Вагомою підтримкою учасників є навчені за методологією ментори, які супроводжують команди протягом трьох фаз (Натхнення/Дослідження, Розробка ідей, Впровадження). Чотиримісячний цикл участі у програмі від проблеми до реалізації власного проєкту скеровує молодь використовувати свої унікальні здібності на розв'язання соціальних проблем, що сприяє відновленню суб'єктності та відчуття контролю над власним життям, власної значимості, і є фундаментом для формування резильєнтності.

Впровадження UPSHIFT як ресурсу для стійкості базується на психологічному механізмі перетворення отриманого досвіду, який ми розглядаємо, у наступних результатах для особистості:

1. Трансформація досвіду.
2. Зміцнення внутрішніх опор та самооцінки.
3. Сприяння самореалізації, суспільної активності та розвитку ключових компетентностей XXI століття.

Трансформація досвіду. Цей аспект є найбільш терапевтичним і конструктивним. Учасники використовують власний кризовий досвід (або досвід свідків подій, що відбуваються, в тому числі, досвід внутрішньо

переміщених осіб) для глибинного розуміння, «проживання» реальних потреб своєї громади. Замість пасивної рефлексії, емоційний та травматичний досвід перетворюється на раціональний запит, який стає основою для проєктування. Таким чином, особиста історія перетворюється на джерело соціальної інновації, зміцнюючи відчуття корисності та належності до спільноти. Методологія людиноорієнтованого дизайну вимагає "співчуття" та "співтворчості", що дозволяє обдарованій молоді відчувати свою унікальну значимість та перспективи.

Зміцнення внутрішніх опор та самооцінки. Програма UPSHIFT системно працює над підвищенням самозарадності учасників (віри особистості у власну здатність успішно організувати та виконати дії, необхідні для досягнення бажаних результатів або подолання конкретних життєвих викликів та реалізації цієї віри у конкретних діях). Важливо, що обдарована молодь, яка часто схильна до перфекціонізму і внутрішнього тиску, у програмі отримує можливість працювати в умовах безпечного експерименту, коли навіть невдалі спроби розглядаються як досвід для подальшої діяльності. Проєктна діяльність в команді, дозволяє реалізувати чітке проходження етапів і досягнення видимого, реального результату (успішна презентація, отримання фінансування, запуск проєкту), кожен з яких підсвічується ментором та рефлексується. Це формує відчуття компетентності, сприяє усвідомленню досягнень та підвищує самооцінку. Що в свою чергу підсилює внутрішню стійкість, оскільки молодь бачить прямий, вимірюваний вплив своєї діяльності як на підвищення власної експертності, так і на покращення життя інших. Ментор тут виступає як безпечна фігура дорослого, який не втручається у процес творення, а лише засобами фасилітації мотивує та стимулює пошук рішень на кожному з етапів проєкту, що забезпечує не лише технічну, а й психоемоційну підтримку в процесі подолання неминучих проєктних викликів.

Сприяння самореалізації, суспільній активності та розвитку ключових компетентностей ХХІ століття. Обдарована особистість, залучена до реалізації соціально значущого проєкту, отримує унікальний простір для самореалізації поза традиційними академічними рамками. Програма системно формує широкий спектр ключових компетентностей, необхідних для майбутнього відновлення: критичне та інноваційне мислення (через НСД), соціальне підприємництво (через розробку стійких рішень), фінансову грамотність (через бюджетування проєкту) та навичку ефективної комунікації й командної роботи. Це не просто набір знань, а формування активної громадянської позиції та вміння ефективно діяти в умовах невизначеності, що робить молодь готовою до провідної ролі у суспільстві.

Емпіричне дослідження, проведене серед респондентів програми UPSHIFT Кіровоградської та Черкаської областей у 2023–2024 рр. (вибірка становить 316

осіб), дозволяє стверджувати про наявність позитивних поведінкових трансформацій, підтверджених високим відсотком самооцінки учасників (відповіді «так» або «скоріше так»):

- я став(ла) більш впевненою у собі – 78%;
- я краще став(ла) розуміти почуття інших людей – 70%;
- я навчився(лася) працювати в команді, розв’язувати конфлікти – 71,4%;
- я навчився(лася) аналізувати помилки та формувати з них досвід на майбутнє – 85,4%;
- я більш спокійно сприймаю невизначеність та зміни – 79,3%.

За результатами самооцінювання учасники відзначають позитивний вплив своїх проєктів на вирішення проблем громади та бажання в подальшому долучатися до змінотворення (відповіли так або скоріше так):

- нашій команді вдалося позитивно вплинути на вирішення важливої для громади проблеми – 96%;
- я зайняв(ла) більш активну позицію у житті громади – 76,7%;
- я буду шукати нові можливості самореалізації у громадському житті – 83,4%;
- я хотів(ла) б і надалі брати участь у подібних освітніх програмах – 86,7%.

З-поміж 67 реалізованих соціальних проєктів підлітками та молоддю Кіровоградської та Черкаської областей протягом 2023–2024 років, нижче наведено репрезентативні кейси, що ілюструють механізми самореалізації обдарованих учасників програми UPSHIFT та демонструють суспільну значимість реалізованих ініціатив.

Кейс 1: Команда «AlterEgo» (м. Черкаси).

Проєкт: «P&S. Розробка художніх наборів для людей з вадами зору на основі фарб з різнофракційним піском».

Опис: Команда підлітків, що має значний досвід у сфері робототехніки та STEM, ініціювала проєкт для вирішення проблеми відсутності інклюзивних мистецьких ініціатив. Мета проєкту – забезпечення творчої самореалізації та психоемоційної підтримки осіб із порушеннями зору шляхом створення спеціалізованих текстурних фарб, що дозволяють створювати картини самостійно. Для учасників UPSHIFT став унікальним досвідом застосування технічних навичок (hard skills) у соціальному контексті та розвитку емпатії. Самі учасники наголосили на зміні ціннісних орієнтирів та ставлення до інклюзії завдяки реалізації проєкту.

Висновок: Цей кейс демонструє трансформацію інтелектуальної обдарованості у соціально-інноваційний капітал. Через методологію HCD обдаровані підлітки перейшли від вирішення абстрактно-технічних завдань до людиноорієнтованого проєктування, що значно зміцнило їхню соціальну резильєнтність та свідоме відчуття відповідальності за суспільні зміни.

Кейс 2: Команда «Маска» (м. Новоукраїнка, Кіровоградська обл.).

Проект: «Підвищення рівня навичок тайм-менеджменту у підлітків», спрямований на вирішення проблеми ефективного розподілу часу серед підлітків-однолітків.

Опис: Ініціатива виникла з власних потреб учасниць, які, маючи підвищене навантаження (професійний танець, олімпіади), зіткнулися з викликами тайм-менеджменту. Проведене учасниками команди опитування серед підлітків підтвердило високу актуальність проблеми, а також її кореляцію з негативними психологічними наслідками, такими як тривожність, порушення сну та страх осуду. У рамках проекту команда успішно пройшла фахове навчання, а потім провела серію peer-to-peer тренінгів для своєї цільової аудиторії.

Висновок: Реалізація цього проекту є прикладом конструктивної самореалізації, де особистий виклик трансформується у соціально-освітній інструмент. Успішне опанування та передача навичок тайм-менеджменту іншим демонструє підвищення самоефективності обдарованої молоді та її здатності знижувати рівень тривожності у соціальному середовищі, що є прямим внеском у колективну резильєнтність.

Кейс 3: Команда «Завзяті» (м. Помічна, Кіровоградська обл.).

Проект: «Книжковий клуб «Book Vibe».

Опис: Команда визначила проблему зниження інтересу молоді до глибинного читання через панівну культуру швидкого споживання інформації, а також проблему фінансової недоступності якісної сучасної літератури. Команда, що об'єднала учасниць з різноманітними талантами (від математики до письменництва та вивчення корейської), створила сучасний книжковий клуб, налагодила співпрацю з місцевими письменниками та організувала бібліотеку з сучасною літературою у шкільному укритті. Впроваджена система моніторингу та книжних обмінів забезпечила стійкість ініціативи.

Висновок: Цей кейс підкреслює адаптивність та здатність до інноваційного розв'язання культурно-освітніх проблем у кризових умовах. Створення «третього місця» (бібліотека в укритті) для інтелектуального розвитку та соціалізації є потужним механізмом підтримки психосоціальної стійкості, оскільки стимулює обдаровану молодь до самореалізації через створення освітніх та культурних ресурсів для громади.

Таким чином, аналіз реалізації програми UPSHIFT демонструє, що вона є не лише інструментом розвитку креативності, але й потужним психосоціально-педагогічним ресурсом. Вона виступає як модель адаптивної освіти, яка сприяє розвитку життєвої стійкості обдарованої молоді, навчаючи її перетворювати виклики на можливості та відігравати провідну роль у відновленні суспільства.

Це підтверджує тезу про те, що інвестиції у розвиток соціальної компетентності обдарованої молоді є стратегічним пріоритетом національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мерзлякова О. Л. Резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток (аналітичний огляд). Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. / наук. ред. М. Л. Росток ; бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко ; НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Вінниця : ТВОРИ, 2023. Вип. 18. С. 96–120. DOI: <https://doi.org/10.33407/lib.NAES.737306>.
2. Закон України «Про освіту» : № 2145-VIII від 05.09.2017 // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / за ред. С. О. Терепищого. Київ : ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. 156 с.
4. Crisp Katherine. Scaling UPSHIFT into Education Systems. 2023. 24 p. URL: <https://www.unicef.org/innovation/media/18671/file/Scaling%20UPSHIFT%20into%20Education%20Systems.pdf> (дата звернення 16.10.2025)
5. Ковальова О., Кашлаков О., Ковальов Ю. Програма UPSHIFT як інструмент формування ключових компетентностей у підлітків та молоді в Україні. Наукові інновації та передові технології. 2024. Вип. 6(34). С. 1199-1211.
6. UPSHIFT Україна. URL: <https://upshiftukraine.org/proyekty-upshift/> (дата звернення 16.10.2025)

Ковальчук Ю. М.,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості ІОД НАПН України,
kvi_59_um@ukr.net

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація: Стаття містить аналіз еволюційних аспектів формування ресурсів розвитку обдарованості. Ресурси розвитку обдарованості розглядаються у якості органічної частини життя людини і тих сфер, у яких воно здійснюється. Вони нерозривно пов'язані з природою людини і усіма аспектами її організації. Фундаментальними сферами життя сучасної людини автор вважає біосферу, соціосферу і ноосферу. Ці сфери детермінують природу людини, яка характеризується як біопсихосоціальна істота. Можливість існування у зазначених трьох сферах постає для людини як фундаментальна екзистенційна проблема, сутність якої полягає у відкритті відповідних цим сферам вимірів її існування, їх інтеграції і узгодження співвідношення між ними у той чи інший спосіб і у тому чи іншому варіанті. Найвищий рівень вирішення

цієї проблеми індивідом характеризується, на думку автора, інтеграцією у його функціонуванні, екзистенційних вимірів біосфери, соціосфери і ноосфери, що потребує застосування ним системи своїх здібностей, а у разі високого ступеня їх розвитку – використання ресурсів своєї обдарованості.

Ключові слова: Обдарованість, виміри біологічної, соціальної і ноологічної сфер функціонування, ресурси розвитку обдарованості, розвиток обдарованості, здібності, еволюційні аспекти формування ресурсів розвитку обдарованості.

Abstract: The article contains an analysis of the evolutionary aspects of the formation of resources for the development of giftedness. Resources for the development of giftedness are considered as an integral part of human life and the spheres in which it is realized. They are inextricably linked to human nature and all aspects of its organization. The author considers the biosphere, sociosphere, and noosphere to be the fundamental spheres of modern human life. These spheres determine human nature, which is characterized as a biopsychosocial being. The possibility of existence in these three spheres arises for humans as a fundamental existential problem, the essence of which lies in discovering the dimensions of their existence corresponding to these spheres, their integration, and harmonizing the relationship between them in one way or another and in one variant or another. The highest level of solving this problem by an individual is characterized, according to the author, by the integration in his functioning of the existential dimensions of the biosphere, sociosphere, and noosphere, which requires him to apply a system of his abilities, and in the case of a high degree of their development, to use the resources of his giftedness.

Key words: Giftedness, dimensions of biological, social, and noological spheres of functioning, resources for developing giftedness, development of giftedness, abilities, evolutionary aspects of forming resources for developing giftedness.

Проблема ресурсів розвитку обдарованості належить до ключових у науці про обдарованість. Її вирішення і в теоретичному і у практичному аспектах відкриває можливість досягнення успіхів якщо не у всіх, то у переважній більшості дослідницьких напрямів і розділів гіфтологічного знання.

Одним із пріоритетів у вивченні ресурсів розвитку обдарованості є методологічне і теоретичне розроблення ідеї про те, що ці ресурси не є зібраними в одному ізольованому, на кшталт складського приміщення місті, засобами і інструментами, які у разі необхідності можна добути і використати. Зазначені ресурси є органічною частиною життя людини і тих сфер, у яких воно здійснюється. Вони нерозривно пов'язані з природою людини і усіма аспектами її організації. Фундаментальними сферами життя сучасної людини є біосфера, соціосфера і ноосфера. Ці сфери детермінують природу людини, яка за найбільш визнаною у психології дефініцією є біопсихосоціальною істотою. Можливість існування у зазначених трьох сферах постає для людини як фундаментальна екзистенційна проблема, сутність якої полягає у відкритті відповідних цим

сферам вимірів свого існування, їх інтеграції і узгодження співвідношення між ними у той чи інший спосіб і у тому чи іншому варіанті. Найвищим рівнем інтеграції і співвідношення сфер і відповідних їм вимірів існування є інтеграція у своєму дійсному функціонуванні екзистенційних вимірів біосфери, соціосфери і ноосфери. Кожен з цих вимірів має свою змістову структуру форм активності індивіда, що утворюють коло його цільових та інструментальних дій. Формування цього кола закономірно призводить до виникнення його меж і ефекту «білка у колесі»: індивід здійснює цільові та інструментальні дії, які є специфічними для даного виміру. Для здійснення дій, специфічних для іншого виміру, індивіду потрібно здійснити акт трансценденції, перетину меж виміру, їх подолання, що можливо за умови здійснення третього виду дій - трансцендентних. Завдання подолання меж виміру існування буває легшим і важчим, але воно завжди потребує фізіологічних, психологічних і соціальних зусиль. Цільові, інструментальні і трансцендентні дії забезпечуються відповідними функціональними засобами, передовсім – здібностями, що працюють як механізми вмикання і здійснення стійкої роботи функцій. Функціонування у вимірах біо-, соціо- і ноо-сфер – це багатофункціональне існування, що генерує найвищий рівень повноти екзистенції, життя людського індивіда. Більш низькі рівні повноти його життя мають місце, коли він функціонує переважно у межах одного або двох еволюційно більш ранніх вимірів - біологічного і/або соціального існування.

Емпірично виокремлюються рівні існування всередині кожного з вимірів. Умовно – низький, середній і високий рівні. Низький рівень існування у межах біологічного його виміру ілюструють випадки, коли індивід не забезпечує за оптимальними показниками потреб організму у життєво важливих речовинах (феномен неправильного харчування, наприклад), що спровоковує розгортання ланцюгової реакції поступового зниження рівня його загального функціонування, а далі – і закономірне погіршення функціонування у спеціальних функціональних галузях, одним із яких є психофізіологічне, зокрема нейропсихофізіологічне забезпечення роботи системи здібностей. Узагальнені діагностично показові типологічні особливості існування людини у розрізі вимірів біологічної, соціальної і ноологічної сфер віддзеркалюють статуси екзистенційної простоти і складності. Базовим показником у цих статусах є кількість сфер і відповідних їм вимірів, у межах яких укорінено існування індивіда. Екзистенційна простота характеризується обмеженою кількістю вимірів функціонування: від одного (біологічний вимір) до двох (біо- і соціальний виміри). Екзистенційна складність – це завжди три виміри з акцентом на критеріях ноологічного функціонування. Ще одним показником екзистенційної складності є високий рівень функціонування в усіх трьох вимірах.

Такий рівень забезпечується засобами виміру ноосфери: формами культури існування у вимірах біологічної і соціальної сфер, що відповідають сучасному модерному і постмодерному знанню і генерованим на його основі уявленням, стандартам і цінностям. Екзистенційно складний індивід вибудовує своє існування у вимірах цих сфер з орієнтацією на досягнуте цивілізацією знання, що створює можливість здійснення інтеграції вимірів трьох сфер існування, налагодження між ними взаємодії за алгоритмами гармонійного співвідношення, що відповідає його природі як представнику виду і природі його індивідуальності, роль стрижневого конструкту якої виконує його здібнісне « Я ». Конструкт здібнісного « Я » у структурі індивідуальності індивіда як її стрижень вирішує завдання чинника інтрапсихічної організації роботи психологічних функцій індивіда і їх спрямування у русло вирішення інтегральної проблеми його екзистенції. Така створена ініціативними зусиллями індивіда екзистенційна ситуація виконує роль триєдиного джерела ресурсів розвитку його здібності і обдарованості. За умови функціонування людини в усіх трьох сферах на високих рівнях ефективності і продуктивності їх кваліфікують як всебічно обдарованих. Це ідеальна модель. Проте дійсність функціонування обдарованих індивідів засвідчує випадки нерівномірного співвідношення у його структурі вимірів трьох сфер існування та їх елементів. Реалії життя обдарованих людей демонструють невиняткові випадки присутності непропорційного негармонійного співвідношення у ньому біологічного, соціального і ноологічного вимірів, що може складатися стихійно в силу дії чинників типологічних та індивідуальних особливостей обдарованого індивіда або ж бути результатом його свідомого вибору на користь цінностей функціонування у вимірі ноосфери. Він може вдаватися для цього до кроків редукції функціонування у вимірі соціальної сфери, скорочуючи кількість соціальних контактів і застосовуючи фільтри їх відбору за критеріями якості і особистісної значущості. Частота застосування такої стратегії у поведінці обдарованих осіб має місце настільки часто, що дослідники схильні розцінювати її як одну з типових ознак обдарованості (здатність до самотності). Не менш поширеною серед осіб, які роблять ціннісний акцент на функціонуванні у вимірі ноосфери (автентичної для обдарованих людей сфери), є стратегія самообмеження щодо функціонування у біосфері задля біологічного забезпечення у тих чи інших формах і аспектах свого життя. Для таких людей функціонування у вимірі ноосфери має пріоритетне особистісне, гіфтологічне і екзистенційне значення, а функціонування у сферах біологічного і соціального забезпечення життя – статус другорядного із значеннями меншої важливості або ж відсутності важливості, коли їм приділяється увага в силу необхідності задоволення невід’ємних і невідкладних природних вітальних потреб. Високі показники ефективності і

продуктивності функціонування у ноосфері, незважаючи на низькі показники функціонування у біологічній і соціальній сферах, використовуються як на емпіричному рівні, так і на рівні доказової наукової діагностики у якості підстави для ідентифікації індивідів, що застосовують непропорційну модель поєднання вимірів існування, як обдарованих.

Модель функціонування у вимірах біо-, соціо- і ноо-сфер містить не лише критерії і показники рамкової ідентифікації обдарованих індивідів, але й осіб, яких ідентифікують, переважно на емпіричному рівні як бездарних, тобто людей, що демонструють низькі показники функціонування в усіх трьох вимірах одночасно.

З метою розширення можливостей дискурсу щодо ідентифікації здібностей і обдарованості індивіда в окресленому контексті слід запровадити і використовувати, на мою думку, поняття здібностей біологічного функціонування, здібностей соціального функціонування і здібностей ноологічного функціонування.

Суб'єктом інтеграції вимірів біо-, соціо- і ноо-сфер у рамках свого функціонування і залучення для його вдосконалення, а відтак розвитку своїх здібностей, в тому числі такої найбільш досконалої їх моделі, як обдарованість, усіх багатих їх ресурсів є ініціативний людський індивід. Здібнісна ініціативність індивіда, що виявляється як у спонтанних формах, так і у формах цілеспрямованих намірів, глибоко укорінена у природі людини, що сформувалася у процесі її еволюції у біо-, соціо- і ноо-сферах, і зумовлена законами, які визначають порядок функціонування у цих сферах. Одним із таких законів є закон плідності.

Закон плідності у проєкції на феномен людини і процес її функціонування розкриває факт існування глибинного зв'язку між природою людини і природою як біологічною реальністю (що спростовує тим самим твердження про те, що людина втратила зв'язок з природою). Людина – органічна частина природи, біологічного світу. У її геномі в силу цієї обставини присутні ті ж програмні функціональні елементи і механізми, що й у структурі генома будь – якого біологічного суб'єкта. Одним із універсальних генетичних механізмів програми біологічного функціонування є механізм плідності, згідно з функціональною логікою призначення якого будь – яка форма життя закономірно запрограмована на те, що б бути плідною: генерувати форми, які є являють собою з моменту їх появи феномен продовження життя і які водночас містять у собі структурно – функціональні потенційні можливості породження нових форм життя (феноменів життя) з метою його продовження і вдосконалення. Закону плідності підпорядковуються усі форми і види життя, починаючи від рослинних і закінчуючи тваринними (ботанічними і зоологічними). Універсальна сутність

закону плідності, отже, полягає у генеруванні універсального імперативу конструктивності: будь – яка біологічна форма має природне закладене у генетичних механізмах « зобов'язання » генерування біологічних конструктів життя, плодів життя, що є фактом втілення життя і водночас фактом його вдосконалення і продовження. (Чи не є відзеркаленням цього універсального явища теза Е. Фрома про біофілію як природній біологічний імпульс ?).

Закон зумовлює присутність у світі одного із фундаментальних утворюючих його процесів: універсального всеохоплюючого процесу плодотворення – народження плодів у формі конструкції нових феноменів, що побудовані на поєднанні видових та індивідуальних характеристик і механізмах їх трансценденції у формі індивідуальної самоекспресії і самовідтворення. Усі біологічні види і їх форми оснащені інструментами плодотворення. Геном людини як органічної частини природи, біологічного світу містить ті ж програмні функціональні елементи і механізми, що і геном будь – якого біологічного суб'єкта. До біологічно універсальних належать генетичні механізми програми плодотворення, згідно якого біологічний процес, життя має бути плідним – генерувати передбачені специфікою генома індивіда нові феномени – плоди, у формі яких він здійснює самовідтворення як носій видових і індивідуальних ознак. Універсальний характер аналізованого феноменологічного контексту створює можливість для того, щоб з його позицій зробити спробу окреслення узагальненого погляду на вирішення проблеми екзистенції людини: вона має бути плідною. Екзистенція людини має бути плідною, бо існує природній імператив плідності життя. Це первинна передумова. Решта того, що застосовується для вирішення проблеми екзистенції людини, в тому числі модель смислового підходу, - похідне, вторинне. З позиції логіки цієї первинної передумови впливає негативний аспект оцінки визначення екзистенції людини: життя, яке не дає плодів, - безплідне, порожнє.

Активність, спрямовану на досягнення людським індивідом відповідності своєї екзистенції імперативам закону плідності, забезпечує система його здібностей. Щодо функціонального сенсу існування феномена обдарованості як асоціації здібностей, то він полягає у тому, щоб створити можливості для виконання цього завдання на якомога більш високому з позиції досконалості і кількісної продуктивності рівні.

У процесі дослідження історичних особливостей розвитку феномена обдарованості важливо враховувати ту обставину, що закон плідності в аспектах різновидів і форм вияву емпіричних імперативів зазнавав трансформацій у процесі еволюції виду *homo sapiens*. Роль одного із поворотних моментів такої трансформації відіграла, ймовірно, когнітивна революція, серед важливих наслідків якої стало виникнення новітніх механізмів і схем виконання завдань

імперативу плідності і його втілення у новітніх видах і формах. Виникла внаслідок когнітивної революції новітня схема видової продуктивності можна уявити у складі таких компонентів: плідність – допитливість – тестування реальності – знання – передача знання – використання знання – вдосконалення знання – нова когнітивна революція – вдосконалення функціонування у біо-, соціо- і ноо – сферах шляхом винайдення нових засобів – відкриття нових вимірів функціонування у біо-, соціо- і ноо – сферах. Надзвичайно важливою обставиною є той факт, що цей рух забезпечується усією системою здібностей людини, а не лише інтелектуальними чи креативними здібностями, як традиційно прийнято вважати. Цілісна система здібностей індивіда в активному функціональному стані – це вимір плідності обдарованості, який не береться до уваги у практиці діагностичної і розиткової роботи. Зазвичай виокремлюють провідну здібність. Проте, вона сама по собі не може забезпечити результативної відповідності імперативам закону плідності. Такий результат може бути забезпечений роботою усієї системи здібностей як цілісної особистісної структури людського індивіда. Подібно до того, як рух вдосконалення його функціонування здійснюється у повноті досвіду його існування у єдності вимірів біо-, соціо- і ноо – сфер.

Існує два базових джерела ресурсів виникнення і розвитку здібностей і обдарованості людини. Це феномен адаптації, роль якого у процесі виникнення здібностей складає традиційний предмет психологічних досліджень, одним із результатів проведення яких є виокремлення групи адаптивних здібностей. І це феномен плодотворення. Найбільш наближеним за характером механізмів, функціональних і змістових параметрів до феномена плодотворення у психологічних дослідженнях є феномен креативності. Результатом цих досліджень стало відкриття і вивчення креативних здібностей. Проте, креативні здібності не є специфічними щодо тієї чи іншої сфери чи форми життєвої активності, позаяк вони використовуються в усіх її сферах, видах і формах, що дає підстави для трактування їх як універсальних. Креативні здібності, до прикладу, мають велику питому вагу в адаптивній активності людини. Що стосується феномена і процесів плодотворення, то специфічними щодо них є, на мій погляд, конструктивні здібності.

Плідність – те, що відрізняє конструктивність від деструктивності. Деструктивність не генерує конструктів, які завжди є системно організованою цілісною асоціацією елементів, що виникає в результаті конструктації. Вона здійснює протилежні за характером і наслідками акти впливу – руйнації конструктів, їх деструктації. І перший і другий типи здійснення впливу можуть бути креативними, що дає підстави для виокремлення конструктивної і деструктивної креативності. Перший вид креативності – інструмент плодотворення, другий – інструмент знищення плодів, що є аспектом

некрогенерації, породження смерті. Критерії диференціації містяться не лише в результатах, але й в оперативному процесі: процес конструктації – це асоціативний оперативний процес, процес деструктації – дисоціативний оперативний процес. Одне із завдань гіфтологічних досліджень полягає у тому, щоб виявити закономірності і особливості оперативних процесів конструктивного і деструктивного типів, тобто асоціативних і дисоціативних процесів, їх вплив на залучення чи відторгнення психологічних ресурсів розвитку і функціонування обдарованості, а також – на тенденції зміцнення чи розпаду її структури.

Важливою з позиції теоретичних і практичних аспектів вивчення процесу розвитку обдарованості є та обставина, що у ресурсах універсального інструментарію конструктації нових феноменів беруть свій початок ресурси не лише конструктивних здібностей, але й здібностей людини загалом. Це впливає із специфіки дії закону плідності, що віддзеркалює універсальну наскрізну детермінацію біологічних, соціальних і ноологічних форм конструктації – народження конструктів відповідних типів феноменологічних форм. Плодотворення – головний визначальний і найбільш вагомий силовий потік руху у світовому процесі, поза перебільшенням – його мейнстрім.

Закон плідності у виконанні людини відзначається специфічними характеристиками, передовсім ознаками принципу додатковості, одна із ліній якого виявляється у виникненні додаткової форми плідності: ноологічної плідності, конструювання одиниць розуміння світу і їх передачі наступному поколінню. Це спричиняється до того, що людина, на відміну від інших біологічних видів, які є переважно «одноплідним», виявляється стосовно видів плодотворення поліморфною істотою. Внаслідок цього модель рослинного життя або стратегія «жити щоб жити» виявляються такими, які суперечать природі людини і нерелевантними її потенціалу, що знаходить свій відбиток у відповідних негативних критичних рефлексіях, а також створенні різноманітних еталонних моделей плідного життя. Популярності набула китайська модель плідного життя, згідно якої людина має за час свого життя посадити дерево, народити сина і написати книгу. Ця значною мірою, але частково метафорична модель (з огляду на те, що вона може бути втіленою буквально) віддзеркалює версію моделі життєвої плідності в усіх трьох фундаментальних вимірах екзистенції людського індивіда, - вимірах біо – соціо – ноо – сфер.

Фундаментальний зміст, сенс і призначення життя людини як представника виду полягає, як впливає з наведеного вище, в активності конструктації. Відповідь на питання «Чого?» очевидна: конструктації феноменів, що утворюють світ, тобто – конструктації світу. Але оскільки людський індивід з'являється у світі несконструкованим у розгорнутій готовій для виконання

цього завдання формі, то виникає така частина цього завдання, яку згідно її сутності, відображає формула «конструкція себе». Отже, повна формула фундаментального завдання життя людського індивіда має такий вигляд: «Конструювати світ через конструкцію себе». Це конструкція єдиного нерозривного феномена Я – у – світі. Конструкцію світу здійснює індивід через конструкцію себе як частини світу: конструюючи себе, індивід конструує світ. Конструкція себе – перша лінія простору відповідальності індивіда перед світом і імперативами закону плідності. У цьому сенсі результативне виконання завдання «конструювати себе» (за простомовним відповідником – «зробити себе») – перший плід, який конструктивує людський індивід і перша лінія його відповідності імперативам закону плідності. Проте, ситуацію ускладнює принципова психологічна обставина: виконати завдання конструкції себе можна за умови виконання завдання «стати і бути собою». Досягнення успіхів у його здійсненні торкається багатьох вимірів і аспектів психологічного функціонування. Проте, одним і з базових і визначальних вимірів вирішення проблеми «стати і бути собою» є вимір самотутньої неповторної конфігурації системи своїх здібностей, що перебуває в очікуванні на ініціативні дії її володаря щодо її активації, розвитку і повноцінного втілення відповідно до алгоритмів імперативів закону плідності.

У дослідженнях проблеми активації, розвитку і втілення здібностей і обдарованості як їх особливої асоціації зазвичай оперують поняттями здібностей і обдарованості як окремими категоріями, внаслідок чого і феномени, які означаються ними, мимовільно сприймаються як ізольовані. Це цілком природно з огляду на специфіку наукового мислення, основу якого складають аналітичні процедури. Проте, це призводить до того, що поза межами асоціативного поля дослідницької уваги залишаються явища, без вивчення яких і їх зв'язків з досліджуванним феноменом неможливо виявити закономірності і особливості його виникнення, розвитку і функціонування. До числа таких явищ і категорій у гіфтологічних дослідженнях належить феномен і категорія ресурсів розвитку обдарованості.

Що являє собою феномен ресурсів загалом і ресурсів розвитку обдарованості, зокрема?

У загальному значенні ресурси можна трактувати як елементи і їх сполуки, які виконують роль невід'ємних складників процесу функціонування фізичних, біологічних, соціальних і психологічних структур. Ресурси – невід'ємні складники не лише процесу функціонування структур, але й процесів їх виникнення в результаті асоціації елементів та їх розвитку.

Ресурси – елементи різних видів матеріальних і нематеріальних асоційованих сполучень як організованих структур, використання яких у

сформованій (асоційованій, дисоційованій і/чи ресоційованій) формі створює можливості продовження, підтримки рівноваги і розвитку процесів життєдіяльності індивіда і суспільства.

Ресурсами розвитку обдарованості є внутрішні і зовнішні явища, способи тощо, які за умови їх релевантного задіявання можуть сприяти підвищенню кількісних і якісних показників продуктивності обдарованості індивіда.

Психологічні ресурси – невід’ємні психологічні складники процесу психічного функціонування людини. Психологічні ресурси розвитку обдарованості – невід’ємні психологічні складники процесу її виникнення, прогресивних кількісних і якісних змін, а також – відносно стійкого продуктивного вияву. Психологічні складники як ресурси процесу розвитку обдарованості – це психофункціональні утворення і процеси, які живлять зміни її функціонування у вимірах проступу (маніфестації), розгортання і плідного використання. Поняття ресурсів викликає синонімічну асоціацію з терміном «джерела». У цьому асоціативному понятійному контексті термін «психологічні джерела обдарованості» має таке значення: психологічні утворення, які живлять обдарованість. Психологічні джерела розвитку обдарованості – психологічні утворення, які забезпечують зрушення і продовження процесу (підтримки процесу) асоціації елементів обдарованості і її вдосконалення.

Компонент «невід’ємні психологічні складники» у визначенні означає, що йдеться не про всі психологічні ресурси, а про основні, тобто про ті, без яких розвиток обдарованості і її втілення неможливі.

До важливих у процесі наукового опрацювання проблеми ресурсів розвитку обдарованості належить проблема їх класифікації. За критерієм належності до сфер і відповідних вимірів екзистенції людського індивіда з врахуванням контексту викладеного вище першим кроком у порядку пріоритетності є виокремлення біологічних, соціальних і ноологічних ресурсів розвитку обдарованості. Щодо визначення локальності психологічних ресурсів у континуумі цієї класифікації, то слід брати до уваги ту обставину, що психологічні ресурси як частина психіки пройшли шлях еволюції від найпростіших форм, що з’явилися у момент виникнення психіки внаслідок гіпотетичного еволюційного стрибка, який за аналогією з емерджентним стрибком, можна було б назвати другим емерджентним стрибком, до складних форм, що були згенеровані у контексті зародження і становлення ноосфери. З урахуванням тієї обставини, що здібності людини є різновидом її психологічних ресурсів, ми маємо підстави для виокремлення психологічних ресурсів біологічного, соціального і ноологічного вимірів розвитку обдарованості.

За критерієм локальності у структурі організації людського індивіда ресурси розвитку обдарованості поділяються на глибинні і ресурси оперативного

доступу. Глибинні ресурси пов'язані із дією функціональних механізмів загальнобіологічних і специфічних для людського індивіда алгоритмів існування, які містяться у геномі людини і глибинних шарах його психіки, що номінуються з допомогою категорій індивідуального і колективного безсвідомого. До групи ресурсів оперативного доступу належать ресурси, роль і значення яких у розвитку обдарованості складають потенціал колективної культури розвитку здібностей і свідомо застосовуються як самими суб'єктами обдарованості, так і особами, які здійснюють вплив на процес її розвитку. Це ресурси, досвід використання яких засвідчив їх ефективність і які є частиною виробленої у процесі еволюції суспільства загальної гіфтологічної культури. Прикладами оперативних ресурсів розвитку обдарованості можуть бути: стимулювання креативних здібностей, організація здобування необхідних знань, професійно забезпечена і науково – методично обґрунтована організація систематичного вправлення у застосуванні здібностей, формування відповідального ставлення до обдарованості її носіїв, вироблення необхідних для вдосконалення здібностей навичок тощо.

До основних внутрішніх психологічних ресурсів розвитку обдарованості належать: здібності, конструкти самості, передовсім система ідентичності, система налаштувань, система цінностей, система автентичних, компенсаторних і гіперкомпенсаторних спонукань до самоутвердження, рефлексивні орієнтаційні спонукання тощо.

Рефлексивні орієнтаційні спонукання – система спонукань, функціональне призначення якої полягає у забезпеченні здатності людського індивіда до здійснення ним загальної рефлексивної діяльності у діапазоні усіх видових ресурсів його індивідуальної вітальної активності. Рефлексивні орієнтаційні спонукання – одна із фундаментальних систем вітальних спонукань людини. У контексті застосування концептуальних інструментів ресурсологічного аналізу, зокрема методу еволюційної логіки пояснення доцільності виникнення і розвитку психологічних феноменів, що базується на алгоритмах концепції природного відбору, це не можна трактувати інакше, як те, що рефлексивні орієнтаційні спонукання призначені для задоволення важливих і надважливих життєвих потреб людини і в силу цього постають у структурно – функціональному статусі ресурсів розвитку відповідних засобів процесу задоволення цих потреб, роль яких виконують здібності, здатності, здібнісність і такий її варіант, як обдарованість.

Психологічні ресурси розвитку обдарованості, отже, являють собою чисельну, розгалужену і складну систему елементів і їх сполучень, що локалізовані у просторі вимірів таких трьох фундаментальних сфер функціонування людини, як біологічна, соціальна і ноологічна сфери. Наукове

знання про їх ефективне використання з метою розкриття потенцілу обдарованості людського індивіда і підвищення рівня ефективності і якості його екзистенції перебуває у стані становлення.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Фромм Еріх. Мати чи бути? – К.: Укр письменник, 2014. 222 с.
2. Костюк Г. С. Навчально – виховний процес і психічний розвиток особистості. Під ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
3. Фрідман Рон. Розгадка геніальності. Як працює інженерія ідей. К.: Лабораторія, 2022. – 256 с.
4. Юнг К. Г. Аіон: Нариси щодо символіки самості. 2-е вид. – Львів: видавництво «Астролябія», 2019. – 432 с.

Колесніков Сергій Якович,
вчитель гімназії № 191 м. Києва,
udacha.biz@ukr.net

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І РОЗВИВАЛЬНА МАТЕМАТИЧНА ГРА

Анотація. В статті описується математична гра для учнів шостого класу. Кожен рівень гри передбачає виконання завдань з математики у відповідності до діючої програми. Подолання рівня можливе лише за умови правильного виконання завдань. В цьому випадку учню надається можливість переходу на більш високий рівень. Такий підхід і багатоваріантність завдань створюють умови для об'єктивного контролю за індивідуальною навчальною траєкторією учня. Найбільш ефективним є використання гри для обдарованих дітей які прагнуть вивчати математику.

Ключові слова: багатоваріантність числового наповнення, рівень складності завдання, пароль наступного рівня, індивідуальна навчальна траєкторія, навчальний інформаційний простір.

Annotation. The article describes a mathematical game for sixth grade students. Each level of the game involves completing mathematical tasks in accordance with the current curriculum. Passing a level is possible only if the tasks are completed correctly. In this case, the student is given the opportunity to move to a higher level. This approach and the variety of tasks create conditions for objective control over the student's individual learning trajectory. The most effective method for gifted children is learning mathematics.

Keywords: multivariate numerical content, level of task complexity, next level password, individual learning trajectory, educational information space.

Вступ. Сьогодення для школярів є часом активного використання гаджетів і занурення у світ віртуального спілкування. В переважній більшості для вчителів і батьків зміст таких комунікацій залишається майже невідомим. Чи приносить він користь чи шкоду, йде на вдосконалення дитині чи марно забирає час – ці

питання турбують нас, та не завжди вирішуються раціональним чином. Серед основних причин відповідної поведінки учнів є цікавість дізнатись щось нове і бажання грати. Це базові риси людини які, на початку життя сприяють розвитку і знайомству із світом. Як використати особливості дитини, щоб це сприяло найкращому створенню людини?

Ціль. Чи можливо бажання грати зробити опорою для успішного навчання та засвоєння знань? Чи варто взагалі у навчанні спиратись на такі особливості дитини, чи можливо краще навпаки ставити на перше місце порядок і дисципліну, організованість і увагу? Відповіді на ці запитання можуть бути неоднозначними, але спробуємо подивитись на проблему під іншим кутом зору. Зробимо спробу створити умови для гри, які сприяють розвитку і досягненню успіхів у навчанні.

Матеріали та методи. Розглянемо математичну гру «Чарівник Смарагдового міста», що є елементом навчального комплексу «Каштан». Перша особливість використання цієї програми – індивідуальність користувача. Кожен учень якому надано право грати, отримує власний пароль для початку використання програми. Це певна перепустка, яку надає вчитель і початок індивідуальної навчальної траєкторії. На першому рівні учень виконує завдання із теми «Відношення і пропорції». Для успішного подолання рівня необхідно пройти чотири етапи. Поділити число на дві частини у заданому відношенні, на три частини, на чотири частини і на три частини, коли відоме відношення між першим і другим та між другим і третім. Завдання передбачає багатоваріантність числового наповнення. Реалізацію першого завдання забезпечує наступна процедура:

```
procedure levell;  
begin  
  lpr:=random(99)+100;lpr:=trunc(lpr/10);  
  f1:=lpr;  
  lpr:=random(69)+30;lpr:=trunc(lpr/10);  
  f2:=lpr;  
  lpr:=random(59)+30;lpr:=trunc(lpr/10);  
  k:=lpr;fo:=k*(f1+f2);  
  otv1:=k*f1;otv2:=k*f2;  
  str(fo,s1);str(f1,s2);str(f2,s3);str(otv1,otv1s);str(otv2,otv2s);  
  s9:='Поділіть число '+s1+' на дві частини у відношенні '+s2+' ':'+s3;  
end;
```

Аналогічний зміст мають і наступні фрагменти програми. Враховуючи рівень складності завдання, емпіричним чином підібрано обмеження часу для кожного з чотирьох етапів. У разі допущеної помилки учень отримує

повідомлення про це та можливість виправити результат. Якщо правильна відповідь не була знайдена за відведений час, правильна відповідь виводиться на екран, але можливість продовження припиняється. Для продовження гри треба розпочинати її спочатку. У разі успішного виконання завдань на всіх передбачених етапах, учень отримує пароль наступного рівня.

На другому рівні учень отримує завдання на множення і ділення звичайних дробів. Кількість етапів не змінюється. Багатоваріантність завдання для першого етапу другого рівня забезпечує процедура:

```
procedure level1b;  
var lpr1:integer;  
begin  
for i:=1 to 10 do ms[i]:=0;  
lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);  
lpr1:=random(100);  
if lpr1>50 then  
begin  
ch2:=1;ch1:=mp[lpr];zn2:=ch1;  
lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);  
zn2:=zn2*mp[lpr];zn1:=zn2;  
while zn1=zn2 do  
begin  
zn1:=random(4)+ch1+1;  
end;end  
else  
begin  
ch1:=1;ch2:=mp[lpr];zn1:=ch2;lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);  
zn1:=zn1*mp[lpr];zn2:=zn1;while zn1=zn2 do  
begin  
zn2:=random(4)+ch2+1;  
end;end;  
zno:=zn1*zn2;cho:=ch1*ch2;m:=cho;n:=zno;alev;fo:=0;  
if ozn<>1 then  
begin  
zno:=trunc(zno/ozn);cho:=trunc(cho/ozn);  
end;  
while cho>=zno do  
begin  
cho:=cho-zno;inc(fo);  
end;
```

```

str(ch1,sch1);str(ch2,sch2);str(zn1,szn1);str(zn2,szn2);str(fo,sfo);
str(cho,scho);str(zno,szno);
if cho=0 then
begin
scho:='';szno:='';
end;
if fo=0 then sfo:='';
end;

```

Час виконання завдання має свої особливі обмеження. Завершення другого рівня відбувається подібним чином до попереднього. Успішний результат дає пароль до третього рівня. Цей рівень передбачає завдання на додавання і віднімання звичайних дробів і має аналогічний сценарій.

Четвертий рівень передбачає розв'язання задач. На цьому рівні відсутні обмеження в часі. Учню як і раніше треба подолати чотири етапи, але варіантів вибору задач 7. Обираються вони випадковим чином. Крім того, варіативність змісту задач достатньо широка. Для задачі наведеної на рисунку 1 створена процедура:

Перевірка

Басейн можна заповнити водою за 35 год через одну трубу і споржнити за 49 год через другу. Петро Забудько відкрив одночасно дві труби. Яка частина басейну буде незаповненою через 1 год?

Рис. 1

```

procedure level6;
begin
va:=6;inc(kp);
for i:=1 to 15 do ms[i]:=0;
lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);zn1:=mpd[lpr];zn2:=zn1;
lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);zn1:=zn1*mpd[lpr];ms[lpr]:=1;
while ms[lpr]=1 do
begin

```

```

lpr:=random(39)+10;lpr:=trunc(lpr/10);
end;
zn2:=zn2*mpd[lpr];
if zn1>zn2 then
begin
lpr:=zn1;zn1:=zn2;zn2:=lpr;
end;
zno1:=zn1*zn2;cho1:=zn2-zn1;m:=cho1;n:=zno1;alev;
if nod>1 then
begin
cho1:=trunc(cho1/nod);zno1:=trunc(zno1/nod);
end;
cho:=zno1-cho1;zno:=zno1;str(zn1,s1);str(zn2,s2);
s10:='Басейн можна заповнити водою за '+s1+' год через одну трубу і
споржнити за '+s2+' год через ';
s11:='другу. Петро Забудько відкрив одночасно дві труби. Яка частина
басейну буде';
s12:='незаповненою через 1 год?';
end;

```

Очевидно, що кількість можливих варіантів завдання становить десятки і унеможливорює ситуацію запам'ятовування відповіді для повторного використання без виконання розрахунків. Таким чином створюються умови для самостійної роботи учня і опанування відповідними знаннями.

П'ятий рівень містить задачі на проценти. Як і у попередньому рівні етапів чотири, варіантів задач 7, можливе числове наповнення – як мінімум десятки. Останній шостий рівень має ті самі чотири етапи, але базових багатоваріантних задач 11. Завершивши останній рівень учень отримує пароль завершення. Низка паролів є суто індивідуальною. Вчитель, який володіє всім набором, може протягом тижнів і місяців контролювати індивідуальну навчальну траєкторію учня.

Результати та обговорення

Всі завдання використані у даній програмній розробці є елементами підручника А. Г. Мерзляк, В. Б. Полонський, М. С. Якір «Математика 6». Єдина відмінність – числова багатоваріантність задач та прикладів. Обсяг завдань, навіть при регулярній роботі з програмою, передбачає принаймні декілька тижнів, можливо місяців. Необхідність самостійного виконання завдань сприяє значному підвищенню рівня знань умінь та навичок, а ігровий формат створює надзвичайно потужний стимул для виконання завдань і виходу на нові рівні. Певним чином рівні нагадують сценарій відомої казки назву якої взято за назву програми. У разі можливості організації конкурсу між учнями, з'являється

додатковий потужний стимул. Вчитель має змогу висловлювати учням позитивну оцінку їх діяльності на кожному етапі отриманих досягнень. Досвід показує значний позитивний ефект використання програми в якості підтримки навчального процесу. Dodatковим елементом підвищення зацікавленості учнів, може бути задекларований конкурс на кращого мандрівника, що має пройти на одному із підсумкових занять в кінці навчального року.

Найголовнішим результатом є значна увага до шкільної дисципліни – математики, принаймні часткова заміна часу витраченого на гаджети вирішенню математичних задач і знаходженню в навчальному інформаційному просторі з власної ініціативи, за власним бажанням і з отриманням задоволення від виконаних завдань.

Програмні засоби створені подібним чином і розраховані на учнів дев'ятих і десятих класів були застосовані у 2014–2015 та 2015–2016 навчальних роках. Серед учнів лише двох класів було вісім призерів районних олімпіад з математики, четверо з яких здобули право виступів на міській олімпіаді. Десять учнів стали призерами конкурсу МАН, де одним із етапів був математичний конкурс. Двоє з цих учнів прийняли участь у міському конкурсі і стали призерами. Крім того двоє учнів стали призерами олімпіад з програмування, де рівень математичних знань відіграє важливу роль. Шість учнів взяли участь у конкурсі Інтел-техно Україна і троє стали призерами. Слід зазначити, що це були учні навчального закладу з поглибленим вивченням іноземних мов і за попередні тридцять років поодинокі випадки успіхів на таких олімпіадах були далеко не кожного року.

Програмний засіб описаний у цьому матеріалі було розроблено до 2021–2022 навчального року. На сьогоднішній день учні класу в якому він був практично використаний є найкращим класом мовного ліцею № 191 м. Києва. За результатом 2024–2025 навчального року успішність становила 10,5 балів.

Абсолютно очевидно, що подібні програмні засоби створюють можливість вивчення математики за індивідуальними навчальними траєкторіями, дають можливість обдарованим дітям відчувати успіх і насагу від отриманих результатів.

Програма реалізована для використання на комп'ютері, але жодних обмежень крім часу і зусиль немає для створення відповідної версії для інших пристроїв – планшету, телефону. Можливий варіант при якому вчитель буде мати змогу мати інформацію про навчальну діяльність учня з сервера який буде підтримувати учбовий процес такого характеру.

Програма міститься у телеграм каналі Math XXI century під назвою Trevel.rar, пароль для ознайомлення «gold». Адреса: t.me/MathXXIcentury.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Комп'ютер у школі та сім'ї № 1 1998 С. Я. Колесніков «Комп'ютерні технології навчання на уроках математики в 1-6-му класах»

2. Комп'ютер у школі та сім'ї № 4(36) 2004 С. Я. Колесніков «Ігрові алгоритми в шкільному курсі»
3. Комп'ютер у школі та сім'ї № 3(43) 2005 С.Я.Колесніков «Навчання основ програмування з використанням графічних можливостей мов програмування»
4. Комп'ютер у школі та сім'ї № 6(118) 2014 С.Я.Колесніков «Алгоритмічні принципи створення завдань ЗНО з математики»
5. Колесніков, С. Я. (2024). Інформаційні технології на уроках математики: проєкт "Каштан". У О. Фіданян, М. Войцехівський & О. Дідур (Ред.), Організація освітньої діяльності в закладах освіти Києва в умовах воєнного стану: Методичні рекомендації (с. 279). Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. ISBN 978-617-658-123-9.
6. IV Міжнародна науково - практична конференція «FUTURE OF SCIENCE: INNOVATIONS AND PERSPECTIVES» 23-25.02.2025 року Стокгольм, Швеція С. Я. Колесніков «Створення завдань з математики різноманітного числового змісту.»
7. VIII Міжнародна науково - практична конференція «SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF CONTEMPORARY SOCIETY» 6-8 березня 2025 року Лондон, Великобританія С. Я. Колесніков «Генерація багатоваріантних раціональних рівнянь.»
8. VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції «Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти» Колесніков, С. Я. «Використання штучного інтелекту на уроках математики у 8 класі.»
9. IX Міжнародна науково-практична конференція «SCIENCE AND TECHNOLOGY: CHALLENGES, PROSPECTS AND INNOVATIONS» 24-26.04.2025 року Осака, Японія С.Я.Колесніков «Штучний інтелект навчає класичним основам математики»

Колісник О. В.,

методист КЗПО «Станція юних техніків Саксаганського району»

Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг,

ssut.konkurs@gmail.com

ІНСТРУМЕНТИ ШІ ЯК НЕВІДДІЛЬНА ЧАСТИНА СУЧАСНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКА ГУРТКА

Анотація. Стаття присвячена актуальній темі використання штучного інтелекту в освітній діяльності, зокрема в роботі керівника гуртка. У сучасних умовах, коли цифрові технології активно впроваджуються у сферу освіти, важливо розглядати можливості ШІ як ефективного помічника у плануванні, комунікації, організації занять і творчій діяльності. Його поява відкриває нові горизонти для персоналізації освітніх послуг так з допомогою різних ШІ генераторів можна максимально оптимізувати свою роботу. В статті наведені приклади ШІ інструментів які допоможуть педагогу в його роботі.

Ключові слова: навчання, технології штучного інтелекту, нові можливості творчості, освіти, продуктивність.

Annotation. This article is devoted to the topical issue of using artificial intelligence in educational activities, particularly in the work of club leaders. In today's world, where digital technologies are being actively introduced into education, it is important to consider the possibilities of AI as an effective assistant in planning, communication, organizing classes, and creative activities. Its emergence opens up new horizons for the personalization of educational services, as various AI generators can be used to optimize one's work as much as possible. The article provides examples of AI tools that will help educators in their work.

Keywords: learning, artificial intelligence technologies, new opportunities for creativity, education, productivity.

Ефективна реалізація потенціалу штучного інтелекту, потрібна не лише теоретична база, але й досвід її використання. Тож саме цій темі присвячена дана стаття - це огляд можливостей ШІ, які допоможуть підвищити ефективність роботи педагога та створити гнучке освітнє середовище, що надихатиме вихованців на нові звершення.

ChatGPT - допоможе в швидкому написанні будь-якого тексту наприклад сценарію до заходу. Головне пам'ятати він не ідеальний тому потрібно буде уважно перечитувати та допрацьовувати отриманий результат. Простити його переписувати та давати ще варіанти якщо перший не підійшов. ChatGPT не має власної думки, проте він навчається на величезному масиві інформації, наявній в інтернеті. Це зумовлює ризик того, що відповіді чату міститимуть історичні упередження та дезінформацію, він має обмежені знання про світові події, а також може вигадувати відповіді, коли не має достатньо даних. Тому працюємо обережно і перевіряємо інформацію.

Вході роботи з ChatGPT ви маєте чітко сформулювати запит (prompt), що саме він має зробити, написати, знайти. Наприклад просимо написати «Сценарій для дитячого профорієнтаційного заходу у світі техніки».

Для якісного і ефективного результату на початку роботи потрібно дати більше вхідної інформації для ChatGPT, що саме ви хочете: який формат заходу, вік учасників, місце проведення, тощо. Максимально чітко і якісно сформований вами prompt допоможе ШІ видати якісний результат. Так як ви працюєте в реальному часі ви можете повертати роботу на доопрацювання, просити переписати певний пункт, доповнити матеріалами. Запросити декілька варіантів сценарію, розписати які речі потрібні будуть для підготовки, сформувати чек-лист. Але нагадуємо цей інструмент не є ідеальним, тому потрібно отримані результати перечитати та ретельно вивчити, щоб не допустити грубих помилок.

Інструменти ШІ для створення зображень – зручний і ефективний спосіб створювати візуальний контент під ваші унікальні запити та з урахуванням ваших потреб, що дає вам більше місця для творчості. Генераторів зображень

існує багато і кожного дня з'являється новий. В залежності від обраного для роботи будуть свої можливості та певні обмеження. Частіше всього буде обов'язкова реєстрація, кількість безкоштовних запитів буде варіюватися від можливостей генератора, чим краща якість генерація тим менше буде у вас безкоштовних генерацій. Зазвичай це 10 генерацій за день по 4 зображення, але може бути і менше, 2 на день по два зображення. Тому бажано познайомитися які ресурси нам пропонуються, попрацювати в кожному та обрати свій для роботи. Одна з найбільших проблем це вміння працювати з українською мовою, більшість генераторів працює виключно з латиницею, тому потрібно буде користуватися перекладачем, спочатку сформулювати запит, перекласти його на англійську мову, а вже потім ввести в генератор.

Головні переваги генераторів – це генерувати зображення за описом за лічені секунди. Будь-хто може створити або відредагувати зображення без спеціальних навичок чи програмного забезпечення. Нейромережа, яка малює за описом, допомагає в створенні складних або фантастичних сцен, яких важко реалізувати. Але окрім явних переваг є і суттєві недоліки такі як: картини ШІ можуть бути схожими на вже існуючі роботи, інколи при складних або дуже специфічних запитах зображення можуть мати дефекти, неправильні пропорції чи деталі, які виглядають неприродньо, особливо при використанні безкоштовних або менш потужних сервісів; можуть генерувати картинки, які відображають стереотипи або культурні упередження. Тому дуже важливо обрати якісний генератор. Приклади ресурсів для генерації зображення:

DALL-E 3 – генератор зображень, якщо вам не хочеться розбиратися в налаштуваннях і шукати інформацію в гайдах. Здатний створювати високо реалістичні зображення і художні композиції на основі текстових описів.

Вбудований в ChatGPT, знає українську мову, тому можна легко створити різні зображення будь якої складності. За запитом створює один варіант, якщо запросити створити серію він їх об'єднає в одне збереження тому тут потрібно буде попрацювати. Якщо отриманий варіант не сподобався просите ШІ виправити, уточнюючи, що саме потрібно змінити. Має цензуру - провокативні, агресивні чи непристойні речі не пропустить. Готове зображення відразу можна завантажити, інколи вони бувають у форматі WEBP, тому потрібно буде використати будь-який онлайн конвектор щоб перевести зображення JPG. Просто вводимо в пошуку онлайн-конвертер WEBP в JPG і завантажуюмо зображення.

Ideogram AI – ще один ресурс для генерації якісних зображень. Обов'язково потрібна реєстрація, працює з латиницею, 10 безкоштовних запитів на день, чекати до 10 хвилин. Потрібно чітко продумати ghjvn, після того як ви його введете в поле потрібно ретельно налаштувати вимоги до запиту, формат,

копір. Отриманий результат можна відредагувати та завантажити собі на пристрій у форматі JPG. Звертаємо увагу, що не всі функції доступні для безкоштовного редагування, а лише мінімальний набір.

Bing Copilot (Microsoft Bing) – зручний та простий у використанні генератор. Працює з українською мовою, для роботи має бути акаунт Microsoft, 15 запитів на день, робить 4 варіанти зображень, формат 1024×1024 (за потреби можна змінити на 1792×1024) інколи може бути 2-3, а інколи навіть 1, якщо запит виявиться складним для опрацювання.

Відео стало невід’ємною складовою навчального процесу. Все більше педагогів та здобувачів освіти віддають перевагу йому перед іншими формами онлайн-навчання, наприклад текстом і зображеннями. Відео вміст забезпечує більше органічного охоплення навчального матеріалу, ніж інші види. У той же час на створення відео традиційно йде багато часу. Тому поява штучного інтелекту який буде генерувати відео за описом було питанням часу. Зараз існує десятки онлайн платформ які допоможуть створити відеоконтент. За описом, з використанням аватара, анімувати статичне зображення, чи поєднати в анімацію декілька. Але як у випадку з генераторами зображень у кожного є свої обмеження та можливості, такі як якість кількість безкоштовних генерацій на день, каталог фонів, аватарів, голосів, підтримка, що дуже важливо, української мови, можливість редагувати та завантажувати в гарній якості для подальшого використання. Штучний інтелект спрощуючи створення відео як ніколи, тому ми хочемо поділитися деїлками

Mango AI – відеогенератор який перетворює ваші ідеї на захоплююче відео, як ШІ може за потреби доповнити аватаром. Цей інструмент не лише перетворює текст на відео, але й перетворює зображення й текст на анімацію. Генератор має обмеження такі як лише 2 відео на день тривалістю до 5 хвилин, обмежена кількість фонів та аватарів, вибір голосів, максимальна кількість тесту для генерації 300, наявність водяного знаку у відео.

Підтримує українську мову, має обмеження щодо вибору аватарів та голосів, але не дивлячись на обмеження з його допомогою можна створити цікаві відео для виступу та презентації. Також є можливість додаткових налаштувань таких як якість і формат відео.

Альтернативою може виступити **Vidnoz AI Video Generator** - має достатню кількість шаблонів, як і в більшості подібних генераторі інтерфейс на англійській мові тому потрібно трохи часу щоб розібратися, але в мережі з легкістю можна знайти відео уроків по роботі з ним.

Fliki – сервіс пропонує користувачам дві функції – створення відео та озвучення тексту. Сервіс не має звичного відеоредактора для створення відео: воно створюється за допомогою прикріплення файлу з текстом, посилання на

блог або додавання презентації. Прикріпивши файл або посилання потрібно вибрати формат відео, його роздільну здатність та тривалість, а також підказати нейромережі у вигляді тексту з описом майбутнього відео. Після введення даних Flikі згенерує контент, що складається з нарізок стокових відео та дубляжу. Для дублювання відео в Flikі підтримується понад 75 мов, у тому числі і українська, 100 діалектів, безліч ораторів різної статі. Є можливість для кожної репліки вибрати окрему мову та спікера. До відео окремо налаштовуються субтитри: вибираються шрифти, розміри, розташування. У Flikі AI готові відео можна у форматі для потрібної соціальної мережі для швидкої публікації.

Можливості технологій ШІ щороку неухильно зростають, і це дозволяє їм ефективно виконувати складніші завдання. Один із перспективних напрямів – відтворення людського мовлення. Ним займаються спеціально навчені нейромережі та алгоритми глибокого навчання, генеруючи голоси, що звучать максимально природно і відповідають заданим параметрам (тон, тембр та ін.). Не менш важливим є те, що вони підтримують технологію text-to-speech, тому здатні якісно озвучувати написаний текст. Ця функція відкриває широкі можливості застосування таких систем у різних сферах. Обираючи сервіс для роботи чи особистого використання, рекомендується вивчити хоча б кілька платформ, порівнявши їхній функціонал та особливості. Пропонуємо огляд декількох популярних генераторів мовлення з ШІ

Narakeet - можете конвертувати текст у мовлення, час конвертації залежить від об'єму тексту, доступно 20 генерацій на день. Окрім генерації голосу може анімувати ваші презентації

TTSMaker - це безкоштовний інструмент синтезу мовлення, який надає послуги синтезу мовлення та підтримує кілька мов. Ви можете використовувати його для читання тексту та електронних книг вголос або завантажувати аудіофайли для комерційного використання (це абсолютно безкоштовно). Будучи чудовим безкоштовним інструментом TTS, TTSMaker може легко перетворювати текст на мовлення онлайн.

SUNO – на відмінно від попередніх ресурсів, ця програма орієнтована для створення музики, призначена для створення реалістичних пісень, які поєднують вокал та інструменти або є суто інструментальними. Працює з латиницею, потрібно максимально чітко сформулювати запит, вказати стиль в налаштуванні. Видає два варіанти, можете безкоштовно створити 50 пісень, час на створення залежить від сформованого вами запитом, тому може тривати від 5 до 20 хвилин. Ще є цікава функція – Song Radio. Натиснувши на будь-яку пісню, ви можете запустити безперервний потік схожих треків.

Штучний інтелект відкриває широкі можливості для генерації контенту, спрощуючи роботу з текстами, зображеннями та відео. Розглянуті в методичній

розробці ресурси дозволяють ефективно створювати навчальні та творчі матеріали, зменшуючи витрати часу та зусиль. Попри всі переваги, важливо критично оцінювати отримані результати, враховувати етичні аспекти використання ШІ та розуміти його обмеження. Інструменти на базі штучного інтелекту не замінюють людську творчість, але можуть стати потужними помічниками в освітньому процесі, науковій діяльності та мистецтві.

Подальший розвиток цих технологій відкриватиме ще більше можливостей для навчання та креативної діяльності, тому важливо залишатися обізнаними та адаптувати інноваційні рішення до своїх потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вікіпедія: вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://surl.li/zipxyu>
2. ШІ та революція в digital: як штучний інтелект змінює гру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/>
3. Що таке мовні моделі зі штучним інтелектом (ШІ): досліджуємо ChatGPT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schoollife.org.ua/shho-take-movni-modeli-zi-shtuchnym-intelektom-shi-doslidzhuyemo-chatgpt/>
4. Найкращі безкоштовні нейромережі для генерації зображень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hostiq.ua/blog/ukr/best-free-ai-image-creators/>
5. 7 кращих генераторів голосу з ШІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://apix-drive.com/ua/blog/reviews/7-krashih-generatoriv-golosu-z-shi>
6. 10 найкращих генераторів відео зі штучним інтелектом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.imena.ua/blog/10-best-ai-video-generators/?utm_source=chatgpt.com

Конарева С. В.,

кандидат фізико-математичних наук,

вчитель математики

КЗО «Науковий фізико-математичний ліцей»

Дніпропетровської обласної ради»

ПРОЄКТНО-ДОСЛІДНИЦЬКЕ НАВЧАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У публікації розглядається проєктно-дослідницьке навчання як сучасна педагогічна технологія, спрямована на виявлення та розвиток обдарованості учнів. Проаналізовано теоретичні засади формування обдарованої особистості, визначено сутність, принципи й етапи проєктно-дослідницької діяльності. Виокремлено педагогічні умови ефективної реалізації цієї технології та її роль у формуванні ключових компетентностей XXI століття. Показано можливості цифрових інструментів і штучного інтелекту у підтримці творчої та дослідницької активності учнів.

Ключові слова: обдарованість, проєктно-дослідницьке навчання, педагогічні інновації, компетентнісний підхід, творчий розвиток.

Annotation. The article considers project-based learning as a modern pedagogical technology aimed at identifying and developing giftedness in students. The theoretical foundations of the formation of a gifted individual are analyzed, the essence, principles and stages of project-based learning are determined. The pedagogical conditions for the effective implementation of this technology and its role in the formation of key competencies of the 21st century are highlighted. The possibilities of digital tools and artificial intelligence in supporting students' creative and research activity are shown.

Keywords: giftedness, project-based learning, pedagogical innovations, competency-based approach, creative development.

Проблема розвитку обдарованості є однією з центральних у сучасній педагогіці. Згідно з Концепцією Нової української школи, головною метою освіти є формування компетентної, творчої, самостійної особистості, здатної до критичного мислення та інноваційної діяльності. Це зумовлено тим, що сучасний світ, який характеризується стрімким технологічним прогресом, глобальною конкуренцією та постійними соціальними трансформаціями, висуває кардинально нові вимоги до інтелектуального потенціалу. Здатність до інновацій, критичного мислення, креативного розв'язання нетипових проблем, а також високий рівень самонавчання перетворюються на ключові компетенції, які об'єднуються поняттям обдарованості. Отже, освітній процес має забезпечувати середовище для самостійного відкриття знань, дослідження й експерименту. Актуальність цієї проблематики підтверджується численними дослідженнями як вітчизняних (наприклад, [Лисенко, 2024]), так і зарубіжних [Gagne, 2003] науковців, які наголошують на необхідності створення спеціалізованого освітнього середовища для талановитої молоді.

У цьому контексті проєктно-дослідницьке навчання виступає важливим інструментом розвитку пізнавальної активності, творчих здібностей і лідерського потенціалу учнів. Метою цієї публікації є здійснення комплексного теоретико-методичного аналізу сутності проєктно-дослідницького навчання та обґрунтування його потенціалу як однієї з провідних технології розвитку обдарованості.

Проєктно-дослідницьке навчання – це педагогічна технологія, заснована на діяльнісному та конструктивістському підходах. Її основна ідея полягає в тому, що учні засвоюють знання не пасивно, а через самостійну пізнавальну діяльність, спрямовану на розв'язання практичних чи дослідницьких проблем. Згідно з науковими працями Дж. Дьюї, В. Сухомлинського та сучасних дослідників [Морзе, 2020; Єрмаков, 2017], проєктна діяльність сприяє інтеграції теоретичних знань із реальними життєвими ситуаціями, формує в учнів здатність до аналітичного мислення, самооцінки та співпраці.

У педагогічній теорії проектно-дослідницьке навчання розглядається як інтегрована діяльність, яка поєднує елементи навчального проекту, спрямованого на створення практично значущого продукту, та дослідницької роботи, орієнтованої на здобуття нових знань і оволодіння методологією наукового пошуку. Саме ця інтеграція відрізняє проектно-дослідницьке навчання від традиційного проектного навчання, що часто не має глибокої дослідницької складової, і від суто дослідницьких робіт, які можуть не завершуватися створенням цілісного продукту. Таким чином, проектно-дослідницьке навчання є шляхом до знання через власну активну творчу діяльність, що створює оптимальні умови для розвитку обдарованих учнів, адже вимагає від них самостійного опанування складних інтелектуальних інструментів і стратегій пізнання.

Методологічна основа проектно-дослідницького навчання спирається на кілька провідних педагогічних підходів. Передусім це конструктивізм, який, завдяки ідеям Джона Дьюї та Жана Піаже, утвердив положення про те, що знання не можуть бути передані учневі в готовому вигляді, а формуються ним у процесі активної взаємодії з навколишнім світом. Для обдарованого учня це означає становлення як суб'єкта власного пізнання, здатного до самостійного конструювання знань. Важливою складовою є діяльнісний підхід, який передбачає, що засвоєння знань і розвиток здібностей відбуваються виключно в процесі діяльності. Проектно-дослідницьке навчання пропонує учневі змістовну, соціально й особистісно значущу діяльність, у ході якої він створює нові знання або продукти. Третім фундаментальним підходом виступає компетентнісний, оскільки таке навчання сприяє формуванню ключових компетентностей – інформаційної, комунікативної, соціальної, полікультурної та, найголовніше, компетентності саморозвитку й розв'язання проблем. Через цю технологію учні не лише здобувають знання, але й розвивають універсальні навички, що забезпечують їхню успішність у суспільстві знань.

Реалізація проектно-дослідницького навчання ґрунтується на принципах самостійності, міждисциплінарності, практичної спрямованості, суспільної значущості результатів, командної взаємодії та комунікації. Самостійність передбачає надання учневі свободи у виборі теми, постановці цілей, плануванні та реалізації діяльності. Міжпредметна інтеграція забезпечує глибше розуміння проблеми, адже реальні виклики рідко обмежуються рамками одного предмета. Практична спрямованість надає роботі сенсу, а командна взаємодія створює умови для розвитку соціальної компетентності та навичок співпраці.

Ефективність проектно-дослідницького навчання залежить від створення відповідного освітнього середовища. Важливими умовами є індивідуалізація навчання з урахуванням сильних сторін і інтересів учня, наставництво педагога як організатора пізнавальної діяльності, а також використання цифрових інструментів, зокрема онлайн-платформ, віртуальних лабораторій та інструментів штучного

інтелекту. Вони дозволяють ефективно здійснювати пошук, аналіз і візуалізацію результатів досліджень. Рефлексивно-аналітична складова проектно-дослідницького навчання формує в учнів навички самооцінювання, критичного аналізу власних результатів і планування подальшого розвитку.

Проектно-дослідницьке навчання сприяє розвитку різних типів обдарованості. Інтелектуальна обдарованість проявляється у здатності до глибокого аналізу, систематизації даних і логічного структурування матеріалу. Творча обдарованість розвивається завдяки необхідності генерувати оригінальні ідеї, шукати нестандартні рішення й створювати нові продукти. Соціальна обдарованість виявляється під час командної роботи, коли учні виступають організаторами, лідерами, модераторами спільної діяльності. Практична або технічна обдарованість формується під час роботи з обладнанням, програмним забезпеченням і створення функціональних моделей. Наприклад, для стимулювання креативності корисно використовувати методи, які дозволяють, як підкреслює В. В. Павлюх, «висувати нестандартні припущення, що сприяє візуалізації того, що ми не можемо побачити» [Павлюх, 2023].

Однією з найважливіших переваг проектно-дослідницького навчання є його орієнтація на формування компетентностей ХХІ століття – критичного мислення, креативності, комунікації, співпраці, цифрової грамотності та уміння навчатися впродовж життя.. В процесі виконання проєктів учні навчаються аналізувати джерела, перевіряти гіпотези, формулювати висновки, працювати в команді та ефективно представляти результати своєї діяльності. Серед типових завдань, які стимулюють розвиток обдарованості, можна виокремити міждисциплінарні STEM-проєкти, соціальні дослідження, історико-культурні чи цифрові ініціативи, що вимагають глибокого аналізу, творчого мислення та інноваційного підходу.

Педагогічна ефективність проектно-дослідницького навчання залежить від уміння вчителя організовувати навчальне середовище, підтримувати учня в процесі пізнання, спрямовувати його діяльність і стимулювати рефлексію. Роль педагога трансформується з викладача у тьютора чи ментора, який супроводжує освітню траєкторію, допомагає формулювати цілі, оцінювати результати та розвивати самостійність. У цьому контексті вчитель виступає направляючим, що створює атмосферу довіри, підтримує ініціативу й забезпечує доступ до необхідних ресурсів.

Досвід українських і міжнародних освітніх програм (Erasmus+, eTwinning, Junior Achievement, Мала академія наук) переконливо доводить ефективність проектно-дослідницького навчання для розвитку обдарованості. Участь учнів у таких проєктах підвищує пізнавальну активність, розвиває критичне мислення, комунікаційні вміння, креативність і лідерські якості.

Водночас упровадження проектно-дослідницького навчання супроводжується певними труднощами – перевантаженням учителів, обмеженістю навчального часу,

нестачею технічних ресурсів і потребою в підготовці педагогів до нових форм роботи. Ефективне подолання цих викликів вимагає системної підготовки вчителів-керівників, здатних здійснювати тьюторський супровід і організовувати рефлексивне навчання.

Таким чином, проектно-дослідницьке навчання є не просто окремою методикою, а цілісною технологією розвитку обдарованості, що базується на конструктивістських, діяльнісних і компетентнісних засадах. Воно сприяє формуванню цілісної особистості – дослідника, мислителя, творця – здатного до саморозвитку, критичного мислення та соціально відповідальної діяльності. У системі освіти майбутнього проектно-дослідницького навчання має стати наскрізною освітньою моделлю, що забезпечує перехід від накопичення знань до їхнього творення, а від потенціалу – до стійкого таланту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисенко О. П. *Розвиток інтелектуального капіталу в умовах цифрової трансформації суспільства*: монографія. Київ : Освіта України, 2024. 350 с.
2. (Ганьє) Gagné, F. The differentiated model of giftedness and talent (DMGT): The theory, its elaborations, and its implications for educational practice. *Gifted Education International*. 2003. Vol. 18, no. 3. P. 150–169.
3. Морзе Н. В., Прошкін В. В. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті*. Київ: Педагогічна думка, 2020.
4. Єрмаков І. Г. *Педагогіка особистісного зростання: концептуальні засади, технології, практики*. Київ: Шкільний світ, 2017.
5. Павлюх В. В. *Розвиток креативності в учнів різного віку: навч.-метод. посіб.* КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. 72 с.

Копилов С. О.,

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник

лабораторії методології і теорії психології

Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України,

kopylo@i.ua

НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ МІЛІТАРНО-ПАТРІОТИЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті окреслюються принципи, стратегія та перспективи застосування діалогу-культурологічної концепції загальної освіти для формування громадянсько-патріотичної й зокрема мілітарної ціннісної орієнтації обдарованих дітей та молоді. Обґрунтовується положення, що ціннісне самовизначення сучасних молодих українців, зокрема й щодо своєї країни та народу, щодо найгостріших проблем сьогодення, має відбуватися в постійному багатовимірному, орієнтованому на культуротвірну активність діалогічному спілкуванні, зокрема освітньому.

Ключові слова: патріотичне самовизначення, навчальний діалог, орієнтація на культуру.

The article outlines the principles, strategy and prospects for applying the dialogical-culturological concept of general education for the formation of civic-patriotic and, in particular, military value orientation of gifted children and youth. The position is substantiated that the value self-determination of modern young Ukrainians, in particular, in relation to their country and people, in relation to the most acute problems of today, should take place in constant multidimensional, culture-forming dialogical communication, in particular educational.

Keywords: patriotic self-determination, educational dialogue, cultural orientation.

Наразі однією з ключових проблем загальної освіти є створення сталого середовища та механізмів формування ціннісних настановлень дітей та молоді. Особливо актуальним це завдання стає, коли йдеться про виявлення й культивування їхніх обдарувань, непересічних здібностей – адже в цьому разі на перший план виходить проблема ставлення особи та її оточення до цих здібностей, визначення їх індивідуального та соціального *сенсу*, значущості їх розвитку й використання, зрештою - питання відповідальності за них.

Спроби нинішньої школи вирішити ці завдання щодо обдарованих дітей традиційними навчально-виховними методами або ж самоусунутися від його виконання (як і загалом від питань освітнього впливу на формування особистості як такої) є однаковою мірою неконструктивними і не задовольняють потреб сучасного суспільства. Наразі обдарований індивід у процесі загальної освіти часто здобуває негативний досвід зіткнення з її загальними устроєм, ускладнених стосунків зі співучнями й педагогами, налаштовуючись внаслідок цього не на майбутню продуктивну співпрацю з соціумом, а на протиборство та/чи ізоляцію, а часом і взагалі відмовляючись від самоздійснення у найбільш значущій для нього, “сродній” (Г. Сковорода) царині життя й творчості. Натомість освітнє середовище має сприяти як усвідомленню соціальної значущості свого обдарування, так і формуванню настановлення на його *продуктивну* реалізацію.

Це є особливо важливим у контексті нинішнього тривалого, глобального екзистенційно-воєнного конфлікту, який, ставлячи під питання саме існування України, вимагає нагального зосередження всіх сил і здібностей нашого загалу на меті її порятунку й розбудови. За цих умов у ціннісно-мотиваційній системі молодих українців чільне місце мають посісти громадянсько-патріотичні настановлення, зокрема їх мілітарний аспект – налаштування на захист і сталий розвиток своєї країни та нації. У цьому контексті обдарованість накладає певний “додатковий” обов’язок на індивіда, хоча, звісно, її значущість аж ніяк не зводиться до цього виміру життя.

Яким же чином загальноосвітня школа може стати осередком актуалізації й плекання особливих здібностей кожного з учнів та вироблення в них стійкого прагнення й здатності використати свої обдарування на благо України, свого народу як унікальної частини людської цивілізації? На наш погляд, для цього має сформуватися середовище рівноправного й вільного проблемно-інтелектуального спілкування й співтворчості учнів одне з одним та з педагогами, у якому всі індивідуальні нахили та здібності актуалізувалися й розвивалися б згідно з іманентними потребами самого освітнього процесу, з логікою розгортання й при цьому поставали як феномени *культуротвірної активності*. Іншими словами, має сформуватися простір *навчального діалогу культур*.

Принципи й стратегії розбудови такого типу освіти вироблені й почасти апробовані протягом понад 30 років – зокрема й на теренах України - у працях та експериментальній практиці освітян-діалогістів та науковців, ґрунтованих на філософсько-педагогічних ідеях В. С. Біблера. При цьому, однак, досі не приділялося належної уваги питанням формування ціннісних орієнтацій і зокрема громадянсько-патріотичної мотивації учнів. Загальне настановлення діалого-культурологічного підходу щодо цієї проблеми полягає в тому, що пряме педагогічне втручання в ціннісну сферу дитини, підлітка, юнака, притаманне традиційній освіті, є вкрай небажаним. Натомість передбачається, що сама атмосфера обговорення та дієво-творчого опрацювання фундаментальних та задачно-практичних питань, які викликають розумовий та особистісний інтерес учнів, сприятиме їх активному ціннісному самовизначенню, формуванню сталого й, що вкрай важливо, інтелектуально *обґрунтованого* ставлення до світу й себе.

Однак, на нашу думку, це не виключає, а навпаки, передбачає постійну увагу педагога до тих цінностей, що актуалізуються в діалозі – як його безпосередній предмет чи як рушійні чинники поведінки й діяльності учнів. Мірою ж зростання самостійності учнів щодо змісту й форм навчання цей ціннісний план навчального процесу стає предметом також і їхньої рефлексії, яка, зокрема, визначає індивідуальні навчальні проекти та спільні рішення групи щодо подальшої траєкторії навчання. Отже, *цінності* - поряд із проблемами, задачами, здібностями та вміннями, текстами, основними формами роботи тощо – мають виступати одним з *орієнтирів*, якими вчитель гнучко керується в своїх коригувальних чи стимулювальних діях.

При цьому однією з пріоритетних цінностей для навчально-педагогічної спільноти мають стати самі ідеї, точки зору, здібності та вміння кожного з учнів мірою усвідомлення їх унікальної, “незамінної” ролі в спільному досягненні предмета думки й діяльності. Таким чином, взаємна емпатія, повага до відмінностей у світобаченні, вдачі, схильностях, хисті тощо виростають первинно з усвідомлення їх дійсної та потенційної *продуктивності*. Значущість

співрозмовника вимірюється значущістю предмета та його нового розуміння, яке виникає в діалозі. Однак, очевидно, згодом особливі здібності й уміння (утім, притаманні, за даного підходу, кожній дитині) мають постати як важливі не лише для *освіти*, а й для всього подальшого життя особи, її самоздійснення в суспільстві.

У цьому плані важливо, що вищезгаданий предмет мислення й спілкування – ті питання, які цікавлять, турбують учнів як інтелектуальні “загадки” та/чи в життєво-особистому плані, - так чи інакше відповідає актуальним проблемам суспільного життя, сучасної культури (науки, філософії, мистецтва, етико-релігійної думки тощо). Це, звичайно, повною мірою стосується нинішніх проблем російсько-української війни, загострених нею питань про те, що таке Україна та українство, нація та держава, патріотизм тощо. За задумом діалого-культурологічної освіти, вищезгадана природна відповідність “дитячих” та суспільних інтересів (адже учні – сучасні індивіди!) поступово усвідомлюється самими школярами, чіткіше окреслюється завдяки співвіднесенню їхніх “первинних” загадок-питань із змістом *творів загальнолюдської культури*. Відтак останні мірою їх систематичного опанування (з 3–4 класу згідно з проектом Школи діалогу культур) стимулюють “ущільнення”, розвиток і водночас урізноманітнення точок зору, особистих бачень певної проблеми.

Для обдарованих учнів це, очевидно, означатиме, з одного боку, усвідомлення й підкріплення властивої їм “акцентуації” (пріоритетного зосередження) на певних предметно-проблемних осередках та на певному індивідуальному способі їх розуміння та дієво-задачного “опрацювання”. З іншого ж боку, вони постійно осягатимуть якнайширший *контекст* “чужих” розумових інтересів та світобачень, котрі, як уже згадувалося, поставатимуть об’єктивно не менш важливими, ніж їх власні, для розвитку спільного предмета. Останнє запобігатиме їхньому інтелектуально-творчому “самозамкненню”, яке може вести до розвитку комплексу упослідженості чи, навпаки, зверхності щодо інших.

Більш того, сенсом діалогу є *обмін* ідеями та способами дії, за якого “привласнені” змісти можуть ставати не менш близькими, автентичними, ніж “первинно-власні”. Оскільки ж при цьому не нівелюється їхня суттєва відмінність (часом – суперечність на рівні світоглядних та/чи логічних засад розуміння предмета), це стимулює інтенсивний діалог-спір у *внутрішньому плані*, між різними “голосами” свідомості, що з точки зору даної концепції становить сутність *мислення*. Саме необхідність для збереження цілісності свідомості *сполучити* в той чи іншій спосіб ті бачення, які в граничному випадку постають логічно несумісними, вимагає й розвиває “мислення як творчість” (В.С. Біблер). Можна припустити, що така здатність і прагнення осягати й “опрацьовувати” *парадоксальність* предмета (і в підсумку - буття в цілому) як джерело конкретних проблем є суттєвою ознакою обдарованості.

Сказане стосується й громадянсько-патріотичної й зокрема мілітарної ідентичності українців, що наразі активно обговорюються, дискутуються в нашому суспільстві і відтак мають у певний момент опинитися в центрі навчального діалогу. Очевидно, особисто значущими для школярів вони природним чином стають на межі молодшого шкільного та підліткового віку, коли проблема самовизначення виходить наперед. Тож саме в цьому віці діалогічна взаємодія стає єдиним продуктивним способом формування ціннісних орієнтацій і загалом ідентичності (власне, *системи ідентичностей*) сучасного індивіда – і то, звичайно, не лише в освітньому. У школі ж однією зі стрижневих ліній навчального діалогу має стати опрацювання проблеми національно-громадянської ідентичності українців, а надто її мілітарно-патріотичного аспекту, зокрема в таких її провідних вимірах:

1. Питання про *сутність ціннісної ідеї-образу своєї країни, України*. Цей образ за визначенням є багатограним, почасти суперечливим за змістом і формою і, природно, природно, не вичерпується сьогоденним воєнним виміром, за всієї його актуальності. Тож важливим є увиразнення, конкретизація інших рис, сторін буття країни й народу, що так чи інакше по-новому осмислюються на тлі образу “країни-комбатанта”. Загалом, власне, патріотична ціннісна орієнтація – любов до своєї країни й народу – ґрунтується на самоототожненні (на власне особистісному рівні – свідомому й сталому) з тими атрибутами країни та народу, які є для особи найціннішими, найближчими для себе, і є сутністю патріотичної спрямованості. Відтак навчальне спілкування, в якому окреслюється концепт батьківщини, України, великою мірою набуває характеру *діалогу особистих ціннісно-сміслових домінант*. При цьому природним є спір щодо того, які з цих атрибутів є об’єктивно найбільш значущими – загалом і в умовах сьогодення, – причому в підсумку, незалежно від конкретних змістових результатів, усі опоненти мають досягнути *всезагальну* значущість *кожного* з аспектів життя країни (народ як такий та окремі соціальні групи, культура, мова, традиції, історія, сукупність матеріальних надбань, державно-політичний лад, нарешті, “земля” як цілісний природно-людський комплекс...). Адже жоден з них не може бути знехтуваний у цілісному проекті України. Але, природно, в навчальному діалозі не можна обійти і вкрай гострі питання вибору пріоритетів тут і зараз, зокрема й у сенсі власної участі в мілітарній чи цивільній активності.

2. Відтак наперед виходить питання про стосунки індивіда з країною й народом – про те, що конкретно означає в *моєму* випадку вищезгадане ототожнення зі своєю країною і нацією на рівні свідомості й мислення, головне ж – у якій поведінці, діяльності воно виявляється. Власне, це питання про те, що означає бути українцем у повному розумінні і яким чином українство співвідноситься з нагальним настановленням на буття членом світової спільноти. Годі казати, що ця проблема наразі є так само дискусійною в нашому суспільстві.

3. Нарешті, навчальний діалог (а відтак і особисте мислення учасників) має зосередитися на тому, якого саме напрямку діяльності (навчальної, а згодом і життєвої, насамперед професійної самореалізації) вимагає від громадянина-патріота сучасна ситуація; які властивості, здібності, знання й уміння потрібні молодим українцям для успішного здійснення цих особистих і водночас соціально-значущих проєктів; як опанувати ці необхідні риси й здібності, при цьому найповнішим чином задіюючи й розвиваючи свої обдарування. Власне, це і буде ціннісним самовизначенням і самоформуванням, яке є провідним сенсом діалого-культурологічно орієнтованої освіти. При цьому на основі здійснених експериментів з утілення цього освітнього проєкту можна стверджувати, що навіть локальний цикл занять-діалогів, організованих на окреслених тут засадах у межах традиційного освітнього процесу, може ініціювати це активне самовизначення обдарованих підлітків та юнаків як повноцінних громадян країни, учасників її екзистенційної боротьби за існування та повноцінний розвиток.

Котюк Т. В.,
вчителька хімії, КЗ «МЛ №11», Україна,
tatisimcanim@gmail.com
<http://orsid.org/0000-0001-8854-2303>

РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ НЕУПЕРЕДЖЕНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ІМПЛІЦИТНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У статті обговорюється важливість і передумови розробки стратегії неупередженої педагогічної діагностики імпліцитної обдарованості серед учнів. Для розробки стратегії було вивчено систему складових, що впливають на експліцитність (проявлення) обдарованості. Рівень розвитку обдарованості залежить від ядра обдарованості і ряду чинників. Під час роботи було виявлено, що для діагностики потрібно вирішити наступні завдання: вивчити методики застосування традиційних досліджень і тестів, їх валідність та інтерпретацію результатів; підготувати педагогічний супровід з високим рівнем професійної компетентності, – акмепрофесіоналів; накопичити системні знання про сферу обдарованості загалом.

Ключові слова: обдарованість, діагностика, стратегія, імпліцитність, експліцитність, акмеологія, акмепрофесіонал.

Abstract. The article examines the importance and prerequisites for developing a strategy for unbiased pedagogical diagnostics of students' implicit (hidden) giftedness. To develop a strategy, a system of components that influence the explicitness (manifestation) of giftedness was studied. The level of development of giftedness depends on the core of giftedness and a number of factors. During the work, it was discovered that the following tasks need to be solved for diagnostics: to study the

methods of applying traditional research and tests, their validity and interpretation of results; to prepare pedagogical support with a high level of professional competence, – acmeprofessionals; to accumulate systematic knowledge about the field of giftedness in general.

Keywords: giftedness, diagnostics, strategy, implicitness, explicitness, acmeology, acmeprofessional.

Одним із найбільш значимих чинників успішного розвитку та прогресивних змін, всебічного вдосконалення суспільства, є – феномен обдарованості. Існує безліч тлумачень цього терміну, але найбільш поширеним можна вважати, саме таке – обдарованими дітьми вважають дітей, в яких наявні вроджені і набуті здібності в різних сферах життя (освітній, науковій, художній, спортивній, комунікативній) [1]. В міжнародній практиці, зокрема і в Україні активно вивчаються і розробляються стратегії для виявлення обдарованості, що реалізуються в принципах, а саме: специфічності; автентичності; продуктивності; асоціації; когнітивної складності; цінності ефекту обдарованості; ступеня вираженості обдарованості; динаміки; гнучкості; презумпції бездарності. Результати досліджень сутності даних принципів та їх застосування ставить цілий ряд викликів, як суспільству, так і педагогічній спільноті через багатогранність та досить часто її імпліцитність [2].

Метою роботи була розробка стратегії неупередженої педагогічної діагностики імпліцитної (прихованої) обдарованості серед учнів в контексті ідеї акмеологічного розвитку педагога.

Предметом досліджень були методики діагностики відповідно до асоціативного структурно- функціонального підходу.

Відомо, що в Україні досить поширена практика зарахування до категорії обдарованих, – учнів з високою академічною успішністю, переможців в олімпіадах, конкурсах тощо [3]. Відповідно, критеріями для діагностики є підтверджені, тобто проявлені досягнення, які зазвичай притаманні інтелектуальним типам обдарованості, саме таких учнів вчителі називають «здібними» або «обдарованими», але як показує світова практика, що успішність інтелектуально обдарованих дітей не завжди збігається з рівнем їх здібностей: серед інтелектуалів відомі, як «відмінники» так і «двієчники», в цьому і заключається парадокс. Тобто “традиційний” підхід аналізу рівня навчальних досягнень учня може залишити без уваги обдаровану особистість, яка ще не проявила себе і відповідно втрачається можливість для її розвитку [4].

Слід зазначити, що проблеми виявлення імпліцитної обдарованості найчастіше пов’язані із рядом факторів, а саме: із застосуванням традиційних досліджень і тестів, їх валідності та інтерпретації результатів; з рівнем професійної компетентності педагогічного супроводу під час застосування тестів

та обробки їх результатів; з відсутністю системних знань сфери обдарованості загалом [4, 5].

Для розробки стратегії було вивчено систему складових, що впливають на експліцитність (проявлення) обдарованості, тобто, ядра обдарованості і ряду чинників, від яких залежить рівень його розвитку. Серед складових ядра обдарованості можна виділити: сукупність індивідуальних і психологічних здібностей на рівні вищому ніж середній; креативність (здатність генерувати нові ідеї, гнучкість і дивергентність у мисленні тощо); висока мотивація до вибору діяльності та ін. До чинників, що впливають на експліцитність відносять: спадкові дані, середовище, вплив виховання, життєвий і навчальний досвід, розвиток емоційно-вольової сфери, сформована система цінностей тощо [6].

В розрізі вище сказаного можна зробити висновок, що стратегія неупередженості педагогічної діагностики обдарованості залежить від таких факторів, як вдосконалення і впровадження в освітньому процесі комплексних психолого-педагогічних методик, так і від акмеологічного підходу в підготовці майбутніх педагогів і безпосередньо в педагогічній професійній діяльності. Педагог-акмепрофесіонал вільний від стереотипів здатен здійснювати діагностику обдарованої молоді і виявляти імпліцитний потенціал, створювати мотиваційне середовище використовуючи весь потенціал існуючих інструментів і методик [7].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальчук Ю. Обдарованість у світлі принципів ідентифікації: сутнісні характеристики і підходи до вимірювання. Серія: Педагогічні та психологічні науки. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Київ, 2024. С. 55 – 62. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-55-62](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-55-62)
2. Бельська Н.А., Ковальчук Ю.М., Мельник М.Ю. Теоретико-методичні засади діагностики чинників розвитку обдарованої особистості: метод. посіб. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 204 с. DOI: <https://doi.org/10.63437/978-617-7734-56-6>
3. Ліпін М. Обдарованість як здатність бути іншим. Серія: Філософські науки. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Київ, 2024. С. 121 – 131. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2\(33\)-121-131](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-2(33)-121-131)
4. Андросович К. Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу і соціалізації. Серія: Психологічні науки. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Київ, 2023. С. 52 – 61. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1\(30\)-52-61](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1(30)-52-61)
5. Тименко В.П., Малиношевська А.В., Мельник М.Ю. та ін. Методика діагностики практичного інтелекту учнівської молоді: метод. посіб. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 156 с.
6. Бажанюк В.С. Психологічні особливості підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми: метод. посіб. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. 166 с.
7. Данилова Г.С. Вершини професіоналізму педагога як акмеологічний синтез тріади його компонентів. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. Рівне, 2027. – Т. 3. – С. 57-62

Кочарян Артур Борисович,
кандидат педагогічних наук,
старший співробітник відділу проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
a.kocharyan@ukr.net

ОСВІТНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ ДО ПУБЛІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто систему освітніх умов, необхідних для ефективного реалізації моделі залучення учнів до публікаційної діяльності. Окреслено організаційні, методичні, психолого-педагогічні, технологічні, етичні, мотиваційні та партнерські чинники, що забезпечують розвиток наукової культури учнів. Підкреслено значення комплексного підходу, який поєднує формальну та неформальну освіту, наставництво, цифрові технології та академічну доброчесність. Запропоновано практичні орієнтири для створення шкільного середовища, сприятливого до публікаційної активності учнів.

Ключові слова: публікаційна діяльність учнів; освітні умови реалізації моделей наукової освіти; наукова комунікація; академічна доброчесність; мотивація; наставництво.

У сучасних умовах розвитку освіти, яка орієнтована на формування дослідницької компетентності, критичного мислення та академічної доброчесності, особливої актуальності набуває питання створення освітніх умов для залучення учнів до публікаційної діяльності. Публікаційна активність школярів є не лише засобом самореалізації та творчого самовираження, а й важливим інструментом становлення їх як майбутніх науковців, здатних до самостійного мислення, аналізу, аргументації та представлення власних результатів.

Модель залучення учнів до публікаційної діяльності передбачає поетапне формування у здобувачів освіти здатності здійснювати дослідження, створювати текстові наукові продукти та презентувати їх у різних форматах – від шкільних збірників і блогів до фахових електронних журналів [1; 2]. Проте реалізація цієї моделі буде ефективною лише за умови створення відповідного освітнього середовища, яке інтегрує педагогічні, психологічні, організаційні та технологічні аспекти підтримки учнівської наукової творчості [3; 4].

Під освітніми умовами ефективного реалізації моделі розуміємо сукупність організаційних, педагогічно-методичних, технологічних та соціально-психологічних чинників, що забезпечують цілісний процес формування публікаційної культури учнів. Вони визначають, наскільки шкільне середовище сприяє розвитку дослідницьких здібностей, формуванню внутрішньої мотивації, розумінню етичних принципів публікаційної діяльності та застосуванню сучасних цифрових інструментів.

Вивчення та узагальнення досвіду закладів освіти України, а також результати власної експериментальної діяльності [5] засвідчують, що ефективність моделі значною мірою залежить від системності та цілеспрямованості створених освітніх умов. Вони мають формувати не лише знання і навички, а й відповідне ціннісне ставлення до наукової праці [6]. Саме тому розгляд освітніх умов реалізації моделі залучення учнів до публікаційної діяльності є ключовим кроком до побудови сталої системи підтримки молодих дослідників.

Ефективна реалізація моделі залучення учнів до публікаційної діяльності потребує створення цілісного комплексу освітніх умов, які забезпечують не лише розвиток дослідницьких і комунікативних навичок, а й формування внутрішньої мотивації, академічної доброчесності, відповідальності та самоорганізації. Такі умови мають інтегруватися в систему формальної й неформальної освіти, охоплюючи організаційні, педагогічні, психологічні та технологічні компоненти навчального середовища.

Нижче ми виокремили наступні умови: організаційні умови створення освітнього простору, методичне забезпечення, психолого-педагогічні умови, наявність цифрової інфраструктури та інформаційно-комунікаційна компетентність, етичні та соціо-культурні умови, мотиваційні умови, партнерські та мережеві умови.

Організаційні умови створення освітнього простору.

Організаційні умови визначають структурну основу впровадження публікаційної діяльності в освітній процес. Вони охоплюють створення локальних положень про наукову та публікаційну активність, заснування шкільних наукових рад, редколегій або клубів молодих дослідників. Важливо забезпечити сталість публікаційних практик через щорічні форуми, конференції чи дні науки. Ефективною є модель гнучкого управління проєктами, яка дозволяє інтегрувати дослідницькі завдання у міжпредметні модулі. Організаційна культура школи має підкреслювати цінність дослідницької праці, створюючи простір для спільної діяльності учнів, учителів і менторів. Підтримка адміністрації та партнерські зв'язки з позашкільними установами формують стабільну систему розвитку учнівської наукової творчості.

Основою реалізації моделі є створення освітнього простору, де публікаційна діяльність розглядається як невід'ємна частина освітнього процесу. До першочергових умов належить створення у закладі освіти чіткої організаційної системи підтримки публікаційної діяльності. Це передбачає інституційну підтримку - введення публікаційної діяльності в навчальні програми, планування конкурсів, воркшопів, секційних засідань, створення шкільних наукових журналів або блогів; розроблення шкільної стратегії або локального положення про науково-дослідницьку та публікаційну активність учнів.

Також це і відповідний розвиток педагогічної команди – підготовка вчителів-менторів, які володіють навичками академічного письма, рецензування та цифрових публікаційних інструментів. Успішна практика передбачає проходження ними курсів підвищення кваліфікації, зокрема тих, що проводяться Інститутом обдарованої дитини НАПН України [7].

Важливо виокремити гнучку систему управління навчальними проєктами, яка дозволяє інтегрувати індивідуальні й групові дослідження у навчальний процес. Це може бути реалізовано через елементи STEM/STEAM-освіти, проєктне навчання, міжпредметні модулі.

Окремо варто зазначити про партнерські зв'язки із закладами позашкільної освіти, університетами, науковими товариствами, які забезпечують учням доступ до сучасних лабораторій, бібліотек, дослідницьких ресурсів.

Важливо аби публікаційна діяльність мала сталість – не як одноразовий захід, а як системна частина освітнього процесу. Доцільним є введення щорічних «днів наукових публікацій» або шкільних наукових тижнів, під час яких учні презентують і публікують свої роботи.

Методичне забезпечення

Методичне забезпечення є ключовим елементом у формуванні професійної компетентності педагогів і учнів. Воно має охоплювати створення навчально-методичних пакетів із прикладами статей, алгоритмами підготовки публікацій, інструкціями з оформлення та рецензування. Доцільно впроваджувати курси або модулі з публікаційної грамотності, що поєднують теорію та практику академічного письма. Використання платформ Moodle чи Google Classroom дозволяє забезпечити дистанційну взаємодію та контроль прогресу. Особлива увага приділяється системі внутрішнього рецензування, яка формує в учнів розуміння наукової критики. Успіх методичного супроводу залежить від готовності вчителя виступати наставником, консультантом і редактором водночас.

Ефективність реалізації моделі залежить від рівня професійної підготовки педагогічних працівників. Учитель повинен не лише бути наставником у процесі створення статті, а й володіти компетентністю у сфері наукової комунікації, академічного письма, антиплагіатних стандартів та цифрових платформ публікації. Необхідною умовою є розробка системи навчально-методичного супроводу, яка містить: навчальні програми з елементами публікаційної грамотності (етика, структура наукової статті, методологія дослідження, оформлення посилань); електронні освітні курси для асинхронного й синхронного навчання з використанням платформ Moodle, Google Classroom або NEO LMS; методичні посібники та чек-листи для учнів і педагогів – алгоритми підготовки публікацій, інструкції щодо подання до журналів, приклади

оформлення статей, шаблони рецензій; систему внутрішнього рецензування: взаємна перевірка учнівських робіт, менторське рецензування вчителем, зовнішня експертиза педагогічних рад або запрошених науковців.

Методичне забезпечення має бути орієнтоване не лише на формальні вимоги публікацій, а й на розвиток навичок критичного мислення, наукової аргументації, цифрової грамотності. Використання практичних завдань і симуляцій (наприклад, «імітація подання статті до журналу») робить навчальний процес наближеним до реального наукового середовища.

Психолого-педагогічні умови

Психолого-педагогічні умови спрямовані на формування безпечного, підтримувального середовища, у якому учень може проявити себе як автор. Центральне місце займає принцип індивідуалізації – вибір теми, темпу, форми дослідження відповідно до здібностей та інтересів. Наставництво забезпечує постійний діалог між учнем і вчителем, сприяє саморефлексії та самоповазі. Позитивне підкріплення (сертифікати, публічне визнання) створює емоційно сприятливий клімат. Важливо також навчити учнів конструктивно реагувати на критику, бачити у рецензії не оцінку, а допомогу в розвитку. Такі умови забезпечують довіру, стимулюють творчість і підтримують мотивацію до пізнання.

Психологічний комфорт і внутрішня мотивація є базою публікаційної активності. Учень має відчувати, що публікаційна діяльність – це не примус, а можливість самовираження.

Саме тому публікаційна діяльність потребує психологічної підтримки учня, адже вона передбачає подолання страху публічного оцінювання, невпевненості у власних знаннях, труднощів у формулюванні ідей.

Ми можемо виокремити наступні ключові психолого-педагогічні умови:

1. Індивідуалізація навчання – добір тем відповідно до інтересів, рівня підготовки та особистих цілей учня.
2. Наставництво – постійна взаємодія учня з ментором, який не лише консультує, а й формує у вихованця відчуття професійної гідності та приналежності до наукової спільноти.
3. Підтримка внутрішньої мотивації – створення умов, де публікація сприймається не як примусова вимога, а як досягнення та привід для гордості.
4. Позитивне підкріплення – система визнання, сертифікатів, заохочень, публікацій у шкільних медіа, презентацій на «Днях науки».
5. Розвиток емоційної стійкості – навчання роботі з критикою, вміння конструктивно реагувати на рецензії та коментарі.

Реалізація зазначених умов дозволить створити довірливу атмосферу, де учні не бояться помилок і отримують підтримку під час рецензування; забезпечить індивідуалізацію навчання, надаючи свободи вибору теми, формату,

темпу роботи; впровадить системи позитивного підкріплення завдяки публічному визнанню, сертифікації, участі у конференціях.

Такі умови формують середовище довіри, де учень не боїться експериментувати, робити помилки й удосконалювати власну роботу.

Наявність цифрової інфраструктури та інформаційно-комунікаційна компетентність

Цифрова інфраструктура є матеріальною основою сучасної публікаційної діяльності. Вона охоплює забезпечення доступу до баз даних (Google Scholar, DOAJ, Scopus та ін.), використання програм для перевірки доброчесності (Unicheck, Turnitin та ін.), створення електронних архівів і репозитаріїв. Школа має впроваджувати навчання цифрової грамотності, зокрема правил цитування, оформлення метаданих, використання відкритих ліцензій. Важливим є розвиток командної роботи через онлайн-платформи – Google Docs, Padlet, Notion та ін. Таке середовище формує в учнів розуміння цифрової етики, вчить працювати у хмарних просторах і готує до участі у міжнародних наукових спільнотах.

Сучасна публікаційна діяльність неможлива без цифрової інфраструктури. Школа має забезпечити цифрове середовище, яке сприятиме не лише навчанню, а й реальному публікуванню результатів досліджень.

Основні елементи такого середовища забезпечують доступ до наукових баз даних (Google Scholar, DOAJ, Scopus, Web of Science, «Наукова періодика України»). Важливим є використання цифрових інструментів для оформлення бібліографії (Zotero, Mendeley), перевірки академічної доброчесності (Unicheck, Turnitin) та створення візуалізацій (Canva, Datawrapper).

Не тільки знання про існування сучасних Онлайн-платформи для публікацій (Open Journal Systems, шкільні вебпортали, блоги, тематичні сайти), а й активне їх використання суттєво розвиває публікаційну діяльність всіх учасників освітнього процесу.

Інтерактивні ресурси для спільної роботи (Google Docs, Padlet, Notion) також важливі і саме вони забезпечують командну взаємодію учнів і педагогів під час підготовки статей.

В результаті такої діяльності на базі навчального закладу формуються електронні архіви та репозитарії, які накопичують і систематизують учнівські роботи, створюючи відкритий банк наукових матеріалів.

Варто зазначити, що окрім технічних інструментів, важливо навчити учнів цифрової культури публікації: правильне оформлення метаданих, дотримання авторських прав, використання відкритих ліцензій (Creative Commons) та правил цитування.

Етичні та соціокультурні умови

Етична культура є основою довіри у науковому середовищі. Учні повинні

усвідомлювати значення академічної доброчесності, унікальності власного тексту, справедливого авторства. Для цього доцільно впроваджувати модулі з етики публікацій, де розглядаються реальні приклади плагіату, фальсифікацій, конфліктів інтересів. Культура чесного письма формується через обговорення моральних дилем науки та роль дослідника у суспільстві. Організація тематичних заходів – «Днів академічної доброчесності», круглих столів і тренінгів із цитування – сприяє засвоєнню цінностей відповідальності й прозорості. Такі умови виховують молоде покоління науковців, орієнтованих на етичну поведінку й повагу до інтелектуальної власності.

Важливою передумовою також є і формування етичної культури публікаційної діяльності. Учні мають розуміти принципи академічної доброчесності, чесного авторства, відмови від плагіату, поваги до інтелектуальної власності.

Тому ми рекомендуємо впроваджувати навчальні модулі з академічної етики, що включають кейси порушень, приклади доброчесної поведінки, аналіз реальних ситуацій.

Ми радимо формувати ціннісні орієнтири через обговорення моральних аспектів науки, чесності в дослідженнях, відповідальності за результати.

Ми орієнтуємо створювати модель учнівської наукової спільноти, де кожен учасник відчуває себе частиною колективу, який працює на засадах взаємоповаги, відкритості та співпраці. Організація заходів з популяризації етики публікацій (дні доброчесності, круглі столи, тренінги з цитування) можуть бути прикладами такої діяльності.

Мотиваційні умови

Мотивація та творчість є рушійними силами публікаційної активності. Освітній простір має стимулювати самостійний пошук ідей, підтримувати ініціативу учнів. Ігрові та дослідницькі формати – наукові батли, квести, творчі лабораторії – підвищують зацікавленість і допомагають розкрити потенціал. Важливо надавати можливість вибору теми та способу представлення результатів – від класичної статті до мультимедійного проєкту. Формування «траєкторії успіху» дає учням змогу бачити власний прогрес, що підсилює віру у власні сили. Мотиваційно-креативні умови перетворюють публікаційну діяльність на особистісно значущий і натхненний процес.

Освітнє середовище має надихати на творчість. І для цього важливо забезпечити свободу вибору теми, коли учень сам визначає напрям дослідження, що стимулює інтерес і внутрішню відповідальність. Використання ігрових та дослідницьких форматів (наукові квести, інтерактивні симуляції, «наукові батли»), підтримка креативного мислення через використання візуальних, мультимедійних і міждисциплінарних форматів подання результатів (постери, відео,

подкасти); формувати траєкторію успіху, коли учень бачить власний прогрес від першої статті до участі у конференціях і реальних публікацій, - все це стає не формальною вимогою, а інтелектуальною пригодою, що формує впевненість, самооцінку та відчуття досягнення.

Партнерські та мережеві умови

Партнерські зв'язки розширюють можливості учнівської наукової діяльності. Співпраця зі ЗВО, науковими установами, громадськими організаціями створює автентичне академічне середовище. Мережеві платформи, конференції, шкільні фестивалі публікацій сприяють формуванню спільноти молодих дослідників. Обмін досвідом між школами через спільні онлайн-журнали чи блоги забезпечує безперервність комунікації. Такі умови допомагають учням відчутися частиною ширшого наукового контексту, розвивають комунікативні, соціальні та цифрові компетентності. Партнерство забезпечує сталість і наступність, а також підвищує статус учнівської наукової творчості у суспільстві.

Як ми вже зазначали, важливо забезпечити інтеграцію учнівської наукової діяльності у ширший академічний простір, а саме: партнерство з науковими установами, університетами, громадськими організаціями; участь у мережевих платформах і конференціях для школярів (наприклад, «Юний дослідник» Інституту обдарованої дитини НАПН України); включення учнів у онлайн-спільноти молодих дослідників у соціальних мережах і наукових форумах; обмін досвідом між школами шляхом, наприклад, проведення міжшкільних фестивалів наукової публікації, де учні презентують свої напрацювання. Такі зв'язки сприяють формуванню наукової ідентичності, соціальної активності й комунікативних компетентностей.

Висновок. Отже, освітні умови ефективної реалізації моделі залучення учнів до публікаційної діяльності мають інтегрований характер. Вони поєднують організаційно-педагогічні, методичні, психологічні, технологічні та етичні компоненти. Створення такого середовища перетворює процес публікації з одноразової дії на сталий освітній феномен, що формує покоління молодих дослідників – відповідальних, креативних і здатних до саморозвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кочарян А. Б. Модель розвитку публікаційної діяльності юних дослідників: перспективи впровадження // Інноваційна педагогіка. – 2023. – Вип. 2(65). – С. 217–224. – Режим доступу: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/65/part_2/45.pdf.
2. Кочарян А. Б., Ковальова О. А. Організація публікаційної діяльності юних дослідників за допомогою відкритих електронних журнальних систем // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 2(85). – С. 42–50. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732119/1/IOD_285__42-50.pdf.

3. Кочарян А. Б. Особливості здійснення методичного супроводу реалізації експериментальних моделей наукової освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. – 2025. – № 1(96). – С. 63–70. – Режим доступу: <https://otr.iod.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/133/225>.
4. Малихін О. В., Арістова Н. О., Рогова В. Б. Мінімізація освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану: змішане навчання // *Український педагогічний журнал*. – 2022. – № 3. – С. 68–76. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732123/1/6.pdf>.
5. Кочарян А. Б., Ковальова О. А. Експериментальна перевірка методики впровадження «Моделі залучення учнів до публікаційної діяльності» // *Освіта та розвиток обдарованої дитини*. – 2025. – № 3(98). – С. 20–27. – Режим доступу: <https://otr.iod.gov.ua/ojs/index.php/otr/article/view/269/260>.
6. Сікалюк А. І. Аналіз сутності поняття цінність у теоретичних наукових джерелах // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. – 2014. – № 1. – С. 410–416.
7. Методичні засади залучення учнів шкіл та позашкільля до публікаційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iod.gov.ua/ua/osvitnya-diyalnist/pidvishchennya-kvalifikaciyi/3_metodichni-zasadi-zaluchennya-uchniv-shkil-ta-pozashkilliya-do-publikaciynoi-diyalnosti

Кочетова О. М.,

*практичний психолог КЗ «Харківський ліцей № 43
Харківської міської ради»,
enkochetova@gmail.com*

Синельник І. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Навчально-науковий інститут "Українська інженерно-педагогічна академія"
Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна,
irinasinelnik@karazin.ua*

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті висвітлено нові підходи до розвитку обдарованих учнів через інтеграцію в освітній процес інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовано пріоритетні напрями розвитку: підвищення рівня пізнавальної активності обдарованих учнів через збагачення уяви засобами когнітивної комп'ютерної графіки та удосконалення комунікативної компетентності через організацію спільної діяльності. Представлено авторські педагогічні практики та способи впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, когнітивна комп'ютерна графіка, креативність, обдарованість, розвиток, творча діяльність, уява.

Abstract. This study examines contemporary approaches to the development of gifted students through the integration of information and communication technologies into the educational process. Key directions of development are identified, including the enhancement of cognitive engagement through the enrichment of imagination via cognitive computer graphics and the improvement of communicative competence through structured collaborative activities. The paper presents original pedagogical practices and evidence-based strategies for implementing information and communication technologies in educational settings, contributing to the understanding of giftedness and digital learning in psychological and educational contexts.

Keywords: giftedness, development, information and communication technologies, creative activity, creativity, imagination, development, cognitive computer graphics.

Актуальність теми обумовлена трансформаційними змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві, загальними тенденціями розвитку системи освіти, потребами України у кадровому забезпеченні висококваліфікованими фахівцями, спроможними здійснювати інноваційну творчу діяльність. Стратегічним напрямом освіти має бути підвищення рівня інтелектуального та творчого розвитку населення, формування особистості, здатної до креативної діяльності, гнучкого мислення й самореалізації. Тому особливої уваги потребує питання розвитку обдарованих дітей, які, в першу чергу, будуть створювати кадровий потенціал, здатний розв'язати задачі відбудови держави. Перехід суспільства до нової фази свого розвитку – інформаційної, – що супроводжується прискореним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і проникненням їх у всі сфери буття людини, створює новий виклик для психологів та педагогів. В умовах поширення штучного інтелекту (AI), нейромереж, машинного навчання, технологій (Machine Learning) великих даних (BigData) стає необхідним переосмислення сутності обдарованості, її ознак та шляхів розвитку. Обдаровані діти вимагають підвищеної освітньої уваги та психологічного супроводу. Зокрема важливою проблемою є обґрунтування місця і ролі інформаційно-комунікаційних технологій в розвитку обдарованості, пошук ефективних способів їх впровадження в освітній процес.

Мета цього дослідження – проаналізувати особливості навчання обдарованої дитини і виявити найбільш доцільні напрями застосування інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку обдарованих учнів.

Орієнтація освітнього процесу сучасної школи на створення умов для виявлення і розвитку потенціалу кожної дитини, визнання її унікальності та індивідуальності вимагає спеціально організованої діяльності з пошуку обдарованості та її психолого-педагогічного супроводу.

Наразі обдарованість є предметом вивчення низки наук – психології, педагогіки, етики, філософії, теорії мистецтва, соціології та інших. Саме тому вона розглядається як складний багатоаспектний та багаторівневий феномен, інтегральна характеристика особистості, що включає інтелектуальні, особистісні та соціальні складники. У наукових джерелах обдарованість трактується як високий рівень розвитку індивідуальних здібностей, що забезпечує досягнення значних результатів у певній сфері діяльності [1-4]. Існують різні підходи до її класифікації: за змістом (інтелектуальна, музична, академічна, соціальна, художня, психомоторна), за рівнем прояву (здібності, обдарованість, талант, геніальність) та за широтою охоплення (загальна і спеціальна). Відповідно до сучасних наукових концепцій, розрізняють загальну та спеціальну обдарованість. Загальна обдарованість проявляється у високому рівні розвитку пізнавальних процесів, тоді як спеціальна передбачає наявність здібностей до окремих видів діяльності – художньої, математичної, спортивної тощо [2, 3]. Згідно з трикомпонентною концепцією Дж. Рензулі обдарованість виникає як поєднання інтелектуальних здібностей, креативності та мотивації до досягнення, вона формується на перетині високих розумових здібностей, творчого потенціалу та наполегливості [4].

В контексті трендів розвитку світової спільноти – інформатизації та діжіталізації всіх сфер діяльності людини, появи штучного інтелекту, прискореного розвитку технологій як в технічній, так і в соціальній сфері – пріоритетним стає розкриття творчого складника обдарованості через розвиток творчого мислення учнів. В психології та педагогіці проблеми сутності феномену творчого мислення та способи його розвитку вивчалась в різних контекстах як вітчизняними (Н. Ашаренкова, А. Діброва, Н. Карпенко, Г. Костюк, О. Латиш, В. Моляко, О. Новікова, Т. Третьяк та ін.), так і зарубіжними (K. Duncker, J. P. Guilford, K. Kirton, S. Mednick, E. Torrance) дослідниками. Визначальними ознаками творчого мислення науковці вважають: гнучкість, дивергентність, оригінальність, креативність, конвергентність, адаптивність, продуктивність, критичність, толерантність до невизначеності та ризику [1, 5, 6].

Одна з провідних проблем, що дискутується науковцями, співвідношення в структурі обдарованості природного та набутого у процесі навчання. Згідно з результатами психологічних досліджень лише 50% обдарованості обумовлені спадковими чинниками, інша половина залежить від впливу середовища [3]. Потенційна обдарованість дитини може залишитися невиявленою або нерозвиненою без сприятливого освітнього й соціального середовища. Завдання педагога полягає не лише у формуванні знань, умінь та навичок а й у створенні умов, які стимулюють творчу активність, розвивають критичне мислення, комунікативні навички та емоційний інтелект.

Досвід освітньої практики свідчить, що в межах традиційної моделі шкільного навчання, орієнтованої на «середнього» учня, учні з високими здібностями нерідко не розкривають свій потенціал повною мірою через недостатню диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу. Це актуалізує потребу у переосмисленні підходів до організації навчання та створенні сприятливих умов для забезпечення різнорівневого розвитку учнів у межах класу.

Педагогічне спостереження за обдарованими учнями та психодіагностика їх інтелектуального розвитку за методикою прогресивних матриць Равена і пізнавальної активності за методикою Б.К.Пашнєва дали можливість виявити особливості їх навчання. Академічна успішність учнів з високим рівнем IQ не завжди відповідає високим очікуванням і знаходиться на середньому та достатньому рівні, якщо рівень пізнавальної активності не дуже високий. Обдаровані учні, зазвичай, характеризуються високим рівнем когнітивної діяльності, розвинутою уявою, здатністю до логічного і абстрактного мислення, дивергентності та прагненням до інтелектуальних викликів. Але їх пізнавальні інтереси можуть відрізнятися від змісту освітніх програм та окремих дисциплін.

В реаліях сьогодення, зокрема в період воєнного стану та соціальної нестабільності, особливого значення набуває емоційний стан учнів. Згідно з нейропсихологічними дослідженнями ефективного засвоєння нової інформації неможливе без відчуття безпеки. Як зазначає Л. Ендресен, дитячий мозок здатний до ефективного навчання лише за умов емоційної рівноваги [2; 3]. Відтак, педагогічна діяльність має бути спрямована на зниження рівня тривожності, створення позитивного емоційного фону, формування позитивного образу «Я» як успішного учня, що сприяє підвищенню внутрішньої мотивації до навчання. Ще однією проблемою обдарованих учнів є недостатньо розвинена комунікативна компетентність. Тому робота з обдарованими школярами має на меті створення сприятливого психологічного мікроклімату, подолання бар'єрів у міжособистісній взаємодії та розвиток комунікативної компетентності обдарованих школярів.

Одним із ефективних шляхів підтримки обдарованих учнів та розвитку таких якостей як креативність, пізнавальна активність, комунікативна компетентність, емоційний інтелект є залучення їх до діяльності, що передбачає високий рівень інтелектуальної складності та творчості, зокрема через виконання нестандартних завдань, участь у проєктній діяльності та самостійний пошук інформації.

Через недостатню розвиненість комунікативної компетентності, інтровертність та специфіку їх пізнавальних інтересів безпосереднє залучення обдарованих дітей до групової роботи може викликати явний або прихований супротив і створювати емоційну напруженість. Для зниження психологічного навантаження та розвитку соціальної компетентності учнів доцільною є організація співпраці опосередковано, засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології, що призвели до трансформації освітнього середовища, в наслідок чого традиційні підходи потребують переосмислення, одночасно надають можливості для розв'язання зазначених проблем шляхом створення умов для реалізації потенціалу обдарованих учнів.

Спільна робота над освітніми проектами, не вимагаючи прямої взаємодії, формує здатність встановлювати ефективні стосунки, долати бар'єри у спілкуванні, визначати свою позицію в групі. Атмосфера довіри, безпеки, співпраці виникає не як сукупність штучно створених умов, а як результат набутого особистого досвіду.

З іншого боку, необхідність опановувати комп'ютерний інструментарій створює додаткове інтелектуальне навантаження, необхідне для повного розкриття потенціалу обдарованих учнів.

Практичний досвід впровадження інформаційно-комунікаційних технологій реалізується через декілька відносно незалежних підходів:

1. Міні-проекти "Творимо разом". Метою проекту є створення групою учнів спільного продукту інтелектуально-творчої діяльності – малюнка, оповідання, казки, плаката, брошури, анімації тощо. Для реалізації потрібні комп'ютерні застосунки, що дають можливість створювати контент – графічний редактор, текстовий процесор, програма верстки, програма 3D моделювання – і комп'ютерна мережа. Один з учнів починає роботу над проектом і через невеликий, заздалегідь визначений проміжок часу передає наступному учневі, який продовжує роботу, додаючи власні ідеї. Всі учні по черзі доповнюють малюнок або оповідання своїми власними доробками. Проект спрямовано на розвиток уяви, креативності та дивергентності мислення. Його особливістю є спонтанність, тема проекту заздалегідь не визначається, обговорення відбувається після завершення роботи.

2. Серія презентацій "Розширюємо коло". Метою діяльності є створення презентацій себе, іншої людини, групи. Для реалізації потрібні застосунки – програма для створення комп'ютерних презентацій (Power Point, Prezi, Canva та ін.), програма-конструктор сайтів (Wix, Tilda, Webflow, WordPress.com, Google Sites, Strikingly), мультимедійний проектор. Учні поетапно розширюють коло спілкування та презентації: самопрезентація у вигляді комп'ютерної презентації або веб-сторінки, презентація іншої людини (знайомої або незнайомої), презентація іншого учня, взаємодія в групі, презентація групи. Проект спрямовано на розвиток комунікативної компетентності обдарованих учнів.

3. Майстерня зі створення інтелект-карт. Мета проекту – створення групою учнів інтелект карти (ментальна карта, семантична карта, карта знань, майнд-меп, майнд-карти), що подає системно інформацію з певної теми. Для реалізації потрібні графічний редактор або спеціалізована програма для створення

ментальних карт, хмарне сховище, що надає можливість одночасно працювати над документом декільком користувачам (GoogleDisk) або хмарний сервіс для спільної роботи (Miro). Учні разом створюють систематизовану інформацію щодо певного питання або теми, одночасно додаючи елементи ментальної карти. Проект спрямовано на розвиток системного мислення.

4. Проект «Зробимо видимим невидиме». Мета проекту створення візуалізацій для наукових понять, складних об'єктів, феноменів, абстрактних концептів, математичних закономірностей засобами когнітивної комп'ютерної графіки, що є унікальним інструментом для інтеграції знань з різних галузей (математика, природничі науки, ІКТ) та стимулювання глибокої наукової уяви. Для реалізації проекту потрібні програми для розроблення складних графічних моделей, створення тривимірних об'єктів та динамічних симуляцій, опрацювання числових даних. Учні розроблюють власні моделі та створюють естетично привабливі візуалізації, що відбивають сутність реальних процесів, явищ, залежностей. Проект спрямовано на залучення учнів до дослідницько-творчої діяльності, активізацію пізнавальної мотивації, розвиток навичок аналітичної роботи з даними, інтерпретації складної інформації та пошуку нестандартних рішень [7, 8].

Висновки. Розвиток обдарованої дитини має відбуватися на засадах системності, що передбачає інтеграцію педагогічного впливу, психологічної підтримки та освітнього середовища, яке відповідає вимогам сьогодення. Використання запропонованих підходів у роботі з обдарованими дітьми дозволяє створити для них інтелектуально насичене та емоційно комфортне освітнє середовище, у якому розвиваються їхні унікальні пізнавальні та творчі здібності. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес відповідає принципам діяльнісного підходу і є особливо перспективним у контексті індивідуалізації навчання та розвитку обдарованості. Це створює умови для реалізації потенціалу талановитих учнів і готує їх до втілення нових ідей, рішень і технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа. 1989. 608 с.
2. Бартош О.П. Багатофакторні моделі обдарованості. - Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2022. - № 80, Т. 1. – с. 16 – 23.
3. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. – 176 с.
4. Renzulli J.S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Creative Productivity. In: Sternberg R.J. and Davidson J.E. (eds.) Conceptions of Giftedness. New York : Cambridge University Press, 1986. P. 53–92.

5. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.
6. Психологічні проблеми творчості: матеріали XXIV Міжнародної наукової психологічної конференції, 24 червня 2024 року / за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 239 с.
7. Синельник І. Навчання когнітивної комп'ютерної графіки в процесі викладання курсу фізики. Матеріали X Міжнародної наукової-практичної конференції «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку», присвяченої пам'яті член-кореспондента НАПН України Віктора Сидоренка (24 лютого 2024 року) / за заг. ред. Д. Кільдерова, В. Харламенко. Київ, 2024. с. 503 – 505.
8. Кочетова О., Синельник І. Розвиток творчого мислення учнів засобами когнітивної комп'ютерної графіки. – Матеріали XI Міжнародної наукової-практичної конференції «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку», присвяченої пам'яті член-кореспондента НАПН України Віктора Сидоренка (1 березня 2025 року) – Київ, 2025.- С. 552 – 556.

Кривобок Г. І.,
викладач ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ»,
galinakryvoboka@gmail.com

Шаргородська Н. Б.,
викладач ВСП «Вінницький фаховий коледж НУХТ»,
nbshargorodska@gmail.com

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «КОМП'ЮТЕРНА ІНЖЕНЕРІЯ» ЗАСОБАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті розглянуто питання розвитку обдарованості студентів спеціальності «Комп'ютерна інженерія» засобами штучного інтелекту. Проаналізовано сучасні тенденції використання інтелектуальних технологій у освітньому процесі, їх потенціал для індивідуалізації навчання, стимулювання дизайн-мислення та формування дослідницьких навичок. Визначено, що впровадження сервісів штучного інтелекту сприяє розвитку технічної обдарованості, логічного та аналітичного мислення студентів. Особлива увага приділена педагогічним умовам ефективного використання інструментів ШІ для підтримки інтелектуального потенціалу обдарованої молоді. Зроблено висновок, що інтеграція ШІ в освітній процес створює сприятливе середовище для самореалізації, наукових пошуків і професійного становлення майбутніх фахівців у галузі комп'ютерної інженерії.

Ключові слова: обдарованість студентів, штучний інтелект, комп'ютерна інженерія, інтелектуальні технології, індивідуалізація навчання, дизайн-мислення, творчий розвиток.

The article examines the development of giftedness among students majoring in Computer Engineering through the use of artificial intelligence tools. The study

analyzes modern trends in the application of intelligent technologies in education, highlighting their potential for learning individualization, creative thinking stimulation, and the formation of research competencies. It is determined that the implementation of AI services contributes to the development of technical giftedness, logical and analytical thinking of students. Particular attention is paid to the pedagogical conditions for the effective use of AI instruments to support the intellectual potential of gifted youth. The article concludes that the integration of AI into the educational process creates a favorable environment for self-realization, research activity, and professional development of future computer engineers.

Keywords: student giftedness, artificial intelligence, computer engineering, intelligent technologies, personalized learning, creative development.

Одним із ключових завдань сучасної вищої освіти є виявлення та розвиток обдарованості студентської молоді. Під обдарованістю в освіті розуміють інтегральну характеристику особистості, яка визначає можливості досягати високих результатів у певному виді діяльності завдяки поєднанню інтелектуальних, творчих та мотиваційних якостей. У XXI столітті особливе значення набуває використання цифрових технологій, серед яких важливе місце займають системи штучного інтелекту (ШІ).

Метою даної статті є обґрунтування ролі засобів штучного інтелекту у процесі розвитку обдарованості студентів та визначення їх освітнього потенціалу.

Розвиток обдарованості передбачає створення таких умов в освіті, які сприяють формуванню індивідуальних траєкторій навчання, стимулюванню пізнавальної активності та підтримці креативного мислення. Науковці зазначають, що однією з провідних характеристик обдарованої особистості є здатність до творчої діяльності, генерування нових ідей та інтеграції знань з різних галузей. У контексті цифровізації освіти доцільним є впровадження інноваційних технологій, зокрема систем штучного інтелекту, які дозволяють забезпечити індивідуалізацію та диференціацію освітнього процесу.

Засоби штучного інтелекту можна розглядати як ефективний інструмент розвитку обдарованості студентів за такими напрямками:

- адаптивне навчання, освітні платформи на основі ШІ формують індивідуальні траєкторії навчання, враховуючи темп та стиль засвоєння матеріалу;
- діагностика здібностей, аналітичні системи дозволяють виявляти схильності студентів до різних видів діяльності та прогнозувати напрями їхнього професійного розвитку;
- розвиток креативності, генеративні моделі виступають засобом стимулювання творчості та створення нових освітніх продуктів.
- симулятивне навчання, віртуальні лабораторії та симулятори на базі ШІ надають можливість відпрацьовувати практичні навички у безпечних умовах;

- міждисциплінарна інтеграція, ШІ стимулює формування комплексного мислення, необхідного для роботи у сучасному науково-технічному середовищі.

Наведемо конкретні приклади сервісів штучного інтелекту, які можна використовувати для розвитку обдарованості студентів спеціальності **Комп'ютерна інженерія**:

1. Для розвитку алгоритмічного та інженерного мислення:

- **GitHub Copilot** – допомагає студентам швидше писати код, підказує оптимальні рішення, розвиває навички програмування;
- **Kaggle** – онлайн-платформа для участі у змаганнях з машинного навчання, що формує дослідницькі та аналітичні здібності;
- **Deepnote / Jupyter AI** – інтерактивні середовища для аналізу даних і створення AI-проектів, що стимулюють науково-дослідницьку діяльність.

2. Для розвитку творчості та дизайн-мислення:

- **Runway ML** – створення генеративних відео та зображень, що розвиває креативне застосування ШІ у мультимедіа;
- **Figma + AI-плагіни** – автоматизоване створення інтерфейсів, UX/UI-дизайну;
- **ChatGPT (GPT-5)** – як інструмент для генерації ідей, сценаріїв, пояснень складних технічних понять.

3. Для навчання та саморозвитку:

- **Coursera / edX з AI-трекінгом прогресу** – платформи, які персоналізують навчання завдяки алгоритмам ШІ;
- **Quizlet з AI** – генерація адаптивних тестів та флеш-карт для глибшого засвоєння матеріалу;
- **Elicit.org** – сервіс для дослідницької роботи з науковими статтями, що розвиває науково-дослідні компетентності.

4. Для командної роботи та розвитку soft skills:

- **Miro + AI** – спільна візуалізація ідей з підтримкою інтелектуальних підказок;
- **Notion AI** – організація навчальних і дослідницьких проєктів із генерацією підсумків, планів, документів;
- **Slack AI** – для ефективної комунікації у студентських командах.

5. Для створення інноваційних рішень:

- **Hugging Face** – репозиторій моделей штучного інтелекту, де студенти можуть експериментувати з NLP, CV, ML-моделями;
- **OpenAI API** – інтеграція генеративних моделей у власні стартапи чи навчальні проєкти;
- **IBM Watson Studio** – платформа для побудови інтелектуальних систем і аналізу великих даних.

Ці сервіси сприяють розвитку **технічної обдарованості** (програмування, AI-розробка, аналітика), **креативності** (створення нових рішень, дизайн), а також **дослідницької роботи** (робота з даними, наукові проекти).

Більш детально розглянемо розвиток дизайн-мислення. Для студентів спеціальності «Комп'ютерна інженерія» інтеграція дизайн-мислення у вивчення спеціалізованих дисциплін є ключовою. Це дозволяє їм вийти за межі теоретичних знань і застосувати їх на практиці, створюючи реальні продукти, що відповідають потребам ринку.

Наведемо приклад застосування дизайн-мислення при вивченні дисципліни "Організація баз даних та знань" відповідно до етапів: на першому етапі емпатії студентам дається завдання дослідити реальні потреби користувачів, які взаємодіють з базами даних, прикладом може бути те, що студенти проводять опитування або інтерв'ю з медичними працівниками, щоб з'ясувати, як вони використовують медичну інформаційну систему. Це допоможе зрозуміти, що саме потрібно зберігати, як швидко має відбуватись пошук тощо.

Другий етап, який передбачає визначення проблеми, студенти формулюють проблему: «Користувачі втрачають час, бо не можуть швидко знайти потрібну медичну картку пацієнта за симптомами, а не за точним діагнозом». Під час третього етапу – генерації ідей студентам можна дати завдання: придумати способи організації та зберігання даних, які б вирішували реальну проблему. Прикладом реального кейсу є те, що студенти пропонують використовувати семантичне структурування або теги симптомів, щоб знаходити записи не лише за полем "діагноз", а й за ознаками (наприклад, "висока температура", "біль у грудях"). При виконанні четвертого етапу прототипування, студентам пропонується завдання: створення схеми структури бази даних: таблиці «Пацієнти», «Симптоми», «Прив'язка симптомів до пацієнтів». Під час тестування, п'ятого етапу, як приклад, студенти пропонують протестувати прототип на викладачеві або запрошеному користувачеві, який намагається знайти записи за заданими критеріями. Аналізують, чи був запит зручним, чи знайшли те, що шукали.

Застосування дизайн-мислення при вивченні "Організації баз даних та знань" перетворює дисципліну з чисто технічної на практично орієнтовану, що виховує фахівців, які можуть не лише проєктувати ефективні бази даних, а й створювати рішення, що відповідають реальним потребам та вирішують проблеми користувачів. Це дозволяє студентам бачити більшу картину та зрозуміти вплив їхніх технічних рішень на реальних людей.

Наведемо приклади застосування дизайн-мислення на кожному етапі при вивченні дисципліни «Вебтехнології та вебдизайн»: на етапі емпатії студенти проводять інтерв'ю з користувачами або створюють опитувальник для вивчення,

як люди користуються сайтами освітніх платформ, онлайн-магазинів, місцевих новин тощо. При проходженні другого етапу – визначення проблеми, студенти на основі зібраних даних, повинні чітко сформулювати головну потребу або проблему, наприклад, що потрібен інтуїтивно зрозумілий інтерфейс з акцентом на головну інформацію. Під час генерування ідей, у студентів є завдання: знайти якомога більше варіантів вирішення проблеми, наприклад: створити сайт з адаптивним головним екраном, що змінюється залежно від ролі користувача (студент, батьки, викладач), або створити чатбота, який допоможе знайти потрібний розділ. Метою четвертого етапу є: створити макет або прототип сайту, як приклад: студенти розробляють прототип сайту бібліотеки коледжу, з пошуком за жанром, автором, класом і інтеграцією з Google Sheets або Firebase.і на етапі тестування, метою є отримати зворотний зв'язок і вдосконалити продукт. Після цього студенти аналізують відгуки й доопрацьовують інтерфейс.

Підхід до навчання із застосуванням методології дизайн-мислення не тільки формує технічні навички, а й виховує м'які навички (soft skills): командну роботу, критичне мислення, орієнтацію на користувача.

Розвиток дизайн-мислення у студентів, що навчаються за фахом Комп'ютерна інженерія приносить численні переваги, зокрема такі як:

- створення інноваційних рішень, тобто замість повторення існуючих підходів, студенти навчаються генерувати унікальні та ефективні ідеї;
- збільшення емпатії до користувачів, таким чином майбутні фахівці краще розуміють, для кого вони створюють продукти, що призводить до більш зручних та затребуваних рішень;
- розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей, це пояснюється тим що процес дизайн-мислення вимагає постійного аналізу інформації та переосмислення підходів;
- покращення навичок командної роботи та комунікації, тобто ітеративний характер дизайн-мислення вимагає активної взаємодії та обміну ідеями;
- підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, це зумовлено тим, що роботодавці все більше цінують фахівців, які можуть не лише кодувати, а й мислити стратегічно, вирішувати проблеми та створювати цінні продукти.

Штучний інтелект є перспективним засобом розвитку обдарованості студентів, оскільки дозволяє реалізувати індивідуалізоване навчання, стимулювати креативність та забезпечувати багатовекторний розвиток особистості. Впровадження штучного інтелекту в освітній процес за фахом Комп'ютерна інженерія – це не просто модернізація, а стратегічна необхідність. Використовуючи ІІІ-сервіси для персоналізації, прискорення досліджень та стимулювання креативності, ми можемо максимально розкрити потенціал

обдарованих студентів, виховуючи не просто кваліфікованих фахівців, а інноваторів, здатних формувати технологічне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар, О. І. Розвиток обдарованості студентів у закладах вищої освіти: теоретико-методичні аспекти. Освітній дискурс, 2021, № 3, с. 45–52.
2. Гуменюк, О. М. Формування творчої обдарованості студентів технічних спеціальностей засобами інформаційних технологій. Інформаційні технології і засоби навчання, 2022, Т. 88, № 6, с. 123–134.
3. Поліщук, О. В., Коваль, В. П. Використання технологій штучного інтелекту у професійній підготовці фахівців ІТ-галузі. Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2023, № 2, с. 87–93. Режим доступу: <https://visnyk.vntu.edu.ua>

Кривой О. Ф.,

учитель української мови та літератури
Ізмаїльська гімназія № 2 з початковою школою
Ізмаїльського району Одеської області,
oksana.florinovna@gmail.com

РОЗУМІННЯ ОБДАРОВАНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НЕСВІДОМОГО

«Досвід – це не те, що відбувається з вами, це те,
що ви робите з тим, що відбувається з вами»
Ісаак Ньютон

Анотація. Проблема обдарованості людини завжди привертала увагу науковців, адже саме вона лежить в основі розвитку науки, мистецтва та культури. Пошук джерел таланту та творчої активності часто виходив за межі традиційних уявлень про раціональне мислення. Одним із найцікавіших напрямів стала інтерпретація обдарованості крізь категорію несвідомого – прихованого рівня психіки, який визначає символічне мислення, інтуїцію та натхнення. Метою статті є аналіз підходів провідних мислителів (З. Фрейд, К.-Г. Юнга, А. Бергсона та інших) до вивчення обдарованості через феномен несвідомого.

Ключові слова. Несвідоме. Обдарованість. Геніальність. Талант.

Дослідження феномену обдарованості людини неможливе без звернення до філософсько-психологічної категорії несвідомого, адже творчість, інтуїція та нестандартне мислення часто народжуються з тих шарів психіки, що не підлягають повному контролю свідомості.

1. **З. Фрейд:** сублімація як механізм обдарованості. Засновник психоаналізу Зигмунд Фрейд (1856–1939) пов'язував походження творчості з діяльністю несвідомого. У працях «Тлумачення сновидінь» (1900) та «Поет і фантазування»

(1908) він стверджував, що витoki обдарованості криються у сублімації – перетворенні несвідомих потягів на соціально значущу діяльність. Творчість, за Фрейдом, є символічною реалізацією витіснених бажань. Саме тому митець або науковець здатний відкрити те, що приховано для буденної свідомості.

2. **К.-Г. Юнг**: архетипи як джерело творчого процесу. Учень і критик Фрейда, Карл-Густав Юнг (1875–1961), розвинув іншу концепцію. Він увів поняття колективного несвідомого – рівня психіки, спільного для всього людства, що містить універсальні символи та архетипи. На думку Юнга, обдарованість і геніальність полягають у здатності особистості «вести діалог» з архетипами та відображати їх у творчості. Таким чином, творчий акт є не лише індивідуальним процесом, а й виявом колективних смислів і досвіду.

3. **А. Бергсон**: інтуїція та життєвий порив. Французький філософ Анрі Бергсон (1859–1941) у книзі «Творча еволюція» (1907) висунув ідею, що джерело обдарованості не обмежується інтелектом. Він акцентував на ролі інтуїції – особливого різновиду «несвідомого знання», яке відкриває доступ до «життєвого пориву» (*élan vital*). Обдарованість, за Бергсоном, є проривом інтуїтивного осягнення світу, яке не піддається логічному аналізу, але веде до нових відкриттів у науці та мистецтві.

4. Подальший розвиток ідей Фрейда та традицій Юнга надихнули багатьох послідовників:

- **Роберто Ассаджіолі** (1965) у теорії психосинтезу розглядав несвідоме як простір потенційних ресурсів особистості, де криється творчий потенціал.
- **Еріх Фромм** (1951) аналізував уяву, сни та символіку як інструменти пізнання, що безпосередньо впливають на креативність.
- **Абрахам Маслоу** (1968) описував «пікові переживання», під час яких людина досягає інтеграції свідомого і несвідомого, що стає основою творчого акту.

У сучасних дослідженнях обдарованості (Савенков, 2014; Torrance, 2008) підкреслюється, що креативність неможливо пояснити лише інтелектуальними здібностями: вона обумовлена глибинними, часто несвідомими механізмами психіки.

Отже, аналіз філософсько-психологічних концепцій дозволяє зробити висновок, що:

1. Несвідоме є універсальним джерелом обдарованості, яке проявляється у вигляді сублімації (Фрейд), архетипічної символіки (Юнг) та інтуїції (Бергсон).

2. Подальші дослідження (Ассаджіолі, Фромм, Маслоу) доводять, що творчість розкривається там, де свідомість взаємодіє з глибинними пластами психіки.

3. Сучасна педагогіка обдарованості повинна враховувати не лише інтелектуальний рівень, а й несвідомі ресурси особистості, що визначають здатність до креативного самовираження.

Спробуємо геніальність Ісаака Ньютона розглянути крізь призму різних психологічних концепцій несвідомого. Геніальність Ісаака Ньютона, одного з найвизначніших учених в історії людства, завжди привертала увагу філософів, психологів та культурологів. Питання про джерела його обдарованості, виняткової інтелектуальної продуктивності та здатності до наукових проривів нерозривно пов'язане з феноменом несвідомого. Аналізуючи наукову творчість Ньютона крізь концепції З. Фрейда, К.-Г. Юнга, А. Бергсона, Р. Ассаджіолі, Е. Фромма та А. Маслоу, ми отримуємо цілісніше бачення того, як несвідоме впливає на формування таланту і генія.

Фрейд: несвідоме як джерело сублімації. З. Фрейд вважав, що витoki творчості криються у несвідомих потягах, які сублімуються в інтелектуальну діяльність. У випадку Ньютона наукові відкриття можна тлумачити як результат потужної енергії несвідомого, спрямованої не на задоволення інстинктів, а на пошук універсальних законів природи. Як зазначав А. Ейнштейн: «Дотепер не вдалося замінити єдину концепцію світу Ньютона іншою, настільки ж всеосяжною єдиною концепцією. Але те, що ми отримали дотепер, було неможливо одержати без системи Ньютона». Наполегливість і самозаглибленість Ісаака Ньютона в наукову працю – прояв сублімації несвідомих імпульсів у творчість.

Юнг: архетипи і колективне несвідоме. К.-Г. Юнг пояснив би геніальність Ньютона впливом колективного несвідомого та архетипів. Прагнення Ньютона до системності та гармонії у Всесвіті можна розглядати як втілення архетипу «Великого Мудреця» або «Творця». (Жозеф Луї Лагранж зазначив: «Існує лише один Всесвіт, який потрібно пояснити, – тому ніхто вже не зможе повторити діяння Ньютона, найщасливішого з усіх смертних»). Його відкриття універсальних законів тяжіння відображає глибинну потребу людства в упорядкуванні хаосу та знаходженні смислу в природних явищах.

Бергсон: інтуїція як інструмент осягнення. А. Бергсон наголошував на інтуїції як формі несвідомого пізнання, що дозволяє проникати у «тривалість» буття. Саме інтуїтивний прорив Ньютона, пов'язаний із відкриттям закону всесвітнього тяжіння, можна розглядати як акт інтелектуальної інтуїції, що виходить за межі логічних конструкцій. Несвідоме тут постає як джерело творчого осягання.

Ассаджіолі: синтез свідомого та надсвідомого. Р. Ассаджіолі у своїй психосинтетичній концепції розглядав творчість як результат взаємодії свідомого «Я» з надсвідомим. Обдарованість Ньютона в такому контексті – це не лише інтелектуальна праця, а й вихід на рівень надсвідомих інсайтів, які відкривають нові горизонти знання. Його здатність поєднувати математику, фізику, філософію та богослов'я свідчить про гармонізацію різних рівнів

психіки. От що писав у 1703 році в одному з листів Локк: «**Ньютон** дійсно чудовий учений і не тільки завдяки своїм разючим досягненням у математиці, і у теології, і завдяки своїм знанням Священного Писання, у чому мало хто може з ним зрівнятися».

Фромм: продуктивна орієнтація особистості. Е. Фромм трактував обдарованість як прояв «продуктивної орієнтації» особистості – здатності використовувати свої сили для творення нового. Ньютон постає як особистість, яка обрала шлях продуктивної діяльності, уникаючи деструктивності. (За словами А. Ейнштейна, " Ньютон був першим, хто спробував сформулювати елементарні закони, які визначають часовий хід широкого класу процесів у природі з високим ступенем повноти і точності" і "... зробив своїми працями глибокий і сильний вплив на весь світогляд в цілому"). Його несвідоме виступає тут внутрішнім резервуаром енергії, спрямованої на пізнання і вдосконалення світу.

Маслоу: самоактуалізація та «пікові переживання». А. Маслоу бачив у геніїв приклад самоактуалізації людини, яка реалізує свій потенціал повністю. Для Ньютона несвідоме було джерелом «пікових переживань» – моментів осяяння і натхнення, коли відкриття народжувалося як внутрішнє одкровення. Його наукова діяльність – це приклад втілення вищих потреб, зокрема потреби у пізнанні та сенсі.

На статуї, спорудженої Ньютону в 1755 р. в Трініті-коледжі, висічені вірші з Лукреція :

Qui genus humanum ingenio superavit (Розумом він перевершував рід людський)

Сам Ньютон оцінював свої досягнення більш скромно:

Не знаю, як мене сприймає світ, але сам собі я здаюся тільки хлопчиком, що грає на морському березі, який розважається тим, що час від часу відшукує камінчик більш строкатий, ніж інші, або гарну черепашку, в той час як великий океан істини розстеляється переді мною недослідженим.

Оригінальний текст (Англ.)

I know not what I appear to the world, but to myself I seem to have been only like a boy playing on the sea-shore, and diverting myself in now and then finding a smoother pebble or a prettier shell, whilst the great ocean of truth lay all undiscovered before me.

Quotations by Isaac Newton

Висновки. Геніальність Ньютона, розглянута крізь призму різних психологічних концепцій несвідомого, демонструє багатовимірність феномена обдарованості. Несвідоме постає як потужне джерело творчої енергії, інтуїтивних відкриттів і життєвої реалізації. У працях Фрейда, Юнга, Бергсона,

Ассаджіолі, Фромма та Маслоу ми бачимо різні інтерпретації, але всі вони сходяться в одному: обдарованість Ньютона – це результат глибинної взаємодії свідомого й несвідомого, що дозволило йому змінити уявлення людства про Всесвіт.

Напис на могилі Ісаака Ньютона

Оригінал (латинською):

Hic depositum est quod mortale fuit
Isaaci Newtoni.

Qui animi vi prope divinâ, primus
demonstravit, motuum et figurarum
planetarum causas, Cometarum semitas,
Oceani aestus, et, quod mortales longe
lateque admirantur, colorum
proprietas.

Diligens, sagax, acerrimus, naturae,
antiquitatis, sacrae scripturae vindex,
gloriam Dei ex operibus demonstravit,
suamque mortalitatem studiis
prosecutus est.

Sit terra levis!

Natus 25 Decembris 1642,

Obiit 20 Martii 1726/7.

Переклад українською:

Тут спочиває те, що було смертним
у Ісаакові Ньютоні.

Він, майже божественною силою
розуму, першим показав причини рухів
і форм планет, шляхів комет, припливів
океану, і – що викликає подив у
смертних – властивості світла й
кольорів.

Пильний, проникливий, надзвичайно
гострий розумом, дослідник природи,
давнини та Святого Письма, він довів
славу Бога своїми працями і своїми
дослідженнями звеличив людство.

Хай буде земля йому легкою!

Народився 25 грудня 1642 р.

Помер 20 березня 1726/27 р.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Freud S. Der Dichter und das Phantasieren. – Wien, 1908 (укр. переклад: Фрейд З. Поет і фантазування. – К.: Основи, 1991).
2. Jung C. G. Archetypes and the Collective Unconscious. – Princeton: Princeton University Press, 1994.

Крікунова Євгенія Вікторівна,

учитель початкових класів

КЗ «Харківський ліцей № 141 Харківської міської ради»,

evgeniakrikunova@protonmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ ТА ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОСТІ

У публікації розглядаються новітні технології, які відіграють ключову роль у дослідженні та розвитку обдарованості в глобальному освітньому просторі. Автор аналізує сучасні підходи до виявлення та підтримки обдарованих учнів, акцентуючи увагу на інтеграції цифрових інструментів, таких як штучний інтелект, онлайн-курси, віртуальні лабораторії та ігрові платформи. Дослідження демонструє, як технології сприяють персоналізації навчання,

забезпечуючи доступ до ресурсів, що відповідають індивідуальним потребам учнів. Особливу увагу приділено впливу технологій на розвиток критичного мислення, креативності та співпраці серед учнів.

The publication examines the latest technologies that play a key role in the study and development of giftedness in the global educational space. The authors analyze modern approaches to identifying and supporting gifted students, focusing on the integration of digital tools such as artificial intelligence, online courses, virtual laboratories and gaming platforms. The study demonstrates how technologies contribute to the personalization of learning, providing access to resources that meet the individual needs of students. Particular attention is paid to the impact of technologies on the development of critical thinking, creativity and collaboration among students.

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом новітніх технологій, що, в свою чергу, впливає на всі сфери життя, включаючи освіту. Обдарованість учнів – це важлива складова успіху будь-якої нації, і тому дослідження та розвиток цієї обдарованості є актуальним завданням для освітніх установ. У цій доповіді ми розглянемо, як новітні технології сприяють виявленню, розвитку та підтримці обдарованих дітей у світовому освітньому просторі.

Вроджена («актуальна») обдарованість – це особливий стан індивіда, який характеризується насамперед активністю, швидкістю сприймання і переробки інформації, пошукової поведінки водночас із сильною індивідуалізацією (спеціалізацією) цих процесів бо здібні інакше відображають світ, його логіку та ін. Спеціалісти до цього аспекту обдарованості включають й природні здібності. [1].

Виявлення ступеня обдарованості учнів передбачає аналіз даних. Використання великих даних та аналітики для виявлення талантів серед учнів. Це може включати моніторинг успішності, участі у позакласних заходах та інших показників. Онлайн - тестування: Розробка інтерактивних платформ для оцінювання здібностей дітей у різних сферах (математика, мова, творчість).

Новітні технології створюють безліч можливостей для розвитку обдарованості в початковій школі. Вони дозволяють не лише виявляти таланти, а й забезпечувати індивідуальний підхід до навчання, що є критично важливим для формування успішної особистості. Важливо, щоб освітні установи активно впроваджували ці технології, забезпечуючи при цьому належну підготовку педагогічного складу.

Сучасні технології дозволяють аналізувати великі обсяги даних про учнів, їх успіхи та інтереси. За допомогою алгоритмів машинного навчання можна виявити патерни, які вказують на обдарованість.

Тестування та оцінювання: Інтернет-платформи пропонують різноманітні тести та онлайн-інструменти для виявлення здібностей учнів. Це може бути як стандартне тестування, так і креативні завдання.

Штучний інтелект (ШІ)[2] в останні роки став невід'ємною частиною нашого життя, впливаючи на різні сфери, зокрема освіту. Однією з найважливіших задач сучасної освіти є виявлення та розвиток обдарованості учнів. У цій доповіді ми розглянемо, як ШІ може допомогти в дослідженні обдарованості, а також у її розвитку та підтримці.

Аналіз даних: ШІ здатен обробляти великі обсяги даних про учнів, їхні успіхи, інтереси та поведінку. Це дозволяє виявляти патерни, які можуть свідчити про наявність обдарованості.

Діагностичні інструменти: За допомогою алгоритмів машинного навчання можна створювати адаптивні тести, які дозволяють більш точно оцінити здібності учнів у різних сферах.

Персоналізоване навчання: ШІ може адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби учнів, пропонуючи матеріали та завдання відповідно до їхніх здібностей і інтересів. Це дозволяє забезпечити більш ефективне навчання.

Віртуальні наставники: Інтелектуальні системи можуть виступати в ролі віртуальних наставників, які допомагають учням у вирішенні складних завдань, надають рекомендації та підтримують їх у процесі навчання.

Гейміфікація навчання: Використання елементів гри у навчальному процесі за допомогою ШІ може стимулювати інтерес до навчання та розвиток креативності.

Соціальні платформи: ШІ може сприяти створенню онлайн-спільнот для обдарованих учнів, де вони можуть ділитися досвідом, отримувати підтримку та взаємодіяти з однодумцями.

Моніторинг прогресу: Штучний інтелект може аналізувати успіхи учнів у реальному часі, що дозволяє вчителям і батькам своєчасно реагувати на зміни в навчанні і надавати необхідну підтримку.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для дослідження, розвитку й підтримки обдарованості учнів. Він дозволяє більш точно виявляти таланти, адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби та забезпечувати підтримку учням у їхньому розвитку. Однак важливо пам'ятати про виклики та етичні аспекти використання технологій у освіті.

При використанні ШІ потрібно дотримуватися таких рекомендацій

1. Інтегрувати новітні технології в освітній процес з урахуванням потреб учнів.
2. Забезпечити доступ до технологій для всіх категорій учнів.
3. Розвивати критичне мислення та медіа-грамотність серед учнів для ефективного використання технологій.

Інтерактивні платформи забезпечують захоплюючий і ефективний спосіб розвитку обдарованості в початковій школі. Вони дозволяють дітям навчатися у своєму темпі, заохочують до творчості і співпраці, а також допомагають вчителям адаптувати навчальний процес до потреб кожного учня. Важливо вибирати платформи, які відповідають освітнім цілям і потребам учнів.

Khan Academy [3]: Пропонує безкоштовні курси з математики, науки, мистецтва та інших предметів, які можна адаптувати під рівень знань учнів.

Coursera[4] для дітей: Деякі курси на цій платформі можуть бути адаптовані для молодших учнів, зокрема в STEM-дисциплінах. Coursera, edX та Khan Academy, надають доступ до курсу з різних дисциплін, що дозволяє учням розвивати свої інтереси та здібності в зручному форматі.

Свою нішу у підготовці обдарованих дітей давно посіли ігрові платформи:

- Prodigy Math [5]: Інтерактивна гра, яка допомагає учням покращити свої математичні навички через захоплюючі ігрові елементи.
- Scratch [6]: Платформа для навчання основам програмування через створення анімацій та ігор, що стимулює креативність та логічне мислення.
- Платформи для проектного навчання
- Tinkercad [7]: Інструмент для 3D-моделювання, який дозволяє дітям створювати свої проекти, що розвиває просторове мислення та інженерні навички.
- Google Classroom [8]: Платформа, яка дозволяє вчителям організовувати проекти, завдання та співпрацю між учнями.
- Віртуальні лабораторії та симуляції, дозволяють учням експериментувати та досліджувати без обмежень фізичного простору.
- PhET Interactive Simulations [9]: Платформа, що пропонує інтерактивні симуляції з фізики, хімії та біології, що допомагає учням зрозуміти складні концепції через експерименти.
- Labster [10]: Віртуальні лабораторії, які дозволяють учням проводити наукові експерименти в безпечному середовищі.

Соціальні платформи для співпраці:

- Padlhet [11]: Інструмент для спільної роботи, де учні можуть ділитися ідеями, ресурсами та проектами в інтерактивному форматі.
- Flipgrid [12]: Платформа для відеобговорень, яка дозволяє учням ділитися своїми думками та проектами через короткі відео.

Платформи для розвитку критичного мислення:

- Mystery Science [13]: Пропонує інтерактивні уроки з науки, які спонукають учнів до дослідження та критичного мислення.
- Critical Thinking Co [14]: Ресурси для розвитку навичок критичного мислення через різноманітні вправи та завдання.

Мобільні додатки:

- Duolingo [15]: Додаток для вивчення мов, який може бути корисним для розвитку мовних навичок у дітей.
- BrainPOP [16]: Додаток з освітніми відео та інтерактивними завданнями з різних предметів.

Одним із найважливіших аспектів у виявленні обдарованості учнів є їх підтримка. А саме...

- Індивідуалізований підхід: Новітні технології дозволяють створювати адаптивні навчальні програми, які враховують індивідуальні потреби та можливості кожного учня.
- Спільноти та мережі: Соціальні мережі та онлайн-форуми надають можливість обдарованим учням спілкуватися, ділитися досвідом та отримувати підтримку від однодумців з усього світу.

Також ми маємо бути готовими до викликів та перспектив.

Цифровий розрив: Необхідно враховувати, що не всі учні мають рівний доступ до новітніх технологій. Це може створити нерівність у можливостях розвитку обдарованості.

Психологічні аспекти: Використання технологій може призвести до перевантаження інформацією або залежності від гаджетів, що потребує уваги з боку педагогів і батьків. **Конфіденційність даних:** Використання технологій в освіті потребує уважного ставлення до захисту особистих даних учнів. Важливо забезпечити їхню конфіденційність та безпеку. **Залежність від технологій:** Необхідно знайти баланс між використанням технологій та традиційними методами навчання, щоб уникнути надмірної залежності від гаджетів.

Новітні технології відкривають безліч можливостей для дослідження та розвитку обдарованості учнів у світовому освітньому просторі. Вони дозволяють виявляти таланти, адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби та забезпечувати підтримку обдарованим дітям. Однак важливо пам'ятати про виклики, які супроводжують цю трансформацію, і працювати над їх подоланням для створення рівних умов для всіх учнів. Важливо, щоб освітні установи активно впроваджували ці технології, забезпечуючи при цьому належну підготовку педагогічного складу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. uk.wikipedia.org/wiki/Обдарованість
2. <https://support.google.com/websearch/answer/13954172?hl=uk>
3. <https://uk.khanacademy.org/kids>
4. <https://www.coursera.org/learn/the-making-of-modern-ukraine-ua>
5. https://play.google.com/store/apps/details/Prodigy_Math_Game?id=com.prodigygame.prodigy&hl=uk
6. https://itfuture.online/uk/scratch-programuvannya-dlya-ditej-najkrashhyj-start?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Performance_Max_Programuvannya_dlya_ditey&gad_source=1&gad_campaignid=23099319022&gbraid=0AAAAACd1ER65kMPg57vmDEFq_1n_MpyUS&gclid=Cj0KCQjwo63HBhCKARIsAHOHV_U4kl5RWaf6IYNpIyRL5oWTNblLn3CymS0RBUj2MZ_ZK7WUkZXrisoaAmTAEALw_wcB
7. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tinkercad.www.twa&hl=uk>
8. <https://osvitoria.media/nonlajn-kursy/>
9. <https://phet.colorado.edu/uk/>
10. <https://mon.gov.ua/news/platforma-labster-dlya-virtualnikh-laboratoriy-ta-interaktivnoi-nauki-vidkrivae-novi-mozhливosti-dlya-ukraini>
11. <https://padlet.com/>
12. <https://flipgridapp.com/>

13. <https://mysteryscience.com/>
14. <https://maidan.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Critical-Thinking.pdf>
15. <https://ru.duolingo.com/>
16. <https://jeep.mercy.cx.ua/ukraincyam/chi-vartiy-brainpop.html>

Кудра А. С.,
аспірант Інституту обдарованої дитини НАПН України,
kudra4ka@gmail.com

ДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА ОБДАРОВАНОСТІ ПІДЛІТКА ТА ВИБОРУ ПРОФІЛЮ НАВЧАННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті розглянуто дидактичну проблему обдарованості підлітка у контексті вибору профілю навчання в академічних, наукових, мистецьких, спортивних і військових ліцеях, які функціонуватимуть у межах реформи старшої профільної школи. Обґрунтовано, що складність проблеми полягає в динамічності підліткової обдарованості, нерівномірності її проявів та суперечності між потенційними можливостями учнів і формальною організацією навчання. Проаналізовано типові дидактичні труднощі різних типів ліцеїв і запропоновано педагогічні рішення, спрямовані на індивідуалізацію, профілізацію та збереження навчальної мотивації. Визначено основні педагогічні суперечності у роботі з обдарованими підлітками – між академічними стандартами й особистісною самореалізацією, між потребою в самостійності та емоційною нестабільністю, між суспільними очікуваннями та внутрішніми цінностями учнів. Зроблено висновок, що подолання цих суперечностей можливе лише за умови гнучкої профільної освіти, яка спирається на компетентнісний, індивідуально орієнтований і дослідницький та STEM/STEAM підходи та забезпечує педагогічну підтримку розвитку різних типів обдарованості.

Ключові слова: обдарованість підлітка, профільне навчання, академічний ліцей, індивідуалізація, компетентнісний підхід, STEM-освіта.

The article examines the didactic problem of adolescent giftedness in the context of choosing a learning profile within academic, scientific, artistic, sports, and military lyceums that are being implemented as part of the upper secondary education reform in Ukraine. The study highlights the key pedagogical contradictions between academic standards and the need for individualization, between students' cognitive potential and the formal nature of teaching, and between adolescents' self-realization and the structural requirements of specialized institutions. Typical didactic challenges for different types of lyceums are analyzed, and pedagogical strategies for addressing them are proposed through individualized learning trajectories, competence-based, inquiry-based, and STEM/STEAM approaches. It is concluded that the effective resolution of these issues requires a flexible system of profile education that combines individualization, ability diagnostics, pedagogical support, and curriculum variability.

Keywords: adolescent giftedness, profile learning, academic lyceum, individualization, competence-based approach, STEM education.

Дидактична проблема обдарованості підлітка та вибору профілю навчання є однією з найскладніших та найактуальніших в сучасній педагогіці. Вона полягає у складності ідентифікації, розвитку та ефективного спрямування унікальних здібностей обдарованих підлітків до відповідного профілю навчання в умовах спеціалізованих ліцеїв, з метою максимально розкрити їхній потенціал та забезпечити успішну самореалізацію.

Ця проблема посилюється багатогранністю самої обдарованості, динамічністю розвитку підлітків, а також специфічними вимогами та можливостями кожного типу ліцею, які мають повноцінно функціонувати з 2027 року. Реформою загальної середньої освіти передбачені такі типи ліцеїв: академічного спрямування (академічні та наукові ліцеї), мистецькі, спортивні та військові. Якщо мистецькі, спортивні й військові є по суті вузькопрофільними ліцеями, то наукові й академічні можуть щороку змінювати перелік профілів, залежно від контингенту здобувачів освіти, які вступають до них. Для цих типів ліцеїв актуалізується проблема формування профілю навчання, адже до них можуть вступати випускники різних гімназій саме у той період, коли вони перебуваючи у стані інтенсивного особистісного та когнітивного становлення, мають зробити вибір, який впливатиме на їхню подальшу освітню й професійну траєкторію. Ключовий дидактичний аспект полягає у необхідності поєднати в системі навчання індивідуалізацію, профілізацію й збереження мотивації до майбутньої професійної діяльності.

Розробляючи освітню програму працівники майбутніх академічних ліцеїв з поміж багатьох аспектів організації освітнього процесу мають взяти до уваги, що обдарованість – це системна якість особистості, що виявляється у високому рівні пізнавальної активності, оригінальності мислення, швидкості засвоєння знань і здатності до саморозвитку. У підлітковому віці обдарованість є динамічною, тобто вона може розвиватись або згасати залежно від освітнього середовища. Основні дидактичні труднощі, які виникають при навчанні обдарованих дітей – це відсутність системного виявлення освітніх потреб і потенціалу учнів (особливо у перехідний період 8–9 класів); недостатня диференціація навчальних програм і завдань; суперечність між високим рівнем когнітивного розвитку та віковими емоційними коливаннями; ризик «перевантаження» через надмірну академізацію змісту або, навпаки, зниження мотивації через формальний підхід до профілізації.

З огляду на те, що вибір профілю є актом самовизначення, який поєднує освітній, соціальний і ціннісний виміри, академічний ліцей має забезпечити:
– варіативність профілів навчання (або вибірковість у межах профілю);

- створення системи діагностики здібностей і схильностей;
- наявність педагогічних технологій трансферу компетентностей між різними галузями (STEM ↔ гуманітарна ↔ мистецька ↔ спортивна);
- розвиток ключових компетентностей, а також саморегуляції, цілепокладання, відповідального вибору.

На даному етапі робота з обдарованими дітьми у загальноосвітніх і спеціалізованих закладах освіти має свої особливості. У таблиці представлено дидактичні проблеми обдарованості та вибору профілю навчання в різних типах закладів освіти, що забезпечують профільне навчання.

Тип закладу освіти	Основна дидактична проблема	Її сутність (освітній контекст)	Педагогічні (дидактичні) рішення
Заклад загальної середньої освіти	Розрив між потенціалом обдарованого підлітка і формально-репродуктивним характером навчання.	Учні мають високий інтелектуальний потенціал, але не завжди володіють навичками дослідження, самоорганізації, саморефлексії. Часто знижується мотивація через одноманітність навчальних завдань.	• Запровадження Inquiry-based learning (IBL), STEM/STEAM-підходу; • Індивідуальні освітні траєкторії; • Науково-дослідницькі гуртки, навчальні проєкти; • Використання рівневих завдань (Bloom, Webb).
Науковий ліцей	Переважає емпіричне навчання над формуванням наукового мислення.	Учні схильні до дослідництва, але без методологічної бази – спостерігається фрагментарність знань, труднощі з формулюванням гіпотез, аналізом результатів.	• Розвиток науково-дослідницької компетентності; • Викладання елементів наукового методу, статистики, логіки, наукової етики; • Робота з науковими наставниками; • Проєктно-дослідницькі міні-лабораторії.
Військовий	Дисонанс між інтелектуальною і дисциплінарною обдарованістю.	Учень із високими інтелектуальними або лідерськими здібностями може конфліктувати із суворою структурою режиму. Небезпека «пригнічення» творчої ініціативи.	• Педагогіка лідерства і командної взаємодії; • Проблемно-ситуаційні тренінги (моделювання рішень у стресових умовах); • Навчальні місії, симуляції, рольові ігри; • Посилення інтелектуального й фізичного розвитку через військово-наукові проєкти.

Тип закладу освіти	Основна дидактична проблема	Її сутність (освітній контекст)	Педагогічні (дидактичні) рішення
Мистецький	Конфлікт між творчою свободою і системністю навчання.	Обдарований підліток емоційно чутливий, схильний до імпровізації, що ускладнює дисципліну, планомірне засвоєння технічних навичок.	• Компетентнісний підхід через Art-STEAM інтеграцію; • Проектна діяльність з міжвидовим синтезом мистецтв; • Рефлексивні практики («щоденник митця», портфоліо розвитку); • Індивідуальне менторство та публічні творчі звіти.
Спортивний	Нерівновага між фізичною та інтелектуальною обдарованістю.	Учні демонструють високі фізичні здібності, але нерідко відчують труднощі у навчальних предметах, особливо природничих та гуманітарних. Виникає ризик втрати навчальної мотивації.	• Інтеграція «спорт + наука + технології» (біомеханіка, фізіологія, аналітика); • Цифрові тренажери, сенсорні вимірювання, аналіз даних; • Розвиток навичок саморегуляції, планування, відповідальності; • Програми «Спорт і STEM»

В усіх типах ліцеїв спільною є **потреба в індивідуалізації освітнього процесу** та створенні середовища, що підтримує самопізнання, внутрішню мотивацію, рефлексію й цілепокладання. Вибір профілю має спиратися не лише на академічні досягнення з тих чи тих предметів, а й на **психологічно-педагогічну діагностику обдарованості** (інтелектуальної, креативної, емоційно-вольової, соціальної).

Для цього рекомендовано враховувати такі дидактичні проблеми роботи з обдарованою молоддю:

1. Складність ідентифікації та діагностики обдарованості, що полягає у:
 - Багатогранності обдарованості. Підліткова обдарованість може бути нерівномірною, проявлятися в різних сферах (інтелектуальній, творчій, лідерській, психомоторній), іноді приховано або нетипово. Стандартні тести можуть не виявити унікальних здібностей.
 - Вікових особливостей. У підлітковому віці інтереси та здібності ще формуються, можуть змінюватися, що ускладнює ранню ідентифікацію та визначення стійкого профілю.
 - Недосконалості діагностичних інструментів. Існуючі методики не завжди враховують етнокультурні особливості, соціальний досвід підлітка, а також його мотивацію та особистісні характеристики, які суттєво впливають на прояв обдарованості.

2. Невідповідність між типом обдарованості та профілями навчання, які забезпечує відповідний заклад освіти. Ліцей, який має чітку спеціалізацію, може не відповідати багатогранній обдарованості підлітка. Наприклад, обдарований математик може мати також сильні музичні здібності, і вибір між науковим та мистецьким ліцеєм стає дидактичною дилемою. Тиск на відповідність профілю, інтенсивне навантаження та однобічний розвиток можуть призвести до емоційного вигорання, втрати інтересу та навіть психологічних проблем у підлітка, чиї здібності не повністю задовольняються обраним профілем.

3. Недостатня готовність педагогів до роботи з обдарованими підлітками. Вчителі можуть мати упередження або нечітке розуміння того, що таке обдарованість, зосереджуючись лише на високій успішності. Нерозвинута до цього часу практика розробки індивідуальних освітніх траєкторій. Недостатня кількість дидактичних розробок використання інноваційних форм і методів роботи з обдарованими дітьми в умовах конкретного профілю.

4. Проблема професійного самовизначення. У 13-15 років підлітку складно зробити усвідомлений вибір, який визначить його освітній та професійний шлях. Неправильний вибір може призвести до розчарування та неефективного використання потенціалу. Вибір може бути обумовлений не власними інтересами та здібностями, а очікуваннями батьків, модними тенденціями, престижем того чи іншого закладу освіти.

З огляду на це у гімназіях та майбутніх академічних ліцеях мають застосовуватись міри подолання дидактичної проблеми вибору обдарованими дітьми профілю навчання. Це:

- Застосування різноманітних методів (тести, спостереження, проєкти, портфоліо) для виявлення різних типів обдарованості.
- Розробка індивідуальних освітніх траєкторій, гнучких навчальних планів, що дозволяють обдарованим підліткам поглиблено вивчати профільні предмети, але й розвиватися в інших сферах.
- Рання та систематична робота з підлітками та їхніми батьками щодо вибору профілю, ознайомлення з особливостями навчання та подальшими перспективами.
- Спеціальні курси та тренінги для вчителів щодо роботи з обдарованими дітьми, розвитку їхніх здібностей та надання психологічної підтримки.
- Співпраця ліцеїв з університетами, науковими установами, мистецькими школами, спортивними федераціями для розширення можливостей розвитку обдарованих підлітків.
- Забезпечення психологічного комфорту, підтримки ініціативи, творчості та самостійності учнів і учениць в усіх типах ліцеїв.

В академічних ліцеях, як уже було зазначено, проблема полягає ще й в тому, що учень / учениця з високими когнітивними здібностями може не мати сформованої навчальної мотивації або вміння самостійно організувати пізнавальну діяльність за тим профілем навчання, який може забезпечити заклад освіти. Можливий спосіб розв'язання проблеми – побудова навчання на основі запитів, забезпечення зв'язку між теоретичними знаннями та практичним застосуванням, перетворення академічної обдарованості у дослідницьку діяльність.

Висновки. Узагальнено такі педагогічні суперечності проблеми вибору профілю навчання й обдарованістю особистості.

Сфера	Суперечність
Дидактична	між академічними стандартами і потребою індивідуалізації навчання
Психологічна	між прагненням до самостійності підлітка та його емоційною нестабільністю
Соціальна	між суспільними очікуваннями (професійна успішність) і внутрішніми цінностями дитини
Методологічна	між предметно-знаннєвим і компетентнісно-дослідницьким підходами

Виявлена дидактична проблема обдарованості підлітка й вибору профілю полягає у пошуку балансу між самореалізацією та педагогічною підтримкою, між академічною глибиною і життєвою доцільністю. Розв'язання її можливе лише за умов гнучкої профільної освіти, що базується на принципах компетентнісного, індивідуально орієнтованого та дослідницького навчання, із урахуванням особливостей кожного типу ліцею.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Дидактичні засади креативного розвитку інтелектуально обдарованих учнів ліцеїв / І. С. Волощук, В. О. Киричук, В. М. Мадзігон, В. В. Мелешко, Я. М. Рудик, О. С. Шуленок, Л. А. Яременко. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. – 282 с.
2. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2018. 438 с.
3. Кремень, В. Г., Топузов, О. М., Ляшенко, О. І., Мальований, Ю. І., & Засекіна, Т. М. (2023). Профільна середня освіта: концептуальні засади для нової української школи. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 5(2), 1-8.
4. Максименко Д. Психологічні особливості криз підлітка. Практична психологія. Київ : Центр навчальної літератури. 2020. 200 с.

Кузнецова П. В.,

викладач-методист,

голова циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості

ВСП «Одеський технічний фаховий коледж ОНТУ»,

polinak181@gmail.com

Лапчак С. М.,

викладач-методист циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості

ВСП «Одеський технічний фаховий коледж ОНТУ»,

svitlana09111965@gmail.com

Кузіна Н. В.,

викладач циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості

ВСП «Одеський технічний фаховий коледж ОНТУ»,

kuzinan953@gmail.com

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОСТІ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Доповідь присвячена аналізу ефективних стратегій діагностики, супроводу та підтримки обдарованості молоді в умовах закладів фахової передвищої освіти. Обґрунтовано, що комплексна система підтримки обдарованості є ключовою для цілісного розвитку, соціалізації та професійної самореалізації студентів. На прикладі діяльності циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості (спеціальність 182) ВСП «Одеський технічний фаховий коледж ОНТУ» деталізовано принципи роботи. Особлива увага приділяється формуванню інноваційного мислення та наукового потенціалу, що є критично важливим для підготовки висококваліфікованих фахівців індустрії моди.

Ключові слова: індивідуальна траєкторія, Soft skills, проєктна діяльність, соціальна відповідальність, індустрія моди, професійна адаптація.

Abstract. The report is devoted to the analysis of effective strategies for diagnosing, accompanying, and supporting gifted youth in the context of higher vocational education institutions. It is argued that a comprehensive system of support for giftedness is key to the holistic development, socialization, and professional self-realization of students. The principles of operation are detailed using the example of the activities of the cycle commission for special disciplines of light industry (specialty 182) at the Odessa Technical Professional College of ONUT. Particular attention is paid to the formation of innovative thinking and scientific potential, which is critically important for the training of highly qualified specialists in the fashion industry.

Keywords: individual trajectory, soft skills, project activity, social responsibility, fashion industry, professional adaptation.

Діагностика обдарованості молоді та її цілеспрямована підтримка є ключовими, сталими та гнучкими стратегіями в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти (ФПО). Вони створюють цілісне середовище для

виявлення та розвитку талантів, яке допомагає обдарованій молоді визначити свою освітню та професійну траєкторію, максимально розкриваючи власний потенціал.

Головна мета діагностики та підтримки обдарованості в закладах ФПО – це комплексний розвиток, соціалізація та супровід обдарованих здобувачів освіти. Це включає формування їхніх світоглядних орієнтирів, розвиток дослідницьких, креативних, і життєво важливих навичок, а також ключових життєвих компетентностей, необхідних для успішної самореалізації та високих професійних досягнень.

На прикладі діяльності циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості ВСП «Одеський технічний фаховий коледж Одеського національного технологічного університету» розглядається комплексна система діагностики та підтримки обдарованості здобувачів освіти за спеціальністю 182 «Технології легкої промисловості». Ми застосовуємо різноманітні форми, методи та засоби для точкової діагностики та цілеспрямованого розвитку специфічних здібностей і талантів майбутніх фахівців (технологів, конструкторів, модельєрів), сприяючи зростанню їхнього професіоналізму, а також успішній соціальній та професійній адаптації.

Ця робота сфокусована на оптимізації індивідуальних траєкторій розвитку обдарованої молоді. Ми використовуємо діагностичні інструменти для ретельного вивчення особистісних характеристик кожного здобувача освіти, зіставляючи їх із актуальними вимогами ринку праці до креативності та професійних навичок. Такий підхід забезпечує збалансованість між яскраво вираженими інтересами та високими здібностями обдарованої молоді і суспільною потребою у висококваліфікованих, талановитих фахівцях у сфері технології, конструювання та моделювання виробів індустрії моди.

На рівні циклової комісії спецдисциплін легкої промисловості пріоритетним завданням визначено стимулювання поглибленого та стійкого інтересу здобувачів до майбутньої професійної діяльності. Це відбувається в процесі їхньої початкової адаптації до навчання в коледжі. При цьому ефективний супровід та підтримка обдарованості є визначальним фактором для її успішної та повної реалізації.

Робота комісії базується на принципі індивідуального підходу, визнаючи кожного здобувача освіти унікальною особистістю з власними інтересами, здібностями та потребами. Відповідно, система підтримки обдарованості формується на основі детальної діагностики індивідуальних особливостей. Для цього організовуються систематичні тренінги та інтерактивні заняття міждисциплінарною командою (класні керівники, психолог, соціальний педагог, викладачі загальноосвітніх та профільних дисциплін) з першого курсу.

Підтримка здібностей обдарованої молоді ефективно реалізується через соціальну та проєктну діяльність. Викладачі активно залучають здобувачів освіти до різноманітних позанавчальних заходів, таких як благодійні ярмарки, майстер-класи тощо, які слугують ефективним інструментом неформального розвитку здібностей, а також сприяють розвитку Soft skills та зміцненню взаємодії.

Соціальні та волонтерські проєкти слугують ефективним механізмом формування соціальної відповідальності та, що особливо важливо, ранньої діагностики та підтримки талантів у молоді. Практична діяльність здобувачів освіти, що проводиться в рамках гурткової роботи, така як виготовлення необхідних виробів для військових або розробка адаптивного одягу для поранених бійців, є індикатором виявлення обдарованості. Реалізація та стимулювання обдарованості у майбутніх фахівців відбувається через занурення в реальне професійне середовище та постійне отримання експертної оцінки. Організація зовнішньої взаємодії є ключовим механізмом індивідуалізованої підтримки здобувачів освіти. Зокрема, майстер-класи від відомих знавців індустрії моди та зустрічі з успішними випускниками й представниками підприємств виступають основою цінного зворотного зв'язку.

Здобувачі освіти активно заохочуються до проєктної та конкурсної діяльності (включно з конкурсом фахової майстерності, всеукраїнськими та міжнародними змаганнями). Ці платформи є можливістю для обдарованої молоді демонструвати інноваційні та сміливі рішення, представлені у вигляді художніх ескізів, digital-версій розробок або готових колекцій виробів.

Залучення до науково-дослідної роботи є ключовим інструментом виявлення наукового потенціалу. Це сприяє інтенсивному розвитку критичного та аналітичного мислення, що є необхідною передумовою для генерації практичних рішень, актуальних для сучасної легкої промисловості.

Висновок. Таким чином, комплексна система діагностики та підтримки обдарованості, що ґрунтується на індивідуалізації, соціалізації та професійній експертизі, є запорукою формування висококваліфікованих і соціально відповідальних фахівців для індустрії моди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Положення про інформаційно-аналітичний і профорієнтаційний центр ВСП «Одеський технічний фаховий коледж Одеського національного технологічного університету». [Чинне від 2023-06-01]. Вид. ВСП«ОТФК ОНТУ», Одеса. 2023. 7с.
2. Методичні рекомендації щодо підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які здійснюють профорієнтаційну роботу у закладах загальної середньої освіти, в тому числі з учнями з ООП. Український інститут розвитку освіти, Київ. 2022. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/корууа_mr_proforiyentaczijna_robota_5_5.pdf (Дата звернення 07.10.2025)

3. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. Освітній хаб. ТОВ «Академія навичок», Київ. 2019. URL: <https://eduhub.in.ua/news/shcho-take-hard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec> (Дата звернення 07.10.2025)

Кузьменко Антоніна Олександрівна,
учитель української мови та літератури,
Дніпровський ліцей №31 «Пріоритет» ДМР,
onino12345@gmail.com

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОТИВАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті досліджується гейміфікація як сучасний педагогічний інструмент підвищення мотивації обдарованих школярів. Розкрито сутність поняття «гейміфікація» в освітньому контексті, проаналізовано психологічні особливості обдарованих учнів та їхні специфічні освітні потреби. Визначено ключові елементи гейміфікації (бали, рівні, значки, рейтинги, квести), що найефективніше впливають на мотивацію обдарованих школярів. Представлено практичні рекомендації щодо впровадження ігрових механік у навчальний процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей обдарованих дітей. Обґрунтовано, що гейміфікація створює оптимальні умови для реалізації принципу індивідуалізації навчання, забезпечує підтримку пізнавальної активності та сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання у обдарованих школярів.

Ключові слова: гейміфікація, обдаровані школярі, мотивація навчання, ігрові механіки, освітні технології, індивідуалізація навчання.

Annotation. The article examines gamification as a modern pedagogical tool for increasing the motivation of gifted students. The essence of the concept of "gamification" in the educational context is revealed, the psychological characteristics of gifted students and their specific educational needs are analyzed. The key elements of gamification (points, levels, badges, ratings, quests) that most effectively affect the motivation of gifted students are identified. Practical recommendations for the implementation of game mechanics in the educational process are presented, taking into account the age and individual characteristics of gifted children. It is substantiated that gamification creates optimal conditions for the implementation of the principle of individualization of learning, provides support for cognitive activity and contributes to the formation of internal motivation for learning in gifted students.

Keywords: gamification, gifted students, learning motivation, game mechanics, educational technologies, individualization of learning.

У сучасній освіті проблема мотивації обдарованих школярів набуває особливої актуальності. Традиційна система навчання, орієнтована на середнього учня, часто не задовольняє потреби обдарованих дітей у складних

інтелектуальних викликах, швидкому темпі засвоєння матеріалу та можливостях для творчої самореалізації. Це призводить до зниження навчальної мотивації, появи синдрому «відмінника», який виконує завдання механічно без справжнього інтересу, або навіть до свідомого приховування своїх здібностей.

За даними досліджень, від 18 до 25% обдарованих учнів демонструють недостатню навчальну успішність через відсутність відповідної мотивації та адекватних педагогічних умов для розвитку їхнього потенціалу. У цьому контексті гейміфікація як інноваційний педагогічний підхід пропонує нові можливості для створення мотивуючого освітнього середовища, здатного враховувати специфічні потреби обдарованих школярів.

Теоретичні основи гейміфікації в освіті закладено в працях зарубіжних дослідників К. Каппа, С. Детердінга, Дж. Гамарі, Ю. Чоу. К. Капп визначив гейміфікацію як використання ігрової механіки та ігрового мислення для залучення людей до діяльності, мотивації та сприяння навчанню [1, 100]. С. Детердінг описав гейміфікацію як використання елементів ігрового дизайну в неігрових контекстах [2, 56]. Дж. Гамарі у систематичному огляді підтвердив, що гейміфікація може позитивно впливати на мотивацію та поведінку учнів [3, 40].

Психологічне обґрунтування ефективності гейміфікації базується на теорії самодетермінації Е. Десі та Р. Райана, згідно з якою внутрішня мотивація зростає при задоволенні трьох базових психологічних потреб: автономії, компетентності та зв'язку з іншими. М. Сайлер експериментально підтвердив, що окремі елементи гейміфікації по-різному впливають на задоволення цих потреб. [4, 64]

Проблематику роботи з обдарованими дітьми досліджували Дж. Рензуллі, Ф. Ганье, К. Хеллер у зарубіжній психології. Дж. Рензуллі розробив тріадну модель обдарованості, що включає інтелектуальні здібності вище середнього рівня, високу креативність та значну цілеспрямованість. [5, 30] Ф. Ганье у своїй диференційованій моделі підкреслює роль мотивації у трансформації обдарованості в талант [6, 20].

У вітчизняній науці питання обдарованості досліджували О. Кульчицька, М. Шпак, В. Моляко, О. Музика, Л. Попова. В. Моляко розробив концепцію творчої обдарованості. О. Музика вивчала вікові та індивідуальні особливості обдарованих дітей, підкреслюючи необхідність диференційованого підходу до їхнього навчання. [7, 15]

Водночас застосування гейміфікації саме для роботи з обдарованими школярами залишається недостатньо вивченим у вітчизняній педагогічній науці, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є теоретично обґрунтувати та розкрити можливості гейміфікації як інструменту підвищення мотивації обдарованих школярів, визначити ключові принципи та практичні стратегії її впровадження в освітній

процес з урахуванням психологічних особливостей та освітніх потреб обдарованих учнів.

Зараз пропоную проаналізувати сутність гейміфікації в освітньому процесі. Термін «гейміфікація» (від англ. gamification) означає використання ігрових елементів, механік та принципів дизайну ігор у неігрових контекстах. У педагогічному розумінні гейміфікація – це застосування ігрових технік для підвищення залученості учнів, мотивації до навчання та досягнення освітніх цілей. Важливо розрізняти гейміфікацію та навчальні ігри. Якщо освітня гра є самостійною формою організації навчання з власними правилами та структурою, то гейміфікація інтегрує окремі ігрові елементи в традиційний навчальний процес, не змінюючи його базової структури.

До основних елементів гейміфікації належать: системи балів (нарахування очок за виконання завдань); рівні (поетапна прогресія складності); значки та досягнення (віртуальні нагороди за певні досягнення); рейтингові таблиці (відображення результатів учасників); прогрес-бари (візуалізація просування до мети); квести та місії (структуровані завдання з сюжетом); аватари та профілі (персоналізація образу учасника); соціальні елементи (командна робота, гільдії, виклики).

Психологічною основою ефективності гейміфікації є теорія самодетермінації Е. Десі та Р. Райана. Згідно з цією теорією, мотивація зростає при задоволенні трьох базових психологічних потреб: автономії (відчуття контролю над своїми діями та можливість вибору), компетентності (переживання успішності, майстерності та ефективності) та зв'язку з іншими (відчуття приналежності до спільноти). Грамотно побудована система гейміфікації задовольняє всі ці потреби: автономія забезпечується через вибір завдань та шляхів прогресії; компетентність – через систему досягнень та миттєвий зворотний зв'язок; зв'язок – через командні виклики та соціальні рейтинги.

Обдаровані учні також характеризуються комплексом специфічних психологічних особливостей, що визначають їхні освітні потреби.

Когнітивні особливості: високий рівень розвитку мислення, здатність до швидкого засвоєння інформації, прагнення до складних інтелектуальних завдань, схильність до самостійного дослідження проблем. Обдаровані діти часто демонструють дивергентне мислення – здатність знаходити множинні, нестандартні рішення однієї проблеми. Розвинені метакогнітивні навички – усвідомлення власних мисленнєвих процесів та здатність до саморегуляції навчальної діяльності.

Мотиваційні характеристики: виражена пізнавальна потреба, внутрішня мотивація до навчання в сферах інтересу, перфекціонізм, прагнення до досконалості у виконанні завдань. Водночас може спостерігатися вибіркова навчальна мотивація – високий інтерес до окремих предметів при байдужості до інших. Потреба в складних завданнях, що становлять інтелектуальний виклик.

Соціально-емоційні особливості: підвищена чутливість та інтенсивність емоційних переживань, можливі труднощі у спілкуванні з однолітками через різницю інтересів та інтелектуального розвитку, асинхронність розвитку – невідповідність між високим інтелектуальним розвитком та емоційною або соціальною зрілістю.

Ці особливості зумовлюють специфічні освітні потреби обдарованих школярів: навчальні завдання високого рівня складності; можливість працювати у власному темпі; простір для креативності та самостійного дослідження; можливості для інтелектуальної взаємодії з однодумцями; миттєвий зворотний зв'язок щодо результатів діяльності; визнання та оцінювання не лише кінцевого результату, а й процесу, оригінальності підходу. [9, 125]

Гейміфікація володіє унікальним потенціалом для роботи з обдарованими школярами, оскільки природно відповідає їхнім психологічним особливостям та освітнім потребам.

По-перше, системи рівнів та прогресії дозволяють створювати нелінійні траєкторії навчання, де кожен учень може рухатися власним темпом, обираючи завдання відповідного рівня складності. Обдарований школяр не обмежується рамками класно-урочної системи й може швидко просуватися вперед або заглиблюватися в цікаві аспекти теми.

По-друге, системи досягнень та значків забезпечують багатовимірне визнання успіхів. Окрім традиційних оцінок за правильність виконання, можна відзначати креативність рішення, глибину аналізу, допомогу однокласникам, найшвидше виконання. Це важливо для обдарованих дітей, які потребують не лише кількісного, а й якісного оцінювання своєї діяльності.

По-третє, рейтингові таблиці та змагальні елементи задовольняють потребу багатьох обдарованих учнів у конкуренції та порівнянні своїх результатів з іншими. Водночас важливо створювати різні категорії рейтингів, щоб кожен міг знайти свою нішу для лідерства.

По-четверте, квести та місії дозволяють інтегрувати навчальний зміст у цікаві сюжети, створювати міждисциплінарні проєкти, базовані на реальних наукових проблемах. Це підвищує сприйняття значущості навчальної діяльності та стимулює внутрішню мотивацію.

По-п'яте, система миттєвого зворотного зв'язку задовольняє потребу обдарованих школярів у швидкому отриманні інформації про результати своєї діяльності.

По-шосте, соціальні елементи гейміфікації створюють спільноту однодумців, що особливо важливо для обдарованих дітей, які часто відчують труднощі у соціальній адаптації серед звичайних однолітків. [12,25]

Для ефективної мотивації обдарованих учнів система гейміфікації має включати наступні спеціально адаптовані компоненти:

1. Багаторівнева система складності з відкритим верхнім порогом. На відміну від лінійної прогресії, для обдарованих школярів необхідна система з множинними шляхами та рівнями складності без жорстко визначеного кінця. Наприклад, після базового рівня учень може обрати поглиблений теоретичний шлях, практично-дослідницький або креативний напрямок. Кожен шлях має власну систему рівнів та викликів. Важливо, щоб найвищі рівні не були досяжні для більшості учнів, створюючи простір для постійного зростання найбільш здібних.

2. Диференційовані досягнення, що відображають різні типи обдарованості. Система значків має бути багатовимірною: «Швидке мислення» (за швидкість виконання), «Глибокий аналітик» (за детальний розбір проблеми), «Креативний геній» (за оригінальність рішення), «Майстер синтезу» (за інтеграцію знань з різних сфер), «Наставник» (за допомогу іншим), «Дослідник» (за самостійне вивчення додаткових матеріалів), «Критичний мислитель» (за глибокі запитання), «Перфекціоніст» (за бездоганне виконання). Така система дозволяє кожному обдарованому учню знайти свою сферу досконалості.

3. Відкриті завдання та дослідницькі квести. Замість закритих завдань з єдиною правильною відповіддю, ефективнішими є відкриті завдання, що допускають множинні рішення. Квести можуть базуватися на реальних наукових проблемах, історичних загадках, інженерних викликах. Наприклад, квест «Розкрий таємницю Стоунхенджа» об'єднує астрономію, математику, історію та археологію, а квест "Детектив української мови" допомагає в розслідуванні мовних явищ

4. Гільдії, команди та експертні спільноти. Створення спільнот за інтересами, де обдаровані учні можуть спілкуватися з однодумцями, обмінюватися ідеями, співпрацювати над складними проектами. Система може включати ієрархію ролей: «Учень», «Підмайстер», «Майстер», «Експерт», «Віртуоз». Це стимулює як вертикальне навчання (від експертів до учнів), так і горизонтальне (взаємне навчання між учнями подібного рівня).

5. Множинні рейтинги замість єдиної таблиці лідерів. Доцільно створити різні категорії: загальний рейтинг, предметні рейтинги, рейтинг креативності, рейтинг швидкості, рейтинг глибини, рейтинг співпраці, рейтинг дослідників. Кожен учень може обрати, на які рейтинги орієнтуватися. Така система знижує деструктивну конкуренцію та дозволяє більшій кількості учнів відчувати успіх.

6. Система викликів та можливість створювати власний контент. Можливість для учнів кидати виклик собі (вирішити складніше завдання за обмежений час) або іншим (запропонувати власне завдання для вирішення

спільнотою). Найкращі завдання, створені учнями, можуть бути включені в офіційну систему, а їхні автори отримують спеціальні нагороди «Творець контенту». [13, 98]

Які ж практичні стратегії впровадження гейміфікації існують сьогодні?

Впровадження гейміфікації для роботи з обдарованими школярами може здійснюватися на різних рівнях.

Цифрові платформи. Використання спеціалізованих освітніх платформ з вбудованими елементами гейміфікації дозволяє автоматизувати процес відстеження прогресу, забезпечити миттєвий зворотний зв'язок та створити складні багаторівневі системи. До популярних платформ належать Classcraft (створення персонажів, командна робота, квести), Kahoot та Quizizz (інтерактивні вікторини, створення флеш-карток для вивчення термінів, тропів), Khan Academy (персоналізовані траєкторії, значки досягнень). Для обдарованих школярів особливо цінними є платформи з адаптивним навчанням: Brilliant.org (математика, наука з акцентом на problem-solving), Art of Problem Solving (розширена математика та олімпіадна підготовка), Padlet (колаборативні дошки для спільних проєктів), Mentimeter (інтерактивні опитування та хмари слів). Також можна застосовувати QR-квести по школі з літературними завданнями, інтерактивні карти літературних місць України, віртуальні музеї письменників тощо.

Аналогові методи. Створення гейміфікованих елементів без цифрових технологій також може бути ефективним: «Паспорт дослідника» з марками за різні види досягнень; настінна карта прогресу класу у формі фантастичної мандрівки; система «експертних звань» у різних предметних областях; «науковий марафон» із накопиченням балів за дослідницьку діяльність протягом року.

Змішаний підхід. Найефективнішою є комбінація цифрових та аналогових елементів для створення комплексного мотивуючого середовища.

Приклад практичного впровадження для математики (8-9 класи). У роботі з обдарованими учнями може бути створена система «Академія математичних наук». Учні починають зі звання «Початківець» і просуваються через рівні «Учень» → «Майстер» → «Експерт» → «Професор» → «Академік». На кожному рівні доступні завдання трьох типів: стандартні (обов'язкові для переходу, 1-3 бали), олімпіадні (підвищеної складності, 5-10 балів), дослідницькі проєкти (довгострокові, до 50 балів). Учні самостійно планують свій шлях, обираючи комбінацію завдань.

Система досягнень включає різноманітні значки: «Швидкість думки», «Елегантне рішення», «Першовідкривач», «Ментор», «Марафонець» (100 задач підряд без помилок), «Універсал» (досягнення в усіх розділах), «Історик» (дослідив історію проблеми).

Раз на місяць проводиться «Математичний турнір» – командне змагання, де гільдії змагаються у вирішенні складних задач. Турнір має кілька етапів:

індивідуальний, парний, командний, блиц-раунд. Найактивніші дослідники щокварталу презентують свої роботи на «Засіданні Академії» – шкільній науковій конференції.

На уроках української мови та літератури можна запропонувати наступне змагання – "Майстер слова", де учні отримують бали за аналіз складних синтаксичних конструкцій (50 балів), створення авторських текстів різних стилів (100 балів), виправлення помилок у текстах (30 балів), етимологічні дослідження слів (70 балів). Протягом виконання певних завдань учні долають різні рівні майстерності: учень → підмайстер → майстер → віртуоз → маг слова.

Цифрова платформа відстежує всі досягнення, автоматично перевіряє більшість завдань, надає миттєвий зворотний зв'язок та підтримує різні рейтинги. Водночас фізичні елементи (сертифікати, значки, публічне визнання) додають відчуття реальності та значущості досягнень. [16, 5]

Для успішного впровадження гейміфікації необхідно дотримуватися наступних принципів:

- принцип добровільності та автономії. Участь у гейміфікованих активностях має бути добровільною. Обдаровані учні особливо чутливі до обмеження їхньої автономії та можуть відчувати опір, якщо ігрові елементи нав'язуються примусово;

- принцип змістовної значущості. Ігрові механіки не повинні бути поверхневими «прикрасами». Вони мають бути органічно інтегровані в змістовну навчальну діяльність. Бали та нагороди мають відображати реальні навчальні досягнення;

- принцип прогресивної та необмеженої складності. Система має постійно еволюціонувати, пропонуючи все складніші виклики без чітко визначеного «кінця». Обдаровані діти швидко втрачають інтерес до завдань, що не відповідають їхньому рівню;

- принцип визнання різноманітності талантів. Система має цінувати різні типи обдарованості та стилі навчання, надаючи можливості для успіху як аналітикам, так і креативним мислителям, як індивідуалістам, так і командним гравцям;

- принцип балансу конкуренції та співпраці. Важливо підтримувати здорову конкуренцію, що стимулює зростання, але не перетворювати навчання на постійну боротьбу за перше місце. Командні квести та визнання колективних досягнень створюють баланс;

- принцип підтримки внутрішньої мотивації. Гейміфікація має підсилювати природну цікавість обдарованих дітей, а не замінювати її штучними стимулами. Винагороди мають бути символом визнання, а не самоціллю. [7, 8]

Впроваджуючи гейміфікацію в роботі з обдарованими школярами, педагоги повинні враховувати потенційні ризики.

Ризик надмірної конкуренції та стресу. Деякі обдаровані учні, особливо перфекціоністи, можуть сприймати рейтинги надто серйозно, що призводить до стресу, страху помилки. Для мінімізації цього ризику важливо створювати атмосферу, де цінується прогрес, а не абсолютне лідерство.

Ризик заміщення внутрішньої мотивації зовнішньою. Якщо система винагород стає надто помітною, учні можуть почати навчатися заради балів та значків, втрачаючи інтерес до самого змісту. Цей феномен, відомий як «ефект підривання», добре документований у психологічних дослідженнях. [10, 34]

Ризик швидкого звикання. Обдаровані учні можуть швидко «розкусити» систему, знайти способи максимізації балів з мінімальними зусиллями або втратити інтерес до примітивних ігрових механік. Для підтримки інтересу необхідна постійна еволюція системи: введення нових викликів, зміна правил, залучення учнів до створення контенту.

Ризик ігнорування «неконкурентних» учнів. Не всі обдаровані діти прагнуть до змагання. Інтроверти, перфекціоністи з високою тривожністю можуть відчувати дискомфорт у гейміфікованому середовищі з акцентом на рейтингах. Важливо надавати можливості для «тихого» успіху без постійного порівняння.

Технічні та організаційні виклики. Впровадження складних гейміфікованих систем вимагає значних ресурсів: часу на розробку, технологічної інфраструктури, навчання педагогів. Постійне відстеження прогресу може бути обтяжливим для вчителів, особливо якщо система не автоматизована.

Для мінімізації цих ризиків необхідний постійний моніторинг емоційного стану учнів, гнучкість у налаштуванні системи відповідно до індивідуальних потреб, можливість індивідуального підходу, регулярна оцінка ефективності.

Та попри такі труднощі, розвиток технологій відкриває нові можливості для гейміфікації. Штучний інтелект дозволяє створювати персоналізовані адаптивні системи, що автоматично налаштовують рівень складності, тип завдань, формат винагород відповідно до індивідуальних особливостей кожного учня. Такі системи можуть виявляти моменти зниження мотивації та автоматично пропонувати нові виклики.

Віртуальна та доповнена реальність дозволяють створювати іммерсивні освітні середовища, де обдаровані школярі можуть проводити віртуальні наукові експерименти, досліджувати історичні епохи, моделювати складні системи, маніпулювати абстрактними математичними об'єктами у тривимірному просторі.

Блокчейн-технології можуть використовуватися для створення систем цифрових досягнень, які зберігаються у незмінному цифровому портфоліо учня та визнаються різними освітніми закладами, роботодавцями. Це дозволяє створити безперервну систему визнання досягнень протягом всього освітнього шляху.

Перспективними напрямками майбутніх досліджень є вивчення довгострокових ефектів гейміфікації на розвиток обдарованих учнів, розробка оптимальних моделей впровадження в різних предметних областях та вікових групах, дослідження індивідуальних відмінностей у реакції на гейміфікацію, вивчення можливостей інтеграції з іншими педагогічними підходами. [15,1]

Таким чином, гейміфікація як педагогічний інструмент володіє значним потенціалом для підвищення мотивації обдарованих школярів за умови грамотного, гнучкого впровадження, що враховує їхні специфічні психологічні особливості та освітні потреби.

По-перше, гейміфікація природно відповідає когнітивним, мотиваційним та соціально-емоційним особливостям обдарованих учнів. Системи рівнів дозволяють їм працювати у власному темпі та обирати рівень складності відповідно до здібностей. Диференційовані досягнення забезпечують визнання різних типів обдарованості. Квести та місії створюють змістовний контекст для застосування знань. Соціальні елементи формують спільноту однодумців.

По-друге, ключовими умовами ефективності гейміфікації для обдарованих учнів є: створення багаторівневої адаптивної системи з відкритим верхнім порогом складності; визнання різноманітності типів обдарованості через множинні категорії досягнень та рейтингів; органічна інтеграція ігрових механік у змістовну навчальну діяльність; підтримка балансу між конкуренцією та співпрацею; збереження та посилення внутрішньої мотивації до навчання.

По-третє, успішне впровадження гейміфікації вимагає дотримання принципів добровільності та автономії, змістовної значущості, прогресивної складності, визнання різноманітності талантів, балансу конкуренції і співпраці, підтримки внутрішньої мотивації. Порушення цих принципів може призвести до зворотного ефекту – зниження мотивації, стресу, заміщення внутрішньої мотивації зовнішньою.

По-четверте, гейміфікація не є універсальним рішенням і має певні обмеження та ризики: можливість надмірної конкуренції та стресу, ризик підривання внутрішньої мотивації, швидке звикання та втрата інтересу, дискомфорт для неконкурентних учнів. Ці ризики можуть бути мінімізовані через постійний моніторинг, гнучкість системи, індивідуальний підхід.

По-п'яте, ефективна гейміфікація для обдарованих школярів може реалізовуватися як через цифрові платформи, так і через аналогові методи, при цьому найкращі результати досягаються при змішаному підході, що поєднує переваги обох форматів.

Практична значущість дослідження полягає у розробці конкретних рекомендацій для педагогів щодо створення та впровадження гейміфікованих систем для роботи з обдарованими школярами. Представлені принципи,

елементи та стратегії можуть бути адаптовані для різних предметних областей, вікових груп та типів обдарованості.

Гейміфікація, за правильного використання, може стати потужним інструментом для створення мотивуючого, інтелектуально насиченого освітнього середовища, здатного розкрити потенціал обдарованих школярів, підтримувати їхню природну допитливість та забезпечувати умови для безперервного інтелектуального зростання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням довгострокових ефектів гейміфікації на розвиток обдарованих учнів, розробкою та валідацією оптимальних моделей впровадження в різних предметних областях та вікових групах, дослідженням індивідуальних відмінностей у реакції на гейміфікацію, вивченням можливостей інтеграції з іншими педагогічними підходами, дослідженням потенціалу нових технологій для створення персоналізованих гейміфікованих систем навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kapp K. M. *The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education*. San Francisco: Pfeiffer, 2012. 336 p.
2. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From game design elements to gamefulness: defining "gamification". *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*. 2011. P. 9-15.
3. Hamari J., Koivisto J., Sarsa H. Does Gamification Work? – A Literature Review of Empirical Studies on gamification. *47th Hawaii International Conference on System Sciences*. 2014. P. 3025-3034.
4. Sailer M., Hense J. U., Mayr S. K., Mandl H. How gamification motivates: An experimental study of the effects of specific game design elements on psychological need satisfaction. *Computers in Human Behavior*. 2017. Vol. 69. P. 371-380.
5. Renzulli J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. *Conceptions of Giftedness* / Eds. R. J. Sternberg, J. E. Davidson. 2nd ed. Cambridge University Press, 2005. P. 246-280.
6. Gagné F. Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. *High Ability Studies*. 2004. Vol. 15(2). P. 119-147.
7. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2-9.
8. Музика О. Л. Вікові та індивідуальні особливості обдарованості. *Обдарована дитина*. 2007. № 1. С. 10-20.
9. Авшенюк Н. М. Гейміфікація навчання як інноваційна технологія формування професійної компетентності майбутніх учителів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. - 2020. - Т. 78. № 4. - С. 123–137
10. Бондаренко О. В., Пахомова О. В. Гейміфікація в освіті: перспективи застосування. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. - 2018. - № 5. - С. 159–167.
11. Грицаєнко Л. М., Сущенко О. Г. Особливості навчання обдарованих учнів: психолого-педагогічний аспект. *Обдарована дитина*. - 2019. - № 2. - С. 2–9
12. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Гейміфікація освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства. *Інформаційні технології в освіті*. - 2019. - № 40. - С. 198–208.

13. Кучай Т. П., Кучай О. В. Розвиток пізнавальної активності обдарованих школярів засобами інтерактивного навчання. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. - 2020. - Вип. 1(46). - С. 96–99.
14. Смолянко О. М. Інтерактивні методи навчання української мови. Українська мова і література в школі. - 2018.- № 2.- С. 2–6.
15. Гейміфікація в освіті: методичні рекомендації / укл. О. М. Топузов та ін. Київ : Педагогічна думка, 2019. - URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717964/> (дата звернення: 15.10.2025).

Кузьменко О. С.,
*д.пед.н., професор, учений секретар секретаріату Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ;
провідний науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного
модельовання Національного центру «Мала академія наук України»,
Kuzimenko12@gmail.com*

Савченко І. М.
*к.пед.н., с.н.с., учений секретар Вченої ради
Національного центру «Мала академія наук України»,
savchenko_irina@ukr.net*

Дем'яненко В. Б.,
*к.пед.н., старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу інформаційно-дидактичного
модельовання Національного центру «Мала академія наук України»,
valentyna.demianenko@gmail.com*

STEM, BIG DATA ТА АДАПТИВНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ТАЛАНТІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз можливостей інтеграції STEM-освіти з технологіями Big Data та адаптивними освітніми системами в умовах глобальної трансформації освіти. Обґрунтовано, що розвиток обдарованості у STEM вимагає синергії когнітивних здібностей здобувачів освіти, внутрішньої мотивації та підтримки інноваційного освітнього середовища. Розглянуто світовий досвід застосування аналітики Big Data і адаптивних платформ, які забезпечують персоналізацію освітніх траєкторій та раннє виявлення талановитої молоді. Визначено ключові бар'єри, зокрема цифрову нерівність, проблему захисту персональних даних і недостатню цифрову компетентність педагогів. Перспективи подальшого дослідження вбачаються у впровадженні штучного інтелекту, розширенні інклюзивних практик та активізації міжнародного партнерства в контексті STEM.

Ключові слова: STEM, освітнє середовище, адаптивні технології, обдарованість.

Abstract. The article offers a comprehensive analysis of the potential for integrating STEM education with Big Data technologies and adaptive educational systems within the context of global education transformation. It is argued that the development of talent in STEM requires synergy between the cognitive abilities of students, internal motivation, and support from an innovative educational environment. The article reviews global experience in the application of Big Data analytics and adaptive platforms that ensure the personalisation of educational trajectories and the early identification of talented young people. Key barriers have been identified, including digital inequality, the issue of personal data protection, and the insufficient digital competence of teachers. Prospects for further development are seen in the introduction of artificial intelligence, the expansion of inclusive practices, and the activation of international partnerships in the context of STEM.

Keywords: STEM, educational environment, adaptive technologies, giftedness.

У сучасному глобальному освітньому контексті інтеграція STEM-освіти з інноваційними цифровими технологіями набуває стратегічного значення. Зростання складності науково-технічних дисциплін, поява нових професійних траєкторій та посилення вимог до компетентностей здобувачів освіти визначають необхідність застосування Big Data та адаптивних освітніх платформ для ефективного розвитку обдарованості молоді.

Обдарованість у STEM визначається як синтез високого рівня когнітивних здібностей, творчого потенціалу та мотивації до дослідницької діяльності, а її раннє виявлення є критично важливим для підготовки кадрів, здатних вирішувати комплексні науково-технічні проблеми [1]. У контексті глобалізації освітніх процесів, розвиток адаптивних технологій та систем аналізу великих даних сприяє персоналізації навчання, підвищує ефективність виявлення талантів і формує інноваційно-освітнє середовище, орієнтоване на максимальне розкриття потенціалу кожного учня [2; 3].

Метою статті є науковий аналіз сучасних практик застосування STEM, Big Data та адаптивних освітніх технологій у формуванні та підтримці обдарованості, а також визначення ключових викликів і перспектив інтеграції цих технологій у глобальну освітню систему закладів освіти різного рівня та профілю.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку обдарованості у STEM-освіті в умовах глобальної освітньої трансформації.

Предметом дослідження виступають новітні технології, зокрема Big Data та адаптивні освітні системи, які використовуються для персоналізації навчання та підтримки обдарованих учнів і студентів.

Враховуючи мету дослідження, окреслемо основні завдання:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до формування обдарованості у STEM-освіті.

2. Дослідити роль Big Data у виявленні та розвитку талантів в здобувачів освіти.
3. Оцінити потенціал адаптивних освітніх технологій у персоналізації навчання.
4. Розглянути світові практики інтеграції STEM та новітніх технологій для підтримки обдарованості.
5. Визначити ключові виклики та перспективи розвитку технологій у глобальному освітньому просторі.

Формування обдарованості у STEM-освіті розглядається як комплексний процес, який поєднує розвиток когнітивних здібностей в здобувачів освіти, мотиваційної сфери та вплив навчального середовища. У сучасній педагогіці виділяють кілька основних підходів, що пояснюють механізми розвитку обдарованості у контексті STEM:

1. *Когнітивний підхід*. Обдарованість у STEM визначається як здатність до високого рівня мислення, аналізу складних проблем та інтеграції знань із різних дисциплін. Дослідники підкреслюють, що розвиток логіко-математичних, просторових і науково-аналітичних здібностей в здобувачів освіти формує базу для успішної науково-технічної діяльності [4]. Когнітивний підхід акцентує увагу на розвитку аналітичного мислення, стратегічного планування та здатності до нестандартного вирішення проблем, що є ключовими STEM-компетентностями.

2. *Мотиваційно-особистісний підхід*. Цей підхід розглядає обдарованість як поєднання когнітивного потенціалу та високого рівня внутрішньої мотивації до навчання, досліджень та інноваційної діяльності. У STEM-контексті мотиваційні фактори визначають готовність учнів до самостійного розв'язання складних завдань і активної участі в проєктній та дослідницькій діяльності [5]. Персоналізовані освітні технології та адаптивні платформи сприяють розвитку інтересу до STEM та підтримують внутрішню мотивацію, стимулюючи креативність та ініціативу.

3. *Соціально-педагогічний підхід*. Обдарованість розглядається як результат взаємодії особистості з освітнім середовищем. Створення сприятливих умов для самореалізації, доступ до сучасних освітніх ресурсів, наставництво, участь у STEM-заходах, олімпіадах та лабораторних дослідженнях формує комплексну підтримку обдарованих учнів [1; 2]. Соціально-педагогічний підхід підкреслює значення освітньої інфраструктури та соціальної підтримки для розвитку таланту здобувача освіти.

4. *Інтегративний підхід*. Сучасні дослідження відзначають ефективність комплексного підходу, що поєднує когнітивні, мотиваційні та соціально-педагогічні аспекти. Технології Big Data та адаптивні освітні системи дозволяють аналізувати індивідуальні навчальні траєкторії, виявляти сильні та слабкі сторони учнів і пропонувати персоналізовані навчальні завдання [6; 7; 8].

Інтегративний підхід забезпечує цілісну підтримку обдарованості, стимулюючи розвиток знань, навичок і творчого потенціалу.

Отже, сучасні концепції розвитку обдарованості у STEM підкреслюють необхідність комплексного підходу, який інтегрує розвиток когнітивних здібностей, мотиваційної сфери та створення сприятливого освітнього середовища. Інноваційні технології стають важливим інструментом у реалізації цього підходу, дозволяючи підвищити ефективність виявлення і підтримки обдарованих учнів та студентів.

Розглянемо аналітику Big Data у STEM-освіті, що являє собою збір, обробку та аналіз великих обсягів даних про освітню діяльність учнів і студентів. Такий підхід дозволяє: аналізувати навчальні досягнення у динаміці; прогнозувати навчальні потреби та потенціал обдарованості; формувати персоналізовані освітні траєкторії; оцінювати ефективність методів навчання та освітніх інструментів [6].

Відповідно, аналітичні платформи дозволяють здійснювати прогностичну та діагностичну оцінку, що підвищує точність виявлення талантів, зменшує ризик упередженості та забезпечує комплексний підхід до розвитку когнітивних і творчих компетенцій здобувачів освіти [7]. Big Data також підтримує інклюзивність у STEM, надаючи рівний доступ до освітніх ресурсів для різних категорій суб'єктів навчання, включно з переміщеними або соціально вразливими групами [2].

Розглянемо адаптивні освітні системи, що ґрунтуються на аналізі індивідуальних даних здобувачів освіти для формування персоналізованих навчальних траєкторій:

- 1) онлайн-платформи з адаптивним навчанням (Knewton, Smart Sparrow та ін.);
- 2) системи рекомендацій навчальних матеріалів на основі аналітики Big Data;
- 3) віртуальні лабораторії та симулятори для STEM-практик [8].

Дослідження демонструють, що використання адаптивних систем підвищує мотивацію суб'єктів навчання, формує самостійність та критичне мислення, що є невід'ємною складовою розвитку обдарованості [5]. Адаптивні платформи дозволяють ефективно підтримувати різнорівневих учнів у класі, забезпечуючи індивідуальний підхід навіть у великих групах.

Аналізуючи світовий досвід відзначимо, що інтеграція Big Data та адаптивних освітніх платформ дозволяє не лише ефективно виявляти обдарованість, а й формувати персоналізовані навчальні траєкторії та стимулювати інноваційне мислення учнів і студентів.

У США широко застосовуються онлайн-платформи Coursera, Khan Academy та EdX, що використовують алгоритми адаптивного навчання для персоналізації освітнього процесу. Наприклад, Coursera пропонує системи рекомендацій, які

підбирають навчальні матеріали відповідно до попередніх успіхів та інтересів студента [6]. В університетах США активно впроваджуються інтерактивні лабораторії та віртуальні STEM-проекти, що дозволяють студентам моделювати складні експерименти та аналізувати великі дані, формуючи практичні навички та наукове мислення [8].

У країнах Європейського Союзу, зокрема у рамках проектів Horizon 2020 та Erasmus+, Big Data застосовується для моніторингу навчальних досягнень, аналізу ефективності освітніх програм та підтримки розвитку обдарованих учнів [9]. Наприклад, у Німеччині та Швеції реалізуються платформи Learning Analytics, які збирають дані про активність студентів у STEM-курсах, прогнозують потенційні труднощі та автоматично пропонують адаптивні завдання для покращення навчальних результатів [7].

У Сінгапурі та Південній Кореї впроваджуються інтегровані системи віртуальних лабораторій та адаптивних навчальних платформ, які забезпечують персоналізацію STEM-освіти[5]. Наприклад, сингапурська платформа LearnX використовує аналітику великих даних для визначення сильних і слабких сторін учнів, автоматично пропонуючи завдання різного рівня складності та моделюючи освітній процес відповідно до індивідуального профілю учня. Це дозволяє одночасно підтримувати розвиток обдарованості здобувача освіти та підвищувати ефективність класного навчання.

В Австралії та Новій Зеландії розроблені адаптивні STEM-платформи, які інтегрують технології віртуальної реальності та симуляції експериментів. Наприклад, проєкт Go-Lab надає доступ до онлайн-лабораторій, де учні можуть проводити віртуальні дослідження з фізики, хімії та біології, одночасно отримуючи аналітичний звіт про власні успіхи [8]. Такий підхід дозволяє формувати як когнітивні компетентності, так і критичне мислення, одночасно заохочуючи творчий підхід до наукових задач.

Таким чином, світовий досвід показує, що інтеграція STEM із Big Data та адаптивними технологіями найбільш ефективна за умов комплексного підходу. Технології виконують роль аналітичного та адаптивного інструмента, тоді як педагогічне середовище забезпечує наставництво, менторську підтримку та соціальну взаємодію. Такий синтез дозволяє формувати повноцінну обдарованість, що включає когнітивні, мотиваційні та творчі складові, а також здатність працювати з комплексними даними та приймати обґрунтовані рішення [2; 5].

Інтеграція STEM, Big Data та адаптивних освітніх технологій у світову освітню практику відкриває значні можливості для розвитку обдарованості в здобувачів освіти, проте водночас супроводжується низкою викликів. Аналіз сучасних досліджень дозволяє виокремити в нашому дослідженні ключові проблеми і перспективи цього процесу (див. таблицю 1).

**Ключові виклики та перспективи розвитку технологій
у глобальному освітньому просторі**

Категорія	Змістовна характеристика
Виклики	
Цифрова нерівність	Обмежений доступ до цифрової інфраструктури в окремих країнах і регіонах, що створює освітні бар'єри [2].
Захист персональних даних	Ризик витоку та зловживань під час збирання великих масивів освітньої інформації [7].
Недостатня підготовка педагогів	Низький рівень цифрової компетентності вчителів і викладачів, обмежені програми підвищення кваліфікації [5].
Ризик технократизації освіти	Зміщення акценту на технологічні аспекти з одночасним зниженням уваги до гуманітарної та соціальної складової навчання [6].
Перспективи	
Персоналізоване навчання	Індивідуалізація освітніх траєкторій відповідно до здібностей та інтересів учнів [8].
Інклюзивність	Забезпечення рівних можливостей для учнів із різними освітніми потребами, зокрема для осіб з інвалідністю [2].
Міжнародна співпраця	Розробка глобальних стандартів та освітніх платформ, обмін досвідом між країнами [9].
Інтеграція штучного інтелекту	Використання AI для прогнозування освітніх траєкторій і формування персональних рекомендацій [5].

Таким чином, використання STEM, аналітики великих даних та адаптивних освітніх технологій створює нові умови для розвитку інтелектуального потенціалу здобувачів освіти, але водночас актуалізує проблеми цифрової нерівності та захисту інформації. Міжнародний досвід демонструє, що найвищих результатів можна досягти завдяки поєднанню технологічних інновацій із педагогічною підтримкою та наставництвом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Medina T. Women in STEM: The Picture of Ukrainian Universities Against the World Background. Pedagogical Sciences. 2023. № 15. Pp. 45–59.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2022: Inclusion and Equity in Education. Paris : UNESCO, 2022. 120 p.
3. STEM is FEM. Ukrainian Educational Initiative Supporting Girls in STEM [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://stemisfem.org/golovna> (Дата звернення: 18.09.2025).
4. Gagne F. Talent Development and STEM Education: A Global Perspective. New York : Routledge, 2020. 310 p.
5. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London : Pearson, 2016. 220 p.

6. Siemens G., Long P. Penetrating the Fog: Analytics in Learning and Education. EDUCAUSE Review. 2011. Vol. 46, № 5. Pp. 30–40.
7. Papamitsiou Z., Economides A.A. Learning Analytics and Educational Data Mining in Practice: A Systematic Literature Review. Journal of Educational Technology & Society. 2014. Vol. 17, № 4. Pp. 49–64.
8. Chen X., Xie H., Zou D., Hwang G. J. Application and Effects of Adaptive Learning in STEM Education. Computers & Education. 2020. Vol. 148. Pp. 103–111.
9. Gender Studies and War Challenges in Resilience of Universities in Ukraine : Project Report. Lund : Lund University, 2023. 95 p.

Кураксіна А. А.,
вихователь, Балаклійський ліцей № 5
Балаклійської міської ради Харківської області,
anastasiya.kuraksina1@gmail.com

РОБОТА ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У сучасних умовах воєнного стану обдаровані діти в початковій школі стикаються з додатковим психоемоційним навантаженням, таким як тривожність, порушення дитячої безпеки, переривання рутини, зміни в умовах навчання, втрати або переміщення. Обдаровані діти, маючи підвищену чутливість, часто відчують стрес гостріше, ніж їхні ровесники, і можуть мати труднощі з адаптацією до зміни обставин. У цій доповіді висвітлюються теоретичні підходи та практичні методи психологічної підтримки обдарованих учнів у початковій школі: особливості діагностики, способи підтримки емоційної стабільності, розвиток ресурсів, взаємодія з учителями та батьками, формування умов навчання, що сприяють творчому та інтелектуальному розвитку навіть в кризових обставинах. Запропоновано модель комплексної підтримки, адаптовану до воєнного контексту, а також ключові рекомендації для шкіл та психологів.

Ключові слова: обдарована дитина, початкова школа, психологічна підтримка, воєнний стан, емоційна стабільність, діагностика, творчий розвиток.

Abstract. In the current conditions of martial conflict, gifted children in primary school face additional psycho-emotional burden, such as anxiety, disruption of safety, interrupted routines, changes in learning environments, loss or displacement. Gifted children, due to their heightened sensitivity, often feel stress more acutely than their peers and may experience adaptation difficulties amid changing circumstances. This report elucidates theoretical approaches and practical methods of psychological support for gifted pupils in primary education: diagnostic features, methods of emotional stability support, development of internal resources, collaboration with teachers and parents, creating learning conditions that promote creative and

intellectual development even under crisis. A model of comprehensive support adapted for war-affected contexts is proposed, alongside key recommendations for schools and psychologists.

Keywords: gifted child, primary school, psychological support, wartime, emotional stability, diagnostics, creative development.

Війна стала невід'ємним викликом для системи освіти в Україні, особливо для наймолодших учнів - учнів початкової школи. Разом із порушенням фізичної безпеки, зруйнованими домівками чи переміщеннями, дистанційне навчання, обмеження в доступі до ресурсів, спілкування з однолітками, переживання страху чи втрат - усе це створює надзвичайний психоемоційний фон.

Обдаровані діти, що мають високий рівень чутливості, підвищену здатність до аналізу, багатогранні інтереси, творчий потенціал, часто реагують на стрес не лише через потенційний дисонанс у емоційній сфері, а й стикаються із внутрішнім конфліктом: прагнення до досконалості, потреба в стимуляції, висока самооцінка, високі очікування. Ці характеристики можуть як сприяти адаптації й розвитку, так і поглиблювати негативний вплив травмуючих подій.

Завжди треба враховувати, що обдарованість - це складне психолого-педагогічне явище, яке включає високі здібності в одній чи декількох сферах (інтелектуальній, творчій, художній, музичній тощо), мотивацію, креативність, а також емоційну чутливість. В праці Казимира Домбровського детально описана концепція незбудливості, яка пояснює, чому обдаровані люди відчувають сильніше і більш схильні до внутрішніх криз, хоча ці кризи можуть сприяти особистісному зростанню [5]

Підґрунтям для розробки підходів до підтримки обдарованих дітей у воєнний час служать кілька інтегрованих теоретичних рамок. Перш за все, модель МНРСС (mental health and psychosocial support) пропонує багаторівневу систему втручань - від універсальних заходів, які забезпечують базові послуги та соціальну підтримку, до цілеспрямованих психологічних інтервенцій і спеціалізованої допомоги. У шкільному контексті це означає спрямування ресурсів на відновлення рутини, безпеки, регулярної взаємодії з однолітками, доступ до психоосвіти і прицільних тренувань навичок саморегуляції. Другий важливий підхід - trauma-informed або травмо-інформований підхід, який орієнтується на розуміння наслідків травми, мінімізацію тригерів та створення середовища, що підтримує відновлення й навчання. Третій компонент - специфічні концепції розвитку обдарованості, які підкреслюють, що обдаровані діти мають не лише когнітивні потреби (ускладнені навчальні завдання, прискорений темп), а й соціально-емоційні (потреба у співпраці з однокласниками, прагнення справедливості, високі моральні стандарти). Поєднання цих рамок

дозволяє розробити цілісні програми, які одночасно зберігають розвиток талантів і захищають емоційний добробут.

Обдаровані діти зазвичай демонструють більш глибоке розуміння причинно-наслідкових зв'язків, сильне занепокоєння з приводу глобальних питань і гостру емоційну реактивність на несправедливість. У часи військового конфлікту це може проявлятися як інтенсивні страхи за безпеку рідних і свого майбутнього, завищені уявлення про власну відповідальність за події або ж внутрішнє пригнічення емоцій задля збереження «образу» сильного учня. Деякі діти можуть проявляти високі результати в окремих пізнавальних сферах, але одночасно мати труднощі з емоційною регуляцією та соціальною адаптацією - феномен, який іноді описують як «подвійна винятковість» (twice-exceptionality), коли високі здібності поєднуються з емоційними чи поведінковими труднощами. Це вимагає від психолога індивідуальної чутливості при інтерпретації поведінкових проявів і при плануванні втручань.

У рамках сучасної психосоціальної підтримки важливо враховувати специфіку обдарованої дитини: підвищену потребу у стимуляції, підтримку не лише в емоційній стабільності, але й у розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, зберіганні інтересів і ресурсів, які можуть бути джерелом психологічної стійкості. Теоретично підтверджено, що розвиток таких ресурсів (творчості, внутрішньої мотивації, здатності до саморегуляції) сприяє відновленню і зменшенню негативних наслідків травми.

Перед обдарованими учнями, в закладі освіти під час війни, постає багато викликів, до яких можна віднести:

- Порушення навчального процесу, адже часто діти змушені змінювати форму навчання (дистанційне, змішане), що може знижувати рівень стимуляції, обмежувати доступ до спеціалізованих факультативів чи гуртків, важких задач, які сприяють розвитку здібностей.
- Емоційні наслідки: тривожність, страх за своє життя та життя родини, порушення сну, концентрації, інтересу до навчання. Обдаровані діти можуть відчувати ці симптоми гостріше через високу чутливість, самосвідомість, прагнення до високих результатів.
- Соціальні труднощі під час яких можливі зміни у соціальному оточенні, переміщення, втрата друзів, ізоляція; водночас обдаровані учні можуть відчувати, що їхні унікальні інтереси чи потреби не знаходять розуміння серед ровесників чи вчителів, особливо в кризі.
- Порушення безпеки, тривога під час повітряних тривог, страх шахедів та руйнування базових умов, таких як відсутність доступу до ресурсів (книги, матеріали, інтернет-рішення), перебої з технологіями чи інтернетом, що перешкоджають дистанційному навчальному процесу.

З огляду на теорію і практику, пропоную модель роботи психолога, яку використовую в роботі, адаптовану до умов воєнного стану та спрямовану на обдаровану дитину.

Перший етап - діагностика та виявлення потреб. На початку роботи важливо використати валідні методи діагностики обдарованості (інтелектуальні, творчі тести, спостереження, портфоліо). Використовувати їх бажано разом із вимірюванням емоційного стану: рівень тривожності, сну, концентрації, мотивації. Діагностика має бути чутливою до травматичних переживань та змін умов (наприклад, переміщення, втрати). Важливою умовою є співпраця з сім'єю для отримання інформації про домашнє середовище і сильні сторони дитини. [4]

Для емоційної стабілізації та підтримки важливо використовувати техніки психологічної першої допомоги (PFA), що знижують гостру тривожність та забезпечують базові почуття безпеки. Дієвими методами в роботі є дихальні вправи, прості методи релаксації, творча експресія, групові заняття, які дозволяють дітям відчувати, що вони не одні.

Розвиток ресурсів: творчих, інтелектуальних і мотиваційних. Організація факультативів, гуртків, проєктної діяльності навіть в обмежених умовах; адаптація завдань для виклику і стимуляції (наприклад, дослідницьких завдань, творчих міні-проєктів); підтримка інтересів учня, які можуть бути джерелом психологічного задоволення і стійкості; навчання само-регуляції, емоційного самоконтролю, стратегіям подолання стресу.

Важливим є взаємодія з учителем і адаптація освітнього середовища. Вчителі мають бути проінформовані про особливості обдарованих учнів, про те як стрес і травма можуть проявлятися у їх поведінці чи навчальних результатах.

Взаємодія з батьками. Батьки та вчитель мають працювати в партнерстві, інформування про психологічні реакції на війну, про особливості обдарованості, про можливі труднощі (тривожність, самокритика, страх невдачі). Для батьків важлива підтримка психолога через консультації, психоосвітні групи, поради, як створити стабільне середовище вдома, як зберігати інтереси дитини, не тиснути на результат, але водночас давати стимул для розвитку.

Важливим етапом в роботі психолога є моніторинг і коригування. Психолог має вести спостереження за станом дитини, записувати зміни: навчальна мотивація, емоційний стан, соціальні взаємини, творча активність. Використовувати як кількісні інструменти (опитувальники, шкали тривожності, інтересу, задоволеності життям), так і якісні (бесіди, спостереження, портфоліо творів). На основі отриманих даних коригувати інтервенції: змінювати формат занять, зменшувати чи збільшувати виклик, трансформувати групові форми, додавати індивідуальні.

Створення умов безпеки й підтримки обдарованої дитини в школі. За умови змішаного та офлайн навчання дитина має відчувати себе в безпеці як фізично,

так і психологічно. Політика школи має бути травма-інформованою, тобто усі працівники мають володіти знаннями, як реагувати на прояви стресу, страху, паніки. Освітній простір має бути пристосованим до творчої діяльності: матеріали, простір, можливості вибору форм роботи. Безпека також має включати готовність до повітряних тривог, доступ до укриття, готові методики реагування, які враховують психологічний стан дітей.

Під час практичної реалізації можна впровадити короткотривалі групи емоційної підтримки для обдарованих учнів, де вони можуть поділитися своїми переживаннями, малювати, писати, досліджувати теми, що хвилюють, використовуючи творчі методи. Це сприяє не лише емоційній розрядці, а й відновленню почуття спільності та належності.

Під час освітньої діяльності варто адаптовувати навчальні завдання. Наприклад, створення міні-проектів, дослідницьких завдань, творчих конкуренцій, навіть у дистанційному форматі; давати дітям можливість вибору теми чи способу виконання, щоб вони мали контроль і відчуття власної автономії.

Через школу або у партнерстві з громадськими/волонтерськими організаціями організовувати творчі простори, майстер-класи, щоб дитина мала досвід спілкування, творчості, розвитку поза межами рутинних програм.

За умов обмеженого доступу до фізичних ресурсів чи зміни локацій, варто використовувати онлайн-ресурси, онлайн-курси, віртуальні гуртки чи марафони творчості, які можуть допомогти підтримати інтелектуальну стимуляцію.

На мою думку, в роботі з обдарованими дітьми психолог та школа повинні дотримуватися етичних принципів: забезпечити конфіденційність, повагу особистості, уникати навантаження понад можливості дитини. Особливу увагу приділити тому, щоб не використовувати здібності дитини для тиску чи підвищених очікувань, які можуть бути джерелом стресу. Важливо уникати порівнянь із ровесниками, що можуть посилювати самокритику чи страх невдачі.

Оцінка успіху програм підтримки обдарованих дітей має бути системною і багатовимірною. Навіть найкраща програма стикається з реаліями: нестача ресурсів, навантаження педагогів, обмежений доступ до спеціалістів у сільській місцевості, ризики для безпеки під час тривоги. Особливий виклик – належна ідентифікація обдарованих дітей серед внутрішньо переміщених сімей або серед тих, хто втратив доступ до попередніх програм розвитку талантів. Тому програми мають бути гнучкими, модульними та орієнтованими на залучення місцевих ресурсів (волонтерів, онлайн-менторів, громадських центрів), а також передбачати розумне навантаження для педагогів шляхом інтеграції підтримки в щоденний навчальний процес.

Підтримка обдарованої дитини під час воєнного стану вимагає балансування двох завдань: збереження умов для розвитку талантів та

ефективного забезпечення психосоціального захисту. Шкільний психолог у цій системі виступає як фасилітатор, координатор і безпосередній практик – від організації універсальних заходів і професійного навчання вчителів до індивідуальних інтервенцій і налагодження мережі направлень на спеціалізовану допомогу. Інтеграція принципів МНПСС, травмо-інформованого підходу та практик диференційованого навчання для обдарованих учнів дозволяє створити середовище, що одночасно розвиває і захищає дитину. Для успіху необхідні системна політика в освіті, підготовка кадрів, доступ до ресурсів та постійний моніторинг ефективності втручань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану : методичні рекомендації. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 42 с.
2. Максимчук Н. П. Психологія дитячої обдарованості: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: «МЕДОБОРИ» (ПП Мошак М.І.). 2003. 124 с.
3. Перша психологічна допомога : посібник для працівників на місцях. Київ : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 64 с. URL: <https://ukrainet.eu/wp-content/uploads/2022/03/Psychological-first-aid-guide-for-field-workers-in-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 14.10.2025).
4. Яншина Т. А. Психологічний супровід інтелектуального розвитку обдарованих: діагностика та розвиток особистісних якостей : посіб. Київ, 2013. 276 с.
5. Dąbrowski K. Psychoneurosis is not an Illness: Neuroses and Psychoneuroses as Manifestations of Developmental Tendencies. London: Gryf.

Курлянич Ольга Володимирівна,
заступник директора з виховної роботи, викладач історії
Дніпрорудненський індустріальний фаховий коледж,
kurlyanchik@dit.org.in

ПІДГОТОВКА ДО ОЛІМПІАД, КОНКУРСІВ, КОНФЕРЕНЦІЙ ЯК НАПРЯМ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ

Анотація. Актуальним завданням модернізації сучасної системи освіти України є підвищення рівня якості знань здобувачів освіти. У сучасному світі важливо, щоб освіта давала нашим дітям нові життєві стратегії, життєву компетентність, сприяла мобільності їх соціальної поведінки, тому що саме це дозволяє особистостям долати кризові ситуації, обирати свій шлях у майбутньому.

Зміни соціально-економічного і суспільного життя України потребують своєчасного аналізу наявних інтелектуальних і творчих ресурсів держави, серед яких одне із визначних місць посідає обдарованість.

Обдаровані діти – це майбутнє нації, інтелектуальна еліта, гордість України, її світовий авторитет, а тому перед кожним педагогічним колективом стоїть завдання спрямоване на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для всебічно обдарованої молоді.

На сучасному етапі розвитку освіти актуальним є питання удосконалення системи управління навчальними закладами і перевodu закладів освіти - коледжів, ВНЗ в новий стан, який забезпечить надання населенню широкого спектру якісних освітніх послуг залежно від потреб людини, суспільства та ринку праці. Як і раніше, важливу роль відіграє спланована система роботи викладачів з організації заходів, спрямованих на розвиток здібностей студентів, їх інтелектуальний потенціал, пізнавальну та творчу активність, їх критичне мислення.

Ключові слова: олімпіади конференції, обдарована молодь, освіта, освітній процес, інновації.

Abstract. The urgent task of modernizing the modern education system of Ukraine is to increase the level of quality of knowledge of education seekers. In the modern world, it is important that education gives our children new life strategies, life competence, and promotes the mobility of their social behavior, because this is what allows individuals to overcome crisis situations and choose their path in the future.

Changes in the socio-economic and social life of Ukraine require timely analysis of the available intellectual and creative resources of the state, among which giftedness occupies one of the prominent places.

Gifted children are the future of the nation, the intellectual elite, the pride of Ukraine, its world authority, and therefore each pedagogical team faces the task of ensuring the formation of the intellectual potential of the nation by creating optimal conditions for comprehensively gifted youth.

At the current stage of education development, the issue of improving the system of management of educational institutions and the transfer of educational institutions - colleges, universities to a new state, which will ensure the provision of a wide range of quality educational services to the population depending on the needs of the person, society and the labor market, is relevant. As before, an important role is played by the planned system of work of teachers in organizing events aimed at developing students' abilities, their intellectual potential, cognitive and creative activity, their critical thinking.

Keywords: Olympiads, conferences, gifted youth, education, educational process, innovations.

Актуальність дослідження. Обдарована молодь – це група людей, що відрізняються від своїх ровесників розумовими або творчими здібностями та їх спроможністю вирішувати складні завдання або досягати великих успіхів у певних галузях. Ці особи мають потенціал для створення інновацій і привнесення змін у світ навколо нас. Знання та навички обдарованої молоді необхідні для розвитку суспільства та вирішення складних проблем

На мою думку, викладачі і повинні розуміти: кожен студент має здібності і хоче їх реалізувати. Отже, перше завдання викладача – знайти студентів які мають здібності до певного предмету. Здобувача освіти чиї здібності та потенціал для навчальних досягнень значно вищі, ніж в її однолітків, називають академічно обдарованою. Це можна виявити шляхом спостереження за її індивідуальними проявами. Для такої особистості характерні стійка пізнавальна потреба (пізнавальний інтерес), дослідницька активність у виконанні будь-яких завдань, здатність до аналізу і прогнозу.

Пізнавальний інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації на ознайомлення з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності, активне пізнавальне ставлення здобувачів освіти до навчання. Пізнавальний інтерес здобувачів освіти виявляється в активності студентів на заняттях, лекціях, практичних заняттях, семінарах і. т.д.; виведенні причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей самими студентами; самостійності висновків; запитаннях; участі в обміні інформацією поза групою; участі за власною ініціативою в аналізі, виправленні і доповненні відповідей однокласників; реакції на перерву в навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу.

Особливості методики роботи з обдарованими студентами на заняттях історії.

В основу роботи з обдарованими дітьми покладено принципи:

- орієнтація на вищі кінцеві результати;
- безперервна передача знань (навчатися й навчати інших необхідно стільки, скільки потребує досконале володіння темою);
- співпраця й товариська взаємодопомога;
- різноманітність завдань;
- навчання за здібностями;
- стимулювання та заохочення навчальної діяльності здобувачів освіти.

У роботі з обдарованими здобувачами освіти потрібно дбати про відповідну змістову наповненість занять, орієнтуватись на новизну інформації та різноманітні види пошукової аналітичної, розвиваючої, творчої діяльності. Така робота під силу висококваліфікованим, небайдужим до свого предмета викладачів. Формами роботи можуть бути групові та індивідуальні заняття, на заняттях і в позанавчальний час, факультативи. Зміст навчальної інформації має доповнюватись науковими відомостями, що їх можуть отримати студенти, виконуючи додаткові завдання в той самий час, що й інші студенти, але за рахунок вищого темпу опрацювання навчальної інформації [1, с. 12].

Серед методів навчання обдарованих здобувачів освіти мають переважати самостійна робота, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєних знань, умінь і навичок. Контроль за їхнім навчанням повинен сприяти поглибленому вивченню, систематизації, класифікації навчального матеріалу, перенесенню знань у нові ситуації, розвитку творчих елементів у їх навчанні. Індивідуальні форми позакласної роботи передбачають виконання різноманітних завдань (в більшій кількості та підвищеній складності), участь в олімпіадах, конкурсах, предметних тижнях тощо [2, с. 25].

Підготовка до олімпіади як один із напрямків роботи з обдарованими здобувачами освіти.

Мета і завдання олімпіади

Олімпіада юних істориків – змагання студентів з виконання певних завдань з історії. Мета олімпіади – знайти здібних, талановитих дітей, здатних виявити свою особистість. Участь в олімпіаді повинна запам'ятися студентам не тільки результативністю, а й відчуттям відкриття в собі пізнавальних можливостей. З'являється прагнення до самоосвіти, творчих досягнень [4, с. 37]..

Основними завданнями студентських олімпіад є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, студентської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих здобувачів освіти та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення студентській молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій; підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, роботи з студентами;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін;
- виявлення , поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;

Олімпіада – це позакласна форма навчання. Для викладача історії підготовка до олімпіади є благодатним полем експериментальної діяльності. Всі творчі знахідки, методичні напрацювання можуть бути впроваджені в педагогічну практику й принести вагомі результати. [5, с. 72].

Розпочинати підготовку майбутніх учасників олімпіади варто з діагностики. З студентами, що цікавляться вивченням історії, мають стійкий інтерес до предмету, проводяться бесіди, тестування, заповнюються анкети, в яких діти

вказують пріоритетні для них теми, прочитану додатково до підручника літературу, наявність домашньої бібліотеки, улюблені телепередачі. З імовірними претендентами викладач складає план роботи, графік занять.

Під час першої зустрічі з викладачем при підготовці до олімпіади необхідно познайомити студентів з подробицями майбутньої роботи. Важливо дати йому зрозуміти, що основний метод поповнення, збільшення знань – самостійний творчий пошук, розвиток світогляду, пробудження інтересу до історії. студент повинен чітко усвідомити: набуття знань – цілеспрямована діяльність. Це дозволяє тримати студентів в полі зору своєї групи, сприяє його подальшому розвитку, систематизує знання, привчає до самостійності й відповідальності. Викладачу потрібно ознайомити студентів з літературою, якою можна користуватися, а також допомогти відібрати і скомпонувати досліджуваний матеріал [10, с. 430].

Найкращий варіант – коли викладач, знаючи студента, на літні канікули рекомендує йому список літератури, дає список щодо опрацювання матеріалу. Творчі викладачі прагнуть навчити своїх студентів працювати самостійно. Доцільно забезпечити студентів різноманітними дидактичними матеріалами із завданнями різного рівня складності. Досить продуктивним шляхом систематизації знань, як свідчить практика, є виконання та аналіз завдань минулорічних олімпіад. Таку форму роботи доцільно використовувати під час підготовки до будь-якого етапу.

Олімпіади з історії передбачають перевірку знань та умінь студентів у кількох площинах, зокрема володіння фактичним історичним матеріалом, засвоєння прийомів роботи з контурними картами, виявлення своїх поглядів на перебіг історичного процесу [11, с. 41].

Методичні рекомендації щодо підготовки учнів до олімпіади з історії **Завдання, що розкривають рівень володіння фактичним матеріалом**

1.Робота з датами.

Студентам пропонують розв'язати хронологічне рівняння, заповнити хронологічну таблицю, поставити у відповідну послідовність події та дати, визначити події за наведеними датами тощо. Для виконання таких завдань студентів повинні добре знати дати основних та другорядних подій, орієнтуватися у детальній хронології окремої теми, вміти зіставляти події всесвітньої історії та історії України. Відповіді мають бути чіткими, лаконічними, без зайвих пояснень.

2.Оперування поняттями та термінами.

Студенти повинні дати чітке визначення поняття чи терміну, вказати час та країну його виникнення, навести приклад застосування. Досвід показує, що це завдання традиційно складне для студентів. Вивчаючи значення термінів, увагу

необхідно акцентувати не на механічному запам'ятовуванні дефініцій, а на усвідомленні суттєвих ознак того чи іншого явища. Знаючи ці ознаки, розуміючи суть явища, дати йому визначення можна і самостійно, своїми словами.

3.Знання персоналій.

Перш за все треба визначити поняття «історична особа» та типи історичних осіб. Використовуються різні типи завдань:

- викреслити зайве прізвище з поданого логічного ряду;
- назвати історичного діяча за фактами біографії;
- коротко, у вигляді запитання до кросворда дати характеристику історичній особі; це завдання потребує обов'язкової вказівки на якусь яскраву історичну заслугу вказаного персонажу, що дає змогу чітко ідентифікувати його серед інших, навіть подібних персонажів історії;
- завдання, які вимагають розгорнутої характеристики історичних персонажів, можуть бути сформульовані по-різному, наприклад: «Змалюйте історичний портрет Б. Хмельницького»; «Коротко, у вигляді статті до енциклопедії, дайте характеристику Б. Хмельницькому» (речення повинні бути максимально інформативними, але, по можливості, короткими, обсяг відповіді – стислим, а перше речення повинне містити коротку загальну характеристику персонажа); – поставити у відповідність прізвища і прізвиська та ін. Здобувачі освіти обґрунтовують свої відповіді, вказують роки життя і галузь діяльності історичної особи, дають їй коротку описову характеристику.

4.Заповнення та складання таблиць

Студенти повинні не тільки заповнити запропоновану таблицю, де вже є часткова інформація, а й самі створити схеми чи таблиці за вказаною тематикою.

5.Редагування текстів

Це комплексне завдання, під час виконання якого, студенти повинні вміти піддавати сумніву запропонований текст і виправляти його, керуючись власною обізнаністю, коригуючи дати, прізвища і поняття, зберігаючи при цьому загальну канву викладу матеріалу.

6.Завдання, що ілюструють знання історичної карти

Вміння і навички роботи з контурною картою розкривають практичний досвід студентів з історичної географії. Це і знання історико-географічних регіонів, їх територіально-адміністративний устрій; і вміння нанести на карту хід бойових дій, пересування народів тощо. Карта повинна бути акуратною, зрозумілою і легкою для сприйняття [12, с. 121].

7.Завдання творчого характеру

Такі завдання є основними на олімпіадах і оцінюються найвищими балами. Із заданої тематики студенту пропонують:

- написати статтю до історичного словника;

- підготувати виступ до наукової конференції;
- скласти розгорнутий план;
- розкрити вислови відомих постатей;
- зробити аналіз джерельної та історіографічної бази тощо.

8.Складання планів

За формою план може бути: простий, складний (розгорнутий), план-тези, план-конспект. Загальний алгоритм роботи зі складання плану може бути таким. Спочатку необхідно прочитати матеріал. Під час читання варто працювати олівцем, підкреслюючи головне: факти, події, процеси, висновки. Потім слід проаналізувати прочитане за абзацами. Кожен абзац можна узагальнити як окрему думку, виділивши головне. Можливий варіант, коли для виділення необхідної думки треба прочитати кілька абзаців.

Головна думка формулюється як пункт плану. Не варто висловлювати її у вигляді запитання. Пункт плану не може складатися з одного слова або прізвища. Пункти простого плану нумерують арабськими літерами. Найдоцільніше визначати від 3 до 6 пунктів. Якщо виникає необхідність у більшій кількості пунктів, краще скласти складний план.

Складний (розгорнутий) план передбачає, що пункти плану мають підпункти. Існують різні види нумерації пунктів та підпунктів плану. Можливий варіант, коли пункти нумерують арабськими цифрами, а підпункти – малими літерами алфавіту з дужкою. Досить часто пункти нумерують римськими цифрами, а підпункти – арабськими. Можливий і такий варіант, коли пункти плану нумеруються римськими цифрами, підпункти – арабськими, але вони мають ще підпункти, які позначаються літерами алфавіту.

План-тези – це поєднання плану з коротко сформульованими основними положеннями прочитаного тексту. Існує два способи складання плану-тез – добір авторських висловлювань з тексту та формулювання основних положень статті чи розділу своїми словами. На заняттях історії доцільніше використовувати другий спосіб. Тези слід формулювати розгорнутими реченнями, виділяючи головні факти, події, процеси, терміни та поняття, персоналії тощо. Необхідно уникати складних речень. Здебільшого тези в тексті маркуються.

План-конспект – найскладніша форма, що поєднує пункти плану з розширеним викладом основних положень матеріалу. Можливе окреслення в конспекті головних фактів, положень, причинно-наслідкових зв'язків, висновків тощо. Не вважається помилкою висловлення власних думок щодо прочитаного.

9.Описові завдання

Серед описових завдань можна умовно виділити кілька типів:

- запитання на порівняння;
- запитання на доведення;

- запитання-розмірковування, які часто не містять єдино правильного варіанту відповіді, а мають виявити вміння учасника творчо мислити, виробляти власний погляд на певну проблему й аргументовано обстоювати його;

- запитання репродуктивні, розраховані на просте відтворення навчального матеріалу, але такі, що вимагають ґрунтовного знання даної теми, а також вміння чітко, зрозуміло і логічно викласти матеріал, зробити необхідні акценти і висновки.

10. Таблиці

Таблиці можуть бути різних типів, наприклад, спрямовані на встановлення причин і наслідків певних історичних подій чи на порівняння певних історичних явищ, тощо. Але всі без винятку такі завдання вимагають від студентів уміння в максимально стислій, лаконічній формі викласти в графах таблиці необхідні факти, аргументи чи міркування.

Як робити порівняння:

1. Виокремити суттєві співставні ознаки в об'єктах порівняння.
2. Відкинути несуттєві ознаки.
3. Розташувати ці ознаки в певній послідовності: на першому місці – найважливіша ознака, далі – ті, що від неї залежать.
4. Порівняти, тобто послідовно висловити міркування про порівнювані об'єкти по кожній з виокремлених ознак.
5. Зробити висновок: встановити спільне та відмінне, зміни в розвитку явища від одного етапу до іншого.

Важливим аспектом у підготовці дитини до олімпіади є виховання порядності, формування переконання: найцінніша перемога – та, що здобута чесно, своїми силами [9, с. 121]..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О. До проблеми організації навчання обдарованих студентів. Педагогічний пошук молодих дослідників України: збірник студентських наукових праць. 2003. № 2. С. 12–18.
2. Антонова О. Є. Умови розвитку обдарованої молоді у вищих навчальних закладах. Креативна педагогіка: наук. метод. зб. 2010. № 2. С. 24–30. Українські студії в європейському контексті. 2024. № 9 160
3. Антонова О. Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи. Нові технології навчання: наук.- метод. зб. 2012. № 73. С. 8–15.
4. Василькевич Я. Освіта обдарованих дітей: тенденції та виклики сьогодення. Рідна школа. 2015. № 11-12. С. 35–39.
5. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69(2). С. 70–74.
6. Дубасенюк О. А. Навчання обдарованих дітей: проблеми і пошуки. Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей: матеріали Всеукр. наук. практ. семінару. 2011. С. 8–14.

7. Землянська А. В., Шарова Т. М., Шаров С. В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологія. 2019. № 8(76). С. 119–122.
8. Карпова Л. Г. Модернізація методів роботи з обдарованими дітьми як складова процесу реалізації Концепції Нової української школи. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2018. № 60. С. 81–88.
9. Кульчицька Я. Шляхи індивідуалізації навчання обдарованих дітей у Канаді. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2011. С. 100.
10. Чиж В., Гавриленко В. Ідентифікація обдарованих студентів при навчанні онлайн. Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти. 2022. № 1. С. 427–434.
11. Шаров С., Шарова Т. Використання масових відкритих онлайн-курсів для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. Нова педагогічна думка. 2022. № 1(109). С. 39–43.
12. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2019 р., м. Суми). 2019. С. 119–123.

Куцолапська А. М.,
директор КУ «Інклюзивно-ресурсний центр»
Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області,
kutsolapskaa@ukr.net

КОМПЛЕКСНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*"Талант – це здатність залишатися собою
навіть тоді, коли світ вимагає іншого."*

Ліна КОСТЕНКО

- Анотація: у статті розглядаються специфіка, потреби та методи соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей та молоді в умовах воєнного стану. Проаналізовано вплив тривалої бойової загрози на емоційне і соціальне функціонування обдарованих осіб, окреслено модель комплексної підтримки (психологічна, педагогічна, соціальна) та запропоновано приклад практичної програми для закладів освіти й позашкільних центрів. Наведено рекомендації щодо діагностики, кризового та превентивного втручання, а також критерії оцінки ефективності. Ключовими є травмо-інформований підхід, індивідуалізація підтримки та міжсекторна координація.
- Ключові слова: обдарованість, соціально-психологічна підтримка,

резильєнтність, воєнний стан, травма, психологічна допомога, освіта, обдаровані діти та молодь.

- Abstract: the article examines the specifics, needs, and methods of socio-psychological support for gifted children and youth under martial law. The impact of prolonged combat threats on the emotional and social functioning of gifted individuals is analyzed. A model of comprehensive support (psychological, pedagogical, and social) is outlined, along with an example of a practical program for educational institutions and extracurricular centers. Recommendations are provided for diagnostics, crisis and preventive interventions, as well as criteria for assessing effectiveness. The key principles include a trauma-informed approach, individualized support, and cross-sectoral coordination.

Keywords: giftedness, socio-psychological support, resilience, martial law, trauma, psychological assistance, education, gifted children and youth.

Нажаль, ще досі триває воєнний стан та постійна військова загроза в Україні, що суттєво вплинуло на психологічне благополуччя дітей та молоді. Постійне відчуття невизначеності, небезпеки та вимушеного переміщення призвело до підвищення емоційної вразливості, тривожності та ознак психологічного виснаження серед багатьох дітей. Обдаровані особи через властиву їм підвищену чутливість, глибоку емоційність і розвинене когнітивне сприйняття, переживають ці виклики ще гостріше. Дана ситуація у нашій країні вкрай важка й ставить перед системою освіти та психосоціальних сервісів нові виклики: хронічний стрес, порушення навчального процесу, внутрішнє переселення, втрати, загроза безпеці тощо. Для обдарованих осіб ці виклики часто накладаються на внутрішні особливості – підвищена чутливість, інтенсивність емоцій, перфекціонізм, соціальна ізоляція або, навпаки, бажання бути опорою для інших. Тому спеціалізована соціально-психологічна підтримка має врахувати одночасно потреби розвитку потенціалу й потреби безпеки та емоційного регулювання. [6]

За таких умов особливої актуальності набуває питання ефективної соціально-психологічної підтримки. Освітні заклади та центри позашкільного розвитку мають не лише забезпечити безперервність навчального процесу, але й сприяти формуванню резильєнтності, емоційної стабільності та адаптивних механізмів подолання стресу в дітей. Проблема емоційної квалості в умовах війни потребує комплексного, травмо-інформованого підходу, що поєднує психологічні, педагогічні та соціальні ресурси. [4]

Резильєнтність (або резилієнтність) – це психологічна стійкість, здатність особистості позитивно адаптуватися та відновлюватися після несприятливих

життєвих подій, стресів, викликів та труднощів, зберігаючи при цьому нормальне функціонування та рухаючись вперед.

Обдаровані діти та молодь характеризуються високим рівнем інтелектуальної активності, розвиненою рефлексією, емоційною чутливістю, підвищеною відповідальністю та схильністю до самокритики. У звичайних умовах ці риси сприяють їхнім успіхам у навчанні та творчості, однак під впливом стресових і травматичних подій війни вони можуть перетворюватися на фактори ризику. [8]

Найбільш типові реакції, які спостерігаються у даної категорії дітей та молоді:

- підвищена тривожність і гіпервідповідальність, страх зробити помилку, не виправдати очікувань близьких чи вчителів;
- емоційне виснаження через надмірне занурення в новини, співпереживання іншим, відчуття провини за власну безпеку;
- соціальна ізоляція або навпаки – надмірна активність (волонтерство, навчання без відпочинку), як форма компенсації емоційної напруги;
- порушення концентрації, сну, апетиту, що впливає на навчальні досягнення;
- екзистенційні запити – обдаровані підлітки часто ставлять питання про сенс життя, справедливість, майбутнє людства, що може супроводжуватися кризами ідентичності. [2]

У воєнний час важливо враховувати, що прояви обдарованості можуть маскуватися або «згасати» через хронічний стрес: дитина з високим потенціалом може втратити мотивацію, знизити успішність, уникати соціальних контактів.

Тому завдання педагогів і психологів – не втратити обдарованих дітей із поля уваги й забезпечити підтримку, що поєднує розвиток і стабілізацію. [10]

На сьогоднішній день актуальна модель соціально-психологічної підтримки обдарованих осіб, що поєднує чотири взаємопов'язані рівні:

1. Індивідуальний психологічний супровід:

- кризова інтервенція (при гострих епізодах паніки, реакцій на втрати);
- короткострокова когнітивно-поведінкова робота – навички емоційного регулювання, усвідомлення перфекціоністських схем;
- робота з високою чутливістю: практики самоспостереження, творчі медитації, журналінг (практика ведення щоденника, в якому людина записує свої думки, почуття, спостереження та досвід).

2. Групова та колективна підтримка:

- терапевтичні та розвиткові групи для обдарованих (peer-support: обмін переживаннями, колективні проєкти);
- групи резилієнтності – тренінги з копінг-стратегій, командної роботи, лідерства.

3. Педагогічна адаптація навчального середовища:

- диференційовані навчальні траєкторії: онлайн-курси, індивідуальні проєкти, менторство;

- навчальні стратегії, що знижують зайвий тиск (чіткі дедлайни, емоційно-безпечна оцінка).

4. Соціальна та сімейна підтримка:

- просвітницька робота з батьками (як розмовляти про війну, як помічати ознаки стресу);
- залучення громадських й волонтерських мереж, міжшкільних контактів. [7]

Обдаровані діти та молодь становлять особливу соціально-психологічну категорію, яка характеризується високим рівнем інтелектуального, творчого, мотиваційного або лідерського потенціалу. Обдарованість проявляється у різних сферах діяльності – від академічних і мистецьких до соціальних та технічних. Водночас така група має специфічні потреби у розвитку, навчанні та психологічній підтримці. [9]

Особливістю обдарованих осіб є поєднання високих когнітивних можливостей із підвищеною емоційною чутливістю та глибиною переживань. [1] Це створює як умови для швидкого особистісного зростання, так і ризики емоційного перевантаження, внутрішніх конфліктів або соціальної ізоляції. Під час воєнного стану такі виклики посилюються: обдаровані діти часто гостріше реагують на стрес, тривогу та втрату стабільності.

Забезпечення сприятливого середовища для розвитку їхнього потенціалу потребує індивідуалізованого підходу, що враховує не лише рівень інтелектуального розвитку, а й емоційно-психологічні особливості. Важливо створювати умови для самореалізації, підтримувати мотивацію до навчання та формувати навички емоційної саморегуляції. [3]

Таким чином, робота з обдарованими дітьми та молоддю має поєднувати педагогічні, психологічні та соціальні методи, орієнтовані на розвиток особистісної стійкості, креативності й здатності адаптуватися до складних життєвих обставин.

Соціально-психологічна підтримка в умовах воєнного стану має багатовимірний характер і включає три ключові напрями, [5] а саме:

Напрямок / компонент	Зміст, завдання, методи та очікувані результати
Психологічна підтримка	Мета: відновлення відчуття безпеки, стабільності, довіри до себе та оточення. Основні завдання: -психоемоційна стабілізація (зменшення тривожності, панічних реакцій); -розвиток навичок саморегуляції та усвідомлення емоцій; -підвищення самооцінки й самоприйняття; -формування стресостійкості.

Напрямок / компонент	Зміст, завдання, методи та очікувані результати
	Методи: індивідуальні консультації, когнітивно-поведінкові інтервенції, арт- і казкотерапія, релаксаційні техніки, метафоричні карти, mindfulness, щоденники емоцій.
Педагогічна підтримка	Мета: забезпечення безпечного та гнучкого освітнього середовища. Основні напрями: -індивідуалізація навчання (дистанційна/змішана форма, дозування навантаження); -підтримка автономії й ініціативи здобувачів освіти; -емоційно безпечний педагогічний стиль (учитель-наставник); -проектна діяльність (наукові, творчі, волонтерські ініціативи).
Соціальна підтримка	Мета: зміцнення соціальних зв'язків і почуття приналежності. Основні цілі: -підвищення соціальної згуртованості; -створення безпечного простору спілкування (онлайн/офлайн-групи підтримки); -просвітницька робота з батьками; -співпраця з волонтерськими та молодіжними організаціями.
Механізми реалізації підтримки	Інтеграція в освітню систему: створення команди психолого-педагогічного супроводу (психолог, соціальний педагог, класний керівник, фахівець із розвитку обдарованості). Функції команди: моніторинг стану здобувачів освіти, індивідуальні програми розвитку, тренінги для педагогів і батьків, кризове реагування. Травмо-інформований підхід: принципи безпеки, довіри, підтримки, автономії здобувача освіти.
Мережеві форми підтримки	Онлайн-платформи для обдарованих осіб (освітні курси, менторські програми, арт-терапевтичні марафони, наукові клуби). Переваги: збереження навчання під час евакуації, комунікація з однодумцями, участь у спільних проєктах, почуття спільноти.
Приклади ефективних практик	«Точка опори» – психологічна студія, групові заняття для емоційного відновлення. «Менторство під час війни» – парне наставництво між старшими учнями й студентами. «Волонтерський проєкт як ресурс» – участь у допоміжних ініціативах як форма самореалізації.
Роль педагога й психолога	Координатори підтримки: створюють простір довіри, є посередниками між учнем, родиною та школою, розпізнають перевантаження, формують віру у власний потенціал. Необхідність: супервізії й професійна підтримка фахівців.
Очікувані результати:	-підвищення психологічної стійкості; -зниження тривоги та виснаження; -відновлення навчальної мотивації; -формування конструктивних стратегій подолання стресу; -активізація творчого потенціалу; -зміцнення партнерства між школою, родиною та громадою.

Умови воєнного стану в Україні створюють безпрецедентні виклики для розвитку, навчання та психологічного благополуччя обдарованих дітей і молоді. Обдарованість, поєднана з підвищеною емоційною чутливістю, робить дану категорію особливо вразливою до стресу, тривоги, втрати мотивації та соціальної ізоляції. Саме тому соціально-психологічна підтримка має бути комплексною, багаторівневою й інтегрованою в освітній простір. Очікуваними результатами впровадження є підвищення рівня психологічної стійкості, відновлення навчальної мотивації, зниження проявів емоційного виснаження, активізація творчого потенціалу та зміцнення соціальної інтегрованості обдарованих здобувачів освіти.

Отже, комплексна модель соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей і молоді в умовах воєнного стану є важливим інструментом не лише збереження їхнього потенціалу, а й формування покоління, здатного до відновлення, інноваційного мислення та конструктивної діяльності у післявоєнний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех, І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь. 2019. С. 12–18.
2. Бондар, В. І., Шевченко, Н. М. Психологічна підтримка дітей у кризових умовах війни: методичні орієнтири для педагогів і практичних психологів. Київ: ІСПП НАПН України. 2023. С. 34–36.
3. Василькевич Я. Освіта обдарованих дітей: тенденції та виклики сьогодення. Рідна школа. 2015. № 11-12. С. 35–39.
4. Гончарук, О. М. Соціально-психологічна підтримка обдарованих дітей в умовах воєнного стану. Психологія і суспільство. 2022. № 2(89). С. 54–62.
5. Дубасенюк О. А. Навчання обдарованих дітей: проблеми і пошуки. Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей: матеріали Всеукр. наук. практ. семінару. 2011. С. 8–14.
6. Карамушка, Л. М. Психологічна допомога особистості в умовах кризових життєвих подій. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. С. 45–48.
7. Крутій, К. Л. Психолого-педагогічні особливості роботи з обдарованими дітьми: сучасні підходи. Проблеми сучасної освіти. 2021. №3. С. 25–34.
8. Ляшенко, О. І., Титаренко, Т. М. Резильєнтність як ресурс подолання травматичного досвіду у дітей та підлітків. Психологічний журнал, 2023. № 5(2). С. 41–50.
9. Мельник М. Ю., Бельська Н. А. Психологічна діагностика обдарованості учнів: методичні рекомендації / Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 111–119.
10. Нікітін, Є. Травма-інформований підхід у роботі з дітьми, які пережили війну: принципи та інструменти. Соціальна робота в Україні, 2023. № 4. С. 11–18.

Лакіза Анна,
Музичук Галина,
вихователі ЗДО № 3 «Ластівка»
Шепетівської міської ради Хмельницької області,
annalastivka2023@gmail.com

STEM-ОСВІТА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАЦІЯ В РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядається впровадження STEM-освіти як педагогічної інновації, спрямованої на розвиток обдарованих дітей у дошкільному віці. Показано значення інтегрованого підходу, що поєднує природничі науки, технології, інженерію та математику, для стимулювання інтелектуальної та творчої обдарованості. Акцент зроблено на індивідуалізації освітнього процесу, створенні розвивального середовища та використанні дослідницьких, ігрових і проєктних методів роботи. Представлено приклади практичних дослідів та проєктів («Вулкан», «Чарівна вода», «Міст із паперу»), що сприяють розвитку критичного мислення, креативності, комунікативних та дослідницьких умінь саме у дітей з високим пізнавальним інтересом. Висвітлено роль педагога й батьків у підтримці обдарованості та окреслено перспективи застосування STEM-освіти в роботі з обдарованими дошкільниками.

Ключові слова: STEM-освіта, обдаровані діти, педагогічні інновації, критичне мислення, проєктна діяльність.

Сучасна освіта вимагає нових підходів, здатних задовольнити потреби обдарованих дітей, які мають підвищений рівень пізнавальної активності, швидке засвоєння знань та творче мислення. Одним із таких підходів є STEM-освіта, яка інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику, формуючи в дітей цілісне уявлення про світ. У дошкільному віці STEM набуває особливого значення як інноваційний інструмент ранньої діагностики та розвитку дитячої обдарованості.

STEM-освіта як інновація у роботі з обдарованими дітьми. Обдаровані діти вирізняються високим рівнем допитливості, нестандартним мисленням та схильністю до самостійного пошуку знань. Традиційна освітня система часто не враховує їхніх індивідуальних потреб, що може призвести до втрати інтересу до навчання. STEM-підхід, побудований на інтеграції та діяльнісному підході, створює умови для:

- стимулювання інтелектуальної активності через експерименти та дослідження;
- розвитку креативності завдяки завданням із відкритим кінцем;
- формування навичок командної роботи та комунікації;
- виховання гнучкого та критичного мислення.

Таким чином, STEM є педагогічною інновацією, яка дозволяє поєднати освітні завдання з природними інтересами обдарованих дітей.

Методи роботи з обдарованими дітьми у STEM-середовищі

Навчання через гру. Обдаровані діти особливо цінують свободу у виборі рішень. Сюжетно-рольові ігри («винахідники», «дослідники») та робота з конструкторами LEGO чи магнітними блоками допомагають розвивати просторове та логіко-математичне мислення.

Проектна діяльність. Довготривалі завдання («Як побудувати найміцніший міст?») дозволяють обдарованим дітям проявити ініціативу, креативність та здатність до глибокого дослідження.

Експериментальна діяльність. Прості досліди («Вулкан», «Чарівна вода», «Як ростуть рослини») стають інструментом формування причинно-наслідкових зв'язків та розвитку наукового мислення. Обдаровані діти часто не лише виконують дослід, а й пропонують власні гіпотези.

Використання цифрових технологій. Застосування робототехнічних наборів (Bee-Bot, LEGO WeDo) і програм для початкового програмування (ScratchJr, Tynker) дозволяє дітям проявити здібності до інженерії та алгоритмічного мислення.

STEAM-підхід. Поєднання науки й мистецтва розкриває багатогранність обдарованості. Малювання магнітними рідинами чи створення моделей у 3D-друці поєднує технічні та творчі задатки дитини.

Методи роботи з обдарованими дітьми у STEM-середовищі забезпечують умови для максимально повного розкриття їхніх здібностей. Вони сприяють формуванню інтелектуальної гнучкості, розвитку критичного й креативного мислення, уміння працювати як самостійно, так і в команді. Особливість STEM-підходу полягає у поєднанні дослідження, творчості та практичної діяльності, що дозволяє обдарованим дітям отримувати не лише знання, а й досвід самостійного відкриття нового. Таким чином, STEM-технології виступають ефективною педагогічною інновацією, яка забезпечує цілеспрямований розвиток дитячої обдарованості з раннього віку.

Роль педагога та батьків.

Роль педагога. У роботі з обдарованими дітьми педагог виконує не лише традиційні функції наставника, а й виступає фасилітатором, дослідником та організатором освітнього середовища. Його основним завданням є:

- створення умов для індивідуалізації освітньої траєкторії, що враховує рівень розвитку, інтереси та темп засвоєння знань кожної дитини;
- забезпечення атмосфери довіри, де дитина може висловлювати власні ідеї без страху помилитися;
- підтримка ініціативності та креативності, заохочення до пошуку нестандартних рішень;
- організація навчального процесу так, щоб він стимулював самостійні відкриття, а не лише відтворення готової інформації;

- створення розвивального STEM-простору (зони для дослідів, конструювання, цифрові куточки), який мотивує дітей до досліджень та експериментів.

Педагог також має бути постійним учасником інноваційного процесу: удосконалювати власні знання у сфері STEM-освіти, застосовувати сучасні цифрові інструменти, інтегрувати новітні методики в освітній процес.

Роль батьків. Батьки є рівноправними партнерами у процесі розвитку дитячої обдарованості. Їхня активна участь у спільних освітніх проєктах сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання та підтримує пізнавальний інтерес дитини. Найбільш ефективними є такі напрями роботи:

- організація «сімейних лабораторій» удома, де дитина може проводити прості досліді разом із дорослими;
- спільне створення міні-проєктів («домашній ботанічний сад», «сімейний STEM-квест»), що підсилюють зв'язок між освітнім закладом і родиною;
- підтримка ініціативи дитини через заохочення її питань, ідей та експериментів;
- формування позитивного ставлення до навчання шляхом власного прикладу – демонстрація допитливості, відкритості до нового, інтересу до науки та техніки.

Таким чином, співпраця педагога та батьків у розвитку обдарованої дитини має ґрунтуватися на партнерстві, довірі та спільному прагненні створити умови для розкриття її потенціалу. Саме узгоджені дії сім'ї та закладу освіти забезпечують формування цілісної системи підтримки дитячої обдарованості.

Виклики та перспективи.

Серед основних викликів:

- недостатня готовність педагогів працювати з обдарованими дітьми у STEM-середовищі;
- обмеженість матеріально-технічної бази;
- потреба у створенні системи ранньої діагностики дитячої обдарованості.
- Перспективи включають:
- інтеграцію STEM-підходу в систему підтримки обдарованих дітей;
- створення мережі STEM-лабораторій у закладах дошкільної освіти;
- розвиток авторських програм для роботи з обдарованими дошкільниками.

Висновок. STEM-освіта є ефективною педагогічною інновацією, яка відкриває широкі можливості для розвитку обдарованих дітей у дошкільному віці. Вона забезпечує умови для формування критичного мислення, креативності, дослідницьких умінь і комунікативних навичок. Правильно організоване STEM-середовище дає змогу не лише підтримати природні здібності дитини, а й розкрити її потенціал у різних сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Атаманчук П. С. STEM-освіта як інноваційний напрям у сучасній педагогіці // Освіта України. – 2022. – № 4. – С. 12–15.

2. Биков В. Ю. Сучасні тенденції розвитку STEM-освіти // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2021. – № 3. – С. 5–9.
3. Гончаренко С. Упровадження STEM-підходу в навчальний процес // Педагогічна думка. – 2021. – № 2. – С. 30–33.
4. Деркач М. П. Моделювання STEM-уроків у закладах дошкільної освіти // Дошкільне виховання. – 2022. – № 5. – С. 15–19.
5. Kazantseva Yu. P. Застосування цифрових технологій у STEM-освіті // Інформаційний простір. – 2022. – № 7. – С. 15–20.
6. Papert S. Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. – Basic Books, 1980.
7. Лакіза А. І. STEM для дошкільнят: граємо, досліджуємо, творимо. Навчально-методичний посібник. – Шепетівка, 2025. – 65 с.

Лань О. Б.,

доктор філософії (024 хореографія), доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра режисури та хореографії,
e-mail: oksana.lan@lnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7550-7269>

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕРФОРМАТИВНОГО МИСТЕЦТВА У СТАНОВЛЕННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Розвиток перформативного мистецтва початку ХХІ століття демонструє збільшення мистецьких проєктів у новітніх сценічних форматах. Флешмоби та мюзикли, перформанси та хореографічні вистави є здобутками не лише професійних формацій сцени й колективів позашкільної освіти. Обдаровані діти мають можливість розвиватись у просторі синтезу мистецтв, набуваючи творчих навичок. Прагнення до самостійності, підвищена емоційність, юнацький максималізм і потреба в самоствердженні створюють потужний енергетичний потенціал, який потребує конструктивного спрямування. Завдання керівників мистецьких проєктів полягає у тому, щоб цю енергію трансформувати у творчу діяльність, спрямовану на самовираження, самопізнання та розвиток естетичних цінностей. Перформативне мистецтво, постає як ефективний засіб соціалізації, художньо-естетичного виховання та особистісного розвитку дитини. Саме творче пошуково-експериментальне середовище стимулює розвиток художнього мислення, оновлення сценічної «мови» та реалізацію потенціалу дитини як особистості й митця.

Ключові слова: перформативне мистецтво, вистава, обдарованість, хореографія, перформанс, позашкільна освіта.

The development of performative art at the beginning of the 21st century demonstrates an increase in artistic projects within innovative stage formats. Flash mobs and musicals, performances and choreographic shows are the achievements not only of professional stage formations but also of extracurricular education collectives. Gifted children have the opportunity to develop in a space of artistic synthesis, acquiring creative skills. The desire for independence, heightened emotionality,

youthful maximalism, and the need for self-affirmation create a powerful energetic potential that requires constructive direction. The task of leaders of artistic projects is to transform this energy into creative activity aimed at self-expression, self-discovery, and the development of aesthetic values. Performative art emerges as an effective means of socialization, artistic and aesthetic education, and personal development of a child. It is precisely the creative, exploratory, and experimental environment that stimulates the development of artistic thinking, the renewal of stage “language,” and the realization of a child’s potential as both an individual and an artist.

Keywords: performative art, performance, giftedness, choreography, extracurricular

Проблема розвитку обдарованої особистості є однією з центральних у сучасній педагогіці та психології. У наукових працях Б. Теплова, Н. Лейтеса, А. Маслоу, К. Тейлора та інших учених обдарованість розглядається як системна якість особистості, що поєднує природні задатки, високий рівень інтелектуального й творчого потенціалу, мотивацію до саморозвитку та сприятливі соціальні умови. За концепцією Дж. Рензуллі, обдарованість проявляється у взаємодії трьох чинників – високих інтелектуальних здібностей, креативності та внутрішньої залученості до діяльності.

Перформативне мистецтво України за роки незалежності суттєво розширило арсенал сценічних форм – від традиційних вистав до флешмобів, перформансів тощо – які вимагають розширення світогляду, додаткових умінь у різноманітних мистецьких площинах[1, с. 88]. Аналіз сучасних процесів розвитку перформативного мистецтва засвідчує, що воно стало значно масовішим і доступнішим, зокрема мистецтво танцю. Проте, спостерігається суттєве посилення розриву між самодіяльною творчістю та професійним рівнем, що зумовлює необхідність переосмислення шляхів підготовки юних виконавців. Обдарованою особистістю ми характеризуємо дитину або підлітка, який демонструє високий рівень розвитку здібностей у певній сфері діяльності та здатний до творчого самовираження, самостійного мислення й досягнення значущих результатів.

Сучасні соціальні обставини ставлять перед молодими талантами вибір: або поступово рухатися в напрямі професійної хореографічної діяльності, або вже в підлітковому віці обрати іншу сферу самореалізації. Попри ці виклики, численні творчі колективи продовжують активно діяти, зберігаючи власний творчий стиль, виконавську манеру та репертуарну спадкоємність. Особливо це характерно для танцювальних колективів, а саме тих що працюють у жанрах фольклорного та народно-сценічного танцю, де традиція залишається провідним елементом художньої концепції.

Прикладом яскравого розкриття творчого потенціалу обдарованих дітей у позашкільній освіті можна назвати перформанс-флешмоб колективів Центру

дитячої та юнацької творчості Залізничного району м. Львова «Талановита дитина – майбутнє України!» [2], в якому обдарованість дитини має інтегрований характер і виявляється через поєднання природних задатків, творчої уяви, пізнавальної активності та внутрішньої мотивації до самореалізації.

Основною ідеєю заходу було створення (тут і тепер) великого полотна із зображенням «дерева життя» методом аплікації з орнаментів українського ужиткового мистецтва. Перформанс відбувався під живий музичний супровід колективів, які виконували попури із українських пісень, а саме: народної капели бандуристок «Ягілка» (кер. І. Цигилик), народного дитячого духового оркестру «Веселка» (кер. Борис Винниченко), народного вокально-інструментального ансамблю «Вишиваночка» (кер. М. Тивонюк), вокально-інструментального ансамблю «Усмішка» (кер. С. Тягун). Одночасно в часі і просторі на мольбертах вихованці Арт-дизайн студії (кер. І. Кочергін) та студії образотворчого мистецтва (кер. В. Кочергін), малювали ескіз майбутнього орнаменту, який запропонувала дитяча мистецька студія «Країна барв» (кер. М. Легінович).

Саму дію утворення малюнку на полотні створювали пластична група учасників народного колективу Модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «Акверіас» (кер. О. Лань, К. Мосесова), та зразкової циркової студії «Львівські віртуози» (кер. В. Кізлик, Ю. Ванджала). З-під білого полотна, що хвилями піднімалось угору, з'являлись вихованці гуртків, які представляли різні ремесла та напрямки ужиткового мистецтва України. Гуртки «Художня кераміка» (кер. Р. Зуб), моделювання та конструювання одягу (кер. В. Козачук), декоративно-ужиткового мистецтва «Мотанка» (кер. О. Якимчук), бісероплетіння (кер. Г. Мота) демонстрували мистецькі вироби зроблені власноруч. В якусь мить полотно перетворилось на великий український рушник, який піднявся вгору, розкривши всі свої кольори.

Подія відбувалась в рамках святкування 80-річчя позашкілля (2019) і справила на глядачів неабияке враження, викликаючи сльози захоплення та радості [3]. Участь у такому проєкті стала виходом із зони комфорту для всіх учасників, спонукаючи розширити своє пізнання інших видів мистецтв, навчаючись працювати у взаємодії.

Одним із напрямів еволюції діяльності обдарованої особистості є участь у масштабних синтезованих хореографічних проєктах. Перспективним творчим проєктом буде участь у створенні танцювальної вистави, у якій за допомогою сценарно-режисерських прийомів та засобів театралізації вибудовується проста, але виразна сюжетна лінія, що поєднує окремі хореографічні композиції в епізоди або тематичні блоки [4;5]. В межах такого задуму можна застосовувати найрізноманітніші жанри й стилі хореографії. Визначальною умовою успішності вистави є її ідейно-змістове наповнення та дотримання логічної композиційної

цілісності всього сценічного задуму [6, с. 158]. Втілення таких методів уже є в практиці роботи Народного художнього колективу Модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «Акверіас» (кер. – Оксана Лань, Ксенія Мосєсова). Творчим дитячо-юнацьким складом колективу разом із студентами-хореографами було створено одноактні танцювальні вистави «Подорож Блакитної Стріли» (2015) та «Цибуліно» (2016) за однойменними казками Джанні Родарі, які стали показником художньо-творчого зростання колективу [1, с. 155; 7, с.144].

На відміну від участі у малих хореографічних композиціях виконання юним актором-танцівником ролі в танцювальній виставі з розвиненою драматургічною структурою вимагатиме від виконавця високого рівня відповідальності і стане важливим кроком творчого становлення обдарованої особистості, адже у такому форматі дитина отримує повноцінну театральну роль, яка має власну дію, внутрішню мотивацію, характер і виразну емоційно-образну складову. У процесі роботи над танцювальною виставою юний виконавець оволодіває здатністю «входити в образ», утримувати його протягом усього сценічного дійства, налагоджувати партнерську взаємодію з іншими учасниками – як однолітками, так і дорослими професійними артистами [7, с. 141]. Таке багаторівневе психологічно-творче навантаження сприяє розвитку виконавської ініціативи, креативності, здатності обдарованої особистості до художнього самовираження, а також формуванню індивідуальної системи художньо-естетичних цінностей [6, с.37].

Важливою умовою ефективної роботи над створенням танцювальної вистави є формування у дитини-комуніканта навичок партнерської співпраці з хореографом-режисером. Йдеться про здатність адекватно сприймати сценічне завдання, осмислювати його на рівні свідомості та відтворювати через виражальні засоби тілесної пластики. Водночас пріоритетним завданням хореографа-режисера у роботі з дитячим контингентом залишається дотримання педагогічних принципів і методів, що відповідають віковим, психологічним і пізнавальним особливостям учасників [7, с. 141].

На відміну від звичайного концертного виступу, участь у виставі передбачає миттєву реакцію на розвиток сценічної дії та готовність швидко включитися у події. Така постійна концентрація уваги нерідко породжує надмірне емоційне напруження, відчуття тривоги або психічного збудження юного виконавця. Запобігти подібним станам можна через цілеспрямовану педагогічну роботу – пояснення правил поведінки за кулісами, формування навичок сценічної саморегуляції та виховання внутрішньої дисципліни артиста-дитини. Ефективним засобом профілактики є також багаторазове відпрацювання переходів і поєднань епізодів вистави (проекту), що допомагає юним виконавцям упевнено орієнтуватися у сценічному просторі [7, с. 143].

Одним із найвідповідальніших етапів підготовки дитячої танцювальної вистави є робота з реквізитом та рухомими декораціями. Безпека, узгодженість дій виконавців і технічного персоналу, а також адекватний добір художніх засобів мають визначатися головним надзавданням постановки, її драматургічною концепцією та віковими можливостями учасників.

У сфері хореографічного мистецтва обдаровані діти вирізняються розвиненим відчуттям музичності, пластичною виразністю, емоційною чутливістю, сценічною індивідуальністю та здатністю до імпровізації. Завдання педагога-хореографа полягає у створенні такого творчо-розвивального середовища, яке сприятиме формуванню цих якостей, підтримці ініціативи, розвитку креативного мислення та забезпеченню гармонійного особистісного становлення юного митця.

Необхідно навести ще один приклад – участь творчого юнацтва Львова у міжнародному проєкті «FOSA 2023» (Варшава, Польща), який реалізовувався в рамках варшавської акції «Зима в місті» 11-24 лютого 2023 року. Мета участі в проєкті – інтеграція української творчої молоді у процес кваліфікованого навчання з метою підвищення сценічної майстерності та створення сценічного твору. У 2023 році завданням FOSA була постановка мюзиклу «Пінокіо» під керівництвом режисера Цезарія Домагали, викладачів вокалу, хореографії та акторської майстерності. Проєкт було представлено 23 лютого 2023 року двома виставами на сцені Варшавського музичного театру мистецького комплексу «Релакс» для 1000 юних глядачів, учасників варшавської акції «Зима в місті». Організатори та спонсори творчого проєкту: Дитячий фонд ООН-UNICEF, Адміністрація м. Варшава, Столичний культурно-освітній центр – SCEK, за участі ГО «Академія освітніх ініціатив» (Україна) та Центру дитячої та юнацької творчості Залізничного району м. Львова [8; 9].

Учасниками від України стали вихованці народного колективу Модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «Акверіас» (Aquerias – О.Л.) (кер. О. Лань та К. Мосесова), народного колективу Циркова студія «Львівські віртуози» (кер. В. Кізлик та Ю. Ванджала) та гуртка сценічної мови. Проєкт надав можливість обдарованим дітям брати участь у майстер-класах із вокалу, хореографії та акторської імпровізації, у роботі професійної студії звукозапису. Особливістю творчого процесу було інтегрування «вузько-спеціалізованих» виконавців у інші види мистецтв, що стало розширенням їх творчих можливостей.

Досвід підтвердив, що у процесі творчої взаємодії учасники колективу активніше розвивають комунікативні компетентності, навички співпраці та емпатійного сприйняття. Адже перевтілення у сценічного персонажа, дія в умовних обставинах – це своєрідна «танцювальна проекція школи життя», що

сприяє формуванню соціальної адаптивності, ініціативності, творчої уяви та пам'яті [7, с. 144].

Висновок. Підлітковий вік є вирішальним етапом становлення громадянської активності особистості. Саме в цей період починається усвідомлене формування світогляду, процес соціалізації, засвоєння суспільних норм і цінностей, вироблення власних суджень, оцінок і життєвих орієнтирів. Прагнення до самостійності, підвищена емоційність, юнацький максималізм і потреба в самоствердженні створюють потужний енергетичний потенціал, який потребує конструктивного спрямування. Завдання керівників мистецьких проєктів полягає у тому, щоб цю енергію трансформувати у творчу діяльність, спрямовану на самовираження, самопізнання та розвиток естетичних цінностей. Створення вистав за участі обдарованих дітей і молоді сприяє не лише розвитку виконавської майстерності, а й комплексно розширює уявлення учасників про різні види та жанри мистецтва, формує естетику сценічної поведінки, загартовує характер і волю.

Творчість і лідерство є ключовими чинниками розвитку сучасного суспільства. Саме активна, ініціативна та творча молодь здатна формувати позитивні зміни в соціальному, культурному й духовному просторі сьогодення.

Нові мистецько-педагогічні підходи відкривають перед митцями-педагогами широкі можливості для формування глибокого ідейно-тематичного та емоційного змісту перформативно-мистецького проєкту. Таким чином, можна з упевненістю констатувати, що перформативне мистецтво, постає як ефективний засіб соціалізації, художньо-естетичного виховання та особистісного розвитку дитини. Саме творче пошуково-експериментальне середовище стимулює розвиток художнього мислення, оновлення сценічної «мови» та реалізацію потенціалу дитини як особистості й митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лань О. Б. Режисура одноактної хореографічної вистави: теоретично-практичний аспект : дис. ... д-ра філософії : спеціальність 024 Хореографія. 27.06.2024 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2024. 260 с.
2. Фешмоб до 80-річчя позашкілля. «Талановита дитина – скарб нації». [Електронний ресурс] / Творчі майстерні ЦДЮТ Залізничного райлну м. Львова // Facebook. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=61558275360010> (Дата звернення: 02.10.2025).
3. У місті Львові. Позашкілля вражає. [Електронний ресурс] / Позашкільна освіта України // Facebook. URL: <https://www.pou.org.ua/2019/11/u-misti-lvovi/> (Дата звернення: 02.10.2025).
4. Лань О. Методи режисури видовищно-театралізованих заходів у хореографії: методична розробка. З досвіду роботи народного художнього колективу «Модерн-балет та школа-студія сучасного танцю «АКВЕРІАС». Львів: «Камула», 2019. 52 с.

5. Горбов А. С. Режисура видовищно-театралізованих заходів : посіб. / Фастів: «Поліфаст», 2004. 264 с.
6. Сердюк Т. І. Художньо-естетична школа майбутніх учителів хореографії: формування досвіду : монографія / 2-е вид., доп. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 273 с.
7. Українське хореографічне мистецтво в контексті світової художньої культури (сучасний поліжанровий дискурс). Колективна монографія / О. Лань, А. та ін. / за ред. О. Плахотнюка. Львів : СПОЛОМ. 2020. 316 с.
8. Вже завтра розпочинається наш новий проект спільно із Stołeczne Centrum Edukacji Kulturalnej FOSA 2023. [Електронний ресурс] / Академія освітніх ініціатив.// Facebook. URL: <https://www.facebook.com/academy.of.educational.initiatives/> (Дата звернення: 04.10.2025).
9. Розпочався чудовий мистецький проєкт "FOSA 2023". [Електронний ресурс] / Oksana Lan // Facebook. URL: <https://www.facebook.com/lanoksana/> (Дата звернення: 02.10.2025)

Лебедик Л. В.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології,*

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
lebedyk_lesya@ukr.net*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЇЇ ПОВЕДІНКИ, ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВЧИНКІВ

У статті розкрито теоретичні підходи та методичні засади соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості. Обґрунтовано психологічні механізми формування її самосвідомості, емоційної зрілості, соціальної адаптації. Проаналізовано типові труднощі у поведінці й діяльності обдарованих дітей і підлітків, окреслено напрями психокорекційної роботи з ними. Представлено моделі соціально-психологічного супроводу та конкретні методичні прийоми розвитку саморегуляції, відповідальності, морально-ціннісних орієнтацій обдарованої особистості.

Ключові слова: обдарованість, психологічна підтримка, психокорекція, самосвідомість, соціальна адаптація, емоційна компетентність, педагогічна фасилітація.

Annotation: The article reveals theoretical approaches and methodological principles of socio-psychological support of a gifted individual. The psychological mechanisms of the formation of his self-awareness, emotional maturity, social adaptation are substantiated. Typical difficulties in the behavior and activity of gifted children and adolescents are analyzed, and the directions of psychocorrectional work with them are outlined. Models of socio-psychological support and specific

methodological techniques for the development of self-regulation, responsibility, moral and value orientations of a gifted individual are presented.

Key words: giftedness, psychological support, psychocorrection, self-awareness, social adaptation, emotional competence, pedagogical facilitation.

Феномен обдарованості посідає провідне місце серед проблем сучасної психології розвитку, педагогічної психології та психології освіти. Обдарованість як комплекс інтелектуальних, креативних, мотиваційних та особистісних характеристик зумовлює високі потенційні можливості індивіда, однак водночас створює низку психологічних труднощів, пов'язаних із соціалізацією, саморегуляцією, емоційною стабільністю.

Психологічна підтримка обдарованої особистості має на меті не лише розвиток її потенціалу, а й гармонізацію внутрішнього світу, формування навичок конструктивної поведінки, відповідального ставлення до власних дій і вчинків. У цьому контексті особливої актуальності набуває розроблення теоретико-методичних основ соціально-психологічної підтримки та корекції поведінки обдарованої молоді.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми, засвідчує, що проблематика теоретичних та методичних основ соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості, психологічної корекції її поведінки, діяльності і вчинків досліджувалася у працях Л. Виготського, Л. Сохань, С. Максименка, О. Савченко, які по-різному підходили до розуміння природи обдарованості, її психологічних проявів і умов розвитку. Обдарованість дітей, яка може проявлятися у різних сферах (інтелектуальній, творчій, соціальній, спортивній), досліджена в роботах Н. Бельської [1], О. Блохи [3], О. Колесник [2], М. Мельник [1], А. Мітлош [9], В. Моляко [9], К. Постової [10], В. Рибалки [11], В. Стрельнікова [8; 12–17] та наших попередніх працях [3–8].

Мета статті: на основі сучасних теоретичних підходів до розуміння обдарованості та її психологічної підтримки дослідити структуру і моделі соціально-психологічного супроводу, представити конкретні методичні прийоми розвитку і психологічної корекції поведінки, діяльності і вчинків обдарованих дітей в освітньому середовищі.

Завдання дослідження: 1) виокремити основні теоретичні підходи до розуміння обдарованості та її психологічної підтримки; 2) обґрунтувати мету, завдання і структуру соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості; 3) виявити типові труднощі поведінки обдарованих осіб, принципи і методичні прийоми психологічної корекції поведінки, діяльності і вчинків обдарованих дітей; 4) запропонувати модель психологічної підтримки обдарованої особистості в освітньому середовищі.

Виклад суті й результатів дослідження розпочнемо зі з'ясування психологічної сутності обдарованості. Згідно класичного визначення у сучасній психології (В. Моляко, О. Тунік, Дж. Рензулі, Г. Гарднер), обдарованість є якісно своєрідним поєднанням здібностей, що забезпечує успішне виконання діяльності; обдарованість розглядається як інтегративна система когнітивних, креативних, мотиваційних та особистісних рис, які взаємодіють у процесі самореалізації індивіда.

Особистісна складова обдарованості включає: високу потребу у самопізнанні та самовираженні; підвищену чутливість до соціальної несправедливості; схильність до самоаналізу і перфекціонізму; емоційну вразливість та схильність до внутрішніх конфліктів.

Зважаючи на перше завдання дослідження, серед основних теоретичних підходів до психологічної підтримки обдарованої особистості виокремимо: 1) гуманістичний підхід (К. Роджерс, А. Маслоу) – акцентує на безумовному прийнятті, створенні умов для саморозкриття і самореалізації; 2) діяльнісний підхід (Л. Виготський) – підкреслює роль активної діяльності у розвитку здібностей і самосвідомості; 3) системний підхід (В. Моляко, С. Максименко) – розглядає обдарованість як багаторівневу динамічну систему, що потребує комплексного психолого-педагогічного супроводу; 4) фасилітаційний підхід – орієнтується на підтримку суб'єктності дитини, партнерську взаємодію педагога й психолога з нею; 5) акмеологічний підхід (Н. Кузьміна, А. Деркач) – розглядає процес розвитку обдарованості як поступовий рух до особистісних і професійних вершин.

Тепер, виконуючи друге завдання дослідження, обґрунтуємо мету, завдання і структуру соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості.

Метою соціально-психологічної підтримки є гармонізація особистісного розвитку обдарованої дитини, створення умов для її успішної соціалізації, самопізнання і самореалізації.

Основні завдання: виявлення індивідуально-психологічних особливостей і типу обдарованості; розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості, комунікативних умінь; профілактика емоційного вигорання та девіантних форм поведінки; формування позитивного «Я-образу» та самоприйняття; забезпечення морально-ціннісної спрямованості поведінки.

Структуру соціально-психологічного супроводу складають декілька взаємопов'язаних компонентів:

1. Діагностичний – психодіагностика типу обдарованості, рівня тривожності, емоційної регуляції, соціального статусу.

2. Розвивальний – психолого-педагогічні заняття, тренінги креативності, комунікативні ігри, арттерапевтичні практики.

3. Корекційний – цілеспрямована робота з емоційними або поведінковими труднощами.

4. Рефлексивний – формування вміння аналізувати власні дії, почуття, мотиви, вчинки.

Згідно третього завдання дослідження, нами виявлено типові труднощі поведінки обдарованих осіб, принципи і методичні прийоми психологічної корекції поведінки, діяльності і вчинків обдарованих дітей.

Типові труднощі поведінки обдарованих осіб, згідно досліджень (О. Тунік, В. Моляко, С. Бондаренко), полягають в тому, що обдаровані діти нерідко мають дисгармонійний тип розвитку: високі інтелектуальні досягнення поєднуються з емоційною нестабільністю, неадекватною самооцінкою, конфліктністю у спілкуванні.

Типовими проблемами поведінки, діяльності і вчинків обдарованих дітей є: підвищена тривожність і перфекціонізм; труднощі у встановленні контактів з ровесниками; схильність до ізоляції або домінування; гіперактивність на критику; етична амбівалентність у вчинках (між прагненням до ідеалу і реаліями життя).

Серед принципів психокорекції поведінки, діяльності і вчинків обдарованих дітей слід виділити:

1. Принцип гуманізму і прийняття. Визнання унікальності кожної особистості, створення атмосфери довіри.

2. Принцип розвитку суб'єктності. Формування активної позиції у власному самовдосконаленні.

3. Принцип інтеграції. Поєднання інтелектуального, емоційного, вольового компонентів розвитку.

4. Принцип позитивної переорієнтації. Переклад уваги з проблеми на ресурси, сильні сторони дитини.

5. Принцип етичної відповідальності. Формування усвідомлення моральних наслідків вчинків.

Методичними прийомами психокорекції є:

1. Арттерапія (малюнкові методики, казкотерапія, музикотерапія) – сприяє емоційному розвантаженню, розвитку емпатії.

2. Когнітивно-поведінкові техніки – допомагають усвідомити і змінити неадаптивні переконання, підвищити саморегуляцію.

3. Рефлексивні щоденники – розвивають здатність до самоаналізу і планування поведінки.

4. Тренінги соціальних навичок – удосконалюють комунікацію, вчать конструктивній взаємодії.

5. Фасилітаційні сесії – створюють простір підтримки, самовираження, позитивного досвіду спілкування.

6. Морально-етичні дискусії – формують ціннісну позицію, відповідальність за вчинки.

Виконуючи четверте завдання дослідження, запропонуємо модель психологічної підтримки обдарованої особистості в освітньому середовищі, адже ефективна психологічна підтримка обдарованої особистості в освітньому середовищі можлива лише за умови тісної взаємодії психолога, педагога, батьків і самої дитини.

Модель соціально-психологічного супроводу включає:

1. Психолого-педагогічний моніторинг – регулярне спостереження за станом дитини, її емоційним і соціальним розвитком.

2. Індивідуальні освітні траєкторії – адаптація навчальних програм до темпу і стилю розвитку учня.

3. Психологічне консультування педагогів і батьків – навчання ефективним стратегіям підтримки.

4. Формування емоційної компетентності вчителя – адже без неї неможлива адекватна взаємодія з емоційно чутливими обдарованими дітьми.

5. Розвиток культури емпатійного спілкування – як базового інструменту профілактики конфліктів і девіацій.

Реалізація моделі соціально-психологічного супроводу і практичних програм, апробованих у психолого-педагогічних центрах Полтавщини, доводять, що системна соціально-психологічна підтримка обдарованих дітей сприяє: зниженню рівня тривожності й соціальної ізольованості (на 20–30 %); підвищенню рівня емоційної стабільності і самоприйняття; розвитку навичок відповідального прийняття рішень; зміцненню морально-етичних орієнтацій і стійкості до негативних соціальних впливів.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на створення адаптивних програм психокорекції поведінки обдарованих підлітків із використанням цифрових технологій (онлайн-тренінги, інтерактивні симуляції, психологічні платформи підтримки).

Висновками з проведеного дослідження є такі: 1) обдарованість є складною інтегративна властивість особистості, яка потребує цілісного психолого-педагогічного супроводу; 2) соціально-психологічна підтримка спрямована на створення умов для гармонійного розвитку обдарованої особистості, профілактику дезадаптаційних явищ; 3) психологічна корекція поведінки і діяльності передбачає системний вплив на когнітивну, емоційну та мотиваційну сфери; 4) успішна робота з обдарованими дітьми можлива лише за умови партнерства між педагогом, психологом, сім'єю і самим вихованцем.

Перспективи подальших досліджень теоретичних і методичних засад соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості ефективність

підтримки вбачаємо у науковому обґрунтуванні використання фасилітаційних, арттерапевтичних, когнітивно-поведінкових і рефлексивних технологій, використанні цифрових технологій для діагностики та психологічної корекції поведінки і діяльності обдарованих дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бельська Н. А., Мельник М. Ю. та ін. Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих старшокласників: методичний посібник. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 142 с.
2. Колесник О. С. Психокорекція у педагогічній діяльності: теорія і практика. Харків : Основа, 2020. 320 с.
3. Лебедик Л. В., Блоха О. М. Використання арт-терапевтичних методів у психокорекційній роботі в умовах воєнного стану. Психологія і соціальна робота у XXI столітті : зб. наук. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. форуму (20-22 листоп. 2024 р., м. Полтава). Полтава, 2024. 531 с. С. 132–135. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/26461>
4. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. Проєктування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19216>
5. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до виховання лідерських якостей обдарованих дітей із використанням технологій інтенсивного навчання. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 555–566. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/23113>
6. Лебедик Л. В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до цілеспрямованого розвитку обдарованості і лідерства вихованців. Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів : матеріали V Всеукр. міжгалузевої наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 27 берез.– 2 квіт. 2024 р.). / Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1322 с. С. 734–744. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25903>
7. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх психологів у курсі «Основи психокорекції» до розвитку обдарованості дітей. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–29 серп. 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1604 с. С. 768–774. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25206>
8. Лебедик Л., Стрельников В. Підготовка магістрів освітньо-професійної програми «Позашкільна освіта» до надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу в умовах війни. Імідж сучасного педагога. 2024. № 2 (215). С. 112–117. URL : <https://isp.pano.pl.ua/article/view/301204/296030>

9. Мітлош А. В., Моляко В. О. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги: монографія. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 290 с.
10. Постова К. Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів: монографія. К. : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 96 с.
11. Рибалка В. В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого: посібник. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 220 с.
12. Стрельніков В. Ю. Лекція 2.10. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти : Модульний посібник / Автори-упорядники : П. І. Матвієнко, Н. І. Білик, О. О. Новак. Полтава : ПОППО, 2006. С. 248–268.
13. Стрельніков В. Ю. Методики оцінювання інтелекту та критерії творчої особистості. Обдаровані діти і школа. Методика діагностики та педагогічний досвід (посіб. для вчителів і психологів). Полтава : ПОПОПП, 1998. С. 13–18.
14. Стрельніков В. Ю. Методологічні засади підготовки педагогічних працівників у системі неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 308–314. URI: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19217>
15. Стрельніков В. Ю. Механізми розвитку інтелектуального обдарування особистості в умовах інноваційного освітнього середовища. Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Полтава, 09-10 червня 2022 р.) / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 193 с. С. 47–50.
16. Стрельніков В. Ю. Побудова механізму розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця зі спеціальної освіти. Обдаровані діти – скарб нації: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.) Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 434 с. С. 354–357. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16830>
17. Стрельніков В. Ю. Розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів (матеріали до вивчення міні-модуля «Інтелект і творчість»). Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно орієнтованої освіти : Модульний посібник / Автори-упорядники : В. Р. Ільченко, П. І. Матвієнко, Н. І. Білик. Полтава : ПОППО, 2003. С. 137–155.

Лиса О. М.,
викладач біології,
Чернівецький медичний фаховий коледж, м. Чернівці,
lusanikoksana@gmail.com

ОБДАРОВАНІСТЬ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі штучного інтелекту у підтримці та розвитку обдарованої молоді. У сучасному світі технології, зокрема штучний інтелект, мають великий потенціал для персоналізації навчального процесу, створення нових можливостей для саморозвитку та оптимізації освіти для молодих людей із високим рівнем здібностей. У дослідженні розглянуто можливості застосування інструментів штучного інтелекту для диференціації навчання, розширення індивідуальних траєкторій розвитку та надання інноваційних рішень у галузі освіти для обдарованих. Стаття подає інформацію про переваги та недоліки, що постають перед освітньою системою у зв'язку з використанням штучного інтелекту, та пропонує рекомендації для створення ефективної взаємодії між штучним інтелектом та освітнім середовищем.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарована молодь, освіта, освітній процес, інновації.

Lysa O. M. The giftedness and artificial Intelligence. The article is devoted to the study of the role of artificial intelligence in supporting and developing gifted youth. In today's world, technologies, particularly artificial intelligence, hold great potential for personalizing the learning process, creating new opportunities for self-development, and optimizing education for young people with high abilities. The study examines the potential of AI tools for differentiating education, expanding individual development pathways, and offering innovative solutions in the field of gifted education. The article presents information about the advantages and challenges faced by the educational system due to the implementation of artificial intelligence and provides recommendations for creating effective interaction between AI and the educational environment.

Key words: artificial intelligence, gifted youth, education, educational process, innovations.

Кожній країні потрібна талановиті і обдаровані діти. Практично в кожній дитині є задатки, здібності і навички, щоб стати геніальними. Тому потрібно знати як виявити інтелектуальну обдарованість, її ознаки, що її спричиняє, шляхи розвитку, нові знання про особливості інтелектуальної обдарованості.

Інтелектуальна обдарованість – це здатність особистості до розумових дій, які не є відповідними до віку, бажання інтенсивного розумового навантаження, здатність легко зосереджуватися на одному процесі до повного його вирішення.

У 2023 році 28 країн та Європейський Союз підписали так звану Декларацію Блетчлі, яка має сприяти міжнародній співпраці в галузі безпеки штучного інтелекту (ШІ). Серед країн-підписантів є і Україна.

В ухваленій декларації зазначається: «ШІ відкриває величезні глобальні можливості: він має потенціал трансформувати та покращувати добробут людей, мир і процвітання». Водночас наголошується, що штучний інтелект також створює значні ризики, «через потенційне навмисне неправильне використання або ненавмисні проблеми контролю, пов'язані з узгодженням із наміром людини. Ці проблеми частково пов'язані з тим, що ці можливості не повністю вивчені, тому їх важко передбачити».

У сучасних умовах стрімкого розвитку технологій та цифровізації ШІ стає невід'ємною складовою багатьох сфер життя, зокрема освіти. Для обдарованої молоді, яка має підвищені потреби в індивідуальному підході, гнучкому навчанні та стимулюючих інноваційних методах, застосування ШІ відкриває нові можливості. ШІ дозволяє персоналізувати навчальний процес, покращувати адаптивність освітніх програм і значно розширювати потенціал розвитку молодих талантів. Однак, попри очевидні переваги, існують також виклики, зокрема етичні та методичні питання щодо ефективності впровадження ШІ в освітній процес. Саме тому дослідження значення штучного інтелекту для підтримки та розвитку обдарованої молоді є вкрай актуальним.

Обдарована молодь – це група людей, що відрізняються від своїх ровесників розумовими або творчими здібностями та їх спроможністю вирішувати складні завдання або досягати великих успіхів у певних галузях. Знання та навички обдарованої молоді необхідні для розвитку суспільства та вирішення складних проблем.

Штучний інтелект – це галузь науки та технологій, яка займається розробкою систем, здатних аналізувати інформацію, робити висновки, вчитися і вирішувати завдання, які зазвичай потребують інтелекту людей. Ця технологія входить у різні галузі життя, включаючи медицину, автомобілебудування, фінанси, освіту та інше. Штучний інтелект може допомогти обдарованій молоді в розвитку та реалізації їх потенціалу, шляхом створення інструментів та систем, які полегшують їхню роботу, навчання та дослідження.

Зв'язок між обдарованою молоддю та штучним інтелектом полягає в спільній меті – розвивати та змінювати світ навколо нас. Обдарована молодь може використовувати штучний інтелект для покращення своїх здібностей та досягнень, а штучний інтелект може використовувати знання та креативність обдарованих осіб для подальшого розвитку своїх можливостей і вдосконалення технологій.

Отже, обдарована молодь та штучний інтелект формують взаємозв'язаний екосистему, яка сприяє вирішенню сучасних проблем та створенню нових інновацій. Важливо підтримувати це партнерство та сприяти розвитку обох сторін, щоб забезпечити сталий прогрес та зростання у майбутньому.

Метою статті є дослідження можливостей та впливу штучного інтелекту на розвиток, підтримку та навчання обдарованої молоді. Стаття спрямована на аналіз способів застосування інструментів штучного інтелекту для персоналізації навчання, розширення освітніх можливостей для молодих людей з високими здібностями та створення умов для більш ефективної диференціації освітнього процесу.

Дослідження проблеми значення штучного інтелекту для обдарованої молоді охоплює роботи різних учених з різних галузей, зокрема освіти, психології та комп'ютерних наук. Серед основних дослідників та вчених, які активно працювали над цією темою, можна виділити праці Антонової О., Василькевича Я., Гладких Г., Шарової Т., Землянської А., Шарова С., Дубасенюка О., Карпової Л., Кульчицької Я., Гавриленко В. та ін.

Виклад основного матеріалу. Штучний інтелект (ШІ) має великий потенціал для обдарованої молоді, сприяючи їхньому розвитку і досягненню великих успіхів. ШІ може забезпечити здобувачам освіти індивідуальні підходи до навчання, швидко адаптуючись до їхніх потреб і здібностей. Він може надати персоналізовані посібники, матеріали та завдання, допомагаючи здобувачам освіти розвивати свій потенціал. ШІ може допомогти обдарованій молоді розуміти та вирішувати складні проблеми, надаючи їм доступ до великого обсягу інформації, аналізуючи дані та роблячи нестандартні висновки, що дозволить розвивати їхнє аналітичне та критичне мислення. Штучний інтелект може стимулювати творчість учнів, пропонуючи їм нові ідеї, спонукаючи до дослідження та створення нових рішень. Він може бути інструментом для генерації нових ідей, допомагаючи обдарованій молоді реалізувати свої творчі задуми. ШІ може сприяти розвитку вмінь комунікації та спілкування учнів. Це може зробити їх більш ефективними в командній роботі, стимулюючи обмін думками та ідеями з іншими обдарованими учнями. ШІ може надати обдарованій молоді підтримку у процесі прийняття рішень, надаючи їм аналіз інформації, варіантів та оцінку ризиків. Це може розвивати їхню логічність, критичне мислення та навички стратегічного планування. ШІ може бути цінним інструментом для розвитку обдарованої молоді, допомагаючи їм розвивати свої потенціалу в навчанні, творчості та міжособистісному спілкуванні.

Розвиток обдарованої молоді засобами штучного інтелекту може бути ефективним інструментом, який допоможе їм реалізувати свій потенціал та розвинутися у своїх областях інтересів. Штучний інтелект може бути використаний для стимулювання та наочного представлення складних ідей, розв'язання складних задач, пошуку нових знань і творчого мислення. Одним з основних напрямків розвитку обдарованої молоді засобами штучного інтелекту є навчання з використанням цієї технології. Наприклад, можна створити

спеціальні програми або ресурси, які будуть допомагати обдарованій молоді отримувати знання і розв'язувати складні задачі.

Існують також спеціалізовані платформи зі штучним інтелектом, які допомагають обдарованим молодим людям знаходити рівні викликів, які відповідають їхнім інтересам і здібностям. Наприклад, такі платформи можуть запропонувати індивідуальні курси з певних предметів або можуть містити відкриті завдання, які обдарована молодь може вирішувати самостійно. Додатково, штучний інтелект може бути використаний для створення спеціалізованих інструментів штучного навчання та менторства, які надають обдарованому молодому поколінню можливість працювати з експертами у своїх областях інтересів. Наприклад, такі інструменти можуть визначати області, в яких молодь потребує більш поглибленої підготовки із застосуванням штучного інтелекту, а також надавати матеріали і ресурси для навчання.

Розвиток обдарованої молоді засобами штучного інтелекту може бути корисним інструментом, який допоможе виявити і навчити новим навичкам обдарованою молодь у своїх областях інтересів. Впровадження штучного інтелекту в освітні процеси може забезпечити індивідуальні підходи до навчання і розвитку обдарованої молоді, що стимулює їх інтереси та допомагає реалізувати їхні потенційні можливості.

Використання штучного інтелекту під час інтелектуальних змагань може бути корисним для підвищення ефективності та точності відповідей учасників та для надання додаткової підтримки при прийнятті рішень. Штучний інтелект може проаналізувати багато джерел інформації швидше, ніж людина, і забезпечити учасникам змагання необхідні відповіді на складні питання. Штучний інтелект може допомогти обробити велику кількість вхідних даних, що знадобиться для деяких інтелектуальних змагань, а також виконати аналіз та побудову графіків, які допоможуть учасникам зрозуміти складну інформацію.

Штучний інтелект може бути використаний для розуміння питань чи задач, пояснюючи учасникам змагання основну інформацію та доступні підказки. За допомогою штучного інтелекту може бути розроблена система, яка надає учасникам змагання рекомендації на основі їх попередніх відповідей. Штучний інтелект може бути використаний для створення голосового асистента, який відповідає на запитання і допомагає учасникам під час змагання.

Важливо наголосити, що при використанні штучного інтелекту в інтелектуальних змаганнях потрібно поважати правила та етику змагання. Наприклад, користувачам можна надавати доступ лише до обмеженого обсягу інформації і не допускати використовувати штучний інтелект для отримання відповіді бездоганно.

Розвиток сучасної обдарованої молоді та штучного інтелекту має безліч переваг: інновації та технологічний прогрес, економічне зростання, вдосконалення медицини, розвиток науки та освіти, соціальна підтримка. Обдарована молодь здатна до революційних відкриттів у наукових і технологічних галузях, що сприяє прогресу суспільства. Розвиток штучного інтелекту допомагає у створенні та поліпшенні інноваційних продуктів та послуг. Обдарована молодь має потенціал створити і розвивати нові підприємства, що сприяє розширенню економіки та збільшенню робочих місць. Розвиток штучного інтелекту допомагає автоматизувати та оптимізувати бізнес-процеси, що збільшує продуктивність і ефективність підприємств. Обдарована молодь може працювати над розробкою нових методів лікування та діагностики, що сприяє поліпшенню здоров'я та продовженню тривалості життя людей. Використання ШІ допомагає аналізувати великі обсяги медичних даних та розробляти персоналізовані підходи до лікування.

Обдарована молодь сприяє збагаченню наукового знання та проведенню досліджень у різних галузях. Розвиток штучного інтелекту допомагає вдосконалити навчальний процес та створити доступ до якісної освіти. Обдарована молодь може працювати над проектами, що направлені на соціальну підтримку та покращення якості життя. Розвиток штучного інтелекту допомагає вирішувати складні соціальні проблеми та забезпечує доступ до інформації та послуг для всіх верств населення. Розвиток сучасної обдарованої молоді та штучного інтелекту сприяє прогресу суспільства у різних сферах життя. Це дозволяє зробити світ кращим та створити більш комфортні умови для життя людей.

Незважаючи на безліч переваг, які супроводжують розвиток штучного інтелекту, існують певні недоліки, зокрема у взаємодії з сучасною обдарованою молоддю. Впровадження штучного інтелекту може призвести до автоматизації багатьох завдань, що можуть призвести до зменшення кількості робочих місць. Це може вплинути на молодь, яка шукає роботу, особливо тих, які ще не мають достатньої кваліфікації для конкуренції зі штучним інтелектом.

Широке використання штучного інтелекту в освіті може спричинити зниження навичок, які необхідні для розвитку когнітивних та інтелектуальних здібностей. Наприклад, зменшення необхідності в запам'ятовуванні фактів, які можна легко знайти та перевірити за декілька секунд, може знизити можливості розвитку критичного мислення та аналітичних навичок у молоді. З відсутністю розмов з живими людьми, молоді можуть втрачати навички спілкування та соціальної взаємодії. Штучний інтелект може надавати швидку та точну інформацію, але не може замінити спонтанність та емоційну зв'язок, які є важливими для розвитку міжособистісних відносин.

Штучний інтелект може викликати значні етичні дилеми. Наприклад, алгоритми машинного навчання можуть бути залежними від некоректних чи необ'єктивних даних, що може викликати несправедливість і дискримінацію. Для молоді, яка є активістами з соціальних і політичних питань, це може стати глузуванням їхніх зусиль. Використання штучного інтелекту в розвагах та соціальних мережах може призвести до втягнення в залежність. Молодь може стати залежною від соціальних мереж та віртуальних ігор, що може мати негативний вплив на їхнє фізичне та психічне здоров'я. Усі ці недоліки не означають, що штучний інтелект повністю погано впливає на обдаровану молодь. Важливо визнати його переваги та негативи, а також міркувати про шляхи забезпечення цілісного розвитку молоді в цифровому світі.

Засоби штучного інтелекту можуть бути великим джерелом мотивації для обдарованої молоді. Засоби штучного інтелекту можуть забезпечити обдарованій молоді доступ до різноманітних джерел знань та навчальних ресурсів. Вони можуть швидко знайти потрібну інформацію, аналізувати її та надавати своїм користувачам конкретну, спеціалізовану інформацію, яка відповідає їхнім потребам. Засоби штучного інтелекту можуть використовуватися для створення індивідуально настроєних навчальних планів для обдарованої молоді. Вони можуть аналізувати сильні та слабкі сторони учня, визначати його потенціал та рекомендувати навчальні матеріали та завдання, які максимально підходять для розвитку його обдарованості.

Засоби штучного інтелекту можуть створювати складні завдання та проблеми, які стимулюють обдаровану молодь до розвитку творчості та аналітичних навичок. Вони можуть надати можливість позмагатися з іншими обдарованими студентами або виконувати завдання з реального світу, що розвивають міжпредметні навички та розширюють межі їх знань. Штучний інтелект може бути використаний для створення віртуальних спільнот, де обдарована молодь може взаємодіяти з іншими обдарованими студентами та експертами. Вони можуть обмінюватися ідеями, співпрацювати в проектах та ділитися своїми досягненнями.

Засоби штучного інтелекту можуть надавати обдарованій молоді можливість розвивати навички постановки та вирішення проблем. Вони можуть пропонувати складні завдання, які потребують аналітичного мислення, творчого пошуку рішень та критичного мислення. Засоби штучного інтелекту можуть бути великою мотивацією для обдарованої молоді, спонукаючи їх до постійного розвитку та досягнення свого потенціалу. Вони можуть надати нові можливості для зростання та навчання, а також сприяти розвитку навичок, які стануть корисними в майбутньому.

Штучний інтелект може мати різні впливи на самодостатність обдарованої молоді. Завдяки штучному інтелекту обдарована молодь може мати доступ до більш

широкого спектру навчальних матеріалів, які можуть розширити їх знання і навички. Наприклад, можуть бути створені навчальні платформи, які використовують штучний інтелект для індивідуального підходу до процесу навчання. Штучний інтелект може допомогти обдарованій молоді розвиватися в нових технологіях, що може забезпечити їм конкурентну перевагу на ринку праці. Штучний інтелект може надати їм доступ до інструментів, які допоможуть встановленню довіреної інформації та розпізнавати фейкові новини або маніпуляції.

Штучний інтелект може створити платформи для індивідуального навчання, де обдарована молодь зможе зосередитися на своїх індивідуальних потребах і темпі навчання. Вони можуть вибирати необхідні предмети, займатися ними в зручний для себе час і отримувати персоналізовані поради та вказівки. Однак, варто зазначити, що штучний інтелект не замінить живого вчителя або соціальну взаємодію, які також є важливими елементами в розвитку обдарованої молоді. Потрібно збалансувати використання штучного інтелекту з традиційними методами навчання, щоб забезпечити повноцінний розвиток обдарованої молоді.

Штучний інтелект може бути використаний в олімпіадному русі обдарованих у декількох аспектах: створення програм та алгоритмів, навчання та підготовка, аналіз результатів, розвиток нових методів та підходів. За допомогою такого інструменту можна створити програми та алгоритми, які допоможуть учасникам олімпіади з аналізом завдань, пошуком оптимальних рішень та виявленням закономірностей у задачах. Штучний інтелект може адаптуватись до потреб учасника та надавати індивідуальну навчальну підтримку. Він може розпізнавати сильні та слабкі сторони здобувачам освіти, пропонувати оптимальну програму підготовки та використовувати інтерактивні методи навчання.

Штучний інтелект може аналізувати результати учасників, використовуючи базу даних попередніх розв'язків та інших інформаційних джерел. Він може виділяти ефективні методи розв'язання задач, рекомендувати стратегії та допомагати учасникам вдосконалювати свої навички. Застосування штучного інтелекту може сприяти розвитку нових методів та підходів до розв'язання задач у олімпіадному русі обдарованих. Він може допомогти знайти нові підходи до розв'язування задач, виявити нові способи аналізу даних та забезпечити нові ідеї для досліджень. Штучний інтелект може значно полегшити та покращити процес підготовки та участі в олімпіадах учнями обдарованими. Він може використовуватися як інструмент для підтримки, навчання та аналізу результатів учасників, а також для стимулювання розвитку нових методів та підходів у олімпіадному русі.

Навчання обдарованої молоді є важливою темою, оскільки ці діти можуть мати великий потенціал у різних сферах і потребують спеціальної уваги та підтримки, щоб розвинути свої таланти і здібності. Штучний інтелект також грає

значну роль у сучасному світі і має великий потенціал у навчанні. Штучний інтелект може допомогти виявити обдарованих дітей та розробити індивідуальні навчальні програми, які відповідають їхнім потребам. Також, штучний інтелект може створити інтерактивні платформи та онлайн-курси, які допомагатимуть обдарованим дітям вивчати нові знання та навички.

Усвідомлюємо, що штучний інтелект не може повністю замінити ролі вчителя та батьків у навчанні обдарованої молоді. Людський елемент, такий як особисте звернення, мотивація та наставництво, є неперевершеним і важливим для успішного розвитку обдарованих дітей. Також, важливо враховувати етичні питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в навчанні. Потрібно стежити за тим, щоб алгоритми та програми були справедливими і не призводили до нерівного доступу до освіти або несправедливого оцінювання обдарованих дітей. У цілому, комбінація навчання обдарованої молоді та штучного інтелекту може мати значний вплив на розвиток цих дітей і сприяти їхньому успіху у майбутньому. Однак, потрібно зберігати баланс між використанням технологій та людськими взаємодіями для найкращих результатів.

Індустрія штучного інтелекту швидко розвивається. Він пропонує виняткові можливості для інноваційного розвитку науки й техніки, безліч економічних та фінансових переваг. Він робить продукти більш зручними і цікавими для нас. А ще, його можна перетворити на персонального помічника.

Вже зараз напрацювання в сфері ШІ активно використовуються для прискореного і простого виконання завдань з мінімальним застосуванням людської сили і знань. Наприклад, ШІ може автоматизувати процеси управління даними, аналітики, маркетингу і обслуговування клієнтів. В автоматичному режимі (тобто без людського втручання) може підтримуватись і кібербезпека. Посилена за допомогою ШІ система захисту буде здатна виявляти вразливості, запобігати витокам і шахрайству, аналізувати поведінку користувачів і виявляти аномалії або підозрілі дії у найкоротші терміни.

Отже, просто зараз штучний інтелект знаходить застосування в безлічі сферах:

- Охороні здоров'я (аналіз медичних зображень, таких як рентген, КТ та МРТ, для виявлення захворювань на ранніх стадіях; розробка індивідуальних планів лікування та пошук нових ліків; підвищення точності та безпеки хірургічних операцій за допомогою роботизованих систем).
- Фінанси (моніторинг транзакцій у режимі реального часу для запобігання шахрайським діям; аналіз великих обсягів даних для прогнозування ринкових тенденцій та оптимізації інвестицій; автоматизація процесів та оцінка кредитоспроможності).
- Освіта (створення унікальних навчальних програм та завдань, адаптованих до потреб кожного учня; автоматизація рутинних завдань, таких як оцінювання

- та підготовка матеріалів; створення систем-помічників для вчителів та учнів).
- Бізнес та комерція (аналіз даних про споживачів, прогнозування попиту та створення персоналізованих рекомендацій; покращення досвіду користувачів шляхом персоналізованих пропозицій та рекомендаційних систем; використання чат-ботів та віртуальних асистентів для оперативного спілкування з клієнтами).
 - Транспорт (розробка самокерованих автомобілів, які аналізують дорожню ситуацію та приймають рішення; покращення маршрутів доставки та управління транспортними потоками).
 - Інші сфери (розумні пристрої, які вивчають вподобання користувачів та налаштовують параметри роботи освітлення, термостати; аналіз великих обсягів даних для виявлення та запобігання кіберзагрозам; персоналізовані рекомендації контенту; розвагах; кібербезпеці та побутових пристроях "розумний дім").

Він допомагає нам підвищити ефективність, точність і рівень комфорту в різних завданнях і діяльностях. Разом з тим, він викликає важливі питання, що стосуються етики, безпеки даних та рівноправності. Тому зараз надзвичайно важливо розвивати і використовувати ІІІ максимально відповідально, з урахуванням потенційних наслідків і взаємодії з людським суспільством.

ІІІ не замінить людей, але значно покращить їхні можливості. Комбінація людської креативності та критичного мислення з обчислювальною потужністю машин створить нові горизонти для співпраці. В таких галузях як наука, мистецтво і бізнес, ця синергія може призвести до неймовірних інновацій та досягнень.

Найближче майбутнє застосування штучного інтелекту в медицині (комп'ютерна інтерпретація медичних зображень; виявлення типових хвороб; наявність роботів-супутників для догляду за літніми людьми; надання консультацій, плану лікування; створення лікарських засобів).

Майбутнє штучного інтелекту обіцяє бути захоплюючим і складним водночас. Технологічний прогрес відкриває величезні можливості для поліпшення нашого життя, але разом з тим ставить перед нами нові виклики. Важливо, щоб розвиток ІІІ йшов у гармонії з етичними принципами та враховував інтереси всього людства. Таким чином, ми зможемо максимально використати потенціал цієї революційної технології для створення кращого світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кротова О. Ю. Значення штучного інтелекту для обдарованої молоді. // Українські студії в європейському контексті. - 2024. (№ 9)). - С. 151-160.
2. Майбутнє штучного інтелекту: Тенденції та перспективи розвитку <https://payalna.com.ua/uk/blog-uk/maybutnie-shtuchnogo-intelektu-tendencii-ta-perspektivi-rozvitku-uk/>

3. Перетворюйте штучний інтелект на персонального помічника = <https://www.golos.com.ua/article/382962>: інформує Комітет з питань цифрової трансформації / Інф. "ГУ" // Голос України. - 2025. - 21 бер. (№56). - С. 6.
4. Ухвалено декларацію про використання штучного інтелекту = <http://www.golos.com.ua/article/374735> / Інф. "ГУ" // Голос України. - 2023. - 3 лист. (№221). - С. 1, 5.

Листопад О. А.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки,
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
lystopad.aa@pdpu.edu.ua

ДІАГНОСТИКА ТВОРЧОСТІ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ У ЗАХІДНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ: ІСТОРИЧНІ ТА СУЧАСНІ АСПЕКТИ

Анотація. Розглядаються історичні аспекти розвитку діагностики творчих здібностей дітей у контексті технологій виявлення та розвитку обдарованості, зокрема в освітніх системах західних країн. Аналізуються основні етапи становлення теоретичних підходів до обдарованості, від ранніх концепцій до сучасних інтегрованих моделей, що враховують когнітивні, емоційні та соціальні аспекти розвитку особистості. Досвід країн, як-от США, Великобританія та Німеччина, висвітлюється через призму адаптації цих технологій до національних освітніх контекстів. Визначено ключові тенденції та виклики, з якими стикаються педагоги та психологи у процесі виявлення та розвитку творчого потенціалу дітей.

Ключові слова: діагностика творчості дітей; обдарованість; історичні аспекти; освітній простір; новітні технології; педагогічна психодіагностика.

Abstract. The article examines historical aspects of the development of diagnostics of children's creative abilities in the context of technologies for identifying and developing giftedness, particularly in the educational systems of Western countries. The main stages in the development of theoretical approaches to giftedness are analysed, from early concepts to modern integrated models that take into account the cognitive, emotional and social aspects of personality development. The experience of countries such as the United States, Great Britain and Germany is examined through the prism of adapting these technologies to national educational contexts. Key trends and challenges faced by educators and psychologists in the process of identifying and developing children's creative potential are identified.

Keywords: diagnosis of children's creativity; giftedness; historical aspects; educational space; latest technologies; pedagogical psychodiagnostics.

У сучасних умовах, що детерміновані прискоренням науково-технічного прогресу, особливої актуальності набуває проблема ранньої ідентифікації та

розвитку творчого потенціалу в дітей. Творчість визначається як провідний фактор становлення конкурентоспроможної особистості, здатної до самореалізації в глобалізованому суспільстві [1]. У західному освітньому просторі спостерігається значний прогрес у застосуванні інноваційних технологій для діагностики та розвитку обдарованості, зокрема, цифрових платформ, психометричних інструментів і аналітичних систем на основі штучного інтелекту [7].

Імплементація подібних технологічних рішень дозволяє забезпечити точну, об'єктивну та багатоаспектну оцінку творчих здібностей, виявляти індивідуальні траєкторії розвитку та реалізовувати диференційований педагогічний супровід [8]. Водночас залишається актуальною необхідність теоретичної рефлексії щодо принципів, критеріїв і методів діагностики творчості, які мають відповідати етичним та гуманістичним засадам освіти. Для української педагогічної науки пріоритетним є дослідження досвіду країн Західної Європи та Північної Америки у контексті інтеграції класичних психолого-педагогічних підходів із сучасними технологіями в процесі оцінювання творчого потенціалу дітей [5]. Аналіз цього досвіду створить передумови для модернізації вітчизняної системи педагогічної діагностики, розроблення інноваційних методик підтримки обдарованості та загального підвищення ефективності освітнього процесу [9].

Аналіз психолого-педагогічної літератур засвідчив, що проблема діагностики творчості дітей у світлі сучасних технологій виявлення й розвитку обдарованості є предметом дослідження в деяких публікаціях українських дослідників (О. Є. Антонова, Н. А. Бельська, М. С. Гальченко, Т. С. Зорчкіна, Н. В. Кічук, Ю. М. Ковальчук, В. Г. Кремень, О. І. Кульчицька, В. І. Луговий, М. Ю. Мельник, В. О. Моляко, С. О. Сисоєва, О. М. Топузов та ін.).

У сучасній науковій дискусії дитинство ідентифікується як важливий соціокультурний ресурс, від стану якого залежить майбутній розвиток суспільства. У країнах Західної та Північної Європи, а також у Сполучених Штатах Америки озачена позиція реалізована через цілісну систему державної підтримки дитячої творчості, інтелектуального розвитку та обдарованості. В означених країнах створено стабільну освітньо-психологічну інфраструктуру, спрямовану на ранню ідентифікацію, стимулювання та супровід творчого потенціалу дитини.

Науково-педагогічна думка західного освітнього простору базується на концепції, згідно з якою кожна дитина володіє природними передумовами до творчого самовираження, а завдання освіти полягає у конструюванні сприятливих умов для їхньої актуалізації. Подібний підход формує гуманістичну парадигму розвитку, у межах якої дитина розглядається як активний суб'єкт пізнавальної діяльності, здатний до самореалізації та інноваційного мислення.

Відтак, розвиток творчих здібностей з раннього віку, зокрема в дошкільний період, визначається як стратегічний фактор відтворення інтелектуального та культурного потенціалу суспільства [6].

Істотним досягненням західної психолого-педагогічної науки є розробка науково обґрунтованих підходів до діагностики творчого потенціалу особистості. У цій галузі накопичено значний практичний досвід, який інтегрує методи якісного спостереження за поведінкою та діяльністю дітей із застосуванням стандартизованих діагностичних інструментів – тестів, опитувальників, проєктивних методик. Такі інструменти дають змогу оцінити не лише інтелектуальні характеристики, такі як гнучкість та оригінальність мислення, плинність ідей, але й особистісні якості – пізнавальну мотивацію, уяву, емоційну чутливість та здатність до самопрезентації [2].

Система діагностики творчого потенціалу в західній освітній практиці характеризується багатоетапністю. На першому етапі здійснюється масове скринінгове дослідження, що включає спостереження та первинну ідентифікацію дітей із ознаками творчої активності. Означений процес ґрунтується на аналізі поведінки, висловлювань, продуктів діяльності, а також на застосуванні базових тестових методик. Наступний етап передбачає поглиблену аналітико-діагностичну роботу з використанням комплексних психометричних інструментів, спрямованих на виявлення специфічних видів обдарованості та відбір кандидатів для спеціалізованих програм розвитку. Досвід західних країн засвідчує, що ефективна система діагностики творчого потенціалу може бути реалізована лише за умови її інтеграції в державну освітню політику, забезпечення міждисциплінарної взаємодії між психологами, педагогами та соціальними інституціями, а також за раннього початку роботи з дитиною, починаючи з дошкільного віку [3].

Формування наукового підходу до системного вивчення психічного розвитку та пізнавальних здібностей дитини в Сполучених Штатах Америки бере початок із кінця XIX століття. Саме в 1895–1896 роках було засновано два національні комітети, діяльність яких поклала початок організованим тестологічним дослідженням. Означений період можна вважати точкою відліку інституціоналізації психодіагностики як самостійного наукового напрямку, що згодом набув поширення в США та країнах Західної Європи.

Протягом XX століття в західному освітньому просторі сформувалася розгалужена інфраструктура організацій, що спеціалізуються на стандартизації, розробці та імплементації діагностичних інструментів для оцінювання інтелектуального й творчого потенціалу. До ключових інституційних суб'єктів належать: міжнародна асоціація з оцінки освітніх досягнень (IEA), яка координує міжнародні порівняльні дослідження в галузі освіти; компанія PROMETRIC, що

спеціалізується на автоматизованому тестуванні та керує мережею понад 3500 тестових центрів у 140 країнах; мережа Virtual University Enterprises (VUE), заснована в 1997 році, яка об'єднує понад 2500 тестових центрів у 110 країнах. Зазначені структури забезпечують науково-методичну основу для реалізації високих стандартів оцінювання знань, умінь і творчого мислення учасників освітнього процесу.

Серед спеціалізованих методів діагностики творчого потенціалу провідну роль відіграють тести інтелекту, які дозволяють не лише визначити обсяг набутих знань, а й оцінити рівень сформованості ключових розумових операцій, таких як аналіз, синтез, узагальнення, екстраполяція тощо. Паралельно розвиваються численні психодіагностичні методики, спрямовані на оцінювання як специфічних творчих здібностей (у художній, технічній, музичній, лінгвістичній сферах), так і загальної креативності особистості. Досвід західних країн засвідчує, що діагностика творчого потенціалу є не окремим педагогічним завданням, а складним системним процесом, що інтегрує наукові, методичні та технологічні засади. Саме тому ретроспективний аналіз історичних етапів становлення цієї діяльності у Західній Європі та США впродовж XIX–XXI століть є необхідним для глибшого розуміння еволюції підходів до ідентифікації та підтримки дитячої обдарованості.

Вагомий внесок у становлення системного підходу до вивчення творчості здійснив Френсіс Гальтон – видатний англійський учений, діяльність якого охоплювала географію, антропологію та психологію. У другій половині XIX століття він, будучи засновником диференціальної психології, ініціював наукове вивчення творчого потенціалу з позиції спадковості. На противагу домінуючим на той час енвайронменталістським уявленням, які пояснювали успіх особистості переважно впливом довкілля, Ф. Гальтон акцентував на вирішальній ролі вроджених особливостей. У своїх дослідженнях він аналізував біографії видатних діячів науки та мистецтва, зокрема Чарльза Дарвіна, Йоганна Себастьяна Баха та Ісаака Ньютона, прийшовши до висновку, що високі творчі досягнення зумовлені насамперед дією спадкових факторів.

У 1865 році Ф. Гальтон опублікував статтю «Спадковий талант і характер» («Hereditary Talent and Character»), в якій сформулював ключові принципи своїх досліджень: основним джерелом творчих досягнень є індивідуальні біологічні особливості людини, а її потенціал передається шляхом спадковості. У 1869 році вийшла його фундаментальна праця «Спадковий геній: його закони і наслідки» («Hereditary Genius, Its Laws and Consequences»), де Ф. Гальтон уперше продемонстрував ефективність застосування статистичних методів для аналізу індивідуальних відмінностей та обдарованості. Важливим науковим внеском дослідника стала розробка методу близнюків, який дозволив диференціювати

вплив спадковості та середовища на формування психічних ознак. Ф. Гальтон обґрунтовував тезу про те, що в сім'ях, які демонструють видатні інтелектуальні досягнення, ймовірність появи обдарованих нащадків є статистично вищою. Зокрема, на підставі власних даних він зазначав, що серед 4000 дітей видатних батьків 977 осіб досягли суспільного визнання.

У праці «Дослідження людських здібностей» («Inquiries into Human Faculty», 1883) Ф. Гальтон уперше ввів у науковий обіг термін «євгеніка», запозичивши його з грецької мови (від *eugenes* – «хорошого роду»). Він визначав євгеніку як наукову теорію, спрямовану на вдосконалення людського роду через контроль успадкування бажаних ознак. Інституціалізація цієї концепції відбулася у 1908 році з заснуванням у Лондоні Євгенічного освітнього товариства, яке стало платформою для популяризації та практичної реалізації відповідних ідей.

Дослідження Ф. Гальтона сприяли консолідації наукової спільноти навколо проблеми спадковості обдарованості та призвели до формування школи його послідовників. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку зробив американський психолог Джеймс Маккін Кеттелл – один із піонерів експериментальної психології у США та перший професор психології. Спираючись на ідеї Ф. Гальтона, Дж. Кеттелл розробив метод ранжування для аналізу природи та джерел інтелектуальних здібностей. Зазначений підхід був застосований для оцінки досягнень видатних американських учених, що згодом дозволило опублікувати довідник «Учені Америки» («American Men of Science»).

На початку ХХ століття розпочався новий етап у дослідженні творчого потенціалу. У 1904 році у Франції за ініціативи міністра громадської освіти була створена спеціальна комісія для розробки методів діагностики рівня розумового розвитку дітей. Психологи Альфред Біне та Теодор Симон розробили серію тестів, що відповідали поставленим завданням. Ці методики, спочатку створені для виявлення дітей з недостатнім рівнем розвитку, несподівано знайшли широке застосування в європейській та американській психологічній практиці як інструменти оцінки інтелектуальних здібностей, заклавши таким чином основи психодіагностики обдарованості.

Вагомим внеском у розвиток психодіагностики стала праця А. Біне «Експериментальне дослідження інтелекту» (*Recherches expérimentales sur l'intelligence*, 1902), в якій було встановлено взаємозв'язок між інтелектуальним розвитком дитини та її пізнавальною активністю. Підхід А. Біне передбачав оцінку розвитку ключових пізнавальних функцій, таких як запам'ятовування, просторове сприйняття та увага, а також рівня засвоєння соціального досвіду, що включало обізнаність, обсяг словникового запасу та здатність до морального оцінювання.

У 1905 році А. Біне та Т. Симон розробили першу стандартизовану шкалу для оцінки інтелекту дітей, що складалася з 30 завдань, впорядкованих за принципом підвищення складності. Вдосконалена версія шкали, опублікована у 1908 році, вже включала 59 тестів, сгрупованих за віковими категоріями від 3 до 13 років. Кожен рівень шкали відображав відсоток дітей певної вікової групи, які успішно виконали відповідні завдання, що забезпечило можливість порівняння індивідуальних результатів із віковими нормами.

Суттєвий внесок у розвиток тестування вніс німецький психолог Вільям Штерн, який у 1912 році запропонував формулу для розрахунку коефіцієнта інтелекту (IQ), що кількісно визначала відношення психічного віку до хронологічного. Однак подальша практика застосування інтелектуальних тестів виявила певне обмеження: значна частина завдань оцінювала не стільки мисленнєві операції, скільки набутий рівень обізнаності та соціалізації дитини.

У 1930-х роках у психометричній практиці сформувалася критична тенденція щодо обмеженості інтелектуальних тестів для ідентифікації творчого потенціалу. Вказаний період ознаменувався інтенсифікацією розробки альтернативних діагностичних підходів у Сполучених Штатах Америки. Значний внесок у наведений процес здійснив Луїс Леон Терстон, який у 1931 році ініціював програмні дослідження з розвитку методики факторного аналізу, результатом чого стала мультифакторна теорія структури інтелекту. Апогеем його роботи стала публікація 1938 року – «Тест первинних розумових здібностей» (Test of Primary Mental Abilities), що дозволяв диференціювати базові компоненти інтелектуальної діяльності. Роботи Л. Терстона, зокрема розроблені ним методики ідентифікації творчої обдарованості, значно вплинули на становлення психології творчості та створили методологічні передумови для розробки нових діагностичних інструментів оцінки творчого потенціалу.

На початку ХХ століття дослідження творчого потенціалу значно активізувалися, що було зумовлено двома ключовими факторами: накопиченням емпіричних даних про природу творчості та стрімким розвитком діагностичних технологій. До середини століття у науковому середовищі утвердилось розуміння недостатності вимірювання коефіцієнта інтелекту для комплексної оцінки творчого потенціалу, що вимагало врахування складних якісних характеристик психіки.

У цьому контексті кристалізувалося поняття креативності (від лат. creatio – «створення»), яке визначається як здатність індивіда до генерації нових, нетривіальних ідей та їх практичної реалізації. У структурі творчого потенціалу креативність розглядається як інтегральна характеристика, що проявляється в: здатності знаходити нестандартні способи досягнення цілей; розв'язанні проблемних ситуацій шляхом нетрадиційного використання доступних ресурсів;

демонстрації гнучкості мислення та оригінальності підходів. Креативність репрезентує собою здатність до продукування нових, соціально значущих продуктів у різних видах діяльності.

Вагомий внесок у дослідження творчого потенціалу середини ХХ століття здійснив американський психолог Джой Пол Гілфорд, чия теорія диференціації мислення набула широкого визнання. Фундаментальним положенням цієї теорії є розрізнення конвергентного та дивергентного типів мислення як базових когнітивних процесів.

Конвергентне мислення спрямоване на пошук єдиного оптимального рішення шляхом аналізу наявних альтернатив і становить основу традиційного інтелектуального функціонування. На противагу цьому, дивергентне мислення характеризується здатністю до одночасного розгляду множини напрямів та генерації різнопланових рішень проблеми. Вказаний тип мислення ідентифікується як ключовий компонент творчості, що дозволяє формувати нові зв'язки між елементами, які залишаються незмінюваними в рамках стандартного мислення.

Дж. Гілфорд виокремив три базові характеристики дивергентного мислення: плинність (fluency) – здатність продукувати значну кількість ідей за одиницю часу; гнучкість (flexibility) – здатність до легкого переключення між різними аспектами проблеми та підходами до її вирішення; оригінальність (originality) – здатність генерувати рідкісні, нестандартні ідеї.

Теорія Дж. Гілфорда заклала концептуальні основи сучасного розуміння творчого потенціалу, змістивши акцент з вимірювання інтелектуальних здібностей на оцінку креативних процесів, зокрема здатності до генерації нових ідей та альтернативних підходів.

Концепція Дж. Гілфорда, що розглядає операції дивергенції, перетворення та імплікації як когнітивну основу креативності, знайшла широке практичне застосування в педагогічній роботі з обдарованими дітьми. На її базі розроблено низку навчальних програм, орієнтованих на планомірний розвиток творчих здібностей. Незважаючи на значний вплив, модель Дж. Гілфорда має низку методологічних обмежень: акцент на множині дискретних інтелектуальних операцій може ускладнювати формування цілісного уявлення про особистісний розвиток дитини; залишається відкритим питання про ступінь відповідності моделі реальним життєвим ситуаціям, що вимагають творчого підходу; емпіричні дослідження виявили слабку кореляцію між високими показниками дивергентного мислення та реальними творчими досягненнями в професійній та повсякденній діяльності. Незважаючи на ці обмеження, модель структури інтелекту Гілфорда залишається важливим теоретичним фундаментом для розробки діагностичного інструментарію та освітніх практик.

Вагомий внесок у дослідження креативності здійснив американський психолог Еліс Пол Торренс. У 1966 році ним було розроблено компаративний метод оцінки творчої активності, втілений у серії діагностичних процедур, відомих як «Тести творчого мислення Торренса» (Torrance Tests of Creative Thinking). Зазначений інструментарій включає завдання, спрямовані на оцінювання рівня розвитку дивергентного мислення та інших компонентів креативності, пов'язаних із вирішенням проблем. Апробація методики Е. Торренса в міжкультурних дослідженнях підтвердила її транскультурну валідність: прояви творчої обдарованості демонструють структурну подібність незалежно від національно-культурного контексту, що робить наведений інструмент ефективним для стандартизованої оцінки творчого потенціалу в різних вікових групах.

Однією з найбільш цитованих концепцій у сучасній психології творчості є трикомпонентна модель обдарованості, запропонована американським дослідником Джозефом Рензуллі. Згідно з цією теорією, творчий потенціал формується на основі взаємодії трьох структурних елементів: інтелектуальні здібності, що перевищують середньостатистичний рівень; креативність як здатність до генерації оригінальних ідей та розв'язання нестандартних проблем;

завдання-орієнтована мотивація (task commitment), що проявляється у цілеспрямованості та наполегливості у досягненні мети. Важливим аспектом моделі є положення про те, що творча продуктивність може виникати як при збалансованому розвитку всіх трьох компонентів, так і при компенсаторній взаємодії, коли висока вираженість одного з параметрів відшкодовує недостатній розвиток інших. Концепція Дж. Рензуллі стала теоретичною основою для численних сучасних педагогічних підходів до ідентифікації та розвитку обдарованості і продовжує активно використовуватися при проектуванні освітніх програм, спрямованих на розвиток творчого потенціалу учнів.

У 1983 році американський психолог Говард Гарднер опублікував працю «Структура розуму» (Frames of Mind), в якій запропонував теорію множинних інтелектів, що суттєво розширила традиційні уявлення про когнітивні здібності. Автор висунув тезу про відсутність єдиного інтелекту (general intelligence, або фактор «g») та обґрунтував існування низки відносно автономних інтелектуальних модулів, кожен з яких функціонує за власними закономірностями. Спочатку Г. Гарднер ідентифікував сім основних типів інтелекту, які не піддаються адекватній оцінці за допомогою традиційних тестів IQ, що відкрило нові перспективи для розвитку індивідуальних здібностей учнів.

До базових типів інтелекту в рамках запропонованої теорії належать: лінгвістичний – здатність до оперування мовними структурами, характерна для письменників, поетів та журналістів; логіко-математичний – здатність до аналізу

логічних структур та вирішення абстрактних проблем, що домінує в діяльності математиків та науковців; просторовий – здатність до візуалізації та маніпулювання просторовими образами, необхідна архітекторам, інженерам та хірургам; музичний – здатність до сприйняття, виконання та композиції музичних творів; тілесно-кінестетичний – здатність до використання власного тіла для вираження ідей та вирішення практичних завдань, притаманна танцюристам, атлетам та ремісникам; внутрішньоособистісний (інтраперсональний) – здатність до рефлексії, усвідомлення власних емоцій і мотивів; міжособистісний (інтерперсональний) – здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми, розуміння їхніх мотивацій та емоційних станів. Ця класифікація започаткувала новий етап у розвитку диференційованого навчання, орієнтованого на різноманіття інтелектуальних профілів.

У 1996 році американськими дослідниками було запропоновано мультифакторну модель обдарованості, яка концептуально переосмислила взаємозв'язок між інтелектуальними здібностями та креативністю, розглядаючи їх як взаємопов'язані компоненти замість автономних характеристик. Ця модель забезпечує теоретичний базис для: комплексної оцінки творчого потенціалу, ідентифікації його структурних компонентів, інтерпретації феномену специфічної обдарованості.

Емпіричні дані свідчать, що учні з високим творчим потенціалом потребують спеціалізованої педагогічної підтримки та диференційованих навчальних програм, що виходять за межі стандартного навчального плану. Такий підхід є необхідною умовою для повної реалізації їх потенціалу та подальшого суспільно-значущого внеску.

Важливо враховувати, що прояви обдарованості можуть мати диференційований характер і реалізовуватися в різних сферах: загальні інтелектуальні здібності, академічна успішність у специфічних дисциплінах, творче мислення, лідерські якості, художньо-виконавські здібності, психомоторні компетенції. Мультифакторна модель забезпечує інтегративне розуміння розвитку обдарованості та створення оптимальних умов для максимальної реалізації потенціалу кожної дитини.

На початку XX століття у науковому середовищі Західної Європи та США сформувалося дві конкуруючі парадигми щодо виявлення дітей з високим творчим потенціалом. Представники першого підходу вважали, що високий рівень творчої обдарованості може бути сформований у будь-якої дитини з нормальним психічним розвитком за умови створення сприятливого середовища. Прихильники альтернативної позиції розглядали творчі здібності як унікальну характеристику, властиву обмеженому колу індивідів. Подальші дослідження дозволили сформулювати компромісну позицію: потенційні

передумови для творчої діяльності притаманні значній частині дитячої популяції, однак їхня реалізація у вигляді конкретних результатів спостерігається лише у обмеженої кількості дітей.

Науковці також ідентифікували чинники, що інгібують розвиток творчого потенціалу навіть за наявності високих природних передумов. До таких бар'єрів належать: комунікативні порушення (наприклад, заїкання); емоційні розлади (підвищена тривожність); соціально-поведінкові проблеми (конфліктність). За умови надання цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки вплив наведених факторів може бути мінімізований. Окремим бар'єром виступає дефіцит предметних знань та навичок, а також обмежений доступ до відповідних ресурсів через соціально-економічні обставини, що може призводити до латентної форми обдарованості.

Результати здійсненого досліджування дозволяють зробити висновок, що аналіз дитячої поведінки має враховувати ймовірність латентної обдарованості, коли справжні творчі здібності залишаються невиявленими, що обумовлює необхідність створення сприятливого середовища для розвитку потенціалу незалежно від наявності очевидних результатів. Дослідження західноєвропейських та американських учених демонструють, що оцінка творчого потенціалу в дитинстві має умовний характер. Раннє виявлення здібностей не є достатнім предиктором майбутніх досягнень, оскільки творчий потенціал може редукуватися навіть за сприятливих умов. Отже, ідентифікація «дитини з високим творчим потенціалом» не має розглядатися як стала характеристика. Педагогічна практика свідчить про можливість втрати видимих проявів обдарованості, що може сприйматися соціальним оточенням як проблемне явище. Водночас, відсутність ранніх творчих проявів не виключає подальшої реалізації таланту, про що свідчать біографії багатьох видатних особистостей, що актуалізує необхідність реалізації комплексного підходу, що передбачає: довічну підтримку творчого розвитку; створення інклюзивного освітнього середовища; відмову від жорстких прогностичних оцінок на користь динамічного спостереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
2. Кремень В. Г., Гальченко М. С., Ільїн В. В. Філософія як засіб розвитку дитини: обдарованість, знання, творчість : навчальний посібник Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 104 с.
3. Листопад О.А. Феномен творчості: мотивація творчої діяльності та особистісні риси творців. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань: ПП Жовтий, 2011. Ч.3. С. 136–146.
4. Листопад О. Підготовка майбутніх вихователів до використання інноваційних технологій в закладах дошкільної освіти. Науковий вісник

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. 2019. № 2 (65), Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, С 183-189. DOI: <https://doi.org/13.33310/2518-7813-2019-65-2-183-189>

5. Листопад О. А Проблема діагностування творчого потенціалу у дітей у Західній Європі і США Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне, 2014. Вип. 8 (51). С. 58–62.
6. Листопад О. А. Діагностування творчого потенціалу особистості дитини. Наука і освіта : науково–практичний журнал. 2013. № 3/СХІІІ. С. 98–102.
7. Листопад О. А. Теоретичні і прикладні аспекти проблеми діагностування творчого потенціалу особистості. Наша школа. 2013. № 3. С. 8–13.
8. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / авт кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.
9. Теоретико-методичні засади діагностики чинників розвитку обдарованої особистості : методичний посібник / Н. А. Бельська, Ю. М. Ковальчук, М. Ю. Мельник; уклад. М. Ю. Мельник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 204 с.

Ліпін М. В.,

*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії, соціології та політології
Київського національного торговельно-економічного університету;
провідний науковий співробітник
Інституту обдарованої дитини НАПН України*

ТІЛО І РОЗУМ У СТРУКТУРІ ОБДАРОВАНOSTІ: ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У дослідженні розглядається домінування розуму над тілом як фундаментальна парадигма, що формує західні підходи до вивчення обдарованості та творчості. Стверджується, що сучасні дослідження в цих галузях, часто несвідомо, відтворюють картезіанський дуалізм душі та тіла, тим самим надаючи перевагу інтелектуальним та когнітивним вимірам над втіленими та афективними аспектами людського існування. Ця концептуальна ієрархія проявляється у постійній опозиції між раціональним та чуттєвим, соціальним та біологічним, «головою» та «серцем». В результаті тіло маргіналізується в епістемологічних та педагогічних дослідженнях, функціонуючи лише як інструментальний засіб, а не як невід’ємний компонент розвитку людини.

Ключові слова: обдарованість, тіло, інтелект, дуалізм душі і тіла, освіта.

The paper examines the dominance of reason over the body as a fundamental paradigm shaping Western approaches to the study of giftedness and creativity. It

argues that contemporary research in these fields, often unconsciously, reproduces the Cartesian dualism of soul and body, thereby privileging intellectual and cognitive dimensions over embodied and affective aspects of human existence. This conceptual hierarchy manifests itself in the persistent opposition between the rational and the sensuous, the social and the biological, the «head» and the «heart». As a result, the body becomes marginalized within epistemological and pedagogical frameworks, functioning merely as an instrumental medium rather than as an integral component of human development.

Keywords: giftedness, body, intellect, dualism of soul and body, education.

Сучасні дослідження феномену обдарованості здебільшого зосереджуються на когнітивних, інтелектуальних і психометричних показниках. Педагогічна практика, спираючись на такі дослідження, переважно розглядає обдарованість як форму інтелектуальної здібності. Саме результати когнітивних актів стають основою для розрізнення одних дітей від інших. Такий підхід історично сформувався в межах картезіанського дуалізму душі й тіла, що призвів до «інтелектуалізації» наукової та педагогічної діяльності, у межах якої тіло розглядається лише як допоміжний інструмент, а джерело творчості – як виключно духовна сила.

Однак подібна редукція є обмеженою. Обдарованість не зводиться лише до кількісних відмінностей рівня інтелекту чи пам'яті. Як зазначав Д. Рензулі, її не можна редукувати до параметрів інтелектуальної діяльності [1]. У своїй «трикілецевій концепції обдарованості» (*Three-Ring Conception of Giftedness*) [2] дослідник визначає, що високий рівень інтелектуального розвитку має поєднуватися з творчим підходом і мотивацією. Крім того, суттєве значення має соціально-культурний контекст, який визначає умови визнання людини обдарованою: «Сфери, у яких людина може бути визнана обдарованою дитиною, визначаються потребами й цінностями панівної культури» [2, р. 81]. Соціальне оточення може як сприяти реалізації потенціалу людини, так і обмежувати його. У цьому контексті обдарованість постає не як вроджена даність, а як певний тип поведінки, що формується у взаємодії індивіда з культурним середовищем.

Важливість соціально-культурного виміру розвитку обдарованості підкреслював і Р. Стернберг. На його думку, обдарованість виявляється у здатності бачити «інше» в наявному, не сприймати ситуацію як даність, а долати обмеження власного досвіду й панівного «духу часу» [3, р. 136]. Отже, обдарованість не розгортається у відокремленому індивіді, а передбачає його включеність у простір інтерсуб'єктивної взаємодії. Вона є якісною характеристикою людського буття, що виявляється у здатності бути Іншим – виходити за межі наявного досвіду, відкривати нові форми дії, сприйняття та самовираження. Обдарованість оприявнюється не лише в інтелектуальних

параметрах, а й у цілісності екзистенційно-тілесного існування. Вона тісно пов'язана зі звичками, поведінковими формами й практичними способами людського буття.

У науковій літературі, присвяченій проблемі обдарованості та творчості, можна простежити стійкий патерн, характерний для всієї західної культури, починаючи з епохи Нового часу, – *панування розуму над тілом*. У цьому контексті дослідження обдарованості несвідомо відтворюють декартівський дуалізм душі й тіла. У результаті в наукових концепціях визначальною стає передумова, згідно з якою людина сприймається як істота, що належить двом світам, один із яких неминуче панує над іншим.

Ієрархія душі та тіла, у різних своїх модифікаціях, виявляється у протиставленнях раціонального й чуттєвого, соціального й біологічного, «голови» й «серця», афекту та інтелекту. Натуралізація такого тлумачення людини призводить до нерелексивного відтворення «суверенітету голови» та маргіналізації тіла не лише в уявленнях про пізнання світу, а й у трактуванні розвитку людини загалом. Якщо розуміти людину як *animal rationale*, а раціональність – виключно як здатність адаптуватися до навколишнього світу [4], тоді стає очевидним, що інтерес до тіла, як до суто службового інструменту, посідає маргінальне місце в інтерпретаціях людського розвитку.

Можна з легкістю віднайти безліч науково-популярної літератури присвяченої креативному інтелекту та його розвитку але майже не зустріти праць присвячених взаємозв'язку творчого начала та людського тіла. У педагогічній практиці і літературі досі відтворюється неусвідомлений поділ на «високу» сферу розумової діяльності і «низьку» сферу чуттєвості і тілесності. Діяльність, пов'язана з мисленням, формальною логікою, мовою та абстрактним пізнанням, розглядається як вища, «духовна», тоді як усе, що стосується тіла, чуттєвості, руху й матеріальної праці, – як нижча, другорядна сфера. Згідно з логікою цього поділу формується ієрархія навчальних дисциплін: математика, мова, фізика, геометрія традиційно належать до «провідних» предметів, тоді як музика, образотворче мистецтво, трудове навчання чи фізична культура починають вважатися «допоміжними». Відповідно складається враження, що в сфері освіти ми маємо справу з «мисленням» без тіла. В кінці кінців подібна тенденція розділення свідомості і тіла призводить до розділення «мислення» і діла де замість мислення залишаються тільки слова.

В ситуації де людське тіло починає відігравати роль слухняного інструменту забезпечення безперебійної роботи когнітивних функцій мислення як таке припиняється. Разом із ділом поза увагою обов'язково опиняється і тіло. Адже останнє постає точкою входження у простір інтерсуб'єктивної взаємодії, у світ. Людина входить у світ, так само як і в себе як дівець, завдяки чуттєво-практичну

діяльність. Дещо спрощуючи, можна сказати, що вихідною «клітинкою» формування психіки і свідомості є тіло, яке рухається, відчуває і діє. Тому важливо пам'ятати про цей момент, коли мова йде про людське тіло. Воно, по-перше, завжди є тілом, що діє, а, по-друге, тілом, яке взаємодіє з іншими тілами. Крім того, людське тіло є таким, що пізнає. Натомість ігнорування важливості людського тіла в процесі навчання у вітчизняній, і не тільки, освіті призводить до витіснення з неї дійсної практики.

Якщо побіжно пригадати ідеї хоча б деяких критиків «традиційної» освіти можна побачити, що їх основною метою було повернення освіти до реального світу. Для цього, на їх думку, освіта повинна знову стати *практикою*. «Якщо слово позбавляють його аспекту дії, – писав з цього приводу П. Фрейре, – автоматично страждає й аспект роздумів, і слово перетворюється на порожній звук, на *вербалізм*, на відчужене й відчужувальне “базікання”» [5, с.69]. Оповідний, «наративний» характер освіти перетворює навчальний процес на запам'ятовування, де милозвучність слова стає набагато важливішою за його «перетворюючу силу» [5, с. 53]. Але, потрібно пам'ятати, що діє завжди людина, як не тільки мисляча, але й як тілесна істота.

Про обдарованість варто говорити не лише як про розвинені інтелектуальні здібності, а як про здатність бути Іншим щодо наявних норм, схем і очікувань – як про особливий спосіб буття людини у світі. У цьому контексті обдарованість постає як антропологічна константа, що передбачає не лише високий рівень інтелекту, а й особливу тілесну налаштованість, чутливість, афективність. Визнання цього потребує усвідомлення того, що пізнання і творчість беруть свій початок у тілесних практиках, а відтак не можуть бути зведені до діяльності розсудкового інтелекту. Вони є формою людського буття, у якій тіло і душа діють як єдине ціле.

Натомість «інтелектуалізація» та «менталізація» педагогіки варто сприймати як симптом панування бездушного інтелекту, або, за висловом О. Шпенглера, – «тиранії розсудку». На думку В.С. Возняка, одним із проявів такої «тиранії розсудку в освітньому процесі постає вербалізм» [6, с. 262]. Відповідно до абстрактної логіки розсудку, пізнання в межах освіти розуміється як процес ретрансляції інформації від однієї людини (вчителя) до іншої (учня). Вербальний характер має не лише навчання, а й виховання.

Проте, як продемонструвала спочатку класична філософська традиція, а згодом — сучасні соціологічні та психологічні дослідження, саме способи буття людини стають її здібностями. Логіка спільної діяльності та схеми міжсуб'єктних стосунків поступово перетворюються на індивідуальні способи дії й сприйняття світу. Засвоєння цінностей, норм і знань відбувається не лише через свідоме (а часто просто вербальне) навчання, а в реальній практиці людини

разом з іншими людьми. Вони не є результатом раціональних рішень чи рефлексивних переконань, а ґрунтуються на несвідомих передумовах, які можна означити як *практичне відчуття*. Це відчуття не варто сприймати як продукт свідомості, воно радше постає втіленням соціальних зв'язків у тілесних схемах, звичках, рухах, жестах, способах говорити й тримати себе.

Таким чином, людське тіло постає носієм практичного знання – такого, що не передуює рефлексії, але безпосередньо керує усією поведінкою людини. Освіта, отже, функціонує не лише як передавання «ментальних» змістів і понять але й як непомітне формування тілесних диспозицій. Через повторення, дисципліну й «приборкання» тілесних реакцій педагогічна практика прищеплює соціально бажані схеми поведінки, які поступово сприймаються як природні. У такий спосіб освітній процес формує не просто «свідомих» індивідів, а тілесно вкорінених носіїв певного соціального порядку. Якщо не враховувати цей тілесний аспект у педагогічній практиці, тоді вона продовжить розщеплюватись на паралельні світи слова і діла. Натомість усвідомлення важливості подолання дуалізму душі і тіла в теорії і практиці людського розвитку відкриває можливість спільного створення такого освітнього простору у якому творчість перетворюється на звичку. Розуміння обдарованості як втіленої творчості дозволяє переосмислити роль освіти. Вона має бути не механізмом відбору «найрозумніших», а простором формування тілесно-духовного досвіду, у якому діти разом з дорослими навчаються бути Іншими – не через заперечення норми, а через її перетворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renzulli J. S. The Identification and Development of Giftedness as a Paradigm for School Reform // Journal of Science Education and Technology. – 2000. – Vol. 9. – P. 95–114. – DOI: 10.1023/A:1009429218821.
2. Renzulli J. S. Three-Ring Conception of Giftedness // Nurturing the Gifts and Talents of Primary Grade Students / Eds. S. M. Baum, S. M. Reis, L. R. Maxfield. – Mansfield Center, CT: Creative Learning Press, 1998. – Retrieved from: https://gifted.uconn.edu/schoolwide-enrichment-model/three-ring_conception_of_giftedness/.
3. Sternberg R. J. Creative Giftedness Is Not Just What Creativity Tests Test: Implications of a Triangular Theory of Creativity for Understanding Creative Giftedness // Roeper Review. – 2018. – Vol. 40. – P. 158–165.
4. Piaget J. The Psychology of Intelligence / Tr. from the French by M. Piercy and D. Berlyne. – 1st ed. – London: Routledge, 1950. – DOI: 10.4324/9780203981528.
5. Фрейре П. Педагогіка пригноблених / пер. з англ. – Київ: Юніверс, 2003. – 190 с.
6. Возняк В. С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема: монографія. – Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – 357 с.

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДО ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядаються ключові виклики психологічної адаптації обдарованих дітей до інноваційних форм навчання в умовах воєнного стану. Проаналізовано специфічні труднощі, що виникають унаслідок поєднання освітніх інновацій та кризових обставин війни: високий рівень тривожності, соціальна ізоляція, інформаційне перевантаження, проблеми з тайм-менеджментом і саморегуляцією. Виокремлено можливості, які створює поєднання новітніх педагогічних технологій із системною соціально-психологічною підтримкою для збереження психічного здоров'я та реалізації потенціалу обдарованих дітей. Запропоновано психолого-педагогічні стратегії підтримки, спрямовані на розвиток стресостійкості, емоційної гнучкості та здатності до саморегуляції в умовах війни. Окреслено напрями подальших досліджень, орієнтованих на створення адаптивних моделей супроводу обдарованої особистості у кризових умовах.

Ключові слова: обдарованість, воєнний стан, психологічна адаптація, інноваційні форми навчання, соціально-психологічна підтримка.

Abstract. The article examines the key challenges of psychological adaptation of gifted children to innovative educational formats under martial law. Specific difficulties caused by the combination of educational innovations and war-related crises are analyzed: high anxiety levels, social isolation, information overload, time-management and self-regulation issues. The opportunities created by integrating cutting-edge pedagogical technologies with systemic socio-psychological support are highlighted, contributing to both mental health preservation and the realization of gifted students' potential. Psychological and pedagogical strategies for supporting resilience, emotional flexibility, and self-regulation are proposed. Future research directions are outlined, focusing on the development of adaptive models for supporting gifted individuals in crisis conditions.

Keywords: giftedness, martial law, psychological adaptation, innovative educational formats, socio-psychological support.

Сучасна система освіти в Україні функціонує в унікальних умовах, коли інноваційні підходи до навчання поєднуються з викликами воєнного стану. Це особливо актуально для педагогіки обдарованості, оскільки обдаровані діти потребують індивідуалізованих стратегій навчання та підвищеної психологічної підтримки для збереження їх потенціалу в умовах невизначеності й стресу [6].

Водночас перехід до нових форм навчання часто супроводжується психологічними труднощами, що потребують цілеспрямованої роботи з боку як

педагогів, так і психологів. Психологічна адаптація в таких умовах стає ключовим фактором збереження емоційного благополуччя та стабільного розвитку обдарованої дитини. Інноваційні форми навчання передбачають дистанційне та змішане навчання, інтерактивні та гейміфіковані технології, проєктно-орієнтовані підходи, персоналізовані освітні траєкторії, використання цифрових платформ, онлайн-сервісів та інтерактивних середовищ. Переваги таких форматів очевидні: гнучкість, можливість розвитку самостійності, розширення комунікативних горизонтів, доступ до якісних навчальних матеріалів. Однак для обдарованих дітей ці формати є також джерелом нових викликів [3].

Серед основних психологічних викликів можна виділити високий рівень тривожності через невизначеність, страх зробити помилку, порівняння з іншими, перфекціонізм, характерний для багатьох обдарованих дітей, що посилюється у нестабільному або гнучкому навчальному середовищі, соціальну ізоляцію, особливо при дистанційних формах навчання, інформаційне перевантаження, що може призводити до втоми та емоційного вигорання, проблеми з тайм-менеджментом та саморегуляцією, особливо у випадках, коли дитина сама має планувати свій день [1].

Попри виклики, новітні освітні підходи надають і значні можливості для розвитку. Серед них – розвиток метапізнавальних навичок, коли дитина вчиться самостійно ставити цілі, планувати діяльність, оцінювати власні результати, формування психологічної гнучкості, здатності адаптуватися до змін, працювати в умовах невизначеності, підвищення мотивації до навчання через можливість обирати власну траєкторію, розвиток soft skills – комунікації, лідерства, критичного мислення, формування навичок ефективного стрес-менеджменту завдяки впровадженню психолого-педагогічних тренінгів та практик [5].

Психологічний супровід обдарованої дитини під час воєнного стану має включати психодіагностичну роботу, визначення рівня тривожності, виявлення перфекціоністських тенденцій, діагностику рівня емоційного вигорання, психокорекційні заняття, тренінги з розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості, навичок тайм-менеджменту, консультації для батьків з роз'ясненням особливостей адаптації, рекомендації щодо підтримки дитини вдома, співпрацю з педагогами та надання рекомендацій щодо адаптивних форм подачі матеріалу, форм зворотного зв'язку, індивідуалізованих завдань [1].

До ефективних психолого-педагогічних стратегій сприяння адаптації можна віднести використання індивідуальних консультацій і групової підтримки, запровадження програм соціально-емоційного навчання,

підтримку менторських програм у навчальних закладах, впровадження інтерактивних платформ з можливістю зворотного зв'язку не лише від педагогів, а й психологів, розробку адаптивних навчальних планів з урахуванням психологічного стану та потреб обдарованої дитини [4].

Досвід міжнародних практик (США, Фінляндія, Канада, Ізраїль) доводить, що обов'язковим елементом системи освіти для обдарованих дітей у кризових умовах є комплексна психологічна підтримка. В Україні її впровадження потребує активного розвитку з урахуванням специфіки воєнного стану [2].

Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на: створення національних інструментів діагностики адаптивності обдарованих дітей до навчання в умовах війни; оцінку ефективності психокорекційних методик і менторських програм у кризовому середовищі; розробку моделей стійкості, що забезпечують не лише академічні досягнення, а й збереження психологічного здоров'я та соціальних зв'язків обдарованої особистості.

Отже, психологічна адаптація обдарованих дітей до інноваційних форм навчання в умовах воєнного стану потребує інтеграції освітніх і соціально-психологічних зусиль. Тільки цілісний підхід здатний забезпечити розвиток і підтримку талановитої молоді, яка є інтелектуальним ресурсом відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cross, J.R. and Cross, T.L. (2015), Clinical and Mental Health Issues in Counseling the Gifted Individual. *Journal of Counseling & Development*, 93: 163-172. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00192.x>
2. Moon, S.M. (2009). Myth 15: High-Ability Students Don't Face Problems and Challenges. *Gifted Child Quarterly*, 53, 274 – 276. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1177/0016986209346943>
3. Neihart, M. (2016). The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know? (M. Neihart, S.M. Reis, N.M. Robinson, & S.M. Moon, Eds.) (2nd ed.). Routledge. Retrieved from: <https://doi.org/10.4324/9781003238928>
4. Pfeiffer, S.I. (2012). *Serving the Gifted: Evidence-Based Clinical and Psychoeducational Practice* (1st ed.). Routledge. Retrieved from: <https://doi.org/10.4324/9780203883587>
5. Renzulli, J. S. (2012). Reexamining the Role of Gifted Education and Talent Development for the 21st Century: A Four-Part Theoretical Approach. *Gifted Child Quarterly*, 56(3), 150-159. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0016986212444901>
6. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking Giftedness and Gifted Education: A Proposed Direction Forward Based on Psychological Science. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(1), 3-54. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>

Ольга Лічутіна,
заступник директора з виховної роботи
педагог-організатор Середино-Будського ліцею № 2
Середино-Будської міської ради Сумської області,
lichutinaazpsm@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ І ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УЧНІВ

Анотація. У статті розглянуто питання організації дистанційної виховної роботи в сучасних умовах як ефективного інструменту розвитку здібностей учнів та забезпечення їхнього психологічного благополуччя. Проаналізовано досвід виховної роботи Середино-Будського ліцею № 2, розташованого у зоні активних бойових дій. Наведено нестандартні, показові форми виховної діяльності, які сприяють творчій самореалізації, активності та соціальній взаємодії здобувачів освіти, збереженню ментального здоров'я учнів-переселенців, формуванню емоційної стійкості в умовах воєнного стану та евакуації з територій, де відбуваються активні бойові дії.

Ключові слова: дистанційна освіта, виховна робота, інноваційні технології, психологічне відновлення, розвиток здібностей, ментальне здоров'я, діти-переселенці.

Abstract. The article examines the organization of distance educational work in modern conditions as an effective tool for developing students' abilities and ensuring their psychological well-being. The experience of the Seredyno-Budskyi Lyceum N2, located in an active combat zone, is analyzed. Non-standard, demonstrative forms of educational activities are presented, which promote students' creative self-realization, activity, and social interaction, support the mental health of displaced students, and contribute to the development of emotional resilience under martial law and during evacuation from territories affected by active hostilities.

Keywords: distance education, educational work, innovative technologies, psychological recovery, ability development, mental health, displaced children.

Сучасні умови воєнного стану в Україні поставили систему освіти перед новими, надзвичайно складними викликами. Серед них – забезпечення не лише високої якості освітнього процесу, а й збереження психологічного здоров'я дітей, які були вимушені залишити свої домівки та евакуюватися у різні регіони країни й світу. Такі учні потребують особливої залученості до заходів, які не лише розвивають їхні здібності, а й надають ресурси для подолання стресу та емоційної напруги.

У цьому контексті виховна робота у дистанційному форматі набула особливої значущості як засіб підтримки учнів, розвитку їхніх творчих і пізнавальних здібностей, формування позитивного мислення, емоційної стійкості та внутрішніх життєвих ресурсів.

Інноваційні підходи до організації виховної діяльності дозволяють створити сприятливий простір для самореалізації дитини навіть у дистанційних умовах, забезпечуючи постійний зв'язок учнів із педагогами, ровесниками та суспільством.

Мета: Аналіз інтерактивних форм, методів та засобів дистанційної виховної роботи Середино-Будського ліцею №2 та визначення їхньої ролі у розвитку здібностей і творчого потенціалу учнів, психологічному відновленні та підтримці ментального здоров'я дітей-переселенців, формуванні емоційної стійкості, самореалізації та соціальної активності учнів.

Завдання:

- 1) Розкрити сутність дистанційної виховної роботи як соціально-педагогічного процесу.
- 2) Охарактеризувати сучасні інноваційні форми та інструменти виховної діяльності.
- 3) Визначити їхній вплив на розвиток здібностей і ментальне здоров'я дітей.

Виховна робота є невід'ємною складовою освітнього процесу та спрямована на всебічний розвиток особистості дитини через формування духовності, моральності, патріотизму, соціальної активності та психологічної стійкості.

Після запровадження воєнного стану та переходу на дистанційний формат навчання, виховна робота в нашому закладі зазнала певних змін. За допомогою інтерактивних технологій поступово впроваджувалися інноваційні формати виховної діяльності, які дозволяють зберегти ефективність роботи з учнями навіть у дистанційних умовах.

Серед різноманітних форм роботи виділяються ті, що мають особливе значення для розвитку здібностей учнів та підтримки їхнього психологічного стану:

1. Театралізовані онлайн-вистави дозволяють учням виявити та реалізувати свої творчі здібності у таких сферах, як театральне мистецтво, акторська майстерність, хореографія, музика та вокал. Ця форма діяльності створює можливість для самовираження всіх бажаючих, формує атмосферу свята та творчого експерименту, а також дає змогу приміряти на себе різні соціальні та художні ролі.

Залучення дітей у різні форми та види театральної діяльності – дієвий засіб їх інтелектуально-творчого розвитку, що сприяє розвитку інтересу до мистецтва, підвищення культури спілкування, поліпшення психологічної атмосфери [1].

В умовах вимушеної евакуації для учнів нашого ліцею такі заходи набувають особливого значення, оскільки вони спрямовані не лише на розвиток здібностей, а й на психологічну реабілітацію дітей-переселенців. Онлайн-вистави виконують функцію методу арттерапії, допомагаючи відволіктися від

стресових обставин – зміни місця проживання, нових незнайомих умов та відсутності звичного середовища.

У процесі театральної діяльності діти переживають емоції казкових персонажів, що сприяє зниженню внутрішньої напруги та розвитку емоційної стійкості. Крім того, під маскою обраного персонажа учням легше розкутіше та впевненіше проявляти себе. Найбільше бажаючих брати участь у такій діяльності спостерігається серед учнів початкової школи, які сприймають її як гру й із задоволенням долучаються до процесу.

Театралізовані онлайн-вистави є засобом не тільки розвитку творчості, а й психологічного відновлення учнів. Театральні практики допомагають відновити соціальні навички, знайти нові способи взаємодії з оточенням, подолати страхи. Цей метод має особливе значення в психотерапевтичній роботі з дітьми, які пережили травматичні події, зокрема, дітьми-переселенцями. Діти мають можливість «пограти» різні ролі, змінюючи контекст ситуації, що допомагає подивитися на ситуацію з іншого боку, зменшуючи напругу й стрес. Театральний процес дає можливість дитині не тільки пережити та виразити свої емоції, а й трансформувати їх, знайти нові способи реагування на стресові ситуації, які можуть виникнути в реальному житті [2].

Особливістю театралізованих онлайн-вистав є активне залучення батьків до освітнього процесу. Вони допомагають дітям у записі відеореплік удома, створюють сценічні образи, виготовляють костюми та декорації, а також виконують інструкції педагога-організатора. Така спільна діяльність родини й школи підвищує мотивацію учнів, сприяє позитивним емоціям і зміцнює сімейні зв'язки. Батьки також зацікавлені, вони мають бажання побачити результат спільної праці – власну дитину у ролі героя цікавої онлайн-казки, у якій вона може продемонструвати свої здібності.

Процес створення вистави включає кілька етапів:

- підбір та коригування сценарію;
- опитування та відбір учнів, бажаючих брати участь у виставі;
- у разі якщо охочих більше ніж кількість ролей – відбувається доповнення сценарію новими персонажами, що хоч і змінює оригінальний текст, але забезпечує можливість самовираження кожної дитини;
- розподіл ролей;
- розподіл реплік;
- створення сценічних образів за участю батьків;
- запис відеореплік у домашніх умовах;
- монтаж матеріалів для онлайн-вистави – процес, що вимагає значних часових і творчих ресурсів.

Цей формат продемонстрував високу ефективність у розвитку креативного мислення, комунікативних і акторських здібностей, а також у підтримці психологічного благополуччя дітей. Крім того, він сприяє поглибленню партнерських відносин між школою, учнями та їхніми сім'ями.

Протягом 2023–2025 років театралізовані вистави, створені творчим колективом учнів Середино-Будського ліцею №2, здобули численні відзнаки на всеукраїнському та міжнародному рівнях, зокрема:

- Всеукраїнський конкурс театрального мистецтва "Зірки Мельпомени" – диплом лауреата I премії;
- Обласний фестиваль-конкурс театральних колективів "Театральні обрії" – диплом у номінації «Краща вистава на сучасну тематику», статуетка з логотипом конкурсу та відзнака «За вклад у театральне мистецтво»;
- СХХІІ Міжнародний фестиваль-конкурс мистецтв "Різдвяна зірка України" – 26 учнів нагороджено дипломами лауреата I премії (номінація «Театральний жанр. Вистави»);
- СХХVІІ Міжнародний конкурс "Наша ненька Україна". Номінація «Театральний жанр. Вистави» – 7 учнів відзначено дипломами лауреата I премії;
- Міжнародний фестиваль-конкурс мистецтв «Нащадки Шевченка. Соняшник. Сучасність» – диплом Гран-прі (номінація «Театральний жанр»);
- Всеукраїнський відкритий конкурс читців імені Тараса Шевченка. Номінація «Вистави. Уривки з виста». (організатор – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв) – 7 учнів отримали диплом лауреата ІІІ ступеня.

Таким чином, театралізована онлайн-діяльність виступає інноваційною формою виховної роботи, що поєднує творчий розвиток, елементи арттерапії та соціально-педагогічну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

2. Організація роботи учнівського самоврядування. Учнівське самоврядування Середино-Будського ліцею №2 має чітко визначену організаційну структуру, яка включає президента, прем'єр-міністра та трьох міністрів, відповідальних за окремі напрями діяльності – екологічний, патріотично-правовий та культурний. Така модель управління дозволяє ефективно розподіляти обов'язки та залучати дітей до активної участі у житті шкільної спільноти.

Кожен новий цикл діяльності учнівського самоврядування розпочинається з демократичних виборів президента, які проводяться у дистанційному форматі за допомогою сервісу Google Forms. Це забезпечує прозорість процедури голосування, залучення більшої кількості учнів та формує у дітей розуміння принципів громадянської відповідальності. Термін повноважень президента становить два роки.

Для забезпечення поступового входження учнів у систему самоврядування педагог-організатор на початкових етапах надає методичну та психологічну підтримку – допомагає у плануванні діяльності, організації заходів, розподілі обов'язків. Така співпраця сприяє формуванню у школярів впевненості, ініціативності, комунікативних та організаторських умінь.

Важливим компонентом виховної роботи є створення ситуації успіху для кожного представника команди самоврядування. Педагог виступає своєрідним «екзоскелетом», який допомагає учням долати страх перед відповідальністю, підтримує їх у реалізації власних ідей, поступово передаючи функції самостійного планування та контролю.

У 2025-2026 навчальному році впроваджено нову ініціативу – організацію загальношкільних конкурсів силами учнівського самоврядування. Учні не лише виступають ініціаторами та організаторами подій, а й беруть участь у роботі журі, здійснюючи об'єктивне оцінювання конкурсних робіт школярів. Така практика сприяє розвитку критичного мислення, відповідальності, вміння приймати рішення та навичок конструктивної взаємодії.

Представники команди учнівського самоврядування також є переселенцями і стикаються з труднощами соціальної адаптації, зокрема через втрату звичного кола спілкування, зміну середовища та відчуття невпевненості. Участь у команді активних лідерів та однодумців сприяє відновленню соціальних зв'язків, підвищенню самооцінки та усвідомленню власної значущості в спільноті однолітків.

Таким чином, діяльність учнівського самоврядування у дистанційному форматі є дієвим інструментом розвитку лідерських якостей, формування соціальної активності, відповідального ставлення до спільної справи та психологічного відновлення учнів.

3. Участь у конкурсах різного рівня. У Середино-Будському ліцеї № 2 учні активно беруть участь у міжнародних, всеукраїнських, обласних, шкільних конкурсах, а також у заходах на рівні громади. Така діяльність є важливим чинником розвитку обдарованості, самореалізації та формування позитивної самооцінки дитини.

Участь у конкурсах – як платних, так і безкоштовних – дає учням можливість побачити результат своєї праці, оцінити власні досягнення й порівняти себе з однолітками. Для дітей, які лише починають брати участь у конкурсах, характерним є певний рівень невпевненості та труднощі з адекватною самооцінкою власних здібностей. Саме тому під час організації загальношкільних конкурсів принциповим є надання позитивного зворотного зв'язку на кожну роботу. Це сприяє зміцненню віри у власні сили, формуванню внутрішньої мотивації та підтримує інтерес до творчої діяльності.

Педагоги ліцею активно застосовують індивідуальний підхід, пропонуючи дітям конкурси відповідно до їхніх здібностей, темпераменту та рівня готовності. Такий підхід допомагає уникнути розчарувань, зберегти мотивацію та створити умови для успішного розвитку обдарованості.

Протягом 2024–2025 навчального року учні ліцею взяли участь у 23 міжнародних та 33 всеукраїнських конкурсах, а також у значній кількості обласних, шкільних та громадських змагань. За цей період отримано:

- 4 Гран-прі (15 учасників),
- 106 перших місць,
- 47 других,
- 8 третіх,
- 78 учасників отримали сертифікати участі.

(На період написання статті у ліцеї здобувають освіту 248 дітей)

Такі результати свідчать про високу мотивацію, творчий потенціал та активність учнів.

Визнання досягнень дитини є одним із найпотужніших мотиваторів до подальшої активності. Дійсно, важко не погодитися з твердженням: «Будь-яка робота має бути винагороджена», адже саме визнання, підтримка та схвалення створюють умови для розкриття потенціалу дитини, формують її віру у власні можливості й стимулюють до нових звершень.

4. Онлайн-екскурсії. Однією з ефективних інноваційних форм дистанційної виховної роботи є проведення онлайн-екскурсій. Учні не просто готують матеріал для створення відеороликів, а й активно поповнюють свої знання, розширюють світогляд і вдосконалюють навички самостійного пошуку та опрацювання інформації. Онлайн-екскурсія спонукає дитину глибше зануритися у тему, адже в цей момент вона виступає не лише як учень, а як віртуальний гід, який несе відповідальність за достовірність та змістовність наданої інформації.

Такий формат роботи розвиває критичне мислення, творчу ініціативу, уміння презентувати матеріал, а також сприяє формуванню комунікативних компетентностей. Крім того, створення спільних онлайн-екскурсій сприяє командній роботі, підтримує позитивний емоційний стан учнів і дозволяє відчувати значущість власного внеску у спільну справу.

Вищевказані форми виховної взаємодії активізують когнітивну, емоційну та соціальну сфери учнів, сприяють розвитку комунікативних навичок, креативності, самостійності та відповідальності.

Водночас однією з ключових функцій дистанційної виховної роботи є психологічна підтримка дитини, яка проявляється у створенні безпечного, довірливого освітнього середовища, що забезпечує можливість емоційного розвантаження, самовираження та спілкування. Позитивний ефект досягається

завдяки гармонійному поєднанню інформаційно-комунікаційних технологій із гуманістичними методами педагогічної взаємодії, які ґрунтуються на повазі до особистості, прийнятті її емоційного стану та індивідуальних потреб. Такий підхід допомагає дитині усвідомити власну цінність, зберегти внутрішній ресурс і віру у власні можливості навіть у складних соціально-психологічних умовах сьогодення.

Висновки. Інноваційні форми дистанційної виховної роботи наочно доводять свою ефективність як засіб розвитку здібностей, творчого потенціалу та психологічного відновлення учнів, що підтверджується результатами їхньої активної участі у різноманітних конкурсах, проектах і заходах. Забезпечення підтримки позитивного емоційного стану учнів сприяє їхній самореалізації, формує почуття успіху, впевненості у власних силах і соціальної значущості. В умовах сучасних викликів виховна діяльність, організована із застосуванням цифрових технологій та педагогічних інновацій, стає потужним ресурсом формування гармонійної, стресостійкої, внутрішньо вмотивованої особистості. Виховна робота у закладі освіти сьогодні може виходити за межі формального планування – перетворюючись на живий, натхненний процес співтворчості педагогів й учнів, який наповнює позитивною енергією, вірою у власні можливості та прагненням до високих результатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамович О. «Майстерність актора як засіб розвитку особистості дитини: теоретико-практичні аспекти викладання» Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв № 2'2023 Сценічне мистецтво С. 234
2. Головатюк В. Реабілітаційні можливості театральної діяльності закладів освіти . Український педагогічний журнал. 2025. № 1 С.152

Лучанінова Ольга,
*доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу
наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти,
Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського, Київ, Україна,
e-mail: 2017olgapetrovna@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНЕ СПРЯМУВАННЯ У ВИХОВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Анотація. Стан проблеми щодо аксіологічного спрямування у вихованні обдарованої особистості у воєнний період характеризується системним, міждисциплінарним підходом та усвідомленням необхідності цифрової трансформації. Нині активно розробляються та впроваджуються комплексні стратегії, що поєднують когнітивний, творчий та особистісний розвиток на

аксіологічних засадах. Проблема є багатогранною і вимагає глибокого аналізу на перетині психології (вплив війни на особистість та цінності) і педагогіки (методи формування цінностей).

Ключові слова: психолого-педагогічний аналіз, аксіологічне спрямування, виховання обдарованої особистості, етапи аксіологічного спрямування, види цінностей.

Abstract. The state of the problem regarding the axiological direction in the education of gifted individuals during wartime is characterized by a systematic, interdisciplinary approach and an awareness of the need for digital transformation. Comprehensive strategies that combine cognitive, creative, and personal development on axiological principles are currently being actively developed and implemented. The problem is multifaceted and requires in-depth analysis at the intersection of psychology (the impact of war on personality and values) and pedagogy (methods of value formation).

Keywords: psychological and pedagogical analysis, axiological orientation, education of gifted individuals, stages of axiological orientation, types of values

Аналіз наукової літератури показав, що сучасний стан проблеми виховання обдарованої особистості в Україні характеризується поєднанням нормативно-правового забезпечення, активної науково-методичної розробки нових підходів (як-от критичне мислення, STREAM-освіта) та усвідомленням важливості комплексного, суб'єктно-ціннісного розвитку обдарувань.

Дійсно, наявність нормативно-правових документів (наприклад, про стипендії Президента України для обдарованих митців [10]) та стратегічне визначення розвитку обдарованості в умовах цифрової трансформації педагогічних середовищ свідчить про державну увагу до проблеми. Дослідження акцентують на ціннісному вимірі формування творчої особистості, аксіологічних стратегіях освітянина, ціннісній підтримці розвитку здібностей та обдарованості [4; 11]. Це дозволяє розглядати обдаровану особистість як суб'єкта діяльності з високою творчою активністю та самодостатністю [4].

У воєнний період розробляються та впроваджуються комплексно-цільові програми розвитку обдарованості [5], концептуальні моделі, методики навчання (зокрема, педагогічно обдарованих студентів [1]) та тренінгові програми для особистісного розвитку обдарованих старшокласників [8].

Учителі й викладачі активно розробляють та впроваджують сучасні освітні технології, як-от: розвиток критичного мислення [9], яке є «мисленням про мислення» для його удосконалення; STREAM-освіта [2] як відповідь на виклики невизначеного світу та потреба в кадрах з розвиненими навичками мислення; є наукові праці, в яких проводиться порівняльний аналіз та систематизація знань про реалізацію проблеми навчання й виховання обдарованих дітей і молоді у найрозвиненіших країнах світу, зокрема, американський підхід до обдарованості й творчості [1;12].

Разом із тим аналіз наукових джерел дає підстави наголосити, що в умовах воєнного періоду вчителям/викладачам варто приділяти увагу взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників обдарованості, оскільки їх дисбаланс (наприклад, домінування одного) може блокувати прояви обдарованості [3; 8]; зосереджуватися на мотиваційному ядрі обдарованості та формуванні ціннісного ставлення до власної діяльності та здібностей, особливо на стадії формування обдарованості [6]; системно впроваджувати методи, які впливають на розвиток критичного мислення на кожному уроці, акцентуючи увагу не лише на привабливості методу, а й на його глибинному змісті [9]; дотримуватися інтеграції навчальних напрямів через STREAM-освіту (Science, Technology, Reading, Engineering, Art, Mathematics/Writing), що формує вміння бачити картину в цілому та знаходити нестандартні рішення [2]; можливо, на рівні керівництва школи/ЗВО створити систему цілеспрямованого виявлення і відбору здібних та обдарованих дітей/студентів та забезпечити максимально прийнятні умови для їх інтелектуального, морально-фізичного розвитку [5]; на рівні вчителя/викладача використовувати комплексний методичний інструментарій для психодіагностики обдарованості на різних етапах вікового зростання та пропонувати індивідуалізацію навчання [3;8].

В умовах війни вияв обдарованості здобувача освіти може бути як загальмований, так і пришвидшений, тож варто розвивати практичний інтелект, який вимагає адекватного самооцінювання, здатності до прогнозування та проєктної творчості, що відповідає суспільним потребам у нестандартних професіях майбутнього. Інноваційно мислячий викладач завжди приділяє увагу педагогічним технологіям, які виступають динамічним тлом для здобувачів освіти і сприймаються ними як засіб ефективного навчання і самонавчання, пізнання і самопізнання. Педагогічну технологію науковці визначають «як сукупність соціокультурних, соціопсихологічних, соціопедагогічних установок і цінностей, які визначають модель спільної освітньої діяльності з проєктування, організації та проведення навчального процесу з метою виховання творчої особистості [11, с. 61]. У процесі творчого розвитку учня/студента педагогічні технології виступають засобом цього процесу, а самі учні-студенти виступають своєрідним засобом розвитку особистості й вчителя/викладача. Співтворчість сприяє педагогічній майстерності педагога, кожний із учасників цього процесу виграє, стає професіоналом у певних питаннях, сферах.

Д. Корольов розглядає розвиток обдарованості, використання власних здібностей особистістю як пріоритетний, найефективніший спосіб повноцінної життєдіяльності [6]. У роки навчання у школі, закладі вищої освіти учителю / викладачу важливо, щоб в обдарованого учня «були достатні підстави зробити вибір на користь самореалізації з опорою на власні провідні здібності [6, с. 6].

І сам дорослий має бути не менше обдарованим, щоб екстраполювати обдарованість, науковий запал іншим; зацікавлений педагог буде цікаво інформувати про сучасних талантів, щоб мотивувати обдаровану особистість (Стів Джобс, Ілон Маск та ін.)

Обдарованість проявляється через інтелектуальну діяльність здобувача освіти, може вимірюватися тестами. Дослідники вважають, що існує можлива взаємодія між когнітивними та особистісними чинниками обдарованості; різні типи обдарованості по-різному проявляються у навчанні й житті. Обдарована людина – це перш за все обдарована особистість. Головне, що в основі виховання обдарованої особистості лежать цінності: цінності освіти, суспільства; особистості дорослого, який розвиває учня, комунікативні здібності як цінність тощо.

Наприклад, у монографії «Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми» досліджено проблему творчої особистості в умовах інформаційно-цифрової реальності. У розділі «Ціннісний вимір життя людини» В. Ільїним простежено розкриття проблеми цінності в житті та філософії, індивідуалізм як умову свободи. Обдарована людина «приречена» на творчість, яка визначає основу й умову всього подальшого розвитку – особистісного та соціального [11].

Психолого-педагогічний аналіз проблеми аксіологічного спрямування у вихованні обдарованої особистості у воєнний період можна поділити на такі етапи: теоретико-концептуальний (база аналізу); діагностично-аналітичний (збір даних) проектно-корекційний (розробка стратегії); етап оцінки ефективності.

Таблиця 1 Етапи аксіологічного спрямування у вихованні обдарованої особистості у воєнний період

Етапи	Зміст етапу
1. Теоретико-концептуальний	Спланувати план проведення дій на цьому етапі: <i>уточнити</i> , що саме розуміється під обдарованою особистістю (з акцентом на їхню підвищену чутливість та інтелектуальну рефлексію в кризових умовах); <i>напрацювати</i> ядро цінностей, ідеали, морально-етичні орієнтири обдарованої особистості); <i>з'ясувати</i> , як контекст воєнного періоду змінює ієрархію цінностей: від цінностей розвитку до цінностей виживання та стійкості; <i>здійснити</i> огляд психологічних теорій й <i>скоригувати</i> їх з врахуванням аналізу впливу кризи воєнного періоду на цінності (механізми ціннісної дезорієнтації та екзистенційних криз в умовах травми та війни; формування патріотичних, громадянських та гуманістичних цінностей у кризовому контексті). <i>Визначити</i> психологічних особливостей обдарованих в умовах війни: відомо, що в екстремальних ситуаціях яскравіше проявляються асинхронність розвитку, перфекціонізм, підвищена емоційна чутливість обдарованих, які впливають на їхнє сприйняття військових подій та їхню систему цінностей).

Етапи	Зміст етапу
2. Діагностично-аналітичний	На цьому етапі доцільно розробити/адаптувати методики (анкетування, інтерв'ю, проєктивні методики) для виявлення домінуючих цінностей (що є важливим зараз: безпека, сім'я, перемога, самореалізація?); ціннісних суперечностей (між індивідуальною самореалізацією та суспільним обов'язком); діагностувати рівень тривожності, посттравматичних симптомів (ПТСР) та емоційної стійкості (резилієнтності), оскільки ці фактори безпосередньо впливають на засвоєння цінностей. Аналіз щодо умов педагогічного середовища дозволить оцінити, які цінності транслиуються у школі, родині, позашкільних закладах у воєнний період; рівень готовності педагогів та батьків працювати з аксіологічними питаннями обдарованих дітей у контексті війни (їхні власні цінності та методи); ідентифікувати ключові фактори, що найбільше впливають на ціннісні орієнтації (медіа, волонтерство, особистий досвід, приклади дорослих-героїв).
3 Проєктно-корекційний	На цьому етапі доцільно сформулювати аксіологічні пріоритети-цінності для виховання обдарованих у воєнний період, які будуть сприяти: стійкості, адаптивності; національній ідентичності та спільній відповідальності; гуманізму, критичному мисленню. Етап передбачає розробку психолого-педагогічних методів: використання проєктної діяльності (наприклад, волонтерські та соціальні проєкти, що ґрунтуються на цінностях допомоги); етичні дискусії та філософські семінари (для обговорення екзистенційних питань та цінностей); менторство (залучення успішних дорослих, які демонструють ціннісно-орієнтовану поведінку в умовах кризи). Також необхідно розробити рекомендації для суб'єктів виховання; інструкції для педагогів: як інтегрувати аксіологічний компонент у навчальні предмети та позаурочну роботу; психологів: як надавати індивідуальну та групову підтримку для вирішення ціннісних конфліктів; батьків: як створювати вдома атмосферу безпеки та послідовності у трансляції цінностей.
4. Етап оцінки ефективності	На цьому етапі здійснюється моніторинг та зворотний зв'язок: щодо змін у ціннісних орієнтаціях обдарованих осіб (наприклад, через повторні діагностичні зрізи). Також важливо коригувати програми: оперативно коригувати виховні стратегії та методи, оскільки контекст війни є динамічним і вимоги до цінностей можуть змінюватися.

Аксіологічні основи, необхідні обдарованій особистості для максимального розкриття таланту, на думку дослідників, виходять далеко за межі лише інтелектуальних здібностей. Інтелект, на думку Штернберга, «це навіть більше, ніж просто обсяг аналітичних, творчих та практичних здібностей людини» [14]. З врахуванням цього аксіологічні основи охоплюють три основні групи цінностей: пізнавальні, особистісно-вольові та соціально-етичні.

Так, *пізнавально-інтелектуальні цінності* підтримують постійний інтелектуальний розвиток і є основою для креативності та новаторства. Пізнавальну активність визнають ключовою цінністю, яка проявляється як внутрішня потреба постійно досліджувати, ставити незручні питання та

прагнути вирішувати складні проблеми. Любов до праці має бути потребою в напруженій праці та самовимогливість (геній – це 1% таланту і 99% праці. Томас Едісон). Цінність процесу глибокого занурення є вирішальною. А також критичне мислення, яке дозволяє обдарованим людям відходити від застарілих поглядів і знаходити оригінальні рішення. Цікавою для цього виду цінностей є трикільцеву модель Josepha S. Renzulli. Одним з елементів моделі науковець називає тип програми, для якої студенти відбираються. Система ідентифікації базується на моделях, що поєднують як збагачення, так і прискорення, незалежно від того, чи здійснюються вони в рамках самостійних програм, програм інклюзії, програм відбору студентів чи будь-якої іншої організаційної схеми [14, с. 27].

Р Штернберг і Е. Григоренко визначають інтелект як «безперервний процес набуття та закріплення набору навичок, необхідних для високого рівня майстерності в одній або кількох сферах життєвої діяльності» [13, с. 267].

Особистісно-вольові цінності. В умовах війни всім, не тільки обдарованим особистостям, необхідно стимулювати потяг до особистісно-вольових цінностей як своєрідного «запобіжника» від вигорання, особливо з огляду на перфекціонізм обдарованих. До речі, у Renzulli наполегливість та стійкість до фрустрації називається «мотивація, орієнтована на завдання», тобто доведення справи до кінця, навіть якщо виникають значні перешкоди або невдачі. Обдаровані особистості часто відчують сильніше розчарування через свою високу самовимогливість. Не менш важливими є відстоювання своєї правоти та ризику перед невідомим або загальноприйнятим (здатність долати страх невдачі та проявляти ініціативу), цінність дисципліни й організованості, які дозволяють керувати своїм часом та ресурсами, необхідними для інтенсивної творчої праці.

Соціально-етичні цінності підкреслюють продуктивне використання таланту для суспільства. Цінність гуманізму та етики спрямовує талант на вирішення проблем, що стосуються людського добробуту і протидії злу, соціальної відповідальності. У воєнний час ця цінність набуває критичного значення (волонтерство, відновлення, внесок у стійкість нації). Яскравим прикладом є талановиті діти, які розробляють ефективні моделі дронів для військових. Цінність служіння перетворює обдарованість на талант у його найвищому, суспільно значущому вимірі.

В умовах війни, яка створює нову інформаційно-цифрову реальність з посиленням деструктивних впливів та психологічних викликів, розвиток обдарованих здобувачів освіти потребує особливої уваги, актуалізує поєднання академічних стратегій з психологічно-орієнтованою підтримкою; ту необхідна комплексна, системна діяльність, спрямована на забезпечення своєчасного доступу до релевантної інформації, аналіз даних для прийняття обґрунтованих рішень щодо підтримки та розвитку потенціалу обдарованих здобувачів освіти,

надання їм необхідних ресурсів та психолого-педагогічної допомоги з урахуванням травматичного досвіду війни. Цифровий простір освітньої екосистеми відкритої науки/університету наповнений засобами розвитку й підтримки обдарованої особистості.

Так, хакатон є формою співпраці, що стимулює розвиток обдарованої особистості в команді під час проєктної діяльності, комунікації та пошук нових методів навчання/винаходів у короткий термін, а також надає можливість отримати підтримку від журі для втілення ідей у життя. Під час хакатону на практиці проявляються освітні й життєві цінності.

Отже, будь-який період становлення чи розвитку суспільства завжди буде пов'язаний з проблемою цінностей, які можуть змінюватися через глобальні обставини. Освіта, у свою чергу, має суспільне замовлення на виховання членів цього суспільства залежно від тих цінностей, які є ключовими на тому чи іншому етапі. Обдарована особистість у будь-якому суспільстві як національне надбання, оскільки найбільші сподівання на покращення умов життя й розквіту нації пов'язані саме з обдарованою молоддю [7]. Аксіологічне виховання обдарованої особистості у воєнний період – комплексна, системна діяльність суб'єктів освітнього процесу, які спираються на пізнавальні, особистісно-вольові та соціально-етичні цінності обдарованої особистості, сприяють розвитку її таланту для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. 472 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/8307/> (дата звернення: 05.09.2025)
2. Вакарін С. І. Нова українська школа: дидактичні основи Stream-освіти в початковій школі : навч.-метод. посіб. Київ : Саміт-книга, 2021. 144 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi68/0050056.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості : монографія / Р. О. Семенова, Д. К. Корольова та ін. ; за ред. Р. О. Семенової. Київ : Педагогічна думка, 2008. 144 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716506> (дата звернення: 01.07.2025).
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/14847/> (дата звернення: 01.09.2025).
5. Комплексно-цільова програма розвитку обдарованості і творчих здібностей учнів «Обдарованість. Інтелект. Творчість». URL: <https://letavanvk.wordpress.com/wp-content/uploads> (дата звернення: 01.07.2025)
6. Корольов Д. К. Психологія обдарованості : навч. посіб. Київ : Міленіум, 2024. 176 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/742950/> (дата звернення: 01.07.2025).
7. Лучанінова О. П. Інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26

- травня 2025 року) . Інститут обдарованої дитини НАПН України, м. Київ, Україна, стор. 503-509. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745629>
8. Науково-методичні засади особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників : монографія / В. В. Рибалка та ін. ; за ред. Н. Д. Вінник. Київ, 2015. 157 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/704931> (дата звернення: 01.10.2025).
 9. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення в учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : Видав. дім «Освіта», 2020. 193 с. URL: https://library.znu.edu.ua/newbook/index.php?action=url/view&url_id=76535 (дата звернення: 01.10.2025).
 10. Про затвердження Положення про конкурсний відбір кандидатів на здобуття стипендій Президента України для найбільш обдарованих молодих митців України : наказ Міністерства культури та інформаційної політики України № 142 від 23.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0894-23#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
 11. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень та ін. Київ : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2020. 320 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723034> (дата звернення: 01.09.2025).
 12. Тадеєв П. О. Обдарованість і творчість особистості. Американський підхід : монографія. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2008. 240 с.
 13. Штернберг, Р. Дж. та Григоренко, Е. Л. (2002). Теорія успішного інтелекту як основа навчання обдарованої дитини. *Gifted Child Quarterly*, 46 (4), 265–277. <https://doi.org/10.1177/001698620204600403>
 14. Renzulli Joseph S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model For Promoting Creative Productivity https://gifted.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/961/2021/05/The_Three-Ring_Conception_of_Giftedness.pdf (дата звернення: 07.10.2025).

Любочкіна Г. О.,

*здобувачка третього рівня вищої освіти зі спеціальності С4 «Психологія»
Національного університету «Львівська політехніка»,
hanna.o.liubochkina@lpnu.ua*

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. Проблематика сучасних досліджень соціального інтелекту обдарованих дітей стосується з'ясування нейробіологічних, етнокультурних і епігенетичних чинників, які визначають взаємозв'язок когнітивної обдарованості зі специфікою набуття соціальних навичок. Застосування комплексного, міждисциплінарного підходу надасть імпульс до розробки, апробації та впровадження валідних і надійних методів діагностики соціального інтелекту обдарованих дітей з урахуванням специфічних викликів розвитку їх комунікативних навичок і емоційної компетентності, а також до створення цільових програм і психолого-педагогічних технологій розвитку соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, обдаровані діти, комунікативні навички, соціальна компетентність, діагностика соціального інтелекту, психолого-педагогічні технології розвитку соціального інтелекту.

Abstract. The problems addressed by contemporary research on the social intelligence of gifted children concern the elucidation of neurobiological, ethnocultural, and epigenetic factors that determine the relationship between cognitive giftedness and the specificity of acquiring social skills. The application of a complex, interdisciplinary approach will provide impetus for the development, approbation, and implementation of valid and reliable methods for diagnosing the social intelligence of gifted children, taking into account the specific challenges in the development of their communication skills and emotional competence, as well as for the creation of targeted programs and psycho-pedagogical technologies for the development of social intelligence.

Keywords: social intelligence, gifted children, communication skills, social competence, diagnosis of social intelligence, psycho-pedagogical technologies for the development of social intelligence.

Сучасні дослідження в галузі обдарованості дедалі більше відходять від однобічного фокусу на академічних здібностях, визнаючи важливість соціально-емоційного розвитку як невід'ємного складника всебічного розкриття потенціалу обдарованої дитини. На перетині цих двох великих царин дослідження – обдарованості та соціального інтелекту – виникає низка складних питань, які формують основне проблемне поле сучасних наукових розвідок.

Традиційно обдарованість асоціювалася з високим IQ та видатними когнітивними досягненнями. Однак практика показує, що високий інтелект не завжди корелює з успішністю в соціальних взаємодіях. Ба більше, обдаровані діти можуть стикатися з унікальними викликами у сфері застосування соціального інтелекту та емоційної регуляції.

1. Одним із центральних питань є визначення природи взаємозв'язку між когнітивною обдарованістю та соціальним інтелектом. Дослідження показують, що не завжди високий загальний інтелект автоматично означає високий соціальний інтелект. Деякі обдаровані діти можуть мати видатні академічні здібності, але відчувати значні труднощі у розумінні соціальних сигналів, налагодженні стосунків з однолітками або вираженні своїх емоцій.

Водночас обдаровані діти часто демонструють асинхронний розвиток, коли їхній когнітивний розвиток значно випереджає емоційний та соціальний. Це може призводити до фрустрації, непорозумінь з однолітками та дорослими, відчуття ізоляції. На абстрактно-теоретичному рівні вони можуть розуміти складні соціальні конструкції, але їм бракує емоційної зрілості для їхнього ефективного застосування.

У концепції гіперчутливості Казимира Домбровського стверджується, що ця властивість (емоційна, інтелектуальна, сенсорна, уявна, психомоторна) часто

проявляється в обдарованих дітей і може посилювати інтенсивність їхніх переживань, ускладнюючи соціальну адаптацію та роблячи їх більш вразливими до соціальних стимулів і критики [5].

2. Якими методами можна ідентифікувати та виміряти соціальний інтелект в обдарованих дітей? Традиційні методи оцінки обдарованості зосереджені на академічних показниках [2]. Однак цього недостатньо. Констатуємо відсутність стандартизованих інструментів. Бракує широковживаних, надійних і валідних інструментів, спеціально адаптованих для оцінки соціального інтелекту саме в обдарованих дітей. Багато інструментів не враховують специфічну динаміку їхнього розвитку [1].

Крім того, високий вербальний інтелект обдарованих дітей може маскувати їхні реальні труднощі в соціальній сфері. Вони можуть знати «правильні», соціально релевантні відповіді на словах, але не вміти застосовувати їх на практиці.

Ідентифікація труднощів взаємодії з іншими людьми є ще складнішою для дітей з подвійною винятковістю в разі, коли обдарованість поєднується з розладами аутистичного спектру, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, соціальною тривожністю тощо. При цьому соціальні виклики можуть бути віднесені до основного діагнозу, а не до специфічних потреб обдарованості [3].

3. Дослідники активно вивчають типові проблеми соціально-емоційного спектру, з якими стикаються обдаровані діти. До них переважно належать проблеми спілкування з однолітками: обдаровані діти часто почуваються «інакшими», їхні інтереси можуть відрізнятися від інтересів однолітків, що призводить до труднощів у встановленні дружніх взаємин, відчуття самотності або навіть булінгу [6].

Поширеною проблемою обдарованих дітей є надмірний перфекціонізм та страх невдачі, які можуть призвести до уникнення соціальних ситуацій, де вони бояться «не відповідати» очікуванням або «бути неідеальними».

Попри високі досягнення, деякі обдаровані діти можуть мати занижену самооцінку, відчувати невпевненість у собі та страждати синдромом самозванця, сумніваючись у власній цінності та успіхах.

Незважаючи на когнітивну зрілість, обдаровані діти можуть мати труднощі з емоційною регуляцією, що проявляється в інтенсивних спалахах гніву, тривоги або фрустрації.

4. У зв'язку з окресленими проблемами виникає гостра потреба у розробці та верифікації ефективних освітніх та психологічних інтервенцій з метою розвитку соціального інтелекту обдарованих дітей.

Йдеться насамперед про адаптацію програм, які були б найбільш ефективними для розвитку емпатії, соціальних навичок, емоційної регуляції та

Теорії Розуму саме в обдарованих дітей з урахуванням їхніх когнітивних особливостей.

У зв'язку з цим потрібно посилити роль освітнього середовища, щоб школа та педагоги створювали належне підтримуюче середовище, яке б сприяло соціально-емоційному розвитку обдарованих учнів. Таке середовище могло б включати тренінги для вчителів, створення клубів за інтересами, менторство, проектну роботу в групах [4].

Вочевидь зростає роль батьків у тісному контакті з учителями та шкільним психологом. Психоедукація батьків повинна бути спрямована на розвиток соціального інтелекту своїх обдарованих дітей, щоб допомогти їм орієнтуватися у складних соціальних ситуаціях та розвивати емоційну компетентність [7].

Важливою науковою і практичною проблемою є моніторинг довгострокових ефектів психолого-педагогічної роботи з обдарованими дітьми у царині розвитку їх соціального інтелекту, що потребує затратних лонгітюдних досліджень.

Нові можливості для здійснення прориву у вирішенні означених проблем відкривають технології нейровізуалізації, позаяк відкриття нейробіологічних механізмів, що лежать в основі соціальних труднощів або, навпаки, високого соціального інтелекту обдарованих дітей, допоможе розробити більш адекватні засоби стимуляції їх розвитку.

Важливо отримати достовірну відповідь на питання про те, чи існують специфічні нейронні патерни, пов'язані з особливостями соціального інтелекту обдарованих дітей (наприклад, у мигдалеподібному тілі, префронтальній корі, дзеркальних нейронах). Це має відповісти на питання про те, як високі когнітивні здібності обдарованих впливають на розвиток їх соціальних навичок [6].

5. Ще однією цариною досліджень є з'ясування крос-культурних відмінностей обдарованих дітей. Важливо встановити, як уявлення про соціальний інтелект та його прояви різняться в обдарованих дітей, що зростають і виховуються в різних культурних середовищах, адже те, що вважається «соціально розумною» поведінкою в одній культурі, може не бути такою в іншій.

Нарешті необхідно зрозуміти, як національні системи освіти та етнокультурно зумовлені цінності впливають на виявлення та розвиток соціального інтелекту обдарованих дітей.

З цього огляду випливає, що проблемне поле сучасних досліджень соціального інтелекту обдарованих дітей є багатогранним і потребує міждисциплінарного підходу. Воно охоплює питання взаємозв'язку когнітивної та соціальної сфер їхнього буття; розробки, апробації та впровадження валідних і надійних методів оцінки соціального інтелекту обдарованих дітей з урахуванням специфічних викликів їх соціально-емоційного розвитку; створення цільових програм і психолого-педагогічних технологій розвитку

соціального інтелекту з урахуванням новітніх досягнень нейрокогнітивної науки та крос-культурних студій.

Реалізація цих завдань дозволить обдарованим дітям не лише реалізувати свій інтелектуальний потенціал, а й стати соціально компетентними, емоційно зрілими та щасливими особистостями, які зможуть ефективно взаємодіяти зі світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук І. С., Шуленок О. С. Роль стандартизованих тестів інтелекту в діагностиці обдарованості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2024. № 4 (95). С. 10-17.
2. Довга М. І., Горборуков В. В., Приходнюк В. В. Рейтинг обдарованих учнів як інструмент моніторингу розвитку та вдосконалення освітнього середовища. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2025. № 1 (96). С. 34-41.
3. Новгородська М. М., Ласкова-Ярмоленко А. О. Аналітичний огляд підходів до ідентифікації академічного обдарованих учнів. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2022. № 3 (86). С. 117-123.
4. Ціннісна підтримка розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі. Психологічна технологія: практичний посібник / О.Л. Музика, Д.К. Корольов, О.О. Музика, Н.О. Никончук [та ін.]; за ред. О.Л. Музики. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 237 с.
5. Dabrowski K. On the philosophy of development through positive disintegration and secondary integration. *Dialektics and humanism*. 1976. № 3-4. P. 131-144.
6. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in the Public Interest*. 12(1), 3-54.
7. Webb, J. T., Gore, J. L., Amend, E. R., & DeVries, A. R. A parent's guide to gifted children. Great Potential Press. 2007. 390 p.

Любухіна О. В.,

директор КЗ «Харківська гімназія № 148 Харківської міської ради»,

Удовенко Т. М.,

учитель-методист, учитель української мови та літератури,

КЗ «Харківська гімназія №148 Харківської міської ради»,

E-mail: sch148kh@ukr.net

ОСВІТНІЙ «ПРОЄКТНИЙ ОФІС» ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ СОЦІАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ГІМНАЗІЇ

У статті висвітлено проблему розвитку суб'єктності та лідерської обдарованості учнівської молоді в умовах воєнного стану. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади створення освітнього «Проектного офісу» як інноваційного механізму формування соціально обдарованої особистості. Розкрито сутність і функції проектного підходу в управлінні освітнім процесом,

визначено його вплив на розвиток соціальної компетентності, лідерських якостей і творчої активності здобувачів освіти. Представлено структурно-функціональну модель, механізми реалізації та очікувані результати діяльності «Проектного офісу» в культурно-освітньому середовищі гімназії. Наголошено на важливості міжсекторальної взаємодії педагогів, учнів, батьків і партнерських організацій як чинника ефективного впровадження інновацій. Результати дослідження підтверджують, що проектний офіс є дієвим інструментом розвитку суб'єктності, професійної компетентності педагогів і стійкого функціонування закладу освіти в умовах суспільних трансформацій.

Ключові слова: обдарованість, лідерство, суб'єктність, освітній проектний офіс, соціальна компетентність, інноваційний розвиток, управління освітою.

The article addresses the issue of developing students' subjectivity and leadership giftedness under the conditions of martial law. Theoretical and methodological foundations for establishing an educational "Project Office" as an innovative mechanism for fostering socially gifted personalities are substantiated. The essence and functions of the project-based approach in educational management are analyzed, emphasizing its impact on students' social competence, leadership, and creativity. A structural-functional model, implementation mechanisms, and expected outcomes of the "Project Office" in the cultural and educational environment of the gymnasium are presented. The importance of cross-sector collaboration among teachers, students, parents, and partner organizations is highlighted as a factor in effective innovation implementation. The study results confirm that the Project Office is an effective tool for developing subjectivity, enhancing teachers' professional competence, and ensuring sustainable educational management amid societal transformations.

Keywords: giftedness, leadership, subjectivity, educational project office, social competence, innovative development, educational management.

Проблема соціальної обдарованості учнівської молоді сьогодні відзначається особливою значущістю й актуальністю, адже політичні, економічні й соціальні реалії сьогодення як ніколи раніше потребують формування суб'єктності, лідерських якостей молоді України, чие повсякденне життя проходить у складних умовах воєнного стану.

Сучасна психолого-педагогічна наука виокремлює такі сфери обдарованості, як інтелектуальна, академічна, творча, спортивна, обдарованість у сфері спілкування та лідерства(соціальна обдарованість). Не заглиблюючись у дослідження видів обдарованості, варто зосередити увагу на важливості проблеми формування в учнів активності, упевненості, умінь приймати в складних умовах неочікувані рішення, - власне, на лідерській обдарованості.

Проблемами лідерської обдарованості опікувались закордонні й вітчизняні дослідники, такі як В. Бажанюк, Д. Гоулман, К. Ебромс, В. Камишин, А. Мітлош, В. Моляко, Р. Стернберг; В. Татенко та інші[6]. Так, дослідженню соціальної

обдарованості, близької до поняття «лідерська обдарованість», присвячено праці О. Власової[2], емоційного інтелекту – Н. Ковриги[3]. Тісно пов'язані з проблемою лідерської обдарованості такі психологічні конструкти, як соціальний талант (Н. Левітов), емоційна компетентність (М. Ке де Врі), соціальний інтелект (Дж. Гілфорд, Е. Торндайк), організаційні здібності (Л. Уманський)[6]. У ході багатьох досліджень було встановлено, що лідерська, або соціальна, обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Вона передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання. Часто в людей з цим типом обдарованості спостерігається яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям. Існує багато варіантів лідерської обдарованості, та, на жаль, у багатьох учнів із вираженими лідерськими здібностями часто відсутній інтерес до навчання: вони не мають достатньої мотивації. Саме тому провідною метою роботи гімназії є створення освітнього простору як сукупності умов для розвитку суб'єктності особистості, її обдарованості, яку вона зможе застосувати в реальному житті для власного добробуту та блага суспільства.

У цьому контексті освітній процес перетворюється на лабораторію спільних пошуків і впровадження інновацій у систему закладу, а така його форма, як освітній «Проектний офіс (ОПО)», набуває навчальної, консультативної, коучінгової, адаптаційної, експертної, модераційної, коригувально-рефлексійної, компенсаторної та фасилітаційної функцій. Він активно сприяє впровадженню інновацій, покращенню якості знань учнів, формуванню їх суб'єктності та лідерських якостей, водночас позитивно впливаючи на професійний розвиток педагогічних працівників.

Педагогічний колектив КЗ «Харківської гімназії №148 Харківської міської ради» упродовж багатьох років працює над розробкою та впровадженням освітніх проєктів, спрямованих на реалізацію соціального партнерства, запровадження інноваційних технологій та забезпечення психолого-педагогічного супроводу учасників освітнього процесу. Такий підхід потребує пошуку нових моделей управління проєктною діяльністю, які забезпечують системність, координацію та підтримку впроваджуваних інновацій. На основі науково-методичних розвідок педагогічним колективом було розроблено «Проектний офіс» - структурно-функціональну модель, що включає сукупність системних дій, які забезпечують ефективне управління процесом змін та виконують функції організаційного, науково-методичного та психосоціального супроводу впровадження педагогічних інновацій.

Актуальність обраної теми дослідження: «Освітній «Проектний офіс» як інструмент формування суб'єктності соціально обдарованої особистості в культурно-освітньому просторі гімназії» – визначається потребою забезпечення ефективної організації управлінських процесів, зумовлених необхідністю формування лідерських навичок в учнів як чинника розвитку їх соціальної компетентності в умовах воєнного часу й водночас зростаючими вимогами до професійної компетентності педагогів. Сучасна теорія управління освітою акцентує увагу на колективному та проектному підходах, що дозволяють гнучко реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. Зокрема, концепції розподіленого лідерства, розроблені Д. Бредфордом та А. Коеном, передбачають «естафетне» передання лідерських функцій залежно від компетенцій учасників, що забезпечує залучення всієї освітньої спільноти до управлінських рішень і підвищує ефективність колективної діяльності[5]. Ідеї суб'єктності (І. Бех, В. Олійник, О. Сологуб, О. Сумець)[1] підкреслюють значення активної участі учнів і педагогів у прийнятті рішень, формуванні освітніх стратегій та реалізації інноваційних проектів. Проектний підхід, як інноваційний метод управління [6], дозволяє системно інтегрувати ці концепції в діяльність закладу освіти, створюючи середовище для розвитку лідерських якостей та суб'єктності учнів, професійного зростання педагогів, водночас забезпечуючи відповідність діяльності нормативно-правовим документам МОН України [3; 4; 7; 8 ;11,13; 15].

Тож «Проектний офіс» як творча спільнота дітей і дорослих є ефективним засобом створення інноваційного, розвивального освітнього середовища в гімназії, що сприятиме не лише забезпеченню продуктивного функціонування закладу освіти, але й формуванню суб'єктності та лідерської обдарованості учнів, їх активної ролі в навчанні, відповідальності за власні здобутки та подальшу успішну самореалізацію.

Мета та завдання «Проектного офісу»

Мета: забезпечити ефективне управління проектною діяльністю та створити умови для реалізації проектного й особистісного, лідерського потенціалу всіх учасників освітнього процесу.

Завдання: *розробка та впровадження корпоративної методології управління проектами; ініціація та координація нових проектів; аналіз ефективності освітніх ініціатив; сприяння оптимізації процесів формування суб'єктності й лідерської обдарованості учнів та професійного зростання вчителів; комплексне планування та оптимізація ресурсів; створення архіву проектів та методичної підтримки.*

Механізми реалізації та ресурси

Механізми реалізації гарантують мобільність системи, оптимізацію ресурсів, адаптацію до змін, творчу активність, синергетичні та емерджентні

ефекти та вміщують: **принципи планування**: розвиток через взаємовідносини, заохочення через діяльність, оцінювання через навчання; **ресурси**: довіра, повага, співпраця, культура; використання формального та неформального **лідерства**, функціональної експертизи, рефлексивних практик; **параметри рефлексії**: самооцінка, диференційованість, рівень інструментальності.

Очікувані результати запровадження «Проектного офісу»: ефективне досягнення поставлених цілей; *упровадження інновацій, розвиток* цифрових компетенцій та *створення* спільного інноваційного майбутнього в закладі освіти; *забезпечення* взаємодії між проєктами, *пошук* партнерів та *координація* ресурсів; *моніторинг та управління* сукупністю всіх проєктів, що реалізуються в закладі; *організація* діяльності та *розробка* стратегій розвитку закладу освіти; *реалізація* умов забезпечення прозорості та ефективності управлінських рішень у закладі освіти; *розкриття* творчого, лідерського потенціалу учасників освітнього процесу; *оволодіння* учнями освітньою та проєктною суб'єктністю в межах навчально-проєктної діяльності; *створення* нового єдиного цілого - науково-методичної спільноти вчителів, дітей, експертів партнерських організацій.

Таким чином, Проектний офіс НУШ виступає як структурно-функціональна модель управління змінами в закладі освіти, забезпечуючи ефективну координацію реформ, розвиток компетентностей учнів і педагогів та стійкий розвиток освітнього середовища навіть в умовах невизначеності. Важливо, що учні, працюючи в «Проектному офісі», не просто набувають наукових знань, а вчаться орієнтуватися в суспільному вирі подій та явищ (соціальних, економічних, інформаційних), оволодівати досвідом життя в громаді. Усе це передбачає не пасивну адаптацію в соціумі, а розвиток активного творчого самоствердження в суспільстві з метою його розвитку та самовдосконалення. Таким чином, «Проектний офіс» має чимало переваг, зокрема: *формування* спільнот учнів, їхніх батьків та вчителів; *розвиток* навичок проєктного управління; *соціокультурна спрямованість*; *допрофесійна підготовка*; *організація й координація* проєктної діяльності; *підвищення* ефективності освітнього процесу, *розвиток* лідерської обдарованості.

Тож створення в гімназії освітнього «Проектного офісу» є важливим інструментом формування ментально здорових учнів – лідерів, активних учасників навчання, відповідальних за власні здобутки та подальшу успішну самореалізацію.

Потреба у створенні “Проектного офісу” в гімназії продиктована усвідомленням того, що він надає можливість не тільки покращити координацію освітніх проєктів, забезпечити системний підхід до їх управління, але й створити сприятливі організаційно-технологічні та методичні умови для подальшого допрофесійного й особистісного зростання здобувачів освіти, забезпечити

стратегічну гармонізацію управлінської діяльності з науково-методичною діяльністю.

Для реалізації наміченого плану впродовж квітня – травня 2024/2025 навчального року в гімназії було проведено декілька розвідувальних досліджень

I. Щодо учнів:

а) сформованість мотиваційного критерію лідерської компетентності учнів 7-9 класів (додаток 1);

б) сформованість комунікативного критерію компетентності (додаток 1);

в) сформованість критерію самооцінки лідерської компетентності учнів (додаток 1).

Опитування щодо ставлення учнів до проєктної діяльності, які здійснювалися завдяки чіткій взаємодії всіх учасників освітнього процесу: педагогів, учнів 7-9-х класів, їх батьків та за допомогою партнерської організації - соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна.

Отримані результати свідчать про актуальність проєкту та його практичне значення для формування суб'єктності й лідерської обдарованості учасників освітнього процесу гімназії, адже було з'ясовано, що в учнів (7-9 класи, частково 6 клас) наявний здебільшого **низький** 50,1 % рівень сформованості лідерських якостей за критеріями (мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, когнітивний, комунікативно-діяльнісний); **високий** рівень мають лише близько 18% учнів. Важливою є загальна думка учнів, що метод проєктів відіграє важливу роль у розвитку командної роботи, сприяє формуванню навичок співпраці, розподілу обов'язків, аналізу результатів та відповідальності, адже завдяки роботі над проєктами, учні вчаться взаємодіяти одне з одним, вирішувати конфлікти та ефективно спілкуватися, що є ключовим для успішної командної роботи. Слід зазначити, що для проведення досліджень було використано такі методики, як діагностика реалізації потреб у саморозвитку; діагностика психодинамічних властивостей особистості (Б. Смирнов); діагностика прийняття інших (В. Фей); тест «Рівень комунікабельності» (В. Ряховський); тест «Рішучість»; тест «Чи умієте ви впливати на інших» [12].

II. Щодо вчителів:

Значущим емпіричним підґрунтям для управлінських рішень стали результати анкетування педагогічних працівників гімназії про рівень сформованості їхньої проєктної культури. Отримані дані засвідчили наявність трьох рівнів її розвитку: репродуктивного (15,5 %), притаманного переважно молодим і недостатньо досвідченим педагогам, орієнтованим на відтворення апробованих методик; інтерпретаційного (23,3 %), що характеризується здатністю адаптувати нові підходи, здійснювати творчий пошук та епізодично впроваджувати інновації; продуктивного (61,2 %), який передбачає

сформованість високої педагогічної етики, готовність до професійних змін, розвинені рефлексивні здібності та чітку орієнтацію на інноваційну діяльність (додаток 2). Сукупність отриманих результатів дозволяє констатувати наявність у гімназії достатнього кадрового потенціалу для організації колективної проєктної діяльності.

Також було проведено опитування про готовність до інноваційної діяльності за допомогою анкети, яка була розроблена творчою групою разом із фахівцями ХНУ ім. В. Каразіна (додаток 3). Відповідаючи на питання, педагоги зазначили, що впровадження інноваційної діяльності уможливилося запровадження нових методів і форм навчання, задовольняє бажання підвищити рівень власної професійної компетентності[16].

За допомогою партнерської організації – соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна – було проведено самооцінювання педагогів (за шкалою від 1 до 5) щодо їхньої готовності співпрацювати з учнями з позицій педагогіки співробітництва, рівня володіння мультимедійними ресурсами, рівня забезпеченості гімназії інформаційними освітніми ресурсами, рівня володіння різноманітними видами діагностики. Результати самооцінювання виявили, що знання педагогів представлені на рівні, достатньому для реалізації подальших проєктувальних дій. Важливо, що позитивне ставлення до освітнього процесу в гімназії та, зокрема, участі дітей у проєктній діяльності висловили також і батьки. (додаток 4)

Наступним кроком у реалізації проєкту стало оголошення загальногімназійного конкурсу «Сьогодні креативна ідея – завтра реальна справа», у ході якого народилося чимало чудових думок про можливі проєкти, розробка й участь у яких зацікавила б і учнів, і батьків. Серед пропозицій особливий інтерес викликала перспектива розробки тематичного портфеля, до вмісту якого увійшли проєкти «Багатопрофільний клуб превентивного виховання «Гармонія»», «Здоров`язбережувальна, безпечна школа», «Формування медіаграмотності та критичного мислення дітей», «Когнітивно-поведінкова терапія як засіб боротьби з посттравматичним стресовим розладом», «Актуальні проблеми формування особистості учня воєнної доби», «Центр ранньої допрофільної підготовки», «Національно-патріотичне виховання як чинник формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості української молоді».

Було проведено обговорення складу учасників проєктної діяльності (діти, батьки, вчителі, партнери); здійснено обрання керівників проєктних груп. Очікується, що в процесі переходу від завдання до завдання у всіх учасників проєктної спільноти поступово відбуватиметься накопичення досвіду спільної взаємодії, подолання складних ситуацій і комунікативних конфліктів, колективного цілепокладання та проєктування, планування і організації діяльності тощо. Завдяки цим процесам у певний час може виникнути

організаційно-сміслове ядро дитячо-дорослої освітньої спільноти, що поступово трансформуватиметься в колективну суб'єктність [17].

Визначаючи тип майбутнього «Офісу», учасники проєкту обрали «керівний», тобто той, який має високий ступінь контролю, здійснює безпосереднє управління проєктами, призначає керівників проєктів.

В основу процедури організації проєктного офісу було покладено такі елементи процесу управління, як:

- створення «Проєктного офісу» призначення команди, розробка стандартів і процесів, навчання учасників проєкту;
- встановлення єдиних стандартів комунікації та координації, проведення регулярних нарад, впровадження інтегрованих інформаційних систем;
- оцінка потреб гімназії, її сильних і слабких сторін, розробка проєктів-супутників, залучення партнерських організацій, зокрема соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна;
- упровадження систем моніторингу, регулярне звітування про досягнуті успіхи або невдачі;
- створення онлайн-платформ для зворотного зв'язку, проведення громадських обговорень, інтеграція результатів обговорень у планування проєктів;
- оцінка компетенцій учасників проєкту, розроблення навчальних програм, проведення семінарів, тренінгів з управління проєктами для навчальних закладів району та області[14].

Узагальнюючи результати проведеної діагностики, обговорення з педагогами, учнями та батьками, а також напрацьовані ідеї та пропозиції, педагогічний колектив гімназії визначив чіткі орієнтири подальшої діяльності. Вони лягли в основу концепції проєкту та плану (додаток 5) та етапів його реалізації, які визначають послідовність дій для організації роботи проєктного офісу, забезпечення ефективного управління проєктною діяльністю, координації учасників та впровадження інноваційних методик в освітній процес (додаток 6).

В основу проєкту покладено структурно-функціональну модель системи роботи освітнього “Проєктного офісу” як пріоритетного інструменту науково-методичного супроводу процесу формування суб'єктності й лідерської обдарованості учнів і професійного зростання вчителів КЗ «Харківська гімназія №148 Харківської міської ради» (додаток 7).

Упровадження моделі передбачає послідовну реалізацію таких основних блоків: теоретико-цільовий, змістово-процесуальний, діагностувально-результативний, оцінювальний. Головними підходами у роботі з моделлю є компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, партисипативний, а принципами – дитиноцентризм та позитивна перспектива.

I. Теоретико-цільовий блок містить чітко сформульовані мету і завдання моделі, результатом реалізації яких має стати розвинена суб'єктність **здобувачів освіти**, що передбачає розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем, формування ключових компетентностей, зокрема лідерської компетентності, підвищення мотивації та залученості, розвиток творчості та креативності, зміцнення впевненості у собі та самооцінки. Створення «Проектного офісу» значною мірою сприятиме збагаченню педагогічного досвіду **вчителів**, розвитку їх професійних умінь, покращенню якості навчання, взаємодії з батьками. Стосовно **батьків**, «Проектний офіс» створює умови для їхньої активної участі в навчанні дітей, що сприятиме покращенню взаєморозуміння та зміцненню сімейних зв'язків та гімназії: участь батьків у його роботі дозволить останнім краще зрозуміти методики та підходи, що використовуються в школі та сприяти їх реалізації вдома. У цілому, спільна робота над проєктами може стати чудовим способом проведення часу з дітьми та покращення родинних стосунків. Таким чином упровадження освітнього «Проектного офісу» є важливим кроком на шляху до створення сучасної, інноваційної та ефективної системи освіти, яка орієнтована на потреби учнів, учителів та батьків.

Освітній «Проектний офіс «Імпульс»(ОПО) представлений 5 мініблоками: аналітичний, інформаційний, методологічний, ресурсний та блок прийняття рішень (рада ОПО та її керівник). *Аналітичний* мініблок опікується проблемами діагностики й моніторингу, в аналітичному центрі моделі всіх проєктів організації консоліднуються в єдину модель, необхідну для повноцінного управління.

Методологічний блок – центр, у якому розробляються стандарти управління проєктами в організації, бази даних характеристик типових операцій. Одне із основних завдань методологічного підрозділу проєктного офісу є навчання й підвищення кваліфікації вчителів. У ньому готуються методичні матеріали, рекомендації й стандарти щодо управління проєктами в гімназії, проводиться навчання учасників команд, тим самим забезпечуючи єдиний підхід до виконання проєктних завдань.

Важливою частиною управління проєктами є створення *ресурсного відділу*, завдяки якому відбувається аналіз і систематизація накопиченого досвіду, підготовка рекомендацій для майбутніх проєктів, для створення або коригування проєктних баз даних.

Окрему роль виконує *центр прийняття проєктних рішень* (рада ОПО), до складу якого входять представники вище зазначених блоків, керівник ОПО, директор гімназії, психолог, представники батьківської та учнівської громади, а також експерти-консультанти партнерської організації – соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна.

Рада “Проектного офісу” гімназії займається координацією та підтримкою реалізації освітніх проєктів, спрямованих на покращення якості освіти та впровадження змін у навчальному процесі. Вона забезпечує аналіз, планування, моніторинг та оцінку ефективності цих проєктів, а також надає консультаційну підтримку учасникам. Таким чином, рада “Проектного офісу” є ключовим елементом для успішної реалізації освітніх ініціатив та змін у школі, спрямованих на покращення якості освіти та створення сучасного розвивального освітнього середовища.

Рада “Проектного офісу” є також провідним чинником управління портфелем (портфелями) проєктів гімназії, забезпечуючи їх ефективне виконання та досягнення стратегічних цілей, координацію та підтримку всіх проєктів і програм.

Основними принципами в роботі освітнього «Проектного офісу» (ОПО) є цілеспрямованість, позитивна перспектива, емоційна безпека, дитиноцентризм, єдність вимог батьків, учителів, громади. ОПО виконує такі функції, як аналіз й планування, навчально-консультативна, методологічно-управлінська, координаційно-комунікативна, навчання й розвитку, управління ризиками, моніторингу й оцінки. звітності тощо. Базовими системами «Проектного офісу [11] є:

Система управління проєктами, яка передбачає: *планування* – визначення цілей, завдань, термінів, бюджету та ресурсів для кожного проєкту; *організацію* – розподіл обов’язків, створення робочих груп, визначення відповідальних осіб; *контроль* – моніторинг виконання робіт, виявлення ризиків, вчасне прийняття рішень для забезпечення виконання проєкту вчасно; *документування* – ведення проєктної документації, фіксація результатів та змін, забезпечення прозорості процесу; *завершення* – оцінка результатів, підготовка фінального звіту, презентація досягнень.

Система моніторингу та оцінювання: визначення критеріїв оцінювання; розроблення чітких критеріїв для оцінки якості проєктів та досягнень учасників; **збір даних**, використання різних інструментів для збору даних про хід виконання проєктів (анкетування, інтерв’ю, спостереження, аналіз результатів); **аналіз даних** (оцінка досягнень, виявлення проблем, визначення зон покращення); **зворотній зв’язок:** надання зворотного зв’язку учасникам проєктів для покращення їхньої роботи; **звітність:** підготовка звітів про результати моніторингу та оцінювання для керівництва гімназії та інших зацікавлених сторін.

Система комунікації: **внутрішня комунікація** забезпечення ефективної комунікації між учасниками проєктів, керівництвом гімназії та іншими зацікавленими сторонами; **зовнішня комунікація:** взаємодія з батьками, громадськістю, іншими освітніми установами; **використання різних каналів комунікації:** електронна пошта, сайт, онлайн-платформи, соціальні мережі,

зустрічі; **створення умов для співпраці:** забезпечення можливостей для спільної роботи над проєктами, обміну досвідом та ідеями.

Система управління знаннями: навчання вчителів, надання можливостей для підвищення кваліфікації в галузі проєктного менеджменту, освітніх технологій та інших напрямках; **навчання учнів:** розвиток навичок проєктної діяльності учнів, навчання їх основам планування, організації, моніторингу та оцінювання проєктів; **створення умов для обміну досвідом:** організація семінарів, тренінгів, конференцій, де учасники проєктів можуть ділитися своїм досвідом та навчатися один в одного. Ці системи тісно пов'язані між собою і мають бути інтегрованими в загальну систему управління гімназією для забезпечення ефективної роботи “Проектного офісу”, який орієнтований на управління середовищем освітньої проєктної діяльності учнів та формування їх суб'єктності в таких видах діяльності, як проєктна, дослідницька, організаційна, і, що найважливіше, плекання нового середовища діяльності.

II. Змістово-процесуальний блок представлений системою взаємодії соціально-педагогічних умов, засобів навчання, механізмів і ресурсів формування суб'єктності й лідерських якостей особистості здобувача освіти, чий психоемоційний розвиток сьогодні відбувається в дуже складних умовах війни, соціальної дезадаптації, невизначеності майбутнього тощо.

Відомий дослідник лідерства Р. Дафт узагальнив основні особистісні якості лідерів і визначив особистісні якості носія суб'єктності, аналіз яких дає підстави зробити висновок, що лідерство спонукає до формування суб'єктності особистості, а суб'єктність є підґрунтям і умовою розкриття лідерських якостей індивіда. Рушійною силою розвитку обох феноменів є вмотивованість особистості [17]. Центальною частиною блоку є графічне зображення процесу формування суб'єктності – головної ознаки лідерства учнів на засадах партнерської взаємодії в умовах розвивального освітнього середовища, а також системного психолого-педагогічного супроводу.

Ядро лідерської суб'єктності містить мотиваційний, діяльнісний, емоційний та когнітивний компоненти, які зазнають позитивного впливу під час проєктної діяльності, адже вона(діяльність) дозволяє особистості самореалізуватися й самостверджуватися в умовах партнерської взаємодії з учителями, батьками, іншими учнями, експертами-консультантами. Особистісно орієнтована спрямованість методу проєктів дозволяє виявити пріоритет інтересів і запитів та забезпечити умови для розкриття здібностей дітей, урахувати своєрідність їх можливостей, рівень реалізації та самореалізації, розвиток рефлексії.

Проблема формування суб'єктності учнів у сучасному кризовому соціумі є надзвичайно важливою, оскільки війна впливає на психологічне здоров'я дітей, освітній процес та соціалізацію. Забезпечення суб'єктності дозволяє учням

відчувати контроль над своїм життям, можливість брати активну участь у навчанні та розвитку, що зрештою сприяє психологічному відновленню та адаптації дітей до нових умов. Суб'єктність особистості є фундаментом та передумовою появи лідерських якостей, коли людина не лише стає автором ідей, але й веде інших до спільної мети.

Проектна суб'єктність передбачає оволодіння груповою діяльністю, яка вимагає узгодженості дій, кооперації. У процесі переходу від одного завдання до іншого в учасників проектної групи (спільноти) відбувається накопичення досвіду спільної роботи, подолання конфліктних ситуацій, що зрештою може стати фундаментом для появи феномена колективної суб'єктності з організаційним ядром – «Освітній проектний офіс».

III. Діагностико-результативний, оцінювальний блок містить критерії, показники, рівні сформованості лідерської компетентності учасників освітнього проектного офісу, які було визначено на основі теоретичного опрацювання наукових джерел (І. Бех, 2017; К. Журба., 2019; В. Кириченко, 2022; О. Хомич., І. Лаврентьєва, 2020 та ін.), власного досвіду дослідницької роботи; було конкретизовано компоненти, критерії та показники формування лідерської успішності підлітків, а саме встановлено, що:

Когнітивному компоненту відповідає критерій «комплексне уявлення підлітків щодо лідерської успішності», який відображається у таких показниках:

- обізнаність про сутність соціальної успішності та її важливості для людини;
- розуміння шляхів набуття якостей соціально успішної особистості;
- усвідомлення можливостей формування соціальної успішності у діяльності учнівського самоврядування.

Ціннісно-мотиваційному компоненту відповідає критерій «особиста значущість потреби в досягненні успіху», який відображається у таких показниках:

- позитивно-оптимістичне ставлення до себе і своїх життєвих перспектив;
- інтерес до залученості в діяльність та відчуття соціальної престижності участі в учнівському самоврядуванні;
- приємне переживання ситуацій успіху від продуктивної соціальної взаємодії, реалізації поставлених завдань.

Емоційно-вольовий критерій свідчить про практичні аспекти виховання лідерських якостей учнів у будь-якій ситуації. Показники критерію: здатність переконувати інших; ступінь розвитку рішучості упевненість у собі, адекватна самооцінка.

Комунікативно-діяльнісному компоненту відповідає **критерій** «залученість до планування й реалізації діяльності учнівського самоврядування», який відображається у таких показниках:

- готовність брати участь у практичній діяльності учнівського самоврядування;

- розбудова діалогової взаємодії членів учнівської спільноти,
- уміння конструктивно комунікувати й співпрацювати в команді на позитивний результат;
- уміння вирішувати проблеми і долати перешкоди на шляху реалізації соціальних проєктів.

Відтак, завдяки розробленим й уточненим компонентам, критеріям та показникам нами було визначено рівні сформованості лідерської успішності, а саме: конструктивний, адаптивний і ситуативний --- та описано їх (додаток 8).

Висновки. Упровадження «Проектного офісу» в Харківській гімназії № 148 сприятиме створенню ефективної системи управління проєктною діяльністю та умов для реалізації проєктного й особистісного потенціалу всіх учасників освітнього процесу, формування лідерської обдарованості учнів. Реалізація «Проектного офісу» дозволить забезпечити ефективне досягнення поставлених цілей і впровадження інновацій, розвиток цифрових компетенцій, формування спільного інноваційного освітнього середовища; забезпечення взаємодії між проєктами, пошук партнерів та координацію ресурсів, здійснення моніторингу та управління усіма проєктами закладу, організацію діяльності й розробку стратегій розвитку гімназії; створення умов прозорості та ефективності управлінських рішень, розкриття творчого потенціалу учасників освітнього процесу, формування освітньої та лідерської суб'єктності учнів у межах навчально-проєктної діяльності та створено єдиний науково-методичний простір співпраці педагогів, учнів, батьків і партнерських організацій.

Таким чином, «Проектний офіс» стане дієвим механізмом трансформації управління освітнім процесом, забезпечивши системність, координацію та підтримку інноваційної діяльності гімназії. Для педагогів він є платформою професійного розвитку, а для учнів – засобом формування суб'єктності, лідерської обдарованості та активної участі у навчально-проєктній діяльності. Символічна візуалізація моделі «Ключ від успіху» (додатки 9, 10) демонструє багатовимірний і творчий характер діяльності колективу та символізує ефективність управління освітнім процесом. Тож створення «Проектного офісу» забезпечить умови для системної, цілеспрямованої та результативної реалізації стратегічних ініціатив гімназії, стимулюватиме інноваційний розвиток педагогічної спільноти та гарантуватиме ефективне управління закладом освіти в умовах воєнної та повоєнної реальності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).
2. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку / О. І. Власова. – Київ, 2005. – 308 с.

3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/T172145?an=2124>
4. Інновації та експериментування в навчанні: робочий зошит для слухачів курсів підвищення кваліфікації / М. І. Скрипник, Т. С. Кравчинська, Н. П. Волинець. – Київ : УМО НАПН України, 2024. – Режим доступу: <https://umo.edu.ua>
5. Мандрагеля В. А. Розподілене лідерство як складова професійної компетентності педагога / В. А. Мандрагеля // Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. – 2023.
6. Мітлош А. В., Моляко В. О., Бажанюк В. С., Камишин В. В. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги : монографія. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 290 с.
7. Наказ МОН України №361 від 25.02.2025 «Про утворення Проектного офісу впровадження Нової української школи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/67d/2d5/abf/67d2d5abf2994911308385.pdf>
8. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
9. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. – Київ : Вища школа, 2003.
10. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник. – Дубно, 2023. – Режим доступу: <https://dub-osvita.gov.ua>
11. «Офіс закладу»: партнерство педагогів і батьків учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.ua/school/72918/#google_vignette
12. Павлюк О. Д. Результати дослідження компонентів лідерських якостей здобувачів освіти професійних (професійно-технічних) навчальних закладів / О. Д. Павлюк // Університет менеджменту освіти. – 2019.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 №898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
14. Проектний менеджмент для інноваційного розвитку освітніх організацій України : навч. посіб. / З. В. Рябова, А. Б. Єрмоленко, Т. А. Махия та ін. ; за заг. ред. академіка В. В. Олійника, маг. Ф. Фреха. – 2016. – 118 с.
15. Проектний офіс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://prorozvytok.com/publication/project-management-office/>
16. Проектна культура вчителя: діагностика готовності вчителя / упор. Л. Хоружа // Завуч. – 2006. – Липень (№190). – С. 6–10.
17. Ткаченко Л. І. Суб'єктність як сутність лідерства: до проблеми формування обдарованої особистості / Л. І. Ткаченко // Педагогічні науки. – 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2022/4/4.pdf>

Люлькова Ю. М.,
молодший науковий співробітник
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна,

ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС У ПАРАМЕТРАХ ІННОВАЦІЙНОГО ПОСТУПУ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті зосереджується увага на визначальній ролі науки і знання в сучасній цивілізації. Підкреслюється, що стабільність кожної країни обумовлені реалізацією потенціалу знань, ринків, інновацій в сферу освіти, які за темпами зростання повинні випереджати динаміку розвитку економіки. Показано, що сьогодні інститут освіти перетворився в центр інтегративної освітньо-творчої діяльності всього суспільства, породжуючи соціально, глобально і відповідально мислячих суб'єктів. Враховуючи вимогу нових параметрів освіти, виокремлюються теоретичні і методологічні вимоги щодо вибору гуманітарно виражених варіантів пізнання. Призначення сучасної освіти полягає в новому розумінні індивідуально-особистісного начала в людині як соціально-відповідального суб'єкта життєдіяльності.

Ключові слова: наука, освіта, особистість, знання, цінності, самореалізація, суспільний розвиток, мислення.

Summary. The article focuses on the defining role of science and knowledge in modern civilization. It is emphasized that the stability of each country is conditioned by the realization of the potential of knowledge, markets, innovations in the sphere of education, which in terms of growth rates should outpace the dynamics of economic development. It is shown that today the institute of education has become the center of integrative educational and creative activity of the entire society, generating socially, globally and responsibly thinking subjects. Taking into account the requirement of new parameters of education, theoretical and methodological requirements for the choice of humanitariously expressed variants of cognition are highlighted. The purpose of modern education lies in a new understanding of the individual-personal principle in a person as a socially responsible subject of life activity.

Keywords: science, education, personality, knowledge, values, self-realization, social development, thinking.

Наука і знання в сучасному світі відіграють визначальну роль, утворюючи «суспільство знань». Однак це не означає, що настала епоха суцільного розуму, творчості, гідності, в якій вся діяльність і поведінка засновані на знаннях. Тобто епоха розуму і добра. Оскільки завдяки розуму людина пізнає і отримує знання, то знання також роблять і людину, і все суспільство добрими. Однак насправді це не завжди і не зовсім так. У сучасній науці відбуваються глибокі зміни – змінюється її роль в людському житті, і при цьому змінюється наука і система знання, що постає головною проблемою «суспільства знань». Вирішення цієї по суті філософської

проблеми вимагає сучасної культури мислення. Реалізувати це завдання можливо в контексті освітньої діяльності, орієнтованої на виклики сучасності.

У сучасному світі знання стали найважливішим фактором розвитку цивілізації. Конкурентоздатність і стабільність будь-якої країни зумовлені реалізацією потенціалу знань, ринків, кадрів, інновацій та інвестицій в сферу освіти, що за темпами зростання повинні випереджати швидкість розвитку економіки. За всіма цими позиціям українська економіка знаходиться далеко не на першому місці. Проблемна ситуація, що склалася в Україні через російську агресію, полягає також у відсутності висококваліфікованих кадрів, необхідних для розвитку економіки, заснованої на інноваційних технологіях. Тому сьогодні для нашої держави вкрай необхідним є здійснення модернізаційних процесів, які пов'язані з низкою соціально-економічних і соціокультурних факторів розвитку найважливіших сфер суспільного життя.

Доленосний перехід українського суспільства до нового етапу розвитку в контексті вибору європейської моделі призвів до повної переоцінки смислів соціального, політичного та культурного життя, а також до певних стереотипів діяльності та поведінки в кардинально змінених суспільно-економічних і геополітичних умовах. Подібна ситуація в українській соціокультурній реальності створила відповідні труднощі побудови нової моделі, що повинна повною мірою відображати національну культурну програму. Йдеться не лише про реформування самої системи освіти, але й про роль освіти у вирішенні завдань модернізації України для входження в економічний, політичний і соціокультурний простір Європейського Союзу. Річ у тому, що інформаційне суспільство не ліквідує монополію на знання, не усуває нерівності населення в доступі до знань та інформаційних ресурсів, а навпаки: ще більше посилює залежність соціальної стратифікації, тобто можливість тієї чи іншої соціальної групи отримати загальну і професійну освіту високого рівня. У змісті освіти інформаційного світу, що зумовлює надзвичайно вагоме значення науки та інноваційних технологій відносно людини і суспільства, спостерігається тенденція відмови від енциклопедизму і рух в бік соціально значущих і практичних знань, які наразі потрібні в реальному житті. У той же час наука і освіта, об'єм і якість набутих знань продовжують займати рейтингові позиції в ієрархії соціальних цінностей більшості населення України [1, с. 63-64].

Для розуміння вказаної проблеми потрібно враховувати особливу соціокультурну, духовну, політичну ситуацію сучасного світу, в якому активно здійснюються освітні стратегії та процес наукового пізнання. «На Землі утворилася парадоксальна ситуація, – зазначає Е. Морен. – Збільшилось число взаємозалежностей. Усвідомлення єдиної планетарної долі тепер пов'язує всіх людей. Засоби зв'язку отримали колосальний розвиток, планета пронизана

мережами, лініями факсів, мобільними телефонами, модемами, Інтернетом. Проте нерозуміння залишається загальною проблемою. Нагадаємо, що жодний засіб зв'язку, починаючи з телефону і закінчуючи Інтернетом, сам по собі не забезпечує розуміння. Воно не може бути закодоване і передане в числовій формі. Навчати розумінню математики або іншій подібній дисципліні – це одне, а навчати людському розумінню – зовсім інше. У цьому полягає власне духовна місія освіти: навчити розумінню між людьми як умові та гармонії інтелектуальної та моральної солідарності людського роду» [5, с. 54].

Варто зазначити, що освіта в наші дні – більш ніж соціальний інститут. Одне з її призначень полягає в тому, що їй належно (і це є вкрай необхідним) займати надінституційне положення. Це означає, що залежно від того, як і наскільки освіта зуміє залучити до вирішення актуальних проблем інші соціальні інститути, будуть розкриті її справжні традиційні та нові можливості, спрямовані на формування моралі, солідарності, людяності в умовах поглиблення невизначеності та глобалізації всіх сторін нашого життя.

Важливо враховувати, що освіта сьогодні серед інших соціальних інститутів виходить на передній план і навіть більше: вона покликана виконати інтегративну місію щодо реально здійснюваних інновацій у всіх сферах соціально-культурного й економічного розвитку, об'єднавши їх в оновлювану цілісність. Освіта має виконати надзвичайно важливу роль щодо інших соціальних інститутів, інтегруючи результати нововведень і вибудовуючи тим самим науково осмислену програму дій з подолання хаотично-мозаїчних, безсистемних, розрізнених практичних заходів та дій. По суті, у сучасному суспільстві окреслюється принципово інша картина функціональної характеристики інституту освіти, що має інші підходи, акценти і нюанси. Вони вимагають розгляду освіти не як традиційно-підготовчого (а отже, певною мірою, допоміжного і підготовчого), а в якості провідного соціального інституту, що цілеспрямовано впливає на всі сфери суспільного життя і перетворюється в неформалізовану структуру. На думку деяких авторів, Інститут освіти еволюціонує «у вибух надій» у здійсненні суспільного прогресу. Один із магістральних способів реалізації таких «надій» – це його перетворення в центр інтегративної освітньо-творчої діяльності всього суспільства, у повсюдно необхідний і посилюючий свої позиції інститут. Саме він породжує соціально, гуманітарно і глобально мислячих суб'єктів, які здатні цілеспрямовано, конструктивно перетворювати, змінювати як самих себе за допомогою самореалізації впродовж усього життя, так і реконструювати навколишню соціальну дійсність [2].

У глобалізованому світі соціальний інститут освіти має нейтралізувати певні негативні прояви суспільного життя. Долати їх потрібно послідовно, тому що вони, окрім соціальних наслідків, призводять до відчуження людей один від

одного, протиставляють їх один одному. Чому саме соціальному інституту освіти належить виконати роботу щодо нейтралізації та подолання негативів у масовій життєвій практиці? Насамперед тому, що, роблячи впродовж декількох десятиліть ставку на науково-технічний прогрес, цивілізація перейшла до нових проблем, що супроводжуються (в умовах створення штучної та всепоглинаючої техносфери) зміною людини, але не її вдосконаленням, покращенням. Єдине, на що може сподіватися людство, – це на освіту, яка має розумітися в найширшому – філософському – значенні цього слова. Новий підхід має бути здійснено з позицій нового розуміння освіти, оскільки головним у наші дні стає пошук людиною сенсу життя, а його знаходження можливе лише за допомогою освіти, знання та осмислення його результатів [3, с. 24-25].

Реалізація цього завдання в сучасних умовах є надзвичайно проблематичною насамперед тому, що в епоху всезагальної інформатизації викладач, наприклад, перестав бути єдиним транслятором знань, оскільки завдяки Інтернету існує широкий вибір як джерел знань, так і їх носіїв. З'явилося чимало нових форм та інструментів навчання: від «індивідуальних освітніх маршрутів» і «дистанційного навчання» до «електронного навчання», «середовищних» форм освіти і «SMART-навчання». Останнє – smarteducation – це об'єднання навчальних закладів і професорсько-викладацького складу для здійснення спільної освітньої діяльності в Інтернеті на базі загальних стандартів, спільних угод і технологій. Йдеться про загальне створення і використання як контенту, так і спільного навчання, що складає один з проявів інновацій в освіті.

У наш переломний і навіть революційний час для світової системи освіти, і для української зокрема, одним із актуальних завдань постає ретельний аналіз довготривалих тенденцій і перспектив розвитку освітньої сфери. Причому воно постає як одне з найважливіших державних завдань. Від того, наскільки правильно визначені перспективи розвитку освіти та її наукове обґрунтування, залежить не лише якість підготовки в школах і вищих навчальних закладах, але і місце України на політичній, культурній та економічній карті світу через 15, 20, 25 років. Потрібно враховувати, що для визначення перспектив є інтелектуальний ресурс – Національна Академія педагогічних наук України. Вона здійснює наукове і методологічне забезпечення освітньої сфери, розроблення її законодавчої та нормативної бази, створення концепцій і стратегій модернізації загальноосвітньої професійної та вищої школи, підвищення ефективності виховного процесу, а також забезпечує дидактичний і науково-методичний супровід навчання громадян з особливими потребами. Академія педагогічних наук об'єднує кращі наукові сили галузі. Вона є фундаментом усіх вітчизняних освітніх інновацій, а для педагогічної і освітянської спільноти – оплотом у наукових дослідженнях [3, с. 52-60].

Динаміка сучасного цивілізаційного поступу потребує нового погляду на освіту та її місію у суспільстві. Цей погляд має бути багато в чому протилежним до традиційних уявлень. Якщо традиційна парадигма розглядає освіту як невиробничу галузь, сферу суспільного життя, що лише споживає створені в інших галузях матеріальні та духовно-моральні цінності (зокрема, знання), то нова парадигма освіти вбачається як самоцінність, яка проголошується сферою виробництва вищої цінності та головного капіталу – людини в усій повноті її ознак і якостей, як гармонійно та всебічно розвиненої особистості, а не лише спеціаліста. У сучасному розумінні освіта – соціальне явище, що являє собою спосіб становлення індивіда та визначає його особистісну самореалізацію в суспільстві. Така самореалізація допоможе людині зменшити залежність від несприятливих зовнішніх факторів, обставин і стати творцем власної долі, автором свого «індивідуального проекту». Для виходу на цей рівень вирішення завдань, поставлених «суспільством знань», потрібні зусилля вітчизняної науки і освіти, що мають колосальний інтелектуальний потенціал і зможуть піднести країну відповідно до вимог світових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клепко С.Ф. Конспекти з філософії освіти. Полтава: ПОППО, 2007. 420 с.
2. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Людина у викликах цивілізації: від минулого до майбутнього: монографія. Київ: Грамота, 2020. 248 с.
3. Ліпін М.В. Освіта в модифікаціях сучасного світу: монографія. Київ: Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 340 с.
4. Національна академія педагогічних наук України: 1992-2022 рр.: монографія / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2022. 424 с.
5. Пролеєв С.В. Влада і суспільство: постмодерна перспектива: Монографія. К.: Дух і Літера, 2021. 360 с.

Макєєнко М. С.,
*учитель біології, хімії, курсу «Пізнаємо природу»,
Стуфчинецький ліцей Лісовогринівецької ОТГ,
с. Стуфчинці, Хмельницький район, Хмельницька область, Україна,
makmaria19890904@gmail.com*

ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розкрито актуальність соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану. Розглянуто теоретичні засади, психоемоційні особливості, запропоновано практичну модель підтримки та наведено приклади реалізації на рівні закладу освіти.

Ключові слова: обдарованість, психологічна підтримка, воєнний стан, резильєнтність, саморегуляція.

Abstract. The article highlights the importance of socio-psychological support for gifted individuals during martial law. Theoretical foundations, emotional characteristics, and a practical model of support are discussed, with examples of implementation at the educational institution level.

Keywords: giftedness, psychological support, martial law, resilience, self-regulation.

Сучасні реалії України, зумовлені широкомасштабною війною, створюють нові виклики в освітньому процесі. Обдаровані учні, маючи високий інтелектуальний та творчий потенціал, особливо вразливі в умовах нестабільності та стресу. Соціально-психологічна підтримка в таких умовах стає необхідною складовою забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Питання соціально-психологічної підтримки обдарованих учнів у кризових умовах активно досліджується сучасними психологами та педагогами [1, 2]. Ключовими аспектами є створення безпечного емоційного середовища, розвиток навичок саморегуляції та підтримка мотивації. Важливу роль відіграє система взаємодії учня, педагога, родини та психологічної служби.

У Стуфчинецькому ліцеї реалізація соціально-психологічної підтримки обдарованих учнів здійснюється через системні заходи. По-перше, створено програми індивідуальної підтримки, які включають регулярні консультації та психологічні тренінги. По-друге, активно застосовуються групові форми роботи, що дозволяють учням розвивати комунікативні та лідерські навички. По-третє, залучення батьків до освітнього процесу забезпечує стабільність і підтримку у складних життєвих ситуаціях.

Запропонована модель включає п'ять рівнів підтримки: індивідуальний, груповий, педагогічний, сімейний та контекстуальний. Вона базується на принципах гуманізму, емпатії, партнерства та розвитку резильєнтності.

Рівень підтримки	Зміст і форми
Індивідуальний	Індивідуальні консультації, психологічні тренінги, коучинг
Груповий	Тренінги, проєктна діяльність, групові заняття
Педагогічний	Методичні рекомендації, створення безпечного освітнього середовища
Сімейний	Залучення батьків, психологічні консультації для родин
Контекстуальний	Співпраця з громадськими організаціями, волонтерами, психологами

Для реалізації запропонованої моделі необхідно використовувати такі рекомендації:

1. Розробляти індивідуальні плани підтримки для обдарованих учнів, особливо в умовах війни.
2. Організовувати регулярні психологічні тренінги та групові заняття.
3. Забезпечувати відкритий діалог між педагогами, психологами та батьками.
4. Використовувати творчі та інноваційні методи навчання для підвищення мотивації.
5. Створювати безпечне емоційне середовище у навчальному закладі.

У сучасних умовах воєнного стану Стуфчинецький ліцей виступає не лише освітнім, а й соціально-психологічним осередком підтримки дітей, зокрема обдарованої молоді. Освітній процес у закладі спрямований на розвиток творчого потенціалу учнів, формування у них внутрішньої стійкості, соціальної відповідальності та здатності до самореалізації навіть в умовах невизначеності.

Система роботи з обдарованими дітьми у Стуфчинецькому ліцеї побудована на принципах гуманізму, партнерства, індивідуального підходу та психологічної безпеки. З метою виявлення та розвитку здібностей учнів діє внутрішня програма «Обдарованість: розвиток і підтримка», яка координується педагогічною радою та практичним психологом ліцею.

У період воєнного стану структура цієї програми була адаптована до нових реалій – додано блоки з емоційної саморегуляції, кризового консультування, формування навичок психологічної стійкості та адаптації до стресових ситуацій. Зокрема, психологічна служба здійснює:

- індивідуальні консультації для обдарованих учнів, які мають труднощі з концентрацією уваги, мотивацією чи емоційним станом;
- групові заняття з розвитку емоційного інтелекту та навичок самопізнання;
- тренінги для педагогів щодо роботи з обдарованими дітьми в умовах стресу;
- співпрацю з батьками для створення підтримувального мікроклімату в родині.

Особлива увага приділяється учням, сім'ї яких постраждали від війни, внутрішньо переміщеним особам та дітям військовослужбовців. Для них організовано додаткові консультації та творчі заняття, спрямовані на емоційне розвантаження й відновлення почуття безпеки.

Педагогічний колектив ліцею впроваджує низку інноваційних форм роботи, які сприяють розвитку обдарованості:

- творчі проєкти та STEM-ініціативи – участь учнів у всеукраїнських та обласних конкурсах, дистанційних олімпіадах, виставках дитячих наукових і мистецьких робіт;
- онлайн-спільноти за інтересами (літературні, технічні, художні клуби), які функціонують навіть під час дистанційного навчання чи повітряних тривог;

- психологічні майстерні – інтерактивні зустрічі «Я можу більше», «Сила в мені», «Талант і стійкість», під час яких учні вчаться долати емоційні бар'єри та презентувати свої досягнення;
- волонтерські ініціативи – участь старшокласників у шкільних акціях підтримки військових, допомозі внутрішньо переміщеним особам, що формує у них почуття значущості власної діяльності.

Особливо ефективною формою соціально-психологічної підтримки стала практика тьюторського супроводу, коли за кожним обдарованим учнем закріплюється педагог-наставник. Такий тьютор допомагає дитині визначати цілі розвитку, планувати індивідуальну освітню траєкторію, відстежувати результати і надавати моральну підтримку.

Важливо, що тьютори проходять попереднє навчання у форматі шкільних семінарів, де практичний психолог навчає їх основам емоційної підтримки та комунікації з дітьми, які переживають стрес.

Практичний психолог Стуфчинецького ліцею виконує ключову функцію у створенні сприятливого середовища для розвитку обдарованих дітей. У воєнний період акцент роботи зміщено з діагностичної діяльності на психопрофілактику та психоемоційну стабілізацію.

Основні напрями роботи включають:

- психодіагностику обдарованості (з використанням адаптованих методик Гарднера, Рензулі, Гілфорда);
- моніторинг емоційного стану учнів через анонімні опитування та арттерапевтичні вправи;
- організацію груп підтримки для обдарованих старшокласників, які мають високий рівень тривожності чи переживають втрату мотивації;
- проведення консультацій для вчителів щодо збереження психологічного здоров'я педагогічного колективу.

Значна увага приділяється використанню арттерапевтичних методів: малювання емоцій, ліплення, музична імпровізація, створення «Дерева сили». Такі заняття дозволяють дітям виражати свої переживання у безпечній формі, що особливо актуально під час війни.

Соціально-психологічна підтримка обдарованих учнів у ліцеї здійснюється у тісній взаємодії з батьками та місцевою громадою. Регулярно проводяться батьківські тренінги на теми: «Як підтримати дитину під час стресу», «Розвиток здібностей у нестабільних умовах», «Спілкування без тиску».

Крім того, ліцей співпрацює з волонтерами, працівниками центру соціальних служб, психологами громадської організації «Освіта без бар'єрів». Спільними зусиллями реалізовано ініціативи «Тепло сердець» (збір гуманітарної допомоги) та «Мистецтво заради життя» (творчі виставки на підтримку ЗСУ).

Такі акції не лише сприяють згуртуванню колективу, а й формують у дітей відчуття соціальної значущості власного таланту, перетворюючи їхні здібності на інструмент добра і взаємопідтримки.

Досвід Стуфчинецького ліцею свідчить, що навіть у складних умовах війни можливо забезпечити ефективну підтримку обдарованої молоді. Завдяки системній роботі педагогів і психологів:

- підвищився рівень навчальної мотивації та креативності учнів;
- зменшилась кількість проявів емоційного вигорання серед старшокласників;
- збільшилася участь дітей у конкурсах і проєктах всеукраїнського рівня (у 2024–2025 н. р. – 18 призових місць);
- налагоджено стабільну взаємодію з батьками та місцевими організаціями.

У перспективі ліцей планує розширити напрям роботи з менторства, створити Шкільний центр підтримки обдарованості, який об'єднає педагогів, психологів, волонтерів і представників громади. Особлива увага приділятиметься цифровій грамотності, розвитку дослідницьких навичок і підготовці до участі у міжнародних освітніх програмах.

Отже, у статті обґрунтовано необхідність системної соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану. Практичний досвід Стуфчинецького ліцею демонструє ефективність комплексної моделі підтримки. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме підвищенню резильєнтності учнів та розвитку їх потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрєєва Г. М. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях. Київ, 2022.
2. Лук'янчук Н. Психологічна підтримка особистості під час війни. Вчені записки Університету КРОК, 2025.
3. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: методичні рекомендації. Київ, 2022.
4. Петрова І. Психологія розвитку обдарованої особистості. Харків, 2021.
5. Сидоренко О. Сучасні підходи до підтримки обдарованих учнів. Львів, 2023.
6. Шевченко Т. Роль психологічної підтримки у кризових умовах. Київ, 2022.
7. Романенко В. Інноваційні методи у роботі з обдарованими дітьми. Одеса, 2021.
8. Бондаренко Н. Психологічна безпека у школі. Харків, 2020.
9. Ковальчук Л. Педагогіка обдарованості. Київ, 2021.
10. Дорошенко С. Соціально-психологічна підтримка в освіті. Львів, 2022.

Максімов Є. Л.,
*вчитель англійської мови,
КЗЗСО «Ліцей №17 Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна,
melukr@gmail.com*

Щерв'яніна А. В.,
*вчитель англійської мови,
КЗЗСО «Ліцей №17 Хмельницької міської ради»
м. Хмельницький, Україна,
anna88annet@gmail.com*

НОВІ ПІДХОДИ ДО ЗМІСТУ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ РОБОТИ З ТАЛАНОВИТИМИ ТА ОБДАРОВАНИМИ ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Анотація та ключові слова: заклад загальної середньої освіти, обдарованість, індивідуум, творчі завдання, педагог, проєкт, структура, майстерність, допитливість.

Annotation and keywords: educational institution, giftedness, individual, creative tasks, teacher, project, structure, skill, curiosity.

У кожній людині сонце.
Тільки дайте йому світити.
Сократ

Обдарованість – це наявність у людини визначних здібностей, які дозволяють їй досягати високих результатів у будь-якій діяльності. Обдаровані діти – це незвичайні діти, які завжди приймають виклики шкільної системи освіти. Талановиті здобувачі освіти вкрай допитливі та цікаві. Обдарована особистість нерідко випереджає учнів свого віку за рівнем розумового та творчого розвитку. У зв'язку з цим перед навчальним закладом та вчителями виникають проблеми: «Чому і яким способом навчати?», «Як сприяти найкращому розвитку талановитих дітей?». Робота педагога з обдарованими дітьми – це складний процес, що ніколи не припиняється. Він вимагає від вчителів постійного оновлення знань у галузі психології обдарованих та їх навчання, а також тісної співпраці з психологами, іншими вчителями, адміністрацією та обов'язково з батьками обдарованих особистостей. Він вимагає постійного зростання майстерності педагогічної гнучкості, уміння відмовитися від того, що ще сьогодні здавалося творчою знахідкою та сильною стороною. Принципи роботи з обдарованими дітьми:

- індивідуалізація навчання (наявність індивідуального плану навчання учнів-вищий рівень);
- принцип випереджаючого навчання;
- принцип комфортності у будь-якій діяльності;

- принцип різноманітності запропонованих можливостей реалізації здібностей учнів;
- зростання ролі позаурочної діяльності;
- принцип навчання;
- принцип добровільності.

Існують різні форми роботи з обдарованими дітьми: використання можливостей нетрадиційних уроків (уроки-конкурси, уроки-казки, уроки-аукціони та ін.); використання активних форм навчання: проблемні ситуації, проблемні лекції, дискусії, аналіз парадоксальних та конфліктних ситуацій, роздумів вголос, діалоги, проведення ділових ігор, ігрових та практичних занять; проведення інтегрованих занять; організація самостійної роботи учнів; проведення досліджень; проведення рейтингової системи навчання; використання нових педагогічних технологій, інноваційних форм та методів навчання та виховання (технологія методу проєктів, ігрові технології, комп'ютерні технології, нетрадиційні форми організації занять, аукціону знань, відкриті мікрофони, усні журнали); застосування різнорівневого контролю знань під час позаурочної роботи; проведення предметних олімпіад, турнірів, конкурсів, виставок тощо.

Учні нашого ліцею беруть активну участь у різноманітних освітніх квестах та турнірах, акціях. Серед них: «Квест-гра «Світ у твоїх руках: еко-пригода для здобувачів», «Світ найрізноманітнішого», «У вирі мод», тощо. Розглянемо п'ять інноваційних форм роботи з обдарованими та талановитими дітьми, які зроблять навчання ефективнішим: творчий підхід. За допомогою методичних посібників, які здатні збуджувати молодий розум та захопити їх інтерес, можна розвивати здібності без того обдарованих дітей. Це перевірений часом спосіб виявлення творчих здібностей. Творчість можна виявляти у будь-якій навчальній діяльності чи то математика, історія чи географія. Необхідно заохочувати різні ідеї дітей, давати їм волю і далі спостерігати за проявами обдарованості. Аудіо та відео. Включення в процес викладання аудіо- та відеоматеріалів доповнюють навчальний матеріал та роблять його об'ємним та цікавим. Цей метод дозволяє не тільки розвивати здатність слухати, а й допоможе зрозуміти здобувачам освіти предмет, що вивчається краще, розвинути уяву. Існує велика кількість творчих програм для учнів, які можна використовувати, щоб створювати слайд-шоу та публічні виступи. Реальність та світ. Тут йдеться про зв'язок уроків та прикладів із реального світу. Залучення реальних прикладів із життя допомагає зробити навчальний процес свіжішим та цікавішим. Реальні життєві ситуації роблять так, що матеріал можна легко сприйняти та зрозуміти. Мозковий штурм. Іноді у роботі з обдарованими особистостями потрібно влаштовувати мозкові штурми. Ці заняття є відмінним способом отримати багато творчих ідей, а не

загострювати увагу на чомусь одному. Мозковий штурм - хороша можливість для дітей висловити свої думки без занепокоєння про те, чи є вони правильними чи неправильними. Заняття поза класного кабінету. Деякі предмети засвоюються краще, коли вони проходять поза межами кабінету. Організуються екскурсії на свіжому повітрі, продумується матеріал до найдрібніших моментів і подається так, щоб учням було зрозуміліше для сприйняття. Організація екскурсій, походів, прогулянки для дітей буде новим, захоплюючим досвідом, що стимулюватиме їх інтерес до навчання. Ці та багато інших форм навчання дозволяють зробити роботу з обдарованими дітьми ефективною та продуктивною. Як приклад, можна розглянути роботу з дітьми в інших країнах. У школах є спеціальні класи для обдарованих: «магнітні школи», «класи пошани», навчання у групах «змішаних здібностей». У школах використовуються інтенсивні літні та зимові програми.

Відмінною рисою освіти Фінляндії є індивідуалізація навчання, тобто кожен здобувач освіти мають індивідуальний план занять і факультативних курсів. Як зазначалося раніше, працюючи з учнями, що мають обдарованість у різних галузях, педагог повинен надати учневі простір для творчого самовираження та прояву своєї індивідуальності. Найбільш ефективними інноваційними педагогічними технологіями у роботі з такими дітьми є: технологія проблемного навчання. Особлива форма навчання, де вчитель створює у процесі навчальної діяльності проблемну ситуацію та стимулює активний, самостійний пошук рішення. В результаті відбувається творче опанування отриманої інформації. У структуру проблемного навчання входить комплекс взаємопов'язаних ситуацій, що поступово ускладнюються. У проблемній ситуації здобувач освіти відчуває пізнавальні труднощі, якесь протиріччя і питання, яке він ставить собі. У процесі подолання цієї проблеми здобувач освіти опановує нові знання. Технологія проєктного навчання. Сенс цієї технології - творче засвоєння знань у процесі самостійної пошукової активності. Підсумком проєктування є навчальний проєкт, наприклад, публічний виступ, презентація, доповідь, стаття, технічна модель тощо. Методика проєктного навчання підвищує зацікавленість здобувачів освіти у тих чи інших сферах знань, дається можливість отримати насолоду від продуктів своєї діяльності та отримання цікавих досліджень з боку інших учасників, тобто взаємообмін.

На уроках ми прагнемо розвивати здібності дитини у процесі якого отримуємо позитивні емоції та результати, але найважливішим показником має бути, насамперед, бажання самого учня. Задоволення від отриманої діяльності, позитивні емоції – це основна умова розвитку здібностей, наприклад сприйняття іноземної мови на слух. Коли дитина багато вчить лексики, граматики, вміє самостійно побудувати змістовні речення, а потім їх застосувати на практиці з носіями мови, то вона отримує бажання ще більше пізнавати нове.

Спеціальні компетентності педагогів сприяють тому, що звертається велика уваги на такі аспекти: 1. індивідуальний розвиток дитини, а саме: забезпечення умов для реалізації потенціалу кожного учня, врахування унікальних здібностей;

2. компенсаторна функція – подолання можливих прогалин у знаннях і навичках учнів через адаптивні програми; 3. різноманітні види діяльності, тобто організація різних форм навчання та виховання, які відповідають віковим та особистісним особливостям обдарованих дітей.

Особливості управління освітнім процесом передбачають створення умов для індивідуального розвитку кожного учня. Гнучкий навчальний процес, що базується на індивідуальних траєкторіях, дозволяє враховувати здібності, інтереси та потреби обдарованих учнів. У ліцеї сприяють впровадженню інноваційних методик навчання, таких як проєктна діяльність, дискусії та дебати, які допомагають розвивати критичне мислення та комунікативні навички кожного учня. Використання гаджетів відіграє велику роль у нашому сьогоденні, тому ми використовуємо різні застосунки, а саме: «Conker» – це інструмент для швидкого створення адаптивних тестів і вікторин, після проходження якого дитина може побачити свій результат діяльності; «Question Well» на цій платформі вчитель створює питання на основі вивченої теми; «Al Factory» – створення коміксів та презентування їх на уроків. Самі ці платформи для навчання сприяють розвитку креативності та лідерських навичок обдарованої особистості.

Особлива увага приділяється самоосвіті педагога, підвищення його кваліфікації, зокрема акцент ставиться на участі в різних тренінгах, семінарах, впровадження сучасних освітніх технологій, якщо вчитель розвиватиметься сам, то зможе зацікавити учнів у вивченні предмета, щоб показати найвищі результати своїх учнів. Як казав Сократ: «Вчителю, підготуй собі учня, у якого сам зможеш вчитися».

Отже, розробка та реалізація індивідуальних освітніх траєкторій є ще одним важливим напрямом, що дозволяє враховувати унікальні здібності та інтереси кожної дитини, забезпечуючи її гармонійний розвиток, а також створення сприятливих умов для професійного та творчого розвитку здобувачів освіти, що включає участь у конкурсах, олімпіадах і науково-дослідницьких проєктах.

Все це збалансовано сприйматиметься, якщо є підтримка атмосфери співпраці, довіри та взаєморозуміння між педагогами, вихованцями та батьками, що є фундаментом для формування комфортного освітнього середовища. Дослідницька та пошукова активність – це ті умови, які дають можливість здобувачу освіти зануритися в творчий, пізнавальний процес навчання і виховують жагу до знань, прагнення нових, цікавих відкриттів, а також активної розумової праці.

Усі ці методи, заходи, інноваційні технології допомагатимуть вдосконаленню освітнього процесу в цілому, а також підвищенню конкурентоспроможності в роботі з обдарованими учнями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрющенко Т. Інноваційна компетентність педагога – передумова розвитку обдарованості особистості. Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 2 (22): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20–21 трав. 2021 р.) / МОН України, НАПН України, Ін-т педагогіки. Умань: Візаві, 2021. С. 11-17.
2. Антонова О.Є. (2021). Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованих дітей у закладах освіти. Освіта та суспільство. № 1. С. 14-20.
3. Обдарованість: сутність, структура, технології розвитку. Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді: наук.-метод. зб. / За заг. ред. І.І. Якухна, Л.В. Корінної. Житомир: ЖОППО, 2008. С. 78-89.
4. Тадеєв Петро. Обдарованість та творчість особистості: американський підхід. Київ. 2008. 240с.
5. Штерн В. Обдарованість дітей та підлітків та методи її дослідження. К.: Книгоспілка, 1926. 409 с.
6. Яншина Т.А. Обдарованість: психолого-педагогічний аспект. м. Київ, 2013.

Малікова К. О.,

*заступник директора, учитель української мови та літератури
Шандриголівського ліцею Лиманської міської ради Донецької області,
malkaterina0@gmail.com*

ЕФЕКТИВНА РОЗБУДОВА ВИХОВНОГО ПРОСТОРУ – ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розкрито значення ефективної розбудови виховного простору закладу освіти як важливого чинника формування обдарованої особистості. Підкреслено роль школи як середовища, у якому розвиваються інтелектуальні, творчі та духовні здібності дитини. Акцентовано увагу на необхідності впровадження педагогічних інновацій, сучасних форм і методів виховної діяльності, зокрема використання веб-квестів, квізів, челенджів, флешмобів та штучного інтелекту. Окремо розглянуто важливість критичного мислення, формування громадянської свідомості й усвідомлення власної гідності як основ виховання сучасного українського здобувача освіти, особистісного й творчого розвитку кожної дитини.

Ключові слова. Обдарованість, виховний простір, педагогічні інновації, критичне мислення, національна ідентичність, партнерство, штучний інтелект.

Abstract. The article highlights the significance of the effective development of the educational and upbringing environment as a key factor in shaping a gifted personality. The school is presented as a space where a child's intellectual, creative,

and spiritual abilities can flourish. The paper emphasizes the importance of implementing pedagogical innovations and modern forms of educational work, such as web quests, quizzes, challenges, flash mobs, and artificial intelligence tools. Particular attention is paid to fostering critical thinking, civic awareness, and personal dignity as essential components of educating the modern Ukrainian student, a supportive environment for personal growth and the development of giftedness.

Keywords. Giftedness, educational environment, pedagogical innovations, critical thinking, national identity, partnership, artificial intelligence.

«Школа – не комора знань, а світоч розуму...
І найважливіше завдання школи – виховання здібностей.»

В. О. Сухомлинський

Школа як освітня інституція відіграє важливу роль у виховному процесі, адже саме тут формується світогляд учнів, їхні цінності та патріотизм.

Ефективна розбудова виховного простору є ключовим аспектом у процесі формування української національної ідентичності.

Слова Василя Олександровича Сухомлинського набувають особливого значення, коли йдеться про освіту обдарованих учнів. Адже саме школа стає тим середовищем, де таланти розкриваються, інтелектуальні, творчі та духовні сили дитини знаходять свій розвиток.

Педагогічні інновації в роботі з обдарованими дітьми спрямовані на створення умов для індивідуального зростання кожного учня. Вони дають можливість учням та ученицям не лише засвоювати знання, а й самостійно їх відкривати, мислити критично, творити й діяти. Школа, що впроваджує інноваційні педагогічні практики, стає справжнім «світочем розуму», де кожна дитина відчуває себе унікальною особистістю, здатною змінювати світ. Ефективна організація освітнього процесу для обдарованих учнів – це не лише розвиток інтелекту, а й виховання наполегливості, лідерства, емоційного інтелекту та громадянської свідомості. Не можна виховати креативну, творчу особистість методами минулого століття, тому ми крокуємо в ногу із часом, руйнуючи уставлені роками стереотипи, шукаємо нові стратегії, які більше відповідають поточним реаліям.

Приклади деяких стереотипних думок, які слід переосмислити просто зараз.

1. Поважати старших = Поважати всіх. Ніхто не говорить, що старші не заслуговують на повагу. Навпаки, в історії багатьох народів шанобливе ставлення до батьків і літніх людей є основою побудови взаємин у суспільстві. Проте, якщо розібратися більш детально, повагу треба заслужити, не віком чи статусом, а діями, які вартують захоплення. Молодь часто змушують виказувати повагу до людей, які, на їхню думку, її не заслужили, бо дорослі вважають, що їх

поважати потрібно, хай там що! Як же бути? Відповідь очевидна – усвідомити гідність, адже це даність.

Ми всі однаково гідні – незалежно від віку, соціального статусу чи досягнень. Якщо ми визнаємо, що кожен і кожна мають вроджену гідність, це зробить спілкування більш позитивним, а взаємини – рівноправними.

Я можу втратити повагу до людини, якщо та веде себе негідно. Я можу поважати когось більше, коли бачу гідну поведінку. Але базовий рівень поваги, належить кожній людині.

Тому «Треба поважати старших» я б замінила на «треба поважати всіх».

2. Бути покірним = Критично мислити. Люди, які звикли слухати і робити, все що їм скажуть часто страждають від маніпуляцій в усіх її проявах. Власна думка є ключовим елементом національно-патріотичного виховання, оскільки сприяє формуванню свідомих, активних та відповідальних громадян, які цінують і захищають свою національну ідентичність. У сучасному світі, де інформаційний простір наповнений різноманітними впливами, важливо навчити молодь критично мислити і бути відповідальними громадянами своєї країни. Людина, яка здатна аналізувати, краще розуміє свою культуру, історію та традиції, усвідомлено підтримує та буде захищати свою Батьківщину. Вона не просто іде за іншими, а активно працює над зміцненням своєї держави.

3. Знати своє місце = Знайти своє місце. І ще одна улюблена звичка радянських людей: не бачити в дитині особистість, у якої можуть бути власні права, інтереси і думка. "Знай своє місце, ти – дитина". "Та ти ще дитина, так що мовчи і роби, як кажуть", "Я старша, отже знаю як правильно". Дорослі також помиляються. І це факт. Тому не варто цей радянський метод виховання переносити в сучасність. Подібні фрази псують психіку і створюють переконання, що заслужити увагу і любов можна, тільки не проявляючи себе.

В результаті людина виростає без власних бажань. Не треба нагадувати дитині про "своє місце", а краще дійсно допомогти їй розібратися в собі, знайти її сильні сторони, сприймати і спілкуватися з нею на рівних.

4. Порівняння = Унікальність. Болюча тема не тільки для дітей, а й для дорослих. Саме через порівняння навішуються ярлики і будуються стереотипи. Порівнювати себе з іншими нереально і несправедливо, до того ж може принести багато болю і страждань. Всі люди різні. У кожного своя життєва траєкторія. Слід це розуміти, бо коли закінчиться війна, без сприйняття індивідуальності, унікальності нас може чекати безліч соціальних конфліктів: між тими, хто служив, а хто ні (і напевно чи при цьому буде враховано, що людина могла приносити користь в іншій сфері життєдіяльності), між тими, хто був в окупації, хто бачив війну на власні очі і тими, хто більше чув про неї лише по телебаченню.

Звичайно, звичку порівнювати людей з іншими викоринити дуже складно. І якщо, її вкрай важко позбутися, то робити це слід більш екологічно, тобто, сприймати досвід іншої людини як джерело сил, ідей та натхнення. А взагалі, краще зосередитися на собі. «Єдина людина, з якою ти повинен порівнювати себе – це ти в минулому. І єдина людина, кращою за яку ти повинен бути – це ти зараз».

Ми усвідомлюємо, що на педагогічний колектив покладена велика відповідальність за виховання учнів і намагаємось будувати виховний простір так, щоб після закінчення школи та втрати безпосереднього впливу вчителя, кожен із здобувачів освіти мав сформовану індивідуальність, яка зможе жити за власними переконаннями, не підкорюючись соціуму.

За чотири роки ми вже звикли до дистанційної форми навчання, переосмислили підходи до виховної роботи, використовуємо різноманітні форми і методи, але в той же час розуміємо, що для того, щоб не втратити інтерес здобувачів освіти та ефективно підтримувати розвиток особистості, необхідно постійно знаходити щось нове, адже саме удосконалення є ключем до успішного виховання, яке відповідає сучасним викликам і допомагає дітям зростати соціально активними особистостями. На слайді ви бачите нові форми роботи, впроваджені педагогічним колективом закладу освіти. Розглянемо їх більш детально.

Традиційні вікторини вже звичні для дітей. Вони сприймають їх як невід'ємну частину уроку й особливих емоцій не викликають. Проте, на нашу думку, квізи та веб-квести є сучасними та перспективними. Обидві технології заохочують активну участь здобувачів освіти. Вони вимагають виконання певних завдань, які розвивають критичне мислення, уміння працювати в команді.

Різняться вони переважно структурою. Якщо Квіз – це набір питань на, які учасник або команда мають дати відповідь за певний проміжок часу, то веб-квест – більш складна технологія, яка включає серію завдань або питань, пов'язаних однією темою. Веб-квест передбачає пошук інформації в інтернеті, аналіз матеріалів і виконання завдань, що часто вимагають творчого підходу та критичного мислення.

Челендж і флешмоб в онлайн-форматі мають схожі риси, але між ними є кілька ключових відмінностей:

Челенджі зазвичай спрямовані на виконання конкретного завдання або досягнення певної мети. Часто це виклик, який передбачає перевірку навичок, здібностей або витримки учасників. Челендж може тривати певний час (від кількох днів до кількох тижнів) і передбачати регулярне виконання завдань або публікацію результатів.

Основна мета флешмобу – створити масову, синхронізовану дію, яка привертає увагу до певної теми, ідеї або просто є веселим заходом. Зазвичай флешмоби

організуються через всемережжя чи інші сучасні засоби комунікації, учасники раптово з'являються і зникають. У нашому випадку флешмоб організовується в шкільній групі, а результати публікуються на сайті закладу освіти.

Використання штучного інтелекту у значно підвищує ефективність навчально-виховної діяльності в закладі освіти, надаючи учням різноманітні інструменти та можливості для покращення процесу навчання та розвитку обдарованості.

За допомогою Нейромережі можна згенерувати різноманітний контент: зображення, мистецькі арти, відео, музику, комікси, казки, креативні навчальні завдання чи презентації до заходів. У своїй діяльності часто використовую наступні сервіси:

- ElevenLabs - генератор голосу
- Hedra - Створення зображення, що рухається
- Крайон та леонардо – генерація зображень. Різниця в тому, що крайон доступний без реєстрації, та не має обмежень, Леонардо ж вимагає авторизації, має ліміт, але наділений більшим функціоналом
- Діп AI універсальна нейромережа, яка може генерувати зображення, відео, музику та спілкуватися за допомогою чату
- Scribble Diffusion перетворить схематичні малюнки на справжній витвір мистецтва.

Сучасні підлітки надто багато часу проводять за смартфонами, планшетами чи ноутбуками. А, витрачений на соціальні мережі чи онлайн-іграшки, інколи переважає над періодом задіяності в учбовому процесі. Тому ми вирішили скористатися сучасними девайсами для отримання максимальної користі.

Ні для кого не секрет, що Google, аналізує пошукові запити, переглянуті відео, поставлені лайки. Цей процес називається персоналізацією. Гугл пропонуватиме контент, який, на їхню думку, може бути найбільш корисним або цікавим для кожного користувача. Тобто, чим більше якісного українського контенту переглядають учні, тим більше вони його отримуватимуть завдяки рекомендаціям.

Окрім усього вищезазначеного, слід пам'ятати, що базою для розвитку обдарованості учнів є цілісний, наскрізний навчально-виховний процес, спрямований на розкриття їхнього потенціалу та формування гармонійної особистості. Завдання педагога – допомогти дитині усвідомити власні сильні сторони, підтримати її в прагненні до саморозвитку та самореалізації. Важливо забезпечити позитивну атмосферу взаємоповаги і підтримки, у якій кожен учень відчуває себе значущим, може вільно висловлювати думки, проявляти ініціативу та творчість. Таке середовище стимулює не лише

інтелектуальний, а й емоційно-соціальний розвиток обдарованих дітей. І, безумовно, педагог має постійно удосконалювати власну професійну майстерність, опановувати сучасні підходи до роботи з обдарованими учнями, щоб бути готовим до нових викликів і підтримувати кожну дитину на шляху до її розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003.
2. Власенко О. М. Формування критичного мислення в учнів у процесі освітньої діяльності / О. М. Власенко. – К.: Освіта України, 2020.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу / С. У. Гончаренко. – К.: Освіта, 1997.
4. Липман М. Критичне мислення у школі: навчання філософії дітей / М. Липман. – К.: Шкільний світ, 2018.
5. Найкращі ШІ-сервіси для створення контенту: від текстів до картинок. Режим доступу URL: <https://cityhost.ua/uk/blog/naukraschi-shi-servisi-dlya-stvorenniya-kontentu.html>
6. Савченко О. Я. Розвиток особистості учня в освітньому процесі / О. Я. Савченко. – К.: Освіта, 2011.

Мандражи О. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та математики,
Державний біотехнологічний університет,
OksanaMandrazhy23@gmail.com*

ПРО ВАЖЛИВІСТЬ УЗГОДЖЕНОСТІ ЗМІСТІВ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. Послідовність викладення тем у шкільних підручниках є суттєвим чинником, тим більше за сучасних умов, коли під час воєнного стану значна частина учнів з одних регіонів була вимушена переїхати до інших, який сприяє легшому адаптуванню школярів при зміні закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: підручники НУШ, зміст, узгодженість.

Abstract. The sequence of presentation of topics in school textbooks is a significant factor that facilitates easier adaptation of students when changing schools. This is especially important in modern conditions, when during martial law a significant portion of students from some regions are forced to move to others.

Keywords: textbooks of the New Ukrainian school (NUS), content, consistency.

Протягом останніх десятиліть освіта в Україні мала реагувати на соціальні зміни в державі, економічні та політичні реформи, демографічні процеси, підлаштовуватись під нові реалії, які привнесла пандемія COVID-19, а в останні

кілька років ще й діяти в умовах воєнного стану. Усе перелічене – неабиякі виклики для організації та втілення освітнього процесу, на які мають реагувати не тільки органи влади взагалі, а й кожен учасник цього процесу зокрема. З одного боку можна спостерігати значні та водночас помітні намагання усіх причетних і залучених до освіти підростаючого покоління відповідним чином пристосуватись до сучасних обставин, але незважаючи на це, успішність учнівства об'єктивно знижується. І в цьому контексті ми стали доволі часто стикатися з такими новими термінами, як «навчальні втрати», «освітні втрати», «освітні розриви», «прогалини в навчанні» тощо, які стрімко увійшли в нашу повсякденність і стали широкоживаними. Стосовно вище зазначеної термінології зауважимо, що наразі є достатньо наукової і не тільки літератури, у якій пояснюють, розрізняють, визначають дані поняття, а також прописують поради стосовно того, як діагностувати і компенсувати навчальні втрати і яким чином коригувати організацію освітнього процесу, щоб зменшити чи звести до мінімуму освітні втрати. У даній статті хочемо звернути увагу саме на вплив узгодженості змісту шкільних підручників, як певною мірою ще одного важливого чинника, у появі / подоланні навчальних та освітніх втрат.

Втілення Міністерством освіти і науки реформи «Нова українська школа» (НУШ), окрім іншого, передбачає й написання нового покоління підручників. Розглянемо, наприклад, кілька підручників з геометрії для Нової української школи за 7 клас і подивимось у їхній зміст з метою його порівняння.

У підручнику авторського колективу Г. Бевз, В. Бевз, Д. Васильєва, Н. Владімірова бачимо такий зміст [1, с. 238–239].

- Вступна частина, а далі за розділами.
- Розділ 1. Найпростіші геометричні фігури та їх властивості.
- Розділ 2. Взаємне розташування прямих на площині.
- Розділ 3. Трикутники.
- Розділ 4. Коло і круг. Геометричні побудови.

Підручник О. Істера має зміст подібний до попереднього [2, с.221-223].

- Вступна частина і далі знову за розділами.
- Розділ 1. Елементарні геометричні фігури та їхні властивості.
- Розділ 2. Взаємне розміщення прямих на площині.
- Розділ 3. Трикутники. Ознаки рівності трикутників.
- Розділ 4. Коло і круг.

І за підручником А. Мерзляка, М. Якіра маємо наступну послідовність навчальних тем [3, с. 270–271].

- Вступна частина і розділи.
- Розділ 1. Найпростіші геометричні фігури та їхні властивості.
- Розділ 2. Трикутники.

- Розділ 3. Паралельні прямі. Сума кутів трикутника.
- Розділ 4. Коло та круг.

Як можна одразу зазначити, в усіх трьох наведених підручниках міститься чотири схожих за суттю основних розділи. При цьому для цих розділів порядок їхнього вивчення за всіма підручниками є різним і збігається тільки для першого та четвертого. А ось другий і третій мають відмінності. Якщо за підручниками Г. Бевза та ін. й О. Істера у другому розділі розглядають взаємне розташування / розміщення прямих на площині, а потім у третьому розділі вивчають трикутники, то за підручником А. Мерзляка, М. Якіра спочатку працюють з трикутниками, а вже потім розбирають розташування прямих на площині. Описані обидві послідовності подання матеріалу за даними підручниками є логічними і виваженими, але означена розбіжність за сучасних умов навчання може приводити до серйозних негативних наслідків. Учні фронтових та прифронтових територій, іноді просто рятуючи власне життя, вимушені покидати місце проживання та переїжджати у більш небезпечні місця (мова про переміщення в межах України). За нових умов якась частина з них залишається у своїх закладах освіти, що дозволяє та забезпечує онлайн або змішаний формат навчання у цих закладах, частина переводиться до місцевих навчальних закладів (особливо заради навчання офлайн). Руйнування значної частини закладів загальної середньої освіти також впливає на те, що школярі нерідко вимушені переводитись до інших. Як ми розуміємо, навчатись в умовах евакуації само по собі є справою нелегкою, а невідповідності при викладанні предметів ще більше ускладнюють процес адаптування. Якими би підготовленими та обдарованими не були учні, у цей період їм доводиться не тільки звикати до нових умов навчання, а ще й за рахунок розбіжностей у змісті підручників, багато матеріалу розбирати та опановувати самостійно, наздоганяючи та надолужуючи відповідні теми. Для математики означене є вирішальним, оскільки незнання певних речей призводить до нерозуміння наступних. Наші сьогоденні одинадятикласники – це саме ті семикласники (у 2021/2022 навчальному році була така сама ситуація зі змістом підручників), які якраз і були серед перших, що потрапили до описаних умов на початку війни: нові міста, нові місця для проживання, нові школи... Інший зміст – додаткові перепони під час прилаштування до того нового існування за нестабільних умов і невизначеності, у яких ми всі водночас опинились.

Українське законодавство чітко прописало порядок реалізації права на академічну мобільність для здобувачів освіти (наукових ступенів), які навчаються в закладах фахової передвищої та вищої освіти, наукових установах, частково – у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а також працівників зазначених закладів та установ. Серед ключових аспектів розглядається і закріплення принципу перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), зокрема шляхом порівняння змісту навчальних програм, а не назв

курсів [4]. Можливо, вимоги сьогодення зумовлюють необхідність узгодженості змісту навчальних предметів і для закладів загальної середньої освіти не тільки за суттю, а й за порядком їхнього вивчення.

Причому узгодженість може стосуватись не тільки змісту одного предмета, не менш важливою є й погодження змістів різних предметів, як от, наприклад, застосування поняття і властивостей степеня із цілим показником, яке розглядається під час уроків з алгебри у 8 класі, є корисним при вивченні фізики вже у 7 класі.

Не кожна освітня система могла би впоратися з тими умовами, у яких опинилась освіта нашої країни. Ми знайшли у себе сили гідно протидіяти перешкодам, мінімізувати їхні негативні впливи і наслідки, долати труднощі. Хочеться і надалі робити усе, що від нас залежить, задля того, щоби наші здобувачі при усій нестабільності, психологічному та фізичному навантаженні, усіх загрозах все одно відчували нашу турботу нехай і через вирішення ось таких, можливо незначних, але в той же час суттєвих питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Геометрія : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти / Г.П.Бевз, В.Г.Бевз, Д.В.Васильєва, Н.Г.Владімірова. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2024. – 240 с. : іл.
2. Геометрія : підруч. для 7-го кл. закл. заг. серед. освіти / Олександр Істер. – Київ : Генеза, 2024. – 224 с. : іл.
3. Геометрія : підруч. для 7 кл. закладів заг. серед. освіти / А.Г.Мерзляк, М.С.Якір. – Х. : Гімназія, 2024. – 272 с. : іл.
4. Академічна мобільність. [Електронний ресурс]. – <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/osvita-za-kordonom/akademichna-mobilnist>

Маркіна Л. А.,

*аспірант кафедри археології та музеєзнавства,
молодший науковий співробітник,
член Ради Молодих Вчених Історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
член ГО «Української асоціації китаєзнавців»,
museologist.lm@gmail.com*

КОМПЛЕКС ЧЖОУКОУДЯНЬ, КИТАЙ: ОСВІТНІ ПРАКТИКИ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація. У статті розглядаються сучасні освітні практичні методики, спрямовані на виявлення та підтримку обдарованості в галузі історичних та археологічних наук на території Китаю.

Аналізується трансформація освітньої парадигми від лінійної моделі передачі знань до гуманістичного підходу, що враховує метаемоційну чутливість, національну та культурну ідентичність, а також індивідуальні

траєкторії розвитку учнів. Історико-археологічний комплекс Чжоукоудянь розглядається як приклад інтердисциплінарного освітнього простору, де поєднуються археологія, преісторія, педагогіка та метаемоційна теорія.

Авторка обґрунтовує актуальність інтеграції метаемоційного та історико-культурного виміру в освітні практики, що дозволяє не лише виявляти обдарованість, але й формувати глибокий зв'язок з історико-культурним ландшафтом.

Ключові слова: обдарованість, освітні методики, археологічна освіта, комплекс Чжоукоудянь, метаемоційна теорія, національно ідентичність, культурна ідентичність, історична пам'ять, інтердисциплінарний підхід, емоційна чутливість, Кунтай.

Annotation. The article discusses modern educational practical methods aimed at identifying and maintaining giftedness in the field of historical and archaeological sciences in China.

The transformation of the educational paradigm from a linear model of knowledge transfer to a humanistic approach that takes into account meta-emotional sensitivity, national and cultural identity, as well as individual trajectories of students' development is analyzed. The Historical and Archaeological Complex Zhoukoudian is seen as an example of an interdisciplinary educational space that combines archaeology, prehistory, pedagogy, and meta-emotional theory.

The author substantiates the relevance of integrating the meta-emotional and historical-cultural dimension into educational practices, which allows not only to show giftedness, but also to form a deep connection with the historical and cultural landscape.

Key words: giftedness, educational methods, archaeological education, complex Zhoukoudian, meta-emotional theory, national identity, cultural identity, historical memory, interdisciplinary approach, emotional sensitivity, China.

Постановка проблеми. Наразі сучасна освітня парадигма дедалі активніше відходить від лінійної моделі передачі історичних та археологічних знань, натомість акцентуючи увагу на розвитку особистісного потенціалу, емоційної чутливості та соціальної відповідальності у обдарованих учнів, що визнає унікальність кожної особистості, надихає на самореалізацію та формує покоління з емоційною чутливістю та соціальною відповідальністю на території Китаю.

Попри те, що ідея навчання за здібностями залишається складним викликом для освітніх інституцій в галузі історичних та археологічних наук. Особливо це стосується процесу виявлення та підтримки обдарованості, яка в історичному контексті потребує не лише академічної успішності, а й здатності до критичного мислення, інтерпретації джерел, реконструкції минулого та метаемоційного осмислення історико-культурної спадщини.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують приклади успішного поєднання «індивідуальних талантів», «емоційної мотивації» та «національної»

«культурної ідентичності», що демонструють потенціал сучасних освітніх методик, в цілому.

Тож, історико-археологічний комплекс Чжоукоудянь в своїх методиках освітніх практик переосмислює призму *інтердисциплінарного підходу*, що поєднує *археологію, преісторію, метаемоційну теорію, історико-культурну спадщину та педагогіку*.

Це дозволяє не лише виявляти *обдарованість*, але й досліджувати її в контексті «*національної*» і «*культурної ідентичності*», «*історичної пам'яті*» та «*метаемоційного зв'язку*» з історико-культурним ландшафтом.

Актуальність. Наразі освітній простір зосереджується на методиках, здатних *виявляти, підтримувати та розвивати* обдарованість у різних її проявах – «*когнітивних*», «*емоційних*» та «*креативних*».

Дослідження обдарованості через призму історико-культурної спадщини дозволяє переосмислити роль культурного контексту у формуванні здібностей, інтегрувати метаемоційно-символічні аспекти у освітні моделі та створювати освітні програми, що стимулюють глибоке осмислення історико-культурної спадщини як джерела самопізнання.

Таким чином, комплекс Чжоукоудянь, як досить унікальний центр дослідження і вивчення культурної пам'яті, працює над розробками інноваційних освітніх практик, що поєднують наукову інтелектуальну грамотність із метаемоційною залученістю, що особливо слугує набуттю знань про національну та культурну ідентичність історико-культурної спадщини і розвитку обдарованості.

Метою, є обґрунтування сучасних методик освітніх практик, спрямованих на виявлення, підтримку та розвиток обдарованості в галузі історичних та археологічних наук на прикладі історико-археологічного комплексу Чжоукоудянь (Китай), з урахуванням інтердисциплінарного підходу, що поєднує *археологію, преісторію, педагогіку, метаемоційну теорію та концепти національної та культурної ідентичності*.

Методи і методики дослідження. Дослідження базується на міждисциплінарному підході побудованому на *метаемоційній чутливості* як маркеру *соціальної та когнітивної обдарованості*, тобто таких методиках як: «*кейсі-аналізі освітніх практик (на прикладі комплексу Чжоукоудянь)*» (вивчення інтердисциплінарного освітнього середовища комплексу для виявлення умов, що сприяють розвитку різних типів обдарованості при проведенні проєктів); «*психолого-педагогічне спостереження*» (фіксація метаемоцій для визначення метаемоційної чутливості, творчої активності, глибини інтересу); проєктивні методики («*малюнок*», «*наратив*», «*реконструкція*» як тлумачення проявів обдарованості і визначення

індивідуальних траєкторій розвитку та сімейного впливу; оцінка глибини історичного мислення та метаемоційної, когнітивної, художньої та соціальної виразності обдарованості).

Отже, в дослідженні обдарованості учнів у сфері історико-культурної освіти застосовуються низка спеціалізованих методик, адаптованих до вікових та когнітивних особливостей. Скажімо, методика *«діагностики метаемоційної чутливості»*, розроблена для учнів віком 8–14 років, передбачає аналіз їхніх реакцій на історичні сюжети, археологічні пам'ятки та історико-культурні символи-концептосфери, що дозволяє виявити рівень метаемоційного залучення. Доповненням до цього є методика *«виявлення типів обдарованості»* за моделлю Дж. Рензулі [1] [2], яка дозволяє класифікувати дитячу обдарованість як *інтелектуальну, креативну, емоційну чи соціальну*, з урахуванням культурного контексту та особистісних траєкторій розвитку. У середовищі комплексу Чжоукоудянь, досить ефективною є методика *«емоційного резонансу»*, що визначає рівень метаемоційного включення учнів в історико-культурний ландшафт через всебічні взаємодії з інтерактивними експозиціями, реконструкціями та наративними інсталяціями. Завершує ряд дослідницьких інструментів методика *«реконструктивного письма»*, яка пропонує учням створювати власні наративи на основі археологічних сюжетів на тему преісторії Китаю.

Усі зазначені методики спрямовані на виявлення багатовимірної обдарованості та формування метаемоційно-ціннісного зв'язку учнів з історико-історико-культурною спадщиною на прикладі історико-археологічного комплексу Чжоукоудянь.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні, у цьому контексті показовим є приклад освітніх трансформацій у Китаї, де компетентісно орієнтована освіта поступово витісняє традиційну історико-археологічну модель, зосереджену на іспитах.

Така зміна сприяє більш ефективному виявленню та розвитку обдарованості, через спільну проєктно-практичну роботу, що проявляється у кількох ключових аспектах, а саме: *«різнобічному розвитку»* (освіта більше не обмежується кількісною передачею знань, а акцентує увагу на дитячій творчості, критичному мисленні та комунікативних навичках, тобто важливих складниках обдарованості); *«інноваційно-технологічній підтримці»* (завдяки поширенню сучасних освітніх технологій діти отримують доступ до різноманітних ресурсів, що сприяє самостійності, гнучкості та індивідуалізації навчання).

Оскільки саме ці чинники стимулюють прояви інтелектуальної та креативної обдарованості; а також *«ролі родини»* (зростає усвідомлення батьками важливості метаемоційної взаємодії та підтримки, що є важливою умовою для формування метаемоційної чутливості та соціальної обдарованості).

Тому, усі ці фактори разом створюють можливості для розвитку «обдарованих дітей», що спонукає до переосмислення про майбутніх напрямків заохочення досліджувати теми в історико-археологічній освіті [3], які цікавитимуть, і допомагатимуть розвивати хорошу мотивацію до навчання й навички тайм-менеджменту на засадах метарадості в навчанні та відчуття досягнення успіху у засвоєнні матеріалу, що є ключем до гармонійного та самостійного навчання [4].

Передусім, обдаровані учні сприймаються як «генії» з усіма притаманними віковими потребами, метаемоційною вразливістю та потребою в підтримці. У процесі становлення особистості сім'я відіграє ключову роль як первинне середовище соціалізації та осмислення картини світу.

Це особливо актуально для учнів з високим рівнем когнітивної та метаемоційної чутливості, які, потрапивши в несприятливе середовище, можуть переживати психологічні труднощі з подвоєною інтенсивністю.

Обдаровані учні, особливо ті, що демонструють прискорений розвиток, мають підвищену сприйнятливність до метаемоційних сигналів і соціальних контекстів. Саме тому вони потребують стабільного відчуття психічної та духовної безпеки, що дозволяє не лише засвоювати знання, а й застосовувати їх у різних сферах. У середовищі історико-археологічної освіти, яка інтегрує метаемоційні компоненти, це означає створення таких освітніх практик, які сприяють формуванню внутрішньої метарадості.

Художня література часто слугує інструментом для виявлення глибинних психологічних і соціальних процесів, що супроводжують розвиток обдарованої дитини. Наприклад повість – *«Весела бабуся»* постає як цінний наративний приклад, який дозволяє простежити складність формування дитячої (учнівської) обдарованості в умовах родинного середовища. Твір демонструє, що обдарованість не є миттєвим феноменом, а потребує тривалого, метаемоційно насиченого процесу підтримки, прийняття та безпеки.

Зокрема, у повісті порушується ключова теза: обдарована дитина залишається передусім дитиною, з усіма притаманними їй потребами у стабільності, любові та метаемоційному захисті. Як зазначає доктор Хо, *«усім дітям потрібне відчуття безпеки, яке вони, перш за все, отримують від своєї родини»*, підкресливши важливість сімейного контексту як базової умови для розвитку здібностей. Саме безумовна любов, що панує між батьками, формує у дитини віру в метаемоційну сталість, яка є передумовою для реалізації її потенціалу в майбутньому [5]. Як визначено у стародавньому прислів'ї – *«Десять років потрібно щоб виростити дерево, сто років щоб виростити людину»*.

Ці слова нагадують нам, що виховання – це не просто процес, а тривала, глибока і відповідальна подорож. Батьки, працівники освіти та всі, хто супроводжує дитину на її шляху, добре знають: *формування особистості вимагає терпіння, уважності та щирої відданості* [6].

Виклад основного матеріалу. У межах проєктно-практичної роботи історико-археологічного комплексу Чжоукоудянь відбувається захід під назвою – *«Обмін живописом і мистецтвом – 2025: Чжоукоудянь на території Китаю, пекінська людина у світі»*, спрямований на засвоєння обдарованими учнями історико-культурної спадщини та осмислення походження людської цивілізації.

Тематичні роботи учасників мають бути зосереджені на таких аспектах, як *історія, археологія, преісторія, звичаї та локалізація пам'ятки Чжоукоудянь*.

Особлива увага приділяється метаемоційному наповненню творчих робіт у контексті міждисциплінарної освіти, яке містить *спостереження, емоційне вираження, почуття, відчуття, особисту думку та бачення учнів, а також їх радощів й мрій* [7].

Інноваційно-технологічний експозиційний проєкт – *«Динозаври ступили на землю: стратегії виживання, що тривали мільярди років»* є прикладом інтеграції засобів захисту історико-культурної спадщини та розвитку науково-популярної освіти для обдарованих учнів.

Виставка складається з шести тематичних розділів, кожен з яких висвітлює окремий аспект еволюційної стратегії: *«Легендарні предмети»* (артефакти та реконструкції, що демонструють історико-культурне осмислення динозаврів); *«Природа народження»* (біологічні та екологічні умови виникнення виду); *«Мистецтво захисту від ворогів»* (адаптивні механізми виживання); *«Шлях до розмноження»* (еволюційні моделі продовження роду); *«Перетворення динозаврів на птахів»* (трансформації, що призвели до появи птахів) та *«Спадщина еволюції»* (зв'язок між формами життя в період раннього плейстоцену та сучасною біосферою).

Цей проєкт системно розкриває фундаментальні причини, завдяки яким динозаври змогли успішно вижити та адаптуватися до життя на Землі в процесі еволюції та спрямований на формування у обдарованих учнів глибшого розуміння еволюційних процесів, розвитку критичного мислення та метаемоційно-ціннісного ставлення до природної спадщини через інтерактивні форми навчання в сприянні археологічному туризму [8].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що інтердисциплінарний підхід до освітніх практик, реалізований на прикладі історико-археологічного комплексу Чжоукоудянь на території Китаю, демонструє високу ефективність

сучасних методик у виявленні та розвитку учнівської обдарованості в галузі історичних і археологічних наук.

Поєднання археології, преісторії, педагогіки, метаемоційної теорії та концептів національної й культурної ідентичності створює цілісний освітній простір, що глибоко сприяє формуванню емоційного зв'язку з історико-культурною спадщиною, розвитку критичного мислення, творчої самореалізації та особистісної мотивації до пізнання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Renzulli J. S. What Makes Giftedness? Reexamining a Definition // Phi Delta Kappan. – 1978. – Vol. 60, No. 3. – P. 180–184;
2. Renzulli J. S., Gaesser A. H. A Multi-Criteria System for the Identification of High Achieving and Creative/Productive Giftedness // Revista de Educación. – 2015. – № 368. – С. 282–308. – DOI: 10.4438/1988-592X-RE-2015-368-290.
3. 如何在2025年见证孩子的技能飞升?这些天才正在改变我们的认知!
[Електронний ресурс] // Sohu.com. – 2025. – Режим доступу: https://www.sohu.com/a/881489845_122362510. (дата звернення: 01.08.2025);
4. 新住民全球新聞網–2025年教養新趨勢:十件父母必知的事 [Електронний ресурс] // National Immigration Agency, Taiwan. – 2025. – Режим доступу: <https://news.immigration.gov.tw/NewsSection/Detail/F18A2B4F-1120-42F4-AD62-DE74160632A0?lang=TW&topic=onetouch>. (дата звернення: 01.08.2025);
5. 天才不是一天造成的:充滿愛的家庭是天才的搖籃 [Електронний ресурс] // CosmicCare.org. – 2021. – Режим доступу: <https://www.cosmiccare.org/Article/Detail/4d36aba2-c263-4122-bcb5-79caefc3fa05>. (дата звернення: 05.08.2025);
6. HSBC Life (International) Limited. Education Insurance Plan Booklet. Гонконг: HSBC, травень 2025. 24 с. Режим доступу: <https://www.hsbc.com.hk/content/dam/hsbc/hk/tc/docs/insurance/booklets/2025-may-education.pdf>. (дата звернення: 07.09.2025);
7. 周口店遗址博物馆. Обмін живописом і мистецтвом – 2025: Чжоукоудянь на території Китаю, пекінська людина у світі [Електронний ресурс] // QQ.com. – 2025. – Режим доступу: <https://mp.weixin.qq.com/s/txeielff7GLrS4dO22X11A>. (дата звернення: 07.09.2025);
8. 周口店遗址博物馆. «Динозаври ступили на землю: стратегії виживання, що тривали мільярди років»: виставка на території місцезнаходження Чжоукоудянь [Електронний ресурс] // QQ.com. – 2025. – Режим доступу: https://mp.weixin.qq.com/s/NvdhVeScEzJqSgB_SSzCDA. (дата звернення: 07.09.2025).

Мар'яненко Л. В.,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології навчання,
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Скальська Л. О.,
молодший науковий співробітник лабораторії історії психології
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

РОЛЬ МНОЖИННОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОЗКРИТТІ ПІЗНАВАЛЬНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті аналізується концепція множинного інтелекту, розроблена американським психологом Говардом Гарднером. Розкривається значення типів інтелекту, та їх положення в структурі пізнавально-творчого потенціалу особистості. Характеризуються типи інтелекту, виділені та описані Ховардом Гарднером: музично-ритмічний, візуально-просторовий, тілесно-рухівний або тілесно-кінестетичний, логіко-математичний, вербально-лінгвістичний, натуралістичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, екзистенціальний інтелекти. Пропонується педагогічно-прикладний аспект і психолого-дидактичний напрям розвитку типів множинного інтелекту. Міжособистісний, внутрішньоособистісний і екзистенціальний інтелекти мають надінтелектуальний статус і можуть сполучатися з будь-яким типом інтелекту. У сукупності вони являють показник множинного інтелекту кожного обдарованого учня. Робиться висновок, що розкриття пізнавально-творчого потенціалу слід починати не лише з розвитку загального інтелекту, а й з типів множинного інтелекту, які більш властиві кожному учню індивідуально. Саме розвиток індивідуального типу множинного інтелекту зацікавлює учня і розвиває в ньому індивідуальну творчість у відповідній галузі знань.

Ключові слова: загальний інтелект, емоційний інтелект, соціальний інтелект, типи множинного інтелекту, пізнавально-творчий потенціал обдарованого учня.

Annotation. The article analyzes the concept of multiple intelligences, developed by American psychologist Howard Gardner. The meaning of intelligence types and their position in the structure of the cognitive and creative potential of the individual are revealed. The types of intelligence identified and described by Howard Gardner are characterized: musical-rhythmic, visual-spatial, bodily-motor or bodily-kinesthetic, logical-mathematical, verbal-linguistic, naturalistic, interpersonal, intrapersonal, and existential intelligences. It is concluded that the disclosure of cognitive and creative potential should begin not only with the development of general intelligence, but also with the types of multiple intelligence that are more characteristic of each student individually. It is the development of an individual type of multiple intelligence that interests the student and develops individual creativity in the relevant field of knowledge.

Keywords: general intelligence, emotional intelligence, social intelligence, types of multiple intelligence, cognitive and creative potential of a gifted student.

Інтенсифікація і модернізація освіти потребує сьогодні інноваційних технологій, спрямованих на творче виховання обдарованих учнів. Це надає можливість розвивати мислення, уяву, пам'ять, увагу і рефлексію кожного учня. Ефективні форми навчальної роботи – це: створення проектів, підготовка публічних виступів, дискусійне обговорення проблем навчання у співробітництві, створення проблемних ситуацій, підготовка презентацій. [1] Для розвитку обдарованої дитини в процесі навчання необхідним є індивідуалізація освітнього процесу, що виявляється у створенні особистісно-орієнтованого розвивального навчання, а також застосування інших видів розвивального навчання. [2] Основна мета особистісно орієнтованого навчання – допомогти обдарованому учню у самостійності, самовизначенні і надати обдарованій дитині можливість для самореалізації.

Яка роль інтелекту, видів інтелекту, а також множинного інтелекту у розкритті пізнавально-творчого потенціалу обдарованої особистості? У психології інтелект – це загальна розумова здатність людини, що охоплює вміння вчитися, міркувати, вирішувати проблеми та адаптуватися до нових умов. Інтелект – це комплексна сукупність пізнавальних процесів, що дозволяє пізнавати, розуміти та змінювати світ, а також визначає здатність людини розв'язувати завдання відповідної складності. У педагогічній психології визначаються основні аспекти інтелекту. По-перше, це здатність до навчання, тобто інтелект пов'язаний із здатністю здобувати нові знання та навички. По-друге – це вирішення проблем. Інтелект – це вміння знаходити шляхи вирішення завдань, як логічних – навчальних, так і повсякденних (буденних). По-третє – адаптація. Інтелект визначає здатність людини пристосовуватися до змін та нових ситуацій у навколишньому середовищі. Інтелект має психологічну структуру.

Критеріями оцінки інтелекту може виступати система показників інтелектуального розвитку особистості, до якої належать компетентність, ініціативність, творчість, саморегуляція, унікальність складу розуму. Смульсон М. Л. трактує феномен інтелекту як цілісне інтегроване психічне утворення, котре забезпечує породження, конструювання та перебудову особистісних ментальних моделей світу і має міжфункціональну природу. Його провідними функціями є відображальна, ціннісно-орієнтаційна і прогностично-перетворювальна. При цьому інтелектуальний розвиток пов'язують з функціонально-структурною інтеграцією інтелекту, ампліфікацією і перетворенням ментальних моделей світу, якісними змінами у змісті та операціях. Одним з ефективних засобів розвитку інтелекту. Смульсон М. Л. вважає інтелектуальний тренінг у вигляді системи впливів, технологій, спрямованих на досягнення відповідних змін у змісті й структурі інтелекту

індивіда, невідривних від загальних процесів особистісного і когнітивного зростання. З розвитком теорій інформації, систем та вдосконаленням комп'ютерних технологій інтелект почали трактувати як пізнавальну діяльність складних систем, здатність до навчання і цілеспрямоване перероблення інформації та саморегуляції. [3; 4]

У психології вважається, що існує загальний фактор інтелекту (g-фактор), що має потужний вплив на різні сфери діяльності. Генеральний фактор інтелекту (фактор-g) досліджував британський психолог Чарльз Спірмен. Він виявив, що оцінки в різних тестах на інтелектуальні здібності корелюють між собою, що вказує на наявність спільного фактору, який він назвав загальним інтелектом. З типів інтелекту розрізнявали вербальний і невербальний інтелекти. Вербальний та невербальний інтелекти досліджували багато вчених, зокрема: Девід Векслер, який розробив тести, що вимірюють обидва типи інтелекту. Останнім часом дослідники почали звертати увагу саме на різновиди інтелекту. Зокрема, ними визначається емоційний та соціальний інтелекти. Дослідженням емоційного інтелекту займалися багато науковців, зокрема: Майкл Белдок, який вперше використав цей термін; Даніель Гоулман, який популяризував концепцію емоційного інтелекту у своїй книзі «Емоційний інтелект»; а також Джон Майєр та Пітер Саловей, які ввели термін у науковий обіг і розробили його теоретичну основу. Отже, емоційний інтелект – це здатність розуміти інших, керувати ними та використовувати емоції, щоб покращити взаємодію з іншими та досягати власних цілей. Соціальний інтелект – це здатність розуміти інших людей, їхні емоції та поведінку, а також мудро діяти в людських стосунках. Класичне визначення запропонував Едвард Торндайк, який описав соціальний інтелект як «здатність розуміти людей... і керувати ними – діяти мудро у людських стосунках». Важливий внесок у дослідження зробили також інші психологи, такі як Дж. Дьюї, Х. Лулл, Ф. Мосс і Т. Хант.

Узагальнене визначення цього поняття можна сформулювати таким чином: соціальний інтелект – це інтегральна соціально-особистісна пізнавальна здібність людини, яка забезпечує успішність соціальної адаптації та ефективність міжособистісної взаємодії й включає здатність до пізнання поведінки і комплексного аналізу ситуацій спілкування; здатність до розуміння й управління власними емоціями та емоціями інших людей; здатність до здійснення організаційно-комунікативної діяльності [5, с. 168].

У аспекті виділення і вивчення дослідниками різних видів інтелекту важливого значення набуває теорія множинності інтелекту американського психолога Г. Гарднера. Ця теорія описана в основній його роботі "Структура розуму: теорія множинного інтелекту" [6].

Говард Гарднер запропонував теорію множинного інтелекту, яка виділяє різні типи інтелекту, включаючи візуально-просторовий, що пов'язаний з

невербальним інтелектом, а також інші типи, що включають в себе вербальні та невербальні аспекти.

Його внесок у психологію та педагогіку полягає у невпинній підтримці реформи освіти, розвитку та активізації креативності, а також етичного лідерства. Внесок дослідника у психологію інтелекту та творчості виражений у таких головних ідеях: по-перше, у своїй теорії Г. Гарднер стверджує, що традиційні уявлення про інтелект, які зазвичай зосереджені на лінгвістичних та логіко-математичних здібностях, не дозволяють охопити весь спектр когнітивних здібностей людини. Теорія Говарда Гарднера передбачає, що інтелект – це не єдина, фіксована риса, а скоріш комбінація різних інтелектів, кожен із яких виходить з активності окремої області мозку. Відповідно до цієї теорії, людина має кілька різних способів обробки інформації, і ці способи відносно незалежні один від одного. Ця теорія кидає виклик традиційним поглядам на інтелект як на єдиний показник IQ. Як нейропсихолог Г. Гарднер висунув теорію мультиінтелекту, в якій обґрунтував наявність музичного інтелекту – як самостійного виду мислення.

Так, музичне мислення може складатися з кількох видів інтелекту, необхідних у музичній діяльності, а саме: здатності створювати, запам'ятовувати і надавати сенсу різним звуковим паттернам. Також це чутливість до ритму, висоти тону, метру, мелодії та тембру, тональності, гучності, емоційного забарвлення, гармонії та дисгармонії. Може включати вміння співати, грати на музичних інструментах та/або складати музику (наприклад, музичний диригент, композитор). Музично-ритмічний інтелект (Можливість виконувати твори і насолоджуватися музикою).

Литвинчук Л. М. у своєму дослідженні зазначає, що класична музика чи традиційні мелодії допомагають знайти внутрішню рівновагу через естетичне задоволення. Дослідниця вказує на те, що в роботах Г. Гарднера на емпіричному рівні доводиться, що музичний інтелект відіграє ключову роль у креативному вирішенні проблем [7].

Прикладний педагогічний аспект: учні з розвиненим музичним інтелектом чутливі до інтонації, тембру і ритму звуків, емоційно сприйнятливі до музики, запам'ятовують мелодії і музичні образи. Такі учні легко оволодівають іноземними мовами, оскільки швидко засвоюють і відтворюють мелодику мови.

Психолого-дидактичний напрям розвитку: вчителям варто звертати увагу на інтонаційні особливості мови, супроводжувати викладення навчального матеріалу віршами, пісеньками, ритмівками.

Обдарованим учням з музично-ритмічним інтелектом слід пропонувати такі розвивальні завдання: написання музики за темою вивченого матеріалу; використання музики для створення настрою; створення музичних картинок.

Досягнути успішного засвоєння знань з інших навчальних предметів учням дасть змогу: слухання музики під вивчення навчального матеріалу; багаторазове повторення навчального матеріалу в певному ритмі. Директор ліцею, в якому запроваджені ідеї Г. Гарднера щодо розвитку множинного інтелекту учнів зазначає: Всі ці види інтелекту розвиваються у дитини шляхом послідовної та ґрунтовної музичної освіти. І саме тому дуже багато уваги в ліцеї ми приділяємо музичній освіті наших учнів. Наші юні музиканти зазвичай ще й дуже непогані художники, здібні математики, багато читають, часом радують нас власними книжками і т.д.

Наступний вид інтелекту – візуально-просторовий інтелект (уміння думати і міркувати про предмети у трьох вимірах) – базується на таких здібностях, як зоровій пам'яті, відчутті простору, вмінні орієнтуватися в ньому, відчутті акустики приміщень. Візуально-просторовий інтелект проявляється у здатності розпізнавати та маніпулювати велико- та дрібномасштабними просторовими образами (наприклад, пілот літака, моряк) чи більш локальними формами простору (наприклад, архітектор, шахіст). Здатність візуально-просторового інтелекту включає візуалізацію і "масштабне" мислення, вміння учня бачити взаємозв'язки між формами у просторі, уявляти собі зміни форм і обрисів, а також бачити, як частина співвідноситься із цілим.

Педагогічно-прикладний аспект виявлення інтелекту: в учнів із візуально-просторовим інтелектом проявляється здатність до візуально-просторового відображення світу. Такі учні краще сприймають інформацію, подану у вигляді карт, схем, діаграм. Вони проявляють здібності до малювання, креслення, моделювання, складають головоломки.

Психолого-дидактичний напрям розвитку: учні з візуально-просторовим інтелектом досягають більших успіхів у навчанні, якщо вчителі при поясненні використовують кольорові зображення, або графічні символи. Учні слід залучати до створення схем, діаграм, малюнків під час вивчення певної теми. Добре, коли вивчення навчального матеріалу супроводжується переглядом відеокaset, створенням учнями власних навчальних фільмів, коміксів, макетів, різних навчальних виробів тощо.

Автором виокремлюється і тілесно-рухівний інтелект (можливість рухати тілом під час заняття спортом, танцями або іншими фізичними вправами). Тілесно-рухівний інтелект містить такі здатності, як досконале володіння тілом, мімікою, швидкість реакції, відчуття часу, координація рухів, тактильна пам'ять. Цей інтелект також називають тілесно-кінестетичним. Виявляється у здатності використовувати власне тіло для досягнень у фізкультурі, спорту. Включає фізичну пропріоцепцію – відчуття того, як різні частини тіла розташовуються у просторі. Це здатність використовувати тіло або його частини для виконання

вправ або створення творчих образів (наприклад, балерина, гімнастка, спортсмен, актор).

Прикладний педагогічний аспект: в учнів з тілесно-кінестетичним інтелектом є здібності домагатися розв'язання поставлених завдань, тобто в них є цілеспрямованість. Такі учні легко створюють рухівні образи (скажімо, в танці) і передають емоції з допомогою рухів тіла. Учні з тілесно-кінестетичним інтелектом - активні, рухівні, гарні спортсмени, в них розвинена координація рухів, жестикуляція і тактильна пам'ять. Вони краще запам'ятовують інформацію, яка супроводжується рухами та жестами.

Психолого-дидактичний напрям розвитку тілесно-кінестетичного інтелекту: для досягнення успіху в навчанні учнів із розвиненим тілесно-кінестетичним інтелектом їм потрібно влаштовувати перерви на заняттях для фізкультхвилинок, використовувати наочні моделі, якими можна користуватися вручну (можна до них доторкнутися і ними маніпулювати), організовувати прогулянки, позакласні заходи, рольові ігри, спонукати таких учнів імітувати рухи тварин або їх звички, інформацію про яких учні вивчають.

Наступний тип інтелекту - логіко-математичний (Уміння використовувати логічні та математичні навички для вирішення завдань) . Цей інтелект містить здібності до аналізу, упорядкування, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, оперувати абстракціями. Учні з цим типом інтелекту мають здатність складати рівняння та докази, проводити обчислення та вирішувати абстрактні завдання. Він забезпечує послідовні, аналітичні, дедуктивні та індуктивні міркування, вирішення головоломок і використання абстрактних принципів для розв'язання конкретних завдань. Це здатність концептуалізувати логічні відносини між діями чи символами (наприклад, математики, науковці).

Прикладний педагогічний аспект: в учнів розвиваються індуктивні та дедуктивні здібності, конкретне та абстрактне мислення. Такі учні володіють чудовими аналітичними навичками, під час розв'язання проблем ставлять логічні запитання.

Психолого-дидактичний напрямок розвитку: під час навчання обдарованих учнів із логіко-математичним типом інтелекту вчителі можуть пропонувати їм математичні ігри, можуть залучати їх до аналізування певної інформації, постановки практичних експериментів, прогнозування, розв'язання проблем дедуктивними методами. Таким учням можна пропонувати розвивальні завдання на складання таблиць та графіків, упорядкування фактів у логічному порядку, установлення у запропонованому матеріалі невідповідності і пошук помилок. [1].

Г. Гарднер описує також вербально-лінгвістичний інтелект (уміння добре говорити і писати): Цей тип інтелекту виявляються: грамотністю, здібністю до вивчення мов, до віршування, він стимулює письменницькі та ораторські

здібності, володіння словом, любов до читання. Здатність аналізувати інформацію та створювати творчі продукти з використанням усної та письмової мови, такі як промови, книги та записки. Учень з цим типом інтелекту демонструє легке використання слів, метафор, аналогій для вираження своїх думок та почуттів. В нього виявляється чутливість до значення слів, порядку між словами, звучання, ритму, способу і метру слів. Особистість з вербально-лінгвістичним інтелектом чутлива до мелодики мови: зміни висоти голосу під час мовлення надає мові певного тонового забарвлення (наприклад, поет, літератор, диктор). (Іноді цей тип інтелекту називають мовленнєвим інтелектом).

Прикладний педагогічний аспект: учні люблять читати, писати і розповідати історії, мають гарну словесну пам'ять, легко запам'ятовують імена, назви тощо, володіють багатим лексичним запасом. Учителям слід зважити, що такі учні найліпше засвоюють знання через викладення навчального матеріалу у вигляді історії, оповідання, для молодших школярів – у вигляді казки. А закріплення матеріалу краще відбувається в ігровій формі.

Психолого-дидактичний напрям розвитку вербально-логічного інтелекту: учням варто пропонувати творчі завдання на кшталт: написати розповідь, вірш, лист, статтю, занотувати роздуми щодо вивченого матеріалу у щоденник. Таки учні охоче братимуть активну участь у дискусіях, круглих столах, диспутах тощо [1].

Натуралістичний інтелект (Здатність розпізнавати, ідентифікувати та розуміти тварин, рослин та інших живих істот). Цей тип інтелекту проявляється у здатності учня ідентифікувати та розрізняти різні види рослин, тварин та утворень погоди, що зустрічаються у світі природи. (Іноді цей тип інтелекту називається науково-природним інтелектом).

Прикладний педагогічний аспект: натуралістичний інтелект передбачає здібність учня до вивчення флори і фауни, світу природи, схильність до продуктивної фізичної роботи (наприклад, фермерства). Такі учні досягають значного успіху у вивченні природничих наук. Розвинений натуралістичний інтелект мали такі науковці-натуралісти, як Чарльз Дарвін, Джон Мюїр, Едвард Вілсон.

Психолого-дидактичний напрям розвитку: учні, які мають розвинений натуралістичний інтелект, жваво відгукуються і демонструють успішність у навчанні, якщо вчителі використовують на уроках ілюстрації природних явищ, тваринного і рослинного світу, спонукають виявляти відмінності природних умов у різних країнах. Також учнів можна зацікавити вивченням народних традицій. Їм варто пропонувати проектні завдання, пов'язані з вивченням історії людства, розвитком природних явищ [1].

Міжособистісний інтелект (Здатність розуміти та ефективно взаємодіяти з іншими). З допомогою міжособистісного інтелекту забезпечується здатність розпізнавати та розуміти настрій, бажання, мотиви та наміри інших людей. Цей

тип інтелекту включає чутливість до соціальних ситуацій, емпатію, вміння читати інших людей, вміння дивитися на речі з точки зору перспективи. Це також чутливість до настроїв, почуттів, темпераменту та мотивів інших людей (наприклад, переговорник). Здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми. (Іноді міжособистісний інтелект називають соціальним інтелектом).

Внутрішньоособистісний інтелект: (здатність мати уявлення про себе). Внутрішньоособистісний інтелект проявляється у здатності розпізнавати та розуміти власні настрої, бажання, мотиви та наміри, здійснювати самоаналіз, емоційну саморегуляцію, навчатися на власному досвіді. (наприклад, самозаспокоєння, самоконтроль, самокритика). Внутрішньоособистісний інтелект забезпечує чутливість до власних почуттів, цілей та тривог, а також здатність планувати та діяти з урахуванням власних особливостей. Внутрішньоособистісний інтелект не відноситься до конкретних професій; швидше, це мета кожної людини у складному сучасному суспільстві, де доводиться самотійно приймати рішення.

Говард Гарднер визначив перші сім інтелектів у книзі *Frames of Mind* (1983). У книзі *Intelligence Reframed* (1999) [8] він запроваджує два нові інтелекти – натуралістичний та екзистенційний. Він також пише про можливий десятий інтелект – моральний, і передбачає, що саме цей інтелект стане одним із найбільш цінних інтелектів століття.

Екзистенційний інтелект. (Здатність розуміти і мати занепокоєння з вищих питань життя, сенсу життя та інших духовних питань) виражений, коли спостерігається когнітивна здатність піднімати “великі питання” та обмірковувати їх. Це питання про сенс життя, про кохання, про добро та зло, про життя та смерть – по суті, про природу та якість існування. У 2020 році Г. Гарднер написав у своєму блозі статтю, в якій повідомив що не впевнений у наявності мозкової або неврологічної основи для цієї здатності (один з критеріїв, запропонованих ним для незалежного інтелекту); але після деякого періоду роздумів він переконався в існуванні 9-го або “екзистенційного інтелекту”. Г. Гарднер зазначає: “Розмірковуючи про свої власні захоплення, я знаходжу докази цієї тенденції”. Також пізніше Г. Гарднер писав, що є ще один кандидат інтелекту: це “педагогічний”, який відповідає за здатність вчити та виховувати [9].

З іншого боку, Говард Гарднер та його колеги розглянули та оцінили інші кандидатні інтелекти, такі як духовний інтелект, інтелект уваги, інтелект поглинання, художній інтелект, інтелект гумору та моральний інтелект, але не вважають, що вони відповідають його початковим критеріям включення. Таким чином, було зазначено, що деякі із запропонованих інтелектів насправді є спільними здібностями, які не оперують конкретним змістом (H. Gardner et al, 2011) [10].

Книга "Структура розуму: теорія множинного інтелекту" Говарда Гарднера є глибоким дослідженням, що переосмислює традиційне уявлення про інтелект. Автор пропонує концепцію, згідно з якою інтелект людини складається з кількох незалежних типів інтелекту, кожен з яких відображає здатність до певного виду мислення та діяльності. У книзі розглядається традиційне уявлення про те, що інтелект можна виміряти лише за допомогою єдиного тесту на IQ, але і пропонується нова модель, заснована на багатьох інтелектах. Г. Гарднер досліджує вісім типів інтелекту: лінгвістичний, математично-логічний, музичний, просторовий, кінестетичний, інтерперсональний (соціальний), інтраперсональний та природничо-науковий (натуралістичний). Кожен тип інтелекту є набір здібностей, що може виявлятися у різних формах активності. Наприклад, кінестетичний інтелект виявляється в умінні контролювати своє тіло та використовувати його для досягнення відповідних цілей, приміром, таких як спорт чи танець. Інтерперсональний інтелект, з іншого боку, пов'язаний із розумінням та управлінням відносинами з іншими людьми.

Г. Гарднер обговорює важливість виявлення та розвитку різноманітності інтелектуальних здібностей та їх рівноправного визнання в освіті та суспільстві. Він підкреслює, що стандартизовані тести на інтелект не відображають повної картини можливостей інтелекту, і що кожна людина має унікальний набір типів інтелектуальних схильностей. Автор наводить безліч прикладів із життя та наукових досліджень, що підтверджують його теорію. Наприклад, він описує, як деякі люди можуть бути видатними в одній галузі, але зовсім невмілі в іншій, що є доказом існування різних типів інтелекту.

Г. Гарднер також обговорює практичне застосування своєї теорії в освіті. Він пропонує зміни в освітніх програмах та методиках навчання, щоб враховувати різноманітність інтелектуальних стилів обдарованих учнів та допомагати їм розвивати всі свої здібності. Одним із ключових аспектів теорії Г. Гарднера є ідея, що кожна людина може розвивати свої інтелектуальні здібності в будь-якому віці. Він закликає до того, щоб освіта стала більш індивідуалізованою та адаптованою до потреб кожного учня. Книга завершується обговоренням наслідків теорії множинного інтелекту для майбутньої освіти та суспільства загалом. Г. Гарднер ділиться своїми думками про те, як розуміння різноманітності інтелектуальних здібностей може сприяти більш гармонійному та продуктивному розвитку обдарованої дитини [11].

Теоретичні основи. Г. Гарднер зазначає: "Інтелект – це біопсихологічний потенціал для обробки інформації, який може бути активований у культурному середовищі для вирішення проблем або створення продуктів, що становлять цінність у цій культурі" (Гарднер, 1999) [8]. Теорія множинного інтелекту стверджує, що люди, які демонструють певні здібності в одному інтелекті, не

обов'язково продемонструють зіставні (відповідні) здібності в іншому інтелекті. Кожна людина має свій унікальний набір інтелектів. Як нейропсихолог і дослідник і нейропсихології, Г. Гарднер стверджує, що ці інтелекти розташовані у різних галузях мозку і можуть працювати як незалежно, так і спільно. Теорія множинного інтелекту розглядає інтелект як поєднання спадкових потенціалів та навичок, які можуть бути розвинені різними способами через відповідний досвід. Ми можемо покращити освіту, звертаючись до багатьох інтелектів наших учнів, тим більше, якщо йдеться про обдарованих учнів. Цілком ймовірно, що музичний інтелект включає кілька субінтелектів, пов'язаних з різними аспектами музики, такими як ритм, гармонія, мелодія і тембр. Аналогічне твердження можна зробити щодо кожного з інших інтелектів [8, 11].

Теорія множинного інтелекту була прийнята насамперед педагогами, але не психологами. "Я був чимось на зразок бика в посудній лавці, коли виходив зі своєю теорією", – писав Говард Гарднер. Когнітивні психологи, такі як Л. Уотерхаус (2006), стверджували, що немає емпіричних доказів обґрунтованості теорії множинних інтелектів. Д. Т. Віллінгем (2004) стверджував, що теорія інтелекту, що не включає g (генерального фактору інтелекту), не узгоджується з існуючими психометричними даними. Г. Гарднер, відповідаючи на критику своєї концепції, зазначив, що його теорія повністю заснована на емпіричних, а не на експериментальних даних, оскільки він не вважає, що експериментальні дані власними силами можуть призвести до теоретичного синтезу. Він стверджував, що кожна людина має унікальне поєднання цих інтелектів, і вони можуть змінюватись за силою та розвитком [11].

К. Б. Ширер (2020) розглянув дані досліджень функціональної нейровізуалізації, які пов'язують патерни активації мозку з когнітивними компонентами кожного інтелекту. Ці результати показують, що кожна людина має унікальні та узгоджені латентні нейронні потенціали для обробки інформації, що відповідає кільком інтелектам. Так, візуальна мережа була пов'язана з візуально-просторовим інтелектом, сомато-моторна мозочкова – з кінестетичним інтелектом, слухові мережі – з музичним інтелектом, мовна мережа – з лінгвістичним інтелектом, фронто-парієтальний виконавчий контроль – з логіко-математичним інтелектом, а мережі режиму за умовчанням (виконавчий контроль та вентральна увага) – з інтра- та міжособистісним інтелектом [11].

Теорія творчої особистості та біографічні дослідження видатних творців: У своїй роботі *Creating Minds* (1993) [12] Г. Гарднер зосередився на дослідженні відомих творчих особистостей та відкинув модель "самотнього генія". Гарднер писав, що ця робота йому подобається найбільше: "Це саме та книга, при роботі над якою я отримав найбільше задоволення". Замість того, щоб вивчати креативність абстрактно, Гарднер досліджував життя і роботу конкретних людей, яких він вважав

зразками креативності у різних сферах. Аналізуючи взаємодію між цими людьми, їх областями знань та судженнями у відповідних галузях, він розробив більш контекстуалізоване розуміння креативності. Серед цих людей були Т. С. Еліот (лінгвістичний інтелект), Зігмунд Фрейд (внутрішньоособистісний), Пабло Пікассо (просторовий), Альберт Ейнштейн (логіко-математичний), Ігор Стравінський (музичний), Махатма Ганді (міжособистісний) та Марта Грем (тілесно-кінестетичний). Дослідження Г. Гарднера, описане в цій книзі, було присвячене творчій особистості як основній одиниці аналізу, а "творча особистість" визначалася як "людина, яка регулярно вирішує проблеми, створює продукти або визначає нові питання в будь-якій галузі таким чином, що спочатку вважається новим, але зрештою стає загальноприйнятою практикою у певному культурному середовищі"[12].

Г. Гарднер помітив деякі подібності у їхніх особистостях і в тому, як вони вели своє життя. Вони схильні відкидати стандартні методи та прагнуть спробувати щось нове, вони добре знають свою область. Творчі люди також схильні до ризику, їх важко підкорити. Творче середовище зазвичай сприяє отриманню багатьох переваг. Ці дослідження дозволили зрозуміти когнітивну, емоційну та соціальну динаміку, що лежить в основі творчих досягнень. Останнім часом Г. Гарднер зосередився на природі та розвитку здібностей у мистецтві та їх зв'язку з інтелектом [11].

Якості, що найщільніше взаємопов'язані з показником «Творчий потенціал». На основі емпіричного дослідження нами був отриманий висновок, що психологічна структура пізнавально-творчого потенціалу, складається з когнітивно-креативного, мотиваційно-вольового та діяльнісно-рефлексійного компонентів. Ключовими складниками пізнавально-творчого потенціалу, а отже, і психологічними умовами його розкриття, є: 1) високий особистісний потенціал, тобто його наявність (перший ранг значущості); 2) творчий компонент пізнавальної діяльності (другий ранг значущості); 3) мотиваційний компонент пізнавальної діяльності (третій ранг значущості); 4) досягнення учнем саморозкриття пізнавально-творчого потенціалу в навчальній діяльності (четвертий ранг значущості); 5) високий загальний рівень розвитку пізнавальної діяльності; (п'ятий ранг значущості кореляційного зв'язку) 6) сформованість морально-етичної самодетермінації пізнавальної діяльності (шостий ранг значущості); 7) розвинена мотивація успіху при відсутності страху невдач (сьомий ранг значущості); 8) розвинений операційний компонент пізнавальної діяльності учнів (восьмий ранг значущості); 9) високий показник розвитку множинного інтелекту (за Говардом Гарднером) коефіцієнт кореляції $+0,366^*$ (0,047) (дев'ятий ранг значущості). Таким чином, множинний інтелект покладається в основу розкриття пізнавально-творчого потенціалу особистості обдарованого учня. У психологічному вимірі він розташовується між

потенційними можливостями обдарованого учня і розкриттям його здібностей або таланту і для розкриття пізнавально-творчого потенціалу, тобто досягнення реалізації здібностей або таланту множинний інтелект кожного учня має цілеспрямовано розвиватися і стимулюватись батьками обдарованої дитини, учителями, створенням ними сприятливих соціальних обставин для обдарованого учня [13].

Учитель як творець освітнього середовища має виступати ключовою постаттю у створенні комфортних умов для всебічного прояву дитячої обдарованості та цілеспрямованого її розвитку. Необхідною умовою є вміння вчителя створювати сприятливі умови для розкриття пізнавально-творчого потенціалу обдарованих учнів [11].

Говард Гарднер вважає, що школа великою мірою сприяє (або заважає) прояву, розкриттю індивідуальних рис, здібностей людини. Отже, піклуючись про збереження і розвиток дитячої індивідуальності, вчителі мають діагностувати і визнавати всі типи інтелекту однаково значущими і надавати можливості для прояву і розвитку кожного з них. Це є ще однією вимогою індивідуалізованого освітнього процесу. Теорію множинності інтелекту застосовують у своїй педагогічній практиці багато шкіл, тобто педагоги визнали цю теорію і активно підтримують її у своїй педагогічній практиці [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бігіч Ю. В. Розвиток здібностей учнів на засадах теорії множинного інтелекту. /Заступник директора школи. №1, 2014. С.10-19 [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3589/1/Y_Bigich_ZDSH_1_IPPO.pdf]
2. Мар'яненко Л. В., Пушкарська Л. П. Костюк Г.С. про особистісно орієнтоване навчання як розвивальне навчання учнів. Костюківські читання: збірник матеріалів наукових доповідей Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Григорія Силевича Костюка (Київ, 23 квітня 2025 р.). Київ, 2025. С. 74-87. [URI: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745324]
3. Семенова Р. О. / Інтелект // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: [https://esu.com.ua/article-12386.]
4. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія/. М. Л. Смульсон. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298 с.
5. Каплуненко Я.Ю. «Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій». Дис... канд. психол. наук. К. 2016. 191 с. [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705066/4/Dis_Kaplunenko.pdf]
6. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. Boston: Basic Books.1983. 450 p.
7. Литвинчук. Л.М. Місце музики у процесі адаптації особистості в умовах невизначеності; теорія та практика. / Психологічна підтримка освітніх стратегій особистості в умовах невизначеності: збірник наукових праць/ колектив авторів, за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д.

- Максименка. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 192 с. С.150-163. [<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746030>]
8. Gardner, H. Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st Century. New York, NY: Basic Books. 1999.
 9. Gardner, H. A synthesizing mind: An intellectual memoir. Cambridge, MA: MIT Press. 2020.
 10. Gardner, H. Truth, beauty, and goodness reframed: Educating for the virtues in the era of truthiness and twitter. (Paperback edition, with new preface). New York, NY: Basic Books. 2011.
 11. Марков С. Говард Гарднер: автор теорії множинного інтелекту та видатний дослідник творчості [<https://geniusrevive.com/govard-gardner-avtor-teorii-mnozhestvennogo-intellekta-i-vydayushhijsya-issledovatel-tvorchestva/>].
 12. Gardner, H. Creating minds: An anatomy of creativity seen through the lives of Freud, Einstein, Picasso, Stravinsky, Eliot, Graham, and Gandhi. New York, NY: Basic Books. 1993.
 13. Мар'яненко Л. В. Пізнавально-творчий потенціал учнів в умовах особистісної невизначеності: блокада і розкриття /Габітус. Вип.75. Т.1. 2025. С.128-135. [<http://habitus.od.ua/75-2025>]

Матяш Олеся Олександрівна,
учитель англійської мови,
КЗ «Харківський ліцей №119 Харківської міської ради»,
119aleksa@gmail.com

МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ ТА МОТИВАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. В даній роботі розглядається трансформація вивчення іноземних мов, а саме вплив інструментів штучного інтелекту на розвиток мовленнєвих навичок учнів, показано, що існує широкий спектр інструментів ШІ, які можна використовувати для розвитку мовленнєвих навичок учнів, наведено приклади деяких найпоширеніших з них. Акцентовується увага, що при правильному використанні інструменти ШІ можуть бути цінним ресурсом для розвитку мовленнєвих навичок учнів, вони можуть допомогти школярам практикувати вимову, отримувати зворотний зв'язок і покращувати навички аудіювання. Також зазначається, що застосування інструментів штучного інтелекту у викладанні та вивченні англійської мови може суттєво покращити процес володіння мовленнєвими навичками, роблячи його більш персоналізованим, інтерактивним та ефективним.

Ключові слова: джерело інформації, штучний інтелект, дистанційне навчання, вивчення англійської мови, навчальні платформи, інструменти штучного інтелекту, мовленнєві навички, зворотний зв'язок, етика штучного інтелекту.

Abstract. This paper examines the transformation of foreign language learning, namely the impact of artificial intelligence tools on the development of students' speaking skills, shows that there is a wide range of AI tools that can be used to develop students' speaking skills, and provides examples of some of the most common ones. It emphasizes that, when used correctly, AI tools can be a valuable resource for developing students' speaking skills, they can help students practice pronunciation, receive feedback and improve listening skills. It is also noted that the use of artificial intelligence tools in teaching and learning English can significantly improve the process of mastering language skills, making it more personalized, interactive and effective.

Keywords: information source, artificial intelligence, distance learning, English language learning, learning platforms, artificial intelligence tools, language skills, feedback, artificial intelligence ethics.

Науковий прогрес охопив усю життєдіяльність суспільства і найвищим його проявом сьогодні є створення штучного інтелекту, який увійшов до багатьох сфер життя. Економіка, промисловість, виробництво, фінанси, маркетинг, медицина та освіта – все це галузі, де значною мірою використовується штучний інтелект (ШІ).

З розвитком технологій і впровадження штучного інтелекту (ШІ) в навчальний процес, настав час для змін підходів для створення креативної атмосфери на уроках, тому що особливість сучасного покоління – це постійний рух та щільно розпланований графік. Саме тому під час вивчення англійської мови потрібно використовувати цікаві матеріали, які є близькими до реального життя сучасної молоді та які поєднують у собі різноманітні теми.

Оскільки одним із завдань шкільної освіти є розвиток творчих здібностей та неординарного мислення, що передбачає персоналізований підхід до здобуття знань, технології ШІ виявились вельми корисними для навчання. Сьогодні ШІ дедалі активніше застосовують у різних освітніх концепціях, які покликані розширювати можливості дитини, підвищувати ефективність навчання та креативне викладання предметів. Інтерактивні освітні ресурси спрямовані на розвиток особистості учня та задоволення різноманітних освітніх потреб. І віртуальне освітнє середовище в сучасному світі включає різні цифрові та інформаційно-комунікативні технології, які створюють умови для самостійної роботи учнів з інформаційними ресурсами, що допомагає їм стати більш самодостатніми й успішними особистостями.

Завдяки таким новітнім технологіям вчитель може покращити інтерактивні методи навчання, адаптувати навчальні завдання для різних рівнів знань учнів, визначати помилки та використовувати ігрові технології, такі як гейміфікація освіти та багато іншого. Можливість миттєвого зворотного зв'язку завдяки автоматичному оцінюванню результатів виконання завдань є однією з безперечних переваг використання технологій штучного інтелекту. Оскільки

технології ШІ можуть забезпечити виконання рутинних обов'язків викладача, у нього з'являється час на координацію процесу навчання, підтримку своїх учнів.

Методологія навчання іноземних мов за допомогою технологій штучного інтелекту передбачає врахування сукупності методів та підходів:

- підхід учнівськоорієнтованого навчання (*student-centered*) орієнтований на особистісні характеристики, здібності, інтереси, потреби кожного окремого учня, а також на використання тьюторської підтримки в процесі навчання іноземної мови та культури, при цьому учень може вивчати мовний матеріал у комфортному для себе темпі;
- метод безперервного навчання (*lifelong-learning*) передбачає безперервність та різноманітність навчання з використанням технологій штучного інтелекту;
- підхід відкритого навчання (*open education*) передбачає доступність цифрових технологій та ресурсів у процесі самостійного навчання, а також можливості віртуальної академічної мобільності учнів. [1]

Перш за все, ШІ може зекономити час, пропонуючи різноманітні матеріали та ідеї за умови створення вчителем детального запиту. Звісно, не всі вони є готовими до використання, але система генерує ідеї для всіх видів мовної практики. По-друге, він може спростити оцінювання, створюючи тести та вікторини та надаючи легку миттєву зворотну інформацію для учнів різних рівнів. Зрештою, учням надається можливість удосконалити свої письмові навички поза класом, спілкуючись зі ШІ англійською мовою, ніби вони спілкуються з носієм мови через текстові повідомлення.

Ось декілька способів використання штучного інтелекту для навчання:

- **Планування уроків/Адаптація завдань.** Штучний інтелект може допомагати вчителям розробляти ефективні плани уроків. Аналізуючи прогрес учнів, їхні стилі навчання та індивідуальні потреби, ШІ може рекомендувати вибраний вміст та стратегії навчання для оптимального навчального досвіду. Вчитель також може попросити систему спростити завдання або ускладнити їх залежно від рівня учнів.
- **Створення контенту та допомога у генерації завдань.** ШІ може створювати навчальні матеріали, такі як робочі листи, вікторини, тексти для читання, враховуючи конкретний рівень мови та навчальні цілі. Крім того, можливо генерувати вправи та питання, що полегшує підготовку навчальних активностей для вчителів.
- **Індивідуалізоване навчання та зворотний зв'язок.** Напротивагу популярній думці, що машинне навчання не може забезпечити індивідуалізований досвід навчання, системи ШІ можуть адаптуватися до індивідуальних потреб кожного учня та надавати інструкції на основі їхніх

сильних та слабких сторін. Системи ШІ також можуть змінювати темп та фокус відповідно до уподобань учнів, пропонуючи цільові вправи та зворотний зв'язок.

- **Джерело інформації.** ШІ може виступати як джерело інформації, надаючи як учням, так і вчителям доступ до мовних ресурсів, словників та інструментів перекладу. Це також дозволяє учням самостійно досліджувати англійську мову та допомагає вчителям економити час у наданні посилань та пояснень. [4]

Внаслідок воєнних дій на території нашої країни, українська освіта зіштовхнулась зі значними викликами ось тому використання ШІ стало особливо корисне в умовах дистанційного навчання, коли вчитель обмежений у часі для кожного учня, то він може автоматично адаптувати завдання до рівня учнів, пропонувати інтерактивні завдання та забезпечувати миттєвий зворотний зв'язок. Сервіси на основі ШІ допомагають автоматизувати процес перевірки робіт, створювати завдання для аудіювання та читання, а також забезпечують цікаві формати, які залучають учнів.

Дозвольте навести кілька конкретних прикладів того, як ШІ можна використовувати на уроках англійської мови:

Індивідуальні платформи для вивчення мови (Duolingo, Rosetta Stone): Ці платформи дозволяють учням вивчати англійську за індивідуальною програмою. ШІ адаптує завдання, аналізуючи сильні та слабкі сторони кожного учня. Наприклад, учні, які мають труднощі з граматиною, отримують більше завдань, спрямованих на засвоєння граматичних правил.

Чат-боти для діалогів та практики говоріння: Використання чат-ботів на базі *ChatGPT* може значно розширити можливості учнів для практики англійської мови. Наприклад, учень може вести діалог з чат-ботом на задану тему, відпрацьовуючи свої навички діалогу і збагачуючи словниковий запас. У дистанційному форматі це може замінити живе спілкування з учителем і партнерами.

Перевірка письмових робіт за допомогою Grammarly: *Grammarly* використовує ШІ для перевірки орфографії, граматики, стилю і пунктуації в текстах англійською мовою. Під час дистанційного навчання учні можуть самостійно отримати зворотний зв'язок щодо своїх творів чи листів, а вчитель економить час на перевірці завдань.

У дистанційному навчанні особливо важливо забезпечити учнів можливістю слухати різні акценти, темпи мовлення та тренувати свою вимову. ШІ може значно допомогти в цьому:

ELSA Speak для тренування вимови: *ELSA Speak* аналізує вимову учня і надає рекомендації, як покращити акцент і вимову. Учні можуть

використовувати цей інструмент самостійно, що дає їм змогу практикуватися, коли вони не мають можливості поговорити з учителем.

Інтерактивні відео уроки на Edpuzzle: Edpuzzle дозволяє вчителю створювати інтерактивні відео із завданнями на основі ШІ. Під час перегляду відео учні відповідають на запитання, що забезпечує кращу взаємодію з навчальним матеріалом. Завдяки цьому інструменту можна оцінити рівень розуміння учнів одразу після перегляду.

За допомогою сервісів на базі ШІ, таких як *ChatGPT*, вчитель може створювати тексти, вправи або навіть ілюстрації, які пояснюють значення нових слів. Наприклад, вчитель може задати ШІ створити коротку історію або опис ситуації, в якому використовується певний набір слів. Учні потім можуть читати текст, знаходити нові слова і тренуватися використовувати їх в різних контекстах.

Щодо ігрових елементів для підвищення мотивації, інтерактивні платформи з ігровими елементами, як *Kahoot!* та *Quizlet*, використовують ШІ для створення адаптивних вікторин і тестів. Учні можуть відчувати інтерес до навчання, коли завдання подаються у формі гри. Також це підвищує мотивацію, оскільки учні можуть змагатися між собою в результатах тестів.

Серед головних дидактичних функцій, що реалізують ці платформи є:

- **пізнавальна, розвиваюча, креативна** (сприяє розвитку таких необхідних пізнавальних процесів у учнів, як сприйняття, логічне мислення, пам'ять, уява);
- **тренувальна** (можливість самостійно тренуватись та перевірити свій рівень знань та умінь з певної теми, визначити конкретні прогалини, доопрацювати їх та виконати запропоновані завдання ще кілька разів з метою покращання результатів);
- **діагностична** (вчитель має змогу швидко здійснити контроль та з'ясувати рівень засвоєння навчальної теми);
- **комунікативна** (маючи діалог з комп'ютером учні долають бар'єр боязливості). [7]

І головне, при підготовці до уроку з використанням ШІ, треба формувати завдання так, щоб воно охоплювало конкретний результат навчання та стосувалася конкретної теми. Попри всі переваги використання штучного інтелекту в класі та для підготовки уроків, існують значні занепокоєння не лише щодо етичних аспектів створення контенту, але й стосовно надійності інформації, наданої штучним інтелектом. Тому не слід забувати про виклики використання ШІ на уроках англійської мови. З одного боку, ШІ забезпечує персоналізацію навчання, знижує навантаження на вчителя, забезпечує миттєвий зворотний зв'язок і підвищує інтерес та зацікавленість учнів до

навчання і робить процес отримання знань більш захопливим. З іншого боку, хоча ШІ може надати багато корисних інструментів, він не може повністю замінити живе спілкування та емоційну підтримку, яку надає вчитель. При недостатній цифровій грамотності, виникає ризик втрати індивідуального підходу при автоматизації завдань, а також існує обмеження в доступі до техніки й програмного забезпечення в деяких учнів. [6]

Варто зазначити, що чат-боти ШІ, такі як *ChatGPT*, не можуть забезпечувати актуальну інформацію через свою обмежену базу знань (наприклад, *ChatGPT* не володіє знаннями про поточні події). Тому важливо перевіряти факти на інших довірених вебсайтах. ШІ відомий своєю обмеженою креативністю. Іноді варіанти завдань стають повторюваними, і, всупереч запитам на модифікацію завдань, система не змінює результати значно. Крім того, інформація, яку надає ШІ, виходить за межі культурного контексту і досить часто подає некоректні результати. Таким чином, як було зазначено раніше, вчителям все ще потрібно ретельно редагувати та трошки змінювати деякі завдання. Нарешті, виправлення помилок не завжди працює належним чином. Тому не рекомендується повністю покладатися на ШІ.

Отже, ідея полягає в тому, щоб знайти баланс між використанням інструментів ШІ та покладанням на інші джерела інформації та власні знання вчителя.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що у нашому інформаційному суспільстві, де швидкість змін надзвичайно висока, важливо знайти ефективні способи навчання, які відповідають потребам сучасного учня. Використання штучного інтелекту на уроках англійської мови в умовах дистанційного навчання дійсно створює нові можливості для розвитку учнів. ШІ дозволяє створити заняття більш наочні та цікаві, підвищує інтенсивність навчального процесу, сприяє миттєвому зворотному зв'язку, формує мотивацію до пізнавальної діяльності, активізує розумові здібності, формує абстрактне та логічне мислення, допомагає забезпечити персоналізований підхід, підтримує практику у всіх мовних навичках та зменшує навантаження на вчителя, дозволяючи зосередитись на індивідуальних потребах кожного учня. Проте необхідно враховувати технічні та організаційні аспекти для того, щоб ШІ приносив максимальну користь у навчальному процесі. Безумовно, технологія штучного інтелекту значно спрощує процес вивчення англійської мови, однак варто віддати належне викладачам. Тому дуже важливо поєднувати використання ШІ з традиційними методами навчання, щоб забезпечити всебічний розвиток здобувачів освіти та створити сприятливі умови для їхнього навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Jackson, G. (2022). The Role of Artificial Intelligence in Language Learning. International Journal of Technology-Enhanced Learning.

2. Duolingo. (2022). Learn a Language for Free. <https://www.duolingo.com>
3. Babbel. (2022). Speak a New Language with Confidence. <https://www.babbel.com>
4. Вебінар «Можливості штучного інтелекту для викладання англійської мови». <https://naurok.com.ua/webinar/mozhливosti-shtuchnogo-intelektu-dlya-vikladannya-angliysko-movi>
5. Методичний курс «Чат GPT: 25 способів застосування штучного інтелекту в навчанні іноземної мови». <https://umity.in.ua/course/?id=981867>
6. Всеукраїнське дослідження використання ІІІ у шкільній освіті. <https://mon.gov.ua>
7. Нестандартні уроки для школи. <https://www.arbook.info>

Viktoriia Matsuka,
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and finance
Mariupol State University Kyiv, Ukraine,
v.matsuka@mu.edu.ua*

Maryna Horbashevskaya,
*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Finance
Mariupol State University Kyiv, Ukraine,
m.gorbachevskaya@mu.edu.ua*

TALENT MANAGEMENT IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION AND AI

Анотація. У статті досліджено сучасні підходи до менеджменту обдарованості в умовах цифрової трансформації та впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ). Розкрито значення обдарованості як стратегічного ресурсу розвитку організацій і суспільства у глобальній економіці знань. Визначено основні теоретичні підходи до менеджменту талантів та окреслено роль цифрових технологій у процесі виявлення, розвитку й підтримки обдарованих особистостей. Проаналізовано практичні приклади застосування ШІ у корпоративному та освітньому середовищах, зокрема щодо діагностики потенціалу, персоналізованого навчання, прогнозування кар'єрного розвитку та підтримки прийняття управлінських рішень. Встановлено ключові виклики цифровізації у сфері управління талантами: етичні та правові аспекти використання даних, ризик упередженості алгоритмів, зменшення ролі людського фактору та необхідність розвитку цифрових компетенцій керівників. Сформульовано перспективи інтеграції ШІ у менеджмент обдарованості, які полягають у створенні персоналізованих стратегій розвитку, підвищенні інноваційного потенціалу організацій та забезпеченні їхньої конкурентоспроможності.

Ключові слова: обдарованість, менеджмент талантів, цифрова трансформація, штучний інтелект, персоналізація розвитку, інноваційний потенціал.

Annotation. The article explores modern approaches to talent management in the context of digital transformation and the introduction of artificial intelligence (AI) technologies. The importance of talent as a strategic resource for the development of organizations and society in the global knowledge economy is revealed. The main theoretical approaches to talent management are identified and the role of digital technologies in the process of identifying, developing and supporting gifted individuals is outlined. Practical examples of the use of AI in corporate and educational environments are analyzed, in particular in terms of potential diagnostics, personalized learning, career development forecasting and support for managerial decision-making. The key challenges of digitalization in the field of talent management are identified: ethical and legal aspects of data use, the risk of algorithm bias, reducing the role of the human factor and the need to develop digital competencies of managers. The prospects for integrating AI into talent management are formulated, which consist in creating personalized development strategies, increasing the innovative potential of organizations and ensuring their competitiveness.

Keywords: giftedness, talent management, digital transformation, artificial intelligence, personalization of development, innovative potential.

In today's conditions of global digitalization and accelerated transformation of the knowledge economy, talent is becoming one of the key resources for the development of organizations and society as a whole. Effective identification, development and support of talents ensure the competitiveness of enterprises, increase labor productivity and contribute to innovative progress.

Digital transformation and the introduction of artificial intelligence (AI) technologies are opening up new opportunities for talent management. They allow you to automate potential diagnostics, create personalized development programs, and effectively manage talent in an environment of constant change. However, the integration of AI into talent management processes also poses a number of challenges, including ethics, data privacy, and the adaptation of organizational structures.

The purpose of this article is to study modern approaches to talent management taking into account digital transformation and the development of AI, analyze practices and cases of the use of intelligent technologies, as well as identify the main prospects and challenges in this area. The objectives of the study include: review of the theoretical foundations of talent management and modern trends in talent development; study of the role of digital technologies and AI in supporting talent; analysis of practical examples of the use of AI for talent development and management; formulation of recommendations for the effective combination of talent management and innovative technologies. The article is aimed at forming a comprehensive vision of modern talent

management in the context of digital transformation and demonstrates the potential of artificial intelligence as a tool to support talent development.

Giftedness management is a complex process of organizing, coordinating and stimulating the development of talents and abilities of people, which involves not only identifying potential, but also creating conditions for its implementation. In modern scientific literature, giftedness is considered as a set of intellectual, creative, social and emotional abilities that ensure high results in education, professional activity and innovative activity [6;7].

The main theoretical approaches to talent management are (Table 1):

A psychological and pedagogical approach that focuses on the individual characteristics of personality development and the need to create an environment for the realization of one's potential.

A social-organizational approach that focuses on the formation of talent management systems in teams, corporate and educational structures.

An innovative and technological approach that involves the use of digital platforms, analytical tools, and artificial intelligence technologies to identify, assess, and support giftedness.

Table 1

Theoretical approaches to talent management

Approach	The main characteristic	Application examples
Psychological and pedagogical	Focus on individual characteristics of personality development, creating conditions for realizing potential	Programs to support gifted students, mentoring
Social and organizational	Formation of talent management systems in teams, corporate and educational structures	HR strategies, corporate personnel development programs
Innovative and technological	Using digital platforms, analytics, and AI to identify, assess, and develop talent	Talent Management Systems, competency analysis platforms

Source: [3-5]

An important element of talent management is the Talent system Management, which includes the following components:

- selection and diagnosis of gifted individuals;
- career development and training planning;
- motivational and social stimulation;
- effectiveness assessment and correction of development programs [3].

Modern researchers emphasize that effective talent management requires the integration of interdisciplinary knowledge, including psychology, pedagogy, economics, and information technology. In the context of digital transformation, special attention is paid to the use of artificial intelligence and data analytics to predict talent development, personalize curricula, and improve the effectiveness of management decisions [4;5].

Thus, the theoretical foundations of talent management define the framework for developing practical talent development strategies, and modern technologies open up new opportunities for optimizing this process and increasing organizational performance.

Digital transformation is becoming a key factor in the development of modern organizations and talent management systems. It encompasses the integration of digital technologies into all aspects of the activities of companies and educational institutions, changing traditional approaches to talent management. Thanks to digitalization, it is possible to more effectively identify, analyze and support the development of talents, creating individualized development trajectories and optimizing management processes [1;2].

The main areas of impact of digital transformation on talent management include:

1. Automating talent management processes – digital platforms allow you to collect and analyze data on employee competencies, performance, and potential, which helps you make more informed decisions.

2. Personalization of talent development – the use of data analytics and AI algorithms allows you to create individual training and development programs, taking into account the strengths and weaknesses of each employee or student.

3. Improving engagement and communications – digital tools enable interactive interactions between leaders, mentors, and gifted individuals, facilitating more effective sharing of knowledge and experience.

Monitoring and evaluating performance – digital systems allow real-time tracking of progress in the development of gifted individuals and adjusting management decisions according to the results [8-10].

Digital transformation also poses challenges for talent management, including the need to develop digital competencies among managers and employees, ethical data usage issues, and the risks of replacing humans with algorithms, which can diminish the role of the personal approach in talent management.

Therefore, digital transformation not only expands opportunities for effective talent management, but also changes approaches to organizing management processes, emphasizing the importance of integrating technology, analytics, and human potential to achieve the organization's strategic goals.

Artificial intelligence (AI) is becoming an important tool in modern talent management, providing new opportunities for diagnosing, developing, and supporting talents. The integration of AI allows for the creation of personalized approaches to learning and professional development, increasing the effectiveness of management decisions and the performance of gifted employees and students.

The main areas of application of AI in talent management include:

1. Diagnostics and assessment of potential. AI algorithms can analyze large amounts of data on performance, competencies, behavioral characteristics, and test results, which allows for an objective assessment of the level of giftedness. This makes it possible to identify talented individuals at an early stage and form individual development programs.

2. Personalized learning and development. AI allows for the creation of adaptive educational platforms and development programs that take into account the individual needs and abilities of gifted individuals. Thanks to recommendation algorithms, participants receive materials, tasks, and learning trajectories that are optimal for their level of competence and learning style.

3. Career Prediction and Talent Management: Machine learning models can predict the performance and development potential of talented employees, helping managers make strategic decisions about talent development, career planning, and team building.

Support for managerial decision-making. AI provides analytical support to managers, allowing them to quickly assess performance, compare the effectiveness of different approaches to talent development, and identify areas for improvement [11].

However, the use of AI poses a number of challenges. Among them are the need to ensure the confidentiality and security of personal data, the risk of algorithmic bias, and the reduction of the human factor in decision-making, which may affect the individual approach to the development of giftedness.

Thus, the use of AI in talent management opens up new horizons for effective talent development, increasing the productivity and innovation of organizations, while requiring a responsible and ethical approach to integrating technology into management processes.

The integration of digital technologies and artificial intelligence into talent management is being actively implemented around the world in both corporate and educational environments. Practical cases demonstrate the effectiveness of using intelligent systems to identify, develop and support talent.

Many international companies, such as Google, IBM, and Microsoft, are using AI for talent management. For example:

- Career development forecasting systems allow you to identify promising employees and create individual training and promotion plans for them.

- Performance analysis algorithms help identify employee strengths and weaknesses, allowing managers to allocate tasks and resources more effectively.
- Universities and educational platforms are actively using AI to support gifted students:
- Adaptive learning systems (e.g. Coursera, Khan Academy) select educational materials according to the student's level of competence and progress.
- Analytical tools allow you to identify students with high potential and offer them additional courses, mentoring, or participation in research projects.

Talent platforms are being actively implemented in Europe and North America Intelligence, which combines data on competencies, educational achievements and behavioral characteristics of employees. This allows organizations to effectively manage talent development, plan HR policies and increase innovation potential.

Analysis of practical examples shows that the use of AI:

- Increases the accuracy and speed of giftedness diagnosis.
- Provides an individual approach to talent development.
- Contributes to strategic planning and personnel management.

At the same time, successful integration of AI requires attention to ethical aspects, data protection, and the development of digital competencies of managers and specialists.

The integration of digital technologies and artificial intelligence into talent management opens up significant opportunities, but at the same time creates a number of challenges that require a systemic approach and strategic management.

Main challenges:

1. Ethical and legal aspects – the use of AI involves the processing of a large amount of personal data, which requires ensuring confidentiality and compliance with information protection legislation.

2. Risk of algorithm bias – AI may reflect existing social or organizational biases, which negatively affects the objectivity of talent assessment.

3. Reducing the human factor – automation of management processes can reduce the importance of an individual approach to the development of gifted individuals.

The need for digital competencies – managers and specialists must have skills in working with analytical and intelligent systems, which requires additional training and advanced training [12].

Despite the challenges, the prospects for applying digital technologies and AI in talent management are extremely promising:

- Improving talent management efficiency – analytics and forecasting help optimize career development and planning processes.
- Individualization of learning and development – AI allows for the formation of personalized development trajectories, increasing the motivation and performance

of gifted individuals.

- An interdisciplinary approach - a combination of psychology, pedagogy, management, and information technology - contributes to the creation of comprehensive talent development strategies.
- Innovative potential of organizations – effective use of AI stimulates innovation processes and competitiveness of enterprises (Table 2).

Table 2.

Opportunities and challenges of applying artificial intelligence in talent management

Opportunities	Challenges
Automate talent management processes	Ethical and legal aspects of using personal data
Personalization of learning and development programs	Risk of algorithm bias
Career growth forecasting	Reducing the role of the human factor
Support for management decision-making	The need to develop digital competencies of managers and specialists

Source: [10-12]

Thus, talent management in the context of digital transformation and AI development is a promising but complex area that requires balancing technological capabilities, ethical standards, and an individual approach to talent development. Further research in this area will allow developing effective methods and models of talent management that meet the modern requirements of the global knowledge economy.

Talent management in the era of digital transformation and the development of artificial intelligence is becoming particularly relevant, as gifted individuals are becoming a key resource for the innovative development of organizations and competitiveness in the global knowledge economy.

The study shows that digital technologies and AI enable:

- effectively identify talents and assess the potential of gifted individuals;
- to form personalized training and development programs;
- predict career growth and increase the effectiveness of management decisions;
- integrate interdisciplinary approaches for comprehensive talent development.

At the same time, the implementation of AI in talent management is accompanied by challenges, including ethical and legal issues, the risk of algorithmic bias, the need to develop digital competencies of managers, and maintaining an individual approach.

The development prospects of this area lie in balancing technological capabilities and the human factor, creating innovative talent development strategies, and forming effective talent management models using AI and digital technologies.

Therefore, digital transformation and artificial intelligence open new horizons for talent management, providing the strategic potential of organizations and contributing to the development of human capital in the modern world.

LIST OF SOURCES USED:

1. Мацука В. М. Можливості штучного інтелекту в освіті. Березневий науковий дискурс 2024 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України». Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції для освітян (м. Київ, 29 березня 2024 року). Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2024. с. 68-70. URL: https://doi.org/10.54929/conf_ped_03_2024
2. Мацука В. М. Сучасні напрями розвитку політики штучного інтелекту в ЄС. Стратегії та політики ЄС: інституційна структура та механізми реалізації: матеріали I науково-практичної конференції (21-22 березня 2024 року). Кривий Ріг: Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2024. С. 32-35. URL: elibrary.donnuet.edu.ua/2882/1/Конференція_2024_01.05.pdf
3. Alarfaj A. Enhancing teachers' digital competence through fourth industrial revolution applications. SpringerLink. 2025. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s43621-025-00946-y>
4. Arora R. A Review on Generative AI Powered Talent Management. ScienceDirect. 2025. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877050925009913>
5. Maghsoudi M., Kamrani Shahri M., Agha Mohammad Ali Kermani M., Khanizad R. Mapping the Landscape of AI-Driven Human Resource Management: A Social Network Analysis of Research Collaboration. M. Maghsoudi et al. arXiv. 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2308.09798>
6. Mahroof J. Talent management during digital transformation: Role of transformational leadership. ScienceDirect. 2025. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160791X2500154X>
7. McCarthy A.M. Digital transformation in education: Critical components for success. ScienceDirect. 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291123000840>
8. Qin C., Zhang L., Cheng Y.A. Comprehensive Survey of Artificial Intelligence Techniques for Talent Analytics. arXiv. 2023. URL: <https://arxiv.org/abs/2307.03195>
9. Rožman M. Integrating artificial intelligence into a talent management model. PMC, 2022. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9732559/>
10. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. New York: Crown Business. 2017. URL: <https://www.weforum.org/focus/the-fourth-industrial-revolution>
11. Sekaki Y., Khazzar A., Ziane H. Artificial Intelligence in Management Studies (2021-2025): A Bibliometric Mapping of Themes, Trends, and Global Contributions. arXiv, 2025. URL: <https://arxiv.org/abs/2508.21092>
12. Tamim F.J. How Gifted Students Harness AI: Opportunities, Challenges, and Future Prospects. ERIC. 2025. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1465912.pdf>

Мельник Є. О.,
вчитель мистецтва КЗ «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області,
ev.melnik@ukr.net

АРТТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ В РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розглядаються можливості застосування арттерапевтичних методів для розвитку емоційного інтелекту обдарованих підлітків. Обґрунтовано актуальність проблеми в умовах воєнного стану, коли діти з високим рівнем інтелектуальних здібностей часто стикаються з емоційною вразливістю, тривожністю та труднощами у соціальній адаптації. Визначено основні форми арттерапевтичної діяльності, спрямовані на формування емоційної рефлексії, саморегуляції та емпатії. Підкреслено роль арттерапії у створенні безпечного середовища для самовираження й розвитку внутрішньої стійкості.

Ключові слова: арттерапія, емоційний інтелект, обдаровані підлітки, психоемоційна підтримка, творчий розвиток.

Keywords: art therapy, emotional intelligence, gifted adolescents, psycho-emotional support, creative development.

Проблема розвитку емоційного інтелекту в обдарованих підлітків набуває особливого значення в сучасних умовах, коли діти перебувають під впливом стресових факторів, спричинених воєнними подіями, соціальною нестабільністю та інформаційним перевантаженням. Обдаровані підлітки відзначаються високою когнітивною активністю, але часто мають підвищену емоційну чутливість, схильність до самокритики та перфекціонізму, що ускладнює їх соціальну адаптацію.

Розвиток емоційного інтелекту (здатності розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції і почуття інших людей) є важливою умовою гармонійного розвитку особистості. Одним із ефективних засобів формування цієї здатності виступає арттерапія – використання мистецтва як інструменту психологічного самопізнання та емоційного вираження. Як зазначає І. Орленко, арттерапевтичні методики є ефективним засобом зниження тривожності та формування позитивного емоційного стану підлітків, особливо в умовах соціальної нестабільності [1, с. 47].

Арттерапія об'єднує різні форми творчої діяльності - малювання, ліплення, музичну імпровізацію, казкотерапію, театралізацію – з метою вираження й опрацювання емоційних переживань. На відміну від традиційних психокорекційних методів, арттерапія не потребує вербалізації емоцій, що

робить її особливо корисною для підлітків, які не завжди можуть словами передати свої почуття.

Згідно з дослідженням Т. Голинської, під час творчого процесу активізується механізм «внутрішнього діалогу», коли дитина через символічні образи виражає свої емоції та конфлікти [2, с. 32]. Саме у процесі творчості відбувається інтеграція когнітивного та емоційного досвіду – важливий чинник розвитку емоційного інтелекту.

Для обдарованих підлітків арттерапія є ще й засобом самоідентифікації. Висока чутливість і схильність до глибоких роздумів можуть призводити до емоційного виснаження або ізоляції від однолітків. Творчий процес дозволяє таким дітям «заземлитися», гармонізувати власні переживання, знайти внутрішній баланс між мисленням і почуттями.

Л. Саракун підкреслює, що у роботі з обдарованими дітьми арттерапія допомагає подолати страх помилки, невпевненість та соціальну тривогу, створюючи простір без оцінювання і тиску результату [3, с. 89]. Завдяки цьому зростає рівень самоприйняття й емоційної відкритості.

Практичні арттерапевтичні методики:

1. Ізотерапія найчастіше застосовується для роботи з підлітками, адже малювання дозволяє візуалізувати внутрішній стан без слів. Наприклад, вправа *«Мій настрій сьогодні»* допомагає учням усвідомити й обговорити свої почуття. Дослідники зазначають, що використання кольору і форми допомагає знизити рівень емоційного напруження, а колективне обговорення малюнків розвиває емпатію та здатність розуміти емоції інших [2, с. 54].

2. Музикотерапія стимулює як когнітивні, так і емоційні процеси, впливаючи на підкіркові структури мозку. У роботі з обдарованими підлітками ефективними є вправи на імпровізацію: створення коротких мелодій, що передають емоційний стан, або обговорення музичних фрагментів, які викликають певні почуття.

3. Казкотерапія як метафора внутрішнього досвіду допомагає дитині усвідомити власні страхи та бажання. Підлітки можуть створювати власні історії, де персонажі долають труднощі – це сприяє розвитку рефлексії та внутрішньої сили.

4. Колаж-терапія. Поєднання зображень, кольорів і символів у колажі сприяє відновленню відчуття цілісності. Обдаровані діти часто схильні до розщеплення між раціональним і емоційним, тому ця техніка допомагає «зібрати» себе у єдине ціле.

У контексті воєнного стану особливого значення набувають групові арттерапевтичні заняття, які створюють атмосферу довіри, взаєморозуміння й

підтримки. Підлітки мають можливість не лише висловлювати власні переживання, а й бачити, що інші мають схожі емоції, що зменшує відчуття ізоляції.

Такі заняття сприяють формуванню емпатійності, співпереживання, уміння слухати і розуміти інших. Під керівництвом педагога чи психолога підлітки створюють спільні творчі проєкти – панно, плакати, композиції. Це позитивно впливає на розвиток емоційного інтелекту, особливо у сфері соціальної взаємодії.

Успішне впровадження арттерапевтичних методик в освітньому середовищі потребує спеціальної підготовки педагогів. Вони мають не лише володіти техніками арттерапії, а й розуміти психологічні особливості обдарованих учнів. Педагог виступає не суддею, а фасилітатором творчого процесу, забезпечує безпечний простір і підтримує самовираження без критики.

Як зазначають українські фахівці, важливо інтегрувати арттерапевтичні елементи у позаурочну діяльність, виховні години, гуртки та медіапроєкти. Це дозволяє підтримувати емоційне здоров'я учнів системно, а не епізодично [1, с. 49].

Арттерапевтичні методи є дієвим інструментом розвитку емоційного інтелекту обдарованих підлітків. Вони забезпечують можливість емоційного самовираження, сприяють розвитку емпатії, рефлексії, саморегуляції та підвищують психологічну стійкість у складних соціальних умовах. У контексті воєнного стану арттерапія набуває додаткової ваги як засіб емоційної підтримки, стабілізації та гармонізації внутрішнього світу дітей. Її інтеграція в освітній процес має бути одним із напрямів психолого-педагогічної роботи з обдарованими учнями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орленко І. М. Використання арттерапії в корекції страхів підлітків в умовах воєнного стану в Україні // Психологічний часопис: науково-практичний журнал. - 2023. - № 3 (16). - с. 45–52.
2. Голинська Т. М. Арттерапевтичні впливи на особистість: навчально-методичний посібник. - Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. с.118
3. Саракун Л. П. Арттерапія як творчий метод у роботі з обдарованими дітьми // Психологічні студії університету Грінченка. - 2024. – Т. 4, № 2. - с. 87-93.

Мельник М. О.,
науковий співробітник
лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
e-mail: miroslavamel@gmail.com

СУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано поняття суб'єктності як особистісного ресурсу реалізації потенціалу обдарованості. З'ясовано, що суб'єктність, як нове системне утворення, виникає на певному рівні розвитку особистості та є потужним фактором саморозвитку, саморегуляції, самодетермінації. Виокремлено обмежувальні переконання як гальмівний фактор прояву суб'єктних властивостей. Запропоновано алгоритм роботи з обмежувальними переконаннями для активації суб'єктних властивостей особистості.

Ключові слова: суб'єктність, обдарованість, особистісні ресурси, обмежувальні переконання, саморозвиток, саморегуляція, самодетермінація.

Abstract. The article analyzes the concept of personal subjectivity as a psychological resource for the realization of an individual's giftedness potential. It has been established that personal subjectivity, understood as an emergent systemic construct, develops at a certain stage of personality maturation and functions as a critical psychological resource for self-development, self-regulation, and self-determination. Limiting beliefs are identified as a psychological barrier that inhibits the expression of subjectivity-related traits. The article proposes a structured algorithm for addressing these beliefs with the aim of activating and enhancing the individual's subjective agency.

Keywords: subjectivity, giftedness, personal resources, limiting beliefs, self-development, self-regulation, self-determination.

У сучасних психологічних дослідженнях обдарованість розглядається як динамічний, поліструктурний феномен, що включає як інтелектуальні, так і особистісні компоненти. Водночас, наявність потенціалу обдарованості не є гарантією його реалізації та високого рівня досягнень, що актуалізує проблему дослідження внутрішніх психологічних ресурсів, які блокують або стимулюють його розкриття.

Однією з головних умов становлення обдарованої особистості та реалізації потенціалу обдарованості є актуалізація суб'єктних властивостей індивіда, зокрема, таких, як ініціативність, самостійність, відповідальність, здатність до автономного ухвалення рішень, саморефлексії тощо, які забезпечують активну, автономну позицію особистості,

Суб'єктність, як нове системне утворення, одна з провідних властивостей особистості, передбачає здатність брати на себе відповідальність за власне життя, вчинки, реакції, тобто бути суб'єктом як навчальної діяльності, так і власного розвитку в цілому. Виникає вона на певному рівні розвитку особистості

та є потужним фактором саморозвитку, саморегуляції, самодетермінації. Індивід не народжується, а стає суб'єктом у процесі спілкування, діяльності та інших видів своєї активності через подолання об'єктності та тотальної залежності від зовнішніх умов. Суб'єктна позиція сприяє формуванню відповідального ставлення до власного розвитку, вибору сфер самореалізації. дозволяє обдарованій особистості уникати зовнішньої мотиваційної залежності, протистояти тиску очікувань і формувати внутрішню автономію. В основі актуалізації суб'єктних потенцій лежить власна активність особистості.

Проведене лабораторією психології обдарованості Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України дослідження рівня суб'єктної активності та визначення типу суб'єкт-об'єктних орієнтацій за допомогою методики «Опитувальник життєвих орієнтацій» О. Ю. Коржової підтвердило гіпотезу про домінування високого рівня розвитку суб'єктності в старшокласників із ознаками інтелектуальної обдарованості. За результатами аналізу даних емпіричного дослідження 45 (41,3%) опитаних ліцеїстів – представники чистих типів суб'єктної орієнтації, з яких 38 (34,9%) – «Перетворювачі життєвої ситуації», 7 (6,4%) – «Гармонізатори життєвої ситуації». 11 досліджуваних (10,1%) – представники чистих типів об'єктної орієнтації, серед яких 9 учнів (8,3%) – «Користувачі життєвої ситуації», і 2 учні (1,8%) – «Споживачі життєвої ситуації». 63 ліцеїсти, що склали 48,6% загального обсягу вибірки, належать до змішаного типу суб'єкт-об'єктних орієнтацій. Кореляційний аналіз зв'язку шкал Опитувальника життєвих орієнтацій О. Ю. Коржової з параметрами самоактуалізації виявив статистично достовірний коефіцієнт кореляції між загальними показниками рівня самоактуалізації та суб'єкт-об'єктних орієнтацій ($r=0,351^{**}$), що свідчить про тісний взаємозв'язок між прагненням до актуалізації особистісного потенціалу та ступенем суб'єктної включеності в життєві ситуації [2].

Серед основних перешкод для розвитку суб'єктності обдарованої особистості, що можуть спровокувати втрату внутрішньої мотивації, зниження самооцінки та навіть відмову від реалізації власного потенціалу, можна виокремити:

- авторитарні методи виховання;
- надмірну опіку з боку дорослих;
- стандартизовану освітню систему, що не враховує індивідуальні особливості учнів;
- знецінення досягнень або навішування «ярликів» («вундеркінд», «геній» тощо), що формує залежність від оцінки ззовні.

Ключове місце серед гальмівних факторів, які блокують прояв суб'єктних властивостей, посідають, так звані, базові обмежувальні переконання (self-limiting beliefs) [1].

Базові переконання – це провідні, найбільш узагальнені уявлення людини про себе, навколишній світ та себе в цьому світі, які формуються, як правило, на

ранніх етапах онтогенезу в процесі міжособистісної взаємодії з найближчим оточенням. По суті, базові переконання – це певний набір правил, за якими людина живе та вибудовує свої стосунки з навколишнім світом. Такі переконання можуть мати як стимулювальний, так і гальмівний характер впливу на процеси особистісного зростання та реалізацію потенціалу обдарованості. Якщо перші сприяють успішній самореалізації особистості у різних життєвих сферах, то інші – навпаки, заважають рухатися вперед, розвиватися, тому їх називають ще обмежувальними переконаннями.

Обмежувальні переконання – це сформовані протягом усього життя внутрішні негативні настановлення щодо себе, інших, світу в цілому, що блокують активність у певних сферах, гальмують процеси самоактуалізації, саморозвиток, заважають ефективно використовувати власні ресурси та можливості. З часом такі переконання перестають усвідомлюватися, проте утворюють своєрідну базову матрицю особистісних значень та смислів, яка записується на рівні підсвідомості, істотно впливаючи на характер реакцій людини, її дії, процес ухвалення рішень. Обмежувальні переконання виконують роль захисних механізмів, запобігаючи можливим фрустраціям, невдачам, розчаруванням, утримують людину в зоні комфорту.

Ці переконання часто супроводжуються такими словами, як ніколи, завжди, точно, неможливо, повинен тощо. Вони можуть проявлятися у таких висловлюваннях, як: «я невдаха», «я тупий», «я не здатен», «це не для мене», «я ніколи це не зрозумію», «я гірший за інших», «я не гідний», «я нічого не зможу досягти», «у мене нічого не вийде», «я ніколи не зможу це зробити» «я занадто старий/молодий» і таке інше.

Саме такі висловлювання створюють підґрунтя для запуску механізмів гальмування суб'єктності. Коли дитина вірить, що вона «не здатна» або «не має права», вона не проявляє ініціативу, не бере на себе проєкти чи завдання. Переконання «я не знаю», «це не для мене» призводять до пасивності, очікування зовнішніх інструкцій чи рішень, мотивують уникати ситуацій, де суб'єктність потрібна (наприклад, виступ, лідерство тощо). Переконання про неможливість змін пригнічує процеси саморефлексії, самовдосконалення.

З метою активації суб'єктних властивостей особистості ми пропонуємо алгоритм роботи з обмежувальними переконаннями, що складається з 5-ти кроків:

1. Виявлення, ідентифікація та усвідомлення обмежувальних переконань.

На цьому етапі пропонується скласти перелік власних думок, які блокують активність.

Приклади запитань для саморефлексії:

- Чи знайома Вам ситуація, коли Ви хотіли б чогось досягти, але навіть не намагаєтесь спробувати, не докладаете жодних зусиль задля реалізації власних мрій, бажань?

- Чому Ви не дієте?
- Які думки Вас зупиняють?
- Чиї це думки: Ваші, батьків, учителів, суспільства?
- В яких ситуаціях Ви відчуваєте, що "не можу" або "не вартий"?

2. Наступний крок – усвідомлення факту, що переконання, яке блокує Вашу активність та заважає Вам розвиватись, існує лише у Вашій уяві, проте має реальний негативний вплив на перебіг подій Вашого життя, а тому – потребує коригування.

3. Рефлексивний аналіз обмежувальних переконань, пошук першоджерела.

Приклади запитань для саморефлексії;

Чому я так думаю?

- Хто мені це сказав?
- Чи це завжди правда?
- Чи є факти, що підтверджують моє переконання?
- Чи є приклади, що це не так?
- Чи завжди я так думав?
- Коли і в якій ситуації з'явилося це переконання?
- Чи допомагає це переконання мені досягати мої цілі?
- Що я втрачаю, вірячи в це?

Такі питання дозволяють ширше подивитися на проблему, поставити під сумнів обґрунтованість власних переконань, усвідомити їх негативний вплив, та створюють підґрунтя для зміни свого ставлення на більш конструктивне.

На цьому етапі надзвичайно важливо зрозуміти витoki, корінь, першоджерело проблеми.

4. Формулювання нового переконання. Візьміть своє обмежувальне переконання та спробуйте переформулювати його на конструктивне, підтримуюче, ресурсне переконання.

Наприклад:

- Було: "Я не зможу впоратися з новим завданням"
- Стає: "Я можу навчитися всього необхідного, крок за кроком"

5. Застосуйте нове переконання на практиці.

Відстежуйте свої думки та, в разі появи обмежувальних переконань, замінюйте їх на конструктивні формулювання до тих пір доки обмежувальні переконання перестануть з'являтися. Одним з ефективних методів привчати себе до нових переконань є візуалізація результатів, яких ви прагнете досягти, створюючи у власній уяві бажану реальність.

Тож, підсумовуючи, можна сказати, суб'єктність як особистісний ресурс реалізації потенціалу обдарованості є потужним фактором саморозвитку, саморегуляції, самодетермінації обдарованої особистості. Ефективним методом

посилення проявів суб'єктності та особистісного зростання є **виявлення та трансформація обмежувальних переконань**, які спотворюють бачення особистістю власних можливостей, пригнічують ініціативу, знижують автономність, обмежують відповідальність та саморефлексію. Формування та підтримку суб'єктних властивостей можна розглядати як один із стратегічних напрямків психологічної підтримки обдарованої молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мельник М. О. Психологічні особливості ціннісної підтримки розвитку інтелектуально обдарованої особистості на етапі ранньої юності: технологія розвитку суб'єктності. Ціннісна підтримка розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі. Психологічна технологія: практичний посібник / за ред. О. Л. Музики. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. Розд. VI. С. 148-164. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737267/1/ПОСІБНИК.pdf>
2. Мельник М. О. Суб'єктність як особистісний ресурс реалізації потенціалу обдарованості на етапі ранньої юності. Психологія: від теорії до практики: Інноваційні технології в роботі практичного психолога (матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 31 травня 2022 року, м. Суми) / за заг. ред. А. В. Вознюк, О. Ю. Василега. [у 2-х ч.]. Ч. 1. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2022. С. 111-114 URL: <https://drive.google.com/file/d/1rMPapLYKUxI4vNlgdiqIxBmoLkooSPEk/view>

Мельник Н. Б.,

*директор КЗ «Вінницький обласний молодіжний центр «Квадрат»,
melnikNadiya@i.ua*

ІНТЕГРАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

*«Майбутнє належить тим,
хто зуміє поєднати інтелект людини
й інтелект машини.»*

Ілон МАСК

Анотація: у статті розглянуто можливості використання технологій штучного інтелекту (ШІ) у процесі психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді. Проаналізовано сучасні тенденції цифровізації освіти, визначено потенціал ШІ у діагностиці, розвитку та психологічному супроводі обдарованих учнів. Обґрунтовано умови ефективної інтеграції ШІ в освітній процес, описано етичні та гуманістичні аспекти його застосування.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, психолого-педагогічна підтримка, цифрова освіта, персоналізація навчання, психологічна допомога.

Abstract: the article explores the possibilities of using artificial intelligence (AI) technologies in the process of psychological and pedagogical support for gifted youth. Current trends in the digitalization of education are analyzed, and the potential of AI

in the diagnosis, development, and psychological support of gifted students is identified. The conditions for the effective integration of AI into the educational process are substantiated, and the ethical and humanistic aspects of its application are described.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, psychological and pedagogical support, digital education, personalized learning, psychological assistance.

Штучний інтелект (ШІ) – це галузь науки й технологій, що створює системи, здатні виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Штучний інтелект – це здатність комп'ютерної системи або програми моделювати процеси мислення, навчання, сприйняття, аналізу та прийняття рішень, властиві людині (Національна академія наук України, 2023).

Штучний інтелект (ШІ) стає важливою складовою освітнього й наукового середовища ХХІ століття. Його потенціал для аналізу великих даних, автоматизованого навчання, створення адаптивних систем і когнітивного моделювання відкриває нові можливості для дослідження феномену обдарованості – складного багатовимірного явища, яке охоплює інтелектуальні, творчі, емоційні та соціальні компоненти. [6]

Сучасні трансформації освіти, викликані цифровізацією та глобальними кризами, зумовлюють потребу у впровадженні нових технологій, здатних підвищити ефективність підтримки обдарованої молоді. Штучний інтелект (ШІ) сьогодні виступає не лише інструментом автоматизації, а й потужним засобом персоналізації навчання, психологічного супроводу та розвитку творчого потенціалу. Інтеграція ШІ в психолого-педагогічну систему підтримки відкриває нові можливості для діагностики, адаптації освітнього процесу, моніторингу емоційного стану й розвитку когнітивних здібностей, що робить тему дослідження надзвичайно актуальною. [8]

В умовах війни й швидких технологічних змін ШІ може стати не лише інструментом навчання, а й засобом психологічної підтримки, допомагаючи обдарованій молоді зберігати мотивацію, безпечний контакт і середовище для розвитку в подальшому. [3]

Сучасна система освіти перебуває на етапі глибокої цифрової трансформації, у межах якої технології штучного інтелекту (ШІ) набувають дедалі більшого значення. Вони стають не лише технічним інструментом оптимізації навчального процесу, а й ефективним засобом індивідуалізації, моніторингу та психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді. Інтеграція ШІ у сферу освіти відкриває нові можливості для виявлення потенціалу учнів, розвитку їхньої креативності, емоційного інтелекту та саморегуляції. [9]

Одним із ключових напрямів використання ШІ є діагностика обдарованості та емоційного стану. За допомогою інтелектуальних алгоритмів можливо

аналізувати результати навчання, поведінкові патерни, когнітивні стилі, що дозволяє педагогам і психологам формувати персоналізовані траєкторії розвитку. Такі системи, як адаптивні платформи навчання, чат-боти психологічної підтримки, цифрові портфоліо обдарованості, забезпечують комплексний підхід до супроводу дитини. [7]

Важливою складовою є психологічний аспект застосування ІІІ. Використання штучного інтелекту у сфері ментального здоров'я обдарованих дітей і підлітків може допомогти в ранньому виявленні ознак перевтоми, емоційного вигорання чи тривожності. Наприклад, системи аналізу мовлення або письма здатні розпізнавати зміни у тональності, частоті звернень чи рівні стресу, що дозволяє фахівцям своєчасно реагувати на потреби учня. Водночас технології не можуть повністю замінити живе спілкування з психологом, а лише слугують додатковим аналітичним ресурсом. [1]

З педагогічної точки зору, ІІІ сприяє персоналізації навчання. Адаптивні освітні системи, побудовані на принципах машинного навчання, дозволяють підлаштовувати зміст, темп і форму подачі матеріалу відповідно до рівня підготовки, інтересів і когнітивних особливостей обдарованого учня. Це підвищує мотивацію, формує автономність мислення та навички самонавчання – ключові компоненти майбутньої професійної успішності. [11]

Особливу увагу слід приділити етичним та гуманістичним аспектам використання штучного інтелекту. Робота з даними учнів вимагає забезпечення конфіденційності, добровільності участі та прозорості алгоритмів. Важливо, щоб технології не знеособлювали дитину, а навпаки – підсилювали індивідуальний підхід. Педагог має залишатися центральною фігурою освітнього процесу, а ІІІ – інструментом підтримки його діяльності. [9]

Інтеграція технологій штучного інтелекту в психолого-педагогічну систему підтримки обдарованої молоді передбачає створення міждисциплінарних команд, до складу яких входять педагоги, психологи, ІТ-фахівці, нейропсихологи. Така співпраця дозволяє поєднати гуманітарні та технологічні підходи, забезпечуючи всебічний розвиток особистості обдарованої молоді в цифрову епоху. [4]

Таким чином, штучний інтелект може стати важливим ресурсом для модернізації освітнього простору та розширення можливостей психолого-педагогічного супроводу. Головне завдання сучасної освіти – навчитися гармонійно поєднувати технологічні інновації з гуманістичними цінностями, щоб розвиток обдарованої особистості відбувався у безпечному, підтримувальному та творчому середовищі.

Інтеграція технологій штучного інтелекту у систему психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді сприятиме підвищенню ефективності розвитку її

інтелектуального потенціалу, креативності та емоційної стійкості за умови поєднання технологічних можливостей ШІ з гуманістичними принципами освіти. (таб. 1)

Таблиця 1.
Інтеграція технологій штучного інтелекту
в систему психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді

Напрямок підтримки	Інструменти та технології ШІ	Форми реалізації	Очікувані результати
Діагностика обдарованості	Системи машинного навчання для аналізу освітніх даних; нейромережеві тести когнітивного стилю; інтелектуальні профайлінгові платформи	Комп'ютерна діагностика здібностей, онлайн-тести, динамічний моніторинг прогресу	Раннє виявлення обдарованих учнів, індивідуальні карти розвитку
Психологічна підтримка	Чат-боти для емоційної допомоги; програми розпізнавання настрою за текстом/мовленням; ШІ-аналітика стресових факторів	Онлайн-консультації, цифрові щоденники емоцій, автоматизовані рекомендації для психолога	Зниження рівня тривожності, підвищення саморегуляції, своєчасне реагування на емоційні труднощі
Освітній розвиток	Адаптивні навчальні платформи, генеративні системи навчального контенту (ChatGPT, Khanmigo, Scribe AI тощо)	Індивідуальні навчальні траєкторії, персоналізовані завдання, інтерактивні симуляції	Зростання навчальної мотивації, формування автономності, розвиток критичного мислення
Соціальна підтримка	Інтелектуальні мережеві спільноти, системи рекомендацій для менторства, аналітика соціальної взаємодії	Онлайн-групи підтримки, проєкти спільного навчання, цифрові клуби обдарованих	Формування відчуття приналежності, розвиток комунікаційних навичок, соціальна резильєнтність
Професійна орієнтація	Платформи кар'єрного консультування на основі ШІ, аналіз компетентностей і схильностей	Профорієнтаційні тести, рекомендації щодо освітніх маршрутів, моделювання професійних сценаріїв	Усвідомлений вибір професії, поєднання інтересів і здібностей, підвищення мотивації до саморозвитку

Потенціал штучного інтелекту в дослідженні обдарованості.

Вивчення обдарованості традиційно базується на тестах, спостереженні, експертних оцінках, анкетуванні. Використання ШІ дозволяє:

- аналізувати великі обсяги даних про навчальні результати, поведінку, когнітивні стилі;
- виявляти приховані патерни (унікальні та стабільні поєднання різних видів здібностей, які притаманні певній особі) здібностей за допомогою машинного навчання;
- моделювати індивідуальні профілі обдарованості, що включають інтелектуальні, творчі, емоційні й мотиваційні параметри;
- передбачати динаміку розвитку здібностей і пропонувати відповідні траєкторії підтримки.

Прикладом таких систем є AI-платформи для психодіагностики (наприклад, автоматизований аналіз поведінки учня у навчальному середовищі, оцінка когнітивної гнучкості, мовленнєвої креативності тощо).

Використання ШІ в розвитку обдарованої особистості.

ШІ відкриває нові підходи до персоналізованого навчання, де кожен здобувач освіти отримує індивідуальний освітній маршрут залежно від рівня складності завдань, стилю мислення, темпу роботи й інтересів.

Основні можливості:

- адаптивні платформи навчання (наприклад, Khanmigo, Squirrel AI, Coursera Coach), які підлаштовуються під рівень знань і стиль мислення молоді;
- інтелектуальні тьютори – віртуальні асистенти, що дають зворотний зв'язок, допомагають ставити цілі, пропонують додаткові завдання;
- системи творчого розвитку – генератори ідей, інструменти для написання музики, програмування, дизайну, що стимулюють креативність обдарованої молоді. [5]

Дані технології можуть бути особливо корисними в умовах дистанційного чи змішаного навчання, коли обдарована молодь потребує стимулюючого середовища для реалізації потенціалу.

ШІ як інструмент соціально-психологічної підтримки.

ШІ може підтримувати не лише когнітивний, а й емоційний розвиток.

Існують програми, що аналізують настрій, рівень стресу, мовні патерни й пропонують релаксаційні або мотиваційні техніки.

Серед перспективних напрямів:

- AI-чатботи підтримки для здобувачів освіти, які перебувають у стресі або ізольовані (наприклад, внутрішньо переміщені особи);
- системи моніторингу психологічного стану молоді (на основі аналізу текстів, реакцій, швидкості виконання завдань);

- віртуальні групи розвитку – онлайн-спільноти для обдарованих осіб, які працюють під кураторством педагогів і за допомогою ІІІ-інструментів. [12]

Такі рішення не замінюють людину, але можуть стати додатковим ресурсом підтримки, особливо коли доступ до психологічної допомоги обмежений.

Етичні та методологічні виклики.

Попри очевидні переваги, інтеграція ІІІ (таб.2) у сферу підтримки обдарованих осіб пов'язана з низкою ризиків:

- конфіденційність даних – захист персональної інформації здобувачів освіти;
- необхідність людського контролю над алгоритмами діагностики й рекомендацій;
- ризик “алгоритмічного ярлика” – автоматичне віднесення дитини до певної категорії без урахування контексту;
- етичні межі взаємодії людини та штучного інтелекту, особливо в емоційно-чутливих сферах.

Тому впровадження ІІІ потребує науково обґрунтованих стандартів і педагогічного супроводу, які гарантують гуманістичну орієнтацію технологій.

Перспективи розвитку.

У найближчі роки можна прогнозувати такі тенденції:

- створення національних цифрових платформ підтримки обдарованої молоді з використанням ІІІ-аналітики;
- розвиток віртуальних лабораторій і менторських мереж, що дозволять обдарованим учням працювати з науковцями по всьому світу;
- впровадження AI-моделей раннього виявлення обдарованості на основі поведінкових і навчальних даних;
- зростання ролі AI-асистентів психолога й педагога у діагностиці, корекції, плануванні підтримки. [10]

Таблиця 2.

«Інтеграція ІІІ у допомогу обдарованій молоді»

Напрямок застосування	Переваги / можливості для обдарованої молоді	Ризики / обмеження
Діагностика здібностей	точне виявлення сильних сторін; швидкий аналіз великих даних; можливість раннього виявлення потенціалу	потреба в якісних даних; загроза алгоритмічних упереджень; можлива надмірна залежність від автоматичних оцінок
Персоналізоване навчання	адаптація темпу, складності; індивідуальні навчальні траєкторії; мотиваційні стимули	вартість платформи; потреба в педагогічному супроводі; можливі технічні бар'єри або нерівний доступ

Напрямок застосування	Переваги / можливості для обдарованої молоді	Ризики / обмеження
Моніторинг емоційного/психологічного стану	своєчасне виявлення стресу/виснаження; підтримка психічного здоров'я; інструменти саморефлексії	ризик порушення приватності; етичні питання; технологічні обмеження (наприклад, точність аналізу емоцій)
Розвиток креативності	генеративні інструменти для творчості; стимул експериментів; міждисциплінарні проекти	можливість шаблонності; відсутність нюансів людського художнього судження; залежність від уже існуючих даних / стилів

Сучасні інтелектуальні системи здатні аналізувати великі обсяги даних про успішність, когнітивні стилі, поведінкові реакції, темпи засвоєння матеріалу тощо. На основі алгоритмів машинного навчання формується індивідуальний профіль здібностей, який дає змогу педагогам точніше визначати напрями розвитку кожного здобувача освіти. ШІ – це сучасний, міждисциплінарний і науково перспективний напрям.[2]

Отже, штучний інтелект відкриває принципово нові можливості для дослідження, розвитку та підтримки обдарованої особистості. Його використання дозволяє глибше розуміти структуру здібностей, створювати індивідуалізовані освітні маршрути та забезпечувати психологічну підтримку.

Разом із тим впровадження ШІ потребує суворого дотримання етичних норм, міждисциплінарного контролю й гуманістичної орієнтації. Майбутнє освіти та психології обдарованості полягає у синтезі технологій і людяності, де ШІ стає інструментом розширення можливостей, а не заміни педагога чи психолога.

Інтеграція технологій штучного інтелекту у систему психолого-педагогічної підтримки обдарованої молоді відкриває нові шляхи персоналізації навчання, розвитку творчості та психологічного супроводу. Використання ШІ дозволяє ефективніше виявляти потенціал обдарованої особистості, формувати адаптивне навчальне середовище й забезпечувати моніторинг емоційного стану. Ефективна інтеграція ШІ можлива лише за умови гуманістичного підходу, етичної відповідальності та професійної підготовки педагогів. Майбутнє освіти обдарованої молоді – у поєднанні технологічного прогресу та людяності, де ШІ є інструментом підтримки, а не заміною людського впливу.

«Ми створили інструмент, який може перевершити нас у багатьох інтелектуальних завданнях. Наш виклик – навчитися співпрацювати з ним, а не конкурувати.» зі слів *Джеффри Гінтон*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абілова, О. Штучний інтелект у формуванні цифрової грамотності та інформаційної безпеки здобувачів освіти / Абілова Орингул, Інна Степанівна Беркешук, Ван Цяньці // *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2023. – № 12. – С. 88–99.
2. Антонова О. До проблеми організації навчання обдарованих студентів. Педагогічний пошук молодих дослідників України: збірник студентських наукових праць. 2003. №176 С. 12–18.
3. Антонова О. Є. Умови розвитку обдарованої молоді у вищих навчальних закладах. Креативна педагогіка: наук. метод. зб. 2010. № 2. С. 24–30. Українські студії в європейському контексті. 2024. С. 34–41.
4. Антонова О. Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи. Нові технології навчання: наук.- метод. зб. 2012. № 73. С. 8–15.
5. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69(2). С. 70–74.
6. Дем'яненко, В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності / Віктор Дем'яненко // *Теорія і практика упр. соц. системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. – 2020. – № 4. – С. 93–100.
7. Мельник М. Ю., Бельська Н. А. Психологічна діагностика обдарованості учнів : методичні рекомендації / . – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 111–119.
8. Певень, К. О Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти / Катерина Олексіївна Певень, Наталія Анатоліївна Хміль, Наталія Віталіївна Макогончук // *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2023. – № 11. – С. 306–316.
9. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [Електронний ресурс] : розпорядж. Каб. Мін. України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р // *Законодавство України* / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – Київ, 2020. С. 34–39.
10. Рассел С., Норвіг П. Штучний інтелект. Сучасний підхід. Том 1. Рішення проблем: знання і міркування. Вільямс, 2021. С 654–659.
11. Чиж В., Гавриленко В. Ідентифікація обдарованих студентів при навчанні онлайн. Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти. 2022. № 1. С. 427–434.
12. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2019 р., м. Суми). 2019. С. 119–123.

Мельник С. О.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності С4 «Психологія»
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна,
e-mail: 8014961@stud.kai.edu.ua*

Ковальова А. П.,
*викладач кафедри авіаційної психології та управління людським фактором
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
м. Київ, Україна
e-mail: anastasiia.kovalova@npp.kai.edu.ua*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОБДАРОВАНИМ ДІТЯМ У ПЕРІОД ВІЙНИ: МІЖ ВРАЗЛИВІСТЮ ТА СТІЙКІСТЮ

У статті розглядаються особливості надання психологічної допомоги обдарованим дітям в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні труднощі, які виникають у процесі розвитку та соціалізації аналізованої категорії дітей під впливом воєнних подій. Визначено напрями психологічної підтримки, що сприяють збереженню емоційного благополуччя, розвитку креативного потенціалу та формуванню стресостійкості дітей з обдарованістю.

Ключові слова: обдарованість, психологічна допомога, діти, війна, емоційна підтримка, стресостійкість.

The article examines the specific features of providing psychological assistance to gifted children under martial law conditions. The main difficulties arising in the process of development and socialization of analyzed category of children under the influence of war are analyzed. The directions of psychological support that contribute to the preservation of emotional well-being, the development of creative potential, and the formation of stress resilience in gifted children are identified.

Keywords: giftedness, psychological assistance, children, war, emotional support, stress resilience.

Актуальність дослідження. Проблема психологічної допомоги дітям, зокрема обдарованим, у період воєнних дій є однією з найактуальніших у сучасному світі. Збройні конфлікти призводять до серйозних психоемоційних наслідків, які впливають на формування особистості, когнітивний розвиток та емоційну стабільність дітей. У таких умовах зростає потреба у створенні системи психологічної підтримки, здатної забезпечити дитині відчуття безпеки, стабільності та довіри до світу.

Досвід різних країн, які переживали воєнні дії – Сирії, Ізраїлю, Палестини, Судану, а нині й України – засвідчує, що діти є однією з найвразливіших категорій населення. Обдаровані діти, попри свої інтелектуальні чи творчі переваги, часто мають підвищену емоційну чутливість, емпатичність, глибоке

сприйняття подій і схильність до тривожних реакцій. У контексті війни їхня вразливість може проявлятися у вигляді емоційного виснаження, втрати інтересу до навчання, соціальної ізоляції та зниження самооцінки.

Сучасні дослідження UNICEF та Всесвітньої організації охорони здоров'я підкреслюють, що навіть короткочасне перебування дитини у стресових умовах бойових дій має тривалі психологічні наслідки. Водночас, обдаровані діти можуть проявляти підвищену рефлексивність і схильність до філософського осмислення подій, що вимагає від психологів спеціальних підходів у роботі з ними.

Саме від здатності суспільства підтримати обдаровану молодь, залежить майбутній інтелектуальний потенціал держави. Саме тому дослідження особливостей психологічної допомоги обдарованим дітям у період війни, є важливим не лише для українського, а й для світового психологічного простору, адже воно сприяє формуванню універсальних підходів до підтримки дітей у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку та підтримки обдарованих дітей є предметом дослідження багатьох науковців. Психологічні аспекти обдарованості розкрито у працях В. Моляко, О. Бондаренка, С. Максименка, які наголошують на комплексному характері цього феномена та важливості створення сприятливого середовища для його розвитку [1; 2]. Сучасні дослідження акцентують на емоційній вразливості обдарованих дітей, що зумовлює потребу у спеціальній психологічній підтримці [3].

У контексті воєнних конфліктів питання психологічної допомоги дітям набуває нових вимірів. За даними UNICEF (2023), понад 450 мільйонів дітей у світі проживають у зонах бойових дій, де вони щоденно стикаються зі страхом, втратами та нестачею базової безпеки [7]. В Україні актуальність цієї проблеми зросла після початку повномасштабної війни у 2022 році. У наукових працях наголошується на необхідності адаптації методів психологічної підтримки до умов постійної небезпеки, евакуації та змін соціального оточення [5; 6]. При цьому питання допомоги саме обдарованим дітям залишається недостатньо дослідженим, що визначає потребу в подальшому вивченні особливостей їх емоційного реагування та ефективних стратегій психологічної підтримки в кризових ситуаціях.

Метою статті є визначити особливості соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей в умовах воєнного стану.

Виклад основних положень. Українські дослідження свідчать, що в умовах війни у дітей спостерігаються ознаки емоційного виснаження, депресивні прояви, зниження мотивації до навчання та соціальної активності. Особливо це стосується обдарованих дітей, які, завдяки підвищеній рефлексивності, гостро

сприймають соціальну несправедливість та насильство [3]. В умовах війни діти стикаються з підвищеною тривожністю, страхом за власне життя та життя близьких, втратами та постійною невизначеністю. Це негативно впливає на навчання, творчий розвиток і соціалізацію обдарованих дітей [1; 2].

Обдаровані діти відрізняються підвищеною когнітивною активністю, високим рівнем самоорганізації, допитливістю та творчим потенціалом. Вони більш рефлексивні та чутливі до соціальних і моральних проблем, ніж їхні однолітки. У звичайних умовах ці особливості сприяють успішному навчанню та самореалізації. Проте в умовах воєнного стану або інших кризових ситуацій такі характеристики можуть стати джерелом підвищеної вразливості [1; 2].

Світовий досвід, зокрема в країнах, що переживали воєнні конфлікти (Ізраїль, Сирія, США), свідчить, що обдаровані діти, за умови належної соціально-психологічної підтримки, здатні не лише зберегти психоемоційне здоров'я, а й проявляти високу стресостійкість, творчі здібності та лідерські якості. Це підкреслює необхідність використання адаптованих методик і програм підтримки в українських реаліях [4]. Психологи відзначають, що у кризових умовах у обдарованих дітей частіше виникають наступні психологічні прояви:

- *По-перше*, обдаровані діти, завдяки високій чутливості та рефлексивності, гостро реагують на насильство, руйнування домівок та загрозу життю [5]. Це може проявлятися у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, порушеннях сну та проблемах з концентрацією уваги. Тривалість та інтенсивність таких переживань без належної підтримки може призвести до глибших психоемоційних розладів, що негативно впливають на здатність до соціальної адаптації.

- *По-друге*, втрата мотивації та зниження інтересу до навчання та творчості. Відсутність стабільності, зміни в освітньому процесі та постійний стрес впливають на прагнення реалізувати свої здібності [3].

- *По-третє*, схильність до надмірної самокритики та емоційного виснаження. Зауважимо, що діти з високим інтелектуальним потенціалом часто аналізують події надто глибоко, що підсилює відчуття безсилля. У цьому контексті, одним із ключових факторів є порушення навчального процесу. Так, закриття шкіл, евакуація учнів та перехід на дистанційне навчання створюють серйозні перешкоди для розвитку інтелектуального потенціалу обдарованих дітей, оскільки вони втрачають структуроване освітнє середовище, що підтримує регулярне засвоєння знань і формування навичок. Відсутність стимулів до навчання та обмежений доступ до гуртків, наукових проєктів і конкурсів знижує мотивацію дитини та впливає на формування її самооцінки [4].

- *По-четверте*, гостра реакція на соціальну несправедливість та насильство. Обдаровані діти здатні глибоко переживати моральні дилеми, що

виникають у суспільстві під час війни, і можуть проявляти емоційну дратівливість або соціальну ізоляцію.

- При цьому зауважимо, що саме соціальна ізоляція є ще одним важливим чинником, що ускладнює соціалізацію [1]. Діти, які опинилися в евакуації або в нових навчальних колективах, часто втрачають контакт із однолітками та друзями. Відсутність підтримки соціального оточення, де дитина могла б реалізувати свої здібності та отримати схвалення, спричиняє відчуття ізоляції і небажання проявляти свій потенціал. У таких умовах діти можуть відчувати себе соціально неприйнятими, що ще більше ускладнює їхню інтеграцію у нове середовище.

- *По-н'яте*, проблема втрати соціальної ролі як один із стрижневих чинників виникнення психологічних проблем в обдарованих дітей. Це зумовлено тим, що для обдарованих дітей навчальні досягнення та участь у творчих і наукових проєктах є джерелом самооцінки та соціальної значущості [2; 3]. У кризових умовах ці можливості обмежуються або відсутні, що знижує відчуття власної значущості і може спричиняти зниження мотивації до саморозвитку. Крім того, соціалізація обдарованих дітей ускладнюється через недостатню підтримку з боку освітніх та психологічних служб. В умовах воєнних дій часто відсутні спеціалізовані програми для дітей із високим рівнем обдарованості, обмежені ресурси для індивідуальної роботи та групових занять. Це підвищує ризик соціальної дезадаптації та психоемоційного вигорання.

Дослідження міжнародних психологів показують, що обдаровані діти у кризових умовах можуть демонструвати як високу стресостійкість, так і підвищену емоційну вразливість залежно від рівня підтримки з боку дорослих [7].

Відтак, аналіз психологічних особливостей обдарованих дітей у кризових умовах підкреслює необхідність цілеспрямованої соціально-психологічної підтримки, яка забезпечує:

- стабільний емоційний клімат у сім'ї та школі;
- можливість безпечного самовираження та творчої діяльності;
- розвиток адаптивних стратегій подолання стресу;
- збереження мотивації до навчання і самореалізації [3].

Міжнародний досвід підтверджує, що ефективними у кризових ситуаціях є комплексні програми, які поєднують індивідуальну підтримку психолога, групові творчі та навчальні проєкти, а також активну участь сім'ї. У таких умовах обдаровані діти зберігають соціальні контакти, розвивають когнітивний і творчий потенціал та формують внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій. Тому дуже важлива індивідуальна психологічна підтримка, саме індивідуальні консультації психолога дозволяють:

- 1) допомогти дитині усвідомити власні емоції та страхи;

- 2) навчити адаптивним способам регуляції стресу;
- 3) підвищити самооцінку та мотивацію до навчання і творчості.

У кризових умовах важливо проводити короткі сесії психологічного супроводу із використанням технік когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), таких як:

- вправи на виявлення і трансформацію негативних думок;
- планування маленьких досяжних цілей;
- навчання релаксації та усвідомленому диханню.

Для обдарованих дітей ефективними є творчі інтервенції, які дозволяють інтегрувати емоції у навчальний чи творчий процес, наприклад, написання коротких історій, створення малюнків або проєктів, що відображають їхні переживання [1; 2].

Також групові методи роботи:

- Творчі майстерні та клуби за інтересами – діти разом створюють проєкти, проводять дослідження, малюють, грають у театралізовані сцени;
- Групова арт-терапія – малювання, музика, драматизація, колективні ігри з елементами рольових практик;
- Волонтерські та соціальні проєкти – допомога в громадах або участь у благодійних заходах, що розвиває соціальну відповідальність і почуття значущості.
- Групова робота особливо важлива для дітей, які втратили контакт із однолітками через евакуацію або закриття навчальних закладів, оскільки відновлює комунікативні навички та підтримує психологічний баланс, підтримувати соціальні контакти; формувати навички співпраці, зменшувати почуття ізоляції та тривожності [3].

Творчі методи є ефективними для вираження емоцій і зниження тривожності. Вони включають: 1) малювання емоцій, колажі, скульптуру; 2) музичні заняття, спів, ритмічні вправи; 3) драматизацію і рольові ігри, що дозволяють програвати складні ситуації у безпечному середовищі. Вважаємо, що такі методи дозволяють дитині усвідомити власні переживання, навчитися їх регулювати та інтегрувати у творчий процес, що стимулює розвиток когнітивних і творчих здібностей.

В умовах війни важливо поєднувати навчання з психологічною підтримкою:

- розробка індивідуальних освітніх планів;
- використання дистанційних платформ для продовження навчання та розвитку здібностей (Coursera та edX);
- адаптація завдань з урахуванням емоційного стану дитини.

Це допомагає зберегти інтелектуальний потенціал і мотивацію до саморозвитку, навіть якщо дитина перебуває в евакуації чи під час дистанційного навчання [3; 6].

Батьки відіграють ключову роль у збереженні емоційного благополуччя дітей. Психологічна робота з родиною включає:

- навчання методам підтримки емоційного стану дитини;
- організацію стабільного режиму дня та безпечного простору вдома;
- консультування щодо конструктивної взаємодії з педагогами та психологами.

Сімейно-орієнтований підхід забезпечує постійний емоційний супровід, що значно підвищує ефективність усіх інших форм підтримки [7]. Досвід країн, що переживали конфлікти (Ізраїль, Сирія, США), показує, що поєднання індивідуальної роботи, групових практик, творчих методик і активного залучення батьків формує у дітей резильєнтність, адаптивність та внутрішні ресурси, необхідні для подолання кризових умов.

Висновки. У сучасних умовах воєнного стану проблема соціально-психологічної підтримки обдарованих дітей набуває особливої актуальності. Війна створює додаткові стресові фактори, що впливають на емоційну стабільність, самооцінку та соціальну адаптацію таких дітей. Обдарованість, яка в мирний час є ресурсом розвитку, у кризовій ситуації може стати чинником підвищеної вразливості через гіперчутливість, емпатійність і схильність до глибоких переживань.

Результати аналізу дозволяють зробити висновок, що ефективна психологічна допомога обдарованим дітям у період воєнних дій повинна ґрунтуватися на комплексному підході, який включає емоційну підтримку, розвиток навичок саморегуляції, формування стресостійкості, організацію творчої діяльності та соціальної взаємодії. Важливу роль у цьому процесі відіграють шкільні психологи, педагоги та батьки, які мають діяти спільно, створюючи безпечний і прийнятний для розвитку простір.

Психологічна підтримка обдарованих дітей під час війни повинна бути спрямована не лише на подолання наслідків стресу, але й на збереження внутрішнього потенціалу, стимулювання пізнавальної активності, почуття соціальної значущості та віри у власні сили. Саме інтеграція гуманістичного, ресурсного та позитивно-психологічного підходів дає змогу забезпечити розвиток і психологічне благополуччя обдарованої особистості навіть у кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грєса Н. В. Психологічна допомога дітям під час війни. *Особистість, Суспільство, Війна*. Харків, 2022. С. 37-39.
2. Методичні рекомендації щодо надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу. Фондація Олени Зелленської «Ти як?». 2024. URL: <https://howareu.com/static-objects/howareu/media/Posibnuki/10.05.pdf> (дата звернення: 12.10.2025).
3. Обдаровані діти – скарб нації: матеріали II Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 18–22 серпня 2021 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 574 с.

4. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
5. Психологічні та соціальні чинники адаптації обдарованої особистості в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів загальної середньої освіти: методичний посібник / К. А. Андросович, Г. В. Ільїна, Л. І. Ткаченко, І. О. Якимова. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 138 с.
6. Романюк О. І. Психологічні ресурси подолання стресу у дітей шкільного віку в умовах війни. *Психологія і суспільство*. 2023. Випуск 4. С. 98-106.
7. The State of the World's Children 2023: For Every Child, Every Right. New York: UNICEF, 2023. URL: <https://www.unicef.org/> (accessed on: 12.10.2025).

Миндреску М. М.,
соціальний педагог,
Боянський ліцей «Лідер» імені Іона Некулче,
mindreskum@gmail.com

ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ В ПЕРІОД ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розкрито сутність та напрями соціально-педагогічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану. Висвітлено основні теоретичні підходи до організації підтримки та розвитку потенціалу обдарованих дітей. Наведено практичні рекомендації та поради для соціальних педагогів, які можна застосовувати у школі або освітніх закладах. Ключові слова: обдарована особистість, соціальний педагог, воєнний стан, підтримка, адаптація, розвиток.

Annotation. The article reveals the essence and directions of socio-pedagogical support for gifted individuals in the conditions of martial law. The main theoretical approaches to organizing support and developing the potential of gifted children are highlighted. Practical recommendations and tips for social pedagogues applicable in schools or educational institutions are provided. Keywords: gifted personality, social pedagogue, martial law, support, adaptation, development.

Сучасні умови воєнного стану в Україні радикально змінили освітнє середовище, у якому функціонує система шкільної освіти. Обдаровані діти – це особливий контингент учнів, які потребують підвищеної уваги та підтримки. В умовах війни вони стикаються не лише з навчальними труднощами, але й із високим рівнем стресу, тривожності та соціальної дезорієнтації[1].

Соціальний педагог у цьому контексті виступає ключовою фігурою, яка забезпечує підтримку та сприяє розвитку потенціалу обдарованих дітей, формує адаптаційні механізми та допомагає зберегти мотивацію до навчання [2].

Актуальність роботи полягає у тому, що війна створює додаткові бар'єри для розвитку обдарованої молоді. Діти часто втрачають стабільність, коло спілкування та відчуття безпеки, що негативно впливає на їхній емоційний стан [3].

Соціально-педагогічна підтримка обдарованих учнів у воєнний час є складним, але ефективним процесом, що поєднує індивідуальний підхід, активну діяльність, координацію всіх учасників та створення підтримувального середовища. Використання сучасних платформ дозволяє забезпечити навчання та розвиток дітей у будь-яких умовах.

Обдаровані учні можуть проявляти високу чутливість, емоційну реактивність і навіть тривожність у поведінці, що потребує від соціального педагога спеціальних методик підтримки та розвитку. Важливо підкреслити, що соціальна підтримка повинна бути не лише теоретично обґрунтованою, а й практично застосованою. Наприклад, організація дистанційних творчих конкурсів, участь у волонтерських ініціативах та інтерактивних групових заняттях допомагає дітям відчувати себе значущими та зберегти мотивацію [4, 5].

Соціально-педагогічна підтримка обдарованої особистості у період воєнних викликів вимагає від педагога комплексного підходу, що поєднує теоретичні знання та практичну діяльність. У педагогічній теорії виокремлюють кілька основних підходів до соціально-педагогічної підтримки обдарованих дітей.

Особистісно-орієнтований підхід. Передбачає врахування індивідуальних особливостей дитини, її здібностей та потреб.

Практичні рекомендації: створення індивідуальних планів розвитку, проведення регулярних консультацій для визначення потреб та інтересів учня, використання творчих завдань, які стимулюють самовираження [1]. Наприклад, для учня з інтересом до STEM-проектів можна організувати онлайн-конкурси або лабораторні заняття з практичними експериментами [2].

Діяльнісний підхід. Базується на принципі розвитку обдарованості через активну діяльність. Умови війни вимагають пошуку нових форм діяльності – онлайн-проектів, дистанційних конкурсів, творчих майстерень, що підтримують інтерес учнів до саморозвитку та навчання.

Системний підхід. Передбачає роботу з дитиною як частиною взаємодіючої системи: школа, родина, громада. Соціальний педагог координує взаємодію всіх учасників освітнього процесу, проводить тренінги для батьків, організовує групи підтримки для дітей [4]. Це допомагає створити стабільну підтримку у стресових умовах та забезпечує психоемоційну безпеку обдарованої особистості. Приклади практичних дій: робота шкільних клубів, гуртків за інтересами, волонтерських ініціатив, організація групових занять для розвитку соціальних та емоційних навичок [5]. Такі заходи сприяють формуванню відчуття захищеності, прийняття та впевненості у власних силах.

Середовищний підхід. Передбачає створення підтримувального мікросередовища, де дитина відчуває захищеність, прийняття і віру в себе.

Це може бути як шкільне середовище, так і позашкільне – творчі гуртки, волонтерські ініціативи, учнівське самоврядування.

Соціальний педагог має не лише здійснювати діагностику обдарованості, а й виступати посередником між дитиною, родиною та педагогічним колективом.

Він створює індивідуальні програми підтримки, організовує консультації, групи психологічного розвантаження, тренінги розвитку емоційного інтелекту.

У воєнних умовах соціальний педагог допомагає дитині адаптуватися до змін, навчитися керувати тривогою, знаходити ресурсні стани. Застосування цих підходів дозволяє соціальному педагогу не лише підтримати обдаровану дитину у стресових умовах, а й розвинути її потенціал, підвищити впевненість у власних силах та сформувати стійкі навички адаптації.

У процесі роботи з обдарованими учнями у воєнний час важливо застосовувати комплексний підхід, який поєднує соціально-педагогічну підтримку та навчальну діяльність. Як соціальний педагог та викладач правознавства я дотримуюся таких практичних рекомендацій:

1) Психолого-педагогічний моніторинг. Регулярно відстежую потреби та рівень розвитку обдарованих учнів, щоб своєчасно помічати зміни в їхній мотивації, емоційному стані та успішності [1].

2) Дистанційна участь у конкурсах та програмах розвитку. Заохочую дітей брати участь у онлайн-вікторинах, правознавчих кейсах, дистанційних конкурсах та освітніх проєктах. Це дозволяє розвивати здібності та застосовувати отримані знання на практиці, навіть у складних умовах [3].

3) Групи підтримки. Створюю невеликі групи для учнів, які пережили стресові події, переїзд або втрату, щоб вони мали можливість обговорювати емоції та отримувати підтримку від однолітків і дорослих [4].

4) Співпраця з батьками. Активно взаємодію з родинами, пояснюючи, як вони можуть підтримувати мотивацію та знижувати тривожність у дітей, особливо під час дистанційного навчання чи виконання складних правознавчих завдань [2]. Інтерактивні методи розвитку креативності. Використовую брейнстормінги, онлайн-проєкти, рольові ігри та моделювання правових ситуацій, щоб учні навчалися мислити нестандартно, працювати в команді та застосовувати знання з правознавства на практиці [5].

5) Тренінги з емоційної саморегуляції. Проводжу короткі практичні заняття з медитацій та технік саморегуляції, щоб допомогти учням справлятися зі стресом і залишатися сфокусованими під час навчання та виконання правових завдань [3].

Таким чином, поєднання соціально-педагогічної підтримки та предметної діяльності в правознавстві дозволяє створити для обдарованих учнів підтримувальне та мотивуюче середовище, у якому вони можуть розвивати здібності, долати стресові ситуації та застосовувати знання на практиці. Для ефективної роботи з обдарованими дітьми у воєнний час соціальний педагог може використовувати сучасні платформи та ресурси:

1. Classkick – інтерактивна платформа для завдань у реальному часі, коментарів та підтримки учнів.
2. Seesaw – цифрове портфоліо для обдарованих дітей, відслідковування прогресу та мотивації.
3. Miro / MURAL – інтерактивні дошки для брейнстормінгів, командної роботи та креативних проєктів.
4. Flip – відео-дискусії для розвитку комунікації та соціально-емоційної підтримки.
5. Edpuzzle – інтерактивні навчальні відео з вбудованими запитаннями та завданнями.
6. Kahoot! Premium / Quizlet Live – командні ігри та вікторини для мотивації та активного навчання.
7. Trello / Notion – організація проєктів, індивідуальних завдань та групових активностей.
8. Canva for Education – створення креативних презентацій, плакатів та інфографік.
9. Padlet (Pro) – інтерактивні дошки для колективних проєктів та творчих робіт.
10. BrainPOP / BrainPOP Español – інтерактивні ресурси з відео та завданнями для розвитку логічного та критичного мислення.

Отже соціально-педагогічна підтримка обдарованих учнів у воєнний час є комплексним процесом, який поєднує індивідуальний підхід, діяльнісні методи, системну координацію та створення підтримувального середовища. Навіть у ліцеї без STEM-освіти соціальний педагог, який одночасно викладає правознавство, може стати ключовою фігурою у розвитку потенціалу дітей, допомагаючи їм не лише здобувати знання, а й формувати життєві навички, соціальну відповідальність і впевненість у власних силах.

Регулярний психолого-педагогічний моніторинг дозволяє своєчасно виявляти інтереси, здібності та емоційний стан учнів, що є критично важливим у воєнний час. Використання дистанційних конкурсів, кейсів та програм розвитку стимулює активну участь учнів і надає можливість реалізувати потенціал, навіть за умов обмежених ресурсів. Створення груп підтримки та тісна взаємодія з батьками допомагають учням відчувати себе у безпеці, знижують рівень тривожності та мотивують до навчання.

Інтерактивні методи, такі як брейнстормінги, рольові ігри та проєктна діяльність, особливо у поєднанні з правознавчими кейсами, сприяють розвитку

критичного мислення, креативності та командної роботи. Короткі тренінги з емоційної саморегуляції та медитаційні практики допомагають учням управляти стресом, підвищують концентрацію та готовність до навчання.

Використання сучасних онлайн-платформ, таких як Класкік, Сісо, Міро, Фліп, Едпазл, Кенва фор Ед'юкейшн, Трелло, Падлет, БрейнПоп та Кахут, дозволяє організувати інтерактивне, мотивуюче та практично орієнтоване навчання. Завдяки цим ресурсам діти отримують можливість працювати над реальними проєктами, застосовувати знання на практиці та відчувати значущість власної діяльності.

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка обдарованих учнів у воєнний час повинна бути системною, практично орієнтованою та інтегрованою з навчальним процесом, навіть якщо ліцей не має спеціальних STEM-програм. Поєднання ролі соціального педагога і викладача правознавства дозволяє не лише формувати знання і навички, а й підтримувати психоемоційний стан дітей, сприяти їхній соціалізації та розвитку лідерських якостей.

Практичні рекомендації, наведені у статті, можуть бути використані соціальними педагогами та вчителями інших предметів для створення підтримувального, мотивуючого та ефективного освітнього середовища, де обдаровані діти мають можливість розвивати здібності, долати стрес та активно реалізовувати свій потенціал, навіть у складних умовах воєнного часу. Практичні рекомендації, наведені у статті, можуть бути використані соціальними педагогами та вчителями інших предметів для створення підтримувального, мотивуючого та ефективного освітнього середовища, де обдаровані діти мають можливість розвивати здібності, долати стрес та активно реалізовувати свій потенціал, навіть у складних умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мішкулинець О., Кушнір І. Соціально-педагогічна робота з обдарованими дітьми в закладах загальної середньої освіти // Молодь і ринок. – 2019. – № 5(172). – С. 72–76. – Режим доступу: <https://mir.dspu.edu.ua/article/view/174498>.
2. Ветрова О. Д. Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей і молоді як шлях гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання // Pedagogy of Higher and Secondary Education. – 2012. – Вип. 36. – С. 47–53. – Режим доступу: <https://journal.kdpu.edu.ua/ped/article/view/1983>.
3. Литвинова С. Г., Мельник О. М. Використання платформи дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»: результати дослідження // Information Technologies and Learning Tools. – 2024. – Т. 98, № 2. – С. 29–45. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744921>.
4. Тур О., Шабуніна В., Козяр М. Distance Education Technologies in the Modern Educational Space of Ukrainian Higher Education Institutions // Journal Grail of Science. – 2024. – № 31. – Режим доступу: <https://archives.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/230>.

5. Овчарук О. В. Використання міжнародних цифрових платформ для формування міжпредметних знань учнів у шкільній освіті // Матеріали звітної науково-практичної конференції ІТЗН НАПН України. – Київ, 2021. – С. 134–138. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/725270>.
6. Kharchenko N., Shvardak M., Shelestova L., Trubacheva S. Analysis of the Effectiveness of Technology Integration (Interactive Whiteboards, Online Platforms, etc.) in Modern Education // Baltic Journal of Economic Studies. – 2024. – Vol. 10, No. 1. – P. 143–150. – Режим доступу: <https://brajets.com/brajets/article/view/1454>.
7. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Сапіга С. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2024. – № 2(19). – С. 55–62. – Режим доступу: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49199>.

Миненко Олександр,
науковий співробітник відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0001-7934-5375>

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Анотація. Розглянуто особливості розвитку обдарованості учнів в умовах воєнного стану, що створює значні виклики для освітньої системи України. Виокремлено соціально-психологічні та педагогічні детермінанти, які забезпечують підтримку і стимуляцію обдарованої особистості в умовах кризи. Акцентовано на ролі психологічних ресурсів, адаптивних механізмів, діяльності освітнього середовища та громад, а також на потенціалі новітніх педагогічних стратегій. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до діагностики та розвитку обдарованості в умовах війни, зокрема з урахуванням як вітчизняного, так і міжнародного досвіду.

Ключові слова: обдарованість, війна, соціально-психологічні детермінанти, педагогічні детермінанти, ресурси розвитку, учні.

Abstract. The article examines the peculiarities of developing students' giftedness under martial law, which poses significant challenges for Ukraine's educational system. The study identifies socio-psychological and pedagogical determinants that ensure the support and stimulation of gifted individuals in times of crisis. Special attention is given to the role of psychological resources, adaptive mechanisms, the functioning of educational environments and communities, as well as the potential of innovative pedagogical strategies. The necessity of a comprehensive approach to diagnosing and developing giftedness under wartime conditions is substantiated, with consideration of both national and international experience.

Keywords: giftedness, war, socio-psychological determinants, pedagogical determinants, developmental resources, students.

Розвиток обдарованості традиційно розглядають як багатовимірний процес, що залежить як від індивідуально-психологічних характеристик, так і від соціального контексту та педагогічної підтримки. В умовах війни зазначені чинники набувають нових значень, адже освітнє середовище трансформується під тиском бойових дій, вимушеної міграції значної частини населення, внутрішнього переміщення осіб, руйнації об'єктів освітньої інфраструктури, відсутності електроенергії та доступу до інтернету, а також психологічних травм і стресу, у якому перебувають учні і педагоги. У цьому контексті завдання освітньої системи насамперед полягає в забезпеченні сталості навчання та викладання, створенні безпечних умов для учнів і студентів, вчителів і викладачів, а також підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України, щоб продовжити проведення системних реформ на всіх рівнях освіти [1; 5].

Питання збереження і розвитку інтелектуального та творчого потенціалу обдарованих дітей у кризових умовах стає надзвичайно актуальним. Зокрема І. Следь у своєму дослідженні зазначає, що одним із пріоритетних напрямів реформування освітньої галузі є створення умов для успішного розвитку та навчання обдарованої молоді, виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення [2]. Як зазначають українські дослідниці К. Андросович, Л. Ткаченко, М. Міленіна, створення освітніх можливостей саме для обдарованих учнів під час воєнного стану є стратегічним пріоритетом, адже саме вони представлятимуть країну в майбутньому та можуть стати ключовими героями в подоланні наслідків воєнного конфлікту [3].

Одна з найуразливіших категорій населення – це діти. Важливо зазначити, що психологічна підтримка є важливою для їхнього психосоціального благополуччя та розвитку. Зокрема О. Гнатюк зазначає, що складні життєві обставини впливають на емоційну, соціальну та особистісну сфери дітей, що може мати певні наслідки для кожної з цих сфер [1]. Дитина може відчувати цілий спектр складних емоцій – від тривоги й невпевненості до гніву чи агресії. У соціальній сфері це часто призводить до труднощів у спілкуванні з іншими – як у школі та сім'ї, так і, перебуваючи за кордоном, із представниками іншої культури. На особистісному рівні можливі проблеми з самооцінкою та небажання контактувати з людьми. Натомість обдаровані діти можуть мати особливі потреби. Так, одні психологічні дослідження засвідчують, що обдаровані учні загалом більш благополучні: не мають проблем у навчанні, краще спілкуються з однолітками, швидше адаптуються до нових умов. Інші ж, навпаки, вказують на наявність низки проблем: то навчання може бути занадто легким або бракує умов для розвитку творчих здібностей [4].

Загальний підхід до розвитку обдарованих учнів у воєнних умовах має бути гнучким і адаптованим до конкретних потреб та реалій. Важливо забезпечувати підтримку, ресурси та навчання, які допомагають їм розвивати свій потенціал та бути успішними навіть в умовах воєнного стану [3].

Соціально-психологічні чинники визначають можливості адаптації обдарованих учнів до кризових умов. Окреслимо соціально-психологічні детермінанти розвитку обдарованості в умовах війни, що забезпечують внутрішню рівновагу, підтримку мотивації та сприяють формуванню стійкості до стресу [5].

Сімейне середовище виконує провідну функцію емоційної стабілізації. Саме родина створює простір безпеки, де дитина може відкрито висловлювати свої почуття, отримувати підтримку та схвалення, а також сприяє збереженню мотивації до навчання й творчої діяльності. Емпіричні дані, отримані серед переміщених українських дітей, підкреслюють, що якість близьких стосунків із батьками чи опікунами, сімейна стабільність і соціальна підтримка є одними з найсильніших факторів захисту проти депресії та тривоги. Для обдарованих дітей сім'я виконує не лише емоційну функцію, а й часто забезпечує доступ до позашкільних можливостей, менторів і ресурсів для розвитку талантів. Тому програми підтримки мають передбачати системну роботу з батьками та сім'ями [6].

Громадська підтримка також є важливим ресурсом соціалізації та розвитку. Участь у волонтерських ініціативах, діяльність громадських організацій, створення освітніх, культурних і творчих хабів для дітей забезпечують не лише можливість продовжувати навчання, а й допомагають формувати відчуття єдності та взаємодопомоги.

Психологічна допомога є невіддільним етапом підтримки обдарованих дітей у період війни. Своєчасне надання консультативної та психологічної підтримки допомагає долати наслідки травматичних переживань, знижувати рівень тривожності, попереджати розвиток посттравматичного стресового розладу. Завдяки роботі психологів діти мають можливість навчитися усвідомлювати та керувати власними емоціями.

Зауважимо, що в контексті воєнних дій соціально-психологічні детермінанти розвитку обдарованості охоплюють, окрім згаданих зовнішніх чинників, також систему внутрішніх чинників, що забезпечують збереження психічної рівноваги, адаптацію, розвиток здібностей та творчого потенціалу дитини. Вони визначають здатність особистості перетворювати кризові обставини на ресурс розвитку, зберігаючи мотивацію та віру в майбутнє, тому зупинимось на їхньому розгляді більш детально.

Обдаровані діти, які переживають воєнні події, часто стикаються з емоційним перевантаженням, втратою почуття безпеки, травматичними

спогадами тощо. У такому випадку *резильєнтність* стає базовим чинником адаптації, що забезпечує відновлення внутрішнього балансу після стресу та підтримує пізнавальну активність [7]. Недавні емпіричні дослідження демонструють кореляцію між рівнем резильєнтності та нижчими показниками тривоги й депресії серед українських дітей і підлітків, переміщених війною. Отже, розвиток і підтримка резильєнтності є важливою метою шкільних психосоціальних програм [7]. Формування резильєнтності можливе завдяки розвитку позитивного мислення, навичок емоційної саморегуляції та участі в групових програмах психосоціальної підтримки, які доцільно впроваджувати в школах України.

Окрім того, *осмислення себе як суб'єкта соціальних змін* є потужним джерелом внутрішньої мотивації. Участь обдарованих підлітків у волонтерських ініціативах, інформаційних і культурних проєктах формує у них відчуття значущості власного внеску, підтримує ціннісно-смислову сферу та патріотичну ідентичність. Це також допомагає переосмислити травматичний досвід у контексті особистої корисності, підсилюючи мотивацію й сприяючи емоційному відновленню. Дослідження молоді, залученої до громадських ініціатив під час кризових періодів, засвідчують позитивний вплив такої діяльності на самосприйняття та соціальну активність. У контексті обговорюваної нами проблематики це означає, що педагогічні програми для обдарованих мають поєднувати академічні завдання з соціально-значущими проєктами [7].

Когнітивно-емоційна гнучкість як здатність швидко адаптувати мислення та поведінку до нових обставин є необхідною умовою підтримки обдарованості під час війни. Систематичні огляди та дослідження короткотермінових інтервенцій (арттерапія, структуровані групи, програми розвитку емоційного інтелекту) демонструють зниження тривожних симптомів і підвищення відчуття контролю у дітей, що сприяє продовженню їхньої творчої та наукової діяльності. Таким чином, важливо інтегрувати такі елементи в освітні програми для обдарованих учнів, щоб зменшити ризики вигорання й втрати інтересу до творчості [8].

Таким чином, соціально-психологічні детермінанти розвитку обдарованості в умовах війни формують комплекс взаємопов'язаних умов, що охоплюють внутрішні ресурси дитини (резильєнтність, емоційна гнучкість, смислова спрямованість) та зовнішню підтримку (сімейна, громадська, освітня). Саме ця взаємодія забезпечує не лише збереження, а й розвиток потенціалу обдарованої особистості, здатної до творчої самореалізації навіть у кризових обставинах.

Окрім того, потрібно окреслити педагогічні детермінанти розвитку обдарованості. Попри руйнівний вплив війни на освітню сферу, саме педагогічне середовище залишається одним із головних чинників, що забезпечують

підтримку й розкриття потенціалу обдарованих дітей. Освіта в умовах війни виконує не лише навчальну, а й відновлювальну функції – вона допомагає зберігати відчуття стабільності, формує мотивацію до пізнання, сприяє розвитку творчих, дослідницьких, а також соціальних здібностей.

Дистанційне та змішане навчання забезпечують безперервність освітнього процесу в умовах вимушеної міграції, тимчасового переміщення чи руйнування закладів освіти. Саме використання цифрових освітніх інструментів, зокрема йдеться про платформи Google Classroom, Zoom, а також українська ініціатива «Всеукраїнська школа онлайн», дає змогу підтримувати систематичний доступ учнів до навчальних матеріалів, а також забезпечує ефективну комунікацію з учителями та однолітками. Окремо варто розглянути можливості та ризики цифрового середовища, адже цифрова освіта і онлайн-спільноти надають значні можливості для підтримки обдарованих дітей під час переміщень, зокрема доступ до курсів, конкурсів, менторів і міжнародних спільнот. Водночас необхідно враховувати ризики, які найчастіше охоплюють інформаційне перевантаження, емоційну ізоляцію, нерівність у доступі до інтернету тощо. Оскільки сучасні діти взаємодіють з інформаційним простором із раннього віку, програми для обдарованих учнів мають поєднувати розвиток цифрової компетентності, медіаграмотності та навичок саморегуляції, щоб цифрове середовище було ресурсом розвитку, а не втечею від реальності. Важливо зауважити, що медіаграмотність формує основні навички дослідження та самовираження, необхідні громадянам в умовах демократії, допомагає формувати критичне мислення. Бути медіаграмотним у сучасному світі означає бути здатним свідомо сприймати й критично тлумачити інформацію, зберігати її розумно, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, ділитися інформацією з іншими, зокрема виражати себе й спілкуватися за допомогою медіазасобів [9].

Проектна діяльність, зокрема STEM- і STEAM-підходи, експерименти, інженерні та мистецькі практики, сприяють розвитку креативності і критичного мислення, що є провідними компонентами обдарованості. В Україні функціонує низка платформ і центрів, які забезпечують розвиток STEM-освіти та підтримують учнів у дослідницькій діяльності. Зокрема MANLab (<https://manlab.science/>) розробив курс «Основи електроніки» для учнів 8–11 класів, що спрямований на позашкільне вивчення електроніки. Важливу роль відіграє також Віртуальний STEM-центр Малої академії наук України (<https://stemua.science/>), який надає доступ до трансдисциплінарної бази знань, дослідницьких робіт та інтерактивних курсів. Для проведення експериментів учням рекомендується використовувати цифрові вимірювальні комплекси або мобільні додатки, зокрема Phyphox (<https://phyphox.org/>), що дає змогу здійснювати спостереження й вимірювання навіть у домашніх умовах [10].

Індивідуалізація навчання постає необхідною умовою сучасної освіти. В умовах війни учні мають різний рівень доступу до інтернету, ресурсів і психологічної підтримки. Саме тому особливого значення набуває створення індивідуальних освітніх траєкторій. Завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти врахувати інтереси, темп засвоєння матеріалу, а також рівень стресового навантаження кожної дитини. Гнучкий підхід до навчання допомагає не лише зберегти мотивацію, а й уникнути перевтоми.

Окрім того, важливо залучати до роботи психолога, адже співпраця педагога і психолога дає змогу створити навчальне середовище, у якому враховуються як когнітивні, так і емоційні потреби дитини.

Також варто наголосити на необхідності підтримки професійного здоров'я педагогів, адже саме вони мають бути опорою для обдарованих учнів. Педагогічна система, що нині перебуває в кризовому стані, суттєво впливає на внутрішнє середовище, в якому ростуть учні. Дослідження «Psychosocial Support for Educators», проведене серед українських учителів, засвідчує, що онлайн-інтервенції, які спрямовані на підтримку психічного здоров'я та компетенцій підтримки учнів, значно покращують психологічний стан педагогів і їхню готовність підтримувати дітей у стресових умовах [11]. Окрім того, у дослідженні, що присвячене вивченню стресу і копінг-стратегій серед українських учителів під час війни [12], проаналізовано, як педагоги долають професійне вигорання і якими ресурсами користуються. Таким чином, психологічна підтримка самих учителів постає в ролі додаткової детермінанти, оскільки стабільність і емоційна стійкість учителя створюють сприятливе середовище для розвитку обдарованості.

Варто згадати в цьому контексті досвід країн, які переживали чи переживають збройні конфлікти, зокрема Ізраїль [13; 14]. В опрацьованих джерелах окреслено, що розвиток обдарованості можливий навіть у кризових умовах, якщо учні отримують доступ до безпечних освітніх просторів і навчальних матеріалів, залучаються до спільної творчої, культурної та наукової діяльності.

Таким чином, розвиток обдарованості в умовах війни потребує врахування комплексу чинників, серед яких головними є соціально-психологічні та педагогічні чинники. Підтримка сім'ї, громади, психологів у поєднанні з інноваційними освітніми практиками створює підґрунтя для реалізації потенціалу обдарованої особистості навіть у кризових умовах. Саме взаємодія сімейного, громадського та психологічного середовищ створює цілісну систему підтримки обдарованої особистості в умовах війни. Ця система не лише допомагає зберегти потенціал дитини, а й сприяє формуванню зрілої, відповідальної та соціально активної особистості, здатної реалізувати свої таланти на благо суспільства [3].

Збереження інтелектуального й творчого потенціалу обдарованих учнів є стратегічним завданням не лише для освітньої системи, а й для суспільства загалом. Водночас важливо враховувати національний й міжнародний досвід для створення моделей розвитку обдарованості, стійких до викликів воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатюк О. Психологічний супровід обдарованих учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану / О. Гнатюк // Психологічна допомога обдарованим учням та студентам в умовах воєнного стану: тези доповідей XIV науково-практичного семінару (Київ, 20 жовт. 2022 року). – Київ, 2022. – С. 15–16. – URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733302/1/Тези_20.10.2022.pdf
2. Следь І. Навчання і розвиток обдарованих учнів в умовах дистанційного навчання / І. Следь // Педагогічні науки та освіта. – 2023. – Вип. XLII–XLIII. С. 132–138. – URL: <https://drive.google.com/file/d/1mxvL75a9QiLHUQhMy1wRjISbPD8ZxRVw/view>
3. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану: метод. рек. / К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, М. М. Міленіна. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 42 с.
4. Андросович К. Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу її соціалізації / К. А. Андросович // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2023. – Вип. 1 (30). – С. 52–61. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1\(30\)-52-61](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-1(30)-52-61).
5. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: наук.-метод. збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. – Київ-Чернівці: Букрек, 2022. – 140 с.
6. Urbański P. K. Symptoms of depression and anxiety among Ukrainian children displaced to Poland following the outbreak of the Russo-Ukrainian war: Associations with coping strategies and resilience / P. K. Urbański, K. Schroeder, A. Nadolska, & M. Wilski // Appl Psychol Health Well Being. – 2024. – Aug. 16 (3). – P. 851–867. DOI: 10.1111/aphw.12510.
7. Giordano F. Resilience processes among Ukrainian youth preparing to build resilience with peers during the Ukraine-Russia war / F. Giordano, S. Lipscomb, P. Jefferies, K. A. Kwon, M. Giammarchi // Front Psychol. – 2024 – Feb 20. – 15:1331886. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1331886.
8. Redlener I. Intervention for Psychological Trauma in Children Impacted by War in Ukraine / I. Redlener, K. Dudashvili, O. Viontsek, R. Grant, E. Roca // JAMA Netw Open. – 2025. – Mar 3. – 8(3):e253057. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2025.3057.
9. Ласкова-Ярмоленко А., Слинькова Т. Медіаграмотність в системі освіти: вимоги сучасності у сфері соціальної комунікації / А. Ласкова-Ярмоленко, Т. Слинькова // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2024. – Вип. 1 (32). – С. 100–105. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-1\(32\)-100-105](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2024-1(32)-100-105)
10. Atamas A., Slipukhina I., Chernetskyi I. Testing of the Course “Basics of Electronics” of the Transdisciplinary Knowledge Base of the Virtual STEM Centre of the “Junior Academy of Sciences of Ukraine” / A. Atamas, I. Slipukhina, I. Chernetskyi // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2024. – № 3 (94), III квартал. – 118 с. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3\(94\)-37-43](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3(94)-37-43).
11. Powell T. A virtual intervention to support educator well-being and students’ mental health in conflict-affected Ukraine: A non-randomized controlled trial / T. Powell, N. Portnytska, I. Tychyna, O. Savychenko, O. Makarenko, T. Shyriaieva,

- K. Cherniavska, J. Muller, R. Carney // Glob Ment Health (Camb). – 2025. – June 5. 12:e59. DOI: 10.1017/gmh.2025.10014.
12. Nadyukova I., Frenzel A. C. Ukrainian teachers' stress and coping during the war: Results from a mixed methods study / I. Nadyukova, A. C. Frenzel // Teaching and Teacher Education. – 2025. – Vol. 157. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2025.104941>.
13. Освітній процес в умовах війни: досвід Ізраїлю. – URL: <https://op.ua/news/abroad/osvitniy-proces-v-umovah-viyni-dosvid-izrayilyu>.
14. Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України. – URL: <https://od.org.ua/en/osvita-sho-ukriplyue-nazionalnu-bezpeku/>.

Михайленко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
omikhailienko87@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація: У статті розглядаються особливості організації соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей, зокрема в освітніх установах, які дозволяють врахувати специфіку та спрямованість розвитку дитячої обдарованості. Визначені напрями соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей, зокрема, профілактика віктимізації обдарованих дітей; вимоги, що висувуються до педагогів, які працюють з обдарованими дітьми; напрями консультативної роботи з батьками талановитих дітей

Ключові слова: обдаровані діти, соціально-педагогічний супровід, батьки, діагностика обдарованості, профілактика, віктимізація, соціалізація, сприятливе середовище.

Abstract: The article examines the features of the organization of social and educational support for gifted children, in particular in educational institutions, which allow taking into account the specifics and direction of the development of children's giftedness. The directions of social and educational support for gifted children are determined, in particular, prevention of victimization of gifted children; requirements for teachers working with gifted children; directions of consultative work with parents of talented children.

Keywords: gifted children, social and educational support, parents, giftedness diagnostics, prevention, victimization, socialization, favorable environment.

Загальні тенденції розвитку людської цивілізації визначають нові вимоги до особистості, її інтелектуального рівня, моральних якостей, вимагають від неї активної творчої позиції щодо вирішення нестандартних наукових та виробничих проблем, високого професіоналізму, соціальної відповідальності,

толерантності тощо. Це зумовлює докорінні зміни освітньої політики, трансформацію її основних підходів, переорієнтацію освіти з держави на людину, створення належних умов щодо максимально ефективного розвитку особистості, дотримання проголошених Генеральною Асамблеєю ООН у Декларації прав людини фундаментальних загальнолюдських цінностей.

Наразі забезпечення належного соціально-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини в контексті освітнього процесу є одним з домінуючих завдань нашої держави. Дослідники неодноразово доводять, що успішний розвиток дитячої обдарованості не є проявом генотипу, а результатом, складної взаємодії спадковості та соціуму, який оточує дитину.

У новому тлумачному словнику української мови під супроводом розуміється «те, що супроводить яку-небудь дію, явище, товариство, оточення; група людей, яка супроводжує когось» [6]. С. Гончаренко відмічає багатоаспектність поняття «супровід» розрізняючи його як: дію зі значенням супроводжувати, супроводити; те, що супроводить якусь дію, явище; поєднання дії з іншою, побічною дією; додавання чогось до чогось, доповнення до чогось [1].

Вчений Е.Зеєр трактує супровід як засіб залучення особи до процесу взаємодії з метою створення умов для саморозвитку, саморуху у діяльності усіх суб'єктів взаємодії [7].

Кожна обдарована дитина потребує індивідуальної допомоги у розкритті її потенціалів та можливостей, в удосконаленні розумових операцій, підвищенні пізнавальної та інтелектуальної активностей, а відтак, у формуванні в майбутньому самодостатньої, зрілої та гармонійної особистості. Недаремно в свій час К. Роджерс зазначав, що педагог лише тоді зможе надати дитині реальну підтримку, якщо між ними будуть встановлені «відносини взаємодопомоги» [10]. Відносини взаємодопомоги, на думку автора, є «такими відносинами, в яких один з учасників прагне до того, щоб у однієї або обох сторін відбулися зміни у бік більш тонкого розуміння себе, у бік посилення вираження і використання всіх своїх потенційних внутрішніх ресурсів» [10, с. 35].

Відтак, модель освіти, яка відповідає педагогіці супроводу, за переконаннями О. Міхєєвої та Д. Смоляр, принципово відрізняється від звичних підходів до організації виховання та навчання [4]. Науковці стверджують, що «Її зміст відображає гуманістичну сутність освіти: педагог повинен бути завжди на боці дитини, допомагати їй у самостійному зростанні, приймати її природну здатність і, долучаючи до соціальних і моральних цінностей, культивувати індивідуальну унікальність» [4, с. 21].

Супровід – це форма здійснення пролонгованої психолого-педагогічної та соціально-педагогічної допомоги. На відміну від корекції він передбачає не «виправлення недоліків та перебудову», а пошук прихованих ресурсів розвитку

людини чи сім'ї, опору на власні можливості та створення на цій основі психологічних, педагогічних, соціальних умов для гармонійного розвитку, самореалізації та соціалізації будь-якої дитини. Важливо, щоб кожен учень відчув свою значущість і став успішним у тому чи іншому виді діяльності, мав можливість розвиватися відповідно до своїх реальних можливостей та потреб.

Одне з головних завдань соціально-педагогічного супроводу – не тільки надавати своєчасну допомогу та підтримку особистості, а й навчати її самостійно долати труднощі, відповідально ставитися до свого становлення, допомогти особистості стати повноцінним суб'єктом свого розвитку.

Проблема супроводу всебічного розвитку і формування особистості дитини в межах освітнього закладу набула особливої актуальності в наш час. Проте мова йде насамперед про психологічний супровід (О. Антонова, І. Бех, О. Ветрова, Н. Глуханюк, В. Зінченко, В. Кузьменко, Н. Павлик, та інші). Однак залишається мало вивченою проблема соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді, актуальність якої зумовлена поширенням соціально-педагогічних проблем в освітньому середовищі.

Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей як різновид діяльності соціального педагога з організації впливу на обдарованих дітей через створення сприятливих умов у середовищі, де відбувається соціалізація учнів для розвитку їхніх потенційних можливостей та самореалізації, надання їм соціальної підтримки, здійснення захисту їхніх прав на унікальність, неповторність думки, на розвиток та вдосконалення здібностей та обдарувань, що зумовлює подолання проблем та труднощів їхньої соціалізації.

Соціально-педагогічний супровід спрямований на створення соціально-психологічних і педагогічних умов успішного розвитку та соціалізації дітей. Його зміст повинен відповідати тим характеристикам і особливостям розвитку обдарованих дітей, формування та повноцінний розвиток яких на даному віковому етапі найбільш необхідний і важливий. Для створення таких умов необхідні: адекватне застосування методів виявлення особливостей за різних проявів обдарованості; моніторинг їх змін у ході вікового розвитку залежно від умов виховання та навчання; допомога обдарованим дітям у вирішенні їхніх проблем.

Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей – це комплекс просвітницьких, діагностичних, профілактичних та корекційно-реабілітаційних заходів, спрямованих на проєктування та створення умов для успішної соціалізації обдарованих дітей та підлітків, реалізацію їхнього особистісного потенціалу.

Обдарованість може органічно інтегруватися в життєдіяльність дітей, а може спровокувати безліч соціально-психологічних та внутрішньо-особистісних

протиріч та проблем. Обдарованість істотно позначається на стилі поведінки дитини, формуванні її особистості та взаємовідносинах з оточуючими. У таких дітей важливо формувати та розвивати ціннісні уявлення про себе, свій образ «Я», талант і можливості. Практика засвідчує, що обдаровані діти часто перебувають у соціальній ізоляції або зазнають відчуження з боку однолітків та оточуючих, відчувають непристосованість до життя в суспільстві. Ефективно організований соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей, зокрема в освітніх установах, дозволить практичним психологам та педагогам відкрити нові можливості у підтримці дітей та їх успішної соціалізації.

Актуальним є питання щодо виявлення та ефективного соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей починаючи з раннього дитинства. Такий супровід, на думку В. Зінченко, дозволить здійснити своєчасне розкриття потенціалу дітей на ранньому етапі онтогенезу та забезпечить виявлення ознак обдарованості на наступних етапах життєдіяльності [2].

Зниження ризику виникнення психоемоційних проблем у дітей та стабілізації показників довгострокового розвитку їхньої обдарованості сприятиме супровід, організований відповідно до принципів та стратегії повноцінної підтримки [9]. Освітні установи, у цьому випадку, є тим соціальним середовищем, яке максимально можна забезпечити стартові можливості дітей, розвиток їхнього ціннісного внутрішнього простору, творчого та інтелектуального потенціалу.

Як було зазначено, соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей – це комплексна діяльність, що здійснюється завдяки всебічному впливу фахівців різних педагогічних професій і, переважно, соціального педагога, на соціалізацію дітей. Вирішення якоїсь однієї проблеми соціального становлення дитини, безумовно, сприяє успішному здійсненню її соціалізації, але необхідно враховувати, що людина – це складна відкрита соціальна система, елементи та підсистеми якої перебувають у постійній взаємодії. Таким чином, прогрес, що відбувається в одній з підсистем, безсумнівно, детермінує перетворення в інших підсистемах, але при цьому підсистема сама відчуває на собі протидію впливу інших елементів системи і прогрес уповільнюється. Іншими словами, тільки при одночасному позитивному впливі на багато елементів системи можна досягти сталої прогресивної зміни в особистісному розвитку дитини.

Таким чином, сприяння позитивній соціалізації обдарованої дитини включає комплекс різних заходів, кожен з яких, по суті, являє собою цілеспрямовану, свідомо організовану діяльність з досягнення певного педагогічно значущого завдання.

Істотно важливим для ефективного соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей є розуміння особливостей психічного онтогенезу обдарованих

дітей. Необхідна психодіагностична система спрямована на пошук обдарованих дітей, виявлення їх особливостей, моніторинг їх розвитку та аналіз впливу різних факторів на прояв та розвиток обдарованості у різновікові періоди [8].

Комплексна і багатовимірна діагностика, з урахуванням вікових та індивідуальних факторів розвитку обдарованих дітей дозволить об'єктивно вирішувати як завдання виявлення рівня дитячої обдарованості, так і завдання прогнозування розвитку. Діагностика дитячої обдарованості у сфері освіти має бути організована на трьох рівнях: «теоретичному», «психометричному» та «організаційному». Ця модель діагностичних процедур дозволяє перейти на практиці освіти від «діагностики відбору» до «діагностики розвитку».

Одномоментний відбір обдарованих дітей не дає можливості охоплювати широкий спектр здібностей дітей і побачити повну картину проявів дитячої обдарованості. Необхідно спрямовувати зусилля на систематичне та поетапне їх виявлення, здійснення систематичного моніторингу у процесі навчання. Діагностика обдарованих дітей має бути тісно пов'язана з процесами навчання, виховання та соціалізації, а також з наданням таким дітям психологічної допомоги та підтримки.

Врахування специфіки та своєрідності динаміки формування дитячої обдарованості, у процесі соціально-педагогічного супроводу, дозволить визначити різні маршрути розвитку індивідуально-особистісного потенціалу обдарованих дітей. Залучення соціального оточення у процес супроводу, зробить його більш диференційованим та гнучким з урахуванням схильностей та переваг кожної дитини.

Говорячи про розвиток обдарованості, не можна обмежувати супровід лише упорядкуванням спеціальних програм навчання (прискорення, ускладнення тощо). Необхідно створювати умови для формування внутрішньої мотивації діяльності, спрямованості та системи цінностей, що створюють основу становлення духовності особистості, розвивати мотиваційну, когнітивну та креативну сфери в єдності. На думку науковців, діагностика обдарованих дітей має враховувати: актуальний рівень розвитку обдарованості, досягнутий на цьому віковому етапі; особливості конкретних проявів обдарованості, пов'язані зі спробами її реалізації у різних видах діяльності; потенційні можливості дитини до розвитку [9].

Розвиток обдарованих дітей не може розглядатися поза соціальним оточенням. Особливу роль тут відіграють освітні установи, створюючи умови, задля розвитку потенціалу та можливостей обдарованих дітей. Очевидно, що керувати процесом супроводу обдарованих дітей мають фахівці, які мають цілу низку особистісних та професійних якостей, компетентність у сфері дитячої обдарованості. Ми погоджуємось з думкою О. Ноздрачевої, що часто педагоги

обирають роботу з обдарованими дітьми через те, що властивості та прояви обдарованості дітей у певному ступені характерні і для них самих (активний пізнавальний інтерес, висока мотивація до самореалізації, емоційність тощо. буд.) [5]. Фахівці у галузі підготовки кадрів пропонують низку положень щодо знань та навичок, якими має мати такий педагог:

- готовність та професійна компетенція педагогів, які навчають обдарованих дітей, засновані на спеціальній теоретичній підготовці тісно пов'язаної із практичним досвідом;
- вміння гнучко вибудовувати педагогічний процес у мінливій, динамічній освітній практиці;
- знання концептуальних моделей навчання і виховання обдарованих дітей різного віку, та вміння обирати та застосовувати ті моделі, які близькі їх власному педагогічному світогляду та особистісним характеристикам;
- вміння використовувати ефективні освітні технології та спеціальні програми у навчанні дітей (наприклад, проєктної технології, технології дослідної майстерні, технології дебатів, технології проблемного навчання, технології критичного мислення (інсерт, синквейн, метод Е. де Боне, групові дискусії, метод «мозкового штурму»), технології, кейс-технології, тьюторського супроводу та ін).

вміння розробляти та застосовувати в процесі навчання індивідуальний освітній маршрут для обдарованої дитини Він повинен визначається освітніми потребами, індивідуальними здібностями та можливостями обдарованих дітей, а також існуючими стандартами змісту освіти [5].

Профілактика – одна з найважливіших складових соціально-педагогічного супроводу обдарованої дитини. Здійснення профілактики є головним завданням соціального педагога, оскільки ця робота спрямована не на вирішення проблеми, що вже виникла, а на її запобігання. У роботі соціального педагога з обдарованими дітьми перше місце виходить профілактика їх віктимізації. Іншими словами, правильно організована робота з обдарованою дитиною дозволяє забезпечити її успішну соціалізацію і не допустити відхилень її особистісного розвитку, чи то негативні зміни характеру, психологічна травма чи неврологічне захворювання. Профілактика віктимізації обдарованих дітей відбувається у процесі ґрунтовно організованої виховної роботи, яка здійснюється педагогічно обізнаними батьками, компетентними у питаннях виховання цієї групи дітей, та кваліфікованими педагогічними працівниками (соціальними педагогами, психологами, вихователями, вчителями тощо.), які розуміють особливості особистісного розвитку, характеру та поведінки обдарованих дітей та враховують це у своїй роботі [8].

Профілактика віктимізації обдарованих дітей полягає у створенні для них сприятливих умов соціалізації, які сприятимуть їх розвитку та реалізації ними власного особистісного потенціалу, закладених задатків, розвитку їх здібностей, що, у свою чергу, досягається шляхом диференційованого навчання.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вік, індивідуальні особливості суб'єктів навчання, соціальний досвід, спрямована на оптимальний фізичний, духовний та психічний розвиток дітей, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами і програмами.

Основною метою диференційованого навчання є створення найкомфортніших умов для ефективного навчання особи, які забезпечують їй досягнень такого рівня освоєння матеріалу, який відповідає її пізнавальним можливостям.

Батьки – головна опора обдарованих дітей. Вони повинні подбати про створення для дитини всіх можливостей для навчання, надати необхідну допомогу та емоційну підтримку, відтак консультативна робота соціального педагога з батьками обдарованих дітей є важливим складником соціально-педагогічного супроводу талановитих дітей в освітніх установах.

Основними напрямками такої роботи соціального педагога є:

просвітницька, консультативна робота з прийняття дорослими обдарованості дитини, особливостей її поведінки, інтересів і схильностей. Вже саме розуміння дорослими особливостей дитини, часто дає змогу нівелювати низку проблем;

консультативна, методична робота з дорослими, спрямована на створення для даної дитини освітньої атмосфери, яка б задовольняла її інтереси;

консультативна, методична робота з дорослими, спрямована на організацію соціального життя обдарованої дитини, розширення й поглиблення її соціального досвіду, уявлень про світ, що існує за межами її власних пізнавальних або інших інтересів.

Важливим складником соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей в освітньому закладі є робота з колективом однолітків, яка може бути спрямована на розвиток толерантності, емпатії, згуртованості дитячого колективу.

Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, не відчують потреби в особливій увазі і керівництві. Але насправді такі діти найбільш чутливі до оцінки їхньої діяльності, поведінки і мислення. Обдарована дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючих її людей. Для них не існує стандартних вимог (все як у всіх), їм складно бути конформістами, особливо якщо існуючі норми і правила йдуть врозріз з їхніми

інтересами і здаються безглуздими. Для обдарованої дитини твердження, що так прийнято, не є аргументом. Такі діти не завжди можуть проявити себе в дитячому колективі, як наслідок, самореалізуватися.

Створення сприятливого середовища для розвитку здібностей обдарованих дітей, надання можливості кожному вихованцеві відчувати радість досягнення успіху, усвідомити свої здібності та віру у власні сили забезпечує використання в роботі педагогічної технології успіху, в основі якої лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання [3].

Отже, у процесі організації соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей в освітніх установах, на нашу думку, важливо:

- забезпечувати створення умов не тільки для індивідуального розвитку здібностей обдарованих дітей, але і їхнього соціального розвитку, організовуючи позакласний та поза навчальний процес таким чином, щоб у ньому відбувалося гармонійне безконфліктне спілкування з однолітками, реалізовувалася система конструктивної взаємодії з батьками та педагогами;

- забезпечувати підвищення кваліфікації педагогів, підвищувати мотивацію та удосконалювати компетенції педагогів у роботі з обдарованими дітьми, надавати методичну підтримку у процесі реалізації індивідуального підходу до дитини, створенні ситуації успіху, забезпечення підтримки в ситуаціях невдач;

- забезпечувати системну роботу з батьками обдарованих дітей з метою надання підтримки у вирішенні питань виховання та соціального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
2. Зінченко В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу дитини в умовах дошкільного закладу. Дошкільна освіта. 2004. № 1. С. 15–17.
3. Керсова І. І., Захарчук Л. В., Максименко Н. В., Омельчук О. С. Створення ситуації успіху як інноваційний підхід в роботі з обдарованими дітьми. Центр професійного розвитку педагогічних працівників ВМР. URL: https://mmk.edu.vn.ua/uploads/images/articles/pochatkova/vchutel/2014/zh_22.pdf.
4. Міхева О. І., Смоляр Д. О. Парадигма педагогічного супроводу у сучасному освітньому просторі. Актуальні тенденції розвитку світової психологічної та педагогічної практики : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. Львів. 2014. С. 20–24.
5. Ноздрачева О. Г. Вчитель для обдарованих як фасилітатор їх розвитку. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 4(83). С. 53-55. URL: [http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/4/IOD_4\(83\)-30_12-53-55.pdf](http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/4/IOD_4(83)-30_12-53-55.pdf).
6. Новий тлумачний словник української мови. для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. У 4 т. Т. 4. Київ: АКОНІТ, 1999. 684 с
7. Тесленко В. В. Педагогічний супровід обдарованих учнів у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі. Освіта та розвиток обдарованої особистості: Щомісячний науково-методичний журнал. 2015. № 3 (34). С. 5 - 9.

8. Шевчишена О. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. Хмельницький: ОІППО, 2016. 237 с.
umio.edu.ua/images/content/koncorcium/repozitar_uvuro/navch_vydanya/Посібник_Шевчишина%20О.%20В.pdf
9. Холковська І.Л. Методика виховної роботи з обдарованими дітьми. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. 172 с.
<https://www.scribd.com/document/524337954/Kholkovska-I-L-Metodyka-Vykhovnoi-Roboty-z-Obdarovanymy-Ditmy-unlocked>.
10. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.

Міленіна Мілена Михайлівна,
канд. філол. наук, завідувач відділу
інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
mlenina@posteo.de,
+380991587116,
orcid.org/0000-0002-7320-3453

ОБДАРОВАНІСТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У статті розглядається феномен обдарованості в контексті соціальної поведінки та взаємодії. Обґрунтовано, що обдарованість неможливо розуміти ізольовано від процесів соціального становлення людини. Людська особистість постає як динамічна система, у якій індивідуальні задатки, когнітивні здібності та соціальні параметри поведінки формують єдиний простір розвитку. На основі аналізу сучасних міждисциплінарних підходів – соціобіологічного, психологічного, педагогічного та богословського – показано, що соціальна взаємодія виступає ключовим чинником розкриття потенціалу обдарованості. Висунуто тезу про те, що педагогіка має бути простором любові, у якому реалізується гармонія між науковістю та мистецтвом виховання.

Ключові слова: обдарованість, соціальна поведінка, соціальна взаємодія, педагогіка, особистість, соціобіологія, богоподібність.

Вступ. Питання природи людини є центральним для філософії, психології та педагогіки, а тим паче – для досліджень обдарованості. На відміну від усіх інших живих істот, людина не є сталою біологічною даністю. Вона постійно перебуває у процесі становлення, який розгортається у взаємодії із соціальним середовищем.

Саме тому вивчення обдарованості потребує не лише психологічного чи когнітивного аналізу, а передусім антропологічного бачення – розуміння того,

ким є людина і як вона стає собою. Відправною точкою у цьому процесі є соціальна поведінка: через неї людина входить у стосунок з іншими, і лише в цих стосунках може проявитися її потенціал.

У цій статті ми розглянемо феномен обдарованості крізь призму соціальної взаємодії, поєднуючи наукові й богословські перспективи. Ми прагнемо показати, що соціальність не є лише зовнішньою умовою розвитку, а становить саму сутність людського буття і творчості.

Огляд літератури. Дослідження обдарованості мають багатопарову історію. У класичній психології ХХ століття домінували індивідуалістичні підходи, які акцентували увагу на внутрішніх когнітивних особливостях особистості. Відомі моделі Дж. Гілфорда (Guilford, 1967) та Г. Айзенка (Eysenck, 1979) розглядали інтелектуальну обдарованість як стійку структуру здібностей.

Однак у другій половині ХХ століття акцент поступово змістився до соціально-контекстуальних моделей. Р. Стернберг (Sternberg, 1985) увів поняття «успішного інтелекту», де важливу роль відіграють соціальні навички, мотивація та адаптивність. Г. Гарднер (Gardner, 1993) запропонував теорію множинного інтелекту, наголошуючи, що інтелектуальні здібності реалізуються лише в певних культурних контекстах.

У вітчизняній психології О. Кульчицька, Н. Лейтес, В. Моляко розвивали ідею єдності інтелектуального та особистісного розвитку. Вони підкреслювали роль емоційного фону, соціальної підтримки й освітнього середовища в актуалізації обдарованості (Лейтес, 2011; Моляко, 2008).

Сучасні нейропсихологічні дослідження також підтверджують тісний зв'язок між соціальними процесами та когнітивними здібностями. Розвиток неокортексу – тієї частини мозку, що відповідає за мовлення, планування, емпатію й творчість – безпосередньо пов'язаний із досвідом соціальної взаємодії (Dunbar, 2021).

Паралельно богословська антропологія, починаючи з отців Каппадокійців (зокрема Григорія Ниського), розглядає людину як істоту, покликану до безмежного зростання у подобі Божій. У цьому контексті обдарованість тлумачиться не як привілей, а як форма служіння, що розкривається через любов і співтворчість (Lossky, 1957; Ware, 1998).

Таким чином, сучасна наукова й богословська думка сходяться на тому, що обдарованість є соціальним феноменом: вона формується і реалізується у просторі стосунків.

1. Людина як соціобіологічна істота

Питання про соціальну природу людини є одним із ключових у сучасній антропології та когнітивних науках. Сьогодні майже всі міждисциплінарні підходи сходяться на тому, що людський розум не можна розглядати поза його

соціальним виміром. Еволюційна антропологія (Tomasello, 2009; Dunbar, 2021) показує, що саме соціальність, а не лише інтелект, стала вирішальним чинником виживання і розвитку виду *Homo sapiens*.

Дослідження Лейпцизького інституту еволюційної антропології засвідчили, що людина володіє двома унікальними когнітивними здібностями, які не мають аналогів у тваринному світі. По-перше, це здатність до розуміння намірів і думок іншої людини – феномен, який у сучасній когнітивній психології позначають як Theory of Mind («теорію розуму»). По-друге, це інтуїтивне передбачення дій партнера у спільній діяльності – тобто координація, заснована не лише на сигналах, а на внутрішньому моделюванні намірів інших (Tomasello, 2009).

Ці здібності дали людству можливість не лише спілкуватися, а й будувати колективні моделі мислення, що стали підґрунтям для мови, культури, моралі та педагогіки. Іншими словами, людина стала істотою, яка пізнає через спільність, а не лише через індивідуальний досвід.

Поступово у науці утвердилася думка, що розвиток мозку людини, зокрема неокортексу, тісно пов'язаний із розширенням соціальних зв'язків. Згідно з гіпотезою соціального мозку (Dunbar, 2021), обсяг неокортексу прямо пропорційний середньому розміру соціальної групи, в якій живе індивід. Тобто людський інтелект еволюціонував не як інструмент ізоляції, а як засіб підтримки стосунків, співпраці та координації дій.

Таким чином, інтелект людини є соціобіологічним феноменом. Індивідуальні когнітивні процеси – мислення, планування, уява, емпатія – формуються у тісному зв'язку з соціальними контекстами, у яких перебуває особистість. Інакше кажучи, розум людини не є ізольованим, а вписаний у «розум спільноти», який можна назвати колективним або соціальним інтелектом.

Цей факт має глибокі педагогічні наслідки. Якщо людський розум розвивається у стосунках, то розвиток індивідуального таланту теж відбувається в контексті соціальної взаємодії. Обдарованість не може розгортатися у вакуумі; вона потребує довіри, комунікації, підтримки й простору для співтворчості. Саме соціальне середовище визначає, чи перетворюються задатки на дар, а потенціал – на досягнення.

Тому завдання педагогіки полягає не лише у навчанні фактів чи навичок, а у формуванні соціальних механізмів підтримки творчості – таких як атмосфера безпечної взаємодії, співучасті, емпатії й партнерства. У цьому сенсі педагог є не просто передавачем знань, а творцем соціального простору, у якому здібності дитини можуть бути визнані, розвинуті й реалізовані.

2. Педагогічний вимір соціальної взаємодії

Етимологія слова педагог (грец. *παιδαγωγός* – «той, хто веде дитину») відкриває глибинний сенс освітнього покликання. Первісно педагог не був

викладачем у сучасному розумінні, а слугою, який супроводжував дитину до школи й назад, піклуючись про її безпеку. У цьому простому образі закладено цілісну педагогічну метафору: педагог є супутником на шляху дорослішання, людиною, яка не лише навчає, а й веде, чекає та підтримує.

Педагогічний процес – це не просто передавання знань, а супровід у становленні особистості. Як зазначав В. Сухомлинський, «навчання – це насамперед взаємодія двох сердець: того, хто навчає, і того, хто вчиться». Освіта, побудована на авторитарних чи суто інтелектуалістських принципах, не здатна формувати обдарованість, бо не залишає простору для внутрішнього руху душі. Натомість освіта, що має в основі довіру, любов і прийняття, відкриває шлях до внутрішнього розкриття потенціалу.

Любов у педагогіці – не емоційне почуття, а етична установка, форма присутності, що передбачає безумовне прийняття іншого як цінності. Ван Манен (Van Manen, 1991) називає це педагогічною чуйністю (*pedagogical tact*): здатністю відчувати момент, коли потрібно підтримати, промовчати чи відступити, щоб дати простір для самостійності. Лангевельт (Langeveld, 1983) доповнює: «Бути педагогом – це бути поруч настільки, щоб дитина могла стати самою собою».

У цьому сенсі педагогіка соціальної взаємодії виходить далеко за межі формального навчання. Вона розглядає навчальний процес як простір стосунків, у якому відбувається взаємне становлення – не лише учня, а й педагога. Як зазначає сучасна гуманістична педагогіка, освіта – це завжди зустріч двох свобод (Buber, 1965). Учитель не формує учня за власним образом, а створює умови, в яких учень може пізнати власний образ.

Педагогіка обдарованості, у свою чергу, передбачає не уніфікацію, а індивідуалізацію освітнього середовища. Її головне завдання – створити такі умови, де дитина:

- не боїться помилятися,
- має право на експеримент і пошук,
- відчуває безумовну підтримку,
- і, що найважливіше, може бути собою.

У такому середовищі соціальні параметри поведінки – емпатія, відкритість, здатність до співпраці, довіра – перетворюються з фонових рис характеру на інструменти творчості. Адже творче мислення можливе лише там, де існує свобода вираження, а свобода – це завжди результат безпечної взаємодії.

Тому педагогічний вимір соціальної поведінки полягає в тому, що обдарованість не є ізольованим проявом «вищого інтелекту», а формою соціальної взаємності. Людина відкриває свої таланти лише тоді, коли відчуває, що її бачать, приймають і чекають. У цьому полягає головна мета педагогіки – створити простір, у якому навчання стає досвідом людяності.

3. Богословська перспектива формування особистості

У християнській антропології людина розглядається як істота, створена за образом Божим (*imago Dei*), але подобу має здобути в процесі життя. Як наголошує Григорій Ниський, «бути створеним за образом – це отримати початок, бути створеним за подобою – це завдання, що ніколи не завершується». Подоба є не даністю, а рухом, постійним зусиллям, актом свободи й любові.

Цей процес передбачає **вільний вибір і взаємодію** – з Богом, іншими людьми і самим собою. Подоба Божа не формується в ізоляції: вона розкривається у відносинах, у спільному бутті, у досвіді любові, співчуття й відповідальності. Людина стає собою лише тоді, коли виходить за межі власного «я» і входить у простір «ми».

З педагогічної точки зору, це можна тлумачити як **рух від заданості до реалізації**, від потенціалу до дійсності. Кожна людина має у собі образ – основу, що містить унікальні задатки, але тільки через взаємодію зі світом і людьми цей образ набуває форми. У цьому сенсі освітній процес – це не нав'язування зовнішньої моделі, а допомога людині *стати тим, ким вона вже є в задумі Творця*.

Климент Олександрійський у праці *Paedagogus* (бл. 198–202 pp.) називає Христа «справжнім Педагогом», який не лише навчає, а **веде людину до зрілості**, перетворюючи знання на мудрість, а дисципліну – на любов. Христос, за Климентом, не карає і не примушує, а зцілює людську волю, відкриваючи шлях до справжньої свободи. У цьому сенсі педагог є співпрацівником Божим (*synergos tou Theou*), покликаним не замінити Бога у вихованні, а бути провідником Його любові.

Педагогічна діяльність, розглянута з богословської перспективи, стає **служінням любові**. Вона передбачає не лише інтелектуальний вплив, а участь у таємниці зростання іншої особистості. Тому педагог – це не просто носій знань, а свідок процесу перетворення, «співтворець» у найвищому сенсі цього слова.

Така перспектива вносить у поняття обдарованості **етичний і духовний вимір**. Обдарованість перестає бути лише показником інтелектуального чи креативного успіху. Вона постає як **відповідальність за дар**, який дано не для самозвеличення, а для служіння спільноті. У термінах богослов'я це можна назвати «євхаристійною логікою обдарованості»: те, що отримано як дар, має бути віддано у любові.

Таким чином, обдарована особистість – це не просто талановита людина, а людина, яка усвідомлює свій дар як покликання і живе у стосунку. Справжня

зрілість полягає не в тому, щоб реалізувати свій потенціал, а в тому, щоб реалізувати його **разом з іншими** – у співтворчості, любові та вдячності

4. Соціальна поведінка як чинник розвитку обдарованості

Емпіричні дослідження, проведені у відділі психології обдарованості, показали наявність стійкої кореляції між параметрами соціальної поведінки та когнітивними показниками. Зокрема, відкритість до спілкування, емоційна чуйність, здатність до співпраці, толерантність до невизначеності та комунікативна гнучкість позитивно пов'язані з рівнем вербальних, креативних і аналітичних здібностей.

Отримані дані підтверджують тезу про те, що **соціальні навички є не наслідком, а передумовою розвитку обдарованості**. Дитина, яка має розвинену здатність до взаємодії, емпатії та кооперації, створює ширший спектр когнітивних можливостей. Це зумовлено тим, що соціальна взаємодія активізує роботу тих самих нейронних структур, які відповідають за творчість і мовлення – префронтальної кори, дзеркальних нейронів, лобно-тім'яних зв'язків (Dunbar, 2021; Immordino-Yang & Damasio, 2007).

Уже в ранньому дитинстві ці навички виступають діагностичними індикаторами потенційного інтелектуального зростання. Наприклад, дослідження М. Томаселло (Tomasello, 2009) показують, що діти, які рано виявляють здатність до спільного наміру – тобто до узгодження дій із дорослим чи однолітком – у подальшому демонструють вищі показники когнітивної гнучкості та дивергентного мислення.

Таким чином, обдарованість не є суто індивідуальною властивістю, а **результатом взаємодії соціальної і когнітивної сфер**. Вона формується на перетині емоційного досвіду, соціальних зв'язків і пізнавальних процесів. Соціальність створює умови, у яких мислення набуває контексту, а креативність – сенсу.

Натомість придушення соціальної активності, ізоляція або надмірна стандартизація навчального процесу пригнічують не лише емоційну, а й когнітивну сферу. Це веде до зниження мотивації, гальмування гнучкого мислення, втрати внутрішнього сенсу навчання. Система освіти, побудована на конкуренції без співпраці, породжує тривожність, а не натхнення.

Тому педагогічні системи, що підтримують **співпрацю, емпатію, діалог і взаємодію**, виступають каталізаторами розвитку інтелектуального багатограння. Вони не лише розкривають таланти, а й формують особистість, здатну до творчої відповідальності. У цьому полягає головна умова переходу від знання до мудрості – коли пізнання поєднується з любов'ю і служінням.

5. Педагогіка як наука і мистецтво

Педагогіка – це унікальна галузь людського знання, у якій поєднуються точність науки й натхнення мистецтва. Вона має двоїсту природу: з одного боку,

спирається на методологію, спостереження, експеримент, з іншого – на інтуїцію, емпатію, творчий акт.

Як наука, педагогіка прагне описати закономірності формування особистості, дослідити структуру навчального процесу, виявити чинники, що сприяють розвитку здібностей. Вона апелює до емпіричних даних, до міждисциплінарних зв'язків із психологією, біологією, соціологією. Саме завдяки науковому підходу ми можемо говорити про закономірності розвитку обдарованості, про роль соціального середовища й педагогічного супроводу.

Однак будь-яка спроба редукувати виховання лише до системи правил неминуче втрачає його сутність. Адже кожна дитина – це неповторна подія, жива історія, яка не підлягає стандартизації. Тому педагогіка потребує **мистецького виміру** – простору інтуїції, натхнення, естетичного чуття.

Педагогічна творчість полягає не лише у підборі методів, а у створенні *атмосфери зустрічі*. Як митець, педагог має здатність «бачити» учня, розуміти його потенціал, чути не лише слова, а й тишу, що стоїть за ними. У цьому сенсі педагог є **митцем стосунків**, який працює не з матерією, а з душею.

Формування обдарованої особистості – це завжди **акт співтворення**. Педагог допомагає учневі віднайти власну форму, не накладаючи шаблонів, а розкриваючи унікальність. Тут знання стає не самоціллю, а засобом для пробудження сенсу.

Як підкреслював В. Сухомлинський, «без любові до дитини – немає вчителя». Любов є не лише моральним ідеалом, а фундаментальною педагогічною категорією. Вона створює той внутрішній простір безпеки, у якому людина може відкритися й розквітнути. Без любові не існує ані педагогіки, ані обдарованості, бо саме любов робить процес навчання живим і особистісно значущим.

Отже, педагогіка – це не просто система знань, а **жива зустріч науки й мистецтва**, розуму й серця. У ній народжується те, що неможливо виміряти жодним тестом: взаємна присутність, яка змінює обох – і того, хто навчає, і того, хто вчиться.

Висновки. Проведене дослідження показує, що феномен обдарованості неможливо розглядати поза соціальним виміром людського буття. Людина є істотою не лише біологічною, а соціобіологічною, у якій пізнання, мислення, творчість і самореалізація відбуваються у просторі взаємодії. Розвиток інтелектуальних і творчих здібностей ґрунтується на соціальних механізмах підтримки – емпатії, довірі, спільності, комунікації.

Обдарованість постає не як стійка індивідуальна властивість, а як **динамічний процес співтворення**, у якому внутрішні задатки реалізуються через соціальні зв'язки. Саме взаємодія між особистістю і середовищем визначає,

чи перетвориться потенціал на дар і чи стане талант благом не лише для індивіда, а й для спільноти.

З богословської перспективи обдарованість є **відповідальністю за дар**, який походить від Бога і покликаний до служіння. Людина створена за образом Божим, але набуває подоби в процесі любові, свободи й співпраці. У цьому контексті педагогічна діяльність розглядається як *співучасть у Божому творінні* – як мистецтво любові, що допомагає іншій людині стати собою.

Педагогіка, будучи водночас наукою і мистецтвом, покликана створювати простір, де знання поєднуються з людяністю, а наукова закономірність – із творчою інтуїцією. Саме така педагогіка здатна формувати не лише інтелектуально розвинених, а й духовно зрілих, співпричетних людей.

Отже, обдарованість у соціальному та богословському вимірах – це вияв людяності, що розкривається у любові, спільності та служінні. Розуміння цього дає можливість перейти від моделі «таланту як переваги» до моделі «таланту як покликання», де кожен дар знаходить своє значення у взаємності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Buber, M. (1965). *Between Man and Man*. London: Collins.
2. Dunbar, R. (2021). *Friends: Understanding the Power of Our Most Important Relationships*. Little, Brown.
3. Eysenck, H. (1979). *The Structure and Measurement of Intelligence*. Springer.
4. Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. New York: Basic Books.
5. Guilford, J. (1967). *The Nature of Human Intelligence*. McGraw-Hill.
6. Immordino-Yang, M., & Damasio, A. (2007). We Feel, Therefore We Learn: The Relevance of Affective and Social Neuroscience to Education. *Mind, Brain, and Education*, 1(1), 3–10.
7. Langeveld, M. J. (1983). *The Stillness of the Secret Place: Reflections on the Phenomenology of Pedagogy*. Dordrecht: Reidel.
8. Leites, N. S. (2011). *Психологія обдарованої дитини*. Київ: Педагогічна думка.
9. Lossky, V. (1957). *The Mystical Theology of the Eastern Church*. London: James Clarke.
10. Molyako, V. (2008). *Психологія творчості та обдарованості*. Київ: Освіта.
11. Sternberg, R. (1985). *Beyond IQ: A Triarchic Theory of Human Intelligence*. Cambridge University Press.
12. Sukhominsky, V. (1976). *Серце віддаю дітям*. Київ: Радянська школа.
13. Tomasello, M. (2009). *Why We Cooperate*. Cambridge, MA: MIT Press.
14. Van Manen, M. (1991). *The Tact of Teaching: The Meaning of Pedagogical Thoughtfulness*. Albany: State University of New York Press.
15. Ware, K. (1998). *The Orthodox Way*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press.
16. Григорій Ниський. (2012). *Про створення людини*. Київ: Дух і літера.

Мозуль І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка,
вчитель англійської мови
Сопицької філії комунального закладу Есманьської селищної ради
«Есманьська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів»
Шосткинського району Сумської області,
mozul.dubok@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті розглядаються педагогічні інновації як важливий чинник розвитку творчого потенціалу обдарованих учнів початкової школи. Здійснено аналіз сутності понять «педагогічні інновації», «творчий потенціал», «обдарований учень». Окреслено педагогічні умови ефективного розвитку творчості молодших школярів, визначено роль учителя як фасилітатора творчої діяльності. Розкрито можливості використання сучасних інноваційних технологій у розкритті здібностей і підтримці обдарованості дітей молодшого шкільного віку. Зроблено висновок про необхідність системного впровадження інноваційних підходів для створення розвивального освітнього середовища, сприятливого для формування креативної особистості.

Ключові слова: школа, здобувачі освіти, обдарованість, самореалізація, онлайн-курси, освітні платформи, конкурси, війна, дистанційне навчання.

Abstract. The article examines pedagogical innovations as an important factor in the development of the creative potential of gifted primary school students. The essence of the concepts "pedagogical innovations," "creative potential," and "gifted student" is analyzed. The pedagogical conditions for the effective development of creativity in younger schoolchildren are outlined, and the role of the teacher as a facilitator of creative activity is defined. The article reveals the possibilities of using modern innovative technologies in fostering students' abilities and supporting giftedness among primary school children. The conclusion emphasizes the necessity of systematically implementing innovative approaches to create a developmental educational environment conducive to the formation of a creative personality.

Keywords: pedagogical innovations, creative activity, creative potential, innovative technologies, creativity, ability development, primary school, education, educational process, gifted students, primary schoolchildren, learners.

Сучасна система освіти в Україні, орієнтована на ідеї Нової української школи, спрямована на формування особистості, здатної мислити творчо, критично, самостійно приймати рішення й ефективно діяти в нових умовах. Одним із найважливіших завдань сучасного педагога є створення таких умов

навчання, які б сприяли розвитку творчого потенціалу учнів, особливо обдарованих дітей.

Обдарованість дитини – це не лише високий рівень інтелекту чи здібностей, а насамперед прагнення до пізнання, креативність, гнучкість мислення, інтерес до нестандартних завдань. Розвиток творчих здібностей потребує використання інноваційних педагогічних технологій, що активізують пізнавальну діяльність, стимулюють самовираження та творче мислення молодших школярів.

Педагогічні інновації – це нововведення в теорії та практиці навчання й виховання, спрямовані на вдосконалення змісту, форм, методів, технологій освітнього процесу. За визначенням Г. Селевка, інноваційна педагогічна діяльність передбачає створення, впровадження та поширення нових педагогічних ідей, що забезпечують якісні зміни в навчанні [8].

Творчий потенціал – це сукупність здібностей, мотивів, знань і особистісних якостей, які забезпечують здатність до створення нового, оригінального продукту. У молодшому шкільному віці творчість проявляється в допитливості, гнучкості мислення, фантазії, самостійності в судженнях і пошуку нових рішень [2].

Обдарований учень початкової школи – це дитина, яка виявляє високий рівень інтелектуального, творчого або художньо-естетичного розвитку порівняно з однолітками, має нестандартне мислення, глибокі пізнавальні інтереси, швидкість засвоєння нового матеріалу [3].

Розвиток творчого потенціалу можливий за дотримання певних педагогічних умов:

- створення розвивального освітнього середовища, яке підтримує ініціативу, самостійність і креативність дитини;
- індивідуалізація та диференціація навчання з урахуванням типу обдарованості;
- використання інноваційних педагогічних технологій;
- партнерська взаємодія вчителя й учня;
- підтримка позитивної емоційної атмосфери та мотивації до творчої діяльності.

Як зазначала О. Савченко, «творчість дитини розквітає тоді, коли педагог бачить у ній особистість, здатну мислити, шукати, творити» [1].

Інноваційні технології розвитку творчого потенціалу:

проектні технології – дають змогу учням самостійно планувати й реалізовувати міні-проекти, пов'язані з особистими інтересами: створення казки, дослід, презентація міні-дослідження. Такі завдання стимулюють пізнавальну активність, формують комунікативні та дослідницькі вміння.

2) STEM- та STEAM-освіта. Інтеграція природничих наук, технологій, інженерії, мистецтва й математики дає можливість учням розвивати логічне та

творче мислення одночасно (наприклад, створення власних моделей, експериментів, проєктів типу «Розумний дім» чи «Міні-лабораторія природи»).

3) Технологія розвитку критичного мислення – через методи «Кубування», «Сенкан», «Мозковий штурм», «Кластер» та ін. учні вчать ставити запитання, аналізувати факти, пропонувати нові рішення, оцінювати ідеї – усе це сприяє креативності мислення.

4) Інтерактивні методи навчання. Робота в парах, групах, дискусії, рольові ігри, навчальні дебати створюють ситуації спільного пошуку, де кожен може висловити власну думку й реалізувати творчий потенціал.

5) Ігрові технології та гейміфікація – використання ігор із творчими завданнями («вигадати нову планету», «створи рекламу книги», «намалюй майбутній транспорт») дозволяє у природний спосіб залучити дітей до творчої діяльності.

6) Технологія «перевернутого класу». Учні отримують завдання для самостійного ознайомлення з матеріалом удома, а в класі – виконують творчі, дослідницькі, практичні завдання, що стимулює ініціативу, гнучкість мислення та самостійність.

7) Кейс-метод. Робота з навчальними ситуаціями (кейсами) допомагає розвивати навички аналізу, прогнозування та пошуку нестандартних рішень – важливих для обдарованої дитини.

8) Метод творчих ситуацій – учням пропонують незвичні завдання, для яких не існує готових відповідей (наприклад: «Що було б, якби дерева могли говорити?»). Це стимулює фантазію, асоціативне мислення, уяву [7].

Учитель початкових класів має виступати не джерелом знань, а фасилітатором – організатором умов для самостійного пошуку, натхнення, дослідження. Серед ключових функцій педагога можна виділити:

- створення ситуації успіху для кожного учня;
- стимулювання самовираження;
- добір завдань різних рівнів складності;
- підтримка внутрішньої мотивації;
- формування адекватної самооцінки [4].

Як наголошував В. Сухомлинський, «у кожній дитині є зернятко таланту, яке потрібно побачити і допомогти розквітнути» [1]. Саме інноваційні педагогічні підходи дають змогу зробити це системно.

Приклади практичної реалізації інновацій:

1) «творчі лабораторії» у класі: діти експериментують, малюють, вигадують власні історії, створюють міні-книжки чи моделі;

2) проєкти типу «Моя перша енциклопедія» або «Книга фантазій»;

3) інтегровані уроки: об'єднання мистецтва, природознавства й мови, де діти створюють спільні продукти (малюнки, пісні, театральні мініатюри);

4) використання цифрових ресурсів: інтерактивні платформи (LearningApps, Canva, Wordwall, Scratch) для створення творчих завдань і презентацій.

Інноваційна педагогіка в освіті обдарованих молодших школярів сприяє формуванню особистості, здатної до самостійного мислення, ініціативи, творчої діяльності. Застосування інноваційних технологій (проектного, інтегрованого, ігрового, STEM-навчання) створює умови для повного розкриття творчого потенціалу дитини.

Успіх такої діяльності залежить від професійної майстерності вчителя, його здатності бачити в кожному учневі творчу особистість і підтримувати її індивідуальний розвиток.

Таким чином, педагогічні інновації стають дієвим засобом не лише підвищення якості освіти, а й формування нового покоління креативних, обдарованих особистостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є. Основні напрями досліджень вітчизняних дослідників з проблеми обдарованості. *Креативна педагогіка*. Наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2022. Вип. 10. С. 37–46.
2. Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : зб. матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 27 жовтня 2022 р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2022. 588 с.
3. Клименюк Ю. М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2023. С. 46–50.
4. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23–26 травня 2024 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 640 с.
5. Професійна підготовка компетентних фахівців в умовах сучасних освітніх трансформацій: теорія і практика: *збірник наукових статей* / за заг. ред. О. Антонової, Н. Бірук. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2024. 241с.
6. Психологічна допомога обдарованим учням та студентам в умовах воєнного стану: *тези доповідей XIV науково-практичного семінару*, 20 жовтня 2022 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. 57 с.
7. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми. *Педагогічний пошук*. 2024. № 3. С. 26–28.
8. Тимченко А. А. Проблема дитячої обдарованості в сучасній педагогіці: технологічний підхід. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2021. № 33. С. 94–96.

Молошнюк Л. В.,
завідувач Відділу дошкільної освіти
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»,
3do_vidd@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ОБДАРОВАНОСТІ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

*Діти – це наші крила.
Коли вони виростають, ми злітаємо разом із ними*
Антуан Де Сент-Екзюпері

Анотація: у статті розкрито сутність феномену обдарованості в контексті сучасної дошкільної освіти та проаналізовано філософсько-методологічні підходи до його дослідження. Здійснено теоретичний аналіз наукових концепцій, які визначають природу обдарованості як інтегративного прояву інтелектуальних, креативних і соціально-емоційних якостей дитини. Окреслено основні тенденції сучасної освітньої думки щодо раннього виявлення та підтримки обдарованості в дошкільному віці. Особливу увагу приділено філософським засадам гуманістичного, аксіологічного та компетентнісного підходів, які забезпечують цілісне розуміння обдарованої особистості як суб'єкта власного розвитку. Розкрито роль методологічних принципів системності, індивідуалізації та розвитку потенціалу у формуванні педагогічної стратегії роботи з обдарованими дітьми. У статті підкреслено необхідність переорієнтації дошкільної освіти на створення розвивального середовища, що стимулює пізнавальну активність, творчу ініціативу та емоційну стабільність дітей. Зазначено, що сучасні тенденції розвитку теорії й практики обдарованості вимагають інтеграції філософських і психолого-педагогічних підходів, спрямованих на всебічний розвиток особистості.

Ключові слова: обдарованість, дошкільна освіта, філософсько-методологічні засади, сучасні тенденції, потенціал особистості, гуманістичний підхід.

Abstract: the article reveals the essence of the phenomenon of giftedness in the context of modern preschool education and analyzes the philosophical and methodological approaches to its study. A theoretical analysis of scientific concepts is presented, which defines giftedness as an integrative manifestation of a child's intellectual, creative, and socio-emotional qualities. The main trends of contemporary educational thought regarding the early identification and support of giftedness in preschool age are outlined. Special attention is paid to the philosophical foundations of the humanistic, axiological, and competence-based approaches, which ensure a holistic understanding of the gifted child as a subject of their own development. The methodological principles of systematization, individualization, and potential development are revealed as the basis for forming pedagogical strategies for working with gifted children. The article emphasizes the need to reorient preschool education toward creating a developmental environment that stimulates children's cognitive

activity, creative initiative, and emotional stability. It is noted that modern trends in the theory and practice of giftedness require the integration of philosophical and psycho-pedagogical approaches aimed at the comprehensive development of the individual.

Keywords: giftedness, preschool education, philosophical and methodological foundations, modern trends, personal potential, humanistic approach.

У сучасних умовах трансформації освіти та переходу до гуманістичної парадигми розвитку особистості особливої актуальності набуває проблема виявлення, підтримки й розвитку обдарованості дітей дошкільного віку. Саме в цей період закладаються основи інтелектуальної, емоційної та творчої сфери, що визначають подальшу траєкторію становлення особистості. Відповідно, дошкільна освіта повинна не лише забезпечувати загальний розвиток дитини, а й створювати умови для розкриття її індивідуального потенціалу.

Сучасні наукові дослідження свідчать про багатовимірність феномену обдарованості, що вимагає міждисциплінарного підходу до його вивчення. У межах філософії освіти обдарованість розглядається як цінність, що відображає унікальність людського буття та здатність особистості до самотворення. З філософсько-методологічного погляду важливо визначити не лише психологічні характеристики обдарованої дитини, а й концептуальні засади, які забезпечують цілісне розуміння цього явища.

У педагогічній науці спостерігається тенденція до поєднання філософських і психолого-педагогічних підходів, що дозволяє осмислювати обдарованість як складне соціокультурне явище. Особливого значення набуває орієнтація на гуманістичні цінності, визнання права кожної дитини на індивідуальний розвиток, свободу самовираження та творчість.[4]

Водночас сучасна методологія дослідження обдарованості вимагає врахування нових наукових парадигм – компетентнісної, аксіологічної, синергетичної, які забезпечують системне бачення процесу розвитку здібностей у дошкільному віці. Саме тому вивчення філософсько-методологічних засад дослідження обдарованості стає необхідною умовою удосконалення змісту та технологій дошкільної освіти.

Метою статті є аналіз сучасних тенденцій і філософсько-методологічних основ дослідження феномену обдарованості у дошкільній освіті, визначення ключових підходів до її осмислення та окреслення напрямів удосконалення педагогічної практики у цьому контексті.

Практичні рекомендації для педагогів дошкільної освіти щодо розвитку обдарованості дітей. Розвиток обдарованості у дошкільному віці потребує не лише теоретичного осмислення, а й реальних педагогічних дій, які забезпечують умови для розкриття потенціалу дитини. Педагог виступає ключовою фігурою,

здатною розпізнати приховані здібності, створити середовище для самовираження й надати дитині підтримку. [8]

Таблиця 1.

Практичні напрями роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку

Напрямок діяльності	Форма / метод / технологія	Очікуваний результат
Пізнавальний розвиток	Математичні ігри, логічні завдання, експериментування, спостереження за природою	Формування аналітичного мислення, дослідницьких умінь, інтересу до пізнання
Мовленнєво-комунікативний розвиток	Ігри-драматизації, створення історій, дебати для дітей, робота з казками	Розвиток креативності мовлення, уяви, навичок аргументації
Художньо-творчий розвиток	Малювання, ліплення, музичні імпровізації, театралізація	Розвиток образного мислення, емоційної виразності, естетичних почуттів
Соціально-емоційний розвиток	Рольові ігри, казкотерапія, ігри на розвиток емоційного інтелекту	Формування емпатії, саморегуляції, соціальних навичок
Дослідницька діяльність (STEM/STEAM)	Конструювання, елементи робототехніки, природничі дослідження	Розвиток критичного мислення, допитливості, самостійності
Мотиваційна підтримка	«Ситуації успіху», портфоліо досягнень, рефлексивні бесіди	Підвищення впевненості у власних силах, формування позитивної самооцінки

Роль педагога у виявленні та підтримці обдарованості. Педагог у роботі з обдарованими дітьми виступає не «джерелом знань», а фасилітатором розвитку, організатором середовища для самопізнання та творчої діяльності.

Фасилітатором розвитку є фахівець, який допомагає групі людей досягати спільних цілей, створюючи сприятливу атмосферу для обговорення, співпраці та прийняття рішень, залишаючись при цьому нейтральним. [5]

Ефективна діяльність педагога передбачає:

- уважне спостереження за проявами здібностей дитини в різних видах діяльності;
- використання діагностичних методик (спостереження, бесіди, ігрові тести, карти інтересів);
- співпрацю з психологами, логопедами, музичними керівниками, батьками;
- застосування гнучких педагогічних технологій (інтерактивні ігри, дослідницькі лабораторії, творчі майстерні).

Особливої уваги потребує емоційна підтримка дитини: обдаровані діти часто мають підвищену чутливість, схильність до самоаналізу, потребують розуміння й схвалення.

Партнерство з батьками як чинник розвитку дитячої обдарованості. Успішність роботи з обдарованими дітьми значною мірою залежить від єдності вимог і впливів з боку педагогів і батьків. Взаємодія має ґрунтуватися на принципах довіри, відкритості та взаємоповаги. [6]

Форми співпраці з батьками можуть бути різними:

- просвітницькі семінари та тренінги («Як розпізнати обдарованість дитини», «Підтримка творчої ініціативи вдома»);
- індивідуальні консультації з питань розвитку інтересів;
- сімейні проекти (спільні досліди, виставки, читання, створення казок);
- дні відкритих дверей або «клуби творчих сімей».

Таке партнерство формує єдине виховне середовище, де зберігається природна мотивація дитини до самовираження.

Прогностичний потенціал дошкільної освіти у розвитку обдарованості. Дошкільна освіта має величезний прогностичний потенціал – саме в цей період можливо не лише виявити, а й цілеспрямовано підтримати задатки, які згодом перетворяться на таланти. [7]

Майбутнє розвитку системи дошкільної освіти України в контексті підтримки обдарованості полягає у:

- впровадженні державних програм ранньої діагностики здібностей;
- підготовці педагогів до роботи з різними видами обдарованості;
- інтеграції STEM- і гуманітарних компонентів;
- розвитку мережі дитячих творчих лабораторій, майстерень, наукових клубів;
- створенні системи менторської підтримки обдарованих дітей.

Таким чином, сучасна дошкільна освіта повинна стати першим шаблоном безперервної траєкторії розвитку обдарованої особистості, що згодом продовжується у школі, коледжі, університеті.

Феномен обдарованості є багатовимірним і складним явищем, яке відображає унікальність людського буття та потенціал до самореалізації. У філософії освіти обдарованість розглядається не лише як природжена якість, а як ціннісна характеристика особистості, що виявляється в процесі її духовного, інтелектуального та творчого розвитку.

Філософські засади дослідження обдарованості спираються на гуманістичну традицію, згідно з якою кожна дитина є носієм неповторного потенціалу. Ідеї Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, М. Монтессорі, В. Сухомлинського, К. Роджерса акцентують на визнанні внутрішньої активності дитини як джерела

розвитку. Гуманістична парадигма розглядає освітній процес як умову розкриття сутності особистості, а не як механізм її стандартизації. [6]

З аксіологічної точки зору, обдарованість виступає цінністю суспільного розвитку, адже саме обдаровані індивіди забезпечують культурний, науковий і технологічний поступ. У цьому контексті дошкільна освіта постає як перша сходинка, де формується ставлення до знань, пізнання, праці та самовираження.

Філософське осмислення обдарованості передбачає розуміння дитини як суб'єкта власного розвитку, здатного до самопізнання й творчого вибору. Таким чином, головним завданням освіти стає створення умов для вільного розвитку здібностей і формування духовно багатой, активної особистості.

Методологічні підходи до дослідження обдарованості у дошкільній освіті

Дослідження феномену обдарованості неможливе без чіткої методологічної основи, що поєднує філософські і науково-практичні підходи. У сучасній педагогічній теорії визначено низку провідних методологічних орієнтирів:

1. Системний підхід – передбачає розгляд обдарованості як цілісної системи, у якій взаємодіють біологічні, психологічні, соціальні та духовні чинники.

2. Особистісно орієнтований підхід – спрямований на врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її інтересів, темпу розвитку, стилю мислення.

3. Компетентнісний підхід – забезпечує формування базових компетентностей, необхідних для розвитку творчості, пізнавальної активності та критичного мислення.

4. Аксіологічний підхід – орієнтує виховання на духовні та моральні цінності, на формування внутрішньої мотивації до пізнання.

5. Синергетичний підхід – дозволяє розглядати розвиток обдарованості як нелінійний процес, у якому поєднуються спонтанність, самоорганізація й педагогічний вплив. [2]

Вибір методологічної стратегії залежить від мети педагогічного дослідження, однак у дошкільній освіті пріоритетними є гуманістичний і особистісно орієнтований підходи, які відповідають віковим особливостям дітей і сприяють збереженню природної мотивації до пізнання.

Сучасні тенденції розвитку обдарованості у дошкільній освіті є сучасна педагогічна наука дедалі більше зосереджується на створенні освітнього середовища, яке стимулює ранній розвиток здібностей дитини. Серед провідних тенденцій виділяються:

- інтеграція філософських, психологічних і педагогічних знань, що дозволяє розглядати обдарованість як цілісний феномен;
- визнання багатовимірності обдарованості – її проявів не лише в інтелектуальній, а й у художній, музичній, лінгвістичній, соціальній сферах;

- переорієнтація дошкільної освіти на діяльнісний підхід, де дитина виступає активним учасником пізнавального процесу;
- використання ігрових і дослідницьких технологій, які сприяють розвитку креативності, уяви та емоційного інтелекту;
- створення інклюзивного середовища, у якому визнається цінність різних проявів обдарованості;
- застосування цифрових технологій для виявлення та розвитку здібностей (освітні платформи, інтерактивні програми, дитячі STEAM-проекти).

Підтримка обдарованих дітей у дошкільних закладах потребує нового професійного мислення вихователів, готовності до педагогічного партнерства, діалогу та гнучкості у виборі форм і методів роботи. [1]

Розвивальне середовище як умова становлення обдарованої особистості -це ефективне виявлення і розвиток обдарованості можливі лише за умови створення розвивального освітнього середовища, яке поєднує інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток дитини.

Дане середовище має відповідати принципам:

- варіативності (можливість вибору діяльності відповідно до інтересів дитини);
- емоційного комфорту (підтримка, довіра, позитивна атмосфера);
- партнерства дорослого й дитини (спільний пошук рішень, взаємоповага);
- творчої свободи (дозвіл на експериментування, помилку, власну думку).

У дошкільному віці надзвичайно важливо не лише навчати, а й надихати, допомагати дитині усвідомлювати власні можливості та віру у власний успіх.

Проведене дослідження засвідчує, що феномен обдарованості у дошкільній освіті є складним, багатовимірним і динамічним утворенням, яке потребує системного осмислення на перетині філософії, психології та педагогіки. Філософсько-методологічний аналіз дозволив виявити, що сучасне розуміння обдарованості ґрунтується на засадах гуманізму, аксіології та компетентнісного підходу, які забезпечують цілісне бачення розвитку особистості в освітньому процесі.

Сучасні тенденції в дослідженні й підтримці обдарованих дітей спрямовані на створення інноваційного розвивального середовища, що поєднує інтелектуальні, творчі й емоційні аспекти виховання. Важливою умовою ефективного розвитку обдарованості є індивідуалізація навчально-виховного процесу, педагогічне партнерство, використання ігрових і дослідницьких методів, а також застосування сучасних цифрових технологій.

Формування обдарованої особистості дошкільника можливе лише за умови гармонійної взаємодії внутрішнього потенціалу дитини та зовнішнього освітнього впливу. Це вимагає від педагогів нової професійної позиції – ролі

наставника, який створює умови для самовираження, самостійності й креативності кожної дитини. [3]

Отже, філософсько-методологічні основи дослідження обдарованості у дошкільній освіті визначають необхідність переходу від спостереження за проявами здібностей до створення середовища їх розвитку. Саме у цьому полягає сутність сучасної парадигми виховання обдарованої особистості – як активного, мислячого й творчого суб'єкта власного становлення.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що сучасна дошкільна освіта має стати простором вільного розвитку, творчого пошуку та духовного зростання дитини. Обдарованість – це не лише сукупність здібностей, а насамперед потенціал особистості, який розкривається за умови сприятливого освітнього середовища, довіри та підтримки з боку дорослих.

Філософсько-методологічний аналіз доводить: обдарована дитина – це активний творець власного пізнання, а завдання педагога – не формувати, а допомагати проявитися природним нахилам, спрямовувати їх у конструктивне русло. Тільки через поєднання гуманістичних цінностей, сучасних освітніх підходів і педагогічної майстерності можливе гармонійне становлення особистості, здатної мислити, творити й змінювати світ на краще.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богоявленська Д. Б. Психологія творчих здібностей. – Київ: Освіта, 2017. С. 52-56.
2. Бондар В. І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі : навч. посібник. Полтава : РВВ ПДАА, 2009. С. 252-256.
3. Бех І.Д. Психологічний супровід особистісно зорієнтованого виховання / І.Д. Бех // Початкова школа. – 2004. – №3. – С.3-6.
4. Слободенюк Л.І. Система психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей // Психолог. – 2003. – № 8 (56). – С.4-5.
5. Макіна Л. Комунікаційні спроможності обдарованої особистості: прихований потенціал віку/Л. Макіна //Обдарована дитина. – 2009.- № 2. – С. 20- 28.
6. Кочубей Т. Філософія дитинства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01. Київ, 2001. С.18-22.
7. Циган О. Філософське осмислення дитинства у вітчизняній педагогічній спадщині. Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. С. 193-200.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Висвітлено результати дослідження соціально-психологічної підтримки обдарованих старшокласників в умовах воєнного стану. Розглянуто основні внутрішні та зовнішні чинники професійного самовизначення учнів, зокрема самооцінку, рішучість, інтереси, вплив сім'ї, школи та соціального середовища. Подано результати практичної роботи з учнями Обласного наукового ліцею м. Рівне, під час якої проведено анкетування, тести та консультації, що допомогли визначити професійні орієнтири старшокласників. Доведено важливість системної психологічної підтримки в процесі професійного становлення молоді.

Ключові слова: професійне самовизначення, старшокласники, соціально-психологічна підтримка, воєнний стан, профорієнтація, обдарована молодь.

Abstract. The article presents the results of a study on the socio-psychological support of gifted high school students under martial law conditions. The main internal and external factors influencing students' professional self-determination are examined, including self-esteem, decisiveness, interests, and the impact of family, school, and social environment. The results of practical work with students of the Regional Scientific Lyceum in Rivne are presented, during which surveys, tests, and consultations were conducted to identify the professional orientations of high school students. The study demonstrates the importance of systematic psychological support in the process of professional development of youth.

Keywords: professional self-determination, high school students, socio-psychological support, martial law, career guidance, gifted youth.

У сучасних умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання соціально-психологічної підтримки обдарованої молоді. Утрата почуття безпеки, нестабільність, психологічне напруження та обмеженість освітніх можливостей створюють додаткові труднощі для гармонійного розвитку особистості. Обдаровані старшокласники, які мають високий інтелектуальний, творчий або лідерський потенціал, потребують особливої уваги з боку педагогів, психологів та батьків, адже саме вони є майбутнім інтелектуальним і культурним ресурсом нації [1, 5].

Воєнний стан породжує страх, тривожність та невизначеність майбутнього, що змушує молодь переосмислювати свої життєві та професійні пріоритети. Зростає потреба в безпеці, що може змінити вибір професії на більш стабільну або затребувану. Страх перед невдачею є поширеним емоційним бар'єром, з яким стикаються старшокласники під час професійного самовизначення. Він може призводити до сумнівів у своїх здібностях та уникання ризиків. Для

подолання цього страху важливо розвивати позитивне ставлення до помилок як до можливостей для навчання й зростання.

У старшокласників піднімається мотивація до служіння суспільству, підвищується інтерес до професій, які мають соціальну значущість: медицина, психологія, військова справа, волонтерство. Формується нова система цінностей, де альтруїзм і патріотизм стають важливими мотивами.

Процес професійного самовизначення старшокласників тісно пов'язаний із розвитком їхніх здібностей, інтересів та психологічних якостей. Ключовим моментом у житті людини, що впливає на її задоволеність життям та подальшу долю, є вибір професійного шляху. Особливо важливим це питання стає для старшокласників, які стоять перед першим професійним вибором.

Професійне самовизначення – складний, багатофакторний процес професійного вибору, самопізнання та об'єктивної оцінки старшокласниками індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією.

Серед внутрішніх чинників професійного самовизначення виділяють самооцінку, рішучість, реалістичність, рівень мотивації, інтереси та здібності. Ці характеристики визначають, наскільки усвідомлено учень підходить до вибору професії, здатний долати труднощі й нести відповідальність за прийняті рішення [2, 6].

Зовнішні чинники формування професійного самовизначення включають вплив сім'ї, друзів, школи, соціальних мереж, а також загальний соціально-економічний стан у країні. В умовах воєнного стану цей вплив посилюється: знижується рівень стабільності, зростає невизначеність майбутнього, що ускладнює вибір професійної траєкторії. Культурні, соціальні та навіть політичні контексти можуть визначати пріоритети у виборі професії. У деяких культурах чи соціальних групах певні професії є більш престижними або бажаними. Наприклад, в умовах розвитку технологій та інтернет-індустрії молодь може орієнтуватися на професії в ІТ-сфері або інженерії, оскільки вони є більш популярними й добре оплачуваними. З іншого боку, у суспільствах, де традиційні цінності мають велике значення, вибір професії може бути обмежений певними рамками, наприклад, медичних, педагогічних чи гуманітарних професій.

Інтелектуальні здібності є основою для вибору професії. Рівень загальної освіченості, знання, навички й уміння, набуті в процесі навчання, суттєво впливають на вибір професійного шляху. Старшокласники, оцінюючи свої інтелектуальні можливості, можуть визначити, які професії найкраще відповідають їхнім здібностям і де вони зможуть досягти успіху.

Інтелектуальні здібності та інтереси є ще одним важливим аспектом. Вони формуються на основі досвіду навчання, участі в різних позашкільних заходах, а також власних захоплень і хобі. Визначення інтересів дозволяє старшокласникам обрати ту професію, яка буде відповідати їхнім бажанням і допоможе реалізувати себе в професійній діяльності.

Досягнення в навчанні є індикатором інтелектуального розвитку й успішності. Високі оцінки та успіхи в навчанні свідчать про наявність потенціалу для навчання в складніших спеціальностях і професіях. Урахування навчальних досягнень дозволяє старшокласникам орієнтуватися на ті професії, де їхні знання будуть максимально затребуваними.

Розвиток критичного мислення й здатність до аналізу є важливими інтелектуальними навичками, необхідними для успішного професійного самовизначення. Вони допомагають старшокласникам оцінювати різні інтелектуальні нахили та інтереси. Висока емоційна стійкість дозволяє учням приймати раціональні рішення та уникати імпульсивних вчинків.

Самосвідомість включає розуміння власних емоцій, почуттів, цінностей та пріоритетів. Усвідомлення своїх сильних та слабких сторін допомагає старшокласникам робити правильний вибір професії, що відповідає їхнім внутрішнім переконанням та бажанням. Це також сприяє розвитку впевненості у власних силах і здатності долати труднощі. Тому важливо забезпечити старшокласникам систему соціально-психологічної підтримки, спрямованої на розвиток упевненості, емоційної стійкості та здатності до саморегуляції [3, 4].

Під час профорієнтаційної роботи із здобувачами освіти Обласного наукового ліцею в місті Рівне Рівненської обласної ради ми провели низку заходів: анкетування, психологічні тести, опитування та індивідуальні консультації. Метою дослідження було виявити, наскільки старшокласники усвідомлюють власні інтереси, здібності та нахили до певних професій, а також те, які зовнішні чинники впливають на їхній вибір. Для реалізації мети дослідження та виконання його завдань було обрано комплекс психодіагностичних методик, який включав авторську анкету «Орієнтація на вибір майбутньої професії», тест «Опитувальник професійної спрямованості» Джона Голланда та «Шкала зрілості професійних установок» Джона Крайтса – американських дослідників.

Емпіричне дослідження впливу соціально-психологічних чинників на професійне самовизначення старшокласників проводилося в Обласному науковому ліцеї м. Рівне Рівненської обласної ради. У ньому взяли участь шістдесят два старшокласники.

Результати анкети «Орієнтація на вибір майбутньої професії» допомагають зрозуміти, як опитувані визначаються з вибором своєї майбутньої професії.

Основні аспекти, які можна описати в підсумках результатів, представлені на рис. 1.1.

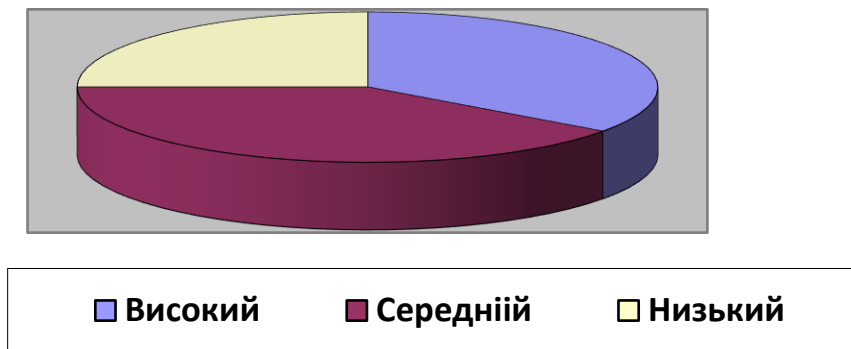

Рис.1.1. Рівень визначеності професії

Таким чином, високий рівень визначеності становлять ті респонденти, що чітко знають, яку професію обрати, і мають плани щодо майбутнього (35% опитаних). Середній рівень – респонденти, що мають кілька варіантів, але ще не зробили остаточного вибору (40%). Низький рівень – це ті респонденти, які не визначилися або мають лише загальні уявлення про майбутню професію (22%).

На запитання «Де в майбутньому Ви хотіли б працювати?» відповіді респондентів розподілилися наступним чином (рис. 1.2.)

- 43 % респондентів хотіли б мати власний бізнес,
- 35 % респондентів бачать себе фрілансерами, тобто хочуть працювати у зручний для себе час, у цікавому для себе проекті;
- 22 % опитаних зробили вибір традиційного місця роботи - в установі, на підприємстві

Рис. 1.2. Особливості професійної самореалізації

Фактори, які впливають на вибір професії сучасних старшокласників, представлено на рис. 1.3.

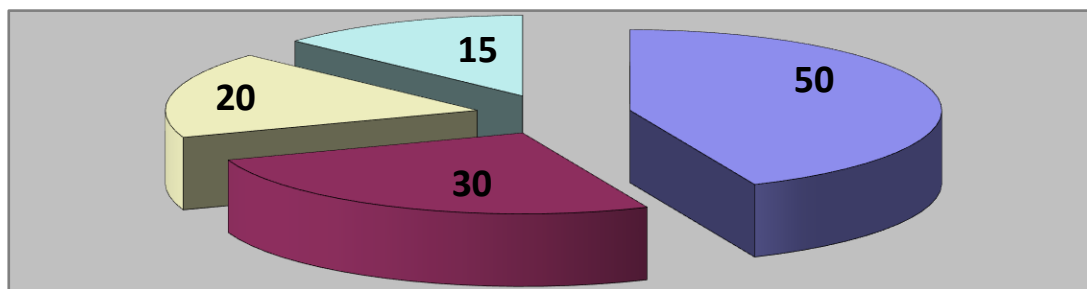

Рис. 1.3. Фактори, що впливають на вибір професії

Як показали результати опитування, до факторів, які впливають на вибір професії, респонденти віднесли:

- особисті інтереси та здібності (50%);
- рівень оплати праці важливий для значної частини опитаних (30%);
- думка батьків і близьких впливає на вибір (20 %);
- престиж професії також є вагомим чинником для деяких (15%).

Такі результати свідчать на користь того, що сучасні старшокласники в процесі професійного самовизначення в основному орієнтуються на власні уподобання та рівень оплати праці. Менш важливими критеріями вибору для них є престижність професії та думка дорослих.

На рис. 1.4. представлено результати відповідно до джерел інформації про майбутню професію.

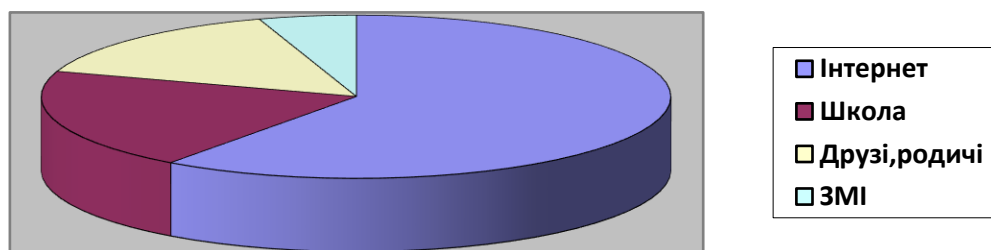

Рис. 1.4. Основні джерела інформації про професії

Щодо джерел інформації про професії старшокласники виділили наступні:

- Інтернет та соціальні мережі (60%);
- консультації в школах, зокрема професійна орієнтація (20%);

- рекомендації друзів, родичів або знайомих (15%);
- засоби масової інформації (5%).

Проте процес професійного самовизначення сповнений і певних проблем, з якими стикаються респонденти. До найважливіших із них вони віднесли нестачу інформації про реальні умови роботи у вибраній сфері, обмежений доступ до професійних проб чи стажувань, складність визначення пріоритетів (гроші, інтереси чи престиж).

Перейдімо до аналізу результатів, отриманих у ході діагностичного обстеження за допомогою тесту «Опитувальник професійної спрямованості» Джона Голланда, узагальнені результати якого представлені на рис. 1.5.

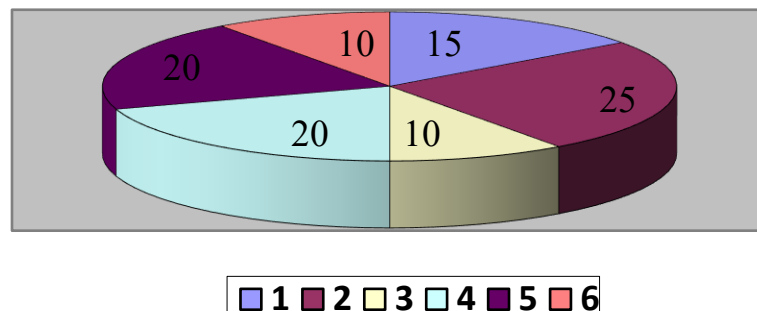

Рис. 1.5. Професійні типи старшокласників

Примітка. 1- артистичний, 2- підприємливий, 3-конвенціональний, 4 – соціальний, 5- інтелектуальний, 6 – реалістичний.

Перейдімо до аналізу отриманих результатів за методикою «Шкала зрілості професійних установок» Дж. Крайтса. Узагальнення представлено на рис. 1.6.

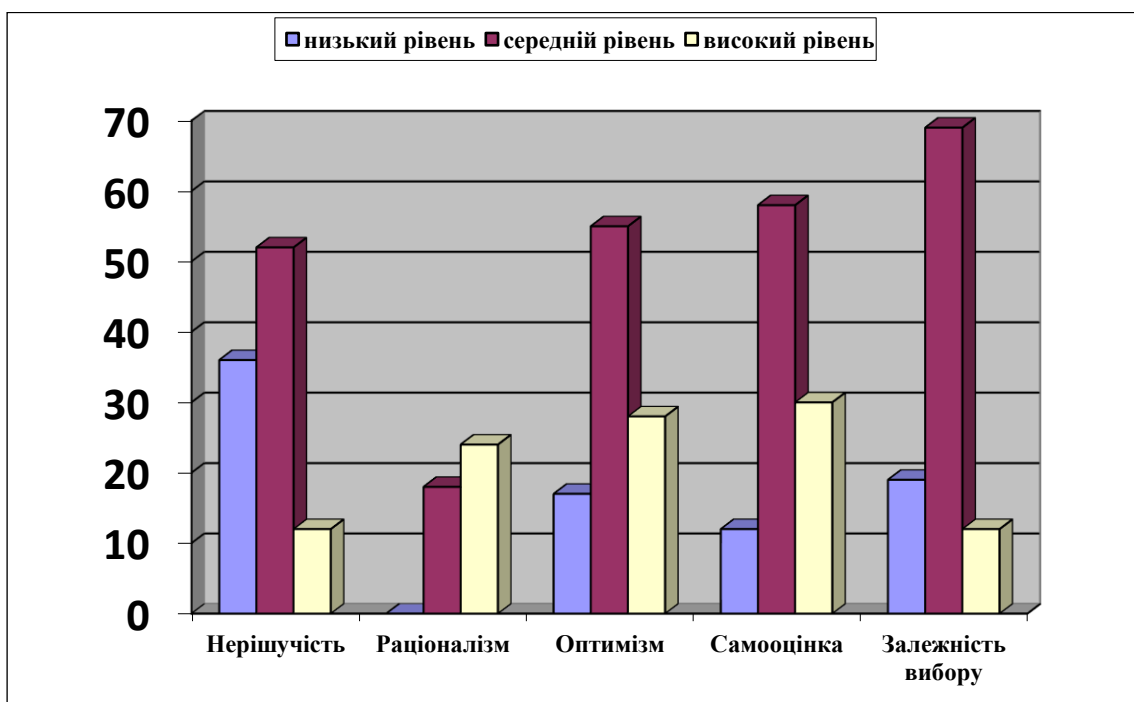

Рис. 1.6. Особливості зрілості професійних установок старшокласників

Представлені на рис. 1.6 результати свідчать про переважання середнього рівня розвитку показників за всіма шкалами, окрім раціоналізму.

За шкалою «Нерішучість» діагностовані показники розподілилися таким чином: низький рівень – 36%, середній рівень – 52%, високий рівень – 12%. Такі результати свідчать на користь того, що більшість опитаних старшокласників має середній рівень нерішучості у професійному виборі. У них ще не повністю сформовані чіткі уявлення, що стосуються професійного розвитку, не мають достатньої інформації про світ професій.

За шкалою «Раціоналізм» було діагностовано такі результати: низький рівень -0%, середній рівень - 42%, високий рівень -58%.

Раціональність вибору професії характеризують ґрунтовність, раціоналізм, розсудливість, готовність діяти за планом. Отримані результати свідчать про те, що всі опитані старшокласники мають високі показники за цією шкалою готові до професійної реалізації, але для її підсилення ще потрібно трішки впевненості та поінформованості про світ професій.

Шкала «Оптимізму» у виборі опитаних старшокласників дала такі результати: низький рівень -17%, середній рівень -55%, високий рівень -22%. Вони вказують на схильність до ідеалізації майбутнього вибору старшокласників, «юнацький максималізм», відчуття, що абсолютно всі проблеми можуть бути вирішені. Ці результати можна пояснити реаліями нашого життя, коли більшість людей хоче мати матеріальний достаток, не докладаючи для цього багато зусиль. Їм здається, що всі проблеми вирішують дуже швидко і просто.

За шкалою «Самооцінка» опитані розподілилися таким чином: низький рівень-12%, середній рівень-58%, високий рівень-30%. Високі показники вказують на завищену самооцінку, віру у свої сили та здібності, надмірну довіру власному суб'єктивному враженню, завзятості і готовності до подолання труднощів. Низькі значення характеризують занижену самооцінку й наявність невеликого досвіду вирішення життєвих завдань. Такий розподіл респондентів за типами самооцінки свідчить про те, що переважна більшість опитаних старшокласників реально оцінює власні можливості і сили.

Шкала «Залежність вибору» розподілила учасників дослідження таким чином: низький рівень -19%, середній рівень -69%, високий рівень -12%. Високі значення характеризують несамостійність, піддатливість, залежність від інших, соціальну незрілість. Низькі значення свідчать про незалежність у професійному виборі. Як бачимо, переважна більшість старшокласників може самостійно обирати, чим вони хочуть займатися, небагато факторів зможе вплинути на їхню думку, та вони достатньо впевнені у своїх знаннях щодо свого життя. Про тих

респондентів, у кого високий рівень показників за цією шкалою, можна зазначити, що вони ще не сформували бачення про своє майбутнє, і більш піддатливі до впливу інших людей(батьки, друзі) або інтернет та медіа-джерела.

У результаті роботи учні змогли краще зрозуміти свої сильні сторони, визначити професійні напрями, які відповідають їхнім здібностям та особистісним якостям. Частина старшокласників відзначила, що завдяки тестуванню й обговоренню результатів вони вперше серйозно замислилися над своїм майбутнім й отримали чіткі орієнтири щодо вибору професії. Таким чином, проведене дослідження допомогло ліцеїстам зробити важливий крок у процесі професійного самовизначення.

Дослідження показало, що психологічні чинники мають вирішальний вплив на формування професійної самосвідомості. Тому важливо проводити як індивідуальні, так і колективні профорієнтаційні заходи, спрямовані на розвиток у старшокласників навичок самопізнання, адекватної самооцінки та відповідального ставлення до майбутнього. Здобувачам середньої освіти необхідно надавати можливість отримувати професійні консультації, що враховують їхні інтереси, здібності, стан здоров'я та потреби сучасного ринку праці. Профорієнтаційна робота є важливим компонентом психологічної підтримки, адже сприяє зниженню тривожності, формує відчуття впевненості та допомагає учням бачити перспективи навіть у складних соціальних умовах.

«Формула вибору професії»:

- «хочу»- це те, що вас приваблює в професії;
- «можу» – ваші здібності, потенціал, стан здоров'я, потрібні для обраної професії;
- «треба» - попит на ринку праці.

Практичні рекомендації старшокласникам:

1. Визначити кілька професій, які викликають інтерес.
2. Зібрати якомога більше інформації про ці професії.
3. Вислухати думку батьків, учителів, друзів, обміркувати її.
4. Об'єктивно проаналізувати власні можливості.
5. Визначити фізичні та психологічні якості, необхідні для кожної професії.
6. Прислухатися до власних відчуттів та інтуїції.
7. Зважити всі «за» і «проти» для кожної з професій.
8. Зробити усвідомлений вибір майбутньої діяльності.
9. Упевнено йти до поставленої мети.

Висновки. Соціально-психологічна підтримка обдарованих старшокласників у період воєнного стану є необхідною умовою їхнього особистісного й професійного становлення. Комплексна робота – анкетування,

тести, бесіди та консультації допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти себе і визначитися з майбутньою професією. Професійне самовизначення – це не лише вибір майбутньої діяльності, а інвестиція у власне майбутнє, що формує відповідального, активного та впевненого громадянина. Успішне професійне самовизначення є наслідком тісної співпраці між старшокласниками, їхніми родинами та педагогами, адже вони майбутній науковий потенціал Батьківщини, що зможе підвищити авторитет України на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткаченко М. В. Чинники професійного самовизначення учнів як фактор самореалізації особистості. *Освіта та розвиток обдарованої дитини*. Київ, 2013. № 19. С. 70–78.
2. Болкун Т. А. Чинники, що впливають на професійне самовизначення особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2010. Вип. 16. С. 257–260.
3. Яновська Т. Психологічні особливості професійного самовизначення у підлітковому та юнацькому віці. *Молодий вчений*. 2017. № 4(44). С. 270. старшокласників. Кавецький В. Є. Чинники впливу на професійне самовизначення школярів. *Наукові записки. Серія: Педагогіка*. 2015. №2. С. 158-162.
4. Кравченко Т. В. Вплив батьків на професійне самовизначення старшокласників. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Збірник наукових праць. 2016. Вип. 16. Кн. 1. С.146-147.
5. Чечко І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Психологія праці*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 39–45
6. Дудка І. О. Вплив особистісних факторів на процес професійного самовизначення підлітків. *Психологія і суспільство*. 2018. № 2. С.43-56.
7. Федоренко Л.П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 22 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref.
8. Хлєстова С.С. Сучасні підходи до трактування поняття «професійне самовизначення». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. № 283. С.62-65.
9. Чечко І. Професійне самовизначення старшокласників як передумова успішної самореалізації та кар'єрного розвитку. *Психологія праці*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 39–45

Москалюк Н. В.,
канд. пед. наук,
доц. кафедри ботаніки та зоології
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,
natalen29@gmail.com

Спільніченко О. І.,
викладач хімії
Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола,
spilnichenko.o@gmail.com

STEM-ПРОЄКТИ ЯК МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ТА ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ ТА БІОЛОГІЇ

Стаття присвячена актуальній проблемі підвищення ефективності природничо-наукової освіти через впровадження інноваційних STEM-підходів. Обґрунтовано, що STEM-освіта є ключовим інструментом для формування особистості, здатної вирішувати складні виклики сьогодення (екологічні ризики, технологічний розвиток) та успішно адаптуватися до сучасного світу. Дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі методики створення інтегрованих STEM-проектів на уроках хімії та біології, а також доведенні їхньої ефективності як механізму стимулювання навчальної мотивації та розвитку обдарованості учнів. Методологія ґрунтується на аналізі наукової літератури, що стосується технологічного забезпечення STEM (цифрові вимірювальні комплекси, роль фізичного експерименту) та методики впровадження (ігрові технології, готовність педагогів). Розглянуто чітку структуру STEM-заняття (формування проблеми, практичні дії, аналіз результатів) та ключові тренди (STEAM, гейміфікація, цифровізація).

Доведено, що STEM-проекти (зокрема, з тем «Білки», «Дослідження води», «Хімія у повсякденному житті») дозволяють учням бачити результати своєї роботи в реальному часі, що інтенсивно стимулює їхню зацікавленість.

Ключові слова: STEM-проект, мотивація, обдаровані діти, хімія, біологія, гейміфікація, цифрові застосунки.

Statyya prysvyachena aktual'niy problemi pidvyshchennya efektyvnosti pryrodnycho-naukovoyi osvity cherez vprovadzhennya innovatsiynykh STEM-pidkhodiv. Obgruntovano, shcho STEM-osvita ye klyuchovym instrumentom dlya formuvannya osobystosti, zdatnoyi vyrishuvaty skladni vyklyky s'ohodennya (ekolohichni ryzyky, tekhnolohichnyy rozvytok) ta uspishno adaptuvatysya do suchasnoho svitu. The research consists of a theoretical justification and analysis of the methodology for creating integrated STEM projects in chemistry and biology lessons, as well as proving their effectiveness as a means of increasing students' learning motivation.

The methodology is based on an analysis of scientific literature related to STEM technological support (digital measuring complexes, the role of physical. The clear

structure of a STEM lesson (problem formulation, practical actions, analysis of results) and key trends (STEAM, gamification, digitalization) are considered.

It has been proven that STEM projects (in particular, with the topics «Proteins», «Water Research», «Chemistry in Everyday Life») allow students to see the results of their work in real time, which intensively stimulates their interest.

Key words: STEM project, motivation, gifted children, chemistry, biology, gamification, digital applications.

На сьогоднішній день одним із актуальних завдань сучасної природничо-наукової освіти є пошук найкращого способу стимулювання інтересу до навчання, активізації розумової діяльності учнів, стимулювання творчості, виявлення та цілеспрямований розвиток обдарованих дітей, які б могли застосовуватись свої уміння і навички на практиці та в реальному житті. Таку спроможність відповідати на сучасні виклики та підготувати наступне покоління до успішної кар'єри та внесення важливого вкладу у суспільний прогрес дає нам STEM-освіта.

Впровадження STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти є чітко визначеними на законодавчому рівні та активно впроваджуються на уроках різних циклів. В той же час питання використання STEM-елементів на заняттях з хімії та біології є недостатньо вивченим і дослідженим.

Мета публікації полягає в обґрунтуванні та аналізі створення STEM-проектів на уроках хімії та біології, а також доведенні їхньої ефективності як механізму стимулювання навчальної мотивації та розвитку обдарованості учнів.

Природнича освіта є невід'ємною частиною культури особистості, яка живе, навчається, працює та творить в умовах використання сучасних технологій. У світі, що постійно стикається з екологічними ризиками та зазнає різноманітних впливів інформації, знання отримані здобувачами освіти, створюють основу для реалістичного розуміння навколишнього світу. Вони сприяють вивченню взаємодії людини з речовинами та розкриттю таємниць живого на молекулярному рівні через розуміння процесів життєдіяльності організмів [4, с. 341].

Аналіз наукової літератури [3, 5, 7] свідчить про активне дослідження проблематики STEM-освіти як з природничо-математичної, так і з загальнопедагогічної позицій. Наприклад, І. Сліпухіна зосереджувала роботу на сучасному фізичному експерименті та ролі цифрового вимірювального комплексу як ключових чинників STEM-орієнтованого освітнього середовища, О. Барна, Н. Гончарова досліджували шляхи та методи впровадження STEM-підходів, зокрема через ігрові технології, а також вивчали питання мотиваційної та технологічної готовності педагогів і взаємозв'язок STEM-освіти з роботою з обдарованою молоддю. Н. Морзе, О. Коршунова, С. Галата, О. Стрижак, О. Патрикєва розглядають перспективи та повідомлення STEAM-освіти, а

С. Гальченко, Т. Андрущенко, К. Гуляєв аналізують можливості STEM-навчання для розвитку та мотивації здобувачів освіти до науково-дослідної діяльності.

Впровадження STEM-освіти в навчальний процес має чітку державну підтримку та законодавчу базу. Вектор цього розвитку закріплений у ключових урядових документах: законі України «Про державну підтримку обдарованої молоді», Концепції розвитку природничо-математичної освіти (схвалена Кабінетом Міністрів України 05.08.2020 р. № 960-р) [8] та деталізований у відповідному Плані заходів до 2027 року (13.01.2021 р. № 131-р) [9]. Згідно з цими документами, STEM-освіта розглядається як комплексний підхід, що інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику з метою формування цілісного погляду на світ.

Впровадження STEM-технології у викладання хімії та біології дозволяє викладачам спрямовувати здобувачів освіти до активної дослідницької діяльності (спостереження, експериментування). Цей підхід, у свою чергу, є потужним засобом для розвитку ключових компетентностей, зокрема здатності до аналізу, синтезу, виділення суттєвого та узагальнення навчального матеріалу [6, с. 46]. Швидкий технологічний розвиток сучасного світу є ключовою передумовою та рушійною силою для впровадження STEM-освіти у навчальний процес. STEM (наука, технології, інженерія та математика) допомагає здобувачам освіти не лише зрозуміти цей прогрес, але й ефективно розвивати навички, необхідні для роботи з новітніми технологіями та адаптації до них.

З огляду на актуалізацію глобальних проблем останніх десятиліть – зокрема, кліматичних змін, вичерпання природних ресурсів та епідеміологічних загроз – зростає потреба в нових освітніх підходах. Саме STEM-освіта є ключовим інструментом, що забезпечує розвиток у школярів критичного мислення, навичок комплексного аналізу та здатності до ефективного вирішення цих складних міждисциплінарних викликів.

Ключовим аспектом використання STEM-елементів є підвищення інтересу та навчальної мотивації здобувачів освіти. Завдяки практичній спрямованості такі заняття стають захоплюючими, оскільки учні можуть бачити результати своєї роботи в реальному часі. Цей безпосередній зв'язок між теорією та практикою є особливо актуальним та ефективним на заняттях з хімії та біології.

Для успішної реалізації STEM-елементів [2] та досягнення поставлених освітніх цілей необхідно чітко структурувати навчальне заняття. Методика STEM, якщо її представити у стислому вигляді, включає такі ключові етапи:

- формування проблеми (постановка перед здобувачами освіти реального, життєво орієнтованого завдання);
- практичні дії (активна діяльність учнів із розв'язання поставленої проблеми);
- аналіз результатів (оцінка отриманих рішень та формулювання висновків).

Планування STEM-заняття, яке інтегрує значну кількість наукових областей, може здаватися складним, дотримання простого алгоритму перетворює його підготовку на цікавий та легкий процес [1, с. 4]. Для розробки результативного та справді захоплюючого STEM-заняття рекомендовано дотримуватися наступних кроків [11]:

- визначення основної ідеї та проблемного питання;
- формулювання мети і чітких завдань заняття;
- планування (визначення часу, необхідних матеріалів);
- прогнозування очікуваного результату.

Ефективне STEM-заняття повинно стимулювати активний обмін ідеями між здобувачами освіти, сприяючи застосуванню творчого підходу та пошуку практично орієнтованих рішень. Для забезпечення продуктивної та конструктивної діяльності учнів доцільно використовувати такі прості методичні прийоми, як: запитання, обговорення, дослідження, планування, безпосередня практична діяльність, тестування та вдосконалення.

Для підвищення ефективності та якості STEM-навчання, а також для посилення зацікавленості здобувачів освіти, доцільно інтегрувати перспективні освітні тренди. Серед них варто виділити:

- цифровізацію (застосування елементів онлайн-навчання, використання соціальних мереж та підвищення медіа грамотності);
- інтерактивність: (інтеграція ігрових технологій у STEM-освіту);
- гуманізацію: (розвиток соціальних навичок та створення інклюзивного навчального простору);
- міждисциплінарність: (перехід до моделі STEAM [10]).

Знайомство з методами наукового пізнання і етапами дослідницької діяльності на заняттях мотивують учнів до вивчення природничих дисциплін. Для досліджень рекомендуємо використовувати тематику лабораторних дослідів та практичних робіт, які є у шкільній програмі, поєднувати з зацікавленнями юних дослідників.

У темі «Білки» вивчають вміст білкових молекул в продуктах харчування, а це хороша ідея для STEM-проєкту. Адже можна досліджувати вміст вуглеводів, жирів, білків у різних харчових продуктах, використовувати різні фізичні та хімічні методи, виготовляти просторові моделі молекул.

Надзвичайно велике коло досліджень з водою: оптичні властивості, густина, тиск, властивості як розчинника, теплопровідність тощо. STEM-проєкт по дослідженню води включає фізичну, хімічну, біологічну, інженерну, математичну, технологічну складові.

Особливо цікаві учням експерименти пов'язані з хімією у повсякденному житті: виготовлення мила, дослідження рН різних косметичних і гігієнічних засобів, виявлення домішок у меді, молоці та інших продуктах.

Виготовлення і розділення сумішей різними способами, а також видалення домішок викликають багато емоцій та інженерних рішень у наших учнів.

STEM-проєкти включають інженерні та технологічні рішення, оскільки для виготовлення моделей, лепбуків, буклетів, макетів необхідні як звичні, так і нестандартні рішення.

STEM-діяльність потребує інновацій. Ми максимально використовуємо сучасне обладнання, віртуальні лабораторії, пропонуємо безпечні домашні експерименти.

STEM-проєкти важливі у дослідженні живої природи. Стимулом для ретельного вивчення прокаріотів та еукаріотів є виготовлення моделей цих клітин. Пізнання роботи опорно-рухового апарату людини за допомогою виготовлення динамічних моделей, особливостей будови квітки розоцвітих та лілійних за допомогою виготовлення аплікацій, екологічних аспектів переробки сировини за допомогою проєктування та виготовлення макетів – це усе величезні можливості STEM технологій.

Вивчення природничих дисциплін через STEM-заняття є особливо цінним у мотивації та реалізації навчальної мети, поступу юних обдарувань та розвитку їхніх здібностей.

В сучасних реаліях завдяки існуванню численних онлайн- та офлайн-платформ, педагоги та здобувачі освіти мають доступ до величезної бази web-додатків із широким спектром можливостей. Це створює сприятливі умови для інтеграції інструментів на уроках хімії та біології. До таких сервісів можна віднести: Mozaik, LearningApps – Scientix, Teachers TryScience, Бібліотека STEAM – уроків, mSTEAM та онлайн ігри і симулятори: Fluid Simulation, Ludo The Chemistry, Симулятор хіміка.

Використання таких цифрових застосунків стимулює самостійність, творчість та дослідницьку діяльність школярів. Ці інструменти наближають учнів до реальних наукових проблем, надихаючи їх на незалежні відкриття та формуючи практично цінні життєві навички.

Отже, впровадження STEM-освіти у викладання хімії та біології вимагає від учителів систематичної методичної роботи, спрямованої на розробку інноваційних методик, навчальних сценаріїв та проєктів. Для цього необхідно активно використовувати цифрові сервіси та ресурси, які розширюють можливості для дослідницької діяльності учнів, які допомагають учням набути не лише знання, але й навички та вміння, необхідні для успішної адаптації у сучасному світі. STEM-підходи підвищують інтерес, мотивацію, розвивають аналітичне та критичне мислення, а також здатність до вирішення складних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барна О.В Впровадження STEM-освіти у навчальних закладах: етапи та моделі. STEM-освіта та шляхи її впровадження в навчально-виховний процес : зб. матеріалів і регіон. наук.-практ. вебконф. Тернопіль : ТОКІППО, 2017. С. 3–8.

2. Глосарій. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти». URL: <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/glosariy> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Дячок С. О. Упровадження елементів STEM- (STEAM- чи STREAM- освіти на уроках зарубіжної літератури через проектно-дослідницьку діяльність. Наукові записки Малої академії наук України. Сер. Педагогічні науки. 2018. Вип. 13. С. 59–70.
4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України / за ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кашенюк М. Р. Упровадження елементів STEM освіти при організації освітнього процесу з хімії. Педагогічний пошук. 2022. № 1(113). С. 22–25.
6. Коваленко О., Сапрунова О. STEM-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США. Рідна школа. 2016. № 4. С. 46–49.
7. Мазорчук М. Національний звіт за результатами міжнародних досліджень якості освіти PISA-2018. Український центр оцінювання якості освіти. К. : УЦОЯО, 2019. С.249
8. Освітні програми. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення: 10.09.2025).
9. Проект концепції STEM-освіти в Україні. URL: http://mk-kor.at.ua/STEM/STEM_2017.pdf (дата звернення: 10.09.2025).
10. STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Поліхун Н. І., Постова К. Г., Сліпухіна І. А., Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 80 с.
11. STEM-освіта – шлях до майбутнього. Педагогічна майстерність. 2017. № 9. С. 16–19.

Моторна Н. І.,
*викладач-методист Тульчинського фахового коледжу культури,
Вінницької області,
ninamotorna2018@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД ТУЛЬЧИНСЬКОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ КУЛЬТУРИ

В наш час людство постало перед багатьма лаячними викликами: пандемія, локаути, війна.

Наразі ми маємо новий виклик – здобуття освіти в умовах воєнного часу, під час повітряних тривог, блекаутів, загроз життю і здоров'ю всіх учасників освітнього процесу.

Укотре підступність перейшла межу, і нам , українцям, знову довелося взятися за зброю – боронити свою державу, боронити себе, майбутнє своїх дітей.

Сьогодні ми всі працюємо в надскладних умовах, в яких ніколи раніше не доводилося працювати. Робота під час війни вимагає стійкості, витривалості, психологічної рівноваги.

Сьогодні кожен з нас – воїн, і у кожного своя лінія оборони.

Студенти Тульчинського фахового коледжу культури на собі відчули, що таке адаптуватися до освітнього процесу к жорстких умовах воєнного стану.

Але ж творчість ніхто і ніколи не відміняв, особливо, в культурі.

Якщо спробувати образно сформуувати модель творчої особистості фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, то її складовими є: творчий пошук, творча активність, творче спілкування, творче мислення.

Лише творча обдарована людина може повести за собою, запалити вогник до пошуку і дослідження.

Формування сприятливого освітнього середовища в період війни, в першу чергу, покладається на викладача.

Бо за словами В. Сухомлинського, «Якщо не буде вогника у Вас, Вам ніколи не запалити його в інших». [1, с.112]

Від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості, залежить життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя молодої людини, її місце, і роль у житті, її щастя.

Щоб сприяти стабілізації ментального здоров'я здобувачів освіти, організації освітнього середовища для підтримки і розвитку студентської ініціативи в період війни традиційними на заняттях стали конкурси творчих робіт, які дають можливість здобувачу освіти професійно зростати, брати відповідальність на себе, формувати лідерство, набувати нових фахових компетентностей.

Тематика конкурсних робіт різноманітна: «В об'єктиві Я і КНИГА», «Я долю вбрала сама», «Нова бібліотека моїми очима», «Нові формати діяльності ДІС».

У Тульчинській публічній бібліотеці щоразу відбуваються теплі й змістовні зустрічі у форматі молодіжного дискусійного клубу на тему ментального здоров'я зі студентською молоддю нашого коледжу.

Під час зустрічей обговорюються питання важливості психологічного добробуту, про ресурси для емоційної підтримки, а також виконуються інтерактивні вправи, як-от “Криголам” “Вітер віє”, “Міф чи правда?”, які сприяють відкритому діалогу та взаєморозумінню.

Заходи проходять у затишній атмосфері з чаєм, печивом і солодощами, що робить спілкування ще приємнішим та щирішим.

Зустрічі відбуваються в рамках реалізації проєкту «Перетворення бібліотечного простору на “Третє місце” в Тульчині та гуманітарна та соціальна підтримка 34 жертв націонал-соціалізму в Тульчинській громаді, їхня реінтеграція у суспільство».

Даний проєкт фінансується Фондом «Пам'ять, відповідальність і майбутнє» (EVZ).

Великий педагог Василь Сухомлинський стверджував, що «творча

практична діяльність, це не сума знань, а особлива направленість інтелекту, особливий зв'язок між інтелектуальним життям та проявом її сил, в активній діяльності».[2, с. 45]

Загальновідомо, що хороший не той викладач, який дає готові рецепти на всі випадки життя, а той, хто стимулює студентів їх шукати.

Дуже хочеться, щоб із закінченням війни, в практику повернулися міжколеджанські регіональні тренінги для здобувачів освіти, які стимулювали творче змагання, захоплення, розвиток ерудиції наших студентів.

В нашому закладі освіти багато бажаючих брати в них участь.

Наведу приклад із однієї із заповнених анкет студентів:

Коли переді мною постало питання «Чи хочу я брати участь в роботі регіонального тренінгового центру?», я довго не задумувалась, і одразу відповіла «Так! Так! Так!». А чому відповідаю:

- Я хочу по-новому дивитись на сучасний світ. Я – майбутній молодий бібліотечний фахівець, мені жити сучасно, креативно, в інформаційному суспільстві, бути завжди на вістрі часу, вдосконалювати свою інформаційну культуру;
- Я буду продовжувати нашу сімейну династію фахівців бібліотечної справи, адже моя мама- бібліотекар! Моя професія – на все життя!;
- Я прагну бути лідером в своїй професійній діяльності, я хочу брати участь в всіх професійних конкурсах, програмах, флешмобах, які оголошуватиме бібліотечна спільнота;
- Я мрію брати на себе відповідальність в майбутньому, хочу змінити себе, світ на краще, підняти престиж своєї професії;
- Я старатимусь досконало оволодіти новітніми інформаційними технологіями, по – новому відкрити для себе інтернет, надавати сучасні інформаційні послуги на найвибагливіші запити користувача, спілкуватися в мережі інтернет, знати сучасні джерела інформації та їх пошук;
- Я бажаю мати друзів в соціальних мережах, відкрити свій блог у віртуальному світі, вільно почуватись в мережевому середовищі;
- Я сподіваюсь, що оволодію методикою підготовки і проведення інноваційних форм соціокультурної діяльності, навчуся виготовляти різноманітну рекламну продукцію;
- Я намагатимуся навчатися створювати проєкти інноваційної діяльності, вигравати гранти в своїй майбутній роботі;
- Я сподіваюсь знайти свою долю, своє щастя, свою другу половинку, свою любов, своє майбутнє серед своїх однодумців: сучасних, стильних, поінформованих, цілеспрямованих молодих людей.;
- Я доб'юся того, щоб бути і стилістом, і візажистом, і дизайнером, обізнаною

з новинками мистецтва, спорту, моди;

– Я успішно пройду тестування і отримаю – СЕРТИФІКАТ!

«Щоб зворушити, треба самому бути зворушеним. Щоб радувати, просвітлювати душевний світ, треба нести просвітленість у своєму серці, а серце нести високо», – писав О. П. Довженко. [3, с. 67]

Сьогодні, в період війни, вже немислима організація сприятливого освітнього середовища без використання інформаційно-комунікаційних технологій:

- а) використання операційних систем;
- б) використання офісних програм та баз даних;
- в) використання комп'ютерних мереж та інтернету;
- г) використання онлайн-сервісів для проведення занять (особливо в дистанційному форматі).

У сучасному світі для кожної людини важливо також володіти і навичками роботи у цифровому середовищі. І саме бібліотека є тим місцем, де кожен може підвищити свою цифрову грамотність, щоб ефективно та безпечно застосувати цифрові технології в роботі, в навчанні, в дозвіллі, для вирішення побутових питань.

Досліджуємо сучасні інформаційні технології : YouTube, Instagram, Facebook, Twitter, Google, @mail, snapchat, Telegram, Viber, Whatsup, Wikipedia, Zoom, Skype, World document.

На заняттях викладачі використовують методику випереджувального вивчення матеріалу. Студенти отримують індивідуальні завдання по збору інформації до наступної теми і готують їх у формі інформаційних повідомлень, відеопрезентацій, кросвордів, фотоколажів, буктрейлерів.

Ми, викладачі, кваліфікуємо кожного здобувача освіти як Людину, яка не збирається жити, а вже живе. Насамперед, намагаємося уникати найстрашнішого викладацького захворювання – збайдужіння до студента.

Отче, сьогодні здобувачі освіти та й педагоги перебувають у, м'яко кажучи, непростих умовах, які ускладнюються щоденними стресовими ситуаціями і впливають, на їх фізичний та моральний стан. Відбувається переосмислення цінностей, життєвих орієнтирів, а звідси створюються нові виклики в освітніх процесах.

Усвідомлення того, що на плечі саме цього покоління ляже весь тягар відбудови і розбудови нашої держави після Перемоги, зобов'язує кожного з нас, викладачів, помножити на сто свій професіоналізм і свою відповідальність у вирішенні тисячі «Як?», в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : У 5-ти т. Т.2.- К.,1999.-432с.
2. Золотослів педагогічних думок В. О. Сухомлинського: Збірник.-К, 2012.

3. Педагогіка спрямована у майбутнє/ Упор. В.Кириченко.-Харків,2019.-212с.
4. Василь Олександрович Сухомлинський: надихає, навчає, розвиває: Матеріали педагогічних читань.- Київ, 2024.-142с.

Назарова О. С.,
канд. техн. наук, доцент,
директор ЦНТТМ «Дитячо-юнацький науковий університет»
НУ «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, Україна,
e-mail: nazarova16@gmail.com

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЗАСОБАМИ STEAM-ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто роль STEAM-освіти у розвитку обдарованості школярів. Визначено проблеми впровадження інтегрованого підходу у школах України та обґрунтовано необхідність розвитку партнерства між закладами середньої та вищої освіти. Проаналізовано міжнародний досвід розвитку STEAM-освіти (США, Фінляндія, країни ЄС) та визначено можливості його адаптації в українських реаліях. Показано, що практико-орієнтовані проекти, інженерні змагання та дослідницька діяльність сприяють виявленню й розвитку обдарованих учнів, формуванню критичного мислення, креативності та професійного самовизначення.

Ключові слова: обдарованість, STEM-освіта, STEAM-освіта, міждисциплінарність, інженерне мислення, інновації.

Abstract. The article examines the role of STEAM education in the development of gifted students. The main problems of implementing an integrated approach in Ukrainian schools are identified, and the necessity of partnerships between secondary and higher education institutions is substantiated. The international experience of STEAM education (USA, Finland, EU countries) is analyzed, and possibilities for its adaptation to Ukrainian realities are outlined. It is shown that practice-oriented projects, engineering competitions, and research activities contribute to identifying and developing gifted students, fostering critical thinking, creativity, and professional self-determination.

Keywords: giftedness, STEM education, STEAM education, interdisciplinarity, engineering thinking, innovations.

Розвиток STEM-освіти у закладах загальної середньої освіти набуває особливої актуальності в умовах переходу суспільства до інформаційної економіки та інноваційного типу розвитку. STEAM-освіта, як еволюційне продовження STEM, поєднує науково-технічні знання з творчими елементами мистецтва, що робить навчальний процес більш гнучким і привабливим для учнів різних типів мислення. Такий підхід сприяє формуванню цілісного науково-технічного світогляду здобувачів освіти, розвитку критичного мислення, креативності, комунікабельності та уміння вирішувати

міждисциплінарні завдання [1]. Особливої значущості STEAM-підхід набуває в контексті роботи з обдарованими дітьми. Обдарованість потребує створення спеціальних освітніх умов, що стимулюють пошук, дослідження, моделювання та експериментування. STEAM-освіта дає можливість поєднувати ці процеси в єдиній системі, забезпечуючи гармонійний розвиток інтелектуальної, емоційної та креативної сфер учня. Через участь у проєктах, конкурсах, дослідницьких експериментах учні отримують можливість реалізувати свій потенціал та розвивати навички XXI століття – критичне мислення, комунікацію, співпрацю та креативність.

В Україні впровадження STEAM-освіти здійснюється на етапі активного становлення. Сучасні трансформаційні процеси в освіті актуалізують необхідність широкого впровадження STEAM-освіти, однак цей процес супроводжується низкою проблем, що потребують комплексного аналізу та пошуку шляхів їх вирішення.

Однією з найбільш актуальних проблем є недостатній рівень готовності педагогічних кадрів до реалізації міждисциплінарних програм. Більшість учителів традиційно орієнтовані на викладання окремих предметів і не мають достатнього досвіду роботи в умовах інтегрованого навчання. Відсутність системних програм підвищення кваліфікації у сфері STEAM знижує ефективність освітніх практик [2]. У значній частині закладів середньої освіти відчувається дефіцит сучасного обладнання: лабораторних комплексів, робототехнічних конструкторів, 3D-принтерів, засобів моделювання та віртуальної реальності. Це призводить до того, що навчання обмежується теоретичними знаннями без достатньої практичної складової, що суперечить самій суті STEAM-підходу [3]. Часто STEAM-освіта реалізується у формі факультативів, гуртків чи окремих проєктів, не інтегруючись повноцінно в освітні програми. Така фрагментарність знижує системність формування компетентностей і обмежує охоплення учнів. Відсутність єдиних стандартів і комплексних навчальних програм у сфері STEAM призводить до різнорівневого підходу у різних школах. Це створює освітню нерівність, оскільки рівень підготовки учнів значною мірою залежить від ініціативи окремих педагогів чи адміністрації школи. STEAM-освіта передбачає активне залучення до навчального процесу практичного досвіду, сучасних наукових розробок та інженерних рішень. Проте взаємодія шкіл з технічними закладами вищої освіти та виробничим сектором носить епізодичний характер. Це знижує прикладну цінність знань і обмежує можливості учнів у формуванні реальних професійних орієнтирів. Освітні програми перевантажені обов'язковими предметами, що ускладнює впровадження інтегрованих курсів без додаткових ресурсів і перегляду навчальних планів. У результаті STEAM-елементи часто реалізуються

за рахунок позаурочної діяльності, що знижує їхню доступність для широкого кола учнів. Школи у сільських територіях значно відстають від міських закладів за рівнем матеріально-технічного забезпечення та доступу до інноваційних технологій. Це формує освітню асиметрію, яка суперечить принципам рівності можливостей.

Отже, упровадження STEAM-освіти у середній школі зіштовхується з кадровими, матеріально-технічними, організаційними та методичними бар'єрами. Подолання зазначених проблем можливе шляхом системного оновлення освітніх стандартів, розробки комплексних навчально-методичних матеріалів, налагодження партнерства з технічними ЗВО та бізнесом, а також створення умов для підвищення кваліфікації вчителів у сфері інтегрованого навчання.

Важливим чинником розвитку обдарованості є практико-орієнтоване навчання. Дослідження показують, що участь учнів у проєктній діяльності, змаганнях з робототехніки, інженерному моделюванні або програмуванні формує навички самостійного прийняття рішень, підвищує мотивацію до навчання та розвиває аналітичні здібності. Такі форми роботи дозволяють виявити не лише академічно обдарованих учнів, але й дітей із творчим або технічним потенціалом.

STEAM-освіта як інтеграційний підхід до навчання природничих, технологічних, інженерних, математичних і мистецьких дисциплін привертає значну увагу науковців у світі та в Україні. У міжнародній практиці існують успішні моделі впровадження STEAM-освіти. Наприклад, у США діють державні програми STEM for All [4] та Innovate to Educate [5], які орієнтовані на підтримку обдарованих дітей та формування інноваційного мислення. У Фінляндії впроваджено систему феноменологічного навчання, коли учні вивчають теми через комплексні міждисциплінарні дослідження. У країнах ЄС активно підтримуються партнерства між школами, університетами та науковими центрами, що дозволяє учням брати участь у реальних дослідницьких проєктах і спільних лабораторних експериментах [6, 7]. Було доведено, що інтеграція практичних завдань і реальних проєктів значно підвищує мотивацію учнів та їхню здатність застосовувати міждисциплінарні знання в реальних умовах.

В Україні STEAM-освіта перебуває на етапі активного впровадження, і дослідження фокусуються на створенні освітніх моделей та навчальних програм для середньої школи. Так, роботи Коршунової О. В. [8] і Стрижака О. Є. [9] висвітлюють досвід використання практичних STEM-проєктів у шкільних умовах та підкреслюють важливість тісної співпраці з закладами вищої освіти для забезпечення методичної та наукової підтримки. Автори відзначають, що залучення викладачів технічних ЗВО дозволяє забезпечити високий рівень

практичної складової, використовувати сучасні технології та обладнання, а також формувати у учнів професійні компетентності на ранніх етапах навчання.

Дослідження Рогози В. В. [10, 11] і Потапенко І. [12] показують, що практико-орієнтований підхід у рамках STEAM дозволяє поєднати теоретичні знання з інженерною та дослідницькою діяльністю. Особливо ефективним є впровадження лабораторних робіт, конструкторських проєктів та змагань з робототехніки під керівництвом викладачів технічних ЗВО, що стимулює розвиток критичного мислення, творчих здібностей та командної роботи у здобувачів освіти.

Разом з тим, низка досліджень вказує на існування проблем упровадження STEAM-освіти. Зокрема, недостатня підготовка вчителів середньої школи, обмежені матеріально-технічні ресурси та відсутність системного методичного забезпечення створюють бар'єри для ефективного інтеграції практико-орієнтованого навчання [13, 14, 15]. У зв'язку з цим актуальними стають дослідження моделей співпраці між школою та технічними ЗВО, а також розробка методичних рекомендацій щодо використання досвіду університетських викладачів у шкільному STEAM-навчанні.

Отже, аналіз літератури підтверджує, що впровадження практико-орієнтованого підходу до STEAM-освіти є перспективним напрямом, який потребує системної підтримки та активного використання досвіду викладачів технічних закладів вищої освіти. Найбільш ефективними визнані моделі, що поєднують інтегровані навчальні програми, лабораторні практикуми, проєктну діяльність та партнерство з університетами.

Досвід співпраці технічних університетів із закладами середньої освіти, зокрема на базі Центру науково-технічної творчості молоді «Дитячо-юнацький науковий університет» НУ «Запорізька політехніка» [16], показує ефективність залучення учнів 5-11 класів до університетських лабораторій, спеціалізованих наукових гуртків, занять у центрі обдарованої молоді, стартап-школі, фестивалів, конкурсах і змаганнях [17, 18]. Основними напрямками діяльності ДЮНУ є:

- гурткова робота – організація та проведення занять гуртків, які сприяють розвитку технічної творчості та інженерного мислення серед учнів;
- STEM-центр – реалізація концепції розвитку природничо-математичної освіти через проєкти, які інтегрують знання та навички у науці, технологіях, математиці та мистецтві;
- центр обдарованої молоді – підтримка та розвиток талановитих учнів через участь у освітніх та наукових заходах, тренінгах та конкурсах;
- освітньо-наукові заходи – організація та участь у конференціях, семінарах та інших заходах, які сприяють обміну знаннями та досвідом серед молоді та викладачів.

- грантова діяльність – залучення фінансування для реалізації інноваційних проєктів та ініціатив у сфері освіти та науки.

2 жовтня 2025 р. розпочав свою роботу Центр обдарованої молоді – середовище розвитку та зростання для амбітних школярів. Понад 40 учнів з більш ніж 10 шкіл Запоріжжя взяли участь у першому занятті, що складалося з 2 частин:

- заняття із особистісного зростання – активності для школярів, які допомогли їм познайомитися, відчувати себе більш вільно та комфортно, створити дружню атмосферу й налаштуватися на подальшу спільну роботу;

- профільне заняття – учні відвідали той предмет, який вибрали за власним бажанням (фізика, хімія, математика, українська мова або англійська мова).

В межах діяльності Дитячо-юнацького наукового університету було створено STEM-центр, робота якого спрямована на забезпечення науково-методичної підтримки природничо-математичної освіти (STEM-освіти) через розроблення уроків та проєктів з урахуванням інтегрованих навчальних програм, міжгалузевих інтегрованих курсів, організації роботи гуртків з робототехніки, мехатроніки, інженерії, природничих дисциплін, сучасних наукових напрямів, новітніх технологій.

У межах розвитку концепції природничо-математичної (STEM-освіти) Національний університет «Запорізька політехніка» організовує спільну із закладами загальної середньої освіти роботу зі створення спільних STEAM-проєктів, практико-орієнтованим розширенням вже існуючих проєктів, бере активну участь у STEM-тижнях шкіл. Використовуючи науково-дослідний потенціал викладачів Запорізької політехніки та матеріально-технічне забезпечення нашого університету, ми пропонуємо спільну роботу з розроблення цікавих практичних міжгалузевих інтегрованих уроків.

У квітні 2025 року було започатковано проведення Фестивалю STEM-проєктів, що пройшов за організації Запорізької політехніки та за підтримки Департаменту освіти і науки Запорізької міської ради. Мета заходу: створення платформи можливостей для самореалізації, навчання, обміну досвідом, презентацій шкільних STEM-проєктів, ознайомлення з новітніми технологіями та інноваційними рішеннями, спілкування з експертами для пошуку нових ідей та створення нових STEM-проєктів. Фестиваль став унікальною можливістю для школярів продемонструвати власні науково-технічні досягнення. Учні взяли участь в інтелектуальній вікторині – запальній, швидкій, захопливій – перевіряли власні знання та тренували логічне мислення. Паралельно відбувалися майстер-класи від викладачів Запорізької політехніки: Smart House та Smart Grid, робомайстерня, альтернативна енергетика, цікава фізика, розумне LEGO, Do it with Micro:bit. 17 команд шкіл м. Запоріжжя та Запорізької області представили

свої STEM-проекти. Розумні пристрої, екотехнології, роботизовані системи, 3D-моделі, енергоефективні рішення – школярі довели, що майбутнє вже поруч і створюють його саме вони. У межах партнерських проектів учні мають змогу працювати з сучасними інструментами – 3D-принтерами, сенсорними платформами, Arduino, Raspberry Pi тощо, що сприяє їхньому технічному розвитку. Такі заходи забезпечують ранню професійну орієнтацію, дозволяють учням спробувати себе в ролі дослідників і винахідників, а також розвивають лідерські якості.

Важливим напрямом є інтеграція мистецтва у технічну творчість. Мистецтво у STEAM не є декоративним елементом, а слугує інструментом для формування естетичного бачення інженерних рішень і розуміння дизайну як частини інновації. Це особливо важливо для розвитку креативного мислення обдарованих учнів, які здатні поєднувати логіку та інтуїцію у своїй діяльності.

Отже, розвиток обдарованості школярів засобами STEAM-освіти є потужним ресурсом для формування національного інтелектуального потенціалу. Інтеграція зусиль шкіл, університетів, наукових установ і бізнесу забезпечить створення сучасного освітнього середовища, яке сприятиме виявленню, підтримці та розвитку обдарованої молоді. STEAM-підхід відкриває нові перспективи для формування покоління інноваторів, здатних забезпечити сталий розвиток України у контексті глобальних технологічних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лист ІМЗО від 18.07.2025 № 21/08-624 «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2025/2026 навчальному році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/19L_rLZesrM2nxPS-T2rZxqFrpf5VRQ4C/view?usp=drive_link
2. Nesterenko M., Mytsyk H., Petryk Kr., Kryvylova O., Kovachov S., Suchikova Y. STEM education through the eyes of teachers from various specialties in Ukrainian Pedagogical University. *International Journal of Educational Research Open*. 2025. Vol. 9. 100464. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijedro.2025.100464>
3. Ovcharuk O., Soroko N. Monitoring the effectiveness of the STEAM-oriented environment in general secondary education institutions: approaches to defining criteria. *Proceedings of the IX International Workshop on Professional Retraining and Life-Long Learning using ICT: Person-oriented Approach (3L-Person 2024) co-located with 19th International Conference on ICT in Education, Research, and Industrial Applications (3781)*. 2024. P. 78–87. – Режим доступу: <https://ceur-ws.org/Vol-3781/paper05.pdf>
4. STEM4All Eurasia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stem4alleurasia.org/?hl=en>
5. Innovate to Educate [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.innovatetoeducate.com/>

6. Lowrie T., Leonard S., Fitzgerald R. STEM Practices: A translational framework for large-scale STEM education design. *Educational Design Research*. 2018. Vol. 2(1). DOI: <https://doi.org/10.15460/eder.2.1.1243>
7. Baran E., Canbazoglu Bilici S., Mesutoglu C., Ocak C. The impact of an out-of-school STEM education program on students' attitudes toward STEM and STEM careers. *School Science and Mathematics*. 2019. Vol. 119. P. 223–235. DOI: <https://doi.org/10.1111/ssm.12330>
8. Коршунова О. В., Гущина Н. І., Василяшко І. П., Патрикєєва О. О. STEM-освіта. Професійний розвиток педагога : збірник спецкурсів. Київ : Освіта, 2018. 80 с.
9. Світ інноваційних можливостей: актуальні питання розвитку STEM-освіти : колективна монографія / за заг. ред. О. Є. Стрижака, Ю. І. Завалевського. Київ, 2023. 254 с.
10. Рогоза В. В., Левченко Ф. Г. та ін. Методичні засади використання технологій STEM-освіти в гімназії : методичний посібник [Електронне видання]. Київ : Педагогічна думка, 2025. 198 с.
11. Rogoza V., Levchenko F., Kalinina L., Zasiiekina T., Skulovatov O. Implementation of STEM education in the framework of the New Ukrainian School reform. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series: Physics*. 2024. № 55. P. 2064–2073. DOI: <https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.206er4>
12. Потапенко І. STEM-освіта в початковій школі: від навчальної моделі до реального уроку / за заг. ред. О. Елькін, О. Масалітіна ; упоряд. К. Ремез. Електронне видання. Київ : ГО «EdCamp Ukraine», 2023. 300 с.
13. Василяшко І. П., Гущина Н. І., Коршунова О. В., Патрикєєва О. О. Збірник матеріалів «STEM – світ інноваційних можливостей. Реалізація програми інноваційного освітнього проєкту «Я – дослідник». Київ : Освіта, 2020. 426 с.
14. Горбенко С. Л., Гущина Н. І., Булавська Л. Г., Василяшко І. П., Коршунова О. В. Збірник матеріалів «STEM-школа – 2022». Київ : Освіта, 2022. 215 с.
15. Лозова О. В., Василяшко І. П., Коршунова О. В. STEM-освіта: теорія та практика : збірник науково-методичних матеріалів. Київ : Освіта, 2023. 254 с.
16. Центр науково-технічної творчості молоді «Дитячо-юнацький науковий університет» НУ «Запорізька політехніка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zp.edu.ua/pro-universitet/dytiacho-iunatskyj-naukovyj-universytet-nu-zaporizka-politekhnika/>
17. Назарова О. С. Впровадження STEAM-освіти як запорука ефективності українських стартапів. STEAM-освіта: від теорії до практики : матеріали круглого столу (Київ, 24 березня 2023 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 200–207.
18. Назарова О. С., Осадчий В. В., Шульженко С. С., Олейніков М. О., Зінов'єв Р. В. Участь у змаганнях з мехатроніки як форма поглибленого вивчення інженерних дисциплін. *Наука та освіта : зб. пр. XVI Міжнар. наук. конф., 4–11 січ. 2022 р., м Хайдусобосло, Угорщина. Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 52–55.*

Н. О. Никончук,
кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
e-mail: nata.nykonchuk@gmail.com

МЕТАФОРИ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Анотація. Обґрунтовано доцільність використання метафор у роботі з дітьми. Виокремлено напрямки застосування українських прислів'їв і приказок для ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості. Наведено приклади паремій для ціннісної підтримки поцінування здібностей, ціннісної підтримки мотивації діяльності, ціннісної підтримки спільної діяльності і взаємодопомоги, а також для ціннісної підтримки асертивної поведінки дітей.

Ключові слова: здібності, метафора, обдарованість, паремії, прислів'я та приказки, ціннісна підтримка.

Abstract. The article substantiates the relevance and effectiveness of using metaphors in educational work with children. It identifies the main directions for applying Ukrainian proverbs and sayings as instruments of value-based support for the development of abilities and giftedness. The study provides examples of paremias aimed at fostering appreciation of personal abilities, enhancing motivation for activity, encouraging cooperation and mutual assistance, and supporting the development of children's assertive behavior.

Keywords: abilities; giftedness; metaphor; paremias; proverbs and sayings; value-based support.

Всебічне вивчення та підтримка обдарованих дітей є важливою проблемою практичної психології. Науковці працюють над розробкою діагностичних інструментів для дослідження обдарованої особистості, підготовкою і супроводом освітніх програм для обдарованих дітей, наданням психологічної допомоги таким дітям та інше.

Обдаровані діти можуть стикатися з такими ж труднощами, як і їхні ровесники, що не демонструють ознак обдарованості, а можуть мати й інші проблеми, не типові для пересічних дітей, а саме: відсутність однодумців, які поділяли б їхні захоплення; вузьке коло референтних осіб, що можуть належно поцінувати їхні досягнення; конфлікти з ровесниками; заздрість; знецінення здобутків та інше.

У роботі з обдарованими дітьми можна використовувати метафори. Це інструменти, які на сьогодні вивчені лише частково і ще потребують належної оцінки.

Метафори є предметом дослідження різних дисциплін. Їх вивчають в межах філософії, семіотики, мовознавства, літературознавства, психології. В Енциклопедії Сучасної України пропонується таке тлумачення: «Метафора (від

грец. Метафорá – перенесення) – мовне і мисленнєве явище, що полягає в перенесенні властивостей одного предмета (явища, дії) та його мовного знака на інший предмет (явище, дію) за принципом аналогії або контрасту» [2]. Подібне визначення знаходимо у Словнику української мови в 11 томах (СУМ-11): «Метафора – художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз, ужиті в такий спосіб» [3].

Як працюють метафори. Вивченням впливу метафор на становлення особистості займалися як зарубіжні, так і вітчизняні автори. Варто згадати прізвища М. Блека [16], Х. Дікманна [17], М. Джонсона, Д. Лаккофа [18], Л. Засекіної [1], О. Потебні [13], О. Селіванової [14], К. Юнга [15]. Дослідники виокремили та описали низку властивостей, які мають метафори. Що саме помітили автори?

- Метафори здійснюють вплив на особистість на рівні свідомості та на рівні несвідомого.
- Нові смисли та цінності метафоричні твори пропонують не прямо, а опосередковано, завуальовано.
- Поряд з буквальним розумінням метафоричного тексту має місце і його символічне сприймання.
- Метафори в ситуації виділяють головне й ігнорують другорядне.
- Метафори впорядковують, структурують досвід людини та допомагають їй осягнути те, чого вона не здатна до кінця зрозуміти.
- Метафори скорочують словесне вираження до яскравого образу та допомагають здійснити стрибок до інтуїтивного розуміння суті речей.
- Метафори виконують функцію засобу «поліпшення» мислення, слугують інструментом його удосконалення – пришвидшують мисленнєві процеси, економлять ресурси тощо.
- Метафоричні твори допомагають не лише осягнути ситуацію, яка склалася, але й вибудувати та реалізувати відповідну модель поведінки, вони спонукають особистість до дій.
- Метафори дозволяють узгодити між собою семантичні простори різних людей, а отже порозумітися попри те, що вони мають відмінності у соціальному статусі, досвіді, рівні освіти та інше.

Чому варто звернути увагу на прислів'я і приказки. З-поміж усіх метафор слід виділити прислів'я і приказки. Вони вирізняються низкою особливостей та можуть бути зручними інструментами для роботи з обдарованими дітьми. Які властивості, притаманні згаданим пареміям, виявили дослідники?

- Прислів'я і приказки – найменші метафоричні твори, що мають усі характеристики тексту.

- Прислів'ям і приказкам властива пропозитивна номінація і вони, на відміну від слів, називають не окремі предмети, істоти чи явища, а постають знаками ситуацій та відношень між речами.
- Прислів'я і приказки слугують засобом не лише номінації, а й оцінки та вираження емоційно-ціннісного ставлення до осіб, подій тощо.
- Прислів'я і приказки фіксують завершену думку, яку складно поставити під сумнів або оскаржити. Ця думка відшліфовувалася століттями, витримала випробування часом та стала прототиповою в етносвідомості її носіїв. На противагу прислів'ю можна запропонувати лише інше прислів'я.
- Прислів'я і приказки (на відміну від творів інших жанрів усної народної творчості) не прив'язані до календарних і родинних свят і обрядів, і не мають вікової та статевої диференціації. Їх може використовувати у живому мовленні будь-хто будь-де і будь-коли.
- Велика кількість і різноманітність прислів'їв та приказок робить їх універсальними в плані відображення й регуляції різних аспектів діяльності та взаємодії людини з соціальним оточенням. Вони висвітлюють те чи інше явище з різних боків, показують грані, віддзеркалюють дрібні, але важливі деталі.

Загалом прислів'я і приказки можуть бути легко вмонтованими у діалог психолога та клієнта, виглядатимуть там цілком природньо, м'яко здійснюватимуть просвітницький, розвивальний або терапевтичний вплив. Застосування психологом маленьких метафор не тільки уяскравить його мовлення, а й буде дієвим та корисним.

Варто наголосити, що головні відмінності обдарованих та пересічних людей криються в особливостях їх цінностей. Тож попередити труднощі у розвитку обдарованих дітей або подолати вже існуючі можна лише за умови впливу на їхню ціннісну свідомість. Психологічна підтримка таких дітей – це ціннісна підтримка.

Ідею ціннісної підтримки розвитку здібностей особистості висунув О. Музика. Під ціннісною підтримкою дослідник розуміє «різновид психологічної допомоги, спрямованої на гармонізацію особистісних цінностей людини, їх актуалізацію, видозміну чи розвиток з метою підтримки самоідентичності в процесі вирішення життєвих завдань і саморозвитку особистості» [4, с. 107]. На думку автора, особистісні цінності стверджуються через соціальну рефлексію та набуття досвіду практичної діяльності й соціальної взаємодії [6].

Виокремимо основні **напрямки застосування прислів'їв і приказок для ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості дітей.**

Ціннісна підтримка поцінування здібностей. До розвитку здібностей дітей зазвичай спонукає поцінування їхніх досягнень оточуючими та належне

задоволення потреби у визнанні. У таких випадках діти відчують, що вони своїми уміннями корисні або цікаві іншим людям, тому продовжують й далі наполегливо працювати. Спостереження показують, що в умовах шкільного навчання діти значною мірою залишаються непоцінованими. Вони отримують відгуки про свою роботу переважно від вчителя. Такі відгуки не дуже розгорнуті й трапляються не так часто. Самі ж школярі один одного майже не поцінують. Це не сприяє розвитку здібностей, а в окремих випадках може навіть спонукати дітей відмовитися від розвитку обдарованості. Щоб змінити ситуацію в загальноосвітній школі О. Музика пропонує зробити три важливих кроки: 1) створити умови, щоб кожна дитина досягла першості у якомусь виді діяльності; 2) навчити соціальне оточення (вчителів і школярів) належно поціновувати досягнення дитини; 3) зробити так, щоб дитина за роки навчання отримала досвід досягнення першості і належного поцінування з десятків разів [5].

- Українські прислів'я і приказки можна використати як засоби поцінування досягнень дитини у одній або кількох сферах («Золота голова», «На всі руки майстер», «Знає як свої п'ять пальців», «Такий, що пошукати», «І коваль, і швець, і на дуді грець»).
- За допомогою паремій можна поцінувати здібності окремих видів («Перша рукавичка», «Тонке вухо», «Золоті вуста»).
- Прислів'я і приказки стануть у нагоді, якщо потрібно підкреслити першість дитини у якійсь діяльності («Посідає чільне місце», «Іде попереду», «Немає собі рівних»).
- Метафори можна використати для поцінування високого інтелекту та досвіду дитини («У розумної голови сто рук», «Бистрий на розум», «Стріляний горобець», «Кований на всі чотири ноги»).
- Паремії допоможуть поцінувати вироби високої якості («Зроблено на совість», «До пуття», «Як на виставку», «Мов писанка», «Любо оком глянути», «Комар носа не підточить»).
- Прислів'я і приказки стануть у нагоді для поцінування способу організації діяльності, що сприяє розвитку здібностей («Не випускає з рук», «Працює як бджілка», «Докладає душі», «Доводить до пуття», «Верне гори»).
- Паремії можна використати для навчання дітей правилам презентації власних досягнень («Самоллюб – нікому не люб», «Погана та дівка, що сама себе хвалить», «Не хвали сам себе, нехай тебе люди похвалять», «Хвалися не словами, а ділами», «Не хвалися, але покажися»).
- За допомогою метафор можна показати дітям, яку велику цінність має поцінування досягнень оточуючих («Не штука ганьбити, штука ліпше зробити», «Не бійсь людину похвалити, а бійся скривдити дарма», «То не друг, що хвалить тихо, а то друг, що хвалить вслух»).

Ціннісна підтримка мотивації діяльності. Опанування діяльності часто пов'язане з долаттям перешкод, невдачами, втомою, зневірою. Для розвитку здібностей вкрай важливо, щоб діти займалися визначеною справою достатньо тривалий час, вміли належно долати як об'єктивні труднощі, так і суб'єктивні – власні негативні переживання. Значення має не лише сумління відпрацювання дітьми окремих дій та операцій, а й уміння взаємодіяти з самими собою ще не вмілими, але такими, що хочуть дещому навчитися. Мотивація дітей рухатися далі попри всі негаразди, а також наполегливість у долатті перепон значною мірою визначають те, залишаться вони на шляху розвитку здібностей і обдарованості чи, навпаки, зійдуть з нього.

- Прислів'я і приказки доцільно застосовувати у бесідах з дітьми про те, наскільки сильно мотивація людини впливає на досягнення успіху (*«Аби руки і охота, буде зроблена робота», «Була б охота – буде гарна робота», «Де руки й охота, там скоро робота», «Як схоче, той під гору скочить, а як не схоче – то й з гори не побіжить»*).
- Паремії варто використовувати для пояснення того, що труднощі в опануванні діяльності є цілком закономірними та передбачуваними (*«Хто в роботі, той в турботі», «Хто часто в дорозі, був під возом і на возі», «Кінь на чотирьох ногах, та й той спотикається», «І на доброго коня буває спотикачка»*).
- За допомогою метафор можна показати, що перешкоди гартують та сприяють розвитку здібностей (*«Кожна пригода до мудрості дорога», «Біда помучить і мудрості научить», «Що більше докучить, то більше научить», «До великого терпіння прийде й уміння»*).
- Прислів'я і приказки варто використовувати для поцінування часткових досягнень дітей та орієнтації їх на успіхи в майбутньому (*«Раз не зовсім гаразд, а другий раз краще», «Бий сороку й ворону, доб'єшся й до ясного сокола», «Добре роби, доброго й кінця дожидай», «Не все одразу дається, а потроху та помалу, то зробиш користі чимало»*).
- Доречно навчити дітей використовувати метафори як засіб збереження самовладання в стресових ситуаціях, опанування негативних емоцій (*«Хоч плач і не втирайся, але в тугу не вдавайся», «Посидь-но, смутку, в кутку», «Я ту біду ще перебуду», «Сюди мах, туди мах, а все біду по зубах»*).
- За допомогою прислів'їв і приказок можна зорієнтувати дітей на діяльнісне опанування складної ситуації та спонукати їх продовжувати докладати зусилля надалі (*«Не журися, до роботи берися», «Очам страшно, а руки зроблять», «Терпіння і труд все перетруть», «Уперта праця все переможе»*).

Ціннісна підтримка спільної діяльності та взаємодопомоги. Потреба у належності є однією із базових у дітей. Якщо у дошкільному віці у спільній ігровій діяльності ця потреба задовольняється значною мірою, то у молодшому

шкільному і підлітковому віці в межах навчальної діяльності діти її належно задовольнити не можуть. Вони працюють над навчальним матеріалом не разом, а окремо. Їм забороняють надавати один одному допомогу при виконанні самостійних завдань чи контрольних робіт. Їх карають за підказки та списування. Складається так, що діти не можуть бути корисними своїми здібностями один одному, не набувають досвіду якісної спільної діяльності та взаємопідтримки. Ми маємо подбати про те, щоб навчальна діяльність школярів була збагачена спільними проектами, співпрацею та взаєдопомогою.

- Метафори варто використовувати для підкреслення цінності об'єднання спільних зусиль («Один розум добре, а два краще», «Одна головешка в печі гасне, а дві й в полі горять», «Де гурт, там і сила», «Гурту і вовк не страшний»).
- Паремії доцільно застосовувати для підтримки стратегії звернення за допомогою («Хто не знає, нехай людей попитає», «Хто людей питає, той і розум має», «Добра порада дорожча від золота»).
- Прислів'я і приказки можна використовувати для налагодження ситуацій надання та отримання допомоги (Якби один одному не допомагав, то й світ би пропав», «Для доброго друга і коня з плуга»).
- Метафори доречно застосовувати для ілюстрації впливу позитивних взаємин на результативність роботи («Як дружні сороки, то й гуску їздять», «Дружні сороки орла заклюють», «Берись дружно – не буде сутужно»).

Ціннісна підтримка асертивної поведінки. Діти, які своїми здібностями вирізняються з-поміж ровесників, часто зазнають тиску пересічної більшості. Буває таке, що оточуючі їм заздять, ігнорують або знецінюють їхні досягнення, пробують їх використовувати, часом можуть робити дрібні капості або ображати. Важливо навчити дітей вести себе асертивно – чесно, відкрито, наполегливо і водночас доброзичливо відстоювати власні кордони.

Прислів'я і приказки доцільно використовувати для підтримки у школярів почуття власної гідності, самоповаги та впевненості у собі («Знай собі ціну», «Живи своїм розумом», «Грай у свою дудку», «Тримайся свого», «Іди своєю дорогою»).

Метафори варто застосовувати для підтримки активного відстоювання дітьми власної позиції («Не давай собі на носі грати», «Не давайся під ноги!»).

За допомогою прислів'їв і приказок можна показати школярам різні стратегії захисту особистих кордонів:

- ігнорування недоречних зауважень («На всякий пчих не наздоровкаєшся»);
- обмеження надлишкової цікавості та втручання в особисті справи («Не суй носа до чужого проса», «Не рипай чужих дверей»);
- відмова від недоречних порад та допомоги («Добра трава, але не для нашого коня», «Хоч буйна трава, та не для мого вола»);

– обмеження знецінювання («Будь собі чий хоч, а моєї трави не толоч»).

Паремії доречно використовувати для підкреслення цінності доброзичливого спілкування, вибору оптимальних вербальних засобів («Від теплого слова і лід розмерзається», «М'які слова і камінь крушать», «Добрим словом мур проб'єш, а лихим і у двері не ввійдеш»).

Прислів'я і приказки доцільно застосовувати для налаштування дітей на пошук компромісних рішень та взаємні поступки («Як ми з своїм не влад, то ми з своїм назад», «Нехай буде гречка, аби не суперечка»).

Метафори варто використовувати і для підтримки ціннісного обміну між дітьми («Як у лісі гукнеш, так і відгукнеться», «Який «добридень», таке й «доброго здоров'я», «Як ми людям, так і люди нам», «Шануй людей, то й люди тебе пошанують»).

Стисло опишемо **наш досвід застосування українських прислів'їв і приказок для розвитку здібностей та обдарованості дітей.**

- Ми розробили структуру концепту «Здібності» в українській лінгвокультурі; описали семантичні поля, семантичні групи та семантичні підгрупи паремій; систематизували 1200 українських прислів'їв і приказок, що відображають грані розвитку здібностей та обдарованості [9].
- Підготували програму ціннісної підтримки розвитку здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: підібрали метафори для ціннісної підтримки рефлексії учіннєвої діяльності, рефлексії визнання та рефлексії співробітництва; описали прийоми ціннісної підтримки початку та завершення роботи, прийоми поцінування дітьми досягнень один одного та презентації власних досягнень, прийоми надання та отримання допомоги [7].
- Підготували тренінг ціннісної підтримки розвитку здібностей і обдарованості підлітків засобами усної народної творчості: зробили підбірку 200 українських прислів'їв і приказок, що описують явище здібностей та обдарованості; підготували набори метафор для рефлексії підлітками окремих аспектів розвитку здібностей; описали авторські прийоми роботи «Скринька», «Сходинок» та «Метафоричний наголос»; підготували низку авторських тренінгових вправ [12].
- Продовжуємо вивчати можливості застосування українських прислів'їв і приказок для розвитку асертивності підлітків; здійснюємо підбір та систематизацію метафор, що описують різні типи ціннісної взаємодії особистості та можуть бути використані у діагностичній, розвивальній і тренінговій роботі з обдарованими дітьми [8; 10; 11].

Отже, метафори мають великі ресурси для розвитку здібностей та обдарованості. Українські прислів'я і приказки можуть бути ефективними

інструментами у роботі з обдарованими дітьми. Подальші розвідки у цій царині залишаються актуальними та потребують кропіткої роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Засєкіна Л. В. Українські прислів'я і приказки як психолінгвістичний ресурс когнітивно-поведінкової терапії тривожних розладів. Психологічні перспективи. 2014. Вип. 24. С. 112–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2014_24_12
2. Кравець Л. В. Метафора. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018, оновл. 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-66695>
3. Метафора. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. С. 687. URL: ukrlit.org/slovnyc/slovnyc_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh/метафора
4. Музика О. Л. Ціннісна підтримка розвитку здібностей та обдарованості. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: методичний посібник / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, Р. О. Семенова та ін.; за ред. О. Л. Музики. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 107–111. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9932/1/ПОСІБНИК2015.pdf>
5. Музика О. Л. Програма ціннісної підтримки здібностей та обдарованості «Три кроки». Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. 34 с.
6. Музика О. Л. Теоретико-методологічні засади дослідження аксіогенезу обдарованої особистості в освітньому просторі. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі: монографія / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н. О. Никончук та ін.; Інст. психол. ім. Г. С. Костюка НАПН України; за ред. О. Л. Музики. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. С. 6–40. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723153/1/МОНОГРАФІЯ%202020.pdf>
7. Музика О. Л., Никончук Н. О. Розвиток здібностей молодших школярів засобами усної народної творчості: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 200 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/704520/1/Muzyka_O_L_RZSUNT.pdf
8. Никончук Н. О. Використання приказок і прислів'їв для дослідження асертивності обдарованих школярів. Розвиток і саморозвиток обдарованої особистості у складній життєвій ситуації: матеріали XIX науково-практичного семінару, 15 травня 2025 р. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 41–45. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745549/1/_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%B7%D0%B1._15.05.2025.pdf
9. Никончук Н. О. Здібності та обдарованість в українських прислів'ях і приказках: препринт. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2025. 39 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745722/2/Никончук.%20Здібності%20та%20обдарованість%20в%20українських%20прислів'ях%20і%20приказках.%20ПРЕПРИНТ.pdf>
10. Никончук Н. О. До проблеми розробки тренінгу асертивності обдарованих дітей та підлітків. Асертивна взаємодія обдарованих учнів і студентів у складних життєвих ситуаціях: тези доповідей учасників XVIII науково-практичного семінару, 24 жовтня 2024 р. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 44–47. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742938/1/Тези_зб._24.10.2024.pdf

11. Никончук Н. О. Розвиток асертивності обдарованих дітей і підлітків засобами усної народної творчості. Асертивність і саморозвиток учнів та студентів з ознаками обдарованості в умовах війни: тези доповідей XVII науково-практичного семінару, 25 квітня 2024 р. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 38–40. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740682/1/Тези_зб._25.04.2024.pdf
12. Никончук Н. О. Ціннісна підтримка розвитку здібностей та обдарованості підлітків засобами усної народної творчості. Ціннісна підтримка розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі. Психологічна технологія: практичний посібник / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н. О. Никончук [та ін.]; за ред. О. Л. Музики. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 87–132. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737267/1/ПОСІБНИК.pdf>
13. Потебня О. О. З лекцій теорії словесності. Байка. Прислів'я. Приповідка / ред. О. Ветухов, Ф. Ю. Зелінський; пер.: А. Диких, М. Оглоблін. Харків: Державне видавництво України, 1930. 112 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Potebnia_Oleksandr/Z_lektsii_teorii_slovesnosty_Baika_pryslivia_prypovidka.pdf
14. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
15. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ: Центр навчальної літератури, 2022. 436 с.
16. Black M. Metaphor. Proceedings of the Aristotelian Society. 1954. Vol. 55. P. 273–294.
17. Dieckmann H. Gelebte Märchen. Praxis der analytischen Psychologie. Gerstenberg Verlag, 1978. 204 p.
18. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago and London: The University of Chicago Press. 1980. 242 p.

Новгородська Марина Максимівна,
кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник відділу діагностики обдарованості,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

САМОЕФЕКТИВНІСТЬ І САМООЦІНКА ЯК КЛЮЧОВІ ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБДАРОВАНОСТІ В УМОВАХ СТРЕСУ

Анотація. У тезах розглянута роль самоефективності та самооцінки як ключових психологічних ресурсів збереження обдарованості учнів у стресових умовах. Проведено аналіз сучасних наукових джерел, виділено основні напрямки збереження та підтримки зазначених психологічних ресурсів особистості. Наведені практичні рекомендації щодо збереження та підтримки самооцінки і самоефективності в умовах перманентного стресу.

Ключові слова: обдарованість, самооцінка, самоефективність, психологічні ресурси, стрес, педагогічна підтримка.

Abstract. This conference paper describes the role of self-efficacy and self-esteem as key psychological resources for preserving students' giftedness under

stressful conditions. An analysis of contemporary scientific literature identified key areas for preserving and supporting these psychological resources. Practical recommendations for preserving and supporting self-esteem and self-efficacy under conditions of persistent stress are provided.

Keywords: giftedness, self-esteem, self-efficacy, psychological resources, stress, pedagogical support.

Актуальність проблеми. В непростих умовах життя в часи воєнного стану особливо вразливою категорією населення є обдаровані діти, бо постійне перебування в умовах перманентного стресу та травматичних подій може суттєво впливати на психічне та фізичне здоров'я таких дітей.

Теоретичні засади дослідження. Самоефективність за А. Bandura [3] – віра індивіда у власні можливості досягти бажаних результатів у конкретних ситуаціях. Висока самоефективність забезпечує впевненість, витривалість і готовність до подолання труднощів.

В свою чергу самооцінка за Rosenberg [4] визначається як емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе, яке впливає на рівень самоприйняття, психологічну стійкість і соціальну адаптацію. Для обдарованих учнів адекватна самооцінка знижує ризик формування «синдрому самозванця» та сприяє позитивній самореалізації.

Мета та завдання дослідження.

Метою дослідження є визначення ролі самоефективності та самооцінки як ключових психологічних ресурсів у збереженні обдарованості учнів в умовах стресу.

Завданням дослідження є:

1. Проаналізувати сучасні теоретичні підходи до збереження та підтримки зазначених психологічних ресурсів обдарованих учнів.
2. Виявити взаємозв'язок між рівнем самооцінки, самоефективності та проявами обдарованості у стресових умовах.
3. Запропонувати практичні рекомендації щодо збереження та підтримки самооцінки та самоефективності для педагогів та батьків.

Методи дослідження.

У даній роботі використано метод аналізу наукової літератури, що дозволяє систематизувати сучасні дослідження з педагогіки, психології обдарованості, самооцінки та самоефективності.

Аналіз проводився на основі статей та наукових публікацій здебільшого останніх 10 років, опублікованих у визнаних журналах і виданнях, що спеціалізуються на педагогіці та психології розвитку обдарованих дітей.

Основні результати дослідження.

Ґрунтуючись на дослідженнях світових науковців Pajares та Zeidner [1; 2], було виявлено, що психологічні ресурси особистості такі як самоефективність і самооцінка допомагають зберігати та підтримувати потенціал обдарованості.

Зазначимо, що у психологічних дослідженнях наголошується, що саме ці два конструкти виступають своєрідними чинниками, які захищають особистість від негативного впливу стресових ситуацій [1; 5].

За результатами мультинаціонального дослідження Alabbasi та інших [11], що вивчало самоефективність у обдарованих учнів та їх однолітків був проведений багаторівневий мета-аналіз та виявлено, що обдаровані мали помірно вищу самоефективність, ніж їх однолітки. Стать, вік та самоефективність були значними модераторами у поточному дослідженні. Дослідниками зазначено, що самоефективність є основним мотиваційним фактором, який пояснює ефективність функціонування людей поряд із когнітивними та особистісними характеристиками. Аналіз дослідження показав, що області самоефективності (академічні та соціально-емоційні), стать та вік пом'якшували загальний розмір ефекту, тоді як культура (Схід проти Заходу) та загальна, математична та вербальна самоефективність не впливала на отримані результати. Як бачимо, самооцінка – це ставлення людини до себе, яке є дуже важливою якістю для психологічної стійкості індивіда.

Аналізуючи детальніше поняття самооцінки, наведемо визначення самооцінки, яке було запропоновано групою дослідників Yüzbaşıoğlu та інших [9], які вивчали самооцінку обдарованих підлітків, самооцінка – це позитивний стан, який дозволяє підліткам бачити себе цінними, успішними та гідними кохання. Підлітки з високою самооцінкою виявляють велику впевненість у собі, покращену соціальну адаптивність та вищий рівень щастя та успіху. Дослідники особливо підкреслюють значний вплив самооцінки на психічне здоров'я обдарованих підлітків.

Зазначимо цікавий факт, якого дійшов дослідник Datu [10], – така якість як доброта пов'язана із соціальною самоефективністю серед дівчаток з академічною обдарованістю. Додамо, що у цьому дослідженні вивчалися асоціації між добротою, соціальною самоефективністю та задоволеністю життям серед дівчаток-підлітків з академічною обдарованістю за допомогою двохвильового перехресного дослідження.

Аналізуючи самоефективність і самооцінку в збереженні обдарованості в умовах стресу, зазначимо, що у кризових обставинах, зокрема, в умовах воєнного стану, обдаровані діти стикаються з високим рівнем тривожності, емоційного напруження та як наслідок, зниженням навчальної мотивації. Водночас саме віра особистості у власні сили – висока самоефективність, як ми зазначали вище, забезпечує впевненість, витривалість і психологічну готовність до подолання труднощів. Крім того стійка віра особистості у власні сили, тощо зберігає психіку індивіда. Іншим ключовим фактором є позитивне самосприйняття особистості через самооцінку.

За даними дослідника Chan [6] – саме висока самооцінка допомагає підтримувати внутрішню мотивацію та уникати деструктивних форм самокритики. Ці психологічні ресурси – самооцінка та самоефективність стають критично важливими чинниками збереження обдарованості.

Masten [7] підкреслює, що психологічна резильєнтність дітей формується на основі індивідуальних ресурсів, серед яких провідними є самоефективність та самооцінка. У свою чергу, Suldo та інші [8] доводять, що високі показники цих характеристик пов'язані з більш ефективними копінг-стратегіями й меншим ризиком психоемоційного вигорання.

Як бачимо, обдаровані діти часто мають високі інтелектуальні здібності, але вразливу емоційну сферу. Висока самоефективність обдарованих сприяє постановці доволі амбітних цілей та витривалості у їх досягненні.

Висновки та практичні рекомендації. Отже, ми виявили, що у кризових умовах саме самооцінка та самоефективність як ключові психологічні ресурси особистості стають так званими “буферними” зонами, що знижують ризик емоційного вигорання та втрати інтересу до навчання у обдарованих і таким чином сприяють збереженню обдарованості в умовах перманентного стресу.

З метою збереження обдарованості в умовах стресу через підтримку зазначених ключових психологічних ресурсів можна запропонувати такі практичні рекомендації:

1. Практичні вправи на підвищення самоефективності:

- техніка «маленьких кроків» для поступового подолання складних завдань;
- моделювання ситуацій успіху через рольові ігри в процесі навчання.

2. Формування адекватної самооцінки:

- вправи «дзеркало» (опис власних позитивних якостей);
- техніки арт-терапії для самопрезентації;
- використання конструктивного педагогічного зворотного зв'язку.

3. Інтеграція копінг-стратегій у навчання:

- навчання методів релаксації;
- групові дискусії щодо подолання труднощів;
- розвиток навичок підтримки однолітків.

Такі практичні вправи можуть бути оформлені у форматі воркшопу для педагогів та батьків, які сприятимуть системній підтримці обдарованих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Pajares, F. (1996). *Self-efficacy beliefs in academic settings*. Review of Educational Research, 66(4), 543–578.
2. Zeidner, M., & Shani-Zinovich, I. (2015). *Do academically gifted and nongifted students differ on the Big-Five and adaptive status? Some recent data and conclusions*. Personality and Individual Differences, 93, 131–136.
3. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
4. Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.

5. Яворська-Ветрова І.В. (2020). *Психологічні ресурси особистості в умовах стресу*. Проблеми сучасної психології, 49, 291–303.
6. Chan, D. W. (2003). Dimensions of emotional intelligence and self-concept in gifted adolescents. *Roeper Review*, 25(4), 182–187.
7. Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6–20.
8. Suldo, S. M., Shaunessy, E., & Hardesty, R. (2008). Relationships among stress, coping, and mental health in high-achieving high school students. *Psychology in the Schools*, 45(4), 273–290.
9. Yüzbaşıoğlu, F., & Talu, E. (2025). Self-esteem in gifted adolescents: A systematic review and bibliometric analysis. *High Ability Studies*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/13598139.2025.2529898>
10. Datu, J. A. D. (2025). Kindness is linked to social self-efficacy among high-ability girls: A cross-lagged panel study. *High Ability Studies*, 36(1), 39–54. <https://doi.org/10.1080/13598139.2025.2463903>
11. Alabbasi, A. M. A., Sultan, Z. M., Karwowski, M., Cross, T. L., & Ayoub, A. E. A. (2023). Self-efficacy in gifted and non-gifted students: A multilevel meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 210, 112244. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2023.112244>

Ноджак Мар'яна Миколаївна,

*директор школи, учитель предмету «Здоров'я, безпека, добробут»
ЗЗСО І–ІІІ ступенів смт Нижанковичі Добромиської міської ради,
schkolanyzankovychi@ukr.net*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ: ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті розкрито психологічні особливості підліткового віку як періоду інтенсивного розвитку особистості, що супроводжується змінами у самосвідомості, системі цінностей, емоційній сфері та соціальних взаєминах. Акцентовано увагу на типових труднощах поведінки підлітків – конфліктності, агресивності, опорі авторитетам – та необхідності їх своєчасної психологічної корекції. Окреслено роль шкільного психолога й адміністрації навчального закладу у формуванні конструктивних моделей поведінки та забезпеченні гармонійного особистісного розвитку учнів.

Ключові слова: підлітковий вік, конфліктна поведінка, корекція, комунікація, саморегуляція, емоційна сфера, шкільний психолог, особистісний розвиток.

Психологічні особливості конфліктної поведінки підлітків

Конфліктна поведінка підлітків зумовлюється рядом психологічних чинників:

- прагнення до самотійності та визнання власного «Я»;
- нестійкість емоційно-вольової сфери;

- підвищена чутливість до оцінки оточення;
- потреба у спілкуванні та приналежності до групи;
- пошук життєвих орієнтирів і формування ціннісної системи.

Такі внутрішні суперечності часто призводять до зовнішніх конфліктів – як із дорослими, так і з однолітками.

Основні типи конфліктної поведінки підлітків. Практичний досвід роботи у нашому закладі освіти свідчить, що можна виокремити кілька типів конфліктної поведінки:

1. Агресивно-демонстративний тип – підліток відкрито конфронтує з дорослими;
2. Пасивно-опозиційний тип – уникає виконання вимог, проявляє впертість, замкненість;
3. Конформно-залежний тип – схильний до конфліктів через вплив групи;
4. Рефлексивно-тривожний тип – конфлікт виникає через внутрішні переживання та невпевненість.

Принципи психологічної корекції конфліктної поведінки

У процесі роботи з підлітками важливо дотримуватись таких принципів:

- довіра і безумовне прийняття – підліток повинен відчувати, що його цінують незалежно від поведінки;
- співпраця – психолог і педагог виступають партнерами у вирішенні проблеми;
- розвиток саморефлексії – допомога підлітку усвідомити власні емоції, мотиви, наслідки дій;
- індивідуальний підхід – врахування темпераменту, сімейних умов, статусу в колективі.

Практичні методи та прийоми корекції

У нашій практиці ефективними є:

- індивідуальні бесіди – виявлення причин конфліктності та налагодження довіри;
- групові тренінги комунікації – розвиток навичок співпраці та емпатії;
- рольові ігри – відпрацювання моделей поведінки у конфліктних ситуаціях;
- метод «Я-повідомлень» – навчання підлітків висловлювати почуття без агресії;
- арт-терапія та казкотерапія – зняття емоційної напруги, розвиток самовираження;
- робота з батьками та педагогами – формування єдиної стратегії підтримки дитини.

Приклади з практики

У рамках програми «Мир через діалог» у нашому закладі:

- проведено 8 групових занять із розвитку комунікативних навичок;
- виконувалися вправи на розпізнавання емоцій, роботу з гнівом і образою;
- проведено тренінги з побудови конструктивного діалогу;
- здійснено індивідуальні консультації для учнів із високим рівнем конфліктності.

Результатом стало зниження проявів агресії, покращення стосунків у класах та підвищення самооцінки підлітків.

Висновки

Ефективна корекція конфліктної поведінки можлива лише за умов:

- комплексного підходу (індивідуальна, групова, сімейна робота);
- активної участі підлітка у процесі змін;
- тісної співпраці психолога, адміністрації школи, педагога та батьків;
- створення безпечного середовища для емоційного самовираження.

Корекційна робота має бути шляхом до усвідомлення, прийняття та розвитку, а не покаранням.

Корекція конфліктної поведінки підлітків – це насамперед не лише робота з окремими проявами агресії чи непорозуміння, а передусім створення простору, у якому дитина вчиться розуміти себе та інших. Це шлях від опору – до прийняття, від емоційного вибуху – до усвідомлення, від конфлікту – до діалогу.

Школа у цьому процесі стає не лише місцем навчання, а спільнотою підтримки й зростання, де кожен – учитель, психолог, батько чи мати – допомагає підлітку віднайти рівновагу між внутрішнім світом і зовнішніми вимогами.

Корекційна робота – це про людяність, довіру та віру в потенціал дитини. Ми не можемо усунути всі труднощі підліткового віку, але можемо дати підліткові інструменти для саморозвитку й уміння жити в гармонії з іншими. І саме в цьому – справжня місія сучасної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех, І. Д. Виховання особистості. – Київ: Либідь, 2003. – 278 с.
2. Максименко, С. Д. Генеза здійснення особистості. – Київ: КМ Академія, 2006. – 240 с.
3. Моляко, В. О., Савчин, М. В. Психологія особистості: навч. посібник. – Київ: Каравела, 2019. – 360 с.
4. Піроженко, Т. О. Психологічні особливості розвитку підлітка. – Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. – 190 с.
5. Савчин, М. В. Вікова психологія. – Київ: Академвидав, 2012. – 328 с.
6. Чепелева, Н. В. Психологія конфлікту: навч. посібник. – Київ: Академвидав, 2010. – 320 с.
7. Яценко, Т. С. Психодіагностика і корекція розвитку особистості. – Київ: Вища школа, 2011. – 256 с.
8. Фрейд, З. Я і Воно. – К.: Основи, 1997. – 189 с.
9. Франкл, В. Людина в пошуках справжнього сенсу. – Львів: Свічадо, 2017. – 240 с.

Ноздрачова О. Г.,
вчитель англійської мови
Чернівецький ліцей № 17 Чернівецької міської ради,
hennadiyevna1966@gmail.com

ГЕНІАЛЬНІСТЬ У ФОКУСІ: НОВАТОРСЬКІ ШЛЯХИ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних педагогічних інновацій в освіті обдарованих учнів. Розглядаються ключові виклики традиційної системи освіти та пропонуються інноваційні підходи, такі як індивідуалізоване навчання, проектно-орієнтоване навчання, менторські програми, гейміфікація та розвиток soft skills. Особлива увага приділяється ролі вчителя у впровадженні цих інновацій та створенні стимулювального навчального середовища. Стаття підкреслює важливість адаптації освітнього процесу до потреб обдарованих учнів для розкриття їхнього потенціалу.

Ключові слова: педагогічні інновації, обдаровані учні, індивідуалізоване навчання, проектно-орієнтоване навчання, гейміфікація, менторські програми, soft skills.

Abstract. The article explores modern pedagogical innovations in the education of gifted students. It addresses the key challenges of traditional education systems and proposes innovative approaches, such as individualized learning, project-based learning, mentoring programs, gamification, and the development of soft skills. Special attention is given to the role of teachers in implementing these innovations and creating a stimulating learning environment. The article emphasizes the importance of adapting the educational process to the needs of gifted students to unlock their full potential.

Keywords: pedagogical innovations, gifted students, individualized learning, project-based learning, gamification, mentoring programs, soft skills.

Вступ. Як учитель англійської мови, я щодня працюю з обдарованими учнями, чиї здібності вражають: вони швидко засвоюють мову, творчо підходять до завдань і демонструють глибоке розуміння культурних контекстів. Але традиційна система освіти часто не відповідає їхнім потребам, що спонукає мене шукати нові підходи. «Сучасна освіта має фокусуватися на розвитку креативності та емоційного інтелекту» (Хайгерті, 2019, с. 25), і я намагаюся втілювати це у своїй практиці. У цій статті я поділюся своїм досвідом використання педагогічних інновацій для навчання обдарованих учнів англійської мови, спираючись на ідеї лідерства та змін.

Обдарованість та виклики в моєму класі. Обдаровані учні в моєму класі – це не просто ті, хто швидко запам'ятовує слова чи граматику. Вони здатні аналізувати літературні тексти, створювати власні історії чи дискутувати про глобальні проблеми англійською з дивовижною зрілістю. Проте стандартна програма часто обмежує їх, пропонуючи завдання, які не відповідають їхньому рівню.

Мої основні виклики:

- Як зробити уроки англійської достатньо складними та цікавими?
- Як підтримати їхню мотивацію, не втрачаючи зв'язку з рештою класу?
- Як інтегрувати сучасні технології для розвитку їхнього потенціалу?

Ці питання змусили мене звернутися до інноваційних методів, які дозволяють розкрити унікальні здібності обдарованих учнів.

Мої інноваційні підходи

1. Індивідуалізоване навчання та цифрові інструменти

Я використовую адаптивні платформи, такі як BBC Learning English, щоб створювати індивідуальні завдання для обдарованих учнів. Наприклад, учень, який уже читає англomовну літературу, може працювати над аналізом творів Оскара Вайльда, тоді як інші вивчають базову лексику. «Індивідуалізація – ключ до розвитку обдарованості» (Хайгерті, 2019, с. 48), і це дозволяє мені підтримувати їхній інтерес і уникати нудьги.

2. Проектно-орієнтоване навчання (PBL)

Проектна робота стала для мене справжнім відкриттям. Нещодавно мої учні створювали англomовний подкаст про екологічні проблеми, де обдаровані учні брали на себе ролі сценаристів і ведучих. Це розвиває не лише мовні навички, а й лідерські якості. Як зазначає Хеджінс (2018), «лідерство – це навчання через дію» (с. 72), і проекти дозволяють учням застосовувати знання в реальних контекстах.

3. Менторство та співпраця з експертами

Я залучаю носіїв мови через платформи, як iTalki, для роботи з обдарованими учнями. Наприклад, один із моїх учнів регулярно спілкується з волонтером із США, аналізуючи сучасну англomовну літературу. Маєрсон (2017) підкреслює, що «довіра в освіті створює міцну основу для розвитку» (с. 105), і такі взаємодії допомагають учням відчувати себе впевненіше.

4. Гейміфікація та віртуальна реальність

Гейміфікація робить уроки англійської захопливими. Я використовую Kahoot для створення вікторин, де обдаровані учні додають власні складні питання. Нещодавно ми також спробували VR-урок, де учні «відвідали» Лондон, практикуючи діалоги в реальних сценаріях. Це відповідає ідеї Хайгерті (2019) про необхідність інтерактивних методів для розвитку емоційного інтелекту.

5. Розвиток soft skills

Обдаровані учні часто стикаються з емоційними викликами, як-от перфекціонізм. Я проводжу англomовні дебати чи рольові ігри, де вони вчаться співпраці та лідерства. Наприклад, симуляція переговорів у стилі ООН допомагає розвивати комунікативні навички. Коттер (2015) зазначає, що «справжній лідер надихає інших» (с. 93), і я бачу, як мої учні зростають у цьому.

Моя роль як учителя. «Лідерство в освіті починається з готовності до змін» (Саджаджарі, 2016, с. 120). Я постійно вдосконалюю свої методи, відвідуючи тренінги з диференціації та цифрових технологій. Я також співпрацюю з колегами, щоб інтегрувати англійську в міждисциплінарні проекти, наприклад, створюючи англomовні презентації з науки. Моя мета – бути не лише викладачем, а й фасилітатором, який допомагає учням розкрити їхню геніальність.

Висновки. Працюючи з обдарованими учнями, я зрозуміла, що інновації – це ключ до їхнього успіху. Індивідуалізоване навчання, проекти, менторство, гейміфікація та розвиток soft skills дозволяють мені зробити уроки англійської не лише навчальними, а й надихаючими. Спираючись на ідеї Коттера (2012) про необхідність змін, я вірю, що освіта обдарованих – це про створення середовища, де їхні таланти можуть сяяти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко, С. У. (2018). Педагогіка обдарованості: теорія і практика. Київ: Видавництво «Освіта», 250 с.
2. Renzulli, J. S., & Reis, S. M. (2014). The Schoolwide Enrichment Model: A How-to Guide for Talent Development. Waco, TX: Prufrock Press, 400 с.
3. Кравець, Н. П. (2020). Інноваційні технології в освіті: виклики та перспективи. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 180 с.
4. Tomlinson, C. A. (2017). How to Differentiate Instruction in Academically Diverse Classrooms. Alexandria, VA: ASCD, 200 с.
5. Сисоєва, С. О., & Кристопчук, Т. Є. (2019). Освіта обдарованих дітей: сучасні підходи та перспективи. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 220 с.
6. Gee, J. P. (2017). Teaching, Learning, and Literacy in Our High-Tech World. New York: Teachers College Press, 190 с.
7. Васильєва, О. В. (2021). Розвиток soft skills у системі освіти: виклики сучасності. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 150 с.
8. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking Gifted Education: A New Paradigm for Talent Development. Washington, DC: American Psychological Association, 300 с.
9. Козловська, І. М. (2022). Проектно-орієнтоване навчання як інструмент розвитку обдарованості. Журнал «Педагогічна освіта: теорія і практика», 35(2), 45–52 с.
10. Clark, B. (2020). Growing Up Gifted: Developing the Potential of Children at Home and at School. Boston: Pearson, 350 с.

Овсяннікова Лариса Євгенівна,
*викладач англійської мови КЗ «Харківський музичний фаховий коледж
імені Б. М. Лятошинського Харківської обласної ради»,
КЗ «Харківський ліцей № 6» Харківської міської ради*
<https://orcid.org/0009-0004-6679-9043>

Синельникова Віра Володимирівна,
*учитель англійської мови КЗ «Харківський ліцей № 6»
Харківської міської ради*

DEVELOPING ADVANCED ENGLISH LANGUAGE LEARNERS' LANGUAGE PRODUCTION THROUGH APPLYING A SITUATED LEARNING APPROACH OF ILL-STRUCTURED TASKS

Анотація. У цій статті розглядаються способи ефективного застосування погано-структурованих завдань в контексті ситуаційного підходу до навчання для формування різних видів діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письма), представлені практичні ідеї викладачам, а також проаналізовано особливості використання таких вправ.

Ключові слова: ситуаційне навчання, скаффолдинг, відкриті завдання, шаблони речень, каркаси речень, когезія, когерентність.

Abstract. This article examines ways to effectively utilize ill-structured tasks in the context of a situational approach to learning, shaping various types of activities (speaking, listening, reading, and writing). It presents practical ideas for teachers and analyzes the features of using different types of exercises.

Keywords: situational learning, scaffolding, open-ended tasks, sentence patterns, sentence frames, cohesion, coherence.

On our way of teaching students, we are moving from the elementary level to the intermediate or even advanced level, and we should control the limits set on what and how to use the new vocabulary or grammar. One huge problem of ill-structured tasks is that it's difficult to control students' use of vocabulary, because they often want to share their own experience and not use the unknown and difficult-to-pronounce words, which they can't use in the sentences properly. Here, creating a situated learning context may be useful.

Situated learning (SL), introduced by Lave and Wenger (1991) [1], is a model that emphasizes learning within a community of practice. According to researchers like Herrington and Oliver (1999, 2000) [2, 3] and Lave and Wenger (1991) [4], learning is not merely the transfer of abstract, decontextualized knowledge from one person to another but rather a social process in which knowledge is co-constructed. One key advantage of SL is its ability to create cohesive and relevant contexts for language learners (Ku and Chang 2013) [5]. According to research, SL improves language learning by placing students in real-world communication settings where they can practice their language abilities. (Zheng 2020) [6]. This contextualization facilitates

vocabulary retention and enhances grammatical proficiency, as learners are more inclined to recall and utilize language structures when placed in pertinent contexts (Lu 2020) [7]. SL also highlights that learners acquire knowledge and skills through social interaction and communication (Zuengler and Miller 2006) [8]. Participating in collaborative activities such as group talks or role-playing not only improves speaking abilities but also enriches comprehension of the pragmatic dimensions of language (Epp 2014) [9].

Research indicates that contextual learning environments significantly enhance language acquisition by providing learners with opportunities for meaningful speaking contexts, social connections, and authentic experiences. (Comas-Quinn et al. 2009) [10]. Traditional approaches to teaching speaking, such as drills, memorizing dialogues, storytelling, and brainstorming, as well as materials like textbooks, workbooks, and pictures, frequently fall short in giving language learners the genuine, real-world contexts necessary for a truly situated learning experience. (Renau Renau 2016; Richards and Rodgers 2014) [11, 12]. Because of this, using unstructured projects to improve speaking and writing abilities is a potent teaching strategy that helps students transition from rote memorization to genuine, real-world communication. It places a strong emphasis on critical thinking, problem-solving, and flexibility—skills necessary for success in both the classroom and the workplace. Ill-structured tasks are an integral part of SL.

Why Ill-Structured Tasks are Effective for Communication Skills

This isn't just about writing; it's about making your language flow smoothly. By using situated learning with ill-structured tasks, we're working on two key skills:

1. **Cohesion** (The 'glue' of any story): This is about using specific words to connect sentences and ideas. Think of them as the linguistic glue. Linking words and conjunctions (like *so*, *because*, *however*, *next*, *then*) will be used to stick the sentences together. Pronouns (*he*, *she*, *it*, *they*) will also be helpful, so the authors don't have to repeat names over and over. This makes any writing smooth and easy to read.

2. **Coherence** (The 'blueprint' of any story): This is the big picture. Does your story make sense? Does it have a logical flow—a beginning, a middle, and an end? Coherence means that all the pieces of your story fit together under the main idea given by the heading. You need to add details and sentences that create a logical path from one key sentence to the next.

Ill-structured tasks force learners to move beyond simply *reporting* information and into the realm of *using* information to achieve a goal. This is the essence of effective communication.

- **Promotes Authenticity and Motivation:** Learners engage more deeply when they are working on a problem that feels real and has no "textbook answer."
- **Develops Audience Awareness:** The solution is not for the teacher's grade book;

it's for a hypothetical client, city council, or public audience. This forces the learner to constantly ask: "Who is my audience? What do they know? What do I need them to believe or do?"

- **Integrates Skills Holistically:** Writing and speaking are not treated as isolated skills. A task might require research (reading/evaluation), drafting a report (writing), collaborating with a team (interpersonal speaking), and presenting findings (public speaking).
- **Fosters Information and Digital Literacy:** Learners must find, vet, and synthesize information from various sources, distinguishing credible evidence from noise.
- **Encourages Justification and Argumentation:** Since there is no single right answer, the strength of the solution lies in the quality of the justification. This builds the ability to construct a logical, evidence-based argument in both written and spoken forms.

Practical Examples of Ill-Structured Tasks

Here are concrete examples categorized by the primary skill they develop.

For Developing Writing Skills

• The Crisis Communication Plan:

Scenario: A local restaurant has received a flood of one-star online reviews alleging food poisoning. You are a public relations consultant hired to manage the situation.

Task: Write a comprehensive communication plan. This should include: an internal memo to staff, a public statement for social media, and a press release for local news outlets. Justify the tone, timing, and content of each document.

Why it's ill-structured: There is no single "right" way to handle a PR crisis. The writer must analyze the audience (scared customers, worried staff, curious media), define the goals (rebuild trust, control the narrative), and craft messages accordingly.

• The Historical Counterfactual:

Scenario: Choose a pivotal moment in history (e.g., the invention of the printing press).

Task: Write a detailed feature article for a publication like *The Atlantic* or *The Economist* exploring how the world would be different today if that event had turned out differently. You must use actual historical evidence to support your speculative timeline.

Why it's ill-structured: It requires deep research and synthesis, but the final product is an act of creative, reasoned argumentation. The writer defines the scope and defends their speculative leaps with logic.

For Developing Speaking Skills

• The Mock Stakeholder Meeting:

Scenario: A tech company wants to build a new data center on the outskirts of a small town.

Task: Students are assigned roles (e.g., CEO of the tech company, a local farmer whose land is adjacent, an environmental activist, the town's mayor, a union representative).

They must hold a 30-minute town hall meeting to debate the project. Each person has a defined goal.

Why it's ill-structured: There is no script. Students must listen, think on their feet, negotiate, and use persuasive rhetoric to advocate for their position while responding to others. Success is not "winning" but achieving a viable compromise or clearly articulating one's position.

- **The "Podcast Pitch" Challenge:**

Scenario: A major podcasting network is looking for its next hit series.

Task: In groups, develop a concept for a new 8-episode podcast series. Prepare and deliver a 5-minute verbal pitch to the "network executives" (the instructor and peers). The pitch must be compelling, clear, and demonstrate the value and audience appeal of the concept.

Why it's ill-structured: Creativity is key, but so is structure and persuasion. Students must define their target audience, structure a narrative, and use vocal tone and delivery to sell their idea effectively.

For Combined Writing and Speaking Skills

- **The Consulting Project:**

Scenario: A local non-profit organization is struggling with declining volunteer numbers.

Task: In small teams, act as consultants. You must research the non-profit and the reasons for volunteer attrition.

Writing: Produce a formal 10-page report that analyzes the problem and provides a detailed action plan with 3-5 specific, actionable recommendations.

Speaking: Present your findings and recommendations in a 15-minute formal presentation to the non-profit's "Board of Directors." Be prepared for a 10-minute Q&A session.

Why it's ill-structured: This is a capstone-level task. It requires project management, research, formal writing, data analysis, and persuasive public speaking. The teams must define the core problem themselves and defend their proposed solutions against scrutiny.

- **The News Release**

Scenario: Good morning, everyone! Today, we're going to be journalists and write reports for the today's news release. Unfortunately, we'll get the information gradually, so it won't be an easy task to make up a story from the beginning to the end at once.

Task: The teacher demonstrates the presentation with the title of the report and sentences one by one, and students discuss each slide, guessing what the sentence means and what might have happened in the story.

Your Step-by-Step Guide

1. *Read the Heading and Sentences:* First, understand your main topic (the heading)

and the key moments (the four sentences).

2. *Arrange the Sentences*: Decide the best order for the sentences. Which one is the beginning? What happens in the middle? Which one is the end? (If the sentences are written separately).

3. *Brainstorm the 'In-Between'*: Think about what happens between each key sentence. Ask yourself questions: 'Why did this happen?', 'What happened next?', 'How did the character feel?' This is where you add your own creative details.

4. *Write and Connect*: Start writing, using linking words to create a smooth flow. Make sure your new sentences logically connect the key sentences, which were given.

5. *Review and Edit*: Read your finished story aloud. Does it make sense? Is it easy to follow? Check for any parts that feel confusing or disconnected and see if a different linking word or an extra detail could fix it."

An example task:

An introduction paragraph of a news presenter (Sentence starters and sentence frames)	• "Good evening, I'm [Name], and this is [News Program Name]. Here are tonight's top stories." • "Welcome to [Network Name] News. I'm [Name], bringing you the latest updates from around the world." • "We begin tonight with breaking news out of [Location]..." • "This just in-[Brief headline]. We'll have full coverage coming up." • "Tonight, we take you inside the story of [Topic]-a journey that reveals [hook or emotional angle]." • "Our top story tonight explores the impact of [Issue] on communities across [Region]." • "What happens when tradition meets technology? Tonight, we explore how [Topic] is changing lives." • "From the streets of [City] to the halls of power, our team investigates the truth behind [Issue]."
Tips for News Presenters	• Use a confident, clear voice with appropriate pacing. • Make eye contact with the camera to build trust. • Highlight the relevance of the story to the audience. • Avoid jargon-keep language accessible and direct.
Title	Brief Run
Sentences setting the story	1. Harry Smith was trying to save someone. 2. The contents of his briefcase can save the person's life. 3. He is a lawyer. 4. He is late.
Example solution	Brief Run Harry Smith is a lawyer, and he has received a last-minute pardon for his client, who was on death row. When he sees the light flicker, he knows that he is too late and that his client has already been killed by the electric chair.
Title	Fast Delivery
Sentences setting the story	1. Carter Stevens was not murdered. 2. The package was not a bomb. 3. Carter's death was an accident. 4. Carter had been on an airplane earlier that day. 5. The package was not a gift.

Example solution	Fast Delivery Carter was skydiving and his parachute failed to open. The package contained his parachute, which, due to the incorrect packing, had twisted lines and couldn't deploy fully. Unfortunately, as a result of numerous injuries, Carter Stevens died. Condolences to the family and friends.
Title	Going Down
Sentences setting the story	1. Mike was at the hospital. 2. The elevator was not working. 3. The power went out. 4. He was there to visit his wife. 5. His wife was on life support.
Example solution	Going Down Mike Jafferson was at the hospital to visit his wife, who was on life support. When he tried to use the elevator, it wasn't working, and he realized the power in the hospital had gone out, and his wife would die.

How to Implement and Assess Ill-Structured Tasks

- **Be a Facilitator, Not a Lecturer:** Your role is to guide, ask probing questions ("What assumptions are you making here?", "How could you counter that argument?"), and provide resources, not to give answers.
- **Scaffold the Process:** Don't just assign the task. Break it down. Have milestones for research, an outline, a first draft, and peer review sessions.
- **Use Sentence Patterns and Sentence Frames:**

An example task: *A major podcasting network is looking for its next hit series.*

Idea Generation Frames • <i>My podcast idea is about ____.</i> • <i>The main topic of the podcast will be ____.</i> • <i>I chose this topic because ____.</i> • <i>This podcast will interest people who like ____.</i>
Describing the Format • <i>Each episode will focus on ____.</i> • <i>The podcast will include interviews with ____.</i> • <i>Listeners will hear stories about ____.</i> • <i>The show will be released every ____.</i>
Explaining the Purpose • <i>The goal of this podcast is to ____.</i> • <i>This podcast will help people understand ____.</i> • <i>It will raise awareness about ____.</i> • <i>The podcast will entertain/inform/inspire listeners by ____.</i>
Persuasive Pitch Frames • <i>I believe this podcast will be a hit because ____.</i> • <i>What makes this idea unique is ____.</i> • <i>This podcast stands out because ____.</i> • <i>People will want to listen because ____.</i>
Reflective & Analytical Frames • <i>One challenge might be ____, but I will solve it by ____.</i> • <i>I learned that creating a podcast requires ____.</i> • <i>If I could improve my idea, I would ____.</i>

• **Use Rubrics Focused on Process and Rationale:** Assessment should not be based on whether you agree with the final conclusion. Instead, it should evaluate:

- The clarity of the problem definition.
- The quality and breadth of the research.
- The logical coherence of the argument.
- The effectiveness of the writing/speaking for the intended audience.
- The justification of choices and consideration of alternatives.

• **Embrace "Productive Failure":** Some solutions will be less successful than others. The debriefing and reflection *after* the task are crucial for learning. What worked? What didn't? What would you do differently next time?

In conclusion, a critical step in creating sophisticated, robust, and flexible writers and speakers is switching from well-structured exercises to ill-structured difficulties. It equips people to deal with the ambiguity and complexity of communication problems in their civic, professional, and academic life.

LITERATURE:

1. Lave J, Wenger E (1991) Situated learning: legitimate peripheral participation. Cambridge University Press.
2. Herrington J, Oliver R (1999) Using situated learning and multimedia to investigate higher-order thinking. *J Interact Learn Res* 10(1):3–24
3. Herrington J, Oliver R (2000) An instructional design framework for authentic learning environments. *Education Tech Research Dev* 48(3):23–48. <https://doi.org/10.1007/BF02319856>
4. Lave J, Wenger E (1991) Situated learning: legitimate peripheral participation. Cambridge University Press
5. Ku DT, Chang C (2013) Integration of situated learning and context awareness system for learning basic Chinese. *J Softw* 8(9):2106–2113
6. Zheng C (2020) Situated learning as legitimate peripheral participation. *Philos Study* 10(10):649–653. <https://doi.org/10.17265/2159-5313/2020.10.006>
7. Lu K (2020) Experimental research of English teaching management model based on personalized multimedia technology. *Open Access Libr J* 7(4):1–13. <https://doi.org/10.4236/oalib.1106251>
8. Zuengler J, Miller ER (2006) Cognitive and sociocultural perspectives: two parallel SLA worlds? *TESOL Q* 40(1):35–58. <https://www.jstor.org/stable/40264510>
9. Epp CD (2014) Mobile adaptive communication support for vocabulary acquisition. *J Learn Analytics* 1(3):173–175. <https://doi.org/10.18608/jla.2014.13.15>
10. Comas-Quinn A, Mardomingo R, Valentine C (2009) Mobile blogs in language learning: making the most of informal and situated learning opportunities. *ReCALL* 21(1):96–112. <https://doi.org/10.1017/S0958344009000032>
11. Renau Renau ML (2016) A review of the traditional and current language teaching methods. *IJIREs* 3(2):82–88. <http://hdl.handle.net/10234/162491>
12. Richards JC, Rodgers TS (2014) Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press

Озарчук А. В.,

*старший викладач кафедри психології та інклюзивної освіти
Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
науковий співробітник відділу STEM-освіти*

Інституту педагогіки НАПН України,

a.ozarchuk@roippo.org.ua

ORCID: 0009-0001-5909-7279

Озарчук К. О.,

вчителька біології

Сарненського ліцею № 4 Сарненської міської ради

Сарненського району Рівненської області,

chmerykkateruna@roippo.org.ua

GEM-БОТ STORYBOOK ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ: ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Проведено глибокий аналіз інноваційного інструменту на основі генеративного штучного інтелекту – Gem-бот Storybook, розробленого на базі Google Gemini, як стратегічного ресурсу для інклюзивної освіти. Основний фокус дослідження спрямовано на підтримку творчої діяльності обдарованих дітей з особливими освітніми потребами (ООП), відомих у світовій практиці як «двічі виняткові» (twice-exceptional). У дослідженні розкрито парадокс цієї категорії учнів: поєднання високого інтелектуального або творчого потенціалу з труднощами, зумовленими нозологіями, таким як розлади аутистичного спектра (РАС), синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) або дислексія. Традиційні стандартизовані методи навчання часто виявляються неефективними для них, блокуючи реалізацію їхніх унікальних здібностей.

Докладно розглянуто функціональні можливості Gem-бот Storybook, який дозволяє перетворювати прості текстові запити (промпти) на повноцінні ілюстровані історії. Аналізуються ключові переваги інструменту в інклюзивному контексті: виняткова адаптивність, що дозволяє персоналізувати сюжет і стиль відповідно до когнітивного профілю дитини; інтерактивність, яка підтримує залученість та концентрацію уваги; мультимодальність (поєднання тексту, графіки та аудіо), що знижує когнітивне навантаження та надає альтернативні шляхи для самовираження дітям із дислексією.

Особлива увага приділена трансформації ролі педагога. Підкреслюється, що ШІ не замінює вчителя, а стає його стратегічним партнером, вивільняючи час для індивідуальної роботи завдяки автоматизації рутинних завдань. Інструмент виступає і як діагностичний засіб, що дозволяє аналізувати творчий процес учня, виявляти його сильні сторони та зони росту.

Наголошено, що Gem-бот Storybook є не просто технологічною новинкою, а архітектурним компонентом нової освітньої парадигми, спрямованої на побудову безбар'єрного інклюзивного середовища. Технологія сторітелінгу на

основі ІІІ виступає каталізатором, який дозволяє кожній обдарованій дитині з ООП повною мірою реалізувати свій унікальний творчий потенціал.

Ключові слова: інклюзивна освіта, штучний інтелект, особливі освітні потреби (ООП), сторітелінг, Gem-бот Storybook, Gemini, персоналізація навчання, адаптивні технології.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of Gem-bot Storybook, an innovative generative artificial intelligence tool based on Google Gemini, positioning it as a strategic resource for inclusive education. The primary focus of the research is on supporting the creative activities of gifted children with special educational needs (SEN), a group known in international practice as «twice-exceptional» (2e). The article explores the paradox of these students: the coexistence of high intellectual or creative potential with challenges stemming from neurodiversity, such as Autism Spectrum Disorder (ASD), Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD), or dyslexia. It is argued that traditional, standardized teaching methods often prove ineffective for 2e learners, thereby hindering the realization of their unique abilities.

The author examines in detail the functionalities of Gem-bot Storybook, which transforms simple text prompts into complete, illustrated stories. The key advantages of the tool within an inclusive context are analyzed: its exceptional adaptability, which allows for the personalization of plot and style according to a child's cognitive profile; its interactivity, which sustains engagement and concentration; and its multimodality (combining text, graphics, and audio), which reduces cognitive load and provides alternative pathways for self-expression for children with dyslexia.

Special attention is given to the transformation of the educator's role. The article emphasizes that AI does not replace the teacher but becomes a strategic partner, freeing up valuable time for individualized work by automating routine tasks. The tool also functions as a diagnostic instrument, enabling teachers to analyze a student's creative process, identify their strengths, and pinpoint areas for growth.

The conclusion asserts that Gem-bot Storybook is not merely a technological novelty but an architectural component of a new educational paradigm aimed at building a barrier-free, deeply personalized learning environment. AI-powered storytelling technology acts as a catalyst, empowering every gifted child with SEN to fully realize their unique creative potential. The article concludes by calling for further long-term empirical research to validate the tool's effectiveness and to develop methodological guidelines for its successful integration into educational practice.

Keywords: inclusive education, artificial intelligence, special educational needs (SEN), storytelling, Gem-bot Storybook, Gemini, personalized learning, adaptive technologies.

У сучасному освітньому ландшафті інклюзивна освіта набуває статусу не лише етичного імперативу, що відповідає принципам гуманізму та соціальної справедливості, але й стратегічного напрямку розвитку освітніх систем у глобальному вимірі. Йдеться не просто про формальне забезпечення рівного доступу до навчальних ресурсів, а про створення умов для всебічного розкриття потенціалу кожного учня, незалежно від його індивідуальних особливостей,

психофізичних відмінностей чи когнітивних стилів. Освіта нового покоління дедалі більше орієнтується на персоналізацію навчання та врахування унікальних освітніх траєкторій, де інклюзія стає базовим принципом, а не додатковою опцією.

Особливого значення в цьому контексті набувають виклики, пов'язані з роботою з обдарованими дітьми, адже високий інтелектуальний чи творчий потенціал часто поєднується з певними особливими освітніми потребами (ООП). Цей феномен, відомий як «двічі винятковість» (англ. *«twice-exceptional»*, «2e»), охоплює широкий спектр ситуацій, коли унікальні здібності дитини співіснують із труднощами, зумовленими нейрорізноманіттям [1; 2; 3]. Сюди належать синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), розлади аутистичного спектра (РАС), дислексія та інші варіанти відмінностей у когнітивному функціонуванні. Таким чином, ми спостерігаємо своєрідний парадокс: з одного боку, обдаровані учні здатні демонструвати надзвичайно високий рівень креативності, критичного мислення та інноваційних ідей, а з іншого – традиційні методи викладання часто блокують їхній потенціал, оскільки не враховують бар'єри, з якими вони стикаються у процесі навчання [4; 5].

Новизна сучасних педагогічних підходів полягає у використанні штучного інтелекту (ШІ) як інструмента, здатного стати каталізатором освітніх інновацій. Технології ШІ відкривають нові можливості для персоналізації навчальних програм, створення адаптивних матеріалів і підтримки різних стилів сприйняття інформації. У цьому контексті варто розглянути Gem-бот Storybook, створений на базі Google Gemini [6]. Це інтерактивний цифровий інструмент, що дозволяє генерувати персоналізовані ілюстровані історії, які не лише відповідають рівню інтересів дитини, а й адаптуються до її когнітивного профілю. Завдяки цьому Storybook стає не просто технологічною новинкою, а повноцінним середовищем для розвитку креативності, емоційного інтелекту та комунікативних навичок учнів.

Дослідження можливостей цього інструмента в інклюзивному освітньому середовищі виглядає надзвичайно перспективним. По-перше, ШІ здатний автоматично аналізувати потреби та сильні сторони учнів, пропонуючи їм матеріали, які будуть зрозумілими та водночас викликовими. По-друге, завдяки сторітелінгу, що є універсальною формою самовираження, діти з ООП отримують можливість трансформувати власні ідеї, фантазії та переживання в цілісні наративи. Таким чином, технологія виконує роль асистента, який робить складні й абстрактні концепти більш доступними, а сам процес навчання – захопливим і значущим.

Традиційні освітні технології, що спираються на стандартизований формат навчання, виявляються малоефективними для «двічі виняткових» дітей. Високий інтелект цих учнів нерідко вступає в дисонанс із труднощами в сенсорному

сприйнятті, організації власної діяльності чи побудові соціальних контактів. Як наслідок, прихований творчий потенціал залишається нереалізованим, а навчання викликає почуття незадоволеності й втрату зацікавленості. Для зміни ситуації потрібні адаптивні, мультимодальні інструменти, які здатні розкрити індивідуальні таланти та підтримати їхній розвиток [7; 8].

Метою дослідження є глибокий аналіз потенціалу Gem-бота Storybook як адаптивного педагогічного інструменту, що може стати ефективною підтримкою для обдарованих дітей з особливими освітніми потребами у процесі розвитку їхніх творчих здібностей. Особливий акцент робиться на сторітелінгу як ключовій формі вираження, що поєднує когнітивні, емоційні та соціальні аспекти навчання. Запропонований аналіз ґрунтується на принципах нейроінклюзії, яка визнає різноманітність когнітивних профілів як норму, та педагогічної персоналізації, що забезпечує індивідуалізацію освітніх практик. Крім того, емпіричні дані з освітніх практик дозволяють оцінити як можливості, так і виклики інтеграції подібних цифрових інструментів у шкільне середовище.

Gem-бот Storybook є передовим інструментом у сфері генеративного штучного інтелекту, що являє собою інноваційну функцію, інтегровану в екосистему Google Gemini та запущену у 2025 році [6]. Його ключова місія – демократизація сторітелінгу та перетворення складного процесу написання книги на інтуїтивно зрозумілий, інтерактивний досвід. Технологічно, Storybook функціонує як потужний співавтор, який миттєво трансформує прості текстові описи, відомі як промпти, на повноцінні, багатосторінкові, ілюстровані історії.

В основі його роботи лежить передова модель генеративного ШІ, здатна створювати зв'язний, емоційно насичений текст та відповідне візуальне оформлення. Наприклад, користувачеві достатньо ввести промпт на кшталт *«Напиши історію про сором'язливого динозавра, який навчається танцювати, щоб подолати свій страх сцени»*, – і бот генерує унікальний 10-сторінковий сюжет. Цей процес може бути доповнений завантаженням власних мультимедійних файлів – особистих фотографій, дитячих малюнків чи ескізів, які ШІ використовує як прототипи для створення героїв чи локацій, забезпечуючи максимальну персоналізацію.

Мультимодальність є наріжним каменем функціоналу Storybook. Комбінація згенерованого тексту, високоякісної графіки (ілюстрацій) та опціонального аудіосупроводу є критично важливою для інклюзивного використання, оскільки дозволяє мінімізувати когнітивне навантаження. Завдяки підтримці понад 45 мов світу (в тому числі української), інструмент відкриває глобальні можливості для культурного та мовного розвитку. Гнучкість підтверджується функцією редагування через чат: користувач може миттєво змінювати естетику (наприклад, перевести стиль ілюстрацій на «акварельний»),

«комікс» чи «фантастичний») або тон розповіді («зробити тон веселішим», «додати драматизму»). Завершений продукт легко експортується у формат PDF, що спрощує його використання у навчальному процесі та обмін.

Gem-бот Storybook виходить за межі звичайного генератора контенту, утверджуючись у ролі автора, що кардинально розширює горизонти мистецтва сторітелінгу. Завдяки своїй архітектурі, інструмент стає доступним і ефективним для учнів із особливими освітніми потребами (ООП), оскільки його ключові переваги цілеспрямовано розроблені для подолання бар'єрів у творчій діяльності.

На відміну від негнучких, статичних освітніх шаблонів, Gem-бот Storybook демонструє виняткову адаптивність, яка є нарізним каменем сучасної інклюзії. Ця технологічна гнучкість дозволяє боту оперативно реагувати на деталізований зворотний зв'язок від дитини чи педагога, забезпечуючи безперервну персоналізацію контенту. Коли, наприклад, обдарована дитина з розладами аутистичного спектра (РАС) потребує високої чіткості логіки та передбачуваності сюжетної лінії для комфорту, бот може бути адаптований під промпт на мінімізацію несподіваних відхилень. І навпаки, якщо обдарований учень прагне експериментувати з формою та змістом, інструмент пропонує кілька альтернативних сюжетних гілок на вибір, тим самим активно стимулюючи критичне мислення і креативність. Навіть інтеграція завантажених особистих файлів, таких як фотографії родини, які використовуються як прототипи героїв, перетворює абстрактний творчий процес на глибоко особистісний та значущий досвід, що посилює мотивацію.

Процес створення історій з Gem-ботом Storybook трансформується у захоплюючий діалог із штучним інтелектом. Цей інтерактивний підхід має вирішальне значення для дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ), для яких підтримка концентрації на монотонних академічних завданнях є серйозною перешкодою. Динамічна природа Storybook, де кожен введений промпт чи команда редагування миттєво генерує відчутний, візуальний результат, створює ефективну безперервну петлю зворотного зв'язку. Це не лише підтримує високий рівень зацікавленості, а й ефективно запобігає швидкому знеохоченню. Технологія допомагає структурувати хаотичні, швидкоплинні ідеї, розбиваючи творчий процес на керовані міні-завдання, що робить великий обсяг роботи психологічно доступним.

Синергетична комбінація тексту, графічних ілюстрацій та аудіосупроводу є критично важливою інклюзивною особливістю, оскільки вона значно знижує когнітивне навантаження на один сенсорний канал сприйняття. Для учнів із дислексією або іншими порушеннями, пов'язаними з читанням та письмом, цей аспект є незамінним. Дитина, яка стикається з труднощами при декодуванні тексту, може зосередитися на усній генерації ідей і візуальному сприйнятті

ілюстрацій, тоді як бот бере на себе складну технічну функцію оформлення та структурування письмової мови. Це ефективно зрівнює шанси у творчій діяльності, надаючи обдарованим дітям можливість повноцінно виражати свої складні інтелектуальні ідеї та багатий внутрішній світ, не будучи обмеженими функціональними труднощами у письмі.

Думка про те, що штучний інтелект не замінює, а посилює роль педагога, є ключовим у контексті інтеграції інноваційних технологій в інклюзивну освіту. Gem-бот Storybook ідеально ілюструє цю синергію, перетворюючись із простого інструменту на стратегічного партнера вчителя у роботі з обдарованими дітьми, особливо тими, що мають особливі освітні потреби.

Впровадження таких інструментів, як Gem-бот Storybook, радикально трансформує класичну роль педагога, переміщуючи акцент від прямого передавання знань до фасилітації та наставництва. В інклюзивному освітньому середовищі ІІІ бере на себе рутинні, технічні завдання, вивільняючи критично важливий час учителя для глибокої індивідуальної роботи. Gem-бот Storybook виступає як потужний діагностичний інструмент, забезпечуючи педагога непрямыми даними про когнітивні процеси учня. Вчитель отримує можливість аналізувати взаємодії дитини з ботом: які саме ідеї генерує ІІІ за її промптами, в який момент сюжету учень стикається з когнітивним блокуванням або, навпаки, демонструє несподівані спалахи креативності чи нестандартне вирішення проблем.

Цей деталізований аналіз дозволяє педагогу об'єктивно виявляти сильні сторони (наприклад, багату уяву, але слабку структуру) та зони росту (труднощі з логікою чи послідовністю). На основі цих даних стає можливим не просто адаптувати, а глибоко персоналізувати навчальні завдання. Наприклад, для двічі виняткових учнів, які мають високий рівень інтелекту, але проблеми з соціальною взаємодією, можна організувати спільний проєкт. У цьому проєкті кожен учень відповідає за окремий елемент історії, використовуючи бота як спільний цифровий майданчик, що ефективно розвиває командну роботу без прямого емоційного тиску.

Однією з найбільш відчутних переваг інтеграції ІІІ в інклюзивний освітній простір є оптимізація робочого часу педагога. Учитель інклюзивного класу часто стикається з необхідністю одночасно керувати дуже різноманітними навчальними траєкторіями. Делегуючи Gem-боту Storybook завдання, пов'язані з підтримкою творчого процесу – від виправлення граматики та стилістики до генерації варіантів сюжету – педагог отримує можливість сфокусуватися на більш складних кейсах та індивідуальних консультаціях. Завдяки цьому, час, який раніше витрачався на рутинну перевірку чи пошук адаптованих завдань, тепер може бути спрямований на глибинне розуміння потреб конкретної обдарованої дитини з ООП.

У сфері фасилітації педагог використовує історії, створені за допомогою бота, як потужний дидактичний матеріал. Вчитель спрямовує процес, використовуючи сторітелінг для обговорення складних тем, таких як емоції, етичні дилеми чи соціальна поведінка, інтегруючи їх безпосередньо в урок. Наприклад, історія, написана дитиною про конфлікт між героями, може стати безпечним підґрунтям для обговорення вирішення реальних конфліктів у класі.

Згідно з дослідженнями, проведеними у 2025 році, використання адаптивних ШІ-інструментів в освітньому процесі може підвищити загальну ефективність навчання на понад 50%. Ключовий висновок полягає в тому, що ШІ стає каталізатором для справжньої персоналізації. Він не просто пропонує більше вправ, а дозволяє створити унікальне навчальне середовище, яке динамічно підлаштовується під інтелектуальні та психоемоційні потреби кожного учня [9; 10; 11]. Gem-бот Storybook, завдяки своїй мультимодальності та здатності до написання історій, забезпечує інклюзивну парадигму, де високий творчий потенціал обдарованої дитини може бути реалізований повною мірою, незалежно від наявності чи відсутності в неї особливих освітніх потреб. Це підтверджує, що майбутнє інклюзивної освіти лежить у площині людиноцентричного ШІ, де технологія служить для посилення людського потенціалу та професіоналізму педагога [12; 13; 14; 15; 16; 17].

Попри очевидний теоретичний потенціал, інтеграція Gem-бота Storybook та аналогічних генеративних ШІ-інструментів в інклюзивну освітню практику вимагає вагомого емпіричного підтвердження. Подальші наукові дослідження повинні бути зосереджені саме на довгострокових, масштабних експериментах. Зокрема, є нагальна потреба в реалізації пілотних програм у реальних шкільних середовищах, тривалістю від шести до дванадцяти місяців. Ці програми мають бути спроектовані для вимірювання впливу використання Gem-бота не лише на академічні показники – як-от якість творчого виводу, складність промтів та рівень навчальної мотивації обдарованих дітей з ООП, – але й на їхній психоемоційний стан. Оцінка зниження рівня стресу, тривожності та підвищення соціальної компетентності за допомогою стандартизованих шкал стане критичним елементом.

Крім суто педагогічних вимірів, першочерговим завданням є розробка чітких методичних рекомендацій для педагогів. Ці документи повинні не просто описувати функціонал бота, а надавати вчителям алгоритми інтеграції ШІ в індивідуальні навчальні плани, особливо з акцентом на етичних аспектах застосування. Питання конфіденційності даних учнів, прозорості алгоритмів та уникнення потенційних упереджень у генерації контенту, які можуть бути опосередковано закладені в навчальних моделях ШІ, потребують детального опрацювання. Це включає створення механізмів забезпечення доступності

високотехнологічних рішень, як-от Gem-бот, для запобігання поглибленню існуючого освітнього цифрового розриву. Нарешті, міждисциплінарні дослідження у співпраці з нейронаукою відкриють шлях до оцінки нейропластичності – здатності мозку до структурних змін – під впливом інклюзивного ШІ-сторітелінгу, що може підтвердити фізіологічний вплив технології на розвиток когнітивних функцій.

Аналіз можливостей Gem-бота Storybook однозначно свідчить про те, що цей інструмент слід розглядати не як тимчасову технологічну забавку, а як стратегічний, архітектурний компонент нової освітньої парадигми. Він є потужним каталізатором, який перетворює класичну інклюзивну освіту на глибоко персоналізовану та винятково ефективну систему. Технологія ШІ, інтегрована у процес адаптивного сторітелінгу, демонструє безпрецедентну здатність долати навчальні бар'єри, які раніше вважалися нездоланими для обдарованих дітей з особливими освітніми потребами [18; 19; 20; 21].

Gem-бот Storybook ефективно розкриває творчий потенціал обдарованих учнів із особливими освітніми потребами, надаючи їм безпечний, гнучкий і мультимодальний простір для самовираження, що не обтяжений технічними труднощами, пов'язаними з їхнім нейрорізноманіттям. Цей феномен яскраво підкреслює необхідний симбіоз між штучним інтелектом та сучасною педагогікою, де технологія слугує для посилення людського професіоналізму та індивідуалізації підходу. У сучасному світі, де інклюзивність все частіше визнається нормою, а не винятком, інтеграція адаптивних ШІ-інструментів є імперативом. Такий інноваційний підхід забезпечує, аби кожна дитина – незалежно від її когнітивних чи фізичних особливостей – мала рівні можливості для реалізації свого унікального генія та творчого потенціалу. Зрештою, повна та свідомо інтеграція генеративного ШІ в інклюзивне освітнє середовище є не просто поліпшенням існуючої системи, а сміливим кроком у напрямку побудови дійсно безбар'єрного освітнього середовища, де таланти цвітуть, не знаючи жодних обмежень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Filmer, R. Neurodiversity and the Twice-Exceptional Student: A Comprehensive Resource for Teachers. 1st ed. Routledge. 2024. – URL: <https://doi.org/10.4324/9781003404972>.
2. Carpenter, A. Twice-Exceptional Students. Handbook for Counselors Serving Students With Gifts & Talents. 2021. – URL: <https://doi.org/10.4324/9781003235415-19>.
3. Maddocks, D. L. S. Cognitive and Achievement Characteristics of Students From a National Sample Identified as Potentially Twice Exceptional (Gifted With a Learning Disability). Gifted Child Quarterly. 2019 (Original work published 2020). Vol. 64, No. 1, pp. 3-18. – URL: <https://doi.org/10.1177/0016986219886668>.

4. King, S. The education context for twice-exceptional students: An overview of issues in special and gifted education. *Neurobiology of Learning and Memory*. 2022. Vol. 193. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.nlm.2022.107659>.
5. Adams, C., Yssel, N., & Anwiler, H. Twice-Exceptional Learners and RtI. Implementing RtI With Gifted Students. 2021. – URL: <https://doi.org/10.4324/9781003235736-16>.
6. Gemini Storybook – for the stories only you could imagine. Gemini. URL: <https://gemini.google/overview/storybook/> (дата звернення: 26.09.2025).
7. Farhah, N. et al. AI-Driven Innovation Using Multimodal and Personalized Adaptive Education for Students With Special Needs. *IEEE Access*. 2025. Vol. 13, pp. 69790-69820. – URL: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2025.3560863>.
8. Yadav, S. Decoding Attention in Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder through Multimodal Analysis for Digital Learning. *Proceedings of the Extended Abstracts of the CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2025. – URL: <https://doi.org/10.1145/3706599.3707607>.
9. Yaseen, H. et al. The Impact of Adaptive Learning Technologies, Personalized Feedback, and Interactive AI Tools on Student Engagement: The Moderating Role of Digital Literacy. *Sustainability*. 2025. – URL: <https://doi.org/10.3390/su17031133>.
10. Qian, L., Cao, W., & Chen, L. Influence of artificial intelligence on higher education reform and talent cultivation in the digital intelligence era. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15. – URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-89392-4>.
11. Gkintoni, E. et al. Challenging Cognitive Load Theory: The Role of Educational Neuroscience and Artificial Intelligence in Redefining Learning Efficacy. *Brain Sciences*. 2025. Vol. 15. – URL: <https://doi.org/10.3390/brainsci15020203>.
12. Toyokawa, Y. et al. Challenges and opportunities of AI in inclusive education: a case study of data-enhanced active reading in Japan. *Smart Learning Environments*. 2023. Vol. 10, pp. 1-19. – URL: <https://doi.org/10.1186/s40561-023-00286-2>.
13. Bulathwela, S. et al. Artificial Intelligence Alone Will Not Democratise Education: On Educational Inequality, Techno-Solutionism and Inclusive Tools. *Sustainability*. 2024. – URL: <https://doi.org/10.3390/su16020781>.
14. Gabriel, J. How Artificial Intelligence (AI) impacts inclusive education. *Educational Research and Reviews*. 2024. – URL: <https://doi.org/10.5897/err2024.4404>.
15. Zhang, J., & Zhang, Z. AI in teacher education: Unlocking new dimensions in teaching support, inclusive learning, and digital literacy. *J. Comput. Assist. Learn.* 2024. Vol. 40, pp. 1871-1885. – URL: <https://doi.org/10.1111/jcal.12988>.
16. Alali, R., & Wardat, Y. Opportunities and Challenges of Integrating Generative Artificial Intelligence in Education. *International Journal of Religion*. 2024. – URL: <https://doi.org/10.61707/8y29gv34>.
17. Cukurova, M. The Interplay of Learning, Analytics, and Artificial Intelligence in Education. *ArXiv*, abs/2403.16081. 2024. – URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2403.16081>.
18. Arn, L., & Huang, E. «Robots Can Do Disgusting Things, but Also Good Things»: Fostering Children's Understanding of AI through Storytelling. *ACM Transactions on Computing Education*. 2024. Vol. 24, pp. 1-55. – URL: <https://doi.org/10.1145/3677613>.
19. Yang, Y. et al. Artificial Intelligence for Enhancing Special Education for K-12: A Decade of Trends, Themes, and Global Insights (2013-2023). *International Journal*

- of Artificial Intelligence in Education. 2024. – URL: <https://doi.org/10.1007/s40593-024-00422-0>.
20. Hussein, E., Hussein, M., & Al-Hendawi, M. Investigation into the Applications of Artificial Intelligence (AI) in Special Education: A Literature Review. Social Sciences. 2025. – URL: <https://doi.org/10.3390/socsci14050288>.
21. Deckker, D., & Sumanasekara, S. SYSTEMATIC REVIEW ON AI IN SPECIAL EDUCATION: ENHANCING LEARNING FOR NEURODIVERSE STUDENTS. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). 2025. – URL: <https://doi.org/10.36713/epra20360>.

Олійник Ганна Богданівна,
вчитель англійської мови
КЗ «Харківський ліцей № 108 Харківської міської ради»,
gannaoliinyk8802@gmail.com

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЯК АНГЛІЙСЬКА МОВА ВІДКРИВАЄ СВІТ І ФОРМУЄ ГЛОБАЛЬНЕ МИСЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню міжкультурної компетентності як важливої складової розвитку обдарованої особистості. Розглядається роль англійської мови як інструмента, що допомагає формувати глобальне мислення та відкривати нові можливості для самореалізації. У матеріалі підкреслюється, що володіння мовою та міжкультурні навички є ключовими для успіху в сучасному світі.

Ключові слова: обдарованість, міжкультурна компетентність, англійська мова, глобальне мислення, освіта, розвиток особистості.

Abstract. The article is devoted to the study of intercultural competence as an important component of the development of a gifted individual. The role of the English language as a tool that helps to form global thinking and open up new opportunities for self-realization is considered. The article emphasizes that language proficiency and intercultural skills are key to success in the modern world.

Keywords: giftedness, intercultural competence, English, global thinking, education, personal development.

У сучасному освітньому та психологічному дискурсі поняття обдарованості значно розширилось, відійшовши від вузького тлумачення лише як високий інтелектуальний рівень.

Сьогодні обдарованість розглядається як загальна характеристика особистості, що поєднує в собі високий рівень інтелектуальних здібностей, креативність та високу мотиваційну активність. Це динамічний процес, який потребує неперервного розвитку і стимулювання [9, с. 21].

Сучасні дослідження підкреслюють, що обдарованість – це не статична якість, а потенціал, який може бути реалізований лише за наявності

сприятливого середовища [1, с. 46]. На відміну від застарілих уяв, що зосереджувалися лише на академічних успіхах, нові підходи включають також художні, соціальні та інші галузі. У контексті глобалізації успішна реалізація обдарованості вимагає не лише внутрішніх якостей, а й вміння ефективно взаємодіяти з різноманітним світом.

Міжкультурна компетентність – одна з основних навичок ХХІ століття. Вона розуміється як здатність особистості адекватно й ефективно спілкуватися з представниками інших культур, розуміючи їхні цінності, традиції та моделі поведінки [6, с. 68]. Цей феномен не обмежується лише володінням іноземною мовою, а охоплює три взаємозв'язані складові:

- Когнітивна (знаннява) складова: передбачає наявність знань про культуру, історію, традиції та соціальні норми іншої країни [4, с. 90]. Це включає як загальні відомості, так і специфічні деталі, що допомагають уникнути непорозумінь.
- Емоційна (афективна) складова: охоплює такі якості, як толерантність, емпатія та відкритість. Вона відповідає за здатність особистості сприймати відмінності без упереджень, виявляти розуміння і повагу до інших.
- Поведінкова (практична) складова: це уміння застосовувати отримані знання та емоційні установки на практиці, адаптуватися до нової культурної ситуації та ефективно вирішувати конфліктні випадки, що можуть виникнути на міжкультурному ґрунті [3, с. 112].

Для талановитої людини, яка прагне успіху в глобальному середовищі, розвиток усіх трьох складових міжкультурної компетентності є надзвичайно важливим.

У сучасному глобалізованому світі англійська мова набула статусу *lingua franca* – універсальної мови міжнародного спілкування. Її використовують не лише носії, але й мільйони людей по всьому світу як засіб комунікації між представниками різних культур. [5, с. 22]

Англійська мова домінує в науці, освіті, бізнесі та культурі. Більшість міжнародних наукових конференцій проводяться саме англійською, а провідні наукові журнали видаються на цій мові, роблячи її необхідною для академічного обміну та співпраці. У бізнесі вона стала ключовим інструментом для переговорів, укладення угод і корпоративної комунікації.

Володіння англійською мовою відкриває перед талановитими людьми доступ до міжнародних проєктів, партнерств та кар'єрних перспектив, які б залишалися недосяжними без цього важливого знання. [7, с. 23]

Вивчення англійської мови значно перевищує межі простого засвоєння граматичних структур та лексичних одиниць. Мова виступає ключовим компонентом культури, відображаючи її цінності, традиції, особливий гумор та

унікальний менталітет. [2, с. 176] Завдяки мові можна зануритися у культурний контекст, розкрити тонкощі поведінкових моделей і зрозуміти специфіку мислення її носіїв. Наприклад, оволодіння ідіомами, фразеологічними одиницями чи елементами сленгової лексики відкриває доступ до сприйняття світу англomовними народами, демонструючи, які поняття є для них пріоритетними та які аспекти життя вони вважають вагомими.

Таке глибоке занурення у мовний і культурний простір сприяє формуванню емпатійних здібностей та толерантності у особистості, яка прагне пізнати іншу культуру. Воно допомагає подолати стереотипи та упередження, що є важливим компонентом міжкультурної компетентності й основою успішної комунікації між представниками різних етнокультурних груп.

Для розвитку обдарованої особистості, яка постійно потребує доступу до нової інформації, опанування англійської мови набуває виняткового значення. Вона відкриває перед нею широкі перспективи для самоосвіти та професійного вдосконалення.

Одним із основних її аспектів є використання міжнародних освітніх платформ, таких як Coursera, edX, чи Khan Academy. Ці ресурси забезпечують доступ до лекцій і навчальних матеріалів провідних університетів світу, більшість із яких представлені виключно англійською мовою.

Друге важливе поле застосування англійської мови – це наукові публікації. Переважна частина глобальної наукової літератури, включаючи актуальні дослідження та новітні відкриття, друкується саме англійською мовою. Це дозволяє обдарованим юним особистостям своєчасно ознайомлюватися з найновішими тенденціями у своїй галузі знань.

Окрім академічної сфери, англійська мова має важливе значення для ознайомлення зі світовою літературою та медіаконтентом. Знання мови дає змогу читати літературні твори в їхньому автентичному вигляді, переглядати кінематографічні роботи та телесеріали без мовного посередництва. Це сприяє глибшому проникненню в культурні контексти та розумінню світоглядних особливостей інших народів.

Володіння англійською мовою виступає не тільки засобом комунікації, але й своєрідним інструментом доступу до величезного обсягу світових знань, що має ключове значення для гармонійного розвитку й самореалізації обдарованих особистостей.

Розвиток міжкультурної компетентності потребує практичного досвіду, який виходить за рамки традиційних шкільних уроків. Одним із найдієвіших способів є участь в освітніх програмах обміну, таких як FLEX (Future Leaders Exchange Program). Ця програма дає українським школярам шанс провести рік у Сполучених Штатах, де вони навчаються у місцевій школі та проживають у

американській родині. Такий формат сприяє глибокому зануренню в нову культуру, дозволяючи подолати стереотипи та розвинути відкритість і толерантність до різноманіття.[1, с. 51]

Ще одним важливим напрямком є участь у міжнародних олімпіадах та змаганнях. Наприклад, World Scholar's Cup, де учні з різних країн демонструють навички командних дебатів та виконують письмові завдання. Це не лише стимулює інтелектуальний розвиток, але й вимагає ефективної взаємодії у команді з представниками інших культур. Крім того, літні школи та мовні табори, організовані міжнародними організаціями, відкривають чудові можливості для неформального спілкування і міжкультурного навчання в середовищі, яке сприяє творчій та соціальній інтеграції.

У сучасну епоху цифровізації інтернет та соціальні мережі перетворилися на впливові інструменти для міжкультурної комунікації. Завдяки онлайн-платформам, таким як Skype чи Zoom, стало можливим організовувати відеоконференції із залученням учнів з різних країн, проводити обговорення спільних проєктів, а також обмінюватися досвідом і новаторськими ідеями. Ці технології сприяють формуванню уявлення про "світ без кордонів", де талановиті діти можуть легко встановлювати контакти з однодумцями і науковцями з різних куточків світу. [4, с. 93]

Онлайн-спільноти та форуми, зосереджені навколо наукових, технічних чи мистецьких інтересів, слугують платформою для взаємодії з представниками інших культур, водночас сприяючи покращенню мовних навичок у автентичних умовах. Навчальні платформи, як-от Duolingo чи Babbel, пропонують не тільки вивчення мов, а й інтегрують елементи гейміфікації та можливості для спілкування між користувачами. Ці функції роблять процес мовного навчання і пізнання культур більш інтерактивним і захопливим.

У контексті формальної освіти також застосовуються методологічні прийоми, що моделюють міжкультурну взаємодію. Одним із таких підходів є проєктна діяльність, яка передбачає спільну роботу учнів над міжнародними проєктами, наприклад, дослідження екологічних проблем або проєктування мобільного застосунку. Така діяльність стимулює узгодження ідей, розподіл обов'язків та активну комунікацію, що сприяє розвитку навичок міжкультурного співробітництва. [3, с. 113]

Дебати та дискусії з приводу актуальних глобальних тем, таких як кліматичні зміни, права людини чи боротьба з бідністю, допомагають талановитим учням формувати критичне мислення, відточувати навички обґрунтування власної позиції та враховувати різноманітні культурні перспективи. Метод кейс-стаді, який включає аналіз гіпотетичних міжкультурних конфліктів, стимулює пошук оптимальних рішень через глибше

розуміння культурної специфіки. Зазначені стратегії забезпечують не лише когнітивний розвиток учнів, але й сприяють їхньому емоційному зростанню, що є ключовим аспектом формування міжкультурної компетентності.

Міжкультурна компетентність та глобальне мислення не є синонімами, але знаходяться у взаємозалежному зв'язку, де перша стає основою для розвитку другого. Якщо міжкультурна компетентність зосереджується на вмінні успішно взаємодіяти з представниками інших культур на особистісному рівні, то глобальне мислення передбачає більш широкий погляд, що дозволяє інтегрувати ці взаємодії у глобальний контекст. Це перехід від розуміння індивідуальних культурних особливостей до осмислення системних взаємозв'язків між країнами, культурами, економіками та глобальними викликами. Такий процес включає когнітивні знання про інші культури, відкритість та емпатію на емоційному рівні, а також навички комунікації, які в сукупності сприяють розвитку здатності мислити глобально. Людина з високим рівнем міжкультурної компетентності, яка ефективно проводить комунікацію з іноземцями, починає усвідомлювати, що локальні проблеми, наприклад, забруднення річки в одній державі, можуть впливати на цілі регіони.

Глобальне мислення відкриває обдарованим дітям значні перспективи, які допомагають їм повною мірою реалізувати свої здібності та стати ініціаторами змін.

Ідеї, що змінюють світ, часто виникають на стику різних культур і галузей. Обдарована дитина з розвиненим глобальним мисленням має здатність синтезувати знання та досвід із різноманітних джерел, об'єднуючи їх у новаторські рішення. Наприклад, аналізуючи підходи до вирішення екологічних проблем у Японії й Німеччині, вона може запропонувати абсолютно унікальний спосіб їх вирішення для власної країни.

У сучасному світі успішні проекти рідко реалізуються без командної роботи. Глобальне мислення допомагає дітям налагоджувати продуктивну роботу в міжнародних командах, враховувати різні робочі підходи, пристосовуватися до різних часових зон і культурних аспектів комунікації. Це дає можливість працювати з найкращими спеціалістами у світі незалежно від їхнього місця проживання.

Обдаровані діти часто мають сильну мотивацію змінювати світ на краще. Глобальне мислення допомагає їм спрямовувати свої зусилля на вирішення масштабних викликів людства: боротьбу з хворобами, подолання бідності, подолання екологічних катастроф. Англійська мова слугує для них ключем до співпраці з міжнародними однодумцями.

Таким чином, міжкультурна компетентність у поєднанні зі знанням англійської мови стає важливим чинником у формуванні глобального мислення.

У свою чергу, саме глобальне мислення дає змогу обдарованій особистості не тільки адаптуватися до змінного світу, але й брати активну участь у його трансформації.

У підсумку можна констатувати, що міжкультурна компетентність, сформована через опанування англійської мови, відіграє ключову роль у розвитку обдарованої особистості.

Англійська мова перестає бути виключно навчальним курсом і набуває статусу стратегічного інструменту, який забезпечує доступ до глобальної бази знань, сприяє подоланню міжкультурних бар'єрів і формує здатність до продуктивної міжнародної інтеграції. Завдяки цьому обдаровані діти не лише розширюють свої інтелектуальні горизонти, але й формують глобальне мислення, що дозволяє їм сприймати світ як взаємозалежну систему, створювати інноваційні ідеї та активно долучатися до вирішення найскладніших проблем сучасності. У цьому контексті розвиток міжкультурної компетентності слід розглядати як стратегічну інвестицію в майбутнє, яке висуває високі вимоги до лідерів – не лише в аспекті природного таланту, але й у здатності долати культурні розмаїтості та забезпечувати їх гармонійне поєднання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байбакова А. І. Розвиток міжкультурної компетентності в обдарованих школярів. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2019. № 2. С. 45–52.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
3. Калашник О. С. Глобальне мислення як складова міжкультурної компетентності. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Педагогіка. 2020. Вип. 16. С. 110–115.
4. Кузьменко В. С. Особливості формування обдарованості в полікультурному освітньому середовищі. Педагогіка і психологія. 2018. № 3. С. 89–95.
5. Мазуренко Г. В. Методика викладання англійської мови: підручник. Київ: Знання, 2021. 256 с.
6. Новаковська Л. Г. Міжкультурна комунікація в контексті вивчення іноземних мов. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка. 2019. № 4. С. 67–74.
7. Палій О. М. Англійська мова як засіб міжкультурної взаємодії. Іноземні мови в сучасній школі. 2017. № 5. С. 22–29.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник. Київ: Генеза, 2018. 368 с.
9. Симоненко Л. В. Психологія обдарованості: навч. посіб. Харків: ВД «Основа», 2016. 210 с.
10. Чеховський В. С. Глобальна освіта: виклики та перспективи. Сучасна освіта. 2022. № 1. С. 15–21.

Онопченко Г. В.,
старший науковий співробітник
відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
blankao1808@gmail.com

ІКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

У статті досліджено роль ІКТ у формуванні дослідницької та креативної компетентності учнів закладів спеціалізованої освіти наукового спрямування. Проаналізовано теоретичні підходи вітчизняних і зарубіжних вчених до визначення сутності цих компетентностей, розкрито їхній взаємозв'язок із критичним мисленням, інноваційною діяльністю та самостійністю. Визначено ключові напрями інтеграції ІКТ (педагогічні трансформації, розвиток навичок дослідження, цифрова компетентність вчителів та етичні аспекти), що сприяють розширенню можливостей учнів до проведення експериментів, аналізу даних та креативного представлення результатів. Доведено, що цифрові технології виступають потужним каталізатором переходу до компетентісно орієнтованої освіти та підвищують готовність учнів до інноваційної діяльності в умовах цифрової економіки.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізація, дослідницька компетентність, креативна компетентність, освіта наукового спрямування

The article explores the role of ICT (Information and Communication Technologies) in forming the research and creative competence of students in specialized science-oriented educational institutions. Theoretical approaches of domestic and foreign scholars to defining the essence of these competencies are analyzed, and their interrelation with critical thinking, innovative activity, and self-reliance of learners is revealed. Key directions for ICT integration are identified (pedagogical transformations, development of research skills, digital competence of teachers, and ethical aspects) that contribute to expanding students' opportunities for conducting experiments, data analysis, and creative presentation of results. It is proven that digital technologies serve as a powerful catalyst for the transition to competence-oriented education and enhance students' readiness for innovative activity in the digital economy.

Keywords: Information and communication technologies (ICT), digitalization, research competence, creative competence, science-oriented education.

Сучасна освітня система переживає суттєві зміни: відмовляється від моделі, що ґрунтувалася на заучуванні та подальшому простому відтворенні знань, і переходить до компетентнісного підходу. Головна мета цього переходу – виховання цілісної, всебічно розвиненої особистості, яка вміє критично мислити, самостійно здобувати, аналізувати та ефективно застосовувати знання в нових суспільних умовах. При цьому, в контексті світових процесів та інформаційного

суспільства, особливо важливими стають дослідницька та креативна компетентності. Ці компетентності забезпечують необхідну базу для наукового пізнання, інноваційної діяльності та стійкості до викликів, які несе цифрова економіка та стають запорукою готовності учнів до наукової діяльності, інновацій та успішної адаптації в умовах цифрової економіки.

Розглянемо дослідницьку компетентність як інтегральну характеристику особистості в освітньому процесі.

Поняття дослідницької компетентності тісно пов'язане зі здатністю людини знаходити шляхи розв'язання творчих і дослідницьких завдань, результат яких наперед невідомий. Це вимагає глибокого опанування основних етапів діяльності, притаманних науковому пошуку.

У визначенні дослідницької компетентності ключовим є її інтегративний характер, який відображає поєднання в особистості методологічних знань, умінь і технологій проведення досліджень, усвідомлення їхньої важливості (ціннісне ставлення) та готовність застосовувати їх на практиці.

Формування цієї компетентності передбачає розвиток у здобувача освіти ціннісного ставлення до дослідницької діяльності як такої, а також до самого себе як її суб'єкта. Дослідницька компетентність охоплює не лише вміння вивчати об'єктивну дійсність у її зв'язках та відносинах, але й спроможність генерувати нові знання та ефективно реалізовувати повний цикл наукових досліджень.

Наведемо деякі погляди зарубіжних науковців на сутність дослідницької компетентності та її ключові складові [2, 4]:

Альберт Сент-Дьйордьї, американський біохімік, нобелівський лауреат (Albert Szent-Györgyi) стверджує «Дослідження – це бачити те, що бачили всі, і думати те, що не думав ніхто».

Зора Ніл Герстон, американська письменниця, антрополог (Zora Neale Hurston) вважає, що «Дослідження – це формалізована цікавість. Це штрикання і нишпорення з певною метою».

Курт Левін, німецький і американський соціальний психолог (Kurt Lewin) «Ні дослідження без дії, ні дії без дослідження».

Айдин Аслан та Чанг Чжу (A. Aslan та C. Zhu), дослідники з Бельгії, розглядаючи у контексті ІКТ: «Дослідницька компетентність включає навички, які дозволяють студентам «розпочати наукове дослідження як спосіб набуття знань та інновацій у своїй дисциплінарній сфері».

Альберт Бандура, канадський психолог (Albert Bandura), у контексті самостійності: «Дослідницькі навички та самостійність тісно пов'язані, оскільки самодостатність (self-efficacy) – це «віра в здатність успішно виконати конкретне завдання (дослідження)».

Ці цитати демонструють, що дослідницька компетентність – це не просто набір навичок, а інтегральний спосіб мислення та діяльності.

Українські вчені також підкреслюють, що дослідницька компетентність є невід’ємною складовою сучасної освіти та важливим показником готовності особистості до саморозвитку й інноваційної діяльності. У своїх наукових дослідженнях вони наголошують, що дослідницька компетентність є однією з ключових умов реалізації компетентнісного підходу в сучасній освіті. Вона розглядається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує здатність до самостійного пізнання, критичного мислення, аналізу інформації та творчого застосування знань у нових ситуаціях (Головань & Яценко, 2012; Щербань & Савченко, 2021). Розвиток дослідницької компетентності сприяє становленню активного, мислячого здобувача освіти, який здатен формулювати проблеми й шукати шляхи їх розв’язання (Товканець, 2024; Василенко, 2019). Формування дослідницьких умінь є необхідною умовою розвитку інноваційного потенціалу особистості та її готовності до ефективної діяльності в суспільстві знань (Кудла, 2020; Роганова, 2025). При цьому вважається, що розвиток дослідницької компетентності має розпочинатися вже з початкової школи, коли закладаються основи пізнавальної активності, а також є фундаментом підвищення якості освіти та конкурентоспроможності майбутніх фахівців у глобалізованому освітньому просторі (Василенко, 2019; Чубар, 2021).

Отже, дослідницька компетентність виступає як складна характеристика особистості, що охоплює сукупність когнітивних, аналітичних та методологічних умінь, необхідних для постановки наукової проблеми, формулювання гіпотез, проведення спостережень, експериментів і статистичного аналізу отриманих результатів. Вона формує підґрунтя наукового мислення, сприяє розвитку елементів евристичного та рефлексивного підходів, а також забезпечує готовність до самостійного конструювання нових знань.

Водночас, дослідницька компетентність неможлива без критичного ставлення до інформації та власної роботи. Нобелівський лауреат Річард Фейнман (Richard P. Feynman) стверджує «Перший принцип (у дослідженнях) полягає в тому, що ви не повинні обманювати себе, – а ви є найлегшою людиною, яку можна обманути» [3].

Критичне ставлення та креативність тісно взаємопов’язані, оскільки критичне мислення формує здатність аналізувати, ставити під сумнів усталені ідеї та шукати альтернативні підходи, а це створює основу для генерації нових, нестандартних рішень і розвитку творчого потенціалу.

У глобальному контексті креативна компетентність визнається однією з ключових навичок ХХІ століття, що визначає конкурентоспроможність, адаптивність та лідерський потенціал особистості в умовах швидкоплинних

соціально-економічних змін. Креативне мислення активізує пізнавальну активність, формує ініціативність, сприяє розвитку когнітивної гнучкості та здатності до продуктивної командної взаємодії.

Креативна компетентність є ключовим компонентом особистісного розвитку. Її сутність полягає у здатності до дивергентного мислення, генерування оригінальних ідей та гнучкої інтерпретації інформації. У контексті сучасної технологічної трансформації суспільства креативність дедалі частіше розглядається як метакомпетенція, що визначає спроможність особистості ефективно діяти в умовах інноваційного середовища.

Розвинена креативність здатна забезпечити не лише вміння вирішувати складні завдання, а ще дає змогу інтегрувати міждисциплінарні знання з метою пошуку нових рішень і створення інтелектуальних продуктів із доданою цінністю. Такий підхід формує основу для інноваційного мислення, що сприяє трансформації освітнього простору та суспільства загалом.

Особливе значення творча компетентність набуває у закладах освіти наукового спрямування, де вона виконує функцію каталізатора наукових досліджень, стає підґрунтям для ефективної дослідницької діяльності та розвитку нетипових підходів до вирішення наукових проблем. Креативність дозволяє учням не лише вирішувати складні задачі, а й генерувати нові ідеї, комбінувати знання з різних галузей, знаходити нестандартні рішення, трансформувати здобуті знання у вдосконалення оточуючого середовища.

«Люди є найбільш креативними, коли їх мотивує передусім інтерес, задоволення, сам виклик у роботі!», «Креативність залежить від кількох чинників: досвіду, знань та технічних навичок; таланту; здатності мислити новими способами; і умінь долати періоди, коли немає творчих ідей» Тереза Амабіл (Teresa Amabile) [1].

Необхідність розвитку розглянутих вище компетентностей зумовлена низкою наступних чинників:

1. Соціально-економічними викликами сучасності. Перехід до інноваційної економіки вимагає підготовки фахівців, здатних до безперервного самоосвіти, науково-дослідницької та проєктної діяльності.

2. Зміною освітньої парадигми. Нові стандарти освіти акцентують увагу на досягненні метапредметних і особистісних результатів навчання, включаючи дослідницькі, критико-аналітичні та творчі навички.

3. Формуванням внутрішньої мотивації учнів. Дослідницька діяльність сприяє розвитку пізнавального інтересу, саморефлексії та усвідомленої навчальної діяльності.

4. Професійною орієнтацією. Залучення школярів до проєктно-дослідницької роботи створює підґрунтя для формування компетентностей,

необхідних у сфері науки, техніки та інноваційного підприємництва.

5. Розвитком цифрового освітнього середовища. Цифровізація навчання створює умови для індивідуалізації освітньої траєкторії, дистанційної взаємодії та формування інформаційної грамотності.

Науково-дослідницькі освітні установи, зокрема заклади спеціалізованої освіти наукового спрямування, намагаються створювати сприятливе середовище для реалізації дослідницького та креативного потенціалу учнів, проте результативність цього процесу істотно залежить від інтеграції сучасних освітніх технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які розширюють можливості для пошуку, обробки та репрезентації інформації.

Визначенню ролі ІКТ в освіті присвячено багато наукових праць як закордонних так і українських вчених.

Так, наприклад, роботи Лівінгстон Соні (Livingstone Soni) з Великобританії присвячені обґрунтуванню переваг ІКТ в освіті, в яких аналізується, як ІКТ можуть впливати на процес навчання та які проблеми при цьому виникають. Хінострожа Дж. Е. (Hinostroza J. E.) з Чілі, відомий дослідженнями інтеграції ІКТ у початкову освіту та розглядом проблем підготовки майбутніх учителів до використання сучасних технологій в освітньому процесі їх ролі та впливу. Джо Шан Фу (Joe Shan Fu, Сінгапур) автор критичного огляду літератури з ІКТ в освіті, в якому аналізується сутність ІКТ як інструменту для освітніх змін і його здатність перетворювати середу навчання в таку, що орієнтована на учня.

Українські вчені також працюють над питаннями використання ІКТ у контексті підвищення якості освіти та, завдяки цьому, забезпеченню зв'язку навчання з реальними життєвими викликами [7, 12].

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних педагогів-дослідників свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Науковий комплекс у цій сфері не обмежується одним напрямом, а визначає сутність ІКТ як сукупність технічних засобів та ресурсів (комп'ютери, Інтернет, мультимедіа), здатних трансформувати освітнє середовище, підвищуючи якість, доступність та релевантність освіти в інформаційному суспільстві.

Дослідники фокусуються на таких ключових напрямках:

1. Педагогічні перетворення: дослідження того, як ІКТ змінюють методи викладання і сприяють переходу до особистісно орієнтованого навчання.

2. Розвиток навичок: аналіз можливостей ІКТ сприяти розвитку критичного мислення, навичок вирішення проблем та спільної роботи учнів.

3. Професійний розвиток вчителів: вивчення необхідності та методів підготовки вчителів до ефективного використання ІКТ (цифрова компетентність педагогів).

4. Розширення доступу та рівності: дослідження ролі ІКТ у підвищенні доступності освіти (дистанційне навчання) та підтримці інклюзивної освіти.

5. Оцінювання ефективності та впливу ІКТ: розробка дієвих методів та інструментів за для кількісної та якісної оцінки реального впливу ІКТ на навчальні результати та академічну успішність учнів.

6. Управління освітнім контентом: дослідження методів створення, структурування, адаптації та персоналізації цифрового навчального контенту (зокрема, відкритих освітніх ресурсів) для забезпечення актуальності та відповідності індивідуальним освітнім траєкторіям.

7. Етичні та безпекові аспекти: аналіз проблем кібербезпеки, захисту персональних даних учасників освітнього процесу, а також вивчення ризиків технологічної залежності учнів.

8. Інтеграція новітніх технологій: дослідження потенціалу та методик використання штучного інтелекту (ШІ), віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності в освітньому процесі.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) кардинально трансформують освітній процес, надаючи учням не лише доступ до інформації, а й сучасні інструменти для повноцінної дослідницької та креативної діяльності. Вони виступають як потужний каталізатор для переходу від репродуктивного навчання до формування ключових компетентностей ХХІ століття.

Потенціал ІКТ у розвитку дослідницької та креативної діяльності учнів в закладах спеціалізованої освіти наукового спрямування полягає у наступному:

1. Розширення дослідницьких можливостей за допомогою ІКТ

Здатні суттєво розширити межі традиційного дослідження, дозволяючи учням працювати з великими обсягами даних, моделювати складні системи та візуалізувати абстрактні концепції. Ось деякі інструменти та їх можливості:

Використання віртуальних лабораторій надає змогу проводити небезпечні, дорогі або складні експерименти (наприклад, у фізиці, хімії, біології) без фізичного обладнання. Це забезпечує безпеку та доступність, а також дозволяє змінювати параметри, які неможливо відтворити у звичайних лабораторіях освітніх закладів. (наприклад, гравітацію, тиск).

Аналіз даних та візуалізація: сучасне програмне забезпечення надає учням широкі можливості для збору, систематизації, обробки та інтерпретації великих обсягів даних, отриманих із відкритих джерел, наукових баз чи власних експериментів. Використання таких інструментів сприяє формуванню вміння проводити як кількісний, так і якісний аналіз інформації, робити обґрунтовані висновки та представляти результати досліджень у зручній, наочній формі – за допомогою графіків, діаграм, карт, дашбордів чи інтерактивних звітів. Такий підхід не лише підвищує рівень аналітичного мислення учнів, а й розвиває їхні

цифрові компетентності, критичне ставлення до даних і здатність ефективно комунікувати результати дослідницької роботи.

Спільне проектування та управління знаннями: навички застосування онлайн-платформ (Google Workspace, Padlet, Canva ...) перетворює індивідуальну роботу на колективну. Ці інструменти забезпечують дієву співпрацю, ефективний обмін ідеями, спільне написання звітів.

2. Стимулювання креативності та інноваційної діяльності

Креативна діяльність у дослідженні виявляється у формуванні гіпотез, пошуку нестандартних рішень та розробці нових продуктів. ІКТ, що підтримують цю складову:

Гейміфікація (цифрові симулятори та освітні ігри): використання інтерактивних симуляторів (наприклад, для інженерії або програмування) та освітніх ігор стимулює творче мислення через постановку нетипових завдань, що потребують швидкої адаптації та швидкого генерування гіпотез і миттєвого вирішення завдань.

Застосування інструментів Штучного Інтелекту (ШІ): використання чат-ботів з генеративним штучним інтелектом (ChatGPT, Gemini, DeepAI тощо) значно прискорює етапи пошуку, синтезу та аналізу інформації. ШІ може використовуватись як «інтелектуальний співрозмовник» для:

- *Генерація ідей*: швидкого створення різних сценаріїв або підходів до розв'язання проблеми (дивергентне мислення).
- *Синтез інформації*: огляд та узагальнення великої кількості матеріалів за певною дослідницькою темою.
- *Створення прототипів*: використання ШІ-інструментів для швидкого моделювання та дизайну.
- *Мультимедійна продукція*: наявність якісних інструментів для створення презентацій, відео, анімації та інфографіки (Canva, Lumen 5, Invideo AI ...), які дозволяють не лише проводити дослідження, а й креативно презентувати результати, розвиваючи навички комунікації та візуалізації складних даних.

3. Формування метапредметних умінь

Інтеграція ІКТ у дослідницьку діяльність школярів безпосередньо сприяє розвитку метапредметних умінь, які є універсальними для будь-якої професійної сфери:

Критичне мислення: навчання роботі з ІКТ-ресурсами (особливо з Інтернетом та ШІ-генераторами) вимагає постійної верифікації інформації, оцінки надійності джерел та розрізнення фактів від маніпуляцій.

Креативність та гнучкість: спроможність швидко освоювати нові цифрові інструменти та застосовувати їх у нестандартних ситуаціях, формує у учнів здатність швидко адаптуватися, ефективно використовувати та легко переходити

між різними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) та цифровими інструментами відповідно до наявних завдань, вимог середовища або появи нових інновацій (технологічна гнучкість).

Комунікація та колаборація: спільна робота на онлайн-платформах виховує навички дистанційної командної взаємодії, сприяє вдалому розподілу ролей та ефективної цифрової комунікації, що є критично важливим для спільних наукових досліджень.

Отже, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відіграють визначальну роль у трансформації сучасної освітньої парадигми. Вони не лише змінюють характер взаємодії між учасниками освітнього процесу, а й створюють передумови для якісно нового рівня дослідницької та творчої діяльності учнів. У контексті компетентнісного підходу ІКТ стають інструментом, що поєднує науковий пошук, самостійність і креативність у єдину освітню систему.

Застосування ІКТ у процесі навчання дозволяє:

- розширити дослідницькі можливості за допомогою віртуальних лабораторій, цифрових моделей та аналітичних програм;
- стимулювати креативність через гейміфікацію, інтерактивні платформи, штучний інтелект і мультимедійні інструменти;
- розвивати метапредметні навички – критичне мислення, комунікацію, колаборацію, цифрову грамотність і технологічну гнучкість;
- підвищити мотивацію до навчання через залучення учнів до реальних дослідницьких проєктів та міждисциплінарної взаємодії.

ІКТ гармонійно доповнюють традиційні форми навчання, забезпечуючи індивідуалізацію освітніх траєкторій. Вони створюють умови для розвитку критично мислячої, креативної особистості, здатної до самостійного пізнання та інновацій.

Таким чином, використання ІКТ у закладах спеціалізованої освіти наукового спрямування є не просто технологічним трендом, а стратегічним напрямом підвищення якості освіти, формування дослідницької культури та підготовки молодого покоління до викликів цифрової епохи. Це не просто допоміжний засіб, а фундаментальна платформа, яка значно підвищує ефективність та глибину дослідницької діяльності та сприяє всебічному розвитку особистості. Виступаючи як каталізатор трансформації закладів освіти наукового спрямування, здатні забезпечувати перехід від традиційної репродуктивної моделі до компетентнісно-орієнтованої. Вони надають учням доступ до віртуальних лабораторій та потужних інструментів для моделювання, аналізу даних і візуалізації складних наукових процесів, що є неможливим у звичайних класах. Використання онлайн-платформ і штучного інтелекту (ШІ) значно посилює дослідницьку та креативну компетентності, прискорюючи

генерування гіпотез та спільну міждисциплінарну роботу. Таким чином, ІКТ формують у школярів необхідну технологічну гнучкість та критичне мислення, готуючи їх до ефективної інноваційної діяльності в умовах цифрової економіки. Це підвищує якість освіти, робить її більш релевантною та індивідуалізованою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Amabile T. M. Componential theory of creativity [Електронний ресурс] / Teresa M. Amabile. – Режим доступу: <https://www.hbs.edu/faculty/Pages/item.aspx?num=42469>. – Дата звернення: 17.10.2025.
2. BrainyQuote [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.brainyquote.com/?utm_source=chatgpt.com. – Дата звернення: 17.10.2025.
3. Feynman R. P. Cargo Cult Science (speech, Caltech, 1974) [Електронний ресурс] / Richard P. Feynman. – Режим доступу: <https://speakola.com/grad/richard-feynman-caltech-1974>. – Дата звернення: 17.10.2025.
4. The Quotations Page [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.quotationspage.com>. – Дата звернення: 17.10.2025.
5. Василенко К. Дослідницька компетентність майбутнього вчителя початкових класів як необхідна умова освітнього процесу в умовах розбудови Нової української школи [Електронний ресурс] / К. Василенко. – НПУ імені М. П. Драгоманова. – Режим доступу: https://enpuir.edu.ua/entities/publication/5fb00203-9d7c-45ca-94a8-7d9857f9720e?utm_source=chatgpt.com. – Дата звернення: 17.10.2025.
6. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність» // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі. – № 7. – С. 55–62. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://essuir.sumdu.edu.ua/items/c0c82fa5-7a3b-48a4-b915-14a573d26bfb>. – Дата звернення: 17.10.2025.
7. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : навч. посіб. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2011. – 220 с.
8. Кудла М. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів у контексті вимог сучасності // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2020. – [Електронний ресурс]. – DOI:10.31499/2307-4906.4.2020.224115. – Дата звернення: 17.10.2025.
9. Роганова М. Формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 111-1. – С. 144–156. – DOI:10.33216/2220-6310/2025-111-1-144-156. – Дата звернення: 17.10.2025.
10. Товканець О. Розвиток дослідницької компетентності майбутніх педагогів в умовах багаторівневого навчання // Молодь і ринок. – 7–8/227–228. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/308717>. – Дата звернення: 17.10.2025.
11. Чубар В. Формування дослідницької компетентності старшокласників у процесі профільного навчання технологій // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2021. – № 1. – С. 192–198. – DOI:10.36550/2415-7988-2021-1-198-192-198. – Дата звернення: 17.10.2025.
12. Широков Д. Л. ІКТ як інструмент індивідуалізації навчання в сучасній школі [Електронний ресурс] / Д. Л. Широков // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – Режим доступу: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-18->

5491. – Дата звернення: 17.10.2025.

13. Щербань І., Савченко В. Сутність поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі // Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. – 2(6). – DOI:10.31499/2706-6258.2(6).2021.250436. – Дата звернення: 17.10.2025.

Онопченко О. В.,

*наукова співробітниця відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
elenavmon@gmail.com*

ТРИАДА ЕФЕКТИВНОСТІ: РОЛЬ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ, ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ ТА ЦИФРОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ У STEAM-СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджено механізми формування креативності та інноваційної компетентності здобувачів освіти в умовах STEAM-середовища. Розкрито, що цифрові технології є не просто засобами автоматизації, а каталізаторами творчості, а дизайн-мислення, проєктне навчання (PBL) та цифрові інструменти утворюють триєдину основу для генерації та реалізації інноваційних ідей. Проведено порівняльний аналіз досвіду впровадження STEAM-освіти: український фокус зосереджено на модернізації інфраструктури та популяризації напрямку, тоді як зарубіжний (MIT, Stanford d.school, Фінляндія) – на глибокій інтеграції методологій, спрямованих на створення комерційно чи соціально значущого продукту. Визначено комплекс педагогічних умов ефективності STEAM-освіти, що включає професійну підготовку викладачів-координаторів, належну технічну інфраструктуру (FabLab, AR/VR) та якісний методичний супровід.

Ключові слова: STEAM-освіта, креативність, інноваційна компетентність, дизайн-мислення (Design Thinking), проєктне навчання (PBL), цифрові інструменти, прототипування, педагогічні умови.

This article examines the mechanisms for developing creativity and innovative competence among learners within the STEAM environment. It is revealed that digital technologies are not just automation tools but catalysts for creativity, while design thinking, Project-Based Learning (PBL), and digital tools form a single three-part foundation for generating and realizing innovative ideas. A comparative analysis of STEAM implementation experience is conducted: the Ukrainian focus is primarily on infrastructure modernization and popularization, whereas the international practice (MIT, Stanford d.school, Finland) emphasizes the deep integration of methodologies aimed at creating commercially or socially significant products. The study defines a complex of pedagogical conditions for effective STEAM education, including the professional training of teacher-coordinators (mentors), adequate technical infrastructure (FabLab, AR/VR), and high-quality methodological support.

Keywords: STEAM-education, creativity, innovative competence, Design Thinking, Project-Based Learning (PBL), digital tools, prototyping, pedagogical conditions.

Цифровізація суспільства є незворотним процесом, який глибоко трансформує всі сфери життя, включно з освітою. Цей масштабний зсув вимагає переосмислення традиційних підходів до навчання та викладання, зумовлюючи докорінні зміни у змісті, формах і методах освітньої діяльності. Сучасний світ, керований динамічними технологічними трансформаціями, ставить перед освітою критично важливе завдання: підготовку здобувачів до ефективної життєдіяльності та самореалізації в умовах високої невизначеності та інновацій.

Для успішної адаптації освітня система має орієнтуватися на розвиток компетентностей XXI століття, зокрема креативності, інноваційності, критичного мислення, співпраці та здатності до міждисциплінарної інтеграції знань. Саме в цьому контексті набуває особливого значення системне застосування STEAM-підходу. Об'єднання цифрових технологій зі STEAM-освітою створює потужний взаємопідсилюючий ефект, готуючи здобувачів освіти до ролі творців, а не лише користувачів технологій. Теоретичне обґрунтування та аналіз практичних механізмів впровадження STEAM-підходу у практику спеціалізованої освіти виступає драйвером інноваційного потенціалу.

Креативність трактується як інтегративна якість особистості, що об'єднує інтелектуальні, мотиваційні та ціннісні складові і проявляється у здатності до генерування нових ідей та оригінальних рішень. Як зазначає український дослідник В. В. Рибалка, креативність – це «інтегративна властивість особистості, що охоплює не лише творчі здібності, а й особливості мотиваційної, емоційно-вольової та ціннісної сфер» [12].

У цифрову епоху креативність нерозривно пов'язана зі здатністю проєктувати, моделювати та візуалізувати ідеї за допомогою технологічних засобів. Зарубіжні науковці підкреслюють цю трансформацію, вказуючи, що в сучасному контексті «цифрова креативність (Digital Creativity) – це динамічний процес, де цифрові технології сприяють співпраці, самовираженню та генерації нових і цінних ідей, продуктів чи рішень» [5].

Визначний фахівець у галузі креативності, Сер Кен Робінсон (Sir Ken Robinson), наголошував на «трансформаційному потенціалі креативності в цифрову епоху», підкреслюючи, що здатність мислити творчо є вирішальною для адаптації до швидких технологічних змін [4].

STEAM-підхід забезпечує міждисциплінарну інтеграцію знань, виходячи за межі традиційних академічних методів. Його сутність полягає у поєднанні природничих наук, технологій, інженерії, мистецтва та математики. На відміну від класичного STEM, компонент «А» (Arts) надає інженерним та технічним рішенням цілісності, естетичної осмисленості та гуманітарного виміру. Це створює основу для формування дизайнерського мислення (Design Thinking) й розвитку емоційного інтелекту. STEAM стимулює гнучке, критичне та

інноваційне мислення, оскільки здобувачі вчаться генерувати ідеї на перетині дисциплін та працювати над реальними задачами, що не мають єдиного правильного рішення. Інтеграція предметних галузей усуває фрагментарність знань, створюючи цілісне розуміння явищ.

Формування креативності в STEAM-середовищі відбувається через комплексне поєднання трьох механізмів:

Дизайн-мислення (Design Thinking)

Модель дизайн-мислення, розроблена, зокрема, у Стенфордському університеті (*d.school*), стала основою сучасної STEAM-освіти [6]. Це методологія, орієнтована на емпатію до користувача, ітеративне прототипування і тестування. В освітні модулі дизайн-мислення вбудовується як метод генерації ідей та перевірки гіпотез, стимулюючи дивергентне та системне мислення. Практичні методи включають креативні воркшопи, швидке прототипування (paper, digital, 3D) та мапування користувача.

Проектне навчання (Project-Based Learning – PBL)

Проектне навчання (Project-Based Learning – PBL) є центральним елементом STEAM, оскільки воно надає можливість працювати над відкритими, комплексними завданнями та залучає здобувачів освіти до реальних викликів і професійної практики [1]. Це формує творчі навички, розвиває командну роботу, адаптивність і, що критично важливо, готовність до впровадження інновацій. PBL вимагає від студентів не лише знайти розв'язок, а й аргументовано презентувати та захистити ідеї перед аудиторією або потенційними замовниками. Як приклад практичної реалізації, може слугувати розробка студентами педагогічних ЗВО інтерактивних навчальних додатків або VR-матеріалів для шкіл у межах міждисциплінарних курсів з педагогіки та ІТ. Метод PBL також підкреслює автентичність завдання, де кінцевий продукт має реальну цінність, що підвищує мотивацію та глибину засвоєння матеріалу.

Цифрові інструменти

Цифрові технології перестають бути лише засобами автоматизації рутини; вони стають каталізаторами творчості та інноваційності. Вони розширюють можливості для візуалізації, симуляції та спільного створення знань.

Інструментальною основою для розвитку креативності та інноваційності в STEAM-середовищі слугують цифрові технології, які є не просто засобами автоматизації рутини, а каталізаторами творчості. До ключових інструментів, що розширюють можливості для візуалізації, симуляції та спільного створення знань, належать: 3D-моделювання, сучасні мови програмування (зокрема, Python, Scratch), онлайн-лабораторії, технології VR/AR, а також спеціалізовані платформи для прототипування (як-от Tinkercad, Autodesk, Arduino) та інструменти для сторітелінгу й візуалізації (наприклад, Canva, Miro, Prezi). Ці

засоби забезпечують створення віртуальних просторів для безпечних експериментів, гнучкість прототипування та колаборативне створення за допомогою хмарних рішень.

Таким чином, цифрові інструменти формують інструментальну основу, що забезпечує необхідні умови для творчої діяльності. У цьому контексті розвиток креативності є процесом, у якому відбувається перехід від сприйняття інформації до активного створення нових ідей, а інноваційна компетентність – це кінцевий результат, що проявляється у здатності реалізувати творчі ідеї в практичних, корисних проєктах.

Взаємозв'язок цих ключових елементів, які ведуть до інноваційної компетентності, може бути представлений у вигляді наступної схеми:

Схема 1. Взаємозв'язок цифрових технологій, креативності та інноваційної компетентності

Аналіз світових та національних практик дозволяє виділити ключові відмінності в основному фокусі та механізмах реалізації STEAM-освіти, що відображають різний рівень технологічної зрілості та освітньої політики.

В українській освітній системі (як у закладах вищої освіти, так і у спеціалізованих наукових закладах) головний фокус зосереджено на системній модернізації освіти, підготовці висококваліфікованих кадрів для

високотехнологічного середовища та популяризації природничо-математичних і технічних спеціальностей.

Це проявляється у таких ініціативах:

Університетські STEM-центри (наприклад, у СумДПУ [11], які функціонують як міждисциплінарні майданчики для впровадження інтегрованих технологій у навчальний процес, стимулюючи розвиток креативного мислення серед майбутніх педагогів. Вони є критично важливими, оскільки готують викладачів, які потім зможуть ефективно впроваджувати STEAM-методику у школах (ЗСОНС).

Приклади діяльності:

- міждисциплінарні лабораторії: створення просторів, оснащених робототехнікою, 3D-принтерами та мікроконтролерами (наприклад, Arduino, Raspberry Pi), де студенти-педагоги розробляють інтегровані уроки;
- інтеграція технологій: проведення семінарів з використання VR/AR у викладанні біології чи історії або застосування програмування для візуалізації математичних моделей;
- навчання через проекти: розробка студентами проектів-прототипів навчальних посібників чи інтерактивних навчальних додатків для шкіл, що вимагає синтезу педагогіки, дизайну та програмування.

Tech StartUp School при Львівській політехніці [8] є яскравим прикладом поєднання STEAM-освіти з інноваційним підприємництвом (Entrepreneurship), що є критично важливим для економічного розвитку. Школа функціонує як навчальний простір, орієнтований на:

- розвиток підприємницьких здібностей: навчання студентів не просто створювати технічні рішення, а й монетизувати їх, перетворюючи ідеї на життєздатні стартап-проекти;
- практичні стартап-ініціативи: студенти проходять повний цикл від генерації ідеї (використовуючи, наприклад, дизайн-мислення) до створення бізнес-моделі, прототипування та презентації (pitching) інвесторам;
- взаємодія з провідними фахівцями галузі: залучення менторів-практиків, інвесторів та підприємців до навчального процесу, що забезпечує актуальність знань та розвиває нетворкінг.

Національні освітні проекти (STEM is FEM та МАН) забезпечують масштабне залучення молоді на національному рівні та створюють сприятливе середовище для дослідницької та проектної діяльності.

Метою проекту STEM is FEM є популяризація технічних та інженерних спеціальностей серед дівчат, що є стратегічно важливим для подолання гендерного дисбалансу у STEM-галузях і формування кадрового потенціалу країни [7].

- Освітні модулі та кемпи: проведення безкоштовних тематичних модулів (наприклад, авіація, ІТ, робототехніка) з участю успішних жінок-практиків.

- Менторська підтримка: створення мережі менторів, які надихають і підтримують дівчат у виборі технічної кар'єри.

Діяльність Малої академії наук України є ключовим інститутом, що забезпечує поглиблену дослідницьку діяльність школярів, фактично інтегруючи елементи STEAM на рівні доуніверситетської освіти [10].

- Наукові секції та захист робіт: учні готують науково-дослідні роботи у міждисциплінарних секціях (зокрема, технічні науки, винахідництво), які вимагають глибокого аналізу та самостійного проєктування.
- Участь у міжнародних конкурсах: активне залучення студентів до міжнародних змагань, таких як NASA Space Apps Challenge або різноманітні хакатони, де учасники працюють над реальними викликами, застосовуючи знання з різних галузей (науки, програмування, інженерії та дизайну).

Міжнародна освітня практика, зокрема у таких країнах, як США та Фінляндія, має більш прикладний фокус. Основна увага зосереджена на інноваційному підприємництві, вирішенні реальних проблем, дизайн-мисленні та швидкому прототипуванні.

Ключові приклади включають:

Stanford d.school, де розроблено методологію Design Thinking, що використовується як основа для генерації ідей, орієнтованих на потреби користувача, та ітеративного тестування [6].

Массачусетський технологічний інститут (MIT), який через свій відомий курс «How to Make (Almost) Anything» демонструє успішний синтез фізики, 3D-друку, дизайну та мистецтва, надаючи студентам досвід роботи в Fab Labs (лабораторіях швидкого прототипування) [2].

Фінляндія впроваджує підхід Phenomenon-Based Learning (навчання на основі феноменів), який вимагає від учнів вивчення реальних явищ через міждисциплінарний підхід, що автоматично стимулює творче мислення та співпрацю [Phenomenon based learning. URL: <http://www.phenomenaleducation.info/phenomenon-based-learning.html>].

Таким чином, порівняльний аналіз демонструє суттєву різницю в пріоритетах: якщо український досвід зосереджений переважно на розбудові інфраструктури (STEM-центри) та залученні молоді до технічних спеціальностей (популяризація через проєкти, як-от STEM is FEM), то зарубіжна практика орієнтована на глибинну інтеграцію методологій, спрямованих на створення комерційно чи соціально значущого інноваційного продукту.

Хоча українські ініціативи активно розвивають базову інфраструктуру та успішно популяризують STEAM-напрямки, для досягнення рівня інноваційної компетентності, характерного для високорозвинених освітніх систем, необхідні якісні методологічні зміни.

Ключовими кроками для посилення інноваційного потенціалу в українському освітньому процесі є:

- Посилення методологічного акценту на дизайн-мисленні (Design Thinking), яке забезпечує підхід до вирішення проблем, орієнтований на користувача, та розвиває емпатію й ітеративність.
- Масштабування Проектного навчання (PBL), яке залучає студентів до роботи над автентичними та відкритими викликами, формуючи навички командної роботи та захисту ідей.
- Інтенсивне використання цифрового прототипування (зокрема, 3D-моделювання та VR/AR технологій) у навчальному процесі для забезпечення гнучкості експериментів та швидкої реалізації ідей, наслідуючи приклад Fab Labs у світових університетах.

Ці кроки дозволять українській освіті перейти від простої суми дисциплін до холістичної інноваційної моделі, де креативність не лише стимулюється, але й конвертується у практичні, конкурентоспроможні результати.

Ефективність впровадження STEAM-освіти залежить від комплексу педагогічних умов, зокрема:

Професійна підготовка викладачів-координаторів (менторів) – викладач у STEAM-середовищі є координатором, що створює умови для розвитку потенціалу здобувача освіти через коучинг, менторинг, гейміфікацію та індивідуальні траєкторії.

Технічна інфраструктура – наявність сучасної лабораторної інфраструктури, зокрема FabLab, AR/VR обладнання, та підтримка освітньої політики, спрямованої на гнучкість навчального процесу.

Методичний супровід – розробка міждисциплінарних курсів, модулів, створення програм підвищення кваліфікації та формування мережі менторів-практиків з індустрії.

Поєднання цифрових технологій та STEAM-підходу формує надійне підґрунтя для розвитку інноваційного мислення й креативності. Синтез дизайну, технологій та наук сприяє переходу до навчання через дослідження, проекти та колаборацію.

Дизайн-мислення, проектне навчання та цифрові інструменти утворюють триєдину основу (або єдиний методологічний комплекс), яка дозволяє не лише генерувати ідеї, а й доводити їх до прототипу та інновації.

Поєднання цифрових технологій та STEAM-підходу формує надійне підґрунтя для розвитку інноваційного мислення й креативності. Синтез дизайну, технологій та наук сприяє переходу до навчання через дослідження, проекти та колаборацію. Дизайн-мислення, проектне навчання та цифрові інструменти утворюють синергетичну тріаду, яка дозволяє не лише генерувати ідеї, а й доводити їх до прототипу та інновації.

Для масштабування успішних українських практик необхідні системні інвестиції в інфраструктуру, програми підвищення кваліфікації педагогів та активний розвиток партнерств з індустрією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Buck Institute for Education (BIE). What is Project Based Learning (PBL) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pblworks.org/what-is-pbl> (дата звернення: 13.10.2025).
2. Gershenfeld N. MAS.863 / 4.140 / 6.943 How To Make (Almost) Anything. MIT Media Lab [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.cba.mit.edu> (<http://academy.cba.mit.edu/>) (дата звернення: 13.10.2025).
3. Massachusetts Institute of Technology. How to Make (Almost) Anything [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mit.edu> (<https://www.mit.edu/>) (дата звернення: 13.10.2025).
4. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Revised and Updated Edition. – Oxford : Capstone (John Wiley & Sons), 2011. – 352 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://books.google.com/books/about/Out_of_Our_Minds.html?id=9gOOjW66GeQC (дата звернення: 15.10.2025).
5. Lee M. R., Chen W. Scoping Review on Digital Creativity: Definition, Approaches, and Current Trends // Education Sciences. – 2024. – Vol. 15, № 2. – P. 202. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mdpi.com/2227-7102/15/2/202> (дата звернення: 15.10.2025).
6. Stanford University. d.school – Design Thinking Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dschool.stanford.edu> (<https://dschool.stanford.edu/>) (дата звернення: 15.10.2025).
7. STEM is FEM. Офіційний ресурс проекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stemisfem.org> (<https://stemisfem.org/>) (дата звернення: 15.10.2025).
8. Tech StartUp School, Lviv Polytechnic. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lpnu.ua/en/tech-startup-school-for-students> (дата звернення: 15.10.2025).
9. Литвиненко І. В. Проектне навчання в системі вищої освіти: теорія і практика. – Харків : ХНПУ, 2022. – 250 с.
10. Мала академія наук України. Програма Junior Academy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://man.gov.ua> (<https://man.gov.ua/>) (дата звернення: 17.10.2025).
11. Навчально-науковий центр проектних технологій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sspu.edu.ua/nauka/strukturni-pidrozdily/navchalno-naukovy-tsentr-proektnykh-tekhnolohii> (дата звернення: 17.10.2025).
12. Рибалка В. В. Теорія креативності. – Київ : Либідь, 2003. – 248 с.
13. Сухомлинська О. В., Савченко О. Я. Модернізація освіти в умовах цифрової трансформації. – Київ : Освіта України, 2023. – 312 с.

Опара С. Є,
*заступник директора з навчально-виховної роботи
Будинку дитячої та юнацької творчості
Смілянської міської ради Черкаської області,
м. Сміла Черкаської області, opara32@ukr.net*

Харченко Ю. М.,
*керівник Зразкового художнього колективу
«Дитяча інформаційна агенція “Позитив”»
Будинку дитячої та юнацької творчості
Смілянської міської ради Черкаської області,
м. Сміла Черкаської області, teleulia@ukr.net*

Арчибасова Т.Ю.,
*завідувач методичного відділу
Будинку дитячої та юнацької творчості
Смілянської міської ради Черкаської області,
м. Сміла Черкаської області, artaur@ukr.net*

РЕАЛІЗАЦІЯ ТОРІ-МОДЕЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО І РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ОСОБИСТІСНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА СТАНОВЛЕННЯ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто сутність та складові елементи TORI-моделі управління командами як ефективний інструмент створення в медіагуртку закладу позашкільної освіти безпечного, підтримувального та мотивуючого освітнього середовища, що забезпечує успішне формування м'яких навичок, розвиток творчого й особистісного потенціалу обдарованих вихованців та їх соціальне становлення.

Ключові слова. Медіа, потреби розвитку і становлення дитини, педагогічний менеджмент, пізнавальна і творча активність, TORI-модель, довіра, відкритість, реалізація, взаємозалежність, діяльність, самореалізація.

Abstract. The article deals with the essence and components of the TORI model team management as an effective instrument for creating, supportive and motivating educational environment in the media club of an after-school education institution. It ensures formation of soft skills, development of the creative and personal potential of gifted students and their social development.

Key words: Media, child development and formation needs, pedagogical management, cognitive and creative activity, TORI model, trust, openness, implementation, interdependence, activity, self-realization.

Постановка проблеми. Традиційні педагогічні методи, які й досі реалізуються у педагогічній практиці, характеризуються стандартизацією підходів і орієнтацією на контроль формальних результатів навчання, недостатньо враховують яскраво виражені потреби обдарованої особистості в

автономії, визнанні та творчому самовираженні. Робота з обдарованими дітьми вимагає педагогічного підходу, орієнтованого не тільки на підтримку їх індивідуальності, а й на формування м'яких навичок, як-от: відкритості до змін, адаптивності та резильєнтності, емоційного інтелекту і відповідальності, критичного мислення і креативності, готовності до конструктивної командної комунікації тощо. Як справжній педагогічний результат матимемо розкриття життєвого потенціалу вихованців, їх успішне особистісне становлення і соціалізація.

За дослідженнями ЮНЕСКО, понад 80% сучасних дітей і підлітків щодня взаємодіють з цифровими медіа, але не завжди використовують їх у навчально-пізнавальних цілях. Все більше можливостей для комунікації, обміну інформацією та вираження себе надають соціальні медіа. І все більше молодь пов'язує свою успішність з визнанням у соціальних медіа. Отже, цифрові технології, і цифрові медіа в тому числі, можуть як створювати додаткові можливості, зв'язки між людьми, сприяти поширенню ідей та надавати простір для творчості, так і чинити негативний вплив на критичне сприйняття як зовнішньої, так і своєї внутрішньої реальності і споживачів контенту, і його генераторів, а саме: особливості самосприйняття, рівень особистісних домагань, адекватність самооцінки, уявлення про шляхи і способи самореалізації в соціумі.

Ця ситуація створює виклики як для суспільства загалом, так і для педагогів у сфері їх професійної діяльності: яким чином перетворити пасивне споживання дітьми медіаконтенту на активну, критичну, творчу діяльність; актуалізує потребу і необхідність у пошуку інструментів і технологій свідомого педагогічного управління навчально-пізнавальною і творчою активністю вихованців. Організація освітнього процесу у творчому об'єднанні закладу позашкільної освіти «Дитяча інформаційна агенція «Позитив»» і впровадження конкретної технології створює такий майданчик і надає таку можливість.

Мета статті – обґрунтувати впровадження в освітній процес медійного гуртка закладу позашкільної освіти TORI-моделі організації командної взаємодії як ефективного інструменту створення безпечного, підтримувального та креативного освітнього середовища творчого об'єднання; ефективного педагогічного управління пізнавальною і творчою діяльністю вихованців з метою забезпечення оптимальних умов для успішного розвитку їх особистісного потенціалу та їх поступового соціального становлення; представити технологічні елементи названої моделі управління освітнім процесом, в якому розвиток особистості відбувається через діалог, співпрацю й партнерство між педагогом і дитиною і дітей між собою; навести конкретні приклади інтерактивних форм роботи, розроблених відповідно до складових моделі.

Виклад основного матеріалу. «Мережеве покоління» (Net Generation), «цифрові аборигени» (Digital Natives), «покоління Сі» (Generation C, від поняття «Connected Collective Consumer» – підключений колективний споживач) та ін. подібні визначення певних генерацій людей у їх взаємозв'язку (а часто, і взаємозалежності) із цифровими медіа відображають соціокультурні зміни у системі цінностей сучасних людей.

Враховуючи те, що саме медіа сьогодні значною мірою формують відчуття реальності, організація роботи медіагуртка закладу позашкільної освіти має стати відгуком і педагогічною відповіддю на виклики цифрового суспільства. Щоби освітній процес, у який включено сучасних здобувачів позашкільної освіти, все більше ставав процесом самоосвіти, має відбутись і вже відбувається усвідомлення педагогом своєї нової ролі в розвитку особистості дитини, трансформація його професійної позиції з носія готових знань на менеджера, «тренера, а не ментора в освітньому процесі» [1, .29], коли, за твердженням Лі Яккока, «уміння контактувати з людьми – оце все і вся» [цит. за 2, 15].

Л. А. Мартинець акцентує на принципі постійного оновлення і людиноцентриських принципах управління процесами і структурами (сюди, безперечно, включається і педагогічний процес): «принцип поваги та довіри до людини; принцип цілісного погляду на людину; принцип співробітництва; принцип індивідуального підходу в управлінні; принцип особистого стимулювання; принцип консенсусу; принцип колективного прийняття рішення...» [2, 16].

Впровадження технологій і використання прийомів педагогічного менеджменту передбачає «вміння педагога керувати педагогічними ситуаціями, навчально-пізнавальною активністю, пошуковою поведінкою і діяльністю вихованців, процесом їх соціалізації, формування їх готовності навчатись упродовж життя і є одним з головних компонентів діяльності сучасного педагога» [1, 29]. Він має допомагати дитині в пошуку способів вирішення актуального завдання або виявленої нею проблеми; лідирувати не за рахунок домінування над своїми вихованцями, а за рахунок їхньої довіри до нього, завжди займати позицію «поруч» із дитиною і вибудовувати в колективі демократичний стиль взаємин; стати медіатором у розв'язанні конфліктів. У спілкуванні зі здобувачами освіти тепер має переважати діалог, який відтісняє на другий план монолог педагога, і першочерговим для нього стає дотримання принципів толерантності до «інакшої» позиції, заохочення вихованців висловлювати свої думки, надавати їм широке поле нової для них діяльності.

TORI-модель, запропонована американським психологом Джеком Р.Гіббом (Jack R. Gibb) для організації командної роботи, повністю реалізує ці засадничі принципи, адже ґрунтується на принципах гуманістичної психології. TORI – це

аббревіатура для чотирьох факторів, які вважаються ключовими для розвитку всіх людських систем: довіра (англ. **Trust – Vira**), відкритість (англ. **Openness**), реалізація (англ. **Realization**) та взаємозалежність (англ. **Interdependence**) [за 3, 62]. Коли команди стають зрілими командами, на думку автора, вони переходять від захисту та формальності до вільніших, довірливих стосунків; від спотвореного та закритого спілкування до відкритості та відвертості; від змагального вирішення проблем до усвідомлення взаємозалежності та спільного досягнення мети [4].

Впровадження цієї моделі може також зняти протиріччя між одночасно присутніми і «впливовими» на розвиток і становлення особистості дитини певні «полярностями» потреб, загострено відчутними обдарованими вихованцями: потребою у безпеці і потребою в незалежності або потребою у безпеці і потребою у самореалізації; потребою у приналежності і потребою у визнанні її унікальності і та ін.

TORI-модель реалізує одночасно гуманістичний і технологічний підхід до організації освітнього процесу у творчому об'єднанні і дозволяє створити психологічно безпечне, мотивуюче і розвивальне середовище, в якому дитина не просто виконує завдання, а навчається критичного мислення і емпатійності, бере участь у творчих колабораціях, стає дослідником, автором і співавтором медіапроектів, лідером і відповідальним членом команди, що особливо актуально для дитячих медіа, оскільки сама робота з медіа і в медіа вимагає:

- довіри: щоби вільно виражати свої ідеї, не боятись критики при створенні медіаконтенту (відео, статей, підкастів) діти повинні відчувати себе впевнено й безпечно;
- відкритості: у вільних медіа важливий вільний обмін думок. Принцип відкритості дозволяє учасникам обмінюватися ідеями, навчитись толерантно приймати відмінні погляди, критикувати конструктивно і продуктивно;
- реалізації, самореалізації: втілення колективних чи індивідуальних медіапроектів спонукає вдосконалювати і знання, і початкові професійні вміння, і отримувати досвід їх застосування – те, що й визначає сучасну освіту як компетентісно зорієнтовану;
- взаємозалежності та взаємодії – творчий процес у медіагуртку як процес колективної творчості, в якому розподілено творчі ролі (журналісти, оператори, редактори, диктори / ведучі, актори, монтажери тощо) потребує усвідомлення важливості спільної роботи й уміння домовлятися, мотивує брати на себе відповідальність за індивідуальну і колективну роботу.

Предметом діяльності педагога як менеджера освітнього процесу стає управління діяльністю вихованців в усіх його аспектах і на всіх його етапах. Переважну роль тут відіграє комунікативна та психологічна компетентність

педагога-менеджера – здатність адекватно й ефективно транслювати свої ідеї, думки іншим; вести обговорення, дискусії; [5, с.97], проводити заняття у нетрадиційних формах.

Найбільш продуктивні та апробовані методи та форми реалізації моделі в освітньому процесі дитячої інформаційної агенції «Позитив» (подано конкретні приклади вправ) [5]:

1. Для створення атмосфери безпеки та впевненості, формування довіри (**Trust**) до кожного і в кожного учасника / учасниці, віри у його можливості:

- вправи на знайомство і встановлення довірливих стосунків («Давай з тобою поговоримо!», «Будь зі мною!», «Контакти», «Вихід з контакту», «Медіаколаж довіри»);
- індивідуальний підхід – врахування пізнавальних інтересів та рівня підготовки кожної дитини;
- підтримка ініціативи, дієва мотивація – заохочення пропозицій щодо нових тем проєктів («Народження ідеї»);
- зворотний зв'язок без критики – коментування робіт у формі конструктивного діалогу, а не негативної оцінки;
- «медіарефлексія» – обговорення власних переживань і думок після виконання завдань.

2. Для створення атмосфери відкритості (**Openness**), вільного обміну думками, ідеями, планами, вираження уваги до думок інших учасників проєкту:

- дискусії та дебати – обговорення важливих медіатрендів, ролі соцмереж у житті молоді тощо («Поговоримо?», «Гаряча тема», «Осягаючи суть», «Непрості стосунки»);
- практичне навчання етичних принципів комунікації («Етика в журналістиці і в житті»);
- рольові та ділові ігри як апробування себе у різних медіапрофесіях (ведучий, оператор, редактор, блогер тощо) («Битва блогерів», «Редакційна сім'я», «Знайомство з професією», «Доповідач»);
- відкриті проєкти – можливість пропонувати власні теми та формати для медіапродукції («Інформаційна хвиля», «Думка перехожого», «Меідаполіція»);
- гостьові зустрічі – запрошення блогерів, журналістів, режисерів для обміну досвідом.

3. Вільний вибір ролей у команді, способу досягнення цілей, виконання навчальних і творчих завдань задля самореалізації (**Realization**) дає змогу збільшити зацікавленість у реалізації проєкту; розвиває індивідуальний потенціал вихованців у творчих проєктах за допомогою:

- проєктного навчання – реалізація індивідуальних у групових творчих

мініпроектів: відеосюжетів, подкастів, мультимедійних статей («Хто я в медіа?», «Медіааватар», «TikTok-репортер», «YouTube-шоу»);

- вибір персональних чи групових завдань – робота в командах або індивідуально, залежно від комфорту дитини;
- створення портфоліо досягнень – створення особистої медіаплатформи з авторськими роботами (YouTube-канал, блог, подкаст);
- участь у медіаконкурсах, кінофестивалях, форумах для демонстрації своїх напрацювань.

4. Розуміння взаємозалежності у команді (**Interdependence**), взаємна відповідальність за результати проєкту, співпраця та командна робота (формується під час створення колективних медіаробіт (шкільне телебачення, спільні відео):

- реалізація принципів коучингу у командах – розподіл ролей у знімальному процесі та взаємна підтримка з метою досягнення найвищих результатів команди загалом і кожного («Репортер у надзвичайній ситуації»);
- зміна ролей у команді (уміння в певний час брати на себе лідерство або роль виконавця) («Стань лідером», «Медіаколесо»);
- проєктування взаємодії між усіма суб'єктами освітнього процесу [2, с. 26];
- дитяче менторство – старші діти допомагають молодшим в опануванні медіаінструментами;
- колективний аналіз робіт – обговорення реалізованих проєктів, їх суспільного резонансу, обговорення пропозицій щодо покращення без конкуренції.

Ефективність реалізації моделі медіагуртка забезпечується застосуванням ігрових технологій (дидактичні, рольові та ділові ігри), інтерактивних вправ і творчих завдань, які сприяють взаємоналаштуванню на партнера по комунікації, навчають створенню цікавого контенту, навичкам «креативити» в медіапросторі, наприклад:

- «Емоційний ключ»: вибрати якусь складну емоційну ситуацію (відкритість до спілкування, прихована радість, тривога, стримуваний гнів, тощо) і вести бесіду з добре знайомою людиною в цьому емоційному ключі;
- «Редакційна сім'я»: між учасниками рандомно розподіляються ролі в умовній редакції медіа (журналіст, оператор, головний редактор, дизайнер). Редакційне завдання: спільно розробити концепцію молодіжного модного медіажурналу або блогу;
- «Медіабатл: правда чи маніпуляція?»: команди отримують набір заголовків новин. Завдання: визначити, пояснивши свій вибір, які з них відображають факти, а які чинять маніпулятивний вплив на споживача новин,.
- «Інтерв'ю з майбутнім»: написати сценарій та зняти інтерв'ю із собою через 10 років.

- «Народження ідеї»: подивитись у вікно та записати усі варіанти сюжетів, які можна було б зняти на підставі побаченого.
- «TikTok-репортер»: кожен учасник має 60 секунд, щоб зняти короткий репортаж на тему дня (наприклад, «Що цікавого сталося в школі?»).

Приклад застосування TORI-підходу під час створення онлайн-журналу (за етапами реалізації медійного проєкту):

- 1) довіра: інтерактивні вправи на знайомство і згуртування групи, створення «Кодексу честі журналіста»;
- 2) відкритість: обговорення суспільно важливих у молодіжному середовищі питань; спільне визначення тем публікацій / матеріалів, що є потенційно цікавими підліткової аудиторії, що матимуть певний вплив на самоусвідомлення підлітків;
- 3) реалізація: узгодження спільної концепції журналу, розподіл ролей і редакційних завдань, самостійне створення матеріалів вихованцями (репортажі, фото, відео, статті);
- 4) взаємозалежність: взаємодопомога у творчій роботі, колективне редагування матеріалів, спільна оцінка результатів.

Висновки. Таким чином, реалізація TORI-моделі в педагогічній діяльності керівника гуртка дитячих медіа закладу позашкільної освіти забезпечує перехід від авторитарного до партнерського стилю педагогічної взаємодії, у якому дитина виступає активним учасником навчально-творчого процесу; відбувається переорієнтація цілей і акцентів в напрямку м'яких навичок вихованців: створюється і функціонує регульована система пізнавальної активності, в якій вихованці навчаються через дію, спілкування та творчість, розвивають критичне мислення, навички конструктивної взаємодії, отримують досвід публічної діяльності, визнання і соціальної відповідальності.

Ця модель виступає не лише педагогічною технологією, а й ціннісною основою сучасної педагогіки позашкільної освіти, орієнтованої на розвиток активної, самостійної, творчої особистості вихованця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Винничук О. Т. Педагогічний менеджмент як теорія і практика управління освітнім процесом. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17173/1/2_Vynnychuk.pdf (дата звернення: 15.09.2025).
2. Мартинець Л. А. Управлінська діяльність керівника навчального закладу: навчальний посібник. Вінниця, 2018. 196 с.. С.16. URL: <https://r.donnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/92> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Ноздріна Л. В., Ящук В. І., Полотай О. І. Управління проєктами: підр. За заг. ред. Л. В. Ноздріної. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 62. URL: <https://studfile.net/preview/6308796/page:9/> (дата звернення: 10.10.2025).
4. Gibb, Jack R. Trust: a new view of personal and organizational development/Jack R. Gibb; photographs by V.M. Robertson. 1st ed. Los Angeles: Guild of Tutors

Press, 1978. 320 p. : ill. URL: <https://archive.org/details/trustnewviewofpe00gibb-rich/page/n1/mode/2up> (дата звернення: 10.10.2025).

5. Опара С. Є., Харченко Ю. М. Реалізація принципів TORI-моделі як інструмент формування соціальних компетентностей вихованців дитячих медіа: метод. посіб. Сміла, 2025. URL: <https://drive.google.com/file/d/1UbK9jDngH5yBsQhs5AsbnLommbBX0zea/view?usp=sharing> (дата звернення: 10.10.2025).

Марія Осип,

*старший викладач циклової комісії
природничо-математичних дисциплін
КЗВО «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, Луцьк, Україна,
marichka.osyp@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3832-427>*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ З БІОЛОГІЇ

Анотація У статті розглянуто роль штучного інтелекту (ШІ) як інноваційного інструменту персоналізованого навчання обдарованих учнів у галузі біології. Описано можливості застосування інтелектуальних освітніх платформ, чат-ботів та аналітичних систем для індивідуалізації навчального процесу, розвитку творчого мислення та дослідницьких компетентностей. Підкреслено значення інтеграції ШІ у педагогічну практику для підвищення ефективності викладання біології, мотивації учнів та їх наукового потенціалу. Визначено перспективи використання штучного інтелекту в підтримці обдарованості як складової STEM-освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, персоналізоване навчання, обдаровані діти, біологія, STEM-освіта, інновації в освіті.

Ключові слова: STEM-освіта, біохімія, обдарованість студентів, медична освіта, інноваційні технології, критичне мислення.

Annotation. The article examines the role of Artificial Intelligence (AI) as an innovative tool for personalized learning of gifted students in the field of biology. It describes the use of intelligent educational platforms, chatbots, and analytical systems for individualizing the learning process, developing creative thinking, and enhancing research competencies. The importance of integrating AI into teaching practice to improve the effectiveness of biology education, student motivation, and scientific potential is emphasized. The paper outlines the prospects of using AI to support giftedness as part of STEM education.

Keywords: artificial intelligence, personalized learning, gifted students, biology, STEM education, educational innovation.

Вступ. У сучасних умовах цифрової трансформації освіти особливої актуальності набуває питання індивідуалізації навчального процесу,

спрямованого на розвиток потенціалу обдарованих учнів. Біологія, як наука, що поєднує емпіричні дослідження та аналітичне мислення, створює широкі можливості для реалізації творчих і наукових здібностей учнів. Однак традиційні методи навчання не завжди здатні повною мірою врахувати індивідуальні особливості, темп засвоєння матеріалу та рівень пізнавальної активності кожного школяра. Штучний інтелект (ШІ) відкриває нові перспективи для персоналізованого навчання, забезпечуючи адаптацію змісту, методів і темпу навчання відповідно до потреб кожного учня. Використання інтелектуальних освітніх систем, чат-ботів, алгоритмів аналізу даних і цифрових помічників сприяє не лише ефективнішому засвоєнню знань, а й розвитку дослідницьких, критичних і творчих компетентностей обдарованих дітей.

Особливого значення набуває інтеграція штучного інтелекту в освітній процес із біології, де високий рівень складності матеріалу поєднується з потребою у глибокому розумінні закономірностей живої природи. Викладач, який використовує інструменти ШІ, може ефективно поєднати традиційні педагогічні методи з інноваційними технологіями, забезпечуючи кожному учню індивідуальну траєкторію розвитку. Таким чином, дослідження ролі штучного інтелекту у персоналізованому навчанні обдарованих дітей з біології є надзвичайно актуальним і має велике значення для формування нової моделі освіти, орієнтованої на розвиток інтелектуального потенціалу особистості.

Мета дослідження. Проаналізувати можливості використання штучного інтелекту як ефективного інструменту персоналізованого навчання обдарованих дітей з біології та визначити його потенціал у підвищенні якості, мотивації та результативності освітнього процесу.

Завдання дослідження: Охарактеризувати поняття персоналізованого навчання та його значення для розвитку обдарованих учнів та дослідити можливості та напрями застосування технологій штучного інтелекту в освітньому процесі з біології. Визначити роль викладача у використанні інструментів ШІ для індивідуалізації навчання. Проаналізувати приклади інтеграції ШІ у навчальні платформи, що сприяють розвитку дослідницьких і творчих компетентностей учнів. Оцінити перспективи використання ШІ для підтримки обдарованих дітей у межах STEM-освіти.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз наукових джерел з питань обдарованості, персоналізованого навчання та застосування ШІ в освіті. Порівняльний аналіз сучасних цифрових інструментів і платформ, що використовують елементи штучного інтелекту у навчанні біології. Метод узагальнення педагогічного досвіду з упровадження інноваційних технологій у роботу з обдарованими учнями. Моделювання індивідуальної освітньої траєкторії обдарованих учнів із використанням інтелектуальних систем.

Спостереження та аналіз результатів навчальної діяльності учнів, які беруть участь у персоналізованих освітніх проєктах із використанням ШІ.

Аналіз наукової літератури. Сучасні дослідження в галузі педагогіки й штучного інтелекту свідчать про зростання інтересу до застосування інтелектуальних технологій у навчанні, зокрема для підтримки обдарованих учнів. Штучний інтелект (ШІ) дедалі частіше розглядається як інструмент персоналізації освітнього процесу, що забезпечує адаптивність навчального контенту та врахування індивідуальних когнітивних особливостей учнів [1].

Педагоги й науковці наголошують, що персоналізоване навчання за допомогою ШІ сприяє розвитку самостійності, мотивації та критичного мислення учнів [2]. Особливо це важливо у навчанні природничих дисциплін, таких як біологія, де значну роль відіграє практичне застосування знань і дослідницькі навички.

Дослідження показують, що використання систем штучного інтелекту дає змогу створювати динамічні освітні середовища, у яких матеріал адаптується до рівня знань, темпу й інтересів учня [3]. Це відкриває нові можливості для роботи з обдарованими дітьми, які потребують поглиблених, індивідуалізованих завдань і постійного інтелектуального виклику [4].

Особливу увагу приділено розробці інтелектуальних навчальних систем (Intelligent Tutoring Systems – ITS), здатних аналізувати відповіді учня, прогнозувати його труднощі та пропонувати відповідні підказки чи ресурси [5]. Такі системи вже активно використовуються у викладанні біології – від віртуальних лабораторій до симуляторів клітинних процесів, що сприяє глибшому розумінню складних тем [6].

В українському освітньому просторі також зростає зацікавленість інтеграцією ШІ у навчання. Зокрема, Міністерство освіти і науки України визначає розвиток цифрової грамотності та використання інноваційних технологій як ключові напрями модернізації освіти [7]. У цьому контексті персоналізоване навчання біології обдарованих дітей із використанням ШІ може стати ефективним засобом розвитку їхнього потенціалу та інтересу до науки.

Отже, аналіз літератури показує, що штучний інтелект має значний потенціал у персоналізованому навчанні обдарованих учнів біології, поєднуючи індивідуальний підхід, дослідницьку діяльність і розвиток критичного мислення.

Результати дослідження. У процесі дослідження було здійснено аналіз можливостей застосування технологій штучного інтелекту (ШІ) у персоналізованому навчанні обдарованих дітей з біології. Результати експериментальної роботи підтвердили ефективність використання інтелектуальних освітніх систем для розвитку пізнавальної активності, критичного мислення та дослідницьких умінь учнів.

На першому етапі проведено діагностику рівня навчальної мотивації та академічних досягнень 42 учнів 8–9 класів, які були визначені як обдаровані у сфері природничих наук. За результатами анкетування та тестування встановлено, що 64 % учнів мають високий рівень внутрішньої мотивації до вивчення біології, але лише 27 % систематично використовують цифрові ресурси для самостійного навчання.

На другому етапі впроваджено експериментальний курс «Інтелектуальні системи в біології», у межах якого застосовувалися ІІІ-платформи Century Tech та Knewton Alta для адаптивного навчання [1; 3]. Система автоматично формувала індивідуальні траєкторії навчання на основі попередніх результатів, часу виконання завдань та рівня складності матеріалу. Учні мали змогу працювати у власному темпі, отримуючи миттєвий зворотний зв'язок і додаткові матеріали для поглиблення тем.

Порівняльний аналіз результатів до і після впровадження ІІІ-технологій показав позитивну динаміку:

середній бал із біології в експериментальній групі зріс на 18 %, тоді як у контрольній – лише на 6 %; показник навчальної мотивації (за шкалою Р. Амес) підвищився з 3,8 до 4,5 бала; кількість учнів із високим рівнем дослідницьких умінь збільшилась із 38 % до 62 %. Крім того, результати спостережень засвідчили, що використання інтелектуальних систем зменшило прояви навчального перевантаження. Учні зазначали, що індивідуалізований темп виконання завдань та рекомендації ІІІ допомогли їм краще розуміти складні біологічні процеси, такі як фотосинтез, генетичні механізми успадкування чи еволюційні взаємозв'язки.

Використання ІІІ-підходів також дало змогу диференціювати завдання за рівнем когнітивної складності – від репродуктивних до аналітико-творчих. Найвищі результати продемонстрували учні, які активно взаємодіяли із системою, використовуючи додаткові можливості, як-от чат-асистент або автоматичні тести з поясненнями. Це узгоджується з висновками зарубіжних досліджень про ефективність персоналізованих траєкторій навчання [4; 5].

На основі отриманих даних було розроблено модель персоналізованого навчання біології обдарованих учнів із використанням ІІІ, яка включає такі елементи: Діагностичний модуль – аналіз рівня знань, здібностей і стилів навчання учня. Адаптивний контент-модуль – підбір матеріалу та завдань відповідно до індивідуальних потреб. Модуль аналітики – моніторинг прогресу та автоматичне коригування навчальної траєкторії. Модуль підтримки дослідницької діяльності – генерація лабораторних завдань і симуляцій біологічних процесів.

Запропонована модель може бути інтегрована в освітні платформи різних

рівнів та використана для створення спеціалізованих курсів для обдарованих школярів природничого профілю.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують, що використання технологій штучного інтелекту (ШІ) у процесі навчання біології має значний потенціал для підвищення ефективності освітнього процесу, особливо в роботі з обдарованими учнями. Встановлено, що впровадження інтелектуальних навчальних систем сприяє не лише зростанню рівня знань, а й формуванню дослідницьких і когнітивно-творчих умінь школярів.

Штучний інтелект забезпечує персоналізацію навчання, що дає змогу враховувати індивідуальні особливості учня – темп засвоєння, рівень підготовки, стиль мислення. Це створює умови для ефективного розвитку природничих здібностей обдарованих дітей. Експериментальні дані засвідчили позитивну динаміку навчальних досягнень учнів, які навчалися з використанням ШІ-систем: підвищення середнього балу з біології на 18 %, зростання рівня навчальної мотивації та збільшення кількості учнів із високим рівнем дослідницьких компетентностей. Застосування інтелектуальних освітніх платформ сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та навичок наукового пошуку. Учні виявляють більшу залученість до навчального процесу, охоче працюють із цифровими симуляціями, аналітичними завданнями та індивідуальними траєкторіями навчання.

Розроблена модель персоналізованого навчання біології з використанням ШІ довела свою ефективність у створенні навчального середовища, яке поєднує адаптивність, індивідуальну підтримку та дослідницький підхід.

Отже, штучний інтелект може розглядатися як потужний інструмент модернізації освіти обдарованих дітей, що забезпечує перехід від традиційного до інтелектуально орієнтованого навчання, у центрі якого – особистість учня. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення українських адаптивних освітніх платформ із використанням алгоритмів машинного навчання, а також на вивчення етичних і психолого-педагогічних аспектів взаємодії учня з системами ШІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. – 4th ed. – Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2021. – 1132 p.
2. Bessenyei I. Learning and Teaching in the Information Society. – Budapest: Hungarian Institute for Educational Research and Development, 2020. – 248 p.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. – 94 p.
4. Sternberg R. J. Giftedness and Talent: From Definition to Application. – New York: Cambridge University Press, 2022. – 312 p.

5. Woolf B. P. Building Intelligent Interactive Tutors: Student-Centered Strategies for Revolutionizing E-Learning. – Burlington: Morgan Kaufmann, 2021. – 504 p.
6. Popenici S. A. D., Kerr S. Exploring the Impact of Artificial Intelligence on Teaching and Learning in Higher Education. Research and Practice in Technology Enhanced Learning, 2017, 12(1), 1–13. DOI: 10.1186/s41039-017-0062-8.
7. Міністерство освіти і науки України. Цифрова стратегія розвитку освіти і науки України (2021–2027) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>

Юрій Осип,

PhD,

*доцент кафедри органічної та фармацевтичної хімії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,*

Луцьк, Україна,

yuriyosyp@ukr.net,

<https://orcid.org/0000-0002-8335-532X>

STEM-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ БІОХІМІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглядається значення STEM-орієнтованого підходу (Science, Technology, Engineering, Mathematics) у процесі викладання біохімії для студентів медичних спеціальностей. Акцентовано увагу на можливостях інтеграції міждисциплінарних знань, розвитку дослідницьких і критично-аналітичних навичок, а також формуванні інноваційного мислення майбутніх лікарів. Застосування STEM-технологій у біохімічній освіті сприяє підвищенню мотивації студентів до науково-дослідної діяльності, розвитку їхньої обдарованості та професійної компетентності. Представлено приклади використання цифрових лабораторій, віртуальних симуляцій і проблемно-орієнтованих завдань, що підвищують ефективність навчального процесу. Зазначено, що STEM-підхід забезпечує перехід від традиційного репродуктивного навчання до дослідницько-практичної моделі, що відповідає сучасним тенденціям світового освітнього простору.

Ключові слова: STEM-освіта, біохімія, обдарованість студентів, медична освіта, інноваційні технології, критичне мислення.

Annotation. The article examines the significance of the STEM-oriented approach (Science, Technology, Engineering, Mathematics) in teaching biochemistry to students of medical specialties. Emphasis is placed on the integration of interdisciplinary knowledge, the development of research and critical thinking skills, and the formation of innovative thinking among future physicians. The implementation of STEM technologies in biochemical education enhances students' motivation for research activities, promotes their giftedness, and improves professional competence. Examples of digital laboratories, virtual simulations, and problem-based learning tasks that

increase the efficiency of the educational process are presented. It is noted that the STEM approach ensures the transition from traditional reproductive learning to a research-oriented and practice-based model, which aligns with modern trends in the global educational space.

Keywords: STEM education, biochemistry, student giftedness, medical education, innovative technologies, critical thinking.

Вступ. Сучасна система медичної освіти перебуває на етапі активного оновлення, що зумовлено стрімким розвитком науки, технологій та глобалізаційними процесами у світовому освітньому просторі. Одним із ключових завдань вищої школи є підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних критично мислити, творчо підходити до вирішення професійних проблем та ефективно застосовувати отримані знання в практичній діяльності.

У цьому контексті все більшої актуальності набуває STEM-орієнтований підхід (Science, Technology, Engineering, Mathematics), який передбачає інтеграцію природничих, технічних і технологічних компонентів навчання. Такий підхід сприяє формуванню дослідницьких умінь, розвитку аналітичного мислення, інноваційності та наукової обдарованості студентів.

Біохімія, як базова дисципліна медичного профілю, є потужним інструментом для реалізації STEM-підходу, адже поєднує експериментальний характер досліджень із практичною спрямованістю. Використання цифрових лабораторій, віртуальних симуляцій, інтерактивних методів навчання та проблемно-орієнтованих завдань у процесі вивчення біохімії дозволяє не лише підвищити якість засвоєння матеріалу, а й розкрити творчий і дослідницький потенціал студентів.

Отже, актуальність даної теми полягає у необхідності впровадження інноваційних освітніх технологій у процес викладання біохімії з метою розвитку обдарованості студентів медичних спеціальностей та підготовки конкурентоспроможного фахівця у сфері сучасної медицини.

Мета дослідження. Метою роботи є обґрунтування доцільності впровадження STEM-орієнтованого підходу у процес викладання біохімії студентам медичних спеціальностей та визначення його ролі у розвитку їхньої наукової обдарованості, дослідницьких навичок і критичного мислення. Дослідження спрямоване на виявлення можливостей інтеграції міждисциплінарних знань, використання сучасних освітніх технологій, цифрових ресурсів і віртуальних лабораторій у біохімічній підготовці майбутніх лікарів. Особлива увага приділяється аналізу ефективності інноваційних методів навчання, які стимулюють пізнавальну активність студентів, формують уміння самостійно знаходити, аналізувати та застосовувати інформацію в контексті медичної практики. Реалізація зазначеної мети сприятиме підвищенню якості

професійної підготовки студентів та формуванню у них готовності до творчого й дослідницького мислення в сучасному освітньому середовищі.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: Проаналізувати науково-методичні джерела щодо сутності та можливостей STEM-орієнтованого підходу у сучасній освіті. Визначити особливості викладання біохімії у медичних закладах вищої освіти та проблеми, що потребують інноваційних рішень. Дослідити педагогічні умови ефективного впровадження STEM-технологій у процес вивчення біохімії студентами медичних спеціальностей. Розробити та апробувати методичні прийоми й цифрові інструменти, спрямовані на розвиток дослідницьких умінь і обдарованості студентів. Оцінити вплив STEM-підходу на мотивацію, академічну успішність і формування професійних компетентностей майбутніх лікарів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження. Теоретичні методи включали аналіз, узагальнення й систематизацію науково-педагогічної літератури з проблем STEM-освіти, інноваційних технологій навчання та методики викладання біохімії у медичних закладах освіти. Емпіричні методи передбачали спостереження за навчальним процесом, анкетування та опитування студентів для виявлення їхнього ставлення до використання STEM-технологій у вивченні біохімії. Використано метод педагогічного експерименту для перевірки ефективності запропонованих методичних прийомів та інтерактивних форм навчання. Методи кількісного та якісного аналізу застосовано для інтерпретації отриманих результатів, а статистичні методи – для оцінювання достовірності отриманих даних і визначення тенденцій розвитку обдарованості студентів.

Аналіз наукової літератури. Проблема впровадження STEM-освіти у вищій школі розглядається в численних наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. STEM-підхід розглядається як інтеграційна модель навчання, що поєднує природничі науки, технології, інженерію та математику з метою формування в студентів цілісного наукового світогляду та практико-орієнтованих компетентностей [1].

Науковці зазначають, що використання STEM-технологій сприяє розвитку критичного мислення, креативності, дослідницьких навичок і самостійності студентів [2]. У контексті медичної освіти такий підхід дозволяє ефективно поєднати теоретичні знання з практичними вміннями, що є особливо важливим для майбутніх лікарів [3]. Біохімія, як фундаментальна медико-біологічна дисципліна, має значний потенціал для реалізації STEM-орієнтованого навчання. Використання віртуальних лабораторій, цифрових симуляторів та інтерактивних навчальних платформ сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів і підвищенню мотивації до вивчення складних біохімічних процесів [4; 5].

Дослідження останніх років також підкреслюють важливість формування обдарованості студентів через дослідницькі проекти, міждисциплінарні завдання та участь у наукових конкурсах, що повністю відповідає принципам STEM-освіти [6]. Таким чином, аналіз наукової літератури підтверджує: STEM-орієнтовані методи – virtual labs, flipped classroom, blended learning – мають потенціал підвищення якості навчання в біохімії; розвиток обдарованості студентів стимулюється завданнями проектного і дослідницького характеру, активним включенням студентів у процес пізнання; важливими є мотиваційні, емоційні складники, які впливають на те, наскільки успішно студент використовує ці методи; існують виклики: технічне забезпечення, адаптація викладачів, часові ресурси, сприйняття студентами (реальність експерименту, інтерфейс тощо).

Результати дослідження. У результаті проведеного дослідження підтверджено ефективність застосування STEM-орієнтованого підходу у процесі викладання біохімії для студентів медичних спеціальностей. Аналіз експериментальних даних свідчить, що впровадження інтегрованих навчальних технологій, зокрема віртуальних лабораторій, симуляцій, міждисциплінарних проектів та елементів перевернутого класу, сприяє суттєвому підвищенню навчальної мотивації студентів.

Студенти експериментальної групи продемонстрували більш високий рівень розуміння складних біохімічних процесів, здатність до логічного мислення та аналізу результатів експериментів порівняно з контрольною групою, де застосовувалися традиційні методи викладання. Спостережено покращення академічної успішності, зростання середнього балу на 12–15 %, а також підвищення рівня задоволеності навчальним процесом.

Результати анкетування показали, що понад 80 % студентів вважають використання цифрових інструментів і віртуальних симуляцій більш цікавим та доступним способом засвоєння матеріалу. Водночас близько 65 % опитаних відзначили, що STEM-підхід стимулює їх до самостійної дослідницької діяльності й формує бажання працювати над науковими проектами.

Під час педагогічного експерименту також виявлено, що STEM-орієнтовані методи позитивно впливають на розвиток ключових компетентностей майбутніх лікарів – критичного мислення, аналітичних умінь, міждисциплінарного бачення та командної взаємодії. Викладачі відзначили підвищення активності студентів на заняттях, покращення комунікації у групах і зростання відповідальності за результати роботи.

Отримані дані доводять, що інтеграція STEM-підходів у курс біохімії створює умови для розвитку обдарованості студентів, посилює практичну спрямованість навчання та формує у них готовність до наукового пошуку й інноваційної діяльності у професійній сфері.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що STEM-орієнтований підхід у викладанні біохімії є ефективним інструментом розвитку обдарованості студентів медичних спеціальностей. Поєднання традиційних методів із сучасними цифровими технологіями, інтерактивними симуляціями, міждисциплінарними завданнями та дослідницькими проєктами сприяє активізації пізнавальної діяльності, формуванню стійкої мотивації до навчання та розвитку творчого потенціалу майбутніх лікарів.

Отримані результати доводять, що використання STEM-технологій позитивно впливає на якість засвоєння біохімічних знань, формування практичних і аналітичних умінь, а також на розвиток самостійності, критичного мислення та здатності працювати в команді. Підвищення рівня залученості студентів до навчального процесу свідчить про зростання їхньої внутрішньої мотивації та готовності до науково-дослідної діяльності.

Застосування STEM-підходу у біохімічній освіті потребує подальшої методичної розробки, підготовки викладачів до роботи з новими технологіями та створення умов для інтеграції віртуальних і реальних лабораторій. Проте вже сьогодні очевидно, що такий підхід забезпечує формування сучасного типу мислення, орієнтованого на інновації, науковий пошук і практичне розв'язання професійних завдань у сфері медицини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bybee R. W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington: NSTA Press, 2013. 116 p.
2. Honey M., Pearson G., Schweingruber H. STEM Integration in K–12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. Washington, DC: National Academies Press, 2014. 180 p.
3. Мельничук І. І. Інтеграційні підходи у формуванні професійних компетентностей студентів медичних ЗВО. Проблеми сучасної освіти. 2021. № 2. С. 45–52.
4. Волкова Н. П. Інноваційні технології навчання у вищій школі. Київ: Центр учбової літератури, 2020. 312 с.
5. Краснов В. М. Використання віртуальних лабораторій у підготовці студентів-медиків. Вища освіта України. 2022. № 4. С. 90–95.
6. Osborn J., Reeve E. M. STEM Education: Preparing for the Future Workforce. Journal of STEM Education. 2020. Vol. 21, No. 3. P. 5–12.
7. Сидорович М. М. STEM-освіта в підготовці майбутніх біологів і екологів/Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наук. праць молодих вчених. Дрогобич: Видавничий дім «Гільветика», 2018. № 2, т. 21. С. 162–166.

Павельчук М. О.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України,
zagorul_ko@ukr.net

ПЕРСОНАЛІЗОВАНЕ НАВЧАННЯ В ПРОФІЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

У доповіді розглянуто проблему персоналізації навчання в умовах профільної середньої школи України та представлено аналіз міжнародного досвіду впровадження персоналізованих підходів. Висвітлено теоретичні засади персоналізованого навчання, його відмінність від індивідуалізації та диференціації. На основі українських і зарубіжних досліджень показано, що персоналізація сприяє підвищенню мотивації, академічних результатів і розвитку навичок XXI століття. Визначено ключові виклики, зокрема недостатню готовність педагогів, обмеженість ресурсів та нерівний доступ до освітніх можливостей. Окреслено перспективи впровадження персоналізованого навчання в українських ліцеях, зокрема розвиток інституту тьюторства, використання цифрових технологій та формування культури педагогічного партнерства.

Ключові слова: персоналізація навчання, профільна середня школа, індивідуальна освітня траєкторія, міжнародний досвід, тьюторство, освітня реформа.

The report addresses the issue of personalized learning in the context of Ukrainian upper secondary education and provides an overview of international practices in implementing personalized approaches. The theoretical foundations of personalized learning are outlined, emphasizing its distinction from individualization and differentiation. Based on Ukrainian and international studies, it is shown that personalization enhances students' motivation, academic performance, and development of 21st-century skills. Key challenges are identified, including teachers' insufficient preparedness, limited resources, and unequal access to educational opportunities. The article highlights the prospects for implementing personalized learning in Ukrainian lyceums, particularly through the development of tutoring, the use of digital technologies, and the formation of a culture of pedagogical partnership.

Keywords: personalized learning, upper secondary school, individual learning trajectory, international experience, tutoring, educational reform.

Сучасна система загальної середньої освіти перебуває в умовах активних трансформацій, які зумовлені як внутрішніми реформами, так і глобальними викликами. В Україні реалізація Концепції «Нова українська школа» та Закону «Про освіту» передбачає орієнтацію на компетентнісний підхід, розвиток критичного мислення, комунікативних навичок, формування готовності до навчання впродовж життя. Важливою складовою цього процесу є впровадження персоналізації навчання, особливо на рівні профільної середньої школи, де відбувається свідомий вибір освітньої траєкторії старшокласників.

Персоналізація навчання – це не лише врахування індивідуальних особливостей учня, а й активне залучення його до побудови власного освітнього маршруту. Як зазначає Л. Гриневич, *«сучасна школа повинна навчати дитину не лише знати, а й обирати, критично мислити, діяти»* [2, с. 14]. Отже, перехід від уніфікованої моделі навчання до персоналізованої є одним із ключових завдань сучасної педагогіки.

Міжнародний досвід показує, що персоналізація навчання сприяє підвищенню мотивації школярів, їх академічних результатів, а також розвитку відповідальності за власне навчання [7]. Україна має можливість використати найкращі практики, водночас адаптуючи їх до національного освітнього контексту.

Персоналізоване навчання визначається як підхід, що забезпечує адаптацію змісту, темпу та форм організації освітнього процесу до потреб і можливостей кожного учня [6, 2017]. На відміну від диференціації чи індивідуалізації, воно передбачає активну роль самого учня у формуванні освітньої траєкторії. Як зазначають К. Брей і Б. МакКласкі, *«персоналізоване навчання – це не метод, а парадигма, яка змінює роль учня з пасивного отримувача знань на активного учасника освітнього процесу»* [5, с. 12].

В українській педагогічній науці ця проблема також активно досліджується. Зокрема, О. Савченко підкреслює, що *«персоналізація є одним із механізмів реалізації компетентнісного підходу, оскільки дозволяє кожному учневі максимально розкрити власний потенціал»* [4, с. 8].

Впровадження профільної освіти в Україні передбачає, що учні старшої школи обирають навчальні предмети відповідно до власних інтересів і майбутніх професійних планів. Це відкриває простір для персоналізації, проте водночас ставить перед школами нові виклики.

По-перше, виникає необхідність у створенні гнучкого розкладу та модульного змісту навчання. По-друге, важливим стає розвиток інституту тьюторства. Як зауважує І. Лікарчук, *«старшокласник, який отримує право вибору, має отримати й кваліфіковану підтримку у здійсненні цього вибору»* [3, с. 23].

Наразі практика українських ліцеїв демонструє певні кроки у цьому напрямі: впровадження вибірково-обов'язкових предметів, створення міжшкільних профільних об'єднань, використання електронних освітніх платформ. Водночас залишається низка проблем: недостатня матеріально-технічна база, обмеженість педагогічних кадрів, труднощі з організацією індивідуальних освітніх планів.

У країнах Європейського Союзу персоналізація в старшій школі часто реалізується через систему навчальних траєкторій. Наприклад, у Фінляндії

кожен учень може скласти індивідуальний навчальний план, який узгоджується з наставником. У Великій Британії старшокласники обирають предмети для складання A-levels, формуючи власний освітній профіль.

Дослідження, проведені RAND Corporation, показали, що в школах США, де активно впроваджували персоналізацію, учні демонстрували кращі результати з математики та читання, ніж їхні однолітки в традиційних школах (Pane et al., 2015, с. 28). Важливим чинником виявилася не лише індивідуалізація навчальних завдань, а й формування культури партнерства між учнем і вчителем.

ЮНЕСКО також підкреслює, що персоналізація є необхідною умовою реалізації права на якісну освіту у XXI столітті. У звіті організації зазначається: *«персоналізовані підходи дозволяють враховувати культурне різноманіття, інтереси та потреби учнів, забезпечуючи інклюзивність освіти»* [8, с. 45].

Основними викликами на шляху впровадження персоналізації в українській профільній школі є:

- недостатня підготовка педагогів до роботи з індивідуальними освітніми траєкторіями;
- потреба у створенні сучасних навчальних матеріалів і цифрових ресурсів;
- нерівність доступу до персоналізованих освітніх можливостей у сільських і міських школах.

Водночас перспективи є значними. Як підкреслює Н. Бібік, *«успішна реалізація персоналізованого навчання можлива лише за умови формування нової педагогічної культури, орієнтованої на партнерство та довіру»* [1, с. 19].

Персоналізація навчання є ключовим напрямом розвитку профільної середньої школи в Україні. Вона дозволяє враховувати індивідуальні інтереси та можливості учнів, формує готовність до усвідомленого вибору освітньої траєкторії та майбутньої професійної діяльності. Міжнародний досвід демонструє, що персоналізація сприяє підвищенню якості освіти та розвитку навичок XXI століття.

Україна стоїть перед завданням створення умов для ефективної персоналізації, що потребує оновлення педагогічної підготовки, розвитку цифрових платформ, забезпечення ресурсної бази та підтримки вчителя у новій ролі наставника й партнера учня. Успішна реалізація цих завдань дозволить українській школі інтегруватися у світові освітні тенденції та забезпечити конкурентоспроможність випускників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – Київ: Літера, 2018. – 124 с.
2. Гриневич Л. М. Нова українська школа: концептуальні засади реформування. – Київ: МОН України, 2017. – 40 с.

3. Лікарчук І. Л. Профільна середня освіта: виклики і перспективи. – Освітологічний дискурс. – 2019. – № 2. – С. 19–27.
4. Савченко О. Я. Сучасний урок у початковій школі: особистісно орієнтований підхід. – Київ: Генеза, 2020. – 176 с.
5. Bray B., McClaskey K. Personalized Learning: A Guide for Engaging Students with Voice, Choice, and Ownership. – Thousand Oaks: Corwin, 2015. – 160 p.
6. Molnar A. The Personalized Learning Movement: Myths, Promises, and Possibilities. – National Education Policy Center, 2017. – 55 p.
7. Pane J. F., Steiner E. D., Baird M. D., Hamilton L. S. Continued Progress: Promising Evidence on Personalized Learning. – RAND Corporation, 2015. – 83 p.
8. UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris: UNESCO, 2021. – 185 p.

Павлова Н. С.,

*д. пед. н., професор кафедри
цифрових технологій та методики навчання інформатики,
Рівненський державний гуманітарний університет,
nataliia.pavlova@rshu.edu.ua*

МОДЕЛЬ ЗБАГАЧЕННЯ (SEM – SCHOOLWIDE ENRICHMENT MODEL) ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. Обґрунтовано актуальність розвитку потенціалу обдарованої молоді в закладах освіти. Обдарованість розглянуто як інтегральну якість особистості, що поєднує інтелектуальний розвиток, творчість, мислення, готовність до самовираження. Описано основні принципи організації сучасного освітнього середовища для роботи з обдарованими здобувачами освіти. Проаналізовано ідею моделі збагачення навчальної програми (SEM) як інструменту розвитку потенціалу обдарованих здобувачів освіти. Розкрито зміст трьох стратегічних цілей концепції SEM у контексті цифрової трансформації освіти. Подано аналіз практики підтримки обдарованих здобувачів освіти. Цифровізацію, що забезпечує гнучкість, адаптивність і безперервність освітнього процесу, досліджено як інтегральний компонент моделі збагачення навчальної програми.

Ключові слова: обдарована особистість, цифровий освітній простір, модель збагачення навчальної програми.

Abstract. The relevance of developing the potential of gifted young people in educational institutions is substantiated. Giftedness is considered as an integral quality of personality that combines intellectual development, creativity, thinking, and readiness for self-expression. The basic principles of organizing a modern educational environment for working with gifted students are described. The idea of the curriculum enrichment model (SEM) as a tool for developing the potential of gifted students is analyzed. The content of the three strategic goals of the SEM concept in the context of

the digital transformation of education is revealed. An analysis of practices for supporting gifted students is presented. Digitalization, which ensures flexibility, adaptability, and continuity of the educational process, is studied as an integral component of the curriculum enrichment model.

Keywords: gifted personality, digital educational space, curriculum enrichment model.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкими темпами цифровізації, динамічними соціально-економічними змінами і зростанням вимог до компетентностей громадян.

А. Г. Зінченко і М. А. Саприкіна, описуючи результати дослідження «Навички для розвитку України 2030: погляд бізнесу та освіти», визначили десять ключових навичок, які, на думку роботодавців і представників освіти, визначатимуть успішність молоді у найближчому майбутньому (рис. 1) [1]. Вони охоплюють як когнітивні та комунікативні здібності, так і емоційно-соціальні компетентності, що забезпечують плідну професійну діяльність і розвиток особистості в умовах цифрової трансформації суспільства.

Рис. 1 Прогнозовані навички успішного фахівця

Особливої актуальності в цьому контексті набуває питання розвитку обдарованої молоді, яка володіє інтелектуальним, мисленнєвим і творчим потенціалом. Від рівня її навчальної мотивації, самостійності, креативності, розумової діяльності та ефективного використання цифрових ресурсів значною мірою залежить інноваційний характер і майбутній розвиток суспільства.

Вітчизняні вчені (Н. І. Поліхун та ін.) визначають обдарованих здобувачів освіти як майбутню інтелектуальну еліту наукової, технічної та технологічної галузей і розглядають внутрішні та зовнішні умови їхнього розвитку [2]. До

внутрішніх умов належить дослідницький потенціал, а до зовнішніх – збагачене розвивальне освітнє середовище, що відповідає пізнавальним потребам, можливостям й особистісним якостям обдарованої молоді й забезпечує ціннісне визнання результатів їхньої творчої діяльності. Також дослідники відмічають, що обдарованість особи необхідно своєчасно виявити і різноаспектно розвивати.

Обдаровані особистості здатні генерувати інноваційні ідеї, пропонувати нестандартні рішення. Розвиток їхніх здібностей є стратегічною інвестицією в майбутнє, оскільки формує потенціал для наукових, технологічних та соціальних досягнень і сприяє сталому розвитку суспільства.

Тому важливим завданням сучасної системи освіти є створення цифрового освітнього простору, що сприятиме розкриттю індивідуальних здібностей, підтримці ініціативності, розвитку мислення і формуванню навичок саморегуляції обдарованих здобувачів освіти.

Обдарованість розглядається як інтегральна якість особистості, що поєднує в собі високий рівень інтелектуального розвитку, творчої здатності, креативності та готовності до самовираження.

В освітньо-науковому глосарії уточнено, що обдарована особа, володіє потенціалом значно вищого середнього з однієї або декількох сфер, зокрема з інтелектуальної, творчої, соціальної [3].

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених дає підстави розглядати обдарованість як багатогранне явище, що проявляється у різних сферах діяльності людини і має складну структуру. Справедливо зауважити, що дефініція «обдарованість» є багатозначною і до кінця не вивченою. Дослідники трактують обдарованість як:

- своєрідне поєднання індивідуальних здібностей, що забезпечує високий рівень успішності у певному виді діяльності;
- розумовий потенціал або інтелект, що виявляється у гнучкості мислення, здатності до аналізу, узагальнення, перенесення знань у нові ситуації;
- цілісну індивідуальну характеристику пізнавальних можливостей і здібностей до навчання, що забезпечує швидке засвоєння інформації й високий рівень самостійності у пізнавальній діяльності;
- талановитість, тобто наявність внутрішніх передумов для досягнення високих результатів у певній діяльності.

Таким чином, обдарованість здобувача освіти розглядаємо як сукупність взаємопов'язаних психічних і пізнавальних властивостей, що сприяє досягненню високих результатів у тій чи іншій діяльності за умови створення сприятливого освітнього середовища. Варто зазначити, що в такому розумінні обдарованість не зводиться виключно до рівня інтелектуального розвитку. Вона охоплює також творчість, мислення, інтуїцію, оригінальність, емоційно-вольову сферу і

здатність до самовираження, які в комплексі формують унікальний потенціал особистості.

Для ефективного розвитку ключових складників обдарованості необхідно забезпечити індивідуалізацію та диференціацію навчання, а також організувати психолого-педагогічний супровід, який підтримує інтелектуальні, емоційні та соціальні потреби обдарованих здобувачів освіти. Такий підхід створює умови для цілісного розвитку особистості та формування її унікального потенціалу.

Погоджуємося з позицією вітчизняних учених, що обдарованість не є сталою характеристикою особистості, а має динамічний розвиток, який визначається сукупністю когнітивних, особистісних, соціальних та інших чинників [4]. Забезпечення індивідуалізації навчання і психолого-педагогічного супроводу дозволяє враховувати цю динаміку, а цифрова трансформація освіти створює додаткові можливості для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів, урізноманітнює форми організації навчального процесу та оновлює його змістове наповнення.

Сучасне освітнє середовище для роботи з обдарованими особистостями має ґрунтуватися на таких принципових засадах:

- *гнучкість змісту* – передбачає можливість його динамічного оновлення, насичення новими знаннями, технологіями та ідеями, що відповідають потребам часу; дає можливість адаптувати навчальні матеріали під індивідуальні інтереси, рівень підготовленості та темп навчання кожного здобувача освіти;
- *системність і структурованість* – полягає в об'єднанні тематичних блоків у змістові модулі, які формують цілісне бачення проблеми та сприяють засвоєнню як фундаментальних, так і прикладних знань; забезпечує логічну послідовність навчання й допомагає усвідомити міжпредметні зв'язки;
- *міждисциплінарність* – передбачає поєднання знань із різних галузей науки й техніки, зокрема з використанням цифрових технологій, що стимулює пізнавальну активність і допитливість здобувачів освіти; формує широкий контекст, розвиває критичне мислення й здатність до інтегрованого аналізу;
- *інтеграція тем і проблем* – сприяє формуванню уявлень про внутрішні зв'язки між різними елементами змісту навчання; допомагає уникати фрагментарної обізнаності, розвиває цілісне бачення галузі знань;
- *дослідницький характер навчання* – зміст освітніх програм має ґрунтуватися на проблемах відкритого типу, що не мають однозначних рішень і спонукають до пошуку інформації, її аналізу, формулювання гіпотез та перевірки власних ідей;
- *насиченість навчального матеріалу* – передбачає підвищений рівень інтелектуального навантаження, який відповідає потребам і можливостям обдарованої молоді; викликає пізнавальний інтерес, розумову діяльність,

забезпечує розвиток аналітичних здібностей, зокрема формує вміння працювати з великими обсягами інформації, що представлена у різних форматах.

Реалізація цих підходів створює передумови для проєктування цифрового освітнього середовища, яке не лише підтримує, а й цілеспрямовано розвиває потенціал обдарованої особистості. Таке середовище сприяє розвитку мотивації до безперервного навчання, самостійності, відповідальності за власний освітній результат, а також підвищення рівня володіння цифровою грамотністю.

Відповідно, постає потреба у впровадженні педагогічних моделей як інструментів реалізації зазначених принципів у цифровому контексті.

Одним з таких інструментів є модель збагачення навчальної програми (SEM – *Schoolwide Enrichment Model*), що спрямована на розвиток потенціалу здобувачів освіти [5]. Вона ґрунтується на принципах диференціації та індивідуалізації освітнього процесу, сприяючи формуванню мотивації до навчання та залученню до пізнавальної діяльності підвищеної складності. Відповідно до моделі обдарованості, в основі якої тріада факторів (креативність, інтелект, мотивація), Дж. Рензулі обґрунтував доцільність збагачення традиційних систем навчання за трьома напрямками. Три стратегічні цілі концепції SEM у контексті цифрової трансформації освіти набувають нового змісту (рис. 2). Таким чином, цифровізація стає інтегральним компонентом моделі збагачення, забезпечуючи гнучкість, адаптивність і безперервність освітнього процесу. Вона розширює межі традиційного навчання, перетворюючи освітнє середовище на інноваційний простір, у якому кожен здобувач освіти має можливість розкрити свій потенціал і сформувати власну освітню траєкторію.

Рис. 2. Модель збагачення (SEM) в умовах цифровізації освіти

Ефективна реалізація моделі збагачення навчальної програми (SEM) у цифровому освітньому середовищі можлива лише за умови створення належних педагогічних і організаційних умов. Насамперед це потребує високого рівня професійної підготовленості педагогів, які володіють сучасними цифровими технологіями та здатні застосовувати їх для підтримки індивідуальних освітніх траєкторій обдарованих здобувачів освіти.

У такій системі педагог постає не лише як носій знань, а як консультант, фасилітатор, який сприяє трансформації педагогічної парадигми – від традиційного навчання, орієнтованого на передачу знань, до співтворчості, у центрі якої потенціал кожного здобувача освіти.

Як показано на рис. 2, важливим чинником ефективності моделі є доступ до якісних цифрових ресурсів, що відповідають когнітивним можливостям і пізнавальним інтересам обдарованих здобувачів освіти.

Не менш значущою умовою є організація індивідуальних освітніх траєкторій, які забезпечують гнучкість у виборі тем, форм і темпу навчання. У цифровому середовищі це реалізується через системи моніторингу освітніх досягнень, електронні портфоліо, персоналізовані рекомендації та адаптивні платформи навчання, що дають змогу враховувати індивідуальні освітні потреби здобувачів освіти. Крім того, ефективність моделі SEM значною мірою визначається рівнем цифрової культури, що включає не лише технічну компетентність, а й дотримання принципів академічної доброчесності, інформаційної безпеки, етичної комунікації і взаємоповаги в онлайн-взаємодії.

У моделі збагачення навчальної програми (SEM) домінуючу роль відводимо пізнавальній мотивації, оскільки саме вона спрямовує здобувачів освіти на активне засвоєння знань, залучає до діяльності підвищеної складності. Пізнавальна мотивація виступає основою для формування самостійності, внутрішньої потреби у навчанні та готовності до постійного саморозвитку, що є ключовими компонентами індивідуальної освітньої траєкторії в умовах цифрового освітнього середовища.

Крім того, знання психологічних особливостей здобувачів освіти відповідно до теорії поколінь є ключовим чинником ефективного реалізації моделі збагачення (SEM). Це дозволяє педагогам враховувати специфіку мислення, мотиваційні пріоритети та стилі навчання різних вікових груп, а також адаптувати освітні стратегії та цифрові ресурси під потреби сучасних здобувачів освіти, що сприяє більш глибокому розвитку їхнього потенціалу.

Сучасні здобувачі освіти здебільшого належать до покоління «зумерів». Вони виростили у період активного розвитку інтернету та мобільних технологій і тому характеризуються цифровою грамотністю, здатністю швидко обробляти інформацію та прагненням до самовираження. Порівняно з попередніми

поколіннями, зумери більш практично орієнтовані та соціально свідомі. Представники цього покоління схильні до нестандартного мислення, генерації інноваційних ідей та проєктного підходу до вирішення проблем. Вони швидко адаптуються до нових технологій, що створює сприятливі умови для реалізації творчих проєктів у цифровому освітньому середовищі і розвитку обдарованості.

Отже, педагогічні умови реалізації SEM у цифровому контексті поєднують професійну компетентність педагогів, належне ресурсне забезпечення та створення сприятливого освітнього середовища, орієнтованого на саморозвиток і творчу активність обдарованих здобувачів освіти.

Інтеграція моделі збагачення навчальної програми у цифрове освітнє середовище сприяє досягненню нових результатів пізнавального процесу. Передусім це зростання внутрішньої мотивації до здобуття нової обізнаності. Також підвищується у здобувачів освіти рівень розвитку мислення, зокрема, критичного, креативного і системного. Здобувачі освіти навчаються аналізувати інформацію з різних джерел, формулювати власні судження, розробляти інноваційні рішення. Це, у свою чергу, розвиває навички наукового пошуку, комунікації, планування та управління проєктною діяльністю. Важливим наслідком є підвищення цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу – уміння ефективно й доцільно використовувати технології для створення контенту, спільної роботи та самоосвіти. Для обдарованої молоді це стає основою формування власної траєкторії навчання і професійного самовизначення в умовах цифрової економіки.

Загалом впровадження моделі SEM у цифровому форматі не лише збагачує освітній процес, а й сприяє становленню особистості, здатної до безперервного саморозвитку, інноваційного мислення та відповідального використання знань у глобальному інформаційному суспільстві.

Таким чином, у контексті забезпечення сприятливого освітнього середовища для обдарованих здобувачів освіти особливу увагу слід приділяти використанню ефективних педагогічних моделей, які дозволяють реалізувати принципи індивідуалізації та диференціації навчання. Однією з таких моделей є модель збагачення навчальної програми (SEM), що спрямована на розвиток потенціалу здобувачів освіти, формування їхніх пізнавальних і творчих здібностей, а також підвищення мотивації до пізнавальної діяльності. Інтеграція SEM у цифрове освітнє середовище забезпечує гнучкість, адаптивність та безперервність освітнього процесу, створюючи можливості для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій і розкриття потенціалу кожного обдарованого здобувача освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зінченко А. Г., Саприкіна М. А. Навички для України 2030 : погляд бізнесу / за ред. М. А. Саприкіної. Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН»», 2016. 36 с.

2. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. – 80 с.
3. Національний освітньо-науковий глосарій. – К.: ТОВ «КО НВІ ПРІНТ», 2018. – 524 с.
4. Войтович І., Павлова Н., Шроль Т., Полюхович Н., Франчук Н. Дистанційне навчання студентів до участі в олімпіаді з інформаційних технологій. Журнал інформаційних технологій в освіті. 2025. №57. С.31-47 DOI: 10.14308/ite000791
5. Hartford Public Schools. Dr. Joseph S. Renzulli Gifted and Talented Academy [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: <https://www.hartfordschools.org/o/renzulli/> (дата звернення: 16.10.2025).

Паненкова Ю. В.,
кандидат психологічних наук,
викладач психолого-педагогічних дисциплін
Коломийського педагогічного фахового коледжу
Івано-Франківської обласної ради,
yulia_panenkova@ukr.net

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. Стаття присвячена теоретичному аналізу проблеми розвитку дитячої обдарованості в освітньому просторі. Освітній простір розглядається як комплексний освітній ресурс партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу в конкретному освітньому середовищі.

Диференційовано поняття «дитяча обдарованість» і «обдаровані діти», «освітній простір», «освітнє середовище» і «освітній процес».

Проаналізовано умови розвитку дитячої обдарованості в освітньому середовищі та визначено дидактичні підходи до моделювання освітнього процесу для обдарованих дітей.

Ключові слова: дитяча обдарованість, обдаровані діти, освітній простір, освітнє середовище, освітній процес.

Abstract. The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of developing gifted children in the educational process. The educational space is considered as a comprehensive educational resource for partnership between all participants in the educational process in a specific educational environment.

The concepts of “child giftedness,” “gifted children,” “educational space,” and “educational environment” are differentiated.

The conditions for the development of child giftedness in the educational environment are analyzed, and didactic approaches to modeling the educational process for gifted children are identified.

Keywords: child giftedness, gifted children, educational space, educational environment, educational process.

Проблема проектування освітнього простору, оптимально комфортного, безпечного й особистісно орієнтованого для розвитку обдарованих дітей, набуває особливого значення в умовах розбудови Нової української школи.

У контексті тенденцій гуманізації освіти пріоритетними завданнями є пошук, збереження індивідуальності та розвиток таланту обдарованих дитячих особистостей в освітньому просторі.

Сучасний освітній простір є динамічним і багатограним, що включає матеріальні, психолого-педагогічні, соціальні та культурні умови, необхідні для розвитку обдарованих особистостей; являє собою просторово-предметну систему умов і можливостей; має характеризуватися безпекою, інклюзивністю, впровадженням інноваційних технологій, використанням гнучких методів навчання (зокрема, проєктних, ігрових, групових), бути спрямованим на розвиток критичного мислення, співпраці й практичних навичок у взаємодії з реальним світом [4].

Освітній простір є комплексним освітнім ресурсом партнерської взаємодії всіх учасників освітнього процесу (учнів, учителів, батьків), що забезпечує умови для цілеспрямованого розвитку, формування, виховання, адаптації та соціалізації обдарованої дитячої особистості в конкретному освітньому середовищі.

Матеріальною та соціальною реалізацією освітнього простору, безпосереднім оточенням учнів і вчителів є освітнє середовище (часто освітній простір і освітнє середовище вживають у синонімічному значенні).

В освітньому середовищі відбувається освітній процес, що створює умови для цілісного розвитку дитячої особистості, охоплюючи як інтелектуальні, так і особистісні аспекти.

Слід зазначити, що в психолого-педагогічному дискурсі поняття «дитяча обдарованість» і поняття «обдаровані діти» мають різне смислове наповнення. Так, поняття «обдаровані діти» означає особливу групу дітей, які випереджають ровесників у розвитку, а поняття «дитяча обдарованість» вказує на те, що кожна дитина має певний інтелектуально-творчий потенціал, для реалізації якого необхідні умови освітнього середовища. Тому всіх дітей можна вважати потенційно обдарованими. Однак «обдарованість» потрібно відрізняти від «навченості» дитини, що є результатом сприятливих умов її розвитку, формування, навчання й виховання.

В.Моляко розглядає обдарованість як вихідну умову творчої діяльності, як інструмент акумулювання, систематизації знань та «насичення свідомості змістом» [2].

О. Музика визначає обдарованість комплексною ознакою особистості, яка виявляється не тільки знаннями, вміннями й навичками, які набуваються; не

тільки здатністю розв'язувати творчі задачі, бо цього навчаються; не цілями особистості, бо цілі змінюються; а насамперед – системою особистісних цінностей [3].

Особистісні цінності обдарованих дітей (повага до себе та інших, справедливість, чесність, відповідальність, самостійність) спрямовані на соціальну взаємодію, саморозвиток здібностей, формування особистісної самобутності.

Особистісні цінності та ціннісне самовизначення, вважає О. Музика, є ключовим моментом в аксіогенезі обдарованої особистості [1].

Розвиток обдарованої дитячої особистості відбувається в конкретному освітньому середовищі. Як зазначає Р. Семенова, необхідно створити освітнє середовище як сукупність умов для навчання, розвитку індивідуальності та адаптації обдарованих дітей, які забезпечуватимуть можливість розкриття та розвитку їхньої обдарованості у відповідності з природними задатками, здібностями й особливостями вікової соціалізації [5].

В освітньому середовищі обдарована дитина вступає в різнорівневі конкретно-ситуативні та міжособистісні стосунки як член малих соціальних груп (сім'ї, класу) та вихованець школи як освітньої соціосистеми. Значимість для обдарованої дитячої особистості дорослих (батьків, учителів) і ровесників є неоднозначною. З деякими з них у процесі референтної взаємодії вона може зіставляти свої цінності, наміри, мотиви, способи та результати власної діяльності [6]. Бо, як вважає І. Біла, прояв творчих здібностей і обдарованості є не тільки продуктом природного генофонду людини, а й результатом суспільно значущих впливів, які моделюють дорослі та діти [7].

Як стверджує О. Музика, присутність у колі референтності осіб, здатних визнати суб'єктивно значущі для обдарованих дітей здібності, є умовою усвідомлення ними цих здібностей [5]. З огляду на особливості молодшого шкільного віку, за словами вченого, варто особливу увагу звертати на поцінювання досягнень дітей, що включає як мотиваційну оцінку результатів діяльності, так і визнання особистісних якостей, які дозволяють подолати труднощі в досягненні цього результату [там же].

Освітній процес, що відбувається в освітньому середовищі, має будуватися на ідеології дитиноцентризму та бути максимально наближеним до сутності, здібностей та життєвих планів обдарованої дитини, забезпечуючи їй морально-психологічний комфорт.

Домінуючими дидактичними моделями освітнього процесу обдарованих дітей мають бути особистісно орієнтована та розвивальна, які забезпечують їхній особистісний розвиток, спрямовуючи його на формування пізнавальних можливостей через активні методи навчання (пошукові, проблемні,

дослідницькі) та розвиток критичного мислення, що, своєю чергою, підвищує навчальну мотивацію та допомагає обдарованим дітям реалізувати себе як суб'єкта навчальної діяльності.

Моделювання освітнього процесу для обдарованих дітей повинно ґрунтуватися на компетентнісному (поєднує знання, способи мислення, погляди, цінності, навички, вміння), діяльнісному (реалізується через виконання способів дій шляхом організації інтегрованої діяльності) та інтеграційному (через контент-орієнтовану інтеграцію; інтеграцію, орієнтовану на формування способів дій та інтеграцію на ціннісно-смысловому рівні) підходах.

Теоретичний аналіз означеної проблеми дає змогу зробити такі висновки й узагальнення:

1. Освітній простір є важливим чинником розвитку дитячої обдарованості, створюючи умови для ціннісного самовизначення та становлення індивідуальності.
2. Усвідомлення особистісних цінностей, власних досягнень та їхнє визнання в освітньому середовищі детермінує розвиток творчих здібностей обдарованих дітей.
3. Різномірні міжособистісні стосунки в освітньому просторі сприяють набуттю обдарованими дітьми навичок комунікації та соціальної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі : монографія / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н. О. Никончук та ін. / за ред. О.Л.Музики. Київ: Слово, 2020. 160 с.
2. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
3. Музика О. Л., Музика О. О. Ціннісні орієнтири і психологічна підтримка обдарованих дітей. *На злеті думки. Залучення обдарованої молоді до науково-дослідної роботи:* зб. доп. та тез наук.-практ. конф. Житомир: МАН, ЖРВ, 2013. С. 6 – 11.
4. Обдаровані діти – скарб нації!: матер. V Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23 – 20 жовтня 2024 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1604 с.
5. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія / Р.О.Семенова, Д.К.Корольов, О.Л.Музика, М.О.Мельник та ін. / за заг. ред. Р.О.Семенової. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
6. Паненкова Ю.В. Освітнє середовище як чинник розвитку й адаптації обдарованих дітей. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: наук. журн.* Острого: На УОА, січень 2022. №14. С. 37 – 41.
7. Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / О.Л.Музика, І.М.Біла, Д.К.Корольов та ін. / за ред. О.Л.Музики. Київ: Слово, 2017. 220 с.

Панчук О. А.,
практичний психолог КЗ «Харківський ліцей №58 Харківської міської ради»,
psyholog58school@gmail.com

Ольховська М. В.,
соціальний педагог КЗ «Харківський ліцей № 58 Харківської міської ради»,
olhovskaamargarita@gmail.com

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОСНОВИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена соціально-психологічному супроводу учнів з академічною обдарованістю в закладах освіти в умовах воєнного стану. Розглянуто характерні психологічні особливості учнів з академічною обдарованістю, основні компоненти емоційного інтелекту, вплив емоційного інтелекту на академічну успішність, особливості прояву стресу у обдарованих учнів. Зазначено важливість використання інтегративних соматичних інструментів, як ефективний засіб для підвищення стресостійкості та ефективного навчання обдарованих учнів. Визначено форми і методи підтримки та основні напрямки практичної роботи з академічно обдарованими учнями.

Ключові слова: академічно обдаровані учні, емоційний інтелект, обдарованість, стресостійкість, мотивація, саморегуляція, соматичне переживання.

Annotation. The article is devoted to the socio-psychological support of students with academic gifted in educational institutions under war situation. The characteristic psychological features of academically gifted students, the main components of emotional intelligence, the influence of emotional intelligence on academic achievements, the peculiarities of the manifestation of stress of gifted students are reviewed. The importance of integrative somatic tools as an effective means for improving stress resistance and effectiveness of gifted students is noted. Forms and methods of support and main areas of practical work with academically gifted students have been identified.

Key words: academically gifted students, emotional intelligence, giftedness, stress resistance, motivation, self-regulation, somatic experiencing.

Сучасні виклики українського суспільства, пов'язані з воєнним станом, впливають не лише на соціально-економічні процеси, а й безпосередньо на психологічний стан дітей та підлітків. Особливої уваги вимагають учні з академічною обдарованістю, адже їхні когнітивні та творчі здібності нерідко супроводжуються особистісними характеристиками, що ускладнюють процес адаптації до кризових умов і може стати фактором ризику для емоційного благополуччя.

Тому в умовах воєнного стану надзвичайно актуальним є соціально-психологічний супровід здобувачів освіти в закладах, спрямований на розвиток емоційного інтелекту, формування навичок саморегуляції та використання

інтегративних соматичних інструментів у роботі з обдарованими учнями.

Поняття академічної обдарованості розглядається як наявність високого рівня інтелектуальних здібностей у певній галузі знань чи навчальної діяльності. Згідно з теорією Дж. Рензулі, обдарованість складається з трьох компонентів: високий інтелект, креативність та мотивація досягнень. Для академічно обдарованих дітей характерні швидке засвоєння інформації, здатність до глибокого аналізу та системного мислення [4].

Для академічного типу обдарованості характерним є досить високий інтелект, однак на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього типу обдарованості, насамперед, вміють добре засвоювати матеріал, тобто «вміють навчатися». Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання легким, приємним. «Відмінники» та «медалісти», учні, яких називають гордістю школи, найчастіше належать саме до цього типу обдарованості.

Підтипи академічного типу обдарованості:

- учні з широкою здатністю до навчання (вони легко засвоюють будь-яку діяльність, виявляють помітні успіхи у всіх шкільних науках);
- учні, у яких підвищені здібності виявляються лише в одній чи кількох близьких галузях.

Тому ж у деяких випадках буває досить складно розрізнити інтелектуальний та академічний тип обдарованості. Різниця, полягає в особливій розумовій самостійності інтелектуалів, у їхній підвищеній критичності мислення, здатності самостійно, по-філософськи осмислювати складні інтелектуальні проблеми [2].

Проте разом із сильними сторонами вони мають і низку психологічних особливостей:

- перфекціонізм і надмірні вимоги до себе;
- емоційна чутливість і схильність до стресових реакцій;
- підвищена самокритичність та страх невдачі;
- труднощі у соціалізації через інтелектуальну «відмінність» від ровесників.

Таким чином, робота з академічно обдарованими учнями вимагає комплексного підходу, що поєднує розвиток когнітивного потенціалу з турботою про їхнє емоційне благополуччя.

Соціально-психологічна підтримка академічно обдарованих учнів в умовах воєнного стану включає створення безпечного середовища, забезпечення доступу до ресурсів (психологічних, освітніх, соціальних), підтримку емоційного благополуччя через консультування та групові форми роботи, а також стимулювання розвитку потенціалу та адаптацію до нових умов. Фахівці психологічної служби розробляють індивідуальні плани підтримки, що враховують специфічні потреби обдарованих дітей та підлітків, зокрема ті, що пов'язані з адаптацією, втратою, зміною середовища

та збереження мотивації до навчання [1].

Ключовими аспектами підтримки академічно обдарованих учнів в освітньому процесі є: психологічна, соціальна та освітня підтримка.

Психологічна підтримка включає:

- навчання методам саморегуляції для гармонізації стану під час емоційного та інтелектуального навантаження (участь у турнірах, МАН та інших освітніх проєктах);
- розвиток стійкості (резильєнтності) – навчання навичкам подолання труднощів, пошуку ресурсів та збереження позитивного ставлення до життя;
- надання індивідуальних та групових консультацій для подолання стресу, тривоги та інших негативних емоцій, пов'язаних з воєнними діями;
- допомога у переживанні травматичного досвіду, пов'язаного з втратою близьких, руйнуванням житла чи переміщенням.

До соціальної підтримки належать:

- підтримка соціальних зв'язків – створення можливостей для спілкування з однолітками, які мають схожі інтереси та досягнення, сприяння залученості до соціального життя;
- інформаційна підтримка – надання доступу до перевіреної інформації про безпеку, соціальні послуги, можливості для навчання та розвитку;
- матеріальна допомога – забезпечення необхідними ресурсами для продовження навчання, сприяння участі в освітніх програмах.

Освітня підтримка включає в себе:

- виявлення та розвиток обдарованості – створення умов для виявлення нових талантів та підтримки їх розвитку в умовах обмежених можливостей.
- адаптація освітнього процесу – створення гнучких умов для навчання (онлайн, змішана форма, програми навчання), врахування індивідуального темпу та стилю навчання обдарованих дітей.
- підтримка мотивації – створення цікавих, стимулюючих завдань, що відповідають інтересам та потенціалу обдарованих учнів, заохочення до наукової та творчої діяльності.

Створення цілісної системи підтримки, яка включає в себе психологічну, соціальну та освітню складову, допомагає учням в адаптації, гармонійному розвитку та самореалізації навіть у найскладніших умовах.

Емоційний інтелект є важливою складовою гармонійного розвитку особистості. Він включає здатність розпізнавати власні емоції й емоції інших, регулювати їх, а також ефективно взаємодіяти у соціумі. Для академічно обдарованих учнів розвиток емоційного інтелекту є запорукою подолання внутрішніх суперечностей між високим інтелектуальним рівнем і недостатньою емоційною зрілістю.

Вплив емоційного інтелекту на академічну успішність є актуальною проблемою, яка потребує подальшого вивчення та впровадження психологічних

і педагогічних практик у сферу освіти. Це дасть змогу підвищити якість освітнього процесу, сприяти формуванню психологічно стійких та соціально адаптованих особистостей. Так, розвиток емоційного інтелекту має стати одним із пріоритетних завдань для освітніх закладів.

Розвиток емоційного інтелекту покращує здатність до саморефлексії, даючи змогу людині краще розуміти власні сильні та слабкі сторони. Він є ключовим фактором у процесі адаптації до змін, що важливо як у навчальному, так і в професійному середовищі. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють більшу стресостійкість та вміння управляти своїм емоційним станом у складних ситуаціях. Емоційний інтелект відіграє важливу роль у збереженні психічного здоров'я, знижуючи ризик емоційного вигорання та тривалих стресів. Він також впливає на якість ухвалення рішень, оскільки дає змогу враховувати як раціональні, так й емоційні аспекти ситуації. Завдяки цій здатності людина може ефективніше працювати в команді та підтримувати позитивне середовище.

У структурі емоційного інтелекту варто виокремити п'ять основних компонентів:

1. Міжособистісні навички передбачають здатність до ефективного спілкування, емпатії та налагодження взаємин. Цей компонент сприяє створенню підтримувального соціального середовища, що позитивно впливає на академічні досягнення.

2. Стресостійкість дає змогу контролювати емоції під тиском, знижувати негативний вплив стресу на поведінку та навчальну діяльність. Учні з розвиненою стресостійкістю демонструють вищу концентрацію та продуктивність під час виконання складних завдань.

3. Адаптивність визначає здатність швидко пристосовуватися до змін, вирішувати проблеми та ухвалювати рішення. Вона допомагає учням ефективно реагувати на нові вимоги навчального процесу.

4. Загальний настрій характеризує позитивне або негативне ставлення до навчання й життя загалом. Оптимістичний настрій підтримує мотивацію до навчання та знижує ризик емоційного вигорання.

5. Внутрішня мотивація відображає здатність ставити цілі та досягати їх. Вона підтримує прагнення до самореалізації та постійного розвитку, що позитивно впливає на якість навчання.

Так, емоційний інтелект є необхідним складником для успішного соціального функціонування, професійного розвитку та емоційного благополуччя особистості [5].

Спостереження батьків та освітян підтверджуються результатами досліджень впливу емоційного інтелекту на академічну успішність здобувачів

освіти. Якщо провести паралель між учнями старшої школи та студентами з академічною обдарованістю, то можна дійти висновку, що:

1. Рівень емоційного інтелекту є важливим психологічним фактором, який впливає на академічну успішність здобувачів освіти. Здобувачі з високим рівнем міжособистісних навичок мають кращу здатність до спілкування, налагодження стосунків та вирішення конфліктів. Це допомагає їм створювати сприятливе соціальне середовище, яке підвищує мотивацію та ефективність навчання.

2. Високий рівень адаптивності забезпечує швидке реагування на виклики, що сприяє стабільним успіхам у навчанні. Натомість учні з низькою адаптивністю стикаються з труднощами при зміні умов, що знижує їх ефективність і мотивацію до навчання.

3. Оптимізм та позитивне ставлення до навчання мотивують учнів долати труднощі й досягати високих результатів. В іншому разі знижений настрій і апатія зумовлюють втрату інтересу до навчального процесу та зменшення продуктивності.

4. Учні з високою мотивацією здатні витримувати труднощі та залишатися націленими на результат, що позитивно позначається на їхній успішності. Водночас нестача внутрішнього стимулу до навчання часто супроводжується недостатньою зосередженістю і низькою академічною активністю.

5. Здобувачі освіти з високим рівнем емоційного інтелекту більш стійкі до стресу, мають ефективніші соціальні взаємодії та вищу навчальну мотивацію, що забезпечує їм успіх у навчанні. Це свідчить про необхідність розвитку їх емоційного інтелекту як важливого ресурсу для підвищення академічної успішності та психоемоційного благополуччя.

Стресостійкість є ще одним важливим компонентом, що визначає здатність контролювати емоційні реакції в стресових ситуаціях. Учні з високою стресостійкістю зберігають концентрацію та продуктивність навіть за умов значного навчального навантаження, тоді як ті, хто не володіє цією навичкою, легко піддаються емоційному вигоранню. Це негативно впливає на їхню здатність досягати навчальних цілей [5].

Дані з національних опитувань показують, що приблизно 75% дітей в Україні мають ознаки когнітивного стресу внаслідок війни, а освітяни звертають увагу на симптоми тривожності, зниження мотивації, складнощі концентрації та апатію серед учнів [4].

Корольов Д. К., зазначав, що інтелектуально обдаровані діти та молодь відрізняються рядом особистісних характеристик, що роблять їх виключно вразливими. Вони часто почувають себе «не на своєму місці», відмінними від однолітків. Адже їхня емоційна зрілість далеко відстає від інтелектуальних досягнень. Асинхронність розвитку та відставання окремих сфер у поєднанні з

емоційністю спричиняють поганий самоконтроль, емоційні спалахи, переживання самозвинувачування, зниження самооцінки [3].

У контексті дистанційного навчання під час війни часто спостерігається:

- нестача невербальної підтримки (зорові контакти, міміка, тілесні сигнали),
- ізоляція від групової динаміки,
- труднощі у встановленні меж між освітнім та домашнім середовищем,
- підвищена тривога через зовнішні загрози (повітряні тривоги, вибухи, новини тощо).

Ці фактори можуть спричиняти додаткові стресові навантаження у обдарованих учнів, що знижує їх когнітивні та навчальні можливості.

Найчастіше спостерігаються наступні особливості:

- високий рівень тривожності – схильність до глибоких роздумів і переживань про майбутнє.
- соматичні реакції – головний біль, порушення сну, зниження апетиту.
- парадоксальна поведінка – поєднання високої успішності з дратівливістю чи соціальною ізоляцією.
- посилений перфекціонізм – прагнення до ідеальних результатів у сучасних нестабільних умовах, що викликає фрустрацію.

Останніми роками у практичній психології дедалі більшої актуальності набувають інтегративні соматичні підходи, які поєднують роботу з тілом, емоціями та когнітивними процесами. Їх застосування є надзвичайно цінним у роботі з обдарованими дітьми, особливо в умовах воєнного стану, коли психіка перебуває під постійним впливом стресу та травматичних чинників.

Інтегративні соматичні методи ґрунтуються на ідеї цілісності людини, де тіло, емоції та інтелект функціонують як єдина система. Стрес і травма не лише залишають слід у свідомості, але й «зберігаються» у тілі про це йдеться у роботах Пітера А. Левіна (доктора психології, медицини та біологічної фізики, психотерапевта, директора Фонду розвитку людини), автора підходу Somatic Experiencing, який протягом тридцяти років займався вивченням стресу і травми та створив унікальний підхід, що ґрунтується на фізичних та ментальних вправах, які допомагають очистити тіло й розум від згубних наслідків травматичного досвіду [6].

У кризових умовах обдарована дитина може «застрягати» в інтелектуальній діяльності, ігноруючи власні тілесні та емоційні потреби. Саме тому важливим навчання цих учнів навичкам саморегуляції, зокрема використанню інтегративних соматичних методів, які допомагають відновлювати баланс між когнітивною, емоційною та тілесною сферами.

Розуміння взаємозв'язку тіла, емоцій і мислення для обдарованих учнів є особливо значущим, адже їхня підвищена сенситивність сприяє швидшому формуванню психосоматичних реакцій.

Застосування соматичних інструментів допомагає:

- знизити рівень тривоги через тілесні практики;
- відновити відчуття безпеки та стабільності;
- гармонізувати баланс між розумовим і емоційним навантаженням;
- розвивати навички саморегуляції, необхідні для довготривалого навчання та подальшої реалізації їхнього потенціалу.

До ефективних інструментів, які можуть бути адаптованими для старших підлітків з академічною обдарованістю належать:

1. Сканування тіла – розвиток навички помічати відчуття в різних частинах тіла (холод, тепло, напруження, тощо). Це допомагає обдарованим учням, які часто «застрягають» у когнітивній діяльності, переключити увагу на тілесні відчуття й розслабитися.

2. Вправи на відновлення відчуття безпеки та присутності «тут-і-зараз»: орієнтування, заземлення, балансування, контейнування – опори стопами об підлогу, робота з тактильними предметами. Для дітей у стані тривоги це допомагає формувати базове відчуття безпеки.

3. Мікрорухи та соматичне вивільнення – прості рухи, які допомагають позбутися тілесних затисків: виконання простих рухів (потягування, розгойдування, простукування, стиснення-розслаблення кулаків) допомагає вивільнити «заморожену» енергію стресу. Це особливо ефективно для тих учнів, які через перфекціонізм схильні до тілесних затисків.

4. Креативні соматичні вправи – поєднання руху, малювання та вербалізації емоцій. Дитина може через рух передати емоцію, потім зобразити її у малюнку й описати словами. Такий підхід активізує різні канали самовираження та сприяє розвитку емоційного інтелекту.

5. Дихальні практики з тілесним фокусом – гармонізація емоційного стану через дихання, наприклад: відчуття дихання; «дихання хвилиною», коли учень уявляє, що вдих починається зі стоп, проходить через усе тіло й виходить назовні. Це також допомагає синхронізувати тілесні й емоційні процеси.

6. Для академічно обдарованих дітей такі практики є особливо корисними, оскільки вони сприяють навчанню усвідомленню свого стану, стабілізації та м'якого вивільнення, надають доступ до ресурсів, а також знижують ризик психосоматичних розладів, допомагають відновити контакт із власним тілом і формують цілісне сприйняття себе.

Практичні напрямки роботи фахівців психологічної служби

Розвиток емоційного інтелекту та навичок управління стресом передбачає використання низки методів і технік:

1. Тренінги емоційної грамотності:

- Вправи на розпізнавання емоцій (через малюнки, міміку, ситуаційні ігри).

- Обговорення життєвих ситуацій: «Що я відчуваю, коли...».
 - Використання метафоричних асоціативних карт для глибшої рефлексії.
2. Техніки саморегуляції:
- Дихальні вправи (глибоке діафрагмальне дихання, метод уповільненого дихання, «коробкове» дихання, тощо).
 - Прогресивна м'язова релаксація (за Е. Джекобсоном).
 - Візуалізація безпечного місця.
3. Інтегративні соматичні практики:
- Сканування тіла перед навчальними завданнями і після виконання.
 - Короткі уповільнені рухові паузи та під час занять для відновлення концентрації.
 - Виконання вправ на орієнтування, заземлення, балансування, контейнування для відновлення відчуття безпеки та присутності «тут-і-зараз».
4. Формування навичок стрес-менеджменту:
- Планування навчального дня з урахуванням відпочинку.
 - Створення «щоденника успіху» для підвищення впевненості в собі.
 - Навчання технікам самопідтримки («Я можу впоратися», «Я вже долав труднощі»).
5. Психологічна підтримка в колективі:
- Групові заняття з командотворення, щоб знизити соціальну ізоляцію.
 - Рольові ігри для формування навичок емпатії та підтримки однолітків.
 - Створення «Куточків емоційного відновлення» у школі (або вдома за умов он-лайн навчання).
6. Робота з батьками та педагогами:
- Проведення консультацій про особливості психіки обдарованих дітей.
 - Навчання дорослих методу ненасильницького спілкування.
 - Спільні родинні практики (релаксації, вечірні «ритуали спокою»).

В умовах воєнного стану академічно обдаровані учні потребують особливої уваги педагогів, батьків та соціально-психологічної підтримки. Поєднання розвитку емоційного інтелекту, здатності до саморегуляції та використання інтегративних соматичних інструментів, підтримка з боку педагогів і батьків формують основу психологічної стійкості, що дозволяє дітям зберігати свій інтелектуальний та особистісний потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бельська Н. А. Типологія та методи виявлення інтелектуально обдарованих старшокласників, схильних до дослідницької діяльності: метод. посіб. – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 128 с. URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/191/tipologiya-ta-metodi-viyavlennya_.pdf
2. Карпюк Ю.Я. Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та методи діагностики: навч.-метод. посіб. – Івано-Франківськ: 2015, 65 с. URL: <https://share.google/ixwXyLr3ZAyl5M4Hr>

3. Корольов Д. К. Психологія обдарованості: навч. посіб. Київ: Міленіум, 2024. – 176 с. <https://psy.knu.ua/en/component/dropfiles/?preview=1&format=&task=frontfile.download&catid=793&id=2991&Itemid=1000000000000>
4. Освітній фронт. Вплив війни на освітян. Укрінформ: Суспільство. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3660427-v-ukraini-75-ditej-maut-oznaki-kognitivnogo-stresu.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.10.2025).
5. Панасенко, Е. А., & Репринець, І. О. (2025). Вплив емоційного інтелекту на академічну успішність здобувачів вищої освіти: психологічні чинники та освітні практики. Наукові записки. Серія: Психологія, (1), 101–108. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-13>
6. Пітер А. Левін. Пробудження тигра. Зцілення травми. Вид-во Ростислава Бурлаки, 2024. 360 с.
7. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: метод. посіб. / О.Л. Музика та ін.; за заг. ред. О.Л. Музики. Київ-Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 146 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/9932/1/>
8. Щербакова О. Емоційний інтелект та академічні здібності учнів старшого підліткового віку. (2019). Психологія: реальність і перспективи, 13, 195-200. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi13.143

Пасько О. М.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу інноваційних технологій в освіті
обдарованих Інституту обдарованої дитини
Національної академії педагогічних наук України
paskoo012218@gmail.com*

Бондаренко Н. А.,

*доктор філософії, доцент кафедри графічного дизайну
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
nataliabondarenko098@gmail.com*

Кириєнко М. І.

*доктор філософії, доцент кафедри графічного дизайну,
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
nikolay.kyriienko@gmail.com*

ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ В ДИЗАЙН-ОСВІТІ

Анотація. Підтримка обдарованої молоді в дизайнерській освіті є важливим чинником розвитку креативних індустрій. Обдарованість трактується як синтез художнього бачення, технічних умінь і проєктного мислення. Наголошено на значенні педагогічної діагностики, підготовки викладачів та створення критеріїв оцінювання творчого потенціалу. Визначено роль інноваційних методів навчання, цифрових технологій і соціально-емоційної

підтримки, що забезпечують розвиток креативності й професійної самореалізації молодих дизайнерів.

Ключові слова: обдарованість, креативність, педагогічна діагностика, інноваційні технології, дизайн-освіта.

Annotation. Supporting gifted youth in design education is an important factor in the development of creative industries. Giftedness is interpreted as a synthesis of artistic vision, technical skills and project thinking. The importance of pedagogical diagnostics, teacher training and the creation of criteria for assessing creative potential is emphasized. The role of innovative teaching methods, digital technologies and socio-emotional support, which ensure the development of creativity and professional self-realization of young designers, is determined.

Keywords: giftedness, creativity, pedagogical diagnostics, innovative technologies, design education.

У сучасних умовах розвитку креативних індустрій, коли творчість та інноваційність стають провідними чинниками конкурентоспроможності суспільства і особистості, особливої уваги заслуговує питання підготовки фахівців дизайнерського спрямування, здатних генерувати нові ідеї, візуальні концепції та проєктні рішення. У такому контексті актуальною постає проблема підтримки обдарованої молоді, яка володіє високим рівнем творчого потенціалу, креативним мисленням, схильністю до експерименту і створення якісного візуального продукту.

Обдарованість у науковій традиції трактується як поєднання природних задатків і розвинених здібностей, що за сприятливих умов дозволяє досягати високих результатів у конкретному виді діяльності [1, 7]. У галузі дизайну такий феномен є складним інтегральним явищем, що охоплює естетичну чутливість, художнє бачення, технічну майстерність, візуально-графічну грамотність та здатність до аналітичного і проєктного мислення. Дизайнерська обдарованість виявляється у створенні нових естетично цілісних образів, здатних відповідати соціокультурним та технологічним викликам сучасності.

У напрямі дизайн-освіти обдарованість має особливий зміст: вона інтегрує художнє бачення, естетичну чутливість, технічні знання та проєктне мислення. Як зазначає В. Тименко, дизайнерська обдарованість поєднує інтелектуальні та творчі компоненти, які забезпечують гармонійну адаптацію особистості до професійної діяльності [6]. А. Руденченко підкреслює важливість етнодизайну як складової розвитку обдарованих здобувачів освіти, що поєднує традиції з інноваційністю у мистецькій освіті [5].

Важливим напрямом є педагогічна діагностика дизайнерської обдарованості, яку розробляє В. Бовсунівський, наголошуючи на необхідності створення спеціальних методик і критеріїв для відбору та підтримки обдарованої молоді [1]. На створенні спеціальних програм пошуку та відбору наголошує і

О. Дубасенюк, яка підкреслює, що розвиток дизайнерської обдарованості здобувачів освіти вимагає цілеспрямованої роботи професорсько-викладацького складу, здатного здійснювати педагогічну діагностику та менторський супровід майбутніх дизайнерів. На її думку, обдарованість є основою професійного становлення й зростання, а тому система роботи з обдарованою молоддю має бути органічно інтегрована в структуру дизайн-освіти [2].

Першим кроком до підтримки обдарованої молоді є своєчасне виявлення її творчих задатків і потенціалу. Для такого застосовуються аналіз портфоліо, участь здобувачів освіти у конкурсах і проєктах, спостереження за їхньою діяльністю, психодіагностичні методики визначення креативності [9]. Важливо, щоб викладачі у галузі дизайну були компетентними не лише у навчально-методичній, а й у діагностичній діяльності, вміли розпізнавати приховану обдарованість, яка може проявлятися під час практичних чи творчих завдань.

Необхідною умовою виступає цілеспрямована підготовка педагогічних кадрів, яка має включати кілька ключових аспектів. По-перше, викладачам необхідні фундаментальні знання з психології та педагогіки обдарованості, включно з класичними моделями, що дає змогу адекватно інтерпретувати прояви здібностей здобувачів освіти [3,8]. По-друге, важливим є володіння практико-діагностичними методиками: психологічними тестами, портфоліо-аналізом, експертним спостереженням, інтерв'ю та анкетуванням. По-третє, потрібна розробка та впровадження чітких критеріїв оцінювання творчого потенціалу здобувачів освіти: мотиваційного (сила інтересу та готовність до саморозвитку), креативного (оригінальність ідей, асоціативність мислення), практично-діяльнісного (здатність застосувати знання у проєктах, володіння інструментами та матеріалами), рефлексивного (здатність до самоаналізу та вдосконалення). По-четверте, викладачам необхідні методичні матеріали й практичні кейси для діагностики та розвитку обдарованості, а також тренінги з формування емпатії, толерантності до нестандартних рішень і вміння створювати ситуації успіху для здобувачів освіти.

Ефективний розвиток обдарованості можливий лише за наявності сприятливого освітнього середовища. Воно має бути відкритим до індивідуальних освітніх траєкторій, багатим на креативні стимули, ресурсно забезпеченим і зорієнтованим на сучасні вимоги дизайн-індустрії. Таке середовище передбачає доступ до сучасних технологій, цифрових платформ та програмного забезпечення для роботи з графікою, 3D-моделюванням, VR/AR, мультимедійним контентом (Adobe Creative Cloud, Blender, Unity, Unreal Engine тощо), а також до професійних матеріалів і технічних ресурсів, що відображають реальні потреби ринку [4]. Важливим є поєднання традиційних форм навчання з інноваційними методами, такими як проєктне навчання, проблемно-орієнтоване навчання, кейс-метод, метод

дизайн-мислення, фасилітаційні практики, що стимулюють здобувачів освіти до самостійності, відповідальності та творчого пошуку.

Особливу роль відіграють форми колаборативної роботи – робота в малих групах, міждисциплінарні команди, співпраця з представниками бізнесу та індустрії, залучення здобувачів освіти до реальних замовлень, що дозволяє інтегрувати освітній процес із професійним середовищем, підвищує мотивацію й сприяє формуванню навичок комунікації, тайм-менеджменту, лідерства [10]. Практика свідчить, що участь у реальних кейсах, стажуваннях, конкурсах і університетських інкубаторах ідей формує у здобувачів професійні навички, критичне мислення, комунікативні та презентаційні компетентності, а також здатність працювати у стресових умовах дедлайну.

Не менш важливою складовою є створення простору для самовираження – творчих студій, лабораторій, віртуальних галерей, де здобувачі освіти мають можливість презентувати власні роботи, отримувати професійну й громадську оцінку, співпрацювати з менторами й фахівцями-практиками. Саме така інтеграція формального та неформального навчання забезпечує розвиток цілісної творчої особистості, здатної до інноваційної діяльності та постійного професійного самовдосконалення [2].

Особливе значення у процесі підтримки обдарованої молоді має роль викладача, який виступає не лише носієм знань, але й фасилітатором, наставником і партнером у творчому пошуку. Сучасний педагог у галузі дизайну має створювати таке освітнє середовище, де здобувач освіти відчуває довіру, натхнення, свободу для експерименту й водночас підтримку у формуванні власної індивідуальності. Атмосфера взаємоповаги та співпраці сприяє зростанню внутрішньої мотивації та розкриттю прихованих здібностей. Дослідження показують, що саме менторська підтримка, індивідуальні консультації, надання конструктивного зворотного зв'язку та професійне керівництво дозволяють обдарованій молоді найповніше реалізувати свій потенціал [10]. Ментор стає для здобувача освіти провідником у професійний світ: допомагає знайти власну нішу, формує навички саморефлексії та самопрезентації, підтримує у процесі пошуку творчих рішень. Саме завдяки такому підходу обдаровані здобувачі освіти здатні перетворювати свої таланти на реальний ресурс розвитку – як особистісного, так і суспільного.

Водночас підтримка обдарованості не може зводитися лише до розвитку професійних умінь, оскільки творча діяльність завжди має глибокий особистісний вимір і тісно пов'язана з емоційним світом здобувача. Креативність часто супроводжується підвищеною емоційною чутливістю, тривожністю, схильністю до самокритики, страхом невдачі та нестабільністю самооцінки [3,9]. За таких умов без належного супроводу навіть високий рівень здібностей може

залишитися нереалізованим. Тому важливим завданням є організація психологічної підтримки та створення комфортного освітнього середовища, у якому здобувачі освіти відчують упевненість і безпеку. Важливими компонентами такої підтримки є формування стресостійкості, розвиток навичок саморегуляції, управління емоціями, а також виховання здорової самооцінки й адекватного ставлення до успіхів та невдач. Задля досягнення такої мети доцільно впроваджувати тренінги особистісного зростання, програми з розвитку емоційного інтелекту, групові ігри на довіру та співпрацю, а також індивідуальне менторське і психологічне консультування.

Завдяки такій системі обдаровані здобувачі освіти отримують не лише технічні знання і творчі навички, а й внутрішні ресурси для подолання труднощів, здатність зберігати мотивацію навіть у складних ситуаціях і сприймати невдачі не як перешкоду, а як важливий досвід професійного становлення. Саме інтеграція професійної та соціально-емоційної підтримки створює умови для гармонійного розвитку особистості майбутнього дизайнера та його успішної реалізації у креативних індустріях.

В Україні вже сформувалися окремі практики підтримки обдарованої молоді у галузі дизайну, серед яких варто відзначити молодіжні та професійні конкурси, грантові програми, творчі лабораторії й університетські інкубатори ідей. Вони створюють умови для апробації креативних задумів, сприяють формуванню професійної ідентичності та відкривають можливості для міжнародної комунікації. Проте такі заходи часто залишаються локальними й обмеженими за масштабом, не охоплюючи широкий спектр обдарованої молоді та не формуючи стійкої системи підтримки.

Низка проблем ускладнює реалізацію ефективної політики в даному напрямі: недостатнє фінансування та слабка матеріально-технічна база закладів вищої освіти, обмежений доступ до сучасних технологій і програмного забезпечення, відсутність уніфікованих методик педагогічної діагностики обдарованості, а також потреба у вдосконаленні професійних компетентностей викладачів у напрямі креативної педагогіки та наставництва. Такий стан речей зумовлює дисбаланс між високим творчим потенціалом молоді й можливостями його реалізації.

Подолати такі виклики можливо лише шляхом стратегічних змін. Необхідно розробити і впровадити національну концепцію підтримки обдарованої молоді у мистецькій та дизайн-освіті, що включатиме фінансові механізми, оновлення ресурсної бази та створення освітніх платформ для розвитку талантів. Перспективним є також розширення мережі центрів підтримки обдарованої молоді при університетах, які об'єднуватимуть функції навчання, творчих експериментів та науково-дослідної діяльності. Важливим кроком стане активна

співпраця з представниками креативних індустрій, бізнесу, культурних інституцій та міжнародних організацій, що дозволить інтегрувати українську молодь-дизайнерів у глобальний контекст і забезпечить їхній професійний розвиток відповідно до світових стандартів.

Майбутнє української дизайн-освіти безпосередньо залежить від того, наскільки системною та комплексною буде політика підтримки обдарованої молоді, адже саме вона формує кадровий потенціал для розвитку креативної економіки.

Отже, підтримка обдарованої молоді в освітньому середовищі дизайнерського спрямування є багатовимірним процесом, що потребує поєднання педагогічного професіоналізму, інноваційних методів, індивідуалізованих програм розвитку, практикоорієнтованих форм навчання та соціально-емоційної підтримки. Тільки за таких умов прихований творчий потенціал здобувачів освіти може трансформуватися у реальний ресурс розвитку особистості та суспільства, сприяти формуванню конкурентоспроможних дизайнерів, здатних ефективно діяти в умовах глобалізованого ринку креативних індустрій та представляти українську дизайн-освіту на міжнародному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовсунівський В. Педагогічна діагностика обдарованості у процесі дизайн-діяльності. Педагогіка і психологія професійної освіти. Науково-методичний журнал. 2013. № 3. 268 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Т. 2. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 376 с.
3. Моляко В. О. Психологічна теорія творчості. Обдарована дитина. 2004. № 6. С. 2-10.
4. Павленко С. В. Психолого-педагогічні умови розвитку творчої обдарованості студентів у вищій школі. Філософсько-гуманітарні читання: збірка наукових праць. 2016. Вип. 3. С. 252-255.
5. Рудченко А. Етнодизайн як міждисциплінарний феномен створення творчого освітнього простору. Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць УДПУ імені Павла Тичини. 2014. № 10, ч. 3. С. 140-146.
6. Тищенко В. П. Підготовка майбутніх дизайнерів у вищих навчальних закладах. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 26. С. 148-151.
7. Galton F. Hereditary Genius: An Inquiry into Its Laws and Consequences. London: Macmillan, 1869. 334 p. URL: <https://doi.org/10.1037/13474-000> (дата звернення 02.10.2025).
8. Renzulli J. S. What Makes Giftedness? Re-examining a Definition. Phi Delta Kappan. 1978. Vol. 60, No. 3. P. 180-184.
9. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. Lexington, MA: Personnel Press, 1974.
10. Prokopenko O., Omelyanenko V., Klisinski J. Innovation Policy Development Conceptual Framework for National Resource Security Providing. Journal of Environmental Management and Tourism. 2019. Vol. 9, № 5(29). P. 1099-1107. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v9.5\(29\).23](https://doi.org/10.14505/jemt.v9.5(29).23) (дата звернення 02.10.2025)

Пахомов Ілля Володимирович,
старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України,
pahomov.ilya@ukr.net

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Актуальність дослідження відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти за розвиток здобувачів освіти зумовлена: значущістю психологічного впливу педагогічних працівників на здобувачів освіти; недостатнім вивченням психологічних особливостей розвитку соціальної відповідальності саме педагогічних працівників закладів професійної освіти порівняно з іншими категоріями осіб; браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти. Мета дослідження: визначити психологічні особливості та розробити засоби розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти. Одним із завдань дослідження є розробка та апробація програми розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти. Розроблена нами тренінгова програма сприяє розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти, які, у свою чергу, сприяють розвитку соціальної відповідальності здобувачів професійної освіти.

Ключові слова: соціальна відповідальність, педагогічні працівники, заклади професійної освіти, здобувачі освіти.

Abstract. The relevance of the study of the responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions for the development of education seekers is due to: the significance of the psychological influence of pedagogical workers on education seekers; insufficient study of the psychological features of the development of social responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions compared to other categories of persons; lack of reliable, effective and proven programs and technologies for the development of social responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions. The purpose of the study: to determine the psychological features and develop means of developing social responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions. One of the tasks of the study is the development and testing of a program for the development of social responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions. The training program we have developed contributes to the development of social responsibility of pedagogical workers of vocational education institutions, who, in turn, contribute to the development of social responsibility of vocational education seekers.

Keywords: social responsibility, pedagogical workers, vocational education institutions, education seekers.

Науковий інтерес до проблеми становлення соціальної відповідальності особистості зумовлений відсутністю в науковому дискурсі її цілісної психологічної концепції, обґрунтованості психологічних закономірностей, механізмів та чинників її становлення, глибокого її осмислення як психологічного феномену, як індивідуального переживання та усвідомлення особистістю своєї соціальної відповідальності [1; 3; 6].

Актуальність дослідження психологічних особливостей відповідальності педагогічних працівників закладів професійної освіти (далі – ЗПО) за розвиток здобувачів освіти зумовлена: значущістю психологічного впливу педагогічних працівників ЗПО на здобувачів освіти; недостатнім вивченням психологічних особливостей розвитку соціальної відповідальності саме педагогічних працівників ЗПО порівняно з іншими категоріями осіб; браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО.

Мета дослідження: визначити психологічні особливості та розробити засоби розвитку відповідальності педагогічних працівників ЗПО за здобувачів освіти. Одним із завдань дослідження є розробка та апробація програми розвитку відповідальності педагогічних працівників ЗПО а здобувачів освіти.

У психології соціальна відповідальність розглядається як узагальнена моральна і соціально-психологічна якість особистості, що поєднує компоненти афективно-мотиваційної, інтелектуальної та діяльнісно-поведінкової сфер особистості. Вона постає як результат інтеграції всіх психічних функцій особистості: суб'єктивного сприйняття навколишнього світу, оцінки власних ресурсів, емоційного ставлення до обов'язку, волі (М. Актаєва, С. Баранова, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Бочелюк, Т. Гурлева, О. Ковальчук, Г. Костюк, С. Костюк, О. Лукашов, І. Сагань, М. Садова, М. Савчин, В. Рибалка.

Методологічні основи відповідальності вивчали такі психологи, як Ж. Піаже та Ф. Хайдер. У зарубіжній психології проблема відповідальності тісно пов'язана з: рівнем вольового самоконтролю (Дж. Роттер), мотивом надання допомоги іншій людині (С. Шварц), формуванням траєкторії життя (Е. Берн), здатністю відповідати за власні дії (Ф. Перлз), основою людського існування (В. Франкл), участю у подіях власного життя (І. Ялом).

Аналіз сучасних визначень дозволяє виокремити такі аспекти розуміння соціальної відповідальності особистості: знання, розуміння соціально значущих цінностей і норм суспільства (О. Korschun, А. Agbuda, М. Tran, Н. Vu, О. Weinstein, К. Selman) та їх прийняття (В. Василенко, А. Wray-Lake, О. Anderson, О. Лукашов); розуміння й оцінка соціальної значущості наслідків своєї діяльності та поведінки для інших осіб, груп, суспільства, людства (В Василенко); схильність у прийнятті рішень і діях дотримуватись соціальних

норм поведінки (О. Korschun, Б. Байрачний, В. Василенко) та діяти відповідно до суспільних потреб та інтересів, дбаючи про суспільний добробут (А. Wray-lake., Р. Вітковська, А. Soetano, А. Agbuda, М. Tran, Н. Vu, О. Lopez-Davis, О. Anderson); готовність нести відповідальність за власні дії та їх наслідки перед суспільством (Б. Байрачний, В. Василенко, С. Костюк) та перед собою, завдяки здатності до саморегуляції, зокрема до самосанкціонування.

Різні аспекти соціальної відповідальності особистості досліджувала низка науковців: В. Бочелюк, О. Палагнюк, J. Ballor, R. Joustra, R. Barron, S. Chou, A. Bielefeldt, N. Canney, W. Wang, Y. Fu, Y. Qiu, J. Moore, Z. Wang, J. Yin, A. Singhapakdi, Y. Du пов'язували її з ціннісною, моральною сферою особистості.

О. Лукашов, V. Anderson, K. Ndalamba, C. Caldwell, D. Lopez, R. Marin, S. Ruiz de Maya досліджували соціальну відповідальність особистості у трансформаційному світі. Інші дослідники вивчали взаємозв'язок соціальної відповідальності з певними психологічними характеристиками особистості: М. Bedoya-Villa та М. Escobar-Sierra – з лідерськими якостями, С. Костюк – з соціальними атитюдами, О. Шевченко, О. Лукашов, С. Сафонова та Н. Завацька – з Я-концепцією та психологічним благополуччям, С. Hatch та S. Stephen – з гендерними особливостями, Р. Hong та J. Thornton – з впливом групи та особливостями міжособистісного спілкування.

Значна кількість дослідників займалися проблемами формування та розвитку соціальної відповідальності здобувачів освіти. Особливостями формування соціальної відповідальності здобувачів загальної середньої освіти займалися: О. Пилипчук, Я. Раєвська, М. Carbonero, L. Martin-Anton, E. Monsalvo, J. Valdivieso), D. Manzano-Sánchez, L. Conte-Marín, M. Gómez-López, A. Valero-Valenzuela, Y. Shen, S. Rose, B. Dyson, J. Sosik J., R. Koul, J. Cameron, L. Wray-Lake, A. Syvertsen, C. Flanagan. Проблемами розвитку соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти вивчали: В. Agbuga, Р. Xiang, R. McBride, G. Aksoy, F. Gürsel, S. Akther, S. Hossain, L. Chile, X. Black, D. Hellison.

Низка дослідників вивчали різні компоненти соціальної відповідальності: відповідальність як якість особистості (Т. Гурлева, Д. Демкова, О. Костенко, А. Липка, Л. Посвістак; громадську (О. Гуменюк, М. Актаєва та О. Фурман) та професійну відповідальність (М. Садова, N. Canney та А. Bielefeldt).

Аналіз досліджень вітчизняних та іноземних науковців дозволив виділити дві групи критеріїв соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО: зовнішні (соціально-психологічні: особливості соціального та освітнього середовища) та внутрішні (індивідуально-психологічні: відповідальність, сумлінність, самоконтроль, самоорганізація, інтернальний локус контролю тощо).

У структурі соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО) можна визначити наступні компоненти: когнітивний, афективний, ціннісно-мотиваційний, а також конативний [2; 7]. Показниками сформованості соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО за когнітивним компонентом є соціальна поінформованість та соціальна обізнаність; за афективним – позитивні почуття, емоції та стани, пов'язані з професійною діяльністю; за ціннісно-мотиваційним – професійна спрямованість (професійні мотиви, переконання, ідеали та цінності); за конативним – соціальна самостійність (уміння передбачати та прогнозувати наслідки своїх дій), здатність до рефлексії та емпатії, соціальна активність [4; 5].

За цими показниками можна визначити рівень сформованості їх соціальної відповідальності – низький, середній та високий. До основних соціально-психологічних чинників розвитку їх соціальної відповідальності відносимо: професійне освітнє та соціокультурне середовище, особистісний розвиток педагога ЗПО.

Створена нами тренінгова програма розвитку відповідальності педагогічних працівників ЗПО за здобувачів освіти на засадах екзистенційної психології та притчатерапії відображає сучасні тенденції з розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО, містить інформацію щодо сутності цього феномену, методики організації та проведення тренінгових занять в умовах сучасного закладу професійної освіти на засадах компетентнісного підходу.

Основні положення даної тренінгової програми носять як науково-методичний, так і практично-зорієнтований характер і покликані сприяти більш чіткому та систематизованому уявленню про методику розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО.

Програма розроблена на засадах екзистенційної психології та притчатерапії, кількість прихильників практичного застосування яких останніми роками в Україні значно зросло. Це пояснюється, передусім, їх результативністю, завдяки якому за відносно короткий термін відбуваються позитивні зміни у поведінці людини. Участь у Програмі слугує ефективним інструментом розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО. Учасники замислюються над цінністю соціальної відповідальності, набувають знань та вмінь щодо її розвитку. Екзистенційний підхід вимагає від фахівців зваженого та уважного ставлення до розвитку соціальної відповідальності особистості. Безперечно, визнання значущості цінності соціальної відповідальності є необхідною умовою впровадження Програми.

Програма призначена для роботи з педагогічними працівниками ЗПО різного віку та статі, які прагнуть розвинути власну соціальну відповідальність,

навчитися на її основі приймати соціально-відповідальні рішення, визначати мету і планувати позитивні зміни у житті. Мета тренінгової програми – усвідомлення учасниками необхідності розвитку власної соціальної відповідальності, навичок конструктивного соціально-відповідального мислення, саморегуляції, рефлексії, цілепокладання і планування, а також сприяння позитивним змінам у поведінці.

Завдання програми: сформувати усвідомлення необхідності розвитку власної соціальної відповідальності; сформувати розуміння власної відповідальності за керування своїм життям; сформувати усвідомлення цінності відповідальності як рушійної сили людини; сформувати розуміння процесу розвитку соціальної відповідальності і їх впливу на життя людини; надати інформацію щодо основних технологій розвитку соціальної відповідальності; сприяти розумінню учасниками важливості правильної постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення, планування змін у своєму житті.

Позитивна динаміка всіх учасників групи визначається шляхом постійного спостереження за їх поведінкою та реакцією на навчальний матеріал, а також аналізу заповнення ними оцінювальних форм.

Навчально-методичний комплект Програми складається з методичного посібника для ведучого. Матеріали Програми подано у вигляді серії з 12 послідовних занять. Кожне заняття триває дві академічні години (90 хв.) і складається з трьох частин: вступна частина: привітання учасників Програми, повторення матеріалу попереднього заняття, роз'яснення незрозумілого; основна частина: огляд поточного заняття, представлення нового теоретичного матеріалу, інтерактивні вправи; підсумок заняття: підбиття підсумків, оцінювання кожним учасником своєї роботи, матеріалу Програми і роботи ведучого.

Теми занять Програми: «Особистісні якості», «Відповідальний вибір», «Відповідальність за життя», «Відповідальність за щастя», «Відповідальність за сім'ю», «Свобода та відповідальність», «Любов та відповідальність», «Дружба та відповідальність», «Відповідальність за результати педагогічної праці», «Відповідальність за прожитий час», «Відповідальність за професійне самовдосконалення», «Відповідальність за Батьківщину», «Моральна відповідальність педагогічних працівників», «Дисциплінарна відповідальність педагогічних працівників», «Адміністративна відповідальність педагогічних працівників», «Кримінальна відповідальність педагогічних працівників», «Підсумкове».

Основна форма проведення заняття – тренінг, що дозволяє учасникам обмінюватися інформацією з іншими у групі, вчитися висловлювати свою думку, розвивати та відпрацьовувати на практиці необхідні навички. У процесі тренінгу інформація засвоюється швидше, тому що учасники мають змогу обговорити те,

що є незрозумілим, поставити питання й одразу застосувати отримані знання на практиці, формуючи відповідні поведінкові навички.

Групова робота в межах тренінгу реалізується у різних формах, що охоплюють інформаційні повідомлення та презентації ведучого, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», бесіди та обговорення, роботу в групах, рольові ігри, перегляд та обговорення відео, прослуховування та обговорення психотерапевтичних притч. Також можливе застосування інших форм роботи, що дають учасникам можливість закріпити здобуті теоретичні знання на практиці. Вибір форми залежить від особливостей конкретної групи та можливостей ведучого.

До моменту входження учасників у Програму бажано провести індивідуальну роботу з ними з метою ознайомлення зі змістом, метою Програми та очікуваним результатом, а також графіком відвідування занять. Необхідно врахувати, що впродовж проходження Програми деякі учасники матимуть потребу у додатковій увазі з боку спеціалістів, тому необхідно забезпечити їх своєчасну підтримку та надавати кваліфіковану допомогу (наприклад, забезпечення психологічною підтримкою).

Упродовж проведення Програми бажано підтримувати зв'язок зі спеціалістами, залученими до співпраці (психологами, соціальними працівниками), для відстеження змін у поведінці учасників. З метою закріплення позитивних результатів та відстеження ефективності Програми, проводити зустрічі з учасниками, залученими до роботи з ними (наприклад, після проходження програми через 3 та 6 місяців).

Оптимальний розмір групи – 6-8 осіб. Рекомендована періодичність занять – не рідше одного разу на тиждень. Позитивно впливає на динаміку групи та розгляд тем Програми наявність ведучого, який є особою, що сприятиме формування у учасників позитивної моделі цінностей.

Основні вимоги до ведучого: базова психологічна чи педагогічна освіта; ознайомлення з основами екзистенційного підходу, оволодіння матеріалами тренінгової програми; володіння знаннями, вміннями та навичками тренінгової роботи; дотримання вимог етичного кодексу психолога, зокрема збереження конфіденційності інформації, отриманої від учасника.

Таким чином, розроблена тренінгова програма сприяє розвитку соціальної відповідальності педагогічних працівників ЗПО, які, у свою чергу, сприяють розвитку соціальної відповідальності здобувачів професійної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранова С. В. Особистісна зрілість та відповідальність: соціально-психологічний аспект: монографія. Київ: Інтерконтиненталь-Україна, 2020. 364 с.

2. Кравченко О. О. Психологія відповідальності особистості: монографія. Харків : Діса плюс, 2021. 400 с.
3. Лукашов О. О. Психологія соціальної відповідальності особистості в період суспільних трансформацій: монографія. Київ: ПВТП «LAT&K», 2024. 349 с.
4. Максименко С. Д., Осьодло В. В. Психологія відповідальної поведінки особистості : монографія. Київ : Міленіум, 2020. 284 с.
5. Савчин М. М. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 400 с.
6. Садова М. А. Психологічні складові професійної відповідальності особистості : монографія. Одеса : Букаєв В.В. 2018. 434 с.
7. Сухенко Я. С. Психологічні механізми розвитку відповідальності особистості: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 350 с.

Пенцова І. В.,
практичний психолог КЗ «Харківська гімназія № 25
Харківської міської ради»,
psychologist.hg25@gmail.com

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНOSTІ ПОКОЛІННЯ АЛЬФА

Анотація: у статті розглянуто особливості обдарованості дітей покоління Альфа в контексті сучасних соціально-технологічних змін. Проаналізовано відмінності між традиційним розумінням обдарованості та новими її проявами, зумовленими цифровізацією освіти, онлайн-навчанням і впливом воєнного стану. Особливу увагу приділено необхідності оновлення підходів до діагностики, моніторингу та підтримки обдарованих учнів. На основі практичного досвіду роботи шкільного психолога подано приклади нових форм обдарованості – цифрової, медіакреативної, емоційно-лідерської. Автор обґрунтовує важливість розвитку не лише інтелектуальних, а й соціально-емоційних компетентностей дітей покоління Альфа як умови їх гармонійного становлення та реалізації потенціалу в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: покоління Альфа, обдарованість, цифрова креативність, емоційний інтелект, онлайн-освіта, психологічна підтримка, воєнний стан.

Abstract: The article explores the characteristics of giftedness among Generation Alpha children in the context of modern social and technological transformations. It analyzes the differences between traditional concepts of giftedness and its new forms shaped by digitalization, online education, and the impact of wartime conditions. Particular attention is paid to the need for updated approaches to diagnosing, monitoring, and supporting gifted students. Based on the author's practical experience as a school psychologist, examples of new types of giftedness are presented, including digital, media-creative, and emotional-leadership forms. The author emphasizes the importance of developing not only intellectual but also social and emotional

competencies of Generation Alpha children as a foundation for their harmonious development and self-realization amid current challenges.

Keywords: Generation Alpha, giftedness, digital creativity, emotional intelligence, online education, psychological support, wartime conditions.

Сучасна школа дедалі частіше стикається з дітьми, які мислять інакше, ніж попередні покоління. Вони не просто швидше засвоюють нову інформацію – вони живуть у середовищі, де цифрові технології, інтернет і штучний інтелект стали частиною їхнього повсякденного досвіду. Саме це покоління, яке отримало назву «Альфа», демонструє нові способи сприйняття світу, навчання й самореалізації, що потребують переосмислення звичних педагогічних і психологічних підходів.

У практиці шкільного психолога дедалі помітніше, що обдарованість цих дітей не завжди виявляється у традиційних формах – через оцінки, перемоги в олімпіадах чи високі результати тестування. Часто потенціал «альф» проявляється в цифровій творчості, нестандартному мисленні, здатності генерувати ідеї, створювати контент або брати на себе роль лідера у віртуальному просторі. Однак саме ці прояви залишаються поза увагою, якщо орієнтуватися лише на класичні критерії оцінки здібностей.

Проблема виявлення та підтримки обдарованості покоління Альфа набуває особливої актуальності в українських реаліях, де освітній процес відбувається в умовах воєнного стану, частково дистанційно. Такі обставини не лише змінюють способи навчання, а й впливають на соціально-емоційний розвиток дітей, формуючи нові прояви їхньої обдарованості – емоційну стійкість, адаптивність, здатність швидко реагувати на зміни.

Мета цієї статті – дослідити особливості прояву обдарованості у дітей покоління Альфа, визначити сучасні тенденції її розвитку та обґрунтувати необхідність оновлення підходів до її виявлення й підтримки в умовах цифровізації освіти та суспільних викликів сьогодення.

Перші системні спроби осмислити природу обдарованості у вітчизняній науці належать О. Є. Антоновій, яка розглядає обдарованість у контексті історико-порівняльного аналізу, підкреслюючи, що у різні історичні епохи поняття «обдарованість» трактувалося крізь призму суспільних запитів і культурних традицій [1]. Дослідниця акцентує на багатовимірності феномена, який включає не лише інтелектуальний компонент, а й творчий, мотиваційний та емоційно-вольовий.

Ю. Я. Карпюк у своїй праці систематизує сучасні підходи до розуміння сутності дитячої обдарованості, пропонуючи структурну модель, що охоплює когнітивні, емоційно-вольові та соціальні характеристики [2]. Авторка виділяє різні типи обдарованості (інтелектуальну, академічну, художню, спортивну

тощо) та підкреслює, що ефективний розвиток кожного з них потребує створення індивідуалізованого освітнього середовища.

Значну увагу психологічним аспектам обдарованості приділяє Д. К. Корольов, який розглядає її як інтегральну характеристику особистості, що визначається взаємодією когнітивних, мотиваційних і емоційних чинників [3]. У своїх дослідженнях автор зосереджується на проблемі емоційного вигорання серед обдарованих учнів, зазначаючи важливість психологічної підтримки з боку педагогів і батьків.

Проблематика психолого-педагогічного супроводу обдарованої дитини у шкільному середовищі докладно висвітлена в роботі О. В. Шевчишиної [4]. Дослідниця визначає основні принципи та напрями супроводу, серед яких провідними є індивідуалізація, розвиток емоційної компетентності та формування адекватної самооцінки. Вона також підкреслює роль міждисциплінарної взаємодії педагогів, психологів і батьків у створенні сприятливого середовища для самореалізації обдарованої дитини.

У монографії Т. А. Яншиної запропоновано психодіагностичні методики для виявлення інтелектуально обдарованих дітей, а також програми розвитку їхніх особистісних якостей [5]. Авторка наголошує, що ефективна робота з обдарованими учнями має бути спрямована не лише на розвиток інтелекту, а й на гармонізацію емоційно-вольової сфери, оскільки високий рівень когнітивних здібностей часто поєднується з емоційною вразливістю.

Серед зарубіжних досліджень важливим є нейропсихологічний підхід до розуміння обдарованості, представлений у праці Н. David та Е. Gyarmathy [6]. Автори розглядають обдарованість як результат складних нейрокогнітивних процесів, підкреслюючи роль нейропластичності мозку у формуванні унікальних здібностей. Їхні висновки підтверджують необхідність міжгалузевого підходу, що поєднує психологію, нейронауку й освіту.

М. Neihart у своєму емпіричному огляді аналізує вплив обдарованості на психологічне благополуччя особистості, роблячи висновок, що високий інтелектуальний потенціал може бути як ресурсом, так і фактором ризику для психоемоційного стану дитини [7]. Дослідниця підкреслює важливість розуміння унікальних потреб обдарованих учнів і створення умов для їхньої соціальної адаптації.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що сучасні дослідження феномена обдарованості дедалі частіше виходять за межі традиційних когнітивних підходів і спрямовуються на комплексне осмислення цього явища в контексті нових соціокультурних умов. Особливої актуальності такі підходи набувають щодо покоління Альфа, для якого характерними є високий рівень цифрової компетентності, швидке інформаційне сприйняття та потреба у творчій

самореалізації. У цьому зв'язку постає необхідність розроблення нових методів виявлення обдарованості, що враховують специфіку мислення, мотиваційної сфери та комунікативних стратегій сучасних дітей. Відповідно, психолого-педагогічний супровід обдарованих представників покоління Альфа має бути спрямований не лише на розвиток інтелектуального потенціалу, а й на формування емоційної стійкості, цифрової грамотності та соціального благополуччя.

Орієнтованість покоління Альфа на цифрові технології особливо помітна в реаліях України, де значна частина освітнього процесу відбувається в онлайн-форматі. Діти з перших років шкільного життя вільно орієнтуються у віртуальних класах, застосовують цифрові платформи для навчання та творчості, швидко опановують нові додатки та завдання у різних цифрових середовищах, але їм важко тривалий час зосереджуватися на одноманітних вправах. Їх обдарованість часто виявляється у здатності інтегрувати різні види діяльності: наприклад, учень під час вивчення історії створює короткий анімаційний ролик, поєднуючи знання з гуманітарної сфери з цифровою креативністю. У своїй роботі як практичний психолог я спостерігаю, що молодші школярі вже у 2–3 класі вміють монтувати відео для навчальних проєктів, створювати інтерактивні презентації, а дехто навіть пробує себе в елементарному програмуванні.

Проте особливим викликом стає те, що частина дітей схильна демонструвати таланти виключно в онлайн-просторі. Наприклад, учень може програмувати невеликі ігри, але при цьому відчуває труднощі під час «живого» обговорення своїх ідей у класі. Частина учнів стала більш замкненою, уникає спілкування в офлайн-форматі, однак активно проявляє себе у віртуальних спільнотах. У моїй практиці були випадки, коли дитина, майже не беручи участі у класних дискусіях, розкривалася під час групових онлайн-ігор чи спільних творчих завдань у Zoom.

Обдарованість покоління Альфа формується на стику технологічного середовища, онлайн-освіти та соціально-психологічних обставин воєнного часу. Вона поєднує високий рівень цифрової компетентності з розвиненим творчим мисленням і водночас із потребою у формуванні живої комунікації та емоційного інтелекту. У зв'язку з цим стає очевидним, що традиційні діагностичні методики, орієнтовані на вимірювання інтелекту чи стандартних когнітивних навичок, не відображають повною мірою реальний потенціал цих дітей. Дитина може показати середні результати у класичних тестах, але водночас створювати інноваційні мультимедійні продукти чи демонструвати високий рівень креативності у цифровому середовищі. Саме тому сучасна система виявлення та підтримки обдарованості, що базується переважно на тестуванні рівня інтелекту та академічних досягнень, потребує оновлення методик, здатних враховувати

специфіку цифрової творчості, інноваційного мислення й соціально-емоційної активності покоління Альфа.

На практиці ефективними виявляються методи непрямого виявлення обдарованості – участь дітей у довготривалих творчих проєктах, спостереження за проявами ініціативності в груповій роботі, аналіз результатів діяльності в цифровому середовищі (наприклад, створення власних мультимедійних продуктів, участь у STEM-проєктах, робототехніці, онлайн-конкурсах). Такі методи дозволяють виявити ті сторони особистості, які залишаються непоміченими у традиційному навчальному процесі.

У моїй роботі добре зарекомендували себе спостереження за тим, як діти взаємодіють у віртуальних групах: хто проявляє ініціативу, хто бере на себе роль організатора, а хто генерує креативні ідеї. Це дозволяє виявляти нові прояви обдарованості, пов'язані не з класичними навчальними досягненнями, а з умінням застосовувати цифрові інструменти у творчій та дослідницькій діяльності.

Крім того, важливо переходити від одноразових тестувань до системного моніторингу розвитку обдарованості. Дитина може не показати своїх можливостей у певний момент, але з часом – при правильній мотивації та педагогічній підтримці – розкритися. Тому доцільно застосовувати динамічні методики спостереження, створювати індивідуальні карти розвитку, фіксувати не лише результати, а й процес – як дитина мислить, взаємодіє, як змінюється її інтерес.

Окремої уваги заслуговує питання співпраці з педагогами. На жаль, іноді вчителі ототожнюють обдарованість із високою успішністю, тоді як насправді ці поняття не завжди збігаються. Обдарована дитина може не вкладатися у стандартизовану систему оцінювання, мислити нестандартно, ставити «незручні» запитання, що іноді сприймається як недисциплінованість. Завдання психолога – допомогти педагогічному колективу побачити в таких проявах потенціал, а не проблему.

У сучасних умовах, коли частина навчання відбувається дистанційно, важливим стає також використання цифрових інструментів діагностики. Онлайн-опитувальники, інтерактивні завдання, віртуальні портфоліо, творчі майстерні – усе це дозволяє залучити дітей до самоаналізу, стимулювати самопізнання і виявити сильні сторони особистості. Такі підходи дають можливість зробити процес діагностики більш гнучким, природним і нестресовим для дитини.

Таким чином, потреба в оновленні підходів до виявлення обдарованості не просто назріла – вона є вимогою часу. Нове покоління дітей потребує нової системи розпізнавання потенціалу, заснованої на комплексності, гнучкості й гуманістичності. Завдання сучасного психолога полягає не лише у вимірюванні

здібностей, а у створенні таких умов, за яких кожна дитина матиме шанс проявити себе – у своєму темпі, у своєму форматі, у своїй унікальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с.
2. Карпюк Ю. Я. *Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та особливості розвитку*. Івано-Франківськ : ПНУ, 2018. 150 с.
3. Корольов Д. К. *Психологія обдарованості*. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 250 с.
4. Шевчишина О. В. *Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі*. Київ : УМО, 2015. 200 с.
5. Яншина Т. А. *Психологічний супровід інтелектуального розвитку обдарованих: діагностика та розвиток особистісних якостей*. Київ : НАПН України, 2013. 180 с.
6. David H., Gyarmathy E. *Gifted Children and Adolescents Through the Lens of Neuropsychology*. Springer, 2023. 320 p.
7. Neihart M. The Impact of Giftedness on Psychological Well-Being: What Does the Empirical Literature Say? *Roeper Review*, 1999. Vol. 22, No. 1, pp. 10–17.

Петренко С. М.,

*заступник директора з навчально-виховної роботи
ліцею № 12 м. Чернігова,
petrenkosn12@gmail.com*

Мехед Д. Б.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри кібербезпеки та математичного моделювання,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
d.mekhed@gmail.com*

Мехед О. Б.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри біології та здоров'я людини,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
mekhedolga@gmail.com*

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ МОНІТОРИНГУ ТА МЕНТОРИНГУ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У СТВОРЕННІ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ РОЗВИТКУ ЇЇ ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація. У статті розглядаються можливості використання технологій віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR) у процесі розвитку дослідницьких компетентностей обдарованих учнів і студентів. Проаналізовано переваги інтерактивних середовищ для стимулювання креативного мислення, просторової уяви та експериментальних навичок. Визначено роль VR/AR-платформ у формуванні міждисциплінарних зв'язків і

мотивації до наукової діяльності. Підкреслено значення цифрових інструментів у створенні інклюзивного простору розвитку потенціалу обдарованої молоді в контексті світових освітніх тенденцій.

Ключові слова: обдарованість, віртуальна реальність, доповнена реальність, дослідницькі компетентності, інклюзивний простір, креативність, освітні технології

Abstract. The article explores the potential of virtual (VR) and augmented reality (AR) technologies in developing research competencies among gifted students. It analyzes the advantages of interactive environments for enhancing creative thinking, spatial imagination, and experimental skills. The role of VR/AR platforms in fostering interdisciplinary connections and motivation for scientific inquiry is highlighted. The study emphasizes the importance of digital tools in creating an inclusive environment for nurturing the potential of gifted youth within global educational trends.

Keywords: giftedness, virtual reality, augmented reality, inclusive space, research competencies, creativity, educational technologies.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується інтенсивним впровадженням цифрових технологій, які відкривають нові можливості для моніторингу, менторингу та підтримки обдарованої молоді в умовах інклюзивного освітнього простору. У центрі уваги педагогічної науки перебуває проблема поєднання традиційних форм наставництва з новими цифровими інструментами, що забезпечують персоналізовану траєкторію розвитку кожного здобувача освіти [1, с. 175]. Значущим завданням є створення таких освітніх середовищ, у яких обдаровані учні, студенти й аспіранти отримують можливість реалізувати свій потенціал через інтелектуальну взаємодію, дослідницькі проєкти та партнерство з педагогами-наставниками [5, с. 238]. Цифрові платформи менторингу та аналітичні системи моніторингу (Learning Analytics, ePortfolio, LMS, AI-трекінг) стають ключовими інструментами для виявлення та підтримки талантів [3, с. 121].

Інтеграція інноваційних технологій у процесі супроводу обдарованості сприяє формуванню дослідницьких, комунікативних і креативних компетентностей, а також розвитку інклюзивної культури освітнього середовища [8, с. 198]. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання створення цифрово орієнтованих моделей менторингу, що враховують потреби різних категорій здобувачів освіти та сприяють становленню покоління дослідників, інноваторів і лідерів майбутнього [4, с. 92]. Таким чином, цифрові інструменти моніторингу та менторингу виступають не лише технічним засобом супроводу, а й педагогічною системою, що трансформує підходи до виявлення, розвитку та соціалізації обдарованої молоді в умовах інклюзивного освітнього простору.

Метою статті є обґрунтування педагогічних можливостей використання цифрових інструментів моніторингу та менторингу у роботі з обдарованою

молоддю, а також визначення їх ролі у створенні інклюзивного освітнього простору, який сприяє розвитку потенціалу кожного здобувача освіти.

У межах дослідження передбачено аналіз сучасних підходів до цифрового супроводу освітнього процесу, узагальнення ефективних моделей менторингу та моніторингу, а також виявлення напрямів інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у систему підтримки обдарованих учнів, студентів і аспірантів.

Проблематика розвитку обдарованої молоді посідає центральне місце в сучасних педагогічних дослідженнях, де акцент зміщується від ідентифікації обдарованості до створення умов її розкриття. Як зазначають О. Антонова та О. Ващук, готовність педагогів до розвитку академічної обдарованості є результатом інтегративного підходу, що поєднує методичну, психологічну й цифрову складові професійної компетентності вчителя [1, с. 176].

Дослідження демонструють, що формування ІКТ-компетентностей майбутніх педагогів є необхідною умовою ефективного використання цифрових засобів у навчальному процесі, зокрема для моніторингу освітніх досягнень і підтримки індивідуальних траєкторій розвитку [3, с. 122]. Використання аналітичних систем дає змогу не лише збирати дані, а й виявляти тенденції розвитку обдарованості та формувати персоналізовані освітні маршрути.

Важливим напрямом є застосування цифрових технологій для організації міждисциплінарної співпраці між школою та університетом. Міжінституційна взаємодія на основі цифрових платформ сприяє формуванню спільнот практики, у яких обдаровані учні та студенти реалізують власні дослідницькі ініціативи [5, с. 239].

Згідно з висновками збірника «Освіта України в умовах воєнного стану», цифрові технології стали не лише інструментом забезпечення безперервності навчання, а й засобом створення інклюзивного середовища, у якому кожен здобувач освіти має змогу реалізувати індивідуальний потенціал, незалежно від соціальних чи територіальних обмежень [4, с. 87].

Дослідження доводять, що ІКТ виступають дієвим механізмом розвитку візуальної грамотності, креативного мислення та рефлексивності учнів і студентів, що є важливими складовими їхньої дослідницької компетентності [8, с. 200]. У міжнародному контексті питання цифрового менторингу розглядають Chystiakova та ін., які акцентують увагу на його ролі у підтримці PhD-освітніх програм у період кризових умов, зокрема воєнного стану [9, с. 152]. Цифрові освітні середовища, за Nosko та співавторств, також позитивно впливають на мотиваційний і здоров'язбережувальний аспекти розвитку студентів [10, с. 471].

Отже, огляд наукових джерел свідчить, що цифрові інструменти моніторингу та менторингу поступово перетворюються на систему

педагогічного супроводу обдарованості, яка інтегрує аналітичні, комунікативні та креативні складові освітнього процесу. Це вимагає оновлення підходів до підготовки педагогів і створення технологічно гнучких освітніх моделей, зорієнтованих на розвиток потенціалу кожного здобувача освіти.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, спрямованих на вивчення сутності цифрового менторингу та моніторингу в роботі з обдарованою молоддю. Теоретичні методи: аналіз і систематизація наукових джерел із проблеми розвитку обдарованості, цифровізації освіти, інклюзивного навчання [1; 3; 5]; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду впровадження цифрових платформ у менторингові практики [9; 10]; моделювання структури цифрового супроводу обдарованих учнів і студентів. Порівняльно-аналітичний метод застосовано для виявлення спільних тенденцій використання інструментів моніторингу (LMS, ePortfolio, Learning Analytics) у середовищах шкільного та університетського рівнів освіти [4, с. 90]. Метод педагогічного прогнозування дав змогу визначити перспективи розвитку цифрових моделей наставництва та їх потенціал у створенні інклюзивного освітнього простору. Емпіричні методи передбачали узагальнення педагогічного досвіду викладачів ліцеїв і ЗВО, аналіз результатів апробації цифрових платформ у процесі менторингу та самоосвітньої діяльності обдарованих здобувачів освіти [8, с. 199].

Отримані результати дали змогу розробити узагальнену модель цифрового моніторингу й менторингу, що враховує індивідуальні освітні потреби та рівень сформованості дослідницьких і креативних компетентностей обдарованої молоді.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що сучасна парадигма розвитку обдарованості в освіті ґрунтується на принципах персоналізації, партнерства та цифрової інклюзії. У контексті цих принципів цифрові інструменти моніторингу та менторингу виконують кілька ключових функцій:

1. Аналітична функція – забезпечує відстеження динаміки навчальних досягнень, когнітивного розвитку й рівня залученості обдарованих здобувачів освіти. Learning Analytics та освітні дашборди дають змогу педагогам і наставникам бачити цілісну картину освітнього поступу кожного учасника.

2. Мотиваційна функція – реалізується через цифрові середовища з елементами гейміфікації, зворотного зв'язку та візуалізації досягнень, що стимулює саморозвиток і формує культуру освітньої автономії.

3. Комунікативно-менторська функція – полягає у створенні цифрових майданчиків взаємодії між учнями, студентами, викладачами та науковими керівниками, які об'єднують молодих дослідників у спільноти практики.

4. Інклюзивна функція – сприяє залученню всіх категорій здобувачів освіти до спільного навчального процесу, незалежно від соціальних,

територіальних чи фізичних обмежень. Цифрові технології стають важливим інструментом забезпечення рівного доступу до якісної освіти.

5. Розвивальна функція – полягає у стимулюванні когнітивного та креативного потенціалу обдарованої молоді через дослідницькі й проєктні завдання, що реалізуються у цифрових лабораторіях, VR/AR-середовищах і відкритих наукових платформах.

Результати аналізу дозволяють визначити, що цифрові інструменти менторингу та моніторингу не лише сприяють об'єктивному оцінюванню освітніх досягнень, але й виступають каталізатором саморозвитку, соціалізації та формування інноваційного мислення у молоді. Вони відкривають можливості для створення інклюзивного цифрового простору, у якому кожен здобувач освіти може реалізувати свої інтелектуальні, творчі та дослідницькі здібності.

Проведене дослідження підтвердило, що цифрові інструменти моніторингу та менторингу є важливим чинником модернізації освітнього процесу, орієнтованого на розвиток потенціалу обдарованої молоді. Вони дозволяють переосмислити традиційні підходи до педагогічного супроводу, трансформуючи його у багатовимірну систему партнерської взаємодії між учнями, студентами, викладачами й науковими керівниками. Цифрові технології сприяють реалізації принципів персоналізації та інклюзії, відкриваючи можливості для формування індивідуальних траєкторій розвитку кожного здобувача освіти незалежно від його соціальних, територіальних чи фізичних обмежень [4, с. 87].

Результати теоретичного аналізу та практичних спостережень засвідчили, що цифрові інструменти моніторингу, зокрема платформи типу Moodle, Canvas, ePortfolio, а також аналітичні системи Learning Analytics, дозволяють педагогам ефективно відстежувати освітній прогрес, динаміку когнітивного розвитку та прояви творчих здібностей молоді [3, с. 121]. Їхнє впровадження забезпечує об'єктивність оцінювання та глибше розуміння освітніх потреб здобувачів. Одночасно цифровий менторинг виступає як інструмент підтримки, який формує нову культуру педагогічної взаємодії, орієнтовану на співпрацю, партнерство та спільне конструювання знань [5, с. 239].

Особливої уваги заслуговує роль цифрового менторингу у формуванні дослідницьких і креативних компетентностей. Використання інтерактивних і гейміфікованих платформ сприяє розвитку саморефлексії, підвищенню навчальної мотивації та залученості обдарованих учнів і студентів у процес самонавчання [7, с. 404]. Застосування VR/AR-технологій, інтелектуальних аналітичних систем та освітніх онлайн-хабів створює середовище, у якому обдарована молодь може реалізовувати власні ідеї, експериментувати й обмінюватися результатами з однодумцями [8, с. 200].

Висновки. Практична цінність цифрових інструментів полягає також у можливості створення відкритих, інклюзивних і безпечних цифрових просторів для спільного навчання, досліджень і творчості. Такі середовища сприяють

розвитку навичок самоменеджменту, критичного мислення, цифрової грамотності та соціальної відповідальності, що є невід'ємними складовими формування нової генерації молодих дослідників і лідерів. Педагогічна підтримка в умовах цифрового менторингу поступово набуває рис консультування, фасилітації та супроводу, що забезпечує перехід від контролю до партнерського наставництва.

З огляду на результати аналізу, доцільно рекомендувати педагогічним колективам активніше впроваджувати цифрові платформи моніторингу й менторингу у практику роботи з обдарованими здобувачами освіти. Адміністраціям закладів освіти варто створювати цифрові хаби або центри підтримки талантів, які б об'єднували ресурси шкіл, університетів і наукових установ для спільного розвитку молодих дослідників. Для самих учнів і студентів корисним є систематичне ведення електронних портфоліо, менторських карт досягнень і використання цифрових рефлексивних інструментів для самоаналізу прогресу.

У державному масштабі важливо підтримувати ініціативи, спрямовані на створення національної системи цифрового моніторингу та менторингу обдарованості, інтегрованої з європейськими освітніми стандартами. Така система сприятиме формуванню інноваційного, інклюзивного освітнього простору, у якому кожен здобувач освіти матиме рівні можливості для самореалізації, дослідницької діяльності та професійного зростання.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що цифрові інструменти моніторингу та менторингу стають не лише технологічною основою підтримки обдарованої молоді, а й стратегічним напрямом розвитку сучасної освіти, орієнтованої на особистість, творчість і гуманістичні цінності. Їхнє поєднання із педагогічними традиціями наставництва формує нову культуру освітнього партнерства, у центрі якої – обдарована особистість, здатна до постійного саморозвитку, інноваційного мислення та соціальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Є., Ващук О. В. Інтегративний підхід до побудови моделі формування готовності вчителів до розвитку академічної обдарованості учнів. Професійна освіта в умовах інтеграційних процесів: теорія і практика: зб. наук. праць. Житомир: ФОП «Н.М. Левковець», 2017. Ч. 1. С. 174–182
2. Мехед Д. Б., Мехед О. Б., Скребець В. О. Визначення рівня понятійного мислення школярів при вивченні природничо-математичних дисциплін у класах різних профілів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 56. Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. С. 72 -75.
3. Носко М. О., Мехед О. Б., Мехед Д. Б. Формування ІКТ-компетентностей у майбутніх педагогів. Вісник НУЧК імені Т. Г. Шевченка. Вип. 29-30 (185-186). Чернівці : НУЧК, 2024. С. 120-124
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

5. Сердюк Г. В., Янченко В. О., Мехед О. Б. Міждисциплінарні підходи в природничій освіті як модель взаємодії ліцею з університетом. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 33 (189). Чернігів : НУЧК, 2025. С. 237-241
6. Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р., Полтава / [Головн. ред. В. Р. Ільченко]. Вип. 11. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2019. 184 с. [Електронний ресурс: http://poippo.pl.ua/images/FILES/nml/drukov_produk_POIPPOPDF/2019/zbirnyk_nauk_prats_tech_integ_zm_osv_Vyp11_2019.pdf].
7. Швидкий А. Л., Мехед Д. Б., Мехед О. Б. Особливості впровадження інформаційних технологій у навчальний процес (психологічний аспект). Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 61. Херсон : ХДУ, 2012. С. 401- 406
8. Ячна М. Г., Мехед Д. Б., Третяк О. П., Мехед О. Б. Інформаційно-комунікаційні технології як інструмент формування візуальної грамотності при викладанні природничих дисциплін. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Вип. 33 (189). Чернігів : НУЧК, 2025. С. 196-202
9. Chystiakova, I.A., Ivani, O.M., Mekhed, O.B., Nosko, Y.M., Khrapatyi, S. PhD Training Under Martial Law in Ukraine Journal of Higher Education Theory and Practicethis link is disabled, 2022, 22(15), pp. 151–163
10. Nosko M., Mekhed O., Nosko Yu., Bahinska O., Zhara H., Griban G., Holovanova I. The impact of health-promoting technologies on university students' physical development. Acta Balneologica, 2022, 5(171), 469-473. doi: 10.36740/ABAL202205116.

Олександр Пилипенко,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Навчально-наукового інженерно-технічного інституту
імені академіка І.С. Гулого
Національного університету харчових технологій,
pylypenko08@ukr.net
 ORCID ID: 0000-0002-6096-9433

КОНЦЕПЦІЯ УРЯДУ УКРАЇНИ ЩОДО РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ ДО 2030 РОКУ

Анотація. У 2020 р. уряд України прийняв нову Концепцію розвитку штучного інтелекту. Метою Концепції є визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту для задоволення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, побудови конкурентоспроможної національної економіки, вдосконалення системи публічного управління. Серед пріоритетних галузей розвитку штучного інтелекту є освіта.

Метою праці є аналіз заходів Кабінету міністрів України щодо розвитку штучного інтелекту в Україні і в системі освіти.

Ключові слова: Концепція, Кабінет міністрів України, освіта, штучний інтелект

Abstract. In 2020, the Government of Ukraine adopted a new Concept for the Development of Artificial Intelligence. The purpose of the Concept is to determine the priority areas and main tasks of the development of artificial intelligence technologies to satisfy the rights and legitimate interests of individuals and legal entities, build a competitive national economy, and improve the public administration system. Among the priority areas for the development of artificial intelligence is education.

The purpose of the work is to familiarize yourself with the measures of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the development of artificial intelligence in Ukraine and in the education system.

Keywords: Concept, Cabinet of Ministers of Ukraine, education, artificial intelligence.

Україна, яка є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449). Принципами розвитку та використання технологій штучного інтелекту, дотримання яких повністю відповідає принципам Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту, є:

- сприяння інклюзивному зростанню, сталому розвитку та добробуту;
- розроблення та використання систем штучного інтелекту лише за умови дотримання верховенства права, основоположних прав і свобод людини і громадянина, демократичних цінностей, а також забезпечення відповідних гарантій під час використання таких технологій;
- відповідність діяльності та алгоритму рішень систем штучного інтелекту вимогам законодавства про захист персональних даних, а також додержання конституційного права кожного на невтручання в особисте і сімейне життя у зв'язку з обробкою персональних даних;
- забезпечення прозорості та відповідального розкриття інформації про системи штучного інтелекту;
- надійне та безпечне функціонування систем штучного інтелекту протягом усього їх життєвого циклу та здійснення на постійній основі їх оцінки та управління потенційними ризиками;
- покладення на організації та осіб, які розробляють, впроваджують або використовують системи штучного інтелекту, відповідальності за їх належне функціонування відповідно до зазначених принципів.

Відповідно розпорядження Кабінету Міністрів України №1556 від 01.12.2020 р. було схвалено Концепцію штучного інтелекту в Україні, в якій

зазначено, що впровадження ШІ в освіту є одним із пріоритетних напрямів її реалізації (“Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні,” 2020) [1]. Цією Концепцією була визначена мета, принципи та завдання розвитку технологій штучного інтелекту в Україні як одного з драйверів суспільного розвитку. У цій Концепції терміни використовуються в такому значенні:

- штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань;
- галузь штучного інтелекту – напрям діяльності у сфері інформаційних технологій, який забезпечує створення, впровадження та використання технологій штучного інтелекту.

Серед першочергових проблем, що потребують розв’язання і стосуються освітньої галузі, зазначені такі:

- низький рівень цифрової грамотності, поінформованості щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту;
- низький рівень інвестицій у розроблення технологій штучного інтелекту;
- низький рівень математичної компетентності випускників закладів загальної середньої освіти, необхідної для розроблення та досліджень у галузі штучного інтелекту;
- недостатній рівень якості вищої освіти та освітніх програм, спрямованих на підготовку спеціалістів у галузі штучного інтелекту в закладах вищої освіти;

Основним завданням освіти у розвитку штучного інтелекту є забезпечення відповідної сфери кваліфікованими кадрами. Попит на ринку праці свідчить про те, що сучасна система освіти повинна набагато якісніше готувати конкурентоздатних фахівців у галузі штучного інтелекту.

Пріоритетними напрямками реалізації Концепції є:

- зайняття Україною значного сегмента світового ринку технологій штучного інтелекту та провідних позицій у міжнародних рейтингах (AI Readiness Index by Oxford Insights, AI Index by Stanford University тощо);
- створення умов для участі у діяльності міжнародних організацій та реалізації ініціатив щодо формування стратегій розвитку, регулювання та стандартизації штучного інтелекту;
- впровадження технологій штучного інтелекту у сфері освіти, економіки, та інших сферах для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України на міжнародному ринку;

- забезпечення доступу до інформації (баз даних, електронних реєстрів тощо), її використання під час розроблення технологій штучного інтелекту для надання освітніх послуг;
- сприяння поширенню результатів досліджень у галузі штучного інтелекту та підвищенню їх якості;
- підвищення рівня професійної підготовки спеціалістів для забезпечення сфери технологій штучного інтелекту кваліфікованими кадрами;
- захист інформаційного простору від несанкціонованого втручання, забезпечення безпечного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем;
- підвищення рівня безпеки суспільства шляхом застосування технологій штучного інтелекту під час розроблення заходів ресоціалізації засуджених осіб та ризику скоєння повторного правопорушення;
- приведення законодавства у галузі використання технологій штучного інтелекту у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами [2].

Реалізація Концепції передбачена на період до 2030 року. Саме освіта, професійне навчання, наука є пріоритетними сферами, в яких реалізуються завдання державної політики розвитку галузі штучного інтелекту. Це зробить можливим відкрити нові шляхи і способи розв’язання проблеми у ключових сферах державної політики. У галузі освіти і професійного навчання передбачено поширення цифрової грамотності серед школярів (застосування цифрових інструментів для розв’язання прикладних задач, пошук інформації в інтернеті, захист персональних даних, медіаграмотність, цифрова гігієна тощо). У сфері вищої освіти передбачено:

- створення спеціалізованих освітніх програм штучного інтелекту в межах галузі “Інформаційні технології”, включення питань штучного інтелекту до інших освітніх програм з різних спеціальностей, створення міждисциплінарних, у тому числі спільних, магістерських і докторських програм;
- залучення спеціалістів ІТ-індустрії та інших галузей до формування кваліфікаційних вимог для фахівців із штучного інтелекту, розроблення і виконання освітніх програм, атестації здобувачів вищої освіти;
- інтеграція провідних он-лайн курсів за тематикою штучного інтелекту до освітніх програм;
- організація та забезпечення проходження стажування для викладачів ІТ-напрямів в ІТ-компаніях, ІТ-підрозділах підприємств та установ, а також громадських організаціях, що розробляють та застосовують технології штучного інтелекту;
- налагодження міжнародної співпраці та програм подвійних і спільних дипломів у галузі штучного інтелекту, у тому числі із закордонними партнерами.

У сфері підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки кадрів передбачено:

- розроблення спеціалізованих освітніх програм професійного розвитку і освіти

дорослих у галузі штучного інтелекту, а також надання стипендій особам, які навчаються за такими програмами, у тому числі спеціалізованих для окремих груп населення, зокрема людей з особливими потребами, внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечення соціального захисту спеціалістів, що здобувають додаткову освіту в галузі штучного інтелекту;
- розроблення та проведення загальнонаціональної інформаційної кампанії щодо загальних аспектів, ризиків та загроз використання та подальшого поширення в Україні технологій штучного інтелекту [3].

У сфері підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки кадрів:

- розроблення спеціалізованих освітніх програм професійного розвитку і освіти дорослих у галузі штучного інтелекту, а також надання стипендій особам, які навчаються за такими програмами, у тому числі спеціалізованих для окремих груп населення, зокрема людей з особливими потребами, внутрішньо переміщених осіб;
- забезпечення соціального захисту спеціалістів, що здобувають додаткову освіту в галузі штучного інтелекту;
- розроблення та проведення загальнонаціональної інформаційної кампанії щодо загальних аспектів, ризиків та загроз використання та подальшого поширення в Україні технологій штучного інтелекту.

Для досягнення мети Концепції у сфері освіти слід забезпечити виконання таких завдань: у сфері загальної середньої освіти:

удосконалення навчально-методичної бази;

організація курсів для педагогічних працівників щодо роботи з даними та основ штучного інтелекту.

Безумовно невмотивована військова агресія росії проти України значно загальмувала реалізацію урядової програми. Серед інших проблем, які потребують розв'язання слід зазначити наступні. Впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення. Відсутність концептуальних засад державної політики в галузі штучного інтелекту не дозволяє створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище в зазначених сферах діяльності [4, с. 157].

Наведене свідчить про необхідність розроблення єдиної скоординованої державної політики, спрямованої на розв'язання таких першочергових проблем:

- низький рівень цифрової грамотності, поінформованості населення щодо загальних аспектів, можливостей, ризиків та безпеки використання штучного інтелекту;

- відсутність або недосконалість правового регулювання штучного інтелекту (в тому числі у сферах освіти, економіки, публічного управління, кібербезпеки, оборони), а також недосконалість законодавства про захист персональних даних;
- низький рівень інвестицій у розроблення технологій штучного інтелекту;
- низький рівень впровадження та реалізації суб'єктами господарювання інноваційних проектів з використанням технологій штучного інтелекту порівняно із провідними країнами світу, що призводить до зниження продуктивності праці і появи великого відсотка робочих місць, які необхідно автоматизувати;
- низький рівень математичної компетентності випускників закладів загальної середньої освіти, необхідної для розроблення та досліджень у галузі штучного інтелекту;
- недостатній рівень якості вищої освіти та освітніх програм, спрямованих на підготовку спеціалістів у галузі штучного інтелекту в закладах вищої освіти;
- відсутність сучасних програм підвищення кваліфікації для викладачів закладів вищої освіти у галузі штучного інтелекту;
- низький рівень інвестицій у проведення досліджень із штучного інтелекту у закладах вищої освіти;
- відсутність грантового фінансування наукової діяльності у галузі штучного інтелекту;
- незначна кількість публікацій у виданнях провідних галузевих конференцій (CVPR\ICCV\ECCV - для комп'ютерного зору, NeurIPS, ICML, ICLR - для машинного навчання тощо) та провідних рецензованих виданнях;
- недостатній рівень інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно телекомунікаційних системах державних органів внаслідок застарілості автоматичних систем виявлення та оцінки інформаційних загроз, невикористання потенціалу прогнозування та передбачення загроз з метою своєчасної підготовки системи до можливої атаки;
- зростання кількості спроб несанкціонованого втручання в роботу автоматизованих системи, комп'ютерних мереж;
- недосконалість механізмів прийняття управлінських рішень у публічній сфері, забюрократизованість системи надання адміністративних послуг, обмеженість доступу до інформації та її низька якість, недостатній рівень впровадження електронного документообігу між державними органами, а також низький ступінь оцифрованості даних, що перебувають у власності державних органів;
- складність перевірки відповідності роботи систем штучного інтелекту законодавству та існуючим етичним принципам;

- відсутність єдиних підходів, що застосовуються при визначенні критеріїв етичності під час розроблення та використання технологій штучного інтелекту для різних галузей, видів діяльності та сфер національної економіки;
- наявність ризиків зростання рівня безробіття у зв'язку з використанням технологій штучного інтелекту;
- відсутність застосування технологій штучного інтелекту в судовій практиці.

Технології штучного інтелекту повинні сприяти трансформації галузі освіти, державних інституцій та суспільства в цілому. Використання технологій штучного інтелекту сприятиме зменшенню обсягу витрат, підвищенню ефективності виробництва. Зростання обсягів даних, розроблення нових типів сенсорів та здешевлення обчислювальних потужностей сприятиме створенню умов для подальшого розвитку технологій штучного інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Розпорядження Кабінету міністрів України Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні від 2 грудня 2020 № 1556-р. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>
2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні, схвалена Урядом України від 2 грудня 2020 № 1556-р. URL.: <https://itschool.oano.od.ua/uk/site/kontsepsiya-rozvitku-sht.html>
3. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 12 травня 2021 р. № 439-р (із змінами, внесеними згідно розпорядженнями Кабінету міністрів України № 649-р від 25.07.2023) «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2021-2024 рр.». URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2021-%D1%80#Text>
4. Гриценчук О. Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном // Вісник кафедри ЮНЕСКО Неперервна професійна освіта ХХІ століття. Вип. 10. 2024. С. 152-161.

Піддячий М. І.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
e-mail: pminapn@gmail.com*

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ МАН: СТРУКТУРНІ ТА ЗМІСТОВІ КОМПОНЕНТИ

Анотація. У тезах представлено складові концепції розвитку наукового мислення учнів Малої академії наук України (МАН) як інтегративної системи когнітивних, рефлексивних та аксіологічних характеристик. Обґрунтовано методологічні підходи, розкрито дефініцію, описано структурні рівні (інформаційно-знаннявий, когнітивно-операційний, рефлексивно-оціночний,

інтенціонально-аксіологічний, інноваційно-креативний) і змістові її компоненти (логічний, критичний, дивергентний/конвергентний, метакогнітивний, міждисциплінарний). Запропоновано модель освітнього середовища МАН та педагогічні технології (проблемно-орієнтоване навчання, проєкти, наукові дебати, моделювання, метакогнітивні практики, STEM/STEAM-інтеграція), окреслено діагностичний інструментарій і критерії оцінювання. Акцентовано соціально-професійну спрямованість розвитку наукового мислення та окреслено перспективи впровадження.

Ключові слова: наукове мислення; обдаровані учні; Мала академія наук України; структурні компоненти; метакогніція; міждисциплінарність; STEM/STEAM; діагностика.

Abstract. The theses present an author's concept for developing students' scientific thinking within the Junior Academy of Sciences of Ukraine (JASU). The concept defines scientific thinking as an integrative system of cognitive, reflective, and axiological characteristics; details structural levels (knowledge, cognitive-operational, reflective-evaluative, intentional-axiological, innovative-creative) and content components (logical, critical, divergent/convergent, metacognitive, interdisciplinary). It proposes a model of the JASU educational environment and pedagogical strategies (problem-based learning, projects, scientific debates, modelling, metacognitive practices, STEM/STEAM integration), outlines diagnostic tools and evaluation criteria, and emphasizes social-professional orientation.

Keywords: scientific thinking; gifted students; Junior Academy of Sciences of Ukraine; structural components; metacognition; interdisciplinarity; STEM/STEAM; assessment.

Вступ. Актуалізація розвитку наукового мислення обдарованих учнів є стратегічним завданням сучасної освіти України та ключовим пріоритетом діяльності Малої академії наук України (МАН). На тлі швидкої динаміки розвитку знань, цифровізації та зростання вимог до інтелектуальної мобільності виникає потреба в цілісній концепції, що поєднує змістові, процесуальні й ціннісні аспекти формування мислення дослідницького типу. У науковому дискурсі це завдання розв'язується шляхом інтеграції класичних положень дидактики, психології розвитку підлітка та сучасних моделей наукової освіти.

Мета тез – презентувати складові концепції розвитку наукового мислення учнів МАН, конкретизувати його структурні рівні та змістові компоненти, описати педагогічні умови, методи, критерії та індикатори оцінювання результатів.

1. Методологічні засади концепції.

Концепція спирається на: 1) системний підхід (розгляд мислення як багаторівневої, динамічної системи, що самоорганізується) [4]; 2) компетентнісний підхід (інтеграція знань, умінь, ставлень і метадіяльнісних стратегій); 3) діяльнісний підхід (примат дослідницької практики);

4) міждисциплінарний підхід (змістове й тематичне поєднання різних галузей знань) [7]; 5) аксіологічний підхід (ціннісне ставлення до знання як соціально значущого ресурсу).

2. Дефініція та принципи.

У межах МАН наукове мислення визначається як інтегрована здатність учня здійснювати пошук, відкриття, інтерпретацію й конструювання знання на основі поєднання логічних, критичних, дивергентних і конвергентних стратегій, метакогнітивної саморегуляції та міждисциплінарної інтеграції [2; 3]. Принципи розвитку: науковість, проблемність, дослідницька автентичність, варіативність завдань, рефлексивність, етичність, відкритість до інтелектуального ризику.

3. Структурні рівні наукового мислення.

3.1. Інформаційно-знансєвий рівень – предметні знання, понятійно-категоріальний апарат, базові закономірності; забезпечує оперування термінами, класифікаціями, моделями;

3.2. Когнітивно-операційний рівень – аналіз, синтез, порівняння, причинно-наслідкові зв'язки, доказ та інтерпретація; тут активізуються логічне, системне й критичне мислення [5];

3.3. Рефлексивно-оціночний рівень – самоконтроль, оцінювання стратегій і результатів, корекція когнітивних дій; формує метакогнітивну компетентність;

3.4. Іntenціонально-аксіологічний рівень – мотивація пізнання, настанови на істинність, академічна доброчесність, цінність науки для суспільства [4];

3.5. Інноваційно-креативний рівень – генерація гіпотез, конструювання моделей, вихід за межі репродукції до інновації [3].

4. Змістові компоненти наукового мислення.

– логічний компонент: коректність міркування, оперування дедукцією/індукцією, побудова доведення.

– критичний компонент: перевірка достовірності, валідність джерел, аргументована оцінка; орієнтація на стандарти доказовості [5].

– дивергентно-конвергентний компонент: варіативне генерування ідей і раціональний добір оптимальних рішень.

– метакогнітивний компонент: усвідомлення власного мислення, планування, моніторинг, корекція стратегій.

– міждисциплінарний компонент: інтеграція знань із різних галузей, міжпредметні зв'язки, побудова цілісних уявлень [9].

5. Модель освітнього середовища МАН.

Середовище МАН розглядається як сукупність взаємопов'язаних підсистем: змістової (міждисциплінарні модулі, проєктно-дослідницькі теми), процесуальної (методи й форми організації діяльності), ресурсної (лабораторії, цифрові інструменти, доступ до наукових баз), соціокультурної (наукові

спільноти, наставництво, академічна культура) та оціночної (критерії, індикатори, зворотний зв'язок). Ефективність середовища визначається наявністю проблемних ситуацій, доступом до наукових практик, підтримкою наставника-науковця й дотриманням академічної етики.

6. Педагогічні стратегії і технології.

6.1. Проблемно-орієнтоване навчання (PBL). Створення відкритих завдань із декількома можливими рішеннями; розвиток уміння висувати гіпотези, здійснювати перевірку та аргументацію;

6.2. Метод проєктів. Повний цикл наукового пізнання: від ідеї до презентації та рефлексії; формування дослідницької автономії;

6.3. Сократівські бесіди та наукові дебати. Розвиток логіки аргументації, культури дискусії, здатності до продуктивної полеміки;

6.4. Наукове моделювання. Концептуалізація процесів, візуалізація даних, переведення емпіричних спостережень у модельні конструкції;

6.5. Метакогнітивні практики. Планування, самоспостереження, ведення дослідницьких щоденників, чек-листи контролю;

6.6. STEM/STEAM-інтеграція. Поєднання природничих, інженерних і соціогуманітарних підходів; інженерний дизайн-процес як рамка для дослідження.

7. Діагностика та оцінювання.

Оцінювання наукового мислення в МАН має бути критеріальним, багатоканальним і динамічним. Запропоновані критерії:

- 1) концептуальність (глибина розуміння понять і зв'язків);
- 2) операційність (якість мисленнєвих операцій і доказовості);
- 3) рефлексивність (наявність самоконтролю, корекції стратегій);
- 4) інноваційність (гіпотеза, оригінальність);

5) міждисциплінарність (інтеграція знань). Індикатори: структурованість дослідницького питання; валідність джерел; логіка методики; інтерпретація результатів; сила аргументації; культура цитування; етичність. Інструменти: рубрики, портфоліо, експертні рецензії, публічний захист, діагностичні карти метакогнітивних умінь [1].

8. Соціально-професійна спрямованість.

Розвиток наукового мислення в учнів МАН слугує підґрунтям професійного самовизначення, оскільки забезпечує реалістичну оцінку власних ресурсів, критичне планування й здатність до відповідального вибору освітньо-професійної траєкторії [9]. У мінливих умовах ринку праці аналітичність, інтелектуальна гнучкість і інноваційність формують ядро «гнучких навичок» дослідника й громадянина [8].

9. Організаційно-методичні умови впровадження:

- наявність наставництва (дослідник-наставник як фасилітатор мислення,

носії етики наукової комунікації);

– варіативні формати (наукові школи, лабораторії, клуби, міжрегіональні мережеві проєкти МАН);

– доступ до ресурсів (електронні бази, бібліотеки, лабораторне обладнання, віртуальні симулятори тощо);

– культура академічної доброчесності (політика цитування, уникнення плагіату, робота з першоджерелами);

– безперервна рефлексія (щоденники, самооцінювання, зворотний зв'язок, методичні консилиуми).

10. Очікувані результати.

Випускник програм МАН із розвиненим науковим мисленням демонструє:

- 1) здатність формулювання дослідницькі проблеми і гіпотези;
- 2) володіння методами пошуку та критичного добору інформації;
- 3) коректну логіку доведення;
- 4) рефлексивний контроль і готовність коригувати дослідницькі стратегії;
- 5) інноваційність, міждисциплінарність і етичність наукової практики [6].

Висновки.

Запропоновані складові концепції конкретизують сутність, рівні, компоненти та механізми розвитку наукового мислення учнів МАН і пропонує узгоджений набір педагогічних стратегій, умов та індикаторів оцінювання. Вона орієнтована на формування дослідницького типу особистості, спроможної до автономного конструювання знань, критичного переосмислення досвіду і створення інноваційних рішень для суспільних викликів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією критеріїв і розробленням діагностичних інструментів для різних профілів обдарованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бібік Н. М. Дидактика в системі педагогічних наук. Київ : Педагогічна думка, 2004. 256 с.
2. Weitzman M. B. Cognitive Development in Adolescence and Its Impact on Scientific Thinking. *Educational Psychology Review*. 2018. Vol. 30, No. 3. P. 425–442.
3. Волощук І. С., Киричук В. О., Мадзігон В. М., Мелешко В. В., Рудик Я. М., Шуленок О. С., Яременко Л. А. Дидактичні засади креативного розвитку інтелектуально обдарованих учнів ліцеїв. Київ : Ін-т обдаров. дитини НАПН України, 2021. 160 с.
4. Гончаренко С. У. Формування у дорослих сучасної наукової картини світу : монографія. Київ : ІПОД НАПН України, 2013. 220 с.
5. Greta A. T. Critical Thinking and Problem-Solving Skills Development: An International Perspective. *Journal of Educational Psychology*. 2019. Vol. 111, No. 4. P. 625–638.
6. Ковальова О. А., Міленіна М. М., Дубініна О. В., Бурлаєнко Т. І., Ісаченко О. М. Теорія та практика наукової освіти Малої академії наук України. Київ : Ін-

т обдаров. дитини НАПН України, 2022. 288 с.

7. Колесник М. О. Інтердисциплінарний підхід у формуванні наукового мислення учнів. Педагогічні інновації в Україні. 2020. № 1. С. 50–55.
8. Піддячий В. М. Розвиток гнучких навичок фахівців в умовах змін ринку праці. Молодь і ринок. 2022. № 7(205). С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.266017>.
9. Піддячий М. І. Соціально-професійний розвиток особистості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2019. № 15. С. 448–452. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717254/>.

Поліщук Ірина Юріївна,
науковий співробітник відділу діагностики обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР І ДІАГНОСТИЧНІ ОРІЄНТИРИ

Анотація. Розглянуто проблему розвитку обдарованості учнів крізь призму психологічних ресурсів, що визначають ефективність реалізації інтелектуального та творчого потенціалу дитини. Теоретично узагальнено підходи до розуміння психологічних ресурсів як інтегративної системи внутрішніх і зовнішніх чинників (резилієнтність, саморегуляція, мотивація, креативність, соціальне мислення, підтримувальне освітнє середовище тощо), що забезпечують стійке функціонування і розвиток обдарованої особистості. Висвітлено сучасні українські дослідження, зокрема присвячені діагностиці психологічних ресурсів і створенню інструментарію для педагогів і практичних психологів.

Ключові слова: обдарованість, психологічні ресурси, саморегуляція, соціальне мислення, діагностика, учні.

Abstract. The article examines the problem of developing students' giftedness through the lens of psychological resources that determine the effectiveness of realizing a child's intellectual and creative potential. Theoretical approaches to understanding psychological resources are summarized, viewing them as an integrative system of internal and external factors (resilience, self-regulation, motivation, creativity, social thinking, supportive educational environment, etc.) that ensure the stable functioning and development of a gifted personality. The paper highlights current Ukrainian research, particularly those focused on diagnosing psychological resources and developing practical tools for teachers and school psychologists.

Keywords: giftedness, psychological resources, self-regulation, social thinking, diagnostics, students.

Сучасний освітній простір України характеризується необхідністю поєднання двох ключових завдань: забезпечення базових освітніх стандартів та

створення умов для розвитку дітей із високим потенціалом. В умовах війни та післявоєнного відновлення одним із важливих завдань системи національної освіти є формування, розвиток і підтримка творчо зорієнтованої та креативно активної особистості, яка буде налаштована та здатна на творення та впровадження різноманітних відкриттів та інновацій [1]. Особливого значення в цьому контексті набувають саме психологічні ресурси, які розглядаємо як чинники особистісного зростання та самореалізації обдарованих учнів.

Розпочнемо з теоретичного окреслення поняття «обдарованість». Так, С. Л. Рубінштейн трактує обдарованість як феномен, що не зводиться до простої суми здібностей, а є властивістю людини, яка визначається діапазоном нових можливостей особистості [2]. Дж. Рензулі описує обдарованість через взаємодію трьох складових: інтелектуальні здібності вище середнього рівня, високий рівень мотиваційного включення в завдання та високий рівень креативності [3]. Г. Костюк влучно визначив обдарованість як здібність до розвитку здібностей. Зокрема В. Моляко тлумачить обдарованість як специфічне поєднання здібностей, інтересів і потреб, що дає змогу виконувати певну діяльність на високому рівні, який відрізняється від умовного «середнього» [4]. На думку Ю. Карпюк, обдарованість – це комплекс генетичних і набутих у досвіді можливостей людини пристосуватися до життя [1]. О. Кульчицька вважає, що обдарованість – це системно-особистісне утворення, зумовлене природними особливостями організму людини (сенсорні, моторні, інтелектуальні компоненти високої енергетичності), що поєднує високий рівень інтелекту, творчих здібностей і мотиваційного компонента. Узагальнюючи, зазначимо, що обдарованість – це інтегральна якість особистості, для якої характерними є найвищий рівень розвитку здібностей і досягнення в певній сфері, спрямованість на саморозвиток і творчість, внутрішня саморегуляція [3].

Психологічні ресурси обдарованості можна окреслити як комплекс індивідуальних здібностей, мотивації та особистісних якостей (креативність, чутливість до проблем, мотивація до досягнень), що дають змогу дитині досягати надзвичайно високих результатів у певних видах діяльності, а також забезпечувати власне психічне благополуччя та активність. Українські дослідники в дослідженнях останніх років наголошують, що саме психологічні ресурси дають змогу дитині зберігати баланс між внутрішніми прагненнями та зовнішніми викликами, підтримують стійкість до стресу та стимулюють активну взаємодію з навчальним і соціальним середовищем. В українському науковому дискурсі питання ресурсного підходу до обдарованості посідає провідне місце в дослідженнях Інституту обдарованої дитини НАПН України. Зокрема значну увагу приділено розвитку соціального мислення обдарованої особистості та діагностиці психологічних ресурсів розвитку обдарованості учнів ліцею (праці та результати досліджень

доступні за посиланням: <https://iod.gov.ua/ua/vidannya/naukova-produkciya-vchenih-institutu>). Так, питанню ціннісних орієнтацій присвячено працю М. Мельник та Р. Волощука, де автори визначають їх як ключові компоненти структури особистості, що виконують функції регуляторів поведінки та виявляються в усіх сферах людської діяльності [5]. Зокрема Ю. Ковальчук пропонує методику діагностики функціонального стану психологічних ресурсів обдарованих осіб в умовах війни. На його думку, надзвичайно важливою обставиною для практики діагностики і актуалізації психологічних ресурсів обдарованості є те, що частина цих ресурсів може залишатися невикористаною на всіх стадіях переживання дистресу: стадії мобілізації, адаптації та виснаження [6].

Психологічні ресурси доцільно визначати як інтегративну систему внутрішніх якостей і зовнішніх умов, що сприяють розвитку обдарованої особистості. До внутрішніх ресурсів належать резилієнтність, саморегуляція і метакогнітивні навички, мотивація, креативність, соціальне мислення.

Резилієнтність постає як здатність чинити опір, адаптуватися та відновлювати продуктивність після труднощів, складних життєвих ситуацій, стресу. Вона передбачає комплекс гнучких когнітивних, поведінкових та емоційних відповідей на гострі або хронічні неприємності, що можуть бути як винятковими, так і звичними для індивіда. Це особливо актуально останніми роками, що були сповнені соціально-економічними проблемами, зокрема пандемією, повномасштабним вторгненням, соціально-політичними конфліктами, загостренням економічних проблем тощо. Резилієнтність зазвичай розглядають як навичку, яку можна розвивати впродовж життя. Психологічними чинниками розвитку резилієнтності є ефективний холдинг у дитинстві, якісне виховання, добрі відносини з дорослими у дитинстві, наявність партнерів і друзів, самоконтроль та саморегуляція емоцій, цілеспрямованість, здатність планувати діяльність, мотивація успіху, почуття узгодженості життя, перевага позитивних емоцій, життєстійкість, висока адекватна самооцінка, активні копінги, самоефективність, оптимізм, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатися за підтримкою до інших, когнітивна гнучкість, високий рівень духовності [7]. Вона є ключовим ресурсом психологічного благополуччя обдарованих учнів, оскільки забезпечує стабільність їхньої діяльності навіть за умов підвищених вимог, емоційного напруження та високої відповідальності. У структурі резилієнтності дослідники виділяють когнітивний (усвідомлення проблеми, пошук рішень), емоційний (здатність управляти емоційними станами) і поведінковий (ефективні стратегії подолання) компоненти.

Розвиток резилієнтності у дітей і підлітків можливий через педагогічні програми, спрямовані на формування емоційної стійкості, емпатії, самопідтримки, соціальної взаємодії. Особливо важливими є методи рефлексії,

обговорення життєвих труднощів і навчання способів позитивного переосмислення досвіду. Резилієнтність також пов'язана з наявністю підтримувального соціального середовища – учителів, батьків і однолітків, які допомагають дитині відчувати безпеку, довіру та впевненість у власних силах.

Саморегуляція – це здатність контролювати власний емоційний стан і поведінку для досягнення мети. Натомість метакогнітивні навички – це вміння думати про своє мислення, розуміти когнітивні процеси та керувати ними для покращення навчання та розв'язання проблем. Ці два поняття тісно пов'язані, адже ефективна саморегуляція спирається на метакогнітивні навички, які дають змогу усвідомлено керувати власними думками та емоціями. Метакогнітивні навички розвиваються зі зрілістю, причому найбільший розвиток відбувається в дитинстві та підлітковому віці. Метакогнітивні навички формуються паралельно з такими інтелектуальними здібностями, як планування, постановка цілей, контроль і рефлексія [8]. Для обдарованих учнів ці ресурси мають визначальне значення, адже саме здатність усвідомлювати власні когнітивні стратегії й регулювати поведінку дає змогу перетворювати високий інтелектуальний потенціал на реальні досягнення. Метакогнітивна обізнаність надає можливість дитині ставити запитання до власного мислення, оцінювати якість прийнятих рішень, вчасно коригувати дії.

У педагогічній практиці розвиток саморегуляції та метакогнітивних навичок відбуватися через методи проєктного навчання, формувальне оцінювання, щоденники самоспостереження, рефлексивні щоденники. Вони формують здатність планувати, моніторити і оцінювати власні стратегії пізнання, що є основою для автономного навчання та життєвого самоуправління.

Мотивація досягнення успіху – це внутрішнє прагнення досягати значних результатів, майстерності, бажання виконувати завдання якісно і правильно, отримуючи задоволення від процесу діяльності. Вона орієнтує дитину на якість і результативність навчальних дій (незалежно від оцінки), сприяє формуванню саморегуляції. Формуванню такого виду мотивації сприяє створення педагогом ситуації успіху, похвала, заохочення до діяльності [9]. Мотивацію поділяють на внутрішню (прагнення до досягнень, особисте задоволення від процесу роботи та самовдосконалення) та зовнішню (визнання, нагороди, матеріальні винагороди або конкуренція). Впевненість у власних силах є важливим компонентом успіху, тому уникайте сумнівів у власних можливостях. Необхідно підтримувати дітей в їхніх найменших успіхах, хвалити за проміжні кроки, а не оцінювати лише кінцевий результат. Потрібно вчити дітей сприймати власні невдачі як досвід і можливість отримати нові знання та навички, які допоможуть у майбутньому. У психології розвитку обдарованості мотивація є рушійною силою самореалізації потенціалу. Вона визначає рівень залученості учня у

діяльність, стійкість до невдач і здатність долати труднощі. Висока навчальна мотивація обдарованих дітей часто має внутрішній характер, тобто спрямована на пізнання заради самого процесу навчання, задоволення від відкриттів, прагнення до самовдосконалення. Водночас у сучасних освітніх умовах необхідно підтримувати баланс між внутрішньою та зовнішньою мотивацією, формуючи адекватну самооцінку та автономію учня. Педагогічними засобами розвитку мотивації можуть бути створення ситуацій успіху, індивідуалізація завдань, позитивне підкріплення, демонстрація зв'язку навчання з реальним життям. Педагог має виступати в ролі фасилітатора внутрішньої мотивації, допомагаючи учневі усвідомити власні цілі та ставити їх реалістично.

Креативність – це здатність генерувати принципово нові ідеї, виявляти оригінальність, чутливість до проблем та виявляти творчу незалежність, що є невіддільним складником обдарованості. Це природний процес, що дає дітям змогу виразити свої здібності, долаючи невизначеність та незавершеність, і приносить радість відкриття. Креативність виявляється не лише в мистецьких видах діяльності, а й у науковому мисленні, технічних пошуках, комунікації, плануванні та міжособистісній взаємодії. Вона є своєрідним каталізатором розвитку обдарованості, оскільки дає змогу учням знаходити нетипові рішення, формувати власний стиль мислення, виявляти інтелектуальну гнучкість. Зокрема Н. Бельська, М. Мельник і М. Новгородська детально висвітили підходи до оцінки творчого потенціалу особистості та методи діагностики креативності. Дослідники акцентують, що діагностика креативності має враховувати не лише кількісні, а й якісні показники, зокрема мотиваційно-ціннісний контекст, емоційно-вольову сферу, рівень самостійності та здатність до ризику в мисленні. В освітньому середовищі розвиток креативності підтримується через проблемно-пошукові завдання, стимулювання уяви, гейміфікацію, міждисциплінарні проекти та рефлексію творчих процесів [10].

Соціальне мислення постає як спосіб розуміння світу, що ґрунтується на взаємодії людей, їхніх відносинах, нормах і правилах суспільства, а також на розумінні соціальних ситуацій, здатності інтерпретувати та пояснювати соціальні явища, процеси та проблеми та етичній чутливості. Дедалі частіше соціальне мислення трактують як ключову ознаку сучасного обдарованого учня, адже воно поєднує інтелектуальну та соціально-ціннісну сфери, формує готовність брати участь у суспільно значущих практиках. У цьому контексті важливо згадати про світогляд як систему поглядів на природу, суспільство і людське мислення. Він формується на основі глибини і різноманіття знань, свободи від забобонів, систематичності та цілісності, логічної послідовності та доказовості, відсутності лицемірства та подвійних стандартів тощо. Також необхідно згадати про переконання, в основі яких лежать усвідомлені потреби

особистості. Для обдарованої особистості соціальне мислення виступає важливим механізмом соціальної інтеграції та реалізації творчого потенціалу в спільноті. Воно сприяє розвитку емпатії, морального судження, здатності брати на себе соціальну відповідальність. Соціально мисляча дитина усвідомлює наслідки своїх дій для інших, уміє співпрацювати, розуміє культурні коди та моральні дилеми. У сучасних підходах до освіти обдарованих дітей соціальне мислення поєднується із формуванням громадянської компетентності, умінням діяти в умовах різноманітності, приймати іншу точку зору, критично оцінювати інформацію. У цьому контексті світогляд та переконання виконують роль смислового ядра особистості – вони забезпечують цілісність бачення світу, стабільність життєвої позиції та усвідомленість моральних виборів [11].

До зовнішніх психологічних ресурсів науковці зараховують сприятливе освітнє середовище, наставництво, підтримка сім'ї та доступ до освітніх і культурних мереж. Психологічна наука розглядає зовнішні ресурси як систему взаємопов'язаних соціальних, освітніх і культурних чинників, що забезпечують емоційну безпеку, пізнавальне стимулювання та соціальне визнання обдарованої особистості.

Сприятливе освітнє середовище – це простір, де кожен учень може почуватися комфортно, може розвивати свій творчий потенціал, реалізовувати себе та отримувати емоційне та інтелектуальне збагачення через позитивну міжособистісну взаємодію. Таке середовище характеризується психологічною безпекою, довірою, відкритістю до діалогу та прийняттям індивідуальності кожного здобувача освіти [2]. Воно забезпечує баланс між академічними вимогами та особистісним благополуччям дитини, формує позитивне ставлення до навчання й знижує рівень тривожності. В умовах війни важко гарантувати базове фізичне відчуття безпеки, проте можна налагодити комфортну міжособистісну взаємодію без булінгу, неповаги чи насильства, створити простір, де враховуються індивідуальні потреби учнів, сприяти духовному, інтелектуальному, моральному та фізичному розвитку всіх учасників освітнього процесу тощо. Особливого значення набуває психологічний клімат освітнього середовища, який визначає рівень довіри, підтримки та співробітництва між учнями й педагогами. До компонентів сприятливого середовища належать: емоційна підтримка, наявність можливостей для самовираження, гнучкість педагогічних стратегій, забезпечення автономії учня та участь у прийнятті рішень. Також важливим є створення інклюзивної атмосфери, де обдарованість не є джерелом соціальної ізоляції, а сприймається як різновид різноманіття. Учитель у такому середовищі виступає фасилітатором розвитку, який не лише передає знання, а й створює умови для самореалізації кожного учня через емоційну підтримку та взаємоповагу.

Наставництво є одним зі способів індивідуальної підтримки кожного учня, що має на меті допомогти соціалізуватися, розвинути самостійність, впевненість у власних силах, сформувати відповідальну особистість та підготуватися до самостійного життя. Зокрема наставництво постає важливим аспектом для створення сприятливого освітнього середовища. Наставництво можна розглядати як форму персоналізованої підтримки, у межах якої досвідчений педагог, науковець або старший учень виступає для обдарованої дитини прикладом, партнером у пізнанні та консультантом у розв'язанні життєвих і навчальних завдань. Така взаємодія сприяє формуванню не лише інтелектуальної зрілості, а й соціальної компетентності, вмінню співпрацювати, приймати конструктивну критику, долати емоційні труднощі. Наукові дослідження доводять, що ефективні наставницькі практики підвищують рівень академічної мотивації, сприяють розвитку саморегуляції та внутрішнього почуття компетентності. Наставництво також виконує функцію емоційного містка між дитиною й освітнім середовищем, знижуючи ризики соціальної ізоляції, особливо для дітей із високим рівнем інтелектуальної чи творчої обдарованості, яким притаманні підвищена чутливість і потреба в розумінні.

Підтримка сім'ї є надзвичайно важливою для гармонійного розвитку обдарованої дитини. Сім'я – це перший простір, де закладаються засади психічного здоров'я людини, а також джерело моделей поведінки. Вплив родинного середовища починається ще до народження дитини й триває протягом усього життя. Якість сімейних відносин – це один із найважливіших чинників формування емоційної стійкості, самооцінки та вміння будувати здорові міжособистісні зв'язки. Саме родина забезпечує безумовну любов, підтримку в складні періоди, готовність вислухати, щире спілкування, традиції. Для розвитку обдарованості сім'я виконує не лише виховну, а й мотиваційно-регулятивну функцію: батьки формують ставлення дитини до навчання, досягнень і саморозвитку. Позитивна підтримка, визнання зусиль, спільне обговорення інтересів і захоплень сприяють формуванню адекватної самооцінки та внутрішньої мотивації. Навпаки, надмірний контроль, тиск або порівняння з іншими можуть знижувати творчий потенціал і підвищувати рівень тривожності. В умовах соціальних криз (зокрема війни, вимушеного переселення, втрати звичного оточення) роль сім'ї як психоемоційного ресурсу особливо зростає. Вона забезпечує відчуття стабільності, ідентичності та безпеки, які є основою для подальшої самоактуалізації обдарованої особистості. Важливо, щоб батьки усвідомлювали не лише потенціал своєї дитини, а й її емоційні потреби, надаючи не лише інтелектуальну, а й емпатійну підтримку [12].

Доступ до освітніх і культурних мереж є чинником, який розширює можливості розвитку обдарованої особистості, створює нові контексти для

навчання та самореалізації. Такі мережі охоплюють участь у конкурсах, гуртках, міжнародних програмах, наукових і мистецьких спільнотах, де дитина має змогу взаємодіяти з однодумцями, обмінюватися ідеями, набиратися нового досвіду. З позицій психології розвитку це сприяє соціальному збагаченню середовища, формуванню ідентичності через взаємодію з різними культурами, зростанню самоефективності та впевненості у власних здібностях. Освітні мережі також підтримують ефект «зони найближчого розвитку» (за Л. Виготським), коли учень досягає вищих результатів завдяки співпраці з більш досвідченими партнерами.

Теоретичні розвідки підкреслюють, що лише гармонійне поєднання внутрішніх і зовнішніх ресурсів створює підґрунтя для стабільного розвитку обдарованості. Внутрішні ресурси забезпечують потенціал саморозвитку, а зовнішні – умови його реалізації. Їхня взаємодія формує психологічний механізм, що підтримує самореалізацію обдарованої особистості навіть у складних соціальних обставинах. Збалансована система ресурсів – це запорука стійкого психоемоційного стану, здатності до саморефлексії, соціальної адаптації та успішної інтеграції обдарованих дітей у суспільство.

Важливим в контексті сучасних умов функціонування системи освіти є створення цілісної системи забезпечення практичних орієнтирів для психологів і педагогів, які працюють із обдарованими дітьми. Діагностика психологічних ресурсів має бути системною та поетапною, а також доцільно, щоб вона охоплювала скринінг і моніторинг.

Так, скринінг передбачає використання рейтингових шкал для виявлення дітей із потенційними проявами обдарованості. Цей рівень дає змогу швидко зорієнтувати педагогічну команду та визначити учнів, які потребують поглибленого обстеження.

Діагностика охоплює індивідуальне дослідження когнітивних, креативних і соціально-комунікативних характеристик, і безпосередньо враховує оцінювання психологічних ресурсів.

Натомість моніторинг передбачає динамічне відстеження розвитку ресурсів упродовж навчання, що дає змогу оцінювати не лише результати, а й процес становлення обдарованості.

Таким чином, психологічні ресурси виступають фундаментом розвитку обдарованості учнів, забезпечуючи баланс між їхнім внутрішнім потенціалом та зовнішніми викликами. В українських реаліях особливого значення набуває розвиток соціального мислення, саморегуляції та креативності, що допомагає дитині не лише досягати індивідуальних результатів, а й долучатися до суспільно значущої діяльності. Учні важливо навчити усвідомлювати напрями свого розвитку, робити реальні кроки щодо збереження своїх психологічних ресурсів, і докладати до цього зусиль. Адже в ситуації, коли напрями особистісного розвитку не обрано, або цей

розвиток здійснюється стихійно, то ціннісна підтримка значно звужується і полягає в тому, щоб зорієнтувати дитину на рух до зростання, а не до криз або деградації [3]. У цьому контексті внесок вчених Інституту обдарованої дитини НАПН України у створення методичної бази діагностики та розвитку обдарованості є визначальним для сучасної шкільної практики. Подальші дослідження мають бути спрямовані на інтеграцію психодіагностики з індивідуальними освітніми траєкторіями та розроблення інструментів, адаптованих до умов цифровізації та змінного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпюк Ю. Я. Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та методи діагностики: навч.-метод. посіб. / Ю. Я. Карпюк. – Івано-Франківськ, 2015. – 65 с.
2. Постова К. Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів: монографія / К. Г. Постова. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 96 с.
3. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі: методичний посібник / О. Л. Музики, Д. К. Корольов, Р. О. Семенова та ін.; за ред. О. Л. Музики. – Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 146 с.
4. Моляко В. О., Музики О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
5. Мельник М., Волощук Р. Ціннісні орієнтації обдарованих старшокласників / М. Мельник, Р. Волощук // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. – 2023. – 2 (31). – С. 81–89. DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2\(31\)-81-89](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2023-2(31)-81-89).
6. Ковальчук Ю. М. Ідентифікація функціонального стану психологічних ресурсів обдарованих осіб в умовах впливу хронічного воєнного стресу / Ю. М. Ковальчук // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2025. – № 3 (98). – С. 13–19. DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3\(98\)-02](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-02).
7. Грішин Е. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку / Е. Грішин // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія». – 2021. – № 64. – С. 62–81. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04>.
8. Гриньків А. Метакогнітивні дослідження в контексті освітніх інновацій / А. Гриньків // Вища освіта України. – 2016. – № 2 – URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/918657e5-08ea-418d-aa64-aef5ddf32a86/content>.
9. Штанько О. Мотиваційний аспект обдарованого учня / О. Штанько // На урок. – URL: <https://naurok.com.ua/stattya-motivaciy-niy-aspekt-obdarovannogo-uchnya-111917.html>.
10. Діагностика креативності у профорієнтаційній роботі : методичні рекомендації / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, М. М. Новгородська. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. – 72 с.
11. Соціальне мислення і спрямованість лідера. – URL: https://stud.com.ua/51756/menedzhment/sotsialne_mislennya_spryamovanist_lidera.
12. Сім'я як психологічний ресурс: опора для душі і розуму. – URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/simya-yak-psyhologichnyj-resurs-opora-dlya-dushi-i-rozumu/>

Пономаренко Галина Анатоліївна,
учитель вищої категорії,
старший вчитель Шандриголівського ліцею,
Лиманської міської ради Донецької області
gala1254@ukr.net

РОЛЬ ІІІ В ПІДТРИМЦІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. У статті розглянуто роль штучного інтелекту (ІІІ) у виявленні, розвитку та підтримці обдарованих учнів у процесі вивчення іноземних мов. Показано, що мовна обдарованість є багатовимірним феноменом, що поєднує когнітивні, психологічні та особистісні чинники. Визначено потенціал ІІІ у персоналізації навчання, адаптивному оцінюванні, створенні інтерактивних навчальних середовищ і розробці індивідуальних траєкторій розвитку. Окреслено переваги використання ІІІ (індивідуалізація, ефективність, доступність) та ризики (технологічний розрив, етичні питання, відсутність емоційного контакту). Зроблено висновок, що інтеграція ІІІ в освітній процес відкриває нові можливості для підвищення ефективності мовної освіти, проте не замінює викладача, а підсилює його роль у навчанні.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, іноземна мова, персоналізація навчання, адаптивне оцінювання, інтерактивні середовища.

Abstract. The article examines the role of Artificial Intelligence (AI) in identifying, developing, and supporting gifted students in the process of foreign language learning. Language giftedness is presented as a multidimensional phenomenon that integrates cognitive, psychological, and personal factors. The potential of AI in personalized learning, adaptive assessment, interactive learning environments, and the development of individual learning trajectories is highlighted. The paper outlines the advantages of AI implementation (individualization, efficiency, accessibility) and the risks (technological gap, ethical concerns, lack of emotional contact). It is concluded that AI integration into the educational process opens new opportunities for enhancing language education effectiveness, but does not replace the teacher, rather strengthening their role in learning.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, foreign language, personalized learning, adaptive assessment, interactive environments.

У сучасному глобалізованому світі володіння іноземними мовами перетворилося з бажаної навички на критично важливу компетенцію. Це не просто засіб комунікації, а ключ до особистісного зростання, кар'єрних можливостей та культурної інтеграції. Водночас, у галузі освіти зростає інтерес до індивідуалізованих підходів, що враховують унікальні здібності кожного студента, зокрема тих, хто виявляє обдарованість до вивчення іноземних мов. Традиційні методи навчання, як правило, орієнтовані на середнього учня і не завжди можуть повністю розкрити потенціал мовних талантів. Це створює

нагальну потребу в нових інструментах і технологіях, здатних адаптуватися до індивідуальних потреб та темпу навчання.

Штучний інтелект (ШІ) є однією з таких технологій, що революціонізує освітній процес. Його можливості для аналізу великих масивів даних, персоналізації навчальних траєкторій та створення інтерактивних навчальних середовищ відкривають безпрецедентні перспективи для дослідження, розвитку і підтримки обдарованих студентів. Ця публікація має на меті проаналізувати, як саме ШІ може бути інтегрований у процес викладання іноземних мов, щоб не лише діагностувати, але й ефективно розвивати мовну обдарованість. Нам необхідно розглянути синергію педагогіки, психології та технологій, щоб показати, як спільне використання цих дисциплін може створити нові, більш ефективні підходи до мовної освіти.

Обдарованість у вивченні іноземних мов – це не лише високий рівень володіння, але й сукупність психологічних, когнітивних та особистісних характеристик. Загальновизнані моделі обдарованості, такі як модель трьох кілець Рензулі [1] та Модель потенціалу обдарованості Гао-Дамгаарда [2], наголошують, що вона є результатом взаємодії трьох ключових компонентів: високого інтелекту, креативності та цілеспрямованості.

Штучний інтелект в освіті переходить від простих інструментів автоматизації до складних систем, що здатні до адаптивного навчання та аналізу даних [3; 4]. Його основні можливості включають персоналізацію навчання, адаптивне оцінювання, створення інтерактивних симуляцій та аналіз великих даних.

Існує чимало інструментів, що використовують ШІ для вивчення мов: Duolingo, Babbel, LingQ [5]; генеративні моделі GPT-3, GPT-4 [6]; інтелектуальні помічники для письма Grammarly, DeepL Write [7]; освітні платформи Quizlet з AI-модулями [8].

Переваги використання ШІ у вивченні іноземної мови ШІ може радикально покращити процес навчання завдяки своїм унікальним можливостям.

1. Індивідуалізація. ШІ аналізує рівень знань, стиль навчання, швидкість засвоєння матеріалу, інтереси та цілі учня. На основі цих даних він створює унікальну навчальну програму та підбирає найбільш релевантний контент і вправи (наприклад, тематичні ситуації спілкування, лексичний матеріал).

2. Адаптивний зворотний зв'язок. Система надає миттєвий і точний зворотний зв'язок щодо вимови, граматики та лексики, зосереджуючись на слабких місцях учня. Це дозволяє більш ефективно тренувати навички.

3. Ефективність. Доступ 24/7. Навчальні інструменти на основі ШІ (додатки, чат-боти, віртуальні співрозмовники) доступні у будь-який час, що дозволяє учням тренуватися та отримувати підтримку, коли їм зручно.

4. Багато видів діяльності. ІІІ може генерувати велику кількість різноманітних контрольованих вправ, відпрацьовувати граматичні концепти, створювати автентичні ситуації для комунікації, що інтенсифікує навчальний процес.

5. Контроль прогресу. Системи ІІІ можуть контролювати час виконання завдань, зберігати результати тестів і регулярно перевіряти рівень знань, забезпечуючи об'єктивну оцінку прогресу.

6. Об'єктивність. Неупереджена оцінка. ІІІ-інструменти, такі як програми для перевірки вимови чи граматики, надають стандартизовану та неупереджену оцінку, вільну від суб'єктивних факторів, які можуть бути присутні у людини-викладача. Здатність ІІІ обробляти великі обсяги даних про навчання дозволяє ідентифікувати найбільш ефективні методики та коригувати навчальні матеріали для кращих результатів.

7. Доступність. Зниження бар'єрів. ІІІ робить якісні навчальні ресурси більш доступними для людей незалежно від їхнього географічного положення, фінансових можливостей чи особливих освітніх потреб. Це особливо важливо для студентів, які розмовляють іноземними мовами або мають обмежений доступ до кваліфікованих викладачів.

Попри значні переваги, використання ІІІ у вивченні мови пов'язане з певними ризиками, які вимагають уваги.

1. Відсутність емоційного контакту. ІІІ не може повною мірою замінити людський емоційний контакт, емпатію та нездатний сприймати мовленнєві нюанси, такі як гумор, сарказм чи сум. Емоційна складова та взаєморозуміння між учнем і викладачем є критично важливими для підтримки мотивації, розвитку комунікативних навичок у природній манері та подолання мовного бар'єра. Культурні та соціальні аспекти: Навчання мови нерозривно пов'язане з культурою та соціальною взаємодією, які ІІІ не може передати у повній мірі.

2. Етичні питання. Приватність даних. Використання ІІІ-систем вимагає збору та обробки великої кількості персональних даних про процес навчання учня, що піднімає питання безпеки даних та їхньої приватності.

3. Зловживання та залежність. Існує ризик, що учні почнуть зловживати ІІІ (наприклад, використовувати його як "шпаргалку" для виконання завдань), що може призвести до зниження власної мотивації та залежності від технології, а не від розвитку власних знань.

4. Технологічний розрив. Нерівний доступ: Не всі учні мають однаковий доступ до сучасних технологій, високошвидкісного інтернету та необхідних гаджетів. Це може створити або поглибити технологічний розрив і нерівність в освіті. Необхідність адаптації: Викладачі та учні потребують навчання та адаптації до нових інструментів, інакше потенціал ІІІ не буде реалізований.

Отже, штучний інтелект є потужним допоміжним засобом, який може значно індивідуалізувати, інтенсифікувати та об'єктивізувати вивчення іноземної мови. Проте, він має доповнювати, а не повністю замінювати людську взаємодію, щоб уникнути втрати емоційного контакту та розвитку критичного мислення, а також для вирішення етичних проблем та подолання технологічного розриву. ШІ відкриває нову еру в педагогіці та психології обдарованості, надаючи потужні інструменти для дослідження, розвитку та підтримки мовних талантів. Його можливості дозволяють розкрити потенціал кожного обдарованого студента. Проте ШІ не замінює викладача, а виступає асистентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renzulli J. S. The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. – Connecticut: Creative Learning Press, 2005. – 290 p.
2. Gao X., Damgaard M. A new model of language giftedness: Cognitive, motivational, and contextual dimensions // Journal of Gifted Education. – 2020. – Vol. 37, № 4. – P. 215–230.
3. OECD. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Режим доступу: <https://www.oecd.org/education/artificial-intelligence-in-education.htm>
4. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence unleashed: An argument for AI in education. – London: Pearson, 2016. – 72 p. – Режим доступу: <https://www.pearson.com>
5. Duolingo. Official website. Режим доступу: <https://www.duolingo.com>
6. Open AI. GPT models and applications. Режим доступу: <https://openai.com>
7. Grammarly. AI-powered writing assistant. – Режим доступу: <https://www.grammarly.com>
8. Quizlet. AI-enhanced study tools. Режим доступу: <https://quizlet.com>

Popova V. V.,
Dr. Sc. (economics), Prof.
Leading researcher of the laboratory of foreign systems of VET,
Institute of Vocational Education,
National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
pvv33sam@gmail.com

Popov V. Yu.,
Candidate of Economic Sciences, Docent
Kyiv, Ukraine,
sam33pvu@gmail.com

THE GIFTED INDIVIDUALS' IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Анотація: У статті розкритий вплив обдарованих особистостей на тип економічного розвитку країни та темпи приросту ВВП. Проаналізований закордонний досвід запровадження STEM-освіти. Досліджена важливість

підготовки обдарованих особистостей технологіями STEM. Доведена можливість трансформації типу економічного розвитку STEM-освіченими обдарованими особистостями. Запропоновано впровадити в Україні освітні кваліфікації для викладачів STEM «Сталий розвиток у педагогічній практиці» та «довкілля та інновації», рекомендовані Європейською комісією.

Ключові слова: економічний розвиток, обдаровані особистості, освіта STEM, закордонний досвід STEM- освіти, кваліфікації викладачів STEM.

Abstract: The article reveals the impact of gifted individuals on the type of economic development of the country and the rate of GDP growth. The foreign experience of introducing STEM education is analysed. The importance of training gifted individuals with STEM technologies is studied. The possibility of transforming the type of economic development by STEM-educated gifted individuals is proven. It is proposed to introduce educational qualifications for STEM teachers in Ukraine, specifically "Sustainable development in pedagogical practice" and "Environment and innovation", as recommended by the European Commission.

Keywords: economic development, gifted individuals, foreign experience, STEM education, teacher qualifications.

The economic development of the national macro-system (country), its type and pace are the result of the targeted influence of human capital. Especially that part of it that has acquired high-quality knowledge and received high qualifications. Gifted individuals demonstrate the highest potential in this context: after all, they are the ones who are most capable of transforming the type of economic development of the country and ensuring high rates of GDP growth.

According to statistical studies, from 3% to 15% of individuals are considered gifted [1], [2]. But the development of their abilities, meeting their learning needs, providing adequate challenges, and an effective incentive system is a global problem [3]. Its importance is because the result of developing the abilities of the gifted, their educational training and acquired skills is the construction of such institutions and institutions that will promote the use of effective technologies, the best satisfaction of the needs of final and intermediate consumers, which will ultimately ensure high rates of GDP growth.

Building such institutions has become a crucial task of the 2030 Agenda for Sustainable Development – because under their influence, the 17 goals aimed at improving the well-being of all humanity should be achieved [4]. The task of educators is to achieve Goal 4 – to ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. Accordingly, the education system must be reformed and changed in such a way that the well-being of people and all other creatures that inhabit our planet is its first priority [5]. One of the most successful reforms in the education system has been the introduction of STEM education (science, technology, engineering and mathematics). STEM education, especially for the gifted,

has created an ideal basis for implementing the Sustainable Development Goals. Therefore, research in this area is relevant and promising.

In general, STEM education is defined as the integration of conceptual, procedural, and content knowledge to form STEM skills in students in order to solve interdisciplinary real-world problems [6]. STEM education integrates natural sciences, technology, engineering, and mathematics, and also contributes to solving real-world problems by detailing elements of educational content [7]. STEM education focuses on the development of such competencies as the formation of systemic, strategic, and critical thinking; skills of fruitful cooperation and coordination of joint efforts, and the disclosure of talents of gifted individuals [8]. That is, the target orientation of STEM educational technologies has become the formation of 21st-century skills [9].

Therefore, at the beginning of the 21st century, the need became more urgent not so much to identify gifted children, but to promote the development of their talent and its differentiation [10]. Accordingly, the terminological meaning of giftedness shifted from a psychological diagnosis to a descriptive one. Psychologists and educators began to use this term to understand the needs of gifted people and create favorable conditions for their success in education and professional careers. In the process of training gifted individuals in STEM programs, they are offered to solve real problems. Thus, gifted people are indirectly involved in the implementation of the Sustainable Development Goals. For example, in a STEM lesson regarding Goal 2 of the Sustainable Development Agenda. The problem here is overcoming hunger, achieving food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development. On the one hand, students need to explore the role of agriculture in particular and food systems in general. On the other hand, indigenous peoples' food practices, local customs and habits in meeting this basic need, For this, a wide range of research tools should be used.

But not all STEM teachers can integrate the Sustainable Development Goals into their curricula. One successful example of such integration was demonstrated by Vietnamese teachers who initiated projects to address local hunger issues and proposed solutions (regarding environmental pollution, sustainable consumption, global hunger, etc.) [11]. Due to its focus on achieving well-being for all humanity, STEM education has become a major theme in educational programs in the 21st century [12]. And its potential for developing skills for rapid adaptation to the realities and challenges of the outside world, successfully overcoming barriers between school, work, and social activities, has become extremely popular in our time.

The introduction of STEM education programs has had a positive impact on the development of human capital. Gifted individuals trained in these programs can influence the structure of production, increase the rate of GDP growth, strengthen the country's competitive position in the world, ensure long-term national prosperity and

even contribute to the preservation of peace through force. The enormous potential of STEM education, the accumulation of its experience and practice of implementation, has diversified its goals [13]. They vary widely depending on the era in which the particular country's society is located (Society 1.0, 2.0, 3.0 or 4.0) and the type of its economic development (1-24) [14].

For example, modern Great Britain is recognized as the Information Society 4.0. Here, the STEM education potential is aimed at improving the country's competitive position by developing gifted individuals [15]. The key human resource for changing the economic development type of Thailand has become STEM-education of gifted individuals [16]. To transition to "Society 4.0", special procedures for selecting gifted individuals have been developed and implemented, and classes have been organized for their training depending on abilities, talents, etc. As a result, the export structure is now dominated not by agricultural products (as it was in the late 80s of the last century), but by high-tech products of its own development and information and computer support [17].

The STEM education peculiarity to apply interdisciplinary learning creates an ideal platform for integrating education for sustainable development into curricula for the entire education system: from primary school to secondary, vocational and higher education. But STEM teachers must understand and be aware of the essence of the country's development process and the factors ensuring its sustainability.

Despite the fact that STEM education has a strong potential for achieving sustainable development goals, there are certain limitations in its implementation. The reason is that STEM teachers are not always able to harmonize the UN Sustainable Development Program documents and curricula. In order to understand the consequences of this problem, a mixed study of STEM teachers in Pennsylvania, USA (2024) was conducted. It was based on individual teacher surveys and interviews. The results showed that although STEM teachers considered achieving the Sustainable Development Goals important, most of those surveyed had a simplified and incomplete understanding of this process, were not confident in their knowledge and ability to integrate its goals into the curriculum [18]. Ultimately, gifted individuals who received STEM qualifications did not clearly understand the levers of their influence on the process of economic development of the country, the formation of its type and the possibility of transformation.

For Ukrainian educators, these problems are extremely urgent. After all, independent Ukraine after 1991 had the first, worst type of economic development. Under strict administration conditions and regulation by monopolistic-oligarchic groups in the absence of internal competition, products with low added value were mainly produced using outdated, costly technologies. The export's overwhelming weight is agricultural raw materials and semi-finished products (pipes and rolled metal).

The harmfulness of raw material specialization was proven 250 years ago by the founder of national political economy Friedrich List noted that in a purely agricultural country, even if it maintains free relations with manufacturing and trading nations, a significant part of the productive forces and natural auxiliary resources lies idle and useless. Its intellectual and political development and its defence means are limited. It is not capable of developing either significant navigation or powerful trade. All its wealth, insofar as it is the result of international relations, can be interrupted, reduced or destroyed by foreign measures or war [19].

Now, when a full-scale war has been going on in Ukraine for almost four years, we have seen from our own experience that F. List is undoubtedly right: because foreign measures (muscovy) interrupt (block) trade in agricultural products, the flow of export revenue decreases, and warehouses with it are destroyed. This worst economic development type, which has been maintained in Ukraine since the restoration of its independence, is subject to the so-called creative destruction in war conditions.

But the war, paradoxically, also creates new opportunities for the economic development of Ukraine. Here, the influence of STEM-educated gifted individuals should be emphasized. After all, it is they, armed with the skills of the 21st century, who are able to transform the raw material-exogenously dependent type of economic development of Ukraine into a new one, which will be based on innovations, modern information technologies, artificial intelligence and will stimulate domestic and foreign investments.

The development of a recovery strategy is impossible without an effective symbiosis of science, education and economics. Education in this triad will play a decisive role: without it, the economy is deprived of a proper scientific foundation and the opportunity to translate scientific achievements into human capital. The human capital quality affects the model of GDP formation, the structure of which, by types of economic activity, income and expenditure, determines the economic development type of the country in institutional and economic coordinates and its competitive status in the global world. The issue of creating such human capital that is capable of rebuilding and innovatively renewing the national economy is becoming relevant for the Ukrainian education system. To accomplish this task, foreign experience in introducing progressive modern technologies in STEM education is no less important than financial or material assistance.

The transformation of Ukraine's economic development will require the coordination of science, education, and economic strategies. Although the Ukrainian education system is currently undergoing active reform (the National School of Science and Technology is being introduced, discussions are ongoing regarding the number of years of education in primary and secondary schools, in the system of vocational, pre-higher, and higher education), it still retains the rudiments of the Soviet school. Therefore, the problem of developing and reforming education remains extremely

urgent, and overcoming the mismatch between human capital and the labor market for the reconstruction of post-war Ukraine is timely. The educational toolkit, tested by the most powerful economies in the world, already exists – it is STEM (STEAM) education.

In Ukraine, in 2020, the Concept of the Development of Science and Mathematics Education (STEM-education) was developed, which provides that it should become “... an integral part of the state policy to increase the level of competitiveness of the national economy and the development of human capital,...” [20]. The plan of measures for the implementation of this Concept until 2027 details the general directions for improving the educational process [21]. In the draft of the Recovery Plan of Ukraine, the working group "Education and Science" formulated ways to solve problems related to the introduction of STEM education [22]. In the process of rebuilding post-war Ukraine, it is advisable to implement the experience of STEM education in Thailand, under the influence of which the type of its economic development was transformed from 13 to 21 [23]. Types of economic development in the range of 20-24 are most capable of ensuring the achievement of the global sustainable development goals approved by the UN General Assembly Resolution.

The main provisions of this resolution were implemented in Ukraine by Presidential Decree [24]. It emphasizes that the UN global sustainable development goals should be supported, taking into account Ukrainian specifics and with appropriate adaptation to the specific conditions. To implement the Decree, Ukrainian educators should apply the STEM educational toolkit, which will ensure the country's sustainable development in the context of globalization and contribute to the achievement of European standards of living. This toolkit has already proven its effectiveness in world practice, but it needs to be adapted to Ukrainian educational conditions.

Some scientific and methodological developments on STEM education in Ukraine have been developed. STEM education issues are widely discussed at all-Ukrainian conferences and round tables; educational STEM centers are being created [25], and pedagogical strategies are being proposed that can be used to support the creative development of gifted students in STEAM education. The introduction of STEM technologies into the educational process is considered a basic condition for the formation of a highly developed economy [26]. However, the sustainable development of Ukraine and ensuring the competitiveness of the country through this education, as declared in the Concept of STEM Education, does not have a scientific and methodological basis, which complicates its implementation. Topics on Ukraine's sustainable development are not provided for in educational curricula and in the professional development of teachers.

In the Ukrainian pedagogical practice to improve the teachers' competence in sustainable development, the economic integration, social and environmental aspects

are envisaged. The regulatory and legal framework reflecting the UN Sustainable Development Goals should be included in the curricula and topics of sustainable development. However, the knowledge incorporation on sustainable development and curricula is of a recommendatory and declarative nature. For example, it is proposed to make education as accessible and high-quality as possible; the need to create and improve legislation that will cover issues of sustainable development in accordance with the UN goals is emphasized; students should be actively involved in the learning process, motivated to take responsibility for their own development and realize the consequences of their actions for future generations.

It is also recommended to include topics on sustainable development in the educational process in various disciplines and educational programs. The curricula are proposed to cover topics related to consumption, environmental preservation, social justice and economic development. Some practical steps are suggested: develop curricula, conduct training and seminars, and use innovative methodologies. At the same time, teachers should have the knowledge and skills to include sustainable development issues in the educational process.

In general, the training programs' analysis and activities proposed for the development of STEM in Ukraine showed that they focus on improving pedagogical approaches and methods of supporting and developing students' creativity, forming 21st-century skills in them, and not on directing their initiative to solve global problems related to achieving the Millennium Development Goals. The gaps in this process are due to the Ukrainian STEM teachers' inability to integrate the Sustainable Development Goals and curricula. That is, the problem of Ukrainian STEM teachers is identical to the global one: they must understand the process of sustainable development of the country and be able to integrate it into curricula.

A way out of this situation could be the introduction of academic qualifications for teachers, such as "Sustainable Development in Pedagogical Practice" and "Environment and Innovation", recommended by the European Commission (2024) [27]. The European Union has such practices. In Denmark, for example, teaching the basics of sustainable development is a mandatory competence for STEM teachers. To increase their motivation to learn the sustainable development basics, program standards and learning objectives for some core subjects at the primary and secondary school levels have been established at the legislative level. The implementation of Danish initiatives for STEM teachers in Ukraine could be very useful and indicative: after all, the education system in Ukraine has remained extremely centralized, so the initiatives would have a favorable basis. For example, a mandatory curriculum that would regulate some subjects at a general level would allow teachers to have some autonomy and freedom in fulfilling centrally established requirements, but only in choosing teaching materials and teaching methods.

It would also be advisable to define certain frameworks for economic and sustainable development and recommend including specific topics that would address this issue. At the same time, the best pedagogical practices, approaches and methods for supporting and developing students' creativity should be within the STEM teachers' competence. They will have relative autonomy and freedom in fulfilling centrally established requirements and will independently choose educational materials and teaching methods.

The basis for changing the post-war Ukraine type of economic development and implementing this strategy should be science and education. Effective STEM educational tools, tested by world practice, have proven their ability to influence the type of economic development (Thailand), build a human-centric society (Japan), maintain peace through force (USA), improve the country's competitive position in the world (Great Britain), etc. Therefore, Ukrainian educators should adopt them for the reconstruction and restoration of the domestic economy.

Awareness of STEM teachers of the interconnection and mutual influence of global goals and pedagogical practices is not a Ukrainian problem, but a global one. To solve it, Ukraine should apply proven practices and introduce at the legislative level academic qualifications for STEM teachers for professional development, such as "Sustainable development in pedagogical practice" and "Environment and innovation", recommended by the European Commission.

REFERENCES:

1. Borland, J. H. (2009). Myth, 2: The gifted constitute 3 % to 5 % of the population. Moreover, giftedness equals high IQ, which is a stable measure of aptitude. *The Gifted Child Quarterly*, 53 (4), 236–238. <https://doi.org/10.1177/0016986209346825>
2. Gagné, F. (2005). From Gifts to Talents: The DMGT as a Developmental Model. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed. pp. 98–119). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610455.008>
3. Siegle, D., & McCoach, D. B. (2018). Underachievement and the gifted child. In S. I. Pfeiffer, E. Shaunessy-Dedrick, & M. Foley-Nicpon (Eds.), *APA handbook of giftedness and talent* (pp. 559–573). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000038-036>
4. United Nations (2015) Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution A/RES/70/1 adopted by the General Assembly on 25 September 2015. Available from: <https://undocs.org/en/A/RES/70/1>
5. Sterling, S. (2010). Learning for resilience, or the resilient learner? Towards a necessary reconciliation in a paradigm of sustainable education. *Environmental Education Research*, 16(5–6), 511–528. <https://doi.org/10.1080/13504622.2010.505427>
6. Martin-Paez, T., Aguilera, D., Perales-Palacios, F. J., & Vilchez-Gonzalez, J. M. (2019). What are we talking about when we talk about STEM education? A review of

- literature. *Science Education*, 103(4), 799–822. <https://doi.org/10.1002/sce.21522>
7. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities, National Science Teachers Association. Available from: https://museumofaviation.org/wp-content/uploads/2019/07/The_Case_for_STEM_Education.pdf
 8. Cordaro, J. A., Murphy, C., & Redman, E. (2025). Bridging STEM Education and Sustainability: Insights from Pennsylvania Educators. *Education Sciences*, 15(3), 282. <https://doi.org/10.3390/educsci15030282>
 9. Hacıoğlu, Y. (2021). The effect of STEM education on 21st century skills: Preservice science teachers' evaluations. *Journal of STEAM Education*, 4(2), 140–167. Available from: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1693716>
 10. Dai, D. Y., & Chen, F. (2013). Three paradigms of gifted education: In search of conceptual clarity in research and practice. *The Gifted Child Quarterly*, 57(3), 151–168. Available from: <https://doi.org/10.1177/0016986213490020>
 11. Nguyen, T. P. L., Nguyen, T. H., & Tran, T. K. (2020). STEM Education in Secondary Schools: Teachers' Perspective towards Sustainable Development. *Sustainability*, 12(21), 8865. <https://doi.org/10.3390/su12218865>
 12. National Research Council [NRC]. (2012). A Framework for k-12 science education: practices, crosscutting concepts, and core ideas. Washington DC: The National Academic. Available from: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/13165/a-framework-for-k-12-science-education-practices-crosscutting-concepts>
 13. Yan, X., Yu, T., Chen, Y. (2024). Global Comparison of STEM Education. In: Niancai, L., Zhuolin, F., Qi, W. (eds) *Education in China and the World*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-5861-0_9
 14. Popova, V. (2010). Statistical Identification of Economic Development Theories: Methodology and Measurement Practice. Kyiv. PUBLISHING AND PRINTING HOUSE "FORMAT" [in Ukrainian].
 15. Armitage, L., Bourne, M., Di Simone, J., Jones, A., & Neave, S. (2020). Engineering UK 2020: Educational pathways into engineering. Available from: <https://www.engineeringuk.com/media/232298/engineering-uk-report-2020.pdf>
 16. Visessuvanapoom, P., KAO-IEAN, S., & Pattapong, K. (2023). Guidelines for the Advancement of Gifted and Talented Students in Science, Technology, Engineering and Mathematics (STEM) Education in Thailand. *Educational Management and Innovation Journal*, 6(3), 81-100. Available from: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/emj/article/view/266609> [In Thai].
 17. Wannapiroon, P., Nilsook, P., Techakosit, S., & Kamkhuntod, S. (2021). STEM literacy of students in vocational education. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 5(4), 527-549. <https://doi.org/10.46328/ijtes.253>
 18. Cordaro, J. A., Murphy, C., & Redman, E. (2025). Bridging STEM Education and Sustainability: Insights from Pennsylvania Educators. *Education Sciences*, 15(3), 282. <https://doi.org/10.3390/educsci15030282>
 19. List, F., [1841], *The National System of Political Economy*, (translated by Lloyed, Sampson S, London: Longmans, Green and Co., 1916). Available from: https://www.survivorlibrary.com/library/the_national_system_of_political_economy_1916.pdf

20. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serp. 2020 r. № 960-r. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
21. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) do 2027 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.01.2021 № 131-r. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
22. Draft Ukraine Recovery Plan. Materials of the “Education and science” working group / The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War. 2022. Available from: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/eng/education-and-science-eng.pdf> [in Ukrainian].
23. Popova, V., & Popov, V. (2023). STEM education potential to transform the post-war Ukraine economic development type. *Education: Modern Discourses*, 6, 36–46. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2023-6-03>
24. President of Ukraine. (2019). About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030 (Decree No. 722/2019, September 30). Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/722/2019> [in Ukrainian].
25. Innovatsiynyy osvitniy proyekt za temoyu «Orhanizatsiyni ta naukovometodychni umovy stvorennia STEM-tsentriv» na 2022–2027 roky. (2023, July 14). Instytut Modernizatsiyi Zmistu Osvity. Available from: <https://imzo.gov.ua/osvitni-proekti/innovatsiynyy-osvitniy-proiekt-za-temoiu-orhanizatsiyni-ta-naukovo-metodychni-umovy-stvorennia-stem-tsentriv-na-2022-2027-roky/> [in Ukrainian].
26. Podliesnyi, S. V., Tarasov, O.F. (2019). Aktualnist vykorystannia STEM-STEAM-STREAM-tekhnologii v sferi inzhenerno-tekhnichnoi osvity dlia staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Actualist of the use of STEM-STEM-STREAM technologies in the field of engineering and technical education for the sustainable development of the economy of Ukraine] *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. Vinnytsia*. 2. 123–131. <https://doi.org/10.31649/1997-9266-2019-143-2-123-131> [in Ukrainian]
27. European Commission: Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. (2024). *Education and training monitor 2024 : Denmark*. Publications Office of the European Union. Available from: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/69470>.

Потапюк Лілія Миколаївна,
к. пед. н., доцент,
кафедра соціогуманітарних технологій
potapiuk2020@gmail.com

Мельник Василь Володимирович,
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Луцький національний технічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ЗВО

Анотація. Розглянуто організаційні аспекти розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців у процесі навчання в закладах вищої освіти. Акцентовано увагу на необхідності створення інноваційного освітнього середовища, що сприяє самореалізації, формуванню креативного мислення, професійної мотивації та розвитку індивідуальних здібностей студентів. Зроблено висновок, що ефективна організація освітнього процесу, орієнтована на розвиток творчості, є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах трансформації вищої освіти.

Ключові слова: творчість, творчий розвиток, творчий потенціал, організація творчої діяльності здобувачів вищої освіти, саморозвиток.

Abstract. The organizational aspects of developing the creative potential of future specialists in the process of studying in higher education institutions are considered. The emphasis is placed on the need to create an innovative educational environment that promotes self-realization, the formation of creative ideas, professional motivation and the development of individual abilities students. It has been established that the effective organization of the educational process is focused on the development of creativity, and the important professional training of future specialists in the current minds of transformation illuminate everything.

Key words: creativity, creative development, creative potential, organization of creative activity of high-level education, self-development.

Сучасне суспільство потребує особистості, яка характеризується високим рівнем готовності до творчої діяльності. Це обумовлюється необхідністю постійного пошуку нових знань, умінням організовувати власну діяльність на творчих засадах, здатністю знаходити оригінальні рішення, а також прагненням до саморозвитку та формування індивідуальної концепції «Я». Такий підхід сприяє ефективній самореалізації людини в умовах сучасного світу та утверджує особистісно орієнтовану стратегію розвитку. Вивчення процесу формування творчої особистості, здатної мислити самостійно та ухвалювати відповідальні рішення, має важливе наукове та практичне значення.

У цих умовах актуальною стає проблемою організаційних аспектів розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців у процесі навчання у ЗВО з метою

формування у них майбутніх соціально активних, конкурентних на ринку праці членів суспільства.

Саме академічне середовище формує громадянина вільної сучасної держави, здатного до творчості, самостійного мислення та прийняття сміливих рішень, соціально активної, добропорядної, культурної та професійної особистості. Підтвердження цієї думки знаходимо в «Законі України «Про освіту», де зазначається, що «найважливіша мета сучасної освіти – сприяння всебічному розвитку людини як творчої особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [3].

Проблематика розвитку особистості, здатної до самоактуалізації в процесі творчої діяльності, а також вивчення її багатовимірних аспектів тривалий час, перебуває у центрі наукових пошуків. Філософські основи творчості висвітлювали у своїх наукових доробках Арістотель, Конфуцій, Платон, Г. Сковорода, М. Бердяєв, Ф. Шеллінг та інші мислителі. На сучасному етапі зростає науковий інтерес до проблеми виховання особистості, здатної брати відповідальність за власні рішення та дії, що відображено в працях Є. Абдулліна, Ш. Амонашвілі, Л. Баренбойм, Л. Гарднера, Х. Келвіна. Так, психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку особистості, здатної до самоактуалізації в процесі творчої діяльності, розглядали вітчизняні вчені Г. Балл, В. Барко, В. Бутенко, О. Грушко, О. Демченко, В. Загвязинський, О. Запорожець, І. Зязюн, В. Клименко, Г. Костюк, В. Моляко, О. Пошетун, В. Рибалка, О. Рудницька, Л. Рябоконь, С. Сисоєва, Т. Сущенко та ін.

У наукових доробках Г. Альтшуллера, В. Клименка, В. Моляко, Ю. Кулюткіна та Д. Пойа розглядаються особливості управління процесом творчості особистості, створення творчого середовища в наукових, педагогічних педагогічних і учнівському колективах; пропонуються різні евристичні підходи до розв'язання творчих завдань. Вітчизняні дослідники, зокрема О. Кононко, Л. Потапюк, Н. Софій, Т. Яценко та ін., акцентують увагу на значущості соціального контексту, індивідуального підходу та створення розвивального освітнього середовища для підтримки креативності осіб з особливими освітніми потребами [3, с. 1038]. Наукові доробки А. Артюхова, І. Дегтярьової, А. Колеснікова, Н. Сорокіної, Я. Тицької, О. Чумак та інших учених розкривають особливості підвищення ефективності системи вищої освіти.

Творчість є фундаментальною індивідуальною властивістю людини, яка вказує на її активність і самостійність у відкритості до усього нового, зміні стереотипів, генеруванні нових ідей, винаходів, неочікуваних рішень тощо. Саме в активній багатогранній діяльності людини проявляється її творча особистість, яка включає засвоєння та накопичення знань, умінь, явищ і фактів у відповідних сферах (як матеріальних, так і духовних). Водночас творчість виступає фундаментом для розумового пошуку та культури мислення, яка постійно розширює базу знань для експериментування, створення чогось нового, раніше неіснуючого.

«Творча діяльність – це форма діяльності людини, спрямована на створення якісно нових суспільних і особистісних цінностей. У загальній структурі творчої діяльності, як системи, можна виділити кілька основних підсистем: процес творчої діяльності; продукт творчої діяльності; особистість творця; середовище; умови, в яких проходить творчість» – стверджує Н. Карпенко [1, с. 26–27].

Соціальні та особистісні фактори є важливою характеристикою для процесу творчості. До них відносимо характер, волю до рішення, інтуїцію, ерудицію, ініціативу, готовність до ризику, винахідливість, досвід, інтелект, уяву тощо. Здатність бути готовим та гнучким до постійних змін, сприйняття інформації на іншому, креативному, рівні, здатність знаходити та вирішувати проблеми, долати труднощі, сміливість та критичність, стратегічність, терпимість, здатність відмовлятися від старих ідей, усе зазначене виступає важливою умовою творчості. Створення чогось унікального, неповторного та унікального завжди пов'язане з творчістю. Завзятість, наполегливість і здатність забезпечити ритмічність і регулярність розумової праці є важливими суб'єктивними умовами творчості.

Акт творчості завжди полягає в пошуку оригінального способу досягнення бажаної мети. Це відрізняє його від дій, які базуються на використанні вже відомих методів і правил, які призводять до заздалегідь визначених результатів.

Варто також зазначити, що для творчої діяльності характерними є нестабільність і невизначеність. Особистість набуває більшої здатності приймати непередбачувані рішення та мати надзвичайно глибоке розуміння реальності. Уміння діяти в зовсім непередбачуваних обставинах формується саме на цій унікальній стадії натхнення традиційними професійними правилами та практиками. Творчий потяг – це особливий динамізм усіх якостей людини, які вона може проявити в творчій діяльності.

Важливою для будь-якого закладу освіти у процесі освітньої діяльності є організація творчої діяльності для студентів, оскільки перед ними висувуються конкретні вимоги з тією метою, щоб бути високопрофесійним фахівцем на сучасному ринку праці. З огляду на це здобувачі освіти мають засвоїти чималий

спектр потрібної інформації і вільно нею володіти; вільно орієнтуватися у постійно змінюваному навколишньому середовищі; володіти гнучкістю мислення, що допомагає найефективнішими способами розв'язувати усі проблеми.

Сьогодні переважна більшість державних ЗВО в Україні прагне створити нове безпечне освітнє середовище. Використовуючи електронні та мобільні освітні технології, ці навчальні заклади дозволяють здобувачам освіти мати доступ до інформаційних ресурсів із застосуванням електронних та мобільних освітніх технологій у зручний для них час. Це робить навчання більш привабливим, демократичнішим і зручнішим. Крім того, це заохочує студентів до самоосвіти та навчання протягом життя. Так, електронне середовище для навчання студентів може включати будь-який ресурс, який дозволяє їм отримати доступ до навчальної інформації. Ці ресурси можуть включати сайти закладу освіти, сайти факультетів, соціальні сторінки викладачів та здобувачів, репозитарій, файлообмінники, електронну пошту, програми дистанційного навчання.

Формування належного для високопрофесійного фахівця рівня розвитку творчих якостей у здобувачів освіти, а також передача знань, досвіду, ціннісних орієнтацій шляхом творчого мислення та діяльності є основним завданням організації та реалізації процесу навчання в освітніх закладах.

Дуже часто творчість стає результатом діяльності молодої людини. Для здійснення творчості обов'язково повинні бути певні знання, уміння та навички, проблеми. Саме вони допомагають генерувати нові ідеї, думки та рішення, виявляти творчу ініціативу тощо. Щоб сучасні студенти стали висококваліфікованими фахівцями, вони повинні вміти правильно аналізувати різні ситуації, вдосконалювати свої навички, модернізувати свої рішення, критично мислити, швидко навчатися чомусь новому, бути комунікативними, швидко знаходити шляхи вирішення і виходу із конфліктних ситуацій, використовувати у своєму житті наукові та культурні досягнення, майстерно оцінювати сучасні суспільні процеси та проблеми в суспільно-політичному житті країни. Особливо якісно такі завдання можна виконувати і в умовах дистанційного навчання (тобто за допомогою інформаційних технологій), яке було викликане спочатку загальнонаціональним карантинном COVID-19, згодом – у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну.

Віддалене навчання стало новою практикою для багатьох здобувачів освіти; деякі з них почали використовувати допоміжні програми, як-от відеозв'язок, інші допоміжні програми. Такий досвід показує, що впровадження в освітній процес елементів дистанційного навчання передбачає від майбутніх фахівців високого рівня професійної мотивації, контролю та самодисципліни.

Можливість отримання нових знань і компетентностей, а також форми організації навчання підвищують пізнавальну активність здобувачів освіти, підвищуючи одночасно динаміку освітнього процесу в умовах війни. Так, під час практичної діяльності здобувачі освіти виявляють свою наполегливість та оригінальність у виконанні творчих завдань.

Однак навчально-пізнавальна діяльність студентів також містить чимало психологічно складних ситуацій (здача іспитів, надмірна розумова активність, необхідність своєчасно і якісно виконувати навчальні завдання, взаємодія з «незручними» людьми та ін.), які викликають різні емоційні реакції та стани. Більшість таких реакцій стають болючими та викликають тривожність і тривогу, стрес, вигорання та втому тощо. Проте деякі з них мають і яскраво виражену позитивну модальність (наприклад, адреналін, відчуття залученості та інтересу, переживання, пов'язані з досягненнями тощо).

Організацію творчої діяльності здобувачів вищої освіти можна розподілити за окремими напрямками (рис. 1).

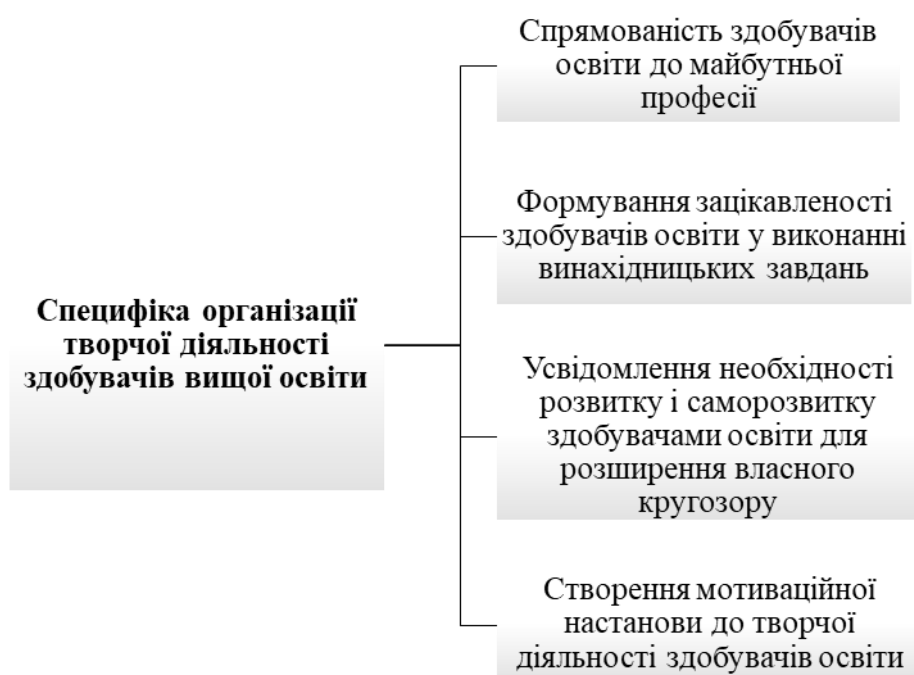

Рис 1. Специфіка організації творчої діяльності здобувачів освіти

Теоретичні заняття (лекції, бесіди, дискусії, семінарські, інтерактивні заняття з використанням інтерактивних інформаційних технологій) можуть допомогти студентам розвинути свої творчі здібності. Творчі проєкти, рольові ігри, творчі завдання, індивідуальні та творчі завдання є частиною цих занять. Викладач повинен допомогти здобувачам освіти розкрити свої творчі таланти.

Науковці стверджують, що лише створення умов, які дозволяють виявити творчість, може викликати в особистості спонуку до здійснення творчої діяльності. Здобувачі освіти не можуть повністю розкрити свої індивідуальні особливості, якщо вони не працюють належним чином, не отримують достатніх

професійних знань, методів, навичок і умінь, суспільно-політичних знань і не засвоїли правила повсякденного життя.

Творча активність студентів нерозривно пов'язана з їхньою життєвою позицією. Вона відображає соціально-моральні цінності, світоглядні принципи, а також характер і спрямованість соціальних взаємин особистості. Ще одним важливим фактором є підтримка студентських ініціатив та окремих студентських організацій, які сприяють просуванню європейських цінностей. Можна навести кілька конкретних прикладів для підтвердження висновків щодо успішної інтеграції європейських цінностей в українських навчальних закладах. Зокрема, в українській системі освіти активно впроваджується програма Erasmus+, яка є одним із відомих проектів Європейського Союзу, спрямованих на підтримку освіти [5, с. 110]. Для формування й підтримки активної життєвої позиції, яка відповідає викликам сучасного суспільства, заклади освіти та студентське самоврядування мають докладати значних зусиль.

Існують різні способи активізації творчої пізнавальної діяльності здобувачів освіти. До них відносимо: розв'язання творчих задач і проблемних ситуацій, складання завдань, створення або перетворення навчальних алгоритмів і програм, самостійне виконання практичних завдань і самостійне засвоєння матеріалу, застосування евристичного методу навчання, використання дослідницького підходу в навчанні.

Науковці виділяють основні напрями формування і розвитку, за допомогою яких здобувачі вищої освіти стають творчими особистостями. Серед них: «розвиток особистості студента з життєвою орієнтацією «бути» замість «мати»; унікальний характер студента, розвиток його унікальності; пріоритетність духовно-морального розвитку студента; вільний розвиток особистості; розвиток ноосферного мислення у студентів під час навчання у закладі вищої освіти» [2, с. 144].

Творчі здібності розвиваються за умови, якщо здобувачі освіти діють на основі загальних цілей; мають різні погляди, цілі та мотиви, що не суперечить принципам академічної доброчесності; освітня діяльність усіх учасників процесу зосереджена на предметі та досягненні наміченого результату; усі залучаються до цього процесу; взаємовідносини між ними є дружніми і доброзичливими (позбавлені симпатій чи антипатій); усі учасники мають різні світоглядні, моральні, емоційні та соціальні установки; враховується індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти.

Творчі зусилля молоді від прозаїчної репродукції зазвичай відрізняються від творчих зусиль, які спрямовані на дотримання академічних стандартів та принципів академічної доброчесності (самостійність у виконанні навчальних завдань, поточний та підсумковий контроль результатів навчання; коректність у посиленнях на авторські розробки, твердження та наведення даних; дотримання державного

законодавства; достовірність у наданні інформації про свої академічні досягнення, наукову та творчу діяльність, використані методи досліджень та використані джерела; сумлінність у наданні інформації про результати власних академічних зусиль, наукових досліджень та творчих зусиль).

Отже, проблема організації творчої діяльності здобувачів вищої освіти постає досить гостро через соціальні та ідеологічні зміни в Україні, які викликають необхідність розвитку творчої особистості та переосмислення усіх наявних складників та компонентів існуючої системи навчання і виховання. Недостатня робота над цим питанням стосується основних компонентів творчої діяльності (мотивація до творчої діяльності, творчі здібності (креативність), творче мислення у поєднанні з етичним мисленням та академічною доброчесністю).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карпенко Н.А. Психологія творчості : навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
2. Малімон В.І. Перспективи формування та розвитку студента як творчої особистості. Вища освіта України. 2006. № 1. С. 142–145.
3. Потапюк Л.М., Мельник В.В. Реалізація творчих здібностей здобувачів вищої освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища. Педагогічна майстерність майбутнього вчителя: поступ, становлення, удосконалення і зростання : матеріали Міжнар. наук.-практ. форуму (м. Полтава, 5 червня 2025 р.) / за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 1037–1041.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145- VIII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm (дата звернення: 14.10.2025).
5. Spitsyn V., Antonenko I., Synkovska O., Dzevytska L., Potapiuk L. European Values in the Ukrainian Higher Education System: Adaptation and Implementation. Journal of Curriculum and Teaching Vol. 13, No. 3; Special Issue, 2024. PP. 102–114.

Похил Л. Д.,

практичний психолог-методист

Смілянського НВК «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В. Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом),

Lyuba_nya@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні виклики війни в Україні висувають нові вимоги до системи освіти, зокрема до підготовки учнівського лідерства. Школа лідерів у цих умовах стає не лише майданчиком для розвитку активності, ініціативності та відповідальності, а й простором психологічної підтримки. Психологічний

супровід у цьому процесі допомагає зберегти емоційну рівновагу, формувати стійкість та навички командної взаємодії, що є надзвичайно важливим для підлітків у часи кризових випробувань.

Ключові слова: лідер, лідерство, Я-концепція, самооцінка, гармонійний розвиток, творчий потенціал.

The current challenges of war in Ukraine place new demands on the education system, particularly in preparing student leadership. In these circumstances, the School of Leaders becomes not only a platform for developing initiative, responsibility, and activity but also a space for psychological support. Psychological guidance in this process helps maintain emotional balance, build resilience, and strengthen teamwork skills, which are especially important for adolescents in times of crisis.

Key words: leader, leadership, self-concept, self-esteem, harmonious development, creative potential.

Лідерський актив школи в умовах війни набуває особливого значення. Це учні, які беруть на себе ініціативу, організовують однокласників, підтримують атмосферу згуртованості та взаємоповаги.

Лідери – це не лише ті, хто веде за собою, а й ті, хто вміє чути інших, співпереживати та об'єднувати довкола спільних цінностей.

У теперішній час, коли діти щодня стикаються з викликами та переживаннями, роль лідерів у шкільному середовищі полягає у створенні простору безпеки, взаємної підтримки та активного громадянського розвитку. Саме завдяки їм зберігається відчуття стабільності й формується віра в майбутнє.

Ефективною формою підготовки лідерів є система виховання на засадах учнівського самоврядування. Адже кожна людина обов'язково проходить через такий суспільний інститут, як школа. І від того, який слід залишить школа в душі людини, багато залежить в її подальшій долі та діяльності. Важливо, щоб у учнів формувався досвід, який з умов навчального закладу буде перенесений у доросле життя. Системний підхід до підготовки лідерів позитивно впливає на якість освіти учнів, оскільки соціальні лідери, як правило, більш відповідальні, самостійні особистості, націлені на високий рівень домагань і досягнень у житті: сприяє гармонійному розвитку особистості, дозволить по-новому подивитися на усі сфери життя, здоров'я, сприяє задоволенню різноманітних потреб особистості, відчуттю повноти життя.

У закладі було створено нову модель учнівського самоврядування – Дитячу Спілку дітей та юнацтва «НЕОН» (Надзвичайно Енергійні Організовані Незалежні). При Дитячій Спілці «НЕОН» діяла Школа Лідерів. Заняття Школи Лідерів проходили у формі тренінгів з використанням проєктивних методик та вправ, які дали можливість визначити фактори впливу на мотиваційну діяльність активістів, усвідомити і відпрацювати особистісні моменти: сприяли формуванню позитивної «Я – концепції», підвищенню самооцінки,

гармонійному розвитку та вдосконаленню особистості, руйнуванню негативних установок, уявлень, мотивів, стереотипів поведінки. Це дало змогу розвинути лідерські якості учасників групи, усвідомити стереотипи поведінки, мотиви власних вчинків та їх наслідки у стосунках з оточуючими.

Учні, які відвідували заняття Школи Лідерів є відповідальними за впровадження проєктів учнівського самоврядування, балотувалися на посаду Лідера Дитячої Спільноти НЕОН», є ініціаторами створення проєктів, проведення акцій, КТС.

У закладі створено Школу Наступності. Учні, які відвідували заняття Школи Лідерів є керівниками занять Школи Майбутніх Лідерів (для учнів 5-8 класів) та Школи Майбутніх Зірок (для учнів 1-4 класів). Співпрацюючи з практичним психологом школи, учні сдолучаються до проведення занять у якості фасилітаторів. Це дає можливість учням молодших класів розвинути в собі почуття впевненості та відповідальності, власний творчий потенціал, почуття єдності з колективом, вміння висловлювати та відстоювати власну думку, розкривати організаторські здібності та розвивати лідерські якості. Заняття дають можливість дитині, яка приходить до школи розвиватися гармонійно, розвивати власний творчий потенціал, будувати позитивні стосунки з оточуючим світом, бути успішною особистістю, готовою до конструктивного вирішення різних життєвих ситуацій.

Головною метою проєкту є:

- розвиток тенденцій формування позитивної «Я – концепції» особистості активістів молодшої ланки школи в учнівському середовищі, тенденцій до саморозвитку та самовдосконалення;
- формування гармонійної особистості учня з активною життєвою позицією та усвідомлення відповідальності за власну життєву позицію;
- розвиток лідерських якостей та навичок конструктивної взаємодії у шкільному середовищі та за його межами;
- створення відчуття психологічного комфорту в спілкуванні між активістами різних вікових категорій, що сприяє розвитку почуття єдності та підтримки;
- згуртування дітей та юнацтва на КТС;

Мета проєкту конкретизується через систему завдань:

- створення умов для виявлення і розвитку лідерських якостей учнів молодшої ланки школи;
- формування навичок конструктивної взаємодії в процесі спілкування між активістами різних вікових категорій;
- формування активної життєвої позиції та позитивного ставлення до особистості кожного активіста, створення відчуття психологічного комфорту для всіх учасників активу, що сприяє розвитку почуття колективно єдності та підтримки;
- визначення оптимальних методів, форм роботи, що сприяють ефективному

розвитку лідерських якостей та навичок конструктивної взаємодії у шкільному середовищі та за його межами, виявленню активності, ініціативи і самостійності у виборі прийняття рішень:

- підготовка лідерів учнівського самоврядування старшої ланки школи для практичної діяльності з активістами початкової ланки школи;

Напрямки реалізації завдань:

- вивчення психологічної своєрідності учнів початкової ланки школи, їхніх індивідуальних особливостей, життєвої позиції стосовно навчального закладу, взаємин у класному колективі;
- виявлення молодших школярів з активною життєвою позицією, лідерськими якостями, які прагнуть змінити власне життя та життя інших дітей;
- психологічна підтримка учнівського активу старшої ланки школи, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії з учнями різних вікових категорій;
- організація занять Школи Майбутніх Зірок та Школи Майбутніх Лідерів у вигляді тренінгів за спільною участю активістів молодшої та середньої ланки школи і лідерів учнівського самоврядування старшої ланки школи з метою формування позитивної «Я – концепції» особистості, саморозвитку та самовдосконалення, відпрацювання конструктивних виходів з різних життєвих ситуацій, навичок та готовності до співпраці, формування почуття колективної єдності, створення позитивного психологічного клімату та комфорту у спілкування між активістами різного віку.

Етапи реалізації проекту:

- методичне і теоретичне обґрунтування засад, форм і методів впровадження проекту в учнівському середовищі.

- роль активістів старшої ланки школи в реалізації проекту.
- роль активістів молодшої ланки школи у реалізації проекту.
- розробка конкретних завдань щодо реалізації проекту.
- формування педагогічної, батьківської та учнівської думки стосовно проекту.

Очікувані результати. Реалізація проекту сприятиме:

- створенню сприятливих умов для повноцінної адаптації в соціальному середовищі закладу;
- самовизначенню та самореалізації учнів старшої ланки у школі та соціальному середовищі, підвищенню власної самооцінки, формуванню позитивних установок та стереотипів поведінки в процесі взаємодії з оточуючими;
- розвитку та реалізації творчого потенціалу, лідерських якостей учнів молодшої та старшої ланки школи;
- становленню особистості учня як активного творця власної життєвої позиції;
- формуванню почуття колективної єдності, створенню позитивного

психологічного клімату в школі, що дає можливість гармонійно розвиватися учням та активу школи;

- відпрацюванню конструктивних виходів з різних життєвих ситуацій;
- вихованню майбутніх активістів закладу;
- готовності учнівського активу старшої ланки школи до майбутнього дорослого життя, формуванню свідомого активного громадянина суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пляка Л. В., Герасимова О. О. (2025). Психологічний супровід здобувачів освіти в умовах війни: шлях до збереження ментального здоров'я. Педагогічна та вікова психологія, 1(22), 127–138. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/22>
2. Сисоєва С. О., Литовченко О. В. (2025). Соціально-педагогічний супровід учнів в умовах воєнного стану в Україні: подолання особистісної крихкості і обмежень. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 7(2), 1–11. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2025.7203>
3. Шимановський, М. М. (2024). Як організувати учнівське самоврядування в умовах війни: методичні рекомендації. Інститут модернізації змісту освіти.
4. Міністерство освіти і науки України. (2022). Методичні рекомендації щодо організації учнівського самоврядування в умовах війни. Київ: Міністерство освіти і науки України.

Пошивайлова О. В.,

вчитель географії,

Дніпровський ліцей №67 «Джерело» ДМР,

www.posivajlovaolena@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. У статті розглянуто сучасні педагогічні інновації в роботі з обдарованими учнями на уроках географії та природничих наук. Проаналізовано специфіку виявлення географічно обдарованих дітей, обґрунтовано ефективність застосування STEAM-освіти, проєктних технологій та міжпредметної інтеграції. Представлено практичний досвід впровадження інноваційних методів у контексті сучасних викликів української освіти. Доведено, що географія як навчальний предмет має унікальні можливості для розвитку обдарованості завдяки поєднанню теоретичного знання з практичною діяльністю, використанню сучасних геоінформаційних технологій та дослідницьких методів. Запропоновано практичну систему діагностики географічної обдарованості та алгоритм побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Ключові слова: обдаровані діти, педагогічні інновації, географічна освіта, STEAM-технології, проєктне навчання, індивідуальна траєкторія, міжпредметна інтеграція.

Abstract. The article examines modern pedagogical innovations in working with gifted students in geography and natural sciences lessons. The specifics of identifying

geographically gifted children are analyzed, and the effectiveness of using STEAM education, project-based technologies, and interdisciplinary integration is substantiated. Practical experience of implementing innovative methods in the context of modern challenges of Ukrainian education is presented. It is proven that geography as a subject has unique opportunities for developing giftedness through the combination of theoretical knowledge with practical activities, the use of modern geoinformation technologies and research methods. A system for diagnosing geographical giftedness and an algorithm for building an individual educational trajectory are proposed.

Keywords: gifted children, pedagogical innovations, geographical education, STEAM technologies, project-based learning, individual trajectory, interdisciplinary integration.

Розвиток обдарованої дитини є визначальним фактором подальшого життєвого успіху не лише окремої людини, а й суспільства в цілому. В умовах становлення суспільства знань та реалізації концепції Нової української школи особливої актуальності набуває проблема виявлення та підтримки обдарованих дітей у природничій освітній галузі.

Географія, як навчальний предмет, безмежна, володіє унікальним потенціалом для розвитку обдарованості, оскільки інтегрує знання з природничих та суспільних наук, передбачає практичну діяльність, розвиває просторове та системне мислення, формує екологічну свідомість. Докази, що географія саме для обдарованих дітей є найкращою платформою розвитку представлено у вигляді «цеглинок» можливостей предмета(мал.1).

Цеглинки можливостей навчального предмета.

Рис. 1

Розглянемо більш детально ці можливості (мал.2):

Емоційний зв'язок	↔	<u>Це про наш дім</u>
Свобода вибору напрямку	↔	Дитина може знайти « своє ». Любиш природу – вивчай фізичну географію, екологію. Цікавишся людьми – соціально-економічна географія. Подобається працювати з комп'ютером – ГІС і картографія...
Професійна перспектива	↔	Відкриває шляхи до десятків затребуваних спеціальностей: туризм, метеорологія, геологія, ландшафтний дизайн, логістика...
Конкуренція та визнання	↔	Олімпіади, турніри, конкурси – це можливість для обдарованих дітей показати себе, зустріти однодумців, отримати визнання.
Можна завжди бути дослідником	↔	Справжні наукові дослідження вже зараз: моніторинг місцевої погоди, аналіз транспортних потоків у місті, вивчення місцевих ґрунтів, дослідження місцевих ландшафтів...
Системність мислення	↔	Географія вчить бачити зв'язки, цілісні системи. Чому пустелі розташовані саме так? Бо є тропіки, пасати, холодні течії... Все пов'язано!
Технології – невід'ємна частина	↔	Google Планета Земля – подорожувати світом, порівнювати, відстежувати зміни в часі. ГІС-програми, супутникові знімки, мобільні додатки, метеодані
Глобальні проблеми – для глобального мислення	↔	Можливість досліджувати реальні глобальні виклики, пропонувати рішення, моделювати сценарії.
Можливість працювати руками	↔	Полеві дослідження, експедиції та екскурсії, робота з приладами (компас, GPS, метеостанція) збір зразків або проб, створення моделей (вулканів, ландшафтів), практичне орієнтування на місцевості...
Тут є місце для творчості	↔	Створення авторських карт, проекти з елементами дизайну, відеоекскурсії рідним містом, інфографіка про природні процеси або об'єкти, дослідження і гіпотези. Простір для креативності!

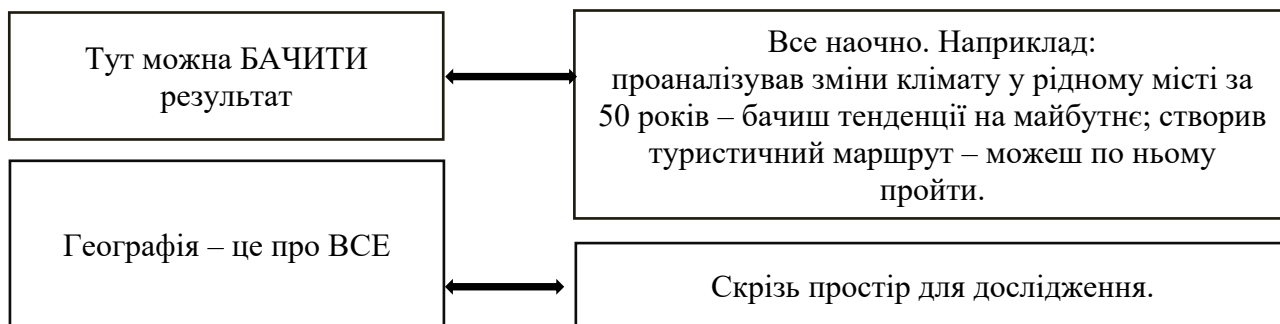

Рис. 2

Міжпредметна інтеграція (географія + математика, фізика, біологія, історія, ІТ) створює необхідну обдарованим дітям цілісність знання та можливість багатоаспектного дослідження реальності (мал.3).

Географія не існує ізольовано – вона природно інтегрується з іншими дисциплінами, що створює унікальні можливості для розвитку обдарованих учнів. Обдарована дитина не мислить в рамках одного предмета, їй потрібні зв'язки, системність (мал.3) Прикладом може слугувати модель постійної взаємодії «Географія + Математика», яка надає можливість працювати зі статистикою, робити демографічні розрахунки, будувати графіки, створювати аналіз даних та прогноз. Обдаровані діти ,у більшості, гарно працюють з цифрами, шукають закономірності ,спираючись на розрахунки, у розміщенні населення, кліматичних змінах, економічних показників.

Міжпредметні зв'язки географії – рай для обдарованих!

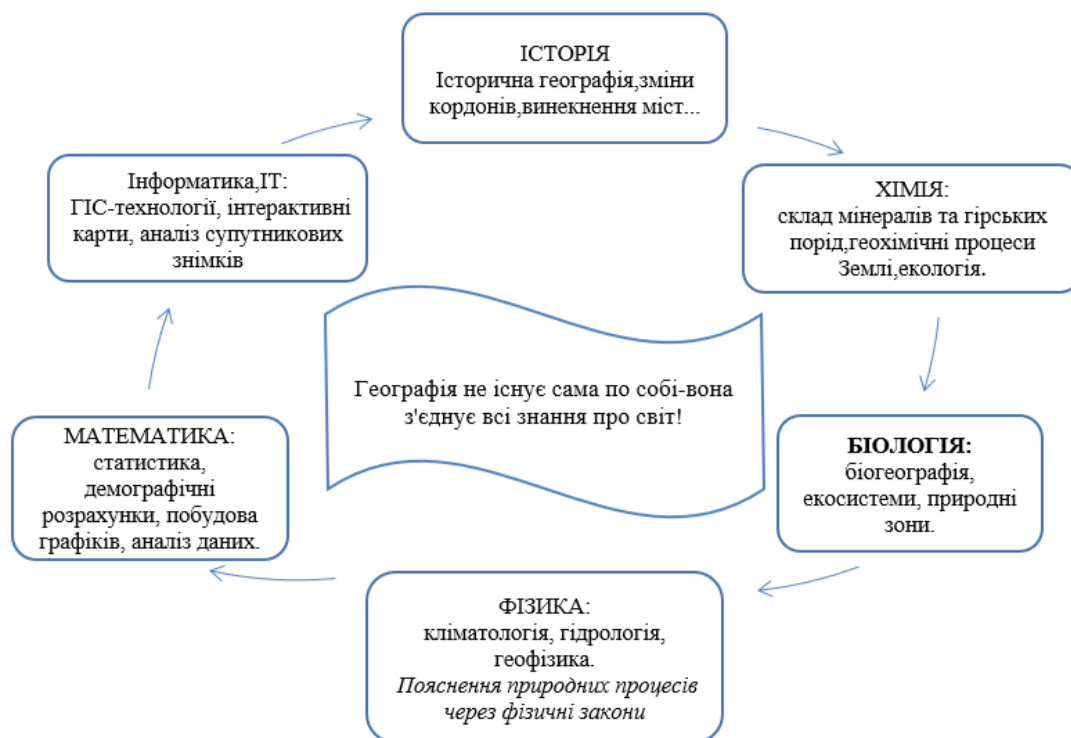

Рис.3

Географія та природничі науки – це перш за все платформа для розвитку обдарованих дітей. Тут є і глибина для інтелекту, і простір для творчості, і практичне застосування, і емоційна наповненість. Проте традиційні методи навчання часто не враховують особливостей обдарованих учнів, що актуалізує пошук інноваційних педагогічних підходів кожним окремим вчителем. Проблема навчання обдарованих дітей досліджується у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

Фундаментальний внесок у розуміння природи обдарованості зробив Дж. С. Рензулі, який запропонував трикільцеву концепцію обдарованості, що включає три взаємопов'язані компоненти: інтелектуальні здібності вище середнього рівня, креативність та мотивацію (наполегливість у виконанні завдань) [3]. Рензулі наголошує, що "справжня обдарованість виявляється не просто у високих показниках IQ, а у здатності застосовувати свої здібності для створення оригінальних продуктів у реальних ситуаціях". Ця модель є особливо актуальною для географічної освіти, оскільки дозволяє виявляти обдарованість не лише через високі академічні досягнення, а й через творчий підхід до розв'язання географічних проблем та внутрішню мотивацію до пізнання просторових закономірностей. Р. Дж. Штернберг у праці "Природа людського інтелекту" обґрунтував теорію, виділяючи аналітичну, творчу та практичну обдарованість [4]. Штернберг стверджує, що "успішний інтелект – це здатність досягати успіху в житті відповідно до власних стандартів у соціокультурному контексті через використання аналітичних, творчих та практичних здібностей". Географічна освіта унікальна тим, що дозволяє розвивати всі три типи: аналітичну – через роботу зі статистикою та картами, творчу – через проєктування та візуалізацію, практичну – через польові дослідження та вирішення реальних екологічних проблем та соціальних проблем.

К. А. Геллер у "Міжнародному довіднику обдарованості і таланту" розробив багатофакторну Мюнхенську модель обдарованості, що враховує не лише когнітивні здібності, а й середовищні фактори (сім'я, школа, соціокультурний контекст) та особистісні характеристики (мотивація, стресостійкість, самоконцепція) [5]. Геллер підкреслює: "Обдарованість – це результат складної взаємодії між індивідуальними здібностями та умовами середовища, і педагогічне завдання полягає у створенні оптимальних умов для її реалізації". Це підкреслює необхідність комплексного підходу до виявлення та підтримки обдарованих дітей, особливо в умовах української школи, де соціокультурний контекст має свою специфіку. Ф.Дж. Монкс та Е.Дж. Мейсо наголошують на динамічному характері обдарованості та важливості її розгляду в контексті психології розвитку [6]. Вони зазначають, що "обдарованість не є статичною характеристикою, а розвивається протягом життя під впливом навчання, досвіду та підтримки оточення". Обдарованість може виявлятися на різних етапах

розвитку дитини різною мірою, що вимагає постійного моніторингу та гнучкості освітніх підходів. Теоретичні основи інноваційних педагогічних технологій розроблені у працях українських науковців. Наприклад І. М. Дичківська визначає інноваційні педагогічні технології як "цілеспрямовану, послідовну систему дій педагога, пов'язаних із застосуванням тієї чи іншої сукупності методів виховання та навчання, що реалізується в реальному освітньому процесі та орієнтована на досягнення прогресивних перетворень" [7].

О. І. Пометун та Л. В. Пироженко обґрунтували застосування інтерактивних технологій навчання, підкреслюючи, що "інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має на меті створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність" [8]. Для обдарованих дітей особливо важливим є те, що інтерактивні методи дозволяють працювати в зоні найближчого розвитку та реалізовувати творчий потенціал. О. М. Топузов у дослідженні розробив теоретико-методичні засади навчання географії в школі, обґрунтувавши необхідність компетентнісного підходу та використання сучасних геоінформаційних технологій [9]. Він підкреслює, що "географічна освіта має інтегративний характер і створює унікальні можливості для розвитку просторового мислення, екологічної свідомості та дослідницьких компетентностей". В. Ф. Паламарчук досліджувала інноваційні технології навчання, наголошуючи на необхідності індивідуалізації освітнього процесу та створення умов для розвитку творчої особистості [10]. Ідеї про диференційоване навчання особливо актуальні для роботи з обдарованими дітьми в природничій освіті. Вітчизняні дослідники також активно працюють над цією проблематикою. О. Є. Антонова аналізує сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованих дітей у закладах освіти, наголошуючи на необхідності індивідуалізації освітнього процесу та створенні розвивального середовища [2]. В. Г. Базелюк, Н. І. Гречаник, С. О. Кубіцький, І. Ф. Шумілова у контексті управління освітньою діяльністю підкреслюють важливість системного підходу до роботи з обдарованими учнями та необхідність використання інноваційних освітніх технологій [1]. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання специфіки географічної обдарованості, особливостей впровадження STEAM-освіти саме на уроках географії, а також адаптації методів роботи до умов воєнного стану в Україні.

Практика показує, що найефективнішим є поєднання методів виявлення обдарованих учнів: педагогічне спостереження+диференційовані завдання різної складності+аналіз проєктної діяльності+результати участі в олімпіадах та конкурсах. Обдаровані учні самостійно обирають складніші завдання та виконують їх на якісно вищому рівні, демонструючи глибину аналізу та

оригінальність рішень. Це відповідає багатфакторній моделі К. А. Геллера [5], яка наголошує на необхідності врахування не лише когнітивних показників, а й контекстуальних факторів та особистісних характеристик.

Обдарованість у географічній освіті виявляється через специфічні маркери, що відрізняють її від загальної академічної обдарованості. Спираючись на трикільцеву концепцію Дж. С. Рензуллі [3], можна виділили ключові індикатори географічної обдарованості у трьох вимірах: Когнітивні маркери:

1. Розвинене просторове мислення (здатність "читати" карти, орієнтуватися на місцевості, створювати ментальні карти). 2. Системність мислення (розуміння взаємозв'язків між природними та соціально-економічними компонентами).

3. Швидкість встановлення причинно-наслідкових зв'язків між географічними явищами.

4. Здатність до синтезу інформації з різних джерел (карта, текст, статистика, супутникові знімки).

Мотиваційні маркери: 1. Постановка питань високого порядку ("Чому саме тут?", "Що буде, якщо...?") 2. Самостійний пошук додаткової географічної інформації. 3. Тривала концентрація на географічних задачах. 4. Прагнення до вдосконалення власних картографічних робіт.

Креативні маркери: 1. Нестандартні способи візуалізації географічної інформації. 2. Оригінальні гіпотези щодо географічних процесів. 3. Здатність генерувати багато рішень географічних проблем.

Обдарованість не завжди є високою академічною успішністю. Багаторічна педагогічна практика доводить, що обдаровані діти часто мають вибіркові інтереси – геніальні у географії, але посередні в інших предметах або навпаки. Вони можуть бути неорганізованими (забувати зошити, не записувати домашнє завдання), конфліктувати з учителями через неприйняття формального підходу, мати проблеми з поведінкою через нудьгу на уроках, де матеріал занадто простий. Це узгоджується з теорією Р. Дж. Штернберга [4], яка розрізняє аналітичну, творчу та практичну обдарованість – дитина може бути геніальною у практичному географічному дослідженні, але не демонструвати високих результатів у стандартизованих тестах. Особливу увагу варто звертати на "дивних" учнів – тих, хто говорить складними реченнями, використовує незвичну термінологію, захоплюється специфічними темами (вулканологія, тектоніка плит, демографічні процеси). Такі діти іноді здаються дивакуватими, але саме вони часто виявляються інтелектуально обдарованими. Важливо не навішувати ярлики, а побачити за "дивною" поведінкою можливий талант [2]. Як зазначають Ф.Дж. Монкс та Е.Дж. Мейсон [6], обдарованість має динамічний характер і може виявлятися на різних етапах розвитку по-різному, тому необхідний постійний моніторинг усіх учнів (мал.3). Деякі талановиті діти

розкриваються не відразу, особливо якщо мають психологічні бар'єри або невпевненість у собі. Створення атмосфери, де цікавість заохочується, а помилки сприймаються як частина навчального процесу є запорукою того, що обдаровані діти найкраще проявляють свої здібності.

Виявлення обдарованих учнів на уроках географії вимагає від вчителя:

1	• Науково обґрунтованого підходу — використання надійних методів діагностики. • Регулярного моніторингу.
2	• Врахування особливостей географічної обдарованості (просторове мислення, системність, екологічна свідомість).
3	• Дотримання принципів конфіденційності та рівних можливостей. • Практичної орієнтованості, побудови індивідуальної освітньої траєкторії.

Рис. 3

Трансформація освітнього процесу в контексті впровадження інноваційних педагогічних технологій суттєво переосмислює функціональні ролі педагога. Якщо традиційна парадигма освіти позиціонувала вчителя як трансмітера знань, то сучасний підхід вимагає переходу до моделі педагога-фасилітатора, педагога-дослідника, педагога-коучера [7]. Особливого значення ці трансформації набувають під час роботи з обдарованими учнями, де стандартні методи виявляються неефективними. Досвід каже, що коли виявили обдаровану дитину є досить умовні, але корисні поради подальших дій:

1. Дайте більше свободи у виборі завдань.
2. Підкидайте цікаві матеріали, книжки, документальні фільми, навчальні ресурси.
3. Залучайте до олімпіад, конкурсів, проєктів, досліджень.
4. Створіть групи з однодумцями (іншими обдарованими дітьми).
5. Будьте терплячими до їхніх особливостей.
6. Не вимагайте зайвої дисципліни, якщо вона заважає творчості.

Обдарованій дитині потрібна не тільки інтелектуальна підтримка, а й людська. Це наша відповідальність і наша радість.

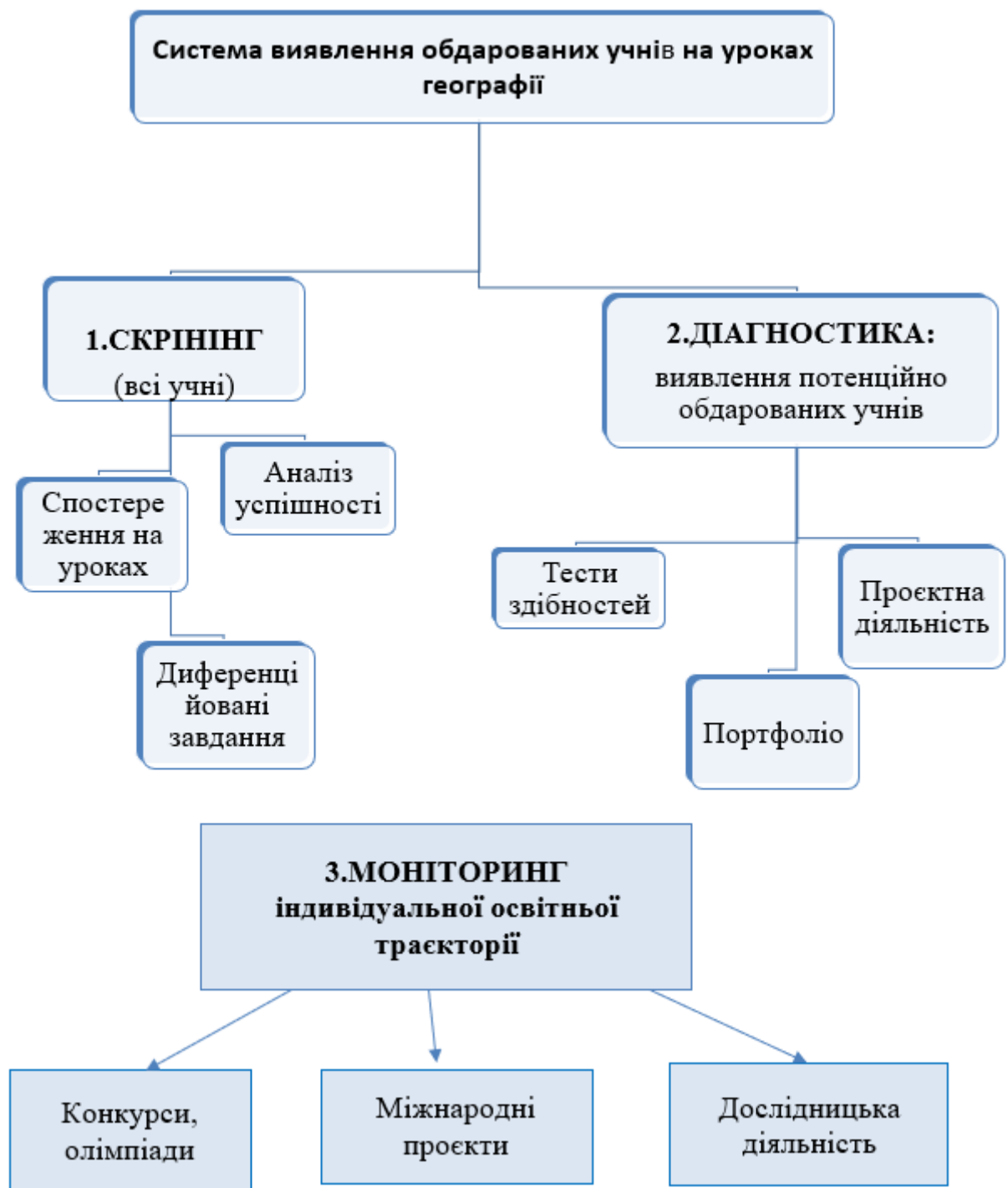

Рис. 4

Інноваційні технології у сучасній українській школі – це не просто модна тенденція, а науково обґрунтована необхідність, що впливає з потреб суспільства знань, вимог ринку праці та особливостей розвитку сучасних дітей. У контексті географії та природничих наук інноваційні технології для обдарованих дітей на практиці представлені:

1. Геоінформаційні системи (ГІС) та цифрові технології – використання цифрових карт та просторового аналізу. Цифрові технології-використання ІКТ,

електронних освітніх ресурсів, інтерактивних платформ, дистанційного навчання для підвищення ефективності освітнього процесу.

Google Earth – віртуальні подорожі, порівняння територій у різні періоди часу, відстеження змін ландшафту. QGIS – створення власних багатшарових карт, просторова візуалізація. Супутникові знімки – моніторинг вирубки лісів, танення льодовиків, урбанізації. Мобільні додатки – визначення координат, орієнтування, метеоспостереження. Обдаровані учні швидко опановують ці інструменти та створюють роботи професійного рівня. Віртуальні екскурсії на різних сервісах – можливість дистанційного вивчення географічних об'єктів.

2. Польові дослідження – практична робота у природі з сучасним обладнанням.

3. Екологічний моніторинг – систематичні спостереження за станом довкілля.

4. Проєктування – створення моделей екосистем, ландшафтів, міст майбутнього. Навчання через створення учнями власних проєктів, що розв'язують реальні проблеми. Проєкти дозволяють учням працювати в індивідуальному темпі, заглиблюватися в тему настільки, наскільки цікаво, та отримувати реальний результат своєї діяльності.

5. STEM-STEAM – інтегрований підхід до вивчення природничих наук, технологій, інженерії, мистецтва та математики через проєкту та дослідницьку діяльність. STEAM-технології природно інтегруються в географічну освіту через створення моделей, проведення експериментів, використання цифрових інструментів, що розвиває інженерне мислення та готує до професій майбутнього. STEAM-освіта (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) чудово адаптується до географічної освіти, оскільки географія сама по собі є інтегративною наукою.

6. Технологія критичного мислення- розвиток умінь аналізувати, оцінювати інформацію, формувати власну думку, у подальшому приймати певні рішення.

7. Технологія співробітництва-навчання через групову взаємодію, спільно прийняті рішення.

8. Ігрові технології та гейміфікація – використання ігрових механік та елементів для підвищення залученості.

9. Дослідницьке навчання-здобуття знань через власні дослідження, експерименти, пошук відповідей.

Державний стандарт базової середньої освіти (2020): Інноваційні технології визначаються як "сучасні педагогічні підходи та методи, що забезпечують компетентісно орієнтоване навчання".

Для інноваційних технологій, які можуть бути використані для роботи з обдарованими учнями, характерні: науковість, системність, творчість, альтернативність, варіативність, концептуальність, відповідність соціальному замовленню, результативність.

Війна внесла свої корективи, але не зупинила роботу з обдарованими дітьми. Навпаки, для багатьох з них заглиблення в улюблений предмет стало засобом подолання стресу. Навчання обдарованих дітей онлайн має свої переваги та нові можливості, позитивні моменти для працюючого вчителя, а саме:

1. Маємо можливість давати додаткові матеріали саме тим, кому цікаво.
2. Дитина має можливість опрацювати матеріали у своєму, зручному темпі.
3. Маємо можливість разом досліджувати супутникові знімки, працювати в Google Планета Земля та інших додатках і платформах, аналізувати відкриті геопросторові дані. До війни у нас не було такої можливості, зараз – весь світ у відкритому доступі.
4. У випадку тривалої тривоги дитина може переглянути урок пізніше, завдання виконає у зручний час. Обдаровані діти в більшості самоорганізовані.
5. Є чудові онлайн-симулятори, платформи для моделювання (Tinkercad – 3D-моделювання), можна знайти якісні відео, які діти аналізують, роблять висновки, пропонують свої гіпотези.
6. Багато онлайн конкурсів, олімпіад. Для обдарованих дітей це – збереження можливості змагатися, досягати, отримувати визнання.
7. Віртуальні екскурсії – дистанційне вивчення географічних об'єктів та явищ у найвіддаленіших куточках світу, створення яскравих образів в уяві дітей.

В таких складних умовах робота з обдарованими дітьми набуває особливої значущості, поєднуючи освітню функцію з емоційною підтримкою та формуванням розуміння відповідальності за майбутнє країни.

Завдяки сучасним технологіям навчання, географія володіє унікальним потенціалом для виявлення та розвитку обдарованості з практичною спрямованістю, можливістю роботи з реальними даними та використанням творчого потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базелюк В.Г., Гречаник Н.І., Кубіцький С.О., Шумілова І.Ф. Управління освітньою діяльністю : навч. посібник. К.: Міленіум, 2023.с. 723.
2. Антонова О.Є. Сучасні педагогічні підходи до розвитку обдарованих дітей у закладах освіти. Освіта та суспільство. 2021. № 1. С. 14-20.
3. Renzulli J.S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. In: Sternberg R.J., Davidson J.E. (eds). Conceptions of Giftedness. Cambridge University Press, 2005. P. 246-279.
4. Sternberg R.J. The Nature of Human Intelligence. Cambridge University Press, 2017. 240 p.
5. Heller K.A., Mönks F.J., Sternberg R.J., Subotnik R.F. International Handbook of Giftedness and Talent. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier, 2000. 876 p.
6. Monks F.J., Mason E.J. Developmental Psychology and Giftedness: Theories and Research. In: Heller K.A. et al. (eds). International Handbook of Giftedness and Talent. Elsevier, 2000. P. 141-155.
7. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. К.: Академвидав, 2004. С.352

Пранова Олена Михайлівна,
учитель історії Середино-Будського ліцею № 2
Середино-Будської міської ради Сумської області,
elenapranova2017@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито поняття дистанційного навчання як інноваційної форми роботи, що застосовується в усіх видах освітньої діяльності, забезпечуючи безперервність навчального процесу, зокрема під час війни.

Схарактеризовано новітні технології дистанційного навчання, що покликані забезпечити потреби учнів у самовираженні, реалізації ідей та досягненні поставленої мети.

Розглянуто використання комунікаційних інструментів Zoom, Google та ін. для організації дистанційного навчання, зокрема під час роботи з обдарованими учнями.

Ключові слова: освітній процес, обдаровані учні, дистанційне навчання, новітні технології, навчання у співробітництві, комунікація.

Keywords: educational process, gifted students, distance learning, new technologies, collaborative learning, communication.

Найактуальнішим викликом в умовах війни для системи освіти є якісне забезпечення освітнього процесу, зокрема безперешкодного отримання споживачами освітніх послуг необхідної інформації, налагодження інтерактивної взаємодії між учасниками освітнього процесу, надання учням можливості самостійно працювати з навчальними матеріалами тощо. [1]

Одним із пріоритетних напрямів реформування освітньої галузі також є створення умов успішного розвитку та навчання обдарованих молоді, виховання творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення.

Розглянемо більш детально систему роботи з обдарованими учнями в умовах воєнного стану. Загальний підхід з цього питання має бути гнучким й адаптованим до конкретних потреб та реалій.

У першу чергу необхідно створити безпечне освітнє середовище для всіх учасників навчально-виховного процесу, забезпечивши тим самим безперервність освіти.

Одним із актуальних питань, що постало перед педагогічним колективом Середино-Будського ліцею № 2, де я працюю, – збереження виявлених раніше і подальший розвиток обдарованих учнів, які є інтелектуальним потенціалом нації. В навчальному закладі створені належні умови для індивідуалізованого розвитку обдарованих учнів з урахуванням воєнного часу.

Наш ліцей з перших днів широкомасштабного вторгнення працює дистанційно. Для проведення уроків, спецкурсів, факультативів, індивідуальних занять, консультацій, зворотнього зв'язку педагогами застосовуються комунікаційні інструменти, такі як: Zoom, Google, чати, форуми, електронна пошта, месенджери (Viber, Telegram).

В центрі комунікативного простору знаходиться навчальний предмет.

Педагог обов'язково дбає про мотивацію учнів, доцільність використання тих чи інших завдань, унаочнення матеріалу, щоб завдання викликали зацікавленість й інтерес, пропонує консультації.

Основні завдання, які зараз постають перед учителем:

- постійно впроваджувати прогресивні технології навчання й виховання учнів;
- створити максимально сприятливі умови для інтелектуального, морального й фізичного розвитку обдарованих дітей;
- сприяти становленню й розвитку творчої, діяльної й обдарованої особистості. [3]

Для реалізації завдань та досягнення мети в дистанційному навчанні існують свої технології, що суттєво відрізняються від звичного всім офлайн-навчання, коли вчителі та учні більшу частину часу знаходяться разом, спілкуються наживо, працюють біля дошки, готуються до предметних олімпіад, конкурсів, дискутують тощо.

Технології дистанційного навчання – це сукупність методів, форм та засобів, які використовують інформаційно-комунікаційні технології для організації освітнього процесу на відстані. Вони дозволяють учасникам взаємодіяти в спеціалізованому середовищі, використовуючи інтернет-сервіси, платформи для відеоконференцій, електронну пошту, онлайн-курси та інші цифрові інструменти.

Головна мета технологій дистанційного навчання – забезпечити доступ до освіти незалежно від географічного розташування учасників. Користувачі можуть також через додаток забезпечити аудіозв'язок, що є особливо актуальним при нестійкому зв'язку мережі Інтернет.

Для успішного онлайн-навчання достатньо базових комп'ютерних навичок: знань про електронну пошту, веб-браузер, завантаження та відкриття файлів, створення скріншотів тощо. Вільний час і самодисципліна. Таке навчання може вимагати більше незалежності та концентрації, ніж традиційне в класі.

Однією з важливих технологій дистанційного навчання, на мій погляд, є навчання у співробітництві. Це система методів і прийомів, заснована на принципах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості, яка передбачає спільну роботу педагога й учнів, а також між учнями. Основні методи включають бесіди, обговорення, дискусії, пізнавальні ігри, спільні практичні дії та роботу в малих групах.

Навчання у співробітництві дає змогу компенсувати нестачу спілкування між учасниками освітнього процесу під час дистанційного навчання, що дуже важливо в роботі з обдарованими дітьми. Вище згадані методи та прийоми говорять самі за себе. [4]

Дистанційне навчання передбачає два типи роботи – синхронний і асинхронний.

Серед методів синхронної роботи в Zoom, особливо під час підготовки до олімпіад, конкурсів, НМТ, на мою думку, варто використовувати:

- словесні методи: розповідь, пояснення, бесіду, інструктаж, лекцію;
- наочні методи: ілюстрація, демонстрація, спостереження;
- засоби реалізації методу: онлайн-дошка в Zoom, презентація PowerPoint, хмара тегів (слів).

Зупинюся більш детально на створенні хмари тегів (слів). Це візуальне подання списку категорій (або тегів, також званих мітками, ярликами, ключовими словами тощо). Створити хмару тегів можна за допомогою декількох платформ. У своїй практиці використовую WordArt (Tagul) або Makewordcloud– веб сервіси, які дозволяють створити хмару слів з тексту, введеного користувачем або з вебсторінки з адресою.

Хмари тегів (слів) служать для візуалізації ключових термінів, акцентування уваги на найважливіших моментах та допомагають в запам'ятовуванні нової інформації. Вони також можуть бути інструментами для перевірки знань, наприклад, шляхом створення речень або розповіді, використовуючи якомога більше слів з хмаринки.

Хмари тегів (слів) створюю не тільки сама. Учні також долучаються до цього процесу під час виконання домашніх завдань. На мій погляд, такий засіб навчання підвищує зацікавленість навчальним предметом, розвиває критичне мислення учнів.

Щодо практичних форм роботи, то під час синхронної взаємодії їх не так багато. Найпопулярнішими є вправи, досліди, практичні роботи.

Серед форм роботи онлайн надаю перевагу груповій роботі. Зазвичай застосовую в тих випадках, коли завдання вимагає саме спільної роботи.

Групова форма організації роботи корисна для формування соціальних навичок. Вона корисна тим, що учасники групи виконують завдання, розподіляють між собою ролі, навчаються мистецтву цінувати думку інших, вислуховувати одне одного та приймати спільне рішення. Така форма роботи допомагає розвинути соціальні навички обдарованих дітей та встановити гарні стосунки з однолітками.

Окрім групової, велика роль відводиться і колективній роботі. Можна разом працювати над реалізацією спільного проєкту, при цьому запас знань,

інтелектуальні здібності обдарованого учня можуть допомогти іншим учасникам реалізувати себе.

В умовах війни спільна робота, на мою думку, сприяє згуртованості дітей і вони відчують себе учасниками єдиного колективу, не зважаючи на те, що майже все спілкування відбувається в онлайн-форматі. [6]

Велику роль у формуванні та розвитку навичок відіграє закріплення набутих знань. Як показує практика дистанційного навчання, закріплення варто проводити у формі онлайн-вправ, які можна створювати, використовуючи різні платформи, наприклад: Wordwall.

Власне, онлайн-вправи використовуються як у синхронному режимі (під час проведення онлайн-конференцій), так і асинхронно. Учні із задоволенням їх виконують. Окрім того, що онлайн-вправи розвивають ерудицію, критичне мислення, кмітливість, різні види пам'яті, вони ще і вивільняють час для виконання інших завдань.

Дуже корисними для перевірки набутих знань є тестові завдання.

У своїй практиці для створення тестів використовую Google Form. Це дуже зручно. В Google формі ми створюємо тести самостійно. Все накопичення та база знань використовуються свої. Доступ надається відповідно до посилання. Іде автоматичний підрахунок усіх балів відповідно заданих параметрів. Розподіл учнів відбувається за їхніми балами. Таблиця результатів фіксує все: прізвище, ім'я учня (учениці), час виконання (коли розпочато і скільки часу пішло на виконання тесту), помилки, відсоток виконаних завдань всіма учнями. Це дає змогу вчителю зробити відповідний аналіз щодо прогалин у знаннях учнів: на що треба звернути увагу, яку частину навчального матеріалу варто повторити.

Наступний ресурс, який на мою думку, є надійним помічником для вчителя, – Google диск – інструмент для накопичення навчальних матеріалів (текстових документів, презентацій, Google форм (тестів)) і надання для них необмеженого доступу.

Саме в Google диск можна відвантажувати підручники, власні відео, розробки, власні карти, ментальні мапи тощо. Можна на них давати посилання, щоб учні користувалися ними під час дистанційного навчання.

Перевага Google диску в порівнянні з іншими онлайн-ресурсами, на мою думку, в тому, що він має прив'язку до електронної адреси власника. Це більш надійний інструмент для накопичення інформації, ніж інші платформи для навчання. Якщо на Google диску не вистачає місця для зберігання інформації, можна використовувати не одну, а декілька електронних скриньок. Google диск, на мою думку, може виступати альтернативою блогу.

Під час дистанційного навчання використовуються різні електронні ресурси: версії лекцій, підручників, тестів, завдань, а також відеоуроки, онлайн-

бібліотеки, атласи, контурні карти та інші.

На мій погляд, одним із таких ресурсів є сайт History. Завжди раджу його для використання своїм учням. На сайті зосереджено підручники з усіх навчальних предметів. Більше всього надається інформації з історії. Це підручники, посібники, атласи, відеокурси, характеристика історичних осіб, підготовка до НМТ. Чому це зручно?

По-перше. Ліцей працює дистанційно. Не всі учні перебувають у межах України. Передати паперовий варіант підручників немає можливості або діти та батьки відмовляються від нього самі, тому що не знають, де можуть опинитися завтра, якщо прийдеться змінювати місце перебування.

По-друге, не завжди ті підручники, якими забезпечений заклад освіти, відповідають затвердженим модельним програмам НУШ або навчальним програмам 9-11 класів. Інформація на сайті постійно оновлюється. Додаються нові підручники.

По-третє, вчителі можуть використовувати матеріали сайту (текстовий матеріал, онлайн-вправи, карти, схеми, таблиці та ін.). Це помічник у створенні тестів, презентацій до уроків. Можна брати інформацію одразу з декількох підручників, зіставляти її та ін. Учні також використовують History під час підготовки домашніх завдань, виконання проєктів тощо.

Окрім цього, матеріали сайту History допомагають у підготовці до олімпіад та конкурсів.

Дистанційне навчання передбачає також і асинхронну форму роботи з учнями. Власне з цього і починалося онлайн-навчання у 2020 році із запровадженням карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції. Ще не було практики роботи в Zoom. Це прийшло згодом. Спочатку були завдання для учнів від учителів із кожного предмету, що розміщалися на шкільному Google диску. Відсутність єдиних критеріїв для створення завдань. Пошук нових ідей. Як краще зробити, щоб діти на відстані тебе зрозуміли, щоб завдання не були обтяжливими? Як займатися з обдарованими учнями, щоб не втратити напрацювання, що накопичувалися роками?

Прийшло розуміння того, що необхідно вчитися новим формам і методам роботи, тобто, - технологіям дистанційного навчання.

Коли 24 лютого 2022 року почалося широкомасштабне вторгнення, ми з колегами вже мали досвід дистанційної роботи з дітьми. Це допомогло не впасти в розпач, а сконцентруватися на головному, - навчанні дітей у складних умовах воєнного сьогодення.

Робота нашого ліцею побудована таким чином, щоб у кожного вчителя була можливість працювати з учнями як синхронно, так і асинхронно. При цьому 65-70% уроків та занять відбувається синхронно.

Для роботи в асинхронному режимі завдання розробляються з урахуванням того, що дитина буде працювати самостійно.

Для зв'язку використовуються месенджери Viber, Telegram, електронна пошта, щоб забезпечити безперервність освіти. При цьому необхідно враховувати воєнні реалії: відсутність електроенергії, поганий зв'язок та ін.

В нашому ліцеї створені належні умови для індивідуалізованого розвитку обдарованих учнів з урахуванням воєнного часу.

Зрозуміло, що під час війни комунікація «учитель-учень» ускладнюється. Тому, рекомендую своїм учням, що виявляють зацікавленість у вивченні історії, використання інтерактивних онлайн-платформ (Prometheus, iLearn, Всеукраїнська школа онлайн). Це спонукає дітей до самоосвіти, пошуку нових рішень, допомагає в досягненні поставленої мети.

Не зважаючи на реалії сьогодення, вище перелічені технології дистанційного навчання дають результати.

Дистанційне навчання надає учням можливість реалізувати себе, підвищити результативність самостійної роботи, отримати велику кількість нових знань, а також розширює можливості для творчого самовираження та закріплення різноманітних професійних навичок. [5]

Діти беруть участь у предметних олімпіадах, конкурсах, інтернет-олімпіадах, конференціях, міжнародних конкурсах, складають НМТ, зокрема з історії, на високому рівні..

Досягнення наших учнів висвітлюються на сайті ліцею, сторінці у Фейсбукі, публікаціях місцевих та регіональних ЗМІ.

Для вдосконалення своєї роботи в дистанційному форматі, проводжу серед учнів опитування за такими критеріями:

- Переваги та недоліки використання Zoom для проведення онлайн-конференцій, індивідуальних завдань тощо.
- Зручність у використанні для навчання рекомендованих учителем сайтів, платформ.
- Відповідність навчальних матеріалів рекомендованих сайтів, платформ для підготовки до олімпіад, конкурсів, НМТ.
- Інструменти, онлайн-ресурси для самоосвіти окрім рекомендованих учителем.
- Зручність у використанні месенджерів Viber, Telegram, електронної пошти для спілкування та зворотнього зв'язку.

Аналізуючи результати опитувань, роблю відповідні висновки для подальшої роботи зі своїми учнями.

Окрім цього, мене, як учителя, цікавлять переваги та недоліки дистанційного навчання в цілому очами учнів.

До переваг дистанційного навчання здобувачі освіти відносять:

- зручність навчального процесу (темп і час),
- більше вільного часу для самоосвіти,
- можливість швидше знаходити потрібну інформацію в інтернеті,
- економію коштів на придбання шкільних речей.

До недоліків дистанційного навчання здобувачі освіти відносять:

- нестачу в офлайн-спілкуванні з однокласниками через перебування в різних місцях,
- відсутність електроенергії,
- нестабільність інтернет-зв'язку,
- накладання розкладу занять у родинях з декількома дітьми шкільного віку,
- погіршення зору через використання гаджетів.

На мій погляд, важливим є те, що як учителі, так і учні вчаться об'єктивно оцінювати навчання в умовах сьогодення та аналізувати результати своєї діяльності.

Підсумовуючи вище сказане, можна стверджувати, що:

1. Розвиток дистанційного навчання триватиме.
2. Впровадження інноваційних технологій в освіту – це вимога часу. Сьогодні більшість закладів загальної середньої освіти вже мають досвід впровадження дистанційного навчання, а в останні роки були змушені частково або повністю переходити на цю форму навчання.
3. Методика проведення дистанційних занять взагалі і з обдарованими дітьми зокрема, знаходиться у процесі розвитку та вдосконалення, а принципи дистанційного навчання та його особливості стали серйозними викликами для системи освіти в цілому. [2]

Організація якісного масового дистанційного навчання в умовах воєнного стану – складний і надважкий процес.

На мою думку, систематична робота щодо впровадження й удосконалення сучасних технологій дистанційного навчання в освітній процес допоможе згодом досягти більш позитивних результатів.

Необхідно й надалі підтримувати ініціативу, самостійність та впевненість учнів. Стимулювати їх інтерес до навчання та розширювати їхні знання цікавими фактами та ідеями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Асмолова А., Денисенко Н., Пасечник А., Пасечник О., Ташян А. Перспективи та інновації науки. No 6(40) 2024 р.
2. Інститут обдарованої дитини НАПН України : Офіційний сайт : Електронний ресурс : [режим доступу] : <http://iod.gov.ua/news.php>
3. Електронний ресурс : [режим доступу] : <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/FORMI-I-METODI-ROBOTI-PI-CHAS-DIST-NAVCH.pdf>

4. Електронний ресурс : [режим доступу] : https://osvita.ua/school/method/technol/1303/#google_vignette
5. Кривіцька В., Прищак М. Технологія дистанційного навчання. Вінниця. 2024 р.
6. Пранова О. Із досвіду роботи Середино-Будського ліцею №2 з обдарованими учнями в умовах війни. Збірник матеріалів науково-практичного онлайн-семінару «Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку». Травень 2025 р.

Прийменко Л. В.,

здобувачка магістерського рівня вищої освіти
спеціальності 053 “Психологія”
ПВНЗ “Європейський університет”,
l.pryimenko@e-u.edu.ua

Науковий керівник:

Дроботько І. Д.,

доктор філософії,
завідувач кафедри практичної та клінічної психології
ПВНЗ “Європейський університет”,
iryna.drobotko@e-u.edu.ua

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПІДВИЩЕНИМ РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто психологічні чинники, що впливають на емоційний стан обдарованих підлітків в умовах воєнного стану. Проаналізовано результати емпіричного дослідження рівня тривожності, депресивності та особливостей сімейного виховання у підлітків. Показано, що воєнний стан в Україні, соціальні виклики та інформаційний простір посилюють емоційну вразливість, проте водночас відкривають можливості для трансформації тривожності у ресурс. Визначено напрями соціально-психологічної підтримки обдарованих підлітків, що забезпечують збереження й подальший розвиток їхнього потенціалу.

Ключові слова: підлітковий вік, тривожність, обдарованість, воєнний стан, соціально-психологічна підтримка, сім'я.

Abstract. The article examines the psychological factors influencing the emotional state of gifted adolescents under martial law. The results of an empirical study of anxiety, depression, and family upbringing styles among adolescents are analyzed. It is shown that war, social challenges, and the information space increase emotional vulnerability, but at the same time open opportunities for transforming anxiety into a resource. Ways of socio-psychological support for gifted youth aimed at preserving and developing their potential are outlined.

Keywords: adolescence, anxiety, giftedness, martial law, socio-psychological support, family.

Сучасні соціально-політичні та економічні умови, зокрема воєнний стан в Україні, спричинили суттєве зростання рівня тривожності серед підлітків. Цей емоційний стан часто стає чинником, який ускладнює реалізацію внутрішнього потенціалу й розвитку обдарованості. Пошук психологічних механізмів підтримки підлітків у кризових ситуаціях є актуальним завданням практичної психології.

Нами було здійснено аналіз наукових джерел з досліджуваної проблематики, опублікованих упродовж останніх п'яти років. Такий огляд дозволив виокремити ключові підходи сучасних дослідників і створив підґрунтя для подальшого розкриття теми. Як зазначає Рибалка В. В., «емоційна стабільність є передумовою для реалізації інтелектуального та творчого потенціалу» [1, с. 112]. Водночас Norrish J. та Vella-Brodrick D. підкреслюють, що «тривожність і депресивні переживання, зумовлені війною, соціальною невизначеністю та інформаційним тиском, стають значними бар'єрами для розвитку» [2, с. 87], а Masten A. вказує на їхній деструктивний вплив у підлітковому віці [3, с. 1750].

У сучасних умовах воєнного стану такі чинники мають посилений ефект: підлітки стикаються з вимушеним переміщенням, втратою соціальних зв'язків, інформаційним перевантаженням та непевністю майбутнього. Саме цей період характеризується пошуком ідентичності, становленням автономії та формуванням ціннісних орієнтацій, що ускладнює адаптацію до нових реалій. Підлітки часто переживають суперечність між високими внутрішніми очікуваннями та зовнішніми викликами, що провокує підвищене емоційне напруження й ризики формування стійкої тривожності. За таких обставин системна соціально-психологічна підтримка з боку сім'ї, освітнього середовища та фахових психологічних служб набуває вирішального значення для збереження психічного здоров'я підлітків і створення сприятливих умов для розвитку та реалізації їхньої обдарованості.

Allen K. та Kern M. стверджують: «Відчуття приналежності у школі є критично важливим для емоційного добробуту підлітків» [4, с. 53]. Morin A. зазначає: «Розвиток самосвідомості є ключовим захисним фактором у подоланні тривожності» [5, с. 140]. Ungar M. наголошує: «Резилієнтність формується у взаємодії різних систем - сімейної, освітньої та соціальної» [6, с. 219]. OECD у своїх рекомендаціях підкреслює: «Комплексні програми підтримки, що інтегрують освітні та психологічні практики, є основою формування стресостійкості здобувачів освіти» [7, без пагінації]. Додатково Morin A. зауважує: «Саме розвиток рефлексивних навичок і усвідомлення власних емоцій допомагає підліткам адаптуватися до змінних умов і долати почуття тривоги» [5, с. 142].

Підсумовуючи наведене, можна стверджувати, що у сучасному науковому дискурсі підкреслюється важливість цілісного підходу, який враховує як

індивідуально-особистісні характеристики підлітків, так і соціальні, освітні та культурні фактори.

Спираючись на узагальнені теоретичні положення щодо механізмів формування тривожності, ми здійснили пілотажне дослідження, яке дозволило отримати емпіричні дані про особливості проявів тривожності в обдарованих підлітків в умовах воєнного стану. Його завданням було з'ясувати вплив сімейних і соціальних чинників на рівень тривожності та окреслити основні тенденції, що визначають потребу у посиленні соціально-психологічної підтримки.

У дослідженні було застосовано метод анонімного опитування з використанням спеціально розробленого опитувальника, що охоплював питання про рівень депресії, тривожності, агресії, стиль сімейного виховання та соціально-психологічний контекст, зокрема досвід зміни місця проживання у зв'язку з воєнними подіями в Україні. Вибіркову сукупність становили 15 підлітків віком 11–17 років, що відповідає віковим межам підліткового періоду, визначеним Всесвітньою організацією охорони здоров'я WHO (2025) [8].

За результатами анкетування встановлено, що 60 % підлітків були змушені змінити місце проживання у зв'язку з воєнними діями в Україні. У 40% респондентів виявлено помірні прояви депресії, а у 13 % - критичний рівень. Показники ситуативної тривожності найчастіше перебували на середньому рівні - 47%, у 40% підлітків зафіксовано високі значення, і лише у 13 % - низькі. Аналіз повсякденної тривожності засвідчив, що у 40 % опитаних вона перебуває на високому рівні, у 40% - на середньому, а у 20 % - на низькому.

Стосовно стилів сімейного виховання, домінував авторитетний (53%), тоді як авторитарний було зафіксовано у 27 % респондентів, а ліберальний – у 20 %. Воєнні дії в Україні по-різному позначилися на емоційному стані підлітків: 47 % не відчували змін, стільки ж повідомили про зростання тривожності, а один респондент (7 %) засвідчив постійний стан хвилювання. У ставленні до новин про воєнні події більшість (60 %) реагують тривогою, яку намагаються ігнорувати, тоді як 40 % зазначили, що не звертають на них особливої уваги. Варто відзначити, що 60 % респондентів завжди користуються соціальними мережами або месенджерами більше 3 годин на день, а 30% - часто.

Отримані результати узгоджуються з науковими спостереженнями Smith J. та Brown L., які підкреслюють, що «високий рівень емоційної вразливості підлітків може гальмувати розвиток обдарованості» [9, с. 5]. Подібні тенденції описують і українські дослідники Петренко О. М. та Іваненко Л. В., зазначаючи: «Тривожність підлітків в умовах воєнних дій істотно впливає на реалізацію їхнього потенціалу» [10, с. 47].

Рибалка В. В. підкреслює: «Авторитарний стиль виховання та нестача

емоційної підтримки підсилюють тривожність» [1, с. 214]. У методичних рекомендаціях МОН України зазначено: «Авторитетний стиль сприяє адаптивності» [11, с. 34]. Дослідження показують, що підтримка батьків у кризових ситуаціях є одним із найпотужніших захисних факторів для психічного здоров'я підлітків. Недостатність теплих стосунків у сім'ї або надмірний контроль здатні спричиняти формування відчуття безпорадності й знижувати готовність підлітків використовувати власні ресурси. Крім того, Ungar М. зазначає: «Шкільні навантаження, булінг, невизначеність майбутнього та воєнні події істотно впливають на психоемоційний стан підлітків» [6, с. 220].

Вплив соціальних мереж на підлітків в умовах війни є подвійним: з одного боку, вони слугують джерелом підтримки та комунікації, а з іншого - можуть підсилювати страхи та сприяти розвитку «синдрому злого світу». В українських дослідженнях Ковальчук Л. В. та Гуменюк І. А. підкреслюють: «Соціальна підтримка однолітків і вчителів у воєнний час значно знижує рівень тривожності та сприяє адаптації підлітків» [12, с. 118].

Masten А. вказує: «Низька самооцінка, вразливість до інформаційного тиску та несформовані навички стрес-менеджменту підвищують емоційну вразливість» [3, с. 1752]. Morin А. додає: «У підлітковому віці відсутність сформованих механізмів саморегуляції ускладнює подолання кризових станів» [5, с. 142]. Савченко Н. М. зазначає: «Формування емоційної грамотності й здатності до усвідомлення власних переживань є базовими умовами зниження тривожності у кризових умовах» [13, с. 72].

Таким чином, поєднання сімейних, соціальних і особистісних чинників формує комплексний ґрунт для підвищення або зниження рівня тривожності у підлітків. Усвідомлення їхньої взаємодії дозволяє будувати більш ефективні моделі соціально-психологічної підтримки. Визначені вище чинники потребують практичних рішень і конкретних стратегій подолання, що безпосередньо виводить нас на розгляд форм і напрямів такої підтримки.

Соціально-психологічна підтримка обдарованих підлітків у воєнний час повинна мати багаторівневий характер і включати як індивідуальні, так і групові форми роботи. Практичний досвід і наукові джерела свідчать, що ефективність забезпечується комплексним підходом, де поєднуються освітні, терапевтичні й сімейні ресурси. У методичних рекомендаціях МОН України наголошується: «Програми психологічного супроводу в школах є необхідною умовою стабілізації емоційного стану учнів», а також «залучення батьків до процесу підтримки підлітків формує середовище довіри й безпеки» [11, с. 45, 47]. Савченко Н. М. пише: «Арт-терапевтичні техніки та тілесно-орієнтовані практики допомагають знизити рівень тривожності» [13, с. 51]. Norrish J. та

Vella-Brodrick D. зазначають: «Системні розстановки можна розглядати як ефективний метод роботи з сімейними і соціальними впливами» [2, с. 102]. Allen K. та Kern M. підкреслюють: «Тренінги розвитку довіри та стресостійкості сприяють формуванню психологічної резилієнтності» [4, с. 89]. У звіті OECD також відзначається ефективність подібних програм [7, без пагінації].

Крім того, перспективним напрямом є розвиток цифрових платформ підтримки, які дозволяють підліткам у кризових умовах швидко отримати доступ до психологічних консультацій, просвітницьких матеріалів та груп взаємодопомоги. Таким чином, соціально-психологічна підтримка має спиратися на інтеграцію традиційних і сучасних форм допомоги, створюючи багатовекторне середовище для розвитку обдарованості навіть у складних умовах воєнного стану.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу та емпіричного дослідження дозволяє зробити такі висновки:

- Тривожність у підлітковому віці формується під впливом поєднання сімейних, соціальних та індивідуально-особистісних чинників, що зумовлює необхідність комплексного підходу до її подолання.
- Наявність підтримувального сімейного середовища й позитивного освітнього простору є ключовими передумовами для збереження психічного здоров'я та забезпечення умов для розвитку обдарованості.
- Тривожність може виступати не лише бар'єром, а й мотиваційним ресурсом, якщо підліток має доступ до ефективних стратегій саморегуляції та соціальної підтримки.
- Формування резилієнтності, розвиток навичок емоційної грамотності й самоконтролю значно знижують ризики дезадаптації та сприяють гармонійному розвитку особистості.
- Перспективним напрямом є використання сучасних цифрових ресурсів і платформ підтримки, які забезпечують швидкий доступ до консультацій і навчальних матеріалів, особливо в умовах воєнних криз. Тут особливо актуальними є рекомендації OECD, що акцентують на системній політиці підтримки дітей та молоді [14, без пагінації].
- Водночас досвід, представлений у звітах OECD [7, без пагінації], показав ефективність короткострокових кризових програм, які можуть бути інтегровані у шкільне середовище та практику психологічного супроводу

Отримані результати підтверджують необхідність подальших наукових досліджень і практичних розробок, спрямованих на удосконалення програм психологічного супроводу обдарованих підлітків. Реалізація таких програм

сприятиме збереженню інтелектуального потенціалу молодого покоління та підвищенню стійкості суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рибалка В. В. Психологія обдарованості: теорія, методи, практика. Київ: Либідь, 2019. 432 с.
2. Norrish J., Vella-Brodrick D. Positive Education: The Geelong Grammar School Journey. Oxford: Oxford University Press, 2021. 264 p.
3. Masten A. Resilience in Development: Progress and Transformation. *Developmental Psychology*. 2021. Vol. 57, No. 11. P. 1745–1760. DOI: <https://doi.org/10.1037/dev0001234>
4. Allen K., Kern M. Boosting School Belonging in Adolescents. London: Routledge, 2022. 198 p. ISBN 9780367643421
5. Morin A. Self-Awareness, Adolescence and Mental Health. Cham: Springer, 2022. 245 p. ISBN 9783030949797
6. Ungar M. Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change. Oxford: Oxford University Press, 2021. 320 p.
7. OECD. Supporting the mental health of children and young people: policy guidance. Paris: OECD Publishing, 2021. 50 p. (без пагінації). URL: <https://www.oecd.org/education/supporting-the-mental-health-of-children-and-young-people-4f1d69afcd71.htm> (дата звернення: 01.10.2025).
8. World Health Organization. Adolescent health [Електронний ресурс]. Geneva: WHO, 2025. (без пагінації). URL: https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1 (дата звернення: 01.10.2025).
9. Smith J., Brown L. Adolescent anxiety during armed conflicts: a comparative study. *Journal of Adolescent Research*. 2022. Vol. 37, No. 4. P. 412–428. DOI: <https://doi.org/10.1177/07435584221084512>
10. Петренко О. М., Іваненко Л. В. Тривожність підлітків в умовах воєнних дій: психологічні особливості. *Психологічний журнал*. 2023. Т. 9, № 2. С. 45–57.
11. Міністерство освіти і науки України. Психологічна підтримка дітей і підлітків в умовах війни: методичні рекомендації. Київ: МОН України, 2023. 58 с.
12. Ковальчук Л. В., Гуменюк І. А. Психологічна стійкість українських підлітків у період воєнних дій: соціально-психологічний аспект. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2022. Вип. 50. С. 112–123.
13. Савченко Н. М. Психологічні особливості тривожності підлітків у кризових умовах сьогодення. *Актуальні проблеми психології*. 2024. Т. 11, № 2. С. 67–78.
14. OECD. Win-win solutions for well-being and mental health. Paris: OECD Publishing, 2023. 132 p. (без пагінації). URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/10/win-win-solutions-for-well-being-and-mental-health_f3d97334/93b79ccf-en.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

Присяжнюк Ю. П.,
доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,
yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Присяжнюк В. П.,
учитель української мови та літератури Черкаської гімназії № 31
Черкаської міської ради Черкаської області,
pris_v_p@ukr.net

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ПРОБЛЕМА ОПТИМІЗАЦІЇ¹

Орієнтовно з 1980-х рр. триває процес трансформації освіти (як специфічного інтелектуального простору) від аналогових технологій до цифрових. Українська освіта почала відчувати ці епохальні зміни пізніше – з кінця 1990-х рр. Подальший перебіг подій розвивався за децю дивною логікою: не стільки освіта впливала на суспільні пертурбації, як навпаки – зміни в суспільстві «підштовхували» педагогів модифікувати свої навчальні методики. Таке «приспосовування школи» тривало майже чверть століття. Станом на середину 2020-х рр. спостерігається відчутна невідповідність між тепер уже системним («безальтернативним») упровадженням комп'ютерних навчальних технологій у навчальний процес і, умовно, традиційними методами навчання. На думку авторів, «прірва» між інноваційними й традиційними навчальними технологіями (як певними мисленнєво-узагальнюючими різновидами), є штучно перебільшеною. З огляду на це вони віддають перевагу еволюційному поступу способів набуття знань, розвитку компетентностей учнів.

Ключові слова: методика, технологія навчання, педагогіка, ринок освітніх послуг, цифрова революція, молодь.

Since approximately the 1980s, education – as a specific intellectual domain – has been undergoing a transformation from analog to digital technologies. Ukrainian education began to experience these epochal changes later, starting from the late 1990s. The subsequent course of events developed according to a rather peculiar logic: it was not so much education that influenced social transformations, but rather the changes within society that «pushed» educators to modify their teaching methods. This «adaptation of the school» continued for nearly a quarter of a century. As of the mid-2020s, there is a noticeable discrepancy between the now systemic («non-alternative») implementation of computer-based learning technologies in the educational process and, conventionally, traditional teaching methods. According to the authors, the «gap» between innovative and traditional learning technologies – as certain generalized modes of thinking – is artificially exaggerated. In this regard, they advocate for an evolutionary progression in the ways of acquiring knowledge and developing students' competencies.

¹ Публікацію підготовлено в межах держбюджетної теми «Протидія історичній політиці країни-агресора РФ у процесі деокупації українських територій» (номер державної реєстрації 0123U101598).

Keywords: methodology, learning technology, pedagogy, educational services market, digital revolution, youth.

Проблематика роботи з обдарованими учнями (гімназистами) не є новою для українських педагогів. Інша справа – як їм удалося узагальнити свій досвід та адаптувати його до нових реалій? Тенденції, якими позначається сучасний розвиток навчальних технологій, засвідчують: далеко не все, що вдалося напрацювати за останні три десятиліття вчителям ліцеїв, гімназій, спеціалізованих шкіл (класів), сьогодні є корисним і перспективним. Скажімо, триваючий певний час акцент на співпрацю середньої школи з вищою. Якось, уже в 2022 р., від учителя-початківця, котрий на той час швидко й ефективно опановував цифрові технології педагогічної комунікації з учнями, довелося почути саркастично вимовлену фразу, мовляв, «ну навіщо та дисертація потрібна, вона ж нічого практичного не дає»? Чіткої відповіді на питання коли, чому і як працівники середніх шкіл «охололи» до першопріоритету творення й використання науково достовірних знань ми ще не маємо.

У прагненні простежити складний, насправду суперечливий процес упровадження сучасних технологій в українську освіту пропонуємо це виконати з урахуванням таких особливостей: 1) акцент буде зроблено на досвіді викладання гуманітарних дисциплін, 2) термін «традиційні методи (технології) навчання» автори не схильні уявляти й використовувати як щось, що кореспондується виключно з традиційними підходами, є чимось патріархальним, «закостенілим», 3) визначення сутності та характеристики відмінностей між інноваційними й традиційними навчальними технологіями не доцільно репрезентувати як щось радикально протилежне, до того ж таке, що його належить супроводжувати відповідним емоційно-етичним тлумаченням.

Аналіз проблеми потребує з'ясування категоріального апарату (який, уточнимо, постійно поповнюється новими, здебільшого запозиченими термінами). Отож, інформаційна революція – це метафора, що відображає справді глибинний вплив інформаційних технологій на суспільство, чи не всі його сфери. Це поняття виправдано вживаємо для розуміння тієї об'єктивної реальності, що «сформувалася» в суспільстві й, зокрема, освітньому просторі, відтак не передбачає дискусії на предмет своєї наявності. Сучасні технології навчання – інноваційні засоби та підходи, що використовуються (впроваджуються) на основі інформаційно-комунікаційних, проєктних, ігрових, водночас особистісно-орієнтованих (суб'єктивованих) технологій навчання, партнерських відносин між учителем і учнями та ін.; їхнє впровадження її апологети й симпатика пояснюють намірами швидкого покращення освітнього процесу навчання (в ідеалі), економії часу, підвищення ефективності шкільних занять, так би мовити, «продуктивності

роботи вчителя». Тимбілдинг – комплекс заходів та всіляких активностей, спрямованих на згуртування, поліпшення взаємодії, комунікації та командного духу в колективі для досягнення спільної мети. Як правило, тимбілдинг цінний командною роботою, що, своєю чергою, помітно підважує не менш важливий індивідуальний підхід, котрий також спроможний демонструвати свою підвищену ефективність. Сторителінг – мистецтво розповіді історій для передачі повідомлення, впливу на аудиторію, навчання. Це мистецтво відоме здавна. Приклад із досвіду викладання історії – міфологізація навчального (дидактичного) матеріалу, акцент на цікаву минувшину, залучення учнів до науково-пошукової роботи, усноісторичних студій тощо. Креатив – перенесення фокусу з ідеальної (мистецької) творчості на соціальну сферу. Це особливий прийом, що ніби пропонує учням режим помітного розчарування, адже тут ідеться про щось протилежне. Домінує «жорстка» реальність, де знову актуальним стає дещо «призабута» освітянами творчість. Справді, на перший погляд, креативність і творчість – речі однопорядкові. Проте, за більш уважного знайомства з'ясовується ота сама відмінність. Вона простежується в тому, що творчість частіше всього пов'язують із діяльністю, спрямованою на самовираження інтелектуального потенціалу автора, вдосконалення його власне творчої лабораторії, тоді як креативність – новаторська діяльність, що полягає не просто в генеруванні інноваційних ідей, оригінальних рішень чи тому ж нестандартному мисленні, а така, що спрямована й покликана бути реалізованою у сфері «підвищеної» комунікативної взаємодії. І справді, ми досить легко вимовляємо слова, на кшталт «радість творчості», «муки творчості», і навіть «муки від творчості», однак зовсім не так прозвучить вираз «муки від креативності» [1, 5]. Щоправда, прагнення «бути собою» напевне дуже зближує ці два явища, відповідні види людської (педагогічної) діяльності.

Аналіз заявленої проблеми (точніше проблематики) продовжимо зі з'ясування (досягнення визначеності) щонайменше кількох важливих передумов. По-перше, нинішнє покоління українців (громадян України) живе в час небачених раніше змін. Настільки стрімких, а десть і радикальних, що вони – зміни – мають усі ознаки бути названими науково-технічною (чи якоюсь іншою) революцією. Їхня динаміка, вплив на життєдіяльність представників учительського корпусу змушує рішуче переглядати всі чинні на сьогодні норми й стандарти. Загалом «діалог» між минулим і сучасним видається напрочуд складним, десть зигзагоподібним та реверсним. Лінійний підхід тут явно не спрацьовує, однак і більш прийнятна синхронія «прав та обов'язків» суб'єктів навчального процесу також загрожує масою викликів.

У спілкуванні з учнями учитель прагне виглядати сучасною людиною, «молодіє», проте в отриманні інформації (а не знань, які помітно втратили свою

пріоритетність) далеко не завжди тримає першість (хоча офіційно про це ніхто не сповістив). Як за таких обставин йому зберегти престижність «професійного обличчя»? Однозначної відповіді на це питання ми сьогодні також не маємо, хоча невблаганна практика диктує свій безжальний пріоритет – маєш бути готовим до всього!

Тож, перший висновок полягає в тому, що нам потрібно переглянути саме поняття «традиційні методи навчання». Якщо раніше вони означали педагогічні концепції, ідеї та принципи, що сформувалися протягом століть, впливають на освітній процес, забезпечуючи підготовку людини до життя шляхом осмислення духовних і матеріальних багатств (спадщини, досвіду), так чи так сприяють цілеспрямованому формуванню особистості, то тепер це вже не стільки минуле, що «моделює» сучасне й майбутнє, як власне сучасне, що спонукає до креативності та подальших змін. Чи не основна проблема тут полягає в їхній, так би мовити, «якості». Кажучи більш образно, це вже не стільки «піджак, дисципліна, зубріння домашнього завдання», як претензія на, так би мовити, «набагато кращий синтез», у якому знайдеться місце як «новому», так і «старому», а на практиці – багато переміг, у тому числі звернення (повернення) до персональної творчої діяльності.

Є чітке розуміння, що впровадження інноваційних технологій навчання потребує «сучасного вчителя». Здавалося б, тут ми констатуємо уповні очевидну річ, проте наголосити на ній варто, позаяк далеко не кожне оприлюднене на сьогодні бачення реформ української (європейської) освіти «розглядає» вчителя активним суб'єктом реорганізації освітньої галузі (є думки, що його, бідолаху, узагалі варто відсторонити від реформ, позаяк він, сказати б коректніше, «найконсервативніша» ланка освітнього процесу) [2].

Тож, яким він має бути або ставати? Частенько кажуть – «агентом змін». Можливо, хоча щось схоже чулося й раніше, пригадується, що навіть в колишній радянській школі. Для нас важливо наголосити на самому характері цих змін, адже формальною стороною здивувати, як бачимо, важко. Автори пригадують уже 1990-і та 2000-і рр., коли щось подібне було пов'язано з практикою поширення впливу на середню школу ЗВО. Учитель школи, який наважився займатися науковими студіями, захищав дисертацію й отримував ступінь кандидата наук, вважався провідним педагогом. Ба більше, протягом одного покоління освітян сформувалася досить стійка тенденція захисту дисертаційних робіт, яка, щоправда, була органічно пов'язана з іншими змінами, зокрема з розширенням в Україні мережі спеціалізованих учених рад, передусім у царині гуманітарних наук. Тоді виглядало так, що ця традиція існуватиме достатньо тривалий час, за нею – майбутнє. Утім, інформаційна революція, факт існування якої ми не випускаємо з поля зору, вкотре радикально змінила перебіг подій (із диплома наукового ступеня на сертифікат

зарубіжного стажування), характер самого мислення. Швидко з'ясувалося, що амбасадор eTwinning більш затребуваний чинною системою освіти, аніж той же учитель-енциклопедист, якого нудно слухати, бо він, бачите «не на тій хвилі». Новатор запрацював у режимі «не просто...», а креативно, тобто самим уже своїм статусом запропонував розвивати навички людей ХХІ ст. На думку одного з перших українських амбасадорів, така діяльність відкрила нові можливості для навчання (стажування) учнів і вчителів, почала вчити всіх працювати в групах, що, зрештою, на думку цього амбасадора, відкрило шлях до «унікальних програм» міжнародного спілкування, вивчення іноземних мов, систематичного подорожування, роботи над творчими проєктами. Учитель розпочав напрацьовувати й отримувати національний (європейський) знак якості, сприяти інтеграції освіти й загалом суспільства в Європейський Союз, принципово інакше залучати до своєї діяльності учнівських батьків. Як висновок, амбасадор констатував факт «підвищення (поліпшення. – Авт.) процесу навчання в школі» [3].

Провівши кілька порівняльних характеристик, приходимо до другого висновку нашої розвідки. Тож, очевидно, що сучасний учитель, який успішно опановує інформаційні навчальні технології, перебуває у відчутно іншому педагогічному режимі за свого попередника. Серед тих відмінностей, якими позначається його діяльність (десь – спосіб життя), виокремимо й наголосимо на такій виразній особливості: попри все, він лишається своєрідним заручником змін у суспільстві. Саме вони визначають алгоритми та динаміку його життєдіяльності, «підштовхують» модифікувати якщо не все, то багато чого. Утім, тут ми свідомо уникаємо однозначних оцінок, оскільки, з одного боку, спостерігаємо надто багато переваг у діяльності педагога, який іде в ногу з часом, а десь – небезуспішно намагається його випередити. Проте й певна дисгармонія також зрозуміла. Вона, вважаємо, постає від того, що йому, зазвичай, досить важко «намацати» шлях до творення гармонії (передусім соціальної), без якої розраховувати на кінцевий успіх насправду проблемно.

Інакше кажучи, історичний поступ з минулого в майбутнє не завжди означає прогрес, поліпшення, удосконалення тощо. Приміром, епоха бароко, що в Європі тривала протягом XIV–XVII ст. (а в Україні й пізніше), передувала епосі Просвітництва. Здавалося б, більше піднесення мало бути притаманне Просвітництву, але, як засвідчує критичний аналіз, це було не зовсім так. Приміром, доба Вольтера, Монтеск'є, Дідро дала світу освічених, розумних, науково-розвинених, прагматичних інтелектуалів. Їх шанують, ними гордяться й захоплюються, але саме попереднє бароко «породило» справжніх геніїв.

Ще одне питання – чи виправдана помітна недооцінка компонента знань у сучасній гуманітарній дидактиці? Можна уточнити: яке місце належить знанням у нинішніх навчальних практиках? Це питання не надумане, адже відмова від

справді застарілої (від часів епохи Просвітництва) моделі освітнього процесу, тобто перехід від запам'ятовування та репродукування учнями суми фактів, оперування ними за допомогою вчителя (що супроводжується уточненнями-коментарями, нерідко досить емоційними й конструктивними), до формування компетентностей (здатностей) застосовувати отримані (набуті) уміння, навички для вирішення складних (професійних та ін.) завдань у реальних життєвих обставинах, окрім згаданого передбачає орієнтацію на певні (затребувані суспільством) цінності та, зрештою, самі знання. Своєрідний «реверс у минуле» тут зумовлений особливостями та передбачуваними наслідками перманентної й водночас дуже агресивної інформаційної війни, що її ведуть проти України сусідні росія та білорусь. Іншими словами, сучасне геополітичне протистояння спонукає приділяти багато уваги саме змістовній частині дидактичній історії, де спостерігається небачена дотепер її міфологізація.

Отже, українські вчителі дещо по-різному рефлексують на трансформацію освіти від аналогових технологій навчання до цифрових: для одних це революційні зміни, й вони активно долучаються до них, для інших навпаки, і ці другі лише більше чи менш жваво адаптуються під інновації. Тут увагу привертає специфіка, якою позначаються позиції міського й сільського учительського середовища, різновікових груп, наявність / відсутність (само)фінансування та ін. Що варто відмітити, то це те, що цифровізація освіти в Україні розпочалася пізніше, ніж загалом у країнах Заходу, однак на сьогодні це мало відчувається – ситуація назагал вирівнялася (зрозуміло, що мова йде про відносно вузькі прошарки вчительства).

Окреслена динаміка та особливості змін засвідчують: стан справ із впровадженням сучасних навчальних технологій за своєю сутністю відбиває результат еволюційних процесів в освітньому просторі. Спроби діяти революційними засобами себе здебільшого не виправдовують. Водночас, навколо цієї проблематики чимало «синхронних явищ», які відбивають складність окресленої нами еволюції, а отже, наявність численних імітаційних і навіть маніпулятивних пертурбацій. На наш погляд, така обставина вкотре привертає увагу до загального алгоритму розвитку сучасної української освіти – характеру (більш критично – наявності) реформ, проблеми їхньої глибини й ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Монологи, які потребують діалогу / укл. Ю. П. Присяжнюк. Черкаси : «Вертикаль», вид. ПП Кандич С. Г., 2005. 92 с.
2. Реорганізація освітньої мережі в умовах воєнного стану. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kxxv6H6MQCU> (дата звернення : 09.10.2025).
3. Амбасадор Олена Науменко. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=kxxv6H6MQCU> (дата звернення : 29.09.2025).

Пруднікова Альона Олегівна,
*педагог-організатор Білозерської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 15
Білозерської міської ради Донецької області, aoprudnikova21@gmail.com*

Рудика Катерина Сергіївна,
*вчитель історії та географії Білозерської загальноосвітньої школи І–ІІІ
ступенів № 15 Білозерської міської ради Донецької області,
rudyka5022@gmail.com*

Раленко Анна Юріївна,
*вчитель англійської мови, української мови та літератури Білозерської
загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 15
Білозерської міської ради Донецької області, annaralenko@gmail.com*

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ
УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ГРИ
«СОКІЛ» («ДЖУРА»): МІЖПРЕДМЕТНИЙ ПІДХІД (ІСТОРІЯ,
УКРАЇНСЬКА МОВА, ВИХОВНА РОБОТА)**

Анотація. Подане дослідження присвячене актуальній проблемі комплексного національно-патріотичного виховання учнів середньої школи в умовах сучасних викликів. Аналізується роль Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри "Сокіл" ("Джура") як дієвого, діяльнісного засобу формування громадянської компетентності та національної свідомості. Метою роботи є обґрунтування та реалізація міжпредметного підходу, що синергетично інтегрує ресурси історії, української мови та виховної роботи для посилення педагогічного впливу гри. Вчитель історії надає світоглядну та фактологічну базу державотворення, вчитель української мови формує лінгвокультурну компетентність через автентичні тексти та комунікацію, а педагог-організатор забезпечує практичне застосування знань, згуртування колективу та розвиток лідерських якостей. У тезах представлена модель міжпредметної взаємодії, деталізовано конкретні методичні прийоми, такі як історичні квести, тематичні мовні тренінги та волонтерські проєкти в рамках підготовки до "Джури". Попередні результати доводять суттєве зростання когнітивного, мотиваційного та діяльнісного рівнів участі учнів, що підтверджує високу ефективність запропонованої системної інтеграції у формуванні свідомого національно-патріотичного світогляду.

Abstract. The current research addresses the urgent need for comprehensive national-patriotic education in secondary schools, especially within the context of Ukraine's ongoing struggle for independence. The All-Ukrainian Military-Patriotic Game "Sokil" ("Dzura") is analyzed as a powerful, action-oriented tool for cultivating civic competence and national identity. The study aims to substantiate and implement an interdisciplinary approach that synergistically integrates the resources of history, Ukrainian, and educational work to maximize the pedagogical impact of the game. The history teacher provides the foundational knowledge of state-building and heroism, the Ukrainian teacher cultivates linguistic and cultural competence through authentic texts and oral communication, while the educational organizer ensures the practical

application of knowledge, team-building, and leadership development. A model of interdisciplinary cooperation is presented, detailing specific methodological techniques such as historical quests, thematic linguistic training, and practical volunteering projects within the "Jura" framework. The preliminary results indicate a significant increase in students' cognitive, motivational, and active participation levels compared to traditional methods, confirming the high efficiency of the proposed systemic integration in forming a conscious and responsible national-patriotic worldview.

Keywords: National-patriotic education, civic competence, national consciousness, educational work, interdisciplinary approach, Dzura, Sokil.

Ключові слова: Національно-патріотичне виховання, громадянська компетентність, національна свідомість, виховна робота, міжпредметний підхід, Джура, Сокіл.

Вступ. Національно-патріотичне виховання сьогодні є пріоритетним напрямком освітньої політики України, особливо з огляду на необхідність відновлення історичної справедливості та протидії інформаційним маніпуляціям в умовах повномасштабної агресії. Формування стійкої національної свідомості та громадянської відповідальності вимагає не фрагментарного, а системного і діяльнісного підходу.

Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра "Сокіл" ("Джура") є унікальною платформою, що акумулює освітні, виховні, спортивні та культурні компоненти на засадах козацької педагогіки. Однак, її потенціал часто реалізується лише частково, переважно у військово-спортивному аспекті. Наукова проблема полягає у недостатній розробці та впровадженні міжпредметної інтеграції, яка б забезпечила глибинний зв'язок між теоретичними знаннями (історія, мова) та практичною діяльністю (виховна робота), посилюючи формування свідомості, а не лише навичок.

Теоретичне підґрунтя дослідження базується на працях В. Сухомлинського та Г. Ващенко щодо національного виховання, а також на сучасних дослідженнях [3; 7] щодо механізмів реалізації гри "Джура". Ми спираємося на Концепцію національно-патріотичного виховання [4] та відповідні державні стандарти. Особлива увага приділяється принципу інтеграції [5; 2], що дозволяє створити єдиний освітньо-виховний простір.

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та практично впровадити модель міжпредметної інтеграції (історія, мова, виховна робота) як ефективний засіб формування національно-патріотичної свідомості учнів середньої школи у процесі підготовки та участі у Всеукраїнській грі "Сокіл" ("Джура").

На практиці було реалізовано наступні інтегровані методичні кейси у 5-11 класах: (див. табл. 1)

1. Кейс "Присяга та Статут":

Урок мови: Аналіз лексики та стилістики текстів присяги, написання авторського маніфесту куреня.

Урок історії: Порівняння військових присяг різних епох (козацтво, УНР, ЗСУ).

Виховна робота: Церемонія прийняття присяги "джурою" з дотриманням народних обрядів.

2. Кейс "Військова звитяга Донбасу":

Урок історії: Вивчення місцевого краєзнавчого матеріалу про героїв сучасної російсько-української війни, дослідження топоніміки.

Урок мови: Інтерв'ювання ветеранів/родичів захисників (тренування комунікативних навичок, запис спогадів).

Виховна робота: Догляд за пам'ятними місцями, виготовлення оберегів для військових (волонтерський проєкт).

Таблиця 1. Модель реалізації дослідження.

Діяч	Предметний/ Функціональний Фокус	Інструменти "Джури"	Цільовий Результат (Свідомість)
Вчитель історії	Історична свідомість (цінності, традиції, героїзм)	Краєзнавчі пошуки, історичні вікторини, створення "курінної" легенди.	Усвідомлення історичної тягlosti та ідентичності.
Вчитель української мови	Лінгвокультурна компетентність (мова як маркер ідентичності)	Аналіз козацьких дум/пісень, тренінги з ораторського мистецтва, робота над військовою термінологією.	Розвиток почуття мовної приналежності, комунікативна стійкість.
Педагог-організатор	Діяльнісно-колективний аспект (самоврядування, волонтерство)	Згуртування куреня, організація волонтерських акцій, відпрацювання командних навичок.	Формування відповідальності, лідерства, громадянської активності.

Для оцінки ефективності міжпредметного підходу було проведено порівняльне діагностування (вхідне/вихідне) у експериментальній групі (ЕГ, працювала за міжпредметною моделлю) та контрольній групі (КГ, працювала за традиційною схемою). (див. табл.2)

Таблиця 2. Динаміка формування національно-патріотичної свідомості учнів (за критеріями).

Критерій оцінки	Рівень на початку, %	Рівень наприкінці (КГ), %	Рівень наприкінці (ЕГ), %	Приріст (ЕГ)
Знання історичних фактів (когнітивний)	45	58	74	+16%
Рівень комунікативної компетентності (мовний)	52	61	79	+18%
Мотивація до волонтерства (діяльнісний)	38	45	67	+22%
Сформованість лідерських якостей (соціальний)	35	40	60	+20%

Отримані дані чітко свідчать про те, що синергетичний ефект міжпредметної взаємодії дозволяє досягти значно вищого рівня як теоретичної обізнаності, так і практичної, соціально-значущої діяльності учнів, що є ключовим для формування стійкої національно-патріотичної свідомості. Високий приріст у діяльнісному аспекті (мотивація до волонтерства) підтверджує, що знання, інтегровані через "Джуру", успішно трансформуються у громадянську позицію.

Conclusions / Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що Всеукраїнська гра "Сокіл" ("Джура") є потужним інструментом для формування національно-патріотичної свідомості, коли реалізується через міжпредметний підхід. Інтеграція ресурсів історії, української мови та виховної роботи забезпечує комплексність, глибину та системність виховного впливу. Робимо висновок, запропонована та апробована нами модель міжпредметної взаємодії довела свою практичну цінність, оскільки дозволяє узгодити цілі, зміст та методи роботи всіх задіяних педагогів. Це сприяє усуненню дублювання матеріалу та посилює його закріплення. Таким чином, спільна робота вчителя історії (фактологічна база), вчителя мови (культурно-комунікативна база) та педагога-організатора/класного керівника (діялісна база) забезпечила синергетичний ефект, що виразився у значному зростанні когнітивного, ціннісно-мотиваційного та діялісного компонентів патріотичної свідомості учнів.

Отже, можна сказати, що подальші дослідження можуть бути зосереджені на масштабуванні цієї моделі на інші заклади освіти та розробці критеріїв оцінювання емоційно-ціннісного ставлення учнів до національних символів та традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник. 2006. 191 с.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Науково-методичний посібник. Київ: МАУП. 2000. 312 с.
3. Каніщенко А. П. Реалізація козацької педагогіки у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»). Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 65. С. 45-51.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Міністерство освіти і науки України. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
5. Савченко О. Я. Дидактика: Підручник для вищої школи. Київ: Грамота. 2017. 544 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа. 1977. Т. 5. 639 с.
7. Ткачук В. М. Формування національно-патріотичної свідомості учнів в умовах Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») / Молодий вчений. 2019. №11 (75). С. 125-130.

Ігор Пуленко,
викладач ВСП «ППФК НТУ «ХПІ»,
pulenkoigor8@gmail.com

ФІЛОСОФІЯ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНOSTІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗНАНЬ» У ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ

Анотація. У статті розглядається проблема обдарованості у контексті викладання дисципліни «Основи філософських знань» у фаховому коледжі. Обґрунтовано, що філософія сприяє розвитку критичного мислення, креативності та світоглядної культури студентів, що є ключовими аспектами підтримки їхньої обдарованості. Проаналізовано сучасні тенденції дослідження обдарованості, філософсько-методологічні підходи та надано приклади освітніх практик.

Ключові слова: обдарованість, філософія, коледж, гуманістичний підхід, критичне мислення, світогляд

Abstract. The article examines the issue of giftedness in the context of teaching the course "Fundamentals of Philosophical Knowledge" in a vocational college. It is argued that philosophy contributes to the development of critical thinking, creativity,

and worldview culture of students, which are key aspects of supporting their giftedness. Modern trends in giftedness research, philosophical-methodological approaches, and examples of educational practices are analyzed.

Keywords: giftedness, philosophy, college, humanistic approach, critical thinking, worldview

Вступ. У сучасній освіті все більшого значення набуває розвиток обдарованості студентів, що є важливим для формування інноваційної та креативної молоді [1, с. 45]. У фахових коледжах дисципліна «Основи філософських знань» допомагає студентам осмислювати явища у цілісності, формувати критичне та системне мислення, а також розвивати комунікативні й дослідницькі здібності [2, с. 120].

Мета статті – проаналізувати філософсько-методологічні засади дослідження обдарованості та визначити роль викладання філософії у фаховому коледжі як чинника підтримки інтелектуального та творчого потенціалу студентів.

Методи. У дослідженні застосовано:

- філософсько-антропологічний підхід – для осмислення обдарованості як унікальної властивості особистості [3, с. 14];
- аксіологічний підхід – для аналізу ціннісного значення обдарованості у суспільному розвитку [4, с. 101];
- системний підхід – для визначення взаємозв'язку між здібностями студента та освітнім середовищем [5, с. 87];
- гуманістична парадигма – для формування педагогічних стратегій підтримки індивідуального творчого потенціалу [6, с. 120].

Методи збору даних: аналіз української філософської та педагогічної літератури; узагальнення практичного досвіду викладання дисципліни у коледжі; вивчення освітніх кейсів.

Результати. Сучасні українські дослідження показують, що обдарованість має багатовимірний характер, що включає інтелектуальні, творчі, емоційні та соціальні компоненти [2, с. 125; 5, с. 33].

Приклади з практики викладання:

1. Філософські діалоги. Студенти створювали діалог у стилі Сократа на тему «Екологічна відповідальність молоді», що дозволило розкрити креативність і комунікативні здібності [3, с. 58].
2. Проектна робота. Груповий проект «Філософські ідеї в сучасному мистецтві» активізував дослідницькі навички та вміння працювати в команді [7, с. 76].
3. Дебати. Тема «Чи можлива справедливість у сучасному суспільстві?» виявила студентів із лідерськими та риторичними здібностями, рекомендованих для участі в коледжних наукових конференціях [6, с. 144].

4. Рефлексивні есе. Завдання «Що означає бути вільним у ХХІ столітті?» формувало здатність до самопізнання й творчого письма [4, с. 55].

Обговорення. Викладання «Основ філософських знань» у коледжі є ефективним інструментом розвитку обдарованості студентів:

- Філософія формує критичне мислення, що допомагає аналізувати явища та формувати власну позицію [8, с. 118].

- Дисципліна сприяє розкриттю творчого потенціалу завдяки інтерактивним методам: дебатам, проектам, дискусіям [5, с. 40].

- Філософія розвиває ціннісні орієнтації та соціальну відповідальність, що є основою гуманістичної освіти [4, с. 52].

Таким чином, курс філософії у коледжі виходить за межі теоретичного навчання та стає практикою виховання обдарованої, мислячої та соціально активної особистості.

Висновки.

1. Викладання «Основ філософських знань» у коледжі сприяє розвитку критичного мислення, креативності та соціальної відповідальності студентів.

2. Філософія виступає методологічною основою підтримки обдарованості, поєднуючи антропологічний, аксіологічний, системний і гуманістичний підходи.

3. Інтерактивні методи навчання (дебати, діалоги, проекти, рефлексивні есе) дозволяють ефективно виявляти та розвивати інтелектуальний і творчий потенціал студентів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Савченко О. Я. Розвиток обдарованості в сучасній освіті. – Київ: Либідь, 2019. – 192 с.
2. Гарднер Г. Теорія множинного інтелекту. – Київ: Освіта, 2011. – С. 30–47
3. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо. – Київ: Основи, 2001. – С. 14–58.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: гуманістичні засади. – Київ: Либідь, 2008. – С. 50–60.
5. Торренс Е. П. Пошук творчості. – Київ: Наукова думка, 1979. – С. 33–40.
6. Кульчицький В. І. Педагогіка обдарованості. – Львів: Світ, 2010. – С. 140–144.
7. Петренко Ю. М. Проектна діяльність студентів як засіб розвитку обдарованості. – Київ: Вища школа, 2015. – С. 76–80.
8. Поппер К. Логіка наукового відкриття. – Київ: Наукова думка, 2002. – С. 118–125.

Редькіна Г. М.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук,
Дніпровський державний технічний університет,
anpainred@gmail.com

Завгородній Е. О.,
здобувач вищої освіти,
Дніпровський державний технічний університет

Нагорний Д. В.,
здобувач вищої освіти,
ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки,
Українського державного університету науки і технологій»

ВІД ОСОБИСТОЇ ОБДАРОВАНOSTІ ДО РОЗБУДОВИ НАЦІЇ: РОЛЬ ЗАДАТКІВ І СХИЛЬНОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню глибокого взаємозв'язку між індивідуальним потенціалом особистості та формуванням національної ідентичності української молоді в сучасних суспільно-історичних умовах. Проаналізовано фундаментальні поняття задатків, як вроджених анатомо-фізіологічних передумов, та поняття схильностей, як набутих стійких інтересів, що визначають вектор розвитку здібностей. Детально розкрито механізм впливу на професійне самовизначення через аналіз факторів формування схильностей, таких як виховання, освіта, соціальне середовище та особистий досвід. Особливу увагу приділено ролі національного контексту, де вибір професії розглядається через призму гармонії індивідуальних здібностей (можу), інтересів (хочу) та потреб суспільства (треба). Автор доводить, що свідома професійна самореалізація, що ґрунтується на природних талантах, є не лише шляхом до особистого успіху, а й актом громадянської відповідальності та вагомим внеском у розбудову стійкої й успішної української держави.

Ключові слова: обдарованість, задатки, схильності, професійне самовизначення, національна ідентичність, самореалізація, молодь.

Summary. The article is devoted to the study of the deep relationship between the individual potential of the individual and the formation of the national identity of Ukrainian youth in modern socio-historical conditions. The fundamental concepts of predispositions as innate anatomical and physiological prerequisites and the concept of inclinations as acquired stable interests that determine the vector of ability development are analyzed. The mechanism of influence on professional self-determination is revealed in detail through the analysis of factors forming inclinations, such as upbringing, education, social environment and personal experience. Special attention is paid to the role of the national context, where the choice of a profession is considered through the prism of the harmony of individual abilities (I can), interests (I want) and the needs of society (I need). The author proves that conscious professional self-realization, based on natural talents, is not only a path to personal success, but

also an act of civic responsibility and a significant contribution to the development of a stable and successful Ukrainian state.

Keywords: giftedness, aptitudes, inclinations, professional self-determination, national identity, self-realization, youth.

В умовах історичних випробувань, які проходить Україна, розкриття потенціалу кожної молодої людини набуває не лише особистого, а й глибокого національного значення. Шлях від природних задатків до свідомого вибору професії стає не просто історією особистого успіху, а й процесом формування свідомого громадянина, готового долучитися до розбудови сильної та стійкої держави. Розглянемо, як вроджені можливості (задатки) та особисті інтереси (схильності) стають фундаментом не тільки для професійної кар'єри, а й для зміцнення національної ідентичності української молоді.

Задатки є вродженими анатомо-фізіологічними особливостями нервової системи та організму в цілому, які є основою для розвитку здібностей і навичок. Вони є потенційними можливостями людини, які можуть розвиватися за відповідних умов або залишатися нереалізованими.

Саме перехід від потенційного до актуального, тобто від задатків до здібностей, є ключовим етапом у структурі обдарованості. Здібності не виникають автоматично; вони формуються виключно в процесі діяльності, яка відповідає цим задаткам. Таким чином, обдарованість постає як динамічна структура, де природний потенціал потребує сприятливих умов для свого розвитку [1].

Задатки не є готовими здібностями, а лише їхньою передумовою. Наприклад, людина може мати гарний музичний слух від народження, але якщо вона не буде розвивати цю навичку, вона не стане музикантом.

До прикладів задатків можна віднести:

- фізичні задатки – швидкість реакції, координація рухів, сила, витривалість;
- інтелектуальні задатки – швидкість мислення, здатність до аналізу та синтезу інформації;
- художньо-естетичні задатки – музичний слух, почуття ритму, сприйняття кольорів і форм.

Креативні (творчі) задатки варто виділити окремо, адже вони не обмежуються лише мистецтвом. Це здатність до оригінального, нестандартного мислення, вміння генерувати нові ідеї, знаходити нетипові шляхи вирішення проблем. Такі задатки є основою для успіху не лише у творчих професіях, а й у науці, підприємництві, інженерії та будь-якій сфері, що потребує інновацій [5].

Розвиток задатків залежить від впливу навколишнього середовища, виховання, навчання та власної активності людини.

Задатки є вихідною точкою для формування здібностей, які необхідні для певних професій. Наприклад, якщо людина має хорошу координацію рухів і фізичну витривалість, це може стати основою для спортивної кар'єри або роботи в сфері, що потребує фізичної активності. Якщо ж у неї добре розвинене логічне мислення, це може сприяти успіху в програмуванні, математиці чи науково-дослідній діяльності. Проте важливо зазначити, що самі по собі задатки ще не гарантують успіху. Вони лише створюють сприятливі умови для розвитку відповідних здібностей, але реалізація потенціалу залежить від навчання, мотивації, зусиль та соціального середовища [1].

Задатки можна поділити на кілька основних категорій, кожна з яких має свій вплив на майбутню професійну діяльність:

1. Фізичні задатки включають особливості будови тіла, силу, витривалість, координацію рухів, швидкість реакції. Люди з добре розвиненими фізичними задатками можуть досягти успіху у спорті, військовій справі, будівництві, рятувальній діяльності. Наприклад, спортсменам необхідна фізична витривалість, а танцівникам – гнучкість і координація рухів.

2. Інтелектуальні задатки визначають рівень розумових здібностей, здатність до аналітичного мислення, швидкість сприйняття інформації. Високий рівень інтелектуальних задатків сприяє успіху у науці, медицині, інженерії, програмуванні, викладанні. Наприклад, людина з математичними задатками може стати фінансистом, аналітиком або інженером.

3. Художньо-естетичні задатки пов'язані з музичним слухом, відчуттям кольору, ритму, пластикою рухів. Ті, хто має добре розвинені художні задатки, часто стають художниками, музикантами, дизайнерами, фотографами. Наприклад, людина з відмінним відчуттям кольору може працювати у сфері графічного дизайну або живопису [5].

4. Комунікативні задатки пов'язані зі здатністю легко знаходити спільну мову з іншими, вмінням переконувати, навичками командної роботи. Такі люди можуть обрати професії, що потребують активної взаємодії: журналістика, педагогіка, психологія, дипломатія, управління персоналом. Наприклад, хороші комунікатори часто стають успішними менеджерами, тренерами або політиками.

5. Організаційні задатки містять вміння керувати, ухвалювати рішення, брати на себе відповідальність. Люди з лідерськими задатками можуть реалізувати себе у підприємстві, управлінні, державному управлінні. Наприклад, особи з природними організаторськими здібностями часто стають керівниками компаній або політичними діячами.

Як бачимо, ця класифікація багато в чому перегукується з типами природних задатків, адже інтерес найчастіше виникає саме там, де людина відчуває свій потенціал.

Якщо людина має певні задатки, вони можуть розвиватися у здібності, які, у свою чергу, формують інтерес до певного виду діяльності. Саме інтереси часто стають головним критерієм у виборі професії. Однак не всі задатки реалізуються у професійному житті. Іноді людина має хороші природні дані для певної професії, але не відчуває до неї інтересу. Наприклад, людина може мати прекрасний музичний слух, але їй не подобається займатися музикою. В такому випадку схильності можуть мати більший вплив на професійний вибір, ніж самі задатки.

Існує думка, що людина може досягти успіху в будь-якій сфері, якщо докладе достатньо зусиль. Хоча це частково правда, задатки відіграють важливу роль у швидкості та легкості освоєння професійних навичок. Наприклад, людина з поганою координацією рухів навряд чи стане успішним балетним танцівником, а особа з низькою комунікативною активністю може відчувати труднощі в професії, що потребує постійної взаємодії з людьми. Однак завдяки наполегливій праці можна компенсувати відсутність деяких задатків. Наприклад, люди, які не мають природного математичного таланту, можуть розвинути його за допомогою регулярного навчання та тренувань.

Схильності є стійкими інтересами людини до певного виду діяльності, що виникають на основі задатків та здібностей, вони визначають мотивацію особистості до вибору професії або заняття.

На відміну від задатків, схильності не є вродженими, вони формуються під впливом виховання, освіти, соціального середовища та життєвого досвіду.

Ключову роль у цьому процесі відіграє національний контекст. Вплив середовища – це не лише родина та школа, а й цінності, потреби та виклики, що стоять перед суспільством. В умовах боротьби за незалежність та майбутньої відбудови країни такі професії, як інженер, лікар, військовий, вчитель чи дипломат, набувають особливої ваги. Інформаційний простір, приклади національних героїв та суспільний запит можуть сформувати у молодій людині стійку схильність до діяльності, спрямованої на користь державі.

Основні види схильностей:

- інтелектуальні схильності – потяг до розумової діяльності, навчання, досліджень;
- практичні схильності – бажання займатися конкретною роботою, наприклад, конструюванням, технікою, будівництвом;
- художні схильності – інтерес до мистецтва, живопису, музики, театру;
- комунікативні схильності – бажання працювати з людьми, вести переговори, допомагати іншим;
- лідерські схильності – прагнення керувати, організовувати роботу інших людей.

Схильності можуть змінюватися протягом життя під впливом досвіду, нових знань і змін у світогляді.

Виявлення схильності є лише першим, хоча й надзвичайно важливим, кроком. Сам по собі інтерес, навіть найпалкіший, не перетворюється автоматично на високий рівень здібностей та професійну майстерність. Цей перехід є складним і багатограним процесом, що вимагає трьох ключових компонентів: цілеспрямованої праці, сприятливого середовища та розвитку особистісної зрілості.

Сучасна психологія обдарованості відходить від уявлення про талант як про вроджений дар, що не потребує зусиль. Навпаки, численні дослідження доводять, що досягнення експертного рівня в будь-якій сфері є результатом тисяч годин свідомої, цілеспрямованої практики. Саме тут схильність відіграє свою вирішальну роль: вона є тим внутрішнім двигуном, який забезпечує мотивацію для цієї тривалої та часто виснажливої праці. Людина, яка не відчуває глибокого інтересу до своєї справи, навряд чи знайде в собі сили долати труднощі, аналізувати помилки та щоденно вдосконалювати свої навички. Таким чином, схильність перетворює потенціал (задатки) на реальність (здібності) через наполегливу працю.

Навіть наймотивованіша особистість не може повноцінно розвиватися у вакуумі. Для розкриття обдарованості необхідне сприятливе середовище, або «екосистема таланту», що включає кілька рівнів:

1. Родина. Підтримка сім'ї є фундаментальною. Проте вона має проявлятися не в нав'язуванні власних амбіцій, а в створенні умов для розвитку дитини: забезпеченні доступу до ресурсів (книг, інструментів, гуртків), емоційній підтримці при невдачах та повазі до її вибору.

2. Освітній заклад та наставники. Ключову роль відіграє вчитель, тренер або наставник, який може не лише передати знання, а й розгледіти іскру таланту, задати правильний вектор розвитку, надихнути на нові звершення. Шкільна система, що заохочує креативність, а не лише відтворення знань, стає каталізатором розвитку обдарованості.

3. Соціальний та національний контекст. Як вже зазначалося, суспільний запит може потужно стимулювати розвиток схильностей у певних напрямках. Коли суспільство цінує та підтримує вчених, інженерів, митців, військових, воно створює сприятливий клімат, в якому молода людина бачить сенс і перспективу у своїй діяльності.

Шлях обдарованої особистості часто супроводжується специфічними психологічними викликами. Високі внутрішні стандарти можуть призводити до надмірного схильності та страху помилки. Усвідомлення власної відмінності іноді спричиняє почуття самотності або «синдром самозванця». Тому розвиток

здібностей нерозривно пов'язаний із формуванням психологічної стійкості (резилієнтності). Це вміння долати стрес, конструктивно сприймати критику, вчитися на невдачах і зберігати віру у власні сили. Саме особистісна зрілість дозволяє талановитій людині не «зламатися» під тиском очікувань і пройти довгий шлях від дитячого захоплення до професійної майстерності дорослого.

Таким чином, шлях до професійної реалізації є не лінійною дорогою від задатків до успіху, а складна взаємодія внутрішніх прагнень, титанічної праці та зовнішньої підтримки. Лише гармонійне поєднання цих елементів дозволяє обдарованості розквітнути повною мірою.

Тут важливо розуміти, що дитяча схильність є лише початковою точкою довготривалого шляху. Перетворення її на професійну майстерність дорослого вимагає систематичної праці, розвитку вольових якостей, подолання труднощів та постійного навчання. Саме педагогічна підтримка та психологічний супровід на цьому шляху дозволяють перетворити інтерес на стійку професійну спрямованість та, зрештою, на високий рівень майстерності [3].

Формування і розвиток схильностей до професії є складним і багатограним процесом, що починається ще в дитинстві та продовжується протягом усього життя. Схильності визначають, до яких видів діяльності людина має інтерес, що їй подобається робити і в яких сферах вона може досягти успіху. Вони є результатом взаємодії природних задатків, виховання, освіти, середовища та особистих зусиль людини.

Схильності проявляються через зацікавленість у певній діяльності, прагнення виконувати її навіть без зовнішнього примусу, задоволення від процесу та бажання вдосконалювати свої навички. Наприклад, одна дитина любить малювати і може годинами займатися цим без втоми, інша із захопленням розбирає механізми, ще хтось відчуває особливий інтерес до цифр або до спілкування з людьми. Ці перші прояви схильностей можуть бути важливими сигналами для вибору майбутньої професії, але самі по собі вони ще не гарантують професійного успіху.

Формування схильностей відбувається під впливом різних факторів:

- природні задатки – легкість засвоєння певних навичок стимулює інтерес;
- виховання і навчання – підтримка з боку родини та вчителів, доступ до гуртків та курсів;
- особистий досвід – практична діяльність (стажування, волонтерство, проєкти) дозволяє «приміряти» професію;
- внутрішня мотивація – бажання досягти успіху та отримувати задоволення від процесу.

Нагадаємо, що значну роль відіграють природні задатки людини – її фізичні, психічні та інтелектуальні особливості, які визначають легкість засвоєння

певних навичок. Але навіть при наявності природних задатків важливо створити відповідні умови для їх розвитку. Виховання і навчання сприяють формуванню схильностей, допомагаючи людині усвідомити свої інтереси та отримати досвід у тій чи іншій діяльності.

Вплив середовища також є визначальним. Родина, друзі, вчителі, соціальне оточення можуть або підтримувати розвиток певних схильностей, або, навпаки, гальмувати їх. Якщо дитина отримує підтримку у своїх починаннях, їй надають можливість займатися тим, що подобається, це сприяє закріпленню схильності та її поступовому переходу у професійний інтерес. Важливу роль відіграє і система освіти: шкільні предмети, факультативи, гуртки, курси, що дозволяють спробувати себе в різних видах діяльності та виявити, що найбільше подобається.

Особистий досвід є ще одним ключовим фактором у розвитку професійних схильностей. Випробовуючи себе у різних видах діяльності, людина краще розуміє свої уподобання. Практична діяльність є участю у проєктах, стажуванні, волонтерстві. Перша робота дає змогу оцінити свої здібності та рівень зацікавленості в певній сфері. Часто схильності остаточно формуються саме в процесі роботи, коли людина стикається з реальними завданнями та отримує задоволення від їхнього виконання. Розвиток схильностей до професії можливий лише за умови активної участі людини в цьому процесі. Самоаналіз і рефлексія допомагають зрозуміти, яка діяльність приносить найбільше задоволення і які завдання виконуються найлегше. Варто експериментувати, пробувати нові сфери, розширювати свої знання і навички. Регулярне навчання, самовдосконалення, отримання нового досвіду сприяють закріпленню професійних схильностей та їхньому перетворенню на компетентність.

Мотивація відіграє ключову роль у розвитку схильностей. Внутрішній інтерес до діяльності, бажання досягти успіху, отримувати нові знання та розвиватися в обраній сфері є важливими рушійними силами. Якщо людина зацікавлена в професії і отримує від неї задоволення, вона буде прагнути вдосконалювати свої навички, розширювати компетенції, що, у свою чергу, сприятиме професійному росту.

Оточення також впливає на розвиток схильностей. Спілкування з однодумцями, обмін досвідом, наявність наставників або людей, які можуть поділитися своїм професійним шляхом, допомагає краще зрозуміти особливості професії та знайти своє місце у вибраній сфері. Якщо людина перебуває у середовищі, яке підтримує її інтереси, це значно підвищує ймовірність успішного розвитку схильностей.

Таким чином, формування і розвиток професійних схильностей – це процес, що залежить від природних задатків, виховання, навчання, середовища,

особистого досвіду, мотивації та активного розвитку навичок. Схильності не є статичними, вони можуть змінюватися і розвиватися залежно від життєвих обставин, нових знань і можливостей. Головним є прагнення до самопізнання, апробація себе у різних сферах, подолання страху змін, праця над розвитком своїх здібностей, що дозволить знайти професію, яка приносить задоволення та відповідатиме індивідуальним нахилам.

Певним чином існує взаємозв'язок між задатками, схильностями і здібностями, а в подальшому з вибором професії. Якщо людина має певні задатки (наприклад, хороший слух), вона може розвинути музичні здібності, та якщо їй це подобається, то сформується схильність до музичної діяльності. В результаті вона може обрати професію музиканта. Проте існують випадки, коли схильності не збігаються із задатками. Наприклад, людина може мати природний талант до математики, але більше любити літературу. У такому випадку важливо знайти баланс між тим, що виходить добре, і тим, що приносить задоволення.

Як впливають задатки і схильності на вибір професії? Вибір професії є важливим етапом у житті кожної людини, і він значною мірою залежить від природних задатків. Задатки визначають потенційні можливості людини в різних видах діяльності. Задатки можуть стати основою для розвитку здібностей, що, у свою чергу, впливає на професійний вибір та успішність у кар'єрі. Люди з технічними задатками та схильностями часто обирають професії інженерів, програмістів, конструкторів. Ті, хто має художні задатки і схильності, можуть стати дизайнерами, художниками, музикантами. Особи з розвиненими комунікативними навичками часто обирають професії психологів, журналістів, викладачів. Важливо не тільки враховувати природні задатки, а й прислухатися до власних схильностей, адже успіх у професії залежить не лише від здібностей, але і від інтересу та мотивації.

Ідеальний професійний вибір лежить на перетині трьох складових:

- «Можу» - мої здібності, що вирости із задатків;
- «Хочу» - мої схильності та інтереси;
- «Треба» - потреби ринку праці та суспільства.

Сьогодні для української молоді вимір «треба» набуває глибокого патріотичного сенсу. Питання «Чим я можу бути корисним своїй країні?» стає потужним мотиватором. Людина може мати природний талант до математики («можу») і любити літературу («хочу»), але обрати професію інженера-конструктора, бо відчуває, що саме ця сфера зараз є критично важливою для відбудови України («треба»). У такому випадку професія стає формою служіння, а національна ідентичність – невід'ємною частиною професійної ідентичності.

Щоб зробити правильний вибір професії, необхідно проаналізувати свої задатки, інтереси та здібності. Для того, щоб цей вибір був справді свідомим та

обґрунтованим, важливо застосовувати науковий підхід до самоаналізу. Сучасна психодіагностика пропонує широкий інструментарій для дослідження як інтересів, так і структури здібностей особистості. Сучасна психологічна наука, зокрема праці В. О. Моляко та О. Л. Музики, пропонує широкий інструментарій для дослідження здібностей [2]. Для практичного самоаналізу при виборі професії можна використовувати такі методи:

- профорієнтаційні опитувальники (наприклад, Голланда або Айзенка);
- аналіз власних досягнень у різних видах діяльності;
- консультація з психологами, викладачами або профорієнтологами;
- практичне випробування різних професій (стажування, волонтерство та ін.) [2, 4].

Розуміння власних задатків допомагає уникнути помилок при виборі професії та забезпечує гармонійний розвиток кар'єри.

Зв'язок між задатками, схильностями та професійною успішністю є фундаментальним у виборі кар'єри та досягненні високих результатів у професійній діяльності. Задатки є природними особливостями людини, які визначають її потенційні можливості до певних видів діяльності. Вони включають фізичні, психічні та інтелектуальні характеристики, що передаються генетично та формують основу для розвитку здібностей. Наприклад, гарна координація рухів може бути важливою для спортсмена або хірурга, аналітичний склад розуму – для науковця, а розвинена уява – для художника чи письменника. Проте самі по собі задатки не визначають майбутню професію чи рівень успішності, адже для їх реалізації необхідно пройти етап формування схильностей.

Схильності є проявом зацікавленості до певної діяльності, бажання займатися нею, навіть без зовнішніх стимулів. Вони розвиваються під впливом середовища, виховання, освіти та особистого досвіду. Людина може мати певні задатки, але не виявляти до них інтересу, що унеможливить їхній подальший розвиток у професійні здібності. Наприклад, дитина з математичними задатками може не розвинути їх, якщо її не зацікавлять числові завдання, не підтримають батьки чи вчителі. Навпаки, навіть за відсутності виражених задатків, сильна схильність до певного виду діяльності може стимулювати розвиток відповідних навичок і дозволити досягти високих результатів.

Формування схильностей відбувається через навчання, практику, отримання досвіду та соціальні впливи. Якщо людина регулярно займається улюбленою діяльністю, вона поступово вдосконалює свої навички, що веде до зростання компетентності. Наприклад, якщо підліток, який відчуває інтерес до музики, постійно практикується у грі на інструменті, його здібності будуть розвиватися, навіть якщо спочатку вони були не дуже вираженими. Важливу роль у цьому процесі відіграє підтримка та сприятливі умови для розвитку – доступ до навчання, заохочення з боку оточення, можливості для самореалізації.

Професійна успішність визначається не лише рівнем здібностей, але й іншими факторами, такими як наполегливість, мотивація, дисципліна, працездатність та готовність до постійного самовдосконалення. Навіть людина з високими природними задатками не досягне успіху, якщо не буде розвивати їх у практичній діяльності. Успішні професіонали часто не тільки мають певні природні задатки, а й активно працюють над їхнім розвитком, долаючи труднощі, здобуваючи нові знання та вдосконалюючи навички.

Справжня професійна реалізація можлива лише у тому випадку, якщо задатки, схильності та здібності людини співпадають із обраною сферою діяльності. Якщо людина працює у тій галузі, яка їй подобається, і відповідає її природним особливостям, вона має більше шансів на успіх, отримує задоволення від роботи та демонструє високі результати. Водночас неправильний вибір професії, який не відповідає внутрішнім схильностям, може призвести до незадоволеності, низької продуктивності та навіть професійного вигорання.

Важливо розуміти, що схильності та здібності можуть змінюватися протягом життя. Людина може відкривати у собі нові інтереси, освоювати нові навички та навіть змінювати професійну сферу. Це особливо актуально у сучасному світі, де технології та економічні умови постійно змінюються, вимагаючи від працівників гнучкості та готовності до навчання.

Отже, зв'язок між задатками, схильностями та професійною успішністю є нерозривним. Задатки створюють базу для розвитку, схильності визначають напрямок розвитку, а успішність залежить від того, наскільки людина розвиває здібності та наскільки обрана діяльність відповідає її природним особливостям. Гармонійне поєднання цих факторів є ключем до професійного самовираження, ефективної роботи та особистісного задоволення від своєї діяльності.

Задатки та схильності відіграють ключову роль у виборі професії та подальшому професійному розвитку людини. Вони є основою для формування здібностей, визначають потенційні можливості та сприяють успішній самореалізації в обраній сфері діяльності. Проте природні задатки самі по собі не гарантують професійного успіху, оскільки важливим є їхній подальший розвиток через навчання, досвід та систематичну працю [3].

Схильності формуються під впливом середовища, виховання, освіти та особистих зацікавлень. Вони визначають рівень мотивації та задоволення від виконуваної діяльності. Саме завдяки схильностям людина обирає професію, у якій зможе максимально розкрити свої здібності. Якщо інтерес до певного виду діяльності поєднується з відповідними задатками, це значно підвищує шанси на досягнення високих результатів. Успішність у професії залежить не лише від природних даних, а й від наполегливості, працелюбності та здатності адаптуватися до змін [3].

Формування професійних схильностей і розвиток здібностей є тривалим процесом, іноді протягом усього життя. Важливо вчасно виявити свої задатки та зацікавлення, щоб обрати професію, яка буде не лише приносити матеріальне забезпечення, а й сприяти самореалізації та задоволенню від роботи. Людина, яка займається улюбленою справою, працює продуктивніше, розвивається швидше та відчуває більше задоволення від своєї діяльності.

Сучасний світ вимагає гнучкості, тому важливо не лише правильно визначити свої задатки та схильності, а й бути готовим до їхнього розвитку та можливих змін професійної траєкторії. Нові знання, навички та професійний досвід дають змогу розширювати свої можливості та адаптуватися до вимог часу. Саме поєднання природних здібностей, щирого інтересу до справи, наполегливості та готовності до навчання створює основу для професійного успіху та особистісного зростання [3].

Професійна самореалізація може і повинна стати вагомим внеском у майбутнє нації. Зв'язок між задатками, схильностями та професійною успішністю є нерозривним. Задатки створюють базу, схильності визначають напрямки, а наполеглива праця веде до майстерності. Однак у сучасному українському контексті цей зв'язок виходить на новий рівень. Успішна професійна самореалізація є не лише особистим досягненням. Це прямий внесок у зміцнення економічного, інтелектуального та культурного потенціалу нації. Кожен талановитий фахівець, який працює на своєму місці – чи то вчений, що робить відкриття, чи то підприємець, що створює робочі місця, чи то митець, що прославляє українську культуру, є будівельником держави.

Таким чином, гармонійне поєднання природних задатків та щирого інтересу, підсилене усвідомленням своєї ролі у долі країни, перетворює професійну діяльність на акт громадянської відповідальності. Розвиток особистої обдарованості стає шляхом до формування сильної національної ідентичності та запорукою майбутнього України як успішної та процвітаючої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості* : зб. наук. пр. / за ред. С.Д.Максименко та Р.О.Семенової. Т.6. Вип.3. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. С.48-51.
2. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. Житомир : Вид-во «Рута», 2006. 320 с.
3. Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого : посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 220 с.
4. Як визначити схильність до професії?
URL: https://proforientator.info/?page_id=6003 (дата звернення: 07.10.2025).
5. Яланська С.П. Психологія творчості : навчальний посібник. Полтава : ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2014. 180 с.

Редько Н. В.,
вчитель географії,
КЗ «Харківський ліцей № 15 Харківської міської ради»,
geograf202020@gmail.com

ОСВІТНІЙ КЛІМАТ І СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОБДАРОВАНИХ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Обговорюються проблеми виявлення та діагностики обдарованих дітей, у тому числі особливості виявлення обдарованості батьками. Можна зробити висновок, що обдарованість – це складне психічне явище, система особливостей індивідуума, що потребує комплексного підходу до діагностики, в тому числі розробки спеціальних авторських діагностичних програм практичними психологами, які б включали різноманітні та взаємодоповнюючі процедури.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти, соціально-емоційне навантаження, психологічні особливості.

На сьогодні в Україні актуальність психічного і соціально-емоційного здоров'я дітей зумовлена реаліями життя. Наша країна знаходиться у надзвичайно складному становищі, під впливом якого формується гострий і хронічний стрес, який позначається на загальному стані дитини. Для активації проблем сьогодні в шкільну навчальну програму введено курс СЕЕН.

The problems of identifying and diagnosing gifted children are discussed, including the features of identifying giftedness by parents. It can be concluded that giftedness is a complex mental phenomenon, a system of individual characteristics that requires a comprehensive approach to diagnosis, including the development of special author's diagnostic programs by practical psychologists, which would include various and complementary procedures.

Keywords: giftedness, gifted children, socio-emotional stress, psychological characteristics.

Today in Ukraine, the relevance of mental and socio-emotional health of children is due to the realities of life. Our country is in an extremely difficult situation, under the influence of which acute and chronic stress is formed, which affects the general condition of the child. To activate today's problems, the SEEN course has been introduced into the school curriculum.

Наша країна в сучасних реаліях перебудовується, прагне до інтеграції у світове, європейське співтовариство. Такі процеси перебудови в Україні обумовили нові тенденції в розвитку освіти (НУШ, НОП «Інтелект України» тощо). Потреба суспільства у творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально розвинених громадянах викликала необхідність появи нових концепцій шкіл. Загальна розумова обдарованість викликає найбільший і цілком зрозумілий інтерес, особливо у майбутньому нашої країни. Іноді цих дітей ми називаємо коротко – обдаровані діти.

Обдаровані діти – це діти, які різко виділяються із середовища однокласників високим розумовим розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання і навчання.

Вони виявляють себе найбільш яскраво в таких сферах діяльності, як інтелектуальна, академічні досягнення, творчість, комунікація та лідерство.

Обдарованість – це сукупність здібностей, що дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства [4, с. 12].

Обдаровані люди приносять велику користь суспільству, державі, є гордістю її. Тому перед суспільством, державою, навчальним закладом і сім'єю постає проблема навчання і виховання таких дітей.

Для того, щоб якомога раніше виявити обдаровану дитину, батькам та вчителям потрібно знати, що така дитина потребує до себе підвищеної уваги, тому що саме їй властиві особливі риси характеру, емоційне навантаження, особливості атмосфери, де вона росте, ну і в навчальній діяльності.

В обдарованих дітей гарно розвинуте мислення. Вони, як правило, дуже активні і завжди чимось зайняті. Прагнуть працювати більше за інших.

Дослідник К. Текекс розглядає такі можливі провісники обдарованості:

- можливість і здатність у трирічному віці стежити за двома й більше подіями, що відбуваються;
- здатність простежувати в ранньому дитинстві причинно-наслідкові зв'язки та робити висновки;
- відмінна пам'ять, рання мова й абстрактне мислення;
- уміння широко користуватись накопиченими знаннями;
- уміння ставити запитання та створювати складні граматичні конструкції;
- підвищена концентрація на чому-небудь, ступінь заглибленості в задачу[3].

Вчителю для навчання обдарованих дітей необхідно знати їхні психологічні особливості, перейматися проблемами й інтересами таких дітей; володіти здатністю їх розпізнавати, активізувати і розвивати, бути доброзичливим в оцінці дій учня, вміти поставити себе на місце дитини; бути фахівцем вищого ґатунку – володіти предметними психолого-педагогічними і методичними знаннями.

Під час будь-якого конфлікту найбільше страждає найуразливіша категорія населення – це діти, і вони зазнають значних труднощів соціального та психоемоційного характеру, пов'язаних зі зміною середовища проживання та звичного кола спілкування тощо, особливо якщо така міграція спричинена війною. Ці складні і незвичні обставини впливають на емоційну, соціальну і особистісну сфери обдарованої дитини і на кожному рівні проявляються по-різному:

– на емоційному рівні дитина може відчувати підвищену тривожність, занепокоєння, страх, невпевненість, іноді навіть гнів чи агресію;

- на соціальному рівні – проблеми у спілкуванні з однолітками та дорослими в школі і в сім'ї;
- на особистісному рівні можуть спостерігатися проблеми із самооцінкою, відсутність бажання вступати в контакт з оточуючими тощо.

Все це призводить до зниження навчальної діяльності, порушення психічного здоров'я обдарованих учнів, деформації міжособистісних відносин, розвитку невротичних станів, формування девіантних форм поведінки тощо.

І з цією метою у навчальну програму були введені уроки СЕЕН. Соціально-емоційне навчання є ключовим компонентом сучасної освіти, який має на меті розвиток емоційного інтелекту учнів, соціальних навичок та навичок управління емоціями у дітей та молоді. Особливу увагу приділяємо на уроках спілкуванню і вираженню своїх думок і емоцій. Для позитивного емоційного настрою і налаштування дітей на навчання на початку уроків проводимо мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», рефлексію «Який ти сьогодні?» - це допоможе дитині впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на урок, на плідну та ефективну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації.

Менторство та наставництво також є важливими елементами підтримки обдарованих здобувачів. Вони допомагають їм розвивати свої вміння, таланти, отримувати нові знання та навички, а також знаходити мотивацію для досягнення високих результатів. Обдарованим дітям може бути корисно мати наставника, особливо, який підтримує дитину емоційно і психологічно.

Переваги соціально-емоційної підтримки зводяться до розуміння зменшення стресу, покращення міжособистісних відносин, зміцнення емоційного здоров'я, розвитку саморегуляції. Зменшення стресу допомагає учням справлятися з академічним та соціальним стресом. Покращення міжособистісних відносин сприяє розвитку навичок комунікації та співпраці. Дуже гарно в цьому нам допомагає Самоврядування. Діти збираються, спілкуються, пропонують нові цікаві ідеї, втілюють їх у життя.

У сучасному світі важливо знайти баланс між завданнями, що покладаються на обдарованих здобувачів, та соціально-емоційним станом цих учнів. Вчителі повинні бути підготовлені до роботи з обдарованими здобувачами, що потребує додаткового навчання та ресурсів. Інтеграція обдарованих дітей у загальний навчальний процес забезпечує їхній всебічний розвиток, сприяє обміну знаннями та створює дружнє шкільне середовище, де кожен учень відчуває себе важливим і залученим [6].

І на закінчення хочеться порекомендувати: придивіться уважніше до своїх

учнів, може поруч з вами живуть та навчаються справжні таланти та обдаровані особистості, які в майбутньому зможуть розв'язати проблему формування творчого потенціалу суспільства, забезпечать інтенсивний соціальний розвиток та науковий прогрес, дальший розвиток науки і техніки України, культури і соціального життя України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонюк Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми / Л. В. Антонюк // Шкільна бібліотека. – 2016. – №5. – С.41-43. 2.
2. Барко В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі: Методичні рекомендації / В. Барко, В. Панок, С. Лазаревський. – Тернопіль, 2000. – 85 с.
3. Бухлова Н. Обдарована дитина. Психологопедагогічний супровід / Н. Бухлова. – К. : Шкільний світ, 2013. – 104 с.
4. Концепция одарённости // Обдарована дитина. – 2000.– № 1. – С. 5-10.
5. Костю С.Й. Робота з обдарованими дітьми: навчальнометодичний посібник / С.Й. Костю. - Мукачево : МДУ, 2017. – 81 с.
6. Рассказова О. І., Елькін О. Б., Гринько В. О., Марущенко О. А. Зміцнення освіти через соціально-емоційне навчання: актуальні напрями дослідження в Україні та світі. ScienceRise: Pedagogical Education. 2024. № 1 (58). С. 79–86.
7. Морозова Л., Бондарев І. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей// Рідна школа. – 2003 - №5. – С.34-38

Рибалка В. В.,

*доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії прикладної психології освіти,
Український науково-методичний центр практичної
психології і соціальної роботи НАПН України,
Київ, Україна,
valentyn.rybalka@gmail.com*

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ЖИТТЄТВОРЧОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Обґрунтовано актуальність проблеми розвитку обдарованої особистості як суб'єкту життєтворчої самодіяльності, що загострюється під час воєнного стану, визначається необхідність формування особистісно-суб'єктного підходу для підвищення якості психологічної підготовки обдарованої молоді як в автономному режимі, так і в ході партнерського діалогу з практичними психологами і талановитими дорослими творчими особистостями. Пропонується модель інтеграції особистісного та суб'єктного підходів на основі тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості. Систематизуються якості суб'єктності обдарованої особистості за трьома вимірами психологічної

структури особистості – діяльнісним, соціально-психолого-індивідуальним та розвивальним. Показано, як особистісно-суб'єктний підхід каталізує, стимулює життєтворчу самодіяльність і розвиток обдарованої особистості. Стверджується, що завдяки особистісно-суб'єктному підходу значно підсилюється здатність до самоактуалізації обдарованою особистістю своїх внутрішніх ресурсів та ефективність надання їм кваліфікованої допомоги практичними психологами в ході життєтворчої самодіяльності.

Ключові слова: розвиток, обдарована особистість, суб'єкт життєтворчої самодіяльності, особистісно-суб'єктний підхід, систематизація якостей суб'єктності обдарованої особистості.

Abstract. The relevance of the problem of the development of endowed specialness as a subject of life-creative self-activity, which becomes difficult during the war period, is highlighted, the need for the formation of a special-subjective an approach to enhance the psychological preparation of gifted young people, both offline and in the course of a partnership dialogue with practical psychologists and talented mature creative features. A model of integration of special and subjective approaches on the basis of a trivial, step-by-step specific psychological structure of specialness is proposed. The components of the subjectivity of the gifted specialness are systematized into three worlds of the psychological structure of the specialness - active, social-psychological-individual and developmental. It is shown how the special-subjective approach catalyzes and stimulates life-creative self-efficacy and the development of gifted specialness. It is confirmed that the specific-subjective approach significantly enhances the creation of self-actualization endowed with the specificity of one's internal resources and the effectiveness of the given to them qualified assistance from practical psychologists in the course of creative self-activity.

Key words: development, endowed specialness, subject of life-creative self-activity, special-subjective approach, systematization of the aspects of subjectivity of endowed speciality.

Психологічна проблема розвитку творчо обдарованої особистості постає як конче актуальна в умовах сучасної України, коли треба вирішувати численні гострі питання в умовах війни. Ця проблема інтенсивно досліджується в сучасній філософії та теоретичній і практичній психології [2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10]

Існуючі системи підготовки обдарованої особистості передбачають зростання уваги психологів і педагогів до самоактуалізації суб'єктного потенціалу обдарованої молоді. Разом з тим, такі системи мають зараз деякі спільні риси, які обмежують їх можливості. По-перше, вони потребують наявності висококваліфікованих психологів і педагогів і певних методичних умов для своєї реалізації. По-друге, вони значною мірою є директивними, інструктивними, такими що не враховують достатньо повною мірою суб'єктний потенціал самої обдарованої молоді. По-третє, вони недостатньо доступні для широкого загалу обдарованої молоді, через що останні мають покладатися, особливо в період до зустрічі із підготовленими спеціалістами (так само як і

після зустрічі з ними) на власні ресурси. По-четверте, автори психолого-педагогічних систем не пояснюють достатньо повно, якими мають бути обдаровані діти як рівноправні партнери взаємодії з педагогічними працівниками, чи передбачається з їх боку активна зустрічна творча діяльність, якою при цьому має бути їх особистість як суб'єкт життєтворчого процесу. Останній слід розуміти в широкому плані, адже усі види творчості імпліцитно спрямовані кінець-кінцем на покращення умов життєдіяльності людини і саме в ній містяться численні творчі мотиви, які за умов їх відриву від проблем життя, втрачають свою дієвість.

Як на наш погляд, актуальною в такій ситуації виступає розробка спеціального особистісно-суб'єктного підходу – з метою підвищення ефективності застосування існуючих засобів творчої діяльності обдарованої особистості, мобілізації її на пошук і самостійне використання внутрішніх творчих ресурсів. Підкреслимо ще раз, що більшість обдарованої молоді не може в силу багатьох причин скористатися послугами психологічної служби і мають розраховувати на самих себе, на власні ресурси, особливо в період появи проблемних ситуацій. У більшості випадків творчий успіх обдарованої молоді досягаються саме завдяки ефективній мобілізації цих власних ресурсів і роботі над собою. На жаль, є і протилежні приклади того, як при порівняно легких проблемних ситуаціях «обдарована» молодь, навіть при наданні їй кваліфікованої психологічної допомоги, не маючи доступу до використання власних особистісних ресурсів, не досягає помітних успіхів, залишаючись один на один з невирішуваними для них проблемами, навіть не помічаючи їх наявності. Хоча певний потенціал психологічної самоактуалізації все ж таки існує і в їх досвіді, але він залишається незадіяним.

Саме через це виникає потреба в уточненні методологічного підходу у підготовці молоді до творчої діяльності, до самоактуалізації свого творчого потенціалу, більшої доступності для самої особистості її суб'єктних психологічних ресурсів. В якості такого нами і пропонується особистісно-суб'єктний підхід. За допомогою даного підходу сама обдарована особистість набуває здатності саме до максимальної мобілізації власних суб'єктних особистісних ресурсів в ході творчої діяльності. Остання визначає її значно більшу готовність до самоактуалізації, а при наявності практичного психолога – значно більшу здатність до взаємодії з ним, до ефективного здійснення зустрічних, взаємно орієнтованих дій.

Вищесказане має враховувати ще одну обставину, яка носить теоретичний характер. Адже в останні роки відчувається потреба у суттєвому вдосконаленні загального особистісно-орієнтованого підходу [5], приміром, у напрямку його інтеграції з іншими підходами, зокрема і з суб'єктним підходом. Останній у

таких його модифікаціях, як суб'єктно-діяльнісний підхід С. Л. Рубінштейна [8] суб'єктно-вчинковий підхід В. О. Татенка [9; 10]) та суб'єктно-цивілізаційний підхід С. І. Пирожкова і Н. В. Хамітова [3], має значно більшу спрямованість на вершинні, акмеологічні, власні якості і досягнення обдарованої особистості у різних видах життєдіяльності, що визначає її долю, особливо у критичних ситуаціях життєвого шляху [2], включаючи екстремальні ситуації війни.

Корінне для особистісно-суб'єктного підходу поняття «суб'єкт» означає з латини «subjectus», тобто те, що лежить унизу, знаходиться в основі [4, с. 532]. Це «людина, котра суб'єктно глибше пізнає зовнішній світ, тобто об'єкт, краще впливає на нього у своїй практичній діяльності, є носієм властивостей особистості, яка розглядається в певній системі координат з точки зору її більшої функціональності в регуляції активності, психічних процесів, поведінки й життя в цілому» [4, с. 532]. Суб'єктність – це здатність людини бути суб'єктом, автором, господарем власного життя і тому краще реалізовувати ресурси різних видів життєдіяльності, зокрема життєтворчої.

У класичній психології суб'єктність розглядається здебільшого філософсько-психологічно, діалектично, у зв'язку з об'єктністю, та у взаємопереходах між ними. Так, С. Л. Рубінштейн піддавав аналізу суб'єктність з точки зору філософії життя, екзистенціалізму, етики, естетики тощо. Його уявлення про суб'єктність містять у собі принципи творчої самодіяльності, філософсько-психологічну характеристику людини як суб'єкту життя, зокрема процеси опосередкування, рефлексії, життєтворчості, проєктності тощо [8].

Положення класиків психології суб'єктності підсумував український психолог В. О. Татенко, який стверджував, що «суб'єктний підхід у сучасній психології передбачає розуміння людини як цілісної самодіяльної субстанції, інтегрованої на рівні свідомості й діяльності, свідомого і несвідомого, форми та змісту психічного життя, суперечливої єдності тіла, душі й духу, індивідуального і суспільного, біологічного та соціального в динаміці їхнього взаємозв'язку. Саме суб'єктна парадигма дає життя продуктивним психологічним дослідженням, результати яких відкривають нові горизонти для розвитку гуманістично налаштованої науки і практики» [9, с. 180–183]. У дослідженнях вченого розробляється суб'єктно-вчинковий підхід [9; 10].

Слід особливо відмітити надруковану 2020 року фундаментальну роботу українських філософів С. І. Пирожкова та Н. В. Хамітова про цивілізаційну суб'єктність України [3], в якій категорія суб'єктності набуває різнобічного змісту та масштабності і фактично формується суб'єктно-цивілізаційний підхід. Цей підхід сумірний масштабності дійсно обдарованої особистості і виводить її у цивілізаційний, ноосферний простір.

Отже, узагальнюючі наявні дані, особистісно-суб'єктний підхід робить акцент на такі сторони людини, як:

1. Здатність бути суб'єктом власного життя, життєтворчої самодіяльності, її автором, оригінальним творцем, володарем унікальної інтелектуальної власності.

2. Володіння величезним потенціалом життєтворчої самодіяльності.

3. Вихід у своїй життєтворчій самодіяльності з духовних, зокрема, гуманістичних світоглядних, етичних та естетичних принципів.

4. Свобода життєтворчої самодіяльності і власної громадянської поведінки.

5. Звернення до рефлексії як глибинного прояву самосвідомості та здатності до ідентифікації з видатними діячами і собою у найкращі вирішальні моменти життя.

6. Наявність рис характеру сильної, вольової особистості.

7. Здатність до ефективного гуманістичного впливу на оточуючих і самовпливу на себе тощо.

Дана схема розуміння суб'єктності, у взаємозв'язку з об'єктністю, може бути доповнена і психологічно конкретизована саме в особистісно-суб'єктному підході, що реалізується нами на основі структури особистості, зокрема, концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості [5; 6; 7; 8]. Вона передбачає три взаємопов'язані виміри опису особистості – діяльнісний, соціально-психолого-індивідуальний та розвивальний. Особливістю цієї структури є те, що один із найбільш суб'єктних її вимірів – діяльнісний – системно, ортогонально пронизується і пронизує собою інші два виміри особистості – соціально-психолого-індивідуальний (підструктури духовності, психосоціальності, спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології, психосоматики, психогенетики – як зовнішні і внутрішні чинники організації та здійснення діяльності), й розвивальний вимір [6].

Спробуємо поєднати особистісний та суб'єктний підходи в єдиному особистісно-суб'єктному підході. Розглянемо особистісні властивості обдарованої особистості, що необхідні йому як суб'єкту творчої самодіяльності, у вигляді систематизованого за структурою переліку властивостей особистості за трьома взаємопов'язаними вимірами: I – діяльнісний, II – соціально-психолого-індивідуальний та III – розвивальний [5]:

I. ДІЯЛЬНІСНИЙ ВИМІР: Це здатність обдарованої особистості як суб'єкта до організації власної авторської, автономної діяльності, життєтворчої самодіяльності (мотив-предмет-мета-метод-емотив) та підготовки до здійснення масштабних творчих вчинків стосовно себе та людства. При цьому на перше місце виступає життєтворча самодіяльність обдарованої особистості у своїй

продуктивній, самоактуалізованій, самовідновлюваній, психологічній модифікації. Вона забезпечує успішний пошук, мобілізацію і реалізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів самоактуалізації на основі розробки і втілення власних життєво важливих проєктів, програми життєтворчої самодіяльності, плану самовиховання, самонавчання, саморозвитку – як головної справи життя, особливо – на кризовому його етапі. Життєтворча самодіяльність обдарованої особистості тісно пов'язана з розвивальним виміром особистості, має свою «обдарованісну» специфіку, про що буде сказано далі у пункті III.

II. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГО-ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ВИМІР:

1. *Духовність*: Це виняткова відданість обдарованої особистості в ході життєтворчої самодіяльності певним духовним, екзистенційним, етичним та естетичним цінностям, в їх певній ієрархічній послідовності, такій як – Віра, Надія, Любов, Життя, Людина, Здоров'я, Добро, Краса, Істина, Гуманізм, Свобода, цінності відповідного життєвого і наукового світогляду. Дані цінності утворюють головні координати буття обдарованої особистості в екстремальній ситуації; вони мають стати основним духовним ресурсом, який мобілізується і самоактуалізується під час перетворення особистістю проблемної ситуації на оптимальну ситуацію життя.

2. *Психосоціальність*: Обдарованій особистості мають бути властиві своєрідні соціальні ролі, суспільні функції творця нових, покращуючих життя, зокрема оздоровчих, вчинків, автора власних перемог і досягнень, господаря власної долі, що дають їй можливість зайняти гідне місце у власному житті, товаристві, суспільстві, цивілізації, набути високого фізичного і психологічного потенціалу цивілізаційної суб'єктності.

3. *Спілкування*: Відкритість до творчого діалогу з людьми (див. діалогові універсалії Г. О. Балла – прийняття партнера діалогу таким, яким він є, повага до нього та до себе, конкордантність, згода на основі спільних цінностей, толерантність, праця в єдиному культурному полі, продуктивність діалогу тощо) [6; 8] та до широкої суспільної, всесвітньої мультиперсональної комунікації через усну, літературну та онлайн форми; всі види спілкування мають бути спрямовані на пошук додаткових творчих ресурсів, якими володіють партнери по комунікації в цивілізаційному масштабі.

4. *Спрямованість*: Проєктна (стратегії, тактики, акції) спрямованість у краще майбутнє – через високі життєві ідеали, смисли, мотиви, предмет, мету, методи та мотиви життя; вони утворюють головні вектори власної індивідуальної, громадянської, професійної готовності обдарованої особистості до життєтворчої самодіяльності, спрямованої на оволодіння власними креативними ресурсами, подолання внутрішнього та зовнішнього супротиву через боротьбу із самим собою, орієнтацію на перемогу, досягнення успіху,

фізичне удосконалення, відновлення, збереження і зміцнення здоров'я, задоволення від старту, перебігу і результату власної життєтворчої самодіяльності; це акмеологічна орієнтація на вершинні досягнення у суб'єктно організованій творчій життєдіяльності; це сприйняття доцільно спрямовуючих позитивних впливів з боку успішних людей в їх боротьбі за успіх – через такі їх види, як приклад, наслідування, психічне зараження, навіювання, переконування, висунення вимог, санкціонування, маніпулювання, вправління, та їх перетворення на самоплив [9].

5. Характер: Обдарованій особистості як суб'єкту життєтворчої самодіяльності має бути властивий надзвичайно сильний характер з рисами волювої людини – з базальними (енергійність, терплячість, витриманість і сміливість) і системними (рішучість, наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість) волювими рисами [1]); в них відображається свідоме відношення обдарованої особистості до свого зовнішнього і внутрішнього світу, оточуючих людей, соціуму, навчання, праці, здоров'я; великого значення набуває здатність до оволодіння такими акцентуаціями характеру, як демонстративна і циклоїдна, що передбачає готовність до оптимізації станів напруження і релаксації у циклах підготовки до творчої праці, входу і виходу із екстремальних ситуацій загрози для життя, боротьби за власне здоров'я, профілактику зневір'я у власні сили, або, навпаки, усунення гордині тощо; суб'єкту життєтворчої самодіяльності має бути властивий певний максималізм.

6. Самосвідомість: Це здатність до зовнішньої рефлексії, ідентифікації з талановитими особистостями, і, разом з тим, надзвичайна внутрішня рефлексія із самоактуалізацією та залученням у процес життєтворчої самодіяльності найкращих ресурсів власного досвіду; самообілізація внутрішніх креативних ресурсів у ході життєтворчості, здатність до інтенсивних рефлексивних сплесків суб'єктності, володіння психологічними захистами свого Я від надмірного стресу, здатність до об'єктивної самооцінки, адекватної честі та гідності, в ході автономної життєтворчої самодіяльності; при цьому рефлексивне напруження має зніматися засобами релаксації та медитації з метою накопичення і підготовки до нових рефлексивних злетів.

7. Досвід: Компетентність (вузька та широка, спеціальна професійна та універсальна життєва), поступове оволодіння основними концептами, компетенціями, спеціальними прийомами життєтворчої самодіяльності; високий ступінь опосередкування категоріально-поняттєвими, інформаційними, технічними засобами, штучним інтелектом, робототехнікою; увага до неперервної самопідготовки, формування готовності до здійснення відновлюваних дій під контролем психологів, на основі самостійного оволодіння

необхідними життєтворчими мотивами, знаннями, уміннями, навичками та емотивами як важливими ресурсами.

8. Інтелект: Для здійснення життєтворчої інтелектуальної самодіяльності необхідні розвинута інтелектуальність, інтелігентність, виняткова уважність до ключових проблем і питань власної інтелектуальної життєтворчої самодіяльності, раціоналізм, уявність, свідомо концентрація, зосередженість уваги і пам'яті на найважливіших проблемах життєдіяльності, здоров'я та їх вирішенні на основі додання обмеженості власного дефіцитарного (дезінформованого) мислення за допомогою системного, повноцінного, творчого, асоціативного, стратегічного, саногенного, позитивного, достатньо поінформованого інтелекту; формування інтелектуальної готовності до оптимальної взаємодії із сучасними інформаційними, комунікаційними, дистанційними системами, що включають елементи штучного інтелекту.

9. Психофізіологія: Усвідомлення своєрідності своєї індивідуальності, індивідуального стилю життєтворчої самодіяльності, шляхом кращого вивчення та використання власних психофізіологічних ресурсів, наприклад, переваг (недоліків) власного типу темпераменту, в цілому, свого психотипу – духовного, психосоціального, комунікаційного, характерологічного, здатність до інтенсивної психодинаміки, психомоторики, мобілізації фізичної та психологічної активності при вирішенні складних проблем життєдіяльності.

10. Психосоматика: Виняткове, єдине в своєму роді, поєднання переваг власного духу, душі і тіла в їх гармонії, самовираженні та життєтворчій самодіяльності; контроль за власним психосоматичним станом, ефективна психологічна протидія хворобам і відхиленням в процесі напруженої інтенсивної навчальної та трудової життєтворчої самодіяльності; оволодіння засобами позитивного психосоматичного впливу власної особистості на стан організму; на цьому рівні доцільно оволодіти методами психологічної роботи з важкими стресами – патогенними дистрессами та летально небезпечними тристрессами – тобто володіти такими ресурсами, що містяться у методах релаксації, медитації, аутосугестезії, катарсису тощо [6].

11. Психогенетика: Це глибоко усвідомлювана здатність до наступності, наслідування, врахування кращих рис спадковості попередніх поколінь в індивідуальному, біологічному (генотип) та соціальному, психологічному, феноменальному (фенотип) плані; усвідомлення можливостей культурно-психологічного впливу в ході життєтворчої самодіяльності на такі складові спадковості, як інстинкти і безумовні рефлексії; врахування життєтворчого потенціалу інстинкту життя і самозбереження та безумовного орієнтовного рефлексу, рефлексу мети життя; сумація спадкового творчого й оздоровчого досвіду поколінь та його засвоєння і включення у власний досвід, передача його

майбутнім поколінням; ознайомлення з прийомами генетичного тестування, генетичного аналізу свого організму, знання основ генної інженерії.

ІІІ. РОЗВИВАЛЬНИЙ ВИМІР: Суб'єктність обдарованої особистості розвивається в ході свідомого оволодіння головним своїм об'єктом – життям, і змінюється від рівня задатків, здібностей й обдарованості до рівня талановитості, геніальності особистості в ході опанування такими видами розвитку, як Р-дозрівання, Р-засвоєння, Р-формування, Р-відновлення, Р-творення, Р-ідентифікація (через рефлексію саморозвитку – власного та інших) тощо; враховується також творчий, оздоровчий потенціал самого процесу розвитку в цілому; формування і здійснення здорового творчого способу життя може розглядатися при цьому як активний циклічний позитивний саногенний аутотренінг власної особистості – з успішним кожного разу входженням (мобілізацією), здійсненням (самоактуалізацією) та виходом (релаксацією) із чисельних екстремальних проблемних ситуацій та підтриманням високої міжциклічної фізичної і психологічної форми. Разом з цим, величезний розвивальний потенціал несе спеціально «обдарованісно» організована життєтворча самодіяльність на кожному із своїх етапів, компонентів [6].

Так, на потребнісно-мотиваційному етапі це поява ще в ранньому віці творчого імпульсу в процесі імпресінгу, коли формується стійка інтелектуальна домінанта життя у вигляді ідеї-фікс, що утворює головний сенс, генеральний напрямок життєтворчої самодіяльності. На інформаційно-пізнавальному етапі це так звана ампліфікація, яка, за думкою О. В. Запорожця, означає інтенсивне збагачення, насичення відповідного до ідеї-фікс інформаційного, знаннєвого середовища, максимальне долання обмежень дефіцитарного мислення. Цілеформувальний компонент життєтворчої самодіяльності складається на основі повсякденного зосередження обдарованої особистості на головній меті життя, що відповідає потребі розробки ідеї-фікс як основної стратегічної проблеми життя. На операційно-результативному етапі життєтворчої самодіяльності відбувається концентрація пізнавальних, творчих, інноваційних, практичних дій, операцій, вправ на вирішенні і реалізації ідеї-фікс як сенсу головної справи життя (див. у О. А. Ткаченка, 2005), що передбачає спеціально організовану неперервну творчу працю впродовж усього життя. Важливим для наступного, емоційно-почуттєвого компоненту є життєтворча ціннісна афектація успіху самодіяльності обдарованої особистості як на кожному циклі творчості, так і на фінальній стадії досягнення успіху [6, с.84-90].

Отже, обдарована особистість має краще усвідомлювати, знати свої внутрішні суб'єктні психологічні ресурси й уміти їх самоактуалізовувати, мобілізувати і самоздійснювати при вирішенні життєво значущих проблемних

ситуацій в ході життєтворчої самодіяльності. Для цього треба вміти поєднувати особистісний та суб'єктний підходи у запропонованому в розділі вигляді, за умов їх індивідуалізованого технологічного опрацювання та удосконалення. При цьому слід усвідомлювати, що суб'єктність виступає каталізатором, стимулятором різних видів діяльності та розвитку особистості.

Завдяки особистісно-суб'єктному підходу також значно підсилюється резистентність постраждалих до уражень під час воєнного стану. Це може стати вирішальним, якщо не доленосним, чинником у здійсненні суб'єктної психологічної підготовки до екстремальної життєтворчої самодіяльності у випадках руйнівної дії небезпечних воєнних чинників. Даний характер підготовки і самоздійснення особистості може також стати корисною моделлю для перспективних досліджень, спрямованих на успішне здійснення інших видів діяльності – професійної, побутової, комунікаційної тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калін В. К. Психологія волі: зб. наук. праць / Наук. ред. Н. Ф. Каліна, Сімферополь, 2011. 208 с.
2. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку. Монографія: Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.
3. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Цивілізаційна суб'єктність України: від потенцій до нового світогляду і буття людини. Київ: Наукова думка, 2020. 267 с.
4. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.
5. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г. О. Балла. Київ: ІПППО АПН України, ВП «Деміур», 1998. 160 с.
6. Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023. 160 с.
7. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості:б наук.-метод. посіб. Київ: НАПН України: Ін-т обдарованої дитини. 2010. 442 с.
8. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
9. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу: Монографія. Київ: Міленіум, 2008. 216 с.
10. Татенко В. О. Сучасна психологія: теоретико-методологічні проблеми: навчальний посібник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. 208 с.

Рожкова Г. І.,
вчитель ЗЗСО з біології Ярівського ліцею,
Лиманської міської ради Донецької області,
rozkovag0@gmail.com

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ: ШЛЯХ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація. У статті розглядається актуальність впровадження інтерактивних технологій у навчальний процес на уроках біології, особливо для роботи з обдарованими учнями. Здійснено короткий огляд нормативно-правових документів, які спрямовані на активне впровадження інтерактивних технологій в освітній процес в Україні. Аналізується потенціал таких технологій як потужного засобу активізації пізнавальної діяльності, що сприяє поглибленому вивченню предмета, розвитку критичного мислення, креативності та дослідницьких навичок. Висвітлюються переваги використання інтерактивних дошок, освітніх онлайн-платформ, віртуальних лабораторій, ігрових елементів та інших цифрових інструментів для створення стимулюючого освітнього середовища. Підкреслюється, що інтеграція цих технологій дозволяє індивідуалізувати навчання, підвищити мотивацію та залученість обдарованих дітей, забезпечуючи їхній всебічний розвиток і максимальну реалізацію потенціалу в галузі біології. Зроблено висновок про важливість створення динамічного освітнього середовища, яке сприяє розвитку інтелектуального потенціалу обдарованої дитини.

Ключові слова: обдарованість, інтерактивні технології, пізнавальна діяльність, біологія, онлайн навчання, активне навчання, проєктна діяльність.

The article explores the relevance of implementing interactive technologies in the educational process during biology lessons, particularly when working with gifted students. A brief overview is provided of regulatory and legal documents aimed at promoting the active integration of interactive technologies into the educational system in Ukraine. The potential of these technologies is analyzed as a powerful tool for enhancing cognitive activity, deepening subject knowledge, and fostering critical thinking, creativity, and research skills. The article highlights the advantages of using interactive whiteboards, educational online platforms, virtual laboratories, gamified elements, and other digital tools to create a stimulating learning environment. It emphasizes that the integration of these technologies enables personalized learning, increases motivation and engagement among gifted children, and supports their holistic development and full realization of their potential in the field of biology. The conclusion underscores the importance of creating a dynamic educational environment that fosters the intellectual development of gifted students.

Keywords: giftedness, interactive technologies, cognitive activity, biology, online learning, active learning, project-based learning.

Метою цієї статті є теоретичне обґрунтування та практичне доведення ефективності впровадження інтерактивних технологій на уроках біології як

засобу активізації пізнавальної діяльності обдарованих учнів.

Одним із пріоритетів сучасної освіти є створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини, з урахуванням її індивідуальних здібностей, потреб та потенціалу. У межах трансформації української освіти, яку втілює Нова українська школа (НУШ), дедалі більше уваги приділяється індивідуалізації освітнього процесу. Одним з найактуальніших педагогічних завдань у цьому контексті є виявлення та розвиток потенціалу обдарованих дітей. Обдарованість – це не лише природжений дар, а й динамічний ресурс, який потребує цілеспрямованої підтримки. Завдання сучасного вчителя – не лише передавати знання, а й бути фасилітатором особистісного зростання учня, зокрема – створювати умови для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку. У сучасній освіті особливу увагу приділяють розвитку творчого потенціалу та пізнавальної активності обдарованих учнів.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Одним із ключових завдань сучасної освіти є розробка нових педагогічних ідей та підходів до освітнього процесу, створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу кожного здобувача освіти, зокрема обдарованого, з його потребами, інтересами, життєвими проблемами. Закон України «Про освіту» передбачає з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей, створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об'єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує їх (виділяє стипендії, направляє на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрах). Саме тому питання навчання та розвитку обдарованих дітей набуває все більшої актуальності, адже збереження інтелектуального потенціалу нації є важливим чинником як духовного так і матеріального поступу країни. У сучасній педагогічній науці дедалі більшу увагу приділяють ідеї «нового педагогічного мислення». **Нове педагогічне мислення** – це сучасний підхід до навчання і виховання, який орієнтується на особистість учня, його потреби, інтереси та потенціал. Воно передбачає відхід від авторитарної моделі викладання та перехід до гуманістичної, діалогічної, інноваційної освіти. В. О. Сухомлинський наголошував: «Учитель готується до уроку все життя...». Це підкреслює, що навчання – безперервний процес творчого пошуку, який потребує активної участі учнів. Учитель виконує надзвичайно важливу функцію – сприяє всебічному та гармонійному розвитку особистості. Одних лише пояснень і демонстрацій недостатньо для формування глибоких знань. Зважаючи на стрімкий розвиток освітніх технологій та зміну

освітніх стандартів, педагог має постійно вдосконалювати свої підходи, аби відповідати сучасним викликам і допомагати кожній дитині реалізувати свій потенціал.

Як зацікавити учнів предметом? Як зробити навчання захопливим і ефективним? Які методи та стратегії допомагають активізувати пізнавальну активність школярів? Сучасні суспільні реалії, зокрема зростаючі екологічні виклики, урбанізація та відчуження людини від природи, вимагають переосмислення ролі біологічного виховання. Воно сприяє формуванню екологічної свідомості, відповідального ставлення до природи та здорового способу життя. Саме тому біологічне виховання має стати одним із ключових напрямів сучасної освітньої діяльності.

Уроки біології мають значний потенціал у цьому напрямі завдяки використанню наочності, дослідницьких методів та міжпредметних зв'язків. Серед найефективніших способів активізації пізнавального інтересу варто виокремити застосування інтерактивних технологій, які сприяють кращому засвоєнню знань та забезпечують активну участь кожного школяра в навчальному процесі. Біологія за своєю суттю є експериментальною наукою. Тому її вивчення неможливе без формування навичок спостереження, аналізу, систематизації, висунення гіпотез, проведення експериментів та інтерпретації результатів. Це передбачає активну, а не пасивну позицію учня, що ідеально відповідає потребам обдарованих дітей. Враховуючи ці особливості, інтерактивні технології стають невід'ємним інструментом для активізації пізнавальної діяльності обдарованих учнів на уроках біології, дозволяючи повною мірою розкрити потенціал як предмета, так і самих учнів.

Основоположником інтерактивного навчання вважають Сідні Прессі, який у 1924 році створив першу автоматизовану систему навчання з негайним зворотним зв'язком. Від його ідеї успішно розвинулися подальші пристрої Скіннера та комп'ютерні платформи середини XX століття.

Різні автори по-різному трактують поняття «інтерактивні технології». Наприклад, О. І. Пометун та Л. В. Пироженко акцентують, що інтерактивна технологія – це система кооперації, де «навчання – співнавчання»: усі учасники (учитель і учні) рівноправно взаємодіють у рефлексії – що роблять, як вчаться, чому вчаться. К. О. Баханов розглядає інтерактивні технології на активізації пізнавальної діяльності через спілкування між учнями, учнем і вчителем, між групами для розв'язання спільної проблеми. Ці ключові трактування можна використовувати у викладацькій діяльності.

Сучасні інтерактивні технології в освіті – це сукупність програмних, апаратних та методичних засобів, які забезпечують активну взаємодію учня з навчальним матеріалом, вчителем та іншими учнями. Їхнє місце в освітньому

процесі є центральним для сучасної педагогіки. Інтерактивні технології трансформують освітній процес із одностороннього передавання знань у живий діалог, де учні стають активними учасниками навчання.

Вони формують основу сучасного навчального середовища – динамічного, мотиваційного й орієнтованого на потреби сьогодення.

Які принципи лежать в основі інтерактивного навчання? Інформацію щодо принципів інтерактивного навчання представлено у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1. «Принципи інтерактивного навчання»

№	Принцип	Суть принципу
1	Активність	Залучення учнів до навчального процесу через виконання практичних завдань.
2	Співпраця	Робота в парах і групах для розвитку комунікативних та соціальних навичок.
3	Діалогічність	Організація навчання через обговорення, дебати, запитання і відповіді.
4	Проблемність	Стимулювання мислення через постановку проблемних ситуацій і пошук рішень.
5	Рефлексія	Аналіз і осмислення власної діяльності, оцінка результатів навчання.
6	Варіативність	Використання різних методів, форм і технологій навчання.
7	Особистісна орієнтованість	Врахування індивідуальних потреб, інтересів та рівня підготовки учнів.

Під час проведення уроків біології я активно впроваджую **інтерактивні форми навчання**, спираючись на **принципи педагогіки партнерства**. У цьому підході вчитель виступає не лише організатором освітнього процесу, а й **посередником між учнем і його особистим досвідом**, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань. Важливою частиною моєї роботи є **підтримка обдарованих учнів**. Для розвитку їхніх **ключових компетентностей** я використовую такі методи : Дискусія – обговорення проблемних питань для розвитку критичного мислення. Мозковий штурм – генерування ідей з подальшим аналізом. Метод "Акваріум" – обговорення теми в колі учасників, інші спостерігають і аналізують. Рольові ігри – імітація ситуацій з розподілом ролей. Дебати – аргументоване змагання думок з певної теми. Кейс-метод – аналіз конкретної життєвої ситуації або проблеми. Навчання в парах/групах – спільна робота для обміну знаннями та ідеями. Інтерактивні вправи (тестування, кросворди, ігри) – для закріплення знань у цікавій формі. Ці методи сприяють розвитку мислення, комунікації, самостійності та мотивації до навчання. Особливу увагу приділяю **проектним технологіям**, які сприяють **розвитку дослідницьких умінь, міжпредметній інтеграції та формуванню STEM-компетентностей**. Застосування проектного методу створює умови для **глибокого занурення в навчальний матеріал, активізує практичну та творчу**

діяльність учнів. У рамках уроків біології відкриваються широкі можливості для реалізації різноманітних проєктів – екологічних, пізнавальних, дослідницьких, самоосвітніх і міждисциплінарних. Це дозволяє гнучко враховувати індивідуальні інтереси та освітні потреби школярів. Проєктна діяльність включає кілька ключових етапів, кожен з яких має свої особливості організації співпраці між учителем та учнями, забезпечуючи системне та ефективне управління навчальним процесом. Інформацію щодо взаємодії учнівство/вчитель на різних етапах реалізації проєктної роботи представлено у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2: Взаємодія учнівства/вчителя на етапах реалізації проєкту.

Етап	Зміст роботи	Діяльність учнів	Діяльність учителя
1. Підготовчий етап	Вибір теми проєкту, формулювання мети та завдань.	Обговорюють ідеї, пропонують теми, формулюють питання.	Спрямовує дискусію, допомагає сформулювати мету і завдання.
2. Планування	Розподіл ролей, визначення джерел, складання плану роботи.	Працюють у групах, планують дії, розподіляють обов'язки.	Консультує, допомагає з логікою плану, узгоджує часові рамки.
3. Дослідницький етап	Збір, аналіз інформації, проведення досліджень.	Збирають матеріали, аналізують, експериментують, фіксують дані.	Надає ресурси, консультує щодо методів дослідження.
4. Практичне виконання	Створення продукту проєктної діяльності.	Розробляють макети, презентації, звіти, виконують завдання.	Допомагає технічно, оцінює проміжні результати.
5. Презентація	Представлення результатів проєкту.	Готують виступ, демонструють продукт, захищають проєкт.	Організовує захист, модерує обговорення, оцінює виступи.
6. Рефлексія й оцінювання	Аналіз успіхів і недоліків, самооцінювання, визначення результатів.	Обговорюють, що вдалося, що можна покращити.	Проводить підсумкове обговорення, дає зворотний зв'язок.

Крім методів, на уроках біології я використовую також різноманітні прийоми, які сприяють підвищенню мотивації учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності та формуванню стійкого інтересу до вивчення природничих наук. Завдяки цьому навчальний процес стає більш динамічним, інтерактивним і результативним. Мотиваційний прийом "Здивуй". Його суть полягає в поданні учням несподіваного або парадоксального факту, запитання чи демонстрації, що викликає емоційне здивування, інтерес і спонукає до глибшого вивчення теми.

Приклад № 1: Тема: «Генетика – передача спадкової інформації». Прийом «Здивуй!» – біологія через особистий шок-факт. Вчитель ставить питання:

«Якщо ви на 99,9% однакові з усіма іншими людьми, чому ви унікальні?» А потім додає: «А з шимпанзе – ви збігаєтеся на 98,7%!». Далі ілюстрація слайдів: «Порівняння ДНК людини, шимпанзе, банана».

Слайд з написом: «Людина на 60% генетично схожа на... банан!».

Такий несподіваний факт викликає в учнів здивування, зацікавлення і спонукає до активної участі в уроці. Школярі навіть вигукували: «Як це можливо?», «То я трохи банан?» – цілком природна реакція на приголомшливу ідею спільних генів! Їхнє здивування підкреслює фундаментальне поняття в біології: усі живі організми мають надзвичайну кількість спільного генетичного матеріалу. Унікальність визначається не лише послідовністю, а й регуляцією генів. Генетика – це не просто формули, а ключ до розуміння самого себе.

Приклад №2. Прийом «Здивуй!» Тема: «Опорно-рухова система». Цікаве запитання: Скільки кісток ти вже "втратив"? Коли людина народжується, у неї в скелеті приблизно 270 кісток. Але в дорослому віці – лише 206. Куди зникають понад 60 кісток? Звучить як загадка, але ось пояснення: Багато кісток у немовлят складаються з кількох окремих частин, які з часом зростаються. Наприклад: Крижова кістка у немовлят – 5 окремих кісток, у дорослого – одна. Кістки черепа зростаються для захисту мозку. Математика: Кількість "втрачених" кісток = $270 - 206 = 64$. Це майже чверть усього скелету! А тепер задумайся: Твоє тіло буквально змінило свою структуру з часом. Ти щодня ходиш на "модифікованому" скелеті. Вчитель акцентує: Опорно-рухова система – це не просто набір кісток і м'язів. Це динамічна структура, яка змінюється з віком, адаптується до навантажень і має в собі приголомшливі біологічні й математичні закономірності.

2. Мотиваційний прийом «Відстрочена загадка» полягає у постановці інтригуючого запитання або парадоксальної проблеми на початку заняття, відповідь на яку учні знайдуть лише після вивчення нового матеріалу. Це створює інтригу та підтримує мотивацію протягом уроку. Наприклад, на початку уроку (тема «Дихання рослин»), вчитель ставить питання: "Вдень рослини виділяють кисень, але вночі вони дихають киснем, виділяючи вуглекислий газ. Чи небезпечно тоді спати в кімнаті з квітами?" Учні отримають відповідь на це питання лише наприкінці уроку, детально вивчивши механізми дихання рослин. Цей прийом активізує пізнавальну діяльність, стимулює учнів до пошуку відповідей та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Інтеграція в біології дозволяє учням поглянути на природні явища під новим кутом, глибше розкриваючи взаємозв'язки біології з іншими шкільними предметами. Це одна з найперспективніших інновацій, необхідна умова розкриття творчої індивідуальності особистості учня та вчителя в контексті сучасної освіти. Як один із прикладів інтеграції предметів в процесі вивчення

біології, я хочу запропонувати урок з теми «Дихання», з назвою «Спокуси та вибір: біологічні та етичні аспекти», який пройшов у формі гри-подорожі "Лабіринт залежностей: ключі до волі".

Форма проведення: Інтерактивна гра-подорож з елементами квесту та рольової гри. Зміст гри-подорожі: Учні, об'єднувались в команди, вирушали у віртуальну подорож "Лабіринтом залежностей".

На кожному етапі лабіринту їх чекали "спокуси" (завдання), які потрібно було "побороти", використовуючи знання з різних предметів. За успішне виконання завдань команди отримували "ключі до волі". Мета – зібрати всі ключі та вийти з лабіринту, символізуючи перемогу над залежностями. Етапи лабіринту (кімнати/станції):

1. Вхід до лабіринту: "Дзеркало спокус" (Станція "Самопізнання"). Завдання: команди отримували картки з описом різних спокус (нездорове харчування, надмірне використання гаджетів, сидіння за комп'ютером, відкладання справ "на потім", паління, алкоголь, наркотики – залежно від віку та чутливості аудиторії). Потім учні обговорювали, як ці спокуси можуть впливати на їхнє життя, називали 2-3 власні "слабкі місця" (не обов'язково пов'язані зі шкідливими звичками, а, наприклад, з лінню чи розсіяністю). Ключ: "Ключ усвідомлення" (розуміння проблеми – перший крок до її вирішення).

2. Кімната "Біологічні пастки" (Станція "Здоров'я"). Завдання: "Мозковий штурм". За ілюстраціями необхідно було проаналізувати склад шкідливих речовин, що містяться у тютюнових виробах, алкогольних напоях та наркотичних засобах, а також з'ясувати, який хімічний вплив ці речовини мають на людський організм для конкретних систем організму (серцево-судинна, дихальна, нервова, травна). Ключ: "Ключ знань" (знання про свій організм – захист від шкоди).

3. Кімната "Літературні відображення" (Станція "Мудрість"). Завдання: "Впізнай героя". Уривки з літературних творів, де герої стикаються зі спокусами, залежностями, або роблять складний вибір (наприклад, Гоголь "Тарас Бульба" – спокуса зради, Достоевський "Злочин і кара" – спокуса вседозволеності, Пушкін "Євгеній Онегін" – спокуса нудьги, українська література – "Кайдашева сім'я" – залежність від матеріального, "Лісова пісня" – спокуса ідеалу). Учні називали твір/героя і пояснювали сутність спокуси. "Моральний вибір": Обговорити, який вибір зробили герої і до яких наслідків це призвело. "Прислів'я та приказки": Згадати прислів'я, що стосуються волі, вибору, спокус, здоров'я. Ключ: "Ключ мудрості" (досвід поколінь – наш орієнтир).

4. Кімната "Психологічні лабіринти". (Станція "Воля"). Завдання: "Ситуаційні задачі". Розіграти короткі сценки, де потрібно відмовитися від пропозиції спробувати щось шкідливе, або впоратися зі стресом без шкідливих

звичок. "Техніки самоконтролю". Завдання: назвати та обговорити методи, які допомагають контролювати свої бажання (наприклад, планування, відволікання, пошук альтернатив, звернення за допомогою). "Мотиваційний постер": Команди створювали міні-постер, слоган, що мотивував до здорового способу життя та подолання залежностей. Ключ: "Ключ самоконтролю" (сила волі – фундамент свободи).

5. Вихід з лабіринту: "Шлях до свободи" (Станція "Майбутнє"). Команди презентували зібрані "ключі" та ділилися своїми висновками: що вони зрозуміли про залежності, як планують використовувати отримані знання у своєму житті, які "ключі" вважають найважливішими, на їх думку: найважливіший ключ – "Ключ відповідальності" (відповідальність за своє життя – шлях до справжньої свободи).

Цей урок інтегрував такі шкільні дисципліни, як біологія, хімія, психологія, українська література, історія, основи здоров'я. Біологія: вплив шкідливих звичок на організм, фізіологія залежностей, будова нервової системи, здоровий спосіб життя. Українська література: аналіз образів, мотивів спокуси, вибору, боротьби зі злом у художніх творах, морально-етичні дилеми героїв. Основи здоров'я: профілактика шкідливих звичок, безпечна поведінка, навички відмови, відповідальність за власне здоров'я, формування життєвих цінностей. Психологія: механізми формування залежностей, розвиток вольових якостей, самоконтроль, стресостійкість, мотивація, емоційний інтелект. Історія: історичний контекст вживання певних речовин, боротьба зі шкідливими звичками в різні епохи. Хімія: склад шкідливих речовин, їх хімічний вплив на організм. Ця гра-подорож дозволила учням не лише отримати знання, а й "прожити" досвід подолання труднощів, усвідомити важливість власного вибору та відчути силу волі.

Інтеграція предметів у процесі вивчення біології сприяє цілісному сприйняттю знань, формує міжпредметні зв'язки, розвиває критичне мислення та підвищує мотивацію учнів до навчання. Вона дозволяє краще розуміти біологічні процеси в контексті різних наук.

Сучасний освітній процес неможливо уявити без цифрових технологій. Робота всіх учасників освітнього процесу під час повномасштабної війни, зокрема організація дистанційного навчання, стала справжнім викликом. Забезпечення інтересу учнів до навчального процесу в таких нестандартних умовах є пріоритетним завданням. Досвід показує, що значним помічником у цьому стають сучасні цифрові ресурси та інтерактивні інструменти, які роблять онлайн-уроки в Google Meet не лише ефективнішими, а й візуально насиченими та захоплюючими для учнів. Сучасне дистанційне та змішане навчання вимагає нових підходів до організації освітнього процесу.

Саме тому цифрові інструменти набувають особливої актуальності, адже вони не лише замінюють традиційні форми роботи, а й відкривають нові можливості для розвитку дослідницьких навичок, критичного мислення та самостійності учнів. Найефективнішим є впровадження цифрових технологій на всіх етапах уроку: Мотиваційний етап: Kahoot!, Quizizz – інтерактивні вікторини для зацікавлення та залучення учнів. YouTube, відеоуроки «Всеукраїнської школи онлайн» – короткі відео та анімації для візуалізації теми. Jamboard, Padlet – віртуальні дошки для збирання ідей, запитань або гіпотез. Актуалізація знань: Google Форми, Google таблиці – тести для перевірки попередніх знань, автоматичний аналіз результатів. Kahoot!, Quizizz – повторення матеріалу в ігровій формі. Вивчення нового матеріалу: Інтерактивні презентації PowerPoint з вбудованими відео, схемами, QR-кодами: Віртуальні лабораторії та симуляції: Labster, PhET, Gizmos – моделювання фізичних, хімічних та біологічних процесів. Google Expeditions, Merge EDU (VR/AR) – віртуальні подорожі, доповнена реальність для занурення в тему. Закріплення знань: LearningApps, На Урок, Всеосвіта – вправи на відповідність, пазли, хмари слів, кросворди. Гейміфікація – впровадження квестів, рівнів, балів (Quizizz, Kahoot!). Інтерактивна робота в групах через спільні дошки (Padlet, Jamboard).

Контроль та рефлексія: Google Форми – тести, опитування, рефлексія. Padlet, Jamboard – створення цифрових мініпроектів або ментальних карт. Електронні підручники, перевірені джерела МОН – самоперевірка, пошук інформації. Цифрові інструменти ефективні лише тоді, коли вони інтегруються в продуману методику навчання, орієнтовану на діяльнісний підхід. Завдяки їм ми переходимо від простого «передавання знань» до формування середовища для їх активного здобуття, розвитку ключових компетентностей, співпраці, рефлексії та самонавчання. Головне – правильно обирати інструмент відповідно до дидактичної мети кожного етапу уроку. Використання інтерактивних методів та цифрових ресурсів у дистанційному навчанні є потужним інструментом для стимулювання пізнавальної активності учнів. Водночас важливо усвідомлювати, що кожна методика, технологія чи педагогічний прийом має як свої переваги, так і певні обмеження, які слід враховувати під час впровадження.

Навіть найретельніше розроблена освітня технологія може змінюватися в процесі практичного застосування, адже її ефективність значною мірою залежить від індивідуальних особливостей учителя – його професійної майстерності, стилю викладання та педагогічної культури.

Висновки: Практичний досвід засвідчує, що інтерактивне навчання має численні переваги, а саме: підвищує пізнавальну активність обдарованих учнів, сприяє розвитку критичного мислення, формуванню навичок співпраці,

відповідальності та самостійного прийняття рішень, а також зростанню активності у позаурочній проєктній діяльності.

Це, зокрема, проявилось у участі та перемогах учнів у конкурсах, організованих «Донецьким еколого-натуралістичним центром», "Національним еколого-натуралістичним центром" та "Донецькою обласною Малою академією наук учнівської молоді".

Для успішного впровадження інтерактивних технологій необхідні : науково обґрунтований підхід, педагогічна креативність та глибоке врахування індивідуальних особливостей учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахматова Н. Нова українська школа: актуалізація вивчення учнями природничих дисциплін // Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах: збірник науково-методичних праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. Вип. 9. С. 51.
2. Грищенко С. А. Інтерактивні технології навчання на уроках біології. Біологія і хімія в сучасній школі. – 2011. – № 6. – С. 22.
3. Литвиненко А. В. Розвиток обдарованості школярів у процесі навчання біології // Біологія і хімія в рідній школі. – 2021, №3, С. 25 – 28.5. Методичні рекомендації МОН України щодо викладання біології у 2024/2025 навчальному році.
4. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. К.: А.С.К., 2004. – 192 с. (Це класичний посібник з інтерактивних технологій).
5. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. (Містить загальні вимоги до сучасного освітнього процесу, що передбачають активні форми навчання).
6. Блинюк Т. В., Качак Т. М. Переваги інтерактивного навчання для розвитку критичного мислення учнів. // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2024. – №3. – С. 45–50.

Рожнятовська К. Л.,
викладач Володимирського педагогічного фахового коледжу
імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради,
pedagog107@vvpс.com.ua

ARTIFICIAL INTELLIGENCE: NEW POSSIBILITIES FOR GIFTED STUDENT DEVELOPMENT IN ENGLISH LESSONS

Анотація. Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в освіту змінює процес викладання та навчання. У викладанні англійської мови ШІ надає інноваційні можливості для персоналізованого навчання, розвитку навичок, оцінювання та творчості, теоретичних основ ШІ в освіті, його практичного застосування на заняттях англійської мови, етичних міркувань та наслідків для педагогічної практики. Для обдарованих студентів використання ШІ стає рушійною силою

для подальшого розвитку та удосконалення знань. Приклади та кейси використання інструментів ШІ демонструють потенціал для покращення навичок обдарованих студентів з читання, письма, аудіювання, говоріння, лексики та граматики.

Ключові слова: Штучний інтелект (ШІ), можливості для персоналізованого навчання, креативність, критичне мислення, розвиток навичок, обдарованість, обдаровані студенти, викладання англійської мови, практичне застосування в класі, надання індивідуалізованого змісту та зворотного зв'язку, персоналізоване навчання, адаптивні навчальні платформи, допомога студентам у генеруванні ідей, практиці та оцінюванні, стимулювання більш глибокої залученості та уяви.

Annotation. The integration of artificial intelligence (AI) into education is changing the teaching and learning process. In English language teaching, AI provides innovative opportunities for personalized learning, skill development, assessment, and creativity, the theoretical foundations of AI in education, its practical application in English language classes, ethical considerations, and implications for pedagogical practice. For gifted students, the use of AI is becoming a driving force for further development and improvement of knowledge. Examples and case studies of AI tools demonstrate the potential for improving gifted students' reading, writing, listening, speaking, vocabulary, and grammar skills.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), opportunities for personalized learning, creativity, critical thinking, skill development, giftedness, gifted students, English language teaching (ELT), practical classroom applications, to provide tailored content and feedback, Personalized Learning, adaptive learning platforms, to help students brainstorm ideas, practice and assessment, to generate, to encourage deeper engagement and imagination.

In recent years, Ukraine has been at the forefront of integrating Artificial Intelligence (AI) into its educational landscape. This transformation is not merely a technological upgrade but a strategic move to enhance student development, foster personalized learning, and ensure educational resilience amid ongoing challenges.

AI is transforming education across the globe. It is no longer a futuristic concept but a practical tool shaping how students learn, teachers teach, and schools operate. AI offers new opportunities for personalized learning, creativity, critical thinking, and skill development. For English teachers, AI is especially valuable, providing innovative ways to enhance reading, writing, listening, speaking, grammar, and vocabulary lessons. This article explores the potential of AI in education, focusing on English language teaching (ELT), practical classroom applications, ethical considerations, and preparation for an AI-driven future.

One of the most significant advantages of AI in education is the ability to personalize learning experiences. Students vary in their pace, style, and level of understanding, and traditional classrooms often struggle to address these differences.

AI adaptive systems analyze performance data to provide tailored content and feedback, ensuring each student receives support according to their needs.

This personalization is especially critical for gifted students, who often require more advanced challenges, faster progression, and opportunities to develop creativity. In many classrooms, gifted learners remain under-stimulated when lessons target the average pace. AI provides enrichment by offering advanced texts, higher-level tasks, and creative projects that go beyond the standard curriculum. For example, a gifted student in Ukraine studying English may receive AI-generated debates on global issues, advanced vocabulary sets, or storytelling tasks that encourage imaginative thinking.

Initiatives like the "Mriya" exemplify Ukraine's commitment to digital education. This platform integrates AI to automate various educational processes, including scheduling, assessment, and progress tracking. Such systems not only streamline administrative tasks but also provide real-time feedback to students and educators, fostering a more dynamic and responsive learning environment.

Gifted students often progress faster than their peers, mastering grammar and vocabulary at an accelerated pace. Traditional classrooms may fail to provide the complexity or depth they require. AI adaptive platforms analyze learner performance and dynamically adjust tasks to match ability levels.

For example:

- Vocabulary development: AI systems can introduce nuanced, idiomatic, or academic vocabulary, challenging gifted learners to expand their expressive range.
- Grammar practice: Instead of repetitive drills, gifted students may receive AI-generated comparative tasks, such as analyzing the stylistic effects of different tenses in authentic texts.
- Reading comprehension: AI can assign advanced materials (news articles, literature excerpts) with embedded glossaries, promoting critical reading and interpretation.

As Renzulli emphasizes, gifted education should focus not only on acceleration but also on enrichment, creativity, and problem-solving. AI aligns with this philosophy by offering differentiated, multi-layered learning experiences. [5]

While AI offers great potential, ethical use must be emphasized. Gifted students may be tempted to over-rely on AI for speed or convenience. Teachers must guide them to use AI critically—leveraging suggestions but ensuring originality and independent thinking. Discussions on plagiarism, authorship, and responsible technology use should be central in AI-supported English lessons.

The integration of AI in education is transforming the way students learn languages. English lessons, in particular, benefit from AI technologies that enhance personalized learning, automate assessment, and make the learning process more interactive and engaging:

1. Personalized Learning

AI enables personalized learning paths by analyzing students' strengths and

weaknesses. For example, AI-powered platforms can track vocabulary acquisition, grammar accuracy, and reading comprehension. Based on this data, the system can recommend exercises tailored to each student's needs.

In Ukraine, AI tools such as chatbots or adaptive learning platforms are being tested in schools to support English learning. For instance, a student struggling with verb tenses can receive additional exercises on present perfect vs. past simple generated automatically by the system. [4]

2. Intelligent Tutoring Systems

AI tutoring systems provide real-time feedback on writing, speaking, and reading exercises. Tools like Grammarly or AI chatbots can correct grammar, suggest vocabulary alternatives, and even evaluate pronunciation. This allows students to practice English outside the classroom, giving them more opportunities to improve without constant teacher supervision.

In Ukrainian schools, such tools are being integrated into blended learning environments, helping students maintain continuity in English education even in remote or online formats. [3]

3. Speaking and Listening Practice

AI-powered speech recognition systems help students improve pronunciation and fluency. Platforms can simulate conversations, detect mispronunciations, and provide instant feedback. For example, a student practicing ordering food in English can interact with an AI avatar that responds naturally, creating an immersive learning experience.

This technology is particularly useful in Ukraine, where students may have limited opportunities to communicate with native English speakers.

4. Automated Assessment and Feedback

AI can automatically grade writing assignments, multiple-choice tests, and even short spoken responses. This reduces the teacher's workload and provides immediate feedback to students, which is critical for language acquisition.

Moreover, AI can detect patterns of mistakes across a class and suggest targeted exercises to address common issues. [1]

5. Gamification and Engagement

AI can enhance student motivation through gamified learning. Applications like Duolingo or AI-based learning games adapt to the learner's level, reward progress, and keep students engaged. In Ukraine, educators are beginning to combine AI gamification tools with classroom activities, boosting participation and enthusiasm for English lessons. [2]

Despite its potential, AI in English lessons has challenges:

- Digital literacy: Teachers and students must be trained to use AI tools effectively.

- Equity: Not all students have equal access to devices and reliable internet.
- Ethical use: AI should support learning, not replace teacher guidance entirely.

Ukrainian research emphasizes the need for teacher involvement, ensuring AI acts as a facilitator rather than a substitute for human interaction. [4]

Teachers benefit as well: AI analytics highlight areas where students struggle, helping educators design targeted lessons and interventions.

AI can inspire students' creative expression in English lessons. Tools such as AI story generators, music composition apps, and interactive role-play simulations help students expand their imagination.

Classroom Examples for Gifted Learners:

- Advanced Story Writing: Gifted students can collaborate with AI to create multi-chapter narratives, exploring themes like ethics of technology or cross-cultural communication.
- Project-Based Learning: AI supports advanced learners in designing podcasts, research presentations, or interactive digital exhibitions in English.
- Critical Debates: AI can generate counterarguments to students' positions, pushing gifted learners to think critically, defend their ideas, and refine their reasoning.

By integrating creativity and collaboration, AI prepares students for real-world scenarios that require innovative thinking and teamwork.

Some Practical Tips for English Teachers Using AI in English Lessons:

1. Start Small

Introducing AI into your classroom can feel overwhelming at first, so it's best to start with one skill area. For example, you might focus on writing, using AI tools to help students brainstorm ideas, check grammar, or expand their vocabulary. Alternatively, you could focus on vocabulary acquisition, allowing students to use AI flashcards or interactive exercises. Starting small lets both teachers and students become comfortable with the technology before integrating it more broadly across multiple skills. [4]

2. Blend Traditional and AI Methods

AI should enhance, not replace, traditional teaching methods. Combine AI exercises with teacher-led discussions, group work, reading aloud, or role-playing activities. For instance, after students use AI to generate a short story, you can have them share it in pairs or groups for peer review. This blended approach maintains the human interaction and critical thinking essential to language learning, while still leveraging the efficiency and personalization AI provides. [2]

3. Use AI for Assessment and Feedback

AI tools can collect detailed data on student performance, helping teachers understand progress and identify challenges. For example, AI can analyze errors in

writing assignments to show trends in grammar mistakes, vocabulary gaps, or sentence structure issues. Teachers can then plan targeted interventions for individuals or the whole class. Instant feedback from AI also allows students to learn from their mistakes in real time, reinforcing understanding and retention. [1]

4. Encourage Ethical and Responsible Use

AI makes some tasks easier, but it also raises ethical considerations. Teachers should discuss topics like originality, plagiarism, and responsible AI use with students. Encourage students to use AI as a learning aid, not as a replacement for their own ideas. For example, they can use AI to generate writing prompts but must compose the actual text themselves. Teaching students to reflect critically on AI outputs prepares them to use technology responsibly throughout their academic and professional lives. [3]

5. Integrate Creativity and Critical Thinking

AI is not only useful for practice and assessment but can also stimulate creativity. Teachers can use AI to generate prompts for creative writing, storytelling, debates, or presentations. For example, students might use an AI tool to propose an unusual story scenario, then collaborate to expand it into a full narrative. In debates, AI can help generate possible arguments or discussion points, giving students a starting point for critical thinking and analysis. By combining AI with creative activities, teachers encourage deeper engagement and imagination, which are essential for language acquisition. [6]

6. Monitor and Adjust

Even with AI integration, continuous teacher monitoring is crucial. Observe how students interact with AI tools and gather feedback on their experience. Some students may thrive with AI-based activities, while others may prefer traditional exercises. Use this insight to adjust lesson plans, ensuring a balanced approach that meets the needs of all learners.

7. Encourage Collaboration

While AI can individualize learning, pairing it with collaborative tasks enhances communication skills. For instance, students might work in small groups to refine AI-generated texts, create dialogues, or prepare presentations. Collaboration promotes language practice in a social context, which is vital for developing fluency and confidence.

Artificial intelligence is transforming English language teaching by enabling personalized learning, supporting skill development, enhancing creativity, and preparing students for an AI-driven world. For teachers, AI serves as a powerful tool that complements instruction, provides actionable insights, and fosters student engagement. Thoughtful integration, guided by ethical considerations and pedagogical best practices, ensures that AI becomes a transformative force in English education.

AI represents a transformative tool in English language teaching, especially for gifted students, who require more than standard classroom instruction. By providing

adaptive learning, advanced challenges, and creative opportunities, AI helps gifted learners develop language proficiency, critical thinking, and innovative potential. Thoughtful integration of AI, coupled with teacher guidance and ethical considerations, can ensure that these students not only achieve academic excellence but also grow into independent, creative, and globally competent communicators.

LITERATURE:

1. Bobrytska, V. I., Krasylnykova, H. V., Ladohubets, N. V., Vorona, L. I., & Lysokon, I. O. (2023). Involvement of stakeholders in the transformation of educational services via taking advantage of extra-curriculum educational activities in the settings of education reform. *International Journal of Educational Methodology*, 9(1), 107-122.
2. Denys Ilnytsky, & Dmytro Barabas. (2024). AI in digital transformation of higher education in Ukraine: literacy in focus. In Oleksii Kostenko & Yuriy Yekhanurov (Eds.), *digital transformation in ukraine: AI, metaverse, and society 5.0* (pp. 229-235).
3. Hrytsenchuk, O. (2024). the use of artificial intelligence in education: trends and prospects in ukraine and abroad. *unesco Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*, 2(10), 152-161.
4. Vasylyuk-Zaitseva, S., Kosenyuk, H., Tanasiichuk, I., & Boyko, J. (2023). Application of Artificial Intelligence in Ukrainian Education of the Future. *Futurity Education*, 3(3), 79–107.
5. Renzulli, J. S. (2016). The three-ring conception of giftedness. In S. M. Reis (Ed.). *Reflections On Gifted Education* (pp. 55 – 86). Waco, TX: Prufrock Press.
6. Semeniuk, R., Holovnia, Y., Huda, O. & Savastru, N. (2024). Innovative Methodologies and Approaches to Teaching with Artificial Intelligence in Ukrainian Higher Education. *Futurity Education*, 4(1).24-52

Рудик О. Б.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри природничо-математичної освіти і технологій,
Інститут післядипломної освіти
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
rudykob@gmail.com*

ОБДАРОВАНІСТЬ І МЕТА ОСВІТИ

У роботі розглянуто взаємозв'язок правильного визначення поняття обдарованості й мети освіти та його вплив на збільшення ефективності виявлення обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарованість, мета освіти, наукова обґрунтованість освітньої політики.

The paper examines the relationship between the correct definition of cleverness and the purpose of education and its impact on increasing the effectiveness of identifying gifted children.

Keywords: cleverness, purpose of education, scientific validity of educational policy.

Мета цієї роботи — проаналізувати вплив правильності визначення мети освіти на ефективність виявлення обдарованих дітей. Робота є логічним продовженням попередньої публікації автора [1], але у напрямку виявлення й розвитку обдарованості дітей.

У розмові про обдарованість дітей важливо щонайменше розуміти зміст цього поняття: ким або якими обставинами обдаровано і чим обдаровано.

Біологічні батьки мають можливість обдарувати своїх дітей спадковістю, носіями якої є ядерна й мітохондріальна ДНК. Але таким чином успадковують не кінцевий стан розвитку, а лише алгоритм відповіді на зовнішні умови. Наразі немає достовірних статистичних даних про те, як ті чи інші комбінації послідовностей нуклеотидів надають їхнім носіям ті чи інші переваги над іншими особами (явні патології тут і надалі не розглядаємо). Таке дослідження вимагає повного розшифрування ДНК багатьох осіб з одночасним детальним аналізом можливостей цих осіб. Це довготривале і вартісне дослідження неможливе в умовах фінансування короточасними грантами. Воно стане можливим лише у межах виконання довготривалої, найімовірніше, державної програми. При збереженні сучасних тенденцій, найімовірніше, це буде китайський проєкт.

Наразі немає достовірних статистичних даних і про те, як той чи інший результат втілення успадкованих генів пов'язаний з властивостями особи. Причина та сама — фінансова. Масштабне, подовжене у часі дослідження детальної структури мозку вимагає використання апаратів МРТ з високою роздільною здатністю, яких зараз у світі небагато внаслідок їхньої високої ціни. Придатні для діагностики апарати МРТ мають істотно нижчу роздільну здатність і, відповідно, істотно нижчу ціну.

Таким чином, робити статистично обґрунтовані висновки про успадковану обдарованість та її матеріальне втілення як науковці ми не можемо. І не зможемо ще довго. Щоб уникнути спекуляцій, ми вимушені:

- вважати спадковість випадковим і поки не досліджуваним фактором;
- зосередитися на впливі середовища вже після народження дитини.

Яка сила впливу середовища на розвиток мозку? Часто можна почути, що головне не заважати учням самотійно обрати свою освітню траєкторію, узгоджену з їхніми вродженими здібностями. Обґрунтуємо хибність цього висловлювання. Справді, більшість ознак, які можна оцінити кількісно, показують певний вплив спадковості. Щодо фізичних рис цей вплив є високим. При спадковості деяких рис особистості та інтелекту так напевно сказати не можна. Особливо, якщо врахувати,

що оцінки впливу спадковості можуть різко змінюватися залежно від віку або історії життя піддослідного. Тлумачити такі мінливі оцінки складно при дослідженні людей, де навколишнє середовище важко безпосередньо контролювати або конкретизувати. Але можливо, якщо досліджувати лабораторних мишей. У дослідженнях [2] оцінили 58 груп із чотирьох генетично гетерогенних самців CD-1 мишей-братів. Використання стандартного повнорідного аналізу показало для фізичних характеристик (маса тіла та вага мозку) велику спадковість, тоді як для поведінки виявлено слабо-помірне успадкування у дослідницькій діяльності/смівості та здібності до навчання у задачах пасивного уникнення та лабіринту. Половину братів і сестер з кожної групи з чотирьох осіб розмістили в «збагаченому» середовищі, яке надавало широкі та різноманітні можливості для дослідження. Це сприяло покращенню навчання та переходу до більш смівого типу особистості. Порівняно з контрольними тваринами (у «збідненому» середовищі), збагачення мало значний вплив на прояв спадковості. Зокрема, спадковість поведінки, пов'язаної з рисою особистості (дослідження/смівість), зросла більш ніж удвічі, і подібне зростання спостерігалось для навчання (у завданні пасивного уникнення). Хоча фізичні ознаки (вага мозку та тіла) не залежали від історії навколишнього середовища (в обох середовищах тварини отримували однакову дієту). Ці результати вказують на те, що спадкові риси можуть реагувати на зміни в навколишньому середовищі, і більше того, що оцінки успадкованості рис навчання та особистісних рис істотно залежать від середовища, яке впливає на ці риси. Інакше кажучи, спадковість сама по собі не гарантує шлях до високого розвитку рис особистості та інтелекту.

Яка тривалість впливу середовища? Розвиток мозку не завершується з настанням повноліття. Використовуючи широкий віковий діапазон і велику вибірку, було виявлено протягом молодого дорослого віку (біля 30 років) розвиток структур мозку, необхідних для складних когнітивних завдань, таких як гальмування, виконавче функціонування та увага [3]. За експериментальними даними побудовано криву дозрівання мозку [4]:

- для віку в околі 25 років спостерігають лише сповільнення розвитку (мовою математики — крива стає опуклою догори);
- для віку 30 років спостерігають перехід до відносно сталого стану — крива перетворюється на майже горизонтальну лінію.

У дошкільні та шкільні роки люди набувають здатність навчатися протягом усього життя. Набувають, перебудовуючи головний мозок у прямому розумінні цього слова. І навіть після здобуття загальної освіти мозок людини продовжує розвиватися, хоча й повільніше. Тому, навіть обравши певні предмети як орієнтир для майбутнього фаху, ученй повинен мати можливість змінити орієнтир, якщо розвиток згідно з його спадковими даними під впливом зовнішніх

обставин пішов у незапланованому напрямку. Наприклад, коли новий учитель почав логічно послідовно навчати математиці учня, якому раніше винесли вирок: “гуманітарій”. Наразі кваліфікований працівник вимушений постійно підвищувати кваліфікацію або навіть здобувати новий фах. Можливо, такий, якого навіть не було на початку здобуття освіти. Тому не можна нехтувати вивченням предметів, які, на перший погляд, не знадобляться для вибраного життєвого шляху. Потрібно максимально використати можливості всіх без винятку предметів для розвитку особистості. Наприклад, математики — для розвитку ситуативного змістовного мовлення з високими вимогами до точності й стислості висловлювання, програмування — для вироблення наполегливості та уміння враховувати усі висунуті технічні вимоги тощо. Тому твердження: “Заклади загальної середньої освіти повинні давати лише ті знання, уміння й навички, без яких неможливо обійтися у подальшому житті” є хибним. *Лише добротна в усіх напрямках загальна середня освіта у єдиному освітньому просторі з єдиним понятійним апаратом може забезпечити передумови освіти протягом життя – необхідної умови пристосування особи до невідворотних змін умов існування.* Як і відбір найобдарованіших дітей для подальшої вищої чи спеціальної освіти. Тут мова не про соціальну справедливість, а про ефективність використання трудових ресурсів і про роль загальної середньої освіти у цьому. Добротність в усіх напрямках не суперечить існуванню поглибленого чи профільного рівнів вивчення. Але ці рівні мають відрізнятися лише складністю завдань та кількістю міждисциплінарних зв'язків у завданні. Для математики на загально освітньому рівні можливе формулювання окремих використовуваних теорем без доведення. Це буде краще від того, що маємо зараз: використання неформульованих теорем. Наприклад, про достатність в ознаці подільності на 6.

Існує ще й така, пов'язана з поняттям обдарованості, зацікавленість суспільства у добротній в усіх напрямках загальній середній освіті у єдиному освітньому просторі з єдиним понятійним апаратом. Більшість теперішніх учнів ніколи не стануть інженерами, математиками, фізиками, хіміками, біологами. Але всі наші майбутні інженери, математики, фізики, хіміки, біологи зараз навчаються у школах. Не обов'язково відповідним чином спеціалізованих. І вони будуть рушійною силою поступу нашої економіки. Найімовірніше, що ті учні, які матимуть найкращі результати у навчанні, участі в олімпіадах та конкурсах наукових робіт, вирішать навчатися за кордоном у провідних університетах у відомих науковців і не власним коштом. Зараз така можливість є від бакаврату до програм Ph.D. включно. Щонайменше, для природничо-математичних спеціальностей у США. Інколи без вимоги подати результати зовнішнього тестування — SAT чи ACT для бакалаврів. При цих умовах для держави важливо створити "другий ешелон" випускників, який відрізнятиметься від "першого",

бажано, лише незначним збільшенням часу виконання тих самих завдань. Щоб не прогавити всіх справді обдарованих дітей необхідно створити *рівні умови доступу до якісної загальної середньої освіти для усіх учнів на всіх етапах навчання*.

І тут ми стикаємося з проблемою правильного визначення мети освіти, узгодженої:

- з потребами кожного здобувача освіти, його батьків і суспільства в цілому;
- з біологічною природою людини.

Якщо мету визначати як набуття тих властивостей, які притаманні усім членам суспільства, то достатньо обмежитися тим, що дає початкова школа. Тоді з цієї точки зору загальна середня освіта у сучасному її стані й розумінні є зайвою.

Цікаво поглянути на проблему з іншого боку, коли свідомий вибір спеціальності здійснено вже у базовій школі. Для прикладу, візьмемо математику. Першокурсник, який, успішно вивчав математику поглиблено й на профільному рівні, помітить, що за вже за перший семестр в університеті на нього “вивалять” таку кількість понять і теорем, що у багато разів перевищує шкільну спадщину. На думку автора — приблизно у десять разів. І знання, наприклад, теорем планіметрії у більшості випадків напряду ніяк не знадобляться майбутньому фахівцю з аналізу, дискретної математики, теорії ймовірностей чи математичної фізики. У цьому випадку конкретні знання, уміння й навички, здобуті у школі, неістотні для успішності. Але ніхто не сумнівається у тому, що без шкільної освіти (у широкому розумінні цього слова) стати таким фахівцем неможливо. Чому? Бо саме у дошкільні та шкільні роки набувають здатність навчатися у майбутньому. Отже, набуття певних знань, умінь і навичок у певних галузях знань чи діяльності також не може бути метою загальної середньої освіти.

Свого часу автор пропонував визначити мету загальної середньої освіти як набуття здобувачами освіти ознак кваліфікованої робочої сили [5] і згодом описав, набуттям яких компетенцій має перейматися вчитель природничо-математичних дисциплін [6]. Зараз він схильний доповнити формулювання мети до такого гасла: *набуття здобувачами освіти ознак кваліфікованої робочої сили з високою мовленнєвою культурою, умінням концентрувати увагу й пам'ять, діяти розумно*. Тут “розумно” тлумачимо традиційно: як *уміння діяти оптимально на основі попередньо набутого досвіду, не пов'язаного безпосередньо з поточною ситуацією*. Людина від тварини відрізняється умінням концентрувати увагу протягом тривалого часу (наприклад, 15 хвилин без перерви, а з перервами — кілька годин) у випадках, що не стосуються безпосередньо харчування, розмноження чи домінування. Саме уміння

концентрувати увагу дає можливість вирішувати складні завдання. Оточення сприймає це як обдарованість. Хоча на думку автора у більшості випадків доречно говорити про незапущеність розвитку й виховання (про останнє див. далі). Навіть при структурних особливостях мозку без доведення особливостей успадкування (а зараз для цього поки немає жодних підстав) можемо з упевненістю говорити лише про обдарованість увагою з боку оточення: батьків, нянь, вихователів, учителів.

При такому підході *зміст освіти — не мета, а лише засіб*. Але при цьому істотно зростають вимоги щодо логіки й стислості викладу змісту, структурованості й ергономічності навчальних матеріалів. Навчальні завдання повинні вимагати усвідомленого використання алгоритмів розв'язання навчальних завдань. Саме усвідомленість всіх кроків виконання й області їх застосування, а не бездумне відтворення запропонованих шаблонів, гарантуватиме можливість продемонструвати набуті компетенції при зміні форми подання умови. А уміння зосереджувати увагу допоможе правильно зрозуміти навіть доволі громіздку умову. Це саме те, чого не вистачало українським учням при останньому дослідженні PISA в Україні.

Щоб уникнути заміни механізмом чи штучним інтелектом, майбутній фахівець повинен виробити уміння синтезувати нові алгоритми з уже опанованих. Навчати цьому можна, лише пропонуючи завдання, алгоритми розв'язання яких попередньо не вивчали. А перевіряти це уміння можна, лише пропонуючи такі завдання у контрольних роботах чи навіть іспитах. З таким деякі учні стикаються на олімпіадах. Риторичне питання: чи готові *всі* учні та їхні батьки не оскаржувати такі дії вчителів? Чи готові вчителі витримати шквал скарг на таке “знущання” над дітьми? Але без виконання таких завдань проявів обдарованості не буде.

У чому полягає головна роль батьків на розвиток обдарованості? *Батьки відповідальні за вироблення й утвердження життєвих цінностей та розвиток дитини у ранній період життя*. Найприроднішим є упорядкування за пріоритетом таких понять: життєві цінності, розвиток, компетентності. Саме у такому порядку, бо:

- без достатнього розвитку немає можливості набути певні знання й навички;
- лише міцні життєві цінності надають сили долати труднощі розвитку й набуття компетентностей і в дитинстві, і протягом усього життя.

При цьому не можна нехтувати проблемою побудови життєвого сценарію особистості, що була предметом уваги багатьох дослідників [7–11]. Для системи освіти ця проблема має важливі наслідки, зазвичай не усвідомлені чи не враховані батьками й вихователями дошкільних навчальних закладів. Життєвий план формується у віці 4–5 років. Дехто каже – до 7 років. Але ніхто не зазіхає

на шкільний вік. Далі сценарій практично не змінюється, залишаючись стрижнем поведінки людини. На рівні закону цим нехтують. Пункт 3 статті 55 Закону України “Про освіту” [12] серед обов’язків батьків здобувачів освіти не згадує про потребу виховувати життєву цінність своєчасного інтелектуального та фізичного розвитку, у тому числі для навчання протягом усього життя. При цьому пункт 3 статті 11 того самого закону вимагає таке: «Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти несуть батьки». Немає жодних підстав вважати, що згадану раніше, але не сформульовану для дошкільної освіти мету буде досягнуто. А її втілення вимагає багато зусиль... Пункт 1 статті 12 того самого закону вже містить таке: «Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка ... має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя...». Це про той період життя, коли вже спливає час для формування відповідного життєвого плану, а багато батьків практично не визнають свою відповідальність за відповідне виховання своїх дітей. Навіть щодо негідної поведінки на уроці чи цькування однокласників чи вчителів. Покладатися на працівників дошкільних навчальних закладів також марно – це не прописано у їхніх посадових обов’язки. І не повинно бути прописано, крім, можливо, перевірки правильності.

Між іншим, чи можете згадати хоча б якусь пісеньку про користь освіти для людини? Важливо не плутати з переліком того, чому дітей навчають у школі, або того, що вони там роблять. Як свідчить досвід автора статті на курсах підвищення кваліфікації, більшість учителів цього не можуть зробити.

Висновки. Вже тривалий час існують проблеми, пов’язані з відсутністю осмисленої і науково обґрунтованої освітньої політики в Україні. Маємо широке поле для просвітницької та реформаторської діяльності на шляху створення системи освіти як системи самовідтворення нації переможного типу. Такої діяльності, що відповідає інтересам і широкого загалу, й тих, кого вважають обдарованими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рудик О.Б. Якість освіти і міфи освітян. Освітній фактор. 2023, № 4 (8), с. 19-23. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48632/1/O_Rudyk_Osvitnii_Factor_4%288%29_IPO_KPMDT.pdf
2. Matzel, L. D., Bendrath, S., Herzfeld, M., Crawford, D. W., & Sauce, B. Mouse twins separated when young: a history of exploration doubles the heritability of boldness and differentially affects the heritability of measures of learning. *Intelligence*. 2019, 74: 34-42. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.intell.2019.01.005>
3. Lebel C., Beaulieu C. Longitudinal Development of Human Brain Wiring Continues from Childhood into Adulthood. *Journal of Neuroscience*. 2011. 31 (30). P/ 10937-10947. URL: <https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.5302-10.2011>, <https://www.jneurosci.org/content/31/30/10937.full>
4. Dosenbach N.U.F., Nardos B., Cohen A.L., Fair D.A., Power J.D., Church J.A., Nelson S.M., Wig G.S., Vogel A.C., Lessov-Schlaggar C.N., Barnes K.A., Dubis J.W., Feczko E., Coalson R.S., Pruett Jr J.R., Barch D.M., Petersen S.E., Schlaggar B.L. Prediction

- of individual brain maturity using fMRI. Science. 2010. Vol. 10; No 329 (5997). P. 1358–1361. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1194144>, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3135376/>
5. Рудик О.Б. Яка мета освіти? Актуальні проблеми вивчення природничо-математичних дисциплін у загально-освітніх навчальних закладах України: матеріали Всеукраїнської конф., Київ, 1999. С.3–4.
 6. Рудик О. Б. Загальний підхід до формування переліку компетенцій щодо опанування природничо-математичними дисциплінами. Математика у сучасній школі, 2012, № 1, с. 29-32.
URL: <https://www.kievoi.ippo.kubg.edu.ua/kievoi/articles/6.html>
 7. Adler A. The Science of Living (Psychology Revivals). — London: Routledge, 2013. — 268 P. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203386750>
 8. Adler A. The Education of Children. — London: Routledge, 2015. — 318 P. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315687933>
 9. Berne E. Games People Play: The Basic Handbook of Transactional Analysis. — Tantor eBooks, 2011, URL: <https://books.google.com.ua/books?id=2J3wAgAAQBAJ>
 10. Brasington C. R. Birth order. In Corsini R. J. (Ed.), Encyclopedia of psychology. Vol. 1. (2nd ed.) New York: Wiley, 1994. — PP. 167–170.
 11. Steiner C. Scripts people live: Transactional analysis of life scripts. — Grove Press, 1990.
 12. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради, 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

УДК 159.953:37.013.42

Савіченко П. І.,

*Магістрант, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського",*

*e-mail: savicenkopolina@gmail.com,
<https://orcid.org/0009-0005-1053-2929>*

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Стаття має теоретико-аналітичний характер і присвячена систематизації детермінант розвитку креативності особистості в умовах освітнього середовища. Уточнено понятійний апарат: креативність визначено як інтегральну здатність особистості продукувати ідеї/рішення, що поєднують новизну та доречність у конкретному контексті; освітнє середовище – як сукупність соціально-психологічних, організаційно-педагогічних і культурних умов навчальної взаємодії. Методологічну рамку складають компонентна теорія творчості Т. Амабіле, інвестиційна теорія Р. Стернберга і Т. Любарта, модель «4Р» М. Родса (Person, Process, Press, Product), а також принципи особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів. На основі аналізу сучасних праць (2015–2025) виокремлено внутрішні детермінанти (когнітивні здібності, риси особистості – насамперед відкритість до досвіду, мотивація, креативна самоефективність) і зовнішні детермінанти (родинні впливи, психологічний клімат класу, стиль педагогічного керівництва,

організація навчання, інституційні політики та ресурси, ширший соціокультурний контекст). Показано, що найбільший приріст креативності забезпечує «узгодження» особистісних характеристик із підтримувальним середовищем (*person–environment fit*): автономія, безпечне право на помилку, проєктно-дослідницькі та міждисциплінарні формати, формувальне оцінювання, партнерська взаємодія «викладач – здобувач освіти». Сформульовано практичні принципи дизайну креативного освітнього середовища (психологічна безпека, стимулювання новаторства, варіативність і вибір, співпраця, міждисциплінарність, зворотний зв'язок, доступ до ресурсів) та окреслено ризики надмірної стандартизації. Зроблено висновок про системну природу детермінант: креативність формується у взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників; ефективні освітні інтервенції мають одночасно розвивати індивідуальні ресурси і трансформувати середовище.

Ключові слова: креативність; творче мислення; освітнє середовище; мотивація; риси особистості; інноваційні методи навчання; психологічна безпека; особистісно-орієнтована освіта.

Abstract. The paper offers a theory-driven review of determinants shaping creativity development within educational environments. Creativity is conceptualized as an individual's capacity to generate ideas that are both original and appropriate; the “educational environment” is defined as the set of socio-psychological, organizational-pedagogical and cultural conditions of learning. Our framework integrates Amabile's componential theory, Sternberg & Lubart's investment theory and Rhodes's 4P model (Person, Process, Press, Product), alongside learner-centered and competency-based approaches. Based on recent literature (2015–2025), we distinguish internal determinants (cognitive abilities, personality traits—especially openness to experience—motivation and creative self-efficacy) and external ones (family influences, classroom climate, teaching style, curricular organization, institutional policies and resources, broader socio-cultural context). Creativity grows when person–environment fit is ensured: autonomy, error tolerance, project- and inquiry-based learning, formative assessment, and teacher–student partnership. We outline practical principles for designing creativity-supportive environments and warn against over-standardization. Creativity emerges from the synergy of internal and external factors; thus, effective educational interventions must jointly target the learner and the learning environment.

Keywords: creativity; creative thinking; educational environment; motivation; personality traits; innovative teaching; psychological safety; learner-centered education.

Вступ. Креативність особистості вважається одним із ключових ресурсів сучасного суспільства, що забезпечує інноваційний розвиток і конкурентоспроможність (через продукування нестандартних ідей і рішень). Цьому сприяють нові освітні реформи та концепції навчання (наприклад, «Нова українська школа»), які орієнтовані на формування творчої особистості студента через створення креативного освітнього середовища, нетипових форм роботи та

фахову підготовку педагогів [5; 6]. У наукових дослідженнях креативність характеризують як готовність особистості до змін, здатність до відмови від стереотипів мислення і пошуку оригінальних рішень складних проблем[3]. На макрорівні змін у суспільстві впливають глобальні процеси інтелектуалізації та переходу до постіндустріальної економіки, де домінують ідеї і знання[4]. У цьому контексті стають актуальними питання детермінант розвитку творчої компетентності особистості, зокрема у сфері освіти, де й формуються основні мотиви і навички творчого мислення. Відтак, метою статті є систематичний аналіз чинників, що визначають розвиток креативності особистості в освітньому середовищі, з урахуванням особистісних, мотиваційних та інституційних впливів.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Сучасна епоха характеризується динамічними соціально-економічними змінами, глобалізацією, цифровізацією та постійним зростанням ролі інтелектуального капіталу. У цих умовах креативність виступає однією з базових компетентностей ХХІ століття, без якої неможливе ефективне функціонування суспільства знань. Розвиток творчого мислення забезпечує не лише індивідуальну самореалізацію, а й конкурентоспроможність держави на міжнародній арені, адже саме здатність продукувати нові ідеї є рушієм інноваційного прогресу. В освітньому контексті креативність визначається як інтегральна характеристика особистості, що поєднує когнітивні, мотиваційні, емоційні та поведінкові компоненти. Вона формується у взаємодії людини із середовищем, де важливу роль відіграють педагогічні впливи, психологічний клімат, свобода вибору та підтримка новаторства. Проте традиційна освітня система в Україні довгий час залишалася зорієнтованою переважно на відтворення знань, дисципліну та стандартизацію[1; 2]. Унаслідок цього креативні прояви учнів і студентів часто обмежуються рамками навчальної програми та оцінювальних критеріїв. Починаючи з 2017 року, вітчизняна освітня реформа («Нова українська школа») поставила розвиток творчого потенціалу серед основних стратегічних цілей. Нова парадигма навчання передбачає відхід від авторитарної педагогіки до педагогіки партнерства, де вчитель виступає фасилітатором, а не контролером процесу навчання. Однак попри нормативну підтримку, на практиці креативний підхід реалізується нерівномірно. Значна частина закладів освіти стикається з нестачею ресурсів, перевантаженням учителів, відсутністю методичної підготовки до стимулювання творчості. Наукова значущість проблеми зумовлена потребою теоретичного узагальнення детермінант креативності, їх типологізації та визначення взаємозв'язку між індивідуальними характеристиками людини й зовнішніми умовами навчання. Практична ж актуальність полягає у формуванні таких освітніх стратегій, які

допоможуть системно розвивати творче мислення здобувачів освіти на всіх рівнях – від початкової школи до університету.

Таким чином, проблема дослідження полягає у пошуку відповідей на ключові запитання:

- які психологічні, педагогічні та соціокультурні чинники визначають креативність особистості?

- яким чином ці фактори взаємодіють між собою в межах освітнього середовища?

- які умови забезпечують «узгодження» між індивідуальним потенціалом здобувача освіти та простором для його творчої самореалізації?

З огляду на це метою роботи є комплексне осмислення системи детермінант розвитку креативності особистості у сучасному освітньому просторі та виокремлення основних напрямів удосконалення навчального середовища, що сприяє творчому самовираженню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема креативності досліджується в межах психології вже понад століття. Її наукове осмислення почалося з робіт Дж. Гілфорда, який запропонував концепцію дивергентного мислення як основи творчого процесу. Подальший розвиток ця ідея отримала в теоріях Е. Торренса, який створив відомі тести творчого мислення (ТТСТ), що стали класичним інструментом діагностики креативності у світі [7]. У середині ХХ століття М. Родс об'єднав різні підходи у модель «4Р» – Person, Process, Press, Product, де «Press» означає середовище, що «тисне» або стимулює творчість [3]. Це стало початком системного розуміння креативності як явища, яке виникає на перетині особистісних і середовищних факторів.

У подальших дослідженнях з'явилися інтегративні моделі, що враховують як когнітивні, так і мотиваційні та соціальні аспекти. Зокрема, компонентна теорія творчості Т. Амабіле розглядає креативність як функцію трьох змінних – знань, навичок творчості та мотивації, причому визначальною є саме внутрішня мотивація [1; 15]. Інвестиційна теорія Р. Стернберга і Т. Любарт пропонує метафору творчого інвестора: творча особистість «купує дешево» непопулярні ідеї та «продає дорого» після соціального схвалення [2; 14]. Такий підхід акцентує взаємозв'язок між інтелектом, стилем мислення, особистісними рисами та культурним контекстом. У дослідженнях останнього десятиліття все більше уваги приділяється середовищним детермінантам творчості. Виявлено, що клімат класу, підтримка автономії, позитивна взаємодія з викладачем і наявність простору для експерименту є одними з найсильніших предикторів творчих досягнень [8; 11]. Дослідження OECD (2019, 2022) підтвердили, що учні з навчальних закладів, де панує атмосфера довіри, психологічної безпеки та партнерства, демонструють значно вищі показники інноваційного мислення [6].

У педагогічній психології поширюється підхід формувального оцінювання, що фокусується не на фіксації результату, а на процесі розвитку компетентностей і рефлексії учня [13]. В українських наукових розвідках проблематика креативності також набуває системного характеру. У роботах К. Корнєєвої, О. Кульчицької, Л. Димітрової-Бурлаєнко, Л. Варіної та інших авторів підкреслюється важливість створення креативного освітнього середовища, у якому поєднуються педагогічні технології, психологічна підтримка та соціальна взаємодія. Концепція «Нової української школи» [10] закріплює креативність як одну з десяти ключових компетентностей учня, що має розвиватися через дослідницькі, проєктні та міждисциплінарні формати навчання. Попри значну кількість досліджень, залишаються невирішеними питання інтеграції внутрішніх і зовнішніх детермінант. Багато праць аналізують окремі фактори (наприклад, риси особистості або педагогічні умови), але не враховують їхню взаємодію. Тому актуальним завданням є побудова цілісної аналітичної моделі, яка б відображала системний характер креативності та дозволила проектувати ефективні стратегії її розвитку в освітньому процесі.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати систему внутрішніх і зовнішніх детермінант розвитку креативності особистості в освітньому середовищі та окреслити практичні принципи їх реалізації в навчальному дизайні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Креативність – це інтегральна властивість особистості, яка виявляється у здатності породжувати нові, оригінальні та водночас практично доречні ідеї, що мають цінність для певного соціального або професійного контексту. На відміну від звичайного мислення, спрямованого на пошук єдиного правильного рішення, креативне мислення базується на гнучкості, відкритості до невизначеності, дивергентності та готовності порушувати усталені когнітивні шаблони [12; 18]. Воно поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні й вольові компоненти, створюючи внутрішній потенціал для самовираження та інноваційної діяльності. Креативність не зводиться лише до наявності таланту або здібностей, вона формується у процесі навчання, соціальної взаємодії, під впливом культурних і середовищних чинників. Її розвиток вимагає від освітнього простору створення спеціальних умов, що стимулюють експериментування, пошук нестандартних шляхів і допущення помилки як природного етапу творчого пошуку.

Освітнє середовище – це багаторівнева система, яка включає матеріально-технічні, соціально-психологічні та культурно-ціннісні компоненти, що визначають характер навчальної взаємодії. Саме освітнє середовище створює той фон, у межах якого відбувається прояв або, навпаки, пригнічення креативності. Воно формує певні норми поведінки, цінності, способи комунікації між учителем і студентом, забезпечує доступ до ресурсів і підтримує почуття безпеки або

ризик. Якщо середовище є репродуктивним, воно стимулює запам'ятовування, а не створення нового[6; 9].. Якщо ж воно креативне – воно дозволяє експериментувати, висловлювати різні точки зору, ставити запитання і виходити за межі шаблонів. У цьому контексті навчальний простір виступає не лише фоном, а активним чинником розвитку творчої особистості.

Методологічна рамка дослідження спирається на класичні та сучасні моделі креативності, які дозволяють описати її як динамічну систему. Центальною є компонентна теорія Т. Амабіле, згідно з якою креативність є результатом поєднання трьох взаємопов'язаних компонентів: доменних знань, навичок творчості та мотивації. Особливе значення має саме внутрішня мотивація, тобто щира зацікавленість процесом створення, а не зовнішня винагорода. Паралельно використано інвестиційну теорію Р. Стернберга і Т. Любарт, де креативний індивід виступає своєрідним «інвестором» ідей, що «купає дешево» непопулярні, ризиковані задуми й доводить їхню цінність через наполегливу реалізацію[2]. Третім теоретичним стрижнем є модель М. Родса «4Р» (Person, Process, Press, Product), яка дозволяє розглядати креативність у чотирьох площинах – особистості, процесу, середовища та продукту, що підкреслює її системність і багатовимірність[3]. Таким чином, дослідження поєднує когнітивно-психологічний, мотиваційний і соціокультурний підходи.

Внутрішні детермінанти креативності відображають індивідуально-психологічні ресурси людини, що забезпечують здатність до творчої діяльності. До них належать когнітивні здібності, особистісні риси, мотиваційні установки та рівень креативної самоефективності. Когнітивна складова охоплює знання, інтелектуальну гнучкість, здатність до асоціативного мислення та дивергентного продукування ідей. Саме дивергентне мислення забезпечує велику кількість різноманітних варіантів вирішення проблеми, серед яких можливий пошук інноваційних шляхів[14; 18]. Метакогнітивна регуляція – здатність планувати, контролювати і рефлексувати власний процес мислення – відіграє не менш важливу роль, оскільки дозволяє людині оцінювати новизну й адекватність власних ідей. Освітній процес, що стимулює такі механізми, зазвичай базується на відкритих завданнях, дослідницьких проектах і колективному обговоренні нестандартних підходів[5; 17].

Особистісні риси формують психологічний фундамент креативності. Найтісніше з нею пов'язана риса відкритості до досвіду, що включає уяву, інтелектуальну допитливість і толерантність до невизначеності. Людина, схильна до ризику, незалежного судження та самовираження, демонструє більшу здатність до інноваційного мислення. Такі якості, як внутрішній локус контролю, оптимізм, упевненість у власних силах і стійкість до фрустрації, дозволяють не зупинятися перед труднощами і доводити творчі проекти до завершення [16].

В освітньому середовищі ці риси розвиваються за умови, коли викладач підтримує автономію здобувача освіти, визнає його право на помилку і заохочує нестандартне бачення.

Мотиваційні чинники виступають рушієм будь-якої творчої діяльності. За Т. Амабіле, саме внутрішня мотивація – інтерес, насолода від самого процесу створення – є головною умовою виникнення креативності. Зовнішні стимули, такі як оцінки або нагороди, можуть мати позитивний ефект лише тоді, коли вони не несуть контролюючого характеру, а лише інформують про прогрес і підтримують відчуття значущості праці. У педагогічній практиці це означає перехід від системи оцінок до формувального оцінювання, де акцент робиться на самооцінці, взаємооцінці та рефлексії. Коли студент бачить сенс і особисту користь у виконаній роботі, його творчий потенціал розкривається значно повніше.

Креативна самоефективність – це віра людини у власну здатність діяти творчо та досягати оригінальних результатів. Цей феномен, досліджений Дж. Кауфманом і Р. Бегетто, визначає ініціативність, наполегливість і готовність братися за складні творчі завдання[20]. Розвиток самоефективності відбувається через позитивний досвід успіху, підтримку з боку викладача, моделювання поведінки інших творчих осіб і систематичну рефлексію власного зростання. Саме тому освітні програми, які передбачають етапи планування, реалізації та публічного представлення творчого продукту, створюють умови для закріплення впевненості у власних силах.

Зовнішні детермінанти креативності охоплюють усі фактори середовища, що опосередковано або безпосередньо впливають на розвиток творчого потенціалу. Насамперед це родинне виховання, атмосфера навчального колективу, стиль педагогічної взаємодії, організація освітнього процесу та соціокультурний контекст. Демократичний стиль спілкування в сім'ї, прийняття дитиною права бути іншою, багатий культурний досвід і заохочення фантазії формують позитивну базу для подальшого розвитку творчих здібностей. У шкільному або університетському колективі важливу роль відіграє **психологічний клімат** – почуття безпеки, довіри, взаємоповаги. Якщо учні відчують, що їх не осуджують за помилки, вони сміливіше пропонують нестандартні рішення, експериментують і співпрацюють.

Стиль викладання має вирішальне значення для формування креативності. Дослідження показують, що автономно-підтримувальний стиль, коли викладач надає свободу вибору, пояснює сенс навчальної діяльності й підтримує ініціативу, створює сприятливі умови для творчого мислення. Навпаки, директивний стиль, заснований на контролі та покаранні за помилки, пригнічує креативність і формує конформізм. Роль сучасного педагога полягає у тому, щоб

бути не лише джерелом знань, а фасилітатором і ментором, який надихає, консультує й відкриває простір для новизни. Важливо, щоб освітній процес дозволяв учням не лише «виконувати завдання», а створювати власні продукти – від міні-досліджень до реальних проєктів.

Організація навчання у креативному середовищі передбачає використання міждисциплінарних, проблемно-орієнтованих і проєктних підходів. Освітні практики на основі STEM/STEAM, дизайн-мислення чи service-learning сприяють розвитку інтелектуальної гнучкості, навичок колаборації, комунікації та критичного мислення. Такі формати стимулюють учнів до пошуку нестандартних рішень, експериментування, створення прототипів і презентації результатів перед реальною аудиторією[19; 20]. Важливо, що в цьому процесі оцінюється не лише кінцевий продукт, а й сам процес творчого пошуку, що дозволяє розвивати рефлексію та самооцінку.

Соціокультурний контекст визначає ставлення суспільства до новизни, ініціативи та нестандартного мислення. У культурах, де цінується конформізм і дисципліна, креативність часто залишається на периферії освітніх цінностей. Водночас у суспільствах, орієнтованих на інновації, створюються сприятливі умови для творчої активності. В Україні цей процес має подвійний характер: з одного боку, триває переосмислення традиційних педагогічних парадигм, з іншого – зберігаються бар'єри у вигляді перевантаження навчальних програм і брак ресурсів[8; 7]. Тому формування культури креативності вимагає державної підтримки, залучення бізнесу та громадських ініціатив до освітніх інновацій.

Механізм взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників полягає у їхньому взаємному підсиленні. Креативність зростає тоді, коли внутрішні ресурси особистості – знання, уява, мотивація – взаємодіють із середовищем, яке надає свободу вибору, психологічну безпеку і зворотний зв'язок. Такий «person–environment fit» створює цикли позитивного підкріплення: успіх підсилює віру у власні сили, що веде до нових спроб і досягнень[19; 16]. Успішний досвід творчої діяльності стимулює мотивацію, формує внутрішню установку на зростання і відкритість новим ідеям.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані для створення ефективних стратегій розвитку креативності в освітніх закладах різного рівня. Педагогам рекомендується формувати безпечне психологічне середовище, забезпечувати можливості вибору, впроваджувати проєктні технології, підтримувати міждисциплінарні підходи та надавати учням реальні контексти для апробації власних ідей[9; 11]. Важливо, щоб навчальні програми містили простір для творчих експериментів, а оцінювання відображало не лише результат, а й динаміку розвитку креативного потенціалу.

Висновки. Креативність постає як системний феномен, що народжується на перетині особистісних ресурсів і якості освітнього середовища. Узагальнення теоретичних підходів показало, що жодна з груп чинників не є самодостатньою: навіть висока дивергентність мислення, відкрита до нового структура рис і внутрішня мотивація не забезпечать стійкої творчої продуктивності без психологічно безпечного та варіативного навчального простору. Водночас і найпродуманіший «креативний» дизайн курсу не дає ефекту, якщо студенти не мають базових когнітивних навичок, мотивації та віри у власну творчу спроможність[5; 17]. Саме тому фокус на узгодженні особистості та середовища (person–environment fit) є, на моє переконання, ключем до реального зростання креативності, а не лише до декларативних змін у навчальних програмах. Практичний сенс висновків полягає в тому, що розвивати креативність треба «з двох боків» – одночасно працюючи з індивідуальними ресурсами здобувача освіти й трансформуючи умови навчання[8; 11]. На індивідуальному рівні це означає підтримку внутрішньої мотивації, метакогнітивної рефлексії, креативної самоефективності, а також цілеспрямований тренаж когнітивної гнучкості (відкриті задачі, робота з альтернативами, аргументація власних рішень). На рівні середовища – це створення психологічно безпечного клімату, у якому помилка розглядається як етап пошуку, а не як привід для санкцій; запровадження проєктно-дослідницьких, міждисциплінарних форматів; надання автономії й вибору у темах та способах виконання; формувальне оцінювання, що підсилює відчуття прогресу, а не тисне «балами». Усе це разом формує «коридор розвитку», де особистісні й середовищні чинники підсилюють одне одного[10].

Для мене як здобувача освіти важливо, що креативність перестає бути «талантом для обраних» і постає як результат педагогічного дизайну та щоденних мікропрактик взаємодії. Коли в курсі з'являються живі проблеми, відкриті запитання, право на альтернативний шлях вирішення й публічна презентація результатів – зростає не лише оригінальність ідей, а й відповідальність за їх якість. Власний досвід підтверджує: варто з'явитися простору для ініціативи – і мотивація переходить із «зовнішньої» в «внутрішню», а страх помилитися поступається дослідницькій цікавості. Саме такий зсув я бачу найціннішим наслідком впровадження описаних принципів у ЗВО.

Водночас результати огляду підказують і межі: креативність не виростає з набору «технік», якщо збережено культуру тотального контролю й стандартизованої «правильності». Ризики надмірної регламентації – це не лише пригнічення ініціативи, а й відмова студентів від відповідальності за власні ідеї, «гра в безпеку» замість дослідження. Тут відповідальність розділена: інституції мають гарантувати свободу й ресурси, а студенти – приймати невизначеність, брати на себе ризик і доводити проєкти до завершення. Без цього подвійного

зусилля будь-які «інноваційні методики» перетворюються на формальність. Перспективи подальших розвідок я бачу у переході від загальних моделей до доказових рекомендацій для конкретних контекстів навчання. Потрібні емпіричні дослідження, що вимірюватимуть внесок окремих чинників у різних дисциплінах (STEM, гуманітаристика, мистецькі програми) і на різних рівнях освіти; квазіексперименти з упровадженням автономно-підтримувального стилю викладання, формувального оцінювання, міждисциплінарних курсів; валідація інструментів оцінювання креативності у вітчизняному контексті. Окремої уваги заслуговує динаміка креативної самоефективності: як змінюється віра у власну творчість від курсу до курсу й що саме у педагогічній взаємодії її підсилює. Підсумовуючи, креативність у освіті – це не «додаток» до знань, а спосіб їх народження, і саме тому її детермінанти мають системний характер і потребують узгоджених дій усіх учасників навчального процесу. Представлений огляд підтвердив: найбільший ефект дають стратегії, які одночасно підживлюють внутрішні ресурси здобувача освіти та розкривають можливості середовища – автономія, безпечне право на спробу, проєктність, партнерство, рефлексія. Як студент, я бачу в цьому не лише науковий висновок, а й практичну програму дій: обирати теми, де є місце для пошуку; вимагати чесного зворотного зв'язку; підтримувати однокласників у сміливих ідеях; і головне – дозволяти собі помилятися, щоб знаходити нове. Саме так креативність перестає бути гаслом і стає щоденною практикою навчання та життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Amabile T. M. Componential theory of creativity. Harvard Business School Working Paper, 2012, №12-096. 18 с. URL: https://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/12-096_6e8b1f7c-47e5-4c9a-8e02-2cb0a5f6c1d6.pdf
2. Sternberg R. J., Lubart T. I. Defying the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity. New York: Free Press, 1995. 326 p. (Google Books): https://books.google.com/books?id=_QwFAQAAIAAJ
3. Rhodes M. An analysis of creativity. Phi Delta Kappan, 1961, 42(7), 305–310. JSTOR: <https://www.jstor.org/stable/20342603>
4. МОН України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН, 2016. 40 с. PDF: <https://educationforlife.mon.gov.ua/assets/files/Нова%20українська%20школа/8.pdf>
5. Beghetto R. A., Kaufman J. C. Toward a broader conception of creativity: A case for “mini-c” creativity. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, 2007, 1(2), 73–79. DOI: <https://doi.org/10.1037/1931-3896.1.2.73>
6. OECD. Fostering Students' Creativity and Critical Thinking: What it Means in School. Paris: OECD Publishing, 2019.:

<https://www.oecd.org/education/ceri/fostering-creativity-and-critical-thinking-9789264279592-en.htm>

7. OECD. Education for Innovative Societies in the 21st Century. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/education/>
8. Kristof-Brown A. L., Zimmerman R. D., Johnson E. C. Consequences of individuals' fit at work: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 2005, 58(2), 281–342. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2005.00672.x>
9. Hmelo-Silver C. E., Duncan R. G., Chinn C. A. Scaffolding and achievement in problem-based and inquiry learning. *Educational Psychologist*, 2007, 42(2), 99–107. DOI: <https://doi.org/10.1080/00461520701263368>
10. Black P., Wiliam D. Inside the black box: Raising standards through classroom assessment. *Phi Delta Kappan*, 1998, 80(2), 139–148. PDF: <https://weaeducation.typepad.co.uk/files/blackbox-1.pdf>
11. Cook-Sather A., Bovill C., Felten P. Engaging Students as Partners in Learning and Teaching. San Francisco: Jossey-Bass, 2014. Publisher page: <https://www.wiley.com/en-us/Engaging+Students+as+Partners+in+Learning+and+Teaching-p-9781118434581>
12. Guilford J. P. Creativity. *American Psychologist*, 1950, 5(9), 444–454. APA PsycNet: <https://psycnet.apa.org/record/1951-00147-001>
13. Drucker P. F. Post-Capitalist Society. New York: HarperBusiness, 1993. Google Books: <https://books.google.com/books?id=9UeAAAAAMAAJ>
14. Torrance E. P. Torrance Tests of Creative Thinking. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service, 1974. Publisher: <https://www.ststesting.com/ttct.html>
15. Amabile T. M., Pratt M. G. The dynamic componential model of creativity and innovation in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 2016, 36, 157–183. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.riob.2016.10.001>
16. Deci E. L., Ryan R. M. The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 2000, 11(4), 227–268. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
17. Kaufman J. C., Beghetto R. A. Beyond big and little: The four c model of creativity. *Review of General Psychology*, 2009, 13(1), 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0013688>
18. Runco M. A., Jaeger G. J. The standard definition of creativity. *Creativity Research Journal*, 2012, 24(1), 92–96. DOI: <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
19. Sawyer R. K. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. 2nd ed. Oxford University Press, 2012. OUP page: <https://global.oup.com/academic/product/explaining-creativity-9780199737574>
20. Paulus P. B., Nijstad B. A. (Eds.). The Oxford Handbook of Group Creativity and Innovation. Oxford University Press, 2019. OUP page: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190648077.001.0001>

Савчук Н. В.,
кандидат економічних наук,
доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна,
natalka@knu.ua

ПРОБЛЕМА ОБДАРОВАНOSTІ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ЕПОХИ КУЛЬТУРИ БАРОКО

Анотація. У статті розглянуто проблему обдарованості в українській філософії в епоху бароко. Підкреслено, що в складному синтезі ідей європейського гуманізму, Реформації та Просвітництва, на межі ірраціонального (символічного) та раціонального знаходять реалізацію обдарованість і таланти людини. Бароко – це перехідна епоха, яка потребує людей дієвих, продуктивних, здібних, якими і є насамперед обдаровані особистості. Показано, що барокове змалювання Бога як «джерела», «світла» природи відповідне обдарованості, яка є джерелом розуму.

Ключові слова: обдарованість; філософія; бароко; розум; творчість; талант; пізнання.

Summary. The article examines the problem of giftedness in Ukrainian philosophy during the Baroque era. It is emphasized that in the complex synthesis of the ideas of European humanism, the Reformation and the Enlightenment, on the border of the irrational (symbolic) and the rational, human giftedness and talents find their realization. Baroque is a transitional era that requires effective, productive, capable people, which are primarily gifted individuals. It is shown that the Baroque depiction of God as a “source”, “light” of nature corresponds to giftedness, which is the source of reason.

Keywords: giftedness; philosophy; baroque; mind; creativity; talent; cognition.

Ідеї трьох європейських суспільних течій – гуманізму, реформації та раннього просвітництва – у складному синтезі виявляються у філософських системах професорів Києво-Могилянської академії. Цей синтез, своєрідність якого зумовлена впливом духовно живої на той час традиції вітчизняної культури, що ґрунтувалася на здобутках княжої доби, надає особливого стилістичного забарвлення культурі України, що дає змогу розглядати її як період українського бароко. Починаючи з 30-х років XVII ст. й аж до кінця XVIII ст. саме культура бароко визначає своєрідність духовного, у тому числі й творчого, філософського, життя українського народу цієї доби.

Як зазначає В. Нічик, бароко – це своєрідний спосіб життя і водночас формотворення духа, які відображаються в певному баченні, розумінні та тлумаченні. Вони мають складну, суперечливо-скомпліковану форму і зміст, переважно з драматично-трагічним забарвленням. Це не тільки спосіб і стиль мислення, навколо яких концентруються всі структурні компоненти духовного

життя, а й певний культурно-світоглядний етап розвитку значної частини європейських народів. В часовому вимірі бароко реалізувалося між епохою Ренесансу і Реформації та Контрреформації, з одного боку, та Просвітництва – з іншого [3, с. 7–8].

Характерною рисою бароко була його спрямованість на сприйняття світу, людини та її духовного життя в динаміці, проблемності й багатогранності. У науці того часу відбувається перехід від принципу інерції спокою і статичності до розуміння інерціальності руху, значно змінюється сприйняття і ціннісні визначення простору і часу як невід’ємних характеристик руху. Люди доби бароко болісно реагують на всі зміни в науковій картині світу, у них виникають сумніви у постульованій середньовіччям філософії гармонійності і досконалості світу у своєму призначенні бути господарем природи. Розчарування в досягненнях науки, усвідомлення недосконалості людського розуму, алогізму реальності призводило до відриву раціонального від морального, підірвало усталені норми поведінки і створювало потребу в переосмисленні світу, проблеми людини, в новому розкритті смислу її буття. Ці мотиви в бароковій свідомості ще більше посилювалися через суспільні чинники, пов’язані із релігійними війнами. У результаті в літературі бароко посилюється відчуття трагізму всієї культури і всієї цивілізації [3, с. 8–9].

Барокова свідомість, підвищуючись над непередметною містичною рецепцією «бездонності» духу здатністю символічного і емблематичного «зображення» незображуваного, тлумачить таке «зображення» як специфічний ірраціональний спосіб зображення особливостей духовного буття, відмінний від раціонального зображення інтелектом специфіки буття природи. Це «урівнює» символічне (ірраціональне) «зображення» і раціональне зображення, даючи можливість використовувати символи вже у контексті раціонального міркування» [1, с. 63].

Не викликає сумніву, що саме в цьому контексті на межі ірраціонального (символічного) та раціонального зображення і можуть знаходити реалізацію обдарованість і таланти людини. Як правило, обдарованість може розкрити свій творчий потенціал насамперед в перехідну епоху, яка потребує людей дієвих, талановитих, продуктивних. Вони і з’являються у такі історичні періоди, якою був період бароко. Про це свідчить тогочасне соціально-культурне життя України.

Центральним об’єктом дослідження барокової філософії, естетики та мистецтва є досконала людина, тобто творча, талановита особистість, яка втілює не лише уявний ідеал, а й реально досяжний у цьому, земному житті.

В основі такого підходу – докорінні зрушення у світогляді людини під впливом визначних наукових відкриттів кінця XVI–XVII століття. Утвердження

геліоцентричної системи М. Коперником, Г. Галілеєм, Дж. Бруно і І. Кеплером, ідея множинності світів і безмежності Всесвіту, уявлення про мінливість світу, що стверджувалась працями Г. Галілея, Х. Гюйгенса і І. Ньютона, – усе це спричинило злам у світовідчутті сучасників. Руйнувалася усталена гармонійна картина Всесвіту, центром якого вважалась Земля, а на Землі – людина як вінець і мета творчої природи. Людина болісно усвідомлювала свою самотність і недосконалість у безмежному світі. Перед новою філософією постала нагальна потреба по-новому осмислити місце людини у Всесвіті, з'ясувати її зв'язок з природою і віднайти те особливе, чим все ж таки відрізняється людина від усього, що оточує її в навколишньому, мінливому і нескінченному світі. У центр філософії доби бароко владно висувається проблема «Людина і Всесвіт» [2, с. 69] – не абстрактної людини, а обдарованої, талановитої, творчої.

Усвідомлення «невпорядкованості» світу та суперечливої природи людини, зумовлений цим драматизм, ба навіть трагізм світосприйняття, де людина почувається залежною від могутніх і непередбачуваних сил Всесвіту як динамічної нескінченності, погляд на світ як на театр, де кожному відведено певну роль, метафоричність як домінантна особливість стилю мислення – усе це риси, притаманні бароковому світовідчуттю. Бароко стає синонімом неспокою, пориву, потужності, недовершеності, спроб поєднання протилежностей.

У такому контексті на передній план виходить філософія. Доцільно звернути увагу на її еволюцію в історії українського інтелектуалізму. Так, для попередників києво-могилянських вчених філософія, відповідно до усталеної з часів Київської Русі традиції, ототожнювалася з пізнанням істини, що здобувається через життя в істині – у релігійному та містичному досвіді. Всупереч такому тлумаченню філософії, як любові до мудрості, києво-могилянські вчені обґрунтовують інший підхід: філософія – це засіб інтелектуального пізнання людини і природи як сукупності ідеальних сутностей, що репрезентують у світі вище буття. На першому етапі історії Києво-Могилянської академії засобом досягнення цієї мети вважається насамперед досконало розроблений апарат формальної логіки.

На другому етапі філософія постає як наука, заснована на істинному вірогідному пізнанні, що здійснюється за допомогою єдиного методу, заснованого на принципі очевидності. Такий погляд, співзвучний із філософією Р. Декарта, зокрема обґрунтовував Г. Щербацький [5].

Таке розуміння філософії, зосередженість на проблемі «людина і Всесвіт», як вже зазначалося, були визначальними для барокової філософської думки, що зумовлює значну увагу, яку в системі поглядів києво-могилянців посідає натурфілософська проблематика. Якщо раніше погляд людини спрямовувався до

Бога через природу, то тепер природа і Всесвіт дедалі більше набувають самодостатнього значення.

Зближення Бога з природою, розчинення його в природі приводить до появи пантеїстичних елементів у філософії киево-могилянців. Бог, що творить за допомогою архетипів, прообразів все існуюче у світі, наповнює собою весь простір, не перебуваючи ніде, у жодному конкретному місці і водночас – всюди. Не менш чітко в академічних філософських курсах простежується деїстична тенденція.

Значну увагу, яку приділено в курсах професорів Києво-Могилянської академії проблемам натурфілософії, теорії пізнання і логіки, відповідно до загального спрямування барокового світогляду, зрештою, підпорядковано проблемі усвідомлення сутності людини та її місця у безмежному Всесвіті.

Продовження цієї позиції ми знаходимо у Г.С. Сковороди, у якого світ є троїстим (а не просто раціональним універсумом) і складається з макросвіту (природи), мікросвіту (людини) і особливого символічного світу (Біблії). Але головне: кожен із цих світів має дві природи – «видиму» (чуттєву) і «невидиму» (духовну). У духовної людини головним є серце, яке – не просто дух, безодня думок, людина як істинна людина. Тим самим ідеться не про гносеологічного суб'єкта – думачу істоту, а про духовно-сердечну сутність, що в ХХ ст. дістала назву «онтологічного суб'єкта» (в дусі С. К'єркегора). Звідси – головна пізнавальна настанова Сковороди: «пізнай самого себе», тобто пізнай свою «внутрішню», духовну суть – Людину, Божественне в собі. А Божественне – це те, що ми називаємо обдарованістю. Її називають «Божою іскрою», завдяки якій людина реалізує себе, свої плани, амбіції та можливості [4, с. 54–56].

Типово бароковим є змалювання Сковородою природи (як «видимої» природи макросвіту), чуттєвість якої насправді – «пуста видимість», «місце», «тінь» справжньої, але «невидимої» її суті – Бога. Макрокосм – єдиний, але єдність його специфічна: «двоє в одному і одне у двох», вона «нерозривна», але водночас «незілляна». Тобто Бог – не сама природа, а її «джерело», «світло», «сонце» [1, с. 67]. Так само й обдарованість – не розум, не мислення, не творчість, але їхній мотив і голос.

Таким чином, вивчення філософських предметів в академії свідчить про докорінну зміну способу функціонування філософії в українській культурі, що вимагало обдарованих особистостей. Якщо раніше філософські ідеї існували як елемент синтетичної культури, то тепер здійснюється світоглядно-методологічна, теоретична рефлексія – відбувається становлення філософії як самостійної сфери знання, що базується на діяльності талановитих, обдарованих особистостей. Досягнення цього, типового для європейського бароко стилю філософування, з його прагненням до раціонального осмислення релігійних

догматів, до впорядкованої філософської термінології, уваги до логіки, сприяло успішному формуванню професійної філософії як самостійної галузі у системі духовної культури українського народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бичко А., Бичко І. Концентрично-бароковий контекст української філософії: феномен Сковороди. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ: Інститут філософії НАН України, 2003. С. 51–78.
2. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. Київ: Наукова думка, 1997. 285 с.
3. Нічик В. Києво-Могилянська академія: основні напрями філософування і Г. Сковорода. *Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність*. Київ: Інститут філософії НАН України, 2003. С. 7–29.
4. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
5. Чижевський Д. Нариси історії філософії України. Київ: Наукова думка, 1992. 286 с.

Сальниченко І. О.,

*заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель фізики та математики,*

*Харківський приватний ліцей «Благовіст» Харківської області;
e-mail: igorsalnichenko@outlook.com*

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ БЛОГ «ФІЗИКАUA» ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЯВЛЕННЯ, ПІДТРИМКИ Й РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ІЗ ФІЗИКИ

Анотація. У статті представлено модель використання науково-популярного блогу «ФІЗИКАUA» як універсального освітнього середовища для виявлення, підтримки й розвитку потенціалу обдарованих учнів. Блог описано як платформу, що поєднує відкритий доступ до якісних науково-популярних матеріалів, універсальні «скрінінгові» завдання, індивідуальні траєкторії поглиблення та підсумкове публікування учнівських статей упродовж опрацювання тем курсу фізики. Теоретичну основу становлять «тріада Рензулі» та DMGT Ганє; операційні механізми – аргументація, робота з джерелами, рецензування однолітками й публічна комунікація. Показано, як блог слугує інструментом раннього виявлення високого потенціалу, безпечної підтримки й довготривалого розвитку через проєктну діяльність та наставництво. Новизна підходу полягає в поєднанні універсального доступу до науково-популярного контенту з поетапним виявленням високого потенціалу, індивідуальним наставництвом і завершенням кожної теми публікацією учнівської статті. Практичні наслідки для школи – можливість гнучко масштабувати роботу без перевантаження вчителя, використовуючи короткі скрінінгові запитання, прозорі критерії аргументації та описове оцінювання динаміки; модель легко адаптується під теми фізики

різних класів і відповідає ідеям НУШ щодо формування дослідницької культури та академічної доброчесності [9].

Ключові слова: виявлення обдарованих; підтримка потенціалу; розвиток обдарованості; критичне мислення; науково-популярний блог; проєктна діяльність; фізика.

Abstract. The article frames the science-popular blog “FIZYKAUA” as a universal environment for identifying, supporting, and developing gifted potential in physics. It combines open access to high-quality science communication with classroom screening prompts, personalized deep-dive paths, and a project arc that culminates in students publishing articles during each physics theme. Grounded in Renzulli’s Three-Ring conception and Gagné’s DMGT, the operational mechanisms include argumentation, source work, peer review, and public communication. The blog functions as an instrument for early talent spotting, safe support, and sustained development via projects and mentoring. Its novelty lies in combining universal access with stepwise talent spotting, individualized mentoring, and a capstone publication per theme; the approach scales without teacher overload by relying on short screening prompts, transparent criteria for argumentation, and descriptive feedback. The model aligns with inquiry-driven physics curricula and promotes research literacy and academic integrity.

Keywords: identification of gifted; support of potential; development of giftedness; critical thinking; science communication; project-based learning; physics.

Вступ. У фокусі статті – як перетворити блог «ФІЗИКАUA» на універсальне робоче середовище, що допомагає виявляти високий потенціал учнів, підтримувати його безпечними освітніми практиками та розвивати через послідовну проєктну діяльність. Блог поєднує публіцистично-наукові тексти, візуалізації та дискусії, які слугують і стартовою опорою для всіх, і «маяками» для помітних проявів допитливості, наполегливості та креативності. У цій статті я узагальнюю власний досвід як автора блогу «ФІЗИКАUA», де системно використовую науково-популярні тексти як стартові майданчики для індивідуальних досліджень і публічної комунікації ідей. Упровадження блогу особливо результативне на курсі фізики, де кожна тема супроводжується проєктною діяльністю, а підсумком стає публікація авторської статті з чіткими посиланнями та відкритим обговоренням. Окрему увагу приділяємо тому, щоб блог працював і як місток для учнів з різним рівнем підготовки: короткі анотації і попередні запитання виступають «вхідними рампами», а поглиблені матеріали та посилання на першоджерела відкривають шлях до самостійних досліджень. Такий підхід допомагає виявляти потенціал не за разовими успіхами, а за стабільною схильністю учня шукати причини, будувати пояснення і повертатися до складних ідей [1; 2; 9].

Теоретичні підвалини обдарованості, збагачення і критичного мислення

Щоб використання блогу було цілеспрямованим, спираємося на наукові моделі обдарованості та розвитку мислення. Концепція «трьох кілець» Джозефа

Рензуллі описує обдарованість як перетин високих здібностей, креативності та завзяття до завдання; саме ця тріада приводить до креативної продуктивності, тобто створення суспільно значущих продуктів, а не лише до високих тестових балів [1]. Диференційована модель DMGT Франсуа Гане розрізняє природні задатки і набуті таланти та підкреслює роль «каталізаторів» – внутрішніх (мотивація, саморегуляція, наполегливість) і зовнішніх (сім'я, школа, наставництво), які прискорюють перехід від потенціалу до майстерності [2]. Дидактика збагачення природно поєднується з блогом, бо виводить навчання за межі підручника до відкритих запитань, реальних даних і публічної демонстрації результатів. Для осердя критичного мислення беремо дві опори: культуру аргументації (чітка теза, переконливі докази, коректні посилання, чесне визнання невизначеностей) та уважну роботу з джерелами (розрізнення фактів і інтерпретацій, перевірка цитат, добросовісне перефразування) [3; 4]. У такій рамці блог стає «лабораторією» інтелектуальної практики для обдарованих. Для педагогічної логіки важливо пам'ятати про соціокультурний вимір навчання у працях Льва Виготського (1896–1934), де інтелектуальний розвиток підтримується середовищем спільної діяльності; водночас прагматична традиція Джона Дьюї (1859–1952) наголошує, що знання формується в дії, а отже потребує реальних задач і публічної комунікації результатів. Ідея критичної перевірки тверджень, властива науковій філософії Карла Поппера (1902–1994), додає вимір перевірюваності й відкритості до помилок, що особливо цінно для обдарованих учнів, чутливих до невизначеності. У цій рамці блог стає керованим простором, де «зони найближчого розвитку» переводяться в довготривалі академічні звички через регулярне аргументування та рецензування.

Архітектура впровадження блогу як навчального середовища для обдарованих

Архітектура впровадження спирається на поєднання універсального доступу й траєкторій поглиблення. На старті кожної теми вводяться короткі скринінгові запитання й завдання до матеріалів блогу: вони допомагають учителю помітити прояви високого потенціалу (глибина питань, готовність перевіряти гіпотези, сталість зусиль). Далі для охочих відкривається траєкторія поглиблення: близьке читання з маркерами, постановка власного дослідницького питання, збір даних або аналіз джерел, проміжні обговорення та публічне пояснення. Упродовж теми проєкт проходить повний цикл і завершується публікацією статті в блозі – кроком, який дисциплінує аргументацію, мову та академічну добросовісність і водночас дозволяє побачити реальний поступ. Практично це означає чіткий тижневий ритм: коротке близьке читання з маркуванням тез, постановка власного питання, обговорення у класі або в захищеному онлайн-просторі, короткий публічний продукт і рефлексія про хід

міркування. Учитель виконує роль модератора й наставника: задає планку якості, пропонує «сходінки» складності, допомагає звірити аргументи з джерелами, нагадує про етичні норми та безпеку в мережі. Для тем фізики це легко поєднати з нескладними експериментами та роботою з даними у таблицях і графіках, що підсилює зв'язок між поясненням та емпіричною перевіркою.

Виявлення потенціалу через універсальні завдання та сигнали обдарованості

Виявлення будуюмо на «низькопорогових» завданнях, доступних усім: пояснити явище, знайти суперечності в популярному твердженні, запропонувати спосіб перевірки. Сигнали потенціалу – не лише швидкість чи точність, а передусім глибина питань, оригінальність ідей, витривалість у доведенні думки, готовність працювати з джерелами та відповідально приймати аргументовану критику. Такі прояви фіксуємо короткими описовими нотатками й запрошуємо учнів до індивідуалізованих траєкторій поглиблення без ярликів і раннього відбору. Щоби уникнути упередженості, орієнтуємося не лише на швидкість і правильність, а насамперед на глибину питань, стійкість інтересу та здатність переносити ідеї між темами. Особливо уважно ставимося до профілів з «подвійною винятковістю»; у таких випадках блог дає безпечні умови для повільного, але послідовного прояву сили мислення. Учитель фіксує прояви потенціалу короткими описовими нотатками й пропонує індивідуалізовані кроки поглиблення без раннього «відсіювання».

Проектна діяльність упродовж теми з фізики від ідеї до публікації

У типовій темі курсу (наприклад, електромагнітні явища або механіка руху) учень обирає фокусне питання, домовляється про обсяг експериментальної чи аналітичної роботи, фіксує проміжні висновки у вигляді чернеток, а наприкінці оформлює цілісну статтю з чіткою структурою вступу, запитання, методу, результатів, обговорення та списку джерел. Під час підготовки тексту використовуються матеріали блогу «ФІЗИКА.UA» як стартова опора і зовнішні першоджерела для поглиблення; після публікації стаття проходить доброзичливе рецензування однолітками і короткий публічний захист у класі, що забезпечує перенос навичок аргументації й відповідальної комунікації на інші навчальні ситуації. Доречно планувати проект на 2–3 тижні: на старті фіксуємо дослідницьке питання і критерії якості, посередині збираємо докази та готуємо чернетку із чіткою структурою, у фіналі редагуємо текст, звіряємо посилання на джерела і публікуємо статтю. Окремі прийоми – шаблони анотацій, «карта аргументів», короткий глосарій ключових термінів – допомагають учням тримати академічний тон і уникати спрощень. Після публікації відбувається короткий захист, де автор пояснює логіку доведень і відповідає на уточнювальні запитання однолітків.

Механізми критичного мислення через аргументацію, джерела та рецензування

Щоб критичне мислення не лишалося декларацією, кожен текст або відповідь на запитання будується за зрозумілою логікою: теза – докази – посилення – контрбґрунтування – висновок. Учень поступово опановує мову доказів: наводить приклади з джерел, відокремлює спостереження від пояснення, визнає межі власної впевненості. Робота з джерелами передбачає мінімальний набір правил: назва, автор, рік, посилення на першоджерело; перевірка цитат і коректне перефразування без спотворень; фіксація всіх зовнішніх матеріалів у наприкінці тексту. Рецензування однолітками виконує роль тренажера мислення: доброзичливі запитання, прохання уточнити логічні переходи, вказівки на альтернативні пояснення. Таке «м'яке тертя» поступово підсилює здатність обдарованих учнів аргументувати чітко й відповідально, що узгоджується з класичними підходами до розвитку мислення [3; 4]. Для підтримки ясності корисно домовитися про мовні «якорі» аргументації: чітке формулювання тези, позначення джерела кожного факту, явне відокремлення припущень, а також підсумкове речення, що чесно фіксує межі пояснення і можливі альтернативи. Регулярна практика таких мікроприйомів зменшує хаотичність мислення і підвищує доказову культуру класу, а блог забезпечує видимість цього зростання у публічних текстах [3; 4].

Кейс-ілюстрації використання блогу «ФІЗИКАUA» у роботі з обдарованими

У курсі фізики логіка «виявлення – підтримка – розвиток» реалізується як «проект у темі». Спершу всі учні виконують короткі завдання до матеріалів блогу; на цьому етапі вчитель помічає глибокі питання й нестандартні зв'язки. Далі учень із вираженим інтересом обирає фокус: наприклад, пояснити роботу індукційної плити крізь призму змінного магнітного поля, розібрати залежність траєкторії тіла від вибору системи відліку чи проаналізувати міфи про «вічні двигуни». Поступово формується структурований текст із коректними посиленнями; чернетки обговорюються з наставником і однолітками, а завершенням стає публікація статті в блозі з коротким публічним захистом у класі. Додатковими прикладами можуть стати статті-розвідки про роль ідеалізацій у фізиці, аналіз енергетичних рішень для громади на основі відкритих даних або пояснення обмежень популярних наукових метафор. Публікація в блозі створює автентичну аудиторію, яка ставить «живі» питання, тим самим підсилюючи мотивацію та відповідальність автора [9].

Оцінювання поступу без перевантаження

Оцінювання зосереджене на індивідуальній динаміці й уникає фіксованих ярликів. Тричі на рік фіксуємо словесні підсумки про те, що стало легшим у

читанні та поясненні складних текстів, як зростає точність посилань, наскільки стабільними стали інтелектуальні зусилля та як учень справляється з публічним обговоренням ідей. Кульмінацією теми є оприлюднена стаття в блозі; при підбитті підсумків зважаємо на ясність наукового викладу, послідовність аргументації, коректність посилань і здатність автора відповідати на запитання читачів. Таке оцінювання одночасно служить і для виявлення потенціалу, і для його підтримки. Упродовж теми короткі описові нотатки вчителя й самооцінки учня фіксують зміни в ясності викладу, дисципліні мислення та доброчесності роботи з джерелами; по завершенні теми публікація в блозі виконує роль підсумкового зрізу, де зчитуються не тільки знання, а й зрілість наукової комунікації. Такий підхід зменшує тривожність, зберігаючи академічні стандарти, і одночасно слугує інструментом виявлення та підтримки потенціалу [5; 6; 9].

Етика й безпека у роботі з блогом

Публічність блогу вимагає чутливих етичних практик і справедливості в ідентифікації потенціалу. Учні працюють лише з дозволеними матеріалами й чітко посилаються на авторів; у комунікації критикуємо ідеї, а не людей, без ярликів і знецінення. Ідентифікація йде через універсальні завдання й відкрите запрошення до поглиблення, а не через раннє «відсіювання»; рішення спираються на систематичні спостереження та публічно відомі критерії. Школа забезпечує інформовані згоди, знеособлення персональних даних та модерацію коментарів; для онлайн-роботи діє «план Б» на випадок технічних збоїв. Такі рамки дозволяють учням безпечно ризикувати інтелектуально й нарощувати потенціал. У практичному вимірі це означає чіткі налаштування приватності, уважну модерацію коментарів, попередні інструктажі щодо цитування та медіаграмотності, а також використання відкритих ліцензій там, де це доцільно. Прозорі правила роблять простір передбачуваним і доброзичливим, що критично важливо для учнів, які лише пробують себе в публічній комунікації ідей.

Висновки. Науково-популярний блог «ФІЗИКАUA» – це не лише середовище для вже визначених обдарованих, а й інструмент, що допомагає їх виявляти, підтримувати та послідовно розвивати потенціал у реальних навчальних завданнях. Поєднання універсальних скринінгових активностей, індивідуальних траєкторій поглиблення й публікації учнівських статей упродовж тем фізики створює прозору дорогу від зацікавлення до креативної продуктивності. У такій моделі оцінювання стає підтримувальним, а етичні правила – запорукою довіри; у результаті зростає як якість учнівських пояснень, так і спроможність учнів відповідально працювати з ідеями та джерелами. У сукупності блог створює «довгу траєкторію» росту: від перших спроб формулювати запитання до зрілих текстів із перевіреними посиланнями та

відповідальною дискусією. Розширення мережі співпраці з університетами та науковими популяризаторами, а також накопичення публікацій учнів у портфоліо відкриває можливості для участі в конкурсах і наукових проєктах, зміцнюючи міст між шкільною і професійною науковою спільнотою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renzulli, J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. University of Connecticut, 2021/2025. URL: gifted.media.uconn.edu
2. Gagné, F. Building Gifts into Talents: Brief Overview of the DMGT 2.0. Montréal: Université du Québec à Montréal, 2008. URL: https://australiangiftedsupport.com/ccmword/wp-content/uploads/2014/12/Gagne_DMGT_Model.pdf
3. Kuhn, D. Education for Thinking. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005. URL: hup.harvard.edu
4. Facione, P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment, 2015 (rev.). URL: [Insight Assessment](https://www.insightassessment.com)
5. NAGC. The Social and Emotional Development of Gifted Children (2nd ed.). Waco, TX: Prufrock Press/NAGC, 2016. URL: nagc.org
6. OECD. Survey on Social and Emotional Skills (SSES): Technical Report. Paris: OECD Publishing, 2021. URL: [OECD](https://www.oecd.org)
7. . Committee on Publication Ethics (COPE). Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (updated). URL: publicationethics.org
8. МОН України. Лист від 23.10.2018 № 1/9-650 «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v-650729-18>
9. ФІЗИКАUA – науково-популярний блог: матеріали для учнів та вчителів фізики. URL: <https://www.fizykaua.com>

Самборський Сергій Ігорович,
викладач гуманітарних дисциплін,
заступник директора з виховної роботи
ВСП «Івано-Франківського фахового коледжу ЛНУП»,
samborskiy.sergiy@ukr.net

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПЕДАГОГІКУ ОБДАРОВАНOSTІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У статті розглядаються сучасні тенденції інтеграції штучного інтелекту (ШІ) в педагогіку обдарованості, що набуває особливої актуальності в умовах цифрової трансформації освіти. Проаналізовано теоретичні та практичні аспекти використання інтелектуальних технологій для виявлення, підтримки та розвитку обдарованих учнів. Визначено основні виклики, пов'язані з етичними, психолого-педагогічними та технологічними аспектами впровадження ШІ в освітній процес. Особливу увагу приділено ролі педагога як посередника між технологічними можливостями та гуманістичними

цінностями освіти. На основі аналізу сучасних українських досліджень зроблено висновок, що синергія людського інтелекту та штучного інтелекту створює нову парадигму розвитку обдарованої особистості в умовах цифрової освіти.

Ключові слова: педагогіка обдарованості, штучний інтелект, цифровізація освіти, креативність, інновації, персоналізація навчання.

The article examines modern trends in the integration of artificial intelligence (AI) into gifted education, which is gaining particular relevance amid the digital transformation of education. Theoretical and practical aspects of using intelligent technologies for identifying, supporting, and developing gifted students are analyzed. The main challenges associated with ethical, psychological, and technological aspects of AI implementation in the educational process are outlined. Special attention is given to the teacher's role as a mediator between technological capabilities and the humanistic values of education. Based on the analysis of recent Ukrainian studies, it is concluded that the synergy between human and artificial intelligence creates a new paradigm for the development of gifted individuals in the era of digital education.

Keywords: gifted education, artificial intelligence, digitalization of education, creativity, innovation, personalized learning.

Сучасна педагогіка обдарованості перебуває на порозі глибоких трансформацій, викликаних активним впровадженням штучного інтелекту (ШІ) у всі сфери життя. ХХІ століття відзначається інтеграцією гуманітарних і технічних парадигм, що робить освітній процес більш міждисциплінарним, персоналізованим та технологічно адаптивним. Особлива увага у цьому процесі приділяється виявленню та розвитку обдарованих дітей, де необхідно враховувати не лише когнітивні здібності, а й емоційно-етичний компонент особистості, який не може бути відтворений виключно технологічними системами. Проблематика розвитку обдарованої особистості в умовах цифровізації освіти посідає чільне місце в сучасній педагогічній науці. Інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у сферу освіти відкриває новий етап у становленні педагогіки обдарованості, оскільки створює передумови для формування індивідуалізованих навчальних траєкторій, поглибленої аналітики освітніх досягнень і розвитку креативного потенціалу учнів [1, с. 132–137]. Проте технологічний поступ одночасно актуалізує низку етичних, соціальних і педагогічних викликів, які вимагають нових підходів до гуманістичного переосмислення ролі вчителя в умовах взаємодії людини і штучного інтелекту.

Використання ШІ в педагогіці обдарованості відкриває широкі можливості для аналізу навчальних досягнень, прогнозування освітніх результатів та створення адаптивних освітніх програм, що враховують індивідуальні потреби учня. Педагог у даному контексті виступає як аналітик, дизайнер освітнього середовища та фасилітатор навчального процесу, поєднуючи алгоритмічні системи з людською креативністю та педагогічною інтуїцією.

Українські дослідники підкреслюють, що розвиток обдарованості неможливий без врахування мотиваційної, емоційної та соціальної сфер дитини. ІІІ може здійснювати автоматизований аналіз великого обсягу даних про успішність учнів, визначати оптимальний рівень складності завдань та формувати персоналізовані освітні траєкторії. При цьому педагог залишається головним координатором, що підтримує емоційний розвиток та формує ціннісні орієнтири учнів.

Сучасні освітні платформи в Україні активно інтегрують елементи ІІІ для навчання обдарованих дітей. Адаптивні системи на базі EdTech-платформ дозволяють швидко виявляти індивідуальні сильні сторони учня та пропонувати завдання, що стимулюють розвиток критичного мислення, логіки та творчості. У цьому процесі ключовим є баланс: технологія повинна допомагати, а не заміщати людський інтелект. Етичний аспект використання ІІІ в педагогіці є одним із центральних. Педагог несе відповідальність за формування духовно-гуманістичного потенціалу учня, а технологія лише підтримує його розвиток. Без чіткого дотримання педагогічних і етичних принципів застосування ІІІ може призвести до дегуманізації освітнього процесу та зниження мотивації до творчої діяльності[3, с. 14-22].

Аналіз українського досвіду показує, що системне впровадження ІІІ у навчальний процес потребує високої цифрової компетентності педагогів, які повинні поєднувати технологічні навички з психолого-педагогічними компетенціями. Підготовка педагогів до роботи з обдарованими учнями у цифровому середовищі передбачає освоєння методик адаптивного навчання, використання алгоритмів прогнозування навчальних результатів і створення інтерактивних освітніх ресурсів.

Майбутнє педагогіки обдарованості тісно пов'язане з концепцією синергії людського і штучного інтелекту. Такого роду синергія полягає у взаємопідсиленні когнітивних і творчих можливостей учня та педагога за допомогою технологій, які оптимізують процес навчання, але не замінюють людське пізнання та етичний вибір. Водночас впровадження інтелектуальних систем дозволяє розширити горизонти досліджень, прискорити науково-педагогічний аналіз та створити інноваційні освітні середовища, що стимулюють розвиток креативності та критичного мислення. Серед практичних прикладів можна виділити використання українських адаптивних платформ, що інтегрують алгоритми ІІІ для навчання математики, природничих наук та програмування обдарованих дітей [2, с. 72-76]. Такі системи аналізують помилки учнів, пропонують диференційовані завдання та формують індивідуальні програми розвитку здібностей, зберігаючи при цьому контроль за етичними стандартами педагогічної взаємодії.

Сучасні дослідження демонструють, що використання ІІІ в освіті не обмежується лише автоматизацією процесів навчання, а передбачає створення нових освітніх екосистем, у яких інтелектуальні системи виступають партнерами педагога. Особливо значущим цей аспект є в контексті розвитку обдарованості, адже діти з високим інтелектуальним чи творчим потенціалом потребують гнучких, адаптивних та персоналізованих підходів. Інтелектуальні системи здатні забезпечити постійний моніторинг успішності, пропонувати рекомендації щодо змісту та темпу навчання, формувати профілі обдарованості та визначати зони найбільш ефективного розвитку [3, с. 17].

Разом з тим, упровадження технологій ІІІ у навчальний процес потребує високої цифрової компетентності педагогів. Як зазначають Берегова та Борисенко, інтеграція ІІІ виступає не лише технологічним викликом, а й стимулом до розвитку креативності майбутніх учителів, оскільки сприяє формуванню здатності до міждисциплінарного мислення, творчого використання даних та рефлексії над власною педагогічною діяльністю [1, с. 134]. Таким чином, педагогіка обдарованості в умовах цифрової епохи передбачає не лише нові інструменти навчання, а й новий тип професійної культури вчителя – педагога-інноватора, який здатен гармонізувати людський та штучний інтелект у процесі виховання.

На думку М. Назар, сучасна система освіти перебуває «на початку ери нових можливостей», коли штучний інтелект може стати основою для побудови гнучких, інклюзивних і справді персоналізованих освітніх середовищ [4]. Особливої актуальності це набуває для дітей із нестандартним мисленням або вираженою обдарованістю, для яких традиційна шкільна система часто виявляється обмежувальною. Завдяки технологіям ІІІ можливо створювати індивідуальні навчальні траєкторії, які відповідають рівню когнітивного розвитку, інтересам і психологічним особливостям учня. Наприклад, алгоритми машинного навчання здатні аналізувати поведінку дитини під час виконання завдань, визначати рівень складності матеріалу, який є для неї оптимальним, і пропонувати персональні стратегії навчання [2, с. 75].

Поряд із можливостями, інтеграція ІІІ породжує низку ризиків і викликів. По-перше, постає питання етичного використання технологій, зокрема збереження приватності даних учнів і недопущення дискримінаційних алгоритмів. По-друге, небезпеку становить потенційне зниження ролі вчителя як морального та емоційного авторитета в освітньому процесі. Як наголошують Шишкіна та Коваленко, технології не можуть повністю замінити людину, оскільки лише педагог здатен здійснювати емпатійну підтримку, розвивати соціально-емоційний інтелект та ціннісні орієнтири учня [5]. ІІІ може бути лише помічником, але не заміником у процесі виховання обдарованості, адже

розвиток таланту потребує не лише знань, а й емоційного натхнення, підтримки та гуманістичного середовища.

Використання інтелектуальних систем у педагогіці обдарованості також потребує перегляду змісту навчальних програм і методичних підходів. Як зазначає І. Візнюк, цифровізація освіти має бути не самоціллю, а інструментом підвищення якості освітнього процесу. Технології повинні підтримувати педагогічні принципи індивідуалізації, розвитку критичного мислення та креативності, а не підміняти їх [3, с. 19]. Вкрай важливо забезпечити педагогічну рівновагу між автоматизацією та творчістю, аналітикою та інтуїцією, даними та людяністю. Саме ця рівновага створює основу для гармонійної синергії людського та штучного інтелекту.

Одним із перспективних напрямів розвитку є використання ШІ для діагностики типів обдарованості, прогнозування освітніх траєкторій і підтримки вчителів у прийнятті педагогічних рішень. В українському науковому дискурсі все частіше обговорюється потенціал інтелектуальних освітніх аналітичних систем, які дозволяють визначати схильності учнів на ранніх етапах навчання та створювати програми розвитку індивідуальних талантів [4]. А це створює умови для формування «педагогіки даних», у межах якої рішення базуються на об'єктивному аналізі, а не інтуїції чи суб'єктивних оцінках.

Отже, інтеграція штучного інтелекту в педагогіку обдарованості є не лише технологічною тенденцією, а глибокою філософсько-гуманістичною трансформацією освіти. Вона вимагає нової моделі педагогічного мислення, у центрі якої – не заміна людини машиною, а партнерство, взаємодоповнення та синергія. Майбутнє педагогіки обдарованості залежить від того, наскільки гармонійно людський і штучний інтелект зможуть співпрацювати в ім'я розвитку унікальності кожної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берегова Я., Борисенко Н. М. Штучний інтелект як інструмент розвитку креативності майбутнього вчителя початкової школи. *Science, people and the latest technologies: The IV International Scientific and Practical Conference* (October 09–11, 2023, Sofia). Bulgaria. 218 p. P. 132–137.
2. Бобро Н. Переваги та недоліки упровадження штучного інтелекту у освітній процес. *Молодий вчений*, 2024. 4 (128), 72-76.
3. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В., Використання штучного інтелекту в освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2021. Вип. 59. С. 14–22.
4. Назар М. М. Штучний інтелект: на початку ери нових можливостей системи освіти: наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді», 22 листопада 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. 6 (2). С. 1–4. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6224>

5. Шишкіна, М. П., Коваленко, В. В. Про хід та результати досліджень, проведених в Інституті цифровізації освіти НАПН України, щодо використання штучного інтелекту в середній освіті: ра матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 17 жовтня 2024 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. 6(2). С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6217>.

Самбур Олена Миколаївна,
вчитель початкових класів,
Кам'янець-Подільський ліцей № 15,
romanuk2811@gmail.com

ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються ключові аспекти застосування інноваційних педагогічних технологій у роботі з обдарованими дітьми. Аналізуються сучасні підходи до виявлення та розвитку дитячої обдарованості, акцентується увага на важливості індивідуального підходу, інтеграції STEM-освіти та проєктного навчання. Наводяться практичні приклади впровадження інноваційних методик у початковій школі, спрямованих на стимулювання творчого мислення, розвиток дослідницьких навичок та формування критичного мислення в учнів. Дослідження базується на емпіричних даних, отриманих у ході педагогічного експерименту.

Ключові слова: педагогічні інновації, обдаровані діти, STEM-освіта, проєктне навчання, індивідуальна освітня траєкторія, розвиток творчості.

Вступ. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства висуває нові вимоги до освітньої системи. Сучасна школа має готувати не лише ерудованих випускників, а й креативних, критично мислячих особистостей, здатних адаптуватися до постійних змін і вирішувати нестандартні завдання. Особливого значення набуває робота з обдарованими дітьми, оскільки саме вони є майбутнім інтелектуальним та інноваційним потенціалом нації.

Традиційні, фронтальні методи навчання часто не враховують індивідуальних особливостей обдарованих учнів, що призводить до зниження їхньої мотивації, втрати інтересу до навчання та, в деяких випадках, до соціальної дезадаптації. Завдання сучасної педагогіки – створити такі умови, за яких талант кожної дитини буде максимально розкритий. У цьому контексті **педагогічні інновації** стають ключовим інструментом для досягнення поставлених цілей.

Мета цієї статті – здійснити комплексний аналіз та узагальнення теоретичних і практичних аспектів застосування інноваційних педагогічних технологій в освіті обдарованих дітей.

Завдання дослідження включають:

- аналіз наукових підходів до визначення феномена обдарованості;
- огляд зарубіжного та вітчизняного досвіду роботи з талановитими дітьми;
- обґрунтування ефективності інноваційних технологій (проектного, STEM-навчання) на основі власного практичного досвіду;
- розробку практичних рекомендацій для педагогів;
- визначення перспектив подальших досліджень у цій галузі.

1. Теоретичні засади та аналіз зарубіжного досвіду

У сучасній педагогічній науці існує безліч підходів до визначення обдарованості. Класичні теорії (Г. Гарднер, В. Крутецький) розглядають обдарованість як сукупність здібностей, що забезпечує успішну діяльність. О. Савченко (2018) підкреслює, що обдарованість – це не статична риса, а динамічний процес, що потребує постійного розвитку та стимулювання. Це уявлення є основою для розробки сучасних освітніх програм.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що впровадження інновацій у роботу з обдарованими дітьми є пріоритетом для багатьох країн.

- У **Фінляндії** система освіти базується на принципі **індивідуальних освітніх траєкторій**. Кожен учень має можливість поглиблено вивчати предмети, що його цікавлять, а роль учителя-тьютора полягає в наданні індивідуальної підтримки.
- У **США** широко поширені спеціалізовані magnet schools та програми для обдарованих, де акцент робиться на дослідницьких проєктах, менторстві та співпраці з університетами.

Ці приклади свідчать про те, що ефективна робота з обдарованими дітьми неможлива без **диференціації навчання**, використання сучасних технологій та особистісно-орієнтованого підходу.

2. Методологія дослідження та організація педагогічного експерименту

Наше дослідження було проведено на базі **Кам'янець-Подільського ліцею № 15** і охопило 28 учнів 3-го та 4-го класів, які були ідентифіковані як обдаровані за допомогою психолого-педагогічного тестування. Дослідження проходило в три етапи.

- 1. Діагностичний етап:** Використання методів спостереження, анкетування та аналізу попередніх досягнень учнів для формування експериментальної групи та визначення вихідного рівня їхньої мотивації та пізнавальних інтересів.
- 2. Формувальний етап:** Впровадження комплексу інноваційних методик (проектне навчання, елементи STEM-освіти) в освітній процес.
- 3. Підсумковий етап:** Проведення повторного анкетування, аналіз результатів діяльності учнів та порівняння їх із вихідними даними.

4. Основними методами дослідження були:

- **Теоретичні:** аналіз і синтез наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду.
- **Емпіричні:** педагогічний експеримент, спостереження, анкетування, бесіди, аналіз продуктів діяльності.
- **Статистичні:** кількісний та якісний аналіз отриманих даних, їх графічне представлення.

3. Впровадження інноваційних технологій та аналіз результатів

В рамках експерименту були впроваджені такі інноваційні технології, які довели свою ефективність у роботі з обдарованими дітьми.

3.1. Проєктне навчання як інструмент розвитку дослідницьких навичок

Проєктне навчання дозволяє учням перейти від пасивного засвоєння знань до активної дослідницької діяльності. Ми реалізували кілька міжпредметних проєктів, таких як "Мій рідний Кам'янець-Подільський: історія в мініатюрі" та "Екологічний паспорт мого міста". Учні самостійно збирали інформацію, проводили інтерв'ю з краєзнавцями, створювали макети та презентації. За результатами експерименту, **90%** учасників відзначили підвищення інтересу до навчання, а їхні навички самостійного пошуку інформації та аналізу значно покращилися. Це підтверджує, що проєктна діяльність не лише розвиває пізнавальні інтереси, а й формує ключові компетентності.

3.2. STEM-освіта як основа формування критичного мислення

Впровадження елементів STEM-освіти на уроках було спрямовано на формування міжпредметних зв'язків. Використання робототехніки та 3D-моделювання дозволило дітям застосовувати знання з математики та природознавства на практиці. Наприклад, під час проєкту "Робот-рятівник" учні мали запрограмувати робота для подолання перешкод, що вимагало знань з фізики (розрахунок швидкості, траєкторії руху) та математики. Такий підхід стимулював не лише логічне, а й **системне мислення**.

3.3. Індивідуальні освітні траєкторії та тьюторинг Особливо обдаровані учні працювали за індивідуальними планами, що включали поглиблене вивчення окремих тем і підготовку до олімпіад. У ролі **тьютора** я надавала їм персональні консультації, допомагала вибирати літературу та формулювати дослідницькі гіпотези. Ця практика дозволила забезпечити диференційований підхід, де кожен учень отримував завдання, що відповідають його рівню та інтересам.

4. Роль учителя та виклики впровадження інновацій

Впровадження інновацій вимагає від педагога не лише професійних знань, а й готовності до постійного розвитку та зміни ролі. Учитель повинен стати **фасилітатором**, що створює сприятливе середовище для навчання, а не просто транслятором знань.

Проте, цей процес пов'язаний з певними викликами: брак методичних матеріалів та часу на розробку інноваційних уроків, недостатня матеріально-технічна база, що обмежує можливості для STEM-освіти, спротив з боку батьків, які звикли до традиційних методів навчання.

5. Висновки та перспективи

Проведене дослідження підтвердило високу ефективність інноваційних педагогічних технологій у роботі з обдарованими дітьми. Застосування проєктного навчання, елементів STEM-освіти та індивідуального тьюторингу дозволило значно підвищити мотивацію, рівень пізнавальних інтересів та академічну успішність учнів. За результатами анкетування, **95% батьків** відзначили позитивні зміни в освітньому процесі.

Впровадження інновацій вимагає від педагогів постійного професійного розвитку, креативності та готовності до співпраці. Тільки так ми зможемо виховати нове покоління лідерів, здатних змінювати світ на краще. Перспективи подальших досліджень включають розробку методик інтеграції мистецтва та гуманітарних наук у STEM-освіту (STEAM), а також створення онлайн-платформи для обдарованих дітей з метою розширення їхніх можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко С. У. *Український педагогічний словник*. К. : Либідь, 1997. 376 с.
2. Савченко О. Я. *Дидактика початкової освіти*. К. : Грамота, 2018. 512 с.
3. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник / за заг. ред. І. І. Демчишина. К. : Освіта України, 2020. 256 с.
4. Проєктне навчання як інноваційний засіб формування компетентностей здобувачів освіти / І. В. Грищенко [та ін.]. К. : Літера ЛТД, 2021. 144 с.
5. STEM-освіта: інноваційні підходи та перспективи розвитку: зб. наук. пр. / уклад. Н. О. Козлова. Х. : Педагогічна думка, 2022. 210 с.
6. *Вимоги до оформлення наукової статті. Методичні рекомендації*. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 32 с.
7. Матвєєва О.В. Розвиток креативності у дітей. *Педагогічний вісник*. 2017. № 3. С. 45–51.
8. Тарасенко Г.С. Сучасні підходи до організації освітнього простору. *Нова школа*. 2021. № 12. С. 60–65.
9. Освітній портал "Education Weekly". Програми для обдарованих дітей в США. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.edweek.org.
10. Міністерство освіти і науки України. *Програма розвитку освіти обдарованих дітей*. Законодавчий акт від 2023 р. № 143-2023.

Сасіна О. В.,

директор, учитель української мови та літератури,
Харківський приватний ліцей «Благовіст» Харківської області; e-mail:
blagovistkh@ukr.net

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ НУШ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття зосереджена на тому, як розвиваються соціально-емоційні навички обдарованих учнів під час уроків української мови та літератури в умовах Нової української школи та дії воєнного стану. Теоретичну рамку становлять трикомпонентна концепція обдарованості Джозефа Рензулі (1936–; поєднання здібностей вище середніх, творчості й наполегливості), диференційована модель обдарованості й таланту Франсуа Гане (1941–; перетворення задатків на досягнення через каталізатори) та теорія позитивної дезінтеграції Казімежа Дабровського (1902–1980; роль «надзбудливостей» у розвитку особистості). На матеріалі власної шкільної практики описано дизайн уроків, у якому глибинне читання, доказове письмо та семінарні обговорення поєднано з мікропрактиками емоційної саморегуляції, індивідуальними траєкторіями збагачення й наставництвом. Динаміка відстежується за валідованими опитниками навчальної мотивації та за поточними оцінками з української мови й літератури; у викладі уникаємо надмірної статистичної термінології, фіксуючи насамперед стійкі позитивні зрушення, помітні в щоденній роботі класу. Окрему увагу приділено етичним і безпековим аспектам воєнного часу: гнучкому поєднанню очного та дистанційного форматів, планам безперервності навчання під час тривоги, конфіденційності даних і підтримці учнів із підвищеною чутливістю. Наукова новизна полягає в предметній конкретизації підходів до роботи з обдарованими саме на уроках української мови та літератури та в доведеному у практиці поєднанні літературознавчих практик із соціально-емоційною підтримкою; практична значущість – у відтворюваному сценарії уроків і зрозумілих засобах моніторингу, які школи можуть адаптувати під власні умови. Емпіричні тенденції узгоджуються з висновками метааналізів програм соціально-емоційного навчання та результатами міжнародних оцінювань компетентностей, що підтримує доцільність інтеграції запропонованої моделі в освітній процес під час воєнного стану.

Ключові слова: обдаровані учні; соціально-емоційні навички; мотивація навчання; українська мова і література; глибинне читання; доказове письмо; саморегуляція; НУШ; воєнний стан.

Abstract. The article focuses on how gifted students' socio-emotional skills develop in Ukrainian language and literature classes within the New Ukrainian School under martial law. The theoretical framework includes Joseph Renzulli's Three-Ring Conception (1936–; above-average ability, creativity, task commitment), François Gagné's Differentiated Model of Giftedness and Talent (1941–; transformation of gifts into talents via catalysts), and Kazimierz Dabrowski's Theory of Positive

Disintegration (1902–1980; the developmental role of overexcitabilities). Drawing on the author's classroom practice, we present a lesson design that integrates close reading, evidence-based writing, and seminar-style discussions with micro-practices of emotion regulation, individualized enrichment paths, and mentoring. Progress is monitored using validated motivation measures alongside ongoing grades in Ukrainian language and literature, with emphasis on stable, practice-visible gains rather than heavy statistical terminology. Ethical and safety considerations during wartime are addressed, including blended delivery, continuity plans during air-raid alerts, data confidentiality, and support for highly sensitive students. The study's novelty lies in subject-level specification of gifted-education approaches for Ukrainian language and literature and in a practice-proven coupling of literary pedagogy with socio-emotional support; its practical value is a replicable lesson scenario and accessible monitoring tools adaptable by schools. Observed trends align with meta-analyses of social-emotional learning and international assessments of student competencies, supporting the integration of the proposed model under martial law.

Keywords: gifted students; socio-emotional skills; academic motivation; Ukrainian language and literature; close reading; evidence-based writing; self-regulation; New Ukrainian School; martial law.

Розвиток соціально-емоційних навичок обдарованих дітей визначає не лише їхню академічну траєкторію, а й довготривалу креативну продуктивність, здатність працювати в команді та відповідальне громадянство. У шкільній практиці на уроках української мови та літератури це особливо помітно: обдарованість часто поєднується з підвищеною емоційною сензитивністю, перфекціонізмом і високими внутрішніми стандартами; без тренованої саморегуляції це веде до стресу, уникання складних письмових завдань і відчуття ізоляції. У межах сучасного підходу CASEL соціально-емоційне навчання трактується як цілісна система з п'яти складників – самоусвідомлення, самокерування, соціальна обізнаність, міжособистісна взаємодія та відповідальне ухвалення рішень; у класі вони реалізуються через короткі паузи для дихання, емоційні чек-іни перед обговоренням тексту, правила активного слухання та рефлексивні післямови до есе [7; 10–11]. Ключова теза, яку підтверджують і шкільні спостереження, і узагальнені дані досліджень: соціально-емоційні навички для обдарованих – не «м'який додаток», а центральний механізм перетворення здібностей на реальні досягнення; системні інтервенції стабільно демонструють позитивний ефект, відчутний і в атмосфері уроку, і в підсумкових роботах учнів [7; 10–11]. Модель «трьох кілець» Джозефа Рензуллі (Joseph S. Renzulli, 1936–) показує, що креативна продуктивність виникає у перетині високих здібностей, креативності та наполегливості; на уроках літератури ця тріада підтримується поєднанням глибинного читання з доведенням власної позиції в есе та тривалими письмовими проєктами [4].

Диференційована модель обдарованості та таланту DMGT Франсуа Гане (François Gagné, 1941–) розрізняє природні задатки (G) і сформовані таланти (T) та підкреслює роль каталізаторів; у щоденній роботі такими каталізаторами стають внутрішня мотивація, наполегливість і саморегуляція, а з боку середовища – підтримка сім'ї, шкільні можливості та наставництво [5]. Теорія позитивної дезінтеграції Казімежа Дабровського (Kazimierz Dąbrowski, 1902–1980) пояснює, як «перезбуджуваності» можуть бути і зоною ризику, і ресурсом розвитку: у поєднанні з SEL надчутливість переводиться в цілеспрямовану увагу до тексту, емоційна виразність – у конструктивну дискусію, а дисципліна – у впорядковане письмо [6]. Ідея Льва Виготського (Lev Vygotsky, 1896–1934) про зону найближчого розвитку обґрунтовує створення емоційно безпечних, соціально насичених умов, де складні мовні завдання стають посильними у співпраці; концепція емоційного інтелекту Джона Д. Маєра (John D. Mayer, 1953–) і Пітера Саловея (Peter Salovey, 1958–), популяризована Даніелем Гоулманом (Daniel Goleman, 1946–), уточнює, чому вміння розпізнавати й регулювати емоції прямо позначається на мотивації до читання, якості аргументації та ефективності групових обговорень [4; 11].

Узагальнення великих шкільних програм SEL (n≈270 тис. учнів) показує статистично значущі поліпшення в соціально-емоційних компетентностях, ставленнях, поведінці та навчальних результатах; за масштабом це сприймається як помітний приріст, приблизно на рівні підйому на десять позицій у загальному розподілі результатів, і ефекти зберігаються у відкладених вимірах. У предметному контексті української мови та літератури це проявляється як стабільніша увага під час глибинного читання та більш аргументоване письмо після коротких мікропрактик саморегуляції. Дані OECD SSES додатково підтверджують стійкий зв'язок таких навичок, як самоконтроль, наполегливість і співчуття, з навчальними досягненнями й самопочуттям 10- та 15-річних підлітків у різних країнах [9]. Для обдарованих ці висновки особливо важливі: висока когнітивна швидкість потребує не менше, а більше соціально-емоційного «каркаса», який допомагає працювати з невизначеністю, перфекціоністськими установками й відповідальністю за складні проєкти [7; 10].

У шкільній реальності доволі часто поєднуються високі здібності з гіперреактивністю нервової системи та загостреним відчуттям справедливості. Звідси типова колізія: учень, що швидко розв'язує олімпіадні задачі, уникає відкритих дискусій або відкладає старт проєкту через страх «зробити неідеально». На уроках української мови та літератури це долається поєднанням емоційних чек-інів перед семінаром, технік дихання перед усним читанням, а також поетапного письма з безоцінковою чернеткою і прозорими критеріями. Перфекціонізм без самоспівчуття часто веде до прокрастинації, а надмірна

концентрація на результаті – до виснаження; натомість тренувана саморегуляція переводить пікове збудження у «робочий» рівень, який відповідає відомому принципу оптимального збудження (крива Єркаса–Додсона). У контексті 2e-профілів (наприклад, комбінації обдарованості з ADHD або аутизмом) SEL виконує роль «моста» між індивідуальними потребами та високими навчальними викликами, що критично для формування здорової ідентичності та академічної витривалості [8; 9].

Ефективна предметна модель у межах збагачувальної педагогіки Рензуллі спирається на реальні мовно-літературні завдання та публічну презентацію результатів – від есе й рецензій до блогівих публікацій та усних захистів – і в кожен фазу цілеспрямовано вбудовує мікропрактики СЕЕН. На етапі постановки проблеми короткі емоційні чек-іни та маркування стану перед близьким читанням дають зниження стартового стресу й фокус на навчальній цілі; у фазі дослідження доцільні хвилинні дихальні вправи та «паузи на переформулювання» тез і аргументів із поверненням до критеріїв; під час командної роботи корисною є ротація ролей у семінарі – модератор, текстолог, «адвокат персонажа», критичний опонент – аби обдаровані по черзі тренували фасилітацію, адвокацію та конструктивний скепсис. У змішаному чи дистанційному форматі, зумовленому воєнним станом, ці практики масштабуються в онлайн-інструменти: ритм коротких відеопуз, асинхронні журнали читача, безпечні канали для сигналів «потрібна пауза»; завчасно узгоджуються з психологом алгоритми реагування на тригери, забезпечуються «тихі зони» або їхні онлайн-аналоги для коротких пауз і прописуються плани безперервності уроків української мови та літератури [1; 8; 9].

У 2024/2025 навчальному році в Харківському приватному ліцеї «Благовіст» було проведено квазіексперимент «до–після» з двома вимірами – на початку та наприкінці року – для оцінювання впливу мікропрактик СЕЕН на обдарованих учнів під час уроків української мови та літератури. Моніторинг поєднував короткі учнівські опитування про мотивацію й співпрацю, систематичні спостереження під час близького читання, письма та семінарних обговорень, а також наявні шкільні дані; принципово фіксувався індивідуальний поступ, а не порівняння між дітьми. За підсумком двох вимірів встановлено відчутні прирости в паралелях із регулярним застосуванням СЕЕН-практик: середній бал з української мови та літератури зріс у середньому на 0,87 бала проти 0,27 у класах зі звичним режимом; індекс емоційної регуляції підвищився на 0,30 бала проти 0,09; індекс навчальної мотивації – на 0,30 бала проти 0,09. За масштабом це відповідає орієнтовно одній «сходінці» шкільної шкали (близько десятої частини від старту) й у практиці проявлялося як стабільніше читання складних уривків, швидше повернення до роботи після помилок у чернетці, частіші

звернення по допомогу й їхнє надання в групі. Важливо, що зрушення локалізувалися саме там, де СЕЕН був інтегрований у звичайний розклад, а в умовах воєнного стану забезпечувалися безперервність вимірювань у змішаному форматі та безпечні «тихі паузи» для саморегуляції [1; 8; 9]. Отримані результати узгоджуються з узагальненими висновками про ефекти шкільних програм СЕЕН і масштаб позитивних змін, описаний у метааналізах та міжнародних дослідженнях компетентностей [7; 10–11].

У мікропроєкті «читачеві лінзи: інтерпретація новели» восьмикласники й дев'ятикласники працюють із короткою прозою; навчальна мета – побудова аргументованої інтерпретації з опорою на текст, соціально-емоційна – тренування емпатійного слухання, саморегуляції та відповідального висловлювання. Урок відкривається коротким чек-іном і формулюванням наміру, далі відбувається парне близьке читання з маркерами «доказ – коментар – запитання до автора/персонажа» та ротацією ролей (модератор, текстолог, «адвокат персонажа», скептик). Перед семінаром клас узгоджує правила діалогу й резервний план на випадок технічних збоїв; завершення – коротка письмова рефлексія про керування емоціями й реакції на незгоду, після чого оцінювання враховує водночас якість аргументації та дотримання комунікативних норм. Системне поєднання СЕЕН із збагачувальним навчанням і наставництвом надає обдарованим дієві інструменти для подолання високих очікувань, тривоги перед складними завданнями та відповідальності за результат у межах предмета; у практиці це ритуали безпечного старту перед читанням, короткі дихальні паузи перед письмом високої ставки, прозоро структуровані ролі в дискусії та регулярна рефлексія після циклу «читання – аналіз – письмо». Такі мікропрактики поступово формують витривалість, культуру взаємодопомоги та здатність переносити їх за межі класу – у дослідницькі й проєктні формати (есеїстика, рецензії, порівняльні огляди, участь у МАН і мовно-літературних конкурсах), де учні планують роботу, дозують темп і впевнено презентують результати.

Українські школи працюють у стресогенних умовах, тому пріоритетом є універсальні низькопорогові інтервенції, рекомендовані ВООЗ і UNICEF – психоедукація, регулярні вправи саморегуляції, підтримка однолітків і дорослих, а також практики, чутливі до травматичного досвіду [11; 12]. У Харківському приватному ліцеї «Благовіст» участь у СЕЕН-активностях є добровільною та поінформованою: учні й батьки отримують зрозуміле пояснення мети саме для роботи з обдарованістю, формату занять і права безперешкодно відмовитися. Практики адаптовано під потреби цієї групи через індивідуальні траєкторії з поглибленням і прискоренням, відведений час для самостійних досліджень і проєктів МАН, короткі ритуали безпечного старту уроку та мікропаузи

відновлення, що знижують перевантаження і перфекціоністський стрес. Збір показників мотивації та навчальних результатів обмежено мінімально необхідними даними; інформація зберігається конфіденційно, у публічних обговореннях і звітах використовуються лише знеособлені приклади та агреговані показники без міжособових порівнянь. У класі діють доброзичливі правила діалогу, заборонені форми приниження чи публічної оцінки емоцій; учителі володіють протоколами реагування на дистрес із урахуванням підвищеної тривожності, гіперзосередженості та подвійної винятковості і мають узгоджений маршрут перенаправлення до шкільного психолога чи профільних фахівців. Для дистанційного формату заздалегідь погоджено правила онлайн-взаємодії й резервні плани на випадок технічних збоїв, щоб не переривати індивідуальні дослідницькі траєкторії; партнерство з родинами є обов'язковим компонентом – прогрес обговорюється у підтримувальній безоцінювальній формі, спільно визначаються реалістичні цілі балансу між високими академічними викликами і благополуччям та узгоджуються домашні мікропрактики СЕЕН із регулярним зворотним зв'язком щодо динаміки мотивації й середнього бала.

У межах НУШ в умовах воєнного стану модель доповнюється протоколами безперервності – асинхронними «журналами читача», офлайн-пакетами та безпечними каналами сигналу «потрібна пауза» під час тривоги і збоїв зв'язку – і водночас виконує функцію безпеки й стійкості: передбачувані ритуали початку заняття, короткі техніки заспокоєння, чутливі до досвіду дітей способи обговорення складних тем і партнерство з батьками створюють простір довіри без стигматизації. Наставництво зосереджене не лише на змісті, а й на процесі письма без виснаження: планування чернеток і редакцій, зниження перфекціоністського тиску, робота з рубрикою «твердження – доказ – пояснення», дотримання академічної доброчесності та точного цитування. Формувальне оцінювання повертає відчуття контролю над складністю: прозорі критерії для читання, письма й усного висловлення поєднуються з індивідуальним відстеженням динаміки (частота самостійних правок, глибина текстових доказів, структурна цілісність аргументації) і своєчасним персональним зворотним зв'язком, що допомагає ставити реалістичні цілі. У підсумку поєднання СЕЕН-практик із предметним збагаченням підсилює внутрішню мотивацію до читання й письма, покращує аргументацію та стабілізує результати в умовах невизначеності; важливо уникати «емоційних рейтингів» і підтримувати індивідуальну траєкторію кожного учня послідовними кроками. Практична логіка впровадження проста: обрати кілька базових технік саморегуляції, вплести їх у завдання різних предметів, погодити правила взаємодії в колективі й двічі на рік повертатися до питання «що

змінилося», беручи до уваги не лише бали, а й висловлювання учнів і спостереження вчителів про легше повернення до роботи після помилок, відповідальніше дотримання дедлайнів і спокійнішу групову взаємодію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення: 11.10.2025).
3. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>(дата звернення: 11.10.2025).
4. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи. Київ : МОН України, 2016. Електронний ресурс. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 11.10.2025).
5. Сасіна О. В. Соціально-емоційне навчання як основа формування ключових компетентностей і наскрізних умінь у Новій українській школі // Розвиток предметно-методичної компетентності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Харків, 18–19 червня 2025 р.). Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2025. 272 с. С. 258.
6. Сасіна О. В. Впровадження педагогічних практик розвитку емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти в умовах Нової української школи // Партнерство в парадигмі Нової української школи : виклики часу : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (онлайн), 19 травня 2025 р. Житомир : КЗ «Житомирський ОППО» ЖОР, 2025. 315 с. С. 250.
7. CASEL. CASEL's SEL Framework. Chicago : Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning, 2020. Електронний ресурс. URL: <https://casel.org>
8. Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) : методичний путівник / гол. ред. О. Елькін ; нац. адаптація О. Масалітіної, О. Марущенка ; пер. з англ. Н. Валевської. Харків : EdCamp Ukraine, 2023. 120 с.
9. Емоційний інтелект : практичний poradnik / уклад. : авторський колектив. Київ : ГО «ЕдКемп Україна», 2023. 18 с.
10. SEE Learning Implementation (укр. вид.) / уклад. : авторський колектив Університету Еморі ; нац. адаптація : ГО «ЕдКемп Україна». 2023. 30 с.
11. SEE Learning Framework (укр. вид.) / уклад. : авторський колектив Університету Еморі ; нац. адаптація : ГО «ЕдКемп Україна». 2023. 20 с.
12. SEE PRINT. Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕ-навчання / заг. ред. О. Елькін, О. Масалітіна, Я. Фюрст ; пер. Н. Валевська. Харків : Дім реклами, 2019. 46 с.

Серьогіна І. Ю.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри технологічної та професійної освіти
Криворізького державного педагогічного університету,
irinaseryogina73@gmail.com

ФОРМУВАННЯ САМОКОНТРОЛЮ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація. У статті розглядаються дидактичні умови і практичні методи формування умінь і навичок самоконтролю в процесі навчально-пізнавальної діяльності для ефективної реалізації потенціалу обдарованих учнів. Зокрема, виокремлено наступні умови формування самоконтролю учнів: особистісно орієнтований підхід до навчання; створення ситуацій успіху та позитивного емоційного підкріплення; використання рефлексивних технологій навчання; педагогічна підтримка і наставництво; розвиток критичного та творчого мислення.

Ключові слова: самоконтроль, уміння та навички самоконтролю, умови, дидактичні умови, методи та прийоми формування самоконтролю, реалізація потенціалу обдарованих учнів.

Abstract. The article examines didactic conditions and practical methods for the formation of self-control skills in the process of educational and cognitive activity for the effective realization of the potential of gifted students. In particular, the following conditions for the formation of students' self-control are highlighted: a personally oriented approach to learning; creating situations of success and positive emotional reinforcement; using reflective learning technologies; pedagogical support and mentoring; developing critical and creative thinking.

Keywords: self-control, self-control skills and abilities, conditions, didactic conditions, methods and techniques for forming self-control, realization of the potential of gifted students.

В умовах масштабного реформування усіх сфер суспільного життя в Україні особливої актуальності набуває модернізація системи освіти для забезпечення умов і підтримки обдарованих здобувачів освіти. Оновлення системи освіти спрямоване на формування творчої, інтелектуально розвиненої особистості, здатної до самореалізації в умовах сучасного суспільства. Освітня реформа передбачає створення сприятливих умов для розвитку інтелектуального, культурного та професійного потенціалу здобувачів освіти, а також стимулювання їхньої внутрішньої мотивації до пізнання й самовдосконалення. Це завдання спрямоване, насамперед, для обдарованих учнів у системі сучасної освіти.

Основні положення цих процесів окреслено в Державній національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті [2], що визначає орієнтири для вдосконалення освітнього простору. Сучасні виклики суспільства вимагають прояву ініціативності, самостійності та відповідальності від кожного громадянина, тому пріоритетним

завданням педагогічної діяльності стає визнання за кожним учнем статусу особистості з унікальним потенціалом розвитку.

Для підтримки обдарованих учнів однією з важливих умов, ми вважаємо розвиток у них умінь і навичок самоконтролю в процесі навчально-пізнавальної діяльності. У цьому контексті важливим завданням сучасної школи є формування в учнів здатності самостійно здобувати, критично осмислювати, об'єктивно оцінювати та практично застосовувати інформацію. Особливу увагу при цьому слід приділяти розвитку умінь і навичок самоконтролю як необхідної складової навчально-пізнавальної діяльності, що забезпечує ефективність освітнього процесу та становлення самостійної, відповідальної особистості.

У наукових працях відомих дослідників, як-от: В. В. Давидова, П. Я. Гальперіна, К. П. Мальцевої, ми знайшли відповіді на деякі проблемні питання теорії й практики формування в учнів навичок самоконтролю, оскільки ці науковці вивчали та схарактеризували сутність змісту феномену «самоконтроль». Разом з тим, такі вчені-практики, як: О. К. Сердюк, Г. О. Собієва, Т. Г. Гавакова, М. М. Фіцула та ін., досить вдало розглянули оптимальні шляхи реалізації самоконтролю здобувачів освіти в навчальному процесі. Як бачимо, на сьогодні існує значний досвід, що висвітлює специфіку процесу формування умінь та навичок самоконтролю в учнів, проте, проблема залишається недостатньо розв'язаною, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти її розгляду.

Метою статті є визначення дидактичних умов, дотримання яких вчителем під час навчання гарантовано сприяє формуванню в учнів умінь самоконтролю, розгляд та характеристика конкретних методів, прийомів його розвитку. Саме виконання цих завдань буде сприяти ефективній реалізації потенціалу обдарованих здобувачів освіти.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає самоконтроль як один із ключових компонентів навчально-пізнавальної діяльності учнів, оскільки сформовані вміння й навички самоконтролю є визначальними для здатності учнів самостійно, свідомо та якісно засвоювати знання, а також регулювати власну діяльність. Так, це положення підтверджує науковець М.М. Фіцула, який справедливо зауважує, що самоконтроль є усвідомленим регулюванням школярем власної діяльності задля забезпечення результатів, що будуть відповідати поставленим меті, нормам, зразкам, вимогам [6, с.47].

Рівень розвитку умінь самоконтролю безпосередньо впливає на результативність навчальної діяльності здобувачів освіти. Однак у практиці сучасної школи часто спостерігається недостатня увага до включення самоконтролю як структурного елемента навчальної діяльності. Аналіз науково-педагогічної літератури та власний досвід роботи дозволив зрозуміти, що саме вчитель у більшості випадків контролює, перевіряє, знаходить помилки, вказує на недоліки, оцінює, висловлює свою думку про результати діяльності учня.

Унаслідок цього учні поступово втрачають потребу й здатність самостійно аналізувати, контролювати та оцінювати власні навчальні дії, що призводить до зниження рівня внутрішньої мотивації, яка є основою пізнавальної активності. Необхідно зазначити, що навіть у випадках, коли учень володіє необхідними навичками для здійснення самоконтролю, у нього часто не виникає бажання їх застосовувати, адже самооцінка та самоконтроль не мають для нього реальної ваги в системі зовнішнього оцінювання, що здійснює вчитель.

Розвиток умінь і навичок самоконтролю набуває особливого значення у контексті роботи з обдарованими учнями. Обдарованість, як інтегрована характеристика особистості, поєднує високий рівень інтелектуальних, творчих, мотиваційних та емоційно-вольових якостей, що забезпечують успішну діяльність у певній сфері. Проте реалізація цього потенціалу без сформованих механізмів саморегуляції, до яких належить і самоконтроль, є малоймовірною.

Самоконтроль виступає необхідною умовою розвитку внутрішньої організованості обдарованої особистості, сприяє підвищенню рівня усвідомленості навчальної діяльності, формуванню здатності до критичного мислення та самооцінки результатів власної праці. Для таких учнів характерна висока пізнавальна активність, однак без належного розвитку самоконтролю вона може набувати фрагментарного характеру або супроводжуватися емоційною нестабільністю.

Таким чином, формування самоконтролю в обдарованих учнів необхідно розглядати не лише як компонент навчально-пізнавальної діяльності, а й як засіб гармонізації особистісного розвитку, що забезпечує баланс між творчою ініціативою, самостійністю та відповідальністю. Розвиток здатності до самоконтролю сприяє становленню саморефлексії, самодисципліни та внутрішньої мотивації – основних чинників розкриття обдарованості.

У контексті нашого дослідження ми визначаємо уміння самоконтролю як загальнонавчальні, що є синтезом інтелектуальних, практичних дій, а також зусиль, спрямованих на самоорганізацію. Вони мають бути засвоєні і закріплені в способах діяльності в результаті управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів освіти.

Формування умінь і навичок самоконтролю в обдарованих учнів потребує створення спеціально організованого психолого-педагогічного середовища, у якому поєднуються сприятливий емоційний клімат, індивідуальний підхід та активна пізнавальна діяльність. Ефективність цього процесу зумовлюється комплексом дидактичних умов, серед яких провідне місце посідають:

1. Особистісно орієнтований підхід до навчання. Він передбачає врахування індивідуальних особливостей обдарованого учня – темпу засвоєння знань, стилю мислення, мотиваційної спрямованості. Учень має виступати не лише об'єктом,

а насамперед суб'єктом навчальної діяльності, що самостійно планує, аналізує та оцінює результати власної роботи.

2. Створення ситуацій успіху та позитивного емоційного підкріплення. Важливо, щоб обдарований учень відчував значущість власних досягнень і мав можливість здійснювати самостійний вибір шляхів розв'язання навчальних завдань. Це сприяє розвитку внутрішньої мотивації, що є основою формування самоконтролю.

3. Використання рефлексивних технологій навчання. Доцільним є застосування прийомів самоаналізу, взаємооцінювання, портфоліо досягнень, ведення навчальних щоденників. Такі форми діяльності допомагають учневі усвідомити власні досягнення, визначити труднощі й спланувати подальші кроки.

4. Педагогічна підтримка і наставництво. Учитель має виступати фасилітатором навчального процесу, створюючи умови для розвитку в учнів самостійності та відповідальності. Особистісна підтримка, доброзичливість і довіра сприяють тому, що самоконтроль розвивається не як форма зовнішнього примусу, а як внутрішня потреба.

5. Розвиток критичного та творчого мислення. Формування самоконтролю тісно пов'язане з умінням аналізувати, порівнювати, робити висновки, аргументувати власну позицію. Тому застосування проблемно-пошукових, дослідницьких і проєктних методів навчання стимулює розвиток рефлексивних здібностей учнів.

Отже, ефективність формування умінь та навичок самоконтролю в обдарованих учнів залежить від системного впливу педагогічних, психологічних та організаційних чинників. Саме гармонійне поєднання цих умов забезпечує становлення внутрішньо мотивованої, самостійної та відповідальної особистості, здатної до цілеспрямованого саморозвитку.

Власний досвід роботи дозволяє виокремити найбільш ефективні прийоми формування самоконтролю в учнів на прикладі уроків технологій.

Уроки технологій мають значний потенціал для формування в учнів умінь і навичок самоконтролю, оскільки їх зміст передбачає практичну діяльність, поетапне виконання завдань, оцінювання проміжних і кінцевих результатів. Ефективність розвитку самоконтролю забезпечується використанням цілеспрямованих педагогічних прийомів, серед яких провідними є такі:

1. Чітке поетапне планування діяльності. Учитель спільно з учнями визначає мету, етапи та критерії успішного виконання роботи. Таке структурування допомагає учням усвідомлювати послідовність дій, контролювати власні кроки та своєчасно виявляти помилки.

2. Самостійне складання алгоритмів і технологічних карт. Учні створюють індивідуальні технологічні карти або алгоритми виконання завдань. Це формує

в них уміння прогнозувати результати, порівнювати їх із поставленими цілями та здійснювати самооцінку.

3. Використання чек-листів самоперевірки. Перед завершенням етапу роботи учень проводить самоперевірку за підготовленим списком критеріїв: відповідність розмірам, точність з'єднань, якість обробки матеріалу, естетичний вигляд тощо. Це сприяє формуванню відповідальності за результат праці.

4. Організація взаємооцінювання та парного контролю. Робота в парах або малих групах, де учні аналізують роботи одне одного, допомагає розвивати навички критичного оцінювання, коректного зворотного зв'язку та толерантності до конструктивної критики.

5. Рефлексивне обговорення результатів діяльності. Наприкінці уроку доцільно організовувати коротку рефлексію: що вдалося, які труднощі виникли, що варто змінити. Такий аналіз допомагає усвідомити власний досвід і формує потребу у вдосконаленні.

6. Використання цифрових інструментів самоконтролю. Застосування електронних журналів спостереження, інтерактивних таблиць або онлайн-портфоліо дозволяє фіксувати прогрес учнів, порівнювати результати в динаміці та підсилює мотивацію до самоаналізу.

Таким чином, застосування системи прийомів, спрямованих на розвиток самоконтролю, забезпечує формування в учнів не лише технологічних умінь, а й метакогнітивних компетентностей – уміння планувати, оцінювати, коригувати власну діяльність. Це сприяє вихованню самостійної, творчої й відповідальної особистості, здатної до ефективного саморозвитку.

Необхідно відзначити, що для ефективного формування в учнів умінь самоконтролю важливою є пізнавальна активність власне учнів, тобто їх треба постійно спонукати до здійснення самоконтролю. Для цього потрібно використовувати різні види завдань, вправ, доручень: наприклад, складання плану відповіді, інформації вчителя, тексту параграфа; перевірка завдання за підручником за допомогою порівняння, співставлення фактичного результату зі зразком; самоаналіз допущених помилок та оцінювання одержаних результатів. Встановлено, що організація вчителем різноманітних форм взаємоперевірок між учнями безумовно сприяють формуванню в них умінь та навичок самоконтролю.

У даному вигляді навчальної діяльності учнів особливо важлива їх спонuka до активності, розвиток і уміння співпрацювати один з одним, контролювати свої дії, оцінювати досягнутий в діяльності результат. Розвиваюча функція взаємоперевірки має величезне значення у формуванні в учнів контрольних оцінних здібностей.

Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури і практика роботи в школі дозволили виділити найбільш ефективні методи привчання учнів до

самоконтролю і самооцінки власної навчальної діяльності: звірення запланованої і виконаної роботи; використання різноманітних прийомів взаємооцінки та самооцінки; співставлення своєї роботи з педагогічним зразком, визначення її якості; виявлення допущених помилок, їх виправлення і пояснення причин їх виникнення; привчання учнів до здійснення проміжного контролю своїх дій; самостійні дії по інструкції (письмовій або усній) тощо.

Таким чином, всі компоненти, що забезпечують результативність процесу формування умінь та навичок самоконтролю в учнів, можна узагальнити у вигляді логічної послідовності наступних умов: позитивна мотивація навчально-пізнавальної діяльності і спілкування, стійкість настанови на здійснення самоконтролю в процесі навчальної роботи; оволодіння учнями методикою і технологією здійснення самоконтролю; активне включення учнів у пізнавальну діяльність, спрямовану на формування зазначених умінь; створення на навчальних заняттях позитивної, доброзичливої атмосфери.

Виявлені дидактичні умови та практичні прийоми здатні забезпечити достатній і високий рівні сформованості умінь самоконтролю в учнів, а їх взаємодія і взаємодоповнюваність сприяють підвищенню якості навчально-пізнавальної діяльності, створенню в педагогічному процесі атмосфери взаєморозуміння, довірчого спілкування між педагогами та учнями.

Висновки. Таким чином, проблема формування самоконтролю в обдарованих учнів є однією з ключових у сучасній педагогічній науці, адже саме цей процес забезпечує перехід від зовнішньої регуляції навчальної діяльності до внутрішньої, усвідомленої та самостійної. Уміння й навички самоконтролю виступають важливим чинником ефективності навчально-пізнавальної діяльності, сприяють розвитку внутрішньої мотивації, самостійності, відповідальності та критичного мислення.

Результати теоретичного аналізу дають підстави стверджувати, що самоконтроль є не лише необхідною умовою успішного навчання, а й інтегративним механізмом розвитку обдарованості. Він забезпечує гармонійне поєднання когнітивних, емоційно-вольових та мотиваційних складових діяльності учня, формує здатність до саморефлексії, адекватної самооцінки й саморозвитку.

Ефективність формування самоконтролю в обдарованих учнів зумовлюється низкою дидактичних умов: особистісно орієнтованим підходом до навчання, створенням ситуацій успіху, використанням рефлексивних технологій, педагогічною підтримкою та розвитком критичного мислення.

Таким чином, розвиток самоконтролю є необхідною передумовою розкриття та реалізації потенціалу обдарованої особистості, сприяє формуванню

компетентного, творчого та відповідального учня, здатного до самореалізації в сучасному суспільстві.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці спеціальних спецкурсів, програм, тренінгів, майстер-класів формування самоконтролю учнів у процесі їх навчально-пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 272 с.
2. Державна національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті // *Освіта України*, 2002. № 29. С. 4–6.
3. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
4. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: сутність, структура, розвиток. Київ : Логос, 2011. 312 с.
5. Чеботарьова І.М. Формування навчальної самостійності учнів основної школи. Харків : Основа, 2015. 144 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищ. пед. закладів освіти. Київ : Академвидав, 2000. 530 с.

Серих Л. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії і методики змісту освіти,

КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,

Su181260slv@ukr.net,

<https://orcid.org/0000-0001-5290-8596>

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито вплив процесу взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти на естетичне виховання особистості, обдарованої зокрема. Досліджено вплив означеної взаємодії на естетичне виховання підлітків як на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво» у закладах загальної середньої освіти, так і в гуртках мистецького, художньо-естетичного, декоративно-ужиткового мистецтва відділів закладів позашкільної освіти.

Ключові слова: естетичне виховання, заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, підлітки, взаємодія.

Abstract. The article reveals the influence of the process of interaction between institutions of general secondary and out-of-school education on the aesthetic education of a gifted individual in particular. The influence of the specified interaction on the aesthetic education of teenagers is investigated both in the lessons of the

integrated course «Art» in secondary education institutions, and in art, aesthetic, decorative and applied arts clubs of departments of extracurricular education institutions, out-of-school institution.

Key words: aesthetic education, general secondary education institution, out-of-school institution, teenagers, interaction.

Постановка проблеми.

Нові виклики сьогодення, динамічний розвиток інноваційних технологій, євроінтеграційний вектор в освітній політиці нашої держави і входження України до європейського освітнього простору, детермінували реформування системи освіти, трансформація світогляду на демократичний і гуманістичний тип особистості, нові вимоги суспільства до формування самодостатньої особистості, яка спроможна реалізувати себе в різних видах життєдіяльності й багатомовній спільноті, як підґрунтя для подальшого розвитку системи загальної середньої та позашкільної освіти, запровадження модернізаційних змін і науково обґрунтованих основ її інноваційного розвитку за сучасних умов. Це зумовлює переосмислення ролі загальної середньої та позашкільної освіти у вихованні особистості, зокрема обдарованої особистості.

На нашу думку, концепція Нової української школи [2] спирається на ключову фігуру освітнього процесу – підлітка, який цінує до себе ставлення, як до рівних, довіру, пройшов адаптаційний цикл НУШ (5-6 класи), є у 8 класі – другий цикл базової середньої освіти (7-9 класи), має ґрунтовну підготовку з попередніх класів і саме цей прошарок здобувачів освіти є найактивнішим відвідувачем закладів позашкільної освіти, бо має значні результати у навчанні та вихованні у закладі загальної середньої освіти й прагне подальшого набуття творчої практичної діяльності та реалізації своїх практичних навичок уже в закладі позашкільної освіти.

Аналіз останніх публікацій.

Вирішення в психолого-педагогічному обігу проблеми розвитку обдарованої особистості неможливе без використання наукових уявлень про розвиток природних характеристик людини, про це зазначали відомі українські психологи І. Бех, Л. Виготський, Г. Костюк, П. М'ясоїд та ін.

Погляди на проблему естетичного виховання й творчого розвитку дитини через призму обдарованості простежуються впродовж усієї генези цивілізації, зокрема у дослідженнях античних мислителів (Сократа, Платона, Аристотеля, Демокрита). Розв'язанням питання формування особистості займалися видатні науковці: Д. Дьюї, Я. Коменський та ін. Відомі вітчизняні просвітителі-педагоги минулого П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, О. Духнович, Х. Алчевська, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський, композитори М. Лисенко, О. Кошиць також обговорювали й досліджували категорію «виховання особистості».

Філософи: В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кудін; психологи: Б. Ананьєв, Л. Божович, І. Кон, О. Леонтєв, В. Моляко; педагоги: Н. Ветлугіна, Л. Дмитрієва, Д. Кабалевський, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Рудницька та інші розглядали важливі питання формування в підлітків естетичного ставлення до дійсності, ідеї соціально-культурної обумовленості розвитку і становлення особистості.

Не викликає сумнівів, що найбільш придатною освітньо-виховною технологією, яка забезпечує естетичне виховання підлітків закладах загальної середньої освіти, є технологія інтегрованої мистецької освіти (О. Комаровська, О. Лобова, Л. Масол, Н. Миропольська, М. Семко, Л. Серих, Г. Шевченко та ін.).

Освітньо-виховні технології позашкільної освіти, зміст та напрями виховання особистості в закладах позашкільної освіти є предметом уваги наукових досліджень О. Биковської, В. Вербицького, Л. Ковбасенко, О. Литовченко, В. Мачуцького, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко та ін.

Мета статті – дослідити можливості реалізації обдарованої особистості в естетичному вихованні підлітків у процесі взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти та проаналізувати специфіку роботи, форм і методів ефективної взаємодії педагога з обдарованими дітьми.

Виклад основного матеріалу.

Аналізуючи концептуальні засади реформування нової української школи, зазначаємо, що перевага надається педагогіці партнерства в навчанні і вихованні, яка на практиці забезпечується плідною співпрацею вчителів, батьків та дітей на засадах взаємної довіри й поваги [2, с. 3].

Відповідно до концепції «Нова українська школа» заклади «загальної середньої та позашкільної освіти змінили маркери роботи естетичного виховання з підлітками означених закладів. Ця тенденція цивілізованого світу пов'язана з упровадженням у педагогічну практику компетентісно орієнтованої освіти, яка сприяє набуттю здобувачами освіти компетентностей, необхідних у житті» [6, с. 226].

Якщо мета навчально-виховного процесу за традиційною схемою визначалася «набором знань, умінь, навичок, якими повинен оволодіти випускник закладу загальної середньої або позашкільної освіти, то сьогодні такий підхід виявляється недостатнім. Наукові розвідки свідчать, що в сучасних умовах формування знань, умінь і навичок не є головною метою освіти, бо для людини надзвичайно важлива не стільки енциклопедична освіченість, скільки здатність застосовувати здобуті узагальнені знання та вміння для вирішення конкретних ситуацій і проблем, які виникають в реальній діяльності. Соціуму нині потрібні особистості, готові до залучення в подальшу життєдіяльність. Тому компетентнісний підхід дає змогу з'ясувати, визначити рівень оволодіння

випускником компетенціями, тим, що він може робити, яким способом діяльності опанував» [6, с. 227].

Безліч механізмів, способів і технологій діяльності, які забезпечують діяльнісний підхід, реалізуючи основний концепт освіти – Державний стандарт базової середньої освіти, притаманні також і до виховання здобувачів освіти або виховного процесу закладів освіти.

Ми розглядаємо естетичне виховання обдарованого підлітка як цілісний процес взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти, як «систему естетичного виховання підлітка, що має спрямовувати й спрямовує педагогічні зусилля на розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань здобувачів освіти; формування компетентностей, необхідних для художньо-творчої самореалізації; розкриття креативного потенціалу, залучення до культурних процесів в Україні, свідомого вибору подальшого життєвого шляху» [5, с. 80].

Іноді творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Наукові дослідження, проведені в багатьох країнах світу, переконливо доводять, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованої дитини, зняти бар'єри, що блокують її таланти. Існує думка, що обдаровані діти не потребують допомоги дорослих, але, такі діти найбільш чутливі до оцінки своєї діяльності, поведінки і мислення, вони більш сприйнятливі до сенсорних стимулів і краще розуміють відносини і зв'язки. Обдарована дитина схильна до критичного ставлення не тільки до себе, але і до оточуючого. Тому педагоги, які працюють з обдарованими дітьми, мають бути досить терпимі до критики взагалі і себе зокрема.

Свої психологічні моделі щодо обдарованості розробили: Дж. Гілфорд, Е. де Боно, Дж. Галлаір, Дж. Рензулі, П. Торренс. Німецький психолог В. Штерн формулює визначення «обдарованість» як загальну здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги, це загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя. Український науковець З. Гільбух [1] разом із групою вчених розробляє диференційовану систему навчання, яка дає більші можливості для прояву індивідуальності дитини. Отже, узагальнюючи думки науковців, даємо поняття «обдарованість – міра генетично і дослідно визначених можливостей людини адаптуватися до життя; обдарованість – це ніби природний дар, який людина одержує, щось спадково зумовлене». Основні функції обдарованості – максимальне пристосування до світу, оточення, знаходження рішення у всіх випадках, коли виникають нові, непередбачені проблеми, що вимагають саме творчого підходу.

Обдарованість є функцією всієї системи умов життєдіяльності в її єдності, функцією особистості. Вона нерозривно пов'язана з усім життям особистості й тому виявляється на різних етапах її розвитку. Обдарованість виражає внутрішні

можливості розвитку не організму як такого, а особистості. Однак, якщо обдарованість виражає внутрішні особливості особистості, то до неї повною мірою можна віднести концептуальну основу: внутрішнє завжди опосередковане зовнішнім і невіддільне від нього.

Проблема обдарованості завжди привертала до себе увагу широкого кола фахівців – психологів, педагогів, соціальних працівників, культурологів, мистецтвознавців, історіографів та інших спеціалістів. У наш час зазначена проблема набула особливої ваги у зв'язку з розв'язанням завдань державної значущості, а саме: впровадження концепції «Нова українська школа», Державного стандарту базової середньої освіти, модельних програм мистецької освітньої галузі, програм художньо-естетичних, мистецьких відділів закладів позашкільної освіти, підготовкою педагогів, здатних створювати нові технології, реалізовувати STEM, STEAM та інше, модернізувати українську освіту і культуру відповідно до загально-національних суспільних потреб, розширити інтелектуальне та організаційне ядро освітньої реформи в Україні.

Результати освіченості й естетичної вихованості підлітків закладів загальної середньої та позашкільної освіти спрямовані не лише на формування в учнів комплексу ключових і предметних компетентностей, а й на розвиток у них емоційного інтелекту, навичок взаємодії, комунікативних і творчих здібностей, які закладають підґрунтя для особистісної самореалізації дитини в суспільстві, досягнення акмеуспіху в подальшому житті, розвитку обдарованості.

Позашкільна освіта зокрема віддзеркалює суспільство на вільний доступ до освіти, свідоме обрання напряму освітньої діяльності та всебічний розвиток дітей та молоді. Саме від якості позашкільного навчання й виховання залежить збагачення культурних національних цінностей молодого покоління.

Практико-орієнтована діяльність, спрямована на розвиток обдарованої особистості, містить сукупність завдань, вправ, технологій, проєктів, інструментів поточного формувального оцінювання, майстер-класів та інші механізми, які ми коротко розглядаємо в дослідженні.

Техніка «Довірливе ставлення». Підлітки 7-9 класу цінують до себе довірливе ставлення, то педагог призначає конкретним учням зону своєї відповідальності, позиціонуючи такі завдання як завдання, виконання яких важливе для педагога особисто, і він довіряє це учням, дозволяючи їм виправдовувати цю довіру, справлятися із важливими задачами, наприклад для кращої взаємодії і делегування (через довірливе призначення, жеребкування або систему чергувань); слідкувати за часом (наприклад під час завдань, на які дається конкретний ліміт часу); записувати ключові думки / знахідки уроку (на дошці або на окремому папері); фіксування певних етапів уроку чи напрацювань на фото / відео, написання есе тощо [7; 8].

Вправа «Світлофор» дозволяє ранжувати, диференціювати завдання і очікувати результати, підходить, якщо у учнів наперед є конкретні задачі – виписані на дошці чи розподілені індивідуально, за варіантами. Є три режими роботи, які оголошує і курує вчитель.

«Червоний» – індивідуальна робота. Усі учні працюють індивідуально, у класі тиша, ні з ким не можна радитися.

«Жовтий» – робота із однокласниками. Можна радитися, ходити по класу, залучати до спільного вирішення.

«Зелений» – робота із вчителем. Зберігаються можливості «жовтого», але додається опція запитати у вчителя, яка була не доступна на попередньому рівні.

Зміну рівнів можна оголошувати голосом, а ще краще – підкріплювати наочно, наприклад закріплюючи аркуш відповідного кольору на дошці [7; 8].

Вправа «Брейншторм» підходить, коли є задача згенерувати ідеї, цікаві рішення. Проводиться у групах по 5-6 учнів. Важливо спочатку розказати правила і запропонувати в групах призначити відповідальних за їх виконання.

Є ліміт часу (наприклад, 5-10 хвилин, більше вже втрачається динаміка). Відповідальний «Тайм-кіпер» слідкує за часом, періодично повідомляє, скільки часу ще залишилося.

Усі ідеї мають записуватися. «Літописець» фіксує все на папері. Може бути два «літописці».

Без критики на етапі генерування ідей, щоб не перешкоджати потоку креативу. Критикою можуть бути коментарі «Та це дурня», «Це вже було», «Що ти таке говориш», «Як ти собі це уявляєш?» та ін. Менеджер з критики слідкує за тим, щоб критики не було або вона одразу припинялася. Може використовувати кодове слово «критика» чи певний сигнал, щоб без зайвих слів зупиняти критичні вислови і рухатися далі.

Етап генерації ідей. Усі важливі ідеї від кожного. Добре, коли кожний учасник групи висловлюється, активно включаючись. Підтримувач слідкує, щоб усі мали висловлюватися, мотивує неактивних озвучувати свої ідеї, залучає до спільної роботи.

Етап вибору ідей та їх презентація. Тут можна включати аналіз і відставляти ті ідеї, які не підходять, відбираючи ті, які задовольняють початкове завдання. Презентатор презентує відібрані ідеї усьому класу [7; 8].

Вправа «Шкала Лайкерта»

Учитель наводить кілька тверджень, які не є відверто істинними або помилковими, але є спірними. Мета полягає в тому, щоб допомогти учням подумати над висловлюванням, а потім обговорити його з однокласниками.

Завдання: висловити свої думки щодо висловлювань:

«Рок-музика згубно впливає на підлітків, розбещує їх».

«Рок-музика – музика минулого» [8, с. 47].

Техніка «2 зірки + бажання»

Техніка використовується на будь-якому етапі уроку як самооцінювання, взаємооцінювання, а також для оцінювання на уроці роботи вчителя. Можна використати для характеристики художнього, музичного твору. Зірки – що сподобалося, метелик – бажання, що треба змінити [8, с. 50].

Техніки колективної рефлексії

Дерево очікування / Дерево передбачень / Піраміда передбачень

На імпровізоване дерево (піраміду, скриньку, грядку) учні наклеюють або прикріплюють різними способами стікери зі своїми «рефлексіями». Робота може відбуватися на завершальному етапі уроку – рефлексії.

Флеш-карта

Варіант 1. Дітям пропонується картка з зображенням мистецького твору чи архітектури, потрібно висловити свої думки.

Варіант 2. Дітям (в групах) пропонуються картки. З одного боку малюнок з іншого запитання. Певний час діти обговорюють ці запитання, а потім один з представників дає відповідь.

Варіант 3. Після вивчення нової теми роздаєм учням невеликі щільні картки. Діти з одного боку пишуть, що вони зрозуміли (основну думку, 2-3 пропозиції), з іншого – що залишилося незрозумілим. Збираємо картки і аналізуємо відповіді. За певних умов картки можна не підписувати. Діти можуть обмінятися і проаналізувати самі [8, с. 50].

«Рішення-рішення»

Для того, щоб здогадалися, про що йтиметься мова сьогодні на уроці, проведемо опитування.

На кожне запропоноване моє твердження ви повинні підняти картки, якщо «так» – зелену, якщо «ні» – червону.

Чи можна сказати, що архітектура – це мистецтво будівництва?

Відповідь: Так

Чи використовуються кольори в архітектурі для прикраси будівель?

Відповідь: Так

Чи існують будівлі, де немає жодного декоративного елемента?

Відповідь: Ні

Чи можна зустріти скульптури на фасадах деяких будівель?

Відповідь: Так

Чи є вітражі лише елементом сучасної архітектури?

Відповідь: Ні

Чи є головна мета архітектурного ансамблю – створити красивий простір?

Відповідь: Так

Чи може архітектура поєднувати в собі різні види мистецтва?

Відповідь: Так [8, с. 57].

Вправу «Зазирніть у майбутнє» доречно провести на початку уроку для мотивації навчальної діяльності та зацікавленості учнів у даній темі (друковані картки для очного уроку або у форматі Гугл-презентація для дистанційного уроку).

Вправа «Етичні питання реклами»

Завдання до проведення вправи:

Обговорити з учнями, чи можуть деякі рекламні матеріали бути етичними, і як реклама може маніпулювати людьми.

Учні мають знайти приклади реклами, які можуть бути образливими або маніпулятивними, і подискутувати, як можна покращити таку рекламу [8, с. 60].

Висновки. Задатки обдарованості, творчі здібності, креативне мислення притаманні будь-якій дитині від народження, треба тільки зуміти розкрити їх і розвинути. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Для цього доцільно скласти модель формування та розвитку обдарованості, основними складовими якої є: упровадження нетрадиційних форм навчання: заняття-екскурсія, заняття-інтерв'ю, заняття-конкурс, заняття-аукціон, майстер-клас, інтегровані заняття; залучення вихованців до реалізації творчих робіт та проєктів: створення власних ескізів, персональні виставки, концерти, флешмоби, творчі звіти, презентації творчих проєктів, фестивалі; стимулювання самостійного вирішення проблем; створення власного портфоліо, пошук додаткової інформації; запровадження проблемного, діяльнісного, компетентнісного методів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина. – К.: Либідь. – 2002.
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: URL:<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
3. Критерії оцінювання мистецької освітньої галузі: 2024: URL:https://osvita.ua/doc/files/news/927/92715/Kriteriyi_mistectvo.pdf
4. Методика навчання «Мистецтво» (інтегрований курс) у 5-6 класах на засадах компетентнісного підходу в умовах воєнного стану та відбудови: метод. посібник / Автори-упорядн.: Л.В. Серих, В.Г. Чуркіна, К.О. Косенко. – Суми: НВВ КЗСОІППО. – 2023. – 125 с.
5. Серих Л. В. Підготовка педагога до впровадження взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін: матер. VIII Всеукр. наук. -прак. конф. 20-21 грудня 2022. Навч. -наук. ін-т педагогіки і психології СДПУ ім. А. Макаренка. – 2022. – С.80–83.
6. Серих Л. В. Реалізація компетентнісного підходу в естетичному вихованні

підлітків у контексті взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín «Věda a perspektivy» je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. – № 11(18). – 2022. С. 226–235.

7. Формувальне оцінювання мистецької освітньої галузі НУШ: адаптаційний цикл: метод. посібник / за заг. ред. Л.В. Серих; КЗ Сумський обл. ін-т післядипломної пед. освіти, кафедра теорії і методики змісту освіти. Суми: НВВ КЗ СОППО. – 2023. – 101 с.
8. Формувальне оцінювання навчальних досягнень з мистецтва НУШ: другий цикл базової середньої освіти: навч.-метод. посібн. / за заг. ред. Л.В. Серих, доц. каф. теорії і методики змісту освіти КЗ Сумський обласний ін-т післядипломної педагогічної освіти. Суми: НВВ КЗ СОППО. – 2024. – 323 с.

Скаржинець А. В.,

*ад'юнкт кафедри інформаційної боротьби,
Національний університет оборони України,
skarzenets@gmail.com*

ІІІ ЯК ПОТЕНЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ В ОСВІТІ

Анотація. Стрімка інтеграція інструментів штучного інтелекту (далі ІІІ) в шкільну освіту відкриває для обдарованих учнів нові можливості персоналізованого навчання, швидкого оцінювання виконаних завдань та зменшення рамок для творчості. Але водночас зростає і спектр ризиків, як-то послаблення критичного мислення, посилення залежності від автоматизованих підказок від ІІІ та так звані «галюцинації» моделей ІІІ. Останні дослідження показують, що вразливість сервісів ІІІ до маніпулятивних інформаційних впливів з боку сторонніх агентів може переноситися й на освітню діяльність, особливо коли йдеться про довірливих користувачів – дітей.

Ключові слова: обдарованість, штучний інтелект, цільова аудиторія, пропаганда.

Annotation. The rapid integration of artificial intelligence (AI) tools into school education opens up new opportunities for gifted students, such as personalized learning, faster assessment of completed tasks, and fewer constraints on creativity. At the same time, however, the spectrum of risks is also expanding, including the weakening of critical thinking, increased dependence on AI-generated prompts, and the so-called “hallucinations” of AI models. Recent studies show that the vulnerability of AI services to manipulative information influences by external actors can also transfer into educational activities, especially when it comes to trusting users – children.

Keywords: talent, artificial intelligence, target audience, propaganda.

За останні роки інструменти на базі ІІІ стали ще доступнішими в шкільній освіті: від генерації персоніфікованих завдань до створення адаптивних

помічників під різні дисципліни. Обдарованим учням це дає можливість працювати у своєму часто випереджальному темпі навчання, отримувати миттєвий зворотний зв'язок та моделювати і втілювати складні ідеї. Актуальні дослідження [1, 2, 3] вказують як на потенціал, так і на небезпеки інтеграції сервісів ШІ в освіту.

Використання штучного інтелекту в шкільній освіті звичайно відкриває для обдарованих дітей низку важливих переваг. Передусім це персоналізація навчання, коли адаптивні системи можуть підлаштовувати темп і складність завдань під індивідуальні здібності кожного окремого учня, пропонуючи не стандартну програму, а глибші завдання. Важливим є й розвиток творчості – генеративні інструменти допомагають втілювати нові ідеї у вигляді текстів чи візуалізацій, що стимулює інтерес до подальших досліджень. Крім того, обдаровані учні отримують швидший доступ до великих масивів інформації – оглядів літератури, прикладів рішень і навіть контрприкладів, що дозволяє їм глибше опрацьовувати обрану тему й робити більш обґрунтовані висновки.

Але переваги залишаються перевагами лише настільки, наскільки ми зможемо керувати побічними негативними ефектами, тож розгляньмо їх детальніше. Передусім надмірна довіра до автоматизованих відповідей може послаблювати розвиток критичного мислення та власних міркувань учнів. Адже учні звикатимуть отримувати готові рішення замість того, щоб самостійно аналізувати завдання. Додатковою небезпекою є так звані «галюцинації» моделей, коли ШІ створює правдоподібні, але хибні твердження, що особливо ризиковано для обдарованих дітей, які прагнуть працювати на передовій знань. Нарешті, залишається питання безпеки та конфіденційності. Дані про хід навчання, результати чи навіть творчі напрацювання дітей можуть потрапити у загальнодоступні системи, що породжує юридичні ризики.

Разом з тим зовсім інший рівень ризиків – ті, що формуються навмисно під зовнішніми інформаційними впливами. Це безпосередньо виводить нас вже на безпековий вимір освіти. Розслідування спеціалістів з питань штучного інтелекту та іноземного впливу [4] підтверджують можливості деструктивного впливу на сервіси ШІ ззовні, що прогнозовано впливатиме й на освітню складову. Спеціально створені деструктивні інформаційні мережі (наприклад, мережа інформаційних сайтів) різного жанру можуть «підживлювати» відповіді популярних сервісів ШІ (ChatGPT, Grok, Meta AI, Gemini тощо). Таким чином, деструктивний вплив буде входити в заклади освіти через зручні та популярні на сьогодні ШІ-інструменти. Проведене дослідження [4] виявило, як 10 провідних генеративних інструментів повторювали кремлівські фейки з деструктивної про-російської мережі «Правда» приблизно у третині тестів. Сама інформаційна мережа «Правда» складається приблизно зі 150 сайтів і за 2024 рік опублікувала понад 3,6 млн інформаційних матеріалів, націлених

саме на навчання популярних сервісів ШІ. Цей практичний кейс дає нам змогу дійти логічного висновку, що інформаційна мережа сторонніх агентів здатна «заразити» хибною інформацією (пропагандою) популярні сервіси ШІ. Це в свою чергу підвищує ризик отримання користувачами, в тому числі педагогами та учнями, спотвореної інформації від сервісів ШІ. А отже, освітній вимір загрози очевидний: якщо заклади освіти інтегрують чат-боти, але без достатньої верифікації джерел та систематичного контролю якості інформації, то деструктивна інформація буде непомітно потрапляти в навчальні матеріали, домашні завдання учнів тощо. Не можемо виключати також і деструктивний вплив й на педагогічний склад.

Отже, сервіси ШІ не є якимось злом чи панацеєю для шкільної освіти. Для обдарованих дітей ці сервіси можуть сприяти підсиленню глибини мислення та творчості, але водночас створюють й нові вектори вразливості – від когнітивної залежності до цілеспрямованої інтеграції деструктивної інформації в освітній простір. Встановлені факти [4] про спроби маніпулювати інформаційним середовищем ШІ підтверджують, що освітня політика повинна включати певні технологічні бар'єри, моніторинг якості освітніх джерел та можливо партнерства зі спільнотами фактчекінгу.

Ми маємо прийняти одну просту істину, що подальшу інтеграцію сервісів ШІ в шкільну освіту вже не зупинити. Але наш спільний обов'язок робити освітнє середовище безпечним для педагогів та учнів. Враховуючи вже наявний деструктивний вплив на сервіси ШІ сторонніми агентами, питання управління цими ризиками для освітніх закладів – це вже питання не далекого майбутнього, а сьогодення. Лише так система освіти використає потенціал ШІ для прискорення розвитку здібностей обдарованих учнів, не дозволяючи при цьому деструктивно на них впливати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Farah J. Tamim. How Gifted Students Harness AI: Opportunities, Challenges, and Future Prospects. *International Journal of Research in Education and Science*. 2025. Vol.11, №1. – С.129-139. – URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1465912.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).
2. Kamales Lardi. The Dangerous Impact Of AI On Decision-Making. *Forbes*. 2025. – URL: <https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2025/01/30/the-dangerous-impact-of-ai-on-decision-making/> (дата звернення: 20.09.2025).
3. Tanya Milberg. The future of learning: How AI is revolutionizing education 4.0. *World Economic Forum*. 2024. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2024/04/future-learning-ai-revolutionizing-education-4-0/> (дата звернення: 20.09.2025)
4. McKenzie Sadeghi, Isis Blachez. A well-funded Moscow-based global «news» network has infected Western artificial intelligence tools worldwide with Russian propaganda. *NewsGuard*. 2025. – URL: <https://www.newsguardrealitycheck.com/p/a-well-funded-moscow-based-global>

Скринник З. Е.,
доктор філософських наук, професор,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
відділ філософсько-методологічних проблем інноваційного розвитку людини,
maskrynya@ukr.net

«ВИХОВАННЯ ГЕНІЯ»: ОБДАРОВАНІСТЬ У КОНТЕКСТАХ ТЕОРІЙ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА САМОЕФЕКТИВНОСТІ

Розглянуто психолого-педагогічні особливості взаємозв'язку між розвитком обдарованості й самоактуалізацією особи у світлі теорії мотивації А. Маслоу. Самоактуалізація або самореалізація визначається як повна реалізація людиною свого творчого, інтелектуального та соціального потенціалу через внутрішній потяг, на відміну від зовнішніх винагород, таких як гроші, статус чи влада. Акцентовано на поділі потреб людини на нижчі D-потреби, які походять із зовнішніх джерел, та B-потреби, що походять з внутрішніх мотивацій особистості. Зроблено висновок, що обдарованість є чинником, який спонукає людину віддавати перевагу B-потребі, тобто потребі в самоактуалізації.

На основі досліджень Д. П. Макадамса простежено формування таких рис особистості як «майстерність», «компетентність» та «незалежність» під кутом зору застосування різних моделей сімейного виховання.

Наголошено, що розвиток особистості обдарованої дитини передбачає високі ступені свободи і самовираження, врахування підвищеного рівня імпульсивності, інтуїтивності, емоційної вразливості такої дитини, а тому потребує спеціальних методик, націлених на подолання стресових ситуацій. З цією метою розглянуто теорію самоефективності А. Бандури, яка враховує водночас змінні середовища, змінні особистості та поведінку особи в їх взаємному впливові.

Ключові слова: обдарованість, теорія мотивації, самореалізація, самоактуалізація, самоефективність.

The psychological and pedagogical features of the relationship between the development of giftedness and self-actualization of a person in the light of A. Maslow's theory of motivation are considered. Self-actualization or self-realization is defined as the full realization by a person of his/her creative, intellectual and social potential through an internal strivings, as opposed to external rewards such as money, status or power. The emphasis is on the division of human needs into lower D-needs, which come from external sources, and B-needs, which come from the internal motivations of the individual. The conclusion is made that giftedness is a factor that encourages a person to give preference to the B-need, that is, the need for self-actualization.

The formation of such personality traits as "mastery", "competence" and "independence" from the point of view of the various models of family upbringing is traced basing on the research of D. P. McAdams.

Emphasized that the development of the personality of a gifted child involves high degrees of freedom and self-expression, taking into account the increased level of impulsivity, intuition, emotional vulnerability of such a child, and therefore requires

special techniques aimed at overcoming stressful situations. For this purpose, A. Bandura's theory of self-efficacy is considered, which simultaneously takes into account environmental variables, personality variables and the behavior of the person in their mutual influence.

Keywords: giftedness, motivation theory, self-realization, self-actualization, self-efficacy.

Обдарованість як «дар», у сенсі «дарована природою» властивість особистості, не є готовим до використання інструментом, вона потребує дбайливих зусиль, спрямованих як на діагностування, так і на розвиток природних характеристик людини з раннього віку. Це та фундаментальна місія, яку, на думку Мартіна Селігмана, занадто довго ігнорувала сучасна психологія [1, с. 5-14]. Абрахам Маслоу охарактеризував зміст цієї місії як «виховання генія», наголошуючи на зв'язку між розвитком обдарованості й самоактуалізацією особи – предметом його, А.Маслоу, теорії мотивації.

У середині 20-го століття пояснення людської поведінки здебільшого базувалося на теоріях психоаналізу та біхевіоризму. Незважаючи на концептуальні відмінності, вони спиралися на загальне припущення, що людьми керують сили, що знаходяться поза їхнім контролем. На противагу цьому підходові виникла нова перспектива, яка називається гуманістичною психологією. Вона запропонувала більш оптимістичний, так званий «агентивний» погляд на мотивацію людської поведінки. З цієї гуманістичної перспективи й виникла теорія самоактуалізації. Гуманістичні психологи акцентували увагу на вищих потребах, зокрема потребі в самореалізації. Як зазначає Цинтія Вінні, на відміну від психоаналітиків та біхевіористів, які зосереджувалися на психологічних проблемах, Маслоу розробив свою теорію, вивчаючи психологічно здорових людей [2].

Хоча теорію самоактуалізації пов'язують у першу чергу з А. Маслоу, вперше цей термін ввів Курт Гольдштейн. Гольдштейн охарактеризував самоактуалізацію як індивідуалізацію тобто процес становлення «Я», досягнення людиною цілісності, усвідомлення, що «Я» та його оточення є двома частинами більшого цілого. У такій іпостасі, за Гольдштейном, самоактуалізація діє як основна рушійна сила поведінки людей [3, с. 71–83].

Хоча концепція К. Гольдштейна не отримала великого поширення на той час, вона набула актуальності, коли А. Маслоу застосував її до своєї теорії про ієрархію людських потреб. У своїй фундаментальній статті про людську мотивацію А. Маслоу визначив сутність самоактуалізації: «Ким людина може бути, тим вона повинна бути. Цю потребу ми можемо назвати самоактуалізацією» (Maslow, 1943) [4, с. 370–396]. Інші автори також описували

самоактуалізацію як психологічний процес, спрямований на максимальне використання здібностей та ресурсів людини [5, с. 111–117].

Серцевиною теорії мотивації А. Маслоу є ідея, що самоактуалізація є найвищою потребою людини з-поміж загальновизнаних сьогодні прагнень людини, репрезентованих ієрархічно від найнижчої (базової) до найвищої у «піраміді Маслоу»:

1. Фізіологічні потреби, які підтримують життя - їжа, вода, притулок, тепло та сон.
2. Потреби в безпеці, стабільності та відсутності страху.
3. Потреби в любові та приналежності.
4. Потреби в повазі, високій самооцінці та у визнанні з боку інших.
5. І, нарешті, потреба в самоактуалізації, в реалізації свого унікального потенціалу.

Вона являє собою прагнення забезпечити повноцінний розвиток особистості, безперервну реалізацію «потенційних можливостей, здібностей і талантів як звершення своєї місії або покликання, долі тощо, як більш повне пізнання і прийняття своєї власної первісної природи, як невинне прагнення до єдності, інтеграції або внутрішньої синергії особистості» [6, с. 49].

У вітчизняній науковій літературі термін «самоактуалізація» розглядається як синонімічний з поняттям «самореалізація». І хоча різниця між ними може бути простежена при більш конкретизованому дослідженні, у контексті нашого аналізу їх синонімічність можна прийняти як аксіому. Узагальнюючи дефініції, сформульовані такими дослідниками, як Л. Сохань, О. Пінська, В. Шапарь, Т. Титаренко, Л. Ніколенко та іншими, самоактуалізацію або самореалізацію можна загалом визначити як повну реалізацію людиною свого творчого, інтелектуального та соціального потенціалу через внутрішній потяг, на відміну від зовнішніх винагород, таких як гроші, статус чи влада.

Коли Маслоу вперше висунув теорію ієрархії потреб у 1943 році, він стверджував, що люди, як правило, не прагнуть задовольнити вищі потреби, доки не будуть задоволені потреби нижчого рангу. Проте він зазначав, що потреба не обов'язково має бути повністю задоволена, щоб особа перейшла до наступної в ієрархії. Важливо щоб потреби були принаймні частково задоволені, і тоді людина може своєю діяльністю охопити, принаймні певною мірою, всі п'ять потреб. При цьому Маслоу розмежував дефіцитні потреби, або D-потреби, які охоплюють чотири нижчі потреби в його ієрархії, та вищі або В-потреби. Він стверджував, що D-потреби походять із зовнішніх джерел, тоді як В-потреби походять зсередини особистості. За Маслоу, «самоактуалізатори» це люди, які більше мотивовані задовольняти В-потреби, ніж «несамоактуалізатори».

Обдарованість є потужним чинником, який спонукає людину віддавати перевагу В-потребі над нижчими D-потребами, тобто власне потребі в самоактуалізації.

У 1976 році М. Вахба та Л. Дж. Брідвелл вивчали ці питання, проаналізувавши кілька досліджень, спрямованих на апробацію різних частин теорії Маслоу. Вони виявили лише суперечливу підтримку теорії та обмежену підтримку запропонованої Абрахамом Маслоу ієрархії. Однак ідея про те, що деякі люди більше мотивовані В-потребами, ніж D-потребами, була підтверджена їхнім дослідженням, що надало більше доказів ідеї про те, що деякі люди можуть бути більш природно мотивовані до самоактуалізації, ніж інші [7, с. 212–240].

Разом з тим Л. Тей та Е. Дінер, які досліджували 2011 року у 123 країнах задоволення потреб, які приблизно відповідали потребам в ієрархії Маслоу [8, с. 354–365], виявили, що потреби були значною мірою універсальними, але задоволення однієї потреби не залежало від задоволення іншої. Наприклад, людина може отримати користь від самоактуалізації, навіть якщо вона не задовольнила свою потребу в приналежності. Дослідження також показало, що чим більше громадян суспільства задовольняють свої основні потреби, тим більше людей у цьому суспільстві зосереджуються на прагненні до повноцінного та змістовного життя. У сукупності результати цього дослідження свідчать про те, що самоактуалізації можна досягти до того, як будуть задоволені всі чотири інші потреби, але задоволення найбільш базових потреб робить самоактуалізацію набагато імовірнішою.

Самоактуалізація починається, як зазначає О. Пинська, із соціального самовизначення і продовжується до кінця життя людини. Її головними моментами є усвідомлення людиною свого образу «Я», пошук і вибір ідеалу, цінностей, здійсненню яких особистість присвячує своє життя. Ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий в процесі самореалізації, особа відображає в «Я-ідеальному», яке вона визначає на основі своїх реальних потенційних можливостей – «Я-реального». На кожному етапі процесу самореалізації опредметнення сутнісних сил людини здійснюється на межі її можливостей і набуває того рівня, який свідчить про найвищий рівень – продуктивну самореалізацію. Оптимізація процесу самореалізації в напрямі досягнення її продуктивності передбачає розв'язання суперечності між «Я-реальним» (наявний внутрішній потенціал особистості) і «Я-ідеальним» (наявні досягнення – результат певного етапу самореалізації) [9, с. 110].

Важливою умовою успішності цього процесу є максимально ранній його початок в аспекті віку суб'єкта самоактуалізації. Найбільші шанси стати творчою, самореалізованою, щасливою дорослою людиною має обдарована, повноцінно соціалізована, щаслива дитина – самодостатня та здатна самостійно справлятися з труднощами.

Ден П. Макадамс у цьому зв'язку відзначає, що культурний ідеал та культурна практика у західних країнах включно зі США ідеалізують такі риси особистості, як «майстерність», «компетентність» та «незалежність», і прагнуть розвивати ці характеристики у вихованні дітей. Вирішальну роль в успішності такого виховання Макадамс вбачає у правильному виборі та застосуванні моделі сімейного виховання. Він виділяє чотири основні моделі або стилі: 1) авторитарно-взаємний, 2) авторитарний, 3) поблажливо-дозвільний та 4) нехтуючий. Ці чотири типи він аналізує відповідно до двох основних вимірів: «вимогливий/неповажливий» та «прийняття/відкидання» [10].

Авторитарно-взаємна модель виховання передбачає, що від дітей вимагається відповідальність за виконання вимог батьків, але й батьки беруть на себе взаємну відповідальність бути максимально чуйними до розумних вимог та позицій своїх дітей. Батьки встановлюють чіткі стандарти належної поведінки, але вони відкриті до точок зору дітей та приймають їх. Таким чином, батьки є одночасно висококонтрольованими та високочутливими у своїх стосунках з дітьми.

Авторитарна модель, з іншого боку, характеризується високими вимогами, але низькою чутливістю. Авторитарні батьки можуть бути автократичними та жорсткими. Суворі правила застосовуються так, ніби це «божественні веління»; причини правил рідко пояснюються і практично ніколи не обговорюються. Ці батьки високо цінують слухняність і не заохочують спонтанну взаємодію між дітьми та їхніми дорослими. Дослідник відзначає, що дітям авторитарних батьків, як правило, бракує соціальної компетентності у стосунках з однолітками. Вони частіше приймають моральні рішення на основі того, що їм кажуть зовнішні авторитети, тоді як інші діти можуть більше покладатися на внутрішні стандарти.

Поблажливо-дозвільний стиль виховання є протилежністю авторитарного. Батьки не встановлюють високих стандартів поведінки, але, як правило, дуже чуйно реагують на вимоги дітей. Поблажливі батьки толерантно сприймають імпульсивну поведінку дитини, застосовують незначні покарання та уникають демонстрації влади. Діти, що виховуються в цих високо егалітарних та вільнодумних сім'ях, як правило, є відносно імпульсивними, агресивними, нездатними поєднати незалежність зі здатністю брати на себе відповідальність за свою поведінку. Хоча певні переваги поблажливого батьківства можна обговорювати, проте поблажливо-дозвільна модель виховання має більше недоліків, ніж позитивних наслідків.

Проте найсерйозніші вади, за визначенням Макадамса, має модель нехтування. Вона проявляється в різних формах, починаючи від пасивного нехтування та емоційної байдужості і закінчуючи активним жорстоким

поводженням з дітьми. Діти, що виростають у таких сім'ях, можуть демонструвати різноманітні негативні риси – від низької самооцінки до поганого контролю імпульсів та високого рівня агресії.

У розвиткові особистості обдарованої дитини увага щодо особливостей стилю виховання має критичне значення в аспекті контролю щодо неї. Адже розвиток її творчих здібностей передбачає високі ступені свободи і самовираження, врахування підвищеного рівня імпульсивності, інтуїтивності, емоційної вразливості такої дитини. Це вимагає від вихователів свідомого оволодіння авторитарно-взаємною моделлю як найбільш продуктивною у педагогічному процесі.

Підвищена психологічна вразливість обдарованої дитини (як і обдарованої дорослої людини) потребує спеціальних методик педагогічного впливу, націлених на подолання ситуацій, що містять неоднозначні, непередбачувані, стресові елементи. Важливим внеском у розвиток таких методик є сьогодні теорія соціального навчання американського психолога Альберта Бандури, сформована під впливом видатного біхевіориста Кеннета Спенса.

Центральним поняттям цієї теорії є самоефективність. А.Бандура вкладає в це поняття такий зміст: це переконання людини в тому, що вона може успішно виконувати планові дії, необхідні для подолання потенційних ситуацій, що містять багато неоднозначних, непередбачуваних і часто стресових елементів. Ситуація сприймається як загрозлива, коли людина усвідомлює, що її особистих ресурсів недостатньо для відповіді на високі вимоги середовища. По суті, самоефективність – це віра людини у власну поведінкову компетентність у певній ситуації, в те, що вона може продемонструвати певну успішну модель поведінки у відповідь на виклик середовища. З другого боку, низька самоефективність проявляється як недовіра до власної спроможності протистояти травмуючим впливам [11]. Це спричинює сильну тривогу і депресивні роздуми про надзвичайні небезпеки ситуації та свою особисту нездатність їх подолати. Підвищення самоефективності працює на зниження тривожності та спрямовує процеси мислення людини в напрямку ефективної взаємодії з середовищем. Тому А.Бандура вважає, що самоефективність чинить на людську поведінку «ефект розширення можливостей».

Для реалізації практичних цілей у формуванні самоефективності важливими є описані А.Бандурою основні джерела, з яких людина одержує впевненість у своїй високій спроможності протистояти травмуючим чинникам. Він виділяє чотири джерела самоефективності.

1. Досягнення у продуктивності. Досвід, який людина одержує у спробах досягти своїх цілей, складається як з успіхів, так і невдач. Він і є найважливішим регулятором самоефективності.

2.Опосередкований досвід. Спостерігаючи за успіхами та невдачами інших людей і порівнюючи їх із власним досвідом, особа здобуває основу, за допомогою якої може оцінити власну компетентність у подібних ситуаціях.

3.Вербальне переконання. Судження інших людей, які підтверджують або знижують впевненість особи, чинять вплив на самоефективність, проте ефект такого переконання розцінюється А.Бандурою як слабкий.

4.Емоційне збудження. Ступінь та модальність емоційного збудження, яке людина переживає у тій чи тій ситуації, є для неї важливим критерієм для самооцінки. Ступінь тривожності надає важливу інформацію про прийнятний ступінь складності, стресу та наполегливості, яких вимагає від неї завдання. Високий рівень тривожності сигналізує людині, що її дії не відповідають вимогам середовища.

Таким чином, на основі, з одного боку, гуманістичної психології, з другого - біхевіоризму та теорій соціального навчання вибудовується необхідна для обдарованої особистості особливо інклюзивна перспектива, яка значно розширює сферу виховних чинників, які враховують водночас змінні середовища, змінні особистості та саму її поведінку в їх взаємному впливові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Seligman, M.E.P., Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology – An introduction. *American Psychologist*, 55(1). <https://doi.org/10.1037//0003-066x.55.1.5>
2. Vinney, Cynthia. Understanding Maslow's Theory of Self-Actualization. ThoughtCo, Apr. 28, 2025. [thoughtco.com/maslow-theory-self-actualization-4169662](https://www.thoughtco.com/maslow-theory-self-actualization-4169662).
3. Whitehead, P. M. (2017). Goldstein's self-actualization: A biosemiotic view. *The Humanistic Psychologist*, 45(1). <https://doi.org/10.1037/hum0000047>
4. Maslow, A.H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review* 50(1).
5. Couture, M., Desrosiers, J., Leclerc, G. (2007). Self-actualization and poststroke rehabilitation. *International Journal of Rehabilitation Research*, 30(2), 111-117. <https://doi.org/10.1097/mrr.0b013e32813a2ea5>
6. Maslow, A.H. (1968). *Toward a Psychology of Being*. New York: D. Van Nostrand Company.
7. Wahba, Mahmoud A., and Lawrence G. Bridwell. "Maslow Reconsidered: A Review of Research on the Need Hierarchy Theory." *Organizational Behavior and Human Performance*, vol. 15, 1976. <http://larrybridwell.com/Maslo.pdfmm>
8. Tay, Louis, and Ed Diener. "Needs and Subjective Well-Being Around the World." *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 101, no. 2, 2011. <http://academic.udayton.edu/jackbauer/Readings%20595/Tay%20Diener%2011%20needs%20WB%20world%20copy.pdf>
9. О. Л. Пінська. Психологічні аспекти самореалізації особистості. // Вісник університету ім. А.Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2022. № 2 (24).
10. McAdams, Dan. *The Person: An Introduction to the Science of Personality Psychology*. 5th ed., Wiley, 2008. <https://www.sweetstudy.com/files/vdoc-pub-the-person-an-introduction-to-the-science-of-personality-psychology2-pdf>
11. Wood, R., & Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory of Organizational Management. *The Academy of Management Review*, 14. <https://doi.org/10.2307/258173>

Скрібцова К. В.,
викладач-методист,
голова РМО викладачів загальнотехнічних дисциплін,
Криворізький будівельний фаховий коледж,
skribcovakaterina@gmail.com

СИНЕРГІЯ ТЕХНОЛОГІЙ І МИСТЕЦТВА: ЯК ШІ ПІДТРИМУЄ НОВІ ФОРМИ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація: У статті розглянуто, те як інтеграція штучного інтелекту в освітній процес стимулює розвиток нових форм творчої обдарованості юнацтва. Особливу увагу приділено досвіду Криворізького будівельного фахового коледжу, де студенти реалізують таланти на перетині мистецтва та технологій. Зазначено роль генеративних інструментів у проектуванні, адаптивних освітніх платформ у персоналізації навчання та мультимедійних форматів у презентації робіт. Приклади студентських досягнень у конкурсах і виставках демонструють, що поєднання класичних методів і цифрових рішень створює унікальне середовище для творчої молоді. Автори підкреслюють важливість етичних аспектів використання штучного інтелекту (далі по тексті ШІ) та необхідність поєднання технологічних навичок із критичним мисленням.

Ключові слова: Штучний інтелект; обдарованість; творчість; міждисциплінарність; освіта; персоналізація навчання; цифрове мистецтво; етика.

Keywords: Artificial Intelligence; giftedness; creativity; interdisciplinarity; education; personalized learning; digital art; ethics.

Успіхи сучасної творчої молоді дедалі частіше виникають саме на перетині технологій і мистецтва. Інструменти генеративного дизайну, системи візуалізації, адаптивні освітні платформи, педагогічні моделі, що враховують цифрові медіа, дають студентам нові шляхи вираження, прискорюють реалізацію ідей і сприяють розвитку творчого мислення.

Дослідження показують, що застосування ШІ у мистецькій освіті сприяє підвищенню креативності, розвиткові здатності до експерименту, швидшому проходженню ітерацій у творчому процесі при збереженні індивідуальності та стилістичної оригінальності [1; 2]. Але також порушуються питання етики, авторства та ризику гомогенізації творчих продуктів [3].

Криворізький будівельний фаховий коледж є прикладом закладу, який поєднує традиційні мистецькі практики й сучасні технологічні інструменти. Студенти беруть участь у конкурсах і виставках – живопису, дизайну, декоративно-прикладного мистецтва, графічних композицій – часто використовуючи цифрові ескізи, візуалізацію, інструменти ШІ для добору кольору та композиційних рішень.

На базі коледжу регулярно проходять міжрегіональні та регіональні творчі конкурси й виставки: «Розфарбуємо Україну разом», «Живопис. Графіка. Декоративно-прикладне мистецтво», «З любов'ю до України», що дає студентам майданчик для публічної демонстрації робіт і професійного нетворкінгу. Ці ініціативи документуються на сайті закладу та в соціальних мережах коледжу [6; 7].

Як ІІІ конкретно допомагає студентам коледжу розвивати таланти?

По-перше, інструменти генеративного дизайну й інтелектуальної візуалізації скорочують межу між ідеєю та її візуалізацією: студент може швидко згенерувати кілька варіантів фасадного ескізу, сценографії чи плакату, оцінити композицію та кольорові рішення й обрати найцікавішу ідею для подальшого ескізування або моделювання. У коледжі, де проводяться тематичні конкурси з фасадного мистецтва й живопису, такі робочі процеси збільшують кількість завершених робіт і дозволяють молоді брати участь у більшому числі проєктів.

По-друге, ІІІ служить інструментом персоналізації навчання: адаптивні платформи пропонують вправи та навчальні матеріали відповідно до рівня навичок студента, що важливо для виявлення і розвитку обдарованості в різних напрямках – від інженерного креслення до будівельного проектування. На рівні практики це означає, що студент, який швидко опановує базу, може отримати більш складні завдання і проєкти, тоді як його однокласник матиме можливість закріпити фундамент. Систематичні дослідження стверджують, що такі підходи підвищують мотивацію й творчий рівень молоді.

По-третє, ІІІ відкриває нові формати презентації та співпраці: віртуальні виставки, інтерактивні портфоліо, мультимедійні перформанси з елементами звукового синтезу й анімації – усе це розширює сцену для молодих митців Кривого Рогу. Коледж як платформа організовує регіональні події й виставки, де студенти демонструють проєкти – і в умовах цифрової трансляції їх роботи отримують ширшу аудиторію. Такі підходи підтримуються в сучасних педагогічних дослідженнях як засіб підвищення мотивації та творчих здібностей [4].

Разом із цим існує ризик стандартизації творчості (коли багато хто користується однаковими генераторами). Навчальний заклад, що підтримує обдарованість, вбудовує в освітній процес не тільки технологічну практику, а й консультації з етики, авторського права та медіаграмотності.

Висновок. Синергія технологій і мистецтва створює сприятливе середовище для реалізації нових форм творчої обдарованості. На прикладі Криворізького будівельного фахового коледжу видно, що інтеграція ІІІ у мистецькі й дизайнерські практики, а також у освітній процес, сприяє збільшенню обсягів творчої роботи, підвищенню її якості та широкому поширенню результатів [6; 7]. Але щоб цей потенціал був реалізований відповідально, необхідно:

– системно впроваджувати освітні курси з цифрової і медіа-етики;

- розвивати компетенції викладачів у роботі з інструментами ШІ;
- підтримувати різноманіття стилів і форматів, щоб уникнути уніфікації творчості;
- забезпечувати механізми захисту авторського права студентських проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Tuandam K., Name-in P. Artificial Intelligence and Art Education. Journal of Computer and Creative Technology. 2023, Vol. 15. DOI:10.14456/jcct.2023.15.
2. Hu Z., Liu Y., Zhang Z., Chen G., Yu B. X. B., Li J., Cao J. MusicScaffold: Bridging Machine Efficiency and Human Growth in Adolescent Creative Education through Generative AI. arXiv. 2025. arXiv:2509.10327.
3. Zhang C., Xu S. Aesthetic Experience and Educational Value in Co-creating Art with Generative AI: Evidence from a Survey of Young Learners. arXiv. 2025. arXiv:2509.10576.
4. Скрипка Г. Штучний інтелект в освіті: удосконалення програм підвищення кваліфікації педагогів. Information Technologies and Learning Tools. 2024, № 3, с. 227-238. DOI:10.33407/itlt.v10i13.5639.
5. Ілійчук Л. «Штучний інтелект і якість освіти: можливості, виклики та загрози». Науково-педагогічні студії. 2028, № 8, стор. 232-248. DOI:10.32405/2663-5739-2028-8-232-248.
6. Криворізький будівельний фаховий коледж. <https://kbccollege.net/>. Дата доступу: 16 вересня 2025 р.
7. <https://www.facebook.com/groups/390153772191270/>

Скуратівська С. М.,
учитель мистецтва

КЗ «Харківський університетський ліцей
Харківської міської ради» м. Харків,
skuratovskayasm74@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ ЛІЦЕЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Актуальність соціально-психологічної підтримки обдарованої особистості в умовах воєнного стану. Збереження психоемоційного здоров'я, розвиток потенціалу обдарованої особистості завдяки захопленням творчістю на уроках мистецької галузі. У статті проаналізовано основні напрями підтримки обдарованої молоді, важливість мистецтва в житті талановитих дітей в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, воєнний стан, обдарована особистість, види мистецтва, творчість.

Abstract. The relevance of socio-psychological support for gifted individuals under martial law. Preservation of psycho-emotional health, development of the

potential of gifted individuals through passion for creativity in art lessons. The article analyzes the main areas of support for gifted youth, the importance of art in the lives of talented children under martial law.

Keywords: socio-psychological support, martial law, gifted individuals, types of art, creativity.

Сьогодення, життя під час воєнного стану диктує свої потреби. Утома, збентеження набувають обертів і глибини. Психологічний стан дітей під час війни погіршився. Дитину частіше опановує страх за життя, за долю своїх рідних, близьких, невпевненість у кожному дні. Обдаровані підлітки особливо чутливі до суспільних процесів у цілому, а також до душевного стану в найближчому оточенні. На емоційному рівні дитина може відчувати підвищену тривожність, занепокоєння, побоювання, напругу, гнів чи агресію. На соціальному рівні виникають проблеми у спілкуванні з однолітками та дорослими в школі, у сім'ї, у суспільстві.

Соціально-психологічна підтримка розвитку обдарованих особистостей стає вкрай актуальною. Вона формує благополуччя обдарованих молодих людей, сприяє не лише подоланню кризових ситуацій, а й розвитку їхнього потенціалу. І саме улюблене заняття, творче самовираження допомагає долати негативний вплив. Як зазначає Сніжна М. А., творчість є одним із найефективніших інструментів для стабілізації емоційного стану й розвитку особистісних якостей. Вона допомагає підліткам відволіктися від стресових ситуацій, надаючи можливість виразити свої почуття через мистецтво. Сніжна М. А. наводить приклад із життя обдарованого юнака, для якого творчість стала засобом вираження внутрішніх переживань, що виникли через війну. Робота з ним включала використання рефлексійних бесід і творчих завдань, що дозволило дитині не лише стабілізувати емоційний стан, але й розвивати свої інтелектуальні та мистецькі здібності в нових умовах [3].

У дослідженні «Підлітки та їхнє життя під час війни» респонденти зазначали, що їм допомагає відволікатися від хвилювання, поганих новин, тривоги у складні часи війни: для 40% – це спілкування, 38% молодих людей зазначили про соцмережі та інтернет, 32% обрали заняття спортом, 12% підлітків вказали рукоділля (малювання, ліпка, вишивка), про заняття музикою, танцями, акторською грою - 10% опитуваних [2]. Без сумніву, мистецтво стає тією цінною підтримкою, яка допомагає дітям не лише здобувати нові знання й навички, розвивати свою уяву і фантазію, а й знаходити психологічний комфорт і відчуття безпеки через спілкування, мистецькі дослідження, творчість і спільну діяльність.

Головною метою педагогічних працівників мистецької галузі сьогодні є збереження психологічного здоров'я вихованців, формування стресостійкості,

розуміння особливостей духовного світу через залучення до творчого процесу в онлайн-режимі, під час зустрічей. Перед педагогом постають питання: як допомогти вихованцям зняти в них тривожність, покращити емоційний фон, які здоров'язбережувальні технології застосувати. І саме творчість є засобом самовираження та способом набуття гарних емоцій.

Уроки художньо-естетичного циклу в комунальному закладі «Харківський університетський ліцей Харківської міської ради» є потужним інструментом для вираження складних емоцій, пов'язаних із війною, таких як страх, гнів, біль та смуток, що допомагає знизити рівень стресу та тривоги при використуванні живопису, графіки, літератури, музики, театру. Іноді на початку роботи діти з іронією ставляться до запропонованих вправ, технік виконання, та через певний час проявляють зацікавленість і демонструють чудові результати при виконанні творчих робіт. Так учениця 3-го класу через стреси не могла тримати пензлик у руці, а вже через пів року брала участь у виставці власних робіт в артгалереї м. Харкова. Це і є прояв впливу мистецтва. Показник зацікавленості, талановитості й відволікання від стресових ситуацій для дітей. Прикладом такого підходу може бути і творчість вокалістів, які згодом через вокальні студії отримують необхідні знання та стають лауреатами міжнародних конкурсів. Для обдарованих осіб, особливо музично талановитих, музика може бути не лише способом самовираження, а й джерелом емоційного полегшення. Прослуховування музики, створення власних композицій, виконання музичних творів, малювання музичних композицій (кольоромузика) можуть сприяти зниженню рівня тривожності та допомогти обдарованим людям знайти внутрішню рівновагу.

Знання історії, автентичності, традицій етнографічних регіонів України допомагає у вивченні різноманітних традиційних видів народної творчості. Це підтримка в самоствердженні, упевненості в собі, у розвитку захоплення красою й культурою рідної держави. Декоративно-ужиткове мистецтво, безумовно, набирає ще більшої популярності, удосконалюється, з'являється багато нових видів, технік (скрапбукінг, ембосинг, кірігамі, паперкрафт, торцювання, джгутова філігрань, печворк, кінусайга, ізонитка, квілінг, артишок, ліплення з полімерної глини, виготовлення квітів і прикрас із фоамірану, ізолону тощо). Деякі види стрімко розвиваються, знаходять нове застосування, нових прихильників. Занурення в заняття нетрадиційними техніками, захоплення перформанс-мистецтвом, синтез мистецтв, що створює багатогранне та комплексне враження, стають у пригоді обдарованій особистості для осмислення свого досвіду та пошуку сенсу, що є важливим для збереження психічного здоров'я в умовах невизначеності, умовах воєнного стану. А це виховання емоційної стійкості. Через творчий процес можна навчатися краще

розуміти свої емоції та керувати ними, розвивати вміння самоорганізації, що зміцнює психологічну стійкість перед викликами, забарвленими реаліями війни.

Соціальна підтримка. Створення групових артпроектів може сприяти відчуттю значимості та реалізованості, допомагаючи дітям сприймати себе менш ізольованими. Для обдарованих осіб, які мають у собі емоційне перевантаження через війну, арттерапія надає можливість виразити свої почуття без страху бути засудженим, що важливо для емоційно чутливих особистостей. Проведення майстер-класів із малювання, ліплення, складання мозаїки або написання текстів, створення картин, відео, інсталяцій, виготовлення ляльки, спрямовано на вивільнення емоцій та відновлення.

Хореографія також може бути використана як спосіб емоційного й фізичного розвантаження. Рух допомагає розслабити тіло й водночас опрацювати емоційні переживання через фізичну активність. Обдаровані люди часто схильні до інтелектуальних і ментальних перевантажень, тому танці можуть стати ефективним методом для зниження напруги та відновлення емоційної рівноваги.

Одним із найкращих засобів розвитку особистості є театр. Театральне мистецтво близьке й зрозуміле дітям, адже в його основі лежить гра. Театр позитивно впливає на емоційну сферу дитини, на пізнавальну активність, дає можливість перевтілення. Сценічні образи, сюжети діти можуть відтворювати на власний розсуд. Водночас експериментувати, спілкуватись, аналізувати, фантазувати, обговорювати, робити свої висновки. А це допомагає переборювати боязкість, сором'язливість, невпевненість у своїх силах, підвищувати самооцінку дитини. Сприяє душевному зціленню, розвитку творчого бачення та відчуття прекрасного.

Цінними є слова Й. В. Гете, що «прекрасне в житті, прекрасне в мистецтві допомагає людині жити, допомагає виконувати складну справу життя, бо це прекрасне випрямляє її душу. Мистецтво – посередник того, що неможливо висловити». Таким чином, заняття будь-якими видами мистецтва стають потужним інструментом соціально-психологічної підтримки, сприяючи не лише розвитку обдарованості, а й емоційній стійкості дітей, допомагаючи їм адаптуватися до викликів, з якими вони стикаються в умовах війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дроздова М.А. Психологія мистецтва: навчальний посібник для студентів. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. 104 с.
2. Всеукраїнське соціологічне дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни». URL: <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-tayihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf> (дата звернення: 25.09.2024).

3. Сніжна М.А. Ціннісна підтримка обдарованого підлітка під час воєнного стану (окремий випадок) / Лабораторія психології обдарованості: матеріали XIV науково-практичного семінару (20 жовтня 2022 року). Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С.43-45.
4. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / під ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

Сліпухіна І. А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України;
головний науковий співробітник
відділу створення навчально-тематичних систем знань
Національного центру «Мала академія наук України»,
slipukhina2015@gmail.com*

Чернецький І. С.,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач відділу створення навчально-тематичних систем знань
Національного центру «Мала академія наук України»,
tanlabkiev@gmail.com*

КОНКУРС «ВІДКРИТА ПРИРОДНИЧА ДЕМОНСТРАЦІЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ STEM-ОБДАРОВАНОСТІ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У статті проаналізовано Всеукраїнський Інтернет-турнір із природничих дисциплін «Відкрита природнича демонстрація» як інноваційний інструмент розвитку STEM-обдарованості учнівської молоді в умовах цифрової трансформації освіти. Розкрито сутність STEM-обдарованості як інтегральної якості особистості, що поєднує дослідницькі, інженерні, математичні, природничо-наукові та технологічні компетентності. Запропоновано авторське визначення поняття «STEM-обдарованість». Обґрунтовано дидактичну модель конкурсу як педагогічну систему, що включає цільовий, організаційний, змістовий, діяльнісний та результативний компоненти. Представлено класифікацію компетентностей, які формуються в учасників конкурсу, та описано роль штучного інтелекту як нового інструмента підсилення пізнавальних і творчих процесів. Наведено приклади використання цифрових сервісів на основі штучного інтелекту у підготовці учнів до участі в конкурсі. Доведено, що інтеграція технологій на основі ШІ розширює доступ до наукової творчості, моделювання експериментів, генерування гіпотез, що сприяє формуванню нового типу STEM-обдарованості – цифрово-дослідницької.

Ключові слова: STEM-освіта, STEM-обдарованість, дослідницька компетентність, конкурс «Відкрита природнича демонстрація», штучний

інтелект, цифрова трансформація освіти.

Abstract. This article analyzes the “Open Natural Demonstration” competition as an innovative tool for the development of STEM-giftedness among students in the context of digital transformation of education. STEM-giftedness is conceptualized as an integrative quality combining scientific inquiry, engineering creativity, mathematical thinking and technological literacy. An original definition of the term “STEM giftedness” is proposed. The author substantiates a didactic model of the competition as an educational system that includes goal-setting, organizational, content, activity-based, and result-oriented components. A competency matrix formed in the competition is presented, and the role of artificial intelligence is shown as a new catalyst for inquiry-based learning and scientific creativity. Examples of the use of AI tools in student preparation are provided. It is proved that the integration of AI technologies fosters the emergence of a new type of STEM giftedness – digital research giftedness.

Key words: STEM education, STEM giftedness, research competence, Open Natural Demonstration competition, artificial intelligence, digitalization of education.

У XXI столітті STEM-освіта стала ключовим напрямом модернізації освітніх систем, оскільки саме вона забезпечує формування кадрів для інноваційної економіки та науково-технологічного розвитку держави. Важливою стратегією у цьому процесі є виявлення та підтримка учнів з високим потенціалом у галузях природничих і технічних наук, тобто STEM-обдарованої молоді. Проте у сучасних умовах традиційні форми роботи з обдарованими не повною мірою забезпечують формування творчого дослідницького мислення, інженерної уяви та цифрових компетентностей.

Одним із найбільш ефективних інструментів розвитку STEM-обдарованості в Україні є Всеукраїнський Інтернет-турнір із природничих дисциплін «Відкрита природнича демонстрація» (далі – ВПД), який проводиться Національним центром «Мала академія наук України» з 2010 року [1]. Особливістю цього конкурсу є поєднання елементів наукового дослідження, моделювання природничих явищ, експериментальної демонстрації та командної взаємодії. Щорічно у ньому беруть участь близько 2000 учнів із різних регіонів України. Конкурс має інноваційний формат, що поєднує дистанційну взаємодію, відеоаналіз явищ, публічну демонстрацію експериментів і наукове обговорення.

Цифровізація й поява генеративного штучного інтелекту (ШІ) відкривають нові можливості для розвитку STEM-обдарованості, зокрема через автоматизований аналіз даних, генерацію гіпотез, моделювання експериментів та візуалізацію процесів [2]. Таким чином, виникає потреба наукового аналізу того, яким чином конкурс ВПД може виступати інструментом формування нового типу STEM-обдарованості – цифрової, дослідницької, інноваційної.

Зауважимо, що у сучасній педагогіці відсутнє єдине універсальне визначення STEM-обдарованості, що зумовлено міждисциплінарною природою

цього явища [3]. На відміну від традиційного розуміння обдарованості (як винятково інтелектуальної або творчої), STEM-обдарованість охоплює комплекс когнітивних, дослідницьких, інженерних, технологічних і креативних здібностей, які проявляються у здатності генерувати, моделювати та реалізовувати наукові ідеї у вигляді рішень реальних проблем.

Аналіз актуальних наукових робіт з тематики STEM-обдарованості вказує на те, що вона характеризується [3–6]: здатністю до абстрактно-логічного мислення (математичний компонент), дослідницькою активністю (науковий компонент), інженерною уявою та просторовим мисленням (технологічний компонент), здатністю до інноваційного застосування знань (проектно-конструкторський компонент), цифровою грамотністю та готовністю працювати із ІІІ (сучасний компонент).

Таким чином наявні підстави для визначення поняття *STEM-обдарованості* як інтегральної індивідуальної властивості здобувача освіти, що проявляється у високому рівні пізнавальної активності, здатності до наукового мислення, інженерного конструювання, математичного моделювання та використання цифрових технологій (у тому числі ІІІ) для відкриття, пояснення та застосування природничих закономірностей у нових контекстах. Таке визначення підкреслює, що STEM-обдарованість має компетентнісний характер, формується через активну дослідницьку практику і може бути посилена цифровими інструментами та методами штучного інтелекту.

Виходячи з цього, актуальним постає пошук таких освітніх моделей, які не лише виявляють STEM-обдарованість, а й забезпечують умови для її цілеспрямованого розвитку, і однією з ефективних форм такої діяльності є конкурс ВПД, дидактичний потенціал якого безпосередньо корелює зі структурою та механізмами прояву STEM-компетентностей.

Дидактичними особливостями ВПД є його інтегративний характер, що забезпечується одночасним охопленням змістів фізики, хімії, біології, географії та астрономії; командна організація діяльності, яка передбачає спільну роботу п'яти-шести учнів і сприяє розвитку навичок співпраці та колективного прийняття рішень; дослідницька спрямованість завдань, орієнтована на пояснення реальних природних явищ, для яких не існує готових інтерпретацій; цифрова відкритість середовища, що дозволяє використовувати відеоматеріали, онлайн-джерела та комп'ютерні симулятори для пошуку і перевірки гіпотез, а також високий мотиваційний потенціал, обумовлений ігровим і змагальним форматом, який активізує пізнавальний інтерес і внутрішню навчальну мотивацію учасників.

З метою наукового узагальнення впливу конкурсу ВПД на розвиток STEM-обдарованості учнів та візуалізації його дидактичного потенціалу подамо модель

формування ключових STEM-компетентностей на різних етапах навчально-змагальної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1. Модель формування ключових STEM-компетентностей на різних етапах навчально-змагальної діяльності

Етап	Характер діяльності	Компетентності
Кваліфікаційний (дистанційний)	Аналіз відеозавдань, пошук рішень у команді	Когнітивні, цифрові, комунікативні
Основний (дистанційний з обмеженим часом)	Формулювання відповідей під часовим тиском	Креативність, критичне мислення, швидкість аналізу
Фінал (очний)	Публічна демонстрація дослідів, захист рішень	Публічна наукова комунікація, лідерство, інженерні навички

Дидактична модель ВПД ґрунтується на системному поєднанні практичного експерименту, дослідницької діяльності, цифрової взаємодії та командної співпраці, що забезпечує не лише засвоєння знань, а й перетворення учня на активного суб'єкта наукового пізнання [7]. На відміну від традиційної моделі, де учень виступає переважно реципієнтом готової інформації, конкурсна діяльність стимулює самостійне формулювання гіпотези, планування експериментальної дії, інтерпретацію результатів і публічне обґрунтування висновків, що відповідає сучасним концепціям компетентнісного та діяльнісного навчання.

Важливим аспектом моделі є інтеграція міжпредметного змісту, яка дозволяє учням застосовувати знання з фізики, хімії, біології, астрономії та географії як єдину систему для пояснення природних явищ. Таким чином формується структуроване наукове мислення, орієнтоване на виявлення закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків та універсальних принципів.

Практичний експеримент у межах ВПД виконує роль не тільки демонстраційного елемента, а й навчального процесу, у якому учні виступають дослідниками, здатними не лише повторювати відомі досліди, а й модифікувати їх, створювати нові інтерпретації та демонстраційні моделі. Дослідницька діяльність вимагає від учасників критичного аналізу спостережень, встановлення гіпотез і перевірки їх на основі природничих законів, що сприяє розвитку наукового типу мислення [8].

Не менш значущим компонентом є цифрова складова, яка розширює можливості учнів через застосування відеозавдань, комп'ютерних симуляцій, онлайн-лабораторій та інструментів ШІ. Це не лише формує цифрову грамотність, але й забезпечує перехід до нового формату наукової творчості – цифрового дослідження, що характерне для STEM-освіти XXI століття.

Окреме місце в моделі займає командна співпраця, яка створює умови для розвитку комунікативної компетентності, лідерства та вміння працювати у ролях

(дослідник, аналітик, презентатор, технічний розробник). Взаємодія в команді забезпечує взаємне збагачення досвідом, посилює навчальну мотивацію, а також моделює реальну наукову і проєктну діяльність, де результат досягається завдяки кооперації [9].

У сукупності ці компоненти формують інноваційний освітній простір конкурсу, у якому відбувається трансформація знань у практичну діяльність, що відповідає ключовим вимогам STEM-підходу та створює умови для цілеспрямованого розвитку STEM-обдарованості учнівської молоді.

З огляду на системний характер конкурсної діяльності та її спрямованість на формування різнорівневих компонентів STEM-обдарованості, доречно узагальнити результати педагогічного аналізу у вигляді структурної моделі розвитку ключових компетентностей, що активізуються на кожному етапі участі в конкурсі, відображаючи не лише змістову специфіку завдань, а й домінантні форми інтелектуальної, дослідницької, комунікативної та цифрової активності учнів (табл. 2).

Таблиця 2. Компетентності, що формуються у межах ВПД

Етап конкурсу	Компетентність	Прояв
Кваліфікаційний	Аналітико-дослідницька	Аналіз відео природного явища та формулювання пояснення
Основний	Інженерно-технологічна	Моделювання експерименту засобами цифрових симуляцій
Фінал	Комунікативно-наукова	Публічний захист демонстрації, уміння відповідати на запитання журі
Усі етапи	Цифрова STEM-компетентність	Використання ІІІ, відеоаналізу, інформаційних ресурсів

Цифровізація сучасної освіти та поява генеративного ІІІ зумовили суттєву трансформацію підготовки учнів до участі в конкурсі ВПД. Використання інтелектуальних систем розширює дидактичний потенціал конкурсу, оскільки забезпечує можливість моделювати природничі явища з високим рівнем точності, відтворювати приховані або недоступні для прямого спостереження процеси, створювати візуальні та просторові реконструкції експериментів, а також аналізувати альтернативні пояснення одного й того ж явища з позицій різних наукових концепцій. Застосування штучного інтелекту сприяє переходу від репродуктивного відтворення знань до продуктивного мислення: учні не лише отримують інформацію, але й використовують її для постановки нових питань, висунення гіпотез і прогнозування результатів експериментів. Такий підхід активізує інтелектуальне моделювання, стимулює дослідницьку творчість і створює умови для формування високого рівня STEM-обдарованості, проявом

якої є здатність самотійно генерувати наукові ідеї, перевіряти їх за допомогою цифрових засобів і пропонувати власні інноваційні рішення [10, 11].

У процесі підготовки учнів до участі у ВПД ШІ виконує низку взаємопов'язаних освітніх функцій, які забезпечують якісно новий рівень засвоєння знань та розвитку дослідницької активності. Насамперед, він виступає інструментом генерації гіпотез: учень, взаємодіючи з системою ШІ, має змогу отримати кілька альтернативних пояснень природного явища, зіставити їх між собою, оцінити логічність та наукову достовірність кожного варіанту, що сприяє розвитку критичного мислення. Окрім цього, ШІ виконує функцію моделювача природничих процесів, забезпечуючи можливість створення інтерактивних симуляцій, у яких учень може змінювати початкові умови, спостерігати наслідки таких змін і робити висновки про характер досліджуваного явища.

Важливою є також візуалізаційна функція штучного інтелекту. Завдяки генеративним моделям, таким як DALL E або інші платформи на основі ШІ, здобувачі освіти можуть отримувати графічні зображення експериментальних установок або молекулярних структур, що значно полегшує розуміння складних природничих процесів і сприяє розвитку просторової уяви. Крім того, ШІ виконує комунікативно-тренувальну функцію, оскільки забезпечує можливість імітації публічного захисту наукової ідеї: системи штучного інтелекту можуть ставити уточнювальні запитання, моделювати поведінку журі та стимулювати аргументацію, що формує навички наукової дискусії.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ШІ перетворюється із допоміжного цифрового ресурсу на повноцінного учасника освітнього процесу, який активно залучає учня до розумових операцій високого рівня: аналізу, синтезу, оцінювання та креативного конструювання [12–15]. Саме завдяки цьому конкурсний процес набуває рис сучасної цифрової STEM-освіти, у якій ШІ стає каталізатором розвитку дослідницької та інноваційної компетентності.

Проведене дослідження показало, що конкурс ВПД є не лише формою науково-популяризаційної діяльності, а й цілісною педагогічною системою, здатною забезпечити розвиток STEM-обдарованості учнівської молоді в умовах сучасної цифрової трансформації освіти. Його особливість полягає у поєднанні дослідницької активності, командної співпраці та творчого підходу до пізнання природничих закономірностей, що створює середовище, у якому учні не просто відтворюють відомі наукові факти, а стають активними учасниками процесу наукового відкриття. Саме така форма діяльності сприяє переходу від репродуктивного навчання до інноваційного, що відповідає вимогам STEM-парадигми.

У межах статті було запропоновано авторське визначення STEM-обдарованості як інтегральної якості особистості, що поєднує наукове, математичне, інженерне та цифрове мислення і проявляється у здатності

генерувати, моделювати та застосовувати нові знання для розв'язання як теоретичних, так і практичних проблем. Такий підхід дозволяє розглядати ВПД не лише як окремий освітній захід, а як інструмент формування структури STEM-компетентностей, що охоплює когнітивний, креативний, дослідницький, комунікативний і технологічний компоненти.

Обґрунтована у статті дидактична модель конкурсу демонструє, що всі його структурні елементи – від постановки завдань до публічного захисту результатів – спрямовані на формування STEM-обдарованості. Вона охоплює цільовий рівень (розвиток ключових компетентностей), змістовий (інтеграція природничих дисциплін), діяльнісний (дослідницькі дії, моделювання, експериментування), організаційний (командна взаємодія та етапність проведення) і результативний (рефлексія, самооцінка, підвищення мотивації до наукової діяльності).

Особливої уваги заслуговує використання штучного інтелекту як нового засобу підтримки та розвитку STEM-обдарованості. Аналіз показав, що інтеграція інструментів ШІ у процес підготовки учасників конкурсу сприяє формуванню нового типу обдарованості – цифрової STEM-обдарованості, яка ґрунтується на здатності учнів застосовувати цифрові технології та ШІ для генерування наукових ідей, побудови моделей, аналізу результатів та презентації експериментів, при цьому ШІ не замінює мислення учня, а підсилює його аналітичний і творчий потенціал.

З огляду на отримані результати, конкурс ВПД можна розглядати як перспективну модель для масштабного впровадження у систему STEM-освіти України, а також як інструмент інтеграції в міжнародний освітній простір. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на оцінювання ефективності інструментів ШІ у розвитку конкретних типів STEM-компетентностей та створення методичних рекомендацій для педагогів щодо їх цілеспрямованого використання у підготовці учнів до конкурсної діяльності.

Перспективним напрямом наукового пошуку є розроблення теоретико-методичних засад формування цифрової STEM-обдарованості в умовах інтенсивного розвитку штучного інтелекту, а також визначення педагогічних умов ефективної інтеграції технологій ШІ у процес підготовки учнів до участі в конкурсах природничого спрямування. Доцільним видається створення адаптивних цифрових платформ, які б поєднували інструменти моделювання, діагностики обдарованості, моніторингу освітніх траєкторій і генеративного прогнозування результатів навчання. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз моделей розвитку STEM-обдарованості в різних країнах, апробацію вітчизняного досвіду на міжнародному рівні, а також на вивчення впливу штучного інтелекту на формування метакогнітивних умінь,

саморегуляції та дослідницької автономії учнів. Саме ці аспекти окреслюють новий науковий горизонт, що дозволяє розглядати Всеукраїнський Інтернет-турнір з природничих дисциплін «Відкрита природнича демонстрація» як платформу для формування покоління дослідників майбутнього, здатних поєднувати природничу грамотність, інженерну творчість і цифрову компетентність в єдину систему інтелектуального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ВПД – Головна. Всеукраїнський інтернет-турнір із природничих дисциплін «Відкрита природнича демонстрація». URL: <https://vpd.stemua.science/> (Дата звернення: 10.10.2025).
2. Zhai, X. Artificial intelligence in STEM education: A systematic literature review // *Journal of Science Education and Technology*. – 2021. – Vol. 30. – P. 15–31. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10956-020-09875-9>
3. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., Worrell, F. C. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science // *Psychological Science in the Public Interest*. – 2011. – Vol. 12, No. 1. – P. 3–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>
4. Ulger, B. B., & Cepni, S. Gifted education and STEM: A thematic review // *Journal of Turkish Science Education*. – 2020. – Vol. 17, No. 3. – pp. 443–466. – DOI: <https://doi.org/10.36681/tused.2020.38> .
5. Oleksak, M. W. The Benefits of STEM Competitions for Gifted Students [Electronic resource] // Mawhiba Digital Library. – 2020 (accessed 10 Oct 2025). – Available at: <https://www.mawhiba.sa/en/qualitative-knowledge/digital-library/articles/the-benefits-of-stem-competitions-for-gifted-students/>
6. Buchanan M., Meadows M. C. The Power of STEM Role Models: Inspiring Gifted Learners to Dream Big [Electronic resource] // National Association for Gifted Children News. – 2025. – Feb. 5. – Available from: <https://www.nagc.org/news/the-power-of-stem-role-models-inspiring-gifted-learners-to-dream-big> (Accessed: 9 Oct. 2025).
7. Сліпухіна І. А., Савченко Я. В. Структурно-функціональний аналіз типів дослідницької діяльності в контексті стандарту спеціалізованої наукової освіти // *Наукові записки Малої академії наук України*. – 2025. – № 1(32). – С. 78–92. DOI: <https://doi.org/10.51707/2618-0529-2025-32-09>
8. Атамась А. І., Сліпухіна І. А., Чернецький І. С. Апробація курсу «Основи електроніки» трансдисциплінарної бази знань Віртуального STEM-центру МАН України // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. – 2024. – № 3(94). – С. 37–43. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3\(94\)-37-43](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2024-3(94)-37-43)
9. Пащенко Є., Сліпухіна І., Чернецький І. STEM-підхід у навчанні географії: використання штучного інтелекту для вивчення мінералів і гірських порід // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. – 2025. – № 1(96). – С. 26-33. – DOI: [https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1\(96\)-04](https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1(96)-04) .
10. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Technology in STEM Education // *Scaling and Sustaining Pre-K-12 STEM Education Innovations: Systemic Challenges, Systemic Responses*. Washington, DC: The National Academies Press, 2025. – (Chapter 6). – DOI: <https://doi.org/10.17226/27950> .

11. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. Artificial intelligence in education // Center for Curriculum Redesign Publication. – 2019. – DOI: <https://doi.org/10.58863/20.500.12424/4276068>.
12. Bhutoria A. Personalized education and artificial intelligence in United States, China, and India: A systematic review using a Human-In-The-Loop model // Computers & Education: Artificial Intelligence. – 2022. – Vol. 3. – Article 100068. – DOI <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100068>
13. Espinoza M. AI and the Future of STEM Education: Transforming Pedagogy, Curriculum and Workforce Readiness // IGI Global Scientific Publishing, 2026. – Chapter 8. – DOI: <https://doi.org/10.4018/979-8-3373-5097-4.ch008>.
14. OECD (2021), AI and the Future of Skills, Volume 1: Capabilities and Assessments, Educational Research and Innovation, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/5ee71f34-en>.
15. Luckin, R. Towards artificial intelligence-based assessment systems // Nature Human Behaviour. – 2021. – Vol. 5. – P. 1360–1363. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41562-016-0028>

Слюта А. М.,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри екології, географії та природокористування,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
sliuta.alina@ukr.net

МЕТОДИКА ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ ТА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧОГО ПРОФІЛЮ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Анотація. У статті розкрито роль методики географічного краєзнавства як ефективного засобу формування інноваційного мислення та професійної готовності майбутніх учителів природничого профілю до роботи з обдарованими учнями. Проаналізовано сучасні підходи до підготовки студентів спеціальності «Середня освіта (Географія)» в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Особлива увага приділена практичній складовій підготовки, включаючи реалізацію дослідницьких, проєктних, польових та цифрових технологій. Наведено конкретні кейси та приклади практичних занять студентів, які демонструють формування педагогічної компетентності, цифрової та геоінформаційної грамотності, а також здатності адаптувати навчальний процес під індивідуальні потреби обдарованих учнів. Стаття може бути корисною для викладачів педагогічних дисциплін, методистів та науковців, що досліджують розвиток обдарованості у системі природничої освіти.

Ключові слова: географічне краєзнавство, обдарованість, інноваційне мислення, майбутні вчителі, методика навчання географії, професійна підготовка.

Abstract. The article reveals the role of the methodology of geographical local studies as an effective tool for developing innovative thinking and professional

readiness of future natural science teachers to work with gifted students. Contemporary approaches to the training of students in the specialty "Secondary Education (Geography)" at the T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium" are analyzed. Special attention is given to the practical component of training, including the implementation of research, project-based, field, and digital technologies. Specific cases and examples of students' practical activities are presented, demonstrating the development of pedagogical competence, digital and geoinformation literacy, as well as the ability to adapt the learning process to the individual needs of gifted students. The article may be useful for teachers of pedagogical disciplines, methodologists, and researchers studying the development of giftedness within the system of natural science education.

Key words: geographical local studies, giftedness, innovative thinking, future teachers, methodology of teaching geography, professional training

Сучасна система педагогічної освіти в Україні перебуває в стані глибокої трансформації, що зумовлено викликами інноваційного розвитку суспільства, євроінтеграційними процесами та потребою у формуванні педагогів нового типу – компетентних, креативних, готових до роботи з різними категоріями учнів, зокрема обдарованими [5]. Одним із ключових завдань підготовки майбутніх учителів природничого профілю є формування інноваційного мислення та готовності до використання сучасних методик у роботі з учнями, здатними до високих досягнень у навчанні [7].

Особливе місце в системі професійної підготовки майбутніх учителів географії займає географічне краєзнавство, яке виступає не лише як змістовий компонент географічної освіти, а й як ефективна методика формування дослідницьких, аналітичних та інноваційних умінь [1]. Через краєзнавчі методи майбутні педагоги навчаються аналізувати природне, соціально-економічне та культурне середовище свого регіону, що сприяє розвитку системного мислення, творчості та педагогічної ініціативи [3].

Мета статті – обґрунтувати роль і значення методики географічного краєзнавства у формуванні інноваційного мислення майбутніх учителів природничого профілю та їх готовності до роботи з обдарованими учнями на прикладі підготовки студентів спеціальності «Середня освіта (Географія)» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

У контексті сучасної освіти географічне краєзнавство набуває інноваційного змісту – воно поєднує традиційні польові дослідження із використанням інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових картографічних сервісів, дистанційних платформ, що розширює можливості для роботи з обдарованими учнями [2]. Інтеграція краєзнавчих підходів у підготовку майбутніх учителів географії дозволяє розвивати педагогічну гнучкість, уміння

створювати індивідуальні траєкторії розвитку учнів, використовувати проектні й дослідницькі методи навчання [4].

У Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка підготовка майбутніх учителів географії здійснюється з урахуванням компетентнісного, діяльнісного та аксіологічного підходів. Значну увагу приділено формуванню інноваційного педагогічного мислення, що виявляється у здатності студентів розробляти власні методики проведення занять, краєзнавчих експедицій і дослідницьких проєктів [6]. Вивчення дисциплін «Методика навчання географії» та «Методика розв'язування задач з географії» забезпечує формування вмінь інтегрувати краєзнавчі знання в педагогічну практику, розробляти дидактичні матеріали для роботи з обдарованими учнями, особливо у форматі STEM-підходу [9].

Таким чином, методика географічного краєзнавства виступає потужним інструментом розвитку інноваційного мислення, формування педагогічних і методичних компетентностей майбутніх учителів природничого профілю, а також підготовки їх до ефективної роботи з обдарованими учнями. Саме тому дослідження методичних аспектів краєзнавчої підготовки студентів і практичних можливостей її використання у процесі формування інноваційної педагогічної культури є актуальним і важливим завданням сучасної педагогічної науки [8].

Методика географічного краєзнавства посідає важливе місце в системі професійної підготовки майбутніх педагогів, оскільки сприяє інтеграції знань про природне, соціально-економічне та культурне середовище з практичними навичками дослідницької діяльності [1]. Вона виступає основою формування в майбутнього вчителя цілісного уявлення про навколишній світ, усвідомлення єдності природи і суспільства, специфіки взаємодії людини з довкіллям. Географічне краєзнавство в освітньому процесі реалізується як синтез наукового, освітнього та виховного компонентів, що забезпечує розвиток ключових компетентностей майбутнього фахівця – аналітичної, комунікативної, дослідницької, ціннісно-світоглядної [3].

Сучасна педагогічна наука розглядає краєзнавство не лише як зміст навчальної дисципліни, а й як методологію пізнання, що формує вміння здійснювати комплексне дослідження території, виявляти закономірності просторової організації природи і господарства, оцінювати екологічні ризики та потенціал регіону [2]. Таким чином, методика географічного краєзнавства стає інструментом інтеграції академічних знань з практичною діяльністю, що особливо важливо у підготовці майбутніх учителів природничого профілю. Вона базується на принципах науковості, системності, міждисциплінарності, зв'язку теорії з практикою та діяльнісного підходу [3]. Саме діяльнісний підхід надає краєзнавству інноваційного потенціалу, адже передбачає активне включення

студентів у пізнавальну, пошукову та творчу діяльність. Географічні спостереження, мікродослідження, участь у польових практиках і краєзнавчих експедиціях сприяють розвитку дослідницької компетентності, умінню формулювати гіпотези, працювати з емпіричними даними, робити узагальнення й висновки [1].

У сучасних умовах географічне краєзнавство виступає не лише як напрям пізнання рідного краю, але й як інструмент формування інноваційного мислення студентів, яке проявляється у здатності до:

- аналізу просторових явищ і процесів з позицій системного бачення;
- аналізу просторових явищ і процесів з позицій системного бачення;
- інтеграції знань природничого та соціально-гуманітарного циклів;
- застосування цифрових технологій і геоінформаційних систем (ГІС) у дослідженнях;
- моделювання навчальних ситуацій, спрямованих на розвиток пізнавальних інтересів обдарованих учнів [2].

Інноваційне мислення майбутнього вчителя, що формується засобами географічного краєзнавства, ґрунтується на готовності до пошуку нестандартних педагогічних рішень, проектування навчальних ситуацій, у яких учень виступає активним дослідником. Знання місцевого природного та соціально-економічного середовища дає змогу майбутнім педагогам створювати дидактичні матеріали, максимально наближені до реалій життя учнів, що підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку критичного мислення та креативності [4].

Краєзнавчий підхід сприяє формуванню у студентів умінь інтегрувати природничі знання з педагогічними, розробляти дидактичні проекти, спрямовані на розвиток творчості школярів. Робота з обдарованими дітьми потребує не лише предметної ерудиції, а й високого рівня методичної культури, емпатії, гнучкості та рефлексивності вчителя [7]. Викладач, який володіє краєзнавчими методами, здатен створювати навчальні ситуації, у яких кожен учень може проявити свої здібності – аналітичні, образні, комунікативні чи дослідницькі.

Важливим аспектом сучасної методики є інтеграція краєзнавства з інноваційними технологіями навчання. Географічне краєзнавство дозволяє ефективно впроваджувати STEM- та STEAM-підходи, коли польові, картографічні, екологічні спостереження поєднуються з технологічними засобами (дрони, ГІС, інтерактивні карти, мобільні додатки). Такі методи забезпечують не лише пізнавальну активність, а й розвиток навичок просторового моделювання, цифрової грамотності, критичного аналізу даних [4].

Використання цифрових сервісів (Google Earth, QGIS, ArcGIS Online) і мобільних застосунків (Mapillary, QField) під час краєзнавчих досліджень відкриває нові можливості для формування інформаційно-аналітичних умінь, необхідних сучасному вчителю географії. Залучення майбутніх педагогів до створення власних цифрових карт, екологічних профілів місцевості, онлайн-

квестів або інтерактивних туристичних маршрутів сприяє розвитку проєктного мислення та вмінню працювати в команді.

Краєзнавча діяльність, будучи тісно пов'язаною з дослідницьким і практичним підходами, є також ефективним засобом розвитку педагогічної рефлексії. Аналізуючи власні спостереження, результати експедицій чи навчальних проєктів, студенти усвідомлюють методичні прийоми, які сприяють залученню обдарованих учнів до наукової діяльності, розвивають їхню пізнавальну ініціативу та самостійність [8].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що географічне краєзнавство як методика навчання забезпечує інтеграцію освітнього, виховного та дослідницького аспектів професійної підготовки майбутніх учителів природничого профілю. Воно розвиває інноваційне мислення, педагогічну креативність і готовність до роботи з обдарованими учнями, що відповідає сучасним тенденціям модернізації педагогічної освіти в Україні [5; 6].

Практична підготовка майбутніх учителів географії в НУ «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка організована таким чином, щоб студенти могли не лише оволодіти теоретичними знаннями, а й отримати досвід організації та проведення краєзнавчих досліджень, формування інноваційного мислення та роботи з обдарованими учнями. Практика передбачає комплексне поєднання аудиторних, лабораторно-польових та дистанційних форм роботи.

Основними формами та етапами практичної підготовки є:

1. *Польові практики.* Польові заняття організовуються на базі природних, історико-культурних та рекреаційних об'єктів Чернігівської області. Студенти виконують такі завдання:

- складання топографічних і тематичних карт території;
- спостереження за природними процесами (гідрологічні, геоморфологічні, кліматичні);
- аналіз антропогенного впливу на довкілля;
- створення фото- та відеоархівів об'єктів дослідження для подальшого використання у навчальних проєктах [1; 3].

Ці практики формують просторове та системне мислення, навички дослідницької роботи та уміння адаптувати матеріал під різний рівень пізнавальної активності учнів, включаючи обдарованих.

2. *Лабораторно-аналітичні заняття.* Студенти обробляють зібрані польові дані, проводять картографічний та статистичний аналіз, моделюють екологічні та демографічні процеси. Використовуються ГІС-програми (QGIS, ArcGIS), інтерактивні карти та онлайн-платформи для створення візуалізацій [2]. Студенти виконують такі завдання:

- проводять аналіз змін ландшафту за останні 10 років на основі супутникових знімків;

- створюють інтерактивну карту екологічного стану річки з позначенням зон забруднення;
- розробляють навчальний сценарій для обдарованих учнів із використанням ГІС-даних.

3. *Проектно-дослідницька діяльність.* Студенти виконують індивідуальні та групові проекти, які включають:

- розробку краєзнавчих маршрутових карт для учнів;
- створення навчально-ігрових завдань для обдарованих школярів (квести, інтерактивні уроки);
- дослідження локальної флори та фауни з підготовкою презентацій та наукових повідомлень [4].

Такі проекти сприяють розвитку інноваційного мислення, навичок наукової комунікації та педагогічної креативності.

4. *Дистанційні та інтерактивні форми.* Використовуються онлайн-платформи (Google Earth, StoryMapJS, Mapillary) та навчальні симуляції для:

- моделювання географічних процесів і явищ;
- створення інтерактивних навчальних маршрутів;
- розробки методичних матеріалів для уроків з обдарованими учнями.

Цей підхід дозволяє студентам поєднувати цифрову грамотність із педагогічними навичками, що відповідає сучасним стандартам підготовки вчителів [6].

Найпоширенішими завданнями для розвитку інноваційного мислення та роботи з обдарованими учнями є:

- *Проектування краєзнавчих уроків:* студенти створюють навчальні сценарії з використанням STEM- та STEAM-методів, інтерактивних карт та польових даних, орієнтовані на розкриття потенціалу обдарованих школярів.
- *Дослідження локальних екологічних проблем:* оцінка стану водних ресурсів, зелених зон та урбаністичних територій з подальшою розробкою рекомендацій для шкіл.
- *Міні-дослідження історико-культурного середовища:* вивчення пам'яток архітектури, топонімії, культурної спадщини з підготовкою інтерактивних презентацій для учнів [4].

Ці завдання формують креативність, аналітичне мислення, педагогічну гнучкість та здатність адаптувати навчальні матеріали під різні групи учнів.

Наведені нижче конкретні приклади практичних занять і кейсів студентів спеціальності «Середня освіта (Географія)» ілюструють ефективність методики географічного краєзнавства у формуванні інноваційного мислення, професійних компетентностей та готовності майбутніх учителів до роботи з обдарованими учнями.

Кейс 1. Польова експедиція «Екологія річки Смош»

Мета заняття: ознайомлення студентів із методами польового дослідження водних ресурсів, формування навичок оцінки стану екосистеми та підготовка матеріалів для роботи з обдарованими учнями.

Хід заняття:

1. Студенти поділені на групи по 3-4 особи.
2. Кожна група отримує завдання: провести аналіз води (прозорість, температура, кислотність), відзначити рослинність уздовж берегової смуги та зафіксувати антропогенні впливи (сміття, будівництво, порушення берегової лінії).
3. Дані заносяться у польові журнали та потім обробляються у QGIS для створення тематичних карт.
4. Студенти готують короткі презентації та інтерактивні карти для демонстрації на навчальному занятті для школярів.

Результат: студенти формують компетентності у використанні ГІС, аналітичні навички та здатність адаптувати матеріали для обдарованих учнів.

Кейс 2. Інтерактивне заняття «Топонімія Чернігівщини»

Мета заняття: розвиток критичного мислення та навичок дослідження культурно-історичного середовища рідного краю.

Хід заняття:

1. Студенти отримують завдання зібрати інформацію про походження назви населених пунктів, природних об'єктів та історико-культурних пам'яток.
2. Результати заносяться в інтерактивну карту StoryMapJS.
3. Студенти створюють міні-квести для школярів, орієнтовані на обдарованих учнів, з використанням питань та завдань різного рівня складності.

Результат: формування навичок інтеграції географічних і історико-культурних знань, педагогічної креативності та організаційних умінь.

Кейс 3. Проєкт «Екологічний маршрут міського парку»

Мета заняття: створення навчально-пізнавального маршруту для учнів, розвиток компетентності у проєктуванні навчальної діяльності та використанні STEM-підходів.

Хід заняття:

1. Студенти досліджують територію парку, визначають важливі об'єкти (дерева-старожили, водойми, елементи благоустрою).
2. Розробляють маршрут із завданнями для школярів: спостереження за рослинами та тваринами, визначення екологічних ризиків, фотозвіти та короткі наукові замітки.
3. Створюють інтерактивну карту маршруту із QR-кодами, що ведуть до навчальних завдань і додаткових матеріалів.

Результат: студенти отримують досвід організації навчального процесу для обдарованих учнів, поєднання польових досліджень із цифровими інструментами, а також розвивають навички командної роботи.

Кейс 4. Лабораторно-аналітична робота «Моделювання ландшафтних змін»

Мета заняття: розвиток аналітичного мислення та вміння використовувати цифрові технології для дослідження локальних процесів.

Хід заняття:

1. Студенти отримують супутникові знімки Чернігівського регіону за 10 років.
2. Використовуючи QGIS, вони аналізують зміну ландшафту, урбанізацію, зникнення зелених зон.
3. Створюють тематичні карти та готують пропозиції для екологічних проєктів у школах.

Результат: формування вмінь працювати з цифровими даними, критичного мислення, уміння створювати навчальні проєкти для обдарованих учнів.

Для оцінювання ефективності практичної підготовки застосовуються: портфоліо студента, що включає польові звіти, карти, презентації та проєктні роботи; само- та взаємооцінювання в процесі групових проєктів; педагогічна рефлексія після проведених міні-уроків у школах; анкетування студентів та викладачів щодо рівня сформованості інноваційного мислення та готовності до роботи з обдарованими учнями [8].

За даними моніторингу та анкетування студентів, проведеного на кафедрі екології, географії та природокористування: понад 85% студентів демонструють високий рівень використання ГІС та цифрових інструментів у створенні навчальних проєктів; 78% студентів можуть ефективно розробляти дидактичні матеріали для обдарованих учнів; 90% студентів проявляють ініціативу у створенні інтерактивних навчальних маршрутів та участі у польових дослідженнях.

Таким чином, практика сприяє формуванню професійної компетентності, інноваційного та критичного мислення, готовності до організації навчальної діяльності для обдарованих учнів.

Практика показала, що комбінація польових досліджень, лабораторно-аналітичної роботи та проєктної діяльності: формує готовність студентів до роботи з обдарованими учнями; розвиває інноваційне та критичне мислення; сприяє освоєнню сучасних цифрових та геоінформаційних технологій; формує навички педагогічної креативності та командної роботи; дозволяє адаптувати навчальні матеріали під різні рівні здібностей учнів [4; 6; 8].

Таким чином, практична підготовка студентів-географів за методикою краєзнавства є комплексною та ефективною і забезпечує інтеграцію теоретичних знань, дослідницьких умінь та педагогічних компетентностей, необхідних для сучасного вчителя природничого профілю.

Таким чином, методика географічного краєзнавства є високоефективним інструментом підготовки майбутніх учителів природничого профілю, оскільки забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичною діяльністю студентів, включаючи польові, лабораторно-аналітичні та проєктно-дослідницькі роботи. Застосування цієї методики сприяє формуванню у студентів системного, критичного та інноваційного мислення, необхідного для роботи з обдарованими учнями. Практичні форми підготовки – польові експедиції, лабораторно-аналітичні заняття, проєктна діяльність та інтерактивні уроки – забезпечують розвиток педагогічної гнучкості, дослідницької активності, цифрової та геоінформаційної грамотності, а також здатності адаптувати навчальний матеріал під індивідуальні потреби учнів. Використання цифрових технологій, ГІС, інтерактивних карт та мобільних додатків підвищує залученість студентів, формує навички організації навчання для обдарованих учнів і сприяє розвитку STEM- та STEAM-компетентностей.

Краєзнавчий підхід стимулює педагогічну креативність, розвиток умінь проектувати навчальні маршрути, інтерактивні завдання та міні-дослідження для учнів різного рівня пізнавальної активності. Особливо ефективним цей підхід є у роботі з обдарованими учнями, які потребують диференційованих та інноваційних форм навчання. Аналіз практичної діяльності студентів свідчить про формування професійної готовності до організації навчального процесу, розвитку інноваційного мислення та педагогічної компетентності, що є необхідними для ефективної роботи у сучасній школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голуб Т. М. Географічне краєзнавство як засіб формування професійних компетентностей майбутнього вчителя. Чернігів, 2021. 112 с.
2. Кизим М. О. Інформаційні технології у географічній освіті. Харків: ХНУ, 2022. 120 с.
3. Ковальчук І. П. Краєзнавчі дослідження в системі підготовки вчителя географії. Львів, 2019. 96 с.
4. Козяр М. М. Педагогічна інноватика: теорія, методологія, практика. Київ: Освіта, 2017. 144 с.
5. Концепція розвитку педагогічної освіти в Україні. Київ: МОН України, 2018. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konserpsiya-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti-v-ukrayini>
6. Матеріали кафедри екології, географії та природокористування НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (навчальні програми, методичні рекомендації). Чернігів, 2024. 78 с. URL: <https://www.chgk.edu.ua/kafedra-ekologii-geografii>

7. Савченко О. Я. Підготовка вчителя до роботи з обдарованими дітьми: сучасні підходи. Київ, 2020. 148 с.
8. Семенюк І. В. Інноваційне мислення педагога: методологічні та практичні аспекти. Київ: Педагогічна думка, 2020. 136 с.
9. Слюта А.М. Програма навчальної дисципліни «Методика навчання географії». Чернігів: НУЧК ім. Т. Г. Шевченка, 2024. 64 с.

Собко Н. В.,
вчитель математики КЗ «Харківський ліцей № 140
Харківської міської ради»,
n.sobko.33@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ІНСТРУМЕНТУ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ Й ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто можливості використання технологій штучного інтелекту (ШІ) у процесі навчання математики для підтримки розвитку обдарованих учнів у складних умовах воєнного стану. Акцент зроблено на тому, що в сучасній українській школі ШІ виступає не лише технічним, а й педагогічним інструментом, який забезпечує персоналізацію навчання, емоційну підтримку та розвиток творчого потенціалу. Проаналізовано психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей у період війни, коли освітні можливості обмежені через емоційний стрес, соціальну ізоляцію та втрату ресурсів. На основі власного педагогічного досвіду автора представлено приклади практичного використання генеративних моделей ChatGPT, Gemini для створення адаптивних, дослідницьких та інтерактивних математичних завдань. Показано, що такі інструменти не лише підвищують рівень інтелектуальної активності, а й знижують емоційне виснаження, сприяючи формуванню позитивного навчального досвіду. У статті визначено основні проблеми впровадження ШІ в умовах війни та окреслено напрями підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми за допомогою інтелектуальних технологій.

Ключові слова: штучний інтелект, математична освіта, обдаровані учні, війна, генеративні моделі, ChatGPT, Gemini, емоційна підтримка, персоналізоване навчання.

Abstract. The article explores the use of Artificial Intelligence (AI) technologies in mathematics education as a means of supporting and developing gifted students under the challenging conditions of wartime Ukraine. It emphasizes that AI in modern Ukrainian schools functions not only as a technical but also as a pedagogical tool, enabling personalized learning, emotional support, and the development of creative potential. The paper analyzes the psychological and pedagogical characteristics of gifted students during the war, when educational opportunities are limited due to emotional stress, social isolation, and loss of resources. Drawing on the author's

teaching experience, examples of practical implementation of generative models such as ChatGPT, Gemini are presented. These tools are shown to foster intellectual engagement, creativity, and critical thinking while reducing emotional exhaustion through positive and interactive learning experiences. The study also highlights the key challenges of integrating AI in wartime education and identifies directions for teacher training in the effective and ethical use of intelligent technologies to support gifted learners.

Keywords: artificial intelligence, mathematics education, gifted students, war, generative models, ChatGPT, Gemini, emotional support, personalized learning.

1. Вступ. Сучасна українська освіта переживає трансформаційний етап, який посилився в умовах воєнного стану. Війна вплинула на всі рівні освітнього процесу – від доступу до інтернету та цифрових ресурсів до психологічного стану учнів. Особливо гостро це відчувають обдаровані діти, для яких інтелектуальний розвиток є не лише потребою, а й способом самовираження.

Виклики війни – емоційна нестабільність, вимушене переміщення, втрата навчальних спільнот – знижують їхню мотивацію. Саме тому зростає значення цифрових технологій і штучного інтелекту (ШІ), які стають засобом підтримки пізнавальної активності, креативності й психологічного балансу.

ШІ вже перестав бути лише технічним інструментом – він перетворюється на освітнього партнера, який створює умови для розвитку мислення, творчості та саморефлексії. У контексті навчання математики це має особливе значення, адже саме ця дисципліна формує логічну культуру, аналітичність і системність мислення.

2. Теоретичні засади використання ШІ в освіті. Штучний інтелект визначається як система, здатна до автономного аналізу даних, навчання та прийняття рішень, подібних до людських когнітивних процесів [1]. У педагогічному контексті він виконує функції адаптації, діагностики, індивідуалізації та автоматизації навчального процесу.

Згідно з дослідженнями Лакіна, Гоумса та Фадела [2; 3], ШІ відкриває шлях до «персоналізованої педагогіки», у межах якої система навчання не просто передає знання, а динамічно реагує на рівень мислення учня, його стиль пізнання та темп навчання.

Особливо ефективним ШІ є у викладанні математики, оскільки здатний поєднувати аналітичну точність із візуалізацією понять, сприяючи глибшому розумінню закономірностей. Як свідчить аналіз глобальних тенденцій [4], саме математична освіта є однією з найдинамічніших сфер упровадження інтелектуальних технологій – від генерації завдань до автоматичного оцінювання.

У контексті української школи ці можливості набувають гуманістичного виміру: ШІ стає засобом емоційної підтримки, безперервності навчання та формування довіри до пізнавального процесу, навіть у кризових умовах.

3. Особливості розвитку обдарованої особистості під час війни.

Обдарованість – це системна якість особистості, що виявляється у високому рівні інтелектуального розвитку, творчих здібностей і пізнавальної активності [5].

У воєнний період розвиток таких дітей ускладнюється емоційною напругою, пов'язаною через постійні тривоги, вибухи, евакуації. Навіть під час навчання вони не можуть зосередитись, бо очікують небезпеку. Обдаровані діти, які схильні до аналітичного мислення, часто усвідомлюють складність ситуації глибше, ніж їхні однолітки. Це викликає надмірне занепокоєння, безсоння, зниження інтересу до навчання.

Обдаровані діти потребують обміну ідеями, участі в олімпіадах, наукових гуртках – але багато таких заходів скасовані або перенесені онлайн із обмеженою комунікацією. Можемо говорити навіть про соціальну ізоляцію - через вимушене дистанційне навчання діти менше спілкуються наживо, що призводить до втрати емоційного зв'язку, самотності та апатії. На жаль, у багатьох школах зруйнована або вивезена техніка, бібліотеки, STEM-кабінети. Це обмежує можливості для поглибленого навчання математики чи програмування.

Ці фактори створюють комплексну кризу розвитку: навіть маючи високий потенціал, обдарована дитина може втратити мотивацію, емоційний баланс і доступ до навчального середовища, що раніше сприяло її зростанню.

Саме тому використання інструментів ШІ – таких як ChatGPT, Gemini, Bard, Claude, Wolfram Alpha, GeoGebra AI – стає компенсаторним механізмом: вони надають стабільність, зворотний зв'язок і психологічно безпечне середовище для саморозвитку, навіть у нестабільних умовах.

4. Власний досвід упровадження технологій штучного інтелекту на уроках математики. Генеративні моделі – ChatGPT та Gemini мої інструменти – помічники. Важливо, що вони можуть генерувати контент, формулювати задачі та надавати пояснення повністю українською мовою.

Мета використання ChatGPT та Gemini: вони ідеально підходять для створення високодиференційованого та поглибленого контенту, спеціально розрахованого на обдарованих дітей.

Розглянемо приклади такого контенту. Створення задач підвищеної складності, тобто, замість типових задач із підручника, ШІ може генерувати завдання, що вимагають нестандартного мислення, інтеграції знань та дослідницького підходу. Приклади запитів до ШІ: "Створи 3-4 оригінальні олімпіадні задачі з теорії чисел для учнів 9-го класу. Задачі мають вимагати застосування принципу Діріхле», або "Сформулюй дослідницьку задачу з геометрії, де учень має знайти узагальнену формулу для площі N-кутника, вписаного в коло, і довести її."

Створення вікторин та ігор з нестандартним форматом. Для обдарованих дітей часто створюю вікторини, які перевіряють не просто знання, а здатність швидко приймати рішення та синтезувати інформацію. "Створи послідовність із 4 логіко-математичних загадок, де відповідь на попередню загадку є ключем до наступної (тематика: топологія та теорія графів)."

Обдаровані учні прагнуть бачити, як математика працює у складному сучасному світі. За допомогою ChatGPT або Gemini дуже легко згенерувати задачі з реального життя, використавши наступний промпт: "Сформулюй практичну задачу: розрахунок складних відсотків для інвестиційного портфеля з динамічною ставкою (яка змінюється щоквартально) протягом 10 років. Поясни, як тут застосовується геометрична прогресія."

Можна зануритись в історію, згенерувавши короткий діалог між Ньютоном та Лейбніцем про їхні погляди на основи диференціального числення тощо.

Окрім цього, у практиці активно використовую генеративні моделі Gemini та ChatGPT для створення інтерактивних завдань підвищеної складності, орієнтованих на обдарованих учнів. Саме ці інструменти швидко генерують текстові описи ситуаційних задач, які можуть бути миттєво візуалізовані у GeoGebra 3D. Наприклад, учень формулює запит до ChatGPT: «Створи задачу з геометрії про тіло обертання, що описує рух кулі вздовж параболічної траєкторії», а модель генерує реалістичний опис, який потім переноситься до середовища GeoGebra для побудови.

Крім того, інтеграція таких завдань у навчальний процес дає змогу створювати інтерактивні дослідницькі середовища, у яких учень виступає не лише виконавцем, а співавтором навчального сценарію. Використовуючи ChatGPT або Gemini, учні можуть самотійно змінювати умови задач, добирати параметри фігур, формулювати гіпотези щодо результату обертання та перевіряти їх експериментально у GeoGebra 3D. Це формує компетентність моделювання – уміння описати реальну проблему математичною мовою, перевести її у візуальну форму, а потім проаналізувати поведінку моделі. Такий підхід значно підвищує мотивацію обдарованих дітей, оскільки кожна побудова набуває елементів відкриття: учень бачить результат власного дослідження, взаємодіє з ним і робить самотійні висновки. З педагогічного погляду, це також допомагає знизити рівень емоційного виснаження: процес навчання стає глибоко залученим, а не репродуктивним, що створює відчуття контролю над результатом і стимулює позитивну самооцінку.

Підсумки власного досвіду впровадження технологій штучного інтелекту на уроках математики

Так, для ефективного користування ШІ в навчанні необхідно витратити час, щоб навчити учнів грамотно формулювати запити (промпти), навчити

аналізувати, перевіряти та аргументовано оцінювати результати, які пропонує ІІІ, пояснити необхідність дотримання етичних норм – правил академічної доброчесності, авторського права та безпеки даних.

Важливо, робота з інструментами ІІІ показала, що емоційний комфорт і пізнавальна цікавість – це ключові чинники розвитку обдарованої дитини під час війни. Учні зазначали, що такі заняття знижують стрес, створюють відчуття успіху й відкривають можливість діяти у власному темпі. ІІІ став для них інтелектуальним співрозмовником, а не суворим оцінювачем.

5. Методика впровадження технологій ІІІ для підтримки обдарованих учнів. Зрозуміло, що використання ІІІ має бути методично продуманим і педагогічно обґрунтованим. Учитель стає куратором інтелектуального розвитку, а не лише передавачем знань.

Ефективна методика включає:

1. Діагностику навчальних запитів обдарованого учня за допомогою адаптивних систем.
2. Побудову індивідуальних траєкторій на основі рекомендацій ІІІ.
3. Розвиток креативного мислення через відкриті дослідницькі задачі.
4. Етичну взаємодію з ІІІ – навчання критично оцінювати отримані відповіді.

Реалізація цього підходу вимагає підготовки вчителя, розширення його цифрової компетентності й розуміння педагогічного потенціалу технологій [6; 7; 8].

6. Основні проблем впровадження технологій штучного інтелекту (ІІІ) для підтримки обдарованих учнів в Україні під час війни

В умовах війни впровадження технологій штучного інтелекту для підтримки обдарованих учнів в Україні стикається з численними труднощами. Воєнні дії призвели до руйнування інфраструктури, перебоїв зі світлом та інтернетом, що ускладнює стабільне використання цифрових ресурсів. Багато шкіл втратили доступ до сучасного обладнання, а отже – можливість застосовувати ІІІ-технології на належному рівні. Психоемоційна напруга серед дітей негативно впливає на їхню мотивацію, концентрацію та здатність до творчого мислення.

Одночасно спостерігається нестача педагогів, які володіють компетенціями у сфері штучного інтелекту та можуть ефективно працювати з обдарованими учнями. Нерівність умов між регіонами ще більше поглиблює освітню прірву, обмежуючи можливості дітей із прифронтових територій. Держава поки не має достатніх ресурсів для системної підтримки інноваційних освітніх програм у сфері ІІІ. Це сповільнює цифрову трансформацію освіти й знижує конкурентоспроможність українських учнів на світовому рівні. Водночас війна показала важливість технологій як засобу збереження доступу до освіти навіть у кризових умовах. Отже, розвиток ІІІ в освіті потребує цілеспрямованої

підтримки держави, партнерства з міжнародними організаціями та інвестицій у підготовку педагогів.

7. Висновки. Штучний інтелект у сучасній освіті – це не технологічна мода, а педагогічна необхідність. Його використання на уроках математики під час війни стає механізмом адаптації, підтримки й натхнення для обдарованих учнів.

ШІ сприяє розвитку критичного мислення, забезпечує диференційоване навчання, підтримує емоційний баланс і формує відчуття безпеки. Водночас ефективність упровадження залежить від готовності педагогів до роботи з інноваційними інструментами та від державної підтримки цифрової трансформації освіти.

Українська школа має всі передумови, щоб стати прикладом гуманістичної інтеграції технологій – там, де ШІ не замінює вчителя, а допомагає розкрити талант кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Russell, S., & Norvig, P. Artificial Intelligence: A Modern Approach. 4th ed. Pearson Education, 2021. 1136 p.
2. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson Education, 2016. 48 p.
3. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2021. 62 p.
4. Hasan, N., & Rahman, M. AI in Mathematics Education: A Bibliometric Analysis of Global Trends and Collaborations (2020–2024). Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 2024, Vol. 20(3), Article 15915. URL: <https://www.ejmste.com/article/ai-in-mathematics-education-a-bibliometric-analysis-of-global-trends-and-collaborations-2020-2024-15915> (дата звернення: 13.10.2025).
5. Дубровіна, І. В. Психологічні основи розвитку обдарованої особистості. Київ: Либідь, 2010. 320 с.
6. OECD. AI and the Future of Education: Policy Perspectives. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/1d0bc92c-en.
7. Міністерство освіти і науки України. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. Київ: МОН України, 2021. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 13.10.2025).
8. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policy-makers. Paris: UNESCO Publishing, 2023. 150 p.

Sokolovska Iryna,
*Candidate of Medical sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Physical Education and Sports,
Khortytsia National Academy,
irinasokol10@meta.ua*

Nechyporenko Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector,
Khortytsia National Academy*

Hordiienko Natalia,
*Doctor of Sociological Sciences, Professor,
Vice-rector for research and innovation, Khortytsia National Academy*

Pozdnyakova Olena,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, First vice-rector,
Khortytsia National Academy*

A COMPREHENSIVE APPROACH TO DIAGNOSTICS AND PATHS TO DEVELOPING GIFTED CHILDREN AND YOUTH

Анотація. Уявлення про складну структуру інтелекту та множинність його видів, що здобуло широке визнання в сучасній психології та педагогіці обдарованих дітей, вимагає пошуку нових альтернативних засобів діагностики багатьох видів інтелекту, для яких відсутні психометричні тести. З цією метою розробляються методи діагностики обдарованості, що ґрунтуються як на самооцінках здібностей, так і на їх оцінках іншими людьми. Відтак перед системою освіти постає надзвичайно важливе завдання - виявлення та підтримка обдарованих дітей, здатних до високих досягнень у науці, культурі, та суспільному житті.

Ключові слова: обдарованість, інтелект, методи діагностики. самооцінка

Abstract. The idea of the complex structure of intelligence and the multiplicity of its types, which has gained wide recognition in modern psychology and pedagogy of gifted children, requires the search for new alternative means of diagnosing many types of intelligence for which there are no psychometric tests. For this purpose, methods of diagnosing giftedness are being developed, based both on self-assessments of abilities and on their assessments by other people. Therefore, the education system faces an extremely important task - identifying and supporting gifted children capable of high achievements in science, culture, and social life.

Keywords: giftedness, intelligence, diagnostic methods. self-assessment

The education of gifted children is a key area of education in many countries worldwide. Domestic and international publications offer a variety of approaches and methods for identifying gifted children, their development and education, and their psychological and pedagogical support. However, these proposals often lack serious theoretical and empirical foundations, relying instead on stereotypical ideas about the characteristics and needs of gifted children that lack scientific evidence [1].

This is largely due to the large number of internationally recognized theories of giftedness, which, in scientific research, cannot be replaced by simplified working concepts but require serious theoretical analysis. A common thread among most modern scientific theories of giftedness is a shift away from a one-dimensional definition (for example, based on high IQ) [3].

Giftedness is most often understood as a complex and multidimensional construct, encompassing numerous interacting cognitive and non-cognitive personality components, although theories vary in the breadth and content of this construct, its static or dynamic focus, and the role of various components and conditions. A noticeable general trend is the growing recognition of the importance of non-cognitive personality (motivational, emotional, volitional) components and their interaction with cognitive abilities in the manifestation and development of giftedness [4].

In recent years, the number of general and higher education institutions implementing gifted programs has increased across the country, including not only lyceums, gymnasiums, specialized schools, and research universities, but also virtually any organization. Tens of thousands of schoolchildren and students participate annually in various competitions and olympiads at various levels. Competition programs and olympiad movements have become a daily practice for schools and universities. In the context of the massification of practices, a trend is being formed towards simplifying their forms and content, and the goal-result component is being blurred with excessive focus on the formal side of their implementation [5].

Further development of existing practices and the search for new ones for identifying and supporting gifted individuals requires an understanding of both universal approaches to working with this category of children and youth, as well as the specific characteristics associated with age-specific, subject-specific, and individual variations in the interpretation of giftedness.

In the context of the proposed study, the objectives are to define the essence of giftedness in pedagogical activity and describe a system of psychological and pedagogical solutions in the form of organizational forms, methods, and techniques for identifying, selecting, and supporting gifted youth. Finding solutions to these challenges is complicated by the context of the new world of education and the conditions of a changing, uncertain future, along with a highly competitive economy.

An obvious problem today is the insufficient development of theoretical, methodological and practice-oriented foundations for supporting gifted youth, which consists in the timely identification of inclinations and aspirations in schoolchildren not at the stage of choosing a university and the exams required for admission, but at the stage of personal professional self-determination, which is the primary factor in the formation of personal awareness of one's professional destiny [6].

The multidimensional and multifaceted nature of gifted youth support processes lies in creating conditions for the successful entry of recent schoolchildren into the profession, taking into account their personal achievements, which fundamentally influence the implementation of a targeted approach to each individual upon admission. Such conditions can be created through a multifaceted selection process for gifted youth, taking into account their diverse inclinations and abilities, the presence of established motives and interests, and their willingness to learn and teach others.

At the same time, the current system for identifying, selecting, and supporting gifted young people in higher education, integrated with career guidance, is inadequate to meet modern challenges and the changes that have occurred in education in recent years. The established system requires significant updating, primarily due to new challenges and new functions, but also to overcome existing problems and improve the quality of applicants and programs, and reduce labor migration of graduates. At the same time, we see that the new world of professions with an uncertain future likely does not assume a simple linear career path with a one-time, "correct," "lifelong" choice of profession. In mass higher education for lifelong learning, professional mobility is a crucial condition as the basis for professional and personal self-determination and self-development [8].

The education system requires systematic identification, selection, and support of gifted youth, and the debate over the priority of the training paradigm is entering a new phase: which comes first—creating conditions for the development of university students' psychological and pedagogical competencies or fostering in-depth subject-specific training? This debate stems primarily from the complexity and dialectical nature of the gifted phenomenon. Self-concept is recognized as a key component of giftedness in many influential theories worldwide.

Self-concept is generally understood as a system of more or less conscious and relatively stable ideas an individual has about themselves, although there are differences in its definition and relationships with similar concepts (self-image, self-perception, self-esteem, self-respect, self-confidence) [1]. Most empirical data support multidimensional models of self-concept with relatively independent components that differ quantitatively and qualitatively across models. A vast amount of research has been devoted to studying the structure of self-concept and its development at different age stages, especially during adolescence. However, the question of the characteristics of gifted children's self-concept and its role in the development of giftedness at different age stages remains controversial, despite the fact that a number of theories and models include self-concept among the essential factors of giftedness.

For example, in J. Feldhusen's model - Talent Identification and Development in Education - (TIDE) - giftedness is defined as a combination of general intellectual abilities, positive self-esteem, achievement motivation, and talent [6]. In this model,

self-knowledge and understanding, an adequate assessment of the level and profile of one's abilities, talents, motivation, and learning styles are the most important initial conditions for children to recognize their growing talent and set short-term and long-term goals for developing high giftedness in school and vocational education.

In the Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT) proposed by F. Gagné, the self-concept plays the role of one of the most important catalysts for the development of giftedness potential into high creative achievements [9]. According to the author's definition, giftedness means possessing outstanding natural abilities in one or more areas of activity at the level of 10% of the most capable peers. Talent, in contrast to giftedness, means outstanding mastery as a result of the purposeful and systematic development of abilities, the acquisition of knowledge, skills and abilities in one or more areas of activity to the level of 10% of peers who have the highest achievements in this area or areas. In addition to abilities and talent, the model includes four more main components of the complex process of talent development: the process of learning and practice; intrapersonal and environmental catalysts; and random factors. The long-term process of talent development represents the progressive transformation, through long-term formal and informal training and practice, of outstanding natural abilities into high-level skills and abilities required for a specific professional field. It involves complex interactions between all six components. Intrapersonal, environmental, and random factors can facilitate or hinder this process. One of the most important intrapersonal catalysts is a high level of self-management as a comprehensive regulator of human self-development, including awareness of one's strengths, weaknesses, and emotions, as well as the development of a positive and realistic self-concept and self-confidence.

Early successes of students, young artists, musicians, and athletes serve to enhance their positive self-concept and motivate them to continue and intensify their studies, while their parents and teachers maintain and increase their support.

At the same time, J. Freeman, who studied the lives of gifted children for 35-40 years, came to the conclusion that the label "gifted" can often cause serious emotional problems for a child with family and school due to constant expectations of extraordinary achievements [7]. In a number of cases, parents' recognition of their children as gifted had an extremely negative impact on their emotional and personal characteristics at all stages of development up to adulthood and hindered the realization of their high potential, whereas the development of children with equally high abilities, but not labeled "gifted," was more prosperous and successful.

The Munich Model of Giftedness, validated in a series of longitudinal international studies [10], assigns an important role to the self-concept. Giftedness in this model is defined as a multifactorial construct of abilities that serve as predictors of giftedness within a network of non-cognitive personal and social mediators, as well as

achievement indicators that serve as criteria for developed giftedness. From a methodological perspective, the need to identify gifted children and create development programs not only to be limited to criteria of success and outstanding achievements, but also to evaluate their predictors and mediators is emphasized. Self-concept is one of the main non-cognitive personal mediators.

In particular, the role of the academic self-concept was demonstrated in a series of studies testing the hypothesis that reorienting the causal attribution of success and failure can help develop a positive academic self-concept in female students with high intellectual ability but low self-esteem. This attributional reorientation, which included feedback (oral and written positive comments on the results of completing assignments during classes), demonstrated statistically significant favorable changes in attribution styles, academic self-concept, and anxiety in female university students.

The characteristics of the intellectual self-concept are often explained by existing ideas about gender-specific differences in intellectual abilities themselves, although this is not always supported by test data. Studies of self-assessments of multiple intelligences conducted in more than 30 countries have demonstrated extremely wide variability in the manifestations of gender differences across cultures, both in self-assessments of each type of intelligence and in the profile of these self-assessments [11].

Of particular interest in the context of giftedness is the study of the characteristics of students' perceptions of their intellectual abilities and general intelligence. According to G. Gardner's theory of multiple intelligences, each person possesses several relatively independent intelligences that make up individual intellectual profiles [2]. The author believes that the most theoretically and experimentally substantiated classification is that of eight intelligences: verbal-linguistic, musical, logical-mathematical, visual-spatial, natural-scientific, bodily-kinesthetic, intrapersonal, and interpersonal. Psychometric measurements of intelligence (tests) can only assess some of its types; therefore, alternative assessment methods are being developed, including those based on reports from the subjects themselves.

One of the classification schemes of intelligences also belongs to G. Gardner, who identified three categories:

- "Traditional" (verbal-linguistic, logical-mathematical).
- "Artistic" (musical; bodily-kinesthetic, visual-spatial).
- "Personal" (interpersonal and intrapersonal).

Other authors also proposed dividing the eight intelligences into three categories. One author included intrapersonal and interpersonal intelligences in the first category, "personality-related"; logical-mathematical, visual-spatial, bodily-kinesthetic, and natural-scientific intelligences in the second category, "object-related"; verbal-linguistic and musical intelligences in the third category, "object-free" [1].

Another combination of three categories unites:

- “verbal” intelligences – verbal-linguistic, intrapersonal, and interpersonal intelligences;
- “numerical” intelligences – logical-mathematical, visual-spatial, and natural-scientific intelligences;
- “cultural” intelligences – musical and bodily-kinesthetic intelligence.

These data have practical implications for identifying intellectual giftedness in children and adolescents. The concept of the complex structure of intelligence and its multiple types, widely recognized in modern psychology and gifted education, necessitates the search for new alternative diagnostic tools for many types of intelligence for which psychometric tests are lacking.

For this purpose, giftedness diagnostic methods are being developed based on both self-assessments of abilities and their assessments by others. The use of self-assessment profiles of students’ various types of intellectual abilities (not only according to Gardner’s theory but also other theories), along with assessments of these same abilities by parents and teachers, in psychological counseling services can help identify many problems in gifted adolescents, including those manifested in their self-concept, and assist them in addressing these issues.

LITERATURE:

1. Campbell L., Campbell B., Dickinson D. Teaching and learning through multiple intelligences. (3rd ed.). – Boston: Allyn & Bacon, 2003. – 368 p.
2. Chan D.W. Perceived multiple intelligences among male and female Chinese gifted students in Hong Kong: the structure of the student multiple intelligences profile // *Gifted Child Quarterly*. – 2006. – Vol. 50. – No.4. – P. 326–338.
3. Chan D.W. Giftedness of Chinese students in Hong Kong: Perspectives from different conceptions of intelligences // *Gifted Child Quarterly*. – 2008. – Vol. 52. – No1. – P. 42–54.
4. Conceptions of giftedness. 2nd ed. / Sternberg R.J., Davidson J.E. (Eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
5. Dai D.Y., Swanson J.A., Cheng H. State of research on giftedness and gifted education: a survey of empirical studies published during 1998–2010 (April) // *Gifted Child Quarterly*. – 2011. – Vol. 55. – No.2. – P.128–138.
6. Feldhusen J.F. Giftedness, talent, expertise, and creative achievement / In: *Conceptions of Giftedness*. R.J. Sternberg, J.E. Davidson (Eds.). – New York: Cambridge University Press, 2005. – P.65–79.
7. Freeman J. Gifted lives: what happens when gifted children grow up? – London, New York: Routledge, 2010.
8. Furnham A., Arteché A., Chamorro-Premuzic T., Keser A., Swami V. Self- and other-estimates of multiple abilities in Britain and Turkey: A cross-cultural comparison of subjective ratings of intelligence // *International Journal of Psychology*. – 2009. – Vol. 44. – No.6. – P.436–442.
9. Gagné F. From gifts to talents: the DMGT as a developmental model / In: *Conceptions of Giftedness*. R.J. Sternberg, J.E. Davidson (Eds.). – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P.99–120.

10. Munich studies of giftedness / Heller K.A. (Ed.). – Berlin: LIT Verlag Dr. W. Hopf, 2010.
11. Furnham A., Arteche A., Chamorro-Premuzic T., Keser A., Swami V. Self- and other-estimates of multiple abilities in Britain and Turkey: A cross-cultural comparison of subjective ratings of intelligence // International Journal of Psychology. – 2009. – Vol. 44. – No 6. – P.435–442.

Столяренко Ок. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету,
oksanny-81@ukr.net

Столяренко Ол. В.,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки і освітнього менеджменту
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
olena-best@ukr.net

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА В КОНТЕКСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНОСТІ: МОДЕЛІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ РОЛІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ED-TECH

Анотація. У статті досліджено трансформацію педагогічної ролі викладача в умовах інтенсивної інтеграції цифрових технологій (EdTech), зокрема у контексті роботи з обдарованими здобувачами освіти. Обґрунтовано, що традиційна роль педагога, орієнтована на трансляцію знань, є недостатньою для ефективної ідентифікації та супроводу обдарованості. Визначено ключові компоненти цифрової компетентності викладача, необхідні для використання аналітичних інструментів ШІ та адаптивних платформ для створення індивідуальних траєкторій розвитку обдарованих студентів. Запропоновано модель трансформації педагогічної ролі від "транслятора" до "цифрового фасилітатора" та "дизайнера персоналізованого навчального досвіду". Наукові результати включають окреслення функціоналу ШІ-інструментів для раннього виявлення потенціалу та динамічного моніторингу прогресу обдарованих.

Ключові слова: цифрова компетентність, обдарованість, EdTech, штучний інтелект, персоналізоване навчання, трансформація педагогічної ролі, адаптивні платформи.

Abstract. The article explores the transformation of the teacher's role amid the intensive integration of digital technologies (EdTech), particularly in the context of working with gifted students. It substantiates that the traditional teaching role, focused on knowledge transmission, is insufficient for the effective identification and support of giftedness. Key components of the teacher's digital competence necessary for

utilizing AI-powered analytical tools and adaptive platforms to create individual development trajectories for gifted students are identified. A transformation model for the teaching role from a "transmitter" to a "digital facilitator" and "designer of personalized learning experience" is proposed. Scientific findings include outlining the functionality of AI tools for early potential detection and dynamic monitoring of gifted students' progress.

Keywords: digital competence, giftedness, EdTech, artificial intelligence, personalized learning, pedagogical role transformation, adaptive platforms.

Сучасна педагогіка стоїть перед викликом ефективного розвитку індивідуальних здібностей кожного студента, особливо тих, хто виявляє ознаки обдарованості. Традиційні методи ідентифікації та супроводу обдарованих осіб часто є суб'єктивними, статичними та недостатньо гнучкими для динамічної адаптації навчального контенту. Водночас, інтенсивне впровадження освітніх технологій (EdTech) та інструментів на основі штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові можливості для персоналізації навчання [1]. Проблема полягає у розриві між технологічними можливостями (створення адаптивних траєкторій, прогностичний аналіз) та недостатнім рівнем цифрової компетентності викладача, необхідним для інтеграції цих інструментів у процес виявлення та супроводу обдарованості. Потрібно визначити, якою має бути трансформована педагогічна роль у цьому цифровому контексті.

Аналіз наукової літератури свідчить про зростаючий інтерес до двох взаємопов'язаних сфер: цифрова компетентність педагогів та застосування технологій у роботі з обдарованими.

Дослідження колективу на чолі з Мері Бінклі [3] підкреслюють, що компетентності 21-го століття, включно з критичним мисленням та цифровою грамотністю, є критично важливими для педагога. Проте Крістіна Редкер [7] у своїй праці DigCompEdu акцентує, що цифрова компетентність викладача має бути орієнтована не лише на інструментальне використання технологій, а й на педагогічну складову - застосування технологій для поліпшення викладання та навчання. У контексті обдарованості, роботи Франсуа Гане [5] фокусуються на розрізненні між природними обдаруваннями та розвиненими талантами, що вимагає динамічного моніторингу процесу розвитку. Дослідження колективу на чолі з Сінї Ченом [4] прямо вказують на потенціал ШІ в освіті для створення персоналізованих навчальних середовищ та автоматизованого оцінювання, що є критично важливим для обдарованих, які швидко засвоюють матеріал.

Незважаючи на ці напрацювання, бракує цілісної моделі, яка б чітко окреслювала, як саме цифрова компетентність викладача повинна трансформуватися для ефективної роботи в системі ідентифікації обдарованості, що використовує аналітичні можливості EdTech.

Актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю відповісти на низку ключових викликів сучасної освіти. По-перше, існує нагальна потреба у подоланні суб'єктивності: використання ШІ-аналітики дозволяє мінімізувати суб'єктивізм у процесі ранньої ідентифікації обдарованості, оскільки таке виявлення базується на об'єктивних даних про швидкість засвоєння матеріалу, складність розв'язаних завдань та когнітивні патерни студентів [4]. По-друге, дослідження актуальне для забезпечення індивідуалізації навчального процесу: обдаровані студенти вимагають випереджувального та поглибленого контенту, а цифрові платформи та адаптивні навчальні системи надають можливість автоматично генерувати та коригувати цей контент відповідно до їхнього унікального темпу та інтересів. По-третє, актуальність полягає у необхідності трансформації професійної підготовки: наявні програми підготовки педагогів часто не відповідають викликам цифрової епохи, особливо у сфері спеціалізованої роботи з обдарованими, тому дослідження сприяє формуванню нової компетентнісної карти для викладача.

Метою статті є обґрунтування та розробка моделі трансформації педагогічної ролі викладача в контексті роботи з обдарованістю, визначення ключових складових його цифрової компетентності, необхідних для ефективної інтеграції EdTech-інструментів у процеси ідентифікації, супроводу та персоналізації навчання обдарованих здобувачів освіти.

Науковим результатом дослідження є виокремлення трьох спеціалізованих компонентів цифрової компетентності, які є критичними саме для ефективної роботи викладача з обдарованістю. По-перше, це аналітико-прогностична компетентність, що передбачає здатність працювати з великими даними навчання (Learning Analytics), які збираються EdTech-платформами. Цей компонент включає вміння інтерпретувати показники швидкості прогресу, когнітивних помилок, часу відповіді та інші метрики, які слугують об'єктивними індикаторами обдарованості [4]. Відповідно, викладач повинен уміти налаштовувати прогностичні моделі штучного інтелекту для раннього виявлення прихованого потенціалу. По-друге, необхідною є компетентність дизайну адаптивного досвіду, яка виходить за рамки простого використання технологій, вимагаючи здатності не лише використовувати, а й проектувати гібридні та повністю цифрові навчальні модулі. Ці модулі мають автоматично адаптуватися до унікальних потреб обдарованих студентів, що вимагає ґрунтовних знань про архітектуру адаптивних систем та вміння інтегрувати зовнішній поглиблений контент. По-третє, критично важливою є етико-безпекова компетентність, що передбачає вміння забезпечити конфіденційність та безпеку чутливих даних студентів (психологічних, біометричних, навчальних), зібраних ШІ-інструментами, а також чітке розуміння етичних меж використання ШІ в педагогічній діагностиці [7].

Запропоновано модель трансформації ролі викладача від "транслятора знань" до "цифрового фасилітатора обдарованості" (див. Таблицю 1).

Таблиця 1. Модель трансформації ролі викладача в роботі з обдарованістю.

Традиційна роль	Трансформована роль	Основна функція в роботі з обдарованістю
транслятор знань	цифровий фасилітатор	Керування адаптивною екосистемою, координація роботи ІІІ та студента.
оцінювач (контролер)	аналітик даних	Використання Learning Analytics для прогностичної ідентифікації та моніторингу прогресу.
розробник контенту	дизайнер досвіду	Створення гіпер-персоналізованих траєкторій та інтеграція поглибленого (олімпіадного) контенту.
наставник-предметник	коуч-ментор	Розвиток метакогнітивних навичок, емоційного інтелекту та критичного мислення в умовах надлишку цифрової інформації.

Головний науковий результат: ефективність супроводу обдарованості залежить від спроможності викладача делегувати ІІІ рутинні, діагностичні та адаптивні функції, зосередившись на людиноцентричних аспектах – менторстві та розвитку креативності [6].

Інтеграція EdTech дозволяє вирішити низку завдань, які були недоступні традиційним педагогічним методам, зокрема це стосується функціоналу ІІІ-інструментів для супроводу обдарованості. По-перше, забезпечується рання ідентифікація: системи на основі машинного навчання (ML) здатні аналізувати десятки тисяч навчальних взаємодій, виявляючи атипові патерни (як-от несподівані стрибки в логіці або здатність вирішувати задачі вищого рівня складності) задовго до того, як ці ознаки може помітити людина. Це мінімізує суб'єктивність педагогічних оцінок та забезпечує об'єктивну базу для прийняття рішень про подальший супровід. Прогностична аналітика може вказувати на потенціал навіть до того, як він проявиться у формалізованих тестах. Таким чином, ІІІ виступає як надійний скринінговий інструмент.

По-друге, досягається динамічна адаптація: адаптивні платформи забезпечують випереджувальне навчання, автоматично подаючи контент наступного рівня складності, що є критично важливим для запобігання втраті мотивації обдарованими студентами через нудьгу. Ці системи постійно коригують навчальну траєкторію в режимі реального часу, пропонуючи не лише складніші завдання, але й завдання, що відповідають специфічним, вузьким інтересам обдарованої особи. Це створює відчуття персонального виклику та підтримує високий рівень залученості. Обдаровані студенти отримують можливість рухатися власним темпом, не будучи прив'язаними до середнього

рівня групи. Адаптація поширюється також на формати подачі інформації, оптимізуючи сприйняття відповідно до когнітивного стилю.

По-третє, цифрові інструменти сприяють створенню портфоліо, дозволяючи автоматично генерувати індивідуальні цифрові портфоліо досягнень, включаючи проєктну роботу, участь у віртуальних наукових співтовариствах та результати неформальної освіти. Ці динамічні портфоліо є набагато більш повними та репрезентативними, ніж традиційні паперові досьє. Вони можуть містити відеозаписи захисту проєктів, інтерактивні моделі та посилання на зовнішні публікації. Автоматичне збирання даних заощаджує час викладача і студента, дозволяючи зосередитися на змістовному розвитку. Крім того, ШІ може аналізувати ці портфоліо, виявляючи міждисциплінарні зв'язки та унікальні комбінації навичок. Це дає можливість для точнішого планування траєкторії професійного зростання обдарованої особи в довгостроковій перспективі.

Отже, дослідження підтверджує, що ефективна ідентифікація та супровід обдарованості в 21-му столітті неможливі без глибокої інтеграції EdTech та радикальної трансформації ролі викладача. У цьому контексті ключовою для розвитку педагогіки обдарованості є проблема розриву між значними технологічними можливостями та наявною компетентністю педагога. Отже, цифрова компетентність викладача повинна бути розширена за рахунок аналітико-прогностичної компетентності та компетентності дизайну адаптивного досвіду для забезпечення ефективної роботи з обдарованими здобувачами освіти. З огляду на це, модель трансформації ролі викладача у "цифрового фасилітатора обдарованості" є обґрунтованою та необхідною: педагог має цілеспрямовано зосередитися на менторстві, етиці та розвитку креативності, делегуючи при цьому функції діагностики та адаптації контенту системам штучного інтелекту. Відповідно, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розробку уніфікованих методик вимірювання аналітико-прогностичної компетентності педагогів та створення навчальних програм для підготовки нового покоління "цифрових фасилітаторів обдарованості".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Столярченко Ол. В., Столярченко Ок. В. Формування інформаційної культури фахівців – важлива умова інноваційного розвитку освіти. Інноваційні технології XXI століття: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький : Вид-во МАУП, 2024. Вип. 9. 94 с. НДДКР УкрІНТЕІ: 0123U104484 (II Всеукраїнська конференція Інноваційні технології як основа професійного становлення особистості (до Дня науки) С. 54–63.
2. Barak M. Teachers' digital competence in the twenty-first century: An analysis of constructs and 348 assessment criteria. *Technology, Pedagogy and Education*. 2017. Vol. 26, № 4. P. 435–454.

3. Binkley M., Erstad O., Herman J. et al. Defining twenty-first century skills. Assessment and Teaching of 21st Century Skills. 2012. P. 17–66.
4. Chen X., Zou D., Cheng G., Xie H. A review of research on Artificial Intelligence in Education: a focus on personalized learning and evaluation. Educational Technology & Society. 2023. Vol. 26, № 1. P. 1–18.
5. Gagné F. From giftedness to talent: The DMGT model revisited. Gifted and talented international. 2003. Vol. 18, № 2. P. 81–91.
6. Hanushek E. A., Woessmann L. The economic importance of gifted students. Journal of Economic Perspectives. 2011. Vol. 25, № 3. P. 131–150.
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators (DigCompEdu). Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. 132 p.

Стрельников В. Ю.,
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри філософії і економіки освіти,
Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського,
strelnikov.poltava@gmail.com*

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДО ОВОЛОДІННЯ АКТУАЛЬНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ

Розглядаються сучасні підходи до професійної підготовки педагогічних працівників у системі неперервної освіти з метою формування їхньої готовності до застосування актуальних технологій розвитку обдарованості учнів. Визначено сутність поняття «педагогічна готовність до роботи з обдарованими дітьми», проаналізовано сучасні технології підтримки та розвитку дитячої обдарованості. Розкрито можливості курсів підвищення кваліфікації як важливого середовища професійного зростання педагогів, спрямованого на осмислення й впровадження компетентнісного, фасилітаційного, діяльнісного та акмеологічного підходів у роботі з обдарованими учнями.

Ключові слова: обдарованість, підвищення кваліфікації, педагогічна готовність, сучасні технології, фасилітаційний підхід, неперервна освіта.

Annotation: Modern approaches to professional training of teachers in the system of continuing education are considered in order to form their readiness to apply current technologies for the development of giftedness of students. The essence of the concept of "pedagogical readiness to work with gifted children" is determined, innovative technologies for supporting and developing children's giftedness are analyzed. The possibilities of advanced training courses as an important environment for the professional growth of teachers, aimed at understanding and implementing competency-based, facilitation, activity-based and acmeological approaches in working with gifted students, are revealed.

Key words: giftedness, advanced training, pedagogical readiness, innovative technologies, facilitation approach, continuing education.

Постановка проблеми. Проблема підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми є однією з ключових у сучасній системі освіти. Суспільство, орієнтоване на інноваційний розвиток, потребує особистостей, здатних до творчої самореалізації, креативного мислення та продукування нових ідей. Відтак зростає роль педагогів, які не лише володіють знаннями про природу обдарованості, а й уміють створювати розвивальне освітнє середовище, що сприяє розкриттю потенціалу кожного учня.

У Національній доктрині розвитку освіти України, Концепції «Нова українська школа» (2016), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки наголошується на потребі формування педагогічних кадрів нового типу, здатних упроваджувати особистісно орієнтовані технології, розвивати інтелектуальний і творчий потенціал здобувачів освіти. Саме курси підвищення кваліфікації виступають ефективним інструментом професійного оновлення педагогів та їхнього залучення до опанування інноваційних підходів і технологій розвитку обдарованості.

Аналіз останніх досліджень показав, що проблема педагогічної готовності до роботи з обдарованими дітьми досліджується у працях О. Савченко, Н. Бібик, В. Андрущенко, В. Кременя, Л. Орбан-Лембрик, О. Антонової, О. Овчарук, які визначають її як інтегральну особистісно-професійну якість, що поєднує знання, уміння, ціннісні орієнтації та рефлексивну позицію педагога.

Науковці (В. Моляко, Ю. Гулько, Н. Ваганова та ін. [14]) наголошують, що ключовим чинником ефективної роботи з обдарованими дітьми є педагогічна компетентність у сфері виявлення, діагностики та підтримки обдарованості. Вона вимагає від педагога володіння технологіями індивідуалізації навчання, фасилітації творчої діяльності, створення психолого-педагогічних умов для самореалізації дитини.

Підготовка вчителя до розвитку обдарованості розглядається також у контексті акмеологічного підходу (О. Антонова [1]), який акцентує увагу на особистісному професійному зростанні педагога, його прагненні до досягнення педагогічних вершин і формуванні високого рівня педагогічної майстерності.

Питання професійної підготовки різних категорій педагогічних працівників (педагогів закладів позашкільної освіти, керівників гуртків, фахівців у сфері соціальної роботи) у системі неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми розглядаються у працях Л. Лебедик [2–4], а також аналіз праць інших науковців, проведений у наших розвідках [5–13], дає підстави стверджувати, що методологічні питання і прикладні завдання підготовки педагогів у закладах неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми є однією з центральних

проблем сучасних психолого-педагогічних наук.

Метою статті є розкриття ролі неперервної освіти у підготовці педагогів до роботи з обдарованими дітьми, виокремлення актуальних технологій розвитку обдарованості в освітньому процесі, опис досвіду Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського із застосування фасилітаційного підходу в підготовці педагогів до розвитку обдарованості.

Виклад основного матеріалу дослідження розпочнемо з розкриття ролі неперервної освіти у підготовці педагогів до роботи з обдарованими дітьми.

Неперервна освіта – це простір безперервного професійного розвитку педагога, де реалізується принцип «освіта впродовж життя». Курси підвищення кваліфікації є не лише формою навчання, а й майданчиком для комунікації, обміну досвідом, формування педагогічної рефлексії та впровадження інновацій.

У межах курсів важливим завданням є формування інноваційної компетентності, що включає: здатність до критичного мислення і творчого вирішення проблем; готовність упроваджувати сучасні освітні технології; уміння проєктувати освітнє середовище, сприятливе для розвитку обдарованості.

Досвід Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського та незаперечного флагмана неперервної освіти – ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України і його структурного підрозділу – Центрального інституту післядипломної освіти засвідчують, що ефективність підготовки педагогів зростає за умов інтерактивної, фасилітаційної та діяльнісної організації навчального процесу.

Серед актуальних сучасних технологій, які нині активно впроваджуються у роботі з обдарованими учнями, виокремлюються:

- 1) проєктно-дослідницька технологія – сприяє розвитку критичного мислення, самостійності, здатності до наукового пошуку;
- 2) технологія розвитку креативності (за Е. Торренсом, О. Тунік) – орієнтована на стимулювання творчої уяви, гнучкості мислення, оригінальності;
- 3) фасилітаційні технології (К. Роджерс, О. Пометун, І. Бех) – формують у педагога здатність створювати підтримувальне середовище для саморозвитку учня;
- 4) інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – дозволяють реалізовувати індивідуальні освітні траєкторії, використовувати цифрові ресурси для стимулювання інтелектуальної активності;
- 5) STEM/STEAM-технології – інтегрують науку, технології, інженерію, мистецтво і математику, розвиваючи здатність учнів до міждисциплінарного мислення;
- 6) коучинг і тьюторинг у роботі з обдарованими – забезпечують індивідуальний супровід, орієнтований на самопізнання, цілепокладання, рефлексію.

На курсах підвищення кваліфікації ці технології не лише презентуються теоретично, а й апробуються в інтерактивних формах – майстер-класах, тренінгах, воркшопах, педагогічних студіях.

Фасилітаційний підхід у підготовці педагогів до розвитку обдарованості ґрунтується на ідеях гуманістичної психології К. Роджерса, згідно з якою найефективніше навчання відбувається тоді, коли педагог виступає не транслятором знань, а партнером, який допомагає учневі самостійно відкривати нове. У контексті неперервної освіти це означає перехід від інформативної моделі курсів до моделі педагогічної взаємодії, у якій викладач є фасилітатором професійного зростання слухачів.

Основними методичними прийомами фасилітації є: створення безпечного психологічного клімату для самовираження педагогів; стимулювання рефлексії та самопізнання; групова динаміка, командні форми навчання; моделювання педагогічних ситуацій, кейс-аналіз, метод проєктів. Такий підхід сприяє розвитку в педагогів професійної автономії, здатності до самоосвіти, самоменеджменту й творчого використання технологій розвитку обдарованості.

Звернемося до результатів впровадження фасилітаційних і діяльнісних технологій на курсах підвищення кваліфікації у Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського. Педагоги, які пройшли навчання за програмами з елементами фасилітації, демонструють: зростання рівня професійної рефлексії (за результатами анкетування – на 28-35 %); підвищення впевненості у власній здатності працювати з обдарованими учнями; активніше застосування проєктних і дослідницьких технологій у практиці; збільшення кількості педагогічних ініціатив (участь у конкурсах, педагогічних стартапах, інноваційних практиках). Отже, системна підготовка педагогів на засадах фасилітаційного підходу доводить свою ефективність і потребує подальшого розширення у неперервній освіті.

Зробимо *висновки*, що: підготовка педагогів до оволодіння актуальними технологіями розвитку обдарованості є стратегічним напрямом удосконалення системи неперервної освіти; формування педагогічної готовності до роботи з обдарованими учнями потребує інтеграції компетентнісного, акмеологічного, фасилітаційного та діяльнісного підходів; актуальні технології (проєктно-дослідницька, фасилітаційна, коучингова, STEM, ІКТ) мають бути не лише змістовним компонентом курсів, а й інструментом практичного навчання педагогів; ефективність підвищення кваліфікації забезпечується активними формами навчання, професійною рефлексією та створенням простору педагогічної взаємодії.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення критеріїв і показників оцінювання готовності педагогів до роботи з обдарованими дітьми та

забезпечення цього процесу під час курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі неперервної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. С. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. Акмеологія – наука ХХІ століття : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. В. О. Огнев'юка. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22.
2. Лебедик Л. В. Критерії розвитку інтелектуального обдарування особистості майбутнього фахівця у сфері соціальної роботи. Обдаровані діти скарб нації: матеріали Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 8–11 груд. 2020 р.) Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 228–231.
3. Лебедик Л. В. Підготовка керівників гуртків до роботи з обдарованими дітьми в системі післядипломної педагогічної освіти. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 149–157.
4. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх педагогів закладів позашкільної освіти до виховання лідерських якостей обдарованих дітей із використанням технологій інтенсивного навчання. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 555–566.
5. Стрельников В. Ю. Застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку творчого потенціалу педагогічних працівників у системі неперервної освіти. Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 2 – 4 груд. 2022 р.) / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава, 2022. 268 с. С. 110–113.
6. Стрельников В. Ю. Методологічні засади підготовки педагогічних працівників у системі неперервної освіти до роботи з обдарованими дітьми. Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–25 черв. 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 368 с. С. 308–314. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/19217>
7. Стрельников В. Ю. Обдарований учитель для обдарованого учня: складники та рівні особистісно-професійного розвитку вчителя. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–29 серп. 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1604 с. С. 1401–1412. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/25205>
8. Стрельников В. Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2002. Кн. 1. 295 с.
9. Стрельников В. Ю. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників у закладі неперервної освіти на основі теорій інтенсивного навчання для забезпечення ними виховання лідерських якостей обдарованих учнів. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лют. 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1014 с. С. 893–901.
10. Стрельников В. Ю. Розвиток творчого потенціалу педагогічних працівників у системі неперервної освіти на ґрунті педагогічної спадщини Григорія

- Сковороди. Сучасні рецепції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди : колективна монографія / за заг. ред. к.ю.н. Д. С. Луніна. Полтава : Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 360 с. С. 105–113.
11. Стрельников В. Ю. Роль емоційного інтелекту у забезпеченні здоров'я людини. Постметодика. 2010. № 6. С. 15–21.
 12. Стрельников В. Ю. Управління розвитком інтелекту особистості у закладах вищої і післядипломної освіти. Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Федій, відп. ред. Ю. Г. Павленко. Вип. 5. Полтава : Сімон, 2022. С. 190–198.
 13. Стрельников В. Ю. Спрямованість системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на розвиток обдарованості й лідерства здобувачів освіти. Національна наука і освіта в умовах війни РФ проти України та сучасних цивілізаційних викликів : матеріали V Всеукр. міжгалузевої наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 27 берез. – 2 квіт. 2024 р.). / Упоряд.: Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1322 с. С. 1126–1132.
 14. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін.; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

Ступак А. В.,
вчитель хімії та біології КЗ «Ліцей №3» Кам'янської міської ради,
allastupak71@gmail.com

STEM-ОСВІТА ЯК КАТАЛІЗАТОР: ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Анотація. Доповідь присвячена теоретичному обґрунтуванню та практичному аналізу впровадження STEM-освіти як системного каталізатора педагогічних інновацій у роботі з природничо-математично обдарованими учнями. Обґрунтовано, що традиційна освітня парадигма не забезпечує необхідної диференціації та акселерації для цієї категорії школярів. Досліджено специфіку природничо-математичної обдарованості, що вимагає переходу від репродуктивного навчання до продуктивної дослідницької діяльності. Визначено ключові інноваційні стратегії – персоналізація на основі ІОТ (індивідуальних освітніх траєкторій) та збагачення через інтегровані, проблемно-орієнтовані STEM-проекти. Проаналізовано методичні інновації, включаючи Design Thinking, науковий тьюторинг та використання цифрових/віртуальних лабораторій. Зроблено висновок, що успішне впровадження STEM-інновацій вимагає від учителя природничих наук зміни педагогічної ролі на координатора досліджень та ментора.

Ключові слова: STEM-освіта, природничо-математична обдарованість, педагогічні інновації, індивідуальна освітня траєкторія (ІОТ), Design Thinking, тьюторинг, проектна діяльність, цифровізація освіти.

Abstract. The report is dedicated to the theoretical substantiation and practical analysis of implementing STEM education as a systemic catalyst for pedagogical innovations in working with students gifted in science and mathematics. It is argued that the traditional educational paradigm fails to provide the necessary differentiation and acceleration for this category of students. The specificity of natural science and mathematical giftedness is explored, requiring a shift from reproductive learning to productive research activity. Key innovative strategies are identified: personalization based on IEPs (Individual Educational Programs) and enrichment through integrated, problem-oriented STEM projects. Methodological innovations are analyzed, including Design Thinking, scientific tutoring, and the use of digital/virtual laboratories. It is concluded that the successful implementation of STEM innovations requires the natural science teacher to shift their pedagogical role to that of a research coordinator and mentor.

Keywords: STEM Education, science and mathematics giftedness, pedagogical innovations, Individual Educational Program (IEP), Design Thinking, tutoring, project-based learning, digitalization of education.

Актуальність теми дослідження зумовлена низкою глобальних та національних освітніх викликів, пов'язаних із підготовкою людського капіталу в умовах стрімких технологічних змін.

Сучасний світ перебуває на етапі четвертої промислової революції (Індустрія 4.0), ключовими ознаками якої є кіберфізичні системи, штучний інтелект та повна цифровізація. Ці глобальні тенденції, які формують інформаційне суспільство, критично залежать від інновацій у сферах науки, технологій, інженерії та математики (STEM). Відповідно, існує нагальна потреба у фахівцях, які володіють не лише глибокими знаннями з природничих наук, але й інженерним мисленням, критичним аналізом та здатністю до міжгалузевої інтеграції.

У цьому контексті, обдаровані учні в природничо-математичній сфері є стратегічним ресурсом для забезпечення технологічної конкурентоспроможності держави. Однак, традиційна освітня парадигма – з її жорсткою предметною ізоляцією, уніфікованими навчальними планами та пріоритетом репродуктивного засвоєння матеріалу – не забезпечує достатньої диференціації та акселерації (прискорення і поглиблення) навчання. Це призводить до зниження мотивації, стагнації розвитку здібностей та неповного розкриття потенціалу обдарованих школярів.

Інноваційним рішенням для подолання цього розриву є STEM-освіта. Вона виступає як ключовий каталізатор педагогічних інновацій, оскільки пропонує інтегрований, проєктно-орієнтований підхід, який імітує реальні наукові та інженерні процеси. Це дозволяє забезпечити обдарованим учням необхідне збагачення (enrichment) навчального контенту та індивідуалізацію освітньої траєкторії.

Проблема обдарованості є предметом багаторічних досліджень у світовій та вітчизняній педагогіці та психології. Теоретичні засади визначення, діагностики

та розвитку обдарованості закладені в класичних працях В. О. Сухомлинського (про необхідність розвитку творчого мислення), О. Я. Савченко (про освітні технології та інтеграцію) та Г. С. Костюка (про здібності та їх формування). [1] На міжнародному рівні вагомий внесок зробили Дж. Рензуллі, чия трикомпонентна модель обдарованості (здатність, креативність, залученість до завдання) є основою для роботи з обдарованими, та Х. Фельдхузен, який розробив програми розвитку творчого потенціалу.

Водночас, концепція STEM-освіти як цілісної інноваційної системи є відносно новою для української освітньої практики. Існують праці, присвячені окремим STEM-компонентам, але питання системної інтеграції STEM-підходу саме в контексті максимального розвитку природничо-математичної обдарованості на рівні загальної середньої освіти вимагає подальшого глибокого теоретичного обґрунтування та практичного узагальнення.

Дослідження обдарованості є однією з найбільш комплексних та багатоаспектних проблем сучасної психології та педагогіки. Фундаментально важливо розрізнити поняття «обдарованість» та «талант». Обдарованість часто розглядається як потенціал – системна якість психіки, що визначає можливість досягнення видатних результатів у певній сфері діяльності. [4] Натомість, талант є вже реалізованою та стійкою сукупністю здібностей, що забезпечує високий рівень виконання діяльності. [2] У контексті шкільної освіти ми працюємо переважно з потенційною обдарованістю.

Для цілеспрямованої роботи з обдарованими учнями доцільно використовувати трикомпонентну модель обдарованості Дж. Рензуллі. [3] Згідно з цією моделлю, обдарована поведінка виникає на перетині трьох взаємопов'язаних кластерів характеристик:

1. Здатність вище середнього: високий загальний інтелект або специфічні академічні здібності (наприклад, у математиці чи фізиці).
2. Креативність: здатність до нестандартного мислення, генерування оригінальних ідей та пошуку нетипових рішень.
3. Мотивація-завдання (залученість): висока наполегливість, ентузіазм, здатність концентруватися на проблемі протягом тривалого часу.

Специфіка природничо-математичної обдарованості визначається вимогами наукового пізнання. Обдаровані учні в цій сфері демонструють не просто швидке засвоєння фактів, а й глибоку наукову допитливість, яка є рушійною силою пізнання. Вони мають виражене системне мислення – здатність бачити взаємозв'язки між явищами, класифікувати їх та будувати логічні структури. Ключовими когнітивними характеристиками є:

- Здатність до абстрагування: легке оперування теоретичними поняттями, формулами, моделями, що не мають прямого сенсорного відображення.

- Прогнозування та моделювання: здатність передбачати результати експериментів чи процесів на основі наявних даних і будувати їхні математичні або фізичні моделі.

Критерії діагностики обдарованості на уроках природничих наук орієнтовані не на оцінювання обсягу засвоєного матеріалу, а на якість мисленнєвих операцій. До основних критеріїв належать:

1. Швидкість та глибина засвоєння: мінімальна кількість повторень для опанування нового матеріалу та здатність до його глибокого, багаторівневого аналізу.
2. Проблемність мислення: здатність ініціювати питання, які виходять за межі навчальної програми, та бачити невизначеність у, здавалося б, завершених темах.
3. Здатність до формулювання та перевірки гіпотез: вміння перетворювати загальне питання на конкретне наукове припущення та розробляти план його експериментальної перевірки.

В умовах модернізації освіти виникає необхідність імплементації педагогічних інновацій. Важливо розмежовувати поняття «новація» та «педагогічна інновація». Новація – це нова ідея, метод, засіб чи технологія, що має потенційну цінність. Педагогічна інновація (за Лазаревим В. С.) – це процес освоєння, використання та поширення нового в педагогічній практиці, що призводить до якісно вищих результатів. Інновація завжди передбачає системну зміну, спрямовану на підвищення ефективності навчання. [5,7]

Класифікація інновацій може проводитися за різними критеріями:

- За масштабом змін: локальні (зміна методу), модульні (зміна частини змісту), системні (зміна всієї освітньої парадигми).
- За характером змін: модифікаційні (удосконалення існуючого), комбінаторні (нове поєднання відомих елементів), радикальні (створення принципово нових форм).
- За сферою застосування: інновації змісту, інновації форм і методів, інновації в управлінні.

Інноваційні стратегії роботи з обдарованими учнями традиційно зводяться до трьох основних підходів:

1. Акселерація (прискорення): передбачає проходження навчальної програми швидшими темпами або перехід на вищий рівень навчання раніше (наприклад, екстернат).

2. Енрічмент (збагачення): полягає у розширенні та поглибленні змісту навчання, виході за рамки стандарту, пропонуванні додаткових тем, курсів, дослідницьких завдань.

3. Персоналізація (індивідуалізація): створення індивідуальної освітньої

траєкторії, що відповідає унікальним інтересам, стилю та темпу навчання учня.

У природничих науках пріоритетним є поєднання стратегій збагачення (енрічменту) та персоналізації. Акселерація може призвести до прогалин у системному мисленні або соціальної дезадаптації. Натомість, збагачення через проектну та дослідницьку діяльність (що є суттю STEM) дозволяє задовольнити наукову допитливість обдарованих. Персоналізація є ключовою, оскільки інтереси учнів у природничій сфері (наприклад, астрофізика чи біохімія) часто є вузькоспеціалізованими і вимагають гнучкого навчального плану. [6]

STEM-освіта є провідною системною інновацією, що відповідає вимогам Індустрії 4.0. Концепція STEM ґрунтується на інтеграції чотирьох ключових дисциплін: Science (Наука), Technology (Технологія), Engineering (Інженерія) та Mathematics (Математика). На відміну від традиційної моделі, де ці предмети вивчаються ізольовано, STEM-підхід реалізує їх у синергії. [10] Ключова роль у STEM-підході належить Інженерії (E). Вона є ланкою, що забезпечує практичне застосування наукових знань. Інженерія переводить абстрактні фізичні чи хімічні закони у площину створення технологічного продукту або рішення проблеми. Це дозволяє обдарованим учням перейти від теоретичного аналізу до конструкторської діяльності, що є вкрай важливим для розвитку їхнього креативного та прикладного мислення.

Інтеграційний потенціал STEM реалізується через:

- Подолання предметної роздробленості: учні не вивчають закон Ома на фізиці та розв'язують лінійні рівняння на математиці окремо, а застосовують математичний апарат для розрахунку схеми пристрою.
- Формування міжпредметних компетентностей: розвиток здатності переносити знання та навички з однієї дисципліни в іншу, що є суттю сучасного наукового пошуку.

Таким чином, STEM виступає як каталізатор для обдарованих учнів: він забезпечує перехід від репродуктивного навчання (запам'ятовування) до продуктивного та дослідницького. Інтегровані STEM-проекти вимагають не лише знання, але й пошуку, синтезу та застосування знань для створення нового, що і є найвищою формою роботи з природничо-математичною обдарованістю.

Ефективність роботи з обдарованими учнями в природничій сфері прямо залежить від здатності педагога інтегрувати науковий зміст із інноваційними методами та технологіями. STEM-освіта надає необхідну методологічну базу для цього синтезу, забезпечуючи перехід від фронтального навчання до персоналізованої дослідницької діяльності.

Робота з обдарованими учнями вимагає відходу від уніфікованого навчального плану. Індивідуальна освітня траєкторія (IOT) є ключовим інструментом персоналізації навчання.[10]

Принципи ІОТ:

- Варіативність: надання учневі вибору змісту, темпу та форм навчання (наприклад, вибір між поглибленим вивченням квантової фізики чи біоінформатики).
- Гнучкість: можливість коригування траєкторії в процесі навчання відповідно до зміни інтересів або темпу прогресу учня.
- Відкритість: залучення зовнішніх ресурсів – університетів, наукових установ, фахівців (менторів).

Алгоритм створення ІОТ для обдарованого учня на базі STEM-підходу:

1. Діагностика: Визначення рівня знань, специфіки обдарованості (наприклад, схильність до теоретичного моделювання чи експериментального конструювання) та мотиваційної стійкості (за моделлю Рензулі).

2. Визначення індивідуальних освітніх потреб та цілей: Формулювання короткострокових і довгострокових цілей, орієнтованих на конкретні науково-технічні досягнення (наприклад, «Розробити діючий прототип системи автономного поливу»).

3. Формування персонального STEM-портфоліо: Створення індивідуального плану проєктної роботи, курсів поглиблення та позашкільної діяльності.

4. Реалізація: Безпосередня робота учня над проєктами з періодичним тьюторським супроводом.

5. Моніторинг та Корекція: Регулярна оцінка прогресу за якісними показниками (складність розв’язаних завдань, оригінальність ідей, навички самоорганізації), а не лише за кількістю балів.

Специфіка STEM-проєктів у ІОТ полягає у їхній високій проблемності та обов’язковій міждисциплінарній інтеграції. Обдарованим учням пропонуються відкриті завдання, які не мають єдиного правильного рішення і вимагають самостійного пошуку методів. Ключове місце займає залучення технологічного компоненту:

- **Програмування та мікроконтролери:** (наприклад, Arduino, Raspberry Pi) для створення автоматизованих систем.
- 3D-моделювання та прототипування: для швидкого переходу від ідеї до фізичного об’єкта (використання 3D-принтерів).

Практичний приклад: Розробка автономної метеостанції на базі мікроконтролера Arduino. Це завдання вимагає інтеграції знань: Фізики (принципи роботи датчиків температури, вологості, тиску), Географії (метеорологічні закономірності), Інформатики (програмування мікроконтролера, збір та обробка даних) та Інженерії (конструювання корпусу, забезпечення автономного живлення). Такий проєкт є втіленням STEM-

концепції, забезпечуючи реальне збагачення освітнього процесу.[9] Традиційна шкільна лабораторна робота часто має репродуктивний характер – учень просто відтворює відомий експеримент. Для обдарованих необхідний перехід до науково-дослідницького кейсу, де учень сам формулює гіпотезу, розробляє експеримент та аналізує невідомі дані. [11]

1. Design Thinking (Дизайн-мислення):

Ця методологія забезпечує формування інженерного та людиноцентричного підходу до розв'язання наукових проблем, що є критично важливим для компонента «Е» (Інженерія) у STEM .[12]

Етапи Design Thinking:

- Емпатія: Зрозуміти потреби кінцевого користувача чи суспільну проблему.
- Визначення: Чітко сформулювати наукову чи технічну проблему.
- Ідеї (Ідеація): Генерування великої кількості нестандартних рішень.
- Прототип: Створення швидкого, функціонального зразка (моделі).
- Тестування: Перевірка прототипу в реальних умовах та його доопрацювання.

2. Науковий Тьюторинг (Менторство):

Цей підхід передбачає залучення фахівців (студентів, аспірантів, науковців) як індивідуальних наставників для обдарованих учнів. Тьюторинг забезпечує не лише поглиблення предметних знань, а й передачу методології наукової роботи, що є неможливим у рамках стандартного уроку. Це особливо ефективно у рамках підготовки до Малої академії наук України (МАН), де ментор допомагає учневі провести повноцінне наукове дослідження.

Практичні форми роботи:

- STEM-турніри та олімпіади з проєктування: Змагання, де оцінюється не лише правильність розв'язку, а й оригінальність та економічна/екологічна доцільність інженерного рішення.
- Хакатони (Hackathons): Інтенсивні, обмежені в часі командні змагання, спрямовані на швидку розробку прототипу технологічного рішення для конкретної проблеми. Це відтворює умови роботи сучасних R&D-лабораторій.
- Створення наукових стартапів (Start-up): Перетворення учнівського дослідницького проєкту на бізнес-модель, що розвиває навички економічного обґрунтування та презентації (Pitching) ідей.

Цифровізація освіти є необхідною інновацією для роботи з обдарованими. Вона дозволяє подолати обмеження шкільної лабораторії, коли виникає потреба вивчати процеси, що є складними, небезпечними або недоступними для прямого спостереження (наприклад, ядерні реакції, еволюційні процеси, астрономічні явища) [12].

Цифрові інструменти:

1. VR/AR-технології (Віртуальна та Доповнена реальність). Віртуальні екскурсії в мікросвіт: Дозволяють обдарованим учням-біологам «зануритися» у структуру клітини, ДНК або складні біохімічні цикли. Моделювання небезпечних об'єктів: Віртуальна робота на імітаторі атомної електростанції (для фізики) або проведення небезпечних хімічних експериментів.

2. Моделювання та Симуляція. Ці програми є основою для досліджень в умовах варіативності. Обдаровані учні можуть змінювати параметри системи та спостерігати за наслідками, не витрачаючи реальні реактиви чи час. Програми, як PhET Interactive Simulations (для фізики та хімії), ChemDraw (для хімічного моделювання) та MATLAB (для складного математичного моделювання), дозволяють проводити численні експерименти та будувати власні гіпотези.

3. Робота з Великими Даними (Big Data). Це найбільш актуальний напрямок для розвитку дослідницьких навичок. Учні використовують реальні, масивні бази даних (наприклад, кліматичні архіви NASA, геномні бази даних чи епідеміологічна статистика) для аналізу, виявлення закономірностей та прогнозування. Це розвиває статистичне та обчислювальне мислення, інтегруючи природничі знання з математикою та інформатикою на найвищому рівні.

Висновки. Проведене дослідження, присвячене вивченню педагогічних інновацій у роботі з природничо-математично обдарованими учнями через призму STEM-освіти. Отримані результати узагальнюють теоретичні засади та окреслюють практичну ефективність інноваційного підходу. Насамперед, було здійснено узагальнення теоретичних засад феномену обдарованості. Обдарованість у природничій сфері визначена як системний потенціал, що ґрунтується на синергії здатності вище середнього, креативності та високої мотивації-завдання.[3] Було підтверджено, що традиційна, предметно-ізольована освітня парадигма не здатна забезпечити адекватне збагачення (enrichment) та персоналізацію навчання для цієї категорії учнів, що обґрунтовує необхідність радикальних педагогічних інновацій.

Ключовий висновок полягає у тому, що STEM-освіта є найбільш адекватною, системною та прогностично цінною інновацією для цільової роботи з природничо-математично обдарованими учнями. Вона забезпечує необхідний інтеграційний каталізатор, об'єднуючи Науку, Технології, Інженерію та Математику в єдиний навчально-дослідницький цикл. Методика, заснована на проблемно-орієнтованих STEM-проєктах, дозволяє моделювати реальні наукові та інженерні виклики, перетворюючи обдарованого учня з пасивного споживача знань на активного конструктора та винахідника. Практичне впровадження STEM-інновацій реалізується через розробку індивідуальних освітніх траєкторій (IOT), які базуються

на принципах варіативності та гнучкості. Використання таких форм роботи, як науковий тьюторинг (менторство), методологія Design Thinking та застосування цифрових і віртуальних лабораторій, дозволяє не лише поглибити предметні знання, але й розвинути комплексні компетентності (критичне мислення, колаборація, креативність), які є ключовими для фахівців Індустрії 4.0. Необхідно наголосити, що успішне впровадження STEM-інновацій вимагає не лише оновлення матеріально-технічної бази та впровадження цифрових технологій. Воно вимагає фундаментальної зміни педагогічної парадигми учителя природничих наук. Учитель повинен трансформувати свою роль: від лекційної форми передавача інформації до ролі координатора досліджень, тьютора та ментора. Ця зміна передбачає постійну міжпредметну підготовку педагога та його готовність до індивідуального супроводу високопроблемних, відкритих STEM-завдань.

Виходячи з отриманих результатів, подальші напрямки досліджень можуть бути сфокусовані на:

1. Оцінці довгострокового впливу STEM-освіти на професійний вибір обдарованих випускників, зокрема на їхню успішність у технічних університетах та залученість до інноваційної діяльності.

2. Розробці та валідації уніфікованої системи діагностики та моніторингу ефективності STEM-проєктів для природничо-математично обдарованих учнів, орієнтованої на оцінку не лише знань, а й інженерно-дослідницьких компетентностей.

3. Дослідженні впливу STEM-інтеграції на розвиток міжкультурної та міжгалузевої комунікації обдарованих учнів у міжнародних проєктах.

Таким чином, STEM-освіта є стратегічною відповіддю системи освіти на сучасні виклики, забезпечуючи максимальне розкриття потенціалу майбутньої наукової та технологічної еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів: монографія. Київ : Рад. школа, 1982. 176 с/
2. Лейтес Н. С. Вікова обдарованість і індивідуальні відмінності. Інститут практичної психології, 1997. 480 с.
3. Renzulli J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity in Young People. In: *Theory and Practice of Gifted Education: The Challenge to Develop Talent*. New York : Teachers College Press, 2005. P. 55-81.
4. Волощук І. С. Теоретичні основи діагностики природничо-математичної обдарованості школярів. *Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 58. С. 131-137.
5. Лазарев В. С. Поняття педагогічної інновації як предмета наукового дослідження. *Наукове обозрение. Педагогические науки*. 2016. № 5. С. 6–18.
6. Пономарьова Г. Ф. Інноваційні стратегії навчання обдарованих дітей. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Педагогіка*. 2017. Вип. 52. С. 98–105.

7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
8. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (затверджена Наказом МОН України № 1457 від 21.12.2016 р., із змінами)
9. Раков С. О. STEM-освіта: освітня траєкторія та інноваційний потенціал. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 67, № 5. С. 278-291.
10. Bybee R. W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington, VA: NSTA Press, 2013. 132 p.
11. Шиян Н. І. STEM-освіта як інноваційна технологія формування компетентностей майбутніх фахівців. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2019. № 1 (2). С. 102–108.
12. Барна О. В., Кузьменко Н. В. Інженерний компонент STEM-освіти: теоретичні основи та практичне впровадження. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 1. С. 6–12.

Сухіна Н. Ю.,

*учитель української мови та літератури
Криворізької гімназії № 37 Криворізької міської ради,
kroshkina68@ukr.net*

РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ – ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У роботі висвітлено систему роботи з обдарованими дітьми на уроках української мови та літератури, визначено найбільш ефективні види робіт, що сприяють формуванню успішної особистості.

Ключові слова: обдарованість, індивідуальні та групові проєкти, формування компетентності, активізація пізнавальної діяльності, креативне мислення.

Abstract. The paper highlights the system of working with gifted children in Ukrainian language and literature lessons and identifies the most effective types of work that contribute to the formation of a successful personality.

Keywords: giftedness, individual and group projects, competence formation, activation of cognitive activity, creative thinking.

Сучасна освіта відповідно до викликів часу зазнає значних змін. Відходячи від постулатів традиційної педагогіки, орієнтованої на середнього учня, сучасні педагоги надають перевагу особистісно орієнтованому навчанню, яке ставить на меті формування креативної, творчої особистості, здатної виявити свої здібності й обдарування у процесі здобуття освіти, тобто обдарованої особистості, яка має високий рівень інтелектуальних здібностей та здатна до самостійних досліджень та відкриттів.

Концепція Нової української школи, яка втілюється в життя, велику увагу

приділяє формуванню особистості, здатної нестандартно мислити й узагальнювати явища, критично оцінювати ситуацію, цьому сприяє принцип дитиноцентризму. У Концепції Нової української школи наголошено: «Є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини» [5].

Реалізація принципів дитиноцентризму передбачає насамперед орієнтацію на індивідуальний підхід до розвитку здібностей кожного здобувача освіти, тому особливу увагу кожен учитель звертає насамперед на виявлення обдарованих дітей та залучення їх до виконання завдань, що сприяють як розвиткові пізнавальної діяльності та розумових здібностей, так і формуванню особистості, виробленню вміння працювати самостійно та в групі.

Питання щодо роботи з обдарованими дітьми на сьогодні є доволі актуальним і потребує дослідження та висвітлення. Тому мета статті – розкрити систему роботи з обдарованими учнями на уроках української мови і літератури та вказати найбільш ефективні прийоми активізації їх пізнавальної діяльності.

Поняття обдарованості в сучасній педагогічній науці аналізується особливо активно, оскільки дослідники мають різні погляди щодо визначення «обдарованість». Наприклад, дослідниця Завгородня Н. визначила обдарованість як «індивідуальний, когнітивний, особистісний та мотиваційний потенціал, що дозволяє особистості досягти високих результатів в одній або кількох галузях; єдність різноманітних здібностей, що забезпечує найбільш успішне виконання поставлених завдань» [1].

Дослідниця Лодзінська Е. зазначає, що обдарована особистість характеризується такими рисами: «надзвичайно ранній прояв високої пізнавальної активності і допитливості, прагнення відкрити досліджувати нове; глибока зацікавленість і потреба в узагальненому підході до проблеми, пошуку і поясненні суті того, що відбувається; швидкість і точність виконання розумових операцій, сформованість навичок логічного мислення; значна працездатність, висока стійкість уваги і відмінна пам'ять; багатство активного словника, швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій, багата фантазія; яскраво виражена установка на творче виконання завдань, винахідливість; оперативне володіння основними компонентами загальнонавчальних умінь» [1].

Справді, обдарованих учнів у загальноосвітніх закладах може бути небагато, але вони є, тому завдання вчителя – своєчасно виявити їх і працювати над розвитком особистості, щоб творча співпраця вчителя та учня сприяла інтелектуальному зростанню обдарованих дітей і формувала готовність до життєвих випробувань у майбутньому, зокрема вміння аналізувати й проєктувати ситуацію, визначати можливі наслідки, а також формувати прагнення працювати не тільки самостійно, а й у парі, групі тощо.

Уроки української мови та літератури є саме тим благодатним підґрунтям, на якому й зростають обдаровані особистості, які в майбутньому зможуть знайти правильні шляхи до самореалізації й самовдосконалення, а згодом, можливо, будуть гордістю держави.

Робота щодо виявлення обдарованих дітей розпочинається з початкової школи, а потім продовжується в середній ланці, коли діти приходять до 5-го класу. Звичайно, такі діти відразу привертають до себе увагу: вони надзвичайно активні на уроках, не соромляться відповідати, уміють відстоювати власну думку, роблять висновки, які відзначаються оригінальністю. У них, на відміну від частини однолітків, добре розвинені мовлення й багатий словниковий запас, вони виявляють кмітливість і спостережливість: одразу ж можуть помічати помилки у відповідях інших і виправляти їх. Письмові роботи здебільшого виконані грамотно й вирізняються оригінальністю мислення та викладу думок. Звичайно, спостережливий учитель, який працює в класі, відразу зверне увагу на таких учнів і знайде з ними спільну мову, щоб згодом співпрацювати надалі й залучити їх до виконання інтерактивних та творчих завдань.

Такі діти потребують індивідуального підходу на уроці, оскільки виконують завдання уроку значно швидше, ніж решта учнів у класі. З цією метою доцільно дібрати завдання підвищеної складності або ж такі вправи, які потребують активізації пізнавальної діяльності й здатні захопити учнів, розвинувши їхній розумовий потенціал.

Насамперед це стосується розвитку мовленнєвої діяльності обдарованих дітей. Необхідно їх залучати до проведення дискусій, обговорень, дебатів тощо, де вони зможуть висловити власні міркування, логічно й послідовно довести свою позицію, наводячи потрібні аргументи. Звісно, такі навички набуваються не відразу, а в ході активної практичної діяльності упродовж усього періоду вивчення мови чи літератури. Робота над розвитком та вдосконаленням мовлення обдарованих дітей – це найважливіший крок до формування успішної особистості, яка стане компетентним мовцем, і це в майбутньому їй допоможе в реалізації творчих здібностей.

Виконуючи додаткові завдання, обдаровані діти навчаються працювати з літературою, вчать аналізувати матеріал, відбирати важливе в ньому, а також знаходити потрібну інформацію в інтернет-джерелах. Таким чином, у них розвиваються пізнавальні навички, формується вміння працювати самостійно та орієнтуватися в інформаційному просторі, розвивається критичне мислення й здатність оцінювання інформації.

Згодом завдання ускладнюються. Наприклад, вивчаючи в 5 класі на уроках української літератури тему «Прислів'я», пропоную найбільш активним дітям провести мінідослідження, опрацювавши тематичні групи прислів'їв, і

підготувати повідомлення. Тематика може бути різноманітною, оскільки народні прислів'я – невичерпне багатство українського народу: «Шкідливі звички в оцінці народу (на матеріалі прислів'їв)», «Культура поведінки в народних прислів'ях», «Ставлення до тварин в українських прислів'ях», «Людина і природа в народних прислів'ях». Це перший крок на шляху до дослідницької діяльності. Можливо, виконають не всі, але завдання такого виду дають можливість активізувати пізнавальну діяльність і розкрити творчий потенціал дитини, стимулюючи її до наступних досліджень.

Цілком зрозуміло, що п'ятикласникам важко впоратися із завданням, тому необхідна допомога вчителя, яку доцільно спрямувати на те, щоб підказати дитині, до яких джерел потрібно звернутися, де їх шукати, у якій послідовності виконувати завдання і як його оформити. Це впливає на особистість юного дослідника, формуючи й розвиваючи його уважність, спостережливість та працелюбність. Звісно, що охочих виконати додаткове завдання часом буває небагато. Стимулом до заохочення є висока оцінка й подяка вчителя за виконану роботу, а також віра у свої сили та в успіх, що значно важливе для формування особистості підлітка.

Вивчаючи матеріал з української мови, доцільно пропонувати мініпроекти, які відповідають віковим особливостям дітей і формують навички дослідницької діяльності. Наприклад, розпочинаючи тему «Числівник» у 6 класі, обдарованим дітям пропоную виконати проекти «Числівники у складі фразеологізмів», «Числівники в народних прислів'ях», «Неправильне вживання числівників у нашій мові». Ця робота виконується упродовж усього часу, поки вивчається тема. Вона містить такі етапи:

1. Усвідомлення проблеми, осмислення її сутності.
2. Вивчення потрібного матеріалу за рекомендованими джерелами.
3. Практична робота над виписками, добір прикладів, коментар.
4. Оформлення роботи.
5. Представлення результатів роботи вчителю та однокласникам.

Упродовж періоду, поки учні працюватимуть над мініпроектом, учитель обов'язково надає допомогу, дає поради, яким матеріалом скористатися, які приклади навести, тобто кожен юний дослідник може займатися творчою діяльністю й звертатися за консультацією до вчителя. Таким чином, систематична співпраця учителя й учня дасть свої результати: учень набуває важливі навички, які надалі допоможуть йому здійснювати наукові дослідження й представляти результати широкому загалові. Він не буде боятися виступати із захистом свого проекту, навчиться відповідати на запитання, поставлені однокласниками чи вчителем, а також пізнає правила академічної доброчесності та навчиться їх дотримуватися.

Звісно, що при вивченні будь-якої мовної теми можна пропонувати індивідуальні, парні чи групові проєкти, це залежить від можливостей учителя та бажання учнів.

Багато цікавих проєктів можна запропонувати учням 5–9 класів із теми «Лексикологія»: «Молодіжний сленг і його вплив на мовлення підлітків», «Жаргонізми у мовленні моїх ровесників», «Слова іншомовного походження в нашому житті», «Комп'ютерна термінологія та її вплив на мовлення моїх однолітків», «Граматичні помилки у нашому мовленні», «Суржик і його вплив на мовлення криворіжців», «Граматичні помилки в рекламних вивісках». Зрозуміло, що на рівні гімназії такі теми краще пропонувати у 8 – 9 класах.

Уміння помічати та виправляти помилки у власному й чужому мовленні є одним із важливих на шляху до формування мовної компетентності обдарованих дітей, а також вироблення в них дослідницьких навичок.

Уроки української літератури допомагають сформувати духовний світ обдарованих дітей, розвивають у них почуття емпатії, а також формують критичне мислення, виховують громадянську позицію тощо. Працюючи над художніми творами у 8 класі НУШ, пропоную обдарованим дітям виконати творчі проєкти: «Старини і народні думи: спільні й загальні риси», «Секрет безсмертя «Повчання дітям» Володимира Мономаха», «Ярославни в житті і в оповідання Раїси Іванченко», «Маруся Богуславка – зрадниця чи страдниця?», «Іван Сірко в художній літературі та в історії України».

Такі проєкти інтегруються з історичними темами й дають змогу формувати критичне мислення, коли учні, працюючи над проєктами, що, можливо, в майбутньому стануть науково-дослідницькими роботами, аналізують і зіставляють історичні та літературні джерела, висловлюють власні міркування, роблять узагальнення й висновки.

Цікавою й потрібною для роботи з обдарованими дітьми є проєкти, які інтегрують уроки словесності з краєзнавством, а також важливу роль відіграє музейна педагогіка. Такі проєкти виходять за межі уроку й поєднуються з позакласною роботою, особливо якщо в закладі є історико-краєзнавчий музей з матеріалами історії закладу. Якщо обдаровані діти виявляють інтерес до подій, які відбувалися в минулому, цікавляться долею випускників закладу, то, безумовно, варто залучати їх до вивчення біографії відомих випускників школи та написання нарисів, есе, етюдів тощо, проведення краєзнавчих експедицій, які передбачають відвідання ветеранів Другої світової, родин учасників бойових дій та загиблих воїнів ЗСУ.

Ця робота, по-перше, виховує в учнів почуття патріотизму та поваги до захисників України. По-друге, вони поглиблюють знання з історії, вивчаючи історичні події, ознайомлюються з документами, архівними даними тощо. По-

третє, обдаровані діти залучаються до практичної роботи, вчаться записувати й оформлювати інтерв'ю, збирати фактичний матеріал, а згодом створюють індивідуальні чи групові проєкти й захищають їх на краєзнавчих конференціях чи форумах, беруть участь у конкурсах літературного чи історичного спрямування.

Згодом, звичайно, учні 9–11 класів можуть узяти участь у роботі МАН, написавши наукові роботи, але основи для цього починають закладатися ще в середній ланці – 5–8 класах, коли вони вчаться виконувати прості, на перший погляд, але досить цікаві й потрібні проєкти, які формують у них перші навички юного дослідника.

Участь в інтегрованих проєктах сприяє формуванню мовної та мовленнєвої компетентності обдарованих дітей, розвиває їхні інтелектуальні здібності, мотивує до пізнання нового, підвищує самооцінку, навчає бути терплячими й уважними на шляху до реалізації мети.

Отже, робота з обдарованими дітьми на уроках української мови та літератури досить важлива, оскільки вона спонукає дітей до інтелектуального саморозвитку, самовдосконалення, виховує наполегливість, старанність, формує мотивацію і бажання знати більше, сприяє самореалізації, що є запорукою формування успішної особистості в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонова О. Є. Основні напрями досліджень вітчизняних дослідників з проблеми обдарованості// Креативна педагогіка. Наук.-метод. Журнал/ Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 37 – 46.
2. Бугрин Л. В. Розвиток життєвих компетентностей на уроках української мови. Тернопіль – Харків: Ранок, 2011. 144 с.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
4. Карпюк Ю.Я. Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та методи діагностики. Навч.-метод. Посібник. Івано-Франківськ, 2015. 65 с.
5. Коновалова М.В. Усе про НУШ в середній школі. Харків: Основа, 2023. 143 с.
6. Протас О. Л. Феномен обдарованості в контексті психолого-педагогічних досліджень // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Випуск 1 (130). Одеса, 2020. С. 57 – 65.
7. Семенова Р.О. Обдарованість як проблема сучасної освіти // Актуальні проблеми психології: Психологія обдарованості. Зб. наук. праць. Випуск 5. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 7 – 23.

Тадесєв Ю. П.,
кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
Інститут обдарованої дитини, Київ, Україна;
e-mail: ytadeyev@gmail.com;
ORCID: 0000-0002-1148-4798

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (LLM) НА РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Розглянуто взаємодію людини з LLM, яка змінює розуміння та вимірювання креативності і за яких умов зберігається автономна оригінальність. Поєднано класичні підходи (P/H-креативність, 4P, компонентна модель) з емпіричними даними про короткострокові прирости продуктивності та ризики гомогенізації ідей. Запропоновано практики для STEM/STEAM освіти і підхід до гібридного оцінювання, що поєднує психометрію та автоматизовані індикатори різноманіття з експертним рецензуванням.

Ключові слова: великі мовні моделі (LLM), креативність. Дивергентне /конвергентне мислення, STEM/STEAM освіта, оцінювання, етика авторства.

Abstract: The paper outlines how human–LLM interaction reshapes the understanding and measurement of creativity, and the conditions that safeguard autonomous originality. We bridge classical frameworks with empirical findings on short-term productivity gains and risks of idea homogenization/anchoring. We propose STEM/STEAM practices and a hybrid assessment combining psychometrics with automated diversity indicators and expert review.

Keywords: LLMs, creativity, divergent/convergent thinking, STEM/STEAM education, assessment; authorship ethics.

Стрімкий розвиток великих мовних моделей принципово змінив конфігурацію інтелектуальної діяльності, доповнивши людське мислення інструментами низької вартості для ідеагенерації, варіювання стилю, швидкого добору прикладів і побудови первинних структур рішень. У класичній науковій традиції креативність визначається поєднанням новизни та цінності результату для певної аудиторії; ця двокомпонентність лишається валідною і в добу LLM, однак механізми досягнення новизни трансформуються. Парадигма 4P (Person–Process–Product–Press) підкреслює, що креативність формується у взаємодії особистості з процесами, продуктами та середовищем; поява підказкових інструментів змінює як «Process», так і «Press», роблячи контекст більш «керованим» і тим самим впливаючи на розподіл результатів у групі [1; 2]. Відмінність між психологічною (P-) і історичною (H-) креативністю допомагає відділити локальну новизну для індивіда від об'єктивної новизни для спільноти; в освітніх задачах це дозволяє по-новому формулювати цілі і критерії, уникаючи підміни істотного приросту знання простим стилістичним перефразуванням [3; 4].

Емпіричні спостереження засвідчують, що взаємодія з LLM часто приводить до короткострокового приросту продуктивності у дивергентних завданнях: користувач швидше генерує більшу кількість варіантів, легше переходить між категоріями, швидко отримує первинні каркаси текстів або проектних рішень. Проте цей приріст супроводжується ризиком гомогенізації ідей, коли численні користувачі сходяться до подібних шаблонів. До того ж потужні підказки індукують занурення: людина фіксується на першому достатньо доброму варіанті і знижує інтенсивність подальших «пошукових мутацій». У підсумку потенційний виграш у швидкості може конвертуватися у втрату варіативності, яка є серцевиною креативного процесу [5].

Критичним є питання автономної оригінальності, яка залежить від мотивації, доменної експертизи та здатності радикально перекодувати підказку у власне рішення. Компонентна модель креативності підкреслює роль внутрішньої мотивації та бази знань; LLM не замінює ці компоненти, а лише підсилює або послаблює їх залежно від режиму використання [1; 2]. Якщо модель застосовують як інструмент коучингу – для розгортання простору пошуку, контрастування підходів, виявлення прихованих асоціацій – вона підвищує ймовірність справжніх інсайтів. Якщо ж LLM використовується як джерело готових відповідей, то формується поведінка «економії на пошуку», що збіднює ідеї й знижує шанси на Н-креативність.

Звідси впливають принципи дидактичного дизайну у STEM/STEAM освіті. По-перше, багатотраєкторні завдання, у яких викладач задає кілька незалежних методологічних стежок (наприклад, аналітичну, евристичну та емпіричну), змушують студента конструювати альтернативи й раціонально обирати між ними. По-друге, антиконформні підказки: викладач або система ініціюють конкуренцію ідей із взаємовиключними припущеннями, перш ніж дозволити синтез. По-третє, відтерміновані підказки: доступ до LLM відкривається лише після фіксації власних спроб – це мінімізує занурення і збільшує частку невинних відкриттів. По-четверте, мультигенерації з селекцією: замість одного «кращого» варіанта студент отримує декілька ортогональних рішень і вчиться обґрунтовано їх порівнювати.

Додатково варто впроваджувати негативне брейнстормінгування: свідоме формування переліку нестандартних, частково хибних або навіть провокативних напрямів, які руйнують домінантні патерни. Така практика особливо корисна у парах «людина–LLM», коли модель виконує роль «супервайзера варіантів», а людина здійснює критичний відбір і синтез. Ключовою є чітка атрибуція ролей: LLM генерує та структурує простір можливостей, але фінальні гіпотези, аргументація та відповідальність лишаються за автором.

Методологія вимірювання креативності у змішаних середовищах повинна виходити за рамки простого підрахунку кількості ідей. Базові психометричні індикатори – продуктивність, гнучкість, оригінальність – слід доповнювати

процесуальною аналітикою: фіксувати послідовність дій, інтенсивність та джерела підказок, час прийняття рішень. Корисні автоматизовані індикатори різноманіття на основі лексичних і семантичних відстаней між генераціями LLM і людськими варіантами; водночас остаточне оцінювання мусить включати експертну перевірку для уникнення упереджень та «галюцинацій» моделей [2–4].

Важливо враховувати соціально-епістемічні ефекти. Масове використання подібних інструментів може створювати «ефект загальної бази», коли вузьке «ядро» стилів і прикладів домінує в публічних артефактах, зменшуючи популяційне різноманіття. Щоб запобігти цьому, варто навмисно культивувати культурну і методологічну поліваріантність: вводити вимоги до представлення контрприкладів, альтернативних доказів, нецентральных джерел. Такі інтервенції підвищують шанси на справді несподівані поєднання ідей [3; 5].

На індивідуальному рівні доречно поєднувати режими «широкого» та «глибокого» пошуку. Спершу студент може використовувати LLM для картографування простору – швидко отримати палітру напрямів, термінів, літературних координат, далі – переходити до критичного звуження, перевірки джерел, побудови власних експериментів або розрахунків. Такий ритм мінімізує ризик поверхової еклектики і переводить взаємодію з LLM у площину керованого дослідження, а не автоматичного компілювання [1; 4].

Етичний вимір взаємодії з LLM включає прозорість, відповідальність і безпеку. Автор повинен маркувати внесок інструментів, декларувати використані моделі і режими, перевіряти фактичні твердження, що мають суспільні наслідки, і зважати на конфіденційність даних. В освітніх практиках це означає ведення мінімальних логів взаємодії (що, коли і з якою метою запитувалося), включення peer-review і рефлексивних звітів. Для чутливих доменів доцільно впроваджувати етичний аудит, який фіксує, що остаточні рішення приймає людина.

З точки зору дизайн-мислення, корисним є циклічний патерн «підказка → розведення → зближення → автономізація». На першому етапі дозволяємо LLM розширити простір варіантів; на другому – навмисно розводимо траєкторії та стимулюємо несумісні підходи; на третьому – збираємо гібридні рішення; на четвертому – переводимо фокус на людську авторську інтенцію, що кристалізує стрижневу ідею. Такий цикл мінімізує ризик гомогенізації й водночас зберігає темп роботи, який забезпечують підказкові інструменти.

Таким чином, практична рекомендація для курсів із програмування, математики, економіки: у завданнях на відкриту відповідь вимагати не лише кінцевого коду чи формули, а й альтернативні шляхи, відмовлені гіпотези, порівняння з «анти-рішенням», пояснення критеріїв вибору. У сукупності це

створює «анти-патерн» копіювання й змушує студента проявляти власну евристику, навіть якщо LLM надавав численні підказки.

Підсумовуючи, LLM слід розглядати як каталізatori пошуку та інструменти структурованої ідей, а не як заміну креативної діяльності. Їхня сила у прискоренні огляду варіантів і виведенні на поверхню нетривіальних асоціацій; їхня слабкість у схильності до узгодження і повторення. Освітні та дослідницькі екосистеми, що впроваджують багатотраєкторні завдання, антиконформні підказки, гібридні метрики різноманіття й експертну валідацію, отримують подвійний вииграш: утримують автономну оригінальність і збільшують імовірність нестандартних рішень з реальним практичним ефектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Amabile, T. M. Creativity in Context. Boulder: Westview Press, 1996.
2. Runco, M. A.; Jaeger, G. J. The Standard Definition of Creativity. Creativity Research Journal, 2012, 24(1), 92–96.
3. Boden, M. A. The Creative Mind: Myths and Mechanisms. 2nd ed. London: Routledge, 2004.
4. Sawyer, R. K. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2012.
5. OECD. Fostering Students' Creativity and Critical Thinking. Paris: OECD Publishing, 2019.
6. Recent experimental reports on human–LLM interaction and creativity (2023–2025).

Тадєєва М. І.,

професор кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування,

e-mail: mtadeyeva@gmail.com.

Тадєєв П. О.,

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри вищої математики

Національного університету водного господарства та природокористування,

e-mail: ptadeyev@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОПЕРАЦІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ЛІЦЕІСТІВ

Анотація. У статті досліджується проблема розвитку операційних здібностей обдарованих ліцеїстів. Основна увага зосереджена на використанні дидактичних засобів, зокрема навчально-тренувальних завдань і вправ, які сприяють формуванню когнітивних, регуляторних та дослідницьких компетентностей обдарованих ліцеїстів. Усі компоненти методичної системи

розглядаються з акцентом на міждисциплінарну інтеграцію, проблемно-орієнтований підхід, застосування сучасних технологій, а також формування творчих здібностей. У дослідженні представлені основні показники та особливості формування операційних здібностей, зокрема гнучкості, швидкості мислення, самостійності та глибини аналізу. Особлива увага приділена формуванню навичок структуризації цілого, синтезу частин, використання методів творчого мислення, аналізу та розв'язування складних проблем.

Ключові слова: навчально-тренувальні завдання та вправи, обдаровані ліцеїсти, операційні здібності, освіта обдарованих, показники розвитку операційних здібностей, творчі завдання.

Abstract. The article examines the problem of developing the operational abilities of gifted high school students. The main attention is focused on the use of didactic tools, in particular educational and training tasks and exercises that contribute to the formation of cognitive, regulatory and research competencies of gifted high school students. All components of the methodological system are considered with an emphasis on interdisciplinary integration, a problem-oriented approach, the use of modern technologies, as well as the formation of creative abilities. The study presents the main indicators and features of the formation of operational abilities, in particular flexibility, speed of thinking, independence, and depth of analysis. Special attention is paid to the formation of skills in structuring the whole, synthesizing parts, using creative thinking methods, analyzing and solving complex problems.

Keywords: educational and training tasks and exercises, gifted high school students, operational abilities, education of the gifted, indicators of the development of operational abilities, creative tasks.

Розвиток операційних здібностей обдарованих ліцеїстів є актуальним напрямом сучасної педагогічної науки та практики, що спрямований на формування у учнів здатності швидко, ефективно та творчо застосовувати набуті знання й навички у різноманітних навчально-пізнавальних ситуаціях. Операційні здібності відносяться до когнітивних та регуляторних аспектів інтелектуальної діяльності, що визначають здатність до стратегічного мислення, планування, аналізу, синтезу та оцінювання інформації відповідно до поставлених цілей [1].

У сучасних умовах реформування системи освіти та зростаючих вимог до рівня підготовки обдарованої молоді, особливого значення набуває використання дидактичних засобів, які стимулюють активну пізнавальну діяльність та сприяють формуванню операційних здібностей. Одним із таких засобів є навчально-тренувальні завдання і вправи, що представляють собою цілеспрямовано змодельовані навчальні ситуації, здатні забезпечити систематичне формування компетентностей високого рівня. Вони мають важливе педагогічне і психологічне значення, оскільки сприяють розвитку аналітичного й критичного мислення, здатності до саморегуляції та самоконтролю, а також підвищують рівень мотивації до навчання.

Інтеграція спеціалізованих тренувальних завдань у освітній процес дозволяє створювати стимули для активізації когнітивної діяльності, розвивати гнучкість мислення та здатність до оперативного прийняття рішень у складних ситуаціях. Особливо актуальним є застосування таких засобів у роботі з обдарованими ліцеїстами, оскільки вони володіють високим потенціалом для розвитку та потребують диференційованого підходу, спрямованого на максимальне розкриття їхніх можливостей. Враховуючи це, актуальним є дослідження теоретичних засад та практичних підходів щодо ефективного використання навчально-тренувальних завдань і вправ як засобів розвитку операційних здібностей обдарованої молоді, що є важливим внеском у теорію й практику дидактики й психогігієни навчання.

Важливими формами розвитку операційних дослідницьких здібностей старшокласників, що навчаються в наукових ліцеях, є тренінг, дослідницька практика і моніторинг учнівських досягнень. У ході тренінгу для розвитку дослідницьких здібностей учні оволодівають спеціальними знаннями, уміннями й навичками дослідницького характеру, як от: виявляти проблему, ставити запитання, висувати гіпотезу, давати визначення поняттям, класифікувати їх, спостерігати, проводити експерименти, робити висновки, структурувати матеріал, пояснювати, аргументувати власні судження та ідеї [2] .

Ефективною формою подальшого розвитку операційних здібностей ліцеїстів є дослідницька практика, суть якої полягає у виконанні ними самостійних творчих проєктів, через які інтенсифікуються процеси їхнього дослідницького пошуку. Третьою формою у цьому комплексі, що позитивно впливає на оцінювання та самооцінювання дослідницьких здібностей таких обдарованих учнів, є моніторинг досягнень, що стосується змісту та організації заходів керівництва процесом розв'язання творчих проблем дослідницького навчання (конференції, семінари, захисти творчих проєктів, міні-курси, презентації).

Для детального аналізу форм розвитку операційних здібностей виокремимо основні показники їхнього розвитку. Основними показниками високо розвинених операційних здібностей учнів наукових ліцеїв є такі, як гнучкість (рухливість) розумових процесів, що пов'язана зі зміною аспектів розгляду предметів і явищ; темп розвитку розумових процесів, необхідних для узагальнення принципів вирішення проблеми; швидкість протікання розумових процесів; самостійність у прийнятті рішення; широта охоплення спектру питань у різних сферах; глибина при розкритті сутності явищ; послідовність думки; критичність суджень щодо сильних і слабких сторін мислення. Операційні здібності також дозволяють ліцеїстам осмислювати матеріал з метою не тільки його запам'ятовування, а й збереження та відтворення.

У цьому аспекті детально опишемо методичні засади та схарактеризуємо особливості формування операційних умінь з акцентом на добір навчально-тренувальних вправ і завдань. Зокрема, методичні засади формування здатності використовувати методи розв'язування задач наукового, технічного та організаційного характеру у різних видах діяльності включають кілька основних компонентів:

1. Інтеграція міждисциплінарних знань: у рамках системного підходу – використання знань з різних дисциплін для комплексного розгляду проблеми; під час проектної діяльності - створення проєктів, де учні можуть застосовувати знання з різних предметів для вирішення конкретних задач.

2. Проблемно-орієнтоване навчання спрямовано на постановку проблем: формулювання реальних задач, які потребують комплексного підходу для вирішення; метод кейсів, що передбачає аналіз конкретних ситуацій (кейсів) з реального життя для розробки рішень.

3. Навчально-тренувальні вправи та завдання передбачають : розв'язування задач з підбором задач різного рівня складності, які вимагають застосування наукових, технічних та організаційних методів; використання моделювання для відпрацювання навичок розв'язання задач у різних сферах діяльності; проведення спеціалізованих тренінгів та семінарів для розвитку практичних навичок.

4. Розвиток критичного мислення та творчих здібностей: брейнстормінг (стимулювання учнів до генерації нових ідей та рішень); аналіз та синтез (навчання методам аналізу та синтезу інформації для розробки оптимальних рішень).

5. Використання сучасних технологій навчання: програмне забезпечення: навчання роботи з програмними продуктами, які допомагають у вирішенні задач (наприклад, САД-системи для конструкторської діяльності, системи управління проєктами); інформаційні ресурси: використання онлайн-ресурсів для пошуку інформації та обміну досвідом.

6. Практична діяльність, що включає лабораторні роботи (проведення експериментів та досліджень у лабораторних умовах); стажування та практика (надання можливостей для проходження стажування на підприємствах та в науково-дослідних установах).

7. Оцінювання та зворотний зв'язок: самооцінка (навчання методам самооцінки та рефлексії для підвищення ефективності власної діяльності);

Зворотний зв'язок від учителів, викладачів: регулярне надання конструктивного зворотного зв'язку для корекції та вдосконалення навичок.

8. Підтримка інноваційної діяльності: конкурси та олімпіади: стимулювання участі у конкурсах та олімпіадах для розвитку змагального духу та мотивації;

інкубатори та акселератори: підтримка стартапів та інноваційних проєктів через спеціалізовані програми.

9. Психологічний та емоційний комфорт: підтримка та мотивація до створення сприятливого емоційного клімату, який сприяє розвитку творчих здібностей та ініціативи; робота з психологами на рівні забезпечення психологічної підтримки для подолання стресу та розвитку впевненості у своїх силах.

Отже, ці методичні засади спрямовані на комплексний розвиток здатності використовувати методи розв'язування задач у різних видах діяльності, що сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної до інновацій та ефективного вирішення проблем.

Формування здатності застосовувати адекватні методи розв'язання проблем є важливим аспектом навчального процесу в наукових ліцях. Методичні засади організації цього процесу включають декілька ключових компонентів:

1. Аналіз проблеми: визначення мети та завдань; ідентифікація основних компонентів проблеми; виявлення можливих шляхів її розв'язання; вибір методів: розгляд різних підходів до вирішення проблеми.

2. Оцінка ефективності та доцільності кожного методу; вибір найбільш адекватного методу на основі конкретних умов та ресурсів.

3. Навчально-тренувальні вправи: практичні завдання зі створення ситуацій, наближених до реальних, для застосування теоретичних знань на практиці; кейсові методи: аналіз конкретних випадків з метою розробки рішень; рольові ігри: моделювання ситуацій, в яких учасники виконують певні ролі для опрацювання навичок взаємодії та прийняття рішень; групові проєкти: робота в команді для вирішення комплексних завдань, що сприяє розвитку комунікативних та організаційних навичок.

4. Рефлексія та зворотний зв'язок: обговорення результатів та процесу виконання завдань; аналіз помилок та успіхів; внесення коректив у майбутню діяльність на основі отриманого досвіду.

5. Індивідуальний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів та надання додаткової підтримки та ресурсів тим, хто потребує.

6. Моніторинг та оцінка: регулярний контроль за процесом навчання; оцінка прогресу та ефективності застосовуваних методів.

Розглянемо особливості розвитку низки операційних здібностей, як от: здібність представляти ціле у формі структурних частин; синтезувати ціле з окремих частин; робити індуктивні та дедуктивні висновки; мислити за аналогією; абстрагуватися від неістотних чинників; долати інерційність мислення; генерувати нестандартні, креативні ідеї; пропонувати особисті

стратегії пошуку; здійснювати самооцінку власних ресурсів; оцінювати ризики та приймати рішення; прогнозувати та оцінювати результати діяльності та методичні засади їх реалізації у навчальному процесі спеціалізованих закладів освіти наукового спрямування [1].

Розвиток здібності представляти ціле у формі структурних частин є важливою навичкою, яка сприяє кращому розумінню складних концепцій та систем. Методичні засади цього процесу включають кілька ключових компонентів, зокрема аналіз, структурування, практичні завдання та рефлексію.

1. Аналіз і розуміння цілого передбачає: визначення мети*: чітке розуміння мети завдання та його кінцевого результату; ідентифікація компонентів: виявлення основних частин або елементів, які складають ціле.

2. Структурування інформації включає : логічне структурування або використання логічних схем та діаграм для візуалізації компонентів та їх взаємозв'язків та ієрархію – розробку ієрархічної структури, де кожен елемент має своє місце та значення.

3. Навчально-тренувальні вправи: розбиття на частини: завдання, де учням потрібно розбити складну концепцію на менші частини та пояснити кожну з них; використання ментальних карт для візуалізації зв'язків між компонентами; робота з кейсами, де необхідно визначити структурні частини проблеми або ситуації; виконання проєктів, де учні мають створити цілісну структуру з окремих елементів.

4. Критерії добору навчально-тренувальних вправ і завдань передбачають релевантність: вправи повинні відповідати рівню знань та навичок учнів. Комплексність: завдання мають бути достатньо складними, щоб стимулювати аналітичне мислення. Практичність: завдання повинні мати практичне застосування та бути наближеними до реальних ситуацій. Варіативність: використання різних методів і підходів для розвитку навичок структурування.

5. Рефлексія та зворотний зв'язок означає : обговорення результатів, аналіз виконаних завдань та обговорення отриманих структур; оцінка правильності й надання зворотного зв'язку щодо адекватності та логічності створених структур. Корекція помилок - виявлення та виправлення можливих помилок у структурі.

6. Індивідуальний підхід сконцентровано на особистісній особливості учнів та їх врахування при підборі завдань; підтримку та корекцію, наданні додаткової підтримки тим, хто потребує.

7. Моніторинг та оцінка включає регулярний контроль і постійний моніторинг процесу структурування; оцінку ефективності навчання та прогресу учнів у розвитку навички структурування.

Отже, використання навчально-тренувальних вправ і завдань під час роботи з обдарованими ліцеїстами допомагає створити умови для ефективного навчання

та розвитку операційних здібностей, що дає можливість долати інерційність мислення обдарованих школярів і сприяє кращому розумінню нових концепцій, стимулює креативність та інноваційне мислення, і є важливим у подальшій успішній академічній та професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-методичні засади реалізації змісту середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування: методичний посібник / І. С. Волощук, Л. О. Калмикова, В. В. Мелешко, Н. М. Мирончук, П. О. Тадеєв, М. І. Тадеєва, О. С. Шуленок. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – 353 с.
2. Kaya N. G., Mertol H. (2022). The Importance of Technology in Education of Gifted in the Context of 21st Century Skills. Journal of Computer and Education Research. Vol. 10(19), pp. 18-25.

Тарасенкова Н. А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математики та методики навчання математики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Акуленко І. А.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математики та методики навчання математики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАТЕМАТИЧНО ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми активізації творчих здібностей математично обдарованого учнівства через навчально-дослідницьку діяльність в контексті завдань Нової української школи. Встановлено, що робота з математично обдарованими дітьми має бути спрямована на розвиток широкого спектру їх навчально-дослідницьких умінь: когнітивних (інформаційно-рецептивний та аналітико-синтетичний аспекти: виявлення проблем, моделювання, висування гіпотез), організаційних (планування, добір методів) та рефлексивно-комунікаційних. Наголошується, що у роботі з математично обдарованими дітьми необхідний комплексний індивідуалізований підхід, який деталізовано у вигляді окремих практичних рекомендацій.

Ключові слова: обдарованість, математична обдарованість, навчально-дослідницька діяльність, творчі здібності, Нова українська школа, когнітивні вміння.

Summary. Tarasenkova N., Akulenko I. Factors in the Development of Research-Based Learning Skills in Mathematically Gifted School Students Within the Context of

the New Ukrainian School. The article substantiates the relevance of activating the creative abilities of mathematically gifted students through research-based learning activities in the context of the New Ukrainian School's objectives. It is established that work with mathematically gifted children should be aimed at developing a wide spectrum of their research-based learning skills: cognitive (information-receptive and analytical-synthetic aspects: problem identification, modelling, hypothesis generation), organizational (planning, method selection), and reflective-communicative. It is emphasized that a comprehensive individualized approach is necessary when working with mathematically gifted children, which is detailed in the form of specific practical recommendations.

Key words: giftedness, mathematical giftedness, research-based learning activity, creative abilities, New Ukrainian School, cognitive skills.

Актуальним завданням сучасної освіти в умовах Нової української школи є переосмислення змісту навчання, форм і методів його організації, зокрема освітнього процесу з математики, у напрямку активізації творчих здібностей учнівства. Це включає більш активне впровадження навчально-дослідницької діяльності, що має стати фундаментом для розвитку творчого потенціалу математично обдарованих школярів. Елементи навчальних досліджень варто інтегрувати в освітній процес з математики у базовій та старшій профільній школі як вартісний, значущий структурний компонент.

Залучення елементів навчальних досліджень в освітній процес не є новацією. Основи навчання через дослідження закладали гуманісти Франсуа Рабле, Мішель де Монтень, Джон Локк і Жан Жак Руссо, а сьогодні ці ідеї знаходять практичне застосування і теоретичний розвиток у сучасних наукових розвідках з розвитку обдарованої дитини (І. Волощук, М. Гальченко, Л. Горбань, О. Дубініна, Л. Калмикова, Ю. Ольшаний та ін.). Навчальні дослідження мають спонукати школярів до самостійного і свідомого застосування основних прийомів творчої діяльності – таких як аналогія, абстрагування, класифікація, а також методів наукового пізнання: моделювання, експерименти, спостереження та ін. Творча природа досліджень сприяє формуванню в обдарованої дитини наукового мислення, дозволяючи учням не лише здобувати знання, а й генерувати власний інтелектуальний продукт, який має для них особистісну новизну.

Огляд та синтез сучасних психолого-педагогічних підходів до концептуалізації обдарованості дозволяє стверджувати її поліаспектну природу – включаючи когнітивні, креативні, соціально-емоційні та інші складові. Обдарованість як інтегрована якість персоніфікується у різноманітних доменах (академічна, творча, соціальна, практична тощо), що підкреслює її нередукованість до виключно навчальних досягнень. Типологічні прояви обдарованості можуть бути як специфічними (монодоменними), так і

комбінованими (мультидоменними), зумовлюючи індивідуальну траєкторію розвитку потенціалу особистості.

Математична обдарованість дитини шкільного віку, як показує практика, має низку проявів. Школярі, схильні до математичної обдарованості, зазвичай демонструють такі ознаки: 1) висока пізнавальна активність (внутрішня мотивація до вивчення математичних абстракцій, побудови логічно впорядкованих ланцюжків міркувань, розв'язування складних, нестандартних математичних задач); 2) високий рівень і гнучкість в оперуванні математичними абстракціями (відносна легкість у оперуванні абстрактними поняттями, символами та формулами, здатність бачити прихований неявний зв'язок між ними, високий рівень у здійсненні різних видів математичної діяльності); 3) високий рівень логічного мислення та аналізу (схильність класифікувати, категоризувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати та прогнозувати результати); 4) творчий пошук та оригінальність (здатність встановлювати різні аналогії, знаходити закономірності на множині математичних об'єктів, висувати гіпотези, знаходити нестандартні та елегантні способи розв'язування, генерувати нові ідеї); 5) математична пам'ять (здатність усвідомлено запам'ятовувати зміст математичних понять і фактів, формули та символи); 6) наполегливість (емоційна заглибленість у математичну діяльність та воля до успіху в ній).

Робота з математично обдарованими дітьми в освітньому процесі з математики спрямована на розвиток у них широкого спектру навчально-дослідницьких умінь, які відображають різні аспекти діяльності: когнітивний, організаційний, комунікаційний [1]. Залежно від характеру діяльності, такі учні набувають низки умінь, що стимулюють їх творче мислення й науковий підхід.

Когнітивні вміння (інформаційно-рецептивний аспект) включають спостереження, виявлення проблем і суперечностей, проведення експериментів, збирання, фіксування, систематизацію й класифікацію зібраних даних та результатів спостережень і експериментів, а також наукових повідомлень різними способами. Учні також навчаються здійснювати бібліографічний пошук і узагальнювати отримані дані, використовуючи свої творчі здібності для інтерпретації інформації. Когнітивні вміння (аналітико-синтетичний аспект) включають вміння виділяти головне, формулювати проблему та припущення (гіпотезу). Школярі навчаються аналізувати, співвідносити й порівнювати (зіставляти й протиставляти) факти, явища, концепції, точки зору, узагальнювати, будувати ланцюжки або ієрархії математичних абстракцій у вигляді математичних моделей. У них формується здатність створювати математичні моделі, що описують досліджуване явище, предмет, працювати з різними математичними моделями (розв'язувати рівняння, нерівності, доводити

тотожності й нерівності, перетворювати математичні вирази, виявляти залежності, зокрема й функціональні, унаочнювати їх за допомогою графічних зображень, математичних формул), робити висновки й аргументувати їх.

Організаційні вміння сприяють плануванню та організації експериментальної діяльності, а також добору й застосуванню різних методів дослідження (для емпіричного і теоретичного дослідження), допомагаючи школярам вибудовувати послідовність своїх дій. Це забезпечує розвиток креативного підходу до розв'язування практичних завдань. Рефлексивно-комунікаційні вміння формуються шляхом вербального оформлення планів, процесу і результатів досліджень (усно і письмово), роботи з математичними моделями у вигляді схем, малюнків, таблиць та математичних описів. Учні розвивають здатність формулювати думки у зовнішньому та внутрішньому мовленні, здійснювати само- та взаємоконтроль і само- та взаємооцінку, проводити само- та взаємоаналіз.

Окремі дії, що входять до операційного складу цих умінь, можна і доцільно цілеспрямовано формувати на уроках математики в усіх учнів, а не лише у математично обдарованих школярів. З цією метою спочатку доцільно спиратися на життєвий досвід учнів та учениць, а потім долучати досвід оперування способами математичної діяльності, наприклад, у проєктній діяльності. Для математично обдарованих учнів більш ефективним вбачається індивідуалізований підхід, робота в парах або в малих групах, організація індивідуальних навчальних досліджень у позаурочний час.

Для перетворення потенційної схильності в реальну обдарованість потрібен комплексний індивідуалізований підхід. З цією метою доцільно створювати такі ситуації, коли учень/учениця самостійно ставить проблему та шукає шляхи її розв'язування (наприклад, через метод проєктів або навчально-дослідницьких чи науково-дослідницьких завдань, зокрема і в рамках роботи Малої академії наук). Безумовно у нагоді стануть навчальні матеріали, що виходять за межі стандартної шкільної програми, – історичні відомості, олімпіадні задачі, елементи теорії чисел і теорії конгруенцій, основи криптології, елементи неевклідової геометрії тощо. Бажано забезпечити можливість прискореного засвоєння навчальних відомостей, гнучкість навчального розкладу, роботи в гомогенних групах (за інтересами). Посутній потенціал мають спроможність учнівства застосовувати комп'ютери, математичні програми (наприклад, для прискорення обчислень, застосування чисельних методів для наближених обчислень, моделювання, програмування тощо) для поглиблення розуміння. Потрібно відмітити, що формування атмосфери творчості, де цінується активний пошук та дослідницький підхід, а не лише результат, впливають на мотивацію до навчальних досліджень у обдарованих дітей. Залучення їх до олімпіадного руху,

математичних конкурсів та турнірів, з одного боку стимулюють їхній дослідницький потенціал та змагальність, однак можуть створювати надмірне навчальне навантаження для школярів, що негативно впливає на емоційний стан учнів, розумово й емоційно виснажують їх. Значну роль у роботі з математично обдарованими дітьми також може відігравати менторство з боку математиків-науковців, робота з викладачами-професіоналами, які можуть стати наставниками та надати складніші, але посильні завдання.

Загалом, для становлення творчості й навчально-дослідницької діяльності математично обдарованого учнівства необхідне поєднання внутрішньої мотивації та зовнішнього стимулювання, що забезпечує не лише засвоєння знань, але й розвиток творчості, логіки та здатності до самостійного мислення. Усі учні незалежно від рівня їхньої обдарованості потребують організації відповідного освітнього середовища. З цією метою вчителю стають у нагоді спеціальні завдання, що адаптовані до рівня підготовки й інтересів учнів. Ці завдання не тільки сприяють розвитку навчально-дослідницьких умінь, але й стимулюють творчість, надаючи учням можливість створювати власний інтелектуальний продукт, який є новим й цінним для них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тарасенкова, Н. А., Акуленко І. А. Організація навчальних досліджень у навчанні алгебри в 7 класі НУШ. Актуальні питання природничо-математичної освіти: зб. наук. праць. Випуск 1(23), 2024, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми, 2024. С. 96-104.

Тименко В. П.,

*доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих
Інституту обдарованої дитини НАПН України,*

e-mail: tymenkovp@gmail.com

РОЗВИТОК НАУКОВОГО ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ МАН УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. Стаття обґрунтовує необхідність синхронного розвитку аналітико-критичного та дизайн-мислення обдарованих учнів МАН України як відповіді на виклики XXI століття. Мета – концептуалізувати наукове дизайн-мислення (НДМ) і визначити організаційно-дидактичні умови його розвитку в системі неперервної дизайн-освіти з урахуванням зарубіжного досвіду. Методологія поєднує теоретико-порівняльний аналіз, генераційний підхід (покоління Z/Alpha), елементи design-based research та міжнародне бенчмаркування (Велика Британія –

Design & Technology; Фінляндія – phenomenon-based STEAM; США – design-based learning; Японія – монодзукурі). Результати: (1) змодельовано структуру НДМ (проблематизація, концептуалізація, візуалізація, експериментування, рефлексія); (2) показано вплив генераційних особливостей на когнітивні стратегії й цифрові запити; (3) обґрунтовано STEAM-потенціал біоміметики з прикладами завдань; (4) конкретизовано інструменти підтримки (діагностика, AR/VR, 3D-процеси, командні формати); (5) запропоновано організаційні кроки (відділення «Дизайн і технології» в МАН; Консорціум неперервної дизайн-освіти); (6) узагальнено ефективні зарубіжні практики (makerspace-інфраструктура, проєктні цикли, етичні рубрики оцінювання) та подано механізми їх адаптації до українського контексту (матриця «цілі-зміст-методи-оцінювання» з локалізацією національних цінностей). Наукова новизна – подання НДМ як інтегральної метакомпетентності (аналітична, креативна, праксична складові з етичним виміром). Практична значущість – окреслені траєкторії інтеграції науки, мистецтва й технологій у формальній/неформальній освіті та адаптація найкращих світових практик для етично відповідних соціальних інновацій.

Ключові слова: наукове дизайн-мислення; обдаровані учні; МАН України; покоління Z/Alpha; біоміметика; STEAM; неперервна дизайн-освіта; зарубіжний досвід.

Abstract . The paper substantiates the need to jointly develop analytical-critical and design thinking in gifted students of Ukraine's Junior Academy of Sciences. The aim is to conceptualize Scientific Design Thinking (SDT) and to define organizational and instructional conditions for its growth within a continuous design-education system, explicitly leveraging international experience. The methodology combines theoretical-comparative analysis, a generational lens (Gen Z/Alpha), elements of design-based research, and cross-national benchmarking (UK–Design & Technology; Finland–phenomenon-based STEAM; USA–design-based learning; Japan–monozukuri). Findings: (1) an SDT structure is modeled (problematization, conceptualization, visualization, experimentation, reflection); (2) generational traits are shown to shape cognition and digital demands; (3) the STEAM potential of biomimetics is illustrated; (4) support tools are specified (diagnostics, AR/VR, 3D workflows, team formats); (5) organizational steps are proposed (a “Design & Technology” division within JAS; a Consortium for Continuous Design Education); (6) effective global practices (makerspace infrastructure, project cycles, ethical assessment rubrics) are synthesized with a transfer matrix (“goals-content-methods-assessment”) for contextualization to Ukraine. Novelty lies in framing SDT as an integrative meta-competence (analytical, creative, practical components with an ethical dimension). Practical significance includes pathways to integrate science, art, and technology across formal and non-formal education while adapting proven international models for ethically responsible social innovation.

Keywords: scientific design thinking; gifted students; Junior Academy of Sciences of Ukraine; Gen Z/Alpha; biomimetics; STEAM; continuous design education; international experience.

У контексті глобальних викликів ХХІ століття зростає необхідність взаємодоповнюючого розвитку аналітико-критичного мислення та дизайн-

мислення в обдарованих учнів. За результатами теоретичного аналізу науково-педагогічних засад розвитку науково-дослідницького мислення учнів у дизайні та в неперервній освіті з'ясовано, що теорія і практика дизайн-освіти «не встигає» за новими викликами 21 століття, що не дозволяє науково аналізувати дизайн досвіду і розуміти проєктування досвіду як цінність сучасної освіти з дизайну.

Особливої актуальності набуває врахування генераційних особливостей сучасних здобувачів освіти під час розробки методологічних підходів до навчання в системі Малої академії наук України (МАН) [1]. Генераційні особливості сучасних здобувачів освіти – це сукупність соціокультурних, когнітивних, комунікативних, мотиваційних та поведінкових характеристик, притаманних представникам певного покоління (зокрема Z та Alpha), що формуються під впливом цифрового середовища, глобалізованих інформаційних потоків, змін у стилях виховання, освітніх практиках та суспільних очікуваннях, і визначають їхні способи сприйняття знань, взаємодії з навчальним контентом, освітні потреби та ціннісні орієнтири.

Відповідно до «теорії поколінь», сучасні учні МАН є представниками покоління аналітичного інтелекту (1997-2012) і покоління креативного інтелекту (2013-2025). Зазначені генерації мають специфічні когнітивні та поведінкові характеристики, які суттєво впливають на їхнє сприйняття інформації та навчальний процес [2].

Когнітивні особливості. У покоління аналітичного інтелекту мислення логічно-понятійне, схильність до критичного осмислення, мультизадачність, орієнтація на візуальну та інтерактивну інформацію. У покоління креативного інтелекту переважає кліпове мислення, швидке переключення уваги, високий рівень цифрової грамотності, надання переваги інтерактивним ігровим методам навчання.

Особливості поведінки в навчальному процесі. Учні з аналітичним інтелектом потребують індивідуального підходу, прагнуть до незалежного пошуку інформації, виявляють високий рівень соціальної відповідальності, демонструють високий рівень цифрової компетентності, критичне ставлення до інформації та пошук практичного застосування теоретичних знань. Такі учні віддають перевагу проєктно-орієнтованому навчанню та міждисциплінарним підходам.

Учні з креативним інтелектом зорієнтовані на командну роботу, комфортність у змішаному навчанні (онлайн+офлайн), виявляють вибіркове ставлення до спеціалізацій дизайну і технологій, відзначаються інтуїтивним розумінням цифрових технологій, візуальним мисленням та схильністю до колаборативного навчання.

Генераційні особливості аналітичності і креативності поєднуються завдяки інтердисциплінарному підходу до навчання обдарованих учнів МАН, особливо, в контексті сучасної дизайн-освіти учнів, обдарованих дизайн-мисленням. Звертаємо увагу на розвиток науково-дослідницького мислення обдарованих учнів у дизайні і неперервній дизайн-освіті: початковій, базовій, профільній (інклюзивній, неформальній і формальній). Науково-дослідницьке мислення дизайн-обдарованих учнів – це здатність до глибокого аналізу, синтезу та критичного осмислення проблем дизайну, що виходять за межі стандартних навчальних завдань; це мислення, що пробуджує нові ідеї, концепти, візуальні метафори та інноваційні рішення, спираючись на дослідницькі методи: спостереження, гіпотези, експерименти, рефлексію.

Неперервна дизайн-освіта передбачає розвиток науково-дослідницького мислення від початкового рівня до професійного – через модулі, проекти, міждисциплінарні зв'язки. Дизайн-обдаровані учні часто мають множинний інтелект (вербальний, емоційний, практичний), що дозволяє їм поєднувати науку, мистецтво і технології в унікальних дизайн-рішеннях. Педагогічна діагностика відіграє ключову роль у виявленні та підтримці здібностей до наукового дизайн-мислення, адаптуючи освітні траєкторії до індивідуального стилю мислення обдарованих учнів МАН. Ключові компоненти НДМ в дизайні подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Ключові компоненти науково-дослідницького мислення в дизайні

Компонент	Опис
Проблематизація	Уміння ставити запитання, бачити невидимі аспекти задачі
Концептуалізація	Створення нових ідей, моделей, метафор
Візуалізація	Перетворення абстрактного в графічні, матеріальні форми
Експериментування	Тестування гіпотез через макети, прототипи, цифрові симуляції
Рефлексія	Аналіз процесу, помилок, естетичних і етичних наслідків

Науково-дослідницьке мислення обдарованих учнів у дизайні і неперервній дизайн-освіті – це складний, багатовимірний процес, що поєднує інтелектуальну допитливість, творчу уяву та методологічну точність. Його можна окреслити як здатність дизайн-обдарованих учнів до застосування прийомів логічного мислення у взаємодоповненні з прийомами образних уявлень, що зумовлює виникнення проектно-творчого задуму і його втілення у пропозиціях інноваційної дизайн-продукції предметної, віртуальної і доповненої реальностей.

Наскрізна компетентність з інноваційності, передбачена освітніми стандартами, формується науковим дизайн-мисленням, спрямованим на вирішення складних проблем життєдіяльності українського суспільства. НДМ

сприяє розвитку індивідуальності і самовираження через дизайн, готує учнів до реального світу, де дизайн – це не лише естетика, але й соціальна відповідальність.

Науково-дослідницьке мислення дизайн-обдарованих учнів МАН вимагає інтердисциплінарного підходу, зокрема, поєднання науки, мистецтва і технологій, що допомагають знайти нові шляхи вирішення складних проблем життєдіяльності в умовах воєнного стану. Наприклад, міждисциплінарні зв'язки біології з дизайном дозволяють створювати біоміметичні рішення – інноваційні підходи, що імітують структури, процеси та стратегії природи для створення ефективних, екологічних і стійких технологій і матеріалів. Ці підходи також сприяють навчанню в контексті реальних проблем, допомагаючи учням бачити практичну користь від знань. Біоміметика (біомімікрія) – це наука і практика, що вивчає природні системи, щоб адаптувати їхні принципи до людських потреб. Вона базується на припущенні, що природа – найкращий інженер, адже її рішення перевірені мільйонами років еволюції. Приклади біоміметичних рішень подано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Приклади біоміметичних рішень

Природний прототип	Технологічне рішення
Листок лотоса	Самоочисні поверхні (ефект лотоса)
Крила птаха	Аеродинамічні форми літаків
Павутиння	Надміцні синтетичні волокна
Акула	Антибактеріальні покриття (Sharklet Technologies)
Термітник	Пасивна вентиляція в будівлях

Біоміметика надихає **екологічно свідомий дизайн**, що поєднує естетику з функціональністю. Вона є потужним інструментом у **STEAM-освіті**, особливо для обдарованих учнів, які здатні бачити аналогії між природою і технологіями. У неперервній дизайн-освіті біоміметика може стати **метафоричним містком** між біологією, етикою, інженерією та мистецтвом, зокрема, між галуззю знань Е «Природничі науки, математика та статистика», В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки», А «Освіта» (спеціальність А1 «Освітні науки»).

Згідно з концепцією дослідження у підтемі «Розвиток наукового мислення обдарованих учнів в інформаційно-освітньому середовищі Малої академії наук України», що виконується і Інституті обдарованої дитини НАПН України, виокремлено такий структурний компонент наукового мислення: 3) особистісні якості (креативність як здатність генерувати нові, оригінальні ідеї; критичне мислення як здатність аналізувати та оцінювати інформаційне поле (середовище) критично; самостійність та колективність як уміння працювати самостійно та в

колективі на шляху прийняття рішення; відповідальність як почуття обов'язку та відповідальності за власну діяльність та результати проектно-творчої діяльності.

Зазначені компетентності формуються у процесі неперервної дизайн-освіти учнів обдарованих науково-дослідницьким мисленням у дизайні. У процесі дослідження *проаналізовано структурний склад наукових відділень і секцій МАН і виявлено лише кілька секцій, у яких наявний дизайн. Виявлено потенційні можливості розвитку сучасного науково-дослідницького дизайн-мислення учнів у всіх наукових відділах і секціях МАН, оскільки у кожному з наукових відділень МАН можуть впроваджуватися спеціалізації з дизайну. Зроблено припущення, що розвиток сучасного науково-дослідницького дизайн-мислення учнів МАН значно поліпшиться, якщо:* в інформаційно-освітньому середовищі МАН буде створено наукове відділення з дизайну і технологій; буде створено Консорціум неперервної дизайн-освіти у МАН України і розроблено пілотний проєкт неперервної дизайн-освіти України (формальної і неформальної).

Застосовано метод педагогічної діагностики для експериментальної перевірки ефективності розвитку наукового мислення дизайн-обдарованих учнів і учнівської молоді в інформаційно-освітньому середовищі Малої академії наук України, зокрема, *розроблено проєкти експериментальних модельних і навчальних програм для початкової, базової і профільної освіти, а також збірник діагностичних тестів для з'ясування обдарованості учнів дизайн-мисленням зі спеціалізацій дизайну. Готуються методичні рекомендації з дизайн-освіти для науково-педагогічних і педагогічних працівників та навчально-методичне забезпечення для учнів МАН.*

У зарубіжній літературі ідею розвитку наукового дизайн-мислення (науково-дослідницького мислення у дизайні) підтверджують наукові джерела, у яких також обґрунтовується інтегральне розуміння (аналітичне + креативне + практичне → прототип/тест/етика) ідеї розвитку дизайн-обдарованих учнів. Виокремлюємо зарубіжні моделі, що інтегрують аналітичну, креативну і практичну складові інтелектуальної обдарованості:

1. Триархічна теорія Р. Стернберга (аналітичне–креативне–практичне) і наукові праці про «triarchic teaching» у шкільній освіті [3].

До моделі WICS/MIKC (Wisdom/мудрість – Intelligence/інтелект – Creativity/креативність, Synthesized/синтез) додається компонент мудрості/етики, спрямований на «спільне благо», що прямо підсилює вимогу етичного впровадження результатів наукового дизайн-мислення: «Синтез мудрості, інтелекту та креативності: нова модель ліберальної освіти» [4].

2. У зарубіжній дизайн-освіті існують науково-інженерні рамки К–12, які відображають повний цикл “від проблеми до прототипу”, від визначення проблеми, моделювання, до розроблення/оптимізації рішень, тестування

прототипів (MS: середня школа, ETS1- стандарт «Інженерний дизайн») [5]. Девід П., Крісмонд Р., Робін С. Адамс описують поступ “від новачка до обізнаного дизайнера” через генерування ідей, моделювання, прототипування, випробування й ітерації [6]. Білл Лукас, Джанет Генсон, Гай Клакстон виокремлюють системне мислення, креативність, поліпшення рішень в етичному аспекті [7]. Суть сучасного дизайн-мислення та його широке застосування пропонує відомий дослідник у сфері дизайну мислення, автор концепції Frame Creation Кейс Дорст, виокремлюючи «дослідження ядра дизайн-мислення: абдуктивне міркування та фреймінг як зв’язок між аналізом і креативом» [8].

3. До наукових праць про обдарованих осіб і дизайн-проектне навчання нами віднесено подані нижче.

Уявлення вчителів К-12 (науково-інженерні рамки) про когнітивні (розумові), афективні (емоційні, мотиваційні, пов’язані з цінностями та ставленням) та конативні (вольові, поведінкові, практичні аспекти дії та реалізації намірів) функціональні можливості обдарованих учнів, які займаються дизайн-мисленням [9].

У поданій нижче порівняльній таблиці 3 конкретизується етичний компонент у трьох освітніх підходах – WICS, EHoM та NGSS – з урахуванням їхньої структури, проявів і можливостей для інтеграції в навчальні матеріали.

Таблиця 3.

Підхід	Етичний компонент	Як проявляється в навчанні	Формати інтеграції
WICS	Мудрість (Wisdom) як етична основа	Прийняття рішень з урахуванням спільного блага, моральні дилеми, соціальна відповідальність	Дискусії, рольові ігри, візуальні моделі з трикутником WICS
EHoM	Імпліцитна етика через інженерне мислення	Системне мислення, адаптивність, врахування впливу на довкілля та суспільство	STEM-кейси, прототипи з етичними критеріями, інтерактивні картки
NGSS	Етика в наукових практиках та концептах	Аргументація на основі доказів, чесність у даних, оцінка наслідків технологій	Екологічні проекти, наукові дебати, інфографіки з етичними маркерами

Автори Design-Based Research/дизайн-орієнтованих досліджень в освіті обдарованих обґрунтовують процесно-ітеративний підхід до проектування й оцінювання. DBR – це нова методологічна основа, яка була розроблена в контексті наук про навчання. Однак в освіті обдарованих вона використовується не дуже часто. У порівнянні з іншими методологіями, DBR є більш процесно-орієнтованою та контекстно-чутливою. Автори знайомлять з DBR та пояснюють, чому методологія може бути корисною для дослідників у галузі освіти

обдарованих. Автори роблять огляд історії та ключових особливостей DBR, а потім обговорюють проблеми використання методології [10].

Огляди/дослідження про makerspace/проектне навчання з обдарованими: підтверджують зростання мотивації, мисленнєвих умінь, роботи з прототипами. Було створено чотири центри талантів, які пропонують програми збагачення мейкерспейсу, оскільки діяльність мейкерспейсу сприяє залученню та вивченню науки, математики та технологій. Мейкерспейс (від англ. maker space) – це спільний простір для творчості, експериментів і навчання, обладнаний інструментами та матеріалами, де люди можуть створювати власні проекти, ділитися ідеями та вчитися одне в одного. Основні характеристики мейкерспейсу:

- Обладнання: 3D-принтери, лазерні різакі, швейні машини, інструменти для роботи з деревом, металом, електронікою, робототехнікою тощо.
- Формат роботи: відкритий доступ, спільна робота, менторство, майстер-класи.
- Ціль: розвиток креативності, інженерного мислення, навичок вирішення проблем, командної роботи.

Аудиторія: діти, підлітки, дорослі – усі, хто хоче творити, вчитися та ділитися знаннями. Автори дослідили досвід навчання обдарованих учнів за програмами збагачення мейкерспейсу в Норвегії з точки зору соціальних аспектів, аспектів навчання та аспектів підтримки вчителів. Проведено напівструктуровані інтерв'ю з 15 учасниками (15–16 років) з чотирьох різних центрів талантів по всій країні. Результати свідчать про те, що інформанти мали загальний позитивний досвід участі, і що більшість з них були більше залучені до центрів талантів, ніж до своїх рідних шкіл. Крім того, підходи makerspace відповідали потребам обдарованих учнів у складнішому предметному контенті та полегшували взаємодію з однолітками та вчителями зі схожим змістом знань/інтересів. Зроблено висновку, що творча діяльність у центрах талантів є важливим доповненням до звичайної школи для обдарованих учнів [11].

Мета-аналіз впливу дизайн-мислення на навчання учнів показує, що дизайн-мислення помітно підсилює навчальні результати учнів. ДМ використовується як нетрадиційний метод для розвитку навичок вирішення проблем, креативності та інновацій, сприяє генеруванню творчих ідей та ефективним змінам [12].

Висновок. Формулювання «обдарованість науковим дизайн-мисленням» не часто трапляється у працях українських науковців, але сукупність зарубіжних джерел дає теоретичну опору для такого визначення сутності сучасного наукового ДМ (науково-дослідницького мислення у дизайні і дизайн-освіті): аналітичне (моделі/критерії) + креативне (генерація/фреймінг/абдукція) +

практичне (прототип/тест/оптимізація) та компонент етики (WICS, ЕНoM/NGSS).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Полякова А. С., Тарангул Л. М., Писарчук О. В., Дзевицька Л. С. Виклики та інновації у вищій освіті XXI століття: погляд у майбутнє // Академічні візії. 2023. Вип. 24. doi: 10.5281/zenodo.10024100.
URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/4b5397b7-2ebf-4b23-a38e-8181cc1a6843/content>
2. Струтинська О. В. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2020. № 9. С. 145–160. DOI: 10.28925/2414-0325.2020.9.12.
URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/326>
3. Sternberg R. J. Patterns of Giftedness: A Triarchic Analysis // Roeper Review. 2000. Vol. 22, No. 4. P. 231–235. doi:10.1080/02783190009554044. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02783190009554044>
4. Sternberg R. J. Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized: A New Model for Liberal Education // Liberal Education. 2009. Vol. 95, No. 4. P. 12–17. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ871316.pdf>
5. MS-ETS1: Engineering Design // Next Generation Science Standards. URL: <https://www.nextgenscience.org/dci-arrangement/ms-ets1-engineering-design>
6. Crismond D. P., Adams R. S. The Informed Design Teaching and Learning Matrix // Journal of Engineering Education. 2012. Vol. 101, No. 4. P. 738–797. doi:10.1002/j.2168-9830.2012.tb01127.x.
URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/j.2168-9830.2012.tb01127.x>
7. Lucas B., Hanson J., Claxton G. Thinking like an engineer: Implications for the education system. London : Royal Academy of Engineering, 2014. 88 p. ISBN 978-1-909327-08-5. URL: <https://www.raeng.org.uk/publications/reports/thinking-like-an-engineer-implications-full-report.pdf>
8. Dorst K. The core of “design thinking” and its application // Design Studies. 2011. Vol. 32, No. 6. P. 521–532. doi:10.1016/j.destud.2011.07.006. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0142694X11000603>.
9. Stith K. M., Potts M. L., Rubenstein L. D., Shively K. L., Spoon R. Perceptions of K–12 Teachers on the Cognitive, Affective, and Conative Functionalities of Gifted Students Engaged in Design Thinking // Journal of STEM Teacher Education. 2020. Vol. 55, No. 1. P. 41–57. URL: <https://ir.library.illinoisstate.edu/jste/vol55/iss1/5/>
10. Jen E., Moon S., Samarapungavan A. Using Design-Based Research in Gifted Education // Gifted Child Quarterly. 2015. Vol. 59, No. 3. P. 190–200. doi:10.1177/0016986215583871.
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0016986215583871>
11. Smedsrud J. H., Bungum B., Flø E. E. Gifted students’ experiences with participation in enrichment programs at talent centers in Norway // Scandinavian Journal of Educational Research. 2024. (Advance online publication). doi:10.1080/00313831.2024.2394388.
URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00313831.2024.2394388>
12. Yu Q., Yu K., Lin R. A meta-analysis of the effects of design thinking on student learning // Humanities and Social Sciences Communications. 2024. Vol. 11. Article 742. doi:10.1057/s41599-024-03237-5.
URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-024-03237-5>.

Тимченко В. О.,
вчителька української мови та літератури
Криворізької гімназії №8 Криворізької міської ради,
vita.timchenko.2013@gmail.com

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто сучасні педагогічні стратегії викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти з акцентом на три взаємопов'язані напрями: формування національної ідентичності в умовах воєнних випробувань; розвиток міжкультурного діалогу через літературний текст; інтеграція цифрових медіа й мультимодальних форматів у навчальний процес. На підставі аналізу теоретичних підходів і практичних кейсів запропоновано модель уроку та методичні рекомендації для формування критичного мислення, емпатії й читацької мотивації здобувачів освіти. Наведені приклади завдань, методів оцінювання та напрямів подальших досліджень, що мають на меті підтримку та розвиток обдарованих здобувачів освіти.

Ключові слова: українська література, національна ідентичність, міжкультурний діалог, цифрові формати, медіаосвіта, методика, заклади загальної середньої освіти.

Abstract. This article explores contemporary pedagogical strategies for teaching Ukrainian literature in general secondary education, focusing on three interrelated dimensions: the cultivation of national identity in the context of wartime challenges; the promotion of intercultural dialogue through literary texts; and the integration of digital media and multimodal formats into the educational process. Drawing on both theoretical frameworks and practical case studies, the study proposes a model lesson and provides methodological recommendations aimed at fostering students' critical thinking, empathy, and reading motivation. The article also outlines examples of learning tasks, assessment strategies, and potential avenues for further research, all directed at supporting and developing gifted students.

Keywords: Ukrainian literature, national identity, intercultural dialogue, digital formats, media education, methodology, general secondary education.

Українська література традиційно виступає не лише навчальною дисципліною, а й ключовим чинником формування національної самосвідомості. В умовах воєнних викликів та глобалізаційних процесів перед сучасною освітою постає завдання оновлення підходів до викладання літератури. Це передбачає одночасне збереження культурної спадщини, інтеграцію у світовий освітній простір і використання цифрових технологій у навчанні (зокрема, згідно з Державним стандартом базової середньої освіти України [6]).

Сучасний урок української літератури опинився на перехресті історичних викликів, суспільних змін і технологічної трансформації освітнього середовища.

Умови воєнного стану, масове розповсюдження цифрових медіа та посилення міжкультурних контактів змінюють не лише репертуар і канон, а й цілі, методи й очікувані результати уроку. Мета статті – представити концептуальну й практичну базу для викладання української літератури, що одночасно підтримує формування національної ідентичності, відкриває діалог із глобальними темами та використовує сучасні мультимедіа для підвищення залученості здобувачів освіти, особливо обдарованих учнів, яким потрібні складніші та креативніші завдання.

Літературні тексти діють як носії культурної пам'яті та наративи, що формують уявлення про «себе» й «інших». Ідеї уявлених спільнот (Б. Андерсон [1]) та теорії культурної пам'яті (Я. Ассман [2]) пояснюють, як художні тексти підтримують колективні уявлення про історію, героїв і цінності. В умовах боротьби за існування нації, література набуває ролі не лише ідентифікаційного, а й терапевтичного та мобілізаційного засобу.

Українська література є вагомим ресурсом формування національної ідентичності та розвитку обдарованості здобувачів освіти.

Вагомим завданням стала підтримка критично-рефлексивного ставлення до національної історії шляхом знайомства з різними поглядами на події та персонажів. Вона передбачає відхід від одномірних трактувань та заохочення учнів до деконструкції міфів через текстовий аналіз.

Суттєвого значення набуває об'єднання знань та емоційних переживань під час використання поезії, усної історії, біографічних документів, що особливо важливо для розуміння травматичного досвіду нації.

Значущим стає збереження балансу між канонічним і новим під час опрацювання «класики» (Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Леся Українка) та сучасними авторами (Сергій Жадан [4], Оксана Забужко [5], Ілля Стогній, Любоко Дереш), для відображення широкого спектру ідентичностей та сучасних суспільних викликів. Обдаровані учні можуть працювати над проєктами, що зіставляють класичний і сучасний погляд на одну й ту саму проблему (наприклад, роль жінки або образ героя/жертви).

Практичні прийоми діяльності, які сприяють поглибленню рефлексії:

1. «Документально-художнє читання»: зіставлення художнього твору з історичними джерелами, свідченнями очевидців (наприклад, аналіз воєнної поезії на тлі документальних репортажів).

2. Створення «Літературних карт пам'яті»: дослідження місцевих історій, пов'язаних із творами чи авторами. Робота з архівними матеріалами, що поєднують географічні й біографічні дані. Це прийом сприяє розвитку дослідницьких компетенцій обдарованих здобувачів освіти.

3. Творчі практики переписування: здобувачами освіти створюються сучасні варіанти епізодів із творів, щоб показати, як змінюється сенс у новому контексті. Такий прийом розвиває креативне мислення та розуміння інтертекстуальності як вміння учнів бачити й використовувати зв'язки між різними текстами (літературними, публіцистичними, медіа, навіть візуальними). Це розвиває глибше мислення, аналітичні навички й творчу уяву.

Інтертекстуальність у здобувачів освіти розвивається також шляхом аналізу схожих мотивів в різних творах (наприклад, образ козака у Шевченка й у сучасній поезії). Цікавим є виявлення відсилок до міфології, Біблії, фольклору.

Інтермедіальні зв'язки дозволяють зіставляти літературні тексти з картинами, музикою, кіно. Наприклад: «Кайдашева сім'я» → українські народні пісні про родинні конфлікти → сучасні серіали.

Творчі завдання дозволяють переписати епізод класичного твору у стилі сучасної публіцистики чи соцмереж, створити «діалог» між героями різних епох (наприклад, Гамлет і Мина Мазайло).

В результаті обдаровані здобувачі освіти починають сприймати літературу не ізольовано, а як частину «великого діалогу культур», що робить навчання живішим і ближчим до їхнього досвіду.

Міжкультурний підхід у літературній освіті спрямований на виховання здатності до діалогу з «іншим», на розвиток толерантності та емпатії. Він не зводиться лише до порівняння національних канонів, а включає читання текстів як майданчиків для діалогу про права людини, еміграцію, багатомовність і спільні людські теми. Компаративний аналіз художніх творів дозволяє побачити універсальні теми та мотиви, що об'єднують різні культури.

Українська література інтегрується у світовий літературний контекст. Це відкриває можливості для порівняльного аналізу творів різних культур. Міжкультурний діалог у курсі української літератури дозволяє розвивати навички порівняльного аналізу: знаходити універсальні мотиви (вимушена міграція, війна, любов, пригноблення) у різних культурних традиціях. Також сприяє вихованню толерантності і вмінню вести конструктивний діалог, особливо важливий у багатонаціональних і полікультурних середовищах.

В методичному контексті важливим є використання компаративного модуля: порівняння українського твору з твором іншої культури (наприклад, тема еміграції в прозі українських і польських/балтських чи латиноамериканських авторів). Джерелом розуміння іншого культурного змісту стає робота з перекладами: аналіз того, як українські твори звучать іншими мовами, та навпаки. Обговоренню проблем, що виникають із текстів (права людини, конфлікт поколінь, роль мови в суспільстві) сприяють круглі столи та дебати.

Сучасна загальна середня освіта повинна враховувати феномен «цифрового покоління». Теорія мультимодальної грамотності (Г. Кресс, Т. ван Левен [3]) підкреслює важливість роботи з текстами, що поєднують вербальні, візуальні й аудіальні коди. Це відкриває перспективи для інтеграції новітніх освітніх технологій у викладання літератури. Сучасний читач – мультимедійний споживач. Використання екранізацій, подкастів, цифрових презентацій, інтерактивних карт і соціальних мереж розширює способи сприйняття тексту і підвищує мотивацію.

Цифрові й мультимедійні практики для обдарованих здобувачів освіти:

1. Екранізації як помічники інтерпретації: детальний аналіз режисерських рішень та сценарних адаптацій, виявлення розбіжностей із текстом та обґрунтування їхніх причин.
2. Створення медіапродукту: обдаровані здобувачі освіти долучаються до створення аудіоподкастів із літературними оглядами, відеоінтерв'ю з місцевими письменниками, буктрейлерів або віртуальних екскурсій літературними місцями.
3. Мікросторітелінг у соціальних мережах: використання формату сторіз або тредів для переказу сюжету чи аналізу ключової ідеї твору. Це сприяє активному залученню дітей до соціальних мереж та розвитку їхніх цифрових навичок розповіді.
4. Використання платформ для спільної роботи (Google Docs, Padlet, Miro) для колективного аналізу тексту, створення ментальних карт і візуалізації сюжетних ліній.

На рівні компетенцій урок української літератури повинен розвивати у здобувачів освіти: читацьку компетентність (аналіз тексту, інтерпретація), комунікативну компетентність (аргументація, дискусія), громадянську/ціннісну компетентність (етика, ідентичність), та цифрову грамотність. Методика має також враховувати психологічні аспекти розвитку мислення та мови.

Приклад моделі уроку з теми «Поетика опору: поезія та пам'ять у текстах сучасних українських авторів».

Мета: розвинути навички текстового аналізу; формувати вміння співставляти художню та документальну інформацію; стимулювати емпатію та громадянську позицію.

Актуалізація: перегляд короткого аудіовізуального фрагменту (фрагмент поезії сучасного автора з музичним супроводом) та обговорення: «Що в тексті викликає сильні емоції? Які візуальні образи виникають?».

Основна частина (робота в групах):

- група 1 (аналітики): аналіз стилістичних прийомів, образів, риторики опору у віршах; пошук цитат для аргументації;

- група 2 (контекстуалізатори): порівняння з документальним джерелом (свідчення очевидця/новинний репортаж) – «Як художній текст відображає реальність і чим він від неї відрізняється?»;
- група 3 (творці): створення мікроподкасту/візуальної сторіз: «Що означає опір сьогодні?».

Рефлексія й оцінювання: спільне обговорення результатів, рефлексивні питання, самооцінка. Під час оцінювання необхідно враховувати аналітичність висновків, якість аргументації, креативність продукту та командну роботу.

Додатковими методичними викликами та необхідністю підтримки обдарованих стає емоційне навантаження тому, що теми війни та травми вимагають уваги до психологічної безпеки й етичності. Необхідно передбачати психологічну підтримку, варіативність завдань, можливість не брати участі у найчутливіших активностях. Обдаровані учні можуть виступати модераторами дискусій, забезпечуючи їхню етичність.

Системний підхід до сучасної літератури: необхідні чіткі критерії відбору (тематика, мовні особливості, освітня цінність). Обдаровані учні можуть брати участь у формуванні рекомендаційних списків. Ці питання активно обговорюються у фахових виданнях [7].

Сучасне викладання української літератури покликане бути багатовимірним явищем: воно має плекати національну ідентичність і історичну пам'ять, водночас відкривати простір для діалогу з глобальним культурним середовищем та активно інтегрувати цифрові формати задля поглиблення залученості й розвитку потенціалу обдарованих здобувачів освіти.

Таким чином, українська література у закладах загальної середньої освіти виступає не лише предметом вивчення, а й потужним ресурсом виховання громадянина та обдарованої особистості, здатної до критичного мислення, емпатії, діалогу зі світом і відповідальної за майбутнє своєї держави. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку уніфікованих критеріїв оцінювання мультимодальних продуктів та вимірювання впливу міжкультурних модулів на формування толерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Київ: Критика, 2001. 320 с.
2. Ассман Я. Культурна пам'ять: писемність, пам'ять про минуле та політична ідентичність у високих культурах давнини / пер. з нім. Л. Доронічева. Київ: Ніка-Центр, 2012. 456 с.
3. Kress G., van Leeuwen T. Multimodal discourse: the modes and media of contemporary communication. London: Arnold, 2001. 152 p.
4. Жадан С. Тамплієри: поезії. Харків: Віват, 2016. 256 с.
5. Забужко О. Планета Полин. Київ: Комора, 2022. 240 с.

6. Державний стандарт базової середньої освіти України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2020 р. № 898. Київ: МОН України, 2020. 74 с.
7. Новітні дослідження з методики викладання літератури // Українська літературна газета. 2022–2024.

Тимчук В. Л.,
вихователь Шепетівського ЗДО № 10 «Михайлик»,
twalenruna@gmail.com

Кудрявцева Л. Ю.,
асистент вихователя Шепетівського ЗДО № 10 «Михайлик»,
kuklyuba@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вступ. У сучасних умовах розвитку освіти особлива увага приділяється формуванню та підтримці обдарованих дітей. Саме дошкільний вік є періодом найінтенсивнішого розвитку інтелектуальних, емоційних і творчих здібностей дитини. Педагогічні інновації в дошкільній освіті спрямовані на створення сприятливих умов для самореалізації кожного вихованця, виявлення його потенціалу та підтримку індивідуальної траєкторії розвитку.

1. Поняття обдарованості у дошкільному віці

Обдарованість – це системна якість психіки, що розвивається протягом життя та визначає можливості дитини у певному виді діяльності. У дошкільному віці вона проявляється через підвищену пізнавальну активність, розвинену уяву, здатність до творчості, нестандартне мислення, швидке засвоєння інформації та високий рівень допитливості.

2. Педагогічні інновації в освіті обдарованих дітей дошкільного віку

Інноваційні підходи у дошкільній освіті базуються на принципах особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів. Головна мета – створення середовища, у якому кожна дитина зможе проявити свої здібності та розвинути індивідуальні нахили.

Основні інноваційні технології:

Індивідуалізація освітнього процесу – розробка індивідуальних програм розвитку, складання карт обдарованості, створення портфоліо дитини. Ігрові технології – використання дидактичних, сюжетно-рольових, творчих ігор для розвитку мислення та уяви. Проектна діяльність – організація короткострокових і довгострокових дитячих проектів, що стимулюють пізнавальну активність. STEM-освіта – залучення дітей до експериментів, лего-

конструювання, простих дослідів. Використання інформаційно-комунікаційних технологій – мультимедійні ігри, інтерактивні вправи, освітні відео. Методика М. Монтессорі, В. Сухомлинського, Реджіо-підхід – як приклади інноваційного бачення дитини як активного дослідника світу.

3. Практичні приклади інноваційних занять з обдарованими дошкільниками

◆ Приклад 1. Проект «Маленькі дослідники природи»

Мета: розвинути пізнавальний інтерес до природи.

Діти проводять прості експерименти з водою, світлом, рослинами, роблять висновки, ведуть спостереження.

◆ Приклад 2. Творча майстерня «Казка навпаки»

Мета: розвиток уяви, мовлення, креативного мислення.

Завдання: змінити фінал відомої казки або створити власну історію з новими героями.

◆ Приклад 3. Конструкторська лабораторія «Міст мрій»

Мета: формування логічного мислення, просторової уяви.

Діти за допомогою конструктора LEGO будують «міст», здатний витримати вагу іграшкової машинки, аналізують результати.

4. Важливо звернути увагу на мнемотехніку, як на педагогічну інновацію в роботі з обдарованими дітьми дошкільного віку. Це система прийомів, яка допомагає поліпшити запам'ятовування швидше, покращити розвиток образного мислення, увагу та мовлення через створення яскравих асоціацій та візуальних образів. Для обдарованих дітей використовуються картки, схеми, мнемотаблиці, для формування смислових фраз, римування та пошуку незвичайних асоціацій для швидкого запам'ятовування віршів, казок, прислів'я тощо.

Мнемотаблиці та картки використовуються для швидшого запам'ятовування послідовності складання розповідей та віршів.

Асоціації: для створення незвичайних, яскравих образів та зв'язків між новою інформацією та вже знайомими поняттями.

Смислові фрази: для формування речення з початкових літер слів, які потрібно запам'ятати.

Римування: для запам'ятовування інформації через співзвучні римовані фрази.

Візуалізація: мозок найкраще запам'ятовує візуальні образи, тому створення яскравих картинок допомагає запам'ятати інформацію.

Розвиток мовлення: складання описових розповідей, казок, пісень за допомогою мнемотехнічних прийомів.

Систематичне повторення: для міцного засвоєння інформації не надто важливі регулярні повторення та задіювання пам'яті для обдарованих дітей.

Головне у впровадженні мнемотехніки у роботі з обдарованими дітьми-використовування різноманітних органів чуття: зорові, слухові, та тактильні

відчуття необхідні під час занять. Це сприяє швидкому відтворенню потрібного матеріалу. Створення цілісних образів пов'язує нову інформацію з тим, що дитина вже знає, щоб сприйняття було комплексним. Розвиток асоціативного мислення заохочує обдаровану дитину вигадувати власні зв'язки між об'єктами. Систематичне повторення матеріалу з використанням мнемотехніки для обдарованих дітей не є обов'язковим.

5. Методичні рекомендації для вихователів

Спостерігайте за дітьми, виявляйте їх інтереси, тип обдарованості та сильні сторони. Забезпечуйте різноманітність діяльності – чергуйте інтелектуальні, художні, рухові та емоційні вправи. Створюйте ситуації успіху: підтримуйте навіть найменші досягнення дитини. Заохочуйте ініціативу, надавайте свободу вибору у видах діяльності. Впроваджуйте партнерську взаємодію з батьками, інформуйте їх про індивідуальні особливості дитини. Використовуйте сучасні дидактичні матеріали, мультимедіа, інтерактивні дошки. Регулярно підвищуйте свою професійну компетентність, ознайомлюйтесь із новими методиками та досвідом колег.

Висновок. Інновації у дошкільній освіті відкривають нові можливості для розвитку обдарованих дітей. Використання сучасних технологій, творчих методик, проєктної та ігрової діяльності дозволяє вихователю створити середовище, у якому кожна дитина може проявити себе як творча, мисляча та активна особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту» (2017). Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід у вихованні. – Київ, 2003. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – Київ: Радянська школа, 1977. Монографія «STREAM-освіта в дошкільлі». – Київ: Педагогічна думка, 2020. Монтессорі М. Відкриття дитини. – Львів: Свічадо, 2019.

Тишковець М. Д.,
науковий співробітник відділу STEM- освіти
Інституту педагогіки НАПН України

STEM-ОСВІТА І ОБДАРОВАНІСТЬ: НОВІ ТРАЄКТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. У статті розкрито взаємозв'язок між STEM-освітою (Science, Technology, Engineering, Mathematics) та розвитком обдарованості в сучасному освітньому просторі. Показано, що STEM-підхід виступає не лише методикою інтегрованого навчання, а й середовищем, сприятливим для формування інтелектуальної, творчої та соціальної обдарованості учнів. Розглянуто особливості реалізації STEM-освіти на рівнях початкової, базової та старшої

школи. Проаналізовано педагогічні умови розвитку обдарованих дітей через дослідницько-проектну діяльність. Обґрунтовано, що STEM сприяє становленню покоління інноваторів, здатних мислити системно, критично й творчо.

Ключові слова: STEM-освіта, обдарованість, інновації, проектна діяльність, розвиток особистості, інтегроване навчання.

The 21st century, characterized by rapid technological progress and global challenges, prioritizes the education of competent, innovative, and adaptive generations. In this context, STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) education emerges not merely as a collection of subjects, but as an integrated approach fostering holistic worldview and practical skills. STEM gains particular significance in working with gifted children and adolescents, opening new trajectories for their development and shaping the future. This article examines the contemporary understanding of giftedness in the context of modern societal demands, highlighting the role of critical thinking, problem-solving, collaboration, and innovation. It analyzes how the integrated, project-based, and practical nature of STEM education acts as a catalyst for identifying and developing diverse types of giftedness, enabling students to transition from passive knowledge acquisition to active research, creation, and innovation. The paper outlines key developmental trajectories for future generations through STEM, focusing on fostering "future creators", enhancing critical and systemic thinking, cultivating collaboration and communication skills, building resilience to setbacks, and instilling civic responsibility. Finally, it addresses the challenges and prospects of effectively combining STEM education and gifted education, including teacher training, material and technical support, curriculum development, and early career guidance. The conclusion emphasizes that investing in an integrated STEM approach for the gifted is crucial for nurturing not just qualified specialists, but leaders who will define the trajectory of global development in the coming decades.

Keywords: STEM education, giftedness, innovation, project activity, personal development, integrated learning.

У 21 столітті, що характеризується стрімким технологічним прогресом та глобальними викликами, виховання компетентного, інноваційного та адаптивного покоління стає пріоритетом для кожної держави. У цьому контексті STEM-освіта виступає не просто як сукупність предметів, а інтегрованим підходом, що формує у здобувачів освіти цілісне світобачення, практичні навички й готовність до змін [1, 2]. Особливого значення STEM набуває у роботі з обдарованими дітьми та підлітками, адже дає змогу перетворити їхню природну цікавість у науково-дослідну активність, а креативність - у реальні відкриття.

Традиційне розуміння обдарованості часто обмежувалося високим рівнем інтелекту чи академічними успіхами. Однак сучасні підходи розглядають обдарованість ширше, включаючи творчі здібності, лідерський потенціал, психомоторні навички та соціальну комунікабельність, емоційний інтелект [2].

У світі, де знання швидко застарівають, а проблеми стають дедалі складнішими, цінними є не стільки обсяг запам'ятованої інформації, скільки здатність:

- критично мислити та аналізувати складні ситуації;
- вирішувати нетрадиційні проблеми та знаходити креативні рішення;
- ефективно співпрацювати у команді;
- швидко навчатися та адаптуватися до змін;
- генерувати інновації та створювати щось нове.

Ці якості є основою для успішної самореалізації обдарованої особистості в сучасному суспільстві.

STEM-освіта за своєю суттю є ідеальним середовищем для виявлення та розвитку різних видів обдарованості. Її інтегрований, проєктно-орієнтований та практичний характер дозволяє будувати нові траєкторії формування майбутнього покоління. STEM-підхід виступає середовищем самореалізації особистісного потенціалу - місцем, де поєднуються когнітивні, емоційно-ціннісні й мотиваційні складники розвитку.

Основними характеристиками STEM-середовища є:

- інтегративність, що забезпечує міжпредметні зв'язки й розвиток системного мислення;
- дослідницька спрямованість, яка стимулює аналіз, синтез, прогнозування результатів;
- інноваційність, що дозволяє створювати реальні прототипи й технічні рішення;
- колаборативність, яка розвиває комунікативну та соціальну обдарованість;
- індивідуалізація, що надає можливість учням розвивати власні інтереси у вибраних STEM-напрямах.

На відміну від традиційної освіти, STEM фокусується на проєктній роботі [3]. Це дає змогу обдарованим учням перетворити свої абстрактні знання на реальні прототипи, винаходи чи дослідження. Обдаровані діти отримують можливість проєктувати, конструювати, тестувати та вдосконалювати власні моделі та пристрої, що є основою інноваційної діяльності. Використання сучасних цифрових інструментів, програмування, 3D-моделювання та робототехніки відкриває безмежні можливості для творчої реалізації та поглибленого вивчення. Математика стає не абстрактною наукою, а разом з інформатикою стає потужним інструментом для аналізу даних, моделювання та прогнозування.

Через STEM-проєкти, учні не просто вивчають теорію, а бачать її застосування в реальному світі, розвивають інженерне мислення. Обдаровані діти прагнуть зрозуміти, як працює світ. STEM проєкти дозволяють їм бачити взаємозв'язок між фізичними законами (Science), їхнім застосуванням

(Technology), процесом створення рішень (Engineering) та логікою обчислень (Mathematics). STEM-проекти вимагають креативного розв'язання проблем, співпраці та гнучкості. Ці навички є фундаментом для успіху в науковій та інноваційній діяльності. STEM-проекти вимагають аналізу проблеми з різних сторін, прогнозування результатів, оцінки ризиків та пошуку оптимальних рішень, що формує комплексне бачення світу. Через обговорення реальних проблем (енергетика, екологія, біотехнології) обдаровані учні усвідомлюють соціальний та етичний вимір науково-технічного прогресу.

Процес інженерного проектування включає етапи тестування та вдосконалення, що часто супроводжується невдачами. STEM навчає сприймати помилки як частину навчального процесу, аналізувати їх та знаходити нові підходи.

Більшість STEM-проектів виконуються в команді. Це вчить обдарованих дітей ефективно взаємодіяти, розподіляти ролі, спілкуватися та досягати спільних цілей.

STEM-освіта є ефективною педагогічною стратегією, що забезпечує поетапний розвиток обдарованості на різних рівнях шкільної освіти - від формування первинного інтересу в молодших школярів до реалізації науково-дослідницького потенціалу старшокласників.

На рівні початкової освіти STEM-освіта постає як ефективний засіб розвитку природної пізнавальної активності та творчого потенціалу. Її основним завданням є розвиток спостережливості, логічного мислення, почуття причинно-наслідкових зв'язків, формування початкової дослідницької компетентності. Ефективними є ігрові форми, навчальні експерименти, робота з наборами LEGO Education, Bee-Bot, Scratch Junior.

На етапі базової середньої освіти STEM орієнтований на формування інженерного мислення, цифрової грамотності і навичок командної взаємодії. Ключовими особливостями є інтеграція предметів (природничі науки, математика, інформатика, технології) у спільні міжпредметні курси або STEAM-проекти; акцент на дослідницькій діяльності, аналізі даних, цифрових інструментах; групова робота над реальними завданнями, що мають соціальний вимір. Учні безпосередньо беруть участь у різних проєктах, працюють із Arduino, micro:bit, використовують 3D-моделювання у Tinkercad, аналізують дані, роблять висновки.

Для старшої школи STEM стає платформою профільного навчання й індивідуальної наукової діяльності. Основна мета - перехід від навчальних до інноваційно-дослідницьких завдань, що сприяють самореалізації обдарованої особистості, навчання через проєктування, дослідження та винахідництво. Старшокласники реалізують індивідуальні освітні траєкторії, беруть участь у

програмах МАН України, Genius Olympiad, NASA Space Apps Challenge. Вони розробляють власні науково-дослідницькі чи підприємницькі проекти, створюють прототипи пристроїв, екологічні рішення, мобільні застосунки. STEM на цьому рівні стає платформою професійного самовизначення та наукового зростання.

Ефективне поєднання STEM-освіти та роботи з обдарованими дітьми вимагає подолання низки викликів. Учителі мають бути готові до інтегрованого навчання, проєктної діяльності та індивідуалізації освітнього процесу. Навчання має відбуватись у центрах, оснащених необхідним обладнанням для експериментів та прототипування [4].

Для обдарованих дітей мають бути розроблені індивідуальні освітні плани, що дозволяють їм поглиблювати знання в обраних STEM-сферах, не обмежуючи їхній розвиток в інших галузях.

У закладах освіти має здійснюватися систематична робота з виявлення інтересів та схильностей, що допомагає обдарованим підліткам коригувати освітню та майбутню професійну траєкторії.

STEM-освіта є потужним інструментом для формування майбутнього покоління, особливо у роботі з обдарованими дітьми. Вона не тільки надає знання та навички з ключових науково-технічних дисциплін, а й виховує інноваторів, критично мислячих особистостей, які здатні вирішувати складні проблеми та створювати цінності для суспільства. Замість споживачів готових рішень, обдаровані учні стають тими, хто генерує нові ідеї, розробляє технології та вирішує проблеми, що стоять перед людством. Інвестуючи в інтегрований STEM-підхід до навчання обдарованих, ми формуємо не просто кваліфікованих фахівців, а лідерів, які визначатимуть вектор розвитку світу у найближчі десятиліття. У результаті обдаровані діти стають ініціаторами змін - майбутніми науковцями, винахідниками, підприємцями, здатними визначати траєкторії розвитку світу.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Засєкіна, Т. М. (2025). Про результати досліджень проблем stem-освіти в гімназіях і ліцєях у відділенні загальної середньої освіти і цифровізації освітніх систем НАПН України: За результатами наукової доповіді на засіданні Президії Національної академії педагогічних наук України, 15 травня 2025 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 7(1), 1-9.
2. Упровадження STEM-освіти в умовах інтеграції формальної і неформальної освіти обдарованих учнів: методичні рекомендації / Н. І. Поліхун, К. Г. Постова, І. А. Сліпухіна, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. – 80 с.
3. Методичні засади використання технологій STEM-освіти в гімназії: методичний посібник. [Електронне видання]/ Рогоза В.В., Левченко Ф.Г. та ін. – Київ.: Педагогічна думка, 2025. – 198 с.

4. Підготовка вчителя до реалізації технологій STEM-освіти в гімназії: методичні рекомендації. [Електронне видання]/ Левченко Ф.Г., Рогоза В.В. та ін. – Київ.: Педагогічна думка, 2025. – 69 с.

Тищенко А. Г.,
заступник директора Іванівського ліцею № 1
Іванівської селищної ради Херсонської області,
Іванівка, Україна,
tysenkoalbina@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ: ІНСТРУМЕНТИ ТА ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються можливості використання сучасних інструментів штучного інтелекту для розвитку мовленнєвої обдарованості учнів на уроках англійської мови. Проаналізовано функціональні можливості провідних ШІ-платформ, що сприяють персоналізації навчання, розвитку критичного мислення та творчих здібностей обдарованих дітей. Представлено практичні рекомендації щодо інтеграції ШІ-інструментів у освітній процес з урахуванням психолого-педагогічних особливостей роботи з обдарованими учнями. Ключові слова: штучний інтелект, обдаровані учні, англійська мова, персоналізоване навчання, ШІ-платформи, мовленнєва обдарованість.

The article examines the possibilities of using modern artificial intelligence tools for the development of linguistic giftedness of students in English lessons. The functional capabilities of leading AI platforms that contribute to personalized learning, development of critical thinking and creative abilities of gifted children are analyzed. Practical recommendations for the integration of AI tools into the educational process are presented, taking into account the psychological and pedagogical features of working with gifted students. Keywords: artificial intelligence, gifted students, English language, personalized learning, AI platforms, linguistic giftedness.

Динамічний розвиток технологій штучного інтелекту визначає принципово нові траєкторії трансформації освітніх систем у глобальному масштабі. Особливої актуальності набуває питання використання ШІ-інструментів для роботи з обдарованими дітьми, оскільки саме ця категорія учнів потребує індивідуалізованого підходу, що виходить за межі традиційних педагогічних практик. У контексті вивчення англійської мови обдаровані діти демонструють підвищену швидкість засвоєння лексичного матеріалу, здатність до інтуїтивного розуміння граматичних структур та прагнення до автентичної комунікації на рівні, що перевищує віковий стандарт. Створення освітнього середовища, здатного забезпечити реалізацію цього потенціалу, вимагає інтеграції передових

технологічних рішень, серед яких провідне місце посідають системи на основі штучного інтелекту.

Метою дослідження є систематизація сучасних ШІ-інструментів для навчання англійської мови та розробка методичних рекомендацій щодо їх використання в роботі з обдарованими учнями з урахуванням міжнародних освітніх стандартів і принципів цифрової етики.

Теоретичні засади використання штучного інтелекту в освіті обдарованих дітей розробляються в межах кількох наукових напрямів. Дослідження підтверджують, що адаптивні навчальні системи, побудовані на алгоритмах машинного навчання, здатні забезпечити оптимальний рівень складності завдань для кожного учня, що критично важливо для підтримки мотивації обдарованих дітей [1]. Науковці наголошують на необхідності інтеграції ШІ-технологій у загальну концепцію розвитку обдарованості, де технології виступають не самоціллю, а інструментом розширення можливостей для самореалізації [2]. Водночас існує дефіцит практико-орієнтованих досліджень щодо специфіки застосування конкретних ШІ-платформ у навчанні іноземних мов обдарованих учнів, що обумовлює актуальність даної роботи.

Міжнародні організації активно розробляють стандарти та рекомендації щодо використання штучного інтелекту в освіті. Рамкова програма ЮНЕСКО з питань штучного інтелекту та освіти наголошує на важливості людиноцентричного підходу, що забезпечує дотримання прав людини, гендерну рівність та культурне різноманіття при впровадженні ШІ-технологій [9]. Європейська комісія у Рамці цифрових компетентностей громадян (DigComp 2.2) визначає необхідні знання, навички та ставлення для впевненої, критичної та відповідальної взаємодії з цифровими технологіями, включаючи системи на основі штучного інтелекту [10]. Ці документи формують нормативну базу для розробки освітніх програм, що інтегрують ШІ-інструменти.

Систематизація сучасних ШІ-інструментів для навчання англійської мови дозволяє виокремити п'ять основних категорій платформ, кожна з яких має специфічні можливості для роботи з обдарованими учнями. Перша категорія представлена адаптивними системами розвитку мовленнєвих компетентностей. Платформа Duolingo Max використовує архітектуру GPT-4 для генерації контекстуалізованих пояснень граматичних явищ та організації інтерактивних діалогових практик, що дозволяє обдарованим учням отримувати негайний детальний зворотний зв'язок та самостійно регулювати темп просування. Додаток Elsa Speak застосовує нейромережеві алгоритми розпізнавання мовлення для аналізу артикуляційних характеристик на рівні окремих фонем, що особливо цінно для обдарованих дітей з перфекціоністськими тенденціями, які прагнуть досягти автентичної вимови. Технологія Mondly AR синтезує

можливості штучного інтелекту та доповненої реальності, формуючи імерсивні віртуальні середовища для практики усного мовлення в симульованих життєвих ситуаціях різної складності.

Друга категорія охоплює генеративні мовні моделі для розвитку навичок креативного письма та критичного аналізу. Великі мовні моделі типу ChatGPT, Claude, Gemini відкривають унікальні можливості для обдарованих учнів у сфері розвитку аргументативного дискурсу, академічного письма та дивергентного мислення. Ці інструменти можуть функціонувати як інтелектуальні співрозмовники для проведення дебатів англійською мовою, рецензування есе з детальним структурним аналізом, генерації нестандартних творчих завдань або партнери для брейнстормінгу в рамках проєктної діяльності. Принципово важливим є формування у обдарованих дітей розуміння генеративного ШІ не як джерела готових рішень, а як когнітивного інструменту для стимулювання власного мислення через діалогічну взаємодію, систематичний аналіз та критичне осмислення згенерованого контенту.

Третя категорія включає спеціалізовані платформи для вдосконалення академічних навичок письма. Сервіси Grammarly та QuillBot використовують алгоритми природномовної обробки для багаторівневого аналізу текстів, ідентифікації стилістичних недоліків та формулювання рекомендацій щодо покращення. Для обдарованих учнів, які демонструють амбіції досягти високого рівня володіння академічною англійською, ці інструменти стають незамінними асистентами в опануванні складних синтаксичних конструкцій та систематичному розширенні продуктивного лексичного запасу. Платформи Notion AI та Otter.ai надають можливості для організації навчального процесу, автоматичного транскрибування англійських лекцій з синхронною візуалізацією та створення структурованих навчальних матеріалів на основі контент-аналізу.

Четверта категорія представлена інструментами для проєктного навчання та міжнародної кооперації. Платформа Flip використовує ШІ для автоматичної генерації субтитрів та перекладу відеоконтенту, що полегшує обдарованим учням участь у міжнародних відеодискусіях з ровесниками різних культурних контекстів. Сервіс Padlet AI застосовує алгоритми семантичного аналізу для організації колаборативних проєктів, автоматично структуруючи ідеї учасників та пропонуючи векторні напрями розвитку обговорюваної проблематики. Платформа Canva AI надає широкий спектр можливостей для створення професійних мультимедійних презентацій англійською мовою з автоматичною генерацією дизайн-елементів, що особливо актуально для обдарованих дітей, які беруть участь у міжнародних конференціях, конкурсах та олімпіадах.

П'ята категорія охоплює системи оцінювання та моніторингу навчального прогресу. Платформа Turnitin використовує ШІ не лише для перевірки

академічної доброчесності, але й для багатокритеріального аналізу якості академічного письма, що сприяє розвитку навичок самооцінювання у обдарованих учнів. Система Kahoot AI генерує персоналізовані оцінювальні завдання на основі діагностики індивідуальних помилок учня, забезпечуючи цільове повторення проблемного матеріалу. Платформа Gradescope автоматизує процес оцінювання творчих робіт, виділяючи типові помилки та надаючи структурований деталізований зворотний зв'язок, що особливо важливо для формування рефлексивних навичок обдарованих дітей.

Практичний досвід інтеграції цих інструментів у навчальний процес дозволяє сформулювати систему методичних рекомендацій. Першочерговим завданням є проєктування індивідуальних освітніх траєкторій з використанням ШІ-платформ, що враховують початковий рівень володіння мовою, когнітивний стиль, домінуючі інтереси та оптимальний темп навчання кожного обдарованого учня. Наприклад, для учня з високорозвиненими навичками письмового мовлення доцільно запропонувати роботу з ChatGPT для написання аналітичних есе на складні міждисциплінарні теми з подальшим компаративним аналізом аргументаційних стратегій, тоді як для учня з вираженою обдарованістю в усному мовленні оптимальним буде фокусування на роботі з Elsa Speak та систематична участь у відеодискусіях через Flip з міжнародними співрозмовниками.

Критично важливим напрямом роботи є формування у обдарованих дітей навичок критичного оцінювання інформації, згенерованої штучним інтелектом. Для досягнення цієї мети доцільно організовувати дослідницькі проєкти з порівняльного аналізу відповідей різних ШІ-моделей на ідентичні запити, систематичного виявлення фактичних помилок або алгоритмічних упереджень у згенерованих текстах, емпіричного дослідження функціональних обмежень конкретних ШІ-інструментів. Така робота не лише розвиває мовні компетентності, але й формує медіаграмотність, навички критичного мислення та дослідницькі компетентності, що відповідає вимогам міжнародних освітніх стандартів, зокрема Рамки ШІ-грамотності ОЕСР для початкової та середньої освіти [11].

Створення можливостей для креативного самовираження через взаємодію зі штучним інтелектом становить важливий напрям педагогічної роботи. Обдаровані учні можуть використовувати ШІ-інструменти для написання літературних творів англійською мовою з подальшим обговоренням наративних стратегій з ChatGPT, створення віртуальних екскурсій різними англomовними країнами з використанням Canva AI, розробки власних навчальних відеороликів з автоматичними субтитрами через Descript або ведення подкастів з ШІ-асистентами. Такі завдання розвивають не лише мовні навички, але й

стимулюють креативність, підприємницьке мислення та цифрову компетентність згідно з вимогами DigComp 2.2 [10].

Організація міжнародної співпраці обдарованих учнів з використанням ІІІ-технологій відкриває нові горизонти для розвитку міжкультурної комунікативної компетентності. Участь у глобальних освітніх проєктах через платформи типу ePals або Mystery Skype з підтримкою ІІІ-перекладачів реального часу та автоматичних субтитрів дозволяє долати мовні бар'єри початкового рівня та встановлювати продуктивні зв'язки з однолітками з різних країн. Спільна робота над міжнародними проєктами з використанням Notion AI для координації команди або Google Workspace з інтегрованим ІІІ для колаборативного редагування документів створює автентичне комунікативне середовище, що максимально наближене до реальних ситуацій професійної міжнародної взаємодії.

Забезпечення балансу між використанням ІІІ-інструментів та розвитком власних когнітивних навичок обдарованих дітей є фундаментальним принципом ефективної педагогічної практики. Штучний інтелект має виступати не субститутутом мислення, а каталізатором для розвитку вищих психічних функцій. Доцільно використовувати ІІІ на етапі генерації ідей, первинного аналізу великих масивів інформації або отримання формативного зворотного зв'язку, але обов'язково залишати простір для самостійного критичного осмислення, глибокого аналізу та творчого синтезу інформації самими учнями. Така стратегія відповідає людиноцентричному підходу, рекомендованому ЮНЕСКО [9].

Етичні аспекти використання штучного інтелекту в освіті потребують систематичного обговорення з обдарованими учнями. Необхідно організовувати регулярні дискусії щодо питань академічної доброчесності при використанні ІІІ-інструментів, захисту конфіденційності персональних даних, потенційних алгоритмічних упереджень та соціальної відповідальності за контент, створений за допомогою штучного інтелекту. Обдаровані діти мають розуміти не лише технічні можливості ІІІ, але й соціальні, етичні, правові та філософські виміри його використання. Особливу увагу слід приділити питанням інтелектуальної власності, критеріям розмежування власної творчої роботи та ІІІ-генерованого контенту, етичним дилемам, пов'язаним з автоматизацією прийняття рішень.

Готовність педагогів до ефективного використання ІІІ-інструментів у роботі з обдарованими учнями є критичним чинником успішності впровадження інновацій. Вчителі мають володіти не лише технічними навичками роботи з конкретними платформами, але й глибоко розуміти психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, вміти проєктувати персоналізовані освітні траєкторії та розробляти завдання, що стимулюють розвиток вищих когнітивних навичок. Необхідна систематична професійна підтримка педагогів через спеціалізовані тренінги, онлайн-курси підвищення кваліфікації та активну участь

в професійних спільнотах практиків, що обмінюються досвідом використання ІІІ в освіті.

Розвиток цифрової компетентності як педагогів, так і учнів відповідно до міжнародних стандартів є необхідною умовою успішної інтеграції ІІІ-технологій. Європейська рамка цифрових компетентностей DigComp 2.2 виділяє п'ять ключових сфер: інформаційна та дигітальність, комунікація та співпраця, створення цифрового контенту, безпека та розв'язання проблем [10]. Кожна з цих сфер має бути систематично розвинута як у педагогів, так і в обдарованих учнів для забезпечення ефективної та етичної роботи з ІІІ-інструментами. Особливої уваги потребує формування навичок оцінювання надійності джерел інформації, розпізнавання дезінформації та розуміння принципів роботи алгоритмів штучного інтелекту.

Перспективним напрямом є інтеграція принципів ІІІ-грамотності у навчальний процес. ОЕСР та Європейська Комісія розробили Рамку ІІІ-грамотності для початкової та середньої освіти, яка визначає чотири основні домени компетентностей: взаємодія з ІІІ, створення за допомогою ІІІ, управління ІІІ та проєктування ІІІ [11]. Для обдарованих учнів особливо актуальними є компетентності вищого рівня, зокрема розуміння принципів машинного навчання, здатність оцінювати етичні наслідки використання ІІІ-систем та навички участі у дизайні ІІІ-рішень. Інтеграція цих компетентностей у навчання англійської мови дозволяє формувати холістичне розуміння технологій у їх соціокультурному контексті.

Виклики та обмеження використання ІІІ в освіті обдарованих дітей потребують відкритого обговорення. Перший виклик пов'язаний з потенційною залежністю від технологій та зниженням автономності мислення при надмірному покладанні на ІІІ-інструменти. Другий виклик стосується питань справедливого доступу до якісних ІІІ-платформ, оскільки багато з них є комерційними продуктами з обмеженим безкоштовним функціоналом. Третій виклик полягає в швидкості розвитку ІІІ-технологій, що значно перевищує темпи адаптації освітніх систем та підготовки педагогічних кадрів. Четвертий виклик пов'язаний з питаннями захисту персональних даних учнів при використанні комерційних ІІІ-платформ.

Інституційна підтримка впровадження ІІІ-технологій на рівні освітніх закладів та національних освітніх систем є необхідною умовою масштабування успішних практик. Це включає розробку чітких політик використання ІІІ в освіті, забезпечення технічної інфраструктури, організацію систематичного професійного розвитку педагогів, створення репозиторіїв кращих практик та підтримку дослідницьких проєктів з оцінювання ефективності ІІІ-інструментів. ЮНЕСКО рекомендує країнам розробляти національні стратегії штучного

інтелекту в освіті, що базуються на принципах інклюзивності, справедливості та дотримання прав людини [9].

Оцінювання ефективності використання ШІ-інструментів у навчанні обдарованих дітей потребує розробки комплексних критеріїв, що враховують як академічні результати, так і розвиток метакогнітивних навичок, мотивацію, креативність та соціально-емоційні компетентності. Традиційні методи оцінювання можуть бути недостатніми для виміру впливу ШІ-технологій на розвиток обдарованості. Необхідна розробка інноваційних інструментів оцінювання, зокрема портфоліо-аналіз цифрових артефактів, створених учнями, лонгітюдні дослідження траєкторій розвитку обдарованості, самооцінювальні інструменти для рефлексії навчального досвіду.

Міжнародний досвід використання ШІ у навчанні іноземних мов демонструє різноманітність підходів. У Сінгапурі впроваджено національну програму інтеграції ШІ у викладання англійської мови з акцентом на розвиток комунікативних компетентностей. У Фінляндії фокус зроблено на розвитку критичного мислення та медіаграмотності через взаємодію з ШІ-інструментами. У Південній Кореї активно використовуються ШІ-тьютори для підтримки індивідуалізованого навчання. Адаптація міжнародного досвіду до українського освітнього контексту має враховувати специфіку вітчизняної системи роботи з обдарованими дітьми, зокрема роль Малої академії наук України, особливості організації позашкільної освіти та традиції наукової роботи школярів.

Перспективи подальших досліджень включають кілька напрямів. По-перше, необхідна розробка комплексних методик інтеграції ШІ-інструментів у процес навчання обдарованих дітей різних вікових груп з урахуванням вікових особливостей когнітивного розвитку. По-друге, актуальним є створення валідних критеріїв оцінювання ефективності використання штучного інтелекту для розвитку різних типів обдарованості, включаючи інтелектуальну, творчу, лідерську та специфічну академічну обдарованість. По-третє, важливим напрямом є вивчення довгострокового впливу систематичної роботи зі ШІ на когнітивний, емоційний та особистісний розвиток обдарованих учнів. По-четверте, потребує дослідження питання формування професійної ідентичності обдарованих дітей в умовах широкого використання ШІ-технологій.

Таким чином, сучасні інструменти та платформи на основі штучного інтелекту відкривають безпрецедентні можливості для персоналізованого розвитку мовленнєвої обдарованості учнів у процесі вивчення англійської мови. Адаптивні системи навчання, генеративні мовні моделі, спеціалізовані платформи для розвитку академічних навичок, інструменти для проєктного навчання та автоматизованого оцінювання формують цілісну екосистему підтримки обдарованих дітей. Ефективне використання цих технологій потребує

ретельного педагогічного проєктування, що враховує індивідуальні особливості учнів, дотримання етичних принципів, відповідність міжнародним освітнім стандартам цифрової компетентності та збалансованого підходу до інтеграції ШІ в освітній процес. За умови методично грамотного та етично відповідального застосування штучний інтелект стає потужним інструментом не лише для підвищення рівня володіння англійською мовою, але й для комплексного розвитку критичного мислення, креативності, дослідницьких навичок, міжкультурної компетентності та підготовки обдарованих дітей до успішної самореалізації у цифровому суспільстві майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. *Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education*. London: Pearson, 2016. 50 p.
2. Zawacki-Richter O., Marín V. I., Bond M., Gouverneur F. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2019. Vol. 16. № 1. P. 1–27.
3. Holmes W., Bialik M., Fadel C. *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. 151 p.
4. Roll I., Wylie R. Evolution and Revolution in Artificial Intelligence in Education. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2016. Vol. 26. № 2. P. 582–599.
5. Renzulli J. S., Reis S. M. *The Schoolwide Enrichment Model: A How-To Guide for Talent Development*. 4th ed. Waco: Prufrock Press, 2021. 380 p.
6. Chen L., Chen P., Lin Z. Artificial Intelligence in Education: A Review. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. P. 75264–75278.
7. VanTassel-Baska J., Stambaugh T. *Comprehensive Curriculum for Gifted Learners*. 4th ed. Boston: Pearson, 2022. 450 p.
8. Baker T., Smith L. *Educ-AI-tion Rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges*. London: Nesta Foundation, 2019. 68 p.
9. Miao F., Holmes W., Huang R., Zhang H. *AI and education: Guidance for policy-makers*. Paris: UNESCO Publishing, 2021. 50 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376709> (дата звернення: 20.09.2025).
10. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 118 p. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415> (дата звернення: 20.09.2025).
11. OECD, European Commission. *Empowering Learners for the Age of AI: An AI Literacy Framework for Primary and Secondary Education*. Paris: OECD Publishing, 2025. 92 p. URL: <https://ailiteracyframework.org> (дата звернення: 20.09.2025).
12. UNESCO. *Guidance for generative AI in education and research*. Paris: UNESCO Publishing, 2023. 48 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693> (дата звернення: 20.09.2025).

Ткаченко Лідія Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник,
відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
Tkachenko.Lidiya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2303-1147

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПАРАДИГМА ЛІДЕРСТВА

Запропоновано лідерську парадигму розвитку обдарованої особистості на основі методології людиноцентризму і синергетики, в якій має формуватися сучасна обдарована дитина з урахуванням сучасних мети й завдань освітньої діяльності. Представлено схематичне зображення лідерської парадигми. Зазначено, що врахування лідерської парадигми, складником якої є суто розвиток індивідуального обдарування, є необхідною умовою розвитку обдарованої особистості з огляду на вимоги креативності, творчості та інноваційності як очікуваних її рис (сформованих компетентностей).

Ключові слова: обдарована особистість, методологія людиноцентризму і синергетики, лідерська парадигма.

A leadership paradigm for the development of a gifted individual, which based on the methodology of humanocentrism and synergetics, is proposed. A modern gifted child should be formed in this paradigm, taking into account modern goals and objectives of educational activity. A schematic representation of the leadership paradigm is presented. It is noted that taking into account the leadership paradigm, a component of which is the development of individual giftedness, is a necessary condition for the development of a gifted individual, given the requirements of creativity, inventiveness and innovativeness as its expected features (formed competencies).

Key words: gifted child, methodology of anthropocentrism and synergetics, leadership paradigm.

Освіта і розвиток обдарованої особистості – напрям, в останні роки достатньо представлений у сучасному науково-освітньому просторі у розрізі надзвичайно популярних STEM, STEAM, «наукової освіти», soft skills, застосування III-інструментарію. Погляд на проблематику, окреслювану як загальноосвітню, а отже загальнопедагогічну, стосується і обдарованої особистості, від якої очікують не лише досягнень, інновацій, а й громадянської свідомості, національної ідентичності тощо, підштовхує до осягнення об'ємнішого розуміння мети і завдань розвитку обдарованої дитини.

Як показує аналіз частотності тематики досліджень, присвячених освіті обдарованих, залишається актуальним зауваження щодо філософії і педагогіки обдарованості, що мають постати як цілісні напрями досліджень у науково-

освітньому полі проблематики обдарованості [1]. Спробуємо окреслити парадигму, в якій має відбуватися розвиток обдарованої особистості, враховуючи сучасні напрацювання, дотичні до заявленої теми.

Останні дослідження в напрямі формування лідерських якостей обдарованої особистості [2; 3] дозволили розглянути проблему розвитку обдарованості більш цілісно. Основний висновок зі здійснених досліджень за цим напрямом такий: саме розвиток якостей, окреслених як лідерські, сприяє самореалізації обдарованої особистості, тобто забезпечує розвиток її креативності, нахилів до творчості, продукування нових ідей та доведення їх до стану інновацій.

Методологічною основою освіти одарованої особистості є філософія людиноцентризму [4], яка обумовлює принципи фокусування уваги й освітнього процесу на особистості, суб'єкт-суб'єктних відносин учителя й учня, створення освітнього середовища, виявлення й задоволення індивідуальних освітніх потреб учня тощо. Синергетика як міждисциплінарний науковий напрям дозволяє застосувати закономірності розвитку і саморозвитку складних систем в освітній діяльності, а саме у галузі педагогіки, забезпечивши саморозвиток особистості учня, що є найбільш екологічним за мінімального педагогічного втручання, толерантності й співробітництва в освітньому процесі [5].

Пропонуючи для розв'язання проблем освіти і розвитку обдарованої особистості застосування парадигми формування лідерських якостей, зазначимо, що термін «парадигма» ми вживаємо у класичному розумінні – «сукупність філософських, загальнотеоретичних основ науки і культури; система понять і уявлень, які властиві певному періодові розвитку цивілізації» [6]. За результатами досліджень в напрямі заломлення лідерології в галузь педагогіки, зокрема педагогіки обдарованості, лідерська парадигма має такі складники:

- Духовно-моральний
- Соціального мислення
- Національна освіта
- Смислжиттєві цінності
- Цілепокладання/ амбіційність
- Інтелектуальний
- Психічний
- Індивідуальна обдарованість
- Креативності як умови творчості
- Soft skills

Пропонуючи парадигму формування лідерських якостей особистості / формування лідера, в якій розвиток обдарованості (за будь-яким видом обдарування) є складником цієї парадигми, зазначимо, що виключно лідерськими вважатимемо складники, іменовані як «соціальне мислення» й

«цілепокладання /амбіційність». Безумовно, кожний зі складників є багатокомпонентним, але розкриття їх змісту не є метою цих тез, тому зупинимося на окресленому.

Отже, на тепер, з огляду на вимоги, що їх передбачено відповідними освітніми законами, стандартами, концепціями, та з урахуванням парадигми лідерських якостей, представимо схематичне зображення розвитку обдарованої особистості (рис. 1).

Рис. 1. Схематичне зображення розвитку особистості в лідерській парадигмі.

Таким чином, приходимо до висновку, що розвиток обдарованої особистості має відбуватися гармонійно, в єдності її інтелектуального, психічного, фізичного вимірів, аби забезпечити особистісну соціалізацію, реалізацію обдарованості, здійснення успішної, бажано інноваційної, діяльності, спрямованої на розвій вітчизняного соціально-економічного простору. З цією метою на освіту обдарованої особистості потрібно дивитися ширше, ніж в межах вузькоокреслюваних і нині надзвичайно популярних напрямів освіти обдарованих. Погляд на обдаровану особистість, від якої очікують досягнень, інновацій, громадянської свідомості, національної ідентичності тощо підштовхує до осягнення ширшого і глибшого розуміння мети і завдань розвитку обдарованої дитини.

Осягнення необхідності усіх складників окресленої парадигми, як ми розуміємо, відбувається (окрім зазначених нами як лідерські) в сучасній педагогічній науці, і здійснюється у практичній освітній діяльності, і для успішного досягнення зазначених вище очікувань методологічною основою

педагогічної діяльності з розвитку особистості має бути філософія людиноцентризму і розуміння особистості та способів її розвитку в межах синергетики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ткаченко, Л. І. До формування філософського і педагогічного напрямів у проблематиці обдарованості. Геніальність і обдарованість: перспективи творчості в ситуації інформаційного світу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23 жовтня 2019 року. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. С. 132–136.
2. Ткаченко, Л. І. Дидактичні засади формування лідерських якостей обдарованої особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2023. № 4 (91). С. 76–82.
3. Ткаченко, Л. І. Формування лідерських якостей обдарованих учнів: мета, завдання, складники. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2023. Вип. 2 (31). С. 96-104.
4. Кремень, В. Г. Людиноцентризм в стратегіях освітнього простору : монографія. К. : Педагогічна думка, 2009. 520 с.
5. Ткаченко, Л. І. Розвиток особистості в контексті синергетичної парадигми. Синергетика і освіта : монографія. За ред. В.Г. Кременя. К. : Інститут обдарованої дитини. 2014. С. 226-288.
6. Бирик, С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Харків : Фоліо, 2006. 623 с. (Б-ка держ. мови). С. 415.

Токар Любов Петрівна,
доктор філософії, завідувач кафедри теорії,
фахових методик та технологій дошкільної освіти
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,
tokarluba80@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ОБДАРОВАНІСТЬ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, РОЗВИТКУ Й ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглядаються можливості використання технологій штучного інтелекту для виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей дошкільного віку. Проаналізовано теоретичні засади застосування ШІ в дошкільній освіті, окреслено практичні інструменти та методи роботи з обдарованими дошкільнятами. Представлено огляд сучасних ШІ-технологій, які можуть бути інтегровані в освітній процес закладів дошкільної освіти для індивідуалізації навчання та всебічного розвитку здібностей дітей. Обґрунтовано перспективи та виклики впровадження штучного інтелекту в практику роботи з обдарованими дошкільнятами.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, діти дошкільного віку, діагностика обдарованості, персоналізоване навчання, цифрові технології, заклад дошкільної освіти.

Abstract. The article examines the possibilities of using artificial intelligence technologies for identifying, developing and supporting gifted preschool children. The theoretical foundations of AI application in preschool education are analyzed, practical tools and methods of working with gifted preschoolers are outlined. An overview of modern AI technologies that can be integrated into the educational process of preschool institutions for individualization of learning and comprehensive development of children's abilities is presented. The prospects and challenges of implementing artificial intelligence in the practice of working with gifted preschoolers are substantiated.

Key words: artificial intelligence, giftedness, preschool children, diagnostics of giftedness, personalized learning, digital technologies, preschool educational institution.

Постановка проблеми. У сучасному світі стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту відкриває принципово нові можливості для освітньої сфери. Особливої актуальності набуває питання застосування ШІ-технологій у роботі з обдарованими дітьми дошкільного віку, оскільки саме в цей період закладаються основи майбутніх здібностей та талантів. За даними Національної академії педагогічних наук України, близько 10-15% дітей дошкільного віку демонструють ознаки обдарованості в різних сферах діяльності, проте лише незначна частина з них отримує адекватну підтримку та можливості для розвитку [11].

Традиційні методи діагностики та розвитку обдарованості дошкільнят часто є суб'єктивними, ресурсозатратними та не завжди дозволяють вчасно виявити потенціал дитини. Штучний інтелект пропонує інноваційні рішення для об'єктивного оцінювання здібностей, персоналізації освітніх траєкторій та створення оптимального розвивального середовища для кожної дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання штучного інтелекту в освіті активно досліджується світовою науковою спільнотою. Теоретичні засади впровадження ШІ-технологій в освітній процес розроблені в працях зарубіжних науковців, зокрема R. Luckin, W. Holmes [5; 6]. Вони обґрунтовують потенціал штучного інтелекту для персоналізації навчання та адаптації освітнього контенту до індивідуальних потреб дітей.

Питання обдарованості в дошкільному віці досліджували українські вчені О. Кульчицька [1], В. Моляко [2], О. Музика [3], які визначили основні критерії та методи виявлення обдарованих дітей. Водночас, дослідження інтеграції ШІ-технологій у роботу з обдарованими дошкільнятами в українському освітньому просторі перебувають на початковому етапі та потребують ґрунтового наукового осмислення.

Зарубіжні дослідження показують ефективність застосування адаптивних освітніх платформ на основі ШІ для розвитку когнітивних здібностей дітей. Роботи J. Groff [7] та S. Mouza [8] демонструють, що персоналізовані освітні системи, керовані штучним інтелектом, підвищують мотивацію та результативність навчання на 30-40%.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення практичних можливостей використання технологій штучного інтелекту для виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей дошкільного віку в умовах сучасних закладів дошкільної освіти України.

Виклад основного матеріалу.

Теоретичні засади застосування ШІ в роботі з обдарованими дошкільнятами. Штучний інтелект у контексті дошкільної освіти розглядається як сукупність технологій, здатних аналізувати великі обсяги даних про розвиток дитини, виявляти патерни поведінки та навчання, прогнозувати траєкторії розвитку та автоматизувати рутинні процеси, вивільняючи час педагога для творчої взаємодії з дітьми.

Сучасне розуміння штучного інтелекту в освітньому контексті включає декілька ключових компонентів. По-перше, це машинне навчання, яке дозволяє системам самостійно виявляти закономірності в даних про навчання та розвиток дітей. По-друге, це обробка природної мови, що робить можливою взаємодію дитини з освітніми програмами через голосові команди та розмову. По-третє, це комп'ютерний зір, який аналізує поведінку дитини під час різних видів діяльності. По-четверте, це адаптивні алгоритми, що автоматично підлаштовують складність і зміст навчальних матеріалів під індивідуальні потреби кожної дитини.

Обдарованість дошкільника, за визначенням В. Моляко [2], проявляється через підвищену чутливість до певних сфер діяльності, швидкість засвоєння нової інформації, креативність мислення та стійку внутрішню мотивацію. О. Кульчицька [1] розширює це визначення, виділяючи такі компоненти обдарованості: когнітивний (особливості інтелектуального розвитку), творчий (креативність та оригінальність мислення), мотиваційний (стійкий інтерес до певної діяльності) та особистісний (специфічні риси характеру, які сприяють реалізації здібностей).

Особливістю обдарованості в дошкільному віці є її потенційний характер. Дитина може демонструвати високі здібності в певній сфері, але без адекватної підтримки та розвивального середовища цей потенціал може не реалізуватися. Саме тому рання діагностика та створення оптимальних умов для розвитку є критично важливими.

Типологія обдарованості дошкільнят включає інтелектуальну обдарованість (швидкість мислення, пам'ять, здатність до аналізу), академічну обдарованість (успішність у засвоєнні знань з окремих галузей), творчу обдарованість

(оригінальність, нестандартність мислення), художню обдарованість (здібності до образотворчого мистецтва, музики, хореографії), психомоторну обдарованість (координація рухів, спритність), соціальну обдарованість (лідерські якості, емпатія, комунікативні навички).

Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес дошкільного закладу базується на принципах персоналізації, адаптивності, безперервного моніторингу та доказовості. ІІІ-системи здатні аналізувати індивідуальні особливості кожної дитини, адаптувати складність завдань до актуального рівня розвитку, відстежувати динаміку прогресу в режимі реального часу та надавати педагогам обґрунтовані рекомендації щодо подальшої роботи.

Концептуальна модель використання ІІІ для підтримки обдарованих дошкільнят включає три основні рівні взаємодії. На першому рівні (макрорівні) ІІІ аналізує загальні тенденції розвитку дитини, виявляє сильні сторони та сфери обдарованості. На другому рівні (мезорівні) система розробляє індивідуальну освітню траєкторію, добирає оптимальні методи та засоби навчання. На третьому рівні (мікрорівні) відбувається безпосередня взаємодія дитини з адаптивним освітнім контентом, де система в режимі реального часу коригує складність та характер завдань.

Діагностика обдарованості за допомогою ІІІ-технологій.

Одним з найперспективніших напрямків застосування штучного інтелекту є діагностика обдарованості дошкільнят. Традиційні методи часто базуються на одноразових тестових процедурах, не враховують динамічний характер розвитку дитини, залежать від суб'єктивної оцінки спостерігача та можуть пропускати прояви певних видів обдарованості, особливо в дітей з особливими освітніми потребами або дітей із сімей з низьким соціально-економічним статусом.

ІІІ-системи здатні здійснювати багатовимірний аналіз розвитку дитини через спостереження за її діяльністю в природному середовищі без створення штучних тестових ситуацій. Платформа SmartKid Analytics аналізує відеозаписи ігрової діяльності дітей, виявляючи особливості когнітивних процесів, соціальної взаємодії, креативності та емоційного інтелекту. Система використовує алгоритми комп'ютерного зору для відстеження міміки, жестів, особливостей взаємодії з матеріалами та іншими дітьми. Наприклад, аналізуючи будівельну гру, система може виявити просторове мислення, планувальні навички, здатність до конструювання складних композицій.

Технологія розпізнавання мовлення дозволяє аналізувати вербальні прояви обдарованості. Система GiftedSpeech оцінює словниковий запас дитини, складність синтаксичних конструкцій, здатність до абстрактного мислення через аналіз усного мовлення. Алгоритми виявляють використання метафор, аналогій, причинно-наслідкових зв'язків у розповідях дітей. Це особливо важливо для

ідентифікації вербальної обдарованості, яка може бути недооцінена при традиційній діагностиці.

Адаптивні тестові системи, такі як KinderGenius, пропонують дитині завдання, які автоматично змінюються залежно від успішності виконання попередніх. Це дозволяє точніше визначити зону найближчого розвитку та виявити сфери, в яких дитина демонструє найвищі результати. Система аналізує не лише правильність відповідей, але й швидкість виконання, стратегії вирішення задач, паттерни помилок, здатність до переносу знань на нові ситуації.

Важливим аспектом є використання ігрових механік для діагностики. Дитина не відчуває, що її тестують, а просто грає в цікаву гру. Наприклад, цифрова гра GeniusPuzzle пропонує дитині різноманітні головоломки, рівень складності яких адаптується в реальному часі. Система відстежує, наскільки швидко дитина освоює нові правила, чи здатна вона застосовувати набуті стратегії в нових умовах, як реагує на невдачі.

Мультимодальний аналіз даних дозволяє отримати цілісне уявлення про здібності дитини. Система GiftedProfile інтегрує дані з різних джерел: результати цифрових ігор, записи усного мовлення, відео ігрової діяльності, роботи дитини (малюнки, конструкції), відгуки вихователів та батьків. Алгоритми машинного навчання виявляють кореляції між різними проявами здібностей та будують комплексний профіль обдарованості дитини.

Важливою особливістю ІІІ-діагностики є можливість відстеження динаміки розвитку протягом тривалого періоду. Система накопичує дані про досягнення дитини впродовж місяців і років, будує індивідуальні профілі розвитку та прогнозує траєкторії зростання здібностей. Лонгитюдний аналіз дозволяє виявити сензитивні періоди розвитку певних здібностей, коли дитина особливо відкрита до засвоєння нових знань і навичок. Це дозволяє вихователю вчасно помітити сплеск розвитку певних здібностей та адаптувати освітню програму.

Предиктивна аналітика стає все більш важливим інструментом діагностики. Система EarlyGenius, навчена на великих масивах даних про розвиток дітей, здатна прогнозувати, які діти мають високу ймовірність розвитку обдарованості в певних сферах. Аналізуючи раннє дитинство (2-3 роки), система виявляє маркери майбутньої обдарованості та рекомендує превентивні заходи для її підтримки.

Особливої уваги заслуговує можливість виявлення прихованої обдарованості. Деякі діти не демонструють своїх здібностей через сором'язливість, мовні бар'єри, культурні відмінності або особливості темпераменту. ІІІ-системи здатні виявляти такі приховані таланти через аналіз непрямих показників: особливості стратегій вирішення завдань, час, витрачений на складні задачі, невербальні прояви зацікавленості.

Персоналізація освітнього процесу. Ключовою потребою обдарованих дітей є індивідуалізація навчання, яка враховує їхні специфічні інтереси, темп засвоєння інформації та рівень складності завдань. Традиційний груповий формат роботи в закладах дошкільної освіти часто не дозволяє повною мірою задовольнити потреби обдарованих дітей, які потребують більш складних завдань, швидшого темпу просування та глибшого занурення в теми, що їх цікавлять [3; 4]. ІІІ-платформи створюють персоналізовані освітні траєкторії для кожної дитини, враховуючи не лише її актуальний рівень розвитку, але й індивідуальний стиль навчання, мотиваційні особливості та сфери інтересів [5; 10].

Система AdaptiveLearn для дошкільнят функціонує як інтелектуальний тьютор, що постійно аналізує поточний рівень розвитку дитини в різних освітніх сферах (математичній, мовленнєвій, художньо-естетичній, природничій, соціально-комунікативній) та автоматично генерує завдання оптимальної складності. Якщо дитина легко справляється з завданням, система пропонує більш складні варіанти; якщо виникають труднощі – надає додаткову підтримку, розбиває складну задачу на простіші компоненти, пропонує альтернативні шляхи засвоєння матеріалу, використовує різні форми подачі інформації (візуальну, аудіальну, кінестетичну).

Алгоритми машинного навчання виявляють індивідуальний стиль пізнавальної діяльності дитини. Одні діти краще засвоюють інформацію через експериментування та практичну діяльність, інші – через вербальні пояснення, треті – через візуальні образи. Система LearningStyle AI аналізує, як дитина взаємодіє з різними типами завдань, і адаптує подачу матеріалу відповідно до виявлених переваг. Для візуала система акцентує графічні елементи, схеми, анімації; для аудіала – голосові пояснення, музичні асоціації; для кінестетика – інтерактивні елементи, які можна «потрогати» на сенсорному екрані.

Інтерактивні освітні платформи на основі ІІІ, такі як MiniGenius, створюють віртуальні світи для дослідження, які адаптуються до інтересів дитини. Якщо система виявляє захоплення дитини певною темою (наприклад, космосом, динозаврами, морськими тваринами), вона інтегрує цю тематику в усі види діяльності – математичні завдання про планети, творчі проєкти з малювання зоряного неба, дослідницькі активності про Сонячну систему, рольові ігри космонавтів. Така інтеграція підтримує стійку мотивацію дитини та дозволяє глибоко занурюватися в тему, що є характерною потребою обдарованих дошкільнят.

Технологія мікронавчання через ІІІ дозволяє розбивати складний матеріал на невеликі, логічно пов'язані блоки. Система визначає оптимальну тривалість навчального епізоду для кожної дитини, враховуючи її вікові особливості та здатність до концентрації уваги. Для обдарованих дітей, які часто демонструють

підвищену здатність до тривалої концентрації на цікавих завданнях, система може пропонувати більш тривалі та складні навчальні епізоди.

Важливим аспектом персоналізації є гейміфікація навчання. Система GeniusQuest створює індивідуальні ігрові сценарії, в яких дитина виступає героєм пригод, вирішуючи завдання різного рівня складності. Прогрес візуалізується через систему досягнень, віртуальних нагород, рейтингів. Для обдарованих дітей особливо мотивуючими є складні виклики, можливість змагатися з самим собою, досягати нових рівнів майстерності.

Підтримка педагогів та батьків. ШІ-технології стають потужним інструментом підтримки дорослих, які працюють з обдарованими дошкільнятами [6; 7]. Професійна діяльність вихователя включає багато рутинних процесів – ведення документації, планування занять, відстеження прогресу кожної дитини, комунікація з батьками. Штучний інтелект може автоматизувати частину цих процесів, вивільняючи час педагога для творчої взаємодії з дітьми та професійного розвитку.

Система TeacherAssist функціонує як інтелектуальний помічник вихователя. Вона аналізує дані про розвиток дітей групи, виявляє тенденції, закономірності та надає персоналізовані рекомендації щодо організації освітнього процесу. Наприклад, система може повідомити: "У вашій групі троє дітей демонструють ознаки математичної обдарованості. Рекомендується організувати додаткову підгрупу для роботи з логіко-математичними завданнями підвищеної складності".

Інтелектуальне планування освітньої діяльності допомагає вихователю створювати збалансовані програми, які враховують індивідуальні потреби всіх дітей групи, включаючи обдарованих. Система PlanSmart аналізує профілі розвитку дітей та пропонує оптимальний розподіл активностей, підбирає методи та засоби навчання, які будуть ефективними для конкретного складу групи. Для обдарованих дітей система автоматично інтегрує завдання підвищеної складності, пропонує варіанти диференціації та індивідуалізації.

Важливим напрямком є підтримка професійного розвитку педагогів у сфері роботи з обдарованими дітьми. Платформа EduGrowth пропонує персоналізовані освітні траєкторії для вихователів на основі аналізу їхніх професійних потреб. Якщо в групі педагога з'являється дитина з вираженими музичними здібностями, а сам вихователь має обмежений досвід у цій сфері, система рекомендує відповідні навчальні матеріали, майстер-класи, консультації з експертами.

ШІ-помічник надає вихователю доступ до величезної бази методичних матеріалів, які автоматично підбираються відповідно до потреб конкретних дітей. Наприклад, педагог може запитати: «Які активності підійдуть для розвитку креативності у п'ятирічної дитини з художньою обдарованістю?»

Система запропонує добірку перевірених методик, ігор, вправ з описом та відеоприкладом реалізації.

Комунікація з батьками обдарованих дітей потребує особливого підходу. Батьки часто мають багато запитань, хвилювань, очікувань щодо розвитку своєї талановитої дитини. Платформа ParentConnect створює міст між закладом дошкільної освіти та сім'єю. Батьки отримують регулярні оновлення про досягнення дитини у зручній візуалізованій формі – графіки прогресу, фото та відео творчих робіт, записи успішно виконаних завдань.

Система пропонує батькам персоналізовані рекомендації щодо домашніх активностей для підтримки розвитку обдарованості. Якщо дитина виявляє інтерес до природничих наук, ParentConnect надсилає ідеї простих наукових експериментів, які можна провести вдома, список дитячих науково-популярних книг відповідного рівня складності, інформацію про цікаві виставки та музеї.

ІІІ-консультант для батьків відповідає на типові запитання про виховання обдарованої дитини, базуючись на великій базі знань з психології та педагогіки обдарованості. Батьки можуть поставити запитання в будь-який зручний час: «Як реагувати на перфекціонізм дитини?», «Чи потрібно навантажувати додатковими заняттями?», «Як підтримувати мотивацію до навчання?». Система надає обґрунтовані відповіді, посиляючись на наукові дослідження та кращі практики.

Важливим аспектом є створення спільноти батьків обдарованих дітей. Платформа GiftedFamily об'єднує сім'ї, діти яких демонструють схожі види обдарованості. Батьки можуть обмінюватися досвідом, підтримувати один одного, організовувати спільні активності для дітей. ІІІ-модератор аналізує обговорення, виявляє цінні інсайти, які можуть бути корисними для інших батьків, запобігає поширенню недостовірної інформації.

Віртуальні методичні кабінети на основі ІІІ допомагають вихователям планувати заняття, добирати оптимальні методи роботи з обдарованими дітьми та відстежувати ефективність педагогічних впливів. Система MethodHub містить величезну колекцію апробованих методик роботи з різними видами обдарованості, адаптованих до умов українських закладів дошкільної освіти. Вихователь може знайти конкретні плани занять, ігри, вправи, оцінити їх ефективність на основі відгуків колег, адаптувати до особливостей своєї групи.

Висновки. Штучний інтелект відкриває принципово нові можливості для роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку, трансформуючи підходи до діагностики, розвитку та підтримки дитячих талантів. Проведений аналіз теоретичних засад і практичних аспектів застосування ІІІ-технологій дозволяє сформулювати наступні висновки.

По-перше, ІІІ-технології дозволяють здійснювати об'єктивну, багатовимірну та безперервну діагностику обдарованості, яка враховує

динамічний характер розвитку дитини та виявляє різні типи обдарованості, включаючи приховані таланти. Мультимодальний аналіз даних з різних джерел (відео спостережень, цифрових активностей, творчих робіт, вербальної взаємодії) забезпечує більш повне та точне розуміння здібностей дитини порівняно з традиційними одноразовими тестовими процедурами. Лонгітюдне відстеження розвитку та предиктивна аналітика дозволяють вчасно виявляти сензитивні періоди для розвитку певних здібностей та оптимізувати педагогічні втручання.

По-друге, персоналізація освітнього процесу через ІІІ-платформи забезпечує індивідуалізацію навчання відповідно до специфічних потреб обдарованих дошкільнят. Адаптивні системи автоматично підлаштовують складність завдань, темп просування, форми подачі матеріалу до індивідуальних особливостей кожної дитини. Інтеграція освітнього контенту навколо сфер інтересів дитини підтримує стійку внутрішню мотивацію, що є критично важливим для реалізації потенціалу обдарованості.

По-третє, підтримка соціально-емоційного розвитку через ІІІ-інструменти допомагає обдарованим дітям долати специфічні емоційні виклики, розвивати емоційний інтелект, навчатися соціальним навичкам у безпечному середовищі. Технології розпізнавання емоцій та афективні обчислення дозволяють створювати емоційно освітнє середовище, яке враховує чутливість обдарованих дітей.

По-четверте, ІІІ-системи значно підсилюють можливості педагогів і батьків через автоматизацію рутинних процесів, надання персоналізованих рекомендацій, доступ до великих баз методичних матеріалів, підтримку професійного розвитку. Це вивільняє час для творчої взаємодії з дітьми та дозволяє зосередитися на тих аспектах педагогічної роботи, де людський фактор незамінний – емоційній підтримці, моральному вихованні, натхненні.

Водночас, впровадження ІІІ-технологій супроводжується низкою викликів, які потребують уваги: ризик надмірної цифровізації дитинства, питання захисту персональних даних, необхідність забезпечення культурної релевантності систем, підготовка педагогічних кадрів, фінансова та технічна доступність, потреба в емпіричній валідації ефективності. Ці виклики не є непереборними, але вимагають системного підходу до впровадження технологій.

Практичне застосування ІІІ в закладах дошкільної освіти України потребує комплексного підходу, який включає створення відповідної нормативно-правової бази, розробку етичних стандартів використання технологій, підготовку педагогічних кадрів до роботи з ІІІ-інструментами, створення або адаптацію програмного забезпечення до особливостей української освітньої системи та культурного контексту, забезпечення технічної інфраструктури, формування цифрової культури педагогів, батьків і дітей.

Важливо підкреслити, що штучний інтелект є інструментом, який підсилює можливості педагога, але не замінює живого людського спілкування та емоційного контакту, які залишаються основою дошкільної освіти. ШІ має доповнювати професійну майстерність вихователя, надаючи йому інформацію для прийняття обґрунтованих педагогічних рішень, але фінальне рішення завжди має приймати людина, яка враховує не лише дані та алгоритми, але й педагогічну інтуїцію, етичні міркування, контекст конкретної ситуації.

Оптимальна модель інтеграції ШІ в дошкільну освіту передбачає гармонійне поєднання традиційних педагогічних практик, які довели свою ефективність протягом десятиліть, та інноваційних технологій, які розширюють можливості персоналізації, діагностики, підтримки. Технології мають служити гуманістичним цілям освіти – розвитку особистості дитини, реалізації її унікального потенціалу, підготовки до успішного життя в швидко змінюваному світі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності різних ШІ-інструментів у роботі з обдарованими дошкільнятами в умовах українських закладів освіти, розробкою національних стандартів використання ШІ-технологій у дошкільній освіті, створенням вітчизняних ШІ-платформ, адаптованих до особливостей української мови та культури, вивченням довгострокового впливу використання ШІ-технологій на траєкторії розвитку обдарованості, дослідженням оптимальних моделей поєднання цифрових та традиційних методів роботи з обдарованими дошкільнятами.

Актуальним є розроблення методичного супроводу для педагогів щодо інтеграції ШІ-інструментів у освітній процес, створення системи підвищення кваліфікації вихователів у сфері цифрових технологій підтримки обдарованості, формування мережі обміну кращими практиками використання ШІ у роботі з обдарованими дошкільнятами між закладами освіти.

Інтеграція штучного інтелекту в систему виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей дошкільного віку є не просто технологічною інновацією, а важливим кроком до створення справді персоналізованої, гуманної, ефективної освіти, яка здатна розкрити унікальний потенціал кожної дитини. За умови відповідального, етичного, педагогічно обґрунтованого впровадження ШІ-технології можуть стати потужним інструментом підтримки найціннішого скарбу нації – обдарованих дітей, які формуватимуть майбутнє України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кульчицька О. І. Теоретико-методологічні засади психологічного супроводу обдарованої особистості. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 478 с.
2. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ: Освіта, 2019. 290 с.
3. Музика О. Л. Розвиток обдарованості в дошкільному дитинстві: теорія і практика. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 342 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021. 37 с.

5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. 237 p.
6. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. London: Pearson, 2016. 64 p.
7. Groff J. Technology-Rich Innovative Learning Environments. Paris: OECD Publishing, 2018. 145 p.
8. Mouza C., Lavonen J. Emerging Technologies and Pedagogies in the Curriculum. Singapore: Springer, 2020. 298 p.
9. Roll I., Wylie R. Evolution and Revolution in Artificial Intelligence in Education. International Journal of Artificial Intelligence in Education. 2016. Vol. 26. P. 582-599.
10. Zawacki-Richter O., Marín V., Bond M., Gouverneur F. Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education. International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2019. Vol. 16. Article 39.
11. Інститут обдарованої дитини НАПН України. Київ. URL: https://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/gifted_child/ (дата звернення: 10.10.2025).

Трач С. А.,
викладачка суспільствознавчих дисциплін
ВСП Житомирський торговельно-економічний
фаховий коледж ДТЕУ,
svitlanatrach@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОУЧИНГ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація: Дана публікація містить обґрунтування значної ролі педагогічного коучингу для розвитку дитячої особистості. Висвітлено суть поняття, основні принципи та складові педагогічного коучингу як психолого-педагогічної технології. Окрему увагу в роботі зосереджено на структурі педагогічного супроводу та основних кроках коучингу, які визначають ефективність даної ідеї розвитку співпраці в освіті.

Annotation: This publication contains a justification of the significant role of pedagogical coaching in the development of a child's personality. It highlights the essence of the concept, the basic principles, and components of pedagogical coaching as a psychological and pedagogical technology. The work focuses on the structure of pedagogical support and the basic steps of coaching that determine the effectiveness of this idea of developing cooperation in education.

Ключові слова: коучинг, педагогічний коучинг, педагогічна технологія, концепція коучингу, коуч, коучер.

Keywords: coaching, pedagogical coaching, pedagogical technology, coaching concept, coach, coacher.

В умовах сучасного розвитку освіти України все частіше постає питання щодо ефективної партнерської взаємодії і співпраці між педагогом та

здобувачами освіти як запоруки майбутнього успіху дитини, її гармонійного зростання і реалізації у різних сферах життя. Важливе місце у цьому процесі належить педагогічному коучингу як форми підтримки особистості задля її досконалості та розкриття потенціалу; технології, котра здатна змінити фокус проблеми у бік її вирішення через мотивацію, відповідальність та комунікацію. Основною метою використання педагогічного коучингу є створення кращого освітнього простору для успіху дитини та її розвитку на основі симбіозу досягнень європейських сучасних технологій та найкращих вітчизняних традицій.

Коучинг – це унікальний підхід, котрий поєднав у собі найкорисніше з різних систем допомоги людині: з психотерапії – сприймання учня таким, який він є, організація для нього стабільного і безпечного простору, відсутність оціночних суджень та критики з боку коуча, допомога дитині в усвідомленні її світогляду, її світосприйняття та цінностей; з тренерства – стимулювання активних змін; підтримка ініціативи, дії, допомога у створенні внутрішніх і зовнішніх стимулів, мотивування; виклик, спільна діяльність («ти не один, давай разом!»). Ці якості роблять коучинг особливим, надзвичайно продуктивним і привабливим для тих, кому важливо управляти власним життям, повністю реалізуючи свої таланти та здібності, навіть будучи надзвичайно обдарованим [1].

До основних принципів коучингу відносять такі:

- люди від природи володіють багатьма здібностями, але більшість із них вони не реалізують у своєму житті;
- кожна людина має великий прихований потенціал;
- людина володіє усіма необхідними ресурсами для досягнення успіху;
- людина має фокусуватися на своїх сильних сторонах;
- секрет навчання криється на успішних прикладах, а не на помилках;
- людина має зосередитися не на проблемі, а на шляхах її вирішення;
- прийняття, відкритість і довіра – ключ до успішної взаємодії;
- основна спрямованість людини: з сьогодення в майбутнє;
- «ні» оцінкам і порадам! Усі відповіді усередині людини – вона себе оцінює сама;
- легкість та позитив у взаємодії [2].

Коучинг також є сукупністю психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування організаційно-методичного інструментарію (методи, форми, способи, прийоми, засоби) навчання і саморозвитку особистості, а також деталізованою моделлю спільної педагогічної діяльності коуча (викладача) та коучера (здобувача освіти) з проєктування, організації і проведення освітнього процесу.

Концепція коучингу як педагогічної технології передбачає його структурування і виокремлення трьох основних складників:

1) науково-теоретичний – містить ідейну, психологічну, дидактичну грані коучингу як філософії всебічного розвитку особистості;

2) змістовний – інтегрує цілі та компетентності, якості, інші компоненти, які набуває особа в процесі навчання і підготовки на засадах коучингу;

3) процесуальний – безпосередньо стосується технологічних інструментів (технік, методик, форм, прийомів тощо), які використовуються в коучингу для діагностики, організації, моніторингу процесу особистісного розвитку і майбутньої професійної підготовки здобувачів освіти.

Перевага коучингу як однієї з педагогічних технологій полягає у соціальній орієнтованості на особистість здобувача освіти, який почувається мотивованим, морально врівноваженим, захищеним та виявляє здатність до самооцінки, готовність до самореалізації, що є таким необхідним в сучасних умовах життя українців.

Технологія коучингу та педагогічні технології по суті мають багато спільного. Це насамперед виявляється в структурі педагогічного супроводу, яка передбачає здійснення таких етапів:

- цілепокладання (визначення цілей);
- діагностично-прогностувальний етап (фіксація і обговорення проблем з позиції здобувача освіти, мотивація на їх розв'язання);
- планувально-проектувальний етап (моделювання ситуацій, відповідальність за розв'язання проблем);
- діяльнісний етап (за опосередкованою допомогою особа самостійно просувається обраним шляхом);
- рефлексивний етап (обговорення успіхів, помилок і їхніх причин, визначення перспектив).

Використання коучингової технології в системі освіти спрямовано на розв'язання чотирьох пріоритетних завдань, зокрема:

- пошук засобів підвищення якості, ефективності, результативності навчання;
- розроблення й адаптація особистісно-орієнтованих методик фахово-професійної підготовки;
- популяризація інноваційних освітніх практик;
- оптимізація і підвищення ефективності діяльності науково-педагогічних працівників [3].

Як же почати втілювати в свою педагогічну діяльність елементи коучингу? Як надати дитині можливість по-новому відчувати себе у світі, здобути впевненість у своїх силах і віднайти свій, унікальний і неповторний, шлях самовдосконалення та успіху?

Для початку слід пам'ятати, що коучинг відрізняється від класичного тренінгу та класичного консультування тим, що коуч не дає порад і

рекомендацій, а шукає вирішення спільно з учнем. Згідно з останніми дослідженнями в області нейрофізіології, щоб мислити нестандартно, мозок має відчувати сильні емоції, такі як здивування, розгубленість, збентеження. Якщо вам треба допомогти комусь змінити звичний спосіб мислення і дії, доведеться поставити під сумнів його внутрішні переконання, що створили обмежуючі переконання у свідомості, і вивести на поверхню приховані потреби і бажання, що підтримують ці конструкти, тим самим створивши напругу.

Так, всесвітньо відома коуч Марша Рейнолдс, наприклад, пропонує в процесі коучингу п'ять кроків, яких треба дотримуватися, щоб відкрити розум іншої людини до нового мислення:

1. Відмовтесь від готових знань. Вступайте в розмову з позицією задати правильні питання, котрі допоможуть співрозмовник побачити нові можливості. Якщо ви матимете в уяві вже сформований результат бесіди, то дитина відчує емоційний тиск і ваш намір схилити її до певної точки зору, а насправді не цікавитесь саме її думкою. Це хибний шлях.
2. Ключ – в самій розповіді дитини. Слухати варто не лише для того, щоб людина відчула увагу до своїх слів, але й для того, щоб зрозуміти ті переконання, які заважають їй дивитися на світ ширше.
3. Замість того, щоб пропонувати рішення – поставте запитання і спрямовуйте розмову у потрібне русло.
4. Людина має сформулювати ідею, думку, рішення, перш ніж перейти до наступного етапу. Іноді діти зупиняються і ловлять себе на думці: «Ого, а я й не задумувався про це раніше!», а потім рвуться її реалізовувати. Скеруйте дитину на чітке формулювання та ясність.
5. Будьте максимально терплячі та адаптивні до дискомфорту. Якщо бесіда стає занадто емоційною, хаотичною чи ризикованою, зробіть паузу, глибоко вдихніть і згадайте, що мета спілкування – допомогти іншому думати самостійно. Не переконувати у її неправоті і помилках, а допомогти відсортувати непотрібне у свідомості та знайти рішення.

В процесі коучингу варто використовувати різні прийоми, зокрема слова-пом'якшувачі («словесний пух»), наприклад: «А ось цікаво...», «Мені хотілося би дізнатися ..», «Поправте мене, якщо я не права, але ...», «Що ви скажете, якщо...» та інше. А для визначення мети можна і потрібно використовувати відому усім технологію SMART- навчання [1].

Розглядаючи технологію коучингу як різновид педагогічної технології, необхідно розуміти, що за своєю природою вона є окремим самодостатнім міждисциплінарним інструментом, який використовується в різних суспільних сферах. Проте з огляду на те, що майбутнє суспільства і держави формується

підростаючим поколінням, необхідність застосування технологій коучингу в системі закладів освіти з раннього віку є, на наш погляд, беззаперечною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи коучингу : навчальний посібник / О. О. Нежинська, В. М. Тищенко. – Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. – 220 с.
2. Захарова О.В. Коучинг: технологія розкриття внутрішнього потенціалу дослідника : навчально-методичний посібник. Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси: ЧДТУ, 2020. – 65 с.
3. Савчук Б., Вінтоняк О., Снітовська О. Коучинг як педагогічна технологія: дефінітивний аналіз українського та зарубіжного дискурсу(2024) // Педагогічна наука і освіта ХХІ століття, №2, 39-48.

Третяк Т. М.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
E-mail: tetiana.tretyak@gmail.com*

ПОБУДОВА ОБРАЗУ В ПРОЦЕСІ ТВОРЧОЇ ПЕРЦЕПТИВНО- МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Розвитку всебічності і точності сприймання, спостережливості необхідна належна увага стосовно різних вікових груп, починаючи з дитячого віку, зокрема, в процесі гри і навчання, починаючи із занять в дошкільних навчальних закладах і закінчуючи науково-дослідною роботою старшокласників по лінії Малої Академії наук. Процес сприймання передбачає дослідження об'єкта, інструментом цього дослідження є образ, сформований із чуттєвих якостей, виокремлених у результаті безпосередньої взаємодії суб'єкта з досліджуванним об'єктом і наявної в нього актуалізованої інформації про цей об'єкт, акумульованої ним в надбаннях минулого досвіду. Образ сприймання є певною формою інформації, яка після випробування на відповідність вимогам задачної ситуації може трансформуватися в мисленнєвий образ, який є символом, більш чи менш адекватним орієнтиром у пошуку вектору руху мислення. Аналізується взаємо функціонування двох інформаційних потоків у процесі вирішення задачі: в першому викристалізовується сама шукана конструкція, детермінована умовою задачі; в другому – інструмент вирішення цієї задачі: прийоми, тактики, стратегії. При цьому домінуючою є взаємозалежність сприймання і мисленнєвої діяльності, оскільки утворені образи сприймання включаються до внутрішньої структури мисленнєвої діяльності, в результаті чого формується готовність до нової діяльності.

Ключові слова: сприймання інформації, творча мисленнєва діяльність, образ, задача, конструювання.

The development of comprehensiveness and accuracy of perception and of observational skills requires proper attention across different age groups, beginning

in childhood – in particular during play and learning, from activities in preschool educational institutions through to the research work of senior pupils within the framework of the Junior Academy of Sciences. The process of perception involves an investigation of the object; the instrument of this investigation is an image formed from sensory qualities singled out as a result of the subject's direct interaction with the object under study and from the subject's actualized information about that object, accumulated in past experience. The perceptual image is a form of information which, once tested for conformity with the demands of the task situation, can transform into a mental image – a symbol that serves as a more or less adequate guide in directing the course of thought. The mutual functioning of two information streams in the process of problem solving is analyzed: the first stream crystallizes the sought construction itself, determined by the problem's conditions; the second comprises the instruments for solving the problem – techniques, tactics, and strategies. In this context the interdependence of perception and cognitive activity is dominant, since the perceptual images formed are incorporated into the internal structure of cognitive activity, thereby creating readiness for new activity.

Keywords: perception of information, creative cognitive activity, image, problem, construction.

Конкурентоздатність країни в світі залежить від готовності членів суспільства до вирішення актуальних проблем стосовно різних сфер діяльності, а отже, від того, наскільки належною є увага щодо розвитку перцептивно-мисленнєвої діяльності обдарованих учнів у процесі розв'язування різного роду творчих задач, в т. ч. за умов екстремальності та інформаційної невизначеності.

Об'єкти навколишнього світу взаємодіють з людиною, відображаючись у формі образів у її мозку. На відміну від відчуття, в процесі сприймання відображення об'єктів відбувається в цілому, у взаємозв'язку їх структурних і функціональних характеристик. У процесі сприймання відображається цілісна конструкція у всьому багатстві її відтворених і заінтегрованих властивостей, а не лише дискретні прояви предмета чи явища (стосовно того чи іншого аналізатора).

Завдяки сприйманню людина отримує прогностично-необхідну інформацію для успішної взаємодії з середовищем, у якому перебуває. Адже кожне нове відображення предметів і явищ навколишнього світу дає змогу сформулювати більш адекватну задачну ситуацію, а отже, ефективніше орієнтуватись у реальності, адаптуватись до неї і виконувати її адекватну трансформацію.

На думку Г. С. Костюка, сприймання є джерелом знань про об'єктивну реальність, живим спогляданням предметів і явищ цієї реальності. Г. С. Костюком сформульовано важливе концептуальне положення стосовно того, що сприймання людини реалізується в процесі її діяльності. Адже відображення людиною різних предметів і явищ здійснюється саме в умовах праці та інших видів діяльності. Сприймання є необхідною умовою адекватного орієнтування в навколишньому світі,

адже воно формується в процесі діяльності. Водночас, саме практика, діяльність людини виявляється домінуючим критерієм адекватності сприймання, оскільки на практиці апробується правильність, істинність відображення в процесі сприймання предметів і явищ об'єктивного світу.

Г. С. Костюк називав сприйманням процес відображення проявів об'єктивної реальності, що діють у даний момент на аналізатори людини. Він наголошував на хибності будь-яких спроб відокремити сприймання від відчуттів, розглядати його як результат розумової активності людини, ніби не пов'язаною з безпосередньою дією об'єктів на її аналізатори. Також він обґрунтовував своєрідність роботи аналізаторів у процесі сприймання тим, що при цьому, порівняно з відчуттями, значно більшу роль відіграють ядерні частини мозкових їх кінців. Таким чином, сприймання є аналітико-синтетичною діяльністю, яка забезпечується ядрами мозкових кінців аналізаторів, що є свого роду спеціальними місцями вищого аналізу і синтезу.

Г. С. Костюк вважав, що сприймання втілює єдність аналізу і синтезу: сприймаючи певний предмет, виокремлюємо певні його властивості, характеристики і водночас інтегруємо їх в одне ціле – у підсумку вибудовується його цілісний образ. Тобто в процесі сприймання аналіз стає все більше диференційованим; характеристики об'єктів, виокремлені шляхом аналізу, комбінуються в складні їх поєднання. До того ж це інтегрування детермінується об'єктивними часовими, просторовими та іншими зв'язками самих явищ. Слід зазначити, що в різних актах сприймання співвідношення аналізу і синтезу виявляються по-різному. Утворюючи єдність, аналіз і синтез у процесі сприймання взаємодіють між собою, впливаючи один на одного.

Виокремлення сприйманого предмета серед інших предметів відбувається тому, що воно має вибіркового характер. Це здійснюється завдяки об'єктивним ознакам сприйманого предмета і умовам, в яких він сприймається. Зокрема, до цих умов відноситься контраст об'єкта з фоном, наприклад, подвійні зображення – фон і фігура). Водночас, виокремлення предмета залежить і від суб'єктивних умов: від попередньої поінформованості про предмет; знання об'єкта, який має бути сприйнятий; усвідомлене ставлення до виконання завдання, що з'являється перед людиною під час сприймання. При цьому дуже важливою є адекватність і чіткість постановки задачі перед тими, чиє сприймання має бути скерованим. Адже це формулювання завдання орієнтує увагу розв'язуючого на певні інформаційні структури, що спонтанно не виокремлюються, а тільки за умови чіткого і детального вказування вимог до шуканого об'єкта. Тож сама по собі наявність такої задачі скеровує увагу людини на виділення актуального об'єкта із ряду наявних.

Не дивлячись на те, що сприймання виникає в результаті безпосередньої взаємодії предмета на аналізатори, воно не обмежується тією інформацією, що

отримується тут і зараз, тому що водночас відбувається актуалізація попередніх, минулих вражень. Оскільки всі сприймання можуть залежати від попереднього досвіду людини, неможливо в образі сприйманого об'єкта виокремити те, що утворюється в даний момент, від того, що додається з минулого досвіду. Не існує сприймань, що вибудовуються лише із вражень, безпосередньо отриманих від сприйманих предметів.

Завдяки активізації попереднього досвіду здійснюється прискорення процесу виокремлення об'єктів сприймання, диференціація їх характеристик, збагачення змісту сприймання, забезпечення його повноти, точності і змістовності.

Г. С. Костюк наголошував, що сприймання є активним процесом, оскільки бере свій початок в діяльності людини, нею підтримується і в ній розвивається. Від того, яку діяльність людина здійснює з предметом, залежить формування образу цього предмета. Якщо спочатку сприймання безпосередньо включається в різні сфери практичної діяльності людини, а на подальших етапах свого розвитку набуває можливості стати і стає специфічною перцептивною діяльністю.

Процес сприймання, як правило, передбачає поєднання різних його видів. У руслі дослідження особливостей сприймання учнями наукової чи технічної інформації важливе значення належить сприйманню простору, адже це запорука ефективного орієнтування в навколишньому світі та адекватного розуміння конструктивно-технічних задач.

Емоційність, точність, кількісні співвідношення аналізу і синтезу, образу і слова є індивідуальними особливостями сприймання. Різні люди по-різному сприймають одні і ті ж предмети, тому що мають різний попередній досвід, знання, навички. Для деяких людей є характерним інформування про своє ставлення до сприйнятого, в той час як іншим є притаманною точність сприймання предметів, при відображенні сприйманої інформації такі люди нічого не додають від себе. Якщо для одних людей є важливим аналіз у сприйманні об'єктів і сприймання кожного явища у подробицях, то для інших переважаючим виявляється цілісне сприймання об'єктів, коли явища відображаються в цілому, без аналізу подробиць.

В процесі взаємодії навколишньою реальністю сприймання дитини дошкільного віку еволюціонує від безпосереднього маніпулювання предметами до сприймання інформації у формі малюнка, тексту та ін., при стійкій тенденції до узагальнення. Ігрова діяльність при цьому набуває домінуючої тенденції.

Подальший розвиток процесу сприймання відбувається в умовах навчальної діяльності дитини. Важливим засобом засвоєння учнем інформації про структурно-функціональні властивості предметів, з якими він взаємодіє в ході

учбової діяльності, є наочність, спостереження. Якщо в молодшому шкільному віці такі характерні риси розвитку сприймання, як розвиток його цілеспрямованості і активності, при виконанні школярем певного завдання знаходять свій прояв ще не в достатньо бажаному обсязі проявів, оскільки його увага акцентується на несуттєвих інформаційних структурах, то в середньому і старшому шкільному віці активність сприймання зростає, набуваючи рис спостереження. Також формується селективність сприйняття стосовно адекватного аналізу інформації, актуальної для вирішення актуальної проблемної ситуації.

На практичних заняттях з фізики, хімії, біології та ін. відбувається подальший розвиток спостережливості учнів, їх здатності аналізувати і виокремлювати суттєві і другорядні характеристики об'єктів. Цьому сприяє чітка постановка завдання спостереження та оволодіння необхідним актуальним технічним інструментарієм та засобами фіксації отриманих результатів. При цьому обов'язково має здійснюватися розвиток вміння бачити нове в добре відомому, що і є основою творчості, а також розвиток засобів саморегуляції: здатність до тривалого спостереження, зосередження на спогляданні певних структур чи функцій, подолання супутніх труднощів у процесі такого творчого спостереження.

У спостереженні, тобто планомірному, певною мірою тривалому сприйманні, яке реалізується, щоб прослідкувати перебіг якогось явища або виявити зміни в об'єктах сприймання, сприймання знаходить свій прояв як самостійна діяльність. Спостереження є тим успішнішим, чим конкретніше сформульовано його завдання. Ефективність спостереження забезпечується постановкою часткових задач і попереднім ознайомленням з інформацією стосовно об'єкта спостереження, розробкою плану і засобів спостереження.

В мисленнєвій діяльності, що реалізується при спостереженні, виявляється активність спостереження. Адже, щоб виявити структурно-функціональні властивості і якості об'єкта, спостерігач має потримати його в руках, виконати якісь дії з ним. В цій справі можуть допомогти моделювання, ескізні зображення предметів. Адже їх певні характеристики можуть бути з'ясовані лише за умови взаємодії з ними, зокрема, пружність, вага та ін. а спроба зобразити предмет дозволяє зосередити увагу на певному компоненті актуального об'єкта, що забезпечує можливість більш точного структурно-функціонального аналізу його складових і більш адекватного зображення в ескізі.

Планомірність і систематичність є важливою передумовою успішного спостереження. Лише організоване спостереження дозволяє здійснити всебічне вивчення об'єкта: за чітким планом, що передбачає розгляд складових предмета в певній послідовності. Для такого системного сприймання об'єкта важливими є

інтереси, погляди, переконання самого спостерігача, особливості його мотивації, ставлення до процесу і результату спостереження. Особистісна значущість даного спостереження, важливість шуканого розв'язку цієї задачі забезпечує відповідальне ставлення до самого процесу сприймання, а у підсумку – розвиток здатності людини до тривалого результативного спостереження, виконання якісного, адекватного аналізу отриманої інформації.

Систематичні вправи щодо спостереження відповідної тривалості сприяють його розвитку, адже вміння помічати малопомітні і, здавалося б, не досить суттєві властивості об'єкта є важливим компонентом творчого інструментарію особистості. Ця психологічна характеристика людини дуже залежить від її інформаційного потенціалу: життєвого досвіду, знань, а також допитливості, що забезпечує часом миттєвий аналіз сприйманої інформації, визначення своєрідності розглядуваних об'єктів. Вона може набути розвитку в процесі відповідних вправ на спостереження: співставлення властивостей певних об'єктів, встановлення особливостей взаємозв'язків і взаємодії між ними, швидко виявляти якомога ширший спектр характеристик розглядуваного предмета, помічати наймалопомітніші їх градієнти і потенційно важливі, домінуючі тенденції в спостережуваних явищах.

Умовами організації такого ефективного сприймання є: чітке і адекватне формулювання задачі; наявність прогностично необхідної інформації про сприйманий об'єкт, дієві засоби його сприймання, орієнтація на систематичність сприймання та ін. Важливим є заключний етап роботи, пов'язаний з аналізом підсумків спостереження стосовно повноти, точності суттєвості результатів, виявлення детермінант встановлених помилок, продумування засобів їх усунення і попередження в подальшій роботі.

Значною мірою вищезазначене стосується розв'язування конструктивно-технічних задач учнями, коли адекватне сприймання умови такої задачі забезпечується, не лише докладним вивченням структурно-функціональних властивостей елементів конструювання, зокрема, в наочно-дійовому плані, але й детальним прорисовуванням серій ескізів проміжних розв'язків цієї задачі з метою знаходження оптимального розв'язку. А отже, розвитку спостережливості, всебічності і точності сприймання необхідна належна увага стосовно різних вікових груп, починаючи з дитячого віку, зокрема, в процесі гри і навчання, починаючи із занять в дошкільних навчальних закладах і закінчуючи науково-дослідною роботою старшокласників по лінії Малої Академії наук – в загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях, позашкільних закладах (центрах творчості дітей та молоді, станціях юних техніків, натуралістів, туристів тощо).

При цьому слід мати на увазі, що для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку є характерними: низька диференціація сприйняття на фоні їх

значної емоційної насиченості; безпосередній зв'язок сприймання з діями: саме маніпулюючи предметом, дитина вивчає його властивості.

Для дітей такого віку нелегким є також сприймання просторових властивостей предметів, адже основоположна для цього взаємодія зорових і кінестетичних відчуттів формується по мірі того, як дитина починає самотійно орієнтуватись, пересуватись у просторі, досліджуючи при цьому їх структурні і функціональні особливості, набуваючи практичного досвіду взаємодії з об'єктами.

Своєрідність змісту дитячого сприймання обумовлюється саме неточністю напрацьованих дітьми структурно-функціональних інформаційних блоків, обмеженістю дитячого досвіду. З метою коригування і формування у дітей адекватної диференціації сприйманої інформації можуть бути реалізовані можливості гри, в процесі якої створюються сприятливі умови для побудови адекватних образів тих об'єктів, з якими дитина взаємодіє під час гри. З цією метою стосовно дошкільного і молодшого шкільного віку можна використати малювання і ліплення, що сприятиме, як дослідженню та відтворенню особливостей об'єктів художнього конструювання, так і розвитку самотійності в постановці задач спостереження, його організованості і системності.

В шкільному віці сприйняття стає ще більш складно структурованим та цілеспрямованим, що детермінується складністю тих завдань, з якими мають справу учні в процесі навчально-виховної роботи в школах та позашкільних закладах.

При цьому ефективність цієї роботи залежить від вміння школярів самотійно аналізувати особливості сприйманих об'єктів, конструювати адекватний образ їх взаємодіючої структурно-функціональної групи, саме на напрацюванні цієї системо утворюючої здатності учнів має ґрунтуватись організація змісту і проведення кожного уроку з кожного шкільного предмету чи позашкільного заняття.

Згідно теорії перцептивних дій при формуванні образу сприймання відбувається уподібнення сприймаючих систем властивостям впливаючого об'єкта. Процеси сприймання за своїм місцем в структурі діяльності є діями. Практична діяльність пред'являє до сприймання вимогами, що називаються перцептивними задачами. Сприймання є вирішенням перцептивної задачі, а отже, сприймання – система перцептивних дій.

Основна особливість перцептивної дії – активний саморегулюючий характер. Адже, оперативними одиницями сприймання стають образи предметів і навіть перцептивні моделі ситуацій, з'являється можливість одномоментного сприймання, незалежно від кількості наявних в предметі чи ситуації ознак.

Водночас здійснюється трансформація і самих перцептивних дій, до миттєвого бачення предмета в цілому, який гештальтпсихологи помилково вважали первинною формою сприймання. Задача створення образу з'являється при зустрічі суб'єкта з

новою для нього інформацією або в тому разі, коли утворений раніше образ є неадекватним для конструювання подальших дій, а отже, мова йде саме про творче сприймання інформації. Процес трансформації оперативних одиниць сприймання можна розглянути на прикладі навчання читання: на початкових етапах вивчаються структурно-функціональні особливості букви, а потім одиницями сприймання стають склади, слова, фрази, абзаци.

До того ж, перцептивні дії і критерії адекватності образу не лишаються константними, а розвиваються разом із самою діяльністю. Сприймання є залежним від конкретних умов реалізації діяльності, минулого досвіду людини. Перцептивні дії виявляються похідними від практичних дій: елементи перцептивного орієнтування, наявні в практичній дії, виокремлюються від неї і стають самостійними перцептивними діями, орієнтованими на вирішення певних перцептивних задач.

Предметність сприймання забезпечує співвіднесеність всієї отримуваної інформації за допомогою органів відчуття щодо навколишнього світу із самими предметами, а не з поверхнями рецепторів чи ділянками мозку, що опрацьовують сенсорну інформацію.

Саме в формі цілісності, константності та осмисленості і виявляється предметність сприймання. В процесі сприймання відображаються співвідношення між якостями подразнювачів – цим і обумовлена цілісність сприймання. Завдяки константності предмети сприймаються як відносно постійні за кольором, формою, величиною, положенням, оскільки умови, за яких здійснюється сприймання, бувають різними.

Вищою формою предметного сприймання є його осмисленість, що забезпечує узагальненість і категоризацію цього процесу, який тісно пов'язаний з мисленням і орієнтований на активний пошук оптимальної осмисленої інтерпретації актуальних даних.

Наочний образ, сконструйований в процесі сприймання із чуттєвих даних, відразу ж набуває предметного значення – стосується певного предмета, відображається в певному понятті, в значенні якого заінтегрована інформація щодо структурно-функціональних характеристик предмета, виявлені практичною діяльністю. Співставлення інформації, отриманої при сприйманні об'єкта під час вирішення даної задачі, з узагальненою інформацією про цей об'єкт, заінтегрованою в певною мірою узагальненому образі-орієнтирі цього об'єкта, що сформований у розв'язуючого шляхом поєднання власного досвіду власного досвіду взаємодії з предметним, інформаційним світом та суспільним досвідом, зокрема, зафіксованим у значенні слова, означаючого цей об'єкт. Таким чином, процес сприймання передбачає, зокрема, дослідження об'єкта і інструментом цього дослідження є образ, сформований із чуттєвих якостей,

виокремлених в результаті безпосередньої взаємодії суб'єкта з досліджуваним об'єктом і наявної в нього актуалізованої інформації про цей об'єкт, акумульованої ним в надбаннях минулого досвіду.

При сприйманні задіюється весь інформаційний потенціал людини, тому сприймання є не лише сумою відчуттів, а складним інтегральним поєднанням також і відповідним чином проструктурованих нагромаджень інформації щодо минулого досвіду взаємодії суб'єкта з навколишнім світом, що стосується як характеристик об'єктів цього світу, так і операціонального інструментарію, спрямованого на побудову задумів розв'язування актуальних задач і зокрема, на забезпечення саморегуляції в діяльності суб'єкта при подоланні ним ускладнюючих умов, супроводжуваних процесом сприймання інформації.

Зрозуміло, що сприймання об'єкта залежить від інформаційного контексту, в якому воно відбувається. Залежність сприймання величини від сприймання структури цілого, залежність сприймання цілого від сприймання його частин, залежність сприймання частини від сприймання цілого та ін. співвідношення, що складають основу численних форм ілюзорного сприймання, обумовлені багатофункціональністю сприйманих об'єктів та їх складових.

Адже в залежності від системи координат, в яких розглядатимуться об'єкти сприймання та їх складові у всій їх взаємодії, матимемо відповідні прояви відповідних структурно-функціональних характеристик. При цьому, слід мати на увазі, у внутрішній взаємодії певні структурні чи функціональні компоненти об'єкта можуть виконувати генералізуючу функцію при сприйманні даного об'єкта у взаємодії з іншими об'єктами.

При сприйманні об'єкта у всьому багатстві його різного роду структурно-функціональних характеристик для людини є суттєвим його значення саме стосовно певної актуальної життєвої ситуації. А оскільки в будь-якому сприйманні є певна доля узагальненості інформації (в залежності від інтелектуального контексту, в якому здійснюється сприймання), сприймаючи одиничне, людина, як правило, сприймає його як частковий випадок загального.

При цьому процес сприймання інформації постійно спрямовується і формується надбанням суспільної практики людства, ґрунтується на взаємодії сприйманого об'єкта з певним чином проструктурованою системою уявлень, ієрархічною системою понять. Водночас підвищення рівня узагальненості сприймання розширює спектр ступенів його свободи, а отже, і якість структурно-функціонального аналізу та аналітико-синтетичної трансформації образу сприйманої реальності.

Зокрема, доєднання до процесу сприймання інтересів та емоцій людини орієнтує сприймання у певному спрямуванні і на перших його етапах воно характеризується мимовільним характером; однак підключення вольової

складової перетворює процес сприймання в мисленнєво-регульовану діяльність – усвідомлене спостереження.

Отже, образ сприймання є певною формою інформації, зображенням, яке після випробування на відповідність вимогам задачної ситуації має шанс трансформуватись в мисленнєвий образ, який є знаком, кодом, символом, більш чи менш адекватним орієнтиром в пошуках напряму руху мислення. При цьому він завжди залишається суб'єктивним, адже завжди характеризується особистісним забарвленням – в ньому знаходять проекцію минулий досвід людини, її мотиваційна сфера, інтереси, погляди, переконання.

Образи сприймання є мовою власного досвіду певної людини, символами, тим, свого роду, будівельним матеріалом, з якого в процесі аналітико-синтетичної діяльності створюються гіпотетичні конструкції, що в результаті серії співставлень з вимогами задачної ситуації, набувають змісту шуканих умов задачі.

Набута у відчуттях інформація, переходячи в форму образу сприймання, набуває також нового змісту, удосконаленого відповідно до умов задачі сприймання. При цьому здійснюється паралельне вибудовування як мінімум двох генеральних потоків конструювання: якщо в першому потоці викристалізовується сама шукана конструкція, детермінована умовою задачі, то в другому – інструмент вирішення цієї задачі: прийом, тактика, стратегія. Обидва ці стратегічні потоки інформації беруть свій початок зі сприймання задачної ситуації і тісно переплетені між собою, взаємофункціонують протягом процесу вирішення задачі, конкретно резонуючи на один і той же орієнтир – задану умову задачі. Уявне препарування цих потоків дає: а) динаміку трансформації задуму розв'язування задачі; б) динаміку трансформації стратегії розв'язування задачі.

Ці змістовні (елементи першого інформаційного потоку) і дійові (елементи другого інформаційного потоку) образи сприймання можуть бути настільки константними і настільки структурованими, наскільки достатньою є у розв'язуючого задачу прогностична інформація стосовно області визначення функцій об'єктів сприймання та засобів взаємодії з ними з метою розв'язування задачі на основі перетворення предмета спеціальної діяльності в об'єкт мислення. Так, діяльність, формуючи образ сприймання, створює умови для усвідомлення її людиною, а це, в свою чергу, визначає можливість переносу діяльності в інші ситуації. При цьому слід пам'ятати про взаємозалежність сприймання і діяльності, оскільки виниклі у процесі діяльності образи сприймання включаються до внутрішньої структури даної діяльності, формуючи готовність до нової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К., 1989.

2. Моляко В. О. Проблема функціонування творчого сприймання в умовах надлишку інформації різної модальності та значимості. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2013. Т.ХІІ. Психологія творчості. Випуск 16. С. 7 – 19.

Трішкіна Н. І.,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри підприємництва,
торгівлі, логістики та готельно-ресторанних справи
Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту,
ntrishkina@ukr.net*

РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті охарактеризовані основні напрямки роботи з обдарованою молоддю. Досліджені завдання роботи з обдарованою молоддю Відділу роботи з обдарованою молоддю Інституту модернізації змісту освіти. Запропоновані інноваційні технології в освіті обдарованих здобувачів освіти.

Ключові слова: молодь, навчання, обдарованість, робота, якість освіти.

Abstract: The article describes the main areas of work with gifted youth. The tasks of work with gifted youth of the Department of Work with Gifted Youth of the Institute for Modernization of Educational Content are studied. Innovative technologies in the education of gifted students are proposed.

Keywords: youth, education, giftedness, work, quality of education.

Робота з обдарованою молоддю – це комплексна діяльність, яка охоплює виявлення, розвиток, підтримку та реалізацію потенціалу талановитих студентів. Вона є важливою складовою освітньої політики та стратегії розвитку людського капіталу.

Основними напрямками роботи з обдарованою молоддю є виявлення обдарованості, індивідуалізація навчання, розвиток творчого та критичного мислення, залучення до конкурсів, олімпіад та конференцій, постійна психолого-педагогічна підтримка, інтеграція з наукою та практикою.

Виявлення обдарованої молоді включає в себе спостереження за їхньою поведінкою, інтересами та здібностями, а також використання спеціальних методик та тестувань, таких як тести інтелекту (наприклад, тести Станфорда-Біне). Важливо спостерігати за ознаками обдарованості, до яких належать швидке засвоєння матеріалу, активність, оригінальність мислення, а також інтерес до складних завдань і глибоке занурення в них. Виявлення обдарованості здобувачів освіти здійснюється також за допомогою психологічної діагностики, моніторингу навчальних досягнень, спостереженням за творчою активністю.

Індивідуалізація навчання обдарованих студентів передбачає адаптацію навчального процесу до їхніх індивідуальних потреб, темпів та інтересів, що може включати персоналізовані навчальні плани, різноманітні форми організації (індивідуальні та групові завдання) та різні методи викладання. Цей підхід дозволяє створити умови для повноцінного розвитку їхніх здібностей та схильностей. До індивідуалізації навчання також відносяться індивідуальні освітні траєкторії, поглиблене вивчення освітніх компонентів, додаткові заняття та індивідуальні консультації.

Розвиток творчого та критичного мислення здійснюється при участі у наукових гуртках, проєктах; проведенні досліджень, експериментів; створення умов для самореалізації.

Критичне мислення – це комплексна навичка, яка дозволяє розуміти, аналізувати та оцінювати інформацію з різних точок зору, що робить його важливим інструментом у сучасному світі. Критичне мислення – це процес аналізу, оцінки, розуміння та синтезу інформації з метою прийняття обґрунтованих рішень або формулювання обґрунтованих висновків [1].

У Вікіпедії зазначено, що творче мислення – це здатність генерувати нові ідеї, розв’язувати проблеми і розглядати ситуації у непередбачуваний, нестандартний спосіб; включає в себе здатність до інновацій, творчого експериментування і відкритості до нових підходів. Творче мислення може виявлятися у різних сферах життя, від мистецтва і літератури до наукових досліджень і бізнесу. Воно стимулює розвиток креативності та уяви, допомагає вирішувати складні завдання та досягати нових досягнень [1].

У вищому навчальному закладі здобувачі освіти щорічно залучаються до науково-дослідної роботи під керівництвом науково-педагогічних працівників. Перша сходинка до цієї роботи – участь у творчому конкурсі або в олімпіаді з освітньої компоненти. Метою проведення творчих конкурсів та олімпіад є:

- застосування творчого потенціалу студентської молоді;
- розвиток здібностей обдарованих студентів;
- залучення молоді до науково-дослідної роботи;
- стимулювання творчої праці студентів та викладачів;
- впровадження в навчальний процес сучасних методів навчання;
- підвищення якості підготовки фахівців;
- підвищення інтересу до дисципліни, яка вивчається.

Найкращі здобувачі освіти залучаються до міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, фестивалів, форумів; публікації у студентських наукових виданнях.

Психолого-педагогічна підтримка обдарованих студентів включає створення сприятливого середовища, розвиток їхніх здібностей та соціальних

навичок. Вона передбачає індивідуальний підхід, який враховує унікальні потреби студента, уникаючи надмірної уваги до індивідуальних досягнень або надмірного змагання. Важливу роль у цій підтримці відіграє заохочення до співпраці, допомога у формуванні цінностей та саморефлексії, а також створення умов для реалізації їхнього потенціалу без надмірного тиску. Психолого-педагогічна підтримка також передбачає роботу щодо мотивації та емоційним станом; підтримку у випадках перевантаження або вигорання; формування навичок саморегуляції.

В умовах воєнного часу набуває особливостей психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу, зокрема й обдарованих. Для позитивного емоційного настрою і налаштування дітей на навчання на початку заняття слід проводити мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», а також включати до занять психологічні хвилинки для учнів (залежно від форми навчання онлайн чи офлайн). Впровадження «психологічної хвилинки» допоможе дитині впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштуватися на заняття, на плідну та ефективну роботу. Це дасть змогу створити сприятливу атмосферу, що дозволить дітям розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації [2].

Інтеграція з наукою та практикою характеризується співпрацею з іншими науковими установами, стажуванням, дуальною освітою, реалізацією стартапів та інноваційних ідей. Форми та механізми інтеграції освіти, науки та бізнесу мають бути спрямовані на створення сприятливих умов для генерації знань у цілях подальшого їх поширення та використання та базуватися на глибокому дослідженні наукових розробок та практичних досягнень у цьому напрямі.

Формами організації роботи з обдарованою молоддю у вищому навчальному закладі є наукові товариства студентів, центр підтримки обдарованої молоді, програми академічної мобільності, освітні хаби, інкубатори ідей, онлайн-платформи для самонавчання.

Мотивацією для обдарованих добувачів освіти можуть бути іменні стипендії, грошові заохочення, грамоти, дипломи, сертифікати, публічне визнання досягнень, участь у міжнародних програмах.

В Інституті модернізації змісту освіти активно працює Відділ роботи з обдарованою молоддю. Основним завданням Відділу є реалізація державної освітньої політики, визначення стратегічних завдань, пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, роботи з обдарованою учнівською молоддю у сфері загальної середньої освіти, шляхом розробки і впровадження сучасних науково-методичних, психолого-педагогічних досягнень, інноваційних педагогічних технологій навчання та виховання, забезпечення умов інноваційного розвитку національної системи освіти, підвищення її якості через формування

інноваційного (сучасного), адаптивного освітнього середовища, інтеграцію науки і практики в європейському та світовому освітньому просторі з урахуванням вимог суспільства та забезпечення якісних умов рівного доступу особистості до всіх видів освіти [3].

За даними інституту модернізації змісту освіти, основними завданнями роботи з обдарованою молоддю є:

- реалізація державної освітньої політики щодо підтримки талановитих студентів;
- розробка та впровадження інноваційних педагогічних технологій;
- створення адаптивного освітнього середовища, яке сприяє розвитку здібностей;
- інтеграція науки і практики в європейському освітньому просторі;
- підвищення якості освіти через рівний доступ до освітніх ресурсів.

Реалізація державної освітньої політики щодо підтримки талановитих здобувачів освіти характеризується забезпеченням рівного доступу до вищої освіти, підтримкою студентів з особливими освітніми потребами, міжнародною мобільністю студентів і викладачів, створенням умов для академічної кар'єри, підвищення престижу навчального закладу.

Стаття 3 Закону України «Про вищу освіту» визначає принципи державної політики:

- доступність освіти,
- підтримка талановитої молоді,
- розвиток наукової, мистецької та інноваційної діяльності,
- гармонійна взаємодія освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави,
- підготовка фахівців для пріоритетних галузей [4].

Механізмом реалізації даного завдання може бути:

- цільове фінансування: стипендії, гранти, конкурси;
- освітні програми та проекти: Erasmus+, Horizon Europe, Український фонд стартапів;
- інституційна автономія закладу вищої освіти: можливість самостійно формувати освітні програми;
- цифровізація освіти: онлайн-платформи, дистанційне навчання;
- психолого-педагогічна підтримка: особливо для студентів з особливими потребами.

Робота з обдарованими студентами – це важливий напрям у сучасній освіті, який потребує особливого підходу, методик та умов для розвитку їхнього потенціалу. Розглянемо кілька методик та підходів:

- проєктне навчання – дозволяє студентам реалізовувати власні ідеї;
- метод кейсів – аналіз реальних ситуацій для розвитку аналітичного мислення;

- STEM/STEAM-підходи – інтеграція науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики;
- гейміфікація – використання ігрових елементів для підвищення мотивації.

Оцінюючи успіх обдарованої молоді звертають увагу на прогрес у навчання, активність та ефективність участі у конкурсах та конференціях, розвиток особистісних якостей: лідерство, самостійність, відповідальність, зворотний зв'язок від студентів.

Розробка та впровадження інноваційних педагогічних технологій – це ключовий чинник модернізації освіти, особливо в контексті роботи з талановитими студентами. Інноваційні педагогічні технології – це сучасні методи, форми та засоби навчання, які спрямовані на: активізацію пізнавальної діяльності студентів; розвиток критичного мислення; формування навичок самостійної роботи; інтеграцію цифрових інструментів у навчальний процес.

Приклади інноваційних технологій:

1. Проєктне навчання – студенти працюють над реальними або змодельованими проблемами, створюючи власні проєкти.
2. STEM/STEAM-підходи – інтеграція науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики.
3. Фліп-клас (перевернутий клас) – теоретичний матеріал студенти опрацьовують самостійно, а на заняттях – практикують.
4. Гейміфікація – використання ігрових елементів для підвищення мотивації (бали, рівні, нагороди).
5. Мікронавчання – поділ матеріалу на невеликі блоки для легшого засвоєння.
6. Онлайн-платформи та мобільні додатки – використання Moodle, Google Classroom, Kahoot, Mentimeter, Padlet тощо.
7. Кейс-метод – аналіз конкретних ситуацій для розвитку аналітичного мислення.
8. Менторство та коучинг – індивідуальна підтримка студентів у розвитку їхніх здібностей.

Впровадження інноваційних педагогічних технологій сприятиме підвищенню мотивації студентів; покращенню академічних результатів; розвиток навичок 21-го століття: критичне мислення, комунікація, креативність, співпраця; підвищення якості освітнього процесу; розкриття потенціалу молоді; формування майбутніх лідерів, науковців, інноваторів; зміцненню іміджу навчального закладу.

Створення адаптивного освітнього середовища, яке сприяє розвитку здібностей студентів – це один із пріоритетів сучасної педагогіки, особливо в контексті інклюзивності, індивідуалізації та підтримки обдарованих. Адаптивне освітнє середовище – це система умов, ресурсів і технологій, яка

підлаштовується під потреби, рівень знань, інтереси та темп навчання кожного студента. Вона дозволяє розвивати сильні сторони, компенсувати слабкі, забезпечити комфортне навчання для всіх категорій студентів.

Ключові компоненти адаптивного середовища:

1.Індивідуальні освітні траєкторії

- вибір темпів, форм і методів навчання;
- можливість самостійного вибору дисциплін або модулів.

2.Цифрові технології

- LMS-системи (Moodle, Google Classroom) з адаптивними тестами;
- платформи з елементами штучного інтелекту, які підлаштовують контент.

3.Психолого-педагогічна підтримка

- консультації, коучинг, менторство;
- робота з емоційним інтелектом та мотивацією.

4.Інклюзивність

- урахування потреб студентів з ООП;
- доступність матеріалів (аудіо, відео, субтитри, альтернативні формати).

5.Гнучке середовище навчання

- мобільні класи, зони для групової та індивідуальної роботи;
- віртуальні лабораторії, симулятори, VR/AR.

6.Зворотний зв'язок та моніторинг

- регулярне оцінювання прогресу;
- адаптація навчального плану на основі результатів.

Створення адаптивного освітнього середовища надає переваги для розвитку здібностей здобувачів освіти, а саме студенти навчаються у власному темпі, зростає мотивація та залученість, розвиваються навички самостійності, саморегуляції, критичного мислення, підвищується якість засвоєння матеріалу.

Інтеграція науки і практики в європейському освітньому просторі – це стратегічний напрям розвитку української освіти, який передбачає гармонізацію освітніх і наукових систем України з європейськими стандартами, принципами та підходами. Європейський освітній простір (ЄОП) – це ініціатива ЄС, яка охоплює мобільність студентів і викладачів; визнання дипломів і кваліфікацій; спільні освітні стандарти; цифрову трансформацію освіти; інтеграцію науки, інновацій і практики.

Реалізація завдання щодо інтеграції науки і практики здійснюється за напрямками:

- дорожня карта євроінтеграції освіти і науки до 2027 року затверджена МОН України у 2023 році, вона передбачає: розвиток інноваційної інфраструктури; впровадження європейських моделей функціонування ЗВО; залучення грантового фінансування; створення умов для академічної мобільності;

- гармонізація законодавства – впровадження норм ЄС у сфері освіти і науки: Закон «Про освіту» (2017), Закон «Про вищу освіту» (2014), Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016);

- науково-практичні проекти та дослідження: спільні дослідження з європейськими університетами; участь у міжнародних конференціях; публікації в європейських наукових журналах;

- освітні програми з практичним компонентом: дво- та триступеневі програми (бакалавр – магістр – PhD); практики, стажування, дуальна освіта; інтеграція підприємств у навчальний процес.

Підвищення якості освіти через рівний доступ до освітніх ресурсів – це один із ключових принципів сучасної освітньої політики, який спрямований на забезпечення справедливості, інклюзивності та ефективності навчального процесу. Цілі рівного доступу – це забезпечити усім студентам можливість отримувати якісну освіту незалежно від соціального статусу, місця проживання, фізичних можливостей, мовних чи культурних особливостей та створити умови для реалізації потенціалу кожного студента. Інструменти забезпечення рівного доступу це:

- цифрові освітні платформи – Moodle, Google Classroom, Coursera, Prometheus. відкриті онлайн-курси (МООС), доступ до електронних бібліотек, баз даних, наукових журналів;

- інклюзивне середовище – адаптація матеріалів для студентів з ООП, використання альтернативних форматів (аудіо, відео, субтитри), психологічна та педагогічна підтримка;

- фінансова підтримка – стипендії, гранти, соціальні програми, безкоштовний доступ до навчальних матеріалів;

- розвиток цифрової грамотності – навчання студентів і викладачів користуванню цифровими ресурсами, підтримка в умовах дистанційного або змішаного навчання;

- гнучкість навчальних програм – індивідуальні освітні траєкторії, можливість навчання у власному темпі.

У вищих навчальних закладах виявлення обдарованості повинно сприяти усвідомленню особистістю своїх можливостей, розумінню особистих механізмів розвитку і творчості, озброювати позитивною інформацією щодо планованого успіху в діяльності. Особливе місце у виявленні та ідентифікації здібностей та обдарувань здобувачів освіти посідає спеціально організована аналітична діяльність викладачів із застосуванням як традиційних педагогічних методів, так і спеціальних психологічних методик, спрямованих на виявлення мотивації, професійної спрямованості студентів, рівня розвитку їх здібностей, креативності, особистісних якостей тощо. У цьому контексті особливого значення набуває володіння викладачем такими методами дослідження як педагогічне спостереження,

тестування, анкетування, опитування студентів; аналіз контрольних, самостійних, творчих робіт; визначення рейтингу пріоритетних цінностей у вихованні тощо.

Отже, провідним напрямом навчання обдарованих здобувачів освіти залишається залучення їх викладачами до науково-дослідницької роботи у наукових гуртках та проблемних групах, участі в конкурсах наукових робіт та олімпіадах із спеціальності, а також у студентських наукових конференціях. Серед стратегій навчання обдарованої молоді частіше використовуються збагачення змісту навчального матеріалу, поглиблене вивчення предмету, диференціація та індивідуалізація навчання. Організація навчання обдарованих студентів передбачає, в основному, підготовку для студентів диференційованих завдань різного рівня за умови традиційного їх поділу на академічні групи. Лише в деяких закладах вищої освіти реалізується навчання обдарованих студентів за індивідуальними програмами та поділ їх на спеціальні групи за рівнем здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Третяк Н.В. Розвиток критичного та творчого мислення студентів в інноваційному освітньому середовищі. URL <http://pedosv.kpnu.edu.ua/article/view/312015/303101> (дата звернення: 11.10.2025).
2. Гнатюк О.В. Психологічний супровід обдарованих учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733302/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_20.10.2022.pdf#:~:text= (дата звернення: 11.10.2025).
3. Відділ роботи з обдарованою молоддю. URL: Відділ роботи з обдарованою молоддю – Інститут модернізації змісту освіти. (дата звернення: 11.10.2025).
4. Про вищу освіту : Закон України. URL: Стаття 3. Державна політика у сфері вищої освіти - Про вищу освіту - Закони України | Protocol. (дата звернення: 11.10.2025).

УДК 477:629 -042,4:004 (035)

Улицька Наталія Анатоліївна,
*викладач спеціальності «Агроінженерія»,
ВСП «Нікопольський фаховий коледж ДДАЕУ»*

ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Педагогічні інновації для студентів спрямовані на підвищення ефективності освіти через впровадження нових форм, методів та технологій навчання. До них належать: особистісно-орієнтовані технології, проєктна та пізнавально-дослідницька діяльність, використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також ігрові технології та створення цифрових портфоліо. Інноваційні технології в освіті – це використання передових технологій в навчанні, відстеження актуальних тенденцій у галузі освіти, використання сучасних методів викладання та навчання.

Основні переваги використання інноваційних методів :

- спонукають студентів досліджувати, шукати нові інструменти для розширення світогляду;
- покращуються навички вирішення проблем, задач; критичне мислення – студенти навчаються шукати власні відповіді, не просто використовувати ті, що написані у підручниках;
- інформація розбивається на невеликі блоки, частки , студенти засвоюють швидше та легше , закріплюють інформацію;
- дозволяють краще стежити за процесом навчання, своєчасно виявляти проблемні місця, знаходити відповіді на складні проблеми;
- студенти чітко розуміють, навіщо вивчають ту чи іншу інформацію, як застосовувати отримані знання у реальному житті, майбутній професії ;
- розвиток творчого потенціалу, розкриття , створення проектів, презентацій тощо

Інноваційні методи допомагають студентам навчитися працювати в команді, планувати та керувати часом, правильно розставляти пріоритети у вирішенні питань і задач.

Види інноваційних технологій в освіті

Застосування новаторських ідей спонукає студентів брати активну участь на заняттях , взаємодіяти з одногрупниками та викладачами . Молоді доводиться працювати більше, але це допомагає їм зростати та розвиватися , прояви особистості значно підкреслюються .

Основні види інноваційних технологій в освіті:

1. Збереження здоров'я. Мета – формування усвідомленого ставлення студентів до здоров'я та життя людини. Студенти накопичують знання про збереження, підтримку здоров'я. Для цього викладачі проводять різноманітні спартакіади , вікторини , спортивні свята, динамічні паузи.

2. Проектна діяльність. Спільна робота викладача та студента над створенням проблемної діяльності. Знання, які студенти здобувають під час роботи над проектом, це їх особисті надбання. Мета – розвиток вільної творчої особистості, формування навичок, необхідних для дослідницької діяльності, розкриття розумових здібностей. Проекти можуть бути індивідуальними, парними, груповими, відрізняються тривалістю, тематикою.

3. Інформаційно-комунікаційні технології. Вивчення комп'ютерних технологій допомагає легко освоїти нові дисципліни технічного напрямку, розвиває пам'ять й логіку. Комп'ютерні програми допомагають моделювати різні життєві ситуації, можна встановлювати індивідуальні налаштування залежно від здібностей студента .Дає можливість самостійного опрацювання матеріалу під час дистанційного навчання. Приклади занять – заняття-візуалізація, використання презентацій у проектній, дослідній діяльності студентів.

4. Пізнавально-дослідницька діяльність. Студенти беруть активну участь у різних навчальних експериментах, проектах , наочно бачать процес і результат

свої роботи й навчання. Викладач дає студентам проблемне завдання, яке можна вирішити за допомогою дослідження чи експерименту

5. Особистісно-орієнтовані технології. Призначені для формування особистісних якостей молоді, створення комфортних, безпечних умов розвитку, демократичних партнерських відносин між студентами та педагогом.

6. Ігрові технології. Ігрові ситуації сприяють розвитку активного пізнавального інтересу. Під час занять студенти можуть проявити творчі здібності, присутні елементи вільного вибору. Студенти навчаються працювати у команді, досягати поставленої мети, вирішення складних питань загальними зусиллями.

7. Портфоліо. Зібрання особистих досягнень студента і викладача. Функції портфоліо – діагностична, рейтингова, змістовна.

8. Дистанційне навчання. Технології ґрунтуються на самостійному пошуку студентом потрібної інформації. Викладач повинен вміти грамотно мотивувати молодь до самостійного вивчення та аналізу інформації щодо заданої тематики.

Використання інноваційних технологій дозволяє використовувати конструктор навчальних планів та освітніх програм в розширеному діапазоні з використанням елементів інноватики. Педагогу потрібно відповісти на кілька питань, що він хоче донести до молоді, які основні завдання, які треба теми більш ґрунтовно пояснити і які використати інновації, щоб теми були закріплені і усвідомлені для людини. Автоматизація рутинних процесів допомагає звільнити час для кращої підготовки до занять і використання новітніх програм, комп'ютерних технологій, технічних засобів навчання від звичайних до сучасних.

Як зазначають вітчизняні вчені, у найближчому майбутньому вносити зміни у традиційну парадигму освіти і формування інноваційної культури навчальних закладів освіти – зможуть тільки викладачі, які мають підкреслені особливі якості, а саме:

- вміння викладача виділяти і вирішувати науково-педагогічні проблеми у світлі завдань своїх навчальних закладів і дисциплін;
- навички (іншими словами - мистецтво) рефлексії;
- системне бачення і повне усвідомлення світогляду дослідно-експериментальної роботи педагога;
- постійну готовність до сприйняття нової інформації і використання її в своїй роботі.

Інноваційний підхід, як найвищий ступінь креативного росту педагога є особливо актуальним для характеристики освітніх нововведень не тільки окремих педагогів – є визначальним для нашого часу, цілих педагогічних колективів навчально-виховних закладів. Поняття "інноваційна діяльність" відбиває не лише особливості процесу повного оновлення технологій навчання, традиційного, але з нотками сучасності, що ґрунтується на гуманістичному

підходить як цілісної орієнтації. Це перебудова особистісних установок педагога та колективу в цілому.

Проблема інновацій турбує науковців різних галузей науки, які вважають, що головним чинником стійкого економічного розвитку країни є впровадження науково-технічних інновацій, тобто застосування нових, більш продуктивних технологій, які суттєво змінюють обсяги та якість виробництва і життєдіяльності людини, інноватику дає прогрес ідей, розуму.

У зв'язку з цим актуальним є питання готовності педагога та його вихованців до інноваційної діяльності. Поняття "готовність" є предметом дослідження як психологів, так і педагогів. Психологи розглядають готовність до діяльності як передумову цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Це "...цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки".

Ряд визначних учених, таких, як В. О. Моляко, А. М. Линенко, О. Г. Ярошенко, свої праці присвятили дослідженню готовності педагога до інноваційної діяльності. Вчені розглядають готовність як цілісне утворення, довгострокове за часом, як модель що визначається своїми іманентними та інваріантними складовими, як сукупність мотиваційного (усвідомлена потреба в освоєнні та втіленні передового педагогічного досвіду), змістовно-процесуального (сутність психолого-педагогічних та економічних знань з проблеми, процесуальні вміння освоєння та втілення досвіду), конструктивного (уміння творчо реалізувати досягнення виробництва у практиці навчально-виховної роботи) компонентів, що знаходяться між собою в органічному поєднанні, й розвиток хоч одного з них, безперечно, впливає на вдосконалення інших, а недостатня сформованість веде до того, що дана особистісно значуща якість учителя не досягає високого ступеня розвитку.

Практичне використання педагогічних інновацій в освіті

Застосування педагогічних інновацій на практиці і на заняттях можна розкрити на основі викладання технічних дисциплін в коледжах і навчальних закладах освіти. Передусім на заняттях дисциплін «Матеріалознавство і технологія конструкційних матеріалів», «Технічний сервіс в АПК», «Взаємозамінність, стандартизація і технічні вимірювання», «Дизайн в машинобудуванні» тощо.

Стандартно осмислити технічні можливості кожної конструкції, її особливості, переваги і недоліки майбутньому фахівцю дуже важко, для того навчити його вирішувати питання ремонту, технічному обслуговуванню машин і механізмів, застосування сучасних конструкцій і матеріалів можливе тільки при наявності інженерної думки, конструктивно дизайнерські розглядаючи кожен механізм, його тонкі й усилені основи, розбиваючи на сегменти і прораховуючи всі елементи й кожен окремо.

Всі перелічені педагогічні інновації можна використовувати, але при наявності сучасних технологій, комп'ютерних програм і підготовленості студентів до інновацій, засвоєння їх на заняттях технічного напрямку.

Наприклад, використання в дисципліні «Дизайн в машинобудуванні» комп'ютерних технологій і програм по конструюванню і проектуванню техніки, моделюванню. Для цього треба запровадити на практичних заняттях основи комп'ютерної графіки і моделюванню об'єктів. Комп'ютерні програми: Blender, AvtoCAD, Nano CAD та інші. А студент повинен перш за все використовувати ці програми, користуватись і впевнено маніпулюючи програмою моделювати, проектувати, створюючи каркасні об'єкти, складні конструкції, вибір матеріалу, первинність і тотожність основ, але з елементами новизни, тюнінгу, естетичності, ергономіки, дизайну тощо.

Розкрити ці можливості для студентів треба, значить повинні запровадити елементи робототехніки й моделювання заздалегідь, як додаткові дисципліни або гурткову роботу, бо молодь тягнеться до практичного використання і конструювання якщо є основа дисципліни, тому в моєї практиці запроваджено робототехніка, й кожен студент може спробувати себе в конструюванні і проектуванні робіт.

Робототехніка для студентів – це сфера навчання, яка охоплює проектування, програмування та створення робіт, поєднуючи знання з механіки, електроніки, програмування та математики. Студенти можуть отримати ці знання через спеціалізовані освітні програми в навчальних закладах і в подальшому таких як КШ ім. Сікорського Ігоря або «Житомирська політехніка», а також через курси в приватних школах робототехніки. Це буде основа для подальшого розвитку студентів навчання робототехніці розвиває аналітичні, логічні, технічні та командні навички, готуючи студентів до роботи у сферах автоматизації, розробки програмного забезпечення та управління проектами.

Студенти нашого коледжу приймали не одноразово в науково-практичних конференціях з робототехніки: виступи, презентації, зразки робіт тощо (рис 1). Треба підкреслити особистісно-орієнтовані технології, проектна та

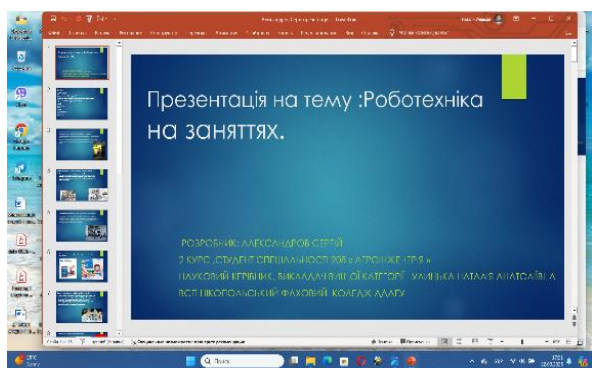

Рис 1

пізнавально-дослідницька діяльність, використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також ігрові технології

Участь студентів в ігрових технологіях

Проведення на заняттях квест-ігри на тематику «Тор» або «Термінатор». По суті це ігрові технології на заняттях дисципліни «Матеріалознавство і

технологія конструкційних матеріалів» Зараз переважно дистанційне навчання в нашому закладі от вже 6 років, тому навчання переходить в самостійне 80 % і опрацювати теми для студентів ускладнює процес, тому запроваджується раз на рік ігрові технології на заняттях Для того, щоб пізнавально засвоїти предмет, студентам надається у вигляді гри питання. які містять дисциплін фізика, хімія,

електротехніка, технологія металів як загально, так конкретного характеру. За основу береться екранізація сучасного фільму з елементами гри студентам задаються питання, щодо тематики, але слайди з фільму використовують для отримання тесту на уважність, пізнання, осмислення, допитливість, правдивість слайдів, точного вирішення завдання, одночасно підкреслюється питання сьогодення – правові, патріотичні основи. Студенти отримають бистрий результат за короткий термін і виявляється у молоді допитливість, розкриття завдання і акцент на темах попередньо засвоєних дисциплін. Під час гри-квесту використовуються слайди і відео, тому що переважно заняття проводяться дистанційно, але можна використовувати і в аудиторії, досвід є: тоді кабінет оформлюється як квест-кімната відповідної теми.

З мого досвіду, проведено квест на тему «Пірати Карибського моря». Кабінет налагоджений і оформлений для питань щодо тематики, але в ігровій формі. Обирається Тор-квест-гра капітан, створюється командна гра, дається завдання і в кабінеті дисципліни використовуються карта, сундук з монетами, аксесуари тематики, оформлення ігрової зони. Питання, які містять дисципліни фізика, хімія, математика, технологія металів як загального, так конкретного характеру, але у вигляді ребусів, пазлів, кросвордів, зон дослідів, випробувальних зон, фізичного і розважальної зони. Студенти отримають певний пізнавальний ефект, але у вигляді гри, вирішення складних рішень, виховання комунікативних здібностей командної гри.

Педагогічні інновації в практичному занятті

Практичні навички студентів – це їхня здатність застосовувати теоретичні знання на практиці, виконуючи конкретні дії, що набуваються під час навчального процесу, зокрема на виробничій практиці. Вони включають виконання функціональних обов'язків, роботу з обладнанням та документацією, а також комунікацію з людьми в професійному середовищі, що є обов'язковою частиною освітньо-професійної програми (рис 3)

У коледжах можна на заняттях з практичних занять споріднених дисциплін здобути освіту у сфері виготовлення виробів з деревини на спеціальностях,

пов'язаних з деревообробкою, столярною справою та дизайном, що включає знання про види деревини, техніки обробки, технології виробництва декоративних елементів, а також мистецтво оздоблення виробів тощо.

Майстрування моделі трактора МТЗ-82

Що таке практичні навички?

- **Застосування знань:** Це здатність перетворювати теоретичні знання на конкретні дії та вміння, які можна виконати крок за кроком;
- **Виконання завдань:** Студенти вчаться чітко виконувати професійні завдання та обов'язки, що вимагають певних дій;
- **Розвиток вмінь:** Практичні навички розвиваються через повторення, приклади та власний досвід, часто на робочому місці.

Виготовлення поробок з металу. Особливості виготовлення цікавих виробів з металу своїми руками. Варіанти для дітей і дорослих з листового металу, дроту, зі зварюванням, клепанням, гнуттям, ковкою тощо. Для того, щоб фахівець був різнобічно розвиненим і мав практичні навички після обраної спеціальності, треба протягом навчання набути навички практичного виконання робіт: відповідно тематиці практики, але додатково наряду з стандартними заняттями дати студентові можливість практично виконати додатково, на його вибір поробки з металу або деревини за особливостями і зразком, який обере студент, тобто зварні конструкції з відпрацьованих деталей машин, або обробка деревини (випалювання, вирізання, шліфування). Зразки напевно первинно повинен викладач надати, а студент повинен зробити аналіз робіт і знайти рішення, що більше йому до вподоби, який обробіток механічної обробки зручніше для виконання і які елементи конструкцій студент повинен виконати самостійно. Особливості виконання завдання, дизайнерська думка, властивості матеріалу, навчання інструментарію, його обробіток – це взмозі опанувати і вивчити студент, а більш зрозуміліше сам процес і кінцевий результат. Тому студент який робить самостійний вибір поробки з металу або деревини, робить навчання більш ґрунтовним, закріплюючи свої знання безпосередньо у вигляді свого виробу.

Заготовки для виробів можна придбати в будівельному магазині, а також доречно використовувати, що залишилися після ремонту обрізки листів, профілю, пластин, а ще жерсть і елементи пристроїв.

В домашніх умовах, в умовах майстерні при дистанційному навчанні дозволяється вдаватися до таких технік, як гаряча і холодна ковка, арт-зварювання, карбування, лиття, філігрань тощо.

Основні і найкращі наші вироби студентів ви можете побачити в Презентації і малюнках

а

б

в

г

а – виріб Тризуб (лиття), б, в – вироби з деревини, г – буржуйка для ЗСУ

Висновок : педагогічні інновації мають розвинути молодь різнобічно і дати можливість самостійно закріпити матеріал теоретичного і практичного характеру, доцільність застосування педагогічних інновацій в навчанні – це подальший розвиток особистості студента, втілювання ідеї і відтворення закріплених знань і навичок у свою роботу, будь-то «Презентації», вироби, реферати, виступи, поробки тощо

ВИКОРИСТАННІ ДЖЕРЕЛА:

1. https://www.google.com/педагогічні_інновації
2. Інноваційна діяльність педагога і студента як умова формування інноваційної культури Вірковський АП Стаття ,2021
3. Гільбух Ю.З., Дробноход М.І. Інноваційний експеримент в школі: на допомогу початкуючому дослідникові. – К., ІЗМН, 1994 – 214 с.
4. Максименко С.Д., Пелих О.М. Фахівця потрібно моделювати // Рідна школа. – 1994. – №3. – С.16.
5. <https://www.spokiy.club/campaignid>
6. <https://naurok.com.ua/prezentaciya-vikoristannya-suchasnih-vihovnih-tehnologiy-u-roboti-pedagoga-organizatora>

Уминська О. Р.,
учитель української мови та літератури,
Дніпровський ліцей № 31 «Пріоритет» Дніпровської міської ради,
olka.melor83@gmail.com

ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА АПАТІЇ В ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: СПЕЦИФІКА ДІАГНОСТИКИ ПРИХОВАНИХ ФОРМ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано проблему емоційного вигорання та апатії в обдарованих підлітків в умовах тривалого дистанційного навчання, спричиненого кризовими подіями. Встановлено, що висока вразливість цієї категорії учнів зумовлена специфічною взаємодією їхніх психологічних особливостей (перфекціонізм, асинхронний розвиток, синдром самозванця) та негативних чинників онлайн-середовища (соціальна ізоляція, інформаційне перевантаження). Акцентується увага на прихованих, парадоксальних формах дезадаптації: зовнішня академічна успішність зберігається завдяки компенсаторним зусиллям, тоді як внутрішнє емоційне виснаження та цинізм зростають. Запропоновано інтегративний діагностичний підхід (аналіз цифрового сліду, напівструктуровані інтерв'ю, тріада оцінки), необхідний для виявлення цих прихованих ознак, а також системні рекомендації для психолого-педагогічної корекції та профілактики.

Ключові слова: обдаровані підлітки, емоційне вигорання, апатія, дистанційне навчання, перфекціонізм, асинхронний розвиток, синдром самозванця, прихована дезадаптація.

Abstract. The article analyzes the problem of emotional burnout and apathy among gifted adolescents in the context of prolonged distance learning caused by crisis events. It is established that the high vulnerability of this student category results from the specific interaction between their psychological traits (perfectionism, asynchronous development, Impostor Syndrome) and the negative factors of the online environment (social isolation, information overload). Particular attention is given to the masked, paradoxical forms of maladaptation: external academic success is maintained through compensatory efforts, while internal emotional exhaustion and cynicism increase. An integrative diagnostic approach (digital footprint analysis, semi-structured interviews, triad assessment) necessary for detecting these hidden signs is proposed, alongside systemic recommendations for psycho-pedagogical correction and prevention.

Keywords: Gifted adolescents (teenagers), emotional burnout, apathy, distance learning (online learning), perfectionism, asynchronous development, impostor syndrome, masked maladaptation.

Освітня система останніх років функціонує в умовах значних викликів, спричинених спочатку пандемією COVID-19, а згодом – повномасштабною військовою агресією. Тривалий перехід до дистанційного навчання змінив не лише формат, але й психоемоційний клімат освітнього процесу, створивши

середовище, що характеризується підвищеним рівнем невизначеності, хронічним стресом, соціальною ізоляцією та розмиванням меж між навчанням і відпочинком.

У цьому контексті особливої уваги потребує категорія обдарованих підлітків.

Хоча високі інтелектуальні здібності часто асоціюються з підвищеною адаптивністю, психологічні особливості обдарованості (зокрема, перфекціонізм, гіпервідповідальність, асинхронний емоційний розвиток) роблять цю групу вразливою до емоційного вигорання та апатії саме в умовах онлайн-ізоляції.

Дистанційне навчання нівелює ключові фактори, що підтримують мотивацію обдарованих: живе соціальне спілкування, безпосередній зворотний зв'язок від менторів та насичене інтелектуальне середовище. Натомість воно посилює тиск рутинних завдань, самоконтролю та інформаційного перевантаження.

Як наслідок, емоційне вигорання та апатія в обдарованих підлітків часто набувають прихованих, маскованих форм дезадаптації: зовнішня академічна успішність зберігається (через перфекціонізм і страх невдачі), але внутрішня енергія та інтерес до навчання виснажуються, замінюючись відчуттям спустошеності та цинізмом.

Вразливість обдарованих до стресу та вигорання зумовлена їхньою психологічною специфікою:

1. Асинхронний розвиток: нерівномірний розвиток, коли високий рівень когнітивних здібностей та розуміння складних проблем супроводжується підвищеною емоційною чутливістю та незрілими механізмами психологічного захисту. Цей «розрив» створює постійне внутрішнє напруження.

2. Перфекціонізм: обдаровані підлітки встановлюють для себе нереалістично високі стандарти. Його дезадаптивна форма (орієнтована на уникнення критики) стає джерелом хронічної тривоги, що виражається у надмірних зусиллях та постійному незадоволенні результатом, ведучи до виснаження ресурсів.

3. Синдром самозванця: внутрішнє переконання, що успіх є результатом удачі, а не власних здібностей. Страх «викриття» посилюється в дистанційному форматі, що стимулює компенсаторну, виснажливу активність.

Емоційне вигорання в навчальній діяльності трансформується у шкільне вигорання, що включає емоційне виснаження, цинізм та зниження особистих досягнень. В обдарованих підлітків цей синдром має специфічні прояви:

- Приховане виснаження: компонент «зниження досягнень» маскується найдовше. Учень демонструє високу успішність, але внутрішньо відчуває емоційне виснаження та цинізм.

- Гіперкомпенсація: вигорання може проявитися не у зниженні активності, а у навпаки – obsesivному зануренні у дрібні деталі або надмірному витрачанні часу на роботу, що слугує механізмом уникнення емоційних переживань (тривоги, нудьги).

- Селективна апатія: підліток зберігає глибокий інтерес до однієї-двох улюблених сфер, але повністю втрачає інтерес до обов'язкових, але нецікавих предметів або соціальної активності. Апатія слугує захисним механізмом проти надмірного навантаження.

- «Мовчазна присутність» у цифровій сфері: вимкнена камера, мікрофон та мінімізація реакцій у віртуальному класі. Це індикатор соціального відсторонення та деперсоналізації – небажання ідентифікуватися з навчальним процесом.

Для ефективної діагностики емоційного виснаження та апатії необхідно використовувати тріаду оцінки:

1. Самооцінка учня: проєктивні методики (дозволяють обійти свідомий контроль і виявити приховані емоційні стани та внутрішні конфлікти. Можуть використовуватися тематичні малюнкові тести («Моя школа в онлайні», «Я і моє майбутнє») або незакінчені речення, які фокусуються на відчуттях щодо навантаження, тиску та втрати інтересу), напівструктуровані інтерв'ю (зосереджені не лише на фактах («Скільки часу ти витратив на домашнє завдання?»), а на суб'єктивному переживанні («Що ти відчуваєш, коли сідаєш за уроки?», «Що приносило тобі найбільше задоволення місяць тому, і що зараз?»).

2. Оцінка батьків: фіксація змін у поведінці вдома (порушення сну, дратівливість, відмова від неакадемічних хобі, занурення у неконтрольовані ігри).

3. Оцінка вчителя/психолога (цифровий слід): аналіз динаміки входів у систему, час між публікацією та здачею завдання, кількісний аналіз повідомлень у чатах.

Ефективна стратегія має бути системною і спрямованою на зниження внутрішнього тиску та відновлення емоційних ресурсів:

1. Корекція перфекціонізму: перехід від прагнення до ідеального результату до фокусу на процесі зростання. Впровадження поняття «достатньо доброго» результату.

2. Робота із синдромом самозванця: відділення цінності особистості від її академічних досягнень. Ведення щоденників успіху, де фіксуються не лише оцінки, але й докладені зусилля.

3. Навчання емоційній регуляції: оскільки обдаровані мають підвищену збудливість, необхідно навчати їх методам усвідомленості та релаксації для запобігання соматизації стресу.

Педагогічні підходи мають бути переорієнтовані:

- Запровадження описового (безоціночного) зворотного зв'язку для проміжних робіт, щоб знизити страх невдачі та заохотити до експериментів.

- Заміна репродуктивних завдань на міждисциплінарні проєкти (STEAM) та рольові ігри/симуляції, що вимагають креативного вирішення реальних проблем і дають відчуття сенсу.

- Свідоме створення коротких «неакадемічних» перерв під час онлайн-уроків для боротьби із соціальною ізоляцією та цинізмом.

Батьки відіграють найважливішу роль у профілактиці емоційного вигорання, адже саме вони перші свідки прихованих змін у поведінці дитини. Батьки регулярно повинні питати не про оцінки, а про самопочуття, інтереси та стосунки з друзями. Усвідомити, що висока успішність не є гарантією психологічного благополуччя. Активно заохочувати до занять, не пов'язаних з навчанням (спорт, мистецтво). Ці хобі є критичним джерелом емоційного відновлення. Забезпечити фізичний та часовий поділ між навчанням та відпочинком удома. Чіткий час вимкнення електронних пристроїв та створення вільних від навчання зон.

Обдаровані підлітки в умовах тривалого дистанційного навчання та військового стресу є групою підвищеного психологічного ризику. Їхня вразливість – це не слабкість, а наслідок специфічної взаємодії їхніх унікальних психологічних особливостей (перфекціонізм, асинхронність) із деприваційними факторами онлайн-середовища (ізоляція, перевантаження).

Емоційне вигорання у цій групі є майстром маскування: зовнішнє благополуччя зберігається за рахунок виснажливих компенсаторних зусиль, приховуючи внутрішній цинізм та спустошеність. Стандартні діагностичні інструменти є неефективними.

Для захисту психічного здоров'я та збереження навчальної мотивації обдарованих необхідний інтегративний, багатофакторний діагностичний підхід, що поєднує аналіз цифрового сліду, якісні інтерв'ю та оцінку тріади (учень–батьки–вчитель). Лише так можна вчасно розпізнати приховані ознаки вигорання, доки вони не призвели до повної втрати інтересу до життя і навчання.

Подальше поглиблення знань та впровадження індивідуалізованих стратегій є критично важливим для забезпечення сталості та якості освіти обдарованих у часи геополітичної та освітньої нестабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белякова, С. М., Ореховська, А. В. Психологічні особливості емоційних станів підлітків в умовах дистанційного навчання. Журнал «Перспективи та інновації науки». Серія «Педагогіка», серія «Психологія», серія «Медицина». 2022. № 12(17). С. 259–269
2. Панченко, Л. Л., Купрієва, О. В. Емоційне вигорання в українських учнів-підлітків в умовах воєнного часу та дистанційного навчання. Актуальні проблеми психології. 2023. Т. 1, Вип. 63. С. 154–165.
3. Іванова, Н. І. Феномен «Синдрому самозванця» у високоуспішних студентів: діагностичні маркери. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія». 2021. Вип. 70. С. 28–35.

4. Карамушка, Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
5. Смульсон, М. Л. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак.—Кіровоград: Імекс-ТОВ, 2012.—240 с
6. Maslach C., Jackson S. E. The measurement of experienced burnout. Journal of Occupational Behaviour. 1981. N 2. P. 99–113.

Ухань А. С.,
заступник директора з НВР
Нікопольської гімназії № 6 Нікопольської міської ради,
nastyayhan@gmail.com

ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: У сучасних умовах війни питання психологічної підтримки дітей набуває особливої актуальності, адже обдаровані діти часто проявляють підвищену чутливість, емоційну вразливість та схильність до глибоких переживань. Метою дослідження є виявлення особливостей формування психологічної стійкості обдарованої особистості та визначення ефективних методів її підтримки в кризових ситуаціях.

У роботі розглядаються підходи до розвитку емоційного інтелекту, саморегуляції, стресостійкості, формування позитивного мислення та внутрішніх ресурсів дитини. Акцент робиться на ролі сім'ї, педагогів і психологів у створенні безпечного освітнього середовища, яке сприяє збереженню психологічного благополуччя.

Практичне значення теми полягає у впровадженні програм арттерапії, тренінгів емоційної грамотності, цифрових інструментів підтримки та індивідуального супроводу обдарованих дітей у складних життєвих умовах. Зміцнення психологічної стійкості дозволяє дитині не лише адаптуватися до викликів воєнного часу, а й зберегти творчий потенціал і мотивацію до навчання.

Сьогодні, коли Україна вже понад два роки живе в умовах війни, питання збереження психологічного здоров'я дітей стає одним із найважливіших у сфері освіти. Війна змінила дитинство – вона забрала відчуття безпеки, стабільності, звичних радощів. Обдаровані діти у воєнний час стикаються з подвійним викликом. З одного боку, вони мають величезний потенціал, який потребує розвитку, а з іншого – надзвичайно чутливу емоційну сферу, яка робить їх вразливими до стресу. Психологічні травми від війни проявляються по-різному: страх перед бойовими діями, втрати близьких, раптова розлука з сім'єю формують глибокі емоційні рани, які потребують спеціалізованої допомоги. Обдаровані діти часто реагують на такі події гостріше – вони схильні до

саморефлексії, схоплюють емоційні стани дорослих і навіть несвідомо беруть на себе відповідальність за події, на які не можуть вплинути. Це призводить до тривоги, безсоння, емоційного виснаження, зниження мотивації до навчання.

Психологічна стійкість – це здатність людини зберігати внутрішню рівновагу, адаптуватися до складних обставин і продовжувати ефективно діяти навіть під впливом стресу. Для дітей це насамперед означає навчитися розуміти свої емоції, знаходити ресурси для самовідновлення і не втрачати віру у майбутнє. [1]

Держава зі своєї сторони сприяє захисту дітей. Постанова Кабінету Міністрів України №268 офіційно визнає дітей, які постраждали фізично або психологічно внаслідок військових дій. Важливо, що психологічні травми не потребують документального підтвердження – сам факт перебування у зоні бойових дій уже є фактором уразливості. Такі діти мають право на державну підтримку:

- Грошові виплати – одноразові або цільові допомоги, а також соціальні гарантії.
- Психологічна допомога – компенсація витрат на отримання професійної підтримки.
- Освіта – пільги при вступі до вищих навчальних закладів.
- Оздоровлення – щорічна грошова допомога для відновлення фізичного та психоемоційного стану. [2]

Особливості підтримки обдарованих дітей у воєнних умовах. Обдаровані діти часто висувають до себе завищені вимоги, переживають через власну «неспроможність» змінити ситуацію. У таких випадках важливо допомогти їм переоцінити очікування, розвинути навички самопідтримки. Важливо також формувати асертивність – здатність чітко виражати свої потреби, відстоювати межі та приймати соціальне визнання. Це допомагає дитині зберігати самооцінку й розвивати лідерські якості навіть у складних обставинах. Кожна обдарована дитина потребує індивідуалізованого підходу: необхідно знайти баланс між стимулюванням творчості та забезпеченням емоційної стабільності. Створення безпечного середовища, чіткий розпорядок дня, передбачуваність і доброзичливість дорослих – це фундамент, на якому формується психологічна стійкість.

Важливо, щоб дорослі, які працюють з дітьми, розуміли особливості їхнього емоційного розвитку. Педагоги та батьки повинні володіти навичками емоційної підтримки, вміти вчасно помічати ознаки стресу та надавати допомогу. Такі дорослі стають для дитини основним ресурсом стійкості.

Формування такої стійкості є спільним завданням педагогів, психологів і батьків, адже лише у взаємодії та довірі можна досягти гармонійного розвитку особистості.

Педагог і психолог у сучасній школі мають бути опорою для дитини – тим дорослим, який слухає, розуміє і підтримує. Їхнє завдання – бути поруч,

створювати ситуації успіху, давати можливість висловитись і допомагати знаходити внутрішні ресурси. Навіть невелика перемога – гарна ідея на уроці чи допомога однокласнику – підсилює віру у себе й розвиває впевненість. У кризові часи важливо дати дитині змогу говорити про свої страхи й почуття, адже саме це допомагає впоратися з тривогою. [4]

Наше місто Нікополь щодня зазнає обстрілів. Попри небезпеку, у нашому закладі ми продовжуємо працювати, підтримувати дітей і забезпечувати освітній процес. Для цього було створено цифровий освітній безпечний простір – місце, де діти можуть не лише навчатися, а й отримувати психологічну підтримку та можливість спілкування. Починаючи з літніх канікул, ми організовуємо різні заняття, спрямовані на розвиток емоційної стійкості та подолання наслідків стресу.

Одним із найбільш ефективних напрямів роботи стала арт-терапія (див. мал. 1, мал. 2) Під час творчих занять діти через малювання, аплікації, виготовлення символів миру та добра виражають свої почуття, знімають напруження та отримують позитивні емоції.

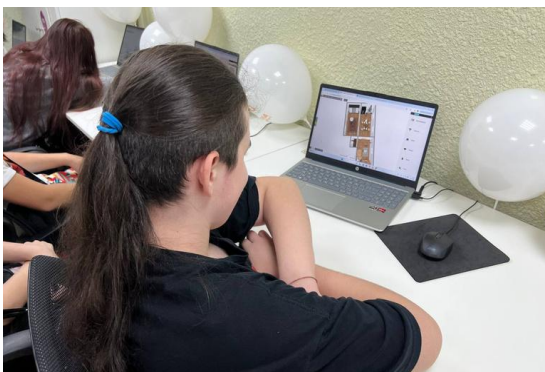

Мал. 1

Мал. 2

Ми також активно впроваджували цифрові творчі проекти, де учні створювали презентації, короткі відео, електронні малюнки й блоги про свої мрії та бачення майбутньої України. терапія (див. мал.3, мал.4) Такі форми роботи допомагають відчувати власну значущість, проявити креативність і зберегти зв'язок із навколишнім світом.

Мал. 3

Мал. 4

Важливе місце у нашій діяльності займають заняття «Емоції в моєму житті». Під час них діти вчаться розпізнавати свої емоційні стани, говорити про них і шукати способи, як із ними справлятися. Ми також проводимо групові тренінги «Я можу», «Моя сила», «Разом ми сильніші», що сприяють розвитку довіри, згуртованості та впевненості у власних можливостях. (див. мал.5, мал.6). У результаті діти поступово починають відкриватися, ділитися своїми думками та почуттями, краще розуміти себе й інших.

Перш за все, дорослий має бути поруч, уважно слухати і підтримувати дитину, створюючи атмосферу безпеки та довіри. Не менш важливо давати дітям можливість висловитися – через розмову, творчість або спільну діяльність. Важливим аспектом є створення ситуацій успіху, коли кожна дитина може відчувати радість від власних досягнень, навіть найменших. Завдання педагога – допомогти дитині усвідомити свої сильні сторони, знайти внутрішні ресурси й повірити у власні сили. [3]

Сьогодні існує низка онлайн-платформ, які надають професійну психологічну допомогу дітям та їхнім батькам. Серед них:

- Національна дитяча “гаряча лінія” (0-800-500-225 або 116-111, childhotline.org.ua) – безкоштовна, анонімна підтримка фахівців.
- Платформа «Психологічна допомога» від МОН та UNICEF (psychhelp.me) – онлайн-консультації для дітей, батьків і педагогів.
- Проєкт «Розкажи мені» (tellme.com.ua) – безкоштовна психологічна допомога від сертифікованих фахівців.
- Громадська організація «Ла Страда-Україна» (0 800 500 335 або 116 123) – консультування щодо емоційних станів, насильства, тривоги та стресу. [5]

Підтримка психологічної стійкості – це не одноразова дія, а системна робота, що базується на довірі, повазі та любові. Кожна добра розмова, кожне творче завдання, кожне слово підтримки допомагають дитині поступово відновлювати внутрішню рівновагу. Педагоги й психологи сьогодні виконують не лише освітню, а й гуманітарну місію – зберігають дитячі серця, формують віру у добро та силу духу.

Підтримуючи обдарованих дітей у час війни, ми допомагаємо їм не лише зберегти психологічну стійкість, а й розкрити свій потенціал, віднайти сенс, віру

та натхнення. А отже, ми допомагаємо формувати майбутнє України – сильне, творче і людяне.

«Дитина, яка відчуває підтримку, здатна витримати будь-які бурі».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях. – Київ: Центр навчальної літератури, 2021. – 256 с.
2. Данилюк І. М. Психологічна стійкість особистості в умовах стресу та кризових ситуацій. – Харків: Основа, 2020. – 192 с.
3. Карачевцева І. В. Розвиток обдарованої дитини: психологічні аспекти підтримки. – Дніпро: Інновація, 2022. – 148 с.
4. Лушпай Н. В. Арт-терапія як засіб розвитку емоційної стійкості дітей у воєнний час. // Практична психологія та соціальна робота. – 2023. – №5. – С. 34–39.
5. Психологічна підтримка дітей під час війни: методичні рекомендації для педагогів і батьків. – Київ: Міністерство освіти і науки України, Український інститут розвитку освіти, 2023. – 40 с.

Ухарцева Оксана Олександрівна,

керівник гуртка «Шашки»

Полтавського палацу дитячої та юнацької творчості

ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ СПОРТИВНОЇ ПОРАЗКИ: ДОСВІД РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ ГУРТКА ШАШКИ

У статті розглядається проблема подолання негативних наслідків спортивної поразки на прикладі роботи з учасниками гуртка «Шашки». Особливу увагу приділено емоційним реакціям дітей на програш, їх впливу на мотивацію, самооцінку та подальший розвиток у грі. Проаналізовано психологічні механізми переживання поразки, роль агресивності, самоконтролю та емпатії до суперника. Окреслено ефективні педагогічні прийоми та вправи, спрямовані на формування позитивного ставлення до суперництва й розвиток емоційної стійкості учнів.

Ключові слова: спортивна поразка, емоційна стійкість, конкуренція, агресивність, емпатія, шашки.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Участь у спортивних змаганнях, навіть на аматорському рівні, передбачає не лише розвиток навичок дитини, а й формування стійкості до поразок. Для дітей, які займаються шашками, невдача може мати значний емоційний вплив: зниження самооцінки, втрата мотивації, уникнення змагань. Тому актуальним є пошук ефективних психологічних і педагогічних підходів, які допомагають учасникам гуртка конструктивно переживати поразку, зберігати інтерес до гри та формувати внутрішню стійкість.

Об'єкт дослідження: емоційні та поведінкові реакції учасників гуртка шашок на спортивну поразку.

Предмет дослідження: психологічні особливості подолання негативних наслідків поразки та педагогічні засоби формування позитивного ставлення до суперництва в учасників гуртка «Шашки».

Мета дослідження: визначити та обґрунтувати ефективні психолого-педагогічні умови подолання негативних наслідків спортивної поразки в учасників гуртка шашок, спрямовані на розвиток емоційної стійкості, саморегуляції та позитивного ставлення до змагань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема подолання негативних наслідків спортивної поразки вивчалася в контексті дослідження психології стресу (Р. Лазарус, С. Фолкман, Ю. Щербатих та ін.) [1] і переважно на прикладах професійного спорту або життєвих криз дорослих. Вони не описують, як ці механізми проявляються у дітей та підлітків, що займаються інтелектуальними іграми, де емоційна напруга має інший характер (без фізичного виснаження, але з високою когнітивною відповідальністю). Однак ці дослідження цінні тим, що розкривають загальні механізми подолання стресу (копінг-стратегії, роль когнітивної оцінки ситуації); показують, як індивід може перетворити стресову подію на джерело особистісного зростання; дають теоретичну основу для розуміння поразки як варіанту стресової ситуації, що потребує адаптації. Завдяки цим працям можна визначити психологічну природу реакцій на поразку.

Соціально-психологічні чинники переживання спортивних поразок були предметом дослідження Ю. Теплюк, Г. Дубчак, В. Крайнюк, Р. Шевченко [3]. Результатом цих досліджень є систематизовані знання про роль тренера, групи, батьків; автори підкреслюють значення соціальної підтримки у подоланні негативних наслідків та вказують, що атмосфера у колективі може або посилити фрустрацію, або допомогти відновленню мотивації.

Питання прояву негативних емоційних реакцій у підлітків висвітлені у працях О. Кокун, Ю. Щербатих, Д. Брайт, Ф. Джонс [2]. Вчені детально описують емоційні реакції підлітків на стресові ситуації – страх, гнів, розчарування, зниження самооцінки; розкривають вікові особливості емоційної нестійкості у період підліткового розвитку; допомагають зрозуміти, чому саме підлітки найчутливіше реагують на поразку і потребують спеціальної підтримки. Завдяки цим авторам можна визначити психологічні ризики, які потрібно враховувати під час роботи з дітьми у гуртку.

Виклад основного матеріалу. Спортивна поразка, навіть у настільних інтелектуальних видах спорту, викликає в учасників широкий спектр емоцій, які залежать від віку, рівня досвіду, особистісних рис та атмосфери у гуртку. На основі спостережень та аналізу психологічних досліджень можна виокремити

такі типові емоційні реакції:

- Розчарування і смуток – природна первинна реакція на невідповідність очікуваного результату. Часто супроводжується короточасним зниженням активності або небажанням продовжувати гру. Приклад: дитина відмовляється від реваншу, мовчить або прибирає фішки зі зниженим настроєм.

- Гнів і роздратування – виникають при сприйнятті поразки як несправедливості або як доказу власної неспроможності. Може проявлятися у словесних реакціях («мені просто не пощастило») або у демонстративній поведінці.

- Почуття сорому – особливо властиве підліткам, які ототожнюють результат гри зі своєю самооцінкою. Програш сприймається як «я – гірший за інших».

- Вина – може з'являтися у дітей з підвищеним рівнем відповідальності: вони переживають, що «підвели команду» або тренера.

- Тривога перед наступними змаганнями – формується як наслідок невдалого досвіду, коли учасник починає уникати участі у турнірах через страх повторення невдачі.

- Захисна байдужість – зовні виглядає як «мені все одно», але насправді є проявом внутрішньої фрустрації. Такі учасники часто дистанціюються від змагань, щоб уникнути повторних неприємних емоцій.

- Мотиваційно-конструктивна реакція (позитивна меншість) – спостерігається у дітей з високою емоційною стійкістю: вони сприймають програш як можливість навчання, аналізують власні помилки, зберігають інтерес до гри [2].

Для більшості юних шашкістів поразка є емоційно значущою подією, що тимчасово знижує самооцінку і потребує підтримки з боку керівника гуртка. Від характеру реакції залежить подальше ставлення до гри: при емоційному супроводі поразка може стати стимулом до розвитку; при відсутності підтримки – причиною втрати інтересу до занять.

Водночас у деяких спортивних колективах можна спостерігати тенденцію, коли тренери свідомо або несвідомо налаштовують гравців на суперників із негативним емоційним зарядом (особливо, якщо два тренери конфліктують між собою). Подібна стратегія іноді використовується з метою підвищення мотивації до перемоги, проте має зворотний психологічний ефект. Коли спортсмени інтелектуальних видів спорту сприймають суперника не як партнера у грі, а як об'єкт для перемоги чи поразки, виникає ворожість, агресивність, підозрілість, які руйнують внутрішню рівновагу. У такому стані навіть незначна помилка або поразка переживається надмірно болісно, оскільки зачіпає почуття власної гідності та самооцінку. Негативна емоційна установка робить шашкістів менш стійким до невдач, викликає афективні реакції – роздратування, гнів, образу, відчай. Саме тому для вивчення психологічних особливостей шашкістів –

представників інтелектуального виду спорту, де зовнішня агресія часто має прихований, внутрішній характер, – доцільно застосувати «Опитувальник рівня агресії Басса–Дарки». Під агресивністю розуміється властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, переважно у сфері суб’єктно-об’єктних відносин. Ворожість розуміється як реакція, що розвиває негативні почуття та негативні оцінки людей та подій [4]. Після опрацювання результатів емпіричного дослідження можемо поділити членів шашкового гуртка на 2 групи (табл.1).

Таблиця 1 «Характеристика груп за шкалами опитувальника Басса-Дарки»

№	Шкала	Група 1 – Високий рівень агресії	Група 2 – Низький рівень агресії
1	Фізична агресія	Помітна напруга, прагнення «домінувати» у грі, схильність до демонстрації сили, навіть вербальної	Спокійна поведінка, орієнтація на логіку та техніку, без емоційного тиску
2	Непряма агресія	Сарказм, дратівливість у відповідь на помилки суперника	Відсутність емоційних вибухів, коректне спілкування
3	Вербальна агресія	Часті зауваження, підвищений тон, схильність до суперечок	Стримана комунікація, доброзичливі коментарі
4	Негативізм	Опір порадам тренера, прагнення діяти самостійно, ігнорування правил	Готовність співпрацювати, приймати зворотний зв’язок
5	Дратівливість	Швидка втрата самоконтролю у випадку невдачі, прояви нетерпіння	Витримка, вміння зберігати спокій навіть у напружених ситуаціях
6	Образливість	Схильність звинувачувати суперника або обставини, переживання поразки як несправедливості	Схильність визнавати помилки, конструктивне ставлення до поразки
7	Підозрілість	Недовіра до суперників, пошук “підступу” або несправедливості у грі	Довіра до правил і чесної гри, відкритість
8	Почуття провини	Самозвинувачення після поразки, переживання невдачі як власної неспроможності	Здатність сприймати поразку як досвід, без надмірної самокритики

Варто зауважити, що шашкісти з високими показниками за шкалами агресивності мають емоційно напружене ставлення до суперництва, схильні до ворожості й самозвинувачення, що може ускладнювати переживання поразки. Натомість представники з низьким рівнем агресії демонструють емоційну врівноваженість, самоконтроль і стійкість до невдач, що сприяє ефективнішій адаптації у змагальній діяльності. При виявленні значної кількості дітей характеристики «група 1» керівник гуртка «Шашки» потребує системи вправ у роботі, що спрямовані на формування внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до процесу гри, розвиток емпатії і поваги до суперника (табл. 2), а також на підвищення самостійності та критичного мислення.

Таблиця 2 «Вправи для розвитку емпатії до суперника»

№	Вправа / Методика	Опис / Як проводити	Очікуваний ефект
1	Аналіз ходів суперника	Після партії разом обговорювати, чому суперник зробив той чи інший хід	Дитина вчиться розуміти мотиви іншого, зменшує ворожість
2	“Постав себе на місце суперника”	Дитина описує, що вона відчувала б, якщо б була суперником у партії	Розвивається здатність співпереживати, бачити чужу перспективу
3	Рольова зміна	Гравці міняються сторонами і грають один проти одного, намагаючись використати чужу стратегію	Формує розуміння логіки і почуттів іншого, навчає гнучкості
4	Обговорення емоцій	Після партії запитати: “Що ти відчував, коли суперник зробив цей хід?”	Дитина вчиться усвідомлювати емоції іншого, тренує емоційну чутливість
5	Візуалізація суперника	Уявити партію очима суперника, описати його думки та стратегію	Підвищує здатність до прогнозування дій та співпереживання
6	Спільний аналіз помилок	Разом з суперником обговорюють, що пішло не так у грі, як би можна було покращити	Формує відчуття команди навіть у індивідуальному спорті, знижує конфліктність
7	Вправа “Комплімент супернику”	Кожна дитина після партії називає один конкретний позитивний хід суперника	Знижує негативні установки, підвищує взаємну повагу
8	Обговорення цілей суперника	Запитати: “Що, на твою думку, хотів досягти суперник у цій партії?”	Допомагає бачити цілі інших, розвиває стратегічне мислення і розуміння чужих намірів

Окрім розвитку емпатії до суперника, потрібно також формувати позитивну мотивацію, внутрішню зацікавленість у грі та усвідомлення власного прогресу. На основі емпіричного дослідження запропоновано вправи (табл. 3), які сприяють самопідтримці, розвитку емоційної стійкості та внутрішньої мотивації учасників гуртка шашок, знижують негативне переживання поразки та стимулюють активність і зацікавленість у навчанні.

Таблиця 3 «Вправи для розвитку внутрішньої мотивації»

Вправа	Короткий опис	Очікуваний результат
Сходинки майстерності	Діти позначають, на якій сходинці майстерності вони знаходяться і до якої хочуть піднятися	Усвідомлення власного росту, розвиток цілеспрямованості
Кольори настрою	Діти обирають колір настрою на початку та після заняття, пояснюють свій вибір	Розвиток емоційного інтелекту, зниження тривожності
Мої ресурси	Діти малюють свій “щит гравця” із власними якостями (терпіння, кмітливість, увага)	Зростає упевненість у собі, формування позитивного сприйняття себе
Моя мета на гру	Кожен визначає конкретну мету на партію і після гри оцінює, наскільки вдалося її досягти	Фокусування на процесі, розвиток самоконтролю та внутрішньої мотивації

Фокус на навчанні замість результату допомагає сприймати поразку як навчальний досвід, дихальні вправи та пауза перед ходом формують емоційну стійкість і самоконтроль, а конкретне позитивне підкріплення зміцнює самооцінку. У результаті дитина розвиває соціальні, емоційні та когнітивні навички, що сприяють гармонійному особистісному зростанню та позитивній мотивації у навчанні та змаганнях.

Досвід роботи гуртка «Шашки» показав, що запропоновані психолого-педагогічні вправи є ефективними для подолання негативних наслідків спортивної поразки. Вправи, спрямовані на розвиток емпатії до суперника, позитивної мотивації та орієнтації на особисту ціль, сприяли підвищенню емоційної стійкості дітей, формуванню самоконтролю та усвідомленню власного прогресу. Практичне застосування цих методик показало, що учасники почали сприймати поразку як частину навчального процесу, проявляти більшу зацікавленість у грі та більш позитивно ставитися до власних досягнень, що підтверджує ефективність комплексного підходу до роботи з емоційною та мотиваційною сферою учнів.

Висновки. Проведене дослідження показало, що переживання спортивної поразки у дітей гуртка «Шашки» тісно пов'язане з рівнем агресивності, емоційною стійкістю та мотивацією до гри. Діти, які орієнтовані переважно на результат, частіше реагують на поразку негативно. На основі цих спостережень запропоновано комплекс психолого-педагогічних вправ, спрямованих на розвиток емпатії до суперника, позитивної мотивації, внутрішньої цілеспрямованості та усвідомлення власного прогресу. Застосування таких вправ дозволяє підвищити емоційну стійкість, самоконтроль, зацікавленість у навчанні та задоволення від процесу гри, формує у дітей здатність гідно сприймати поразку та орієнтуватися на особистий розвиток, а не лише на результат.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аршава, І. Ф. Функціональні стани людини в процесі адаптації до екстремальних умов діяльності у парадигмі «особистість – стан» / І. Ф. Аршава // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 4(53). – С. 82–91.
2. Божок, Н. Стрес та альтернативні стратегії його послаблення / Н. Божок // Психолог. Шкільний світ. – 2011. – № 1(433). – С. 3–6.
3. Олійников, О. А. Про основні напрямки досліджень антропогенного психоемоційного стресу в сучасних умовах розвитку екстремальної та кризової психології / О. А. Олійников // Проблеми екстремальної та кризової психології : зб. наук. пр. – Харків : НУЦЗУ, 2012. – Вип. 12, ч. 2. – С. 25–33.
4. Поліщук О. В. Місце процесу прийняття рішення у ситуації стресу / О. В. Поліщук // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – К. : НУОУ, 2014. – Вип. 5 (42) – С. 308-313.

Фарафонова Вікторія,
викладач, голова методичної комісії
відділення адміністрування та підприємницької діяльності
Вищого професійного училища № 21 м. Миколаєва,
farafoнова_v_m@mk.vpu21.com.ua

ЗАСТОСУВАННЯ KIALO EDU ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНІЙ ОСВІТИ

Стаття підготовлена в межах тематики «Новітні технології в дослідженні та розвитку обдарованості у світовому освітньому просторі» та присвячена проблемі ризику втрати потенціалу обдарованих здобувачів освіти у системі професійно-технічної освіти (ПТО) України, що часто виникає через необізнаність, емоційну вразливість учнів та, як наслідок, їхню демотивацію. З метою мінімізації цього ризику та підтримки емергентного таланту досліджено міжнародні динамічні моделі обдарованості (зокрема, Мегамоделі розвитку таланту TDMM (США)) та досвід упровадження новітніх технологій в освітній процес (на прикладі Іспанії). Особлива увага приділена ефективності навчання на основі цифрових ігор та використанню онлайн-інструменту Kialo Edu. Доведено, що Kialo Edu є міжнародним інноваційним засобом для структурованого обговорення, який дозволяє не лише розвивати критичне мислення та логіку аргументації обдарованих здобувачів ПТО, але й слугує дієвим інструментом для ідентифікації їхніх високих здібностей. Запропоновано комплексний підхід, що поєднує теоретичні засади TDMM і практичне застосування цифрових технологій, що є критично важливим для систематичного розвитку таланту та інноваційного відновлення України.

Ключові слова: обдарованість, високі здібності, професійно-технічна освіта, Kialo Edu, критичне мислення, Мегамоделі розвитку таланту, емергентний талант.

The article is prepared within the framework of the topic “Innovative Technologies in the Research and Development of Giftedness in the Global Educational Space” and is devoted to the problem of potential loss among gifted students in Ukraine’s vocational education and training (VET) system, which often arises from unawareness, emotional vulnerability, and, consequently, demotivation. To minimize this risk and support emergent talent, international dynamic models of giftedness (in particular, the Talent Development Mega Model (TDMM, USA)) and the experience of implementing innovative technologies in the educational process (using Spain as an example) are analyzed. Special attention is given to the effectiveness of game-based learning and the use of the online tool Kialo Edu. It is proven that Kialo Edu is an international innovative tool for structured discussion that not only develops critical thinking and argumentation skills among gifted VET students but also serves as an effective instrument for identifying their high abilities. A comprehensive approach combining the theoretical principles of TDMM and the practical application of digital technologies is proposed, which is crucial for the systematic development of talent and the innovative renewal of Ukraine.

Keywords: giftedness, high abilities, vocational education and training, Kialo Edu, critical thinking, Talent Development Mega Model, emergent talent.

Постановка проблеми. Коли здобувач освіти з високими здібностями приходить в професійно-технічний навчальний заклад, він несе в собі потенціал, який може бути величезним. Адже, як відомо, люди з високими здібностями народжуються з цим потенціалом, і очікується, що саме тут, разом зі сприятливим середовищем, цей потенціал спонукає його розвивати свої специфічні таланти. Він прагне реалізувати себе та свої здібності.

Водночас, цей здобувач освіти пов'язаний, з особливою чутливістю, із низкою проблем. Це емоційні, соціальні та освітні проблеми, які можуть впливати на його успішність. Ця особлива вразливість, на жаль, іноді стає причиною почуття неадаптованості або того, що він постійно відчуває себе «не на своєму місці». Є ризик, що ці труднощі можуть призвести до розчарування і, як наслідок, до залишення навчання в училищі чи пізніше в університеті.

Необізнаність щодо високих здібностей – це не просто проблема. Це небезпека втратити майбутнє.

Коли ми ігноруємо високі здібності як специфічну освітню потребу, ми втрачаємо не лише виявлення талантів – ми допускаємо руйнівну демотивацію наших здобувачів освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження в галузі обдарованості, зокрема праці американських вчених Ольшевські-Кубіліус, Суботнік та їхніх колег (2011), рішуче підкреслюють еволюційний і динамічний характер таланту, відходячи від статичного розуміння вродженого потенціалу. Представлена ними Мегамодель розвитку таланту (Talent Development Mega-Model, TDMM) концептуалізує його як шлях, що розгортається у часі, демонструючи, що обдарованість не є фіксованою дитячою характеристикою. Ця модель відображає домено-специфічні траєкторії (domain-specific trajectories), які ведуть від початкових здібностей (Capacity) та Потенціалу (Potential) через стадії Компетентності (Competence) та Експертизи (Expertise), до кульмінаційного рівня Емінентності (Eminence) – вагомого внеску у відповідну сферу. Важливою інновацією моделі є акцент на психосоціальних навичках (psychosocial skills), які є рушійною силою розвитку: на початкових етапах ключовим є формування інтересу та "закоханості" в домен (з фокусом на Особистості (Person) та Малій Креативності (Little-C Creativity)), тоді як на пізніх стадіях критичним стає оволодіння технічними навичками (через Процес (Process) та Середню Креативність (Middle-C Creativity)) і, зрештою, персоналізоване наставництво (mentorship) для досягнення Великої Креативності (Big-C Creativity) та Продукту (Product), що змінює домен. Тобто, TDMM пропонує цілісну основу для

розуміння таланту як безперервного процесу, який може активізуватися на будь-якому етапі життя [7].

Цю модель можна представити у вигляді моделі *рис.1*

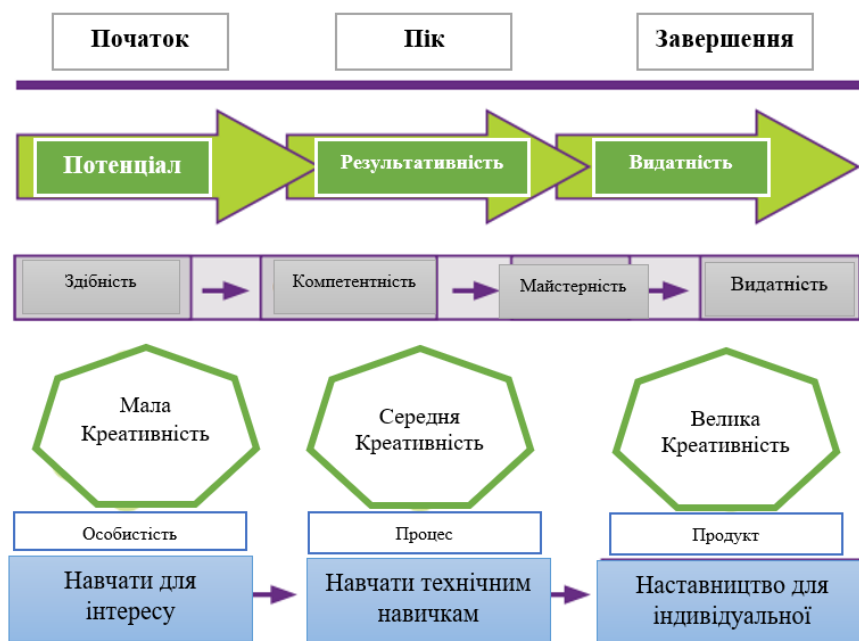

Рис.1. Мегамодель розвитку таланту (Talent Development Mega-Model, TDMM)

Модель системи освіти обдарованих дітей у США – схема проєктування педагогічних заходів, які оптимізують ефективність процесу роботи з цією категорією здобувачів освіти [3, с. 112].

Досвід Іспанії, зокрема наукові напрацювання професора Хав'єра Турона, експерта у сфері психології освіти та високих здібностей, пропонує нам критично важливий погляд на обдарованість, що є основою для розробки ефективної освітньої політики. Турон, як один із провідних фахівців іспаномовного світу, підтримує сучасну динамічну концепцію таланту, підкреслюючи, що «талант є тим, що виникає (розвивається), а не незмінним» (Tourón, 2018) [4].

Спираючись на динамічний підхід до обдарованості, особливо актуальним стає питання інтеграції новітніх технологій у навчальний процес. У цьому контексті, дослідження та практичні рекомендації іспанських вчених, як-от Хав'єр Турон, пропонують чіткі стратегії для закладів освіти: «Ми рекомендуємо розглядати технології як каталізатор індивідуального розвитку талантів, а не лише як допоміжний інструмент. Це передбачає заохочення використання персоналізованих платформ, здатних адаптувати контент та рівень складності до потреб обдарованих здобувачів освіти» [4].

Критично важливим є сприяння самостійному навчанню, де технології використовуються як інструмент для глибокого дослідження та творчості,

керованого власними інтересами учнів. Додатковою мотивацією виступає включення гейміфікації (наприклад, через такі інструменти, як Kahoot!, Kialo Edu), що перетворює навчання на стимулюючий досвід.

Нарешті, для розвитку аналітичних та креативних здібностей необхідно розвивати навички передових технологій (штучний інтелект, програмування, робототехніка) та створювати цифрові простори для співпраці з однолітками та менторами-експертами. Цей комплексний підхід гарантує, що професійно-технічний заклад повною мірою виконуватиме свою стратегічну функцію з формування емергентного таланту.

Новітні технології в іспанському освітньому просторі, що базується на ефективному стимулюванні таланту та запобіганню демотивації учнів із високими здібностями. Цей підхід, спрямований на диференціацію навчання, охоплює чотири ключові напрями технологічної підтримки. До них відносяться:

- 1) інтерактивні проєкти (зокрема, WebQuest і MiniQuest), що сприяють розвитку мислення вищого рівня, критичного мислення та креативності через поглиблення навчальної програми;
- 2) ресурси онлайн-інформації (як-от Віртуальні бібліотеки), які забезпечують необмежений часом і простором доступ до складних даних, підвищуючи рівень розуміння та мотивацію;
- 3) середовища спільного навчання (наприклад, Wiki), де учні з подібними інтересами можуть спільно створювати нові знання та долати конвенційні виклики під керівництвом онлайн-ментора;
- 4) платформи для редагування або запуску продуктів, що дозволяють учням демонструвати результати своєї діяльності у різноманітних мультимедійних форматах, посилюючи розвиток їхнього таланту та креативності [6].

Таким чином, іспанський досвід підкреслює, що головне завдання освітньої системи полягає не лише у виявленні, а й у систематичному формуванні таланту протягом усього навчального шляху здобувача освіти.

Навчання на основі цифрових ігор та критичне мислення. Протягом багатьох років у реалізовувалося навчання, засноване на використанні технологічних інструментів. Цифрові ігри розвивалися відповідно до попиту користувачів, які щоразу мають більші технологічні здібності та навички.

Хоча гра завжди сприймалася як частина вільного часу пздобувачів освіти, але наразі вона стала засобом інтерактивного навчання, за допомогою якого можна розвивати цифрові компетенції учнів із високими здібностями.

Ігри сьогодні дозволяють гравцям спілкуватися та співпрацювати з іншими гравцями по всьому світу, використовуючи навички критичного мислення для розробки засобів вирішення складних проблем та прийняття комплексних рішень, передачі знань через інструкції.

Kialo Edu – це безкоштовний онлайн-інструмент, призначений для проведення вдумливих і всебічних дискусій та навчання критичному мисленню. Kialo Edu розроблена компанією Kialo GmbH у 2017 році, яка базується в Берліні (Німеччина) [5].

По суті, це платформа, яка допомагає студентам і викладачам структурувати складні обговорення у вигляді інтерактивної карти аргументів "за" і "проти" (pros and cons), роблячи процес мислення видимим і логічним.

Основні характеристики та призначення Kialo Edu:

1. Структуроване обговорення, коли користувачі (здобувачі освіти та викладачі) додають тези та аргументи, які автоматично організовуються у вигляді ієрархічного дерева або карти. Це дозволяє наочно побачити, як різні ідеї пов'язані між собою і які аргументи підтримують або спростовують центральне твердження.

2. Розвиток критичного мислення – допомагає навчати здобувачів освіти громадянському діалогу, логіці міркувань, вмінню обґрунтовувати свою точку зору та глибоко аналізувати тему, а не просто висловлювати думку.

3. Підвищення залученості завдяки текстовому формату та можливості анонімного обговорення Kialo Edu стимулює участь тих студентів, яким складно висловлюватися під час традиційних усних дискусій. Брати участь можна миттєво, одночасно та з будь-якого місця.

4. Автоматичне збереження та оцінювання дискусії, що дозволяє викладачеві легко оцінювати внесок кожного студента та повертатися до обговорення для повторного аналізу.

Kialo Edu широко використовується в школах та університетах по всьому світу й інтегрується з популярними освітніми платформами (Google Classroom, Moodle, Blackboard, Canvas тощо) [5].

Комплексна інтеграція Мегамоделі розвитку таланту та новітніх ігрових технологій, запозичених з міжнародного досвіду (США, Іспанія, Німеччина), є критично необхідною для української професійно-технічної освіти, оскільки дозволить системно ідентифікувати, розвивати та утримувати обдарованих здобувачів освіти, перетворюючи їхній потенціал на еміненцію, життєво важливу для післявоєнного відновлення та інноваційного розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андросович К. Освітні технології роботи з обдарованими дітьми: досвід Ізраїлю, Польщі та США Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2021. Вип. 2. С. 89-99.
2. Бойченко М. А. Менторство як форма підтримки обдарованих і талановитих в країнах ЄС та США .Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2014. № 7. С. 3-9.
3. Біда А. П. Розвиток системи навчання обдарованих дітей у США: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01. Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 341 с

4. Javier Touron. Cómo la tecnología puede ayudar a los niños de alta capacidad en su desarrollo URL: <https://www.javiertouron.es/como-la-tecnologia-puede-ayudar-a-los-ninos-de-alta-capacidad-en-su-desarrollo/>
5. Kialo edu is an online structured debate platform with argument maps in the form of debate trees URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kialo>
6. Hernández Caravaca, Almudena. Propuesta de recursos didáctico -tecnológicos para atender las Altas. Capacidades Publicaciones Didacticas.Nº 94 Mayo 2018. URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/235853178.pdf>
7. Subotnik, R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science Psychological Science in the Public Interest.2011. 12(1), 3–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>

Федорова І. А.,

*вчитель іноземних мов Дунаєвецького ліцею № 2,
Дунаєвецької міської ради Хмельницької області,
irinaaa210391@gmail.com*

ЦИФРОВЕ НАВЧАННЯ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ: МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація: у статті розглянуто можливості використання мобільних додатків у процесі цифрового навчання обдарованих учнів. Наголошено на значенні індивідуалізованого підходу та важливості розвитку іншомовної компетентності як одного з ключових чинників успішної соціалізації та самореалізації особистості. Проаналізовано сучасні мобільні додатки для вивчення іноземних мов, їхні переваги у роботі з обдарованими дітьми, а також перспективи інтеграції цих інструментів у освітній процес.

Ключові слова: цифрове навчання, обдаровані учні, мобільні додатки, інноваційні методи, інтерактивність, мотивація учнів, розвиток здібностей.

Keywords: digital learning, gifted students, mobile apps, innovative methods, interactivity, student motivation, talent development.

Вступ. Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці.

За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями.

Освітня система нового покоління переживає етап активної цифровізації,

що відкриває нові можливості для розвитку навчального процесу, зокрема у сфері вивчення іноземних мов [1]. Застосування мобільних технологій у навчанні дозволяє не лише підвищити мотивацію учнів, але й створює індивідуалізоване середовище для розвитку їхніх здібностей [3]. Особливо актуальним є використання таких технологій у роботі з обдарованими дітьми, для яких важливо не лише засвоєння стандартної навчальної програми, а й можливість розвитку творчого та аналітичного мислення, самостійного пошуку знань та глибокого занурення у мовне середовище [2].

Обдаровані учні – це діти з високим рівнем інтелектуальних, творчих та комунікативних здібностей, які потребують диференційованого та гнучкого підходу до навчання.

Мобільні додатки для вивчення іноземних мов сьогодні надають широкий спектр інструментів: інтерактивні вправи, ігрові модулі, системи адаптивного навчання, а також можливості комунікації з носіями мови [4];[5]. Вони дозволяють обдарованим учням працювати у власному темпі, поглиблювати знання з граматики, лексики та розвитку мовленнєвих навичок, а також формують критичне мислення та навички самоорганізації [6]. Крім того, такі технології стимулюють цікавість до навчання, підтримують емоційний комфорт учнів і забезпечують постійний доступ до навчального матеріалу поза межами класу.

Використання мобільних додатків у процесі навчання іноземних мов для обдарованих учнів стає особливо ефективним, коли поєднується з педагогічними інноваціями та сучасними методиками диференційованого навчання [2]. Це дозволяє не лише підвищити якість знань, а й сприяє розвитку креативності, самостійності та внутрішньої мотивації учнів, що є ключовими складовими успішного навчання та особистісного розвитку.

Основна частина. Сучасне життя важко уявити без смартфона. Телефон давно перестав бути лише засобом для спілкування – він став універсальним інструментом для роботи, навчання та розвитку. Для дітей і підлітків мобільний пристрій є звичним середовищем, у якому вони проводять значну частину свого часу. Саме тому інтеграція мобільних додатків у навчальний процес відкриває нові можливості, особливо у роботі з обдарованими учнями.

До основних переваг використання мобільних додатків у навчанні можна віднести:

- **Доступність:** додатки можна використовувати у будь – який час і в будь – якому місці, що робить навчання безперервним і гнучким.
- **Інтерактивність:** завдяки ігровим елементам та мультимедійним функціям навчання стає більш захопливим і мотивуючим.
- **Індивідуалізація:** додатки дозволяють враховувати рівень знань та інтереси кожного учня, пропонуючи персоналізовані завдання.

- **Розвиток самостійності:** учні отримують можливість організовувати власний освітній процес, що сприяє формуванню відповідальності та навичок тайм – менеджменту.
- **Миттєвий зворотний зв'язок:** мобільні додатки швидко демонструють результати виконаних завдань, що дозволяє учням одразу бачити свої успіхи та працювати над помилками.
- **Розвиток критичного мислення та креативності:** інтерактивні завдання, проєктна діяльність та ігрові вправи сприяють формуванню аналітичних навичок [3].
- **Підвищення мотивації та емоційного комфорту:** мобільні додатки з гейміфікацією створюють позитивний емоційний фон, що сприяє ефективному засвоєнню матеріалу [2].

Мобільні додатки для вивчення іноземних мов стають потужним засобом диференційованого навчання, що дозволяє обдарованим учням розвивати індивідуальні здібності [4]. Сьогодні на ринку представлені як платні, так і безкоштовні додатки, що пропонують інтерактивні вправи з граматики, лексики, аудіювання та письма, а також можливість практикувати розмовну мову через спілкування з носіями або штучним інтелектом [5].

До популярних платформ, які можна ефективно використовувати на уроках, варто віднести:

Duolingo є одним із найпопулярніших додатків для вивчення іноземних мов, що відзначається ігровою формою подачі матеріалу. Для учнів цей додаток дозволяє структурувати навчання за рівнями складності, створюючи умови для постійного розвитку. Механізми гейміфікації (нагороди, бали, рівні) підтримують високу мотивацію та інтерес до вивчення мови. Крім того, додаток дозволяє інтегрувати аудіювання, читання та письмові завдання, що створює комплексне навчальне середовище і сприяє всебічному розвитку мовних компетенцій. Duolingo підвищує ефективність навчання та дозволяє реалізувати потенціал обдарованих учнів.

Memrise побудований на принципах ігровізації та асоціативного навчання. Його основна ідея полягає у використанні методу мнемоніки (створення образних асоціацій), що допомагає ефективно закріплювати матеріал у довготривалій пам'яті. Обдаровані діти, які потребують індивідуального підходу та високого рівня стимулювання пізнавальної активності, отримують можливість опанувати новий словниковий запас у власному темпі, повторювати та відпрацьовувати його у різних

контекстах. Особливості додатку полягають у використанні відео фрагментів з носіями мови, що сприяє формуванню автентичної вимови.

Memrise та **Duolingo** – два популярні мобільні додатки для вивчення іноземних мов. Вони мають різні підходи, тому поєднання їх можливостей може дати особливо хороший результат у роботі з обдарованими дітьми. Нижче наведена порівняльна таблиця:

Критерій	Memrise	Duolingo
Методика	Мнемоніка + повторення з інтервалами + автентичні відео	Ігрові вправи: переклади, підбір відповідей, диктанти
Фокус	Розширення словникового запасу, вимова, розуміння живої мови	Базова граматики, лексика, прості речення
Матеріали	Курси створюють як компанія, так і користувачі (можна створювати власні набори слів)	Курси повністю готові, створюються розробниками (користувачі не можуть створювати свої)
Розвиток обдарованих дітей	✓ Можливість створювати власні курси ✓ Поглиблене вивчення складної лексики ✓ Робота з автентичними відео та культурним контекстом	✓ Підтримка щоденної мотивації через «гру» ✓ Добре для самодисципліни ✓ Зручний старт для швидкого повторення
Мотивація	Досягнення, бали, асоціації, креативність	Рівні, смуга успіху (streak), змагання з іншими
Підходить краще для	Учнів із високим рівнем мотивації та бажанням розширювати знання поза програмою	Учнів, яким потрібна щоденна ігрова підтримка та закріплення базових знань
Недоліки	Може здатися складним для початківців без базових знань	Обмежений словниковий запас, мало автентичних матеріалів

Отже, обдарованим дітям варто комбінувати ці два додатки. Duolingo допомагає підтримувати щоденну практику у форматі гри, а Memrise дає змогу глибше вивчати лексику, працювати з автентичними матеріалами та навіть створювати власні курси.

Одним із ключових чинників успішного оволодіння іноземною мовою є лексичний запас учня. Саме він визначає можливість ефективного спілкування, розуміння текстів і побудови власних висловлювань. Для обдарованих дітей розширення словникового запасу має особливе значення, адже їхні пізнавальні можливості, швидкість засвоєння матеріалу та прагнення до нових знань вищі, ніж у більшості ровесників. Робота над лексикою повинна виходити за рамки базових підручників. Саме тому у навчальному процесі доцільно

використовувати мобільні застосунки, які орієнтовані на розвиток лексичних знань. Одним з таких є Drops

Drops – це мобільний додаток розроблений компанією з Естонії та належить до сім'ї продуктів Kahoot! Він пропонує понад 50 мов та орієнтований на вивчення лексики у візуально привабливій формі. Короткі сесії по 5 хвилин дозволяють обдарованим учням тренувати пам'ять та асоціативне мислення, що відповідає їхній здатності швидко засвоювати нові

знання. Завдяки адаптивним вправам та візуальній підтримці, додаток стимулює мотивацію, сприяє самостійності учнів та формує позитивне ставлення до вивчення мови. Використання Drops у поєднанні з іншими цифровими ресурсами, такими як подкасти або вправи на аудіювання, дозволяє створити комплексне навчальне середовище для реалізації потенціалу обдарованих дітей. Академічно здібні учні, як правило, характеризуються високим рівнем інтелектуальної активності, швидким засвоєнням нового матеріалу та потребою в індивідуалізованих завданнях [7]. Особливу увагу варто приділяти граматиці, яка є фундаментом для формування комунікативної компетенції. Інтеграція мобільних технологій у процес вивчення граматики є ефективним засобом розкриття потенціалу обдарованих школярів та формування у них стійкого інтересу до іншомовного навчання.

6 Grammar – застосунок, який можна використовувати у цьому напрямку

Це безкоштовний ресурс від BBC Learning English, який пропонує короткі аудіо – та текстові уроки (тривалістю близько 6 хвилин), присвячені поясненню певної граматичної теми. Матеріал подається англійською, у доступній та динамічній формі.

Обдаровані учні можуть використовувати його для вдосконалення граматики на вищому рівні, що підвищує їхні комунікативні компетентності. Діти мають змогу самостійно обирати теми, які виходять за рамки шкільної програми. 6 Grammar можна чудово інтегрувати з іншими додатками. Після вивчення граматичної теми, наприклад, закріпити її у Duolingo чи Memrise через вправи та практику.

Важливим інструментом у роботі з дітьми з високим рівнем інтелектуального розвитку є також прослуховування іноземних подкастів, які забезпечують автентичне мовне середовище, розвивають навички критичного мислення та формують здатність сприймати інформацію на слух у природних комунікативних умовах. Подкаст визначається як «медіаформат, що поєднує у собі риси радіопередачі та цифрових технологій, орієнтовний на вільне

поширення та прослуховування аудіо контенту у будь – який зручний час» [8]. Такі ресурси дають можливість створити динамічне освітнє середовище, що стимулює мотивацію, сприяє розвитку самостійності та дозволяє реалізувати індивідуальні здібності учнів.

Мобільний додаток **6 Minute English** від BBC є ефективним інструментом для розвитку аудіювання та розширення словникового запасу у обдарованих

школярів. Короткі, структуровані подкасти дозволяють учням концентруватися на ключових мовних елементах, одночасно знайомлячи їх із сучасною лексикою та культурними особливостями англomовного середовища. Для здібних дітей, які відзначаються високою пізнавальною активністю та потребують індивідуального підходу, 6 Minute English надає можливість працювати у

власному темпі, повертатися до окремих фрагментів та аналізувати лексику та граматику. Регулярне використання подкастів сприяє розвитку критичного мислення, покращенню навичок аудіювання та формуванню стійкого інтересу до вивчення мови, а інтерактивні завдання додатку підтримують мотивацію та стимулюють самостійне навчання.

Таким чином, використання мобільних технологій у навчанні створює умови для більш ефективної та цікавої роботи з обдарованими дітьми, дозволяючи поєднати традиційні педагогічні методики з сучасними цифровими інструментами. Важливо не лише знати про існування мобільних додатків, а й уміти правильно інтегрувати їх у навчальний процес. Використання цифрових інструментів має бути не самоціллю, а засобом для розвитку пізнавальної активності та творчого потенціалу учнів.

Висновки. Сучасне навчання і творчий пошук – поняття нерозривно пов’язані, бо іноземна мова – це засіб спілкування. Там, де вчитель безперервно шукає нові, ефективніші шляхи навчання мовлення, там панує інтерес до навчального процесу.

Використання мобільних додатків у навчанні іноземних мов є ефективним інструментом, який забезпечує індивідуалізоване навчання, стимулює самостійну роботу учнів, розвиває креативність, критичне мислення та мовленнєві компетенції.

Мобільні додатки дозволяють учням працювати у власному темпі, поглиблювати знання за інтересами, застосовувати мовні навички в реальних комунікативних ситуаціях та отримувати швидкий зворотний зв’язок щодо прогресу [4]. Додатки створюють позитивний емоційний фон, підвищують мотивацію та сприяють розвитку внутрішньої самостійності [3]. Максимальний ефект досягається при поєднанні мобільних технологій із диференційованими

методиками та проєктною діяльністю, що дозволяє обдарованим учням максимально розкрити свій потенціал [6]. Мобільні платформи сприяють розвитку мовленнєвих умінь, мотивації та автономності навчання. Проте їх застосування має бути комплексним і методично обґрунтованим, у поєднанні з традиційними методами викладання. Лише такий підхід забезпечить максимальну ефективність та дозволить сформувати в учнів не лише мовні, а й ключові компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Даценко В. О. Методика використання ІТ технологій у навчанні англійської мови в середній школі : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 014 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) / наук. керівник А. А. Семенюк ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 107 с.
2. Мобільні додатки як засоби формування іншомовної лексичної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей / Л. В. Горбатюк, Н. В. Кравченко, Г. М. Алексєєва, Т. С. Розумна // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 74, №6. – С. 150–164.
3. Лебедева Наталія. Мобільні додатки як інструмент для покращення граматичних навичок учнів. (2024). *Journal of Cross-Cultural Education*, 3, 45-54. URL: <https://doi.org/10.31652/2786-9083-2024-3-45-54>
4. Соломаха А.В. Застосування словникових онлайн тренажерів для формування лексичної комунікативної компетенції майбутнього педагог. Освітологічний дискурс. 2019. № 3-4 (26-27) с. 130-142. ISSN Online: 2312-5829. 22.02.2020. URL: : <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2019.3-4.143155>
5. Соломаха А. В. Застосування цифрових технологій для формування іншомовної граматичної компетенції у процесі раннього навчання іноземних мов (на прикладі німецької мови). 2020. ISSN: 2414-0325. *Open educational e-environment of modern University*, No8. с.121-133. (2020). URL: <https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/300/316>
6. Черненко А. В. Інформаційно-цифрова компетентність майбутніх учителів іноземної мови як ключова вимога «Нової української школи». Теорія та методика навчання та виховання. 2019. № 47. С. 169–178. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/methodics/article/view/2883>
7. Tomlinson, B. (2018). *Using Technology in Foreign Language Teaching*. London: Routledge.
8. Godwin-Jones, R. (2017). *Emerging Technologies: Mobile-Assisted Language Learning*. *Language Learning & Technology*, 21(2), 1-17.

Федорчук О. А.,
молодший науковий співробітник ІОД НАПН України,
м. Київ, Україна,
Oksana_fed@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ «ДІЯЛЬНОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У статті досліджено концепт «діяльної бездіяльності» Григорія Сковороди. Зазначено, що діяльна бездіяльність як філософсько-екзистенційний елемент вчення українського філософа набуває символічного значення в співмірності з феноменами обдарованості, свободи і творчості, що постають виразом активності людини. Зазначено, що концепція «діяльної бездіяльності» вказує на важливу роль особливого роду пасивності, яка постає важливим фактором активності і свободи. Досягається свобода в процесі «сродної» праці, шлях до якої відбувається через самопізнання. Людина як духовна істота свою сродність у «діяльній бездіяльності» може віднайти в реалізації своєї обдарованості.

Ключові слова: діяльна бездіяльність; символ; самореалізація; серце; духовність; людина; «сродна праця» і «несродна праця».

Summary. The article explores one of the main phenomena of Hryhoriy Skovoroda's philosophy – the concept of “active inaction”. It is noted that active inaction as a philosophical and existential element of the Ukrainian philosopher's teachings acquires symbolic meaning in proportion to the phenomena of giftedness, freedom and creativity, which become an expression of human activity. It is noted that the concept of “active inaction” indicates the important role of a special kind of passivity, which becomes an important factor of activity and freedom. Man as a spiritual being is related to the Spirit, and therefore his affinity in “active inaction” can be found in the giftedness of his personality.

Keywords: active inaction; symbol, self-realization; heart; spirituality; human; “related” and “unrelated work”.

Сучасне філософське знання про людину, перебуваючи на перетині неокласичних і постмодерних стратегій мислення, ставить завдання звернутися до тих феноменів людського існування, які не потрапили в поле зору класичного пізнання і мислення. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження проблеми «діяльної бездіяльності», представлені у творчості українського мислителя Григорія Сковороди. Бездіяльність не потрібно ототожнювати з пасивністю людини. Навпаки ж вона є символом специфічної позиції, що постає як реалізація тих обдарувань і здібностей, які відкривають шлях до продуктивної творчої діяльності. Осмислення проблеми бездіяльності відкриває перспективи виявлення творчої сутності людини, природу та екзистенційні аспекти зазначеного явища.

Входженням до аналізу проблеми бездіяльності, сформульованої філософом, є світ символів, а конкретно – Біблії. З усіх численних визначень і

трактувань символу чи не найглибшими і найбільш обґрунтованими є розміщення художнього символу поміж образом, знаком, мірою і алегорією. У структурі символу виокремлюється «два полюси, немислимі один без одного»: «предметний образ і глибинний сенс» («адже сенс утрачає поза образом свою оприявленість, а образ поза сенсом розсипається на свої компоненти» [1, с. 154]). Причому «сенс с[имвола] не можна дешифрувати простим зусиллям розуму, у нього треба “вжитися”», тому «саме в цьому й полягає принципова відмінність с[имвола] від алегорії: сенс с[имвола] не існує у вигляді якоїсь раціональної формули, що її можна “вкласти” в образ і потому видобути з образу» [1, с. 154].

Творчість Г. Сковороди – повністю символічна. Причому варто наголосити, що ця символічність як найбільш прикметна риса його поетики та філософії була немовби «запрограмована» усім попереднім розвитком літератури українського бароко. Тому символіка Г. Сковороди органічна не лише персонально, а й історично. Цей історичний аспект дуже важливий саме для вивчення символічного пласта творів філософа, зокрема і поетичних. Адже через те, що «тлумачення с[имвола] змушене самовдаватися до с[имвола], ведучи в нескінченність символічні зв'язки сенсів і так і не доходячи до однозначного рішення, воно позбавлене змоги опанувати формальну виразність т[ак] зв[аних] точних наук» [7, с. 129]. Можливо, з'ясування саме сквородинівської символіки мало би полягати не в поступовому вихолощенні з кожного окремого символу його ірраціональної та метафізичної субстанції, та не в максимальному (проте ніколи не остаточному) наближенні в такий спосіб до певного раціонального або образно-риторичного ядра, а якраз у розгортанні кожного з можливих сенсів углиб попередньої традиції – простішої та лаконічнішої саме тому, що попередньої.

Символізм Г. Сковороди розкривається в його вченні про три світи. Першим, головним світом у Сковороди є весь Всесвіт – макрокосм. Макрокосм охоплює все народжене в цьому великому світі, складеному з паралельних незліченних світів. У цьому світі нема ні початку, ні кінця – він вічний і безмежний. Другим із «трьох світів» є малий світ – мікрокосм – світ людини. Згідно з поглядами Сковороди, усе, що здійснюється в світі – макрокосмі, знаходить своє завершення в людині – мікрокосмі. З позицій вчення Сковороди, можливості пізнання світу людиною нічим не обмежені. Прагнення людини до пізнання ототожнюється з прагненням людини до Бога без посередників, адже Богом є сама природа, а людина – витвір, пізнаючи Бога – пізнає саму себе.

Третім із наявних «трьох світів» є символічний світ, який Сковорода ототожнює з Біблією, якій він також приписує існування двох натур – зовнішньої та внутрішньої. Сковорода вважає, що представлені в Біблії легенди – це фантазія, обман, фальсифікація, небилиці, брехня, з одного боку, але в них закладене таємниче значення, корисне повчальне знання – з іншого. Він вважав,

що творцем світу є Бог, що засвідчує Біблія. Григорій Сковорода вважав, що Біблія – це світ символів, що відкривається лише обраним. Біблія має приховане значення, яке буде зрозумілим для тих, хто сам себе пізнав. Біблію зрозуміти важко, і тому треба знайти собі духовного наставника, який би допоміг розібратися в ній, а читати її треба в міру, добре роздумуючи над кожним словом. Так робив і філософ: за його словами він «жував», щоб добре «розжувати» біблійні істини, знайти ту найвищу істину, що ховається за буденними, земними словами, а в усіх його творах багато цитат із Біблії [2, с. 246].

Таке символічне зведення воєдино трьох, здавалося б, різних, але насправді – метафізично однопланових сфер безпосередньо, пов'язане з опозицією «волі – свободи». Тут ми підходимо до розуміння проблеми бездіяльності, пов'язаного з семантикою спокою, відпочинку, миру, що постає символічним втіленням тієї абсолютної свободи, якої лише і можна досягнути. Виразом цього прагнення є напис на могилі філософа: «Світ ловив мене, та не спіймав».

Бездіяльність Сковорода пояснює через самопізнання. Зосереджуючи увагу на самопізнанні, Г. Сковорода доходить висновку, що разом із самопізнанням людина змінює власний спосіб буття у світі, переходить у стан, який філософ називає «діяльною бездіяльністю». Фактично, це стан свободи, до якої людина приречена, але, будучи детермінована економічними, соціальними, політичними обставинами, змушена жити не за власним вибором, а за принципами і законами необхідності. Діяльна бездіяльність – це особливий спосіб буття людини, що відмінний від звичних, буденних форм існування. «Діяльна бездіяльність збільшує наші сили» [3, с. 89], – зазначає Григорій Сковорода.

Підкреслимо, що Г. Сковорода був надзвичайно далекий від ідеалізації трудової, професійної діяльності. Лінь та бездіяльність не були для Сковороди чимось однозначно негативним, оскільки сама концепція «діяльної бездіяльності» вказує на надзвичайно важливу роль особливого роду пасивності. В ідеї позитивної (діяльної) бездіяльності йдеться про відсторонення від таких форм активності, що не визнаються Г. Сковородою за дійсно необхідні й важливі для людини. Наприклад, мислитель, вказуючи на пріоритетні цілі в житті людини, зауважував, що хоча добрі люди «непроворні та лінові», а все ж знаходять мир і сердечну радість [5, с. 175].

«Діяльну бездіяльність» Сковорода апробував на практиці. Спонуканий духом, він віддалився до глибокого усамітнення. Як зазначають сучасники, поблизу Харкова є місце, що звалось Гужвинське, яке належало поміщикам Земборським, котрих філософ любив за їх добродушність. Воно було вкрите похмурим лісом, у середині якого знаходилася пасіка з однією хижею. Тут і оселився Григорій, ховаючись від житейського поговору і злослів'я духівництва.

У сповідуванні своєї теорії Григорій Сковорода дотримувався принципу «нужность не трудна», згідно із яким все необхідне й благе для людини є легким, трудним же є те, що для людини не необхідне. Благо не трудне, а лише зло вимагає труднощів і надмірних зусиль; відповідно, зла людина цілком може бути

працьовитою та наполегливою, але водночас – нещасливою. Концепція «діяльної бездіяльності» за своєю суттю є таким способом діяння, що здійснюється за необхідністю, покладеною Богом, тоді як все, що є не необхідне, виявляється зайвим і передбачає утримування від діяльності, пов'язаної із ним, оскільки призводить до забуття людиною Бога.

В даному контексті зауважимо, що розрізнення людської діяльності загалом та «діяльної бездіяльності» можливе також через зіставлення таких форм людської активності, як трудова діяльність і споглядання. У буденному розумінні під «діяльністю» зазвичай розуміють саме працю (виконання функцій з виробництва благ чи послуг), тоді як Г. Сковорода у своїх творах підносив саме споглядальну діяльність людини, смисл якої вбачав у людському самопізнанні та осягненні Бога [5, с. 173]. Відсторонення людини від «несродної» діяльності та пошук своєї власної природи можливі саме через самопізнання, що передбачає споглядання самого себе.

«Діяльна бездіяльність» постає як бездіяльність позитивна, оскільки передбачає спочатку відхід від противних людській природі справ і подальший пошук таких, що приносили б радість. «Мир» та «радість серця» Григорій Сковорода визнавав за найвищі цінності людини, яких вона й має прагнути, заради яких повинна діяти. Душа стає веселою тоді, коли вона знайшла спорідненість, зайнята «сродним» ділом, бо «природа запалѣт к дѣлу и укрѣпляет в трудѣ, дѣлая труд сладким» [4, с. 206].

Осмислення Г. Сковородою бездіяльності в її негативному смислі відбувалося через аналіз протилежного до спорідненості способу буття людини – «несродного діяння», що відводить людину від її власної природи, породжуючи «порожнє місце», причину гріха, що призводить до внутрішнього розладу особистості. Згаданий стан внутрішньої порожнечі можна передати як відчуття нудьги, яка за своєю сутністю постає усвідомленням людиною внутрішньої порожнечі, що породжує прагнення позбутись її через звернення до зовнішніх благ і чуттєвих насолод. Проте характер нудьги такий, що вона може бути лише відсторонена в подібний спосіб, але не подолана. Побороти нудьгу особистість може «лише через одухотворену діяльність та сродне діяння, через внутрішню роботу духу заповнивши внутрішню порожнечу» [6, с. 253].

Проблему відсутності самореалізації людини, її бездіяльності можна розглядати в контексті хибного ставлення людини до світу як до об'єкта та протистояння «зовнішньої» та «внутрішньої» людини. Насправді ж, опозицію діяльності й бездіяльності можна аналізувати в контексті згаданої дихотомії, оскільки, як ми бачили, під діяльністю Сковорода розумів саме духовну, внутрішню активність людини, що концептуально постає як самопізнання та осягнення Бога, тоді як бездіяльність (у її негативному смислі) український мислитель тлумачив як звернення до зовнішнього «миру» та його чуттєвих насолод, а разом з тим відмову від Бога та самовідчуження особистості [6, с. 254].

На думку філософа, до самозречення людину веде її нерозумність, невігластво. Не розуміти себе, не знати самого себе означає втратити, загубити себе. Невігластво людини мислитель вбачає в нерозумінні нею двонатурності світу, сприйняття світу лише в його видимих якостях і нехтування невидимою сутністю, тобто Духом, Богом. Дурню та невігласу Г. Сковорода протиставляє мудреця і творця. Таким чином, можна визначити протистояння діяльності й бездіяльності в таких опозиціях, як творчість – споживацтво, мудрість – невігластво. Філософ був переконаний в тому, що передумовою діяльності людини є її думки, бо вони є «сім'я благих справ» і становлять сутність благого серця, а тому й зрозумілий його заклик: «зненавидь невігластво» [6, с. 254].

Феномен самоздійснення та саморозкриття людини постає в центрі уваги Г. Сковороди. Самопізнання передбачає звернення людини до власного серця, через яке можна досягнути невидиму натуру. Пізнання самого себе обертається пізнанням Бога, породжуючи просту вдячність за прекрасний світ і можливість у ньому бути, приносить радість та щастя. Як істота духовна, людина в принципі не може знайти щастя в «мирському», вона споріднена із Духом, а тому свою спорідненість може віднайти лише в собі як частині Бога. Філософ застосовує концепт «істинної людини», що означає знаходження людини в стані узгодженості з «натурою» та власним серцем.

Таким чином, «діяльну бездіяльність» потрібно розрізняти принаймні на два види способу існування людини: негативну та позитивну. Позитивна бездіяльність представлена в Г. Сковороди в якості концепту «діяльної бездіяльності» і тотожна споглядальності, тоді як бездіяльність людини в негативному сенсі розглядалася мислителем через такі її форми, як нудьга, споживацтво, інертність, що сутнісно є самовідчуженням особистості. Концепт «діяльної бездіяльності» був співвіднесений українським мислителем із феноменом людської діяльності загалом, у результаті чого під діяльною людиною Сковорода розумів лише таку, що вільно вчиняє на основі спорідненості («сродності») із «натурою» та Богом. Український філософ переосмислив статус і смисл таких людських екзистенціалів, як діяльність та бездіяльність, підносячи споглядальну активність і духовну діяльність. Поруч із вченням про сродне діяння, важливим внеском українського мислителя був аналіз феномену свободи та волі людини як визначальних чинників реалізації її обдарувань у творчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник / С. Аверинцев. – Київ : Дух і Літера, 1999. – 164 с.
2. Паращевіна О.С. Людина і Бог у філософії Г.С. Сковороди / О.С. Паращевіна // *Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я. Сковородинівка*. – Харків: Савчук О.О., 2013. – С. 243–247.
3. Сковорода Г.С. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – Київ: Наукова думка, 1983. – 544 с. (Серія: «Бібліотека української літератури»).

4. Г. Сковорода // Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – Київ : Наукова думка, 1983. – С. 200–250.
5. Сковорода Г.С. Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни / Г. Сковорода // Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – Київ : Наукова думка, 1983. – С. 159–190.
6. Снітько Д.Ю. Бездіяльність людини у філософії Григорія Сковороди / Д. Ю. Снітько // *Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я. Сковородинівка*. – Харків : Савчук О.О., 2013. – С. 251–256.
7. Федорак Н.Л. Людина епохи бароко: «символологія» Сковороди / Н. Л. Федорак // *Григорій Сковорода у світлі філології, філософії та богослов'я. Сковородинівка*. – Харків : Савчук О.О., 2013. – С. 127–135.

Хижняк Г. Ю.,

вчитель англійської мови

КЗ «Харківський ліцей № 99 Харківської міської ради»,

hihanna2020@gmail.com

ПРОЄКТ «EXPLORE. SPEAK. CONNECT.» У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 2026

Анотація. У статті розглядається педагогічний досвід реалізації інноваційного проєкту «Explore. Speak. Connect.» у 2024–2025 н.р. у Комунальному закладі «Харківський ліцей № 99 Харківської міської ради» як ефективної моделі розвитку обдарованості учнів у сучасному освітньому середовищі. Проєкт став платформою для формування ключових компетентностей НУШ через інтерактивне спілкування, дослідження, міждисциплінарну проєктну діяльність та партнерство зі студентами Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Практичні результати учнів засвідчили зростання мотивації, упевненості у власних силах, уміння презентувати ідеї та працювати в команді, що підтверджує ефективність емоційно орієнтованого, партнерського підходу.

У 2025 р. досвід проєкту посів перше місце в номінації «Виховна робота» на Фестивалі «добрих практик» освітян Харківщини, що засвідчує його ефективність і соціальну значущість. Логічним продовженням стало проведення дослідження «Обдарованість і комфорт у навчальному середовищі» серед учнів ХЛ № 99 з метою оцінки результатів проєкту та визначення напрямків розвитку на 2025–2026 н.р.

Ключові слова: обдарованість, педагогічні інновації, партнерська взаємодія, проєктна діяльність, емоційно орієнтоване навчання, розвиток талантів, соціологічне дослідження.

Abstract. This article examines the pedagogical experience of implementing the innovative project «Explore. Speak. Connect.» during the 2024–2025 academic year at Kharkiv Lyceum No. 99 of the Kharkiv City Council as an effective model for developing students' giftedness in the modern educational environment. The project served as a platform for fostering the key competences of the New Ukrainian School

through interactive communication, research, interdisciplinary project-based learning, and partnership with students from H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. The practical outcomes demonstrated increased student motivation, self-confidence, presentation skills, and teamwork abilities, confirming the effectiveness of an emotionally oriented, partnership-based approach.

In 2025, the project experience has taken first place in the «Educational Work» category at the Kharkiv Region Festival of Good Practices for educators, demonstrating its effectiveness and social significance. A logical continuation of this work was the conduct of the research study «Giftedness and Comfort in the Educational Environment» among Kharkiv lyceum No. 99 students, aimed at evaluating the project's outcomes and identifying development directions for the 2025–2026 academic year.

Вступ. Сучасна освіта переживає період активного оновлення, у центрі якого – особистість дитини, її природні здібності та емоційний добробут. Відповідно до філософії Нової української школи [1], **кожна дитина є талановитою**, а завдання педагога – створити умови, у яких цей талант може розкритися. Педагогічна система ефективного навчання базується на принципах **«навчання через емоцію»**, практичної діяльності, міждисциплінарності, що сприяє формуванню внутрішньої мотивації, впевненості у власних силах, готовності до самореалізації, розвитку ключових компетентностей НУШ.

Проблема розвитку обдарованості вимагає цілісного підходу, що поєднує інтелектуальний, емоційно-ціннісний та соціальний аспекти. Педагогіка партнерства – як ключовий компонент концепції НУШ – створює умови для **діалогу, підтримки, співтворчості** між учнями, учителями, батьками та громадою. Саме в такому контексті у Комунальному закладі «Харківський ліцеї № 99 Харківської міської ради» (ХЛ № 99) було реалізовано проєкт **«Explore. Speak. Connect.»** у співпраці зі студентами факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (ХНПУ імені Г. С. Сковороди).

Проєкт «Explore. Speak. Connect.» як освітня інновація. Проєкт був реалізований у 2024 – 2025 н.р. з метою створити ефективну модель співпраці між учнями, вчителями ХЛ № 99 і студентами факультету іноземної філології ХНПУ імені Г. С. Сковороди через спільну реалізацію мініпроєктів з англійської мови на платформі ліцейського євроклубу «Euroline», що сприяло б розвитку ключових компетентностей ліцеїстів, професійній підготовці студентів та популяризації європейських цінностей. Його головна ідея – перетворити вивчення мови на простір партнерської взаємодії, у якому кожен учасник може проявити свій потенціал, отримати визнання та підтримку.

Результати проєкту показали, що ліцеїсти **виявили ініціативність, емоційну залученість і готовність до творчих викликів**. Важливу роль

відіграв емоційний компонент: доброзичлива атмосфера, підтримка однолітків, педагогів і студентів, відчуття спільної мети сприяли розвитку внутрішньої мотивації, самоорганізації.

Ефективність впровадженої моделі педагогіки партнерства підтверджується:

1. результатами анонімного опитування студентів («Explore. Speak. Connect.» Євроклуб + ХНПУ імені Г. С. Сковороди. - Google Форми);
2. залученістю учасників: із 10 студентів-практикантів до спільного проєкту долучилися 8, 12 педагогів-наставників, 100 - 120 ліцеїстів 5 - 9 класів;
3. якістю збірки створених для заходів ресурсів, адже вони можуть бути використані у майбутньому;
4. покращенням «soft and hard skills» учасників; бажанням подальшого співробітництва.
5. ухваленням плану подальшого розвитку проєкту.

Крім того, успішними результатами розвитку обдарованості учнів можна вважати участь Д. Глушкової, В. Макаренко, А. Меньшової в програмі Представництва Європейського Союзу в Україні «EU Study Days», В. Макаренко представляла Україну на міжнародному молодіжному форумі «Your Europe, Your Say 2025» у Брюсселі, а випускниця О. Шевченко стала фіналісткою «Northeastern University of London Essay Competition - 2024», переможницею «Rotary Club Young Citizen Peacemaker Award - 2025» у Великій Британії. Її винагорода була перерахована на підтримку ЗСУ. Завдяки педагогіці партнерства у просторі Євроклубу учасники не тільки поглиблюють ключові компетентності, вдосконалюють наскрізні навички, але й формують європейську ідентичність та інтегруються у глобальний освітній простір.

Проведення дослідження «**Обдарованість і комфорт у навчальному середовищі**» у жовтні 2025 р. у Харківському ліцеї № 99 виявилось логічним продовженням роботи спрямованої на розвиток обдарованості ліцеїстів. Для збору інформації було використано застосунок Google-form. Для аналізу зібраних даних – ChatGPT-5. Кількість респондентів: 107 учнів. Розподіл за класами: 5 кл – 10,3%, 6 кл – 22,4%, 7 кл – 7,5%, 8 кл – 29,9%, 9 кл – 10,3%, 10 кл – 9,3%, 11 кл – 10,3%. Таким чином, дослідження охопило всі вікові групи середньої і старшої школи, з перевагою середніх класів (6–8 кл), що забезпечує репрезентативність щодо навчального середовища.

Аналіз дослідження обдарованості учнів ХЛ № 99.

1. Рівень освітньої мотивації та задоволеність навчанням 82,4 % учнів оцінюють своє навчання як «добре» або «дуже добре». Це свідчить про високий рівень мотивації та задоволеність освітнім процесом. Водночас невелика частка учнів, які оцінюють навчання як «задовільно» або «важко відповісти», може

потребувати додаткової уваги з боку педагогів для підвищення мотивації та індивідуальної підтримки.

2. Самооцінка обдарованості та зацікавленість у розвитку здібностей
68 % учнів вважають себе талановитими, а 91 % активно зацікавлені у розвитку своїх здібностей. Ці показники демонструють позитивну самооцінку та високий рівень внутрішньої мотивації, що є ключовим фактором успішного розвитку обдарованості. Однак майже третина учнів ще вагається у власній самооцінці, що потребує системного сприяння самопізнанню, розвитку рефлексивних навичок та підтримки наставників.

3. Учні переважно відчують здібності у таких сферах:

- творчість (44,9 %);
- спорт і фізична підготовка (44,9 %);
- технічні/комп'ютерні навички (33,6 %);
- спілкування та соціальні навички (31,8 %).

Ці дані свідчать про переважання креативно-спортивних типів обдарованості та зацікавленість у цифрових технологіях. Менший відсоток учнів ідентифікує себе з лідерською діяльністю (10,3 %) та публічними виступами (7,5 %), що вказує на потребу стимулювання соціальної активності й розвитку комунікативних компетенцій.

4. Умови розвитку обдарованості та підтримка дорослих

78 % учнів відчують, що мають умови для розвитку здібностей, що підтверджує сприятливе навчальне середовище. Водночас 18 % учнів сумніваються у наявності достатніх ресурсів, що потребує подальшої індивідуалізації та організації підтримки.

Підтримка з боку батьків стабільно висока (88,8 %), тоді як підтримка вчителів відчувається меншою (66,4 %). Це свідчить про необхідність посилення педагогічного супроводу через наставництво, менторські програми та відкриту комунікацію з учнями.

5. Емоційна безпека та бар'єри для самореалізації

Майже половина респондентів (50,5 %) відчуває страх помилитися, що стримує прояв їхніх талантів. Це підкреслює важливість формування емоційно безпечного середовища, розвитку культури підтримки та заохочення до експериментування.

6. Найбільш популярними серед відповідей на запитання: «Що, на твою думку, допомогло б тобі краще розвивати свої здібності й почуватися впевненіше?» є такі відповіді:

- спілкування з однодумцями – 66,4 %;
- участь у гуртках, секціях або творчих студіях – 38,3 %;
- поради та підтримка вчителя – 20,6 %.

Це демонструє високий вплив соціального середовища та міжособистісної взаємодії на розвиток обдарованості. Учні потребують не лише освітніх ресурсів, а й можливості співпраці та обміну досвідом з однодумцями.

Висновки для педагогічної практики:

1. підтримувати високий рівень мотивації учнів через інтерактивні, творчі та міждисциплінарні завдання;
2. розвивати систему наставництва і менторства, щоб підвищити рівень учительської підтримки;
3. запровадити тренінги з самопізнання, емоційної компетентності та впевненості у власних здібностях;
4. розширювати можливості для соціальної взаємодії та співпраці з однодумцями через клуби, проекти та позакласні активності;
5. активно стимулювати розвиток лідерських, комунікативних та публічних навичок, щоб підтримати учнів із потенціалом у соціальній сфері.

Отже, отримані результати свідчать, що учні мають високий потенціал до саморозвитку, проте потребують системного педагогічного супроводу, атмосфери довіри й визнання.

Взаємозв'язок проєкту з розвитком обдарованості. Проєкт «*Explore. Speak. Connect.*» став платформою, де учні відчули **підтримку, безпечне середовище для самовираження та позитивне емоційне підкріплення**. Його формат – дебати, спільні дослідження, інтерактивні заходи, міні-проєкти – створив умови для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій і розкриття різних типів обдарованості: інтелектуальної, креативної, комунікативної, соціальної.

Отже, обдарованість – не виняток, а природна властивість кожної дитини. Ефективне освітнє середовище має не лише розпізнати здібності, а й підтримати їх через емоційну безпеку, партнерство і проєктну діяльність. Досвід Харківського ліцею № 99 доводить, що педагогічні інновації, засновані на співпраці та позитивній емоції, стають потужнішим інструментом розвитку дитячого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: Book-FINAL-CS6-UPD (mon.gov.ua) (дата звернення: 10.10.2025)

Ціпенюк О'Ніл Катерина,
докторантка
*Вищої Школи Когнітивного Різноманіття в Освіті «Бріджес»,
м. Студіо-Сіті, Каліфорнія, США,
katrina.oneil@bgs.edu*

ДОСВІД СІМЕЙ З ПОДВІЙНОЮ ВИНЯТКОВІСТЮ З ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ, ЯКІ НАРАЗІ ПРОЖИВАЮТЬ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Анотація. Бути двічі винятковою людиною (2в) складно, але бути двічі винятковою, двомовною і двокультурною людиною є особливо складним. У статті проаналізовано особливості та труднощі, з якими стикаються 2в сім'ї з пострадянських держав, що наразі проживають у Сполучених Штатах, і які пов'язані з розвитком їхніх дітей, освітою, оцінюванням, місцями роботи та повсякденним життям, на основі опитування, проведеного минулого року. Метою є підвищити обізнаність про їхні потреби серед педагогів, фахівців та інших професіоналів і визначити необхідні корективи для покращення підтримки добробуту цих сімей.

Ключові слова: обдарованість, двічі винятковість (2в), культурна різноманітність, сім'ї з пострадянських держав, Сполучені Штати.

Abstract. Being twice-exceptional (2e) is not easy, but being twice-exceptional, bilingual, and bicultural comes with its own set of complexities. In this article, based on the survey conducted last year, we explore the challenges faced by 2e families from the post-Soviet countries currently residing in the United States as they pertain to their children's development, education, assessments, workplaces, and everyday life in hopes of bringing awareness of their needs to the educators, specialists, and other professionals and identifying adjustments necessary to improve support for these families' wellbeing.

Keywords: giftedness, twice-exceptionality (2e), cultural diversity, families from the post-Soviet countries, United States.

Виховувати дітей з подвійною винятковістю (2в) та бути 2в дитиною з унікальними потребами та труднощами, які включають інтенсивне зацікавлення та асинхронний розвиток [2], є непросто. Бути двомовною та двокультурною дитиною в Сполучених Штатах означає доповнювати список помилкових уявлень та труднощів як для самої дитини [12], так і для її родини [4], включаючи недостатню ідентифікацію обдарованості [1; 7], недостатнє представництво в програмах для обдарованих дітей [13] та очікування, що успіх культурно різноманітних учнів в американських школах вимагає втрати їхніх культурних та мовних практик [5; 10]. Крім того, іммігрантське буття має свої особливі складнощі.

Хоча існуюча література зосереджена на двічі виняткових афроамериканцях, латиноамериканцях, азійських американцях, американцях островів Тихого океану та корінних американцях у Сполучених Штатах [3; 6; 11; 15], у 2016 році в державних

школах США було зараховано понад 350 000 учнів, які вивчають англійську як другу мову, та ідентифікують себе з етнічними групами, відмінними від перелічених вище [9]. У 2021 році в США було понад півмільйона таких учнів, що народилися за кордоном [8], і враховуючи цю тенденцію до зростання, розумно припустити, що це число продовжуватиме зростати.

Ця стаття усуває цю прогалину у процесі аналізу проблем, з якими стикаються двічі виняткові сім'ї з пострадянських держав, які наразі проживають в Сполучених Штатах, та визнання коригувань, які необхідні для покращення їх добробуту.

В спільноті іммігрантів існує багато скептицизму щодо обдарованості та подвійної винятковості. Однією з можливих причин цього скептицизму є відсутність діалогу щодо цих тем в колишньому Радянському Союзі, де до того ж не було офіційної системи освіти для обдарованих дітей [16]. Крім того, психологічне тестування в Радянському Союзі було заборонено [17], що також сприяло цьому скептицизму. Нарешті, немає жодної комплексної теорії обдарованості, розробленої радянськими вченими, хоча в інших країнах існує безліч концепцій обдарованості [14]. Все це сприяє плутанині в спільноті іммігрантів щодо того, що таке обдарованість, чи вона насправді реальна, чи вона вроджена, чи набута.

З іншого боку, у спільноті освітян та фахівців у Сполучених Штатах існує багато хибних уявлень про те, що означає бути культурно різноманітним. Однією з найбільших хибних уявлень є ідея про те, що всі культурно різноманітні учні однакові, що вони є однорідною групою [12]. Але це зовсім не так, тому що всі вони походять з різних культур, а різні культури мають різні цінності та різне розуміння світу та обдарованості. А отже, їхні потреби є різними.

Ще одна хибна думка стосується того, що всі іммігранти вільно володіють своєю мовою [12], але це також не обов'язково є правдою. Багато залежить від того, скільки років було дитині, коли вона переїхала до Сполучених Штатів, і скільки зусиль родина докладала для розвитку та збереження мови. Тому рівень володіння мовою може бути дуже різним.

Третя помилкова думка полягає в тому, що вільне володіння англійською мовою має бути передумовою для визнання обдарованості дитини та отримання відповідних послуг [12]. Звичайно, це також є неправдою, тому що неважливо, якою мовою розмовляє дитина: якщо вона обдарована, її потреби повинні бути задоволені, незалежно від того, наскільки вільно вона володіє англійською.

На основі 62 відповідей з опитування, проведеного серед сімей з пострадянських держав, які наразі проживають в Сполучених Штатах, минулого року:

– 60 (96,8%) респондентів були знайомі з поняттям обдарованості,

- 56 (90,3%) мали уявлення про поняття особливих потреб в навчанні,
- 46 (74,2%) знали, що таке нейрорізноманіття, і
- 35 (56,5%) чули про подвійну винятковість.

Крім того, 26 (41,9%) респондентів зазначили, що в їх родині є люди з подвійною винятковістю. Серед них

- 17 (65,4%) страждали від тривожності,
- 16 (61,5%) – від синдрому дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ),
- 14 (53,8%) – від розладу аутистичного спектру (РАС),
- 10 (38,5%) – від депресії,
- 4 (15,4%) – від дислексії,
- 3 (11,5%) – від дисграфії,
- 2 (7,7%) – від дискалькулії,
- 1 (3,8%) – від селективного мутизму та
- 1 (3,8%) – від дитячого гострого нейропсихіатричного синдрому (Д ГНС).

Для переважної кількості учасників – 19 (73,1%) – головною проблемою, пов'язаною з подвійною винятковістю та культурним різноманіттям, було відчуття неприналежності. 11 (42,3%) респондентів зазнали недооцінки словникового запасу другої мови вчителями та іншими спеціалістами, а також розглядалися як менш розумні через труднощі з англійською. Ненадання послуг спеціальної освіти та невиявлення обдарованості дитини, яке є дуже поширеною проблемою для сімей та дітей із подвійною винятковістю, оскільки їхні здібності маскуються їхніми труднощами, а їхні труднощі маскуються їхніми здібностями [2], зазнали 9 (34,6%) респондентів. 8 (30,8%) респондентів зазнали культурних упереджень в оцінюванні, а 5 (19,2%) – тиску припинити інвестування у другу мову через труднощі з англійською. 4 (15,4%) не отримали підвищення на робочому місці, 3 (11,5%) мали проблеми із допомогою своїм дітям з шкільними завданнями, оскільки шкільні завдання були англійською мовою, 2 (7,7%) були звільнені з роботи, а одна людина (3,8%) зазначила, що їй було важко отримати послуги з підтримки психічного здоров'я через культурні відмінності.

Але з іншого боку, 20 (76,9%) респондентів зазначили, що вони також бачать переваги культурного різноманіття та подвійної винятковості, зокрема здатність спілкуватися зі старшим поколінням, оскільки часто бабусі та дедусі або не знають англійської, або мають з нею труднощі. Але що ще важливіше, вони зазначили, що відчують себе більш відкритими до інших культур та особистостей.

Здатність мислити як аутсайдер була згадана 17 (65,4%) респондентами, здатність легше опановувати додаткові мови і спілкуватися за кордоном – 15 (57,7%) респондентами, здатність привносити власні звичаї та традиції в середовище – 12 (46,2%), і просто можливість бути оціненими за свою мультикультурність – 11 (42,3%) респондентами.

В останньому розділі учасники опитування поділилися своїми пропозиціями щодо покращення свого життя, як у школі, так і поза нею. Ось деякі теми, пов'язані зі школою, які вплинули з їхніх відповідей:

- більше ресурсів і тренінгів для вчителів та батьків з питань обдарованості та нейрорізноманіття,
- наявність спеціалістів подвійної винятковості у штаті шкіл, коледжів та університетів,
- доступ до шкільного персоналу, який може спілкуватися з дитиною та батьками про обдарованість та подвійну винятковість їхньою рідною мовою,
- гнучкість шкільного середовища, яка дозволяє зустрічати дітей на їхньому рівні, а також
- навчання обома мовами та доступ до клубів рідної мови.

Щодо позашкільної діяльності, головним запропонованим покращенням був доступ до оцінювачів, які можуть проводити нейропсихологічні оцінки рідною мовою дитини. Серед інших пропозицій були:

- прийняття небілих іммігрантів з пострадянських країн,
- більше інформації про нейрорізноманіття, доступної рідними мовами,
- безкоштовні та доступні послуги психологічної підтримки для сімей, які мають подвійну винятковість, і
- більше ресурсів та підтримки у зміні кар'єри.

Хоча ця стаття сприяла розумінню досвіду неврологічно та культурно різноманітних спільнот у Сполучених Штатах, необхідні подальші дослідження. Необхідно охопити більш різноманітну популяцію батьків 2в дітей з пострадянських країн у Сполучених Штатах, що відрізняються країною походження, тривалістю перебування в Сполучених Штатах, географічним розташуванням в межах США, причинами переїзду та імміграційним статусом. Крім того, необхідне більш поглиблене якісне дослідження для розуміння специфічного сприйняття та досвіду цих сімей щодо обдарованості, подвійної винятковості, шкільного середовища, когнітивних, афективних та соціальних потреб.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baum, S. (2015). What We Learned Last Year. 2e Newsletter, 68, 14–16
2. Baum, S. M., Schader, R., & Owen, S. V. (2017). To be gifted and learning disabled: Strength-based strategies for helping twice-exceptional students with LD, ADHD, ASD, and more (3rd edition). Routledge.
3. Ford, D. Y., Scott, M. T., Moore III, J. L., & Amos, S. O. (2013). Gifted education and culturally different students: Examining prejudice and discrimination via microaggressions. *Gifted Child Today*, 36(3), 205-208.

4. King, K., & Mackey, A. (2007). *The bilingual edge: Why, when, and how to teach your child a second language* (Illustrated edition). Harper Perennial.
5. Ladson-Billings, G. (1995). Toward a theory of culturally relevant pedagogy. *American Educational Research Journal*, 32, 465–491.
6. Mayes, R. D., Hines, E. M., & Harris, P. C. (2014). Working with Twice-Exceptional African American Students: Information for School Counselors. *Interdisciplinary Journal of Teaching and Learning*, 4(2), 125-139.
7. National Association for Gifted Children. (2018). Use of the WISC-V for gifted and twice exceptional identification [Position statement]. <https://eric.ed.gov/?id=ED600122>
8. National Center for Education Statistics. (2022). Digest of education statistics: 2022. https://nces.ed.gov/programs/digest/d22/tables/dt22_101.30.asp
9. National Clearinghouse for English Language Acquisition. (2020). English learners who are black. https://ncela.ed.gov/sites/default/files/legacy/files/fast_facts/FactSheet_ELsWhoAreBlack_032620_508.pdf
10. Paris, D. (2012). Culturally sustaining pedagogy: A needed change in stance, terminology, and practice. *Educational Researcher*, 41(3), 93-97.
11. Park, S., Foley-Nicpon, M., Choate, A., & Bolenbaugh, M. (2018). “Nothing fits exactly”: Experiences of Asian American parents of twice-exceptional children. *Gifted Child Quarterly*, 62(3), 306-319.
12. Pereira, N., & de Oliveira, L. C. (2021). Culturally and linguistically sustaining practices for multilingual learners with high academic potential. In C. M. Fugate, W. A. Behrens, C. Boswell, & J. L. Davis (Eds.), *Culturally responsive teaching in gifted education* (pp. 105-114). Routledge.
13. Stein, J. C., Hetzel, J., & Beck, R. (2012). Twice exceptional? The plight of the gifted English learner. *Delta Kappa Gamma Bulletin*, 78(2), 36–41.
14. Sternberg, R. J., & Ambrose, D. (Eds.). (2021). *Conceptions of giftedness and talent*. Palgrave Macmillan.
15. Tyrrell, K. D. H. (2024). *Deconstructing the stories that gifted/talented neurodivergent adults with historically minoritized ethnic identities (3e) tell about their formative K-12 educational experiences* (Doctoral dissertation, California State Polytechnic University, Pomona).
16. Ushakov, D. V. (2010). Olympics of the mind as a method to identify giftedness: Soviet and Russian experience. *Learning and Individual Differences*, 20(4), 337-344.
17. ИК БКП(6). (1936). <https://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6510.htm>

Чабан Н. І.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради,
dsiania03@gmail.com

Полещук В. С.,
учителька інформатики та математики
Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради,
viktoriyaplekhun@gmail.com

Патинська І. В.,
учителька біології
Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради,
patinskairina@gmail.com

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ЛІЦЕЙСТІВ У ПРОЄКТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається інноваційна методика розвитку креативної мобільності учнів у художньо-освітньому просторі ліцею. Учні долучались до проєктної діяльності у форматі конкурсу-серіалу «Один день із життя учня Херсонського Таврійського ліцею». Запропонована методика поєднує прийоми проєктування, гейміфікації, цифрових технологій за музичним, образотворчим, театральним і хореографічним напрямками художньо-естетичної освіти у процесі дистанційного навчання.

Ключові слова: проєктна діяльність, креативна мобільність, дистанційне навчання, конкурс-серіал, інформаційно-цифрові технології, НУШ, гейміфікація, творчість.

The article considers an innovative methodology for developing students' creative mobility in the artistic and educational space of the lyceum. Students participated in project activities in the format of the competition series "One Day in the Life of a Student of the Kherson Tavria Lyceum". The proposed methodology combines design techniques, gamification, digital technologies in the musical, visual, theatrical and choreographic areas of artistic and aesthetic education in the process of distance learning.

Key words: project activities, creative mobility, distance learning, competition series, information and digital technologies, NUS, gamification, creativity.

Розвиток креативної мобільності ліцейстів було реалізовано в межах експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв», яка досліджується протягом 2021–2026 років у Херсонському Таврійському ліцеї відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України [9].

У ході виконання завдань дослідження було обґрунтовано Концепцію розвитку креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею;

запроваджено в освітньому процесі структурно-функціональну модель художньо-освітнього простору з розвитку креативної особистості, який відображає театральний, образотворчий, музичний і хореографічний напрями художньо-естетичної підготовки ліцеїстів; експериментально перевірено педагогічну технологію залучення учнів до самостійної творчої діяльності за вищеокресленими напрямами. Окрім цього змістом запропонованої організаційно-педагогічної моделі передбачено залучення ліцеїстів до проєктної діяльності з метою розвитку їхньої креативної мобільності [7, 11].

Попередньо проведене теоретичне дослідження довело доцільність поєднання у структурі креативної особистості учня таких основоположних якостей, як: творчий потенціал, практичність і мобільність творчого потенціалу. Серед цих якостей мобільність творчого потенціалу учнів характеризує уміння переносити інноваційні способи й новаторські ідеї у різні види пізнавальної діяльності, адже самостійне вирішення нових поставлених завдань свідчить про розвинену мобільність творчих умінь [12].

Метою цієї статті є розробка й аналіз інноваційного підходу до мотивації проєктної діяльності ліцеїстів в умовах дистанційного навчання задля розвитку їхньої креативної мобільності.

Описана методика розвитку креативної мобільності ліцеїстів передбачає залучення їх до доступної проєктної діяльності, яку було організовано в позанавчальний час за планом виховної роботи в ліцеї. В умовах дистанційного навчання, спричиненого воєнною ситуацією в Херсоні, учні змушені адаптуватися до нових реалій освіти, тому педагогічним колективом було запропоновано проєкт у форматі конкурсу-серіалу «Один день із життя учня Херсонського Таврійського ліцею».

Такий формат дозволив ліцеїстам подивитися на своє навчання з іншого боку, що надало їм можливість проаналізувати власний навчальний досвід, побачити переваги дистанційного навчання та висловити особисте бачення його покращення. Завдяки творчим завданням і цифровим технологіям ліцеїсти мали можливість оцінити ефективність власних навчальних стратегій, поділитися рефлексією щодо процесу й запропонувати інноваційні ідеї для оптимізації дистанційного навчання. Таким чином, конкурс-серіал сприяв розвиткові креативної мобільності творчого потенціалу в ході активізації критичного мислення, самоаналізу й комунікативних навичок, що є важливими складовими сучасного освітнього процесу.

Гейміфікація та використання цифрових технологій у навчальному процесі активно досліджуються сучасними науковцями й педагогами. Відомі роботи, присвячені цьому питанню, підкреслюють ефективність застосування інтерактивних методик у навчанні. Зокрема, у дослідженні Дж. Андерсона й

М. Крега розглянуто вплив інтерактивних цифрових платформ на залученість учнів у навчальний процес, що підтверджує актуальність використання подібних форматів у дистанційному навчанні. Крім того, у роботі О. В. Ковальчука аналізуються особливості впровадження гейміфікації у шкільну освіту, де зазначено, що серіалізація навчального процесу сприяє підвищенню мотивації учнів. Дослідження Т. Брауна демонструє, як створення освітнього контенту самими учнями підвищує їхню відповідальність за власне навчання, що безпосередньо корелює з підходом, застосованим у конкурсі-серіалі «Один день із життя учня Херсонського Таврійського ліцею» [1-3, 5].

Таким чином можна констатувати, що проєктна діяльність ліцеїстів у форматі конкурсу-серіалу базується на актуальних наукових напрацюваннях щодо використання цифрових технологій та інтерактивних методів у сучасній освіті. Його унікальність полягає в поєднанні гейміфікації, мистецького самовираження та цифрових компетенцій, що сприяє глибшому зануренню учнів у навчальний процес. Гейміфікація та використання цифрових технологій у навчальному процесі активно досліджуються сучасними науковцями й педагогами. Відомі роботи А. Кізілова, присвячені цьому питанню, підкреслюють ефективність застосування інтерактивних методик у навчанні [4]. Однак унікальність запропонованого в ліцеї підходу полягає у поєднанні гейміфікованого конкурсу й серіального формату, що стимулює учнів до активної творчої мобільності.

Конкурс-серіал «Один день із життя учня Херсонського Таврійського ліцею» є яскравим прикладом упровадження принципів НУШ шляхом інтеграції цифрових технологій та гейміфікації в освітньому просторі. Це інноваційний формат, який поєднує елементи творчості, цифрових технологій та інтерактивного навчання. Організація конкурсу передбачає чітко визначені етапи, спрямовані на розвиток креативної мобільності у форматі інформаційно-цифрових компетентностей, творчих та аналітичних здібностей учнів, формування міжпредметних зв'язків у форматі дистанційного навчання [6, 8, 10].

Організація конкурсу-серіалу на підготовчому етапі базується на детально розробленому положенні, яке включає номінації, критерії оцінювання та методiku подачі конкурсних робіт. Учасники завчасно ознайомлюються з положенням, що доступне на офіційному сайті конкурсу (<https://sites.google.com/view/htl-series/головна-сторінка>).

У ході цього етапу ліцеїстам пояснюються завдання та зміст проєктної роботи над конкурсом-серіалом, розкривається траєкторія розробки індивідуального сценарію конкурсної роботи. Така траєкторія відображає мету, план та очікувані результати проєктної діяльності. Мета передбачає мотивування ліцеїстів до самостійної роботи з тематики кожної серії конкурсу.

Для успішної реалізації конкурсу організатори провели зустріч із учасниками, під час якої були представлені різні варіанти стилів конкурсних відео відповідно до сучасних тенденцій НУШ (зустріч «Конкурс-серіал»). Також було проведено засідання журі, під час якого розглянуто різні аспекти організації конкурсу, критерії оцінювання та ключових моментів організації, що відповідає інтеграційному підходу НУШ (засідання журі).

Другий основний етап відображає алгоритм проєктної роботи над п'ятьма епізодами – короткими відеороликами тривалістю 30-120 секунд, кожен з яких присвячений окремому аспекту навчального й творчого життя учнів ліцею.

У першому епізоді «Ранковий старт» учасники презентували свій ранок, а саме: процес підготовки до навчання та атмосферу, що панує на початку дня. Завданням цього етапу є демонстрація організації власного часу, дисципліни й позитивного налаштування до роботи, що відповідає ідеям НУШ про формування самостійності та організованості учнів.

У другому епізоді «Загальноосвітні предмети» учасники демонстрували свою активність під час уроків загальноосвітніх предметів. Цей етап виявив рівень креативної мобільності в ході використання цифрових технологій та інтерактивних методик з метою глибшого опанування навчального матеріалу, а також схарактеризував творчий підхід до вивчення традиційних предметів, що відповідає вимогам НУШ щодо оновлення освітніх методик.

Епізод третій «Перерва та відпочинок» було присвячено організації дозвілєвого часу, а саме: як учні проводять час на перерві (відпочинок, спілкування з друзями, участь у активних заходах тощо). Завданням цього етапу є зацентувати важливість збалансованості між навчальними зусиллями й особистим часом для відновлення енергії, що є одним із принципів НУШ.

Наступний четвертий комплексний епізод «Творчі заняття» було представлено чотирма напрямками художньо-естетичної підготовки ліцеїстів, кожен з яких спрямовано на розвиток відповідних творчих здібностей. Такий підхід стимулює креативну мобільність шляхом реалізації міжпредметних зв'язків, оскільки інтегрує мистецтво й технології:

- з музичного напрямку художньо-естетичної підготовки завдання передбачало демонстрацію музичних здібностей, а саме: виконання пісень чи створення музичних композицій із застосуванням цифрових інструментів;
- з образотворчого напрямку художньо-естетичної підготовки завдання було пов'язане з тематичним малюванням, що дозволяє презентувати особистий креативний підхід і здатність візуалізувати власні творчі ідеї;
- з театрального напрямку художньо-естетичної підготовки учасникам пропонувалось продемонструвати короткі театральні етюди з елементами акторської майстерності, що стимулює вияв емоційного інтелекту в

креативній мобільності конкурсантів;

- з хореографічного напрямку художньо-естетичної підготовки учасники виконували завдання з хореографічними елементами, які вимагали вміння виразити свої емоції крізь призму рухових дій.

У п'ятому епізоді «Завершення дня» учасники підсумовували свій день, ділилися враженнями від навчання і творчої діяльності. Цей епізод спрямований на рефлексію та самостійний аналіз здобутих компетентностей, що сприяють розвиткові креативної мобільності ліцеїстів, також аналізували набуті знання та висловлювали власне бачення ефективності застосування інноваційних методик.

Третій узагальнювальний етап сприяв самоконтролю та самооцінюванню результатів здійсненого проєктування, їхній публічній презентації та запровадженню позитивних здобутків в освітній процес ліцею. У підбитті підсумків проєктної діяльності важливу роль було відведено аналізу впливу застосування цифрових технологій та гейміфікації на розвиток креативної мобільності, творчих та аналітичних здібностей учнів. Зокрема, кожен епізод конкурсу дозволив ліцеїстам продемонструвати власні вміння та здібності у різних сферах пізнавальної діяльності. Наприклад, в епізоді «Загальноосвітні предмети» використання інтерактивних методик сприяло кращому засвоєнню навчального матеріалу, а у творчих завданнях з музичного, образотворчого, театрального та хореографічного мистецтв було активізовано креативну мобільність у поєднанні з аналітичним мисленням. Аналіз отриманих результатів дозволив констатувати ефективність упровадження гейміфікації як засобу підвищення пізнавальної мотивації та розвитку креативної мобільності учнів.

Отримані результати проєктної діяльності учнів у форматі конкурсу-серіалу було обговорено в ході зустрічі з його учасниками й засідання журі. Увагу було зацентовано на розмаїтті варіацій та стилів конкурсних відеороликів, обговорено методичні підходи до створення креативного контенту, проаналізовано ефективність критеріїв відбору й визначено основні виклики, з якими зіткнулись учні під час проєктування. Ці результати дозволили розробити рекомендації для педагогів, що сприятиме упровадженню інноваційних методик як у повністю дистанційному, так і у змішаному форматі навчання.

Завдяки комплексній організації, чітко структурованим етапам та активній участі як учасників, так і журі, конкурс-серіал став не лише платформою для демонстрації креативної мобільності, а й методикою упровадження інноваційних підходів до розвитку креативної мобільності в умовах дистанційного навчання відповідно до принципів НУШ.

На підставі проведеного аналізу організаційних і педагогічних аспектів проектної діяльності ліцеїстів у форматі конкурсу-серіалу «Один день із життя учня Херсонського Таврійського ліцею» можна дійти таких висновків:

1. Використання інтерактивних та гейміфікованих методик у дистанційному навчанні, що є ключовими для НУШ, дозволяє активізувати креативну мобільність учнів в освітньому процесі. Завдяки інтеграції різних напрямів (загальноосвітніх предметів, мистецьких практик, цифрових технологій) конкурс-серіал створює умови для реалізації міжпредметних зв'язків, що дозволяє учням використовувати знання з різних предметів для комплексного вирішення пропонуваного конкурсом творчих завдань.

2. Структуровані етапи конкурсу сприяють систематизації пізнавальної діяльності, розвивають організаційні навички й позитивне ставлення до навчання. Завдання, зміст яких охоплює програмний матеріал як загальноосвітніх, так і творчих предметів, стимулюють перенос набутих інформаційних і творчих компетентностей у різні сфери пізнавальної діяльності ліцеїстів. Завдяки інтеграції різних пізнавальних напрямів конкурс-серіал дозволяє учням використовувати знання з різних предметів для комплексного вирішення завдань, що відповідає інноваційному підходу НУШ, і сприяє не лише кращому засвоєнню матеріалу, а й розвитку навичок креативного мислення.

3. Здобутий досвід організації та проведення конкурсу-серіалу дозволив сформулювати конкретні методичні рекомендації для вчителів з метою застосування як у дистанційному, так і в змішаному форматі навчання, що є актуальним завданням у контексті НУШ. Це особливо актуально в умовах надзвичайних ситуацій, коли традиційні методи потребують адаптації до нових реалій.

4. Упровадження конкурсу-серіалу як інноваційного інструменту модернізації освітнього процесу продемонструвало високу ефективність використання цифрових технологій та гейміфікації у розвитку навчальних компетенцій учнів, що відповідає завданням НУШ. Запропонований формат сприяв не лише пізнавальній мотивації учнів, а й створенню умов для реалізації інтегрованого та міжпредметного підходів до навчання, що є важливим кроком у розвитку креативної мобільності ліцеїстів.

5. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення проєкту за допомогою нових технологій та штучного інтелекту. Таким чином, у статті презентовано як практичну ефективність запропонованого підходу, так і шляхи формування креативної мобільності, здатності до самоаналізу й розвитку інноваційних навичок у сучасної молоді. Результати дослідження можуть стати основою для подальшого впровадження та адаптації інноваційних методик в

освітніх закладах, які працюють в умовах дистанційного чи змішаного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон, Дж., & Крег, М. Використання інтерактивних цифрових платформ для підвищення залученості учнів. *Journal of Digital Learning*. 2019. 7(2). С. 45-58.
2. Антонов Є. В. Гейміфікація як засіб мотивації освітнього процесу. Діяльнісні засади підготовки майбутніх компетентних фахівців в умовах сучасних викликів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2024. С. 229-259. URL: https://eprints.zu.edu.ua/39737/1/Антонов_моно_1_Розділ.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
3. Браун Т. Освітній контент, створений учнями: методи та ефективність. *Educational Review*. 2020. 28(4). С. 101-115.
4. Кізілов А. Гейміфікація в освіті: перспективи та виклики. Київ: Педагогічна думка. 2020.
5. Ковальчук О. В. Гейміфікація у шкільній освіті: виклики та перспективи. *Освіта в інформаційному суспільстві*. 2021. 12(3), 33-47.
6. Мартинюк О. Цифрові технології в НУШ. Львів: Світ знань, 2021.
7. Мельник А. І., Чабан Н. І. Дослідно-експериментальна робота з теми «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв». Механізми трансформації освітніх технологій в умовах інтеграції України до європейського простору. Монографія / за ред. Оксани Дубініної. Люблін, 2024. 320 с. С. 193-216. ISBN 978-83-7847-900-0 .
8. Полещук В. С. Упровадження інформаційно-цифрових інновацій в освітньому процесі Херсонського Таврійського ліцею. Тенденції та перспективи розвитку сучасної освіти в Україні: нова українська школа: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (3 квітня 2025 року, ХАНО, Херсон). С. 132-134. URL: <https://sites.google.com/view/nush2025/тенденції-та-перспективи-розвитку-сучасної-освіти-в-україні-нуш/збірник-конференції?authuser=0> (дата звернення: 02.10.2025).
9. Про проведення експерименту за темою «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв» на червень 2021 – травень 2026 роки: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.08.2021 р. № 942.
10. Чабан Н. І. Залучення ліцеїстів до проєктної діяльності з художньої культури. Педагогічна технологія розвитку креативної особистості в художньо-освітньому просторі Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради: збірник навчально-методичних праць учителів Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради : у 2 кн. / за ред. Н. І. Чабан. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2024. Кн. 2. С. 61-68. URL: https://drive.google.com/file/d/1NemG2CGLbL_FmDJ59zV4yXI_05whwNvH/view (дата звернення: 25.08.2025).
11. Чабан Н. І. Організаційно-педагогічні умови розвитку креативної особистості учнів у художньо-освітньому просторі ліцею. Інноваційні практики наукової освіти: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 6-12 грудня 2023 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 798-807.
12. Чабан Н. І. Структурування якостей креативної особистості ліцеїстів. Таврійський вісник освіти: Наук.-метод. журнал. Херсон, 2023. № 2 (79). С. 34-43. URL: https://drive.google.com/file/d/1x29vmvW9P2d-1RO3_99X2bIa97CHgcI9/view (дата звернення: 23.08.2025).

ФЕНОМЕН ОБДАРОВАНOSTІ ДІТЕЙ У ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджується феномен обдарованості як унікального ресурсу суспільного розвитку. Визначено поняття обдарованості, її види та значення для формування майбутнього нації. Окрема увага приділена ролі сім'ї, школи та держави у підтримці талановитої молоді. Проаналізовано проблеми виявлення та розвитку обдарованих дітей, необхідність створення сприятливих умов для їх самореалізації. Зроблено висновок, що обдаровані діти є справжнім стратегічним ресурсом країни, а їх підтримка – запорука інноваційного розвитку суспільства [1].

Ключові слова: обдаровані діти, талант, розвиток, освіта, підтримка, нація.

Abstract. The article explores the phenomenon of giftedness as a unique resource for societal development. The concept of giftedness, its types, and its significance for shaping the future of the nation are defined. Special attention is given to the role of the family, school, and state in supporting talented youth. The problems of identifying and developing gifted children, as well as the need to create favorable conditions for their self-realization, are analyzed. It is concluded that gifted children are a genuine strategic resource for the country, and their support is a guarantee of innovative societal development [1].

Keywords: gifted children, talent, development, education, support, nation.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до розвитку людини. Особливе значення має підтримка та розвиток обдарованих дітей, які становлять інтелектуальний і творчий потенціал нації. Виявлення обдарованості є важливим завданням педагогіки й психології, адже саме від своєчасної ідентифікації залежить можливість створення сприятливого освітнього середовища для реалізації здібностей.

Проблема підтримки та розвитку обдарованих дітей набуває особливої актуальності. Саме вони становлять інтелектуальний, науковий і творчий потенціал суспільства. Обдарованість проявляється у високому рівні інтелектуального розвитку, креативності, здатності до нестандартного мислення, яскравих талантах у різних сферах діяльності. Водночас обдаровані діти мають специфічні психологічні особливості, що потребують урахування з боку батьків, педагогів та психологів, адже саме від створення сприятливих умов залежить їхня успішна соціалізація та особистісне становлення [1; 5].

У психології обдарованість визначається як системна якість особистості, яка включає інтелектуальні, творчі та мотиваційні компоненти. Це не статична характеристика, а динамічний процес розвитку здібностей, що залежить від

соціального середовища та умов виховання [9]. Обдаровані діти вирізняються прискореним інтелектуальним розвитком: вони швидко засвоюють новий матеріал, легко оперують абстрактними поняттями, виявляють здатність до самостійного здобуття знань. Їм притаманне критичне мислення: вони часто ставлять під сумнів загальноприйняті твердження, шукають власні пояснення явищ, прагнуть знайти альтернативні розв'язання проблем [8].

Крім високих когнітивних можливостей, обдаровані діти характеризуються надзвичайною емоційною чутливістю. Вони загострено реагують на критику, болісно переживають невдачі, часто мають яскраво виражене почуття справедливості. Такі діти схильні до глибоких роздумів і переживань, мають високий рівень емпатії та здатність тонко відчувати емоційний стан інших людей [16; 13]. Проте саме емоційна вразливість може стати причиною підвищеної тривожності, невпевненості у власних силах чи навіть соціальної ізоляції [1].

Особливе значення мають соціальні аспекти розвитку обдарованої дитини. Часто спостерігається дисинхронія розвитку: інтелектуальні здібності випереджають емоційний чи соціальний розвиток. Це призводить до того, що дитина відчуває труднощі в адаптації серед однолітків, їй може бути складно знайти спільну мову з ровесниками через несхожість інтересів чи вищий рівень мислення. Нерідко це спричиняє конфлікти, відчуття самотності, зниження мотивації до навчання. Ще однією проблемою є завищені вимоги до себе: прагнення досягати ідеальних результатів формує схильність до самокритики, підвищує рівень стресу та може провокувати емоційне вигорання навіть у дитячому віці [9].

Враховуючи специфіку розвитку, надзвичайно важливо організувати цілісну систему психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей. Передусім необхідна індивідуалізація навчання: використання варіативних програм, завдань підвищеної складності, організація науково-дослідницької та проєктної діяльності [5]. Важливо забезпечувати не лише інтелектуальний, а й емоційний розвиток: створювати умови для формування емоційного інтелекту, розвитку комунікативних навичок, навичок співпраці у колективі [16]. Систематичні заняття з психологом, тренінги особистісного зростання та підтримка у подоланні труднощів сприяють гармонійному розвитку особистості [13].

Значну роль у підтримці обдарованих дітей відіграє сім'я. Атмосфера довіри, прийняття й заохочення допомагає дитині реалізовувати свої здібності без страху помилитися чи бути осміяною [1; 5]. Важливо, щоб батьки не лише пишалися досягненнями, а й дбали про емоційний баланс дитини, створювали умови для її повноцінного відпочинку, формували адекватне ставлення до успіху й невдач.

Таким чином, обдаровані діти мають комплекс специфічних психологічних характеристик, які визначають їхній розвиток і становлення. З одного боку, це

високі інтелектуальні та творчі здібності, з іншого – емоційна вразливість, труднощі у спілкуванні з ровесниками та схильність до підвищеної тривожності. Головне завдання педагогів і батьків полягає у створенні сприятливого середовища, що забезпечує не лише інтелектуальне зростання, а й гармонійний особистісний розвиток [12; 8]. Лише за умов комплексної підтримки обдаровані діти зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал і внести вагомий внесок у розвиток суспільства [9; 13].

У сучасній педагогічній і психологічній науці проблема обдарованості займає одне з провідних місць. Вона пов'язана з потребою суспільства у творчих, креативних та інтелектуально розвинених особистостях. Обдаровані діти становлять стратегічний ресурс нації, адже їхні здібності сприяють науково-технічному прогресу, культурному розвитку й соціальним змінам [1; 5].

Поняття обдарованості у психології розглядається як системна якість особистості, що проявляється у високому рівні розвитку здібностей, які забезпечують можливість досягнення значних результатів у певній діяльності. На думку В. Дружиніна, обдарованість є поєднанням загальних і спеціальних здібностей, що зумовлюють успішність людини у навчанні та творчості. Д. Богоявленська підкреслює, що обдарованість – це не лише високий інтелект, а й креативність, мотивація досягнень і здатність виходити за межі стандартних завдань.

Важливо зазначити, що обдарованість не є вродженою незмінною властивістю. Вона формується та розвивається у процесі взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Саме тому умови навчання, виховання і соціальної підтримки мають вирішальне значення для її реалізації [5].

Види обдарованості традиційно класифікують за кількома критеріями.

По-перше, виокремлюють **загальну обдарованість**, яка проявляється у високому рівні інтелекту, пізнавальної активності, здатності швидко засвоювати інформацію. Вона створює основу для розвитку спеціальних здібностей [1; 12].

По-друге, існує **спеціальна обдарованість**, пов'язана з окремими сферами діяльності: математикою, музикою, літературою, образотворчим мистецтвом, спортом тощо. Вона дозволяє досягати високих результатів у конкретних галузях [9].

По-третє, науковці виділяють **творчу обдарованість**, яка характеризується здатністю до креативного мислення, продукування нових ідей, оригінальних рішень. Такі діти виявляють нестандартний підхід до завдань і схильні до інновацій [16].

Окремо визначають **соціальну (лідерську) обдарованість**, що проявляється у вмінні організовувати колектив, впливати на інших людей, брати на себе відповідальність. Вона важлива для формування майбутніх лідерів та управлінців [7].

У сучасних дослідженнях також розглядається поняття **емоційної обдарованості**, яка полягає у здатності тонко відчувати емоційні стани інших, проявляти високий рівень емпатії та емоційного інтелекту [13].

Таким чином, обдарованість є складним, багатогранним явищем, яке охоплює інтелектуальні, творчі, соціальні та емоційні компоненти. Різноманітність її видів свідчить про необхідність комплексного підходу до вивчення та підтримки обдарованих дітей. Урахування цих особливостей у навчальному процесі та вихованні дає можливість створити оптимальні умови для розвитку здібностей і реалізації потенціалу кожної особистості.

Обдарованість визначається як системна якість особистості, що характеризується високим рівнем розвитку здібностей, які дозволяють досягати значних успіхів у певній діяльності. Виявлення обдарованих дітей дає змогу не лише підтримати їхній інтелектуальний і творчий розвиток, але й запобігти психологічним труднощам, що можуть виникати через невідповідність між можливостями та умовами навчання.

Своєчасне виявлення обдарованості дозволяє:

- підібрати індивідуальні освітні програми;
- створити умови для розвитку спеціальних здібностей;
- забезпечити психологічний комфорт дитини у колективі;
- підготувати майбутніх науковців, митців, лідерів.

У практиці застосовується комплексний підхід, що включає психологічні, педагогічні та соціальні методи.

Найбільш поширений метод у педагогічній практиці. Учителі та батьки можуть виявити обдарованість через спостереження за поведінкою, пізнавальною активністю, швидкістю засвоєння матеріалу, творчими проявами [12].

Психологи використовують тести інтелекту (наприклад, шкали Векслера), опитувальники творчого мислення (тести Торренса), методики оцінки спеціальних здібностей [7]. Такі інструменти дозволяють об'єктивно визначити рівень розвитку мислення, пам'яті, уваги, креативності.

До процесу виявлення обдарованих дітей залучаються педагоги, психологи, іноді навіть митці чи науковці відповідного профілю. Експертні висновки допомагають оцінити нестандартні прояви здібностей, які не завжди виявляються у тестових завданнях [1].

У старшому віці ефективними є методи самооцінки власних здібностей та інтересів, а також соціометричні дослідження, які дозволяють визначити лідерські чи комунікативні схильності [16].

Важливим джерелом інформації є досягнення дитини у навчанні, творчих конкурсах, спортивних змаганнях. Вони відображають рівень її здібностей і потенціал до подальшого розвитку [9].

Виявлення обдарованих дітей пов'язане з низкою проблем. По-перше, обдарованість має багатогранний характер, тому жодна методика не може дати вичерпної відповіді щодо потенціалу дитини [8]. По-друге, здібності можуть

проявлятися у різні вікові періоди, що ускладнює своєчасну діагностику. Крім того, обдарованість іноді маскується під поведінкові проблеми, зокрема через нудьгу на уроках чи відсутність мотивації.

Освітнє середовище визначається як цілісна система умов, що забезпечує розвиток особистості через організацію навчального процесу, виховання, міжособистісної взаємодії та культурно-освітніх впливів. Для обдарованих дітей воно має свої особливості, оскільки повинно не лише задовольняти стандартні освітні потреби, але й стимулювати інтелектуальний, творчий і соціально-емоційний розвиток.

Основні характеристики освітнього середовища для обдарованих дітей

Диференціація та індивідуалізація навчання. Програми повинні враховувати рівень розвитку дитини, темп засвоєння знань і провідні інтереси [5].

Стимулювання творчості. Важливим є розвиток креативного мислення, здатності до продукування нових ідей, а також створення ситуацій, які заохочують до експериментів [12].

Психологічна підтримка. Обдаровані діти часто стикаються з проблемами адаптації в колективі, тому необхідним є формування позитивного мікроклімату та розвиток емоційного інтелекту [16].

Залучення до науково-дослідної діяльності. Створення гуртків, проєктів, наукових товариств допомагає розкрити інтелектуальний потенціал [7].

Співпраця з батьками та громадою. Важливим чинником є партнерство між школою, сім'єю та соціальним середовищем, яке сприяє формуванню умов для всебічного розвитку [9].

У світовій практиці розроблено кілька моделей організації освітнього середовища для обдарованих дітей:

Акселерація – прискорене навчання, яке дозволяє дитині швидше проходити шкільну програму [12].

Збагачення навчання – розширення навчальних програм, включення додаткових курсів, поглиблених дисциплін, творчих завдань [5; 7].

Спеціалізовані освітні заклади – ліцеї, гімназії, центри обдарованості, де створюються умови для розвитку спеціальних здібностей.

Створення ефективного освітнього середовища для обдарованих дітей супроводжується труднощами: нестача кваліфікованих педагогів, обмеженість ресурсів, відсутність єдиних критеріїв виявлення обдарованості [16; 13]. Водночас перспективним напрямом є інтеграція традиційних та інноваційних технологій, застосування індивідуальних освітніх траєкторій, використання цифрових платформ для саморозвитку.

Сім'я є першою та найважливішою соціальною інституцією, яка формує умови для становлення здібностей дитини. Саме в родинному середовищі

закладаються основи пізнавальної активності, творчості, моральних цінностей.

Основні аспекти ролі сім'ї:

Психологічна підтримка. Обдаровані діти часто стикаються з труднощами адаптації, почуттям відмінності від ровесників, тому важливо забезпечити атмосферу прийняття та довіри.

Стимулювання інтересів. Батьки мають створювати умови для розвитку здібностей через участь у гуртках, конкурсах, творчих проєктах.

Формування цінностей. Родина сприяє вихованню відповідальності, працелюбності, що необхідні для реалізації потенціалу обдарованої особистості [16].

Партнерство зі школою. Співпраця батьків і педагогів є ключовою умовою гармонійного розвитку дитини [9].

Роль педагогів у розвитку обдарованих дітей

Школа та педагоги забезпечують систематичний освітній вплив, який спрямований на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей.

Основні аспекти ролі педагогів:

Індивідуалізація навчання. Використання диференційованих завдань, розробка індивідуальних освітніх траєкторій дозволяють задовольняти потреби обдарованих учнів [1; 12].

Стимулювання творчого мислення. Учитель має створювати умови для креативності, дослідницької діяльності, застосування нестандартних підходів [5].

Психолого-педагогічний супровід. Педагоги разом із психологами допомагають дитині долати стрес, пов'язаний із підвищеними очікуваннями, і розвивають навички соціалізації [7].

Розвиток соціальної обдарованості. Через проєктну діяльність та роботу в групах формується лідерський потенціал, комунікативні вміння [13].

Взаємодія сім'ї та педагогів

Успішний розвиток обдарованості можливий лише за умов партнерства між сім'єю та педагогами. Батьки мають інформувати вчителів про особливості дитини, а педагоги – консультувати родину щодо ефективних шляхів підтримки здібностей. Спільна діяльність сприяє формуванню цілісної стратегії розвитку, яка охоплює як інтелектуальний, так і емоційний аспекти [9].

Таким чином, психологічні особливості обдарованих дітей поєднують як високий потенціал для розвитку, так і певні ризики, які потребують уваги з боку батьків, педагогів і психологів. Ефективна підтримка обдарованих дітей має враховувати їхню чутливість, потребу в самореалізації та індивідуалізованому підході.

Сім'я та педагоги є ключовими чинниками розвитку обдарованих дітей. Сім'я забезпечує психологічну підтримку, формує базові цінності та сприяє розвитку інтересів, а педагоги організовують індивідуалізоване навчання,

стимулюють творчість і соціалізацію. Тільки за умов тісної взаємодії родини й школи можливе створення оптимального середовища для розкриття потенціалу обдарованої особистості.

Психологічні особливості обдарованих дітей відрізняють їх від однолітків, створюючи як передумови для розвитку, так і можливі труднощі у соціалізації.

Обдаровані діти зазвичай мають підвищений рівень пізнавальної активності, швидко засвоюють нову інформацію, демонструють гнучкість і оригінальність мислення. Вони легко знаходять нестандартні рішення, ставлять багато запитань і прагнуть до поглибленого розуміння явищ.

Однією з характерних рис є високий рівень чутливості, схильність до глибоких переживань, а також нерідко підвищена тривожність. Це може проявлятися у вразливості до критики, труднощах у спілкуванні з ровесниками та бажанні спілкуватися з дорослими або старшими дітьми.

Часто обдаровані діти відчують труднощі у груповій роботі через схильність до індивідуальних занять і високий рівень самостійності. Водночас вони демонструють виражене почуття справедливості та прагнення до моральних ідеалів.

Важливою рисою є яскраво виражена креативність – здатність до створення оригінальних ідей, бачення нових можливостей у звичних речах. У багатьох випадках ця риса стає основою для майбутніх творчих досягнень [11].

Обдаровані діти нерідко стикаються з проблемою «асинхронного розвитку», коли високий інтелект не відповідає рівню емоційної зрілості. Це може призводити до конфліктів, внутрішньої напруги й соціальної ізоляції [15].

Таким чином, психологічні особливості обдарованих дітей поєднують як високий потенціал для розвитку, так і певні ризики, які потребують уваги з боку батьків, педагогів і психологів. Ефективна підтримка обдарованих дітей має враховувати їхню чутливість, потребу в самореалізації та індивідуалізованому підході.

Сучасна система підтримки обдарованих дітей в Україні ґрунтується на законодавчих документах. Зокрема, Закон України «Про освіту» (2017) визначає необхідність створення умов для розвитку індивідуальних здібностей учнів [3]. Важливим кроком стало ухвалення Концепції розвитку обдарованості (2020), що передбачає комплекс заходів щодо роботи з талановитою молоддю.

Одним із напрямів державної підтримки є створення спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, а також функціонування Малої академії наук України. Ці освітні установи забезпечують поглиблене вивчення предметів і залучення школярів до науково-дослідницької діяльності.

Держава стимулює розвиток обдарованих дітей шляхом надання президентських і державних стипендій, премій Верховної Ради та Кабінету

Міністрів за досягнення у навчанні, науці та творчості [6]. Це сприяє не лише визнанню досягнень, а й формуванню мотивації до подальшого розвитку.

Важливим аспектом державної політики є організація всеукраїнських і міжнародних конкурсів, олімпіад, фестивалів, спрямованих на виявлення та розвиток здібностей учнів. Такі заходи допомагають реалізувати потенціал у різних сферах – від точних наук до мистецтва [11].

Попри позитивні зрушення, система підтримки обдарованих дітей в Україні має низку проблем:

- недостатнє фінансування освітніх програм;
- нерівний доступ дітей із сільської місцевості до спеціалізованих закладів;
- потреба у сучасних методиках роботи з обдарованими учнями [2].

Подальший розвиток можливий за умови впровадження інноваційних освітніх технологій, посилення співпраці між державою та громадськими організаціями, а також розширення міжнародного партнерства.

Однією з ключових труднощів є своєчасне виявлення обдарованих дітей. Стандартні методи діагностики часто не враховують різноманітність проявів обдарованості та її багатовимірний характер. Це призводить до того, що значна частина дітей залишається поза увагою педагогів і психологів.

Обдаровані діти нерідко стикаються з асинхронністю розвитку: високий інтелектуальний рівень не завжди відповідає емоційній зрілості [15]. Це може викликати тривожність, труднощі у спілкуванні з ровесниками, проблеми самоприйняття. Крім того, підвищені очікування з боку дорослих іноді стають причиною психологічного тиску та стресу.

У процесі соціалізації обдаровані діти часто відчують ізоляцію від однолітків через різницю у рівні інтересів та цінностей. Це створює ризики формування відчуття самотності або конфліктності. Також існує нерівність у доступі до програм розвитку: діти з віддалених регіонів мають менше можливостей для участі в конкурсах чи навчанні в спеціалізованих закладах [4].

Традиційна система освіти не завжди відповідає потребам обдарованих дітей. Вона орієнтована на «середнього» учня, що призводить до нудьги, зниження мотивації й навіть втрати інтересу до навчання [10]. Потреба в індивідуалізації освітнього процесу залишається невирішеною проблемою в багатьох школах.

Обдаровані діти є стратегічним ресурсом нації. Їх підтримка, виявлення талантів та створення сприятливого освітнього середовища є запорукою інноваційного розвитку суспільства. Сім'я, педагогічні та державні інституції мають діяти спільно для максимального розкриття потенціалу кожної дитини [6].

Створення освітнього середовища для обдарованих – це багаторівневий процес, який потребує взаємодії педагогів, сім'ї та суспільства. Таке середовище

повинно забезпечувати не лише академічний розвиток, а й формування особистості, здатної мислити критично, діяти творчо й нести відповідальність за свої досягнення.

Вищезазначене свідчить про те, що робота з обдарованими дітьми в Україні має здійснюватися за кількома напрямками: врахування передового досвіду державної освітньої політики щодо навчання та виховання обдарованих молодших школярів; впровадження системи виявлення та діагностики здібностей дітей; поєднання теоретичних і практичних компонентів у навчанні обдарованих учнів; застосування відповідних форм, методів і стратегій у процесі їх навчання та виховання; інтеграція інноваційних технологій у освітній процес; надання додаткових освітніх можливостей через участь у спеціальних освітньо-розвивальних програмах; підготовка педагогів до роботи з обдарованими дітьми. Таким чином, сьогодні слід визнати, що система роботи з обдарованими учнями є одним із пріоритетів шкільної діяльності, що потребує удосконалення науково-методичної роботи та освітнього процесу загальноосвітніх навчальних закладів; залучення високопрофесійних педагогів, психологів та фахівців різних напрямів; а також усвідомлення кожним членом суспільства важливості розвитку обдарованих дітей і посилення уваги до формування у молодого покоління позитивної мотивації до навчання та виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Володарська Н.Д. Психологія розвитку обдарованої особистості. – Київ : Либідь, 2018. – 276 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні умови розвитку обдарованих учнів. – Київ : Освіта, 2019. – 192 с.
3. Закон України «Про освіту». – Київ : Відомості Верховної Ради України, 2017.
4. Локшина О.І. Освіта обдарованих дітей: світові моделі та українські реалії. – Київ : Педагогічна думка, 2018. – 240 с.
5. Моляко В.О., Савенков А.І. Обдарована дитина: розвиток, навчання, виховання. – Київ : Освіта, 2016. – 312 с.
6. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 25.09.2025).
7. Sternberg R.J. Successful Intelligence. – New York : Plume, 1997. – 340 p.
8. Sternberg R.J., Davidson J.E. (Eds.). Conceptions of Giftedness. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 400 p.
9. Subotnik R.F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F.C. The Psychology of High Performance: Developing Human Potential into Domain-Specific Talent. – Washington : American Psychological Association, 2018. – 472 p.
10. Torrance E.P. Creativity and Education. – Massachusetts : Lexington Books, 1995. – 192 p.
11. Torrance E.P. Creativity: What Research Says. – Washington : NCEE, 1995. – 210 p.
12. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. – Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1962. – 180 p.

13. Чепань М.І. Психологічні особливості розвитку обдарованих дітей у шкільному середовищі. – Харків : Основа, 2020. – 228 с.
14. Концепція розвитку обдарованості в Україні. – Київ : МОН України, 2020.
15. Hollingworth L. Children Above 180 IQ Stanford–Binet. – New York : World Book Company, 1942. – 320 p.
16. Winner E. Gifted Children: Myths and Realities. – New York : Basic Books, 1996. – 417 p.

Чижевський Борис Григорович,

кандидат педагогічних наук,

провідний науковий співробітник

відділу економіки та управління загальною середньою освітою

Інституту педагогіки НАПН України;

chyzhevskiyi.bg@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-7878-1180>

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація: Окреслено пріоритетні напрями розвитку обдарованої особистості в сучасних умовах під час навчання і виховання в гімназіях та ліцеях.

Ключові слова: дитина, учень, навчання, виховання, вивчення, самовиховання, учитель, гімназія, ліцей.

Summary: The priority directions of development of a gifted personality in modern conditions during education and upbringing in gymnasiums and lyceums are outlined.

Keywords: child, pupil, education, upbringing, learning, self-education, teacher, gymnasium, lyceum.

Сучасні діти та учні України прагнуть здобути якісну освіту, опанувати компетентностями та відшліфувати професіоналізм в умовах війни, пандемії, керованих – турбулентності, хаосу, дифузії, злиденності, економічної, фінансової, демографічної криз, конфліктів та протиріч. Зазначені проблеми поглиблюються тим, що із сфери науки і освіти України вилучається найкращі здобутки й досягнення та нав'язуються другорядні ідеї, технології, форми і методи або апробовані під час поневолення країн Африки, Латинської Америки, Азії, які передбачають знищення будь-якої нації, народу та не потребують атомних бомб, ракет далекого радіусу дії, високоточної зброї, а передбачають зниження якості освіти, дозвіл обману учнів під час екзаменів, злиденну й мізерну зарплату та низький соціальний статус учителів і науковців (час – коли заробітна плата учителя прирівнювалася до середньої заробітної плати у промисловості, а – професора і академіка була в двічі більшою від заробітної

плати високооплачуваного міністра канув в минуле), культура і освіченість стали неонов'язковими.

Метою таких нововведень є формування майбутнього для українців в якому: пацієнти помирають від рук лікарів; приміщення руйнуються від рук архітекторів, інженерів, технологів, прорабів; гроші втрачаються від рук економістів, фінансистів, банкірів; справедливість втрачається в руках, слідчих, юристів і суддів. Знищення, крах науки і освіти – це крах нації, загибель народу, втрата ними суверенітету, самостійності й самодостатності.

Творча обдарована особистість за допомогою науки, освіти, знань, практичних умінь і навичок, компетентності та професіоналізму має прикласти максимум зусиль для недопущення розвитку вищезазначеного сценарію в демократичній європейській цивілізованій свободолюбивій Україні.

Саме тому підрастаюче та молоде покоління українців мають орієнтуватися та брати за взірць рівень мислення, творчу копітку працю, стиль роботи провідних науковців, конструкторів, космонавтів, інженерів, письменників, митців, таких як Микола Амосов, Олег Антонов, Володимир Вернадський, Віктор Глушко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Леонід Каденюк, Георгій Кістяківський, Юрій Кондратюк, Сергій Корольов, Антон Макаренко, Борис Олійник, Микола Пирогов, Борис Патон, Євген Патон, Іван Пулюй, Микола Семашко, Ігор Сікорський, Григорій Сковорода, Василь Сухомлинський, Петро Тронько, Дмитро Чижевський, Костянтин Ушинський, Володимир Хавкін та ін., які були віруючими та стійкими і твердими в своїх поглядах, переконаннях, цінностях.

Наприклад, Борис Патон в одному із інтерв'ю говорив: “У нас в Національній Академії Наук є вчені, що вірять в Бога. Я радий, що вони вірять в Бога, ніхто не сміє їм забороняти це робити. Кожен може вірити в Бога та ходити до Церкви.

Я, наприклад, переконаний, що віра приносить добрі плоди. Віра в Бога виховує людину, дає їм духовний початок. Щира, справжня віра не дозволяє людині скотитись та стати породженням зла.

Справжня віруюча людина не може бути заздрісною, жадібною, зрадником, корупціонером, бандитом або рекетиром”[11].

В українського народу споконвіків цінувались духовність, моральність, культура, освіченість, доброта, порядність, чесність, талант, майстерність і професіоналізм творчо обдарованої особистості, її відданість ідеалам українському народу, а також праведна й щиросердна праця, розум, порядність, чесність і доброта.

Бог дарує кожній людині талант та наділяє її: душею, щоб вона могла досягнути єдності із Господом Богом нашим та співпереживати із іншими; тілом,

щоб вона могла відчувати гармонію й красу світу та природи; серцем, щоб вона могла думати, мислити, любити та не залишатися байдужою до чужого горя, до чужих проблем; руками, щоб вона могла творити добро; очима, щоб вона бачила проблеми та нужденних; вуха, щоб вона чула коли її просять про допомогу; язик, щоб вона могла утішити, розрадити, заспокоювати інших; ноги, щоб вона спішила на допомогу іншим; електромагнітне поле, щоб вона могла компенсувати проблеми інклюзії; розум, щоб людина розуміла, аналізувала, усвідомлювала все це та знаходила богоугодні шляхи для вирішення проблем, недопущення та подолання криз, конфліктів, протиріч, а також завершення війни та забезпечення бажаного, стійкого, довготривалого, очікуваного Миру. На цій основі має розвиватися українська Школа.

Тридцяти п'ятирічна практика розвитку гімназій, колегіумів, ліцеїв з організації навчання і виховання творчо обдарованих дітей та учнів також підтверджує праведність обраного шляху та свідчить про те, що з часом виникають закономірності коли в одному науково-освітньому, культурно-інтелектуальному середовищі проявляються особистості: перші, які вийшли на новий рівень розвитку; другі – залишилися на тому ж самому рівні розвитку; треті – відстали в своєму розвитку; четверті – зійшли із дистанції; п'яті – рік-два штурмували науково-освітні вершини в інших типах закладів освіти, у тому числі, за допомогою кращих вчителів, батьків, репетиторів, наставників і вирішили продовжити своє навчання в ліцеї за відповідним профілем та/або спрямуванням. Цей досвід необхідно врахувати під час організації навчання і виховання творчих обдарованих дітей та учнів у гімназіях, ліцеях, які отримали новий статус та завдання визначеними законами України “Про освіту”, “Про повну загальну середню освіту”, положеннями “Про ліцей”, “Про опорний заклад освіти”.

Під час організації навчально-виховного процесу творчих обдарованих дітей та учнів організатори освіти та керівники закладів освіти України, як правило, пам'ятають, що справжнє розуміння приходить через віру, покірність, сумирність, простоту та послух Божому Слову, а також через наставлення мудрих людей – батьків, родичів, учителів, наставників, старійшин та професійних майстрів своєї справи, які охороняють Любов, Богатство, правду, Істину, справедливість, інституційну та родинну й народну пам'ять. Саме тому важливо особисто та колективно старанно вивчати Святе Писання, роздумувати про нього і застосовувати його у житті, щоб стати досконалою Божою людиною з світлими помислами, люблячим серцем, чистими руками. Страх Господній є початком мудрості, тому слід шукати Бога та Його правду, Істину в навчанні, вихованні, самовихованні та не дозволяти своєму духу, своїй душі, своєму тілу розслаблятися, лінуватися та байдикувати.

Під час управління гімназіями, ліцеями, у тому числі які мають статус загальнодержавного, відомчого, регіонального необхідно створити таке науково-освітнє, культурно-інтелектуальне середовища, коли кожний гімназист, ліцеїст прагне не тільки подолати наукові вершини, оволодіти компетентностями, опанувати професійними азами і секретами, а й прагне бути дійсно мудрою людиною з людськими якостями.

Саме тому сучасний учень, за допомогою учителів, батьків має прагнути піднятися на вершину мудрої творчої обдарованої особистості із лідерськими якостями. Сходження на вершину мудрості передбачає оволодіння творчо обдарованою особистістю такими секретами:

- мудра людина з раннього дитинства вчиться оберігати та розвивати духовне, моральне, культурне, біологічне, фізіологічне, інтелектуальне, психологічне своє здоров'я, а також здоров'я своїх рідних, друзів, близьких, підлеглих, колег, учнів, соратників та служить прикладом у вирішенні цього завдання впродовж усього творчого життя;
- сім'я, родина з малку привчає своїх дітей до організації системи благодатного, калорійного, якісного харчування та вживання екологічно чистої питної та використання технічної води;
- їм потрібна постійна підтримка, допомога з урахуванням того, що вони не потребують схвалення своїх дій, адже їхня впевненість народжується із середини, а не на основі оплесків, у той же час їм не байдужі заслужені похвала, заохочення, підтримка та визнання;
- мудра особистість ніколи не призупиняє процес пізнання та навчання, вивчення, саморозвитку, самовиховання – навіть у тиші. Кожний момент – це урок та крок до подолання нових перешкод, розв'язання нових, у тому числі, складніших завдань. Кожне мовчання – це вивчення звичайної або складної ситуації, закономірності. В епоху цифрових технологій та штучного інтелекту особливо є важливим введення мінімум 15-хвилинного мовчання-тиші із закритими очима, а перед розв'язанням складного завдання (наприклад написання творчої роботи в рамках Малої академії наук України, підготовки до участі в тестуванні, екзаменах, олімпіадах, змаганнях, турнірах, у тому числі регіональних, загальнодержавних, міжнародних і т.п.) мінімум годинної тиші, щоб відшліфувати свої знання та спланувати алгоритм дій виконання поставленого задання. В день перед виконанням творчої роботи – контрольна, залік, екзамен, змагання, турнір з 18-00 і до спокійного сну максимум з 22-00 – зона тиші, відпочинку. Людська природа сама виконає необхідну інтелектуальну роботу на основі отриманих наукових знань, практичних умінь і навичок, компетентностей, професійних якостей, з урахуванням того, що основне поле професійної діяльності учня навчання, вивчення, самоосвіта,

самовиховання, самоаналіз;

- вона постійно навчається у своїх однокласників, учителів, батьків, родичів, наставників;
- вона задає запитання, відповідь на які знає або не знає, це спосіб звірити свої знання та пізнати більше;
- вона слухає уважно частіше і більше ніж говорять, осмислює та переосмислює почуте тому, змалку її привчають, що спокійний розум дає самі потужні прориви в пізнанні, знаннях, творчості;
- її привчають робити вигляд і вона постійно, системно, наполегливо працює над тим, що вона нічого не розуміє, але навчають помічати все, у тому числі і дрібниці, тим самим отримують шанс спостерігати, досліджувати, аналізувати, порівнювати глибше;
- її привчають зберігати спокій тоді, коли інші втрачають контроль, адже під час хаосу, турбулентності, деформації, дифузії важливо вийти на рівень розуміння, розвитку та реалізації змісту та процесу трансформацій;
- її привчають володіти силою Слова і тиші з урахуванням того, що мовчання говорить гучніше слів;
- їх навчають зберігати, акумулювати та приховувати свої сильні сторони, що дає можливість тренувати увагу та зосереджуватися на рівні, якості, ступені, рівні досягнутого результату та успіху;
- їх навчають навичкам “прочитувати” людей без слів, що є основою стабільного, стійкого розвитку своєї інтуїції та бачити закономірності, причину, першопричину там де інші не бачать, не помічають, пропускають.

Історична практика організації навчання і виховання дітей та учнів у закладах освіти свідчить про те, що не варто ускладнювати пізнавальний та навчальні процеси, а йти від простого до складного, від одиничного до множинного, від випадкового до системного, від першопричини до причини, наслідків та результату. Тому дітей та учнів необхідно навчити ставити чіткі, зрозумілі та посильні й складні завдання із врахуванням того, що правильно поставлене питання акумулює в собі половину відповіді, а правильно та чітко поставлене завдання вказує вірний та оптимальний шлях його вирішення або розв’язання.

Саме тому навчально-виховний процес в гімназіях та ліцеях має бути спрямований над створенням таких умов коли кожний учень послідовно, системно, напружено, навчається, вивчає, саморозвивається і працює розумно без перевантаження та стресів.

Необхідно врахувати також, що процес пізнання, навчання, вивчення, самовиховання творчо обдарованої особистості особливо на перших етапах

триває довше і складніше, ніж передбачається тому необхідно навчити учнів планувати свій час із запасом та робити все без поспіху й завчасно.

Діти та учні з раннього дитинства мають знати, що кожна творча обдарована особистість має свій діапазон, рівень, темп розвитку головне не боятися перешкод, труднощів та не звертати з обраного шляху, а для цього необхідно дотримуватися ряду правил:

1. Виконуй основний закон пізнання: “Повторення – мати навчання”. Навчання це не зовнішні, заздалегідь підготовлені відповіді, навчання – це щодення, щохвилинна, щосекундна робота мозку та мислення, праця над своїм внутрішнім світом, над собою, над своїм тілом.

2. Свою значимість і цінність не доводять. Про нас знають більше ніж ми думаємо (тільки із одного всеукраїнського центру більше семи раз продали інформаційну базу та персональні дані українців, у тому числі вік, стан здоров'я, група крові і т.п.). Представники закордонних, як правило, приватних структур володіють повним об'ємом даних про сферу науки і освіти України, про учасників освітнього процесу, науковців, керівників і тому вони приїжджають уже із заздалегідь визначеними завданнями, установками, запитаннями, тому недоцільно відкривати та розчищати їм дорогу для їхніх маніпуляцій.

3. Хочеш подобатися всім – втратиш повагу до себе. Ціную свої знання, статус, родовід, досвід, здобутки, напрацювання, історію і пам'ятай, що люди цінують межі, а не догодження та підлабузництво.

4. Не попадай під вплив маніпуляторів, адже вони як правило не кричать, а своїм “тихим” впливом понижують рівень твого захисту, обмежують доступ до об'єктивної інформації, правди, Істини, тиснуть на твої слабкі місця та сторони, прогалини в знаннях історії розвитку свого роду, народу, займаються фальсифікацією, істину намагаються перемістити в площину фейків та “міфів”. Особистості впродовж всього життя варто постійно вчитися розпізнавати це.

5. Цінність не доводять, адже кожна людина безцінна творча обдарована особистість. Дешеві істоти продаються і продають самі, дешеві речі продаються на розпродаж, творчі обдаровані особистості – не продаються і не продають, не зраджують.

6. Не біжи за тим, хто йде від тебе та/або робить вигляд, що ти нічого не вартуєш. Це не втрата, це пастка і ніколи не забувай – інтригани, бруд і сміття маю виноситися самі ті хто їх породив, тому не варто забруднювати руки, тримай думки і помисли чистими і Богоугодними.

7. Не прощай зради ні в малому, ні в великому, ні в стратегічному. Хто зрадив та/або обікрав один раз – зробить теж саме знову і знову.

8. Запам'ятай ворог є той хто втішається твоїми проблемами, нестатками, втратами, а той хто готує пастки, щоб ти потратив у провалля.

При правильній організації пізнавального процесу творчо обдарована особистість має бути підготовленою до того в певному віці та на певному етапі навчання наступає різкий прорив – перехід засвоєної кількісної наукової інформації у наукові знання, наукове мислення, наукову свідомість коли учень готовий широко ділитися своїми думками, напрацюваннями із однокласниками, ровесниками, учителями та науковцями. У даному випадку для учнів мають бути створені умови для апробації своїх знань і однією із таких систем є Мала академія наук України, яка доповнюється учнівськими олімпіадами, конкурсами, турнірами, змаганнями, виставками на яких учасник може представити свої здобутки в повному обсязі.

В умовах війни та воєнного стану діти, учні, батьки мають бути готовими, що на певному етапі процес навчання та життєдіяльність можуть піти не так як бажається та бути твердими, непохитними, стресостійкими. Бажано з раннього віку дітям та учням усвідомити, що війна це не випадковість, а зумовлена певними чинниками, діями або бездіяльністю та “раптово” виникає при певних першопричинах порушення закономірностей духовного, морального, філософського, політичного, математичного, технічного, лінгвістичного, інформаційного технологічного змісту та розвитку.

На сферу науки і освіти, сім’ю, суспільство, державу покладається завдання навчання і виховання духовно, морально, психологічно, інформаційно, генетично, біологічно, фізично та всебічно здорового, освіченого, культурного, розумного, кмітливого, інтелектуального, мудрого, доброзичливого молодого покоління

Саме тому в усіх випадках життєстійкості, життєдіяльності та життєтворчості, непередбачуваних ситуаціях необхідно взяти собі за основу такий постулат:

- Назад слід дивитися із вдячністю;
- Вперед необхідно дивитися з надією;
- Вверх важливо дивитися із щирою молитвою із відкритим серцем;
- Вниз треба дивитися із щирим каяттям;
- Навколо себе важливо, слід, необхідно, треба дивитися із любов’ю.

Отже, українська школа спільно з батьками та суспільством має побувати так навчально-освітній процес, щоб її випускники все життя дотримувалися, сповідували та захищали такі засадничі принципи:

- Душу свою необхідно віддати Богу;
- Серце – матері;
- Любов – ближньому;
- Життя – необхідно віддати за Україну, за Вітчизну;
- Честь берегти в собі з раннього дитинства і нікому не віддавати.

І пам'ятати, що той, хто не забуває і опирається на Історію СВОЇХ – сім'ї, родини, народу той бачить і прогнозує мінімум на три покоління вперед.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. І. Огієнка; Українське біблійське товариство. Б.м., 2013.
2. Біблія для дітей. Вид-во: Почаївська Лавра, 2015.
3. Верховна Рада України. (1996, Черв. 28). Конституція України № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 2145-VIII «Про освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Верховна Рада України. (2020, Січ. 16). Закон № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
6. Верховна Рада України. (2015, Листоп. 26). Закон № 848-VIII «Про наукову і науково-технічну діяльність». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
7. Верховна Рада України. (1991, Серп. 24). Постанова № 1427-XII «Про проголошення незалежності України». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#n10>
8. Конституційний Суд України. (2002, Листоп. 21). Рішення № 18-рп/2002 «у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень постанов Кабінету Міністрів України "Про встановлення плати за користування підручниками в загальноосвітніх школах", "Про внесення доповнення до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 1996 р. № 1031" та пункту 5 Постанови Кабінету Міністрів України "Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 22 липня 1998 р. № 1128" (справа про безоплатне користування шкільними підручниками) справа № 1-29/2002». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-02#Text>
9. Конституційний Суд України. (2004, Берез. 04). Рішення № 5-рп/2004 «у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України "держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах" (справа про доступність і безоплатність освіти) справа № 1-4/2004». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text>
10. Конституційний Суд України. (2023, Лют. 07). Рішення № 1-р/2023 «у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України "Про повну загальну середню освіту" справа № 1-5/2020(118/20)». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-23#Text>
11. Що говорив академік про віру в Бога? Джерело: <https://slovoproslovo.info/pomer-boris-paton-scho-govoriv-akadem-k-pro-v-ru-v-boga>

Човган О. М.,
директор Клекотинського ліцею Мурафської сільської ради
Жмеринського району Вінницької області,
oksanachovgan@outlook.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ

*STEM-освіта – це шлях від знання до відкриття,
від спостереження до творчості*
Сеймур ПЕЙПЕРТА

Анотація: у статті розкрито сутність і значення STEM-освіти як інноваційного напрямку сучасної педагогічної практики, спрямованого на формування в учнів дослідницьких, аналітичних і творчих умінь. Обґрунтовано необхідність створення педагогічних умов, які забезпечують ефективну реалізацію STEM-підходу в освітньому процесі для розвитку обдарованості учнів. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми обдарованості та інноваційної освіти; визначено основні педагогічні умови впровадження STEM-освіти, серед яких: інтеграція навчальних дисциплін природничо-математичного циклу, застосування проєктних і дослідницьких методів навчання, використання цифрових технологій, формування мотиваційного середовища та індивідуалізація освітнього процесу. Зазначено, що реалізація STEM-освіти сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, креативності та здатності учнів до самостійного наукового пошуку.

Ключові слова: STEM-освіта, обдарованість, педагогічні умови, інновації, творчий розвиток, дослідницька діяльність.

Ключові слова: the article reveals the essence and significance of STEM education as an innovative direction of modern pedagogical practice aimed at developing students' research, analytical, and creative skills. The necessity of creating pedagogical conditions that ensure the effective implementation of the STEM approach in the educational process for the development of students' giftedness is substantiated. A psychological and pedagogical literature review on the issues of giftedness and innovative education has been conducted. The main pedagogical conditions for the implementation of STEM education are identified, including the integration of natural and mathematical disciplines, the use of project-based and research methods of learning, the application of digital technologies, the formation of a motivational environment, and the individualization of the educational process. It is noted that the implementation of STEM education contributes to the development of students' intellectual potential, creativity, and ability for independent scientific inquiry.

Keywords: STEM education, giftedness, pedagogical conditions, innovations, creative development, research activity.

Сучасна система освіти в Україні перебуває на етапі глибоких трансформацій, спрямованих на підготовку особистості, здатної до творчої

діяльності, критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання життєвих і професійних завдань. У цьому контексті особливої актуальності набуває впровадження STEM-освіти (Science, Technology, Engineering, Mathematics), яка орієнтована на інтеграцію природничих наук, технологій, інженерії та математики в єдиний освітній процес. Такий підхід сприяє розвитку пізнавальної активності, креативності, аналітичного мислення та дослідницьких умінь учнів.

Особливо значущою STEM-освіта є для роботи з обдарованими учнями, адже саме вона створює умови для розкриття їхнього інтелектуального й творчого потенціалу. Інноваційні технології навчання, дослідницька діяльність, проєктні методи та міждисциплінарні зв'язки забезпечують можливість глибшого занурення у наукове пізнання, формують мотивацію до саморозвитку та самореалізації.

Проблемі розвитку обдарованості учнів присвячені праці В. Сухомлинського, Л. Виготського, О. Савченко, Н. Бібік, які наголошували на необхідності створення спеціальних педагогічних умов для стимулювання творчої активності дитини. У контексті STEM-освіти ці умови набувають нового змісту, адже передбачають інтеграцію інноваційних методик, використання цифрових технологій, організацію експериментальної та дослідницької діяльності.

Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою сучасної школи у впровадженні ефективних педагогічних умов, які забезпечують розвиток обдарованості учнів засобами STEM-освіти.

Сучасна освіта спрямована на формування компетентної, творчої та соціально активної особистості, здатної до самостійного мислення й інноваційної діяльності. В умовах розвитку інформаційного суспільства актуальним завданням педагогіки є пошук ефективних шляхів розвитку інтелектуального потенціалу обдарованих учнів.

Сутність і значення STEM-освіти. STEM-освіта передбачає міждисциплінарний підхід до навчання, коли знання з різних галузей науки поєднуються у процесі вирішення практичних завдань. Головною особливістю STEM-підходу є орієнтація на діяльнісне, дослідницьке та проєктне навчання, що формує у школярів навички аналізу, експериментування, пошуку та критичного мислення. [1]

Упровадження STEM-освіти змінює роль учителя – із джерела знань він перетворюється на організатора пізнавальної діяльності, наставника й консультанта. Учень стає активним учасником освітнього процесу, дослідником, який через експеримент і практику відкриває нові знання. Такий підхід особливо

ефективний у роботі з обдарованими дітьми, адже він задовольняє їхню природну потребу в пізнанні, дослідженні й самореалізації.

Педагогічні умови реалізації STEM-освіти для розвитку обдарованості учнів. Реалізація STEM-підходу в освітньому процесі потребує створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують активне залучення учнів до дослідницької, творчої та аналітичної діяльності. На основі аналізу наукових праць (В. Сухомлинський, Л. Виготський, С. Пейперт, Н. Бібік, О. Савченко) можна виділити такі ключові педагогічні умови:

1. Інтеграція змісту навчання. Поєднання знань із різних галузей науки (фізики, математики, інформатики, технологій) створює цілісну картину світу, сприяє формуванню системного мислення та вмінню застосовувати знання у нових ситуаціях.

2. Проєктно-дослідницька діяльність учнів. Робота над міжпредметними проєктами формує навички самостійного планування, аналізу, експериментування. Для обдарованих учнів це є природним середовищем для розвитку творчості й наукового мислення.

3. Використання сучасних цифрових технологій. Цифрові інструменти (симуляції, віртуальні лабораторії, 3D-моделювання, робототехніка) стимулюють інтерес до навчання та дозволяють учням реалізовувати власні ідеї на практиці.

4. Формування мотиваційно-творчого середовища. Важливою умовою є створення позитивного психологічного клімату, у якому підтримується ініціатива, самостійність, критичне мислення та командна робота.

5. Індивідуалізація освітнього процесу. Для обдарованих учнів необхідно забезпечити можливість вибору тем проєктів, форм і темпу навчання відповідно до їхніх здібностей і пізнавальних інтересів.

6. Професійна компетентність учителя. Ефективна реалізація STEM-освіти залежить від підготовки педагога до роботи в інноваційному середовищі. Учитель має володіти методиками інтегрованого навчання, цифровими інструментами й навичками фасилітації творчого процесу.

Вплив STEM-освіти на розвиток обдарованості. STEM-підхід створює сприятливі умови для саморозвитку обдарованої особистості, адже спонукає до пошуку нестандартних рішень, дослідницької активності та критичного мислення. У процесі реалізації STEM-освіти в учнів формується інтелектуальна ініціатива, комунікативна культура, креативність, що є складовими обдарованості.

Таким чином, STEM-освіта виступає не лише інноваційною технологією навчання, а й механізмом розвитку потенціалу кожної дитини, здатним перетворити навчальний процес у творчу лабораторію пізнання.

Аналіз отриманих даних показує, що STEM-освіта є одним із найперспективніших напрямів модернізації сучасної школи, оскільки сприяє формуванню в учнів цілісного наукового світогляду, практичних умінь, критичного мислення та творчих здібностей. Її впровадження забезпечує перехід від репродуктивного до дослідницько-творчого типу навчання, що особливо важливо для розвитку обдарованої особистості. [3]

Визначено, що ефективна реалізація STEM-освіти потребує створення певних педагогічних умов, серед яких провідними є:

- інтеграція змісту навчальних дисциплін природничо-математичного циклу;
- упровадження проєктно-дослідницьких технологій навчання;
- використання сучасних цифрових засобів та ресурсів;
- формування мотиваційного середовища, сприятливого для творчості;
- індивідуалізація освітнього процесу відповідно до потреб і здібностей учнів;
- підвищення рівня професійної компетентності педагогів у сфері STEM-освіти.

Реалізація зазначених умов сприятиме формуванню ключових компетентностей, розвитку інтелектуального потенціалу, креативності й дослідницьких умінь школярів. Таким чином, STEM-освіта виступає не лише засобом підвищення якості навчання, а й важливим чинником розвитку обдарованості, що забезпечує підготовку молоді до життя в умовах високотехнологічного, інноваційного суспільства. [5]

Проблема розвитку обдарованості має не лише педагогічний, а й психолого-соціальний вимір. Згідно з концепціями Л. Виготського, Д. Богоявленської, В. Сухомлинського, обдарованість не є статичною рисою, а динамічним утворенням, що розвивається під впливом навчального середовища. Саме STEM-освіта створює такі умови, у яких природні здібності дитини можуть виявлятися через практичну діяльність, дослідництво та експеримент.

STEM-підхід передбачає підвищену інтелектуальну активність учнів, адже вони не лише засвоюють знання, а й застосовують їх для створення нового продукту або розв'язання конкретної проблеми. Це вимагає гнучкості мислення, ініціативності, самостійності – саме тих якостей, що характеризують обдаровану особистість.

Успішність розвитку обдарованості в умовах STEM-освіти значною мірою залежить від мотиваційної сфери учня. Підтримка пізнавального інтересу, ситуації успіху, командна взаємодія та можливість вибору форм навчальної діяльності стимулюють внутрішню мотивацію до навчання. Учитель виступає не контролером, а фасилітатором і наставником, який створює простір для самостійного пошуку та творчості. [6]

Роль учителя в організації STEM-освіти. Реалізація STEM-освіти вимагає від педагога нового професійного мислення. Учитель має виступати координатором інтегрованого освітнього процесу, володіти навичками роботи з

цифровими технологіями, вміти організовувати проєктно-дослідницьку діяльність та створювати середовище співпраці.

Важливими складовими професійної компетентності сучасного педагога є:

- інноваційна культура (готовність до експериментів, творчий підхід до навчання);
- цифрова грамотність (знання сучасних технологій, онлайн-платформ, програм моделювання);
- комунікативна компетентність (уміння організувати командну роботу, партнерське спілкування);
- методична гнучкість (здатність адаптувати зміст і методи до індивідуальних потреб учнів).

Завдяки цьому вчитель стає не лише джерелом інформації, а й творцем освітнього середовища, у якому кожна дитина може розкрити свій потенціал.

Приклади ефективних форм реалізації STEM-освіти. У практиці сучасної школи ефективними вважаються такі форми організації STEM-навчання:

- STEM-лабораторії – простори, де учні проводять експерименти, створюють технічні моделі, виконують інженерні завдання;
- STEM-проєкти – міжпредметні дослідницькі роботи, спрямовані на розв’язання реальних життєвих проблем;
- STEM-тижні, хакатони, олімпіади, конкурси інноваційних ідей, які сприяють розвитку командних навичок і наукової творчості;
- Використання освітніх платформ та програмних середовищ (Tinkercad, Arduino, Scratch, GeoGebra тощо) для моделювання й аналізу результатів.

Залучення обдарованих учнів до таких видів діяльності сприяє формуванню дослідницької культури, умінню аргументувати, презентувати результати та оцінювати власну роботу.

STEM-освіта як інструмент формування життєвих компетентностей. Окрім розвитку інтелектуального потенціалу, STEM-освіта сприяє становленню ключових життєвих компетентностей: комунікативних, соціальних, інформаційних, підприємницьких. Вона навчає дітей працювати в команді, брати відповідальність за результат, шукати нестандартні шляхи розв’язання проблем.

Таким чином, STEM-освіта виконує подвійну функцію – виступає засобом розвитку обдарованості та формування компетентної, інноваційно мислячої особистості, здатної до самореалізації у швидкозмінному світі.

Практичні рекомендації для педагогів щодо впровадження STEM-освіти в роботі з обдарованими учнями. [2]

1. Створюйте інтегровані навчальні ситуації. Об’єднуйте зміст різних навчальних дисциплін навколо однієї проблеми або проєкту. Наприклад, тема «Відновлювальна енергія» може охоплювати фізику (енергія), географію

(ресурси), математику (розрахунки), технології (моделювання). Такий підхід розвиває системне мислення і дозволяє обдарованим учням бачити зв'язки між явищами.

2.Залучайте учнів до проєктно-дослідницької діяльності. Пропонуйте учням розробляти власні мініпроєкти, експерименти або стартап-ідеї. Важливо, щоб теми проєктів були особистісно значущими, тобто відповідали інтересам дитини. Наприклад: «Екофільтр для очищення води», «Модель розумного дому», «Робот-помічник для людей з особливими потребами».

3.Використовуйте сучасні цифрові ресурси та технології. Для підвищення мотивації й практичності навчання застосовуйте цифрові інструменти:

- Scratch, Tinkercad, Arduino, GeoGebra, PhET – для моделювання та симуляцій;
- Canva, Padlet, Miro, Google Workspace – для командної роботи над проєктами;
- 3D-принтери, робототехнічні набори, датчики – для створення реальних моделей.

4. Розвивайте креативність і критичне мислення. Використовуйте прийоми «мозкового штурму», «шести капелюхів мислення» (Едвард де Боно), «дизайн-мислення». Такі методики допомагають учням генерувати нестандартні ідеї, аналізувати різні варіанти рішень і приймати обґрунтовані висновки.

5. Індивідуалізуйте навчальний процес. Враховуйте рівень підготовки, темп засвоєння матеріалу, інтереси та потреби кожного учня. Обдарованим дітям доцільно пропонувати поглиблені завдання, участь у конкурсах, олімпіадах, хакатонах, а також можливість самостійного вибору теми чи методу дослідження.

6. Формуйте STEM-орієнтоване середовище. Створюйте в школі STEM-лабораторії, творчі майстерні, куточки інновацій, де учні можуть експериментувати, спостерігати, конструювати. Важливо, щоб простір був відкритим для ідей і сприяв вільному обміну думками.

7. Підвищуйте власну професійну компетентність. Педагогу варто постійно вдосконалювати знання у сфері STEM-освіти: відвідувати курси, вебінари, брати участь у професійних спільнотах, обмінюватися досвідом. Важливо бути відкритим до нових технологій і методик, адже STEM-освіта швидко розвивається.

8. Організуйте партнерську взаємодію. Для успішної реалізації STEM-проєктів важливо налагоджувати співпрацю з університетами, ІТ-компаніями, технічними гуртками, громадськими організаціями. Це розширює можливості для практичної діяльності обдарованих учнів і знайомить їх із реальним науковим середовищем.

9. Забезпечуйте емоційну підтримку та атмосферу довіри.

Обдаровані діти часто мають високі вимоги до себе й потребують психологічної підтримки. Учитель повинен допомагати учням приймати власні помилки як частину навчання, створювати ситуації успіху, заохочувати до саморефлексії.

Виконання зазначених рекомендацій дозволить педагогам ефективно реалізовувати STEM-підхід у навчальному процесі, стимулювати пізнавальну активність і творчий потенціал обдарованих учнів. STEM-освіта, за умови належної організації, стає не просто формою навчання, а платформою для розвитку інноваційної, мислячої особистості, готової до викликів майбутнього.[4]

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційного та STEM-навчання

№	Критерій порівняння	Традиційне навчання	STEM-навчання
1	Характер навчального процесу	Однопредметний, теоретично орієнтований	Інтегрований, практично орієнтований
2	Роль учителя	Джерело знань, контролер	Наставник, фасилітатор, організатор діяльності
3	Роль учня	Пасивний споживач інформації	Активний дослідник, творець, учасник команди
4	Основні методи	Пояснювально-ілюстративні	Дослідницькі, проєктні, експериментальні
5	Мета навчання	Засвоєння знань і вмінь	Формування компетентностей і творчого мислення
6	Результат	Репродуктивна діяльність	Творча, інноваційна діяльність, практичні продукти

Таблиця 2

Педагогічні умови реалізації STEM-освіти для розвитку обдарованості учнів

№	Педагогічна умова	Зміст реалізації	Очікуваний результат
1	Інтеграція навчального змісту	Об'єднання природничих, технологічних і математичних дисциплін навколо спільної проблеми або проєкту	Системне мислення, уміння застосовувати знання комплексно
2	Проектно-дослідницька діяльність	Залучення учнів до виконання дослідницьких завдань, розробки власних проєктів	Розвиток креативності, ініціативності, самостійності

№	Педагогічна умова	Зміст реалізації	Очікуваний результат
3	Використання цифрових технологій	Моделювання, експерименти, симуляції з використанням ІКТ	Формування ІК-компетентності, підвищення мотивації
4	Індивідуалізація навчання	Врахування рівня обдарованості, інтересів і темпу навчання	Особистісна самореалізація, розвиток потенціалу
5	Формування мотиваційного середовища	Створення ситуацій успіху, підтримка ініціативи	Висока навчальна мотивація, позитивне ставлення до науки
6	Професійна компетентність учителя	Підготовка педагогів до роботи з інноваційними технологіями	Ефективна реалізація STEM-підходу в освіті

Таблиця 3 (додаткова, якщо потрібно)
Форми і методи роботи з обдарованими учнями в контексті STEM-освіти

№	Форма роботи	Приклад реалізації	Розвивальний ефект
1	Проектна діяльність	Розробка моделі «розумного міста»	Критичне та системне мислення
2	Дослідницькі експерименти	Вивчення властивостей матеріалів, створення екофільтра	Формування наукового стилю мислення
3	STEM-олімпіади, конкурси, хакатони	Участь у регіональних і національних подіях	Мотивація до саморозвитку, командна робота
4	Робота в STEM-лабораторії	Робототехніка, програмування, моделювання 3D-	Практичні навички, технічна грамотність
5	Інтерактивні уроки	Використання симуляцій, віртуальних лабораторій	Залучення, інтерес, активність учнів

Таблиця 4
Очікувані результати впровадження STEM-освіти для розвитку обдарованості учнів

№	Напрямок розвитку	Очікуваний результат	Показники сформованості
1	Інтелектуальний розвиток	Поглиблення знань із природничо-математичних дисциплін, формування наукового світогляду	Уміння аналізувати, робити висновки, застосовувати знання в нових ситуаціях

№	Напрямок розвитку	Очікуваний результат	Показники сформованості
2	Креативно-творчий розвиток	Здатність до генерування нових ідей, створення власних проєктів, інноваційних продуктів	Оригінальність мислення, ініціативність, самостійність у прийнятті рішень
3	Дослідницька компетентність	Уміння ставити гіпотези, планувати експерименти, проводити дослідження	Розвинене логічне мислення, володіння науковими методами пізнання
4	Цифрова грамотність	Здатність використовувати сучасні ІКТ для навчання й творчої діяльності	Навички роботи з цифровими інструментами, програмами, онлайн-платформами
5	Комунікативна компетентність	Уміння співпрацювати, презентувати результати, брати участь у командних проєктах	Толерантність, відповідальність, навички командної роботи
6	Мотиваційна сфера	Стійкий інтерес до науки, техніки, експериментування	Високий рівень навчальної мотивації, прагнення до саморозвитку
7	Особистісна самореалізація	Формування впевненості у власних силах, усвідомлення власних здібностей	Самооцінка, емоційна стабільність, цілеспрямованість

У таблиці відображено ключові напрями розвитку обдарованої особистості в умовах STEM-освіти. Результати реалізації STEM-підходу проявляються не лише у знаннях, а й у формуванні компетентностей, життєвих навичок та готовності учнів до творчої, дослідницької та інноваційної діяльності.

Підсумовуючи, варто наголосити, що STEM-освіта – це не лише інноваційний підхід до навчання, а й філософія розвитку особистості, заснована на інтеграції знань, творчості та практичній діяльності. Вона відкриває нові можливості для формування компетентної, мислячої та самостійної молоді, здатної створювати інновації й приймати відповідальні рішення.

Розвиток обдарованості учнів у межах STEM-освіти можливий лише за умови цілеспрямованої роботи педагогів, які вміють поєднувати науковість, практичність і людяність у своїй діяльності. Саме такі педагоги стають

провідниками нової української школи, що формує покоління дослідників, творців і громадян майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балик Н. Р. Використання кейс-уроків у процесі впровадження Stem-освіти в середніх загальноосвітніх школах України: збірник тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 9–10 листопада, 2017). Тернопіль. 2017. №1. С. 19.
2. Бутурліна О. STEM-освіта в Україні: від теорії до практики. STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку національної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Херсон. 2016. С. 13-15.
3. Вербицький А. А. Теорія контекстного навчання: сутність і практичне значення. Шкільні технології. 2006. № 5. С. 41–45.
4. Патрикєєва О. Актуальність запровадження STEM-навчання в Україні. Інформаційний збірник для директорів школи та завідуючого дитячим садочком. 2016. №17-18. С. 53-57.
5. Сліпухіна І. Сучасний фізичний експеримент у дидактиці STEM орієнтованого навчання. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. 2016. №22. С. 325-328.
6. Сударева Г. Кейс-метод як засіб набуття соціального розвитку учнівської молоді. Освіта Сумщини. 2013. №3. С. 23.

Шабанова Ю. О.,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри міждисциплінарних досліджень,
директор НДЦ «Інститут світової культури»
КЗВО «Дніпровська академія музики» ДОР»,
jshabanova@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ОБДАРОВАНOSTІ В ДОБУ МЕТАМОДЕРНУ

Розглядаються особливості методологічних засад дослідження феномену обдарованості в добу Метамодерну. Зазначається, що сучасні підходи до вивчення обдарованості мають виходити за межі традиційної психологічної чи педагогічної парадигми та інтегрувати міждисциплінарні перспективи – від нейронаук і соціології до філософії свідомості та цифрових технологій. Наголошено, що Метамодерн як світоглядна парадигма характеризується поєднанням раціональності й інтуїтивності, традиції та інновацій, що зумовлює появу нових методологічних принципів: гібридності, діалогічності, контекстуальності та емпатійності. Окреслено сучасні інструменти дослідження обдарованості, зокрема діджитал-методологію, наративні підходи, крос-культурні студії та трансдисциплінарні практики. Зроблено висновок, що у добу глобальної невизначеності методологія дослідження обдарованості повинна поєднувати наукову виваженість і гуманістичну

спрямованість, сприяючи формуванню цілісного розуміння унікальності розвитку особистості як ресурсу сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: обдарованість, Метамоdern, методологія, міждисциплінарність, гібридність, контекстуальність, емпатійність, діджитал-методологія, наративні дослідження, трансдисциплінарність.

The methodological foundations of studying the phenomenon of giftedness in the era of metamodern are considered. It is emphasized that contemporary approaches to giftedness should go beyond traditional psychological or pedagogical frameworks and integrate interdisciplinary perspectives – from neuroscience and sociology to philosophy of consciousness and digital technologies. Metamodern as a worldview paradigm is characterized by the oscillation between rationality and intuition, tradition and innovation, which determines the emergence of new methodological principles: hybridity, dialogicality, contextuality, and empathy. Modern tools for giftedness research are outlined, including digital methodology, narrative approaches, cross-cultural studies, and transdisciplinary practices. It concludes that in the age of global uncertainty, the methodology of researching giftedness should combine scientific rigor with humanistic orientation, fostering a holistic understanding of personal development as a resource for sustainable societal progress.

Keywords: giftedness, Metamodern, methodology, interdisciplinarity, hybridity, contextuality, empathy, digital methodology, narrative research, transdisciplinarity.

Феномен обдарованості все більше привертає увагу фахівців з сучасної гуманітаристики. У контексті динамічних змін в суспільстві та зростання значення інноваційного потенціалу особистості, дослідження обдарованості виступає одним із пріоритетних напрямів теоретичної науки й педагогічної практики. Водночас багатомірність цього феномену потребує чітких методологічних орієнтирів, які б забезпечили релевантний підхід до вивчення специфіки обдарованості.

У вітчизняному дослідницькому просторі проблемою обдарованості займаються вчені Інститут обдарованої дитини НАПН України на чолі із членкором НАПН України, професором Ільїним В.В. [4; 5; 6]. Зарубіжний контекст складають праці Мамбеталіної А., Нуркешова Т., Сатанов А., Каркулової А., Нуртазанова Е. [2], Медієнські С. [3], Айдін-Караджа Ш., Кілінч Ш. [1] та інших. Більшість досліджень феномену обдарованості здійснюються у психологічному або педагогічному вимірі поза врахуванням особливостей сучасної доби Метамоdernу. Тоді як у ХХІ столітті осмислення феномену обдарованості неможливе без урахування нової культурно-світоглядної парадигми, що отримала назву Метамоdern. На відміну від Модерну, який ґрунтувався на раціональності й універсалізмі, та постмодерну, що акцентував на відносності й деконструкції, Метамоdern характеризується поєднанням протилежностей: щирості й іронії, науковості й інтуїтивності, традиції та інновації. Врахування осцилятивної природи метамоdernого світогляду спонукає до пошуку специфічних методологічних прийомів.

Доба Метамодерну характеризується діджиталізацією всіх форм діяльності людини, з чим пов'язано міждисциплінарний підхід до вивчення цього феномену, в поєднанні психологічних, соціальних, інтелектуальних й духовних проявів людської природи. Тому методологія дослідження обдарованості в добу Метамерну виходить за межі вузької дисциплінарності й інтегрує дані нейронаук, культурології, соціології, цифрових технологій, філософії свідомості, поєднуючи різні наукові мови.

Характерне поєднання в Метамодерні оптимізму Модерну та скепсису Постмодерну ґрунтується на принципі «обертвого маятника», що виражає баланс між вірою у вимірюваність здібностей і розумінням їх унікальності, між стандартизованими тестами та якісними, наративними методами. В цьому зв'язку дослідницький підхід до феномену обдарованості пов'язаний із поєднанням раціонального та афективного. Якщо раніше обдарованість асоціювали переважно з когнітивною сферою, то сьогодні акцент робиться на емоційному інтелекті, емпатії, креативності, здатності до співпереживання.

Специфіка Метамодерну спонукає до впровадження особливих методологічних принципів, серед яких слід назвати *Гібридність*, що поєднує як кількісні (тести інтелекту, креативності, нейрокогнітивні дослідження), так і якісні методи (біографічний, етнографічний, арт-методи); *Діалогічність*, що здійснюється в дослідницькій позиції входження в суб'єктивність вивчення, тоб то в стан самої обдарованої особистості; *Принцип контекстуальності*, згідно з яким обдарованість розглядається не як абстрактна «здатність», а як феномен, що проявляється в конкретних соціокультурних і, навіть, геополітичних обставинах; *Емпатійна позиція* як характерна риса Метамодерну – в якому турбота про особистість, виступає як попередження травматизації у процесі діагностики та навчання.

Відповідно до вищезазначеного вивчення феномену обдарованості потребує залучення нових методів та інструментів, таких як *діджитал-методологія* з використанням штучного інтелекту, *big data*, онлайн-спостереження для аналізу навчальних траєкторій обдарованих учнів; *наративні дослідження* в якості аналізу життєвих історій, блогів, творчих продуктів як джерела розуміння унікальної траєкторії розвитку; *методів крос-культурних студій* відповідно яких обдарованість вивчається у глобальному контексті, що дозволяє виявити універсальні й специфічні чинники; *трансдисциплінарні практики* як поєднання психологічних тестів із арт-терапією, медитацією, екопрактиками, що відповідає метамодерному прагненню синтезу.

Методологічні засади дослідження обдарованості в добу Метамодерну набувають нової гнучкості та багатовимірності. Їхніми ключовими характеристиками стають міждисциплінарність, діалогічність, контекстуальність і етичність. Дослідження обдарованості перестає бути лише пошуком «виняткових

здібностей», а перетворюється на спробу зрозуміти унікальність особистісного розвитку в умовах глобальної невизначеності. При цьому, методологічно необхідність уникати редукціонізму (звуження обдарованості до IQ чи креативності), прагнути до рівноваги між стандартизованими та індивідуалізованими методами, інтеграції гуманітарного й технологічного виміру.

Таким чином, Метамоdern відкриває можливості для формування методології, що одночасно є науково виваженою й гуманістично спрямованою для осмислення обдарованості як ресурсу для сталого розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Aydın-Karaca, Ş., Kılınç, Ş. Development of a Teacher Rating Scale for Giftedness (TRSG). *Acta Educationis Generalis*, 2024, Vol. 14, Issue 2 (June), p. 100–117.
2. Mambetalina, A., Nurkeshov, T., Satanov, A., Karkulova, A., Nurtazanov, E. Designing a methodological system for the development and support of gifted and motivated students. *Frontiers in Psychology*, 2023, № 1, p. 1–8.
3. Miedijensky, S. Insights into Gifted Development: The Influence of Childhood, Learning Environments, and Family from Gifted Adults Perspectives. *Education Sciences*, 2025, Vol. 15, № 677, p. 1–29.
4. Волощук, І. С. Концептуальні засади дослідження і діагностики обдарованості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2023, № 2, с. 16–24.
5. Ільїн, В. В. Формування проблем обдарованості і таланту в українському філософському гуманізмі. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, 2025, Т. 1, № 34, с. 26–30.
6. Новгородська, М. М. Світові дослідження ідентифікації творчо та комунікативно обдарованих учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2023, № 4, с. 115–118.

Шалупня Є. О.,

*заступник директора з виховної роботи,
Енергодарської гімназії № 3 Енергодарської міської ради,
Василівського району Запорізької області,
eshalypnya@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ КУРСУ ЗА ВИБОРОМ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

Стаття висвітлює ефективність пошуково-дослідницької діяльності як інструменту для формування громадянської та соціальної компетентностей у здобувачів освіти. Зосереджується увага на досвіді впровадження курсу «Культура добросусідства», демонструючи, як пошуково-дослідницька діяльність допомагає здобувачам освіти усвідомити свою роль у суспільстві. У тексті наведено конкретні приклади успішних робіт здобувачів освіти та

здобутих перемог у конкурсах, що підтверджують високу результативність такого підходу в умовах сучасної освіти.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, курс «Культура добросусідства», компетентності.

The abstract highlights the effectiveness of inquiry-based and research-oriented activities as a tool for fostering civic and social competencies in students. It focuses on the experience of implementing the "Culture of Good Neighborliness" course, demonstrating how these activities help students realize their role in society. The text provides specific examples of successful student projects and competition victories, which confirm the high effectiveness of this approach in modern education.

Keywords: inquiry-based and research activities, "Culture of Good Neighborliness" course, competencies.

У сучасному освітньому просторі одне з ключових завдань – це підготовка здобувачів освіти до життя в суспільстві, яке постійно змінюється, де важливі не лише академічні знання, а й уміння взаємодіяти, співпрацювати, виявляти ініціативу та бути відповідальними [5]. Курси за вибором, такі як «Культура добросусідства», стають ідеальним майданчиком для реалізації цього завдання. Курс дозволяє не лише ознайомити здобувачів освіти із теоретичними аспектами, а й занурити їх у практичну діяльність, що сприяє формуванню громадянської та соціальної компетентностей, які пов'язані з життям.

Комплект програм спеціального інтегрованого курсу «Культура добросусідства» схвалений до використання в закладах освіти України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України №22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.). З урахуванням рекомендацій, військового стану, окупації рідного міста, виїзд сімей здобувачів освіти у різні міста і країни, для впровадження було обрано частину 8: програма «Гостинний край», яка може використовуватися з 8 по 12 класи, зміст програми є інтегрованим. Під час вивчення тем обраної програми здобувачі освіти мають змогу побачити явища навколишнього життя в їхньому взаємозв'язку і взаємовпливі. В свою чергу пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприяє формуванню певних навичок і моделей поведінки, в першу чергу спрямованих на розвиток особистості, її соціальної компетентності, громадянської відповідальності й повагу до різноманітності. Курс «Культура добросусідства» пропонує широкий спектр тем, які ідеально підходять для пошуково-дослідницької роботи. З комплектом навчальних програм наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» 2018 року, темами, метою, компетентнісним потенціалом, очікуваними результатами навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти та змістом навчального матеріалу можна ознайомитися за посиланням: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/komplekt-navchalnix-program-naskriznogo-integrovanogo-kursu/>.

Важливо, щоб здобувачі освіти не просто отримували готову інформацію, а й самостійно її шукали, аналізували та презентували [3].

Питанням впровадження курсу «Культура добросусідства», розробкою програм та методичних рекомендацій займаються вітчизняні науковці та педагоги, а саме: М. Араджионі, О. Козорог, Н. Лебідь, В. Потапова, І. Унгурян [3]. У роботах К. Баханова, Н. Бібік, С. Гончаренка, С. Васильєвої, Т. Кудрявцева, В. Паламарчук, О. Пометун висвітлюється значна роль дослідницької діяльності у процесі здобуття освіти та визначаються основоположні способи її організації [4].

Саме через спрямованість курсу, застосування пошуково-дослідницької діяльності стає не просто методом, а дієво-можливим способом досягнення поставлених цілей. Засвоєння тем потребує практичного досвіду, який і надає пошуково-дослідницька робота.

На відміну від багатьох форм роботи, пошуково-дослідницька діяльність передбачає не тільки збір і систематизацію інформації, а й проведення власного міні-дослідження. Це може бути:

- соціологічне опитування однокласників, вчителів та батьків на певну тему;
- інтерв'ю з представниками різних організацій, лідерами громадської думки;
- анкетування, спрямоване на виявлення ставлення до певних соціальних явищ та подій;
- аналіз конкретних соціальних ситуацій, що відбуваються в суспільстві;
- дослідження історичних аспектів/подій на прикладі конкретних сімей, вулиць, міст, районів [2].

Такий підхід дозволяє здобувачам освіти перейти від спостерігача до активного учасника. Вони самостійно збирають факти, аналізують їх, роблять висновки та навіть можуть пропонувати власні рішення певних проблемних питань.

Необхідно зазначити, які саме ключові компетентності розвиваються завдяки такому підходу:

1. Соціальна компетентність:

- комунікативні навички (здобувачі освіти вчаться ставити запитання, слухати співрозмовника, вести діалог, презентувати свої ідеї);
- співпраця та командна робота (дослідження зазвичай проводяться в групах, що вимагає узгодження дій, розподілу обов'язків, взаємодопомоги);
- емпатія (через інтерв'ю та опитування здобувачі освіти починають краще розуміти почуття та думки інших людей, їхні потреби та проблеми).

2. Громадянська компетентність:

- активна життєва позиція (досліджуючи соціальні проблеми, здобувачі освіти можуть запропонувати власні проєкти, що спрямовані на поліпшення ситуації. Наприклад, створення «Поради толерантного спілкування» для

молодших здобувачів освіти чи організація онлайн-заходу);

- відповідальність (здобувачі освіти усвідомлюють, що від їхніх дій та рішень залежить результат роботи. Це формує почуття відповідальності перед групою);
- критичне мислення (аналіз різних точок зору, фактів та джерел інформації вчить здобувачів освіти самостійно мислити та робити обґрунтовані висновки) [3, 6].

Пошуково-дослідницька діяльність у курсі «Культура добросусідства» є дієвим інструментом для перетворення теоретичних знань у практичні навички. Вона дозволяє здобувачам освіти не лише дізнатися про певні явища та процеси, а й пережити цей досвід на практиці, ставши активними й відповідальними членами українського суспільства. Це інвестиція в майбутнє, адже саме ці компетентності є основою для успішного життя та розбудови сильної демократичної держави.

Під час роботи зі здобувачами освіти слід виокремити основні етапи організації пошуково-дослідницької діяльності, а саме:

Визначення теми. На першому етапі вчитель спільно зі здобувачами освіти обирає актуальні теми для дослідження. Важливо, щоб тема пошуково-дослідницької роботи відповідала темам обраної програми, була цікава самим здобувачам та відгукувалася їм, наприклад:

- «Культурне життя мого міста»;
- «Соціальні ініціативи в моїй громаді»;
- «Роль медіа в формуванні стереотипів»;
- «Запорізький край - край талантів».

Постановка гіпотези та планування. Здобувачі освіти вчаться формулювати дослідницьке питання та висувати гіпотезу. Разом із педагогом вони складають план роботи: визначають джерела інформації (Інтернет, інтерв'ю), методи збору даних (анкетування, спостереження, опитування), терміни виконання.

Збір та аналіз інформації. На цьому етапі здобувачі освіти активно працюють у малих групах або індивідуально, шукаючи та систематизуючи дані. Це розвиває вміння критично мислити, відрізняти достовірні джерела від недостовірних.

Презентація результатів. Результати дослідження можуть бути представлені у різних формах:

- проєкт: створення мультимедійних презентацій, відеороликів, онлайн-плакатів;
- круглий стіл/дискусія: обговорення результатів з іншими здобувачами освіти;
- соціальна акція: імплементація отриманих знань у реальне життя, наприклад, організація заходу для класного колективу, розробка онлайн-пам'яток [1, 4].

Такі форми роботи не тільки поглиблюють знання з теми, а й розвивають навички співпраці, комунікації, відповідальності та вміння публічно виступати, що є невід'ємною частиною соціальної компетентності.

Зазначені етапи можуть реалізовуватися під час декількох уроків та між ними, наскрізно між темами впродовж одного-двох місяців, бо виконання роботи потребує додаткового часу. Звичайно, що формат онлайн навчання вносить свої корективи, адже деякі етапи роботи модифікуються відповідно до обставин (спільна робота у документах, колективне створення презентацій, обговорення в чаті месенджера, спільний доступ та інше).

Необхідно зазначити, що більшість кінцевий результат пошуково-дослідницьких робіт, які виконують здобувачі освіти не мають того вигляду, який ми зазвичай уявляємо, коли чуємо: «Пошуково-дослідницька робота на тему...». Головне, це під час презентації результатів роботи побачити здобувачів освіти, які захопилися цим процесом, віднайти роботу, яка по справжньому надихнула її автора, та поспілкуватися, налагодити індивідуальну роботу, щоб мотивувати здобувачів освіти більш глибоко розкрити тему і попрацювати над її удосконаленням. Під час цієї фази варто надати більшу емоційну підтримку та приділити увагу аспектам, які потребують удосконалення. Так пошуково-дослідницька діяльність в межах вивчення курсу за вибором переростає в індивідуальну роботу та супровід здобувачів освіти, які мають бажання розвивати здібності.

Можна стверджувати, що результати здійснення пошуково-дослідницької діяльності в межах вивчення курсу «Культура добросусідства» оцінюються на достатньому/високому рівнях. Перелік робіт здобувачів освіти, які взяли участь в учнівських конкурсах та отримали перемоги:

- «Український фольклор як складова національно-патріотичного виховання на прикладі діяльності фольклорного колективу «Дніпряночка» м. Енергодара», робота посіла III (третє) місце у II (обласному) етапі Всеукраїнської експедиції учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна» (Напрямок «Духовна спадщина мого краю»);
- «Вишиванку вдягай – Україну прославляй!», фотопрезентація посіла III місце в обласному етапі Всеукраїнського родинного конкурсу фотопрезентацій «Вишиванка - оберіг моєї родини»;
- ««Дорога життя»: очима моєї родини», робота посіла I (перше) місце у II (обласному) етапі Всеукраїнської експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» (Напрямок «З попелу забуття») та III місце у III турі конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт у рамках Всеукраїнської краєзнавчої експедиції «МОЯ БАТЬКІВЩИНА УКРАЇНА».

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що використання пошуково-дослідницької діяльності в межах вивчення курсу «Культура добросусідства» є потужним інструментом для формування громадянської та соціальної компетентностей. Цей підхід дозволяє здобувачам освіти:

- усвідомити свою роль у суспільстві;
- навчитися аналізувати соціальні процеси та знаходити шляхи розв’язання проблем;
- розвинути емпатію та толерантність до інших;
- отримати практичний досвід співпраці та командної роботи;
- формувати активну життєву позицію.

У результаті, здобувачі освіти не лише засвоюють теоретичні знання, а й стають активними та відповідальними громадянами, які здатні позитивно впливати на своє оточення. Їхня навчальна діяльність виходить за межі закладу освіти і стає частиною реального суспільного життя, що є найважливішим показником ефективності педагогічної роботи. володіння компетентностями

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої освіти. Київ, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Культура добросусідства: Комплект програм спеціального інтегрованого курсу для закладів освіти України / [авторський колектив під керівництвом М. А. Араджионі]. – К. : ТОВ «ЛітМір», 2018. – 260 с. URL: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/komplekt-navchalnix-program-naskriznogo-integrovanogo-kursu/>
3. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник / П. В. Мороз, І. В. Мороз. – К. : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. – 96 с. URL: <https://undip.org.ua/library/doslidnytska-diialnist-uchniv-u-protsesi-navchannia-vsesvitnoi-istorii-v-osnovniy-shkoli-metodychnyy-posibnyk/>
4. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. – К. : Видавничий дім «Слово», 2009. – 240 с.
5. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020, № 898 : станом на 02.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
6. Вербицький В. Методичні рекомендації щодо організації дослідницької діяльності учнів (до серпневих педагогічних нарад). Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді Міністерства освіти і науки України. URL: https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/07/metod_rek2020.pdf

Шибка Г. І.,
керівник гуртка радіоелектроніки та мікропроцесорної техніки
КЗПО «Центр розвитку дітей та молоді «Стартум» ДМР,
керівник гуртка-методист, astronomy@ukr.net

Шибка О. С.,
керівник гуртка Астрономії та ІТ
КЗПО «Центр розвитку дітей та молоді «Стартум» ДМР,
керівник гуртка-методист, astronomy@ukr.net

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В ГУРТКУ АЕРОКОСМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. У статті розглядається досвід Астрономічного клубу «Прямуй за Сонцем!» КЗПО «ЦРДМ «СтартУм» ДМР, який понад 35 років реалізує авторську модель аерокосмічної освіти як складової STEM у системі позашкільної технічної освіти. Показано роль проєктної діяльності як ключового інструмента роботи з обдарованими учнями. Наведено приклади тем дослідницьких і конструкторських проєктів, зокрема у напрямі місячних досліджень, міжзоряної комети ATLAS та астрономічних спостережень. Особливу увагу приділено використанню штучного інтелекту як компенсаторного інструмента в умовах дефіциту сучасної спеціалізованої літератури та як засобу формування критичного мислення. Зроблено висновок про перспективність аерокосмічної освіти для мотивації, розвитку й соціалізації обдарованих дітей в Україні.

Ключові слова: позашкільна освіта, STEM, аерокосмічна освіта, обдаровані діти, проєктна діяльність, штучний інтелект.

Abstract. The article presents the experience of the Astronomical Club “Follow the Sun!” (KZPO “CRDM StartUm”, Dnipro, Ukraine), which has been implementing an original model of aerospace education as part of STEM in extracurricular technical education for over 35 years. The paper highlights project-based learning as a key tool for working with gifted students. Examples of research and engineering projects are provided, including topics related to lunar exploration, the interstellar comet ATLAS, and astronomical observations. Special attention is given to the use of artificial intelligence as a compensatory instrument in the absence of modern specialized literature and as a means of fostering critical thinking. The article concludes that aerospace education is a promising field for motivating, developing, and socializing gifted children in Ukraine.

Keywords: extracurricular education, STEM, aerospace education, gifted children, project-based learning, artificial intelligence.

Ми хочемо поділитися досвідом роботи Астрономічного клубу «Прямуй за Сонцем!» КЗПО «ЦРДМ «СтартУм» ДМР, який уже понад 35 років впроваджує унікальну модель аерокосмічної освіти як складової STEM у системі позашкільної технічної освіти [5].

Чому саме аерокосмічна освіта?

Аерокосмічна тематика має величезний виховний і пізнавальний потенціал.

Вона:

- інтегрує фізику, математику, ІТ, інженерію та навіть біологію;
- створює «вау-ефект», мотивуючи дітей;
- виконує суспільну функцію – формує позитивне ставлення до науки;
- розвиває критичне мислення і є протипоказом антинауковим забобонам;
- має світоглядне значення, показуючи дитині місце людини у Всесвіті.

Проектна діяльність як інструмент роботи з обдарованими дітьми

У нашій практиці саме проектна діяльність є головним способом роботи з обдарованими учнями. Вона дозволяє задіяти різні інтереси та здібності дітей, дає можливість відчувати себе справжнім дослідником.

Ми наголошуємо, що проект може мати різні форми. Не обов'язково кожна робота повинна включати складні розрахунки чи створення пристрою. Існує багато видів учнівських проектів [1]:

- науково-пошукові;
- інформаційно-пошукові;
- експериментально-дослідницькі;
- конструкторсько-технічні;
- інноваційні;
- аналітичні;
- соціально-орієнтовані;
- екологічні;
- інженерно-математичні;
- інформаційно-комунікаційні;
- творчо-художні.

Це означає, що педагог має можливість допомогти дитині обрати саме той формат, який відповідає її інтересам і віковим можливостям.

Наприклад, цього року загальною темою для робіт конкурсу МАН Юніор Дослідник в напрямку Техніка є досліди, дослідження та технології на Місяці.

Наведемо перелік можливих тем для різних типів проектів

№	Вид проекту	Мета	Короткий опис	Приклади з темою «Місяць»
1	Науково-пошуковий	Отримання нових знань	Вивчення фізичних і хімічних процесів на Місяці	Дослідження властивостей місячного ґрунту для будівництва
2	Інформаційно-пошуковий	Систематизація інформації	Аналіз даних про Місяць із відкритих джерел, огляд технологій	Презентація про історію досліджень Місяця та плани майбутніх місій

№	Вид проєкту	Мета	Короткий опис	Приклади з темою «Місяць»
3	Експериментально-дослідницький	Перевірка гіпотез	Проведення моделей експериментів у шкільних умовах із подібними матеріалами	Модель теплового захисту місячного модуля від різких перепадів температур
4	Конструкторсько-технічний	Створення моделей і пристроїв	Виготовлення макетів техніки для роботи на Місяці	Модель місячного ровера з використанням сонячних батарей
5	Інноваційний	Нові технології чи вдосконалення	Створення нестандартних рішень для умов Місяця	Пристрій для збору й очищення місячного льоду для отримання води
6	Аналітичний	Глибокий аналіз процесів	Використання даних про Місяць для розрахунків і прогнозів	Аналіз енергетичних витрат на транспортування вантажів по поверхні Місяця
7	Соціально-орієнтований	Суспільна значущість	Дослідження технологій для майбутніх місячних поселень	Розробка концепції «Місячного міста» з урахуванням потреб людей
8	Екологічний	Охорона довкілля	Збереження ресурсів і підтримка умов життя на Місяці	Модель замкненої екосистеми для виробництва кисню на Місяці
9	Інженерно-математичний	Розрахунки та моделювання	Математичні моделі для оптимізації конструкцій і процесів	Розрахунок міцності мосту через кратер на Місяці
10	Інформаційно-комунікаційний	Цифрові ресурси та медіа	Створення мультимедійних продуктів і цифрових симуляцій	Інтерактивна карта потенційних місць для баз на Місяці
11	Творчо-художній	Поєднання науки та мистецтва	Використання знань про Місяць у креативних формах	3D-анімація будівництва місячної станції та її роботи

Приклади тем проєктів

Власний досвід роботи з МАН «Юніор Дослідник» та іншими конкурсами показав, що діти особливо активно включаються в роботу, коли теми «чіпляють» їхню уяву [4]. Кілька прикладів:

Міжзоряна комета ATLAS: «Чому комета розпалася на підльоті до Сонця?», «Чи можуть міжзоряні комети нести сліди життя?», «Як виглядає Земля з відстані міжзоряного мандрівника?»

Повне місячне затемнення 7 вересня: «Моє перше астрономічне спостереження», «Як місячне затемнення доводить сферичну форму Землі», «Як виглядає Земля з поверхні Місяця під час затемнення», «Згадки про затемнення в українських літописах».

Воркшоп із англійською мовою: «Чому космодром краще розташувати біля екватора?» – приклад інтеграції мовної, ІТ та астрономічної освіти.

Практичні конструкторські завдання: «Система захисту Землі від астероїдів», «Модель місячного ровера на сонячних батареях», «Прототип браслета для контролю ПТСП із використанням ШІ для космічних мсій».

Ці теми доводять, що аерокосмічна освіта дозволяє реалізувати проєкти будь-якого типу – від спостережень і аналізу літописів до складних інженерних розробок.

Штучний інтелект як потужний інструмент аерокосмічної освіти

Сьогодні однією з головних проблем розвитку аерокосмічної освіти в Україні є **катастрофічний брак сучасної науково-популярної та спеціалізованої літератури**. Особливо це стосується видань із природничих і технічних дисциплін. У бібліотеках практично відсутні нові надходження, а ті книжки, що залишилися, часто застарілі й не відображають сучасного стану науки [1]. Для аерокосмічної освіти це є особливо небезпечно, адже саме тут надзвичайно важливо бути в курсі останніх відкриттів, наукових дискусій та технологічних інновацій.

У цій ситуації **штучний інтелект** став тим інструментом, який фактично рятує освітній процес. Завдяки йому учні та педагоги отримують доступ до розрізнених джерел знань – статей, баз даних, матеріалів міжнародних конференцій, новин наукових журналів різними мовами [2]. Таким чином, ШІ компенсує відсутність друкованої та доступної літератури, відкриваючи нові горизонти для навчання та досліджень.

Однак із цим виникає інше, не менш важливе завдання: **валідація інформації**. ШІ може подати неточні або навіть хибні дані, а інколи створювати помилкові інтерпретації. Тому саме педагог виходить на перший план як **фасилітатор, редактор і тренер**, що навчає дітей критично перевіряти отриману інформацію, порівнювати її з іншими джерелами, відрізняти достовірні факти від сумнівних [5].

Таким чином, ШІ стає не просто «швидким довідником», а **потужним**

засобом розвитку критичного мислення. Робота з ним вчить дітей мислити аналітично, сумніватися, перевіряти, аргументувати. А це одне з ключових завдань сучасної STEM-освіти й особливо – аерокосмічного напрямку, де точність і надійність знань мають вирішальне значення.

Висновки:

- Аерокосмічна освіта – це інтеграційна модель STEM, яка працює на мотивацію, розвиток і соціалізацію обдарованих дітей.
- Проектна діяльність – головний інструмент, що дає кожному учневі відчуття власний інтелектуальний успіх.
- Використання ІІІ та цифрових інструментів відкриває нові можливості, але потребує педагогічної підтримки.
- Досвід роботи Астроклубу «Прямуй за Сонцем!» доводить, що навіть у складних умовах можна створювати систему освіти, яка дає стійкі результати й готує дітей до майбутнього [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Національна академія наук України. Освіта та наука в умовах війни. – Київ: НАН України, 2023. – 128 с.
2. OECD. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 200 p.
3. Офіційний сайт конкурсу InfoMatrix International Contest. – Бухарест, 2025. – Режим доступу: <https://infomatrix.ro>.
4. Презентації та науково-дослідницькі роботи вихованців Астроклубу «Прямуй за Сонцем!» (2018–2025). – Архів КЗПО «ЦРДМ «СтартУм» ДМР.
5. Шибка Г. І., Шибка О. С. Методичні матеріали гуртків астрономії та радіоелектроніки. – Дніпро: КЗПО «ЦРДМ «СтартУм» ДМР, 1989–2024.

Шклярук О. В.,

учитель англійської мови КЗЗСО «Ліцей № 10

Хмельницької міської ради»,

tigralog@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОГО НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СПОСІБ АДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ІЗ ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Анотація. У статті представлений аналіз результатів організації учнівського наукового дослідження як способу адаптації обдарованих дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Окреслені показники особистісної тривожності таких дітей, міри задоволеності їх основних потреб, психологічні властивості, які мають першочергове значення в соціальній регуляції поведінки й адаптації до нових умов життя.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, психолого-педагогічні

програми, обдаровані діти, особистісна тривожність, емоційно-психологічна підтримка, науковий керівник, учнівське наукове дослідження.

Annotation. This article analyzes how organizing student scientific research can facilitate the adaptation of gifted children who are internally displaced. It discusses indicators of personal anxiety in these children, evaluates their satisfaction with basic needs, and highlights psychological traits essential for social regulation of behavior and successful adaptation to new living conditions.

Keywords: internally displaced persons, psychological and educational programs, gifted children, personal anxiety, emotional-psychological support, research supervisor, student scientific research.

У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів питання вивчення англійської мови набуває особливої актуальності. Англійська мова виконує роль міжнародної, міжкультурної та міждисциплінарної комунікації, а тому її опанування відкриває для учнів доступ до світових наукових надбань. Водночас особливої уваги потребує організація науково-дослідницької роботи з обдарованими дітьми, оскільки саме ця категорія учнів здатна продукувати оригінальні ідеї, глибоко занурюватися в проблематику та робити власний внесок у розвиток науки.

Метою статті є окреслення особливостей психолого-педагогічного підходу до організації роботи з обдарованими учнями з числа внутрішньо переміщених осіб у процесі вивчення англійської мови, а також представлення власного педагогічного досвіду керівництва учнівським науковим дослідженням.

Зважаючи на те, що уже більше п'яти років авторка цієї статті є кураторкою секції англійської мови учнівського наукового товариства МАН ліцею №10 «До вершин наук», привернемо увагу до змін у складі обдарованих учнів, які виявляють бажання вести наукові дослідження.

З 2022 року до нашого освітнього закладу почали прибувати діти – внутрішньо переміщені особи (далі ВПО), родини яких були вимушені покинути власне житло і переїхати в інші області, щоби уникнути наслідків збройного конфлікту (ситуації загального насилля, порушення прав людини). І дорослі, і діти проходили період адаптації до нового соціокультурного середовища. Особливості пристосування та психологічні феномени, які його супроводжують, описані науковцями з різних аспектів. Частина дослідників вважають, що процес адаптації так званих «внутрішніх біженців» неминуче призводить до певного переліку проблем психологічного характеру. Інші доводять, що не завжди процес адаптації призводить до негативних наслідків, він лише є фактором ризику, наслідки якого залежать від особливостей взаємодії переміщеної особи та нового соціального оточення.

Як зазначає З.В. Спринська, якщо потреба у спілкуванні, характерна для цієї категорії дітей, в основному задовольняється, то цього не можна сказати про

потреби у визнанні та самовираженні. Це пов'язано з рівнем вираженості таких показників як реактивна тривожність, потреба в безпеці, сором'язливість, соціальні потреби, комунікабельність. [1]

Разом з тим, чим швидше дитина шкільного віку розуміє, що знаходиться в безпеці, захищена від агресії, спостерігає за конструктивним вирішенням дорослими матеріальних та соціальних потреб, тим швидше вона демонструє готовність до взаємодії зі вчителями, цікавиться гуртковою, творчою та дослідницькою діяльністю, а відтак отримує можливість розвитку та самовираження.

Таким чином, актуальним питанням є розробка психолого-педагогічних і методичних програм для закладів загальної середньої освіти з розвитку обдарувань внутрішньо переміщених осіб. У цій статті представлені складові авторської програми взаємодії учителя-наукового керівника з обдарованою дитиною, яка виконала учнівське наукове дослідження в системі Малої академії наук за науковими розвідками Степана Величенка.

Робота з обдарованими внутрішньо переміщеними підлітками, які виконують наукове дослідження, потребує поєднання педагогічної гнучкості та психологічної чутливості. Учителю-науковому керівнику необхідно створити безпечне, мотивувальне й результативне середовище.

З огляду на набутий досвід супроводу діяльності учня-дослідника приверну увагу до необхідності розуміння соціально-психологічного та освітньо-наукового контекстів взаємодії з обдарованими підлітками на етапі долучення їх до ведення учнівського наукового дослідження.

Для підлітків ВПО дуже важливо довести свою спроможність, бути поміченими й оціненими за особистими досягненнями, а не за статусом «переселенця». Такі діти мають високий пізнавальний потенціал, але водночас можуть відчувати знижену мотивацію через емоційне виснаження. Їм важко одразу включитися в командну діяльність, тому варто починати з індивідуальних дослідницьких проєктів. Важливо, щоб тема дослідження мала особистісний сенс, тобто пов'язувалася з власним життєвим досвідом, набутими цінностями, історією своєї країни.

Слід зазначити, що індивідуальні заняття з внутрішньо переміщеними дітьми, спрямовані на розвиток стресостійкості, є більш ефективними у разі, коли долучаються батьки або опікуни. У таких випадках спілкування стає невимушеним, набуває характеру міжособистісної, а за необхідності, й емоційної бесіди. Ми дізнаємося, як і де навчалася дитина, яким є рівень її знань, якими були її стосунки з однокласниками раніше. У свою чергу здобувачу/здобувачці освіти стає зрозумілим, якими є шкільні та класні традиції, чого чекати від учителя/вчительки, як організована взаємодія між учнівським колективом та

вчителями, якими будуть вимоги. Відтак простіше оцінити свої можливості адаптуватися до шкільного життя в новому закладі освіти. Насправді завдяки такій взаємодії учні з числа ВПО відчуватимуть себе в безпеці і не тільки отримають можливість розвивати власні обдарування, а й відновлять здатність керувати власним життям, знайти сенс у складних життєвих обставинах, усвідомити себе частиною української інтелектуальної спільноти.

Учитель у цьому процесі виступає як ментор, фасилітатор, який допомагає обдарованому підлітку не лише виконати дослідження, а й віднайти себе, своє місце у світі, що змінюється.

Здобувачка освіти 11 класу нашого ліцею, з якою мені пощастило співпрацювати, намагалася не лише адаптуватися до нових умов життя й навчання, а й усвідомити історичні, культурні та політичні причини війни росії проти України.

Одним із ефективних шляхів підтримки такої учениці стало залучення її до науково-дослідницької діяльності в межах Малої академії наук України, основу якої складало вивчення англomовних джерел, що дало можливість розширити світогляд, сформуванати навички академічного пошуку та критичного осмислення інформації.

Перший діагностично-мотиваційний етап тривав протягом місяця. Було визначено рівень володіння ученицею англійською мовою, її пізнавальні інтереси, схильності до дослідницької діяльності. Індивідуальні бесіди допомогли не лише вмотивувати, а й зрозуміти особистий досвід дівчини, її ставлення до подій в Україні. Ми визначили, що з початком повномасштабного російського вторгнення інтерес до минулого в Україні зріс. Зроблено багато спроб спрогнозувати майбутнє нашої країни за допомогою знання минулого. Тому надзвичайно актуальними стали публікації, в яких описуються події з певної точки зору, створюється наратив – спосіб, в який суспільство сприймає свою історію.

З дозволу учениці наводимо фрагмент її мотиваційного листа: «З 24 лютого 2022 року кожен українець, у тому числі і я, шукає відповідь на одне і те саме питання: «За що?» Отже, я почала досліджувати причини російсько-української війни за допомогою різноманітних джерел. Одного дня мені пощастило познайомитись з книгою «Ireland and Ukraine Studies in Comparative Imperial and National History» автора Степана Величенка.

Читаючи розділ за розділом, я дивувалася як дослідник з іншої країни переймається проблемами української державності, докладає стільки зусиль, щоби проаналізувати досвід минулого та сформуванати критичний погляд на кроки, які потрібно зробити для майбутнього України.

Розпочинаючи роботу, я думала, що найбільшими труднощами буде дослідження мовних характеристик та стилю книги тому, що вона існує виключно англійською мовою і написана носієм. Вагалася, чи вистачить моїх знань англійської мови. Але зараз розумію, що головні труднощі були викликані

враженнями, які справив на мене сам зміст книги. Для мене було морально важко читати про те, як росія століттями використовувала нашу країну та українців для власної вигоди, руйнуючи націю і вбиваючи дух населення, забираючи свободу. Російська влада непомітними кроками знищувала український народ.

З 24 лютого, особисто побачивши що таке війна, я вирішила остаточно, що хочу працювати на користь наших громадян, людей, які стають на опір ворожій техніці плече до плеча, які роблять «коктейлі Молотова», знищують російські дрони з автоматів. Метою для мене є те, щоб члени моєї родини та інших сімей, які зараз боронять Україну, повернулися додому. Я хочу, щоб кожна дитина бачила свого батька і мала можливість обійняти його. Я мрію, що зможу зробити великий внесок для нашої нації. І цей вклад починається з цього проєкту». [5]

Таким чином, нами було з'ясовано, що найбільш послідовні та ґрунтовні дослідження цього питання виконані в англomовних джерелах, зокрема в роботах Степана Величенка, канадського історика українського походження, наукового співробітника кафедри українських студій і Центру європейських, російських та євразійських студій Торонтського університету.

Так розпочався пошуково-аналітичний етап дослідницької роботи, його тривалість становила близько 2 місяців. У ході реалізації цього етапу було виконано пошук англomовних матеріалів: наукових статей, інтерв'ю, відео, відгуків на праці Степана Величенка. Разом з цим відбувалося навчання навичкам академічного читання: виділення ключових ідей, робота з глосарієм понять («colonialism», «imperial discourse», «decolonization», «identity»). Аналіз текстів проводився із фокусом на причинно-наслідкових зв'язках між колоніальним мисленням росії та війною проти України. З'ясовувались сучасні прояви інформаційного колоніалізму та пропаганди.

Таким чином, наші розвідки зосередились на вивченні наукових публікацій С. Величенка, які вважаємо актуальними для формування світогляду сучасної української молоді в умовах низької громадської обізнаності в темах імперії, колонії та національно-визвольних рухів. Для лінгвоконцептуального аналізу нами була обрана книга «Ireland and Ukraine» by Stephen Velychenko, яка є популярною та актуальною сьогодні й продовжує такі розвідки автора як «Минуле та сьогодення російського вторгнення: історія, яка навряд чи повториться», «Колоніалізм, Україна, Ірландія та голод» та передую статтям «Путінські прелюдії. Таємні звіти російської поліції про український національний рух», «Всередині та за російським котком», «Україна модерна». [4, 9]

Юною дослідницею було виконано аналіз англomовних текстів із фокусом на причинно-наслідкових зв'язках між колоніальним мисленням Росії та війною проти України; знайдено сучасні прояви інформаційного колоніалізму та пропаганди. У ході дослідження визначено, що Степан Величенко досліджує

концепти «колоніалізм», «деколоніалізм», аналізує специфіку російського імперського дискурсу та його вплив на сучасні політичні події, зокрема російське вторгнення в Україну.

Степан Величенко формує інтерпретаційне поле концепту «деколонізація», розглядаючи подібність колоніального й постколоніального стану України та Ірландії. Називаючи концепт, С. Величенко реконструює його внутрішній зміст у межах ментальної діяльності мовної спільноти загалом та її репрезентантів зокрема. Порівнюючи ірландський та український наративи, С. Величенко намагається реконструювати ту суть, яка притаманна лексичним одиницям, у яких вони містяться.

Найбільш схожою рисою історичного шляху українців та ірландців є наявність сусіда-колонізатора на північно-східному напрямку. Для України це росія, для Ірландії – Англія. З цього випливають характерні для завоювання явища – зміна чи спроби зміни країною-завойовником соціально-політичного устрою та культури.

Дослідження концептів в праці С. Величенка вдається через аналіз уживання слів і виразів, зокрема при порівнянні таких ключових наративів двох країн як мовне питання та Голодомор.

Таким чином, зазначимо важливість того, що в процесі роботи над матеріалами праць науковця не лише поглиблюється знання англійської мови, а й формується активна громадянська позиція, розуміння історичних коренів нинішніх подій і вміння аргументовано протистояти дезінформації.

На цьому етапі роль учителя-наукового керівника полягає у консультуванні, допомозі в доборі джерел, формулювання висновків порівняльного характеру.

Наступний, власне дослідницький етап, тривав три місяці. В цей час розроблялась структура учнівського наукового дослідження (вступ, теоретична частина, аналіз текстів, висновки).

Для прикладу нижче наводимо науковий апарат учнівського дослідження за темою «Лінгвокультурологічний зміст концептів «colonization» та «decolonization» (за книгою Stephen Velychenko “Ireland and Ukraine. Studies in Comparative Imperial and National History”)). [5, С. 7]

Об’єкт дослідження: лінгвоконцептуальне дослідження трактування українського та ірландського досвіду у широкій історичній і порівняльній перспективах.

Предмет: аналіз типологічних ознак та образного компоненту концепту «деколонізація».

Мета роботи: довести, що у праці «Ireland and Ukraine» by Stephen Velychenko осмислено лінгвокультурологічний зміст концепту «деколонізація» для українця через ірландський досвід деколонізації.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати поняття, структуру та класифікацію концептів;
- проаналізувати лінгвокультурологічний підхід до розуміння концепту «деколонізація»;
- дослідити шляхи формування концепту «деколонізація» як елементу свідомості та ментальної одиниці;
- довести подібність колоніального й постколоніального стану України та Ірландії як середовище для формування інтерпретаційного поля концепту «деколонізація»;
- здійснити аналіз лексичних одиниць на позначення концепту «деколонізація» (за книгою «Ireland and Ukraine» by Stephen Velychenko). [5, С. 7]

Актуальність дослідження: історія України та історія Ірландії має низку схожих рис, пов'язаних переважно із комплексними подіями в минувшині народів. Ці явища яскраво відбилися у національній ідентичності українців та ірландців та є складовими їх національної пам'яті, що спричинило активну підтримку українців з боку ірландців. [5, С. 7-8]

У практичній частині роботи дослідниця навела приклади ознак сегментів базового пласта концептів *колонізація* та *деколонізація* із зазначеної праці Степана Величенка та запропонувала власну інтерпретацію змістових ознак.

Наведемо наступні приклади аналізу семем базового пласта тексту джерела (цитується за книгою Степана Величенка) з практичної частини учнівської наукової роботи:

Виділено цитату: «The Ukrainians have been described by an English writer as «the Irishmen of Russia»» [9, P.260]

Учениця наводить власне тлумачення: «Автором утворена надзвичайно яскрава семема «українці – ірландці росії». На мене справляє гнітюче враження той факт, що українці, знаючи про події в Ірландії, не розуміли, що є дзеркальним відображенням останньої». [5, С.21-24]

Виділено цитату: «Amongst the political elite in Russia, and, indeed, society at large, there is a pervasive belief that Ukraine is not a country but, at best, a historical part of Russia and at worst, a political Frankenstein sustained by Russia's adversaries». [9, P.260]

Тлумачення дослідниці: «Аналізуючи поведінку політичної еліти росії, автор зазначає, що вони вважають Україну історичною частиною Росії. Це сталий сегмент базового пласта *колоніалізм*. Однак семема «політичний Франкенштейн (якого змайстрували вороги росії)» вказує на заперечення будь-якого права на існування самого концепту *деколоніалізм* на позначення стосунків України та росії». [5, С.21-24]

Виходячи з наведених прикладів, констатуємо, що учениця отримала досвід написання власного аналітичного тексту українською та англійською мовою.

Учитель на цьому етапі тільки супроводжує науковий процес, виконує корекцію мовного оформлення, контроль академічної доброчесності.

На презентаційно-рефлексивному етапі учениця взяла участь у міському етапі конкурсу-захисту учнівських науково-дослідницьких робіт МАН. Згодом було проведено відкриту англомовну зустріч з однолітками на тему «Understanding Colonialism and Decolonization: What It Means for Ukraine Today».

Таким чином, юною дослідницею формувалась оцінка власного зростання, емоційних і світоглядних змін.

Запропоновані нами складові авторської програми взаємодії вчителя з обдарованою дитиною є інструментом не лише інтелектуального розвитку, а й духовно-патріотичного виховання учнів у складних суспільних умовах. Залучення обдарованих дітей, особливо внутрішньо переміщених, до вивчення англомовних наукових джерел сприяє інтеграції їх у світову гуманітарну культуру, утвердженню в думці, що Україна є частиною цивілізованого, демократичного світу.

На нашу думку, ознайомлення з працями Степана Величенка та інших науковців-істориків допомагає підліткам побачити сучасну війну як продовження колоніальної політики росії, усвідомити важливість деколоніального вибору України та власної ролі у формуванні майбутнього незалежної держави.

У результаті реалізації програми взаємодії учителя з обдарованими учнями з числа ВПО відбувається їх інтелектуальний розвиток, а саме: формування навичок критичного аналізу історичних і політичних текстів англійською мовою. Зростає мовна компетентність, формується громадянська позиція, здійснюється емоційно-психологічна підтримка: відбувається зниження рівня тривожності й підвищення самооцінки дитини через залучення до змістовної інтелектуальної діяльності.

Учитель-науковий керівник координує процес поступово: від зацікавлення до публічної демонстрації результатів, формуючи в учня впевненість у власних силах, любов до правди й науки, стійку ідентичність українського громадянина. Відтак педагог виступає не лише як носій знань, а й як психологічний наставник і партнер у дослідженні, що в умовах воєнного стану та внутрішнього переміщення створює безпечне середовище, у якому дитина відчуває підтримку, довіру, стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. З. В. Спринська. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. Теорія та практика сучасної психології, 2018. №6. С. 50-56. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/11.pdf (дата звернення: 01.10.2025)
2. Крутий К. Л. Робота з обдарованими учнями у сучасній школі. – Харків: Основа, 2016.

3. О. Городинська. Психологічні особливості мотивації до навчання підлітків в умовах воєнного стану. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7128> (дата звернення: 30.09.2025)
4. Степан Величенко. Російське вторгнення в минулому і тепер: історія, яка навряд чи повториться. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/rosiiske-vtorhnennia-v-mynulomu-i-teper-istoriia-iaka-navriad-chy-povtorytsia> (дата звернення: 22.11.2022)
5. Я. Славінська. Лінгвокультурологічний зміст концептів колонізація та деколонізація (за книгою «Ireland and Ukraine studies in comparative imperial and national history» by Stephen Velychenko). Учнівська науково-дослідницька робота на конкурс-захист учнівських науково-дослідницьких робіт МАН. 2023 р. – 31 с. URL: <https://docs.google.com/document/d/1eruH1A9WYyuhsh3-9VNwmth82OxDLUMt/edit?usp=sharing&ouid=105048170226475479690&rtpof=true&sd=true>
6. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. пос. / О. В. Яшенкова. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.
URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk756619.pdf>
7. Academia.edu URL: <https://www.academia.edu/> (дата звернення: 01.10.2025)
8. Grammarly URL: <https://surl.li/gzbdwd> (дата звернення: 22.11.2023)
9. «Ireland and Ukraine. Studies in Comparative Imperial and National History» by Stephen Velychenko URL: <https://www.storytel.com/pl/pl/books/ireland-and-ukraine-studies-in-comparative-imperial-and-national-history-1829496?appRedirect=true> 19 (дата звернення: 22.11.2022)

Шпонька Є. Є.,

*здобувач освіти, ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»,
shponkaevgeniy@gmail.com*

Антоненко І. В.,

*викладач, ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»,
ant.texn@gmail.com*

ОБДАРОВАНІСТЬ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні підходи до виявлення та розвитку обдарованості в умовах цифровізації освіти. Розглянуто роль інноваційних освітніх середовищ, адаптивних платформ і технологічних інструментів у формуванні творчого та інтелектуального потенціалу молоді. Здійснено порівняльний аналіз досвіду України та інших країн світу, зокрема Естонії та Туреччини, у впровадженні новітніх технологій у навчальний процес. Окреслено перспективи вдосконалення освітнього середовища для обдарованих дітей і молоді, визначено ключові напрями розвитку сучасної педагогіки в умовах цифрової трансформації [1; 2; 6; 7].

Ключові слова: обдарованість, освіта, цифрові технології, STEM, інновації, педагогічна підтримка, розвиток творчості [1; 2; 6].

Abstract. The article analyzes modern approaches to identifying and developing giftedness in the context of digitalization of education. The role of innovative educational environments, adaptive platforms and technological tools in shaping the creative and intellectual potential of youth is considered. A comparative analysis of the experience of Ukraine and other countries of the world, in particular Estonia and Turkey, in introducing the latest technologies into the educational process is carried out. The prospects for improving the educational environment for gifted children and youth are outlined, and key areas of development of modern pedagogy in the context of digital transformation are identified [1; 2; 6; 7].

Keywords: giftedness, education, digital technologies, STEM, innovations, pedagogical support, development of creativity [1; 2; 6].

Початок ХХІ століття ознаменувався глибокими соціальними й технологічними змінами, що визначили нові орієнтири розвитку освіти. В епоху цифровізації саме інтелектуальний і творчий потенціал людини стає вирішальним чинником суспільного прогресу. Обдаровані діти – стратегічний ресурс нації, її інноваційний резерв і рушій розвитку науки, культури, економіки [1; 2]. Тому формування системи підтримки обдарованих осіб є одним із головних завдань сучасної освітньої політики [3].

Сьогодні цифрові технології стають не лише допоміжним засобом навчання, а й інструментом розкриття індивідуальних здібностей. У поєднанні з гуманістичними цінностями освіти вони створюють можливості для формування самостійної, креативної та мислячої особистості. Водночас важливо, щоб упровадження нових технологій не віддаляло людину від сутності навчального процесу – живого спілкування, співтворчості та духовного розвитку [6; 7].

Поняття «обдарованість» трактується як складне поєднання інтелектуальних, творчих, емоційно-вольових і соціальних характеристик особистості, що забезпечують високий рівень досягнень у певній сфері діяльності [1; 2]. Вчені й педагоги дедалі частіше наголошують, що обдарованість не є вродженим явищем, а формується в сприятливому середовищі [1; 2].

Освітній простір створює умови для прояву потенціалу дитини. Розвиток обдарованості вимагає системної підтримки з боку педагогів, наукового супроводу, надання можливості для самостійного вибору навчальних траєкторій [3; 6]. Важливо поєднувати міждисциплінарні підходи, інтегруючи природничі науки, технології, мистецтво та гуманітарні дисципліни.

Освітній процес, зорієнтований на розвиток обдарованих учнів, спонукає до пошуку, дослідження, експерименту. Учитель виступає не лише джерелом знань, а наставником і партнером у пізнанні, що допомагає дитині усвідомити власний потенціал і реалізувати його в навчальній та творчій діяльності [6; 7].

Цифрові технології змінюють підхід до навчання, створюючи умови для активної пізнавальної діяльності учнів. Використання адаптивних навчальних платформ, електронних ресурсів, мультимедійних засобів і хмарних сервісів відкриває нові можливості для індивідуалізації навчання та розвитку творчого потенціалу [3; 6].

Інтерактивні методи сприяють розвитку креативності та критичного мислення, адже навчання відбувається через діяльність – створення моделей, розв’язання проблем, участь у віртуальних експериментах і проєктах [7]. Цифрове середовище також дає можливість створити систему моніторингу навчальних досягнень, що допомагає виявляти сильні сторони учня та своєчасно пропонувати індивідуальні програми чи додаткові завдання [6; 7].

Особливу роль у формуванні обдарованості відіграє інженерна та технічна творчість. Вона розвиває логіку, аналітичне мислення, просторову уяву, навички моделювання та конструювання [1; 2].

В Україні функціонують STEM School при Західноукраїнському національному університеті та освітні простори Ко_Laba, де учні працюють із сучасними технологіями, беруть участь у творчих та інженерних проєктах. Такі ініціативи сприяють формуванню активного покоління дослідників, здатних мислити нестандартно та генерувати нові ідеї [6; 7].

Досвід інших країн свідчить, що розвиток обдарованості тісно пов’язаний із рівнем цифрової культури суспільства. Естонія реалізує національну стратегію цифрової освіти, спрямовану на розвиток персоналізованого навчання та проєктних навичок. Туреччина впроваджує програми модернізації шкільної інфраструктури, інтегруючи технології моделювання та робототехніки у навчальний процес [11; 12].

Ці приклади демонструють, що ключем до успіху є не самі технології, а педагогічна культура їхнього застосування. Інноваційні засоби повинні служити розвитку мислення, а не замінювати живий освітній процес [11; 12].

Подальший розвиток освіти в Україні має базуватися на створенні середовища, у якому кожна дитина зможе реалізувати свій потенціал. Це передбачає підготовку педагогів до роботи з новими підходами, розвиток креативних освітніх просторів, підтримку регіональних ініціатив і партнерств [6; 7].

Гуманістична складова залишається пріоритетом: формування у дітей почуття відповідальності, емпатії, відкритості до нових ідей. Майбутня модель освіти повинна поєднувати технологічний прогрес із вихованням духовно зрілої, соціально активної особистості [1; 2; 6].

Новітні технології змінюють структуру та зміст освіти, відкриваючи нові горизонти для розвитку обдарованої молоді. Використання цифрових платформ підвищує ефективність навчання, стимулює пізнавальну активність і

ініціативність учнів. Водночас головною цінністю залишається людина та її здатність мислити, творити й нести відповідальність за власний вибір [1; 2; 6; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Dweck, C. Mindset: The New Psychology of Success. Random House, 2016. [Дата звернення: 17.10.2025]
2. Subotnik, R., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. Rethinking Giftedness and Gifted Education. Psychological Science in the Public Interest, 2019. [Дата звернення: 17.10.2025]
3. Implementing Learning Principles with a Personal Tutor. arXiv, 2023. [Дата звернення: 17.10.2025]
4. Західноукраїнський національний університет. STEM School. URL: <https://www.wunu.edu.ua> [Дата звернення: 17.10.2025]
5. UNICEF Ukraine. Ko Laba ESTEAM Spaces. URL: <https://www.unicef.org/ukraine> [Дата звернення: 17.10.2025]
6. The Guardian. Estonia's Digital Education Strategy. 2023. [Дата звернення: 17.10.2025]
7. ivySCI. Perceptions of Digital Learning among Gifted Students in Turkey. 2022. [Дата звернення: 17.10.2025]

Шпонька О. Є.,

*здобувач освіти, ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»,
sponkaoleksandr@gmail.com*

Антоненко І. В.,

*викладач, ВСП «Фаховий коледж ракетно-космічного машинобудування
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара»,
ant.texn@gmail.com*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ПОЄДНАННІ З СУЧАСНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ

Анотація. У статті розглянуто роль штучного інтелекту (ШІ) у розвитку сучасних технологій – Інтернету речей (IoT), мереж 5G, блокчейну, робототехніки та медицини. Детально проаналізовано напрями інтеграції ШІ в інфраструктуру «розумних» систем, розкрито їх потенціал для підвищення ефективності, безпеки та автоматизації суспільних процесів. Окрему увагу приділено етичним викликам, питанням кібербезпеки та ролі ШІ в еволюції Індустрії 4.0. Зроблено висновки про необхідність збалансованого розвитку технологій з урахуванням правових і гуманістичних принципів.

Ключові слова: штучний інтелект, Інтернет речей, робототехніка, 5G, блокчейн, автоматизація, інновації, цифровізація.

Abstract. The article examines the role of artificial intelligence (AI) in the development of modern technologies – the Internet of Things (IoT), 5G networks, blockchain, robotics, and medicine. The paper provides a detailed analysis of the

integration of AI into the infrastructure of “smart” systems and reveals its potential for increasing efficiency, security, and the automation of social processes. Particular attention is given to ethical challenges, cybersecurity issues, and the role of AI in the evolution of Industry 4.0. The conclusions emphasize the necessity of a balanced technological development that takes into account legal and humanistic principles.

Keywords: artificial intelligence, Internet of Things, robotics, 5G, blockchain, automation, innovation, digitalization.

Стрімкий розвиток цифрових технологій зумовив появу нової епохи – епохи інтелектуальних систем. Штучний інтелект (ШІ) став фундаментальним елементом сучасної технічної цивілізації, оскільки дає змогу машинам не лише виконувати заздалегідь задані алгоритми, а й самостійно навчатися, аналізувати інформацію, робити прогнози та ухвалювати рішення [1].

Інтеграція ШІ з іншими технологічними напрямками – 5G, IoT, блокчейном, робототехнікою, «великими даними» та хмарними обчисленнями – створює нову архітектуру цифрового світу. Це поєднання є рушійною силою Четвертої промислової революції, про що свідчать численні дослідження міжнародних організацій, зокрема Світового економічного форуму [2].

ШІ поступово стає не просто інструментом автоматизації, а самостійним елементом прийняття рішень, який змінює моделі управління, виробництва й навіть соціальної взаємодії.

Інтеграція ШІ з Інтернетом речей

Інтернет речей (IoT) – це глобальна мережа фізичних пристроїв, які взаємодіють через інтернет, обмінюючись даними в реальному часі. Проте справжній потенціал IoT розкривається лише тоді, коли його поєднують із системами штучного інтелекту [1].

Такі системи можуть не лише збирати інформацію, а й аналізувати її, робити прогнози й автоматично реагувати на зміни середовища. Наприклад, у «розумних» містах ШІ оптимізує транспортний потік, контролює освітлення вулиць, управляє енергоспоживанням будівель, забезпечуючи економію ресурсів та зменшення викидів вуглецю [2].

У промисловості інтелектуальні сенсори відстежують стан обладнання, виявляють аномалії у роботі машин і попереджають аварії. Це сприяє розвитку концепції «предиктивного обслуговування», яка дозволяє прогнозувати несправності до того, як вони виникають [5].

Таким чином, ШІ у сфері IoT формує основу для побудови «розумних» енергетичних систем, логістики та інфраструктури майбутнього.

Використання ШІ в медицині

Медична галузь є одним із найдинамічніших напрямів впровадження штучного інтелекту. Завдяки алгоритмам глибокого навчання та аналізу великих обсягів

медичних даних, ІІІ допомагає лікарям швидше встановлювати діагнози, прогнозувати перебіг захворювань і обирати найефективніші методи лікування [4].

ІІІ уже успішно застосовується для розпізнавання пухлин на знімках МРТ, аналізу рентгенівських зображень, а також у персоналізованій медицині – для добору терапії, яка відповідає генетичним особливостям пацієнта [4]. Великим досягненням є створення систем, що виявляють ранні ознаки серцево-судинних і нейродегенеративних захворювань. У поєднанні з технологіями носимих пристроїв (wearables), які безперервно відстежують стан організму, такі рішення дають змогу своєчасно реагувати на загрозливі зміни.

Окрім того, ІІІ допомагає оптимізувати адміністративні процеси у медичних закладах: автоматизує розклад прийому пацієнтів, формування електронних карток і навіть управління лікарняними запасами [4].

Таким чином, впровадження ІІІ в охорону здоров'я не лише підвищує якість лікування, а й робить медицину більш доступною, персоналізованою та ефективною.

Робототехніка та автоматизація

Розвиток робототехніки є одним із найочевидніших прикладів практичного використання ІІІ. Сучасні роботи здатні не лише виконувати повторювані дії, а й аналізувати ситуацію, ухвалювати рішення та адаптуватися до нових умов [2]. На виробництві роботизовані системи з елементами машинного навчання забезпечують точність і безпеку, замінюючи людину в небезпечних або монотонних операціях. Такі «розумні» роботи можуть самостійно налаштовувати параметри роботи відповідно до типу продукту, що виробляється [5].

У медицині хірургічні роботи допомагають проводити операції з надзвичайною точністю, мінімізуючи людський фактор. У сільському господарстві автономні дрони й роботи здійснюють точне висівання, моніторинг полів, розпилення добрив і збирання врожаю, що суттєво підвищує продуктивність праці.

Робототехніка у поєднанні з ІІІ – це не лише технічний прогрес, а й новий етап у розвитку трудових відносин. Вона змінює структуру зайнятості, створюючи попит на висококваліфікованих фахівців і водночас зменшуючи потребу у фізичній праці.

Інші технології у поєднанні з ІІІ

Серед новітніх напрямів, що активно взаємодіють із ІІІ, варто виділити 5G, блокчейн і edge computing.

Мережі п'ятого покоління (5G) забезпечують надзвичайно високу швидкість передавання даних і мінімальні затримки, що дозволяє системам ІІІ працювати в режимі реального часу [2]. Це особливо важливо для автономного транспорту, телемедицини й дистанційного управління виробничими процесами. Блокчейн, у свою чергу, гарантує прозорість і захищеність даних, що є критично важливим для безпечного використання ІІІ в банківській сфері, державному управлінні та охороні здоров'я [1]. Поєднання ІІІ та блокчейну створює

передумови для формування довіри до автоматизованих рішень, адже усі дії алгоритмів можна перевірити та зафіксувати у розподіленому реєстрі. Edge computing – це технологія, яка переносить обробку даних із централізованих серверів безпосередньо на «край» мережі – до пристроїв, що генерують ці дані. Завдяки цьому зменшуються затримки, підвищується конфіденційність і швидкість роботи систем [3]. У поєднанні з ІІІ edge computing відкриває шлях до автономних систем, які можуть функціонувати навіть без постійного підключення до хмарних ресурсів.

Переваги та виклики впровадження ІІІ

Інтеграція штучного інтелекту з сучасними технологіями має очевидні переваги. Це підвищення ефективності виробництва, оптимізація ресурсів, зменшення кількості помилок і покращення якості прийняття рішень [2; 5].

Однак поряд із позитивними аспектами зростає кількість ризиків. Серед них – проблеми кібербезпеки, можливість несанкціонованого доступу до даних, етичні дилеми щодо автономності машин і ризик безробіття через автоматизацію процесів [4].

Одним із найважливіших викликів є питання відповідальності: хто має нести її у разі помилки системи ІІІ – розробник, користувач чи сама система? [4].

Світові організації, зокрема ВООЗ, наголошують на необхідності створення чітких етичних і правових рамок, які регулюватимуть розробку й використання ІІІ, особливо в чутливих галузях, як-от медицина чи правосуддя. Розвиток ІІІ має відбуватися під постійним наглядом суспільства, наукової спільноти й держави. Лише так можна забезпечити, щоб ці технології працювали на благо людини, а не проти неї.

Висновок. Штучний інтелект у поєднанні із сучасними технологіями є ключем до побудови нового типу суспільства – більш ефективного, безпечного та орієнтованого на сталий розвиток [2].

Використання ІІІ в медицині, промисловості, транспорті, енергетиці й освіті демонструє його колосальний потенціал. Водночас важливо розуміти, що технологічний прогрес повинен супроводжуватися моральною відповідальністю, контролем і прозорістю [4].

У майбутньому штучний інтелект стане невід’ємною частиною нашого життя, однак головне завдання людства – зберегти баланс між інноваціями та гуманістичними цінностями. Саме від цього залежить, чи стане ІІІ інструментом розвитку, чи джерелом нових викликів для цивілізації [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Nature. Artificial Intelligence and Emerging Technologies [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу: <https://www.nature.com/collections/dbfcjjigbi> – Назва з екрана.
2. World Economic Forum. How AI is Powering the Fourth Industrial Revolution [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу:

<https://www.weforum.org/agenda/2024/02/ai-fourth-industrial-revolution> – Назва з екрана.

3. IEEE Spectrum. Edge AI: Computing Power on the Front Lines [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: <https://spectrum.ieee.org/edge-ai> – Назва з екрана.
4. World Health Organization. AI for Health: Ethical and Governance Guidelines [Електронний ресурс]. – 2023. – Режим доступу: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240071229> – Назва з екрана.
5. ScienceDirect. Artificial Intelligence in Industry 4.0: Review and Future Perspectives [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2949948824000015> – Назва з екрана.

Шумейко О. Г.,

вчитель географії

КЗ «Харківський ліцей № 140 Харківської міської ради»,
shumeykoelena@gmail.com

РОЗПІЗНАВАННЯ ПРИХОВАНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ: ЯК НЕ ВТРАТИТИ «НЕВИДИМИХ» ТАЛАНТІВ У КЛАСІ

У статті розглянуто проблему прихованої обдарованості школярів, її психологічні та педагогічні аспекти. Розкрито причини «невидимості» здібностей, описано методи діагностики, роль учителя у виявленні прихованого потенціалу. Запропоновано практичні підходи до створення сприятливого освітнього середовища для розвитку кожного учня.

Ключові слова: обдарованість, прихована обдарованість, діагностика, педагогічна підтримка, освітнє середовище.

The article examines the problem of hidden giftedness among students, its psychological and pedagogical aspects. It reveals the reasons for the 'invisibility' of abilities, describes diagnostic methods and the teacher's role in identifying hidden potential. Practical approaches to creating a supportive educational environment for the development of each student are proposed.

Keywords: giftedness, hidden giftedness, diagnostics, pedagogical support, educational environment.

Проблема виявлення та підтримки обдарованих дітей традиційно привертає увагу педагогів, психологів і науковців. В умовах швидких суспільних змін, цифровізації та воєнних викликів особливо актуальним стає питання **прихованої обдарованості** – тих випадків, коли дитина володіє значним потенціалом, але її здібності залишаються непоміченими у шкільному середовищі. Такі учні часто не демонструють яскравих академічних успіхів, однак мають нестандартне мислення, глибоку емпатію, художню чи креативну уяву, інтуїцію або здатність

до системного аналізу. Завдання сучасного педагога – **створити умови, за яких кожна дитина зможе проявити свої сильні сторони**. Талановиті діти – це безцінний національний і світовий ресурс. Кожна дитина має свої особливі здібності, і для їхнього розвитку необхідно забезпечити правильну підтримку, допомагаючи дитині відкрити себе і максимально реалізувати свій потенціал. А сучасне суспільство потребує творчих, активних та нестандартно мислячих особистостей, здатних не лише вирішувати складні завдання, але й формулювати нові перспективні цілі на основі критичного аналізу ситуації.

Однією з ключових проблем сучасної освіти є раннє виявлення та підтримка обдарованої молоді. Від ефективності цього процесу значною мірою залежить інтелектуальний і економічний потенціал держави. Сьогодні спостерігається підвищений інтерес до дослідження обдарованості, способів її виявлення, навчання та розвитку, а також підготовки педагогів для роботи з талановитими дітьми. Сформувалися нові ознаки світової цивілізації, пов'язані з розвитком постіндустріальних суспільств, інформаційних технологій і глобалізаційних процесів. Держави з висококваліфікованими кадрами у високотехнологічних сферах матимуть найбільший успіх. Тому проблема обдарованості та розвитку творчості стала пріоритетом державної політики, стимулюючи пошук і навчання талановитих дітей, підтримку їх творчої діяльності та захист їхніх здібностей. Обдарованість визначає можливість досягнення людиною високих результатів у певній діяльності.

У науковій літературі виділяють кілька типів обдарованості: інтелектуальну, творчу, академічну, художньо-естетичну, соціальну (лідерську), психомоторну (спортивну).[3]

Обдарованість – це індивідуальна здатність людини, яка дозволяє досягти значних успіхів у певній сфері діяльності. У педагогіці розрізняють такі типи обдарованості:

- Раціонально-мислительна – необхідна вченим, політикам, економістам;
- Образно-художня – важлива для дизайнерів, художників, письменників;
- Раціонально-образна – властива історикам, філософам, учителям;
- Емоційно-почуттєва – важлива для режисерів та літераторів.[4]

Під *прихованою обдарованістю* розуміють потенціал, який не проявляється відкрито через зовнішні або внутрішні чинники. Такі учні часто не входять до кола «відмінників» і можуть навіть мати проблеми з мотивацією.

Прихована обдарованість може маскуватися під:

- тривожність, сором'язливість,
- гіперактивність або неуважність,
- низьку успішність,
- неконформізм,
- високу чутливість або емоційність.[5]

Ці діти можуть бути «незручними» для традиційної системи оцінювання, проте саме серед них зустрічаються майбутні науковці, митці, винахідники, новатори. Основними причинами недооцінки потенціалу учнів є:

1. **Стереотипність мислення педагогів** – схильність ототожнювати обдарованість з високими оцінками.
2. **Однорідність навчальних програм**, які не враховують індивідуальних траєкторій розвитку.
3. **Соціально-психологічні бар'єри**: занижена самооцінка, страх помилитися, відсутність підтримки вдома.
4. **Переоцінка академічної сфери** та недостатня увага до творчих або емоційних проявів.

Діагностика має бути **комплексною** і включати:

- **спостереження** (аналіз поведінкових реакцій, нестандартних рішень);
- **бесіди** з учнями й батьками;
- **психодіагностичні методики** ;
- **портфоліо досягнень** – збір реальних продуктів діяльності учня;
- **аналіз навчальної динаміки** – не лише підсумкових оцінок, а й процесу мислення.

Важливою умовою є **доброзичлива атмосфера**, де дитина не боїться висловлювати ідеї, навіть якщо вони виглядають «дивними»... Учитель виступає не лише оцінювачем, а й дослідником дитячої особистості. Ефективний педагог:

- уважно спостерігає за індивідуальними проявами інтересів;
- фіксує нестандартні підходи до розв'язання завдань;
- створює ситуації успіху для тих, хто не завжди впевнений у собі;
- уміє побачити талант за межами стандартних критеріїв.

Приклади діагностичних інструментів і педагогічних прийомів

1. Тести креативності - визначення рівня креативності (оригінальність, гнучкість, швидкість мислення).

2. Анкета обдарованості – оцінювання поведінкових проявів здібностей.

3. Методика “Незакінчені речення” – допомагає виявити емоційно-ціннісні орієнтації.

4. Карта спостереження за творчою активністю учнів – ведеться протягом семестру.

5. “Мозковий штурм”, дебати, проєктні роботи – способи прояву неформальної обдарованості.

Сучасна школа має стати **простором можливостей**, де кожна дитина може бути собою.

Таке середовище характеризується:

- відкритістю до ініціатив учнів;
- варіативністю навчальних завдань;
- підтримкою міжпредметних зв'язків;
- партнерством між учителем, учнем і батьками;
- можливістю самопрезентації результатів діяльності.

Важливо впроваджувати індивідуальні освітні траєкторії, гурткову роботу, участь у конкурсах, а також менторські програми. Необхідно уникати порівнянь між дітьми – замість цього відзначаєте індивідуальний прогрес. Залучайте учнів до творчих і проєктних завдань, які дозволяють самовираження. Співпрацюйте з психологом і батьками для спільного виявлення потенціалу. Ведіть педагогічні щоденники спостережень, де фіксуються нетипові прояви здібностей. Підтримуйте учнів, які сумніваються у собі – їхні таланти можуть бути «прихованими» саме через невпевненість. Прихована обдарованість – це виклик для сучасної освіти, що потребує глибокого розуміння різноманітності дитячих проявів.

Школа має перейти від моделі оцінювання результату до моделі підтримки потенціалу, де головним критерієм успіху є не лише знання, а розвиток особистісної та творчої самореалізації. Тільки уважний, емпатійний педагог здатен побачити й розкрити ті таланти, які не вписуються у традиційні рамки успішності, – і саме в цьому полягає справжня гуманістична місія освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту. – К.: Либідь, 2007.
2. Крутій К. Л. Психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей. – Харків: Основа, 2020.
3. Савенкова Л. О. Педагогічна діагностика обдарованості школярів. – К.: Педагогічна думка, 2019.
4. Сисоєва С. О. Теорія і практика розвитку обдарованої особистості. – К.: Освіта України, 2021.
5. Мельник І. В. Прихована обдарованість як педагогічна проблема. // Науковий вісник НПУ ім. Драгоманова, 2022.
6. МОН України. Концепція розвитку обдарованості дітей та молоді в Україні. – Київ, 2020.
7. Пилипчук Т. М., Козак О. В. Інноваційні методи розвитку обдарованості учнів у сучасній школі. – Київ: Освіта, 2021.

Щербина О. О.,
вчитель початкових класів
ЗЗСО Лиманського ліцею № 3
Лиманської міської ради Донецької області,
elenakl0871@gmail.com

НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МИСТЕЦТВУ КОМУНІКАЦІЇ – НЕТВОРКІНГУ

Анотація У статті розглядається значення розвитку нетворкінгу в обдарованих дітей молодшого шкільного віку. Підкреслюється важлива роль такої навички як комунікативність для всебічного розвитку молодших учнів. В сучасних умовах здатність встановлювати контакти, підтримувати зв'язки, ефективно спілкуватися є важливим завданням освітнього процесу. Формування комунікативної компетентності здійснюється у взаємодії з іншими учасниками спілкування, команди, групи. Аналізуються різні технології, що сприяють формуванню комунікативності серед обдарованих дітей молодшого шкільного віку. Навчання мистецтву комунікації є важливим для всебічного особистісного та соціального розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдаровані діти, початкові класи, нетворкінг, комунікація, співпраця, ефективне спілкування.

Abstract The article examines the importance of developing networking skills in gifted primary-school children. It emphasizes the key role of communication skills in the holistic development of younger pupils. In today's context, the ability to establish contacts, maintain relationships, and communicate effectively is an important objective of the educational process. Communicative competence develops through interaction with others – peers, team members, and groups. The article analyses various methods and approaches that promote the development of communicative skills among gifted primary-school children. Teaching the art of communication is essential for the comprehensive personal and social development of gifted children.

Keywords: gifted children, primary grades, networking, communication, collaboration, effective communication.

В умовах реформування національної системи освіти місією Нової української школи є допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини. Тому одним з важливих напрямів діяльності закладів освіти має бути підтримка розвитку обдарованості учнів, впровадження в освітній процес цікавих форм і методів, створення відповідного освітнього середовища для розвитку природних здібностей учнів, виховання творчої соціально-активної особистості, бо, як зазначається у Концепції Нової української школи, дитині недостатньо дати знання, а ще необхідно навчитися користуватися ними [1].

Комунікативність – це характеристика, яка показує як дитина взаємодіє з іншими під час спілкування, як вона їх розуміє, чи вірно передає інформацію,

отриману від оточуючих, світу та самого себе. Вміння ефективно спілкуватися відіграє важливу роль у розвитку соціальних зв'язків, впевненості у собі. Дітям, які вміють формулювати свої думки, проявляти свої емоції та почуття, легше знайти собі друзів, вони комфортніше почуваються у колективі, групі. Звісно такі учні, у яких розвинені навички спілкування, більш активно взаємодіють не тільки з однолітками, а й вчителями та легше розуміють навчальний матеріал, у нас підвищується самооцінка, вони досягають значних успіхів у подальшому житті.

Працюючи з обдарованими дітьми не один рік, я дійшла висновку, що можу допомогти дітям розкрити свої таланти. Якщо дитина володіє мистецтвом нетворкінгу, вона успішніше досягне своєї мети, потреб та інтересів. Це не тільки вміння говорити, а також і слухати та розуміти інших та доносити свою думку, показувати свої емоції та почуття.

Нетворкінг – один із новомодних термінів, які використовують на заході. Звідси він перекочував в Україну, хоча саме явище вже давно було частиною нашої культури. Справжній нетворкінг – це більше про стиль життя. Це означає, що ви будете оточувати себе людьми, які будуть тягнути вас вгору, допомагати вирішувати різні завдання і ділитися власним досвідом [2].

Розвитку комунікативності сприяють техніки нетворкінгу, які я використовую на уроках у початкових класах під час дистанційного навчання. Оскільки моїм учням довелося виїхати із Донецької області, більшість дітей є внутрішньо переміщеними особами, декілька навчаються ще і в закладах освіти за кордоном: у Польщі, Німеччині, Фінляндії. Їм доводиться адаптуватися у нових колективах, встановлювати дружні стосунки за місцем свого перебування. Передумовою для цього і є добре розвинені комунікативні вміння та навички.

Працюючи з обдарованими дітьми, роблю акцент на формування вміння комунікувати, надаю можливість виступати у ролі вчителя, використовую багато творчих завдань, рольових тренінгів. Під час дистанційного навчання виникла потреба адаптувати та вигадувати вправи, які будуть найбільш ефективними в умовах синхронного навчання. Замість всім відомої Ромашки Блума створила інтерактивні вправи «Колесо емоцій», «Випадкове колесо запитань до тексту» на платформі Wordwall. Діти по черзі крутять колесо, щоб побачити, яке запитання з'явиться наступним. На уроці літературного читання, читаючи твір, учні шукають відповіді на ці запитання. Читання відбувається із зупинками та обговоренням прочитаного, а також із прогнозуванням подальшого розвитку сюжету.

Пропоную учням створювати тексти за поданими малюнками. Учнім пропонується скласти, наприклад, художній текст-розповідь про осінь. Найголовніша умова - це використати всі подані малюнки. Варіант 1: гарбуз, листочок, чарівний капелюх, ведмідь, жолуді, мухомори, зайчик. Варіант 2: сонечко, павучок, лисичка, мишка, їжачок, светр, шарф, квітка, груша. Можна

запропонувати учням скласти за малюнками пригодницьку історію про зайчика, використавши всі часи дієслова.

Вправа «Уявне інтерв'ю. Бесіда домашніх тварин». Учням пропоную спочатку у ролі «песика» та «котика» розпитати один одного про господарів. Один учасник повинен характеризувати свого господаря як безповідального та байдужого, інший – як дбайливого, який ставиться до нього із любов'ю. Також пропоную учням скласти діалог «Уявне інтерв'ю. Примири персонажів» для вирішення конфлікту між персонажами прочитаних творів. Наприклад, між Микитою Кожум'якою та Змієм або донькою князя та Змієм.

Подобаються учням розігрувати рольові діалоги-моделі, які набагато краще за повчання розвиватимуть уміння домовлятися із людьми, переконувати їх, знаходити компроміси в неоднозначних питаннях. Наприклад: «Оптиміст-песиміст». У парах учні мають обговорити якусь тему з точки зору оптиміста чи песиміста. Теми для обговорення, які пропоную на уроці «Я досліджую світ»: «Чому на Землі відбувається зміна дня і ночі?», «Чому на Землі відбувається зміна пір року?», «Чому не можна зайти за обрій?», «Чому людина має працювати?». Ще приклад такого діалогу - «Квітковий магазин». Учні розподіляють між собою ролі продавця чи покупця. Покупці мають придбати квітку, не називаючи її. Їм потрібно описати квітку так, щоб продавець її упізнав. Наприклад; «Я хочу купити велику червону квітку, у неї приємний запах, росте на кущах, має голки.»

Найкращий спосіб допомогти дитині у цьому – реалізувати ідею або задум на практиці за супроводу дорослого. Так тренується навичка пошуку вирішення проблем, прийняття рішень й відповідальності за результат. Тому дитині потрібен творчий простір та умови для експериментів й пізнання себе. Це можуть бути уроки, де передбачаються різні формати вільного спілкування. Дитина має право на помилку, на свободу вибору і можливість зробити щось по-іншому, в інший спосіб і на свій розсуд.

Розвиває мистецтво спілкування сторітелінг, який допомагає обмінюватися інформацією, будувати довірливі стосунки, запам'ятовувати складну інформацію. Наприклад, можна скласти історію про життя жолудів. Жолуді – простий та практичний природний матеріал, тому що завдяки довгій формі жолуді ідеально підходять для виготовлення фігурок тварин та людей. Можна створити історію за серією малюнків, а є і такий варіант, щоб самим зробити доробки із жолудів для створення сюжету.

Вправу «Незвичайні свята» розпочинаю із бесіди, ставлю дітям такі запитання: «Чи любите ви свята? Які ваші улюблені? Які традиційно святкуєте у своїй родині? Розгляньте картинку, на якій записані незвичайні свята. Чи чули ви щось про них раніше? Подумайте, як би ви святкували кожне із них. Створіть

привітання до одного із свят на вибір, оформіть його у вигляді листівки.» Пропоную учням створити привітання до таких свят: 6 грудня - День рукавиці, 18 січня - День Сніговика, 1 лютого – День жуйки, 1 березня - Всесвітній день компліменту, 9 березня - День Барбі, 26 березня - День «Придумай своє свято».

Вправу «Перевтілення» дуже люблять діти. Проводжу її не тільки для розвитку креативності, акторських здібностей, а й як рухову активність. Спробуйте зобразити ситуацію без предмета: пришити гудзик, прати білизну, пити гаряче молоко, їсти морозиво, кошеня пішло на полювання, з бруньки виріс листочок, тобі зробили подарунок, лисиця потрапила до курятника. Ці ситуації, зображені на картинках, одна дитина демонструє, інші учні намагаються відгадати побачене. На уроці читання пропоную перевтілися в одну із речей головного персонажа (кошик Червоної Шапочки, черевичок Попелюшки, мушля Русалоньки, меч Лицаря, корона Принца, чарівна паличка Феї тощо), та від його імені описати свого власника, передаючи при цьому його емоції та почуття.

Гра «Нереальний архітектор». Завдання дітям було таке: ви архітектор, до вас звернувся замовник, котрий готовий заплатити великі гроші за ескіз свого житла. Його умова: в ескізі мають бути представлені... (далі йде 10 вибраних слів). Для цього знадобиться, перш за все, довільно вибрати будь-яких 10 слів (можна зі словника, можна навмання назвати). Наприклад: чашка – чудово, будинок буде мати форму чашки.

Усім відомі театралізовані свята – особлива форма роботи з обдарованими дітьми, оскільки в них діти мають можливість не лише реалізувати акторські здібності, безпосередньо беручи участь у виставах, а й виявити творчі навички, розробляючи сценарії постановок, розвинути схильність до художнього читання та літературної творчості, проявити мистецтво нетворкінгу.

Вправа «Дивуй» заснована на підвищенні мотивації дітей на початку уроку, коли намагаюся знайти такий кут зору, у якому буденне становиться дивним. Наприклад, на уроці дизайну та технології з теми «Оригамі», я тримаю в руках звичайний аркуш паперу та ставлю запитання: «Як ви вважаєте, що з нього можна зробити? А чи можна зробити з нього щастя?». Прийом «Подорожі в майбутнє» ефективний як спосіб розвитку навичок передбачення, прогнозування. Вправа «Відшукай помилку» передбачає зміну негативного ставлення до помилок, використання помилок для закріплення знань.

Вправа «І все-таки вони мають багато спільного», коли потрібно взяти навмання два іменники, можна скористатися словником, відкривши його навмання і ткнувши пальцем у перше слово. Вибравши два поняття, які, здавалося б, не мають між собою нічого спільного, спробувати між ними якийсь зв'язок. Навіть якщо знадобиться вигадати зовсім неймовірну історію, сюжет якої зв'яже ці два слова між собою. Наприклад: «Що спільного між оком та водогінним краном?»

Також пропоную дітям вирішити низку проблем, їх завдання – знайти якнайбільше рішень. Проблеми можуть бути такими: Як виростити пальму біля будинку? Як виростити сад на Місяці? Як порахувати усі зірки? Як виконати прилад для виконання домашнього завдання?

Вправа «Десять+десять». Пропоную взяти будь-який іменник і написати 10 прикметників, які до нього підходять. Наприклад, штани – довгі, зелені, теплі, модні, красиві тощо. Із цим завданням діти впоралися легко. Після цього пропоную написати десять прикметників, які цьому іменнику не підходять. Це не так просто, як здається на перший погляд. Ті ж самі штани не можуть бути, скажімо, кислими, сумними, кмітливими тощо.

Навичка нетворкінгу не формується в умовах навчання «за інструкцією». Це здатність бачити складну ситуацію не як проблему, а як можливість розвитку. Необхідно допомогти дитині сформувати позитивне ставлення до змін в цілому. І в першу чергу завдяки позитивному сприйняттю помилок – без осуду, емоцій та страхів.

Основний спосіб спілкування переважної більшості дітей у повсякденному житті – емодзі. Чому б не залучити такий інструмент на своїх уроках? Пропоную «поспілкуватися» на уроках читання з героями літературних творів методами коротких повідомлень з відповідними смайлами-емоціями. Також використовую дизайн-іконки, стікери, гіфки для візуалізації навчального матеріалу. А соціальні мережі дозволяють налагодити зворотній зв'язок не тільки з батьками, а й учнями. Даю завдання зробити фотографію своїх домашніх улюбленців та придумати пост для соціальних мереж, щоб привернути увагу людей до проблем безпритульних тварин.

Лідерство, формування у дітей впевненості в собі, ораторських здібностей, навичок самопрезентації теж важливі для нетворкінгу.

Вправа «Створення футболки. Хто я?». Кожній дитині пропонується спробувати себе у ролі дизайнера. Школярі заповнюють футболку малюнками і написами із найцікавішими подробицями про себе: сім'я, мрії, плани, хобі, спорт, досягнення, перемоги, подорожі. Потім розігрується «показ мод», де кожен з дизайнерів показує те, що він створив та розповідає про себе.

Вправа «Хвилина слави». Діти повинні уявити, що в нашій країні проходить конкурс на найцікавішу дитину, і вони є його учасниками. Кожен по черзі має розповісти, в чому є його унікальність, що він вміє такого, чого не вміють інші. Діти слухають один одного і в кінці вирішують, хто з учнів має найоригінальніші вміння.

Вправа «Мої ініціали». Пропоную учням написати перші літери свого прізвища та ім'я, зробити на буквах малюнки, які будуть розповідати про те, що дитині подобається, чим вона любить займатися, що для неї найцінніше.

Отже, нетворкінг, мистецтво спілкування, допомагає формуванню комунікативної компетентності, адаптації моїх учнів, яким із-за війни довелося переїхати в інші місця, призвичаїтися до нових колективів. Підтримуючи та заохочуючи своїх учнів до нетворкінгу, я хочу допомогти їм успішно соціалізуватися та відчувати себе впевнено у будь-якому середовищі. Розвиток комунікативних навичок є **надзвичайно важливим питанням** та сприяє **вихованню обдарованих, талановитих дітей**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2017. – С. 2 – 6.
2. Що таке нетворкінг простими словами. <https://fintramplin.com/networking/>

УДК 372.891

Янатєєва О. Г.,
учитель географії Опорного ліцею № 1 ім. М. М. Коцюбинського
Васильківської селищної ради Дніпропетровської області,
e-mail: Olga.Yanateva.49@gmail.com,
ORCID 0000-0002-4202-1251

РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ ТА В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Анотація. Об'єктом статті є шляхи впровадження педагогічних інновацій в освіті обдарованих учнів, формування STEM-компетентностей на уроках географії та в позаурочний час. В роботі висвітлені можливі шляхи реалізації проблемного підходу у навчанні географії, даються рекомендації використання проблемних завдань.

Особливе значення приділяється створенню системи проблемних завдань з теми, використання їх на уроках, організація активної пізнавальної діяльності учнів на їх основі. Розробка і впровадження методів проблемного навчання ґрунтується на теоретичних знаннях суті проблеми як форми наукового пізнання.

Проблемні або творчі завдання вимагають від учнів застосування знань і умінь в новій навчальній ситуації. В цьому суть їх відмінності від типових завдань для самостійної роботи обдарованих дітей. Реальна проблемна ситуація має дві риси: вимагає від учнів зусиль по збору необхідної інформації, пошуку шляхів її вирішення і певних дій у відповідності зі знайденим рішенням.

Особлива увага приділяється освіті та розвитку обдарованих учнів в позаурочний час.

Ключові слова: компетентності, географія, проблемні завдання, методи, проблемне навчання.

Abstract. The object of the article is ways to implement pedagogical innovations in the education of gifted students, the formation of STEM competencies in geography lessons and after-school hours. The paper highlights the possible ways of implementing

a problem approach in geography teaching, recommendations for the use of problem tasks are given.

Special importance is given to the creation of a system of problem tasks on the topic, their use in lessons, and the organization of active cognitive activity of students on their basis. The development and implementation of problem-based learning methods is based on theoretical knowledge of the essence of the problem as a form of scientific knowledge.

Problem or creative tasks require students to apply knowledge and skills in a new learning situation. This is their difference from typical tasks for independent work of gifted children. A real problem situation has two features: it requires students to make efforts to collect the necessary information, find ways to solve it, and take certain actions in accordance with the solution found.

Special attention is paid to the education and development of gifted students outside of class.

Keywords: competencies, geography, problem tasks, methods, problem-based learning.

Високий рівень освіти обдарованих дітей є визначальним для розбудови наукового та інноваційного потенціалу держави. Готувати майбутніх новаторів необхідно ще під час навчання у закладах освіти. Особливого значення набуває формування компетентностей особистості, її здатності до творчого, креативного мислення, вміння ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності, що визначає конкурентоспроможність особистості у сучасних економічних умовах.

Проблема розвитку мислення у школярів в процесі навчання займає видне місце в дослідженнях педагогів і психологів усіх країн світу. На основі досліджень були зроблені висновки про взаємозв'язок процесу навчання і розвитку мислення: розвиток творчого мислення можливий лише за допомогою проблемного навчання, яке є одним із найефективніших методів виховання креативної, творчої особистості учня, а отже, формування STEM-компетентностей [2, с. 2].

Проблема – це знання про невідоме. Основна її ознака – наявність протиріччя, яке знаходиться як в старих знаннях, так і між старими знаннями про щось і невідомими шляхами, засобами, способами для отримання необхідних нових знань. Розробка і впровадження методів проблемного навчання ґрунтується на теоретичних знаннях суті проблеми як форми наукового пізнання.

Проблемне навчання підвищує якість знань, умінь і навичок учнів, формує систему знань, уміння орієнтуватися в нових умовах, сприяє розвитку критичного, самостійного й творчого мислення, вміння вчитися висувати гіпотези, обґрунтовувати їх.

Особистість обдарованих учнів ставиться в центр навчального процесу. Вчитель повинен ставити учня в позицію дослідника, вчити його спостерігати й аналізувати явища природи, вміти їх пояснювати, пробудити в нього зацікавленість до ще не вирішених проблем з якими він зустрінеться в подальшому житті і які йому прийдеться вирішувати, тобто формувати STEM-компетентності.

На уроках географії проблема може бути виражена у вигляді проблемного питання чи завдання. Проблемне питання, і проблемне завдання мають одне спільне: в їх змісті закладені потенційні можливості для виникнення проблемних ситуацій в процесі їх виконання.

Крім проблемного навчання, у вихованні та розвитку обдарованої особистості велику роль відіграють дослідження як на уроках географії, так і в позаурочний час. Цьому сприяють екскурсії. Це потужний засіб роботи з обдарованими учнями, реалізації завдань STEM-освіти: популяризації інженерно-технічних професій, формування наукового світогляду, інтеграції матеріалу різних навчальних предметів в межах одного навчального дня, здійснення керованої дослідно-проектної діяльності, залучення учнів до науково-дослідницької діяльності, знайомство з природно-ресурсним потенціалом та економікою рідного краю, країни.

До проведення екскурсії ретельно готуємось: йде підготовчий період, вибір місяця проведення, ознайомлення учнів із завданнями та видача листів екскурсійних завдань, сама екскурсія. Після проходить рефлексія (звіт та захист робіт), оцінювання вчителем представлених результатів.

Робота з обдарованими учнями продовжується навчанням у МАН: відділення Науки про Землю, секція: геологія, гідрогеологія, геофізика. Діти залюбки займаються науково-дослідницькою роботою. Теми: «Поширення і розробка вугільних басейнів і родовищ», «Поширення і розробка бурого вугілля в Україні». Учні посідають призові місця.

Залучення обдарованих учнів до участі у Всеукраїнських та Обласних Конкурсах, олімпіадах різних рівнів. Учні також посідають призові місця.

1. Всеукраїнський Конкурс молодіжних науково-технічних проєктів «InventorUA» у 2024 році. Номінація II. Цифрові технології. Тема: Кіберзахист.
2. Обласний конкурс науково-дослідницьких та творчих робіт для учнівської молоді «На крилах єдності». Номінація: «Екологія та охорона навколишнього середовища». Тема науково-дослідницької роботи «Країни Балканського півострова».
3. Обласний конкурс науково-дослідницьких та творчих робіт для учнівської молоді «На крилах єдності». Номінація: «Екологія та охорона навколишнього

середовища». Тема науково-дослідницької роботи «Карстові процеси країн Балканського півострова: чинники утворення та заходи боротьби».

4. Обласний конкурс постерів «Знай науковців Дніпропетровщини» - освітній проєкт науково-дослідницького спрямування «Один день з професором». Номінація: «Науковці в галузі екології та охорони навколишнього середовища».
5. Участь обдарованих учнів в олімпіадах різних рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти України у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 19.07.2018 № 22.1/10-2573. – 2 с.

Яремин М. М.,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Ліцею № 4 Івано-Франківської міської ради
yaremyntm@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СТРАТЕГІЯХ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглядаються можливості використання штучного інтелекту (ШІ) у виявленні, розвитку та підтримці обдарованих дітей і молоді. Проаналізовано сучасні підходи до застосування алгоритмів машинного навчання для діагностики обдарованості, персоналізації освітнього процесу та психолого-педагогічного супроводу. Висвітлено потенціал ШІ у створенні адаптивних освітніх середовищ, емоційно-чутливих систем підтримки та наукових досліджень у галузі обдарованості. Наголошено на важливості дотримання етичних принципів, захисту персональних даних і збереження гуманістичного підходу в освітній практиці. Зроблено висновок, що поєднання технологічних можливостей штучного інтелекту з педагогічною компетентністю та емпатією створює нові перспективи для розвитку кожної обдарованої особистості.

Ключові слова: штучний інтелект, обдарованість, персоналізоване навчання, підтримка обдарованих дітей, етичні виклики, освіта майбутнього.

Abstract. The article explores the potential of artificial intelligence (AI) in identifying, developing, and supporting gifted children and youth. It analyzes modern approaches to using machine learning algorithms for diagnosing giftedness, personalizing the learning process, and providing psychological and pedagogical support. The paper highlights the role of AI in creating adaptive learning environments, emotion-sensitive support systems, and conducting scientific research in the field of gifted education. Emphasis is placed on the importance of ethical principles, data protection, and maintaining a human-centered approach in

educational practice. The study concludes that the integration of AI technologies with pedagogical expertise and empathy opens new opportunities for the development of every gifted individual.

Keywords: artificial intelligence, giftedness, personalized learning, support of gifted children, ethical challenges, future education.

Сучасний світ переживає період глибоких трансформацій, спричинених розвитком технологій штучного інтелекту (ШІ). Вони проникають у всі сфери людської діяльності, зокрема й у сферу освіти. Особливого значення ШІ набуває у виявленні, розвитку й підтримці обдарованих дітей та молоді, адже відкриває нові інструменти для персоналізації навчання, психолого-педагогічної діагностики, а також для стимулювання творчості й критичного мислення [1].

Традиційно визначення обдарованості спиралося на психодіагностичні методики, спостереження та педагогічні судження. Проте сучасні підходи передбачають використання великих масивів даних (Big Data) і алгоритмів машинного навчання, здатних аналізувати поведінкові патерни учнів, їхні результати в онлайн-платформах, активність у цифровому середовищі.

Системи ШІ можуть виявляти приховані закономірності, що свідчать про потенційну обдарованість у певній галузі – наприклад, математичній, мовній чи творчій. Такі інструменти дають змогу більш точно визначати індивідуальні траєкторії розвитку учня, не обмежуючись традиційними тестами [2].

Крім того, штучний інтелект здатен інтегрувати дані з різних джерел – шкільних журналів, результатів НМТ/ЗНО, позашкільних досягнень, навіть активності в ігрових освітніх платформах – і на основі цього створювати комплексні профілі обдарованості.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для персоналізованого навчання, що особливо важливо для дітей з високим потенціалом. Завдяки адаптивним освітнім платформам, які підлаштовуються під рівень і темп навчання учня, можна забезпечити індивідуальну освітню траєкторію [3].

Інтелектуальні системи, такі як ChatGPT, Khanmigo чи Squirrel AI, здатні виконувати роль «інтелектуального наставника», який реагує на рівень знань, стиль мислення та інтереси учня, пропонуючи завдання оптимальної складності. Це допомагає підтримувати високий рівень мотивації, уникати нудьги або перевантаження, що часто трапляється у традиційній системі освіти [4].

ШІ також може сприяти розвитку творчого потенціалу: генеративні системи дають змогу створювати нові ідеї, музику, художні твори, програмні проєкти тощо. Використовуючи такі інструменти, обдаровані учні можуть

експериментувати, розширювати межі своїх можливостей, поєднувати різні види діяльності.

Важливою сферою застосування штучного інтелекту є емоційна підтримка обдарованих учнів. Діти з високим інтелектуальним потенціалом часто стикаються з проблемами соціальної адаптації, емоційного вигорання, перфекціонізму. Алгоритми ШІ, зокрема системи аналізу емоцій (affective computing), здатні виявляти емоційний стан дитини через аналіз мови, поведінки чи невербальних сигналів під час навчання онлайн [5].

Такі системи можуть попереджати педагогів або психологів про потенційні ризики емоційного виснаження, пропонувати рекомендації щодо індивідуальної підтримки. Таким чином, ШІ допомагає створити середовище турботливого навчання, де враховується не лише інтелектуальний, а й емоційний розвиток дитини.

Для науковців штучний інтелект відкриває нові горизонти в дослідженні феномену обдарованості. Завдяки аналізу великих обсягів даних можливо виявляти нові типи обдарованості, досліджувати динаміку розвитку таланту, вплив освітнього середовища, соціальних чинників тощо [6].

Моделі машинного навчання дають змогу прогнозувати розвиток інтелектуального потенціалу залежно від умов навчання, участі в конкурсах, використання цифрових технологій. Такі дослідження формують доказову базу для створення ефективних державних і регіональних програм підтримки обдарованих дітей.

Разом із новими можливостями ШІ породжує і низку викликів. Найважливіші серед них – етичні питання: захист персональних даних учнів, уникнення алгоритмічних упереджень, відповідальне використання аналітики при відборі або оцінюванні дітей [7].

Важливо, щоб педагоги й психологи розуміли принципи роботи ШІ, зберігали гуманістичний підхід і не заміняли людське спостереження технологічними оцінками. Штучний інтелект має стати інструментом підтримки, а не контролю чи стандартизації обдарованості.

В Україні впровадження ШІ у роботу з обдарованими дітьми може стати основою створення національної системи підтримки талантів, що інтегрує освітні дані, психологічні спостереження та результати позашкільної діяльності [8].

Штучний інтелект створює унікальні можливості для розвитку системи підтримки обдарованих дітей: від точнішої діагностики до персоналізованого навчання та психологічної допомоги. Його використання сприяє глибшому розумінню природи таланту та ефективнішому використанню потенціалу кожної дитини.

Однак лише поєднання технологій із педагогічною мудрістю, емпатією й етичними принципами може забезпечити гармонійний розвиток особистості у світі, де людський інтелект співпрацює зі штучним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Биков В. Ю., Литвинова С. Г. Цифрова трансформація освіти в умовах розвитку штучного інтелекту. – Київ: ІТЗН НАПН України, 2022.
2. Sternberg R. J. The Theory of Successful Intelligence. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
3. UNESCO. Artificial Intelligence and Education: Guidance for Policymakers. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
4. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
5. Picard R. W. Affective Computing: Challenges and Opportunities. – MIT Press, 2022.
6. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F. C. Rethinking Giftedness and Talent Development with AI Analytics. – Gifted Child Quarterly, 2023.
7. European Commission. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. – Brussels: EC Publications, 2021.
8. Міністерство освіти і науки України. Концепція розвитку STEM-освіти в Україні. – Київ: МОН, 2023.

Наукове видання

ОБДАРОВАНІ ДІТИ – СКАРБ НАЦІЇ!

МАТЕРІАЛИ

**VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції
22–28 жовтня 2025 року**

Упорядники

М. С. Гальченко, В. М. Шульга

Підписано до опублікування: 10 листопада 2025 року.
Умов.-друк. арк. 155,54. Автор. арк. 85,19. Електронне видання.
Зам. № 011125

Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України
вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053
тел./факс.: (044) 481-27-27

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія ДК № 6081 від 14.03.2018 р.